

הַשֵּׁלַח

מכתב־עתי חדשי

לספרות, למדע ולענייני־חיים.

המו"ל:
חברת „אחיאסף“.

בהשתתפות
ר"י יוסף קלזנר.

העורך:
ח. נ. ביאליק.

כרך י"ז.

(חוברות צ"ז—ק"ב).

אב—טבת תרס"ו—תרס"ח.

אוּדִיסֵא

ברפוס ח. נ. ביאליק—ש. בורישקין.

ГАШИЛОАХЪ.

Литературно-научный ежемесячный журналъ.

Редакторъ:
Х. Н. БЯДИКЪ.

Издатель:
Товарищество „АХІАСАФЪ“.

ТОМЪ XVII.
(Книжки 97—102).

Іюль—декабрь 1907.

ОДЕССА,
Тип. Бялика и Бурышкина Б.-Арнаутская № 55.

Haschiloah.

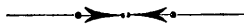
Litterarisch-wissenschaftliche Monatsschrift.

Redacteur
CH. N. BIALIK

Herausgeber
Verlag „ACHIASAF“.

BAND XVII.
(HEFTE 97—102).

JULI—DEZEMBER 1907.

ODESSA,
Druck von CH. N. Bialik und SCH. Buryschkin.

תוכן—הענינים של „השלח” כרך י"ז.

(בסדר אי"ב).

452	אברהם הסנדלר (ציור). ב. שפיר . . .
485	אחר הרעש. טשה קלינטאן . . .
162	אל תשאל לאלהינו (שיר). יעקב סיכטאן . . .
305	בית-הסודר (ציור). יהודה שטיינברג . . .
184	בן ישראל . . .
523	כליל קיץ (ציור). א. א. קאבאק . . .
241	כנז-ערב (מחזי-הערכים בפלשתינא, ד'ה'). חוג'ה מוסה . . .
345	בעטק הבכא (III. ו'). מנדלי טוכר-ספרים . . .
65	בקורת „לדונאט” (תשובה). ד"ר דוד נייטארק . . .
48	בשביל מה מטירים יהודים את דחם?—א. ליטאי . . .
115	בשעת בליה (רשימה). יהודה שטיינברג . . .
492	ג'יידה (ציור). כרמן . . .
479	קאמנות ברחוב היהודים ה. י. קאצנלסון . . .
348	הגרא והבעש"ט. ש. א. הורודצקי . . .
53	הולכת את מעמי (שיר). ח. נ. ביאליק . . .
276	החברה והמסור (בקורות). ברטוביה . . .
472	החוקה והמקרה. ברטוביה . . .
366	החמץ! (ציור דראמטי). יצחק קאצנלסון . . .
432	היה ערב קיץ (שיר). ח. נ. ביאליק . . .
551	היהודים „האשכנזים” והספרדים. נ. סוקולוב . . .
74	היהודים והיהדות ברוסיה (א). ד"ר יעקב נאכט . . .
444	היש קוראים עבריים? (מעט סטאטיסטיקה). ש. גולדנברג . . .
381	הכף הנשברת (אידיליה). ש. גולדנברג . . .
387	הספרות האלמית. ד"ר מ. עהרנסריין . . .
296	הספרות העתית בלשון עברית. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
434	העתיד הפרטי והעתיד הלאומי ביהדות. ד"ר ט. רבינוב . . .
56	הציגוניות באמריקה. א. ש. וואלד שטיין . . .
172	הקונגרס הציגוני השמיני. ד"ר יוסף קלזנר . . .
444	היהודים אחרי הקונגרס. פלוגי . . .
567	השקפה עברית (XX). הטשקי . . .
164	זכרון לחכמים. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
267	זכרון לחכמים. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
325	זכרון לחכמים. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
405	זכרון לחכמים. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
411	זכרון לחכמים. ד"ר ש. טעון ברנסלד . . .
140	חנ'קה (דראמה בשלש מערכות). יעקב שטיינברג . . .
207	חשש. איש עברי . . .
574	יונים (אידיליה). ב. שפיר . . .
105	ילקוט קטן (ספר שני. ד'). אחד העם . . .
397	יצאתי מן החדר (שיר). יעקב סיכטאן . . .
357	כתבות אמניות מימי עזרא. ד"ר שמואל דייכס . . .
8	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
504	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
219	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
35	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
121	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
233	למחות החסידות. מרדכי בן יחזקאל . . .
293	מזמור (שיר). ד"ר יוסף קלזנר . . .
564	מזמור (שיר). ד"ר יוסף קלזנר . . .
400	מחשבות ובעשים (XXIV). רבי קרוב . . .
93	מכתב אל הערכת. ט. שיינקין . . .
339	מנחם אל העם. ד"ר יהושע טהאן . . .
377	מספרות-הקראים החדשה (בקורות). ט. מ. פייטלסון . . .
333	משורר קדמון על השירה. דוד כהנא . . .
540	משיח אפיקור (שירים). יצחק קאצנלסון . . .
275	ניחא (שיר). ד"ר יוסף קלזנר . . .
41	נקמת קנאים (קטעים מתוך סוויטא). ד. ס. . .
82	נבל הירושלמי (בקורות). ט. מ. פייטלסון . . .
404	סטאטיסטיקה של „השלח”. מערכת „השלח” . . .
1	על המשבר. בן ישראל . . .
360	ערכי בנות העברים. א. חרמוני . . .
324	ערכי בנות העברים. א. חרמוני . . .
111	פחד שוא. ד"ר יהודה ליב דוידזון . . .
423	פרחים לאחר קציר (שיר). ש. משיחובסקי . . .
333	צלילי זכרונות. מרדכי בן הלל הכהן . . .
231	קסמי מות (שיר). יצחק קאצנלסון . . .
129	רבי מנחם בן מרדכי. דוד כהנא . . .
425	רבי מנחם בן מרדכי. דוד כהנא . . .
90	ר' מנחם מנילית (לשנת השבעים שלו). ר. צ. . .
310	רונו העצבים בישראל. משה ליב ליליענבלום . . .
193	שאלת העלמה. יצחק א. שטיין . . .
97	שאלת העלמה. יצחק א. שטיין . . .
264	שיר מוטור (לבני תובל קין). ש. ש. רבינובסקי . . .
96	שתי שאלות. איש עברי . . .
316	תעודת הציגוניות. ח. רבינובסקי . . .

עַל הַמִּשְׁכָּן.

מאת

בן ישראל.

א.

עומדים אנחנו עתה על מפתן תקופה חדשה, התקופה, שהתחילה לפני עשר שנים עם לידתם של ה„בינר“ מצד אחד ושל הציוניות המדינית מן הצד השני, מונָה עתה את ימיה האחרונים, ניססת ומפְנָה מעט מעט את במת חיינו, ואת מקומה תופסת לאט לאט תקופה אחרת. אמרתי „אחרת“, משום שלפחות עד עתה עדיין לא נסתמנו קויה המיוחדים ותכונתה המיוחדת של התקופה החדשה, הבאה עלינו עתה, ורק דבר אחד ברור הוא ואינו מוטל בספק: כי שונה היא הרבה מן הקודמת לה, שמקומה היא תופסת. ומי יודע?—אפשר שחוסר תכונה מסוימת וקבועה, מקפת וכוללת, היא היא התכונה הראשית של תקופה זו, תכונה, שמבדילתה הבדל נמור מן ההולכת לפניו, שהיתה בעלת צורה קבועה ופנים מסוימים.

על כל פנים ניכר הדבר, שהתקופה הישנה הולכת למות. היתה רוח אחרת מסביב.

התקוות הגדולות, שפרחו בעשר השנים האחרונות, האופקים הרחבים, שנראו לפני המשתדלים בפתרון שאלת-היהודים, האַנְרִיגִיה העצומה, שנתעוררה בחלקים שונים של עם ישראל, הצורך הנפשי העז והנמרץ בפתרון גמור ושלם של שאלת האומה הישראלית במלא הקפה, השאיפה והעריגה העמיקה לפתרון זה והאמונה הפנימית באפשרותו, הצביריות החזקה והנפרצת—כל אלו הדברים, שטבעו חותם מיוחד כל־כך ובולט כל־כך על תקופה זו ושיוו עליה יופי מיוחד וטראגי, הולכים ועוברים, הולכים וכלים לעינינו, אין עוד אותה התריממות־הרוח ואותה האנרגיה, שעשו תקופה זו לתקופת־חג, תקופה של גדול כחות וצמיחתם ומוֹנֶה בהם, שמעטים כמותה בחיי האומות. כנפי התקוות המזהירות והחלומות היפים קוצצו, האנרגיה רפתה עד מאד, אופקי חיינו הולכים ומתְּנַצֵּצים, האמונה החזקה באפשרות פתרונה הגמור של שאלת-היהודים תמה נכרתה, ומִמִּילָא הולך ונחלש ומשמש מעט מעט גם הצורך הפנימי בפתרון כזה, ואת מקומו תופס איזה שויון־נפש ויאוש קר.

אמנם, מפְּלִגִּיתִינוּ הרבות והשונות, הבורגניות והפרולִיטאָריות, חיות וקיימות עדיין; עדיין הן נלחמות זו בזו בכעס ומשטמה כב־ימים הראשונים המוכים ופיהן מדבר גדולות כאילו לא קרה שום דבר והכל כמנהגו נוהג; כאילו—אבל מי שיועד

לקרות בין השיטין ולהבחין בין סגנון לסגנון ובין הטעמה להטעמה, מכיר בנקל, כי לא הכל כמנהגו נוהג, כי אין הלב מאמין עוד כמה שהפה מדבר והידים עושות, כי ספקות מרים אוכלים את הנפש וכי הכל נִדְבָר, נכתב ונעשה רק בכח האי־נִרְצִיָה, ומצב־נפש זה משותף הוא עתה לכל מפלגותינו בלי הבדל,-- לכל אלו, שנוצרו, גדלו והתפתחו בתקופה האחרונה, שטפחו בלבן תקוות גדולות ומוהירות, ששאפו להסיר את המארה הנצחת הרובצת על, היהודי הנצחי ולהוציאו מתוך מעגל־הקסמים שנכלא בו.

עומדים אנחנו לפני סימן־שאלה גדול, לפני ערפל עב, שאין העין יכולה לחדור אליו.

ויש שמתמלסות לפעמים גם מפי אנשי־מפלגה פראזות, המעירות על בעליהן, שגם הם עומדים אוֹבֵד־עצות ואכול־ספקות לפני ערפל זה.

עומדים אנחנו לפני ערפל עב, -- אבל גם בזה אין ספק, שאין שיתפתחו חיינו בעתיד, הרי התקופה האחרונה, הנוססת לעינינו, פעלה כבר את פעולתה, השאירה אחריה רושם עמוק ובלתי־נמחה בנפשנו ובחיינו, וממילא השפיעה כבר אף על מהלך חיינו לעתיד,--כמובן, עד כמה שהשפעתה זו אינה מתבטלת (או: לא תתבטל) על ידי פעולתם של גורמים ידועים, המשפיעים השפעה מתנגדת.

הגיעה, איפוא, השעה לעשות חשבון ולמצוא את „סך־הכל“, שהשאירה לנו התקופה האחרונה, את הירושה, שהנחילה לנו. במלות אחרות -- להשיב על השאלה: מה הביאה לנו התקופה האחרונה ולאיו שנויים עיקריים ויסודיים גרמה בחיינו?

אמת הדבר, כיתשובה גמורה על שאלה זו אפשרית היא רק בקשר עם השאלה ע"ד התפתחות חיינו בעתיד; שהרי, סוף סוף, השפעה זו עצמה אפשר שתביא לירי תוצאות אלו במצב זה ובתנאים אלו ולירי תוצאות אחרות לגמרי-- במצב אחר ובתנאים אחרים. ואף על פי כן חושב אני, שאפשר לִסְמֵן באיזו מדה את מהותה והשפעתה הראשית והעיקרית של התקופה המדוברת כשהיא לעצמה, כלומר, לציין את מהות הַנִּדְנָצִיּוֹת שלה כשהן לעצמן, עד כמה שהן מתפתחות על פי חוקיהן הפנימיים, ה„אבסורדיים“.*

מטרת מאמרי זה היא, איפוא: לִסְמֵן עד כמה שאפשר את מהות השפעתה של התקופה האחרונה על חיינו, את הרושם, שהשאירה בנפשנו--את תוצאותיה הריאלייות הקיימות כבר, בלי לנגוע במה־ךְ חיינו לעתיד, בתוצאות־תוצאותיה שֶׁל תקופתנו, אם נלך למזרח או למערב--דבר אחד ברור הוא ונעלה מעל כל ספק, שהתקופה האחרונה הצעירה אותנו צעדים אחדים לפנים,-- ואין לשוב אחור; שהיא הוציאה אותנו מתוך עולם ידוע והחריבה אותו,--ואין רבנות את החרבות. אפשר שנקים לנו עולם אחר; אפשר גם זה, שבי־אֵין־מוצא נתאמץ לשוב למקום, שממנו יצאנו, -- אבל זה ברור -- שהעולם הישן

(* מוכן הדבר מאליו, כי כשאנו מדברים על המהפכות של התקופה האחרונה, אין זאת אומרת, שמהפכות אלו נולדו ובאו לעולמנו יחד עם לידת תקופה זו; אדרבה, אין ספק, שהן תולדותיהן של השפעות שונות וגורמים שונים בתקופות הקודמות, אלא שבתקופה, שאנן מדברים עליה, קבלו צורה יותר מסוימת וכוללת והיתה להן השפעה יותר גדולה, רחבה ועמוקה.

שלנו נפל לבדתי קום ואל המקום, שעמדנו עליו לפני תקופתנו, לא נשוב עוד, כי איננו.

מה הביאה לנו התקופה האחרונה ולאיוז שניים עיקריים גרמה בחיינו—זהו השאלה, שעליה אשתדל להשיב להלן. ואני מוסר מודעה, שאין לי עסק כאן עם כוונותיהן ושאפותיהן הסוביקטיביות והתכליתיות של התנועות הראשיות, שפעלו בתקופה זו, אלא עם תוצאותיהן האובייקטיביות, המסובבות בהכרח, שלפעמים הן גם מתנגדות להראשונות, פעמים שבעלי-התנועה התנגדו בכל כחם לתוצאות אלו או הללו, אבל התנועה עצמה על פי מהותה הצבורית ועל פי תנאי הזמן והמקום, שבהם פעלה, הביאתם בהכרח לירי תוצאות אלו שלא-ברצונם ושלא-בטובתם, וכאן הרי אנו עוסקים לא בתנועה זו או זו כשהיא לעצמה, אלא ברושם, שהשאירה על חיינו, בתוצאותיה, בירושה, שהנחילה לנו, ורק מנקודת-ראות זו אנע בהמשך מאמרי זה באותן התנועות, שפעלו בתקופתנו: בציוניות המדינית מצד אחד ובתנועה הריבולוציונית בכלל זה, בונד* בפרט—מן הצד השני.

ב.

במקום אחר כבר בארתי בפרטות*, שעיקר תכונתה של היהדות הגלותית הנמאית הוא—מה שלא היו לה לא-הוה רוחני ולא עתיד במובן הפשוט והאמתי של מלה זו, אלא עבר ידוע, שתפס את מקומם ובלע את הכל. היהודי מן הדור הישן, בן הנטו הגשמי והרוחני, לא היה בן זמנו ומקומו, שבהם חי את חיי-החול שלו, אלא בן תקופה אחרת וארץ אחרת. השקפת-עולמו, מיסרו, ערכיו הרוחניים וכיוצא בזה—כל אלה לוקחו מעולם אחר לגמרי, מעולם העבר, את כל אלה תפס יהודי זה כפי שנתאבנו בתקופה ידועה. חומה עבה ואפלה הבדילה בינו ובין יושבי ארץ-מושביו וחיהם הצבוריים ועולמם הצבורי. יחסו אליהם היה רק חיצוני ומקרי. חיו העיקריים, הרוחניים, עברו בעולמו שלו, בעולמי המיוחד. בעולם של ארץ רחוקה ותקופה רחוקה. זה היה עולם-העבר עם עניניו, מצוותיו, חוקיו ומשפטי, תקוותיו וחלומותיו, שמחותיו ותוגותיו. זה היה עולם מלא ושלם, שספק את כל צרכי-חיו הרוחניים, שנתן לו תוכן-חיים ומלא את נפשו, מוחו ולבו. היהודי היה אורח הנטו הגשמי והרוחני ונתינו הנאמן—ובגטו זה משלו חיים מיוחדים עם אינטרסים מיוחדים, מנהגים מיוחדים וסדרים מיוחדים.

ופעולתה הראשית והעיקרית של תקופתנו האחרונה נתגלתה בזה, שהרסה בלי חמלה ועד היסוד את העולם המיוחד הזה, הטבעי כל-כך והמשונה כל-כך, הקרוב כל כך והרחוק כל כך, ועל חרבותיו נסתה להקים את עולם-ההוה עם צרכיו המרובים ואינטרסיו המסובכים, ערכיו הרוחניים והשקפת-עולמו. היא הכריחה את היהודי לקחת חלק אקטיבי ועיקרי בחיים הסובבים אותו לא רק בתור יחיד, אלא גם בתור בן-הצבור, באופן שלחיים אלו יהיה בעיניו לא רק ערך אינדיבידואלי-חיצוני (באופן זה הרי השתתף בחיי זמנו ומקומו גם היהודי של ימי-הביניים), אלא גם ערך צבורי-כללי, ערך רוחני. באחת:

* למחות הורטים החדשים, „הזמן“ החדש, חוב' ז'.

התקופה האחרונה הכריחה את היהודי, שיחשוב את חיי-ההווה, שנוצרו ברובם על ידי זרים, לחייו שלו, הפרוצים הוה, שנתגלם מעט מעט ושהיה מונח בטבע המצב הכללי והיהודי בזמן האחרון, צריך להחשב להשפעתה היותר עיקרית והיותר יסודית של התקופה האחרונה.

פרוצים זה, כמו שנראה להלן, עשה את דרכו באופנים שונים ובדרכים שונות, מהם המוליכים ישר אל המטרה ומהם ההולכים ארחות עקלקלות, אבל תוצאתו הריאלית האחרונה-אחת ושוה הוא. עולם העבר, בתור עולם שלם ומיוחד לעצמו, שבו חיה היהודי, עבר ובטל, ונשארו רק שרידים, שעליהם מתרומם עולם-ההווה של אותו הזמן ואותו המקום. אי-אפשר עוד הדבר, שהיהודי ישב בארץ ידועה ובזמן ידוע ויחיה ברוחו בארץ אחרת ובזמן אחר; היהודי שואף עתה בכל לבו לשלמות, להרמוניה, להיות בן זמנו ומקומו בכל חושיו ובכל הרגשתו, כולו, ב"חול" שלו וב"קור" שלו.

לאן תוליד שאיפה זו?—כבר אמרתי למעלה, שהתשובה על שאלה זו תלויה בעיקרה בהתפתחותם של גורמים ידועים ותנאים ידועים. אם תהיה להיהודים האפשרות להכנס בלי-מעצור (אפילו רק במובן יחסי) לתוך החיים הכלליים הסובבים אותם,—הרי יעשו בני זמנם ומקומם במובן היותר פשוט; ואם לאו—אם דרך זו תהיה חסומה וגדורה בפניהם באיתה מדה, שיהיו מוכרחים לבקש ולמצוא להם מקום אחר, —הרי יעשו שם בני זמנם ומקומם, שיש להם חיי-הוה גמורים ושהעבר פועל עליהם לא יותר משהוא פועל על בני עמים אחרים, החיים חיים נורמליים. יש, אמנם, עוד אפשרות שלישית, —אפשר שלא יעלה בידינו לברא לנו הוה שלם לא כאן ולא שם, אפשר, שהטראגדיה היהודית, הגשמית והרוחנית, המורכבת והמסובכת תמשך ותוסיף להתקיים ובעתיד מוכנים לנו יסורים קשים ועיצומים עד מאד, —אבל גם אז תתמיד פעולת תוקפתנו האחרונה והשפעתה: אל עולם-העבר, עולם הגשו, שממנו יצאנו, לא נשוב עוד, כי איננו.

ג.

פעולה ישרה ומכוונת אל המטרה בנידון זה, כלומר, בנידון יצירת הוה, אם לא להיהדות בתור אומה (אף על פי שגם מעין שאיפה כזו יש ב"בונד" שר ה"אבטונומיה הקולטורית" הידועה, אם נשים לב הפעם אל שאיפותיהם הסוביקטיביות של בונדיסטים ידועים)—לפחות להיהודים בתור צביר של בני אדם, —פעלו התנועה הריבולוציונית אצלנו בכלל וה"בונד" בפרט. שני אלה משכו בפשיטות חלק ידוע מן ההמון היהודי והצעירים היהודים אל תוך הריבולוציה הרוסית, אל תוך החיים הכלליים, הסובבים אותם—ונתנו לו הוה.

ומצד זה אין, בעיקר הדבר, שום הבדל בין פעולותיהם של החברים מישראל של ה"איסקרא", פ. פ. ס. ס. ר. וכדומה ובין פעולותיו של ה"בונד"; ואם בכל זאת אין ספק, ש"ה"בונד" יש בנידון זה משפט הבכורה—הרי זה מטעם אחר לגמרי. לא איכות השפעתו גרמה לכך, אלא כמותה. ה"בונד", שהיה יותר קרוב ברוח ובמעשה לההמונים היהודים, שלא דבר מעולם, אפילו בתקופת עבודתו הראשונה, בשם הטמיעה ושבתקופת עבודתו השניה דבר אף בשם הלאומיות ותמיד עשה את עבודתו בשם האינטרסים של הפרוליטאריאט היהודי—היתה לו,

כמובן, השפעה יותר מרובה על התפתחות אימתנו מזו, שהיתה לשאר האורגאניזציות הסוציאליסטיות. על כל פנים אין לשכוח, שבשורה האחרונה הביאה עבודתו לידי אותן התיצאות ממש, שהביאו להן עבירותיהן של אלו: לידי משיכת חלקים ידועים של עם ישראל לתוך חיי-ההווה הכלליים, וכך גרם אף הוא לא ליצור חיים לאומיים מיוחדים, אלא להרגיל את היהודים, שיחשבו אותם החיים הכלליים לחיים שלהם ואת העולם, שבו זורמים ושוטפים החיים הללו, לעולם שלם ולמרות חומות-הגבוהות, שהבדילו בין היהודים ובין יושבי הארץ, למרות המעצורים המרובים והשונים מבית ומחוץ, עלתה ל"הבונד" או להתנועה הריבולוציונית לברוא בגטו חיי-ההווה על יסוד האינטרסים של אותו הזמן ואיתו המקום, "לברוא" מושג זה באמת אינו הולם את הפרוצס, שעלי אני מדבר: סוף סוף, הרי לא בראה התנועה הריבולוציונית בריאה חדשה, אלא משכה חלק ידוע מן העם היהודי לתוך החיים הכלליים ובמדה זו השתדלה לחפור תעלה, שדרכה ישטפו החיים הכלליים לתוך רחוב היהודים.

ו"רוח החיה" בעבודה זו היה הרעיון הסוציאליסטי: תחת דגלו נעשו כל הדברים הללו.

כדי להוציא את יהודי-הגטו מעולמו המיוחד, שבו נתקפל כצב בקליפתו, ולעוררו, שישתתף בחיים זרים לו של עולם זר ונכרי בהכרה חזקה, שהחיים האלה חייבים והעולם הזה עולמו הוא, — אפשר היה להשתמש בסוציאליסמוס בהצלחה יתרה, שהרי הוא לבש בתחלת התפשטותו בתוכנו צורה קוסמופוליטית. הדגשתי את המלים: "תחת דגלו", משום שאין ספק בדבר, שהרעיון הסוציאליסטי, אשר בחיגים ידועים פעל בתור תכלית בפני עצמה, שמש בחוגים אחרים (ואפשר שאלו היו יותר רחבים מן הראשונים) רק בתור אמצעי להפrouצם, שדברתי עליו למעלה, — כמובן, שלא מדעת נישא הרעיון הזה.

ד.

בדרך אחרת לגמרי ובאופן אחר לגמרי פעלה הציוניות על יצירת חיי-ההווה, פעולתה של זו בנידון זה היתה אי-ישרה, מורכבת ומכונה ועברה דרך צנורות שונים; אבל אף על פי כן לא נחלשה, ופעולתה של הציוניות היתה חזקה ביותר מפני שהיתה קרובה כל כך על פי מהותה, מטרתה ואמצעיה לשרדות היותר רחבות, הלאומיות שבלאומיות והקונסרבטיביות-בערך של עם ישראל, ודוקא משום שלא הוליכה ישר לתוך העולם הזר ואף לא שאפה לתיצאות כאלו, אלא, אדרבה, התנגדה להן בכל כחה, — כלומר, דוקא מפני שחשבה את עצמה להייהדות בעצמה ופעלה בתור באת-כחה של זו, ואם להתנועה הריבולוציונית אולי משפט הבכורה בנוגע לעומק ההשפעה וקיצוניותה, הרי אין ספק, כי לציוניות משפט הבכורה-בנוגע לרוחב ההשפעה ומדתה.

העובדה הידועה, כי חלק גדול מצעירי ישראל ומן ההמון, חברי המפלגות הפרוליטאריות-הציוניות (או-השמיריות-הציוניות) הרבות והשונות, באו אל הסוציאליסמוס (ובזה-אל החיים הכלליים) דרך הציוניות, — מעידה על השפעה זו יותר ממאה עדים, אין שום ספק, שהרבה מחברי המפלגות והקבוצות האלו יכלו לבוא למה שבאו רק דרך הציוניות ועל ידי השפעתה.

איך היה כדבר הזה? איך הביאה הציוניות לידי תוצאות הפוכות, לכאורה, מאלו, ששאפה אליהן, לידי תוצאות, שנלחמה נגדן בעוז כל ימיה עד שהורידה לפניה את דגלה באופן רשמי בִּהְלָסִינְגְפֹּרְס ובאספה האחרונה של הציוניים הרוסיים--בהאנג?

אז על מהותו של הפרוצס הזה מפיצים דברי לובלינסקי, שנאמרו עוד בראשית התפתחותה של הציוניות המדינית ושהוכחו בשעתם על ידי „אחד העם“ ב„ילקוט קטן“ שלו, אמנם, דברי לובלינסקי נאמרו במיבן הרבה יותר רחב ועמוק מזה, שאני משתמש בו עתה ושאפשר בכלל להשתמש בו עתה--עד כמה שאני דנים רק על תוצאות ריאליות ולא על השערות; אבל, כמדומה לי, שהם יכולים לשמש ביאור יפה גם לפרוצס, שאני מדבר עליו. לובלינסקי זה דבר אז על ציוניות, שיכולה להיות מעבר ל--טמיעה גמורה.

ההתבוללות של אחינו המערביים אינה טמיעה אמיתית: היהודי חדל להיות יהודי, אבל לא נעשה גרמני גמור או צרפתי גמור; הוא יצא מתוך הגטו, אבל לא נכנס כדו לתוך החיים הלאומיים החדשים ולא הבין אותם, והעיקר--נפשו לא הרגישה אותם ולא יכלה להרגיש. „ועל כן--אני מביא את דבריו בהרצאתי של אחד העם--צריך שיתלמדו תחלה בני ישראל לחיות חיים לאומיים מיוחדים בינם לבין עצמם, ואם עודם מוכשרים לחיים כאלו וישובו ויתרגלו בהם, רק אז אפשר שיהיו מוכשרים גם לירד לעומקם של החיים הלאומיים אשר לעמי אירופא ולהשקיע רוחם בהם עד התהום, ורק זאת תהיה התבוללות אמיתית שאין עוד אחריה כלום.“

אין ספק, שדברים אלו ורעיונות אלו מקיפים פרובלימה יותר עמוקה ורחבה מזו, שבגבולותיה נמצא הפרוצס המעסיק אותנו כזה; אבל--יש בכלל מה שבפרט ובכלל מאתים--מנה.

„אחד העם“ חשב, כנראה, את הדברים האלה לאבסורד, ולפיכך הסתפק רק בקריאה הקצרה: „לאומיות לשם התבוללות!--הוא התבונן, כנראה, אך אל הסתירה ההגיונית שבדברים אלו: האין? לאומיות לשם התבוללות? אבל אין ספק, שבדברים אלו יש חלק גדול של אמת פסיכולוגית, צבורית; על כל פנים--יש אפשרות, ואנחנו אפשרויות הרבה, לפרוצסים ממין זה, שעליו מדבר לובלינסקי.

ורונמה קטנה, אמנם מוגבלת מאד, של פרוצס כזה הוא הפרוצס, שאני מדבר עליו.

„צריך שיתלמדו תחלה בני ישראל לחיות חיים לאומיים מיוחדים בינם לבין עצמם“, ואמנם, הציוניות נסתה לברוא חיים מדיניים לאומיים, מיוחדים ונסמכים על צרכי ההוה, במקום החיים הדיניים הלאומיים, שנשארו בגבולות העבר.

הציוניות עוררה בחוגים רחבים של עם ישראל את הרגש המדיני ואת הרגש הצבורי במובן הרחב, הפנתה את לבם אל אינטרסיהוה שלהם ועשתה את האינטרסים הללו--והוה העיקר--לפרוגרמה, לתיאוריה, לאידאול; הציוניות ארגנה את בני ישראל ובראה להם חיי-הוה חדשים, ואת החיים האלה

יצרה בגבולות השאיפה אל מדינת-היהודים, אמנם, מדינת-היהודים לא באה עוד לעולם, אבל הציוניות השתדלה לברא, סורוגאטי של מדינת-היהודים ולצמצם את חייה-ההוה בתוך מדינת-היהודים העתידה לבוא, - בגבולות האורגאניזציה, המיועדת לבנות מדינה זו ממסד עד הטפחות, הקונגרס הוא - פארלאמנט יהודי; הדיפלומטיה הציונית, הראיונות, האספות הם - פוליטיקה לאומית, האורגאניזציה - מין ממלכה, והרצל - נשיאה, הפארלאמנט שלנו כפלשתינה יהיה - אותו הקונגרס עצמו, אלא שתחת באזיל או האגן יהיה מושבו בירושלים; וגם האורגאניזציה הממלכית העתידה שלנו מקופלת היא כבר בתוך האורגאניזציה המפלגתית של ההוה כאפרוח בתוך הביצה.

ובכן, אף כאן עבר מרכז-הכובד מן העבר אל ההוה, מן החיים הדינמיים - הלאומיים אל החיים המדיניים-הלאומיים; אלא שהוה זה היה יותר עתיד משהיה הוה וחיו המדיניים - פרחו באויר.

החיים הפשוטים, הריאליים, חיי-יום-יום, זרמו ושטפו לא במדינת-היהודים, אלא, כמו, "להכעים", דוקא בארצות-הגלות, והם התחילו מעט מעט לדרוש את תפקידם בחוקה.

מאחר שנפנו חלליות אל ההוה ועניניו, מאחר שנשתחררו מן ההיפנוזה של העבר, שבלע עד עתה את הכל, מאחר שהעם התרגל לחיים צבוריים במובן הרחב ומאחר שהפנו את לבו אל האינטרסים שלו, - מן ההכרח היה שיבואו ההוה הריאלי והחיים המקומיים הממשיים, הסובבים אותנו, עם אינטרסיהם ועניניהם והפוליטיקה שלהם, ושטר-חוב בידם לומר: אם חיי-ההוה, חיים מדיניים, הגנת-האינטרסים, היא העיקר - אנו הם.

וכן באפתאם המשבר הנורא בחיי הציוניות, שפוצץ לרסיסים וכלי-חמלה את הבנינים האויריים, שנבנו על קרקעה של מדינת-היהודים העתידה, והרף את הציוניים בכח לצר אחר - אל החיים הכלליים.

התחיל אותו הפרוצס, שדברתי עליו למעלה ושתוצאותיו ידועות. הציוניות הביאה, למרית רצונה, לידי אותה התוצאה, שאלה דחף מהלך-הענינים הכללי של אותו הזמן והמקום: לידי משיכת שדרות רחבות של עם ישראל לתוך חיי-ההוה הכלליים...

אני חוזר על מה שאמרתי למעלה: ברגע זה, שאנו עומדים בו, קשה מאד להביא בחשבון את תוצאות-תוצאותיה של התקופה ההולכת מאתנו; מצבים שונים ותנאים שונים והשפעות שונות נתרכבו ונתלכדו ונסתכבו יחד למין קשר-גורדיון, שאין להתירו. עומדים אנחנו עתה לפני סימן-שאלה גדול, שאולי לא היה עוד כמותו בכל משך דברי-ימינו הארוכים, אבל, על כל פנים השפעתה של תקופה זו על חיינו ונפשנו היתה מרובה ועצומה עד מאד, היא השאירה בנפשנו רושם עמוק שלא ימחה. לאורך ימים, ותהייה השקפותינו ושאיפותינו העצמיות מה שתהייה, חובה מוטלת עלינו להכיר את מהותם של רושם זה ושל השפעה זו וגם - את המהפכה העמוקה, שבאה על ידם בחיינו ההיסטוריים.

פְּתָבוֹת אֲרָמִיּוֹת מִיָּמֵי עֹזְרָא.

מאת

ד"ר שמואל דייקם.

מבוא.

לפני שלש שנים נמצאו „פֶּאֶפִּירוֹסִים“ כתיבים בלשון ארמית בנגב מצרים, ואחינו מר רוברט מונד מלונדון, שהיה אז במצרים, קנה אותם ונתנם במתנה להמוזיאון בקהירה. לפני זמן מועט הוציאו החכמים סיים וקז'לי מאיכספורד את ה„פֶּאֶפִּירוֹסִים“ האלה לאור עם תרגום אנגלי והערות אחדות¹⁾. ה„פֶּאֶפִּירוֹסִים“ האלה מפיצים אור חדש על דברי ימי עמנו במצרים, ואני מדמה, שכדאי וראוי לדבר על אודותיהם בפרוטרוט בהירחון הזה.

דברי ימי עמנו קשורים בארץ מצרים. בה אחוים זכרונותינו ואגדותינו היותר קדומים. במצרים היה יוסף משנה למלך. במצרים ראתה משפחת יעקב חיים טובים. במצרים עבדו אבותינו בפרך. במצרים קם להם המשיע והמחוקק הגדול משה, היציאה ממצרים היא ראשית לאומיותנו, אולם בעד הכרתנו ההיסטורית פוסקת החשיבות של מצרים עם „יציאת מצרים“. את השפעת הארץ הזו בזמן שהיינו כעם בארצנו כמעט לא נעלה על לבנו. ספרותנו העתיקה לא תספר לנו הרבה על אודותיה, פה ושם אנו מוצאים זכר למצרים, אבל אין אנו שומעים דברים מפורטים עליה או על ישראלים שישבו בה. אנו קוראים בתנ"ך, שהמלך שלמה נשא לאשה את בת פרעה, שירבעם בן נבט ברח אל שישק מלך מצרים, ומלך זה נלחם עם רחבעם בן שלמה. אנו מוצאים בתנ"ך, שבני ישראל ויהודה בקשו עזרה ממצרים, ואנו יודעים, שהנביאים התנבאו על מצרים והיו נגד ברית עם מצרים, אחרי חורבן הבית הראשון ואחרי הריגת גדליהו בן אחיקם עלו יוחנן בן קרח וכל הנשארים ביהודה מצרימה נגד רצון ירמיהו ולקחו עמם גם את ירמיהו וברוך בן נריה. – יותר אין אנו שומעים על היהודים הללו כלום. דברי ירמיהו בפרק מ"ד הם ההד האחרון של הטראגדיה הגדולה בחיי עמנו ובחיי הנביא הגדול ההוא, –הר, שאנו שומעים מארץ נכריה, מארץ כל־כך שנואה להאיש, שאהבת עמו היתה נשמת חייו. כמעט שלש מאות שנה תעבורנה ולא נדע מה היה להיהודים במצרים. מה היה גורלה של שארית יהודה, שעלתה מצרימה נגד רצונו של ירמיהו? הקמו דברי הנביא, שדבר להם לפני עובם את ארצם (ירמיה, מ"ב, י"ג–כ"ב), ועיין ג"כ מ"ד? ההוסיפו לקשר למלכת השמים

1) The Aramaic papii discovered at Assuan. Edited by A.H. Sayce with the assistance of A. H. Cowley. London 1906.

ולתקן לה נסכים? איך חיו שמה?—מכל זה לא ידענו עד עתה כלום. כאילו הנילוס עבר על היהודים הנדחים האלה וישטפם, רק אחרי שתי מאות וחמשים שנה אנו שומעים עוד הפעם מעט מן הנעשה בתוך היהודים במצרים (מימי אלכסנדר מוקדון ואילך). ובשתי המאות האחרונות של הבית השני תופסים יהודי מצרים מקום חשוב בדברי־ימינו, היה להם במצרים בית מקדש מעט (בית חוניו), באלכסנדריה של מצרים נולדה „היהדות המודרנית“ הראשונה, שם קבלו היהודים את הקולטורה ההלניטית ושם נדרשו דרשות בלשון יונית וחי ופעל פילוסוף יהודי—יוני—פילון, ואנו יודעים גם דבר זה, שיהודי מצרים תמכו בידי אחיהם בירושלים וסבלו מרדיפותיהם של המצרים והיונים, אחרי חורבן הבית השני כמעט שנעלם זכר מצרים מתולדות ישראל וחשיבותה בדברי ימי עמנו אינה גדולה כלל, אם לא נביא בחשבון את העובדא, שהרמב"ם חי שם הרבה שנים.

זהו בקצרה כל מה שאנו יודעים על אודות מצרים ויחוסה אל עמנו, אבל, כלום זהו הכל? כלום יודעים אנו את הכל? ה„פאפירוסים“, שנמצאו זה לא ככה, מוכיחים בבירור, שלא את הכל ידענו על אודות היהודים במצרים. אני מרשה לעצמי להעיר כאן, שמאמין אני, כי מעולם לא חדלו בני־ישראל לשבת במצרים. מאמין אני, שגם אחרי יציאת־מצרים נשארו הרבה מן הישראלים במצרים ושכל ימי היותנו עם בארצנו ישבו הרבה מבני עמנו במצרים ישיבת־קבע ורבים היו הולכים למצרים הלך וחזור. מכמה ספרים מקוטעים בתנ"ך ומחזיונות הנביאים יכולים אנו לראות, שהיה משא־ומתן גדול בין ארץ־ישראל ומצרים. להלן נראה מתוך ה„פאפירוסים“ שנגלו מחדש, מה היתה ההשפעה הרוחנית של מצרים על ישראל, ונזכר, שהמצריים קבלו את היהודים בסבר פנים יפות,—כאילו בכונה להיטיב את הרע, שעשו להם בעבר. כי מתוך ה„פאפירוסים“ הארמיים נלמוד פרק מדברי ימי עמנו במצרים במאה החמישית לפני ספח"נ. מהם נראה, איך חיו בניהם או נכדיהם של יוחנן בן קרח ושרי החילים בנגב מצרים מאה שנה אחרי שבאו אבותיהם או אבות אבותיהם לארץ ההיא, ובשביל זה יש חשיבות מרובה להכתבות האלו.

המקום, ששם נמצאו (ושם נכתבו) הפאפירוסים, ידוע לנו מתוך יחזקאל (כ"ט, י"ז; ל', י"ז): סִנְהָה, ובזמננו הוא נקרא „אסואן“. ה„פאפירוסים“ הם שמרי מכירה ומתנה וכדומה, יותר חשוב היה בשביל ההיסטוריה הישראלית אילו היו נמצאים במקומם דוקומנטים דתיים, מפני שמתוכם היינו יכולים להכיר יותר את החיים הרוחניים של המושבה היהודית ההיא בנגב מצרים. אבל עלינו להודות גם על המציאה היקרה כמו שהיא ולראות, מה אפשר ללמוד מתוך ה„פאפירוסים“ כמו שהם, השמר הראשון מקבוצת השטרות הנמצאים נכתב בשנת 471 לפני ספח"נ (קצת יותר ממאה שנה אחרי שבא ירמיהו למצרים) והשטר האחרון—בשנת 411 לפני ספח"נ. כל שטרות הקבוצה נכתבו לפי זה במשך ששים שנה משנות המאה החמישית, ומה חשוב הוא פרק זה בדברי ימי עמנו! מה גדולים היו השנויים, שנעשו בו בחיי ישראל! צריך רק להזכיר את השמות של חגי, זכריה, עזרא ונחמיה ונכיר כרגע, מה היתה המאה החמישית בשביל התפתחות אומתנו, הגולה בבבל והשבים בארץ ישראל; המקדש בירושלים ואנשי־הרוח על שפת נהר פרת; תחית־הלאום בארץ אבותינו ואהבת־הלאום בארץ־הגולה, חבל,

שידיעותינו מן הזמן ההוא מקיטעות הן, עתה אפשר לנו להשלים מעט את ידיעותינו עיי השטרות הבבליים, שבהם נמצאים שמות יהודיים, אבל רק מעט, אולם גם למרות מעוט ידיעותינו יכולים אנו להחליט בבטחה, שהתעוררות רוחנית גדולה היתה אז בעמנו והאומה שבה אז מעט מעט לתחיה. ובעצם העת ההיא נכתבו הפאפירוסים הארמיים בנגב מצרים.

מצרים היתה אז תחת שעבוד הפרסים, כנודע, מלכו אז הפרסים על חלק גדול מאסיה ואפריקה הצפונית-המזרחית, שם המלך הראשון, שאנו פוגשים בהפאפירוסים, הוא „חשיארש“; זהו המלך Xerxes, שעלה למלחמה על יון, וזהו כמעט בלי ספק המלך אחשורש שבספר אסתר⁽¹⁾, בששה שטרות אנו מוצאים את שם בנו המלך Artaxerxes, הוא „ארתחשסתא“, שנתן את הרשיון לעזרא לעלות ירושלימה. שמו כתוב „ארתחששש“⁽²⁾, ובשלושה שטרות נמצא שם המלך דריוש, שמו כתוב „דריוהוש“.

בראש כל שטר נכתב יום החודש ושנת המלך, שמות החרשים הם כאן שמות החרשים הבבליים: תשרי וכו'⁽³⁾, ואחרי שם החודש הבבלי כתוב שם החודש המצרי, הלשון היא הארמית⁽⁴⁾, הכתבות עצמן קוראות לה „מקרא ארמית“ (ראה להלן, פאפירוס K), הכתב עדיין אינו מרובע, בסוף כל שטר כתוב שם הסופר ושמות העדים.

השטרות נכתבו בעיר סונה, הנכתבת בהן „סון“, וכנראה נכתבו בבית-דין של יהודים. כנראה, כל האנשים והנשים, שבאו שמותיהם בהשטרות, יהודים הם, אף אלה, שיש להם שמות ערביים או בבליים⁽⁵⁾, מתוך השטרות אנו רואים, שהיהודים חיו במצרים חיי שלווה והצלחה; היו להם בתים ושרות והם היו גם מלווים-כסף (ראה את השטר האחרון), היה להם בית-דין שלהם⁽⁶⁾. בשטר אחד (F) נמצא בפירוש: „דינא זי עברין“ (בית-דין של עברים)⁽⁷⁾, יהודי

(1) שמו של מלך זה נמצא עתה גם על טבלאות בבליות, ושם הוא כתוב Chshiarshi או Achshiarshu, Achshivarshu, ונראה ברור, ש„אחשורש“ הוא Achshivarshu, „חשיארש“ של הפאפירוסים הוא Achshiarshu בלי א' או Chshiarshi בלי י' בסוף, קשקשן הוא לראות, שבמצרים כתבו את שם המלך לא כמו שכתבוהו הפרסים (Chshaiarsha), אלא כמו שכתבוהו הבבליים. להלן נראה עוד, שמצרים עמדה תחת השפעת בבל.

(2) כמו שכתוב שמו על הטבלאות הבבליות: Artachshassu ולא כבהכתבות הפרסיות (Artachshatra).

(3) ידוע, שהיהודים העלו לארץ-ישראל את שמות החרשים מבבל. אבל מכאן נראה, שהיהודים השתמשו בשמות החרשים הבבליים גם בארצות אחרות, שיושביהן לא היו בגולה על נהר פרת. אפשר, שכך היה בכל הארצות, שעמדו תחת השפעת בבל, ויוכל היות, שבארץ ישראל השתמשו בשמות החרשים האלה גם לפני חורבן הבית הראשון.

(4) שאלה היא, מאין באה להם הלשון הארמית, מארץ ישראל או מבבל? הארמית היא לשונם של ספרי דניאל ועזרא, הדברו אבותיהם ארמית כבר כשבאו (עם ירמיהו) למצרים? זוהי שאלה חשובה, שאי-אפשר לנו להשיב עליה עתה.

(5) ע"ד יוצאים מן הכלל נדבר להלן.

(6) לפני הבי"ד העברי באו גם אינם-יהודים (עיין פאפירוס F), ע"ד הבי"ד עוד נדבר

להלן בהערות לנוף הכתבות.

(7) גם בי"ד של נפא נזכר בכתבות (דין נפא, פאפירוס H).

היה „הנרזי, כלומר שומר פרסי (עיין פאפירוס E). בהבירה היה להם בית (או מזבח) ה' ברחוב המלך, והוא נקרא כלשון השטר: „אגירא זי יהו 1) אלהא (או: יהה אלהי) (עיין שטר E ושטר J). הם נשבעו בשם ה', הכתוב בגוף השטר: יהו (עיין שטר B, ועיין גם להלן).

כנראה, לא התחתנו בבני עם-הארץ 2). שמותיהם הם ע"פ רוב שמות עבריים טהורים 3); אבל אנו מוצאים גם כן, שיש להאב שם מצרי ולהבן שם עברי. הם נקראים בהשטרות יהודים או ארמיים, אבל הם מסורים לדת-ישראל. מזה נראה, כי שנוי גדול נעשה בתוכם במאה השנה, שעברו מיום שבאו אבותיהם למצרים, אבותיהם עבדו את גלולי הארץ ונשיהם קטרו למלכת השמים, ובניהם ובני-בניהם, אחרי מאה שנה, נשבעו בשם ה' והיה להם בית (או מזבח) ה'. תוכחות הנביא נשאו פרי בימים הבאים; אפשר מפני שראו במשך הזמן, שנבואותיו נתקיימו, מצרים באה בעול עם זר, ובלי ספק סבלו גם הם בימי המהפכה, ואז העלו על לבם את ארצם ואלוהם, אבל אפשר גם כן, כי שיבת הגולים מבבל לארץ-ישראל ובנין בית-המקדש עשו רושם עליהם, ועל כן היטיבו את דרכם, ואולם השמות מוכיחים, כי רוח לאומי נשאר בהם במשך כל העת. כל אלו הן שאלות חשובות, שאפשר לנו כאן רק לרמוז עליהן.

הדין היה דין פרס או, יותר נכון, דין בבל. דין בבל היה נוהג אז בכל הארצות, שעמדו תחת השפעת בבל. ונוסח השטרות דומה הרבה לשטרות בבל מן הזמן ההוא. יש בהם שנויים אחדים, שאין אנו יכולים לדבר עליהם כאן, כדי שלא להאריך. הרבה מבטאים, שאנו מוצאים בשטרות אלו, נמצאים כבר בשטרות בבל מזמן המורגי (בערך זמנו של אברהם אבינו).

משפט אחד לאיש ואשה, האשה יכולה לקנות ולמכור בתים, שדות ועבדים. גם דבר זה הוא כמנהג בבל. בדבר גירושין נמצא דבר מענין בשטר אחד, שכנראה הוא שטר כתובה (עיין להלן, פאפירוס G): מתוך שטר זה מוכח, שהאשה יכולה לעזוב את בעלה („מאים לי" בתלמוד, כתובות ס"ג, עיין להלן). הפרופ' סייס מציא מתוך הכתבות, שהאשה יכלה לגרש את בעלה; אבל לי נראה, שאין הדבר כן; האשה יכלה לעזוב את בעלה, אבל לא לגרשו (עיין להלן). גם בדבר כתיבתן ובטוין של המלים נלמוד מתוך הפאפירוסים דברים חשובים, שנדבר עליהם להלן.

מספר הפאפירוסים הוא אחד עשר. ששה מהם נקנו ע"י מר ריברט מונר, ש. שה ע"י מרת קיסל ואחד ע"י הביבליוטיקה הבודליאנית, השטר האחרון (L), שהוא שונה בתכנו מכל עשרת הפאפירוסים, אינו שייך לקבוצה זו ממש וכבר

1) מזה נראה, שאו עור הנו וכתבו את השם באותיותיו. וזה נראה נ"כ מכתבת שמות היהודים בהכתבות הבבליות של הזמן ההוא, עיין, למשל, Ed. Kottalla, Fünzig babylonische „עמ' 47. „ארתכסרכסס הראשון" הוא ארתחשמש שלנו, Rechts-und Verwaltungsurkunden aus der Zeit des Königs Artaxerxes, עמ' 47. „ארתכסרכסס הראשון" הוא „ארתחשמש" שלנו.

2) ע"ד אשה אחת, שכנראה נשאה למצרי, עיין להלן.
3) הרבה מן השמות שבכתבות דומים להשמות שבספרי עזרא ונחמיה ובשטרות הבבליים מן הזמן ההוא. ע"ד השמות נדבר להלן בפרוטרוט, כי יש להם ערך גדול. —פרופ. סייס חושב, כי אלה, שיש להם שמות לא-יהודיים, היו אינסדיהודים, אבל, לפי דעתי, אין הדבר כן, להרבה יהודים היו שמות לא-יהודיים כבימינו עתה.

נדפס בשנת 1903 (במ"ע Proceedings of the Society for Biblical Archeology), אבל הוא מאותו הזמן וכנראה הוא שייך לסריה זו. אחרי שיש ערך גדול להפאפירוסים האלה, אעתיק פה את כל אחד עשר השטרות ככתבם וכלשונם ואתן מהם בזה תרגום עברי בצירוף הערות קצרות, אלו שהן נחיצות ביותר. בהערות ארוכות, שתבואנה אחרי כל השטרות, אדבר בפרוטרוט על כמה דברים, שרק נגעתי בהם או עברתי עליהם במבוא ובהערות הקצרות. עלי עוד להעיר בזה, שהמאמר הנוכחי נכתב לא בשביל אנשי-מדע מומחים לחקירות שמיות, אלא בשביל קוראים משכילים ומביני-מדע.

פאפירוס A.

כ"י ארמי (P) 1. ב. בהביכליותיקה הבודליאנית.

הגיף הארמי.

1. ב- |||| 1) לאלול הו יום ד |||| 2) לפחנס שנת-||| || חשיארש מלכא אמר
 2. קוניה בר צדק ארמי זי סון לרגל וריזת למחסיה בר ידניה ארמי זי סון
 3. לרגל וריזת לאמר אנה אתית עליך ויהבת לי תרע ביתא זילך למבנה
 4. אנר 3) תמה אנרא זך זילך הי זי דבקה לביתא זילי לזויתת זי לעליה
 5. אנרא זך תדבק לשמר ביתי מן ארעא ועד עלא מן זוית ביתי זי לעליה ועד בית זכריה
 6. מחר או יום אחרן לא אכהל אכלאנך למבנה עלוי אנרא זך זילך
 7. הן כליתך אנתן לך כסף כבשן |||| באבני מלכא כסף צריף ואנרא זך
 8. אפם והן מית קוניה מחר או יום אחרון לא יכהל בר וברה אח ואחה
 9. קריב ורחיק בעל רגל וקריה יכלא למחסה או לבר לה למבנה עלוי
 10. אנרא זך זילה זי יכלא מנהם ינתן לה כספא זי כתיב מן עלא ואנרא
 11. זילך אפם ואנת שליט למבנה עלויה עד עלא ואנה קוניה לא אכהל
 12. אמר למחסה לאמר תרעא זך לא זילך הו ולא תנפק בשוקא זי
 13. בינין יבין בית פפטעונית מלחא הן כליתך אנתן לך כספא זי כתיב מן עלא
 14. ואנת שליט למפתח תרעא זך ולמנפק בשוקא זי בינין
 15. כתב פלטיה בר אחיו ספרא זנה כפס קוניה שהדיא בנו
 16. שהר מחסה בר ישעיה 4) שהר שתברון בר אתרלי
 17. שהר שמעיה בר הושע שהר פרתפרן בר ארתפרן
 18. שהר בנדת בר נבוכדרי נבולי בר דרגא
 19. שהר בנתרש בר ר'חמ'רע' שהר שלם בר הושעיה
 20. (חוי' לספר) ספר אנרא זי בנה זי כתב קוניה למחסה 5).
- 1) להבנת אותות-המספר עיין מה שכתוב להלן בהערות.
 2) שם החודש המצרי.
 3) אות במקום מספר "אחד".
 4) ע"ד השמות וערכם עיין בהערות.
 5) בהפאפירוסים האלה נמצא לפעמים תכופות "מחסה" (חסר) במקום "מחסיה".
 ועיין להלן.

התרגום העברי.

1. בשבעה (שמונה?) עשר לאלול היא שבעה (שמונה?) ועשרים יום לפחנם, שנת ארבע (חמש?) עשרה למלך חשיארש, אמר
2. קנינה בן צדק ארמי מסונה לרגל 1) וריות אל מחסיה בן ידניה ארמי מסונה לרגל וריות לאמר: אנכי באתי אליך ונתת לי שער ביתך לבנות
3. כותל-לבנים שמה. הכותל הזה לך הוא, הסמוך לביתי אצל הפנה העליונה²).
4. כותל-הלבנים הזה יהיה סמוך לצד ביתי מן הקרקע ולמעלה, מפנת ביתי העליונה עד בית זכריה,
5. מחר או יום אחר 3) לא אוכל להפריעך מבנות על כותל-הלבנים הזה שלך; אם אפריעך אתן לך חמשה כבשים 4) כסף באבני המלך כסף טהור, 7. והכותל הזה
8. אמנם ולך הוא. ואם ימות קנינה מחר או יום אחר בן ובת, אח ואחות,
9. קרוב ורחוק⁵, בעל רגל וקריה 6) לא יוכל להפריע את מחסיה או בני מבנות על
10. כותל-הלבנים הזה שלו, מי אשר יפריע אותם יתן לו כסף ככתוב למעלה, וכותל-הלבנים
11. אמנם לך הוא והרשות בידך לבנות עליו למעלה, ואנכי קנינה לא אוכל
12. לאמר למחסה לאמר: השער הזה לא שלך הוא ולא תצא ובו ברחוב אשר
13. בינינו ובין בית פפסעונית המלח. אם אפריעך אתן לך כסף ככתוב למעלה
14. והרשות בידך לפתוח את השער הזה ולצאת ברחוב אשר בינינו,
15. פלטיה בן אחיו כתב את הספר 7) הזה על פי קנינה. עדים בזה:
16. עד מחסה בן ישעיה. עד שתברז בן אתרלי.
17. עד שמעיה בן הושע. עד פרתפרן בן ארתפרן,
18. עד בנרת בן נבוכררי. נבולי בן דרגא.
19. עד בנתרש בן רחמרע. עד שלם בן הושעיה.
20. (חץ לספר) ספר ועל דברו כותל-לבנים, אשר בנה, אשר כתב קנינה למחסיה,

(1) עיין להלן בהערות.

(2) כלומר, הדרומית.

(3) כלומר, לימים הבאים.

(4) מין מטבע, עיין להלן.

(5) אחר מן המשפחה או זר.

(6) לא מצאתי לאפשר לתרגם פראזה זו לעברית מפני שפירוש המלה "רגל" אינו ברור

עדיין (עיין להלן). אולי דומה היא ל"גר או תושב" בעברית?

(7) תרגמתי "ספרא" ע"י "ספר" אף על פי שלא נמצא בעברית ספר סתם במובנו של שומר. אבל כי ספר ציין גם שומר ודוקומנט רואים אנו מתוך המלות "ספר המקנה", "ספר כריתות", "ספר זכרון" ועוד, ספר סתם במובנו של דוקומנט. ספר של שטנה, נמצא באיוב ל"א, ל"ה.

פאפירוס B.

נקנה ע"י מרת סיסיל. נומר 37107 בהמוזיאום שבקהיר.

הנוף הארמי.

1. ב - ||| ||| ||| לכסלו הו יום ||| ||| / לתחות 1) שנת ד / ראש מלוכתא בזי
2. ארתחשמש מלכא יתב בכרסאה אמר דרגמן בר חרשין חרומי וי אתרה
3. ביב בירתא עביד לרגל ארתכני למחסיה בר ידניה יהודי וי בכירת יב
4. לרגל וריות לאמר יומאת לי ביהו אלהא ביב בירתא אנת ואנתתך
5. וברך כל ||| על ארקא זילי וי אנה קבלת עליך על דברה קדם
6. דמירת וכנותה 2) דיניא ושעניך לי מומאה למומא ביהו על דבר ארקא
7. זך כזי לא הות ארק לדרגמן זילי הא אנא אף הא תחומי ארקא זך
8. זי ימאת לי על דברה ביתי אנה 3) דרגמן למיע שמש מנוה ובית קוניה בר צדק
9. יהודי לרגל אחרופרן למערב שמש לה ובית ויזניה בר אוריה
10. יהודי לרגל וריות לתחתיה לה ובית אספמט בר פוטעונית
11. מלח זי מיא קשיא לעליה לה ימאת לי ביהו והוטבת
12. לבכי על ארקא זי לא אכהל אגרנך דין ודבב 4) אנה ובר לי וברה אחואחה לי קריב ורחיק 5)
13. זי על ארקא זך אנת ובר לך וברה לך אח ואחה לך קריב ורחיק
14. זי יגרנך בשמי על ארקא זך אנתן לך כסף כבשן ד הו עשרן באבני
15. מלכא כסף דא לעשרתא וארקא זך אפס זילך ואנת רחיק מן
16. כל דין זי יקבלון עליך על דבר ארעא זך כתב איתן בר אבה ספרא
17. זנה בסון בירתא כפס דרגמן שהר הושע בר פטחנום שהר
18. גדול בר יגדל שהר גמריה בר אחיו משלם בר הושע
19. סינכשד בר נבוסמסכן שהר הדדנורי בבליא 6)

(1) שם החודש המצרי.

(2) עיין עורא ד' ז' ט' ה' ו' ועוד.

(3) מלת "אנה" כתובה למעלה מן השורה.

(4) פראוה, שהיא מצויה הרבה בשטרות הבבליים, (dinu daau lashshu), וכן בתלמוד; "דין ודברים אין לי עליך".

(5) מובנה של המלה "רחיק" בהשטרות האלו הוא: הרחיק את עצמו מכל מענה (בעד הטוען) והיות נקי מכל דין ומשפט (בעד הנמען). בהמובן האחרון היא המלה "רחיק" בשורה זו ובהמובן הראשון המלה "מרחק" בשורה 22. העתקתי "מרחק" ע"י ריחוק מפני שרציתי להשתמש במלה מאותו השורש. "ספר מרחק" הוא במוי חדש, שלא מצאנוהו עד עתה. מובנו: ספר, שטר, שבו מרחיק הטוען את כל טענותיו ואומר: שהצדק עם הנמען. (6) שלשת השמות שבשורה זו בבליים הם, על השמות, ביאורם וערכם עוד נדבר להלן. פה רק נעיר, שהשם "נבוסמסכן" מענין הוא, מפני שהוא מראה, איך היתה או הברת אות ש' האשורית בפי היהודים במצרים. המלה נכתבת באשורית Nabu-shum-ishkun (נבו עשה שם-יך) או נברשום-ישכון. וכאן כתובים גם, "שם" וגם, "שכן" בס'. מזה נראה, שיהודי מצרים במאז'אם' במקום ש' אשורית, אבל כן היה גם בזמן התנ"ך, כמו סרנון תחת שך-בינו, Sharru-Kinu.

- 20, שהר גדליה בר ענניה
 21, שהר ארישא בר ארסחמל
 22, (חוץ לספר) ספר מרחק 1) זי כתב ודרגמן בר חרשין למחסיה.

ה ת ר ג ו ם ה ע ב ר י

1. בשמונה עשר (?) לכסלו, הוא ששה (ושבעה?) ימים לתחות, שנת עשרים (ואחת?) (לחשיארש), ראשית המלכות כאשר
2. ישב המלך ארתחשסתא על כסאו 2) אמר דרגמן בן חרשין החרומי ממקדש האש (?) 3)
3. ביב 4) הבירה, פועל, לרגל ארתבני למחסיה בן ידניה. יהודי אשר ביב הבירה,
4. לרגל וריות לאמר; נשבעת לי ביהו אלהים ביב הבירה, אתה ואשתך.
5. ובנך, כל השלשה 5), על דבר הקרקע שלי, אשר קבלתי 6) עליך על אודותיה לפני
6. דמית וחביריו השופטים, והטילו עליך שבועה להשבע לי ביהו על דבר הקרקע
7. הזאת, כי הקרקע לא היתה של דרגמן שלי, והנה אלה הם גבולי הקרקע הזאת,
8. אשר נשבעת לי על אידותיה; בתי שלי, דרגמן, במזרח ובית קיניה בן צדק,
9. יהודי, לרגל אתרופרן במערבה ובית ויוזניה בן אוריה,
10. יהודי, לרגל וריות למטה טמנה ובית אספמת בן פוטעונית,
11. מלך במים כבדים 7), למעלה ממנה, נשבעת לי ביהו והישבת
12. את לבי 8) על דבר הקרקע ולא אוכל להביא על אודותיה נגדך דין ודברים אנכי ובני ובתי,
13. אחי ואחיתי, קרוב ורחוק נגדך ונגד בנך ובתך, אחיך ואחותך, קרוב ורחוק,
14. אם אחד יביא נגדך דין ודברים בשמי על דבר הקרקע הזאת אתן לך עשרים כבשים כסף, היא עשרים באבני
15. המלך, כסף שני ד' ועשרה 9), והקרקע הזאת לך היא ואתה נקי מן
16. כל דין, אשר יביאו נגדך על דבר הקרקע הזאת, איתן בן אבה כתב את הספר
17. הזה בסונה הבירה על פי דרגמן. עדי הושע בן פטחנום, ער

- 1) עיין למעלה, הערה 5.
- 2) מעניין הוא למצוא בשמר את מספר השנה למלכות חשיארש ולמלכות ארתחשסתא כאחד. כנראה, בשנה ההיא מת חשיארש וארתחשש עלה על כסא המלוכה. עיין ר"ה ב', ע"ב; ת"ר מת באדר וכו', שנראה משם, כי מנו"כ למלך שמת ולמלך שעלה על כסא המלוכה אחריו (נגד פירוש רש"י).
- 3) מובנה של המלה "אתרה" מסופק הוא, קוילי מתרגם fire-temple ומציג סימן השאלה. לדעתו, "זו אתרה ביב בירתא" צריך לתרגם: "שמקומו ביב הבירה". העורך.
- 4) "יב" היא העיר אֶלְפָּאנְטִינָא (Elephantine) הסמוכה לסונה, אלפאנטינה וסונה שתי ערי מבצר היו, זו בצד זו, כמו שמראה הציון "בירתא" (שורה 3, שורה 4 ושורה 17).
- 5) שלשתכם.
- 6) היו לי דין ודברים.
- 7) כפי הנראה, מלך על הנילוס, "זי מיא קשיא" מראה, שהיה מלך במקום שהמים היו כבדים, כלומר הולכים ונופלים ברעש (אשר-מים); ועיין גם פאפירוס A, שורה 13, ופאפירוס D, שורה 8.
- 8) השבעתני רצון.
- 9) ד' הוא, כפי הנראה, דרכמן, עיין על זה בהערות.

18. גדול בן יגדל, עד גמריה בן אחיו, משלם בן הושע.
19. סינכשד בן נבוסמסכן, עד הדנוורי הבבלי,
20. עד גדליה בן ענניה,
21. עד אריישא בן ארוסתמר .
22. (חויץ לספר) ספר ריחוק, אשר כתב ודרגמן בן חרשין למחסיה.

פאפירוס C¹.

נקנה ע"י מר רוברט מונד. נומ. 37106 בהמוזיאום שבקהירא.

הגוף הארמי.

(הצד הפנימי של הפאפירוס).

1. בורן לוכסלונו הו יום ון לומסורע 2) שנת ||| ||| ארתחשמש מלכא אמר מחסיה
2. בר דיניה ינהורי וי באב לרגל הומרת ליזניה בר אוריה בזכם 3) רגלא
3. לאמר איתי ארק בי | וילי מערב לביתא זילך וי אנה יהבת למבטחיה
4. ברתי אנתתך וספר כתבת לה אחרוהי משחת 4) ביתא זך אמן - ||| ופשך
5. ב-| בעשתא 5) כען אנה מחסיה אמרת לך ארקא זך בני ועתר 6) בהמתה
6. וחב כגו עם אנתתך להן ביתא זך לא שליט אנת לזכנה ולמנתן
7. רחמת לאחרנן להן בניך מן מבטחיה ברתי המו שליטן בה
8. אחריכם הן מחר או יום אחרן ארקא זך תכנה אחר ברתי תשנאנך
9. ותנפק מנך לא שליטה הי למלקחה ולמנתנה לאחרנן להן בניך מן
10. מבטחיה המו שליטן בה חלף עבירתא זי אנת עבדת הן תהנצל
11. מנך פלג ביתא ויהוה לה למלקח ופלגא אחרנא אנת שליט בה חלף

(הצד החיצוני של הפאפירוס).

12. בנויא זי אנת בנית בביתא זך ותיב פלגא הו בניך מן מבטחיה
13. המו שליטן בה אחרין הן מחר או יום אחרן ארשנך דין ורבב
14. ואמר לא יהבת לך ארקא זך למבנה ולא כתבת לך ספרא זנה אנה
15. אנתן לך כסף כבשן-באבני מלכא כסף ד || לעשרתא ולא דין ולא רבב
16. כתב עתרשורי בר ונבוזראבן ספרא זנה בסון בירתא כפס מחסיה שהריא
17. כגו שהר הישע בר פלליה שהר זכריה בר נתן

[1] השמר הזה והשמר הבא קרובים זה לזה בענין, כפי הנראה, עוסקים שני השמרות בשמחאדמה אחד. עוד נדבר על שניהם להלן בהערות. עיין גם הערה 5 לתרגום העברי של שטר זה.

2) C D נכתבו ביום אחד.

3) המ' הוא, כפי הנראה, לחיווקו של "זך", כמו "אפם" במקום "אף" (כך הוא לפעמים תכופות בהפאפירוסים האלה).

4) מלה זו אנו מוצאים במובן זה גם באשורית: Mishichti Kakkari מדת הקרקע. - מדת הבית ההוא mishichtū biti shūati. גם הפעל נמצא הרבה, כמו eklu ul mashich - השדה לא נמרד; עיין, S. 430, Delitzsch, Assyrisches Handwörterbuch.

5) „עשתא” הוא, כפי הנראה, קנה המדה, שהיה ממתכת (עשת) ולא מקנה. -
6) עתר או עתר, אם המלה היא „עתר”, או היא (כמו שאומר קוילי) מן השורש „ועתרה בשדה לך” (משלי, כ"ד, כ"ז).

18. שהר גמריה (בר מחסיה שהר זכריה בר משלם
19. שהר מעויה בר מלכיה שהר שמעיה בר ידניה
20. שהר ידניה בר מחסיה שהר נתן בר ענניה
21. שהר הישע (בר) רעויה שהר מחסה בר ישעיה
22. שהר היושע בר יגדל

התרגום העברי.

1. בנאחד ועשרים) לנכסלו, הוא יום אחד) למוסורע, שנת שש להמלך ארתחשטא אמר מחסיה
2. בן יוניה, ויהודי אשר ב) אב 1), לרגל הומדת ליוניה בן אוריה גם הוא לרגל זה 2)
3. לאמר: הנה 3) קרקע בית אחד 4) אשר לי ממערב ביתך, אשר אנכי נתתי למבטחיה
4. בתי אשתך וכתבתי לה ספר 5) על אודותיו. מרת הבית הזה היא שלש עשרה אמה וטפח
5. באחת עשרה בקנה המדה. עתה אנכי, מחסיה, אומר לך: בנה ועל האדמה הזאת וגדל עליה בהמות
- 6 ושב 6) עליה עם אשתך; אולם אין לאל ידך למכור את הבית הזה ולתתו
- 7 במתנה לאחרים, אולם בניך ממבטחיה בתי ישלטו בו
8. אחריכם. אם מחר או יום אחד תבנה) על) האדמה הזאת ובתי אחרי כן תמאס בך 7)
9. ותצא ממך 8), לא תוכל לקחתה ולתתה לאחרים, אפס בניך מן
10. מבטחיה הם ישלטו בה תמורת העבודה אשר עבדת 9). אם (אתה) תשלח (אותה)
11. ממך, חצי הבית תקח היא 10) והחצי האחר אתה תשלוש בו תמורת
12. הבנינים, אשר בנית בבית הזה 11). ועוד, החצי הנה בניך ממבטחיה
13. הם ישלטו בו אחריו. אם מחר או יום אחד אביא דין ודברים נגדך

- (1) אב במקום יב.
- (2) כלומר: גם הוא (יוניה בן אוריה) אמר לרגל הומדת.
- (3) יותר נכון: יש.
- (4) "בי" הוא, כפי הנראה, במקום "בית". הוא אות במקום מספר "אחד". ארק בי I—קרקע בית אחד, ופירוש מלות אלו הוא, כפי הנראה: קרקע (שטח אדמה) שאפשר לבנות עליה בית אחד. בהפאפירוס D, שורה 3, כתוב: בי I ארק. להלן הוא כותב או רק ארקא" (לפעמים יותר תכופות) או רק "ביתא" וכוונתו אחת היא: האדמה, שעליה יבנה הבית. ועיין להלן בהערות.
- (5) שטר מתנה. הוא השטר הבא. פאפירוס D. ולפי זה אני חושב, שמקומו של פאפירוס D הוא לפני פאפירוס G (נגד קולי). אבל לא רציתי לשנות מן הסדר.
- (6) כלומר: חנה.
- (7) עיין להלן בהערות לפאפירוס E; ועיין ג"כ לעיל, עמ' 11.
- (8) כלומר, ותעובך.
- (9) המלאכה, שעשית על הקרקע.
- (10) מלה במלה: יהיה לה ליקח.
- (11) תחת קרקע בא כאן בית.

14. ואומר: לא נתתי לך את הקרקע הזו לבנות [עליה] ולא כתבתי לך את הספר הזה, אנכי
 15. אתן לך עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לעשרה, ולא יהיו דין ודברים.
 16. עתשרורי בן נבווראבן כתב את הספר הזה בסנה הכירה על פי מחסה, עדים
 17. בזה: עד הושע בן פלליה, עד זכריה בן נתן,
 18. עד גמריה בן מחסיה (1), עד זכריה בן משלם,
 19. עד מעזיה בן מלכיה, עד שמעיה בן ידניה (2),
 20. עד ידניה בן מחסיה, עד נתן בן ענניה,
 21. עד הושע ובן רעיה. עד מחסיה בן ישעיה, עד זכור בן צפניה,
 22. עד הושע בן יגדל.

פאפירוס D.

- נקנה ע"י רוברט מונד. נומ. 37114 שבהמוזיאום בקהירא.
 1. ברן לכסלו הו יום | למסורע שנת ||| ||| ארתחששש מלכא אמר מחסיה
 2. בר ידניה יהודין מהחמן כיב בירתא לרגל הומרת לנשן מבטחיה
 3. ברתא לאמר אנה יהבת לכי בחיי ובמותי בן ארק זילי הוה
 4. משחתה ארכה מן תחתיה לעליה אמן – ||| ופשך | פתי 3) מן מיעא
 5. למערב אמן – | בועשתא תחומהי עליה לה בית דרגמן בר חרשין
 6. דבק תחתיה לה בית קוניה בר צדק מיעא שמש לה בית יון בר
 7. אוריה בע, כי ובית זכריה בר נתן מערב לה בית אספמט בר פפטעוניה
 8. מלח זי מיא קשיא ביתא זנך ארק אנה יהבתה לכי בחיי ובמותי
 9. אנתי שליטה בה מן יומא זנה ועד עלם ובניכי אחריכי למן זי
 10. רחמתי תנתנן לא איתי לי בר וברה אחרנן אח ואחה ואנתה
 11. ואיש אחרן שליט בארקא וך להן אנתי ובניכי עד עלם זו
 12. ירשנכי דין ודנבזב אנתי ובר וברה לכי ואיש זילכי בשם ארקא
 13. וך זי יהבת לכי ויקבל עליכי סנן ודין ינתן לכי ולבניכי
 14. כסף כבשן – הו עשרה 4) באבני מלכא כסף ד || לעשרתא ולא דין ולא דבב
 15. וביתא ביתכי אפס ולבניכי אחריכי ולא יכחלון יהנפקון עליכי
 16. ספר חרת ועתיק בשמי על ארקא וך למנתן לאיש אחרן וך ספרא
 17. זי יהנפקין עליכי כרב יהוה לא אנה כתבתה ולא ית, קח בדין
 18. וספרא זנה בירכי ואף אנה מחסיה מחר או יום אחרן לא אהנצל
 19. מנכי למנתן לאחרנן ארקא וך זילכי בני והבי למן זי רחמתי

[1] גמריה וידניה (שורה 20) הם, כפי הנראה, בני מחסיה, אחי מבטחיה, לפי זה קרובים היו או כשרים לעדות, שלא כרינונו וכדין הבבלים, שעל פיו היו קרובים כשרים לעדות.

(2) שמעיה בן ידניה אפשר שהיה אחיו של מחסיה, דודה של מבטחיה.

(3) פתי-רחב, עיין דינאל, ג' א' ועזרא ו, ג'.

(4) מלות "הו עשרה" באות לבאר את אותה מספר הבא לפניהם, כמו שאנו כותבים:

20. הן מחר או יום אחרון ארשנכי דין ודבב ואמר לא יהבת לכי
21. אנה אנתן לכי כסף כבשן – באבני מלכא כסף ד 11 לעשרתא ולא דין
22. ולא דבב וביתא ביתכי אפס ואהך בדין ולא אצדק וספרא ונה בידכי
23. אף איתי ספר מרחק | זי דרגמן בר חרשין חרומיא כתב לי על
24. ארקא זך כזי רשה עליה קדם דיניא ומומא מעינת לה וימאת לה
25. כזי זילי הי וספר מרחק כתב ויהב לי ספרא זך אנה יהבתה לכי
26. אנתי החסנתי הן מחר או יום אחרון דרגמן או בר זילה ירשה
27. על ביתא זך ספרא זך הנפקי ולקבלה דין עזרי עמה כתב עתרשורי
28. בר נבזוראבן ספרא ונה בסון בירתא כפס מחסיה שהדיא בנו
29. שהד גמריה בר מחסיה שהד זכריה בר נתן
30. שהד הושע בר פלליה שהד זכריה בר משלם שהד מעויה בר
31. מלכיה שהד שמעיה בר ידניה שהד ידניה בר מחסיה
32. שהד נתן בר ענניה זכור בר צפניה
33. שהד הושע בר רעויה שהד מחסה בר ישעיה
34. שהד הושע בר יגדל
35. (חזן לספר) ספר בין זי יהב מחסה בר ירנניה
36. למבטח ברת מחסה.

התרגום העברי

1. באחד ועשרים לכסלו, הוא יום אחד למסורע, שנת שש להמלך ארתחשטא, אמר מחסיה
2. בן ירניה, יהודי בעל אחוזה⁽¹⁾, כיב הבירה, לרגל הומדת להבתולה⁽²⁾ מבטחיה
3. בתו לאמר: נתתי לך בחיי ובמותי בית אחד מן הקרקע שלי.
4. מדתו היא: ארכו מלמטה למעלה שלש עשרה אמה וטפח אחד; רחבו ממורח
5. למערב עשתי עשרה אמה בקנה המדה; גבוליו הם: למעלה בית דרגמן, בן חרשין,
6. סמוך; למטה בית קוניה בן צדק; למורחו בית יזן⁽³⁾ בן
7. אוריה אישך ובית זכריה בן נתן; למערבו בית אספמת בן פפטעונית
8. מלח במים כבדים, הבית הזה, קרקע⁽⁴⁾, נתתי לך בחיי ובמותי;
9. את תשלטי בו מיום זה עד עולם ובניך אחריו; למי אשר

(1) זהו, לדעתי, כאן התרגום הנכון של "מהחסן". לפירושה של מלה זו במובנו של קנה אחוז (אין בעושת נעהמען) עיין דניאל ד' י"ח; כיב; ועיין גם דניאל ב' ל"ז. מענין הוא, שבשטרי, שבו נותן מחסיה לבתו שדהיבית במתנה, כנראה ערב חתונתה, הוסיפו לו את התואר "מהחסן", בעל אחוזה, בעל שדות ובתים, סדנא דארעא חר הוא! כי מחסיה איש אמיר היה נראה מן השמורות. שכולם שייכים לו או לבתו או לבני-בתו.

(2) זהו פירושה של מלת "נשן" (לדעת קולי).

(3) "יזן" במקום "יוניה" עיין הערה 5 לפאפירוס A (הנף הארמי).

(4) במקום "קרקע הבית הזה".

10. תחפצי תתני 1; אין לי בן או בת אחרת 2, אח אי אחית או אשה
11. או איש אחי, אשר ישלום בקרקע זאת, רק את ובניך אחרים; מי אשר
12. יביא דין ודברים נגדך או נגד בנך או בתך או אחד מקרוביך 3 על אודות הקרקע
13. הזאת, אשר נתתי לך, ויקבול עליך לפני שר שופט, יתן לך ולבניך
14. עשרה כבשים כסף, הוא עשרה 4, באבני המלך. כסף שני ד' לעשרה, ואין דין ודברים.
15. והבית אמנם ביתך, ולבניך אחרים, ולא יוכלו להוציא נגדך
16. כל שטר חדש או ישן בשמי על הקרקע הזאת לתתה לאיש אחר; השטר ההוא,
17. אשר יוציאו נגדך, כזב יהיה, לא אנכי כתבתי ולא יקבול בדין,
18. והשטר הזה בידך. וגם אנכי, מחסה, מחר או יום אחר לא אקח 5
19. ממך לתת לאחרים; הקרקע הזאת שלך היא, בני נעליה ותני למי אשר תחפצי.
20. אם מחר או יום אחר אביא נגדך דין ודברים ואומר: לא נתתי לך את הקרקע,
21. אנכי אתן לך עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לעשרה, ואין דין ודברים.
22. והבית אמנם ביתך הוא, ואם אלך לדין לא אצדק, והשטר הזה בידך.
23. אף יש ספר ריחוק 6, אשר דרגמן בן חרשין החרומי כתב לי על דבר
24. הקרקע הזאת כאשר קרא תגר על אודותיה לפני השופטים וחיבתי שבועה,
25. כי שלי היתה, וכתב ספר ריחוק ונתן לי. השטר ההוא אנכי נתתי לך;
26. את תשמריהו. אם מחר או יום אחר דרגמן או בני יקרא תגר
27. על הבית הזה, הוציאי את השטר הזה ועוררי בו דין נגדו, עתשרווי
28. בן נבזראבן כתב את השטר הזה בסנינה הבירה על פי מחסה, עדים בזה:
29. עד גמריה בן מחסה, עד זכריה בן נתן,
30. עד הושע בן פלליה, עד זכריה בן משלם, עד מעזיה בן
31. מלכיה, עד שמעיה בן ידניה, עד ידניה בן מחסה,
32. עד נתן בן ענניה, זכור בן צפניה,
33. עד הושע בן רעויה, עד מחסה בן ישעיה,
34. עד הושע בן יגדל 7.
35. (חוץ לספר) ספר ועל דבר בית אחד, ואשר נתן מחסה בן ידניה למבטח 8

בת מחסה,

(עוד יבוא).

-
- 1 כלומר, את הקרקע.
 - 2 בנזף הארמי כתוב: „אחרני” (רבים).
 - 3 „איש וילכ” הוא איש הקרוב לך, אחר ממשפחתך, שאף תתני לו את הקרקע.
 - 4 עיין ההערה לשורה זו בפנים הארמי.
 - 5 כלומר, את הקרקע.
 - 6 והוא הפאפירוס B. שם נקראת הקרקע רק „ארקא”; ראה הערה 4 לפאפירוס C (התרגום העברי).
 - 7 הסופר והעדים הם כמו בפאפירוס C.
 - 8 חסר (מבטח במקום מבטחיה) ועיין הערה 5, פאפירוס A (הנזף הארמי).

יונים.

(איריליא)

מאת ב. שפיר.

I.

בקצה תחומה של העירה, בראש ההר הירוק-עומד כפוף, כמצבה נושנה על קבר נשכה, בית נמוך ורעוע, פרוש ונבדל הוא הבית מכל בתי העירה שבצמק. ויצאין ויוצאין מסוף הנג המדולדל ומסתירים את שני החלונות הנשקפים מתחת המעויבה. דומים הם מרחוק כגבות עבותות על עיני נוזר מתבודד. ובין שני החלונות נפתחת ונסגרת דלת רעועה, שפעמים היא נראה כך חוטם ופעמים-חור של חוטם; וכשאתה מביט מרחוק על הבית כלו, נדמה לך, שזהו שומר זקן, שהעמידו אותו שם להשגיח על אותה העירה כלה עם כל בניניה, אילנותיה וגניה הנטועים בעמק כפרח בעציץ.

הרי לך שדה מקושט ציצים ופרחים מסביב. מימין-יער, משמאל-כפר קרוב מאזם עליך בצלב זקוף מעל ראש בית-המסגד, ומעבר מזה טחנה של רוח פרושת כנפים מביטה אל הבית שעל ההר, כאלו לוחשים זה לזה: בא ונחליף מקימנו-רוץ אלי ואעוף אליך! ומאחוריו נשקף הבית בשער שחור, מעוקם ומרופט, אל פני השרה, מקום שנמשכים ומתפתלים שם שני שבלים והם היצבים ומתקרבים, עד שנבלעים בדרך כבושה אחת מוליכה אל העירה.

לשעבר, לפני ימים רבים, היה בית זה בית-אכסניא. ושיך היה לרי דוב הפונדקי. יהודי זקן אבל בריא וחסון כאלון, גבוה ובעל כתפים. הדרך שלמטה היתה הומה בימי השוק מאכרים עיברים ושבים ושער הכית היה פולט ובוזע עגלות וקרונות בלי הפסק. המגרש שלפני הבית שמש בימי השוק מקום כניסה לגברים ולנשים, תגרנים ותגרניות, שיש להם משא ומתן עם האכרים. עכשיו פסקו עיברי דרבים ונשמו המסלות, אין חריקת עגלות מעונות ואין צלצל מצלות בצוארי סוסים. השוק נתכסל והמגרש נתרוקן ונתיתם, רי דוב כבר הלך לעולמו ועל קברו גדל איץ עץ טעון תותים שחורים. שערי הבית דוממים, אין יוצא ואין בא. עלה חציר ונעצוץ בשביל ההר, וההך עצמו אף הוא הולך ופוחת משנה לשנה בהיקפו, מפני הכריה והמפולת. בית הדירה נתגלגל לבסוף ועבר לירי זרים עד שעמד ברשותו של פיביש החפץ, וכיורד מנכסיו עומד לו עתה הבית הקטן, עני ונכה רוח, מכונס ומצומצם בד' אמותיו, עומד לו ושותק.

כשמת פיביש החבת עבר הבית בירושה לבנו חיים, חבת אף הוא, וזה דר

בו עכשיו עם זוגתו הצעירה פרידה, ועם זוג של יונים קרויות בשמותיהן בלקה ומלכה.

משכים חיים בבקר, מודין בחבילה של חשוקים על כתפו וקרדום תחוב בחגורתו ויורד לתוך הכפר, להנאית את הבריות במלאכת ידו. פונה הוא או כלפי זוגתו ופוסק לה את פסוקו: פרידתו! השנחה על בלקה שלי! היי לי ברוכה!

אף פרידה משיבה:

—אשניה, אשניה על בלקה שלך, כמו על מלכה שלי! לך לשלום חיים! אף תאחר לבוא! השם יצליח דרכך!

—אמן—עונה חיים והילך לדרכו.

עומדת לה פרידה יחידה, ראשה תמוך בימינה ושמאלה על לבה ומביטה אחרי חיים שלה, ההולך ונבלע במרחק בין קטת השדה, ואינה מסירה את עיניה מעל הדרך, עד שיוצא הזוג השני בלקה ומלכה, מקשקשות בכנפיהן, וקינית להן שביתה על הגג. מתחילה בלקה עושה הקפות סביב למלכה ולוחשת עליה: „הרי את מקודשת לי“, ומתוך חבוק ונשוק הן מפליגות באויר סחור סחור ויורדות על כתפי פרידה.

—בלקה, בלקתו!—פונה פרידה לזוגתו של חיים וממציאה את פיה כלפי מקורה. מלכה עומדת על הגג, עיניה מבריקות, ובראשה היא מניעה לכאן ולכאן: מי יודע את הרהוריה בשעה זו?

ומיד פורחת גם היא, מדרה וקמה על כתפה הפנויה של פרידה, וכך הן נכנסות לתיך הבית.

—דרנה! שובבות שכמותכן!—היא גוערת בהן. אך השובבות הסרבנות יודעות, שנעתרה של פרידה אינה אלא שדול, ואינן יורדות עד שהיא מפזרת לפנין בזוית אחת מלא קמץ דוחן: „קיט=קיט לקוט“—

קיפצות חיונים ומלקטות, ופרידה מתחילה לפנות את החדרים, מסדרת את שני הספסלים הארוכים אצל השלחן הגדול, ואת התיבה הירוקה—זכר למלבושי החתונה—בין השדה השחורה ובין ספסל=המפסלת השקוע בגל של בקעות ושפאים. גמרה בחדר הגדול—נכנסת היא אל הקיטין ומציעה את המטות ומנקה מאבק את הכהלים בזהירות, שלא להרגיז ממקומם את ר' משה מונטיפיורי ואת הכרונים הירש ורוטשילד התלויים על הקיר ושקועים במחשבות „משלהם“, לא שכחה גם את העציצים הצמאים שעל החלונות, ובמלא לוגמא מים חיים אבקה עליהם אבק של רסיסים, גמרה במנירה התלויה ומשולשלת מאמצע התקרה והיא מכוסה וכרוכה כל ימיה ברקמות ונָירות מצוירים, כצנועה זו שאין עין שולטת בה.

אז מוציאה פרידה כלי=זינה: חוט, מחט וכתנת שלא נגמרה תפירתה, ויושבת לה על ספסל קטן שעל פתח הבית וחופרת.

ושקט בבית, ושקט בחוץ תחת שמים כחולים, בהירים וגבוהים, השמש שופעת אור=חיים על המקום וכל פנה מאירה, מבריקה ונוצצת, נוצץ מרחיק גם הנחל המכוסה קשקשת של כסף, וכאילו אימר: גם נא ורדף אחרי לתפשני—עד שהוא נעלם ומתחבא בין גנים וכרמים שברחוב האכרים, נוצץ גם צלב בית=המסגר... זכוכית ירוקה שבאווה חלון מזהרת לה מתוך גיני=גונים, בינתים מבריקה כנף צפרת שמה ומפליגה בין ניצוצי שמש, השדה שולח רוח קל ומבושם מריחות כל מיני

עשבים; ציוצת צפרים... הד צריחות רחוקות... הברת, ויז! רחוקה של איזה אבר מתקוטט עם בהמתו בדרך-והכל מתערב ונמוז לחלום אחר של שקט ומנוחה היורד ומרחף על העירה ומתלחש עם הארובות העשנות.

עם שקיעת החמה-וארוחתה של פרידה כבר מצטמקת ויפה לה וכל עבודותיה כבר מנויות וגמורות. אז היא כירכת מטפחת של משי על ראשה. לוקחת בידה את סריג הפומק, שכנראה לעולם לא יבא לידי גמר מלאכה ואינו משמש אלא להעסיק את הידים ברגעי הפנאי, סוגרת את הבית ויוצאת יחד עם יוניה לקבל פני חיים שלה.

הולכת היא ומונה בלחש את העניבות שבמהדורות הפומק: אחת, שתיים, שלש... עולה כנגדה מן העמק איזה מגעגעה ותריסר אפרוחים כרוכים אחריה... משיבה פרידה את פניה מהם כנגד השדה... והנה סוסה עקודת רגלים מנתרת וחוגרת וסיח שובב קופץ כנגדה. מביטה פרידה לצרדין... קר-קר-קור!-מגיע פתאם לאזניה. זוהי תרנגולת מנקרת באדמה וקוראת לאפרוחיה לחלק בשלל. מרגישה פרידה כעין צביתה בלכבה... מביטה היא אחרי האמות המאושרות ולכה נכוה בתענוג אחרים, מביטה ונכוה. מרימה היא את עיניה כלפי מרום ושפתיה מתעקמות לתחנה: „רבונו של עולם!-יוצאה מלכה הפלה כבושה-במה? במה אני גרועה מכל בריותיך?“ ושתי דמעות יוצאות וניפלות על לחיה, מתרוצצות ומתגוששות העניבות במהדורות הפומק; פוסעות ומתנגפות רגליה על קוצים וברקנים שעל השדה. הפומק הולך וגדל, הדרך הולכת ומתקצרת, ומחשבות וזכרונות מתרוצצים ומצטרפים בלב פרידה. מיום שנתארסה לחיים... ימים. חדשים. שנים. עתים של צער. עתים של נחמה. יש שהעניבה פוגעת בקשר שבחוט הפקעת. יש שרגלה נכשלת בקוץ מכאיב וסורט בשוקה. יש שזכרונה נתקל בימים של פגעים. אך הנה לפניה עץ התפוח שבאמצע השדה; הרהוריה נפסקים. חיוך מרקר בין עיניה... מרחוק, מבין שורות הקמה, צפה ועולה חבית... צפה ועולה, צפה וקרבה... מתחת לחבית-ראש כפוף... כתף מסיבלת חשוקים... כנפי בגד מרחפית ברוח... הוא הוא! חיים!

-- ברכת ערב עליך, פרידתי-משלשל חיים את החבית ואומר.
-- שנה טובה עליך-עונה פרידה ומסירה את החשוקים מעליו.
והווג קיבע לו ישיבה תחת העץ.
-- ימה עבודתך?-שואלת פרידה, כשהיא נותנת עין מאירה בחבית ובחבילת החשוקים שנתמעמו.

-- ברוך השם! הרי רואה את, פרידתי, ולמה זה תשאל?
-- מה אתה מפסיד כשאני שואלת? שומה שלי!
-- הרי את גופך שומה-שומתי-וסוף! ומה בבלקה שלי ומלכה שלך?
-- בשדה הן פירות.
-- שיבכות! רק לדרות! רק לפרוח!
-- קומה, חיים, ונלך; התכשיל יצטנן. רואה אתה: החמה שוקעת!
-- לישון היא הילכת... לא כך, פרידתי!
-- כלום יודעת אני? קומה ונלכה!

— חכי, פרידה, ואתלוש קצת דגננות לשטוח על השלחן. ריח יפה הן נותנות בלילה.
 — ברוך המזכיר! תלוש גם קצת לענה לשטוח אצל המטות. כבר איני יכולה לעמד בפניהם של „הללו“.
 — בפני אותם „הכושים“ הרקדנים?
 — בפניהם, ימח שמם!
 ובשמגיע הזוג לבית--כבר רוקדות לקראתו בלקה ומלכה מעל הגג, ממצמצות בעיניהן ומנענעות בראשיהן.

בערב שבת יודע חיים, שלא ימצא את פרידתו אצל התפוח ומקדים הוא לבא לביתו, שניי הוא עישה ביום זה, שהוא נכנס דרך השער וטימן שם את כלי מלאכתו, שלא יראו ולא יזכרו ליום השבת.
 פרידה עסוקה אז אצל התנור, ובשמעה חריקת השער אינה מחזרת את פניה מן התנור, שלא יארע חלילה שם מכשול בהעלמת עין. אלא שואלת כלפי אחוריה:

— חיים?

— הן, פרידתי! אני בעצמי!

— יפה באת. תהא לי קצת לעזר; הרי העבודה מרובה והשעה קצרה.

— הנני בידך! ובמה אעזרך? אפשר לעשות את הדגים?—שואל חיים.

— לא, חיים, הדגים כבר עשויים--עונה פרידה ומחכה לשאלתו השניה של חיים, הנשנית בכל ערבי שבתות בסדר אחד.

— אפרפר את האיטריות?

— כבר הם עומדות שלוקות.

— הקונל?

— עשוי.

— התרגימא?

— עומדת ומצטמקת.

— ומה אפוא אעשה לך?

— סנן את היין של הצמוקים, גמע כוס תה, רחץ זוהמא מעל פניך, החלף בגדיך ולך לבית-הכנסת--זוהי עבודתך!

— וחיוך מזה לא כלום? הכל עשוי? ראה: היא סותמת כבר את פי התנור! ה, אשת חיל שלי! מכיון שככה את לי--הריני נותן לך מתנה!

ומיסר הוא לידה מטפחת מלאה זרעוני דלועים, שקנה בשכילה בכפר.

— וגם אני הכינתי לך מתנה!--ובשום אופן אינה חפצה לגלות לו את המתנה עד שהוא מסתלק מעבודותיו ויושב אל השלחן לשתות תה. אז היא נותנת לפניו קערה מלאה קטניות שלוקות וסופגניות עשויה בקנמין.

— קרא גם „להן“ ויכנסו--מעיר חיים.

מוציאה פרידה את ראשה מן הפתח וקוראת:

— פיל-פיל-פיל!

ומיר פורחות ובאות היונים ועושות „טעימה“ יחד עם אביהם, עם חיים, מן

הקטניות שלכבוד שבת.

פרידה מעמידה שתי מנורות ממורטות של נחשת על השלחן וחיים יוצא רחוק ומלוכש החוצה, לכן רגע של שקיעת חמה; החמה שויה קצת מעבר ליער ומברכת דרך האילנות ב, שבתא טבא את העירה כלה, החבייה בצל היער וגומרת את חשבוניה עם ימות החול ב, פטים הקמרת; ומן השדה שב הערר ומאפיל על עצמו בעמוד של אבק, קופצות בראש העצים ההדיוטות, ה, עזי-פנים שבדור, מקשקשות ברגליהן ומנענעות בזקניהן מתוך כונה, אחריהן נכרכים הכבשים, ההולכים אחרי כל מי שיעמד בראשם; נטפלים אחריהם גם החזירים ומתבישים בטמאתם וטרפותם כנגד השבת הקדושה, באחרונה פוסעות פסיעה דקה הפרות הצנועות ונושאות ברדיהן חלב בשביל העירה לכבוד שבת, החלב יצטמק לילה כל על התנור המוסק, טמון במוכין ובכגדים ישנים, למחר יתקוטטו הילדים על הקרום של החלב: אמא, הן לי את הקרום,

— פרידת! זמן ברכת הנרות! — מכריז חיים בחוץ ויורד אל העירה לבית-הכנסת של הרב,

עומדת פרידה אל השלחן הפרוש מפה, ותחת המפה בקצה השלחן מונחות שתי חלות, שדמיון כשתי שיות כפותות ומוכנות למזבח, מדליקה פרידה את הנרות ומונה אותם: אחד, שנים, שוב-שנים! רק שנים! ומתי יהיו שלשה?... פורשת פרידה כפיה על עיניה ושפתיה רוחשות תפלה: אלהינו ואלהי אבותינו! זכרה את אמתך פרידה בנר שלישי, בזכות שרה רבקה רחל לאה... מלאכים מליצים—אל נרותיו מלאכי חבלה—מעל נרותיו—ושתי דמעות מתבקשות ויוצאות לאויר העולם, קל ומרווח געשה לבה של פרידה, מתוך תקוה ואמונה, ששמע אלהים את קולה מעל נרות-שבת-היא פוקחת את עיניה ורואה כל מה שבחרר בצבע חרש וגון של שבת, הכל מרוחם, הכל מנוחם, הכל מבורך ומברך, בשבתא טבא, אין פרידה כפיות טובה להקביה: מכיון שהיא מאמינה בו שימלא את בקשתה, מיד היא עושה נחת רוח לבורא, מכניסה ידה תחת מטפחת הראש ומעבירה על שערתיה, שלא תראה חלילה אחת מהן החוצה, מעניבה היא את קצות מטפחתה תחת סנטרה ויוצאת לשבת על האיטבא ולחכות לחיים שלה, מזדוגות לה גם בלקה ומלכה, מדרות לתוך חיקה, מסתכלות בעיניה ותובעות הימנה שדולים ומעשי-חבה,

וכסבור אתה, שזו אינה פרידה ההררית היושבת על התחום, אלא שבת מלכתא עם שתי הנערות הראויות לתת לה מבית המלך, היושבת על כסא בחקל תפוחין קרישין יתחת רגליה מרבד ירקן; ושם בעמק-העירה הצנועה, מדינתה של המלכתא, עטופה בצעיף של שבת ומתיכה מסתכלים אליה נתיניה בעיני-אש ומבשרים לה ברמזים, שעוד מעט יבקע הצעיף, וכן המלך, שהיא מחכה אליו, יופיע לה.

יושבת לה פרידה וממתינה ל, שבתא טבא, שיביא לה חיים מן הקליוז של ה, רבי ומעל לראשה ניצוצין של נרות שבת יוצאין דרך החלונות ופוסחים על העירה ונופלים על טחנת הרוח, והטחנה שובת את שבתה, וכאלו עומדת ב, שמונה-עשרה בפרישת-כפים כנגד השטים.

מימין מתחת שמי-מערב מדימרים, שלא כבה עוד אורם, כבר עומד

היער שקוע בפחד הסוד ומציץ בגעגועים לחיך החשך שמעבר לכפר, המקשה ללדת לבנה אדומה ומלאה, והשמים עושים עסק עם העירה ושולחים לה עיני כסף ומקבלים ממנה עיני זהב. מרחוק שאון הטחנה עולה, פעמים מתנמך ופעמים מתגבר. מתוך הברכה מגיע ובא קרקור צפרדעים והמיה רבה. בגנו של ר' אנשיל משתפך הזמיר בזמירותיו, הומה ומתחמא בחיק הערב ונפשו עליו תשוח, והכל מתמוג ומתפשט בזמירה יפה אחת המרחפת על הככר לארך ולרחב, לעמק ולגבה.

ועוד מעט ונקודה שחורה אחת צפה ויוצאה מבין בתי העירה... והנקודה הולכת ומשתרבת ומקבלת צורת אדם... פרידה מרגישה בצורה זו מתוך האפלה, קמה ויוצאה לקראתה בלויית יוניה.

— שבתא טבא!— מקדם חיים את פניה,

— שבתא טבא, שנה טובה— עונה פרידה ומפיסה את דעתי ביונים שמוסרת

לירי, ושני הזוגות נכנסים לתוך הבית.

— שבתא טבא!— שונה וחוזר חיים לתוך חללו של הבית, ודומה שמכל פנה וזוית חוזרים ונענים לו, "שבתא-טבא" ואפילו האילן השתול על החלון מבחין מרמו לו בענפיו: שבתא טבא.

חיים שולח מעל פניו את יוניו, סופק כף על כף, פוסע פסיעה דקה לאורך הבית, מתחיל מנעים: "אי, שלום עליכם, מלאכי השרת!". ומכיון ששומעת פרידה את בעלה מספר עם מלאכי השרת— מיד היא מסתלקת לצדדים, ובחשאי היא מעמידה על השלחן את בקבוק היין ואת הכוס, ולבה מתמסמס בגינתו של בעלה ורוחש בלשון של תחנונות: "אלהינו ואלהי אבותינו!"

וכשהם יושבים מסובים אצל השלחן— מתחיל חיים לספר בשבחם של הרגים, שפרידה שלו היא מומחית לבשולם יותר מכל הנשים שבעולם; מיד דעתה נוחתת עליה והיא לוקחת את החלה השלמה, שוקלת אותה בכפה ומקלמט בשמץ גאיה:

— נוצה! קלה מנוצה! אדרבה, חיים! קח ושקול!

עושה חיים את רצון פרידתו, משמש סנדק אצל חלתו ושקלו מיד ליד מתוך כונה עצומה, שלא יטעה חלילה, וגומר את ההלל:

— כביכול, נאד רוחו וכלום לעדות את זקוקה, שכל-יכולה את? פרידתה—

בריתי!

— וכסבור אתה בכמה עלה לך בסך הכל שמרים בחמש פרוטות! נאכלת כסופגנין ונבלעת באברים! ולואי שישביח כך מזלנו, רבנו-של-עולם!

— אמן— חומף חיים ועונה, ובלבו הוא מיסוף ברכה: "זרע של קימא בשנה זו, רבנו-של-עולם!"

והמלאך הממונה על מלאכי שבת שבתנור ליחש ברכתו; יהי רצון שיעלה יפה גם לשבת הבאה!

מתחיל חיים מנעים ומירות, "כל מקדש", מצלצל במזלג על הכוס ועיניו נחות על פרידה ומשפיעות עליה נעם משקיט ומוזעזע שעובר בכל רמיה אבריה, לחייה מְרִידוֹת, ועל פניה שורה שכינה של צניעות קדושה, בלב מודעזעת נימה של עצב נעים המשפיע עליה אצילות; ורואה היא אז את

עצמה מיוחסת ובת-יחירה אצל הקב"ה. מתחיל לבה מתחטא לפני קונה במחשבה: "וכי מה היית חסר, אב הרחמן? וכלים קשה עליך הדבר? או שמא טרחה היא לך, כל-יכול, לעשות לי נס, שאני אמתך לא אהיה חסרה כלום?"

ומכיון שהיא מוציאה את טענותיה בהרהורים, לבה מתרוח והיא מתמלאת תקוה ואמונה, ששמע אב הרחמן את קולו וימלא את בקשתה.

ואחר ברכת המזון קם חיים ממקומו ופונה כלפי זוגתו:

— פרידתי, ברכתי! קחי את הכיס והלכנו אל ה"טס" לשתות מים חיים. ה"טס" — זהו באר מים זכים כבדלח מפכה מתוך טביר ההר ועובר על צורים ואבנים ומתפתל בין הבית והשרה, בין אילנות וערבות, עד שנופל לתיך הנחל. מפני מה קוראים לבאר זה "טס"? אין איש מבני העירה יודע. יודעים הם רק, שהמים הם קרים, נעימים וזכים, ומאמינים הם שמימי מבריאם, ובכל שבת יחר שנת צהרים הם הולכים שמה לשבר את צמאונה של הנשמה היתרה, אפשר שהעלו לו שם זה מפני שמרחוק היא נראה לך כטס משבץ של כסף. ולמחר שחרית כשה "גוי-קטן" בא ומציץ בחלון ומכריז על כהונתו: "לסלק המנורות?" — כבר מסובים חיים ופרידה על השלחן מצומצמים ונבדלים מחלקו המוקצה וגומעים חלב צמוק מעל התנור, ובדקה ומלכה עומדות ותובעות פרס. חסל סדר הגמיעה — מיד פורש לו חיים לבית-הכנסת, ופרידה מתעטפת במעטפת המשמשת לדבר, ותרמיץ היא לוקחת בידה ומפליגה לתוך העירה. פוקרת היא כל בית ובית, מחלקת להם ברכת "שבתא טבא" ומקבלת בחלופין גלוסקא יפה לתוך התרמיל. בשביל מי היא מקבצת הגלוסקאות? אין איש שואל ואין פרידה מספרת. זהו סודה שלה. דין לנשים מישראל לדעת בערבי שבתות בשעת אפית חלה להכין גלוסקא בשביר האשה ההררית. כשהתרמיץ מתמלא, נבלעת פרידה בתוך אחת הסמטאות, נכנסת מלאה ויוצאה ריקם, וחוזרת אל ההר — לא בדרך שבאה.

אחר סעידת הצהרים מתמורד חיים בחלון עצמות ואומר:

— פרידת-י-נשמתי! קחי סדין וקר ונקבע לנו ישיבה בין רשאים ונראה בבני העירה שלנו כשהם יוצאים אל ה"טס".

ויושבים להם שני הזוגות על הרשא ישיבה שחציה שכיבה, ומעביר חיים את יוצאי העירה תחת עינו כרועה את צאני תחת שבטו. הנה מטיל לו קטיל בעל-העגלה עם "חסידיו" — אלו סוסיו — ופרידה מעירה:

— תדע לך, חיים: חי לו מטיל שלא בדחק! אלא שתמוה לי, מפני מה לא ראיתי אותו מעולם מטיל עם אשתו?

— מפני שבעל עגלה נוהג חבה יתרה בסוסיו מאשר בבני ביתו.

וחסידיו של קטיל הולכים ומלוים את רבם בכפית ראש מתוך מחשבות ועצלה של שבת, מברחים בונבותיהם יתושים מעליהם; דומה שהם עושים זאת בשני ובזהירות, שלא להרג וזיב בשבת. וקטיל גופו-חציו לשם וחציו לחול; ראשו חבוש מצנפת של משי וגופו עטוי קפוטת של חול, בשביל לעשות היכר בין הליכה להליכה.

והנה כל עדת ישראל שבעירה טופפת ועוברת מתוך פנוק ועדין, מנענעים

כלפי הדר, "שבתא טובא", ונפרעים משם על כל נענוע בשנים, ילדים מטפסים ועולים לבקש מן ההרריים כים לשתייה. נעשית פרידה לשעה זו "רודה" – כך קוראים לה או הילדים – והיא מכבדת אתם בסופגניות עשויות בקמח. ומוציא הקב"ה חמה מנתיקה, כדי להגדיל הצמאון ולזכות את הבאר באורחים רבים ממקדשי-שביעי. שואבים ושותים, שואבים ושותים, הכוס עוברת מיד ליד, ועד שהיא מגיעה אל האחרון, כבר צמא הראשון לכוס שניה.

– המחנה משתטח! – מעיר חיים, ופרידה מביטה לאחריה ורואה היא על שפת הנחל העליון בצל הערבות – קפוטות שטוחות על הדשא במקום מרבדים. פוזמקאות ונעלים מפוזרים פה ושם... ויהודים ערומי-צואר ומגולי-לב שוכבים פרקן... ונשים מגולות-חזה ממציאות לילדיהן את דריהן להעניק להם חלב משנה, שהשפיעה בהן הנשמה היתרה...

ומנוחת שבת באויר. אומר לו הקיקי זמירות, והצפרים מתפרנסות על התלוש מאתמול, ורוח וריח מעורבים יחד ומרחפים מלמעלה בזהירות, שלא לנענע את האילנות המוקצים...

והכל לוחש ומצפצף מתוך שובע. מצפצפות גם הנשים על גלומקאות יפות, על ה"קוגלים" שלא הקדיחו ועל התרגימות שלא הצטמקו. אף בחורים ובתולות מצפצפים ומפטפמים, עד שהם נמצאים רחוקים מן הזקנים, בלי דעת מתי פרשו מן המחנה ומתי טבעו בתוך הקמה. מכיון שכבר הגיעו לכך, הן צפים לרצונם עם גלי השבלים... הלאה, הלאה עד ליער...

כך מתגוללת המחנה וטובעת בענג שבת עד לפנות ערב. יחד עם העדר הם חוזרים לעירה בשעה שחלונותיה כבר מפהקים אחר שנת צהרים. בחזירתם הם מסתכלים בזוג ההררי ומתחילים לספר בהם, קצת מתוך חמלה על בדידותם ופרישותם מכנסת ישראל, וקצת מתוך קנאה – באויר נך ומים מבריאיים שיש להם אפילו בימות החול. אף חיים ופרידה מלוים במבטיהם את בני העירה ומתחילים מספרים בהם: מי מהם זכה לבנים, מי עירירי, מי הרה, מי יולדת? עם שקיעת חמה יורד חיים לעירה לתפלת "מנחה-מעריב" ופרידה אינה זוה מעל האיציטבא עד שרואה כיכבי כסף בשמים וכוכבי זהב בעמק. אז קמה ומנעימה מתוך נחת של עצבות, "אלהי אברהם", וחיים שב ומביא אתו ברכת "שבוע-טבא" המלוה מתוך דרך-ארץ את השבת הקדושה ומשרה שכינה של חול על הבית עד השבת הבאה.

II.

הגיעה שעת הקציר, תנועה עליוה בשדה. אכר וביתו עסוקים בעבודה. קוצרים מאלמים, מעמידים גדישים... קצתם כבר מוליכים עגלות טעונות ברכת-שדי לגרן שבחצרם בזמרה ורגננית.

הימים האלה הם ימי חג לבלקה ולמלכה: לא רחוק מבית חיים דש מנדל קווק את התבואות שקנה מאכרי המקום. הנאה היא גם לחיים ופרידה, שמלבד שהם מקבלים שכר המקום מיד מנדל זה-הרי פרידה מסיקה את תגורה בערבי-שבתות מן ההפקר שבקש וגבבא. וחיים מקבל מתנת חנם ממנדל מלוא חיצן שבלים לרוש מהן חטים לקמח פסח. נוטל חיים את השבלים ואוגדן צבתים צבתים ותולה

אותן בקורות שבעלית-הגג, על מנת שיתבישו, אוהב חיים בימים אלה לבנות לו „ארמון“ ארעי מן האלומות שבגדן... אלומות וקיפות לאורך, אלומות לרוחב-והרילך חדר יפה תחת רקיע מאהיל מלמעלה; אוכלים חיים ופרידה סעודת הערב ב„חדר“ זה השופע ריחות מעורבים של חטה לחה, אבק יבש, שבלת ירקה, ציץ-הבר ושאר דשאים ריחניים, שנקצרו עם השבלים, לאחר סעודה שוהה חיים על מקומו ופונה פתאם אל פרידה מתוך הרהורים:

– נני, פרידתי, ועתה מה את אומרת...

פרידה קופת תפוח בשביל חיים לקנוח-סעודה, ואומרת:

– כלפי מה אתה שואלני?

– סתם... דרך משל בעלמא. כינתי שתדברי דבר ולא תשתקי. ספרי מה

שתספרי...

– לספר? – אומרת פרידה ומנחת לפניו פלח תפוח קלוף-אכול את התפוח...

שנת ברכה השנה לפירות. ליטרא של תפוחים בשלש פרוטות. אהרן משה יתעשר השנה: הוא לקח בחכירה שלשה גנים... יש מול ליהודי זה!

– טא-טא-טא – מפסיקה חיים כאינו שומע ומקשקש באצבעותיו על גבי

השלחן – מקנאת את בו, פרידת?.. הא, הגירי את האמת, שמא מקנאת את בו?..

יודעת את, עשי חליפין: לבי את אל משה אהרן ושלחי אלי במקומך את היפהפיה

שלו, את מרת ברינה-טרינה... מה חליפין אלו בעיניך, פרידת? מה? אין דעתך

נוחה? אם כן, אין את „סוחר“ כלל וכלל, משה-אהרן הריהו „כריה“ ובר-מול. שנה

שנה הוא מזכה את אשתו בילד חדש...

נאנחת פרידה ואומרת:

– כלום יודעת אני? אפשר בעיניך טובים חליפין אלו. ואני-יעשה בי הקדוש=

ברוך-הוא כרצונו. אפשר עוד ישים הקב"ה את עינו לטובה גם בנו ועוד נזכה

לזרע של קימא בעגלא ובזמן קרוב.

– הלואי, רבוננו של עולם! – חיטף ועונה חיים – מפין לאזניו של הקדוש ברוך

הוא מצדי, הרי יודעת את. אין מניעה... העיקר, שירצה „הוא“... ובאמת

וכי מה אכפת לו להקדוש ברוך הוא אילו היה מזכה את פרידתי בבן

יושב על חיקה, מתחטא לפני ואומר: אבא, אבא, עשה לי טחנה של רוחו ואני: הוי,

בניו טחנה אתה חפץ? כרגע לוקח לי גור של נסר, מפסל ונוקב, נוקב ומפסל,

תיחב יתדות ומחבר-הנה לך טחנה, פעוטי, מה, פרידה, מרגישה את מעמו של דבר?

– ואם מרגישה אני מה בכך? – מקשה פרידה מתוך אנחה.

שניהם משתתקים ומשתקעים בהרהורים.

ומעל שבילי השדות שורה של עגלות עמוסות עמרים נגלות ועולות מתוך

ערפלי אבק, אחריהן כרוכות נערות מזוינות בחרמשים ומופפות והולכות ושולי

כתנותיהן מאהילות על אבקת הדרכים, וברגליהן היחפות הן מרחפות ולא נוגעות

בארץ ומתוך חויהן שופעת ומתפשטת זמרה צוהלית.

ושם בעמק התעטפה העירה בכסות לילה הארונה צללי יער, ורק הרקיע

שמעבר ליער משהה עוד לרגעים את עינו הבערת על הבית שעל ההר,

והבית טבול מנגו ועד האיציטבא בדמדומיהן, ובשמשות חלונותיו הוא ממצמץ.

דומה שהוא בוער ומאיר מתוכו ובאשו משלו.

ובינתיים בלקה ומלכה פורחות ובאות. מומין להן חיים מקום על חיקי, אך פרידה רומות להן וממציאה להן את כתפיה. מדרות הן השוככות המכונפות מחיים לפרידה ומפרידה לחיים. יושבים להם הווגות בתוך אפלולית הליל ומשיחים שיחה בטלה ונעימה, שאין לה תחלה וסוף. מתערבת היא עם פמפויס היונים ועם קטועי נגינת כלי זמר הנשאים לכאן מתוך הכפר, ודומה שכל זה הוא מענינה של השיחה... „כמה שנים עברו מיום חתונתנו, פרידה?–“ עשר–“ עונה היא נאנחת. „מאימתי דרות אתנו בלקה ומלכה?–“ זה שנה,– מגנפת היא את היונים ועונה. מכיון שנזכרה פרידה בשנת חתונתה, עולה על זכרונה השנה השניה לחתונה. אביה ואמה מתו עליה אז... בת יחידה היתה לאליעזר סנדרלר ושרה אשתו, שדרו בבית מאטי חוקן.

–זוכר אתה, חיים? ביתו של מטקי תחת נג של רעפי עץ חדשים?

–מוכירה נשמות אתה?– מהתל חיים.

ומכיון שבאו לידי כך, נאנח חיים ואומר: כל השיחות גומרות במות.

–אמת–עונה פריידה.

–שניהם קמים מתוך עצלה של עצבות; והלבנה היפה מלווה אותם לתוך הבית והזמרה של חתונת הכפר מתנגבת אליהם דרך החלון הפתוח; והאילנות–ש..ש..ש.. מלחשים האילנות שבסמוך ומברכים אותם בכרכת השנה.

עוד קרעי מחשבות מן השיחה שנפסקה מתרוצצים בלב חיים בשכבו על מטתו... „מן השנה השניה לחתונתם,– זוכר חיים–נזרקה טפה מרה בכוס. אז יצאה האנחה הראשונה מלב פרידה... סוף שנה שניה–תחלת שנה שלישית... ולא חננה אלהים בהריון... התנחמה פרידה ואמרה: „גם אמא לא נפקדה עד סוף השלישית!“ ועברה השנה השלישית והרביעית... התחיל חיים רואג לדבר בחשאי ובסודי סודות.

ובכל פעם, כשנפלה פרידה למשכב ותאבונה לבשר סר מעליה–פרפר בו לבו משמחה נטתרה... וכבר ראה בחלומו תלתלים שחורות על ראש קטן וגוף פעוט מפרפר ושט בידיו באויר...

– הוזהרי, פרידה!– היה פוקר עליה–אל תפסעי פסיעה גסה! אפשר תאבד את למחמצים? ...

–כלך לך–היתה פרידה מתריסה בו ולחייה אדמו מבושה–חלום חלמת...– וצל של חיוך תעה בין גומות–החן שעל פניה. והוא מצא את הצל, וחשד אותה בערמימות: „רוצה היא להסתיר!“ ורעתו הסכימה לכך. יהי הדבר סוד כמוס! אך לצערו עבר יום והקריאה פרידה, והספק התחיל מצערו שוב.

–פרידה!– הוא מדבר לפעמים מעל משכבו בלילות– חשה את אפיסות הכח?

– מה ראית?

– ואלא מה את מתאנחת?

– סתם... אנחה בעלמא... פשוט איני יכולה לישן!

– פרידה!–הוא מתחיל ותוך כרי דבור מתחרט ומשתתק.

– מה?– שואלת פרידה ומתחילה להרגיש בסערת ספקותיו.

– כמה תמוהה את לי?– הוא מתחיל בקשות,– אני שואל אותך

ואת...

שוב נסתתמו דבריו מאמצע,

– ואתי אתה שואל? – עונה גם היא קשות.
 ופה מפסיקים שניהם; לו נדמה, שהיא תולה בו את האשמה, ולה נדמה שהוא מאשים אותה – ושניהם נרדמים מתוך רעיון עצב אחר.
 בבקר משכים חיים מתוך שתיקה והולך לו לעבודתו ופרידה מרגישה אז שנשארה יחידה. קשה נעשית עליה הישיבה בבית, אין לה למי להכנס לשם בלוי-זמן. נכריה היא, ערירית בעירה, כביתה זה שעל ההר.
 – רבונו של עולם! – היא טוענת כלפי מעלה – מפני מה אתה נותן לאחר יותר מדי ולאחר לא-כלום?

ופה מתחרטת פרידה על שהטיחה כלפי מעלה, תולה את עיניה למרום ומצדיקה בעל כרחא את הרין.

– רבונו של עולם! צדקתך צדק ומשפטך צדק!
 הולכת היא אז אל הארגו וממשמשת בצרור הפרוטות, שהיא חושבת מהוצאות הבית יום יום וקובצת על-יד; וכשהיא מינה אותן ומוצאה שני זהובים במלואם, מיד היא הולכת לעירה להרב ר' מרדכי. מוסרת היא להרבנית את הצרור, והרבי שואל לשלום בעלה ומברך אותם בורע של-קימא. חזרת פרידה לביתה מנוחמת ומלאה תקוה.

ובשעה שפרידה עומדת אצל התנור ומבשלת סעודת הערב, מתגנב חיים בחזירתו מן הכפר ויורד גם הוא אל העירה, אל הרבי.
 מניחם ושמה הוא שב לביתו ומקדם את פרידה ב„ערבא טבא“ מתוך שמחה כבישה; אף היא עונה לו „שנה טובה“ מתוך עליצות מסותרת.
 כשהם יושבים מסובים בסעודת הערב, עליצותו של חיים מבצבצה לפעמים ויוצאה על פניו, ואז מהתלת פרידה ואומרת:

– התורה לפני, חיים. שתיק היום טפה מרה?
 פרידת-שטיי, כלך-לך מחקירות: מרה-פרה, מוטב שתביטי אל תוך הקערה?
 – ובאמת, היכן היית היום?
 – כלפי מה שאלה זו? הייתי בכפר
 – והרנחת הרבה?
 – פחית משל אתמול.
 – ועל מה איפוא לך עלך כך? סמן שהיית באיזה מקום ואינך רוצה לגלות לי!

– ולמה לך לדעת? כלום אני שואל אותך להיכן את הולכת?
 – ובמה אתה מכיר בי שאני... הייתי באיזה מקום?
 – ואלא מה את צוחקת?
 – מי צוחק?
 – שמא אני?
 – ואלא מה? אני!
 – ובאמת, למה את צוחקת? – מתחיל חיים לשאול בכבד-ראש.
 – עליך אני צוחקת – עונה פרידה ושוחקת בפה מלא.
 – כי ורמי את השוטים ולא אותי!... אמרי: הן? – הוא שואל ונותן עין בכרסה.

—מה אתה סבור?— שואלת פרידה בהתעוררות, כשהרנישה בטעות.
 — אל תשתמי, פרידת! אני מבין—אימר חיים ולבו מפרפר.
 — אל תהא אתה שוטה!
 — למה את מתעקשת בשמותך?
 — מפני שמחך נתרופף וקדקדך חסר חוליה.
 — ואת חסרה חשיקים.
 — והרי חבת אתה! בוא ותקנני!
 — כשתהיי כחבית זו—מרמו חיים.
 — גורש אתה לסאת צרותי—נאנחת פרידה ועונה.
 אנחה זו מוציאה את חיים מידי ספק, מכיר בהכרה מרה את טעותו
 ואנחה רצוצה עולה ויוצאה מתוך לבי.
 ופעמים שהם באים מתוך מהתלות וחדודים לידי רגז. מתרוקן אז
 הבית מתוכו ומתמלא עצב וריקניות החודרת לתוך הלבכות, כאילו קיר עב
 השתרבב ועלה ביניהם; ושניהם כבר מתחרטים על כל אותו הסכסוך, ומחכה
 כל אחד שהשני יתחיל לדבר. פרידה שוכבת בקיטון. חיים בא מן הכפר
 עורך לו לעצמו שלחן, אוכל בדר; מתחיל עוסק בעבודתו כדי להקל את
 הבודדות אך חיש הוא קץ בעבודתו; מתחיל הוא מעתיק כלי בית ממקום
 למקום, ומדבר אל עצמו, יוצא לחוץ ותכף נכנס. „למה היא שוכבת שם—
 שתקנית זו? מה היא חושבת?“
 ומתחיל הוא חושד אותה, שאינה כבר זו שהיתה; שאינה חוששת לו כלום.
 כעסו מתגבר!
 — למה היא שוכבת שם?—זורק הוא שאלה בקול רם לתוך חלל החדר.
 פרידה שיתקת.
 „שמא אסון קרה לה? הוא דואג בלבו ומציץ בין החרכים. רואה הוא
 אותה שוכבת ועיניה פתוחות כלפי מעלה. רעד עובר בכל גופו.
 אך הנה היא מתאנחת. הד אנחתה יוצא מלבו. אך עודנו מתעקש.
 והוא גומר בדעתו לצאת ללכת באשר ילך ויעובנה בודדה.
 — אני יוצא! — משמיע הוא לתוך החדר. — אך היא שיתקת.
 — צריך אני לצאת! — הוא גוער בלשון של בעל.
 — יצא לו—עונה, קול מן הקיטון.
 — עקשניה שכמיתה!—הוא מהרהר בלבו ויוצא ברי דעת להיכן.
 אחרי יציאתו מסתכרת פרידה בחלל הבית, יוצאה ומביטה אחריו. להיכן
 הוא הולך? תמיד בשעות רגזו הוא יוצא ועוזב אותה. להיכן הוא יוצא? אפשר?...
 מי יודע?... סוסל האלמנה נדחקת ועולה לפניה. אלמנה זו למה טרחה אתמול
 ובאה לכאן לתקן את כליה? כלום אין חבטים בעירה? כמדומה לה, כשהיא
 באה היא מסתכלת בו הרבה. תמיד היא מתפארת עלי בפני חיים ומשתבחת
 בילריה. מה כונתה בדבר? אפשר?...
 מחליטה היא בלבה: „עין תחת עין, הוא יצא—גם אני אצא! להיכן?
 לאבא ואמה שבקברים? לביתה של אלמנה חצופה זו ארץ? אציץ בחלון, אעמוד
 אחורי הדלת ואשמע מה הם מברכים.

ויוצאת היא, רואה היא מרחוק את חיים משגל והולך אצל ננו של אנשיל. כמדומה, שהוא רואה אותה, אלכה לי לסמטא זו ויתמלא חשדות אף הוא... הולכת היא ומאמינה, שחיים מביט אחריה ומצטער, מתנקמת היא בו. אבל חיים לא ראה אותה כלל, וכשהוא קרב אל ביתה ומוצא את הדלת סגורה הוא עומד ומהרהר: להיכן הלכה? מחפש הוא אותה אצל הבית ואינה, "אפשר תפשה באימנתי ורוצה גם היא להרגיזי ולהביאני לידי קנאה... ואפשר הולכת היא עכשיו ומצטערת עלי כמו שהוא מצטער עליה..." לבו מתמלא רחמים, רוצה הוא לחפשה ולמצאה ולגלות לפניה את לבו, פוגש היא בפרידה מתוך הרהוריו אלה, ושני הלבבות מפרכסים בסוד, אלא שהעקשנות עדיין מעכבת... שניהם מעמידים פנים של ריגון, פרידה פותחת את הדלת מתיך שתיקה לרעת, שניהם נכנסים לתוך החשך שבחדר, הם יושבים רגעי מספר כבושים לעצמם. סוף-סוף אין חיים עומד בנסיון וזורק שאלה לתיך החלל:

— מפני מה אין היא מעלה את הנר?
— מי שזקוק לנר יעלה לו?
-- כשאני לעצמי די אור לי גם כך!
— וגם לי יפה בחשך—עונה פרידה חרורים ונוקבת את החשך באנחה חודרת ללב חיים ופותחת לו פה:
— בבקשה, פרידה, מה את רוצה? מה את מתרגזת?—מוותר חיים משלו ושיאל ראשונה מתוך החשכה.
— מה אני רוצה? כלום מה אני חסרה?—עונה פרידה בקרירות מזויפת, ושמהה בלבה, שסוף-סוף היא מתחיל לדבר ראשונה.
קרירותה הגלויה מזועזעת את חיים ובא לכלל כעס:
— רצונך פרידה? מחר נלך אל הרב—וסוף-פסוק! צער זה למה? תינח אילו היה לנו זרע, אז היה כדאי לסבול. אבל בקדי—למה זה?
"אל תזכר לזה בחיך!"—מהרהרת פרידה אלא שבפיה היא אומרת:
— ולמה זה אתה מרחת למחר? לדידי—אפילו תיכף!
— היי, פרידתי, כמה משקרת את!—מהרהר חיים ואומר,
— אני איני מערים! מחר מחר נלך!
-- טוב, טיבו! אלא שלפי שעה העלה נר, כדי שנסתכל זה בזה קודם שנפטר זה מזה.

— אני איני חושש להסתכל בך, רואה אני אותך גם בחשך.
— היכן אתה רואה אותי!
— הנה הנך!
-- ואם רואני אתה—אמרה—מה אני עושה עתה?
— משרבכת את לשון כנגדי.
— "משל—כדרלעומר!"—צוחקת פרידה—כלום משוגעת אני?
— מוטב שתאמרי לי: היכן היית?—קם עליה חיים שלא מענין.
— ומה לך ולדרכי? כלום אני שואלת אותך אל דרכיך?
— אני מיכן ומוזמן להגיד לך.
— ואני איני שואלת אותך כלל.

- ואף=על=פי=כן, הודי' על האמת: רוצה את לדעת היכן הייתי.
- יודעת אני, אם לא תגיד לי?
- מהיכן את יודעת?
- מלאך טוב גלה לי.
- ברותא! מסתמא גם את היית שם וראית איתו?
- היכן?—שואלת פרידה מתוך תשוקה לדעת.
- אצל גנו של אנשיל-נזרק מתוך פיהו.
- אצל גנו של אנשיל? ואני לא הייתי שם... אלא שאני יודעת!
- ואת היכן היית?
- אספר לך לכשארצה, לפי שעה עת לישן, סגרת את הדלת?
- הן הדליקי את הנר!
- אין צורך, כבר המטה מוצעת.
- עדין איני רוצה לישן.
- ואני הולכת לישן,—פוסקת פרידה ואומרת מתוך הליכתה, וחיים נמפל אחריה.
- כך עברו עליהם ימים, ירחים ושנים מתוך קטטות ופיוסים, פעם אחת בשעת פיוס שאחר קטטה, שנמשכה שמנה ימים, נזרק מפי פרידה רעיון שנראה יפה לחיים:
- כמדומני, חיים, טוב היה שתכנים איזה בריה חיה לביתנו, כרי שלא נצמער כיכ בבדידותנו. ולדעתך?
- אמת, פרידה, נפש חיה מביאה שמחה בבית, ומה אכנים?
- כלום יודעת אני? אפשר — שפנים קטנים?
- לא, השפנים הם שתקנים. אין שמחה בחברתם.
- צפרים?
- הצפרים יושבים תמיד בכלוב, צריך להכנים בריה חיה, המבינה את?
- בריה הלכנית שיש לה קול, לדוגמא—יונים, זו היא בריה חיה יפה, הומיה כילד בעריסתו; ולא עוד אלא שהיא נלקחת ביד ואינה בורחת ממך.
- כמה מעלות טובות ליונים! מימי ילדותי אני מחבב אותן; וחיים בעלך שפקח הוא—מה ראה לשמות זן, שלא חכנים יונים לביתו עד עכשיו?
- אמת, חיים, זוהי בריה יפה, המשל אומר: חיים להם כיונים.
- בודאי, פרידתו! ולואי שיוכנו השי"ת!... אז היית רואה, שאני יודע כיצד חיות להן יונים, וכולם כל קטטותינו מתוך שנאה הן באות? שקר! אין זה אלא מתוך ברירות, אין לנו כמה לעסוק בשעות הפנאי, לפיכך אנו מתקוטטים,
- לא, חיים הודה על האמת: במקצת אתה אוהב תגרה!
- אני? בקצור אני רוצה להתוכח עמך. יהיה כדברך, אם רוצה את בזה, אך דע! מחר תהמינה יונים בביתנו! —

לתולדות הישוב בארץ-ישראל.

(מוקדש לחג חצי היובל של ראשון-לציון).

א.

תקופת בלוד.

בשנת תרמ"ח עלה על שמי ראשון-לציון כוכבו של בלוד. תעודתו היתה ל"השקט" את המושבה, אחרי ה"מרידה", שמרדו האכרים בפקידות ושנשקטה רק בעמל רב. האיש הזה כאלו נולד להיות "משקט" לבבות סוערים—"משקט" באופן אדמיניסטרטיבי. הוא היה בעל רצון חזק ולב אכזרי, ואיוו שנאה היתה כבושה בלבו זה לאותם האנשים, שבא להשקטם... והוא הצליח להשקטם עד מהרה.

היאוש, שתקף אז את לבות האכרים; העיפות הנפשית, שבאה כתולדה של ההתרוממות הרוחנית היתרה ושל היסורים והתלאות הרבים; הגרעון, שבא בקהל ה"גלהבים" אחרי ה"מרידה" האחרונה, כל אלה בראו את התנאים הרצויים לעבודתו של הפקיד, באופן ש"חריצותו" לא פגשה שום התנגדות ושום מעצורים על דרכה. עד מהרה שקמו האכרים שקט-של-מות. והמית הרוחני הזה, שנמשך הרבה שנים, עזר להשחית עד היסוד את המושבה הראשונה לציון.

ראשית מעשהו של הפקיד החדש היתה לסגור את בית-הספרים, שנוסד בזמנו ע"י "רודפי שלום" ומשכילי המושבה היו מתאספים בו לקרוא בספרים ולפעמים גם להתייעץ על מצבם ושעל כן נחשב ל"קן" המרידה. במשך זמן קצר עלה בידו של בלוד להסיר מתוך המושבה כל צל של הנהגה עצמית. כל חייה המושבה החמריים והרוחניים היו נחתכים רק על פיו. והאכרים התחילו מתרגלים ב"רזיים" החדש והיו עומדים לפני פקידם ביראת הכבוד, ברעד וחלחלה, כלפני מלך. כל מי שהעז לעבור על איזה חוק מחוקיו אחת היתה דתו לשמוע מפיו את קריאתו המחרידה: "Gehen Sie fort!" (הפקיד היה יהודי אלוסי ודבר אשכנזי). איש זר לא היה יכול ללון במושבה ושום אכר לא היה מעז לאספהו בלי רשיון מיוחד. אסור היה להתאסף—לא בבית ולא בחוץ, אסור היה לאכרים לנטוע איוו נטיעות "אסורות"—מותרות היו רק הגפנים, ומי שהיה לו זיתים או שקדים, היה צריך לעקורם ולנטוע במקומם גפנים.—מעשה באכר אחד, שהעז לבלל לעקור את זיתיו—ונרדף במשך שנים אחדות.—אסור היה לעסוק באיוו עבודות צדדיות בשכר; עבודה בשכר חרפה היא לבני הנדיב—היה אומר הפקיד.—ומעשה באכר אחד, שהיו לו שני בנים גדולים והרבה קטנים, הגדולים—צעירים נלכבים—היו עובדים בשדות-זרים, כי קשו עליהם חייהם, תמיכה, כמתננבים היו יוצאים מן

המושבה אל עבודתם, ופעם נמצאו במקום שחטאו--ונענשו קשה: מאתים פראנק כל אחד, ואחרי שהיו קשים עליהם החיים ביותר, עזבו את המושבה והלכו לאמריקה. אלה היו הפיונירים הראשונים של היציאה....

הכל נכנע על נקלה לרצונו של הפקיד, ואם פגש לפעמים התנגדות קלה מצד איזה נלהב, אחד מ,שארית הפליטה, היה ממחר לענשו בעונש של כסף או היה נוטל ממנו את התמיכה--ושוב היה הכל נכנע לרצונו.

ועל הכרמים עברו שנות הערלה, הגפנים התחילו עושות פירות, הקינה היחיד לענבי האכרים היה היקב של הנדיב. קונים אחרים לא נתבקשו ולא נמצאו, המצב הזה נתן כח חדש בידי הפקידות, ולפני הכח החדש הזה היו מיכרחים להכנע גם האכרים ה"חפשיים", רובם של אכרי ראל"צ היו אז אנשים עומדים ברשות עצמם, הם בכספם קנו את אדמתם, בנו את בתיהם ונטעו את כרמיהם, האכרים, "הנתמכים" היו המיעוט, אבל מכיון שהמושבה התנחלה על ידי הפקידות וכל ההוצאות הצבוריות נעשו על חשבוננו של הנדיב, נחשבה כל המושבה לנתמכת וכל בני המושבה--והחפשיים בכללם--היו משוללי חופש ומשועבדים לאפטרופסותה של הפקידות, ושעבוד זה גדל שבעתים משעה שהתחילו הכרמים לעשות פירות, משעה זו נעשו כל בני המושבה נתמכים בפועל, כי כולם, בחפשים כנתמכים, נהנו מן המחיר המלאכותי של הענבים, שלא היה אלא תמיכה בצורה יותר נאה.

היקב היה בידי הפקיד הראשי של המושבה ובידו נהפך לאמצעי של עונשין, כדי לדכא על ידו את היסודות הבלתי-רצויים,--מעשה באכר אחד מקהל ה"חפשיים", איש עשיר, שהשקיע בנחלתו כמה רבבות פראנקים; איש משכיל, בעל רוח יתרה ומכובד בעיני כל אחיו, והוא בעל מוג'חם ונפש של בן-חורין, ולא הסכים לבטל את זכויותיו האנושיות ולהכנע בפני רצונו של הפקיד, ולפיכך היה תמיד כעצם בגרונו של בלוך, ופעם מצא הפקיד אמתלא וגזר שלא לקבל את ענביו של "בלתי-נכנע" זה אל היקב, והדבר היה בתחלת ימי הבציר, האכר היה בכל רע, בראשונה לא נכנע ופנה לעזרת הגרמנים, לעזרת סוחר ירושלים, אבל אחר את המועד, וכשגלתה אליו הרעה, הוכרח להכנע בשברון-לב.

רעות ומרות היו השנים הראשונות אחרי בשולם של הכרמים לאותם מבני המושבה, שעדיין לא חדלו מלקוות תקוות של חופש.

מתחלה, כשהוכרחו האכרים להכנע לרצונו של א. 1) והסכימו להצעתו בדבר הנטיעות, שעשעו את נפשם בתקוה טובה, כי יבוא יום וכרמיהם יגדלו ויעשו פרי, ואז יפרקו את עול הפקידות מעל צוארם, ותקוה זו לא חרלה מלשעשע את נפשם במשך הרבה שנים, תמיד היו עיניהם נשואות אל היום המקוה. ועל כן, כשלא נקלטו הגפנים היטב, הוסיפו לטעת גפנים חדשות; וכשנוכחו, שנפניהם, אשר אספון מכל הבא בידם, אינן מצליחות, בקשו ומצאו מינים חדשים, טובים מן הראשונים, והרכיבו בהם את הראשונות; וכשנוכחו, שנפניהם הנמועות בלי סדר ומשטר גורמות להוצאות מרובות ואין לעבדן כראוי, הוסיפו לטעת כרמים חדשים, מסודרים בטוב טעם.

(1) עיין זכרונותי, שנדפסו בלוח "אחיאסף", תרס"ה."

וכל העבודה הרבה הזו, וכל ההוצאות המרובות לא החלישו את רוחם ולא הכשילו את כחם. הם הוסיפו לעבוד ולקוות... והיום המקוה אמנם בא, אבל החיפש לא בא, הענבים לא היו סחורה עיברת לסוחר והמקחים המלאכותיים, שקצבה הפקידות, חזקו את כבלי העבדות. ומעציב עוד יותר היה מצב הנתמכים.

האכרים האלה היו בעלים לכרמיהם רק להלכה ולא למעשה. הפקידות היתה נותנת להם כסף להוצאות הנצרכות לשם עבודת הכרמים, נתינה זו היתה נעשית באופן כזה: גננים-עוזרים היו לפקידות, שהיו רוכבים על סוסייהם ועוברים בכרמי הנתמכים ורושמים בפנקסיהם את מספר הפועלים העובדים בכרמים, ועל פי הרשימות הללו היו נותנים לאכר, בראש כל חודש, כסף לתשלום פועליו. סום אם נצרך לאכר-הלך אל הפקידות וקנתה לו סום, שעורים אם נצרכו לסוסו של האכר-הלך לפקידות ונתנה לו שעורים. וכך היה הדין גם בקנית כלים לעבודה, גם בקנית וכל לזבל בו את הכרמים וכו'. חוץ מכל זה היו נותנים לנחמך תמיכה חרשית לפרנסת ביתו: 30 פראנק לכל זוג ועשרה פראנק לכל נפש מילדיו. ואת ענבי הכרמים היתה הפקידות לוקחת אל היקב בלי שהודיעה לבעליהם לא את משקלם ולא את מחירם, והאכר, שהכנים לתוך היקב הרבה ענבים, אך מספר בני-ביתו מועט ומספר פועליו הרשומים בפנקס מצומצם, היה מקבל מאת הפקידות סכומים מועטים; ומי שזכה ל"נפשות" רבות, לפועלים רבים ולהוצאות צדדיות מרובות, היה מקבל סכומים הגונים אף אם כמות ענביו היתה מועטת...

נקל להבין כמה חריצות היתה יכולה הנהגה כזו לעורר באכר, ואמנם, המצב הזה לא אחר לעשות פרי. האכרים התחילו מתעצלים ומבקשים תחבולות, איך להוציא יותר מירי הפקידות. וכל אותן המדות, ההולכות שלובות-רוע עם מצב כזה, הלכו הלוך והתפתחו. והדברים הגיעו לידי כך, שאכרים היו עושים "שותפות" עם הגננים-העוזרים, ומספר הפועלים, הרשומים בפנקסים, לא היה מתאים כלל אל המציאות. והיו גם מעשיות ב"נפשות" מתות...

בשנת תר"ן רבתה העבודה של הפקידות במושבה. הכרמים של האכרים שגורשו בימי המכוכות והכרמים שנקנו מן האכרים השונים בשעת דחקם-אכר, שהיה בא לידי דחקות על ידי איזה מקרה רע, היתה הפקידות קונה ממנו חלקת כרם או אדמה- והנטיעות החדשות, שננטעו על אדמת הכרם של הפקידות, כל אלה היו צריכים לעבודה והשגחה. על כן באו אל המושבה גננים לפקח על העבודה; ואל הגננים באו עוזרים ראשיים, שניים ושלישיים, ומאות פועלים-ערביים-באו לעבוד תחת יד הגננים ועוזריהם. כמות הענבים של המושבה הלכה ונתרבתה, ועל כן התחילה הפקידות לבנות יקבים חדשים, גדולים ונהדרים, והעבודה נעשתה ע"י עשרות פקידים, ארדיכלים, ממונים ונוגשים... רבבות ומאות אלפי פראנקים נתפורו לכל רוח, ורופא נמנה במושבה ולו עוזרים, חובשים ורוקחים, ובית-חולים ובית-מרקחת נבנו.

ושני בתי-ספר נתסדו ולהם מנהל ומנהלת, מורים ומורות .
ובית-תפלה נבנה ברוב פאר ולו גבאי וחזן ושמש ...
ובית-מרחץ נעשה : „מפואר“ לפקידים ו„פשוט“ לאכרים ... ומנהל גם לו,
ולכל מחנה הפקידים האלה היו משרתים ומשרתות, סוסים ומרכבות,
עגלונים ומשגיחים. ובתים נבנו לכל הפקידים האלה ואורוות לסוסיהם.
ותרבינה המלאכה והתנועה, ויגדלו הרעש והשאון, והמושבה דמתה
לעזרה הומיה .

ובתוך כל מחנה האנשים הזרים האלה לא נראו ולא נקרו האכרים ולא נודע
מקומם . שום איש לא היה יכול לחשוב, שכל ה„כבוד“ הזה לא נבראה אלא
ל טובתם ולהנאתם של האכרים ...

בשנת תרנ"א היה מספר כל אכרי „ראשון-לציון“ 46 איש, ומספר הפקידים
ה„חדשיים“ (חיץ מ„מומחים“ ובעלי-מלאכה שעבדו במקרה) היה 40- איש ...
והבינום של הפקידות היה בשנים הראשונות לתקופת בלוך 18.000 פראנק
לנתמכים תמיכה חדשית, שמספרם היה אז 17 איש ; 100.000 פראנק שכר קדשי
לפקידים ; וגם 130.000 פראנק הוצאות „האורוה“ ושאר צרכי-החיים של הפקידים.
בין הפקידים-העוזרים היו הרבה, שהיו מקבלים מאה פראנק לחודש והוציאו,
לכל הפחות, שש מאות. כל הפקידים, שנדחו ממשרותיהם, היו עושים אחר-כך
עסקים גדולים. וכל הפקידים האלה היו ל„כף“ מיוחדת במושבה, ועל פי
ה„פרונקמה“, שקבלו ממקום גבוה, היה אסור להם לבקר בית של אכר, להתקרב
אליו התקרבות של רעות, לחיל עם בתו של אכר או עם אשתו בחתונה ... האכר,
כשהיה פוגש ברחוב או בנן אחד מן הפקידים הראשיים, היה מחויב לברכו
לשלום, ואם אכר אחד לא עשה כך, במקרה או בכוונה, היה שימע למחר דברים
כבושים של ראש הפקידים, וכדינו של האכר כך היה אף דינו של הפועל (1).

ולא רק בחוץ ובעניני-חול היה נכר פקיד לפני אכר, אלא אף בעניני-
קודש. בבית-התפלה היה מקום מיוחד לפקידים, סגור ומבודל ממקומם של קהל
האכרים. כותל המזרח ומקומות אחדים בקרבתו היו מובדלים מכל שאר המקומות
על ידי סככה של עץ, ושם היו יושבים הפקידים, כל אחד לפי „כבודו“-עליונים
למעלה ותחתונים למטה, על יד הסככה ישבו בני האכרים, שזכו לגדולה והיו
ל„עוזרים“ שניים או שלישיים, ואלה היו כעין מחיצה בין הפקידים ובין אבותיהם
הפשוטים ...

והגבאי, שגם הוא היה כעין פקיד והיה מתמנה ע"י פקיד-המושבה הראשי (אפילו
בוה לא היתה חירות צבורית לאכרים...), היה עומד ומנהיג את „עדותי“ ברמה
כלפי האכרים ובהכנעה כלפי ה„מגדרינים“; את אלה האחרונים היה מפטם בעלויות
„שמןות“ ...

כזו היתה הספירה הרוחנית, שבראה הפקידות.

(1) בירידי הוה עובדא . אנכי הייתי אז פועל בראשון-לציון ומנהגי היה שלא לקדם
ברחוב את כל הסיעה הזו בהשתחוויה, וכמה פעמים קבלתי נויפה על זה ... ופעם,
כשהייתי צריך לבוא לפני הפקיד הראשי בענין פרטי-הייתי צריך לרשיון לקנות חלקת-
ארמה בפתחת-קוה-הזכירני את הטא ולא פנה אל בקשתי . ורק בהשתדלות סרסור אחד
עלה חפצי בירי, כמובן, שלא בחנם ...

ובכל מה שגדל מספר הפקידים נתמעטה עבודתם. בכל מקצועות העבודה היתה שוררת עזובה מבהילה. העבודה בשדה עלתה ביוקר נורא. מאות פועלים עבדו במקום שהיו יכולים לעבוד עשרות. הפועלים היו מאחרים לבוא ומקדימים ללכת ובמשך כל היום בלו רוב זמנם בשיחות בשלות עם המשגיחים. הנפוש היה עולה במקומות רבים עד לאלף פראנק כל דולם, בעוד שהאכרים היו עושים עבירה זו במאה פראנק ובזמן האחרון—בחמשים וארבעים. וכך היתה העבודה נעשית: חבורות—חבירות של עשרים פועל היו עובדים תחת השגחת משגיח; על המשגיחים הפשוטים היו „משגיחים-ראשיים” רוכבים על סוסים; את המשגיחים הראשיים היו מפקדים גננים-עוזרים; הגננים העוזרים עמדו תחת השגחת הגנן הראשי—וכל הגננים הראשיים שבכל המושבות עמדו תחת פקודתו של גנן-הגננים, שהיו יושב בפארים והיה בא לעתים רחוקות לפקד את „נתינו” שבארץ-ישראל. וכל אלה מקטון ועד גדול, ממנקה האשפה באורות הפקידות עד „הגנן הנגללי” שבפארים, ידעו, שבכספו של הנדיב הם מטפלים, ועל כן אין רע, אם העבודה תעלה ביוקר „מעט”... ידעו זהו היא שהרעילה את נפשם של כל האנשים האלה, היא היא שהביאה את הרקבון הנורא בכל מעשיהם, שהרגה את חריצותם והשתיקה את קול הצדק הטבעי, שבלי ספק היה קיבל וצווח לפעמים מתוך מחבואי-לבם. הדבר הגיע לידי כך, שאף בפי הערביים היתה שגורה „מימרא” זו: „על פים אַל פֶּרֶן”...

ובכל הנסיעות שנמטעה הפקידות לא הצליחו, ועל כן עקרה מה שנמטעה ונמטעה מה שעקרה. משנת תרמ”ה עד שנת תרנ”ב היה הגנן הראשי איש נוצרי גם, שמלאכתו היתה גדולה שושנים, ורק זכות אשתו היפה היא שעמדה לו לעמיד על משמרתו במושבה של גפנים כמה שנים.

בשנת תרנ”ב בא אל המושבה על פי מקרה גנן מימחה באמת, מר כ-ן. הוא עשה תקונים רבים—ערך באיכות העבודה. הגנן הזה תקן לא רק את עבודת הפקידות, אלא אף את זו של האכרים. עד שבא הוא לא ידע שום איש לימור את גפניו כהלכה, וכדי ללמד דבר זה היה מקריא בנשף לפני האכרים שעורים בתורת-הצמחים ובעבודת-הגפנים. אמנם, בנוגע להוצאות לא הספיק גם הגנן הזה לתקן שום תקין ממשי, כי חסרה לו האנגריה הדרושה וכל הפקידים שטמיהו. עד שלאחרונה העבירוהו לעבר-הירדן¹. וכאשר אך עזב את המושבה שבה העבודה להעשות כבראשונה; באופן שבשעה שסוף סוף נמסרו הכרמים לידי האכרים, שנשתכללו מחרש בשנת תרנ”ד, נמצאו רוב הכרמים בעלי מומים נצחיים, והרכה עמלו בעליהם עד שתקנום מעט או הרבה. גם פרדם עשתה הפקידות בראשון-לציון, ולמרות מה שבלע הין רב, אינו מכנים מה שמכנים הפרדם היותר גרוע של ערבי.

¹ כנורל הגנן הזה היה גורלם של כל הפקידים הישרים. שבאו על פי מקרה אל מושבות הנדיב. בראשונה היה מתחמץ לבם למראה עיניהם ובכל חום לבם היו ננשים אל עבודת התקונים—איש איש במקצוע שלו. אבל כל השתדלותם לתקן ולרשום היתה עולה לריק. כל הפקידים היו שונאים את ה„מתקנים” והיו משתדלים להזיק להם בתחבולות שונות. עד שלבסוף היו ה„מתקנים” מתיאשים מתקנתם הטובה והיו נרתעים לאחור. החלשים שביניהם היו נשארים על משמרותיהם ומתרגלים ל„מנהג המקום”. ותקיפיה הרוח שבהם היו עוזבים את הכל ומתפטרים. בין אלה האחרונים היו: הרופא ב., הפקיד ג., הכימאי ב., האדריכל י., הגנן ש. ועוד.

בתור מופת חי, עד כמה היתה גרועה העבודה של הפקידות בשדה, ישמשו המעשים האלה.

אחר מן המשובכללים החדשים משנת תרנ"ד קבל כרם של חמשים דולם בן עשר שנים, כולו מורכב במינים היותר משובחים. הכרם היה מכנים, על פי המקחים הגבוהים שהיו אז, רק אלפים פראנק; וכשעבד בו בעלו החדש שנתיים עלתה הכנסתו לחמשת אלפים פראנק, אף על פי שהמקחים כבר התחילו לרדת. כשקבל האכר את כרמו היו כל הגפנים חולות, וכשעבד בו שנים אחדות לא נמצאה אף גפן חולה אחת.

בראשון-לציון היו בשנת תרנ"ה 31 אכר נתמך, מהם 14, שהפקידות נתנה להם כסף והם נטעו בעצמם את כרמיהם, וגם 17, שהפקידות נטעה על חשבון עצמה את כרמיהם ואחר כך חלקה אותם ביניהם. ואף על פי שגם הראשונים התרשלו הרבה בעבודתם והרבה מהם עשו את מלאכתם רמיה, כי לקחו מן הכספים, שנתנו להם לעבודת הכרמים, והשתמשו בו לצרכים אחרים, עם כל זה עלו כרמיהם הרבה יותר בזול. 14 הראשונים היו חייבים לפקידות 317.147 פראנק, ובוה נכללים כבר הסכומים, שלקחו לפרנסת בתיהם קודם שהתחילו לשלם להם מחיר הענבים. בכסף הזה עשו להם: 1.200 דולר כרמים וכמאתים דולר שקדים, זיתים ואתרוגים, 19 בתי-חומה וגם 14 אורוה, ולעומת זה היו 17 האחרונים חייבים לפקידות 349.219 פראנק-והכרמים נחשבו להם על פי השתדלות בפחות מחצי המחיר, שהוציאו עליהם,--ובמחיר הזה היה להם 800 דולר כרמים ואף לא עץ אחד של נטיעות אחרות, ואף לא בנין אחד, והכסף לפרנסת בתיהם לא נכלל בסכום זה, כי כסף לצורך זה התחילו לקחת רק אחרי שנשתכללו, כלומר משנת תרנ"ד והלאה...

(עיר יבוא).

משה סמילאנסקי.

נִקְמַת־קְנָאִים

(קטעים מתוך פואימא).

...קנאים!

מתוך שיבת העבר הם מופיעים לפני, בתוך תמרות=עשן ולהבות=אש, בשאון נחלי=דם וברעש מלחמה.

מופיעים הם לפני=ענקים עם נפשות=גבורים, ורואה אני את מבטם הזועם והלוהט באש קנאה, וחרבם הגדולה שמורטה וגם הוחרה מרפרפת לנגד עיני=רוחי, ובאילו האיבה הגדולה מרחפת על חיר פיפיותיה, ומרניש אני את נשמת אפם החמה, המרווה חמת שנאה, ואת קול ארזי=אדם אלה אני מאזין קורא לנקם ושלם...

עושים הקולות, כבני האדם, מלחמה את יתר קולות הקרב הנוראים, ומשתיקים, ומנצחים קולות הנקמה את כל קולות הקרב ומתנשאים הם את לפירי האש ואת ענני העשן אל גבהי השחקים ומתפוצצים במרומים בהוד=נורא=והתמוטטו עמודי שמים וארץ.

אלה הם קנאי הדרור הקמים לפני מחרבות יהודה וירושלים, אלה הם קולות הנקמה הגדולה שלהם, הצפים מתהום נשיה ומגיעים עד י וצדים את לבי בקסם=אימתם...

...כסערה איומה עבר הצר בארץ, אכל ושחת את הכל והשאר אחריו שממה. נשמו הערים, נעזבו הבקעות ועשנו שרידי חרבות=הכפרים ועיי הערים ושקר עליהם העיט...נמלחו שמים מעשן ונחנק האויר משועת חללים ונאקותיהם, ודותה הארמה דם חם של בניה, דם גבורי הגליל ויהודה, ונפל הגליל והורר גאון יהודה ועוזה.

אכן לא נפל לב הקנאים עליהם ובצורות עור היו חומות ירושלים; ונאספו אל תוכה כל עז=נפש ומר=לבב, כל אשר לו לב אוהב ושונא כאלהים. כנקורת הבערה ירושלים אז היתה, וכל קרני האורה הגדולה, שהאירה והלהיבה את לבות טובי בניה של יהודה, נתרכזו אליה=והיו ללהב נורא ונהדר; כל אותה ההתמרמרות על עול גויים, כל אותם הרגשים הנעלים, המחשבות הרוממות, השאיפות הנאצלות, שנתרקמו בסתרי לבות העם, כל מה שהורה והונה זה העם הסובל במאית שנית שעבדו=כל זה נתרכזו אל לבה של הארץ, אל עיר=הערים ומלא אותה קמון והתרגשות נפלאה.

...מרומם אז היה הר ציון ובית=אלהים עליו, ויהי למבטח עוז לקנאי הדרור

אשר בחומיתיו. שקדו קנאי הנליל ויהירה על אלה החומיות הבצורות והגבוהות. במחו בשיא מגדליהם, שקדו אליהם מפני זר ואיוב, שמלא הארץ ועד גבעות הר ציון הגיע.

—מי יעלה בהר הזי—אמרו בנאון קנאים והשקיפו ממרום באיבה ובז לאויב הלוחם בם.

—זה אלהים, אל קנא ונוקם, אל פוקד עין אבות על בנים, זה אלהים לא יתן את ביתו לבז ואח נחלתו לזרים.—

והיו אז נביאים בירושלים העיר ונבאו לישועה הקרובה לבוא, ונבאו ליום גדול. יום נורא ונפלא, בו יבוא אדני לנקום מצריו, לשפוך את זעמי עליהם, על רדפם את יעקב ועל השמש את ארצו.

...ויהי הבקר, בקר קיץ, מצוחצח ומוהיר ונוגה השמש על כל.

משמרת קנאים העירה השח... עוים היו פניהם, מרוכזים ובהירים, ועיניהם כעיני החוזה יוקדות, וכאילו קרובים היו לשמש וענדו עמרת-נגחה על ראשם ורוח קדש רחפה סביבותם...

עמדו קנאים על חומות ענקיהם ממרום מגדליהן למרחיק וראו אפקי-הוזהר הרחוקים ואת תועפות הרי הלבנון ראתה עינם ורחבי אין קץ, ומלאה אז נפשם רימומות אף, ויצא אז לבם להתרומם גם המה לגבוהים, למרחבי החופש ורנחה...

ובשפלה חיל רומא צרים על ירושלים — וכהתה עין קנאים מאש שנאה גדולה וקנאה.

צרו רומאים על העיר מסביב, בבקעות רבץ צבאם הגדול. כמו חיליהם את ירק הארץ, ובסדר ובמשמר לדגליהם שם חנו: רגלים ופרשים ורכב לרוב, ואין קצה לבשר... ושפכו הדיק מסביב העיר, והקימו הסוללות וסגרו על ירושלים את כל מבואיהם, וכלאו ארץ-יהודה בכלוב זה של בשר וברזל ושמו עליו, פן ישכור בלובו ויצא ועשה שמות במחנותיהם הרבים.

וזרחה השמש על המון אדם זה, הרובץ ואורב כחיה שורפת, והבהיקו כלי זינם והשתכרו קרני השמש עליהם, והיו גם המה כרמחים ושפורים של עשת, אשר נכוננו לדקור את לבו של אדם, לשחת את צלם אלהים ולשפוך את דמו לארץ.

לא נשאו רומאים עיניהם ליום, לגבהי-התכלת ולמרחקי-האור -- אל חומות ירושלים היתה עינם נטויה ושמרה שעריה. וראתה עין-רומאים קנאים עוים וחוקים שוקדים על החומות, וקצה נפשם מפניהם ובערה בהם תשוקתם הרעה לקרקר הקירות, לערות יסודן של החומות הבצורות וליסר קשה עם זה המרי, למחות את זכרו מארץ, להרוג את הבשר ואת הרוח, השואף לחיים אצילים.

כה חנו שני ענקים, ענק-בשר וענק-רוח, אילו אוורים בנבירת-יד ותעצומות-הוד, אילו נאפרים רוח-נאצלה ונקמה, ורהו ופחדו מגשת זה לזה, והיו גם שניהם במצור.

ובא הלילה עם צלליו ונשפיו ועמדו גם אז קנאי הדור על חומותיהם הגבוהות. הביטו אל מדורות האש של לגיונות-רומאים ושמעו את שירתם העזה, הפראה, המלאה תאות השררה וגול-ובשמים מצמצו כוכבים-עינים

ודמעה של תוגה מברקת תלויה בהם, ונשבה מגבוהים רוח-נוגה ומעוררת את הרגש המרוסם ואת הרצון הכביר ... המתה כיונה זו נשמת-אדם נעלה, שנולדה בתוך חומת-יהודה, בעמקי נפש העם, שהתרוממה מארץ והרקיעה לשחקים וראתה קץ-ימים וראשיתם. ונפנפה בכנפיה על הארץ, לגרש ממנה את שחור-הליל והרע, לשבור זרוע עזו ועול-עבד ולבשר בשורת ממלכת-אלהים כי באה. אכן קשים היו שרשרות-הברזל שנשא האדם על רוחו ולא יכלו כנפי-היונה לשברן. והמתה ובכתה ונתלו דמעותיה בכוכבי-הזוהר, ושמעה נפש קנאים את בכי רוחם-המר ורתח או דם-בשרם והתלקחה אש לבם וגדלה עוד יותר התשווקה לרדת מחומות האבן ולכלות ולשבר אותו כח-הזרוע שנתגלסבחיית-האדם הרוכצת מתחת, סכלה ושבעה ושיקקת לדם ... לשחרר הנפש ולשלח עבדים לחפשי-וטהרו שמים ונפלו דמעות כוכבים למטה והציפו ושטפו ומחו כל עול ותלאה מארץ ועלתה צדקתו של אדם וחסדו כפורחת ... ועבר הלילה והבהיק היום ולחומי-קנאות-אל גחו אלפי-קנאים מתוך ירושלים ושעריה, חרגו ממסגרותיהם כאריות להרוס הסוללות, לשבור כלי זינו של עריץ, הלוחם להם ...

ועמדו לגיונות רומאים הכן, מלומדי מלחמה, שירות-שורות, חגורי כלי זין קלים וכבדים ומגינים על גופותם, והביטו אל עיר-עז בורדה, העומדת בצורה בתוך ארץ חרבה ולא נחת גאוניה מפני ידה של רומא! ולטשו את עינם, עין טורף, עין עריץ-ומפחד על אלה החומות וגדלה חמתם באבניהן הגדולות ורבתה אימתם ובער בהם חרון-אפם בגוי זה לא ניצח, הפותח שעריו ומציא גבוריו לקרב ...

וירדו שורותם כבלהות צלמות לעקור משורש עם זה המרי, לכבות אור נר-יה המהבהב בארץ, ולשכך חמת-נחש, האוכלת את לבם, בדם מירדים בעברות, ולשפוף בשניה ממשלתם על אדם, ממשלת גוי קשה הרודה באף גויים, והתננחו אז לאומים, ורעשה ארץ מתרועת מלחמה והעיק עליה כיבר הפגרים.

ושמש הקיץ שלח את קרניו ויפו את דמם של אלה החללים ועל חומיו של זהב חרוז את כל דמעה ואת כל אגל דם ולפני אלהים שטחם ולרגליו שפכם.

גדר אלהים מבוא לפניו דמעות האדם ודם נפשו, קרע חזרי השמש ונפזרו נקודותיהם ועפו והבהיקו בליצות כשביבים. ובאו אל החושך הרחוק וכלו ואפסו ...

וראה האדם אותם השביבים, ואמר: „כובב נופל בשמים אל תהום נשיה“, ופג אז לבו ומלא חרדה.

וכברדה המלחמה על שני גויי-אדם, קראו כל אחד לאל מצילו ולא יכלו זה את זה.

נפלו רומאים לאלפים-ורבבות-באו על מקומם. ואחד הקנאים כי יפול בשלח ולא יבא חדש לקחת מקומו בין אחיו.

והלכו ורבו לגיונות רומאים ומלאה הארץ אותם. שורות קנאים הלכו ומעטו--אכן לא כהתה עוד רוחם ואמונתם עוד גדלה באלהים, אלא-הצדק:

יסר ייסר יה-ואת מקדשו לזרים לא יתן! -
 אך שמם אל עמי ואיב את בניו ושפך עליהם את זעמו!
 גברו בני אל נכר-וחומות העיר היבקעו. באו כל לגיונות רומאים
 ושריהם לשבת בין החומות ולהצר ללוחמיהם משם...
 עלה אלהים ממקדשו ועזב את מכון קדשו. נוגה אש נאדרה הציפה המקדש
 ושעריו ועלה על גגו והורם למעלה ועבר ועמד על ההר מנגד.
 אז באו נביאים ונבאו:

"אל נקמית הופיע להראות נפלאותיו בארץ!
 אל נקמית הופיע לעשות שמות בגוים, להוריד עוז נצחם לארץ ולשגב
 שם ישראל בעמים-ובאה מלכות שדי לכונו הצדק בארץ".
 ושמע העם ורחב לבו. עמדו קנאים על חומות ירושלים הרעועות,
 עינם אל אל-מושיעם וידם עושה מלחמה באויב,-וורם דם-נפשם על אבני החומות
 הקרות... עוזבים או היו לוחמי הדרור, עוזבים מאל ומאדם.
 ובא אז הליל הגדול, ליל-תוכחה נורא. באותיות ובמפותח בא הלילה
 ובמזראים גדולים.

כסו שמים עבים נוראים ומבין קרעיהם נשקף באימה כוכב-שבט והאציל
 מנגהו על שברי העבים וקרנותיהם והיה מראם בלהות. ונראו אז בעב-הענן
 פרשים של אש עושים מלחמה ביניהם ונעלמים כרגע בתוך ענני זעם, הגחים
 ונשאים על כנפי הרוח העזה מתוך קצו החשך כמבשרי הרעה.
 בחימה שפוכה הרעישו הרומאים חומות-המקדש, כבלהות-צלמות גחו מחושך
 חיליהם ונגחו החומות ובקעו אותן.

מלאי תקוה וחרון הגינו קנאים על בקיעי החומה ורוו אבניה מרמם.
 הורידו רומאים את עוז מגדלי ציון והתפרצו לגיונותיהם אל תוך מבצרי
 המקדש, והתלקחה מלחמה נוראה בשעריהם.
 קדחה חמת-קנאים, ותור הליל מפחד.
 באו נביאים ונבאו: עוד מעט, עוד מעט ובאה תשועת יהודה וירושלים, ירד
 אל משמים להראות גדולתי בארץ.

אש גדולה הבהיקה בגבהי-טרומים והבריקו העננים בהמון גונים וצבעים
 והיה המראה נהדר ואיום.

עלץ או לב קנאי-אל ואמר:
 הנה הופיע אל-מושיענו לחדש נפלאותיו כביום מדין!
 נבהלו רומאים מפני חמתם של קנאים, שנחו מכל חדרי המקדש עליהם
 בחימה שפוכה ובזרוע נמויה.

נהפך הליל והיה לחרדות. נפלו חומות וקיר, רעשו וסאנו מרכבות אויב
 ופרסות אביריו ונשמעה צהלת סוסיו למרחוק. צלצול חרבית ורעש מגינים קרעו
 החושך עם להבות הנוגה, ושוע וצעק לבו של אדם מחימה ואיבה.
 ובא אז הרגע הנורא שצף מתהום נשיה-ואחזה האש בקרני המקדש. כעין
 יד שטן ומשטין הורם לפיד האש מתוך אוצר הבגדים וכמו אחז בשמים ומלטלם
 ושבה הארץ לתוהו ובוהו. אחזה האש בכל פנות המקדש ועלה ענן-כבד מעל מגדליו.
 מלאי פחד ואימה התרוצצו בני יהודה בתוך אילמי המקדש וחצרותיו וקראו

בחוקה לאלהים.

ובאו הנביאים ואמרו:

„באש ירד אלהים על אויביו! באש יגדיל אדני את שמו בארץ!“
ורטט אחז לבם של בני ירושלים וגליל ורצו בחרות־קדושה אל תוך הבערה
הנוראה מלאי תקוה ועז.

וגדלה האש שבעתים ונראתה עד למרחוק, איר גדול מבשר־רע נשפך על
כל הארץ מסביב, אז נראו מתוך החישך המואר והמודח לקצוי־ארץ ענקי הרים
צופים באימה ובשממון מרחוק, ונדמה כאילו הם נתקים ממקומם וגחים גם המה
בחרון על ציון וירושלים, אחוזי אימה ותמהון היו ענני־הועם ונשאו על רוח־וועמה
לבשר בארץ חורבן יהודה ומקדשה, לבשר מפלת הרוח הנאצלה מפני תעצומות
יד רומא, כל רוחות הליל נדהמו וקמו ממקום מחבואן ונתכנסו סביב הר בת
ציון, שעזב אלהים ופמליא שלו את תועפותיו, עזב אלהים את הר ציון ויתר הרי יהודה
ואל שממות הר סיני התרחק ועמד שם לבדו, והרגישי בני־אל את שממות המקדש
והרגישו כי ריק הוא מאלהים ושכינתו, ואז הפך הכל והיה לעץ ולאבן, אפס הקורש
והכל שב להיות חול ורק אימה נוראה רחפה מסביב, ואחזה האש באדם ובעץ
ובאבן, והתפרצה שאנה נוראה מתוך לב בני יהודה, שהרגישו את עצמם לפתע,
כי נתינתו ונעזבו בתוך מדבר־אדם נורא ואיום ואין משיע ומציל, והתגלגלה
שועתם הנואשה בשואת הליל ושיממותה ושמעו ההרים מרחוק, ושמעו הים את הבכי
הנורא שפרץ מעינו של עם מנוצח ואובד, —רק אל לא שמע באפו—אז התנגש
האדם באדם—ואל לא היה עמהם.

צרחו מר בחמת שנאה לגיונות רומאים והגיתו כשואה על הר ציון, נגהה
האש על פניהם של הרימאים והאיר הנוגה הנורא את עיניהם המבריקות, כעיני
הטיורף, ברקו כברקים שלחיהם השלוחות והתאדם הדם בקסם־צבעיו, הפך אדם
לחיה טורפת ורמו לחמת פתן, כמים זידונים המו ורעשו המוני האדם, ששטפו
על האבנים והעצים היוקדים, על פגרי האדם ועל נחלי הדם השוטפים בועם.
רפתה היר של לוחמי הדרור, ורוחם נפרה עליהם, כבה הניצוץ של תקוה
בעינים, אברה האמינה באל וברוחו, והיו גם המה לחיה, החשה את רפיונה וכחה
האפס, נשברה החרב, אפסו כל כלי המשחית בידי קנאים־לוחמים... עיפים ייגעים,
מלאי התמרמרות ויאוש חגרו קנאים שארית כחם ובידיהם הריקית עשו קרבות,
קרעו בשר־אויב בשן וצפרנים, שטפו באש־חמה את גופו של אויב, לחצו בקצף־
של יאוש לב אל לב ויחד עם הצר אל האש השלכו...

כסה החישך העולם את שמי יהודה ואבלה הארץ ומלא חלל העולם בכי
ונאקה, נשמת־האדם הנעלה, שנולדה מרוח־מרידה ושאפה מרוממה לדרור
ולאור־חיים, נאקה כצפור פצועה במרומים וגועה יחד את אחרון קו־כוכב מזהיר
ומאיר... ומלאה הארץ אי־מנוחה ושממון וכאילו הרתה הארץ ללדת אל נבור
ונאור וגנחה בקשי־חבליה: חיים וגדולה הרתה ברחמה—והלידה מות וקללות,
ואחוז אותה חבלי הלידה ונתעלפה מכליון לב וצער־אם ופרש עליה הכליון את
כנפיו של עריץ, החמיצות דמע ודם.

...הגלתה יהודה, נעקר משרש עם הורה גדולות, והושם צוארו בעול־זרים,
רק שבלים בודדות, שרידי שביכי אש־נפש זו העם הנרגש נשארו זעירים ופזורים

בארץ ושלחם בירם, עוד נשאר צל-תקוה בלבם הכואב, עוד מבצר-מסדה נשאר בארץ ונמלטו אליו שארית גבורי יהודה וגליל.
...ויהי אז הערב.

באה השמש אל בין ענני-זעם קרועים ונמושים על פני שמי-סוד ושפכה את דם צבעיה על אלה גושי-הזעם במרומים ואחוזי קרניה הנוטפות דם ודמע בקרני מגדלי מסדה הגבוהים וירעדו, ואחוזי חרדות ונתרו מאבני הרום אל עמקי הים ושטפו שם דמם מאליהם והפך הים והיה לאדום ונורא, וגוע היום ואבד בנשיה וקרב בין השמשות של ערב נפלא ומלא רוים ופחדים.

עמרו אז על גבהי המבצר שרידי קנאים, גבוהים, אמוצים ויוגן-אל על פניהם, חזתה עינם ארצם חרבה-ודממת מות מרחפת עליהם, שפלים ובוזיים היו ההרים, וכענקים פגרים, עטופי ערפל היו העמקים בשפלה, בקצה השמים-בערה גדולה מלאה בלהות: עלו שארית כפרי יהודה ואדום באש... גלמידות איומה ועזובה רבה שררה מסביב ונשמע בכיה מכל סבך ושיח... נשימת האויב האורב להם מתחת הגיעה עדיהם והיתה כל כך דוממה, וכל כך נוראה. ועזובים היו אז שרידי קנאים מאדם ומאלהים-והרגישו את גלמידותם המעיקה עליהם מסביב. ראו את הארץ וגדולה היא ורחבה עד לאין קץ ורבים בני אדם עליה, שוקט כל עמו על נחלתו וזרוע-אל עמו. רק יהודה נשמה, גלו בניה ולא היה אף אחד אשר יושיט את היד, ורא הופיע גם אל להושיע לבניו בצר להם.

אמרו קנאים לשבר וזרוע-כח עריצות ולשפוך רוח-חדשה על ארץ, ליסוד ממלכת שרי בה ובתוך לבם של בני-אדם-והנה היו לקלון ולשמה לכל גויי הארץ ושטם האדם אותם מסביב...

ובא אז הכעס והמרירות והיאוש הנורא אל לב-קנאים ואכל שם כל רגש עדין ורך, וכבתה כל אש אהבה והתרוממות ושאיפה לחיים ולדרור. רגש מסתתר בחביון הלב פרץ ושטף את חוץ הסוער, והיה כהתרוקן הלב מכל יתר הרגשים, ויצא ממחבואי העמוק אותו הרגש הנורא, שרצונו אך נקם ושלם, כליון ומות, יצא מאותם נככי הלב, שרק אימה ושינוב של יאוש יאצרו בהם והבהיק כשלח מורט באישון עיניהם.

איום ונורא היה זה הרגש בהתפרצו-הו געש בהקיאו לבותיו בכל נוראותיהן.

הביטו קנאים מסביב והם ערירים, ואין בא לקחת מקומם, לשוב לעורר הרוח המנוצח. בגדו אחים מלידה והיו לנמלים ונושאי-עול עבד; כל בלהות צלמות נסבו עליהם, שטם האדם את שארית יהודה וכל אחד ידה בה אבן, כמחנות עורבים נמשו בני עם נכר על פגרי יהודה הגדול וקרעו הבשר לנתחים, כלו בחרון זה הגוף שאצר בקרבו רוח-אל מרומם.

ואל-אלהים הביט מנכתו, ראה כל זאת ולא בא לעזרת העם, והוצתה אש קנאה ונקם בלבות קנאים. תסס ורחב הלב בחמת-נקם ושאף לקים ולנקים בכל אלה הגויים, בכל אלה הכחות-הניראים שהביאו כליון לנפש וגו'! קנאה ונקמה בערה בלבם-לקום ולהרוס את שלות הארץ לעולם, לקרע את צהלת-הנצחון מעל שפתי המנצח ולשפך את בלהות הנקמה לדור-דורות על האדם בארץ. לנקים

באלהים ובאדם גם יחד, לזרוק טפה מרה של נקמה איומה באל צבאות, על רוח־האדם שלא הציל, על קדושתו שנתן לשקוצי אויב.

או פרצה דמעת־דם מעיני קנאים, והיא מלאה חמת־קנאה וחרון, ופרצה עוד נאקה נוראה--והיא מלאה תגר ומרירות.

...נפלה השמש או אל עמקי התהום וצף משם ליל איום ואפל, ומלאה הארץ רעידת פחד־ושממון.

חורת ונכלמת או עלתה השמש אחרי ליל חושך ונורא זה.

טהורים היו שמים ודוממים, בחרדת דממה האירה השמש את גבעות מסדה--ורטט אחז את השמים מעל ורעדה הארץ מתחת, ואל אלהים בנבוהים ובני האדם בארץ נאלמו דומיה וכלמה נוראה ואי־מנוחה איומה מלאה אותם.

הרוגי מסדה, שנפלו מחרב איש אחיו, שהרגו הגוף והנפש, לנקם נקמה נוראה באל ובאדם, שכבו מרוחים על מבצרי העיר ונשמותיהם העקיבות מדם, רפרפו עליהם ונפנפו בכנפיהן השבירות באין איל מעל לגיפות הקרים...

ועלה אז בסערה האויב מן הארץ--וחרדת קנאים, אימת המות של נקמה ושלם רדפה אותם...

ואל־אלהים ישב במרומים זעף ואיום וקשה כפלים וכלמת־עולמים עמיתה את רגליו.

ד. ס.

בשביל מה ממירים יהודים את דתם?

(מן העבר הקרוב).

לעתיד לבוא, כשתכתב ההיסטוריה שלנו במאה האחרונה, יצטרך כותבה לקבוע בה מדור מיוחד ל"תולדות ההמרות בישראל ברוסיה". כי לא הרי ההמרות ברוסיה ובמאה האחרונה כהרי ההמרות בישראל בשאר הארצות ובתקופות אחרות. יודעים אנן, מה היה טיבן של ההמרות בתקופת ימי הבינים, תחת ממשלת הכנסיה הקתולית או האסלאם, הרוב היותר גדול של ההמרות האלו—כמעט תשעים ותשעה אחוזים ממאה—היו, המרות לשם=שמים, בסבת הרדיפות המרות והגזרות והשמדות, ורק מעוט=מעטן היו, המרות לשם=שמים, שבאו מהוכחה פנימית במעלת הנצרות או האסלאם וביתרונם על היהדות, ויודעים אנו גם כן, כמה התנגעו ה"אנוסים" על דתם הקודמת וכמה חרדו לשוב אליה כשהיתה השעת ראויה לכך. בדורות יותר מאוחרים—בתקופת הרמב"ם—מוציאים אנו, "מגפה=של=המרות" בברלין, ההמרות האלו היו תוצאותיהן של השקפה ידועה על "שאלת היהודים" בימים ההם, מכיון שתלמידי רמב"ם וחבריהם באו לכלל דעה, שאין ליהודים תקנה אלא טמיעה, עשו מה שעשו, איך שנתיהם לחזיון המעציב והמחפיר הזה, אבל הוא מסקנה הגיונית משיטה מסוימת, לא כן ההמרות ברוסיה, "רדיפות על דת" במובנן הפשוט לא עברו עלינו בארץ זו. לוחצים אותנו, שוללים מאתנו זכויות=אדם כל זמן שמחזיקים אנו ביהדותנו, אבל בפועל לא הכריחונו מעולם לבגוד בדתנו (אם לא נביא בחשבון את ה"קאנטוניסטים"); והיהודים הרוסים שהמירו את דתם, עשו זאת רק בשביל "חיי=שעה", בשביל השנת זכויות אורח, עושר וכבוד וכדומה, נמצאו כאלה, שהם עצמם נשארו בתוך המחנה, אבל הביאו גאולה לבניהם אחריהם, כדי להקל מעליהם את "סבל=הירושה" של היהדות, כאלה יש באשכנז הרבה יותר מברוסיה, ואולם סוג אחד של מומרים נמצא בתוך יהודי=רוסיה, שאין למצוא דוגמתם במערב אירופה: כופרים=בעיקר גמורים, בלתי=מאמינים בשום דת, ממירים דת חיובית אחת בדת חיובית אחרת לא לשם "חיי=שעה", ולא "לשם=שמים", כלומר לשם האמינה כשהיא לעצמה, אלא לשם, תקון=העולם, יותר נכון—לשם גאולת הפועל או האכר הרוסי, איני יודע, אם המרות כאלו מרובות היו או מועטות, אבל על המרה אחת טפוסית רוצה אני להרצות בזה מפני שבה מתבטאת כל הטרעגדיה האיומה של חיי הגלות שלנו לכל עמקה, כל הבגידה הניראה, שבגדו בנו הרבה מצעירנו, טובי בנינו ובנותינו, כל עיצם קללת התוכחה הקשה: "בניך ובנותיך נתונים לעם אחר"...

הספור בדבר ההמרה, שעליה אני רוצה לדבר, בא בירחון רוסי, העוסק

בתולדות תנועת-השחרור ברוסיה¹, אבל ספור זה בא שם לא בתור ענין בפני עצמו, אלא דרך אנב, כלאחר יד, בזכרונותיו של אחד מן הריבולוציונרים, באופן שכל ענין ההמרה מסופר בלי שום כוונה להצדיק או להרשיע את המעשה הזה, ועל כן יש לספור זה ערך מיוחד: מחברו הוא, מסתח לפי תומיו. שיבאלין, אחד משכובי מצודת-שליסלבורג, שרק זה לא כבר נשתחרר, מתכוין לספר, איך יסר בשנת 1883 בית-דפוס חשאי של אנודת, "רצון העם". הימים ההם היו ימים רעים לריבולוציונרים מיסודו של "רצון העם"². כל ראשי האנודה, הפועלים והעסקנים היותר חרוצים, נתפסו למלכות והחבאו בבתי-כלאים מפני שמסר אותם אחד מחבריהם, דינאיוב הידוע. נשאו רק מתי מספר, וגם אלה הנשארים היו רק עסקנים מן המדרגה השניה והשלישית, כשהתאוששו מעט אחרי המכה הרבה הזו, נמנו וגמרו להתחיל בפעולה. ראשית-הפעולה צריכה היתה להיות-יסוד בית-דפוס חשאי בשביל האנודה. שיבאלין הנזכר, שהיה עד העת ההיא, "כשר" במיבן הפוליטי ונקי מכל חשד, קבל עליו את יסוד בית-הדפוס. לתכלית זו מצא באיו סמטא נשכחה דירה בעלת שלשה חדרים, שאפשר היה ליסר בה את בית-הדפוס הדרוש. אבל עפוב אחד היה בדבר: שיבאלין, שהיה רווק, לא היה יכול להתישב בדירה בעלת שלשה חדרים: זה היה מעורר חשד בעיני השוערים והשומרים ודיירי החצר. כשנתישבו בדבר החליטו, שיבאו שיבאלין בברית, נשואין מדומים (לא לשם זוג, אלא לשם הרחקת חשד) עם איוו עלמה מבבלות-בריתם. בלי עמל רב מצאו עלמה אחת, שנתרצתה להיות לאשה מדומה לשיבאלין. עלמה זו נקראה בשם פראסקוביא תיאודורובנה בוגוראז³. "אבל-מספר שיבאלין בשלוח אפית-בשביל שאוכל להתקשר עם מרת בוגוראז בקשר של נשואין מדומים, אבל רשמיים, צריכה היתה מרת בוגוראז להתגבר על אי-נעימות אחת: היא היתה עכריה ועליה היה להטבל ולעזוב את יהדותה...". ומרת בוגוראז התגברה על "אי-נעימות" זו ותוכל לה בלי שום פקפוק, היא פנתה אל אחד מן הכמרים-המיסיונרים. שיכניסה בביתה של הדת-הפראבוסלאווית, כתלמידה שקדנית וחרוצה היתה באה אל בית הכומר בשעות הקבועות לכך ללמוד מפיו את עיקרי הדת הפראבוסלאווית. "התפלאתי-אומר שיבאלין - על הסבלנות, שבה שגנה מרת בוגוראז את השעורים המשועממים מן הקאטיכיסמים...". אכן, מי סבלן כהיהודי - לכשירצתה... כעבור זמן מה התחילו שיבאלין ובוגוראז להאיץ בכומר, שימחר להטביל את המומרת ולסדר את קדושה, כי הזמן היה יקר להם: צריך היה לגשת אל יסוד בית-הדפוס. אבל הכומר, אף על פי שהיה מיסיונר והיה, איפוא,

(1) עיין: Былое, январь, 1907

(2) אני מוסר כאן רק את תמצית הדברים בקצור נמרץ ולא את תרגומם, כי במקורם הדברים ארוכים מאד ומשולבים בענינים אחרים, בלתי-חשובים לענינו.

(3) הסופר בוגוראז, הידוע בכינוי הספרותי Тень, "אבי האכרים", שהוא אחד ממיסדי "אנודת האכרים", הוא גם כן יהודי מומר. פרט יקר וקו חשוב מאד לתאור צורתה הרוחנית של מרת בוגוראז הוא-שמה פראסקוביא. השם הזה הוא רוס-פראבוסלאווי במלא מובן המלה. בו נקראות כמעט רק האכרות הפשוטות, ואפילו בין הרוסים מן השדרות הבינוניות-הסוחרים והאינטליגנציה-אינו מצוי ביותר. ובו נקראה עלמה יהודית! צא ולמד, עד היכן הגיע כח "עממיותה" של מרת בוגוראז...

מחויב להרבות בעשית נפשות לכנסיה, לא נחפו כלל: הוא דחה את ההטבלה והחופה מיום ליום ותמיד מצא לזה אמתלאות שונות. כנראה, הרגיש במרת בוגוראו, שסבלנותה גדולה ולא תעזוב את האמונה החדשה כמה שירבה את הדחויים... כשהתכוננו בדבר מצאו, ש"כיונה" פשוטה היתה לו להכומר בדחוי זה: הוא המתין לכסף. שיבאלין מהר למלא חפצו זה ביד רחבה על השבון האורגאניזציה. אבל הנה עוד הפעם מתלאה! הכומר דרש ממרת בוגוראו "תעודת פרסום" ("Актъ оглашения")¹. זו היתה בשביל ה"זוג" צרה חדשה, שלא פללו לה: הם חשבו, כי מעלמה משכלת (מרת בוגוראו היתה תלמידת השעורים העציונים לנשים) לא ידרוש הכומר את התעודה ולא ידקדק בזה, אבל מאחר שהכומר הודיע בהחלט ובכל תוקף, כי בלא תעודה זו לא יכניס את מרת בוגוראו בכרית הדת החדשה, הבלונה פראסקוביא תיאודורובנה גם על אי-נעימות זו, מלאה אחרי כל מה שהטילו עליה, קבלה את ה"תעודה" ונכנסה "לתורה חדשה ולחופה ולמעשים"...

כלום צריכים אנו לכתוב ביאורים ופירושים למעשה זה? בת-ישראל עוזבת את דתה בשביל שתהא לה אפשרות להיות אשתו המרצוה של אחד מן הריבולוציונרים מן המדרגה השלישית או הרביעית וכדי שתהא אפשרות לזה ליסד בית-דפוס חשאי—בית-דפוס, שמצטמצם כלו בחדר קטן וכל מכשירי שמורים בתבה אחת ושכאופן היותר טוב יצליח להוציא לאור במשך חודש גליון ככף איש!...

אולם בבגידה הראשונה הזאת לא נסתיימו קרבנותיה של מרת בוגוראו, שהביאה על מזבח הריבולוציה, עברה גוררת עברה, ובגידתה הראשונה הביאתה לירי בגידה אחרת, יותר קשה ויותר מחפירה; אלא שבבגידה האחרונה, שנעשתה על ידי מרת בוגוראו בעצם נגד דעתה ושלא על פי הוכחתה הפנימית, יש צראות מעין, שכר עברה בהאי עלמא, מעין נקמה של הריבולוציה הרוסית, שכל-כך התמכרה אליה מרת בוגוראו, בבת-ישראל זו... שיבאלין ואשתו המדומה ישבו כל הימים כלואים בדירתם ולא נראו על פני חוץ ולמדו את מלאכת סדור האותיות וההדפסה. וגם מן החוץ לא היה יכול שום אדם מחבריהם בעבודה הריבולוציונית לבא אל ביתם משום זהירות. רק אחד היה בין חברי הועד-הפועל של "רצון העם", שהיה יוצא ונכנס בביתם. הוא היה המתן בין ובין הועד-הפועל; הוא היה מביא אל בית-הדפוס את כתבי-היד ומוציא משם את הנליונות הנדפסים, ובכלל היה בא-כחו של "רצון-

(1) "סדר הפרסום" הוא המומנט היותר עולבי, היותר מבזה, שבכל ענין ההמרה. מי שרוצה לעמוד על פרטי הדברים, ימצא אותם בספורו של זו. קרסטובסקי: "Ери-петская тма", בזה אביא רק את המצית ה"פרסום". הממיר בא לבית-התפלה הנוצרי, ובמעמד כל חברי הדוכן והמתפללים הנמצאים באותה שעה הוא צריך להשיב על מספר מסוים של שאלות, שהכומר שם לפניו. "המתכחש אתה לעמך, לאביך, לאמך, ומקלל אותם?" (Отрекаться и проклинаешь?).—והממיר עונה: "כן, אני מתכחש ומקלל". "המתכחש אתה לדת משה, לתלמוד הארורי, לכל מנהגי הדת היהודית, מצוותיה וחוקותיה וכיו' וכיו', המתכחש אתה להם ומקלל אותם?"—והממיר עונה: כן, וכיו'. אחר כך מנישים לפני הממיר גליון, שבו מנויות ומסודרות כל אותן השאלות, והוא צריך לכתוב את תשובותיו עליהן, והגליון הזה הוא "תעודת-הפרסום".

העם במשאוי ומתנו עם בית-הדפוס. האיש הזה היה המרגל דינאיוב שהוכרתי למעלה, שלבסוף גלה את כל סודות האגודה והרס והחריב אותה עד היסוד ומתחלה לא חשדו בו חבריו כלום.

ובאחד הימים הביא דינאיוב אל בית-הדפוס כתב-יד כדי להדפיס מתוכו פרוקלאמציה, שהחליט ועד „רצון-העם“ לפרסם. זה היה זמן קצר אחרי הפרעות הנוראות, שהתרגשו אז על ראשי היהודים בכל „תחום-המישוב“ ועשו בהם שמות. ופרוקלאמציה זו של ועד „רצון העם“ (1) עסקה בעניני הפרעות הללו. הפרוקלאמציה קראה: „ישר כחכם!“ לאכרים הפורעים ולאספסוף הפרוע, שנתנו „לקח טוב“ ליהודים מוצצי-דםם ועושקיהם; היא ראתה התחלה טובה בזה, שהאכרים התעוררו ופרעו ביהודים, החייבים היחידים בכל הרעות, שמצאו את האכרים; הפרוקלאמציה הוכיחה, שהיהודים הם שרוששו את האכרים והביאום בעול של שעבוד קשה, ועוד בסגנון יבנוסח כזה, וכדי להיות ריבולוציונית כראוי, דנה הפרוקלאמציה ברותח-ירותחין את הממשלה ואת הפוליטיה של אז על שהגינו על היהודים ולא נתנו אפשרות, אכרים לכלות בהם את כל חמתם. במעשי הממשלה האלה ראתה הפרוקלאמציה צל נורא ביחס אל האכרים ואל האספסוף, שרצו לעשות נקמות במשעבדיהם ומנצליהם...

כשקראנו את כתב-היד, אני ומרת בוגוראז-מספר שיבאלין – באנו במבוכה גדולה. עין בעין ראינו, שהפרוקלאמציה נכתבה ברוח הממשלה ובנגוד ל„האני מאמין“ שלנו; היא הטיחה את האשמה על היהודים והצדיקה עליהם זאת הרין, וגם ראתה בפרעות מעין „אתחלתא דגאולה“, מה שהיה נגד הוכחתנו הפנימית. אנחנו הריבולוציונירים הרי ידענו, שאין אפילו קורטוב של אמת בכל הכתוב בפרוקלאמציה; להפך, לפי דעתנו והכרתנו הפנימית רק הברוקראטיה היתה חייבת ברעה, שמצאה את האכרים אז. אנחנו הבענו את דעתנו והשקפתנו אלו על הענין הזה לדינאיוב והוספנו, שאין אנו יכולים להדפיס כתב-פלסטר כזה; אבל דינאיוב עמד על דעתו וצנח, כי הטופס של הפרוקלאמציה נתחבר על ידי ועד „רצון-העם“, שהורה הלכה כן מפני צורך השעה ומפני נמוקים טכסיסיים ידועים. ודינאיוב דרש מאתנו, שנגיש בלי דחוי אל הרפסת הפרוקלאמציה. מצבנו-מוסף שיבאלין-היה נורא. נמצאנו בין המצרים: מצד אחד – המשמעת המפלגתית ומן הצד השני – הכרתנו הפנימית והשקפותינו המדיניות, שלא נתנו לנו בשום אופן להסכים לדברים, שהיו שקר וכזב, עלילת-שוא ומשינות מנונה מתח, תם ועד סופם.

אחרי משאוי ומתן ארוך נתפשרו סוף סוף על פי תנאים אלו: הפרוקלאמציה תודפס בלי חותמו של ועד „רצון העם“ על גבה ותצא בכרוז של סתם ריבולוציונירים ובהשמטות קטנות ותקונים אחרים, שהמתיקו מעט את המרירות היתרה בסגנון הדברים ובהרצאתם, אולם תכנה ומהותה, רוחה וצורתה – בזה מודה שיבאלין עצמו – לא נשתנו על ידי ההשמטות והתקונים אף כמלא השערה.

(1) לפי דברי שיבאלין, לא ידע הועד של „רצון העם“ אפילו ממציאותה. דינאיוב כתב אותה על דעת עצמו וייחסה לוועד. ועל ידי זה סבב ככחש את בעלי בית-הדפוס.

ומרת בוגורצו סדרה בעצמה, בידיה ממש, את הפרוקלא=
מאציה, שהיתה מלאה חמת=נקם ושנאה עזה לבני=עמה
מלפנים ושיחר עם זה התנגדה להשקפותיה! עד היכן מגיע
כחה של הדיסציפלינה!

ככה התנקמה הריבולוציה הרוסית במרת בוגורצו...

וכדאי לדעת, שבית=דפוס של חשאין זה לא האריך ימים: חוץ מפרוקלא=
מאציה נאה זו, נדפס בו עוד גליון ריבולוציוני אחר בן עמודים אחדים, ואחר=
כך גלה דיגאיוב את מקומו להפקידות=ובית הדפוס חדל מהיות.
ובשביל זה המירה בת=ישראל את דתה!

א.לימאי.

* *

*

הולכת את מעמי—לכי לשלום !
ויהי רצונך לבדו גר לנתיבך
ומצאי את השלנה באשר תהיי.
אני ? אל תתני לב—אינני גלמוד :
כל עוד השמש ירף בנאתו ובבאו
וכובדיאל לא גלאו עוד מקמוללי—
עוד לא ירדתי מבלי נכסי
ומענן תנחומותי עוד לא דלל.
ראי, חסרתי אותך—אך עדין
לי גשאר רב: לי יש עוד עולם מלא,
הנפח במועשהו בירק אביביו,
בנהב סוף-קיציו ובלבנונית חרפיו;
ולב עוד לי—דיבר-חיון, בן-התלמות,
ובאבי עצור שם, יגון הקדש,
ומלאך מהור עמי—דמות דיוקנה,
החופף עוד בחדר-אל על ראשי
ולוחש ברכה, רוחת ומתאפק
בדמעת-אם חשאית על גר שבת
בדממת הקדשה השאננה
ובאותו כוכב תרד שם במרום,
שמציץ עוד עלי בעין יפה

שִׁמְצִיץ עוֹד עָלַי בְּעֵין יָפָה
וּמוֹשִׁיט לִי בַחֲשׂוֹךְ שְׂרָבִים וְהָבוּ.

וְאַנִּי יִדְעֵתִי
עוֹד יִפְשְׁמוּ עַל-פָּנַי הָאֶרֶץ כְּלָה
בִּירִיעַת תְּכֵלֶתָם הַמְּשַׁבֵּצַת וְהַב
בַּפּוֹשִׁיּוֹת הַשְּׁחֹרֹת - לִילִי קִיץ,
מְתַנְקֵר-לִילוֹת, קוֹדָחִים וּמַחְרִישִׁים,
מְעַלְפֵי-שְׁחֹר וּכְלִילֵי-הַבּוֹכָבִים,
כָּל בּוֹכָב רִמּוֹן וְהַב, רִמּוֹן וְהַב;
וְרֹנֶת הַרְהוּרֵי-חֶטָּא וְיַעֲתֶחֱמָדָה
בְּחִיק הַלֵּילָה תִרְבֵּץ כָּל-הָאָרֶץ;
וּפְתָאם תִּקּוּם דְּמַמָּה גְדוּלָּה, רִבָּה,
וְרָטֵט חֲשֵׁק יַחֲלֶף כָּל-הָעוֹלָם
וּנִנְעֶרוּ כּוֹכָבִים שִׁפְעוֹת, שִׁפְעוֹת,
וְנִתְּבוּ הַמָּה וּמִכְתוּתָם אֶרֶצָה
כְּנַפַּל שָׁלַל עַל-יְהוָה בִּשְׁלָכָת;
וּקְלִי־תַאֲנָה נֶאֱבֹל־יֶחֱשֶׁק
אִישׁ אִישׁ בָּרָעָבוּ וּבְצָמָא יֵצֵא,
יִגְשֵׁשׁ קִיר בְּעוֹר, יִחַבֵּק אֶבֶן,
יִתְחַבֵּט אֶרֶצָה, יִחַל עַל גְּחוֹנוֹ,
לִלְקֹט רִסִּים-פֶּזוּ אֶחָד, פְּרוּר אֶחָד
מִמָּה שֶׁהַשְּׁלִיף לוֹ מֵעַל בּוֹכָבוּ
וְלִמְצֵא מְלֹא-כֶף אֲהָבָה, קֶרֶטֶב אֲשֶׁר...
בְּשִׁעָה זוֹ אִם יִתְקַפּוּד גְּעֻנָּעִים
וְנוֹקָה וְעִיפָה תִּמְעַ עֵינֶיךָ
וְתִשׁוּטֵט חֲדַל־תִּקְנָה בְּעֶרְפָּל

וְנִקְשָׁךְ תֵּצֵא לָאֱלֹהִים וּלְאִשָּׁר—
 בְּמוֹנֵי שְׂאֵי עֵינֶיךָ הַשְׁמִימָה
 וְלִמְדֵינָא מֵהֶם אֵת לַבֶּן שְׁלֹנָה:
 רְאֵי בָּאֵלָה וּבָאֵלָה יֶאֱבְדּוּ
 בּוֹכֵבִים מִהֵי לִילָה לַשָּׁמַיִם
 וְהֵם בְּעֶשְׂרָם עוֹמְדִים וּבְשִׁלּוֹתָם
 וְאֵינָם חֹשִׁים כָּלֵל בְּאַבְדָּתָם
 וְקִמּוּ לֹא נִגְרַע כָּלִיּוֹם מִקֵּל וְהָבִים.

אלול תרס"ז

ח. נ. ביאליק.

הציוניות באמריקה.

מאת

א. ש. וואלדשטיין.

משעה שכתבתי ב"השלח" ע"ד הציוניות באמריקה (1), אירעו הרבה מאורעות בתנועה הציונית, באמריקה כמו בשאר ארצות. המאורע היותר חשוב היה, בלי ספק, השתחררותה של הציוניות מן ה"מדיניות" היתרה, אשר שעבדה אותנו במשך עשר שנים, ועמידתה על העבודה הריאלית או המעשית. עובדה זו לא רק עשתה שלום בין הנוסח הישן והנוסח החדש של הציוניות, אלא נתנה מקום לעבוד בתנועה הציונית לאותן המפלגות הציוניות (כ"פועלי ציון" ורומיהן), שאי אפשר היה להן קודם להשתתף בה השתתפות של ממש.

ואם בשאר ארצות כך, באמריקה לא כל שכן. כי באמריקה—זו הארץ המעשית עם החוש הששי, המסחרי, שלה, לא הובנה הציוניות המדינית כלל; האמריקני המעשי רוצה בפעולות ומעשים ואם תתן לו מעשים: "בצלאל", מושבות חדשות, בתי-חרושת בארץ ישראל וכדומה לזה, אם רק לא יתנגד היהודי האמריקני לעיקר האומיות היהודית, תסתמנה טענותיו והיא ישתתף פחות או יותר בכל אלה. ובכן, העשות הציוניות למעשית הוא גורם חשוב מאד, שהיה יכול להיות לברכה להציוניות פה. אולם, כלום ירעו הציוניים האמריקניים להשתמש בו לטובת הציוניות?

שלשה יסודות לאומיים מאורגנים פועלים עתה באמריקה: הציוניות הסתמית, "פועלי ציון" וס. ס., או, כמו שהם נקראים כאן, ס. ט. (סוציאליסטים)—טריטוריאליסטים). אמרתי "שלשה היסודות לאומיים" מפני שאין אני חושב את ה"בונד" לבח לאומי. כי אף על פי שיש לה"בונד" איזו אגודות באמריקה ויש לו אורגאן יומי, פארווערטס, האורגאן של הסוציאל-דימוקראטים, שהוא יכול להשתמש בו כחפצו, ולכשירצה, לכשראה פנים שוחקות, יהיה לו עוד אורגאן אחד, "ווארהייט"—אף על פי כן אין ה"בונד" עושה כאן כלום לטובה האומיות: אפילו במקצת האומיות, שה"בונד" מודה ברוסיה, הוא כופר באמריקה ומשתמש בה רק באותה מדה, שהיא צריכה לו כדי לעשות "קנסאציה" ולקבל כסף בשביל מרכו ההסתדרות שלו ברוסיה. ואחרי שמטרה זו אינה מספקת להצדיק את זכות-הקיום של ה"בונד" באמריקה, הולכות האגודות שלו ומתנוונות כאן והחברים הולכים ונבלעים באורגאניזציות האחרות, של סוציאליסטים סתם, של

„פועלי ציון“, ועוד, או—הם נעשים לסתם יהודים ואפילו לאנטי-יהודים, — הכל לפי תנאי המקום והזמן וכפי מנהג אמריקה.

מכל היסודות הלאומיים שבאמריקה יכולה היתה הציוניות הסתמית להיות היותר חשובה והיותר משפיעה. גם תנאי הארץ וגם אפיה של הציוניות הסתמית עצמה מסגלים אותה לכך יותר מן הפראקציות הציוניות. מצבה של הבורזואזיה היהודית באמריקה הוא קיים ואיתן יותר ממצבו של הפרולטאריאט, שהוא על פי רוב הבורזואזיה הקטנה בכח. ולא עוד אלא שבשעה שהציוניות הסתמית יש לה להלחם רק עם כח מתנגד אחד, ההתבוללות, חייבית הפראקציות הציוניות=הסוציאליות להלחם עם כח מתנגד כפול—עם ההתבוללות שבתוך הסוציאליות. כל זה עושה, לכאורה, את הציוניות הסתמית, שהפרוגרסמה שלה רחבה ומקפת יותר מאותה של הפראקציות לגירס חשוב מאד בחיי היהודים האמריקניים. ואמנם, לו ידעו הציוניים הסתמיים שבאמריקה להשתמש בכחות הלאומיים הפועלים עתה כמו שיועדו הסתדרויות אחרות, ואפילו הציוניות הסוציאליות להשתמש בהם, אז היתה ההסתדרות הציונית אולי היותר חזקה שבכל ההסתדרויות העבריות שבאמריקה. כי הרגש הלאומי, שהיה נדחק כאן זמן מרובה ע"י פרופאגאנדה ארוכה ומתמדת של שמיעה וקיסמופוליסיות לפנה חשכה של הלב, שוב אינו מתבייש לצאת לאור העולם, ודעת=הקהל הלאומית מוצאת לה הר אפילו בין הראדקליים. כל זה יכול היה להיות לברכה לציוניות באמריקה; אבל, כלום יודעים הציוניים להשתמש בהלך=רוח לאומי זה לטובה הציונית?

אמנם, הציוניות הולכת ומתקדמת כאן, הולכת וכובשת לה את עמדות האיוב, הולכת ומתרחבת בין הקהל העברי וגם מתעמקת במדה ידועה; אבל טעות גדולה נטעה אם נזקוף התקדמות זו כולה על חשבון ההסתדרות הציונית באמריקה. כי ההסתדרות הציונית האמריקנית, אף על פי שבגדה וקנתה נסיון בשנים האחרונות, חסרים לה מנהיגים אמיתיים, שתהא היכולת בידם לסדר את עניני ההסתדרות מבפנים באופן שתעשה „מיצק אחד“ וכל חלקיה יפעלו בהרמוניה ולמשוך אליה את הכחות העומדים מבחוץ. ועל כן אין לה ההסתדרות שום קשר חזק, שיאגד את כל חלקיה. מחוסר כח מרכזי נמצאת העבודה הציונית בידי החברות או היחידים המקומיים; ואלה האחרונים, מחוסר איניציאטיבה, חוזרים ומיסרים אותה לידי הכח המרכזי, ההסתדרות, המראה לרוב אפסיות=כח=יחזור חלילה, ובכחות העומדים מבחוץ ובהזדמנויות השונות אין ההסתדרות הציונית יודעת להשתמש כלל וכלל. על הדבר האחרון יעיד כמאה עדים—בקורו של הדיר שמריהו לוין.

בנהג שבין הראדקליים, כשאחד מגדוליהם, או אפילו מקטניהם, שנעשה פה לגדול על ידי העתונים הסנסאציוניים, מתעתד לבוא הנה—מיד מתחילים להטות את דעת הקהל לטיבתו: החרזונים אימרים שירה לכבודו וכדויו=הקהל, העתונים, חיטפים את הענין בתיאבון ומכריזים על „מפורסם זה“, כי הוא הוא המשיח המקוה, שיביא את הריבולוציה במדינה זו או אחרת ושיהיה מושיע לעמי. וכש„מישיע“ זה בא לכאן, כבר מוצא היא את הדרך כבושה לפניו ומתחיל את עבודתו, עבודת קבוצת=הכסף, באומץ=לב ובזריזות. מסדרים בשבילו סדר של

נסיעות. שהן מקיפות את כל ערי המדינה, את כל העירות הנרחות, שכני ישראל נמצאים שם במספר הגון, נסיעות, שהן דומות למסעי הנצחון של שרי הצבא הרומיים בשעתם; עורכים „פנקסים“ לא לשמם, כמו שעושים הציונים, אלא לשם קבוץ הכסף; סובבים עמו מבית לבית והוא, האדם הגדול, תובע וחוזר ותובע, תובע בחוצפה יתרה, תובע מן הריבולוצינר בשם הריבולוציה, תובע מן הלאומי בשם האומה הישראלית, מחרף איתם כשאננם ממחרים לשלשל את ידם אל תוך כיסם, מגדף איתם בשם „בורגנים“ ולפעמים אפילו מקלל איתם, או אווזו הוא באמצעים אחרים, עושה מכירה פומבית ממטלטליו, שהוא, האדם הגדול וקדוש הריבולוציה והאידיאות המתקדמות, נושא עליו טבעתו, כפתורו כתנתי וכיוצא בזה (מעשים שהיו, והודוד העשירי והתמים אינו קמצן כלל בהודמנויות כאלה: חש ומרגיש הוא, שאינו יוצא ידי חובתו בשבתו פה בשעה שמעשים כבירים מתחוללים שם, בארץ מולדתו, ועל כן הוא נכון לעשות הכל כדי לכפר על העון—שאינו לוקח חלק במעשים הכבירים האלה, וכדי שלא להקרא בשם „בורגני“, מביט הוא על הכל ביראת הכבוד; קורא הוא הירד עד כדי צרירות גרון, ונותן וחוזר ונותן מנות יפות, כל עוד שהאדם הגדול, שהריבולוציה עצמה התגשמה בו, עומד לפניו.

כך עושים פרופאגאנדה באמריקה וכך סוחרים באידיאות לשם האידיאות, הציוניות אינה יכולה ואינה רשאית להשתמש בתעמולה כזו ובאפספלוואציה כזו של נפש היחיד ונפש האומה. כי הציוניות אינה תנועה של מהפכה, תנועת הרגע, אלא תנועה שעבודתה לדרות; ולפיכך אין אמצעים כאלה ראויים לה לא רק מן הצד האסתטי והמוסרי השלישי שבהם עצמם, אלא אפילו מן הצד המעשי של הציוניות עצמה. אולם, אם אמצעים כאלה הם בלתי נאים לציוניות, הרי עם כל זה ראוי להציונים להשתמש בהודמנויות הנאותות כדי לעשות תעמולה כשרה, אבל רחבה לטובת הציוניות. וכי אין הציונים באמריקה יודעים להשתמש בהודמנויות כאלה—דבר זה מוכיח בקירו של הדיר ש. לויין.

הדיר לויין בא לאמריקה בתור אורח של ההסתדרות הציונית ועל פי הזמנתה. לויין הוא אחר מאלה, שיכלו לעשות הרבה לטובת הציוניות באמריקה, הן מצד שמו והן מצד אישיותו, בין בתור חבר לה, דומה הראשונה, שכבר נעשתה היסטורית, ובין בתור אדם בעל הרגשה חמה ובעל מזג פיוטי, אילו היתה ההסתדרות הציונית שבאמריקה יודעת, איך להשתמש בהודמנות טובה זו, שציוני כזה בא לאמריקה. אולם פה נראתה הסתדרותנו בכל אפסיות כחותיה, ההסתדרות, כשר צבא שאינו בקי בטכסיס מלחמה, ערכה לו סדר של נסיעות וחזרה וערכה—קונטרא-נסיעות, שבועות אחדים עברו מיום שבא הדיר לויין לאמריקה ועדיין לא הניחו לו לעשות כלום מפני שההסתדרות רצתה לערוך אספה „דיפלומאטית“, שבראשה ישב הנדיב האסימילאטורי יעקב שיף, אף על פי שהאחרון תנאי התנה, שהציוניות לא תזכר ולא תפקד באספה זו... ההסתדרות עשתה עוד כמה וכמה משגות ומעויות נסות; וסוף כל הסופים היה—שהמיניסטריון של ההסתדרות, כלומר ראש ועד התעמולה, „נפל“—ממש כמו שנוהג בכל הממשלות האדירות. כשהמיניסטריון שונה שגיאות ממשיות—והדיר לויין התחיל לעבוד על דעת עצמו; נסע את נסיעותיו, אסף את אסיפותיו, התקרב בחבה יתרה אל היהודים האשכנזיים בכוונה לרכוש את לבם לציוניות—והכל על חשבון עצמו.

ומתוך כך אנו באים גם לידי „הצר החלשי“ של נסיעת הדיר לזיון. הרושם, שהשאירה בלבו נסיעתו האמריקנית, הוא—כי „בא, ראה ונצחי“. הוא חושב, שקנה את לבותיהם של היהודים האשכנזים לרעיון הציוני או הלאומי מפני שהראו לו פנים שוחקות, אבל באמת, למרות המבט החודר שלו, לא היה יכול לחדור אל תכונתו האמתית של היהודי האמריקני, מפני שהוא עצמו, כלומר הדיר לזיון, נלהב הוא יותר מדי ומפני שאינו יודע כל צרכו את תכונתו של האמריקני בכלל, שהיהודי למד ממנו הרבה, רגיל הוא האמריקני לשמוע מה שמרצים לפניו בכוונה, ביחוד כשאדם מפורסם מדבר אליו, ולהעמיר את עצמו כאילו הוא מתעניין מאד בענין המדובר—בשעה שבאמת אין לבו פונה אליו כלל, ואת הכוונה המעושה הזאת טעה לזיון לחשוב לאמתית; והוא טעה גם במה שחשב, שהציוניות גרמה לכוונה זו של היהודים האשכנזים=האמריקנים, בשעה שבאמת אך אישיותו היא שגרמה לכך.

כי באמת יחוסו של היהודי האשכנזי=האמריקני ללאומיות או לציוניות הוא כך: יהודי זה, אמנם, חפשי הוא מן ה„עבדות בתוך חירות“ יותר מיהודי אשכנזי, למשל, באותה מרה שמצבו הסוציאלי הוא יותר חפשי ויותר איתן. אולם, אם חפשיים הם היהודים האשכנזים שבאמריקה מצד זה, באופן שמצד ידוע לא תמצא הציוניות מכשול גדול על דרכה, משועבדים הם מצד אחר. אותם התנאים הסוציאליים, הנותנים להם הכרה עצמית עד כדי לעמוד ולהגן לפעמים על אינטרסי היהודים כבני=חורין, אותם התנאים הנוחים עצמם פעילים לטובת ההתבוללות, בהשוותם במובן ידוע את המצב הסוציאלי של היהודים להמצב= הסוציאלי של האינם=יהודים ובעשותם את התהום השוררת בין יהודי לשאינו= יהודי בלתי=עמוקה כל כך, כמו שהיא בארצות אחרות, ועוד גורם אחר—גורם פסיכולוגי—יש העומד על דרך התפשטות הציוניות בין היהודים האשכנזיים שבאמריקה—מה שהציוניות היא בעיניהם ענין יהודי רומי, הנמצא בידי יהודים רוסים יותר מן הראוי. כי היהודים האשכנזיים מביטים בעין רעה, בעין=קנאה, על כל דבר שהאינציאטיבה לעשותו באה מן היהודים הרוסיים, ומרחיקים הם ללכת בזה עד כדי להזיק לדבר ההוא, אם יכולים הם לעשות זאת. ולא סברה עיונית אני מציע כאן, היה מעשה, ויהודי מורח העיר—יהודי מורח אירופה—רצו לאסוף קונגרס של יהודי אמריקה כדי להועץ מה לעשות בשביל כלל ישראל—באו יהודי מערב=העיר והפריעו בדבר באופן מנוגה, ושוב היה מעשה, ויהודי מורח=העיר התאספו יחד עם יהודי מערב=העיר והחליטו ליסוד אגודה טיריטוריאליה. יהודי מערב=העיר קבלו על עצמם באיתו מעמד לעשות את העבודות היותר חשובות המוטלות על האגודה, ועד עתה לא לבר שבעצמם לא עשו כלום למיבת האגודה, אלא אפילו לא נתנו ליהודי מורח=העיר לעשות איזה דבר לטובתה,—והכל מפני שהיתה עינם צרה ביהודים הרוסיים, שלא יפול הרעיון „המערבי“ בידיהם. וההתחרות החשאית הזו שבין היהודים האשכנזיים והיהודים הרוסיים באמריקה אינה דבר שבמקרה, רואים הם היהודים האשכנזיים, שתקופתם הולכת ועוברת, שהממשלה הבלתי מוגבלת, שהיתה להם בעיני=הצבור, הולכת וניטלת מידם, הולכת ועוברת לידי היהודים הרוסיים—והם מתקוממים נגד המהלך ההיסטורי ההכרחי הזה. בתנאים כאלה לא נקל הוא לרכוש את לב היהודי האשכנזי באמריקה

לציוניות, ורק טעות גדולה טעה הד"ר לזין בזקפו את רגש הכבוד, שהראו לו היהודים האשכנזיים, על חשבון הציוניות או הלאומיות. אולם, טעות זו הולכים ומועים הציוניים האמריקניים בכל יום, יודעים הם הציוניים האלה, שכרובם הם יהודי מזרח-אירופה, את חולשתם בתיר מנהיגים; יודעים הם גם כן את אפסות כחותיהם הפינאנסיים לעומת אותם של היהודים האשכנזיים או המתאשכנזים, ועל כן הם מתיחסים תמיד בהכנעה אל אלה האחרונים: נכונים ידם לזר על הפרינציפים שלהם, אם רק יעלה בידם למשוך בחכה „לזיתן" מיהודי מערב העיר, וכשהדבר „מצליח" ואחר מיהודי מערב העיר נכנס באמת א. תוך תחום הציוניים, והא אפילו רק ברגלו האחת, — מיד מכתירים אותו בכל תארי הכבוד, נותנים לו את המשרות הגבוהות בהסתדרות ובלועים כל מלה בגלית, שתצא מפיו על הציוניות, על תעודת ישראל וכיוצא בזה.

כל אלה הן תוצאותיו של חוסר מנהיגים וכשרון של הנהגה בהסתדרות הציונית האמריקנית. ומטעם זה יש לחשוב את שאלת ההסתדרות, כלומר, איך ובאיזה אופן תסתדר הציוניות פה, לאחת מן השאלות היותר חמורות של הציוניות האמריקנית. באמריקה תלויה הצלחת האורגאניזציה ידועה על פי רוב יותר באופן הסתדרותה מכפרינציפים שלה. ההסתדרות של ארצות-הברית עצמן עם כל פשטותה והסתעפותה, האורגאניזציות המרובות והשונות שבאמ"י ריקה עם סניפיהן והסתעפויותיהן המרובות, — כל זה דורש מאורגאניזציה, אם רוצה היא להצליח ולעשות חיל (ביחיד מאורגאניזציה, שמתן שכרה אינו בצדה, כאותה של הציוניות), שהסתדרותה תהיה חזקה, שלמה ומקיפה. והציוניות באמריקה, החשה בחולשתה בנידון זה, מעלה אמנם על הפרק את שאלת ההסתדרות פעם אחר פעם, והציוניים מציעים הצעות ומעריכים תכניות אבל השאלה עדיין במקומה היא עומדת.

ועוד עיקר גדול אחד חסר לציוניות פה, והוא — הבטחון בכח עצמה. התקדמות אמיתית ידועה נראית, אמנם, כאן בציוניות: מספר השקלים מתרבה משנה לשנה, סכום הכסף המתקבץ לטובת הקרן הלאומית הולך וגדול, וכיוצא בזה. אולם העבודה הציונית היא פעוטה לעומת הצורך הגדול, שיש בה כאן, ולעומת „האפשרות הבלתי-מונבלת" של הארץ. עומדת היא ההסתדרות לפני מעשים היוצאים מגדר הקטנות כלפני חידות העולם, שקשה למצוא להן פתרון. מדברת היא זה ימים ושנים על דבר אורגאן ציוני זרנגי-וערין לא הספיקה לקבץ אפילו את הסכום המספיק להוצאת עשרת הנומרים הראשונים. מחליטים הם הציוניים האמריקניים החלטית הגונות ואינם יודעים איך להוציאן לפעולות. ולא עוד, אלא שהתרבות השקלים, למשל, באה יותר ע"י התרבות מספר היהודים באמריקה מעל-ידי התעמולה של ההסתדרות. כי חסר לה. להסתדרות הבטחון בכח עצמה, ועל כן כאילו יראה היא לבוא לפני הקהל בפרופאגאנדה רחבה ומקפת, מלבד ה„בנקטים לכבוד", ועוברת היא על הזרמויות הרבה בלי לדעת איך להשתמש בהן.

ובכל זאת הולכת הציוניות ומתקדמת באמריקה כאילו מאליה; היא הולכת וחודרת מעט מעט אל תוך החיים, הולכת וכובשת לה את המעמדים, שהיו מתנגדים לה קודם בכל כחם, ולא בלי קרבנות מצד יחידים היא עושה זאת, הנה,

למשל, המאורע בסינסינאטי, המגביל אל מאורע הר"ר כהן בברלין. הר"ר שליזינגר, מזרח בסימינריון הריפורמי בסינסינאטי, הודח ממשמרתו משום ציוניותו. המאורע הזה לא העיר כל כך את הרוחות פה כמו שהעירה ה"פאראלילה" שלו באשכנז. אולם המאורע כשהוא לעצמו, הצורה שנתגלה בה והכחות שהעיר לטיבת הציוניות, הם מענינים מאד וחשובים הם עוד יותר מאיתם של המאורע בברלין. פה הודח הר"ר שליזינגר לא ע"י פרנסי איזו קהלה משום שבתור, "אוכל לחמם" עליו להחזיק גם בדעתם, אלא ע"י ראש הסימינאריון הריפורמי, ד"ר קוהלר, כלומר, ע"י איש העומד בראש היהדות הריפורמית. האיש הזה הוא מומחה לעניני אינקוויזיציה רוחנית. כבר אירע אצלו לפני שנים אחדות, שהדוח שני מורים ממשמרתם בסימינאריון, את הר"ר לויאס ואת הר"ר פלדמן. אבל הם נתפטרו ספק משום שהם ציוניים, ספק משום שהם יהודים רוסים—כי גם "אוכל יהודים רוסים" הוא האיש הזה, שהוא שונא את יהודי-המזרח תכלית שנאה. — אולם הר"ר שליזינגר זכה לעונש אך ורק מפני שהוא ציוני, שהרי הוא לא יהודי רוס, אלא יהודי אשכנזי. ולא לפלא הדבר, שבא קוהלר לכלל כעס ולכלל טעות. כן, אף על פי שהוא וחבריו דנים בכל יום את הציוניות למיתה או כופרים בעיקר מציאותה, אף על פי כן אינה מניחה לו לישון, ממש כמו שאינה מניחה לישון למנהל הגימנסיה בשארלטבורג. הציוניות קמה עליו מביתו. הוא מגרשה דרך פתח. והוא נכנסת דרך פתח אחר או אף פורצת ויורדת דרך החלון. פרופיסור זה נדח בשביל כפירתו בעיקר התבוללות, — בא אחר, שנטל את מקומו, ופוסק, שהציוניות מותרת אפילו ליהדות הריפורמית; ואם נדחה גם הוא, בא השלישי ומתפטר מאליו -- כמו שאירע עתה עם הפרופיסורים מפיס מרגלית וצבי מאלטר — מפני שגם הוא מחזיק בדעה אפיקורסית זו ורוצה שהמורה המפורסם יושב למשמרתו. — וכל זה אירע במקדש הטמיעה, במקום שההתבוללות נעשתה לעיקר גדול! וכי אין זו בגידה ביהדות הצרופה, שהיא, כידוע, קוסמופוליטית? ... ולא עוד, אלא שהציוניות זורעת את זרועיה אפילו על הליבנות הצעירים והרבים של תלמידי הסימינאריון, אותם העתידים להשיף את תורת הריפורמה לקהלותיהם. הנה, למשל, הר"ר מאגנוס, מוכירה של ההסתדרות הציונית באמריקה, גם הוא היה חניך הסימינאריון בסינסינאטי, ועתה לא לבד שהוא עומד בראש התנועה הציונית, אלא שצא בבקורת חריפה מאד למעשהו של ראש הסימינאריון, ובכלל הוא רב את ריב הלאומיות ב"היכל עמנואל", שהוא אולי העמוד היותר חזק, שהסימינאריון בסינסינאטי נשען עליו.

הכחות החדשים, שהמלחמה הקולטורית הזאת הולכת ומגלה לפנינו; ניתנים תקוה טובה לרעיון הלאומי והציוני באמריקה; ואם ההסתדרות הציונית פה לא השפיעה על החידים האלה הרבה, הבה נקוה, שהחידים האלה יושפעו על ההסתדרות. ואמנם, הכנסיה האחרונה, העשירית, של ההסתדרות הציונית באמריקה מעידה על השפעה זו; כי מלבד הרצינות, שבה הצטיינה כנסיה זו, וההכנה בציוניות, שניכרה בהחלטותיה, הצטיינה גם בזה, שבה נראו הפנים החדשות והכחות החדשים, שהמלחמה הקולטורית הביאה אל מחנה הציוניים בימים האחרונים.

וזה צורתה של הציוניות הסתמית באמריקה. מהלך גדול עברה הציוניות משעה שדרכה כף רגלה על האדמה החדשה ועד עתה. היא עברה מתקופה של תעמולה דימאגוגית שטחית ומקילקלת לתקופה שר תעמולה כשרה, יותר אינטימינגטית ויותר עמוקה; עברה מתקופה, שבה היתה הציוניות רק תחבולה לספק את אהבת הכבוד של יחידים, לתקופה, שבה נעשתה הציוניות לענין לאומי, שדנים עליו בכבוד ראש, ונשתחררה פחות או יותר מפניותיהם של יחידים. ההסתדרות הציונית פה, אמנם, אינה ממלאה את חובתה כראוי. אינה יודעת להשתמש לא בהזדמנויות המרובות, שיש כאן לפעול לטובת הציוניות, לא ברעת הקהל פה ואף לא בכחיתה שלה. אולם רצינותה והרצון לעבוד שיש לה במדה מספקת יראו לה סוף סוף את הדרך הנכונה, המובילה אל עבודה ציונית סיסטמאטית ומקפת.

החסרון היותר מירגש בהסתדרות הציוניות הסתמית באמריקה, חסרון מנהיגים מרובי-כשרון, מירגש במדה עיר יותר מרובה בהפראקציות של „פועלי ציון“ ושל „ס.ט.“. חסרים להסתדרויות הללו מנהיגים מעשיים ואף-הרי בהסתדרויות ראדיקליות אנו עסיקים כאן-מנהלים בעלי-עיון. אולם יש הבדל ביניהן לבין ההסתדרות הציונית הסתמית, כמו שיש הבדל בין לבין עצמן. מספר חבריהן של שתי ההסתדרויות האלו ביחד-כשששת אלפים עולה אולי לרביעית ממספר הציוניים הסתמיים, אולם מריצות העבודה של ההסתדרויות הראדיקאליות עולה הרבה פעמים על אותה של ההסתדרות הציונית הסתמית, וסבתה של עבודה זו מונחת בטבע האחיזה, שיש לציוניות ביסודות השונים אלה מאלה. לציונים הסתמיים אין הציוניות שאלת החיים, הציוניות אינה נובעת ממצבם האידיאלי ואינה מבטיחה לתת פתרון לשאלה האידיאליסטית שלהם, הם ברובם ציונים רוחניים⁽¹⁾. שלכל היותר מתאחד במוחם יסוד העזרה האידיאליסטית והפוליטית ליהודי-המזרח עם היסוד הרוחני, ולפיכך, מאחר שהציוניות המעשית אינה להם שאלת קיומם שלהם או של בניהם, אין בהם אינציאטיבה אישית ופרטית ועל פי רוב סומכים הם על ההנהגה המרכזית של ההסתדרות, שכבר הראיתי עד כמה אפשר לסמוך עליה בלבדה; ובכלל מסוגלים הם להביא קרבנות על מזבח הרעיון הציוני רק באותה מדה, שהצד האחר, הרוחני, שבחיים מסגלם לזה. לא כן ה„ס.ט.“ ו„פועלי ציון“, אלה מוצאים בציוניות יותר מהתרת שאלת היהדות; הם רואים בה גם את התרת השאלה האידיאליסטית, ולפיכך היא להם שאלת החיים, ובכך, אף על פי שגם הם מניחים את ההנהגה בידי המרכז הראשי של ההסתדרויות, הם דורשים גם אינציאטיבה אישית מצד החברים והם מוכשרים אף להקריב את עצמם על מזבח הרעיון הציוני. אלה הם הקיום, שהם משותפים גם להסתדרות „ס.ט.“ וגם להסתדרות „פועלי ציון“, אולם יש הבדל גדול בין שתי ההסתדרויות האלה עצמן, גם בעבודה וגם בטכסים-הבדל, שמקורו באפני-העבודה השונים של שתי ההסתדרויות האלה וגם ביסודות, שמהם הורכבו. גם „ס.ט.“ וגם „פועלי ציון“ אינן בריאות

(1) ראו להזכיר בזה, כי ל„אחר העם“ היתה בשנים האחרונות השפעה מרובה על מנהיגי הציוניות באמריקה.

אמריקניות. ברובם היותר גדול הם אִמיגרנטים, שבאו הנה בשנים האחרונות, אולם משעה שנתפרדו שתי ההסתדרויות זו מזו, אחרי הקונגרס השביעי, נעשו היסודות, שנספחו על כל אחת מהן, שונים באִפּים יותר ויותר, ה"ס. ט." גדולה יותר על ידי התרבות חברי "ה"ס. ט.", הבאים מרוסיה לאמריקה, מעל ידי רכישת חברים חדשים מתוך היהודים הדרים באמריקה זה כבר. לא כן, "פוע"צ"; להם יש אחיזה יותר מרובה בחיים מִשֵּׁשׁ ל"ה"ס. ט.", ועל כן, מלבד הבאים מרוסיה, נספחו אליהם גם יסודות אמריקניים חדשים, שאולי עבדו בתחלה בהסתדרויות אחרות: ציוניים סתמים ראדיקליים, שנפשם לא מצאה ספוקה בהסתדרות הציונית הסתמית באמריקה, בונדיים, שגעלה נפשם בטכסים של ה"בונד", בפוליטיקה הקילנית ובדו־הפרצופיות שלו בעניני הלאומיות; סוציאליסטים סתם, שכבר היתה נפשם שבעה עד כדי להקיא מן התאוריה היבשה והנושנה של הקיסמופוליטיות, וסבתה של עובדה זו, כלומר, מה שחוגי־ההשפעה של ה"ה"ס. ט.", ו"הפוע"צ" שונים הם זה מזה, יש לבקש בטבע העבודה של שתי ההסתדרויות האלו. ל"ה"ס. ט." אין שום עבודה מסוימת, שום עבודת־היה, שתשפיע על המשכת קיומה, חלשה היא יותר מדאי בהשתוות אל ההסתדרויות הסוציאליות האחרות שבארץ, באופן שאי־אפשר שתהיה לה איזו השפעה ניכרת על הסוציאליות פה, ואת לאומיותה, את זכות־הקיום שלה, העמידה על תיאוריה מסופקת. על כן אין היא יכולה למשוך אחריה את לב הראדיקלים האמריקניים, שהם מעשיים במובן ידוע וכבר קצה נפשם בתיאוריות בעלמא.

ושתי העובדות הללו, כלומר חוסר עבודה מעשית בהסתדרות "ה"ס. ט." והתרבות מספר חברי "ה"ס. ט." הרוסיים הנכנסים לתוכה, גרמו לכך, שהסתדרות "ה"ס. ט." קבלה צורה אחרת מזו שקבלה ההסתדרות של "פועלי ציון". ראו "ה"ס. ט." כי מצד אחד יכולים הם לסמוך רק על ה"ה"ס. ט." הרוסיים ומצד שני אין לא תיאוריה ולא למעשיות שלהם איזה כח־מושך בשביל היסודות הראדיקליים שבאמריקה, — וגם למשוך את לב האחרונים בפרוגרמה סוציאל־דימוקרטית, וטכסים זה אמנם טפוסים היא להסתדרות של ה"ה"ס. ט.", לה אין פוליטיקה מיוחדת, עצמית, מניחה היא את עצמה להמשך בזרם הראדיקלי הזורם באמריקה. ה"פרוניציפ" של "מה יאמרו הרא־דיקלים" שורר אצלה בכל תקפו. מוחלת היא על פי רוב על עלבון האומה ויראה למחות, למשל, נגד האִכספולואטציה והמסחר, שעושים כאן בקדשי האומה הישראלית. מוחלת היא גם על עלבונה שלה ומנוקרת אפילו על איזה עיקר מעיקריה, אם רק איזה "אדם גרול" מן המתבוללים יצבוט לחיה בחבה ויאמר לה: "נא אתו" לא כן ההסתדרות של "פוע"צ". אמנם, גם לה אין מנהיגים ראויים לשם זה; אבל הרוח השורר בהסתדרות כולה הוא המנהיג אותה והוא המעורר בחבריה איניציאטיבה עצמית. כהטכסים כן התכנית של "פוע"צ" מושפעים הם מרוחם של הסוציאליסטים המתונים, וכל עמל הסוציאל־דימוקרטים שבה להשפיע על מהלכה המתון היה עד עתה ללא הועיל. הפרוגרמה שלה היא לאומית־קולטורית כמו כמו שהיא איקונימית; אבל מניחה היא את התיאוריה שלה ועוסקת במעשים, המוסדים הציוניים, בתור מוסדים לאומיים, נתמכים על ירה והיא לוקחת חלק ידוע גם בהסתדרות הציונית הכללית שבאמריקה. ומפני שיש לה עבודה מעשית יש לה גם פוליטיקה מיוחדת, עצמית, עומדת היא תמיד ברשות עצמה ובעבודתה אין אזונה נטויות תמיד כלפי הראדיקלים, כדי לשמוע מה יאמרו הם, הולכת

היא על דרכה שהתיתה לה. מבקרת היא בלי שום יראה ומשוא=פנים מה שעליה לבקר ומיחה היא נגד כל מה שעליה למחית בין במחנה הציוניים ובין במחנה הסוציאליסטים, ובקורת ומחאה אלו מועילות לפעמים קרובות להסיר את המסוה מעל פני איזה "משיח שקר" או איוו חברה רמאית.

זוהי צורתה של הציוניות באמריקה. הציוניות בכל כתותיה ומפלגותיה פסעה כאן בשנים האחרונות פסיעות מדורות, אבל במיחות. הציוניות עברה במשך הזמן הוה מתקופתה הראשונה, תקופת הדימאגוגיה, לתקופה של פרופאגאנדה, מתקופה של תנועה פילאנתרופית לתקופה של תנועה לאומית. מבנים אותה עתה יותר ומכירים את ערכה יותר, יש לה אחיוה ידועה בחיים והשפעה ניכרת על המוסדים הלאומיים. יש כאן גם דעת=קהל לאומית וגם כר נרחב לעבודה ציונית פוריה, ואם הציוניות אינה תופסת את המקום הראוי לה בין היהודים פה, אם אין לה השפעה במדה הראויה,--זהו מפני שהציוניים, בכל רצינותם ורצונם הטוב, אינם יודעים איך להשתמש בחומר המוכן לפניהם. הפראקציות הציוניות, או הלאומיות, "ס"ט", ו"פועלי ציון", אמנם יודעות הן את הדבר הזה יותר, יש להן גם רצינות וגם התלהבות עד כדי הבאת קרבנות. אולם חוג עבודתן של שתי ההסתדרויות הללו הוא מיגבל, ואם על הציוניים הכלליים, בחיג שעוברים הם, מוטל לעבד את החומר שיש להם מן המיכן, מיכרחות הפראקציות להכין מתחלה אותו החומר, שיהיה ראוי לעבוד. ואף על פי כן, עם כל קשי הפרובלימה שלהן, הצליחו לפרוץ פרץ במחנה האויב, לשנות את דעת הקהל בחוגים הרדיקליים לטובת הלאומיות, להפוך את הלגלוג להתנגדות רצינית ואת ההתנגדות--לסימפתיה.

עד כאן עובדות שתי הפראקציות האלו ביחד, ועד כאן היתה עבודה זו, פריצת=דרך, ניתנת אילי לשתי הפראקציות האלו זכות הקיום, מכאן ואילך הילכות שתיהן ומתברלות זו מזו, וכל אחת מהן הולכת ושזורת את חוט עתידה שלה. חיסר כח חיוני בהסתדרות "ס"ט", חיסר עבודה מעשית בה בעצמה וחוסר יניקה מהסתדרות מירישוריאליה כללית בריאה אינם מכשירים אותה לחיות חיים ארוכים, היסודות הבלתי=לאומיים, שהשפיעה עליהם מתחלה, או נתרחקו עוד הפעם לגמרי או נתקרבו יותר ל"פועלי ציון", והיא יונקת עתה את לשד עצמה, לא כן ההסתדרות של "פועלי=ציון". בעבודה המעשית שלה היא רוכשת לה יותר ויותר את לביתיהם של האינדיפרננטים והמתנגדים, בהתלהבותה ובמריצות עבודתה היא משפיעה הרבה אפילו על הציוניים הסתמיים, ולעומת זה, בעבודה לפעמים עם האחרונים יחד, יש לה מהם איוו יניקה חמרית או רוחנית. והשפעה=של=גומלין זו אי=אפשר שלא תהיה מועילה גם לשתיהן.

בקורת „לדונמא“

(תשובה).

טאת ד"ר דוד נימרק.

להשיב תשובה מפורטת, תשובה כהלכה, על הבקורת, שפרסם „רב צעיר“ על ה„חוברת לדונמא“ של „אוצר-היהדות“ ב„השלח“¹, אי-אפשר לי לא רק מפני שאני טרוד בעבודות מדעיות יותר חשובות, אלא אף משני טעמים אחרים. האחד, והוא טעם ראשי, הוא—שהבקורת הנדונה אינה ראויה להיות למצע של ופוח מדעי; והשני הוא—שמאמר ארוך על הענינים האלה הלא הוא ספרי תולדות העיקרים בישראל², המונח בקופסא זה כשלש שנים מסודר לרפוס, וסוף סוף יצא גם הוא לאור. ולפיכך, אלמלי לא באו הדברים הנדונים ב„השלח“, לא הייתי משיב עליהם כלל. טעמי בזה יבואר מיד מתוך ההערות, שאני מעיר בזה לדברי „רב צעיר“. לפי הסדר שבאו :

עמ' 381 : המבקר מתלונן „על מעוט היכולת שלנו, שהיא פרי עניותנו בחומר וברוח“, בערך אל „בעלי היכולת“ שבין יהודי אמריקה, שהוציאו בינתים את הכרך הראשון של „אוצר-ישראל“. כדברים האלה כבר השמיע „רב צעיר“ במכתבו למוציאים לאור של „אוצר-ישראל“³. וכשאני מציג את החוברת לדונמא הזאת לעומת החוברת ... שלנו היא כננס לגבי ענק, כלומר הננס היא (1) שלנו והענק היא (2) שלכם.

כאבטוריטה, שהכל מודים בה, בא עלינו המבקר הזה בענותנותו וחותר את הדין, מי הוא ננס ומי ענק, מיד נראה, אם באמת קרוא הוא לעמוד על גבי הננסים והענקים ולהכיר את מקומם של כל אחד מהם.

שם : לפי דעתו של „רב צעיר“, אנציקלופדיה אין לה להביא חדשות. אבל עורכי „אוצר היהדות“ אמרו בפרוש, שהם רוצים להביא גם חדשות⁴, והבא לבקר את ה„חוברת לדונמא“ אין לו רשות לבקרה על פי דעתו שלו אלא על פי הפרוגרמה שלה. וכלים לא שמע ריצ מעולם על דבר האנציקלופדיה הצרפתית, שבאה דוקא לשם בקורת ההשקפות הידועות, שנתאורחו כבר באומהיז⁵ הלא בארתי במאמרי „ערכו הספרותי ומקומו ההיסטורי של אוצר היהדות“, שכל מנחתנו היא—להפיץ את ידיעת היהדות על אמותיה. ומה נעשה

(1) כרך ט"ז, עמ' 381 — 386 וגם 562 — 572.

(2) עיין מאמרו של ד"ר קלוזנר : „אוצר היהדות בלשון עברית, מהותו, מטרתו

ותכניתו“ (חוברת לדונמא, עמ' 3—4).

ל"רב צעיר" ודומיו, אם ההשקפות שנתאורחו אצלם אינן האמתיות לפי דעתנו? וכי מחויבים אנחנו להפיצן ברבים אף על פי כן? ומה יעשו "ענקי אמריקה" - כלום הם לא יביאו דברים חדשים ממין זה? טועה הוא ר"צ מאוד, גם ענקי אמריקה יודעים את טיב הענין יותר ממנו!

עמ' 382—383: מורה אני, שבאמת יש לפקפק בדבר, אם אפשר להוציא קצור ספר ממניו של ספרי "תולדות העיקרים בישראל" קודם שיצא הספר הגדול, המבאר את הכל ברחבה ומרצה את ראיותיו באר היטב. מנהיגי "אחיאסף" ועורך "השלח" יודעים, עד כמה מתנגד הייתי לזה, כמה מכתבים ארוכים כתבתי בזה, אבל לפי מצב הדברים אי-אפשר היה לעשות אחרת, כלומר, אי-אפשר היה להדפיס את כל הספר (עשרים גליונות של דפוס ויותר) בחיברת לדוגמא. אבל אחרי שהטעים המבקר את החסרון הזה, כבר היה לו לשותוק ולהמתין בתשובותיו עד שיצא כל הספר לאור ולא להשתמש בשעת-הכושר ולהראות את בקיאותו (אבל כלאחר יד גם את חסרון ידיעתו!) במקומות שונים שבספרות המקראות והתלמודית שרמותי עליהן.

שם: "למשל: להניח בתור עובדה חלוטה, "שסדרו האחרון של ספר דברים לא היה ענין ספרותי פרטי, אלא ענין צבורי גדול ונכבד, שנעשה בהסכמתם והשתתפותם של נושאי היהדות המיופים שבאותו הדור, וירמיה היה רוח החיה בכל התנועה הגדולה הזאת", או "שחתימת כתבי הקודש, כנראה מתוך הספרות התלמודית (?)", לא נגמרה כליל עד לדורו של רבי עקיבא ובהשתתפותו", אי-אפשר, לכל הפחות, בלי ראיות חזקות והוכחות מדויכות".

מפני מה נתן המבקר את עינו דוקא בהנחתי זו? הלא בלי ספק לא כדי להוציא את כל ענין בקורת המקרא מ"אוצר היהדות", אחרי שהואיל בחסדו להודות (עמ' 382), "שבספר עממי צריך להניח מקום גם לחקירת התנ"ך". כנראה, יצא המבקר נגד הנחה זו ביחוד מפני שלפי מצב ידיעותי במקצוע זה (עיין למטה) הנחה זו חרושי היא במובן הנוטה מן המסורת. אבל באמת החרוש, שהודשתי אני בזה, אינו אלא מה שהחלטתי: שהמבקרים, שכמובן מאחרים הם את זמן חבור ספר דברים עד לימי מגשה לערך, טעו כמה שחשבו, שהספר הזה נתחבר על ידי אדם פרטי, ולדעתי היה לו יפוי-כח מטעם הצבור. בנוגע לפרט זה הסכמתי, איפוא, אני להשקפתה של המסורת, שספר דברים יש לו יפוי-כח צבורי מעיקרו ולא רק כחו נעשה יפה על ידי מקרה, שנמצא בבית ה'.

לדברי, "כנראה מתוך הספרות התלמודית", הוסיף ר"צ סימן השאלה, מה אעשה להתלמודי הזה, ששכח את מחלוקת בי"ב שב"ה ע"ד הספרים יחזקאל ומשלי, אם לגנוז אותם או לאו. או, אם מקפיד המבקר הזה דוקא על אותן השנים המועטות (שבעים לערך) שבין גזרת י"ח דבר ובין זמנו של רבי עקיבא, צריך להזכירו, שרבי עקיבא היה מוכרח עדיין להגין על ספר שיר השירים כדי שיונתן לו מקום בה"קאנון" ושיקבל זכות אורח במדה הרגילה בשאר כתבי-הקודש. גם הפעם איני מראה את המקומות, מפני שאין צורך בזה ומפני שלא באתי כאן לידי וכוז מדעי.

שם: דבריו של המבקר על הסימנים שבירו להבחין בין כתבים מקראיים

קדומים ומאוחרים דברים בעלמא הם ואינם כדאי שאמפל בהם. שם; הנחתו של הד"ר ניימארק, שבדור „קרב לעזרא“ לא היו בתורה אלא שני ספרי-הברית, היא מופרכת מזה, שהשומרונים, שנפרדו מן היהודים בימי עזרא, שמרו את התורה בשלמותה; והרי אחרי הפירוד בודאי לא קבלו את התורה מבני-יהודה שונאיהם בנפש, כי לא באו עמהם במגע ומשא“.

המבקר הזה, המתנגד כל כך ל„קצור“, שאב בכאן את ידיעותיו מתוך איזה קצור דברי הימים לישראל, מי גלה לרז זה, שהשומרונים לא באו במגע ומשא עם היהודים אחרי מות עזרא ושקבלו את התורה בזמן גלות בבל? וכי קרא זאת באיזה מקור עתיק? יואל נא להודיענו, ואודה לו מאד, באמת נעשה הפירוד הקיצוני בימי אלכסנדר מוקדון! ואף גם זאת: אני אמרתי („עיקרים“, עמ' 27), שחתימת התורה היתה „אחרי מות עזרא ונחמיה“; נניח נא, איפוא, שענין הפירוד היה גם כן אחרי מות עזרא ונחמיה, ואז הלא הכל עולה יפה, ועוד, לו היה המבקר הזה קירא את דברי בשים לב, כי אז היה יודע, שדוקא השומרונים והנמשכים אחריהם מבני יהודה היו מגינים על המקורות המספריים, ואולי גם ידם היתה בזה, שהוסכם להכניס את המקורות האלה לתוך התורה.

שם; והלא תרגום השבעים, שקדם לזמן החשמונאים בכמה דורות וגם לה„זוגות“ ושבו תלויים גם הרבה עיקרים של התורה שבעל פה, כפי שהוכיח דבר זה הרב ר"ז פראנקל, בא ומטפח על פני השערתו זו, שבזמן תקנת הקריאה בבית הכנסת ובזמן בית שני בכ"ס עדיין לא היתה התורה בשלמותה בישראל“. עוד הפעם; אני קיבע את זמן חתימת התורה „אחרי מות עזרא ונחמיה“, והמבקר הזה אומר בשמי, ש„בזמן בית שני בכלל“, שעמד אחרי מות עזרא עוד קרב לחמש מאות שנה, „עדיין לא היתה התורה בשלמותה!“ המחבר מערבב את זמן תקנת הקריאה בזמן בית שני בכלל, אבל תקנת הקריאה היתה לפי דעתי „בדור קרב לעזרא“ — כארבע מאות וחמשים שנה לפני החורבן! המבקר מראה על ר"ז פראנקל, הקורא התמים יחשוב, שר"ז פראנקל הוכיח, ש„תרגום השבעים קדם לזמן החשמונאים“. נניח נא, שקדם, — מה בכך? נניח נא, שקדם לחשמונאים מאה שנה, כפי ספורה של אגרת אריסטאוס; הלא עדיין, יש בין הזמן שבו קבעתי את חתימת התורה, לזמן התרגום מאה וחמשים שנה לערך; אבל ר"ז פראנקל לא הוכיח אלא שגם הרבה עיקרים של התורה שבעל פה תלויים הם בתרגום השבעים, — דבר שאין אנחנו דנים עליו כלל. ובאמת תרגום השבעים לא היה בזמן תלמי-ארנבת כספור המדרש, וגם לא בזמן תלמי השני כספור אריסטאוס. אלא אחרי רדיפות אנטיוכוס, אחרי שנתרבו אוכלוסי ישראל במצרים על ידי פליטי ארץ ישראל בזמן הרדיפות, כמה שנים אחרי מלחמות החשמונאים, בימי תלמי הששי, באופן שבין חתימת התורה לפי הנחתי ובין התרגום מפסיק עדין זמן של שתי מאות וחמשים שנה לערך!

הדברים, שאני בא אליהם עתה, אינם עוד דברים תלויים במשא-ומתן מדעי או בשקול-הדעת, אלא בידיעת האלפא-ביתא של הענין, שאנו דנים עליו: עמ' 383—384: „ראיתו, שהקריאות במקדש ובגבולים בבתי-כנסיות וקריאות“

היחיד בביתו, כולן לקוחות רק מתוך שני ספרי־הברית האחרונים, היא מופרכת מאליה ומעוררת תמיהון. אדרבה, לכל מי ששנה משנה וגמרא ידוע, שרוב הקריאות, שהיו במקדש ובגבולים, היו לא מתוך ספרי־הברית האחרונים, אלא מתוך כל חלקי התורה, כמו קריאת הר' פרשיות (מגילה פ' בני העיר, מ"ד), שהן פרשת שקלים ופ' החודש מספר שמות ופ' פרה מספר במדבר, לבד פרשת זכור, שהיא מדברים, ובשאר כל ימות החג הקריאה נהוגה בקרבנות החג שבפרשת פנחס, בחנוכה—בנשיאים, בר"ח—ובראשי חרשיכם שם, וכל אלו לקוחות מספר במדבר, מלבד קריאת פורים, שבאה גם במשנה (איני יודע פירוש המלות: גם במשנה) וכנראה רק בה, "זכור" המחבר, שהיא אינה מתוך, "שני ספרי־הברית האחרונים", ומהר להחליט, שהיא נתקנה בזמן מאוחר מאד. בלי שידע מכ, הקריאות הללו, שצינתי ושהובאו במשנה.

עמדתי משתומם בקראי את הדברים האלה: לא האמנתי למראה עיני, וכי באמת אפשר הדבר, שאדם, שפותחים לו את שערי "השלח",—מכתב־עתי, שזו תעודתו—להפיץ הכרה מדעית בין קוראיו,—יכתוב דברים כאלה? איזו סתירה יש בין העובדא, שהמשנה מביאה קריאות מספר שמות ובמדבר ובין דבר? כלום החלטתי, שלא היו קריאות מתוך הספרים האלה? הלא אני לא אמרתי אלא שהיו, כולן לקוחות רק מתוך שני ספרי הברית האחרונים, הכוללים, "ספר תורת־כהנים", ספר הקדושה וספר דברים; אלא שהמבקר הזה אינו יודע את ההיקף של ספר "תורת־כהנים" במובנו בלשון הבקורת הביבליית, ונתחלף לו במבטא "תורת־כהנים" בספרות התלמודית, שמובנו הוא הספר השלישי, "ויקרא". המבקר הזה אינו יודע, שכל הקריאות הנזכרות שם במשנה, שהוא הולך ופורטן אחת לאחת, באמת כולן הן מספר "תורת־כהנים", שבהיקפו הקדום הוא כולל כמה וכמה חלקים מכל ספרי התורה חוץ מדברים.

אני שלחתי למנהיגי "אחיאסף", לוח המקורות ויעצתי להם להדפיסו כעין הוספה למאמרי "עיקרים", כדי שיוכלו הקוראים לעמוד על בורים של הדברים. בעלי "אחיאסף" לא הדפיסו את ההוספה הזאת מטעם לא־נודע לי¹. אבל, כמוכן, כוונתי היתה ב"לוח" זה לתועלת הקוראים. כי גם המבקרים צריכים ל"לוח" כזה—לא עלתה גם על דעתי!

וכמה קלות־דעת ושטחיות היא לומר, שלא ידעתי, "מכל הקריאות הללו", בעוד שאני מציין אותה המשנה עצמה במגילה פרק בני העיר על ידי הדברים (עיקרים, עמ' 27): "חוץ מקריאת פורים, שנתקנה בזמן מאוחר מאד". ובפן הלא היתה משנה זו לפני בשעה שכתבתי את הדברים האלה! אבל המבקר הזה לא חת מפני המציאות המטפחת על פניו, והוא אומר: "רק בה נזכר המחבר", וגם להלן הוא אומר: "אבל קשה לי לעמוד על סוף דעתו: אם לא הטריח את עצמו לעיין במשנה וכתב על פי זכרונו שהטעה, או לא עמד על בירורם של הדברים", כאלו אפשר הוא לכתוב דברים כאלה מתוך הזכרון!

1) המעם הוא—מפני שאין להדפיס לוחות מלאים ציונים במאמר אנציקלופדי. ובפרט במאמר של אנציקלופדיה כ"אוצר היהדות" (העורך).

כמדומה לי, שהקורא את הפרקים „העיקרים במשנה“ יודע הוא, שלא חסתי על הטורח לעיין במשנה ושלא כתבתי מתוך זכרוני. המבקר כותב ו, מהר להחליט; הוא דן מתוך דרכו, שמהר לכתוב בקרת על ענין, שאין לו בו ידיעה הגונה, אבל אני לא מהרתי כלל, על שימתי החדשה בענינים האלה רמזתי כבר במאמרי „מרכז הכח“ ב, „לוח-אחיאסף“ תר”ס, עמ’ 50 בהערה, ובמאמרי „תרגום צרפתי חדש לכתבי הקודש“ ב, „השלח“ כרך ח’, עמ’ 170 בהערה. רק אחרי שחזרתי על הענין הנכבד הזה מכל צדדיו, אחרי שבדקתי את המקורות וחזרתי ובדקתי, ונתחזקה בי דעתי, שכך היה מהלך הדברים בהתחוללות כתבי הקודש ובהתפתחות הדעות הנדינות, אחרי שחקרתי ודרשתי היטב כעשר שנים רציפות בענין הזה ובכל ההתפתחות התלויה בו, התחזקתי לגלות את דעותי אלו בקהל.

המבקר הזה מקשקש בבקיאותו במשנה ובגמרא, לו ידע, כמה עניה ועלובה היא בקיאותו זו. לו ידע, שלא נגע במשניות וברייתות היותר עיקריות וחשובות בענין זה, שאני דנתי עליהן בספרי „תולדות העיקרים“ (שהמאמר „עיקרים“ אינו אלא קצור ממנו) ושעליהן אני מרמז („עיקרים“, עמ’ 28) באמרי: „וכמה משניות וברייתות אינן מתבארות אלא מתוך ההנחה...“.

שם הלאה: „ומלבד הקריאות האלו, שמובאות במשנה כאן בדיני קריאת-התורה, לא עלו על דעת המחבר עוד מקומות הרבה במשנה וגמרא, שנראה מתיכם ההיפך מהחלטותיו. במשנה נזכר, שאנשי המעמד היו קוראין במעשי בראשית (תענית, פ”ו, וכן היא במשנה מגילה, פ”ו: „במעמדות במעשי בראשית“). אבל, עיין „עיקרים“, עמ’ 30: „אנשי משמר היו קוראים את פרשת הבריאה על פי הסדר, יום יום ובריא תו”-הרי שקריאה זו עלתה על דעת המחבר! המבקר אינו יודע, שפרשת הבריאה שבספר בראשית היא הפרשה הראשונה של הספר „תורת-כהנים“ בהיקפו הקדום, המבקר לא קרא את המאמר „עיקרים“ בראוי, ואם קרא, לא עמד על בורים של הדברים, והמחבר מה הוא כי ילין עליו... הלאה: „ובגמרא אמרו, שאנשי המעמד היו אומרים שירת האזינו“ וכו’—ומה בכך? מלבד שאני סמכתי רק על המשנה ולא על הגמרא, מה בכך אם קראו שירת האזינו? הלא שירה זו היא בספר דברים (לכה”פ בהיקפו המאוחר), ובכן באחד משני ספרי-הברית האחרונים, ולמה לנו בקיאותו זו של המבקר?—הלאה: „וכן אמרו (סוטה, פ”ו, מ”ו), שכהן גדול במקדש היה קורא „אחרי מות“ ו, „אך בעשור“ ו, „בעשור“ שבחומש הפקודים בבמדבר היה קורא על פה—ומה בכך? הלא כל הקריאות האלו הן מתוך הספר „תורת-כהנים“ ? ומפני-מה מביא הבקי הגדול הזה את הדברים האלה מתוך משנה סוטה, שמצאם שם, כנראה, על פי מקרה, ולא מתוך מס’ יומא, מקורם הראשון והעיקרי ? ולמה היה כ”ג קורא על פה?—הלא משנה זו היא אחת מראיותי, שספר-התורה שבמקדש (אבל דוק: רק אותו שבמקדש) לא היה כולל אלא רק את „שני ספרי הברית האחרונים“.

הלאה: „ובכלל משמעותה הפשוטה של המשנה יוצא ברור, שקראו בכל התורה כסדרה...בחמישית חזרין לכסדרין, וכן שם „במנחה קורין כסדרין, והכוונה כסדר פרשיות התורה... אבל הקריאה בכל ספר התורה כסדרה נהוגה היתה בלי שום ספק בזמן בית שני“--נניח נא, שכל הדברים האלו נכונים

הם, —מה הם מוכיחים נגד הנחתו? הלא כה דברי ("עיקרים", עמ' 27): "ואף על פי שבימי חתימת המשנה כבר התחילו לקרוא גם מתוך שאר חלקי התורה (וקריאות אלו מובאות בתוספתא), המשנה לא הסכימה להן". אם כן, השאלה: מאיזה זמן ובאיזה היקף היו קוראים גם בשאר חלקי התורה, אין לה כאן שום מקום, כי דוקא מתוך העובדה, שקריאות המועדים מתוך שאר חלקי התורה כבר נהוגות היו בימי חתימת המשנה (שרק עליה אני דן), ואף על פי כן לא הסכימה להן המשנה ולא הביאתן, אני דן, שהמשנה קבלה את רשימת-הקריאות העתיקה. ענין הקריאה כסדרה אינה לא מעלה ולא מורידה בנדון שלנו, כי לא מתוך זה שלא קראו אני דן, אדרבה: אני דן מתוך זה שקראו גם במועדים מתוך שאר חלקי התורה, והמשנה לא שמה לבה לזה, ולא עוד אלא שעיקר ראיתי בנוגע לסדר התורה אינה צריכה גם לזה, הלא די לנו, שהרשימה העתיקה לא היתה מכילה אלא קריאות מתוך שני ספרי-הברית האחרונים. הרי מזכיר אני, שהמשנה הביאה את קריאת פורים, אבל העירותי, שקריאה זו היא תקנה מאוחרת, ובכן לא היתה ברשימה העתיקה. למה, איפוא, מטריך המבקר את עצמו ואת הקוראים בדברים בטלים, אם המשנה מביאה קריאות מתוך שאר חלקי התורה, בעוד שעיקר הראיה הוא מזה, שברשימה העתיקה של קריאות המועדים לא היו אלא קריאות מתוך שני ספרי-הברית האחרונים.

עמ' 384—386: המבקר מאריך להשיב על הנחתי, שירמיה היה הראשון, שלמד את תורת הבריה. הוא מטריך להביא כמה פסוקים, שיש בהם רמז לבריה. אבל על הפסוקים האלה הלא רמזתי בדברי ("עיקרים", עמ' 15): "אמנם רמזים לתורת הבריה נמצאים גם בדברי הקדמונים כפי שהם לפנינו, אבל מהם כבר הכירו המבקרים מטעמים אחרים, שהוספו מאוחרות היו, ומהם שמצאנו אנהנו, אחרי בקורת חרשה, שאינם אלא הוספה מאוחרת, ובכל אופן אין שם אלא רמזים במאמרים יחסיים, ואף לא פעם אחת במאמר ראשי ומלא כבדבריו של ירמיה. והיותר מכריע הוא — שבספרי-הברית אין אנו מוצאים תורה זו לא בראשון ולא בשני, וביחוד מכריע הוא השני, ספר ברית משנה-תורה, שמטעים את כל העיקרים בביאור מרחיב ומעמיק, בעוד שלתורת הבריה אין שם כמעט אפילו רמז, והרמז, שאפשר למצוא שם, הוספה מאוחרת הוא (ובכל אופן מוטל הוא בספק גדול). מכל זה יוצא בהחלט, שתורת הבריה לא היתה עיקר דתי בקרב היהדות שלפני ירמיה". נגד הדברים האלה היה לי להמבקר להביא ראיות, לא להשתמש ברמזי ולהראות את בקיאותו הצנומה בכתבי-הקדש. על דבריו של המבקר, הבאים להוכיח, שכל השקפתה של הבקורת החדשה מוטעית היא, אין לי להשיב, כי לא על זה אנו דנים, ועוד שדבריו אלה הם דברים בעלמא, שאין בהם אף ריח של מדעיות. כבר נסו בזה גדולים וטובים ממני, היודעים את כל המקצוע הגדול והחשוב הזה על בוריו, וגם הביאו ראיות, שיש להתוכח בהן, אבל — לא עלתה בידם, מפני שהאמת ההיסטורית אינה נדחית גם מפני הפלפולים היותר יפים, ואין צורך לומר, שאינה נדחית מפני דברים טפלים ממינם של דברי המבקר הזה. כן, למשל, הוא אומר: "אם לא יעלה ברצוני של המחבר לאחר את שירת חנה בשמואל א', כי, ושירת דוד בשמואל ב', כי, יש למצוא שם לא

רק רמז, אלא דברים ברורים על אמונה זו. כאן מצא המבקר מציאה שלא מדעת: המזמורים האלה (וכן גם המזמורים ש, חזקיה במלכים ב, יט ובישעיה לז, ט"ו, ועוד בדברי הימים) הם באמת מן המזמורים היותר מאוחרים ממין ה„תהלים“. וכן גם דבריו: „כי אף אני אומר לו (כלומר להמחבר): שמא הפסוקים הללו, שאתה מביא מהם ראיה לדבריך, מאוחרים הם—ואם כן אין לדבר סוף“. אמנם אין לדבר סוף, אם נבוא להתוכח עם אנשים שלא קראו ולא שנו במקצוע זה, אבל טעות היא בידי „רב צעיר“, אם חישוב הוא, שבענין הנדון נוהגים להתוכח ב„איפכא מסתברא“ ולא יותר.

ועוד גם זאת: המבקר עובר בשתיקה על החלק היותר חשוב בהנחתו. הלא מטעים אנכי כמה פעמים, שגם לפני ירמיה היו להם דברים בענין הבריה, וחרושו של ירמיה הוא—שהוא הקפיד על סגנון הבריה המונותיאיסטית ושחרושו זה גרם, שתורת הבריה הגיעה עתה לידי מעלה מוסרית גדולה, ער שראו בה עיקר מעיקרי היהדות.

עמ' 562 — 563: מה שאומר המבקר נגד הנחתי, שהיהדות מקפדת על האמונה בדעות עיקריות, איני מבין. המבקר דורש, שכל המצוות תהיינה נחשבות לעיקרים, אבל הלא בארתי את הדברים דים והראיתי, שהעיקרים המהותיים שמנתיים מוטעים הם ביחוד בספר דברים בבחינת דעות עיקריות, שהן יסודן של כל המצוות המעשיות.

עמ' 563—564: המבקר חילק על ההתחלקות לעיקרים מהותיים והיסטוריים ומעיר ביחוד על העיקרים „נבואה“, „תורה מן השמים“, והוא הולך ומביא ראיות, שבני־ישראל האמינו במעמד הר סיני, ואמונה זו הוא מכנה בשם „תורה מן השמים“. אבל האמונה ב„תורה מן השמים“ יש לה תוכן אחר לגמרי: שהתורה באותיותיה קדומה היא לפני המקום, כמו שהביא זה המבקר בעצמו להלן, ובניגע להסגנון ההיסטורי של עיקר הנבואה בארתי את הדברים במאמרי „עיקרים“ ככל הנצרך.

עמ' 564: אמונת המלאכים אינה יוצאת, לפי דעתי של המבקר, באופן הגיוני ישר מתוך רעיונה היסודי של היהדות, אבל הלא כה דברי („עיקרים“, עמ' 5): „הדבר תלוי בהשגת־העולם של האדם, אם עיקר זה יוצא באופן הגיוני ישר מתוך רעיונה היסודי של היהדות, או לאו...“

עמ' 564—565: לפי הבנתי של המבקר, הנחתי שני עיקרים מעשיים, מילה ושבת, ואחר כך חזרתי כי ולא מניתי איתם בין העיקרים. אבל עיקר דעתי כולל הוא בדברי (עיקרים, עמ' 6): „ואולם, אף על פי שאין להמצוות המעשיות מילה ושבת ערך עיקרי בקרב היהדות, הרי יש להן ערך גדול בתולדות העיקרים בישראל, מפני שהבליטו את ההתייחסות הדתית של ישראל בתקופה העתיקה“.

עמ' 565: המבקר אומר בשמי: „שעיקר סדור המשנה לא היה אלא משום צורך השעה, כמחאה נגד תורת הנוצרים“. אמנם, זוהי דעתי, אבל צריך להוסיף, שהמחאה נגד תורת הנוצרים נתגלתה בשני ענינים: במה שסדרו את המשנה ככתב והוציאו אותה לרשות הרבים, ובמה שהמעימו בה את העיקרים באופן המכוין נגד תורותיהם של הנוצרים. דעתי של המבקר,

שלא נזכר המושג מלאך במשנה מפני שלא היה מקום לזה בקובץ של פסקי הלכות, במלה היא נגד ראיתי ("עיקרים", עמ' 40); "ולא אך בשתיקה סתמית מתרחקת המשנה מתורת המלאכים, אלא גם בהשמטות מבלטות את הכוונה: בקורת מדויקת במשנה מלמדת, שבכמה וכמה מקומות שואבת המשנה מתוך ברייתות עתיקות, והיא מוציאה מתוך נוסח אותן הברייתות כל זכר ורמז לתורת המלאכים, אף על פי שזעזעם הדברים נעשים מקוטעים על ידי הקצור ואינם מובנים כל צרכם. ולא עוד, אלא שהמשנה מנתרת גם על הלכות חשובות (שהגמרא מרגשת בחסרונן), כדי שלא תכניס דברים, שיש בהן רמז למלאכים". הברייתות והמשניות האלו מפורשות הן, כמובן, בספרי, "חולדות העיקרים בישראל", ואם המבקר לא הרגיש באותן הברייתות והמשניות, הלא אין לו עדין שום סבה להכחיש במציאותן כל עוד שלא יצא ספרי לאור.

עמ' 565—566: "כן יש, בברייתות" לא רק השם, "מיכאל" פעם אחת, "בתוספתא", כמו שמחליט הדין ניימארק, אלא גם השם גבריאל ביחד עם מיכאל ("תנא מיכאל באחת, גבריאל בשתיים"), וגם אכתריאל (כרכית ז'). עוד הפעם מביאני המבקר לירי השתוממותו הגוע בעצמן, אני כתבתי ("עיקרים", עמ' 40): "ואולם גם הקובצים התנאיים (תוספתא, מכילתא, ספרא וספרי) עדיין לא נרחקו הרבה מן המשנה בצניעות ובוהירות בדברים רוחניים... אבל גם הם (הקובצים האלה) מדקדקים היו הרבה בדבר, מה הם מכניסים ומה הם מוציאים, וגם כאן מכריעה היא תורת המלאכים: בכל הקובצים התנאיים אין זכר לשמות המלאכים (חיץ מן השם "מיכאל", אחד משני שמות המלאכים שבמקרא, שנמצא פעם אחת בתוספתא חולין ב, יח; "מטמרון" בספרי האזינו שליח הוספה מאוחרת היא לפי מסקנת בקורת נוסחא מרויקה)—דרך אנכי יש כאן מקום לשאול: וכי כותבים דברים כאלה מתוך הזכרון?—ולהלן (שם) אני קובע הקבלה זו: המשנה — ספרי הברית; הקובצים התנאיים—המקרא; הקובצים המאוחרים (כלומר, הגמרות והמדרשים) — הספרים החיצוניים (כלומר, אלה שנכנסו בהם כמה וכמה דברים זרים לרוח היהדות, שאין להם מקום אף במקרא, ואין צורך לומר בספרי-הברית). כוונתי, אפוא, מובנת היא לכל הרוצה להבין, שלפי דעתי לא הזכירו חכמינו את שמות המלאכים בקובצים תנאיים, ובאספם אל תוכם איזו ברייתא ישנה, הוציאו מתוכה את שם המלאך, או הניחו מטעם זה את כל הברייתא מבחוץ, ולעומתם הגמרות והמדרשים הכניסו גם אותן הברייתות, שיש בהן שמות המלאכים, בפני הדברים הברורים האלה קמה עדיין רוח בהמבקר לערער על דברי על ידי מה שהוא מערבב את השם, "בריייתות", בתוספתא ומקשה על מה שאמרתי, שבתוספתא אין אלא פעם אחת השם מיכאל, מזה, שמצא בבקיאותו הגדולה את השמות גבריאל ואכתריאל בברייתות שבגמרא. הלא מכאן אני מביא ראיה לדברי! אילמלא היינו מוצאים את שמות המלאכים בברייתות, שלא נתקבלו לתוך הקובצים התנאיים, אז לא היתה השתיקה

של אלה האחרונים מוכיחה הרבה; אבל עכשיו, שמוציאים אנו אותם השמות בברייתות שנדחו, מוכיחה עובדא זו, ששתיקה זו שתיקה במתכוון היא.

עמ' 566: שאלת המבקר: מפני מה עסקו התנאים בברייתות באותם הדברים, שהרחיקו מן המשנה? – שאלה חשובה היא, שלא יכולתי לבארה בקצור, ולא עוד אלא שגם בספרי „תולדות העיקרים בישראל“ לא נתבארה כל צרכה, מפני שתלויה היא בענינים חשובים, שאין להם מקום ב„תולדות העיקרים בישראל“, אלא בספר שלאחריו (המצטרף עם הראשון שלפניו ועם הספר על תורת היהדות באופן שיטתי שלאחריו לספר משולש גדול אחד), „תולדות הפילוסופיה בישראל בימי הביניים“, ושם, בפתיחה לספר זה, בארתי את השאלה החשובה הזאת באריכות הראויה, ולא יארכו הימים והדברים האלה יהיו ביד הקוראים, שמוציאים ענין וחפץ בזה.

עמ' 566–567: דעתי, שעיקר „תורה שבעל־פה“ נקבע מתוך ההתאבקות עם הנוצרים ולא מתוך זו עם הצדוקים, שהמבקר מטיל בה ספק, בארתי באריכות בספרי „תולדות העיקרים בישראל“, אבל כל צרכה אי־אפשר לבאר שאלה זו אלא בספר על „תולדות ההלכה“.

עמ' 667–668: את הראיות לדעתי, שהכוונה בעיקר „תורה מן השמים“ היא – שהתורה באותיותיה היתה סדורה לפני המקום, רמזיה במהשיש בו די במאמרי „עיקרים“ ובארתי באריכות ב„תולדות העיקרים“, ובמדה מרובה – בפתיחה לתולדות הפילוסופיה; אחרי ראיותי אלו אין לי לעת עתה למלאות ולא כלום. על התורה שבעל־פה לא אמרתי, „שלדעת התנאים היתה סדורה באותיותיה מששת ימי בראשית“, כמו שמביא המבקר בשמי, אלא („עיקרים“, עמ' 55), שיש מחלוקת בדבר הציור של „שתי תורות“ ושלדעת רבי עקיבא היתה התורה שבעל־פה סדורה, „באכין ורקין, אתין וגמין ובכתרים ותנים וקוצים של האיתות“ שבתורה שבכתב. גם את הענין הזה בארתי באריכות בפתיחה לתולדות הפילוסופיה. אבל בכל אופן מי נתן להמבקר רשות לדבר בשמי דברים, שלא עליו על לבי?

עמ' 569: גם שאלת העיקרים בגמרא, שלפי דעת המבקר לא יצאתי ידי חובתי בה במאמרי „עיקרים“, שייכת היא לפי סדר עבודתי לפתיחת הספר תולדות הפילוסופיה, ושם נתבארה במה שיש בו די.

שם, בדבר השקפותיהם של הספרים החיצוניים ופילוסופי ימי־הביניים קצרתי במאמרי „עיקרים“, אבל בארתי את הדברים יותר ב„תולדות העיקרים“. מה שהמבקר אומר נגד שאר מאמרי החיברת לדוגמא ונגד זו בכלל, אין בו כדי ליסד את משפטו, שה„חיברת לדוגמא של אוצר היהדות היא כננס לגבי ענק לעומת הכרך הראשון של „אוצר־ישראל“. אדרבה: חברי בעבודה יודעים, שגם אני היו לי כמה וכמה ההרהורים ופקפוקים נגד פרטים אחדים שבצורת ה„חיברת לדוגמא“, אבל איני מפפק אף רגע להכריז בפני כל הקהל, שאם נגזרה בליה על „אוצר היהדות“ אין זה אלא מפני שהדור עדיין אינו ראוי לו, ולא עוד אלא שבטוח אני, שאם תלך הספרות העברית ותתפתח, כתקנתנו, אז יתחדש (גם אם יצא „אוצר־ישראל“ לאור) רעיון „אוצר היהדות“ ויצא לפעולה. אמנם, אז לא יהיה צורך ב„אוצר־היהדות“ ע"פ אלפא ביתא, אבל אין בכך כלום: הצורה טפלה היא והעיקר הוא – שהרעיון החשוב מאד והמלא טל של תחיה, שהונח ביסודו של „אוצר־היהדות“, יתגשם במלאיו.

היהודים והיהדות ברומניה.

מאת

ד"ר יעקב נאכט.

א.

עברו ימי הפרעות ביהודים הרומניים ועמהם- גם הציווחות בקולי קולות ע"ד מצב היהודים ברומניה. האכר, אשר בָּשְׁלוּ היתה כל הרעה, שב לעבודתו, עבודת שדה וכרם, כי בעלי-האחוזה התפשרו עמו. גם עתוני חוץ לארץ רומניה, שהרכו לדבר על הריבילוציה הרומנית והעירו על קצת אמת בנוגע למצב אחינו כאן, נשתתקו עכשיו, כנהוג. אחרי הרעש-דממה, הכל יצאו ידי חובתם. המוסר האירופי עשה את שלו: נקף באצבע-צַרְדָּה בעתונות, עד שזו דברה והטיפה מוסר לממשלה הרומנית זמן ידוע, ועתה עת לחשות. והדברים חזרו לקדמותם. רומניה היא שוב המדינה היותר מתקדמת בין כל מדינות הַבֶּלְקָן, היא „בִּלְגִּיה המזרחית“. עתיד טוב נשקף לה לרגלי אוצרותיה הטמונים בקרבה, בהר ובגבעה, בערבה ובשפלה, בימים, באגמים ובנהרות וכו' וכו'. זה העם הקטן גדול יהיה, ואתם, אילי הכסף, אל נא תעמדו מרחוק! פתחו את אוצרותיכם ותנו הלואה חדשה: הלא שכרכם בצרכם...

כך מדברים עתה, כך מטיפים עתה בעתונות האירופית על רומניה, שעוד זה לא כבר שפכו עליה קתין של רותחין.

אבל, נניח את השלום, שנעשה על ידי אנשי-הממשלה בין האכרים ובעלי-האחוזה, שלום, שכשהוא לעצמו עדיין מוטל הדבר בספק גדול, אם יש בו ממש, ונשימה לב למצב היהודים „אחרי הרעש“, ולתכלית זו נצטרך להעיף עין על המאירעות האחרונים ברומניה ולחקור אחרי הסבות שגרמו להם.

כשהתחילה המרידה (בחדש פברואר-מָרֵץ) והאכרים הרימו יד ביהודים ועשו בהם שמות (בערים פודול, ביוֹאֵלָאָר), נשאו ונתנו בספירות-הממשלה בדבר זה במנוחה והשלטונים לא נקפו אף אצבע קטנה למוכתתנו. הם הפיצו את השמועה, שהפרעות ביהודים הן זמורת זר בכרם רומניה: סטודנטים מרוסיה באו הנה בחשאי להעיר את חמת ההמון נגד היהודים, והעם הרומני נקי. אבל גם בראשית המרידה כבר היה סוד גלוי לכל, כי זהו שקר מוחלט, דבר, שברו להם הדיפלומאטים כדי לסמא את עיני הקוראים בחו"ל.

באמת נפתחה הרעה מִיֵּאֵסִי, שם דורשים זה ימים ושנים מעל

הקתדרא האוניברסיטית שני פרופיסורים אנטישמיים, יורגא וקווא, נגד היהודים, שהם מתארים אותם לפני קהל שימיעיהם כבריות מסוכנות להגזע הרומני, הסטודנטים, וגם הרבה תלמידים מבתי-הספר הנמוכים, שהיו תמיד סמוכים על שלחן שני הפרופיסורים האלה, האמינו בתורת רבם והתחילו להורות הלכה למעשה. ההתחלה להמאורעות הנוראים היו הפרעות ביהודים, שנעשו בקראיובה, ברלד, באקוי ויאסי מטעם הגימנאזיאסטים בחודש יאנואר שנה זו. וכשנשמעה תלונה דקה בתור מחאה נגד מעשי הפרעות של התלמידים, היה להם יורגא רבם לסתרה והמליץ עליהם בעתון שלו, "גיאמול רומינסק" ("העם הרומני"), שבו אמר, כי חלילה לנגוע בהם לרעה: הלא זהו מעשה לאומי ומי זה יכול למצוא בו דופי? יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. ובכן צעדו הגימנאזיאסטים והסטודנטים עוד צעד אחד קדימה: הם באו במגע עם האכרים ודברו באזניהם דברים קשים כגורים על היהודים, שתארו אותם בתור עלוקות מוצצות לשד הארץ ומכאיבות כל חלקה טובה. הם אמרו להאכרים, שהיהודים ממלאים את אמתחותיהם כסף מזיעת-אפם של האכרים ולהם לבדם נתנה הארץ ... "כך שחקו הנערים", אבל הפעם, שחקו באש... כי אחר שהתחילו האכרים לתבוע את תבעותיהם ולהתכונן במצבם הרע ובסבותיו, נוכחו לדעת, כי "ידידיהם" רמו אותם. לא היהודים הם בעוכריהם. היהודי בכלל הוא לא בעל אחוזה—לקנות אחוזה אסור לו—, אלא חוכר. וכיון שכן, כל הטענות שטענו, שהאדמה נתונה לזרים, בשקר יסודן. אמנם, "הזרים" (כלומר היהודים) מרבים במחיר החכירה, עד שאי אפשר להאכר לקנות לו קרקע כל שהיא; אבל הרי בזה אשמים לא היהודים, אלא בעלי-האחויות, הרוששים מחיר גדול כל כך בעד חכירת אדמתם. אם בעלי-האחויות ידירי האכרים הם באמת, למה אינם מורידים את דמי-החכירה כדי שתהיה אפשרות גם להאכר להיות עובד אדמתו... ואז זכרו האכרים חוב ישן, שהם נושים בבעלי-האחויות. ידוע הדבר, שהנסיך קווא (שמשל לפני המלך קארל) הוציא (1860) את האכרים מתחת סבלות העברות וירה אבן-הפנה לבנין המעמד של אכרים חפשים. בעת ההיא היו ראשי-המדברים בעניני המדינה וכל שאלותיה שתי כתות: הביוארים צאצאי הפאנארויטים (היונים מפרוור Phanar בקונסטאנטינופול), שעשו עושר רב ברומניה ביחוד במאה הי"ז. מבניהם ובני בניהם צמחה הכתה הביוארית עם עשרה הגדול במקרקעות. הפת השניה היא הכנסיה (קלערוס). גם שתיהן רעה עינן במעשי הנסיך קווא, שעשה ברוח-החופש, ודם חתרו תחתיו עד שעלה בידם לרחות אותו ממשמרתו. בשנת 1868 בא המלך קארל. המדינה קבלה קונסטיטוציה ע"פ הנימוס הצרפתי והכל ניטה עתה כלפי חופש מבחון, אבל מבפנים עדיין לא נעשה דבר להכשיר את העם לחירות אמתית. למשל, מעמד-האכרים עדיין הוא שקוע בבערות ואין מי שישתדל להביא אל תוך אפלת חייו איוו קי-אור. חפשי הוא האכר מאז היה עליו הנסיך קווא סתרה; אבל עד היום הזה לא השתדלו לגשם חופשה זו במעשים חיים וקיימים לא בנוגע להשכלתו ולא בנוגע לצרכיו החמרים. בהגלילות בלאשקא. טיליאורמאן ואלט (olt), ששם היתה קשה ביותר המרידה ושם יש אכרים לרוב, יש רק 13—12 למאה, היורעים קרוא וכתוב; בגליל דורוהי, יש רק 13 למאה, וכן הלאה (1).

(1) עיין דברי Negorescu בעתון Adeverul מיום 12 לאפריל, 1907.

וכך הדבר גם בנוגע למצבו החמרי. מי שלא ראה את האכר הרומני, דירתו ודרכי-חיו, לא ראה עניות מימיו, דירה, שברובה היא שקועה בקרקע, שהיא מכוסה קש וגבבא, שאין לה ארובות-עשן ויש לה רק חלון קטן – זהו כל הבית ... מספר ימי עבודתו של האכר הרומני הוא, לפי הסטאטיסטיקה החדשה של המיניסטר לקרקעות, רק 91 יום בשנה, בשאר ימות השנה הוא יושב בטל מאין עבודה, מלבד העניות הבאה לרגלי הבטלה. היא מביאתו גם לידי שעמום ושכרות והשכרות-לידי עניות עוד יותר מנוולת.

בכלל עוד יד הבווארים על העליונה ברומניה והאכר הוא האסקופה, שעליה יורסים בעלי-האחויות ברגל גאווה ומעמלו הם עושים עושר ולא במשפט. וכיון שפתחו פה לאלם ושמו אותו ביהודים, פקח סוף סוף את עיניו וראה בשל מי הרעה באמת, הוא פתח ביהודים וסיים בהבווארים ובכל אלה הנכנים מחורבנו, ובכן היהודים היו ההתחלה והבווארים הסוף, ולא כמו שרוצים הרבה לפתותנו, שהיהודים נוזקו רק „דרך אגב“.

אבל, חוץ מהסתותיהם של הפרופיסורים יורגא וקווא ותלמידיהם, עזרו לרעה גם המריכות שבין הכתות המדיניות הרומניות. שתי כתות יש ברומניה, שהן מושלות חליפות במדינה ומתוכן נבחר המיניסטריין, האחת נקראת בשם „הכת הקונסרוואטיבית“ והשנית – בשם „הכת הליבראלית“, לפי מעשיהן נאה לראשונה השם לאומית-ליבראלית ולהשניה לאומית. הראשונה מכינת מעשיה גם כלפי חוץ לארץ והשניה לוקחת לאמת-המדה רק את נמוסי הארץ, שבה היא יושבת. כשתי שנים, עד חודש מרץ שעבר, משלו הקונסרוואטיבים, רעה עין הליברלים בממשלה ארוכה זו והתחילו לחתור חתירה תחת כסא-כבודם, וראוי לרעה, שלא רק תאונה-הכבוד עוררתם לכך, אלא, פשוט, גם מלחמת-הקיום, הפרנסה, כי ברומניה יש מנהג מיוחד, שהוא רגיל גם באמריקה הצפונית: כשנופל איזה מיניסטריין נדחים ממשרתם גם ראשי-העיר, שרי הפלכים, מנהלי-בתי-הספר וכל הגזברים והממונים המתפרנסים מקופת הקהל, שהיו מכת המיניסטריין הקודם, הרבר הזה מוזק הרבה להתפתחות המדינה. אין שום שיטה יכולה לקבוע לה מסמרות בהליכות המדינה, תמיד היא בבחינת עולה ויורד, כי מה שבונה האחד סותר השני, וחזור חלילה, חוץ מזה, לגיון שלם של העם הרומני חי רק מִרֶק זה: זוהי מכת הפקידות (פונקציונאריסמוס), וככל אלה שמים. כל מעינם בפוליטיקנות שפלה ופחותה, שמתן שכרה בצדה: הם משתדלים להרוס הכל בשביל לקבל משרה, כללו של דבר: כל פרנסי הממשלה הרומנית קופה של „פונקציונרים“ תלויה להם מאחוריהם, מ„אנשי שלומם“, הצמאים למשרות וצועקים „הב, הב!“, ... ולפיכך מלכית אחת נוגעת בחברתה ואין שום כתה יכולה להמתין; בנצחון הכתה תלויה פרנסת חבריה ...

הרבה עשו הליבראלים כדי לרדות את הקונסרבטיבים משאתם. רצה המיניסטר הקונסרוואטיבי דיסיסקו לתקן תקנות חדשות לבתי-המדרש הגבוהים ואחד מסעיפי התקנות היה, שגם „הזר“ (1) יוכל לקבל קתדרא אם ה„סינט“ ירצה בו, – ופקץ עליו רוגנס של הליבראלים, שצווחו: „זהו בגידה לאומית!“. – בצוחתם זו נתכוונו להלהיב את השוביניסמוס של האומה הרומנית ולעוררה, שתאמר להמיניסטריין: „טול וצא, אין לנו חפץ בבוגידים!“ ... ראו

הקונסרוואטיבים את הרעש והשאון – והורירו את הצעת התקנות לבתי-המדרש הגבוהים (מסדר-היום 1).

כיון שראו הליבראליים, שמעו בחשבונם, התחילו מדברים בפומבי, באספות-עם, דברי נאצה על היהודים, והו האמצעי היותר טוב לבוא אל המטרה. בודאי ישפוך ההמון את חמתו על היהודים, והקונסרוואטיבים לא יוכלו לעמוד על משמרתם: בושא תהיה זו כלפי „חיץ“, כי תחת ממשלתם היהודים עשוקים ורצוצים, ובכן יניחו את משמרתם ויצאו. ראש הליבראליים פתח ראשון באספה, שהיתה בגאלאץ ביום ד' לפיברואר, שנת 1907. ברצותו להעיר את חמת האכרים הרים על נס את הסכנה המרחפת עליהם לרגלי אנשים ידועים גוזלי משפטם, ובכדי להסביר להם את הרבר פתח במשל: כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, וראיה לדבר-היהודים: כלום יש לך עם, שגורלו יותר עצוב. והכל בשביל מה? בשביל שאין לו קרקע, ולפיכך היהודים גולים ממקום למקום וכו'... יאף על פי כן אין אנו יכולים להסכים, שאחדים מהם, כמשפחת פישר, יכבשו את מולדוי. -- כוונת הדברים האלה היתה ניכרת וכוללת: הליבראלי פתח במדת הרחמים והראה באצבע על גורלו המר של עם ישראל, לפי שאין לו קרקע. כלומר: אתם האכרים רוצים אתם להיות כעם זה, שמצבו רע כל כך מפני שאין לו קרקע? וסוף סוף יבוא הדבר לידי כך, אם לא תקדמו את פני הרעה, וכלום לא תדעו בשל מי הרעה? בשל היהודים... הליבראלי חזר ממדת-הרחמים שפתח בה, וסיים במדת-הדין: „אין אנו יכולים להסכים, שאחדים מהם (מן היהודים), כמשפחת פישר, יכבשו את מולדוי“... אחר הדברים האלה לא ארכו הימים ובאה המרידה עם כל תוצאותיה.

„הם“, האכרים, שבו לעבודתם ועולמם כמנהגו נוהג, ואנחנו? יש מתנחמים לאמר: המרידה פתחה באנטישמיות וסיימה בשאלה האגרארית. האכרים ראו, שהביארים אשמים בכל הרעה המוצאת אותם והיהודים מה כי ילינו עליהם. ובכן תתמעט על ידי זה האנטישמיות, יבואו ימים טובים מאלה, וגר זאב עם כבש וכו', וכו', אלה הם תנחומים של הבל. חלוקה-דעות כזה ביחס אל עם ישראל אינו נעשה ביום אחד, והו מעשה ארוך ואט, פרי התפתחות קולטורית ממושכת, שגם היא לא תמיד היא ממעטת את „שנאת-העולם לעם-עולם“. לעת-עתה מצב היהודים הרימונים רע ומר מאד. כדי לשכך את חמת האכרים, ש„נוכחו לרעת“, כי „היהודים אינם אשמים“ בדבר, נתן צו-לגרש את היהודים מן הכפרים... ועל ידי זה נעשתה ישיבת כרכים, שתמיד היתה קשה ליהודים, היושבים דחוקים וצפופים ויונקים מתחום אחד מוגבל מאד – חנונים ועוד הפעם חנונים על כל צער ושעל-ישיבה זו נעשתה עכשיו, כשרבו אוכלוסי ישראל לרגלי הגירוש מן הכפרים, ישיבה של צער ודוחק גדול. רבו פושטי-הרגל ו„עולים“ מאתמול נעשו היום „יורדים“, המשבר האיקונומי גדול הוא ונורא על כל סביביו,

(1) ראוי להעיר, כי באותו הזמן, שבו נדחו התקנות לרגלי הקולות ל„תור“ שהיו בהן חגנו ברומניה שני פרופיסורים את חגיובלם וקהל גדול מן הסטודנטים השתתף בו. האחד הוא הפרופ' הריט, עתה מיניסטר לעניני השכלה, והשני-היהודי דוד עמנואל, המלומד היותר גדול בחכמת השעור, פרופ' באוניברסיטה בכווארסט, וכמעט כל חכמי השעור הרומניים הם תלמידי ה„זר“ הזה...

וביחוד במולדוי. בכל יום ויום עוזבים הרבה מאחינו את הארץ—ומרחיקים לנדוד, וכלום יש להאומללים האלה מטרה ברורה בנדודיהם? הם בורחים מן הרעב ומן הדחק!

נכבדי עיר יאסי בקשו את שר־הפלך לתת רשיון להיהודים יושבי הכפרים לשוב אל מקומם, והוא השיב את פניהם בתשובה מצוינת: „השעה צריכה לך, כדי לשכך את חמת ההמון”. „השעה צריכה לך?” כל חיי היהודים בארצנו הם רק „חיי שעה”, וכשגוזלים מהם גם את השעה הזאת, —מה יעשו ואיך יחיו? ובכן, כמי שאמרנו כבר, „הם” שבו לעבודתם, „ואנחנו?”—והי שאלה, שקשה למצוא עליה תשובה. לכאורה, נעשה איזה דבר גם לטובתנו, —נסודו חברות=עזרה, באו גם איוו אנשים של צורה מחוץ=לארץ והשתדלו לפני ראשי הממשלה, אבל כלום יש תקוה מהשתדלות זו, שבאה מן החוץ, ובכלל מהשתדלות? חיים אנו בשעת שנוי=ערכין בכל מקצועות החיים, וגם בהשקפותינו באו שנויים, ה„שתדלנות” שהכל האמינו בה לפנינו, בתקופת השתדלנים, שוב אינה עומדת, יותר נכון—אינה צריכה לעמוד אצלנו במדרגה ראשונה, רוצים אנחנו בחיים הפשיים לגמרי, ועל כן גם את המלחמה בעד חיים אלו צריכים אנחנו ללחום בעצמנו ואין לנו לסמוך על אחרים...

הכרה זו צריכה היתה לבוא אחרי שראינו, מה היתה תוצאת ההשתדלות של אחינו מבחוק, שכוונתם בודאי היתה רצויה, מאז ועד היום הזה. הראשון, שנסה להשתדל לטובתנו ברומניה, היה ר' משה מונטיפיורי. הרבר היה בשנת 1867. בשנה זו נעשה צורך=היהודים הידוע, בראטיאנו, למיניסטר. השעה היתה שעת=חירום, העם הרומני לא הורגל עדיין אל הפנים החדשות, שקבלה רומניה לרגלי התאחדות שתי המדינות, מולדו=וואלאכיה, בשנת 1860. רבים רצו להפריד בין הרבקים, וכיון שחפצם לא הצליח בידם, פשעו ומרדו. המרידה התחילה ביאסי ביום ג' לאפריל, שנת 1866. בין המורדים היו הרבה משונאי בראטיאנו, שהיה ממעריצי האחדות, בכדי להפטר מהם ומהמוניהם ולעשות מעשיו באין מפריע השתדל בראטיאנו להשיא את דעת הקהל אל ענין אחר לגמרי. מה עשה? נתן דת לראשי הפלכים (24 לאפריל 1867), שהיו בה חוקים מעיקים להיהודים, יציה לעשות בישראל כרצונם, והו האמצעי, שמשמששים בו תמיד בעלי הפוליטיקה ברומניה בעבר ובהנה, באותה שנה נהרגו ונפצעו הרבה יהודים בלי דין וחשבון. מהם נעשו מטרה לכל עלילות רעות (עלילת הדם בגאלאץ בשנת תרי"ט), ומהם טובעו ברונוי. החורבן היה גדול והשאר רושם בשירי=העם של משורר הזמן ההוא, זאב עהנקראנץ, המפורסם בשירו הגדול „רומניה”, שנרפס ב„השחר” 1). אז התחילו גדולי ישראל בחו"ל להשתדל. פך מיה האיץ בנפוליון השלישי לשלוח טלגרמה אל הנסיך קארל ולנעיר במעשי=הרצח, ור' משה מונטיפיורי הלך לבוקארסט, וביום 24 לאוגוסט, שנת 1867, הגיש מונטיפיורי להנסיך קארל בקשה נמרצה להגן על היהודים. עליה נתקבלה בשלשים לאוגוסט תשובה רכה מאת הנסיך קארל, שבה נאמר, כי „משאלות=לבו של מונטיפיורי בשביל בני=דתו כבר נתמלאו”, כי „הישראלים נהנים מאהבתו השלמה של הנסיך וממשלתו”, כי „רק רוע=הלב עורר שאון ע"ד רדיפות דתיות ברומניה, שבאמת

(1) עיין ספרו „מקל חובלים”, עמ' 154.

אינן במציאות כלל, כי, אם אירע, שהורגה מנוחת הישראלים, לא היו אלה אלא מקרים בודדים, שאין הממשלה ערכה בעדם וכי הנסיך, ידאג תמיד שיושם לב לחירות הדתית, וישמיר על קיום החוקים, המגנים על הישראלים בעל הרומנים בכל הנוגע לגופם ולממוןם⁽¹⁾.

ההבטחות הטובות הללו לא נחקיימו, כידוע, מיד אחרי שעזב מונטיפיורי את רומניה, נרדפו היהודים מחדש וים-השנאה שב לאיתנו, מאז נשנו ונשלשו הנזרות והשתדלנים השתדלו והעלו חרס בידם, בשנת 1881 יצא חוק נגד הסרסורים והרוכלים ועוד חוקים מעיקים כיוצא בהם, אז עזבו הרבה יהודים את הארץ, אלה הלכו לאמריקה ואלה לארץ ישראל לרגלי תנועת חבת-ציון, שנתעוררה בימים ההם (עוד נדבר עליה להלן), והנשארים בארץ סבלו רעב ולחץ, ושוב באו השתדלנים וזכו לכנסת-ישראל הרומנית בעל כרחם, הפילוסוף היהודי אדולף פראנק בפאריס ערך מכתב אל הסופר הרומני בלארמברג⁽²⁾, שבו הוא מבטיח, כי היהודים בכל מקום שהם אינם מתיחסים עוד לאומה ישראלית מיוחדת, אלא הם בני העם שבתוכו הם יושבים, וראיה לדבר מביא פראנק-את עצמו: „אף על פי שיהודי אני, הריני צרפתי וכו', במשפחתי ובמשפחת ידידי הרבה בנים, שקבלו את הדת הקתולית...“ וברוח זה הוא מלמד סניגוריא על יהודי רומניה ומוכיח לבלארמברג את המאורע, שהמלך קרל הכניח אותו פעם אחת כשהיו שניהם ביחד בחברת הקונסול הפרוסי באמברג, כי יהודי רומניה יקבלו זכות אזרחים... אבל גם השתדלות זו, שצדקה בזכות היהודים ברומניה על ידי כפירה שפלה בהיהדות הלאומית ובכל קדשה, היתה ללא-עזר וללא-הועיל.

בשנת 1897 התחילו הפרעיות עוד הפעם, בכ"ג לנובמבר היתה עיר בוקארסט כמרקחה, הסטורנטים וחלק גדול מן ההמון התנפלו על היהודים, שדרו, רצחו ועשו שמות בגופם ובממונם, זקנים ונערים, נשים ואנשים שכבו בראש כל חוצות כבשרה קטל, אחד מגדולי הסופרים כתב בימים האלה: „ויכאין גם אחד, שישים אל-כ"ב, כי היום הזה יהיה לדראון עולם בקורות רומניה המודרנית? וכי אין איש, שיראה ויבין, כי קרה אסון גדול להארץ הזאת?“(3), אבל בכל גידל האסון היו המאורעות האלה אך הקדמה קטנה להצריות הגדולות שבאו אחריהם, בשנת 1899, ביום ט"ז למאי, היה הפוגרום הראשון ביאסי, אז היה רסן הממשלה ביד הליבראליים, רצו הקינסרויאטיבים לקרוע מעליהם את הממשלה--והשתמשו באמצעי הרגיל והתדיר של הפוליטיקאים הרומנים: הרג ואבדן ביהודים, ואז התחילה היציאה המתמדת מרומניה, בתחלה היתה מודרנת ואטית, אך משבאו שנות הרעב (1899—1902) הלך זרם היציאה וגבר מיום ליום, היהודים היו הראשונים, שהוכרחו לצאת, לרגלי החוקים המעיקים, אשר הכבידו עליהם יותר ויותר, משפחות, משפחות ושיירות גדולות של הולכי רגל (מקראל

(1) גופי שני הכתבים הללו, שיש להם ערך היסטורי, היו מראים בתערוכה הישראלית

שהיתה בלונדון בשנה שעברה.

(2) המופר הזה כתב ספר ע"ד רומניה ושלה ספרו זה לא, פרנק, עיין ע"ד המכתב

הזה בעתון Berliner Tageblatt, 1887.

(3) Roman, dona masuri, p. 35

פוקשאני, יאסי ועוד בשקים ותרמילים, יסדו חברות של יציאה ועזבו את הארץ, מי לא שמע ולא קרא ע"ד הימים הרעים האלה! כמה כחות ישראלים, כמה הרגשות חיות להורים ולקרובים, אבדו וכלו בימי-עוני אלה!

העתונים הביאו בכל יום ידיעות מרעישות ע"ד המצב הנורא של אחינו, ועל הידיעות הנכונות הללו באו הכחשות כדי לבלבל את הקורא שבחוץ לארץ. כשנועזו אחרים מצעדינו לומר, בפומבי, שלא רק המשבר האיכיומי ושנות-הרעב-שמהם סובל כל העם-אלא החוקים המגבילים הכריחו את אחינו לצאת מן הארץ, גורשו מרומיניה הרבה מן הסמידנטים העבריים¹), ועל ידי זה לקח ממשפחתם המשען האחד ביום צרה. כי רוב הצעירים היו מבני עניים, שעניי בני-משפחתם נשואות להם כל הימים, וכיון שנסתתמו פיות דיכרי אמת התחילו עור הפעם ההכחשית. ובעתוני חיל נאמר גם זה, שהיהודים אשמים ברבר היציאה, שהצייניים הסבו בהם, הם וכל אשר להם, נוסח ישן נושן כשהתאונן מינטיפיורי (בשנת 1867) באוני המיניסטר הרומיני לעניני-חוץ בימים ההם (Stefan Gleses) על הרדיפות שהתחילו מחדש, השיב לו זה: „האמת מכריחה אותי לומר, שעל פי תוצאות החקירה, שהתחילה עתה, גרמו בני-דתך בעצמם לתנועה זו, אם לא הכריחוה לבוא (herausgefördert) אז באו לרומיניה זה אחר זה סופרים שונים לראות, אם באמת המצב נורא כפי הידיעות שבעתונים או לא, באו ברנאר לור, הוגו גאנץ, חברת „כל ישראל חברים“ מפאריז שלחה את צירה ועוד, וראוי להעיר, שכשבא ברנאר לור לרומיניה יצאו לקראתו על כל תחנה ותחנה אנשים, נשים וטף, הקהל הישראלי הגדול שברומיניה, מנער ועד זקן, ראה בו גואל ומשיע לכנסת-ישראל הרומנית, פודה ומציל, מי שלא ראה באותם הימים את השיקים והרחיבות של יאסי מלאים אדם, לא ראה כנופיא ישראלית גלותית מימיו, הכל היו זקוקים להמאורע הזה של ביאת ברנאר לור לרומיניה, ומה עלה בידהם של הסופרים האלה? לור כתב בשובו לפאריז את מאמרו הידוע ע"ד היהודים ברומיניה בעתון „השחר“ (l'Aurore), שעורכו היה אז קלימאנס; וגאנץ כתב את הרשימות „רשמי-המסע ברומיניה“ (Reiseindrücke in Rumänien) שלו, וחיון מזה השתדלו גם כן אצל העומדים בראש הממשלה, וכלום הואילו בזה? מצב היהודים נשאר כשהיה: רע ונורע מאד. כמאז כן עתה הם רק אמצעי להגיע לגדולה בשביל כתות מדיניות מריבות זו עם זו והיהודי עומד בתוך כבין הפטיש והסון. והו המצב בימינו אלה. נגעו רק כקיצו של יו"ד במצב האכזרי-ושוב היהודי עשוק ורצוץ וגולה ממקום למקום, מכפר לעיר ומעיר למדינות רחוקות, אל מעבר לים, ה"גלגל החוזר" בקירות היהודים ברומיניה!

גם עתה באו שתדלנים ישראלים לרומיניה, מלבד חברות-הצדקה האחרות, ששלחו עזרתן ע"י שלוחים, בא הד"ר פ. נתן במלאכות „חברת העזרה“ של היהודים האשכנזים, והוא בא בדברים עם המיניסטרוון החדש ועם העומדים בראש המיניסטרוון הישן. הוא השתדל, וכלום נשתנה מצבנו לטוב? אם אין אנו

(1) כזה היה גורל הסמודנט הצעיר, עורך העתון „צור שטייער דער ווארהייטי“, וגורל חבריו בדעה. שהגידו קלון רומניה בקהל.

רוצים לעשות שקר בנפשנו ואם אין לנו רואים צל הרים כהרים, צריכים וחייבים אנחנו לומר גלוי וברור: לא ולא! רחוקים אנחנו מלהיות כפויי־טיבה להשתדלנים המצוינים, כמו כן אין לנו מתרחקים מקיצוניות אחת אל חברתה – לאסור את ההשתדלות בכלל לבוא בקהל, יש לה מקום, אבל צר הוא ואסור לה לעבור את הגבול. יש לה שעה להשתדלות וצריכים אנחנו לכוונה, אבל אסור לעשות מ"חיי שעה" אלו--"חיי עולם". אומה שלמה, שרוצה להתפרנס מ"השתדלות" שאחרים מזכים אותה בה, סימן ירידה הוא לה הדבר הזה, אומה שלמה, שכל חייה תלוים בחיי־שעה, כבר ותרנה מאליה על חיי־עולם שלה, על עתידה ועל ישותה בתור בדיה בפני עצמה. לא, ההשתדלות, במדה זו שאנחנו זקוקים לה זה ימים ושנים, אף על פי שהיא עטייה לפעמים במעטה דיפלומאטי, לא תביא שום מרפא לגוף עמנו הלקוי בכל אבריו. גם פה יאמנו הדברים: "תשיעת ישראל לא תבוא על ידי דיפלומאטים".

כמדומה לנו, כי כבר הגיעה השעה, שניידה גם אנחנו, יהודי־רומניה, על אמת זו, שהורתה אותנו ההיסטוריה הארוכה של ההשתדלות לטובתנו. עוד הפעם אנו חוזרים ואומרים: בדרך הישנה לא נצא מן המצר לעולם. צריכים אנחנו לבקש דרכים חדשות.

איזוהי הדרך? – על שאלה זו ננסה להשיב במאמרנו הבא.

סָבֵל הִירוּשָׁה

(בקורת).

Weh' dir, dass du ein Enkel bist!

(Goethe).

„הם לא חטטו בקברים ולא נאבקו עם שלדים. על כן ריח המות לא עבר בבשרם... ויבאו הם צעירים, בריאים ורעננים!“—דורש ביאליק בשבח משוררינו הצעירים⁽¹⁾.

כן, „הם לא חטטו בקברים“, אבל הם נולדו בין הקברים, והחיים הממושכים בין הקברים הולידו פסיכיקה ואידאולוגיה מיוחדות. שהן תופסות מקום גדול בעצמותה של הסביבה, שילדה את המשוררים הללו ושער היום היא סובבת איתם, והאמנם כל כך נקל לנער את החוץ מסבל-ירושה כזה?

כדי לעמוד על אמתותו של דבר זה, כלומר, כדי להוכיח, שמשוררינו הצעירים הם לא „צעירים, בריאים ורעננים“ באופן מוחלט, כמו שחושב ביאליק, אלא הם צעירים, בריאים ורעננים אך באופן יחסי, כלומר, רק יותר ממשוררינו שקדמו להם,—הריני פונה אל שירי אחד ממשוררינו החדשים שבחדשים, אל שירי שני או רש⁽²⁾. בוחר אני בשניאור, לא מפני שמה שאני מקוה להראות במאמרי הנוכחי נמצא בשיריו במדה יותר מרובה מבשירי שאר משוררינו הצעירים, אלא מפני שהוא, לפי דעתי, הגדול בכשרון שבהם. כשרון גדול, אף כשהוא כובש בכוונה את רוח-החיים אשר בקרבו, אף על פי כן מבצבצות ממנו חיות ורעננות יותר משהן מבצבצות מאחי הקטנים ממנו; ומכל שכן אם הכשרון הזה—כשניאור שלנו—אינו כובש את יצירתו ומצמצם אותה, אלא, להפך, נותן בשירתו כר נרחב לכל העושה על רוחו, ולפיכך, אם יש צעירות, בריאות ורעננות אמתיות בשירי משוררינו הצעירים, הן מוכרחות להתכלט ביחוד בשיריו של שניאור.

לכאורה, לפנינו משורר חדש כחזון אשר חזה ביאליק: מן התקנים הרגילים של ה„מוזה“ העברית: צרת האומה, תחיתה, שיבת ציון וכדומה. — אין בשיריו של שניאור אף זכר כל שהוא. הענינים החביבים עליו הם: „החיים והמות, האהבה והשנאה, הטבע ונפש האדם, הקדושה והטומאה, האור והחושך, האלהים והשטן“ ושאר „המוטיבים הנצחיים“ של השירה הכללית. אבל לא מה שהוא כותב מציין את החדוש שבסופר, אלא איך הוא כותב, כלומר הצורות,

(1) עיין מאמרו: „שירתנו הצעירה“ בהשלח“ כרך ט"ז, חוברת א'.

(2) ז' שניאור: עם שקיעת החמה. שירים. הוצאת „תושיה“ (ביבליותיקה עברית), קצ"מ-ר"ו, וארשא תרס"ז.

שהענינים, שהוא כותב עליהם, מקבלים במיחו ותחת עטו. לכתוב על ענינים חדשים יכול גם סופר שאין בו שום חדש, אם אך נשתנו השקפותיו שנוי, שכל אדם בגלי מסוגל לו פחות או יותר; אבל כדי שיתרשמו בלבו הענינים-הישנים או החדשים, אחת היא! - גם באופן חדש ושונה משנתרשמו בלבויתיהם של הקודמים לו, צריך, שלא רק דעותיו של הסופר תהיינה חדשות, אלא גם-שיהיה בלו חדש.

וה"איך", שבו מתיחס שניאור אל הענינים החדשים ובו הוא כותב עליהם, הוא "איך" יהודי ישן או-לדבר בלשונו של ביאליק - "איך" של אנשי-קברים.

חדשה בתכלית החדוש יוצאת מתחת עטו של שניאור הבדידות, יותר נכון הערצרות ("אין זה אד מרפרף", "בחדרי" ועוד): אין זו הבדידות המשתפכת של מי שרחוק. גואלו אבל ישנו, שאנו מוצאים ב"תפלה לעני כי יעמף"; ואין זו גם הבדידות השואנת והמתרגזת של מי שיש לו חברה, אבל הוא נעקר ממנה ביד חזקה, שאנו מוצאים בשירי מיכ"ל ומאנה, וזהי בדידות בלי צבע וקול, בלי התאוננות ובלי כל נסיון להתאוננות, שיכולה להמצא רק אצל מי שלמרות שנאתו העזה לבדידותו הוא מוכרח להרגיש, שלא רק לא יפטר לעולם ממנה, אלא אף אינו יכול לרצות, שיפטר ממנה ... אבל, בשנסתכל היטב בבדידות זו, כשנראה, שמצר אחד חסר בה (כמעט¹) יסוד שנאת החיים והבריות ומצר שני יש בה יותר מדי "צדוק הדין", - נבוא לידי הכרה, שלמרות חדושה של בדידות זו, היא פחות אנושית-כללית מאלו שהוכרתי, והיא אך ורק בדירותו של היהודי החדש, שמרגיש את עצמו גלמוד בתיך החיים האיירופיים הנגלים אליו לא רק מפני שאדוני החיים הללו רוחים אותו ואף לא מפני ששונא הוא אותם, אלא מפני שזרים הם לו וזר הוא להם. או יותר קרוב אל האמת: וזהי בדידותו של הסופר העברי בימים האחרונים, הרואה, שמספר קוראי עברית הולך ומתמעט, ויודע, שלא במרד ובמעל, לא מפני סבות שאפשר להתרעם עליהן ולהלחם בהן היה הדבר הזה, אלא מסבות כמעט פאטאליות, ובאותה שעה אינו יכול לבלי להרגיש, שעצמיתו שלו, שהיא פרי לשון נשכחה ועוובה זו, יכולה להיות מובעת בכל שלמותה רק בה, ובכל לשון אחרת תהיה רק עצמות קטועה. בדידות כזו לא ירע, כמובן, בעל ה"תפלה לעני", שערצרותו היתה ערצרות קולקטיבית, ערצרות של עם שלם. לא ירעו אותה גם מיכ"ל ומאנה: הראשון מפני שחי בתקופה, שבה היה צריך לא להוכיח את נחיצותו למוד הלשון העברית, אלא להראות, שמותר ללמוד גם לשונות אחרות וזולתה; והשני מפני שעבודתו הספרותית חלה בראשית תקופת חבת-ציון, בזמן שגם להמשורר, שדג, אם לא האחרון במשוררי ציון הגהי, היה נראה, כי "הנה גם בנינו מהם ניאשנו שבים אִינוּ", .. אדרבה, המרירות שבבדידותם של מיכ"ל ומאנה היא מפני

(1) אני אומר: "כמעט". מפני שפה ושם אנו פוגשים אצל המשורר במימים פסימיסטיים ומיואנתרופיים עד מאד, אבל אני מביא אותם בחשבון מפני שאינם עושים רושם של דברים יוצאים מן הלב.

שהאמינו, שיש להם ממי להפדר. הראשון, שהרגיש בבדידות מן המין המתואר למעלה, היה י"ל גורדון ("למי אני עמל"); אבל לו היתה זו רק צרה העתידה לבוא: בער החרושים, שחדש הוא בספרותנו, עוד מצא קהל קוראים מתאים לרוחו אם לא בפרטיו, לכל הפחות בכללו, וכל רוגזו בא לו רק מפני שראג, שמא יהיו קוראיו-הקוראים האחרונים. רמז עליה גם פרץ ("ובשפה לה זרה עתה השתפך ותקונן שירתי"-העונב); אבל, אם מפני שכתב יותר לא בשפת-עבר, או (וזה לדעתי יותר נכון, שהרי בבדידות שעליה אני מדבר מרגישים לא אך הכותבים עברית, אלא כל הכותבים בער העם העברי) מפני שכתב דברים אלו לא בימי עלומיו, בשעה שכבר הבין פרובלימה זו יותר משהרגיש בה, - הוא לא טעם את כל מרירותה של פרובלימה זו. את טעם הבדידות הנוראה הזאת טעמו כראוי, בכל עמקה ומראוניותה, משוררינו וסופרינו הצעירים, הם, שהמלות החדשות, שנתמלאה נפשם פתאום, אינן נותנות להם למצוא ספוקם לא בכמותו ולא באיכותו של קהל-הקוראים הרגיל שלנו ודורשות קהל קוראים יותר רב-מנין ויותר רב-גונים, ולא רק קהל קוראים, אלא גם קהל קוראות, - מה צריכים הם דהרגיש בהוכחם, שהאופקים החדשים, שנתגלו על ידם בספרותנו, המעט שלא הגדילו את קהל-הקוראיה, אלא אף הרחיקו ממנה את הקוראים שהיו לה עד עתה, מפני שבשעה שטעמו האקסטימי של הסופר העברי נשתלם פחות או יותר, עדיין לא זו רוב הקוראים עברית מאותה הנקודה של התפתחות אסתטית, שהעמידם עליה קלמן שולמץ, סמולנסקין וגורדון. היפלא אחרי כל אלה, שתקפה את סופרינו אותה בדידות-המית, שאנו מוצאים אצל שניאור, ובימים האחרונים-גם אצל יצחק קאצנלסון (1).

אנושית-כללית על פי תכנה החיצוני, אבל יהודית על פי פנימיותה היא גם השניות שבמשורר. כששניאור מספר ("בדרך"), שבשעה שהוא "נחפו אל המלכה", כלומר, אל האיריאל המרכזי שלו, הוא נתקל בידידות שונות שבדרך וניתן להן מדמו, מוחו ואשלו מאבדיה במלכה-זכר מלכתו אינו משאף רגע מלכו-אלא משום ש"המלכה רחוקה מאד"; כשהוא מתאונן (עמ' 32):

ובבקש לבי דבר קדוש מאיר

לשביע רעבונן ולא ימצא-

ממלא הוא חללו הריק בתאים

ועזות שמעיה...

...ונמק בגעגועיו:

או כשהוא מתנצל לפני האהובה האמתית:

בתבוק ורועי אותה, גשמי חקקה אותך-

מה פה יהודי, לכאורה? אבל, אם נרד לעמקי של החויון המבוקר, נכיר, שלפנינו אותו תחום-עולם שבין ה"לעת-עתה" וה"עתיד-לבוא", כלומר, אותה היכולת הנפשית הנפלאה במינה להשלים עם זוהמא ועבדות בהוה בלי ליתר ולהפסיק בשביל זה אף לרגע מלחלום ע"ד טהרה וחירות בקא, ואותם הנגודים התמידיים שבין הפרנסה וכונת הלב, בין החיים בבית-המדרש והחיים בשוק, - שהם שוכנים

(1) עיין שיריו ב"המעורר" ובחברת האחרונה (י"ב) של הירחון "הזמן".

בלב היהודי הגלותי (1) זה בצד זה, בלי שיגבור האחד על חברו ואפילו בלי שיפריעו זה את זה, וחדושו של שניאור הוא זה, שהמשוררים יקדמו לו ונגעו בפרכלימה זו (גורדון ב"שני יוסף בן שמעון"; ובקרן זוית בין החומותים והלאה, יצחק גורמאן ב"פחד בלילות"; ליל הושענה רבה), הראו רק עד כמה מבצבצת שניות זו ביהדותו ובכלכלתו הבלתי נורמאלית של היהודי, ושניאור מראה לנו, שחדרה שניות זו גם אל תוך השאיפות האנושיות הכלליות של היהודי.

ועוד יותר מכבדיותו ובשניותו של המשורר אנו רואים את רוח היהדות הישנה החיה בו—בשיריו המוקדשים לטבע, שניאור אינו מרגיש עדיין, כי יפי הטבע הוא בכל דבר, כקטן כגדול, ובקטן עוד יותר מבגדול, מפני שהגדול מסתיר וממעט את דמות היופי שבגדול, כמו שהרגיש זאת והראה בשיריו שאול טשרניחובסקי, התיחסותו של שניאור אל הטבע היא בעיקרה התיחסות של בן הגיטו כמו שהיא מתגלית בדברי חיים-גור שבספור "בקרן-חשכה" (Въ глухомъ мѣстечкѣ) לנאומי-בכהן, חיים-גור זה אינו יכול להבין בשום אופן ממה מתפעל בנו כשהוא קורא אצל טורגינבוב: "בחצר נקרו האפרוחים באשפה, הכלב הזקן התחיל לנבוח והסוס העומד על יד השער כשכש בזנבו כשראה אותו!"—ושניאור גם הוא אינו מבין את היופי השקט, שכל קסמו בועצמו ושעל כן הוא אמת, יופי כזה מעורר בו שאלת "מאי קא משמע לן?", כמו שהראה זאת בשירו "סהרה". מה שמושך איתו אל הטבע הוא היופי הבלתי-מצוי שבו, כלומר הגראנדיוזיות שבטבע, ומפני שהשמים הם יותר גראנדיוזים מן הארץ והשמש והעבים יותר גראנדיוזים מן הנהרות, היערים והפרחים, על כן נוגע הוא בארץ רק כלאחר-יד ואך בדרך כלל ("ממלכת הירקרק", "פלורה", "צבא-הירק"), כלומר, רק מצד הגראנדיוזיות שבה; ואילו עיקר שירתו הוא על השמים, העבים, השמש והוהר, ביחוד על אלה האחרונים המביקים ביותר, הוא מביט בפני השמש והוהר בעיני בן-כפר שרואה את המלך, לא רשימות מתמלסות מעטו, אלא קריאות, ואנחנו הקוראים שומעים את הקריאות, שומעים ונהנים; אבל, כשאנו משתחררים מעט מקסם הכשרון הגדול, אנו מכירים, שלא את השמש ואת הוהר מתאר שניאור, אלא את התפעלותו מן השמש ואת התפעלותו מן הוהר.

אם כמה ששניאור אוהב ביחוד לשורר על השמש והוהר ראינו את היהודי שהוא בן הגיטו, כלומר, את האדם, שאברהם את הרגשת היופי—זה היופי, שאינו צעקני לעולם—הנה במעמדים, שבהם הוא בוחר לתאר את השמש והוהר, אנו רואים את בן הגיטו שהוא יהודי, כלומר, את בן העם, שההיסטוריה המיוחדת פתחה בו נטיה למעמדי-נפש מיוחדים לו, לא בכל המעמדים השונים, שמתגלים בהם השמש והוהר, מראה אותם לנו שניאור, אלא אך ורק

1) אני מניח, "הגלות", מפני שהיהדות שלפני הגלות שאפה, להפך, להביא לידי הרמוניה שלמה את תביעות החיים ותביעות המוסר, יותר נכון—היא לא הודתה כלל בחיים שאינם מוסריים וכמוסר שאינו מן החיים. המאמרים: "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן", "מלכותי היא לא מעלמא הדין" והפירוש הידוע על "לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו" שהם כמותרים את דעתי, נתחברו כבר בזמן שהרגישה היהדות, שגם מלכותה היא לא "מעלמא הדין", כלומר, בשעת הגלות או מעט קודם לה.

במעמד-השקיעה שלהם, וכלום אין החבה והתכיפות היתרה, שבהן הוא אוהב לתאר את שקיעת החמה, ביחד עם תלונותיו:

„איך אשיר על השחר—ואנכי לא ראיתי זה“...

ובקיצו: יום מחלל, שמש צהוב, ושן נושן—

כלום אין אלו מעוררות בנו את המחשבה, כי להשתתפות כזו ביגון „יורד“ ולהצטערות בהצטערותו של המחבר על שלא ראה „יורד זה“ בגדולתו ואינו יכול לצייר את גדולתו אף בדמיונו. מסוגל רק בנו של אותו העם, שכמעט כל חייו הם ירידה „שקיעה“ ארוכה, ומימי הורחה שהיו לו נשאר בלבו אך זכר קטן, היכול לעורר בנפשו רק געגועים על הימים ההם—ולא יותר?... אכל עוד יותר מבחלקי הטבע, שבחר שניאור חומר לשירתו, ובהמעמדים,

שבהם הוא אוהב לתארם, מבצבץ הצד היהודי שבמשורר בהתייחסותו אל הויפי והטבע ובתביעות, שהוא תובע מהם, אותה ההתלכדות הגמורה עם הטבע עד כדי לשכחת נבולות ה„אני“ וה„הוא“, שאף בטויה היותר נכון אנו מוצאים בדבריו הפשוטים של אחד האחרים השווארצוואלדיים, שתאר ב„תולד אויער באך“: „איך ליעב אללעס וואס פיין איזט, אַבוואָהל עס ניכט מיין איזט“ ושכספרותנו אפשר למצאה אצל אש ובמדה ודעה נם אצל משרני חובסקי, —אותה „התלכדות נופא בגופא ונשמתא בנשמתא“ אך לשוא תבקשו אותה אצל שניאור, בעצמו הוא מודה:

עם כל עץ פורח שאפגש,

מתעורר הרעיון במוחי.

כי אחר הוא יתלוש את פריי

ורק לא אני, לא אנכי.

והוא מתאונן על כחות העולם:

ומדוע זה אשמוד את קלם בלבי

ואף אחד מהם אינו מכיל לבי?

אִי-היכולת ואִי-הרצון לצאת אף לרגע מנבולות הסוביקטיביות וגם ההעמרה הגאונתית של ה„אני“ העצמי הפרטי בצד—או גם כנגד—העולם הכללי, שהם מבצבצים ועולים מהודאותיו ותלונותיו של המשורר, — כלום אינם מוכיחים ברור, שגם בשעה שמשוררנו עוסק בתוכן כללי כהטבע, יהודי גמור הוא, כלומר, סוביקטיבי ואינדיווידואלי עד הקצה האחרון?

אמנם, שומעים אנחנו את שניאור מרבר בהתלהבות גדולה על הטבע וביחוד על חביבו השמש; אבל דוקא התלהבות יתרה זו, דוקא קריאתו התכופה לשמש: „אבא! אבא!“, מעוררות בנו את החשד, שלא אך הנאה אסתטית מבקש המשורר בטבע ובויופי, ואמנם, אני רואים את שניאור מקוה, שהטבע, וביחוד השמש, יביאו מרגוע לנפשו „אם יגונך מבקש מוצא וקופאות דמעותיך... או מהר אל הבריאה אמך“ או נחומים ותקוה „והיה כי ירד קו זהב ונקבך... ואמרת לו: בוא, ברוך-אל, אל חדרי לבבי, היה לי לאב, למנחם ולנביא!“. לפנינו, איפוא, לא יוני מבקש פרחים, אלא יהודי מבקש פרי כלומר: כשם שבשעה שהיה היהודי להוט אחרי דעת אלהים, לא היה לו העיקר הצד הפילוסופי שבה, אלא עשית הטוב והחסד המסתעפת ממנה, כך אף כשפונים אחרים

מבניו – מסכות, שלא פה המקום לבארן--אל הטבע, אין הם מבקשים יופי גרידא וזוהר גרידא „במקום יופי ובמקום זוהר“, אלא דבר יותר ממשי: אלהים חדשים, שיתנו להם את המנוחה והנחומים, אשר לא נתנו להם האלהים, שבטחו בהם עד עתה...

ומכיון שהטבע בכלל והשמש בפרט אינם למשוררנו דברים, שנתנו אך ליהנות מהם הנאה אסתטית, אין להתפלא, אם גם התיחסותו אל אלה אינה אסתטית, אין להתפלא על אדיקותו הנפרזה בשמש ועל השנאה העזה, שהוא שונא („עָלָה“, „עם הערב“) את העבים והירח הבאים בגבול השמש. הלא לפנינו בן להעם, שהשמיע ראשון בעולם האמונות, שה' אחד ושמו אחד, ובעולם המדעי--שאחד הוא הגורם האיקונומי בתיר מניע את ההיסטוריה של האנושיות, אין עוד מלבדו; ובכן טבעי הוא בתכלית הטבעיות מה שגם לתוך ההתיחסות אל היופי והטבע מכניסים בני עם זה את קנאותם, כמרומו למעלה, אין התיחסות כזו אסתטית כלל: אסתטי אמתי א-אפשר לו שלא ירגיש, שהיופי לא אחד הוא ולא בדבר אחד הוא; אבל כמו שהוכחתי כבר, שניאור אינו מבקש כלל הנאה אסתטית טהורה ביופי ובטבע, וההבדל שבינו, עובד היופי, ובין אבותיו, הקטיגורים הגדולים של היופי, הוא רק בזה--שהם, בהרגישם, שהאסתטיקה בנטיה לרבו-צורות ורבו-גונים אינה יכולה לרור בכפיפה אחת עם רעיון האחדות הקבוע בלבם, שמו מעציה לגמרי כאילו אינה בעולם, והוא, שכבר אינו יכול לכפור בהאסתטיקה כאבותיו, רוצה לעשות את היופי לאחדות, כמעט שהייתי אומר--למונותיאיסטי.

יהודי בן הניסיון-ויהודי „חרף ומפולפל“--נשקף אלינו גם מבין שירי האהבה של שניאור. אם הילד שב„מעשיה“ מדבר לא כילד, או אם דברי הלוחם השב משדה המלחמה („מתנה“) הם, למרות כל יפים, לא דברי לוחם, אלא דברי מתפלסף ומתמלך, אפשר לבאר חסרונות אלה במה שלעת-עתה עדיין אין שניאור מבין את הפסיכיקה של זולתי, אבל מה נאמר, אם בשירים המוסרים את רגשות אהבתו שלו מספר המשורר, שבעצם אָבְלו הכבד על אהובתו המתה ולפני גופתה, נתקל רעיונו באחותה היפה („שלשה“), או אם אנו רואים את החשבונות הבטלנית והקרה, שבה היא אומר לקחת את לב אהובתו („קריה“)... כלום מסוגלת אהבה נורמאלית לקלות-הרגש הזה ולהערמומיות היבשה הזו, ערמומיות שהיא באמתו של דבר אותו „החשבון הפסיכולוגי הקר“ של אדמוביץ („באין מטרה לפרשדסקי) ביחס לראיסה, שלא אהב ורק רצה לכבשה? וכלום אוהב נורמאלי מתפעל בעצמו מגודל חום אהבתו עד שהוא עושה עלינו רושם מנוחך של מי שמתלהב ופרומט בירו למוד בו את מדת התלהבותו, כרושם שעושה עלינו המשורר בשיר „כך נושקים אצלנו“?

בשאלות, שאני שואל, אין רצוני להוכיח, ששניאור אינו יכול לתאר את רגש-האהבה, או שהוא שר על רגשות שלא הרגיש מעודו. אדרבה, נכון אני לקפוץ ולהשבע, שכך אוהבים באמת וכך נושקים באמת, אבל אך ורק--בני הגשו... ודוקא מפני ששניאור הרגיש בזה, דוקא מפני שככל בעל כשרון גדול אינו יכול לנמיות מן האמת גם כשהוא נגד המקובל,--דוקא מפני זה יצאה מתחת עטו אהבת בני הגשו בכל חציאותה, נקרינתה והשכליות שבה, משוררים, שכשרונם פחות מזה של שניאור, נותנים לנו תמונות יותר משמחות ממצב האהבה ברחובנו, מפני

שאינם מעיזים לסור מן השְׁלֹנָה שקבעו סופרי אומות-העולם ושנתקבל גם במפרותנו לתאור האהבה; אבל תמינותיהם מתאימות להאהבה שבגטו כמו שמתאים „שיר השירים“ למעמד-הרגשות שבשוק הרגים! מה שרציתי להראות הוא—שמה שנקרא „אהבה“ בשירי שניאור לא אהבה הוא, אלא שאיפה להתאהב ולהאֶהֱב. אכן, לא „כך נושקים אצלנו“ הוא השם הנאה לשיר הנקרא בשם זה, אלא „כך משוים אצלנו בנפשם את הפרוץ של הנשיקה אנשים, שלא נשקו מעולם כשאר בני-אדם“...

אולם, אם בכל מה שהבאתי עד עתה צריך להסתכל הרבה כדי להכיר, שהחיצוניות האירופית החדשה מכסה על פנימיות יהודית ישנה, הגנה יש קיים אחדים בתכינת שירתו של שניאור, שבהם בולט „ישראל סבא“ שבו וניכר גם מבלי שיבוקש... כשהמשורר, המתאמץ להיות „מודרני“ ואי-יהודי, קורא אלינו פתאום:

בן אדם, הלֹךְ אַחֲרֵי הָאוֹר!

או כשהוא מבקש מאהובתו:

זָכְרוֹן הַשֶּׁמֶשׁ יִרְפָּרָךְ כָּאֵל נִגְדָּךְ.....

וְשִׁמְרָךְ מִהַמְלִיךְ בְּכֹכָב בְּמִקְוֵי—

כלום אין אנו רואים, שלפנינו בן עם הנביאים, השליחים, הדרשנים והפרוץ פאנאנדיסטים, באחת: בן להאומה, ש„הוכח תוכיח את עמיתך“ הוא לו לא רק מצות-עשה מן התורה, אלא גם אחד מן היסודות הראשיים של הפסיכיקה שלו—אמנם, אבותיו הגשמיים והרוחניים של שניאור דרשו, „ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש והירח“ או, „ולא תתירו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם“, והוא דורש את ההפך מזה; אבל הוא והם יש לכל אחד מהם מוסרו, שהוא מטיף אותו בהתלהבות רבה, והעיקר—כמוהו כמוהם מאמינים—בהכרה או שלא בהכרה—בכחו של הדבור המוסרי לשנות את החיים!

”יין ישן כזה—וגם בקנקן לא חדש, אלא אך מחדש—אנו מוצאים בשיר „רעיוני“, כשהמשורר צוֹחֵךְ:

אַתְּ בְּשָׂרִי כְּבִשְׁתָּם לְעֶבֶד

וְאֵת נַפְשִׁי בְּלָחֶם קִנְיָתָם;

אֲבָל לֹא אֶת רַעֲיוֹנִי הִנָּאָה.

הַחֲשָׁמֶעַץ? לֹא אֶת רַעֲיוֹנִי—I

והוא מוסר בפרטות יתרה את כל הגדולות והנפלאות, שהוא יכול לשוות לו ברעיונו,—וכל זה מסופר בלא שום הצטערות על שהוא יכול להרגיש את כל אלה רק בדמיון,—כלום אין אנו רואים בזה את הנטיה, שהתפתחה בעמנו הודות לחייו האומללים, להביט על האילוציות כעל עיקרם של החיים והחלק היותר ממשי שבהם? אם בני הדורות שקדמו לשניאור, „בטלו את היש“ בדמיונם וזוהו בדמיונו מקיים אותו, אם הם בראו ברעיונם את „ירושלים של מעלה“, את ה„ספירות“ ובימים האחרונים—את „הלאומיות הרוחנית“, והוא ברא ברעיונו יפיפות, שהוא מתגנב אליהן ונושקן, ובנות שרים ומלכים, שהן פלגשו והן לא תדענה, החלום לא אחד היא, אבל החולמים אינם רחוקים זה מזה...

סוף דבר: חושב אני, שההוכחות, שהבאתי בזה, מספיקות להראות לקורא, שלמרות מה שהענינים, שבחר שניאור לשיר עליהם, הם אנושיים-כלליים

ולמרות הכשרון הגדול, שבו הוא שר על הענינים הללו, אף על פי כן אפשר להמליץ עליו את דברי גולדפארן: „הוא מדבר רוסית, יהודית-אף לא מלה; אבל ברוסית שלו אני מכיר ביותר, שזהו יהודוני!“...

מה הן עתירותיו של החזיון הזה? האמנם תמיר תהא התיחסותם של סופרינו אל הטבע והיופי זו של בני-כפר שרואים את המלך? או אולי לפנינו רק המדרגה הראשונה והמוכרחת של התפתחות הרגשת היופי והטבעיות בתיכנו? רצוני לאמר: אולי כשם שבהתפתחות הרגשת היופי בכלל בא המין האנושי לידי הכרת היופי והעדינות שבטבע רק מתוך הכרה קודמת של העצמה והנורא שבו, כך יביאו גם סופרינו מתוך הסתכלות בשמים וביופי הבלתי-מצוי לידי הסתכלות בארץ וביופי המצוי, מתוך דבקות בטבע שלא לשמו יבואו לידי התדבקות בו לשמו ומתוך שאיפה להתאהב ולהאהיב יבואו לידי האהבה עצמה? – על שאלה זו קשה להשיב תשובה ברורה. חיינו הנובלים והמנבצים את כל הבא בנבולם אינם עלולים לנמוע בטחון גדול ביותר אף בלבו של האופטימיסטי ביותר קיצוני. מה שיכולני לומר הוא: שאם אפשרית היא בימינו ולעינינו מהפכה עיקרית כזו בספרותנו, אז מכל המשוררים הצעירים, החיים אתנו כיום, היותר מסוגל לה הוא – שניאור! משורר כשניאור, שלמרות החסרונות העיקריים, המעיבים לעת עתה את יפעת כשרונו: האריכות, המינוטיות והדימויקה שבהרבה משיריו-קשה לקורא הפרידה ממנו; משורר כמיהו, שהוא יכול למסור באמנות נפלאה את הרשמים היותר דקים של הרממה והחילשה (במחצה הראשונה של הפואמה „מתנה“) ואת הרשמים היותר חזקים של השאון והגבורה („הידעתם מה ספר לי הקיר“, „תחת הקורנס“). משורר כזה יכול לתת תקוה בלבנו, שקפיצה כזו מן הישן אל תוך החדש לא תהיה נשגבת מכחותיו המצוינים.

יקמרינוסלב.

מנחם מנדל פייטלזון.

רבי מנשה מרגלית.

(לשנת השבעים שלו)*.

בכ"ג ניסן מלאו שבעים שנה להסופר והעסקן הצבורי, רבי מנשה מרגלית. האדם המצוין הזה מקפל תחתיו תקיפה שלמה של יובל שנים וכמובן ידוע נתגשמה בו היהדות הרוסית האינטליגנטית שבתקיפה זו, הוא אחד מיחידה הסגולה המועטים שבאותו הדור, שלא נתיאשו מקיום היהדות ולא ראו פתרון שאלותינו בהתרחקות מכל קניני ישראל. אף על פי שהיה חניך בית מדרש הרבנים בויטומיר, שרוב תלמידיו התייחסו בשלילה אל קדשי ישראל, התייחס הוא אל התלמוד וכל ספרותנו העתיקה בחיוב, וכמעט אפשר לומר, שהוא הצורה הבולטת האחת, שיצר בית-המדרש המדולדל ההוא.

רבי מנשה מרגלית הוא אדם, שנתאחדו בו התלמוד והמעשה כאחד, – דבר שמתגלה בעולם רק לעתים רחוקות. בתור פרקליט עפ"י אומנתו, הוא מטבעו איש מעשה וגם בעבודותיו הספרותיות אפשר להכיר מעשיות ידועה. בתור איש מן החיים, הרחוק מדמיונות ותיאוריות פילוסופיות מופשטות, אינו אוהב להתפלסף הרבה על קיום היהדות, את הדאגה לקיום זה הוא מניח להעם עצמו, שהוא מאמין גדול ביכולתו: העם בעצמו מרגיש באופן אינסטינקטיבי מה לקרב ומה לרחק. „דבר, שאין לו שורש ברוחו הפנימי של העם, מחויב לנבול ולנפול, ומה שיש לו קיום ואחיזה ברוחו יתקיים ויתחזק מעצמו“, אומר מרגלית באחד ממאמריו ע"ד קיום היהדות¹. בדברים הללו צפונה שיטה שלמה ויש להם על מה שיסמוכו. כי מרגלית מחזיק בשיטת ההתפתחות הטבעית של היהדות על יסודות אנושים כלליים, כדי לקיים ולחזק את היהדות צריך, לדעתו, לחזק ולבצר את מצב היהודים: כשיהיו ליהודים חיים חפשיים תתקיים היהדות ממילא. בריפורמה אינו רואה שום הכרח וגם אינה אפשרית, לפי דעתו, כל זמן שהיהודים יושבים צפופים ורחוקים מחוסרי-זכויות בהאייר המצוק של תחום המושב. היהודים צריכים לשאוף לאויר, לחופש ולפצור המעמד האזרחי, ואז יוכלו לפתח ולחזק את הרוח הלאומי, הדתי והמוסרי².

כפרקליט, היה רמיז תמיד גם פרקליטה של היהדות ולוחם מלחמותיה. הוא תלה תדיר את סבת עניותנו הרוחנית בסבת עניותנו האקונומית וזו האחרונה – בלחץ של מעלה, שעמו נלחם כל ימיו. במאמריו החריפים נלחם עם הרשות

(*) נתאחר מחוסר מקום [העורך].

1) Самоосвобождение и самоотречение (Вопросы евр. жизни, С П Б., 1889).

2) עיין המאמר הנזכר בהערה הקודמת.

של אותו הזמן, זמן תקני-הממשלה לטובת היהודים, והוכיח, שכל התקונים, שתקנו אז לטובת ישראל, כביכול, לא נעשו אלא לצורך אחר לגמרי; בתוכם היתה שגויה כבושה ושאיפה לשמר ולכליון, ומשום כך נהפכו כל התקונים הללו לרועץ לישראל וסופם שאָבְדוּ את כחותיו החמריים ודלדלו את כחותיו הרוחניים, הוא מוכיח באותות ומופתים, שלא באשמתנו לא עשו התקונים הללו פרי, אלא באשמת המתקנים בעצמם, שבידם האחת נתנו ובהשנית נטלו בחורה¹, למאמרו במקצוע זה יש ערך גדול מפני שבהם נסתמנה תקיפה שלמה מחיי היהודים ברוסיה, שהיתה רבת-ההסיסה ורבת-התוצאות.

חומר משפטי רב יש במאמרו על זכויות הקהל ברוסיה. רמיז הוא הלוחם הראשון בעד האבטונומיה של קהלות-ישראל, ובאותה שעה, שעל ירי עלילותיהם של שונאי ישראל הגלויים והנסתרים נעשה אז השם „קהל“ לחרפה ולקלסה גם לרוב המשכילים מישראל, שבקשו למצוא חן בעיני ה„פריץ“, הוכיח רמיז, שאנו צריכים להלחם בכל תוקף בעד האורגאניזציות הפנימיות שהיו לנו, הוא באר, שהקהל היא האבטונומיה של העדה, אבטונומיה זו, שעכשיו אנו מדיינים על נחיצותה ואפשרותה, ושבית-הדין הישראלי הוא משפט העם על פי מנהגיו; ועל כן אין לנו לעשות כמעשי רוב המשכילים של אותו הדור ולומר שמעולם לא היו לנו לא קהל ולא בתי-דינים, אלא, אדרבה, צריכים אנו לתבוע את זכויותינו אלו, שהיו לנו ושלא בצדק נטלה אותן מאתנו הממשלה בשנות החמשים והששים.

רמיז הוא גם פרק, יש גדול להתלמוד, ביחוד לחלק המשפטי שבו, בכל מאמרו הוא מוכיח, שהתלמוד נתפתח באופן טבעי ושיש לו גם ערך ותכונה אנושיים-כלליים, זוהי נקודת-הכובד של השקפתו על התלמוד, שהוא מבררה בכל מאמרו, הוא נלחם מלחמת התלמוד כלפי חוץ, אבל גם כלפי-פנים קשתה עליו המלחמה, כי להבנת התלמוד בתור ספר מדעי מתנגדות שתי מפלגות רחוקות זו מזו: מצד אחד-החסידים והמזן הומדים, שהם מתנגדים בכלל לכל קרן אור, שמבקשים להכניס לתוך למוד התלמוד במובן בירורו המדעי על יסוד חכמות כלליות; ומצד שני-המתכחשים לעמם, שמביטים בעיני שגויה על התלמוד כעל ספר מלא הבלים ישנים, עיי ידיעותיהם המשפטיות היה מרגלית הראשון ברוסיה, שנלחם עם שתי ההשקפות הללו כאחת והוכיח את ערכו האמתי של הספר הגדול הזה בהיסטוריה האנושית, הוא הוכיח, שרק חסרון ההבנה המדעית גרם לזה, שהתלמוד מונח בקרן זוית: צריך להפיץ עליו אור המדע, כדי לעשותו לכלי יקר לכל העולם המדעי.

אמנם, הראיות שהביא לדעותיו אולי אינן יסודיות, כי לא חבר ספרים של מים במקצוע המחקר התלמודי, אלא כתב רשימות ומאמרים קצרים, אבל אף מתוכם אפשר לראות, שחדר לתוך התכונה האמתית של התלמוד, ביחוד מצטיין במקצוע זה מחקרו: „חוקת שנים על פי התלמוד בהשתוות לחוקי רומא“. בו הראה את ידיעתם העמוקה של בעלי-התלמוד בתורת המשפטים, את המקוריות שבהם ואת יתרונם על תורת משפטי הרומאים, במבוא למחקרו זה הסביר גם את

1) Что намъ дѣлать съ русскими евреями? (Вопросы евр. жизни, IV).

דרכי למוד התלמוד והראה על ההתפתחות הטבעית שלו ועל הדרכים, שבהן הלכו בחפצם שתביעות-החיים תהיינה מסכימות אל ההלכה. ומחקר זה הוא יסוד גדול להבנת התפתחות התלמוד.

אלמלי הקדיש המחבר הזה כל ימיו לבירור משפטי התלמוד עפ"י השתוותם עם חוקי העמים, בודאי היה מביא ברכה מרובה להחקירה התלמודית; אבל הוא נתן לנו רק קטעים ושברי-רעיונות ולא ספרים שלמים, כי לא היה סיפק בידו להקדיש לזה את חייו מפני טרדותיו או לא היה יכול לצמצם עצמו בד' אמות של הלכה מפני שמטבעו הוא איש-מעשה, בשעה שגדל ויצא אל אחיו היתה תסיסת-הרוח בקרב יהודי-רוסיה גדולה מאד, המאורעות דחפו אותו לתוך עולם המעשה, לא לתוך בית-המדרש, והוא נשאר עסקן צבורי, גם ספרותו היא יותר עסקנות, ומה שדרש נסה תמיד לקיים בעצמו. ראה, שיהודי רוסיה מצטרבים להשכלה אירופית, — בא ועסק ב„חברת מפיצי-השכלה“. ראה, שצריך להפיץ אומנות, — עמד בראש ה„טרוד“, והוא ראה, שצריך להפיץ על התלמוד ועל חכמת-ישראל את אור המדע, — והשתדל בדבר, שתתעלה ה„ישיבה“ באודיסא למעלת בית-ספר גבוה לחכמת ישראל.

רמ"מ נשאר נאמן לשיטתה של היהדות הרוסית בשנות הששים. אמנם, הפוגרומים של שנות השמונים ועזעו את נפשו וגרמו לו להטיל ספק באפשרות התבצרות מצב היהודים פה ברוסיה, ושנים אחדות נתקרב אל רעיון „חבת ציון“ והשתתף הרבה בועד הפלשתיני שבאודיסא ¹ בזמן מוכירו. אבל לבסוף חזר לשיטתו הישנה — לבקש את פתרון שאלת היהודים בהתבצרות מעמדו האזרחי, הכלכלי וההשכלי ברוסיה ובהתפשטותה וההפתחותה של חכמת ישראל, ובשיטה זו הוא אווז בקנאות יתרה, ועוד זה לא כבר הציע אותה במחקרו על שאלת-היהודים ¹, שהוא מפליא בבקאות הנמצאה בו ואף בהרצאתו, שהיא מועט מחזיק את המרובה.

הבה נברכו, שיאריך ימים בעבודתו הספרותית והמעשית, ואם אמנם שיטתו אינה מתאמת לשיטת „השלח“, אבל כוונתו בודאי רצויה ומעשיו להרמת המצב הרוחני והכלכלי של יהודי רוסיה במשך יובל שנים ראויים לזכרון.

ר. צ.

1) Вопросъ, именуемый еврейскимъ. С. П. В. 1906.

מכתב אל המערכת.

מערכת נכבדה !

מיום שגלה מר „אחד העם“ את ה„אמת מארץ-ישראל“ ונחל לו בזה שם-עולם, נוהגים אחרים מתלמידיו לחקות איתו בדברם ע"ד א"י. אך באין להם כשרונו המצוין, הם אומרים למלאות את החסר בדברים של מרירות ויאוש, ביחס של שלילה לכל הנעשה והמתקוה וביחס של חשד ולעג לעסקני הצבור שבארץ-ישראל.

אחד מן המחקים האלו הוא גם מר מ. סמילאנסקי, שבסוף מכתבו האחרון ב„השלח“¹ לא רק בטל הרבה מן העבודה המעשית בא"י בכלל, אלא גם נגע בשני מוסרים ארצישראלים-בלשכת-המדיעין והגימנסיה העברית-והתיחס אליהם בסוביקטיביות יתרה. בנוגע לגימנסיה הוא מחליט „שהנהגתה נקנה בידי אנשים, שאין להם שום הכנה לזה“, ובנוגע ללשכת-המדיעין הוא אומר, שאף הנהגתה נמסרה לאדם שאינו ראוי לכך ושאך „משום משוא פנים לקרובים ללבנו נבראה עבודה בשביל העובד“.

בתור מנהל לשכת-המדיעין ובתור חבר לועד-המפקח של הגימנסיה העברית אני מבקש מאת המערכת, שתתן לי את היכולת להשיב על דברי מר ס. אתחיל מן הגימנסיה העברית, שהיא גם לדעת מר סמילאנסקי „אחד מן התנאים ההכרחיים של התישבותנו ההדרגת בא"י“. מר ס. מתאונן על שיסוד את הגימנסיה בלי פונד מספיק, בלי מכשירים והעיקר-בלי אנשים מומחים לדבר.

אמת הדבר, שהתחלנו בלי פונד מספיק. אבל הלא את כל עבודת-התחיה שלנו התחלנו בלי פונד מספיק, וגם הבאנץ שלנו התחיל את עבודתו רק בחלק השמיני מן הסכום שנקצב לו בראשונה. ואנו התחלנו את כל עבודתנו רק מפני שלא יכולנו להמתין יותר: אם נוסף להמתין ולא נתחיל, אז לא יקראו הפונדים המספיקים גם לאחר עשרות שנים. הפילוסופיה של התמרדות ויאוש, הנקרגות החולניות, לא תברא לנו לעולם פונדים מספיקים; השיטה של „אשרי המחכה לדור יבוא“ לא תתן לנו לעולם את אנשי-המעשה הדרושים. היא תמית בנו את התקוה והאנרגיה, היא תשלח את עסקנינו לאהליהם ותרחוק את העובדים שבנו לתוך מפלגות שונות של עמים שונים.

גם את המכשירים לא יכולנו להשיג קודם שהיתה הגימנסיה בפועל. עתה עברה רק כשנה וכבר יש לנו מכשירים די ספוק המחלקות המצויות כבר. ומה שנוגע לספרי הלמוד, הטרים ידע מר ס., שאילמלי היינו אומרים להמתין

¹ עיין „מארץ ישראל“, „השלח“ כרך י"ז, חוברות ה' ו-ו'.

עד שיהיו כל ספרי-הלמוד מן המוכן בעברית, אז היינו צריכים לסגור למשך הרבה שנים את כל בתי-הספר העבריים שבא"י? אבל סוד קיומם של בתי-הספר הוא—מה שהמורים בא"י מכינים שעורי-למוד. כל אחד לבית ספרו ולמחלקתו. עבודת-פרך זו צריכה להעביר ע"י המורים בא"י מפני שכל בעלי הקולטורה והרוח לא הספיקו לברוא במשך עשרות שנים, פונד מספיק" בשביל ספרי-למוד לבתי-הספר שבא"י. ומה שמוכרחים לעשות מורי כל בתי-הספר הפלשטיניים, עושים גם מורי הגימנסיה העברית. ואילמלי מרח מרס. לדעת את המצב בגימנסיה כמו שהוא קודם שבא לכתוב עליה, היה יודע, כי מלבד מה שתכנית הלמודים בכלל היתה ברורה מראש לאלו שהתחילו בעבודה, עור מחויב כל מורה ומורה בראש כל רבע שנת-למוד להציע לפני מועצת-המורים רשימה מדויקת ממה שילמד במשך רבע השנה הבאה, ובראש כל שבוע מחויבים המורים להכין בפרטי-פרטיות את השעורים שילמדו במשך השבוע. ע"י עבודת פרך זו ממלאים המורים את חסרון ספרי-הלמוד.

ומה שנוגע ל"מומחיותם" של מורי הגימנסיה, הרי הם הכינו את עצמם בעודם בחו"ל לעבודתם העתידה בא"י; ואם כן מה כל החרדה, שחרר מר סמילאנסקי על חסרון, "הכנה"?

וראוי לדעת, שמר סמילאנסקי לא נכנס אף פעם אל הגימנסיה ולא שאל אף פעם מאת הועד המפקח ולא ממועצת המורים על מצב הענינים, ורק מפי השמועה הוא מרשה לעצמו לדון ולבקש בלשון של נדאות לפני קהל הקוראים, שמאמינים דם לדבריו מפני שהוא יושב במקום המעשה והוא עד-ראיה.

וגם את לשכת-המדיעין לא זכה מר סמילאנסקי בבקורו אף פעם, ועל כן אינו יודע כלל וכלל, מה נעשה בה; ועל כן אי-אפשר היה, שלא יוציא משפט מעוקל. מר סמילאנסקי אומר, שעתה, אחרי שנת-מעטה האימיגרציה, כמעט שאין פונים אל הלשכה. באמת אין הדבר כן. עדים הם הרבה מאות המכתבים ורשימות-השאלות מאת האנשים, שפנו אל הלשכה אף בימים האחרונים. ומי שרוצה לבא ולהוכיח בזה הרי כל הפנקסים וספרי-הזכרונות פתוחים לפניו.

בשעה שקמה זו היו צריכים—לדעת מר סמילאנסקי—להעמיד בראש הלשכה אדם מומחה אחד. וכאן אני שואל: מומחה לאיזה מקצוע?—הלשכה צריכה לחקור על-אודות כל תנאי הישוב; על המצב המשפטי והאיקינומי, על תנאי קניית קרקע ופרטי העבודה של הזריעה והנטיעה, על תנאי החרושת והמסחר והמלאכה במקומות השונים בא"י וסביבותיה; גם המצב הרוחני מעין את הבא להתישב בא"י: רוצה הוא לדעת, איזו מוסדות-צבור ובתי-ספר יש שם; גם הסמאטיסטיקה של הישוב העברי הישן בא"י מענינת את הבא מחדש והוא צריך לדעתה קודם שיתישב בערים. וכיום אפשר למצוא אדם אחד, שיהא מומחה לכל המקצועות הללו? עיקר ה"מומחיות" בענין זה היא—לאסוף את כל הידיעות מפי ספרים וסופרים ומפי מומחים שונים, לסדר אותן באופן הראוי ולמסור (בעל פה, בכתב או גם בדפוס) דברים כמו שהם, בלי הפרזה, בלי כחל וסרק ובלי מרירות ויאוש, ומאחר שהלשכה היא מוסד צבורי ורגש-האחריות גדול בה, על כן אין מוסרים את אספת הידיעות לאיש אחד; יש מועצה, שהיא עורכת את הפרוגרממה של העבודה, יש

מוכירים במחלקת הלשכה שבירושלים וחיפה, יש קורספונדנטים במקומות שונים ביהודה ובגליל ויש מומחים, שהם מושימים עזרתם הרוחנית להלשכה כל אחד במקצוע שלו. ובכן, מי הוא ה"מומחה" היחיד, שמרס. רצה לראותו עומד בראש כל הלשכה? האמנם יש לנו, מושלם בכל המעלות—"ואנחנו לא ידענו

על רמיזותיו בדבר, משוא-פנים לקרובים ללכנו", שבסבתה, נכראה עבודה בשביל העיבוד", לא אומר כלום. על דברים כאלה אין משיבים מפני הכבוד. מה שנתכוונתי בתשובתי היא: שמרס., הבא ליפו פעם או שתי פעמים בחודש לרגל עסקיו, לא בא אף פעם אחת אל הלשכה ואינו יכול לדעת לא את מעלותיה ולא את חסרונותיה, כי ערכן של "אמתות" מא"י, הנקנות באופן כזה, אינו גדול ביותר—יבינו קוראי, השלח" מאליהם.

ברגשי-כבוד ובברכת-ציון

מ. שיינקין.

יפו.

שתי שאלות.

בה"מערורי' ש"ן, חוברת ו', עמ' 254, אני קורא:

"והנה 'השלח' המחודשן אלהי ספרותנו המספר בין החיים והמותן מה רעד לבנו בצעיתנו לזן... והנה 'יצאו לאור ארבע חוברות—ויש לנו סובליציסטיקה לא מעלה ולא מורידה על יחדות של מלכתחלה וכו' ושאלות לאומיות וכו' של עפשטיין ושל ליליינבלום ושל ברנסלד וכו', חכמת ישראל (הי, חכמת ישראל שאין לה סוף) על ההיליניסמוס הישראלי ועל הרעיון המשיחי ועל העיקרים השונים של ברנסלד ושל 'קלזנר ושל 'רב צעיר', ובילטרסטיקה שבלוגית, קלושה, חורת כעין זו שהולכת ונדפסת ב'ניווא'—ליל חורף" של קאבאק ו'דראמתו' של שטיינברגן".
ועל החתים: ש. ביחובסקי.

על מענותיו כלפי הבלטרסטיקה לא אדבר; זהו דבר תלוי במעם, ולמשל, הרצאמה של יעקב שטיינברג, ר' ליב גולדמאן ובתו', שכל-כך הרבה מר ביחובסקי לבטלה ולגנותה, מצאה חן בעיני מר ש. צינברג, המבקר של Свобода и Равенство, שהקדיש לה מאמר ארוך בעתון זה (גליון ל') וראה בה דבר חדש והתחלה טובה מצד הסופרים העבריים, שעד עתה ידעו לתאר רק את הזקנים, האבות, והפעם עלה בידי אחד מהם לתאר את הצעירים, הבנים; וכידוע, אין האורגאן של "הקבוצה העממית" ואף לא מר צינברג חשודים על חבה נפרזה להלשון העברית, אבל לא על זה אני דן. מאמריהם של עפשטיין, ליליינבלום וברנסלד, הדנים על "שאלות לאומיות" חדשות וחשובות כתקית ישראל לרכוש זו בגלות זכויות לאומיות שלמות, כנחיצות השתתפותו בתנועת-השחרור במדה יתרה, כשאלת הלשוניות שלנו ועוד ועוד (אחת היא, אם צדקו הסופרים האלו או לא).—כל המאמרים האלה הם "פובליציסטיקה לא מעלה ולא מורידה". אני שואל, איפוא: מה היא הפובליציסטיקה, המעלה והמורידה, שירחון עברי צריך לעסוק בה?

ועוד שאלה אחת: מר ביחובסקי מצטער על ש"חכמת-ישראל" אין לה סוף; ואיוו חכמת ישראל—לא לקט הערות בודדות ויבשות ועניני ארכיאולוגיה, אלא זו, שהיא דנה על ענינים כ"ההיליניסמוס הישראלי", שנתן לישראל ולעולם כולו אנשים כפילון האלכסנדרוני, גרם למאורעות כצמיחת מושג ה"לוגוס" ועשה לאפשרית את התפשטות הנצרות בעולם; או זו, שהיא דנה על "הרעיון המשיחי בישראל", שגם הוא נעשה בצורה זו או אחרת לקנינה של האנושיות כולה ויש לו חשיבות לאומית=מעשית יתרה מפני שכל רעיון-ההתחיה מתבסס עליו; או זו, שהוא דנה על עיקרי הדת הישראלית ועל ספר חשוב כה"חבורת לרונמא" של "אוצר-היהדות". אני שואל, איפוא: ובמה צריך לעסוק ירחון עברי, שיש בו גם חלק מדעי ומי שם את מר ב., שכפי ידיעתי לא פרסם מימיו שום מאמר מדעי, לשופט על "חכמת-ישראל שאין לה סוף" ולמחליט החלטות, איזה ענין מדעי ראוי לבוא בירחון כ"השלח" ואיזה—לא?

אם רואים אנו את מנהג-הבזיון, שנוהגים הקוראים העבריים בכל סופר וחכם עברי, ואת קלות-הרעת, שבה הם מתיחסים אל כל מאמר וספר, שקראתו דורשת קצת עיון והתעמקות,—יש לנו לבקש סבתם של בזיון וקלות-ראש אלו לא רק בקוראנו ובמדרגת-השכלתם, אלא אף-ואולי קודם-כל—בעורכים העבריים, שנותנים מקום לדברים כאותם המובאים למעלה לכל מי שחוצפתו גדולה מהשנתו.

איש עברי.

שאלת הקולטורה ושאלת הלשון.

מאת

א. ציוני.

ביחד עם הציוניות המדינית נולדה „צרתה“ הקולטורה, שבה מתחבטים כל הקולמוסים כמעט מן הקונגרס הראשון. פירושים לפירושים נעשו לה והיא היתה כעין „מן“, שכל אחד היה מוצא בו טעם מיוחד. האחד דרש, ש„קולטורה“ זוהי—„על פרשת דרכים“, השני—ה„אדם העליון“ ושנוי ערכו, והשלישי—מתתיהו אחר וז'רנון. וכך באה אנדרלמוסא לעולמנו, עד שאנשים מישראל, המצוינים בחריפות-טוחם, עמדו הפעם תמיהים ונדהמים ולא ידעו להציל דבר ברור מכל הערבוביה הזו של דעות ושל דברים. וכך באנו לידי המחזה המוזר, שיהודים לאומיים מטיפים לקולטורה עברית ומוציאים מתוכה את—הלשון העברית; כאילו אפשרית היא קולטורה עברית בלי הלשון העברית. שקולטורה זו נוצרה ונתפתחה בה!

אבל הרי דבר ידוע הוא, כי מה שאי-אפשר אצל אחרים הוא אפשר, ואפילו מצוי, בחיינו. במזרח ובמערב קמו מתוכנו „מניחי“ קולטורה חדשים! במזרח כבר הניעה חבת-הז'רנון עד למעלת הרתיחה ולמדרגת ה„דביקות“. במערב עדיין לא הניעה לידי כך, אבל למדרגת קדושה ידועה כבר היא מגיעה גם שם. שם בטוחים, שכל הציוניות שופעת וניזונית מ„לשון-העם“. בארצות המערב—ודבר זה הלא הוא מן המוסכמות שאינן צריכות ראיה—הולכים היהודים ונכחדים וכל צנורות התחיה נמשכים, איפוא, מרוסיה; ומהיכן כח עצום זה יונק, אם לא מן השדרות הנמוכות של ה„המון“, מאותו „בור סוד“, שאינו מאבד אפילו טפה מעצמותו?—ובכן—הבו גורל ללשונו של המון זה! זוהי הלשון הלאומית האמתית, החיה, המבעית וכו' וכו' של עם ישראל כולו!

הלשון „היהודית“ (חלילה לקרוא לה ז'רנון או אפילו יהודית-אשכנזית!) היא היתה, איפוא, מקור התחיה ותרים בפני ההתבוללות. אבל הנחה זו מהיכן היא באה? יהודי המערב והמזכילים שבמזרח מדברים בלשון המדינה ואף על פי כן הם חיים וקיימים בתור יהודים! יהודי המערב הם הם שנתנו את חכ, הרצל, נורדוי, ווארבורג ועוד ועוד, אף על פי שאינם מדברים „יהודית“—ואיך אפשר לסתום עליהם את הגולל? במקום שיש

קהלות יהודיות, ספרות ועתונות מיוחדת. אי־אפשר לדבר על התבוללות. ההבדל בין היהדות הגרמנית והרוסית הוא – שהראשונה שנתה את לשונה, שלקחה מן הגרמנים כהיהדות הרוסית וזִיגְנָה אותה על פי דרכה כשהניעה השעה לכך, בעוד שברוסיה, במקום שההמון שקוע בבערות, השתמר המבטא הגרמני העתיק אחרי שֶׁהִינְפִּיגְן גם הוא. במערב אירופה נהנים כמעט כל אחינו מנכסי הקולטורה המוסקנית, וברוסיה היא גדורה ומוגדרה בפני הרוב, ורק מיעוט זוכה ליהנות מזיוה; ובתוך אותו המיעוט אנו מוצאים אותה התסיסה, שהיתה בין אחינו המערביים, בכל חלופיה וגוניה, מפני שכך היא כבר דרכו של האיש החושב לבלי היות שוקט על שמריו, לבדוק תמיד את אליליו ולהמירם כשאין לבו פונה אליהם עוד. תקופת התחיה מצאה לה אולי בתחלת בריתה קרקע יותר פוריה ברוסיה, מפני שגלגל ההיסטוריה הסתובב כאן באופן אחר. במערב היו אחינו בין „עושי־ההיסטוריה” וגדלו יחד עם המאורעות. רוחות האִמְנִיפִצְיָה נשבו להן לאט לאט, ויובלות נמשכו ער שהספיקו הרוחות האֵלֹו להפריח את נשמתה של היהדות ההיסטורית ולהפכה לגל של צִימוֹנוֹת שאולות וריקות. הציוניות מצאה שם כבר יהדות עם־הארצית, וצריכה היתה להתחיל מאלפא־ביתא, „מתחית־מתים” לכשתרצו. ברוסיה לא התרקמה ונִטְוְתָה הקולטורה האירופית ואנחנו לא היינו שותפים ביצירתה. גם להרוסים וגם לנו הובאה מן המוכן מעבר לגבול. ואלהי האִמְנִיפִצְיָה, שדרש להקריב על מזבח „ההשכלה בת־השמים” את הנשמה, את העצמות, את כל האדם וישותו, הופיע שם בשעה שבמערב כבר התחילה שמשו לשקוע, ואלהים אחרים הרעימו דברות חדשות, וכבר הוטף לשמירה־עצמית ונוטעה שנאה עזה להתבטלות הישות. חתימת תקופה אחת והתחלת חברתה. חדרו לרוסיה כשהצטלבו זו בזו; לא הספיקו היהודים עוד להתדבק באלֵה הראשון – וכבר באה דחיה גדולה ועצומה מבחוץ, שהפרידה בין הדבקים. וכשנתעוררה ההכרה העצמית הלאומית של ישראל שאבה את הכחות החיוניים שלה מ„רפים בלים ואותיות מתות” לכשתרצו: מן המסורת העתיקה, מן הישיבות, בתי־המדרש, החדרים – המקום, ששם עוד יעשן גִּרְנו במסתרים, ולא מאגדות־העם הזרדוניות, ולא מן הזרזון ו„ספרותו”, שאז בודאי לא היתה במציאות. אֵלֹו, שהרימו את דגל התחיה, לא שאלו ב„אוריו ותומיו” של ההמון כשחזרו בתשובה כמו שלא שאלו בהם כשהלכו למחנה אחר. הם היו דור של גבורים, לא דור של חנפים: הם ידעו, כי את ההמון הם צריכים להרים אליהם, ולא להגרר אחריו. ולא על כתפיו של ההמון הזרדוני נבנה בנין התחיה. המון זה אף אבן אחת לא הביא ליסודו, אבל אבנים אין מספר הביא להריסותו ולרנום בהן את בִּזְיוֹ. ואם בימי שחרון האִמְנִיפִצְיָה לא התכחש המון זה לאלהיו כמו שעשו המשכילים, לא היה זה מתוך ה„אינסמינקט הבריא” שלו, לא מתוך אהבה לחיי־עולם ושנאה לחיי־שעה, לא מתוך הכרה־עצמית לאומית וחבה ליהדות המקורית, אלא מתוך חבה לאלילים ולתורות, שגם אותם הרכיבו עליו בזמן מן הזמנים במקל וברצועה על אפו ועל חמתו, – מתוך חבה ללשון, שבשעה

שעל כרחו נכנס בעולה היתה זרה לו לא פחות מן הלשון, שרצו לזכותו בה בתקופת ההשכלה: הוא נהג על שטריימל ומלבושים, שבשעה שזכוהו בהם נלחם במסירות-נפש נגדם; והוא יָהֲרַג על שטריימל, שמכניסים אותו בה עכשיו על כרחו, אחרי שיתרגל בה ויחשבה לשלו, אחרי יובלות שנים. כך הוא דרכו של ההמון: דורי-דורות עוברים עד שהוא מתרגל לאלהים חדשים, ומתדבק הוא בהם בשעה שזקנה כבר קופצת עליהם; אבל כשהם נעשים שלו הוא מנין עליהם באותה קשיות-העורף, שקודם בעט בהם, ואז הוא רוגם באבנים את אלה הבאים להניף גרון עליהם כמו שרגם קודם את אלה, שבאו להטיל אותם עליו. זהו סוד-קיומו של הז'רגון, ממש כסוד-קיומם של כמה ממנהגי-העם השפלים – אלו הם פרי תחום-המושב, פרי החוקים המיוחדים, פרי העניות המנוולת! ואין כלל להעמיק חקר ולגלות אורות במקום שאין אלא צללים, נבורה והכרה עצמית-במקום שאין אלא אמונה עזרת וחוסר-מעם; ואין לקשור כתרים להמון, האוחז בקשיות-עורף ב"לשונו", ולהאשים את האינטליגנציה, הפורשת מן ההמון ומסגלת לעצמה את שפת הארץ, בשאיפה להתבדל ממנו כלפי פנים ולהאפיל עד גזעה כלפי חוץ. הן גם אבותינו הביאו לאשכנז מארץ-גלותם הקודמת "לשון יהודית", שהמיררה בלשון הגרמנים – ה"לשון היהודית" של עכשיו. כך עשו גורי ספרד, גולי צרפת ושאר גדחי ישראל; והם, שנשאו את דגלם ביד רמה ומקומות מושבותיהם לא היו להם אלא כ"פרוזודור" להנאולה, ש"חכו לה בכל יום שתבוא", הם הלא לא עשו דבר זה כדי להאפיל על גזעם!... ובכן, לא כל החזיונות ההיסטוריים שלנו מתבארים ב"מלחמת מעמדות", במפלת האריסטוקרטיה ובנצחון הדימוקרטיה. הסבות הן יותר פשוטות. בלי לשון המדינה אין אנו יכולים להתקיים אפילו רגע. גם ההמון מתאמץ לסגולה לעצמו, אלא שמחוסר-יכולת וגם מפני שצרכיו הרוחניים מועטים וחושו האסתטי בלתי-מפותח, הוא מסתפק בנמנום ובמבטא משובש. והמשכילים-צרכיהם הרוחניים מרובים ומעמם דק, וחיון מזה יודעים הם, איזה כח-מניע היא הלשון בחיי הפרט והצבור, ומכירים הם, שאותו כח הולך ותש כשמדברים במבטא מסורס או כותבים בסגנון בלתי-מלוטש, ויודעים הם גם זה, שיריעת הלשון על בוריה אינה נקנית "בין השמשות", אלא ע"י "גירסא דינקותא". ועל כן הם עושים את לשון-המדינה ללשון המדוברת בכיתם, כדי שלא להטיל על בניהם כמה וכמה לשונות ולעשותם לעלגי-לשון. ואם ירצו להראות להם את האור הגנוז שבגשמת האומה, הרי יש תורה-שבכתב ותורה-שבעל-פה וספרות עתיקה וספרות חדשה. היכן היא בזה הנטיה להתבוללות? – והבין לא אוכל את הסלסול, שרגילים לנהוג בז'רגון אפילו הרבה מן המקנאים קנאת הלשון העברית, שמבקרים אותו על לשון-המדינה, אפשר עוד להבין את הזלזול, שנהנו החרדים והאדוקים בלשון-המדינה, ואת השתדלותם לקיים דוקא את הז'רגון, ההולך ונדרחה בדרך הטבע – אם נאבה ואם נמאן – מפני הלשונות האירופיות: הם מאמינים בנסים, ובררך שלמעלה מן הטבע הכל אפשר. אפשר עוד להבין את הזלזול, שנוהגים בלשון-המדינה האדוקים החדשים,

חמאמינים. במשיחי-אבטונומיות ו"סיימים יהודיים" וכיוצא בזה. אבל הללו, שאינם מתנחמים בפנטסיות כאלו, הללו שיודעים ומכירים, כי נאולתנו לא תוכל להיות, משיחית" וגם לא תבוא בארצות הגלות, - באיזו דרך באים הם לידי הדרישה, שהז'רנון יוכר בתור לשון לאומית ושהוא יהיה הלשון המתהלכת בבתי-הצבור ובבתי-הספר שלנו? אנשים, שרואים את המצב כמו שהוא ועיניהם לציון, האידך הם נגרפים בזרם ונוטלים מן ההמון את הנשק היחידי במלחמת-הקיום שלו, את לשון-המדינה, שבעצמם הם משתמשים בו ושכשהוא לעצמו אינו מסוכן כלל לקיום היהדות? ושוב אני חוזר על שאלתי: מה היה תרים בפני ההתבוללות לאחינו המערביים, המרברים בלשון ארצם? או אפשר שאנו חושבים את עצמנו באמת לטובים מהם? -

בעלי התשובה" שבין, בני-העליה" בין אחינו המערביים והמזרחיים התחילו להתקרב בעצמם אל אחיהם הנענים, שלפנים היו יראים לבוא עמם במגע ורוצים הם לקרב אחרים ולהראות להם את זעזועי הנשמה ש"בעמק הבכא", את אכני-החן המתגלגלות שם תבוא עליהם ברכה! ז'נביל, פראנצוז, ק'ומפרט ורומיהם לא הצליחו להראות את כל המרא-נדיה העמוקה של חיי תנ"טו כהיוצרים של הספרות הז'רנונית-יהא כך! אבל אין מן הצורך להחליט, שהנשמה היהודית" הצטמצמה רק בנ"טו המזרחי העתיק. העניות אינה נותנת לו "פריווילגיה" זו העניות היא מכת מדינות וארצות, היא שאלה סוציאלית עולמית, ולפיכך אין להוציא גם את הנ"טו החדש" מכלל ג"טו, כי גלות היא גלות, בין שיוצאת היא סמרטוטים ובין שיוצאת היא מחלצות. היא מתחלת במקום שהאדם הוא עלוב ונדרס, ואחת היא, אם הוא בא לידי כך בהיכל-נזית או בבתי-חומר ומרתפים, ואחת היא אם העלבון מתגלה ברמות פרעות או ברמות, חרמות, ונדויים חברותיים". הן גם בעולם המערבי, שלכאורה הוא כלו אורה וזמרה, יש "עמק הבכא" שלו וזקוק הוא לרחמים לא פחות מן הנ"טו המזרחי, - ובמה הוא פחות יהדותי ממנו? ובמה המיסטיקה הערפילית, שנבראה בנ"טו המזרחי ונתבטאה ב"רבינות" וב"קפורי-נפלאות" משונים, היהדות הלוקניה והטרופה, שהתכנסה באמונות לא-לה ובמנהגים לא-לה, - במה היא יותר מופתית ופחות גלותית מאותה שבמערב, שגם היא הלא השתמרה סוף סוף, אם גם בצורה מוֹדֶרְנִית? הרי שתיהן כאחת רחוקות מן היהדות הקדמונית, הנבואית, החפשית, שלא משכה כעול ושלא נבראה בין הפטיש והסדן; ואם היהדות המזרחית נשתמרה בתוך קבוצים יותר גדולים בכמותם הרי לא נעשתה בשביל זה יותר מעולה, כי מה יצרו הקבוצים האלו במאת השנים האחרונות חוץ מן הספרות העברית החדשה, שהכורעים כרך לפני ההמון והז'רנון שלו מכילים אותה בלבם או גם בפייהם ובקטנם? ואין, איפוא, לשלוח אותנו לבית-סדרשו של ההמון, שדוקא ממנו נקח תורה, ואין לנהוג קרושה וסלסול בקובצי "שירי-העם" יותר מכספרים הקטנים את "יסודי ורקרי היהודי", ואין צורך לומר, שאין יראות בהפצת הראשונים, הנחת-קולטורה", בשנוי-השם מז'רנון ל"יודיש" - ערכין חדשים

ובת-עושר, שמעשירים את דרי הנמו החדש בנכסי דרי הנמו העתיק—
אתחלתא דנאולה והפחת רוח חיים בעצמות היגשות.

מן הקונגרס הראשון מתחבטים בשאלת הקולטורה ועדיין אין הרבה מאתנו יודעים פירושה או מפרשים אותה במובן הפצת "יודיש", "אחד-העם" שמשנתו תמיד ברורה, גם כן נכשל הפעם בטשטוש המושג ע"י הרחבתו, היתרה, אמנם, בהערה לאחד ממאמריו השיב לאחד מן המערערים עליו, שהקונגרס היה יכול להטיל חובה על כל ציוני לעמוד בעצמו עברית וללמוד לבניו; אבל אותה הערה לא הורגשה די צרכה ובאה רק דרך-אנב. וכאמת, אלמלי במקום המלה האומללה "קולטורה" היו משתמשים במלות יותר ברורות והיו מחייבים בקונגרסים את הציוניים לעשות מה ש"עבריה" אומרת לעשות, לא היו הקומיסיות הקולטוריות שבות בכל קונגרס כלעומת שבאו ולא היו חוששים משום פירודי-דעות. בערכה של הלשון האומית הכירה ההנהגה הרשמית, הרצל, ששאל את נאסטר: "קולטורה זו מה טיבה?", למד את בנו עברית ולמדה בעצמו כמה שהיה אפשר לו. אבל המלה "קולטורה" נתחבבה ואיש לא חשב ע"ד "שנוי-השם", ועל כן לא רק "יהודים מאתמול" בהרצל לא ידעו פירושה, אלא אפילו "יהודים מכבר" כנאסטר לא הבינוה. כי כששכחו הערה קצרה זו של "אחד-העם", יצא, שלדעתו עומדת הקולטורה על מוסר היהדות ויעודי הנביאים; וקולטורה והסתכלות-בעולם הפרטית של "אחד העם", שהיא רק חטיבה מן הקולטורה, היו—אולי שלא בכונתו ורצונו—לשמות-נדרפים. ואז בא זאב יעבץ ואמר להעמיד את הקולטורה על "השכלה טהורה ואמונה צרופה", וברדיטשובסקי רצה לעקור את הכל עד עברית, ואחרים הרחיקו ללכת והורו: גם "ער" בכלל. וככה נגנינו בנחלתנו...

ובאמת, כל אותם הווכחים, איזוהי "קולטורה עברית", באים שלא במקומם. הכרת יעודי הנביאים לאמת נצחית—זוהי השקפה פילוסופית סובנקטיבית, לציוני היא רשות ולא חובה. אנו מנינים על שלמות נפשנו וחירותנו הפנימית ולא על יעודים ומוסר קבועים לדורי-דורות, ההטפה לשבירת דוחות ישנים ולחקיקת חדשים אינה מותרת לא רק את עיקרי הציוניות המדינית, אלא אף לא את הציוניות "הרוחנית". קשני-הערכין באמת אי אפשר להם להפקיע את עצמם משעבודו של העבר; בלוחות החדשים תמיד יבהיקו איזו נצוצות מן הישנים. בלתי-ציוניים ובלתי-לאומיים הם רק אלה, המזלזלים בהעבר ורוצים מטעם זה להפסיק את הקשר שבנים ובינו לגמרי: השתחררות גמורה מהשפעת התורות, שנקלטו לתוך חלבנו ודמנו, אינה אפשרית, כי במשיכת קולטוס אינן נמחקות; ולפיכך אלו, שמכירים את כל העבר לשניאה נסה אחת, אין להם תקנה להנצל היטנו אלא ע"י כליון חרוץ—ע"י טמיעה בין עמים מתוקנים. מי שאינו רוצה בכך צריך לראות את עצמו ואת דורו כחוליה בשלשלת הדורות; ושלשלת זו היא הלשון בלבד. הרוחות משתנות, אלים חולפים ואלים באים, והלשון לעולם עומדת.

וימיה כימי חיי העם היוצר בה. אם תהיה לכולנו לשון אחת, ולא תהא לפי שעה אלא לשון שבכתב בלבד, ממילא תהיה לנו קולטורה שלנו, בין שתלך בדרך שהתנה לה "אחד=העם", בין שתלך בדרך, ש"מהפכי=הקערה" שלנו רצו להוליך אותה, ובין שתכבוש לה בעצמה דרך, שאי=אפשר כלל לראותה מראש ברוח=הקודש ההיסטורית. וקולטורה זו תהיה ממילא קולטורה אנושית ויהודית: אנושית, מפני שתינק מצנורות הקולטורה הכללית, ויהודית, מפני שתהא מלאה רוח הלשון העברית. כאן לא התוכן חשוב, אלא הקנקן. בתקנים עבריים עסקו גם הבל, גם פירון, גם אליוט, ובכל זאת אין היוצרים הגדולים הללו יוצרי הקולטורה העברית ויצירותיהם אינן קולטורה עברית. יתר על כן: "המנגינות העבריות" של היינה נשארו זרות לנו, אף על פי שקוראות הן "כמה קטן הוא הר סיני, שמשו עמד עליו", והשירים ה"יוניים" של טַשְׁרֵנִי חובסקי יהיו שלנו, אף=על פי ש"חרפו את מערכות אלהי ישראל": הלשון כבר מקדשת אותם—בלשון אחרת אי=אפשר "לאסור את יופיטר ברצועות של תפלין". ה"אדם העליון", מכיון שנכנס לרשותנו, כבר נשתנה, אף על פי שברריתשובסקי השאירו בצורתו ה"ארית" ולא אצל עליו מרוח הנביאים, כמו שרצה "אחד=העם". כתבי=הקודש, "התורה שבלב", החסידות, הקבלה, הפלפול, הפילוסופיה והשירה בתקופת ספרד וחכמת=ישראל והשירה בתקופת ה"מאספים" ו"בכורי העתים"—כמה רחוקים וכמה קרובים הם! זה כחה של הלשון, שמקרבת גם את הרחוקים. ולפיכך, תכנים עברים בלשון זרה "מתנכרים" אפילו כשהם נכתבים ע"י יהודים מלאים יהדות כרמון, ותכנים זרים, אם הם נכתבים עברית, מיד הם "מתיידיים".

קולטורה—זהו סכום כל הקנינים, שיצר הנאון הלאומי. הקנינים שלנו הם פוזרים ומפוזרים; כל מקום שהגלינו לתוכו נטל מאתנו חלק מיצירתנו, שבכל לשון, שנתגלגלה בה, לא מצאה את הניב הדרוש לה, ועל כן הקציעה בה לעצמה פנה מיוחדת וזרנגה אותה. וכך היה מספר הלשונות, שהשתמשנו בהן מיום שנלינו מארצנו בפעם הראשונה, מספר הזרנגים השונים שלנו. ודוקא בהזרנגון הגרמני עדיין לא השקענו כחות לאומיים, שאגדתם תזיל הריבה דמעות מעינינו. יחשבו ה"גרים" שלנו, ש"אגדות=העם" הזרנגוניות האחרות הן פניני השירה היותר יפה שלנו, ויאמינו למצא בהן אותו הקסם, שכל עם צעיר מוצא באגדותיו, אשר טל=הילדות שוכן עליהן ומתוכן מפכה שירת=העלומים, —יאמינו נא ה"גרים" בזה עד שיכנסו לפני ולפנים וידעו, כי אחרי כתבי=הקודש, התלמוד ושירי=ספרד אינן מצלצלות אגדות ילדותיות כאלו אלא כאירוניה מרה על הירידה הגדולה שירדנו, וכי לגבי עם עתיק כמונו אין כאן בחרות וילדות, אלא זקנה עוברת=ובטלה, שהיא "מגלדת" את עצמה ומגמגמת מתוך אפיסת=הכחות. באמת נשתקעו גאוני המחשבה והאמנות שלנו—הנאונים הללו, שהם הם מורי=דרך לכל העמים וכל הזמנים—דוקא בלשונות אחרות. לא בזרנגון הגרמני אבדנו את ההינים והגרנים, את השפינוזות ואת המארכסים ואת הלאסאדים שלנו—אגדות יותר גדולות משרי העם! אלו הן אגדות שאינן חוזרות, ואם נבוא לקבץ את כל הנדחים הללו, כדי לפקם את כחות העם, אין אנו מספיקים. והקולטורה הצריכה לנו היא

זו, שתתן לכל היצירות ההולכות ומתרקמות ניב אחד, כדי שלא יהא נורלן כנורל היצירות שאבדנו. וכשאנו שואפים לקולטורה אחת לכולנו אוסרים אנו בשאיפה זו מלחמה נגד הכפילות המאכלת אותנו בכל פה, ובכן אי-אפשר לנו להסתבך בכפילות חדשה. אם אין אנו רוצים להרוס בידנו האחת מה שאנו בונים בשנית, אין אנו יכולים להחזיק בשתי לשונות ברצוננו הטוב ולמצא זכות לקיום "השפה המדוברת". כי היוצר אינו בבחינת "תלוש" לגבי דלשון, שבא להשרות עליה שכינתו בשעת רצון. אין הוא יכול להסתלק הימנה ולהשרות שכינתו על לשון אחרת בכל שעה שירצה: הוא מחובר באלפי נימין אל הלשון, שהוא יוצר בה, חי וגדל עמה, והם מושפעים וניזונים זה מזה. הסגנון הוא האדם, לפחות כך הוא צריך להיות – חלק בלתי-נפרד מנשמת היוצר, גלוי-עצמותו, ותמצית-רוחו. ומפני שאין עצמותו של האחד דומה לזו של השני, אין יצירה חדשה מתרוקנת מכלי לבדי בלי שהיא ממעטת דמותה, והתרנוס אינו מתרומם מעולם למדרגת המקור. כשהיצירה נעשית בלשון, שהיא בבחינת "אורחת נוטה לזון", משמיטה יצירה זו מתחתיה את הקרקע, שמתוכה שופעים כל הכחות החיוניים שלה, מרדלת את אוצרותיה, שאינם יכולים להיות בלתי-פוסקים אלא כשנובעים הם ממקור אחד, וזוגמת את שלמותה. הסופרים העבריים, הכותבים בעצמם את יצירותיהם גם בלשון העברית, חוטאים חטאה כפולה: חוטאים הם לכתב-יצירתם, הדר בשתי רשויות ואינו יכול להכות שרשים לא בזו ולא בזו, באופן שמפני אותו "רבי הרשויות" אין סגנונם יכול להעשות בטויה של עצמותם, אלא כתם אוצר בלום של ניבים ומבטאים משונים; וחוטאים הם ללשון העברית, שסוף סוף אינם "משוררים בה כמו שמשורר הזמיר", אלא הם יוצרים בה אף בכוונה להחיותה ולהציל את העם מ"רבי הרשויות" – ועל חשבונה הם מעשירים את הספרות הירנגונית. אי-אפשר לעבוד שני אלים בבת אחת. מה שנותנים להאחד נוטלים מן השני, ונמצא, שכל עבודה ועבודה יוצאת לקויה. אולם, אם כל אדם הוא אדון לעצמו ואין אנו רשאים להתערב במעשיו אפילו במקום שאנו באים להצילו מבזבוז הכחות, – הרי רשאים וחייבים אנו למחות כשאנו רואים את האספות בקלסינגפורם ובהאצאנ באות לעשות את הציוניות סרכור לכפילות, כלומר, לאשר בשם הציוניות את הירנון בתור לשון לאומית בצד העברית ולהפוך את הספרות הירנגונית לספרות של יצירה. מ"מקלט-ליל" מדיני נערנו את כפנו, – ואנו באים להשקיע את מיטב כחותינו במקלט-ליל רוחני. אבל אנו יודעים כבר את מיטב של אותם מקלטי-הליל, שקודם שהונח בהם אפילו אריח אחד כבר בלעו כחות אין מספר, ולא רק שלא ישאירו כלום בשביל "מקלט-יום", אלא אפילו את עצמם גלאו כבר לשאת. ואם אי-אפשר הדבר להאחז בארץ אחת ולקוות, ש"בהתקע השופר" נצור את ילקוטינו ונעבור לארץ אחרת, מכל-שכן שאי-אפשר לתגלות את הרוח ממקום למקום, כי הרוח מכה שרשים עמוקים באדמת מטעו ואינו נעקק אלא יחד עמה. זירנון בגלות ועברית בא"י – זהו להרוס בידנו האחת מה שאנו בונים בשנית. אי-מלי היו יוצרי ספרותנו החדשה מסתפקים בקביעת מדור ללשון העברית בארץ-ישראל בלבד והם –

בתור בני-הגולה-היו מטפחים את הזרנון וספרותו, לא היתה לנו עכשיו דא ספרות עברית כאן ואף לא בית-ספר עברי אחד בא"י. שהרי כל אלו, שהכינו את עצמם לעלות לא"י ולברוא שם קולטורה עברית מקורית, כל אלו, שנלחמו מלחמה קשה נגד הלשון הצרפתית ושאר גידולי הגלות, שהרבה "מיטיבים" השתדלו להרכיבם בא"י, - כל אלו אינם מן הנולדים בארץ, אלא מיוצאי-הגולה ומחניכי הספרות החדשה, ילידת חוץ-לארץ. ואף להבא הרי יוקח ה"חומר האנושי" לבנין הארץ במשך כמה עשרות שנים מארצות-הגולה; ואם כל בני-הגולה יהיו מחונכים ברוחה של לשון אחרת, שתתקשב בעיניהם ליהודית, הרי נעביר את מלחמת הזרנון והעברית לארץ-ישראל, ומי יודע את תוצאות הדבר...

ולפיכך, "עבודת-ההוה" של הציוניות אינה "פלאטפורמות מדיניות" ו"דגלים", שהם בודאי ובודאי עבודת-ציוניים, אבל לא עבודה ציונית, אלא הצלת קניינו הלאומיים, שהלשון היא אחת מן היותר יקרים שביניהם, וגם יצירת אפשרות של קולטורה עברית ע"י תחית הלשון העברית, שתצילנו מכפילות ותתן אפשרות לכל יוצרינו למנות את יצירותיהם-הלאומיות והאנושיות כאחת-בתוך ערכי הקולטורה העברית מפני שהלשון העברית תאחד אותן ותעשה אותן לחלקי הקולטורה העברית ממילא. ולפיכך צריכה עבודת הקולטורה במובן שהגדרתי עד עתה להיות לחלק בלתי-נפרד מן הציוניות ולהעביר ביחד עם העבודה המעשית בארץ-ישראל. כי בלי העבודה להרחבת הלשון העברית במובן היותר רחב של מלות אלו אין תקוה להציוניות כמו בלי באנק, קרן-קיימת ושקלים או בלי קניית קרקעות ויסוד מושבות בארץ-ישראל.

שאלת הקולטורה העברית היא עתה-שאלת הלשון העברית!

י ז נ י ס .

(אידיליא)

מאת ב. שפיר.

(סוף)

III.

והחרף בא. השדה התכסה נוצה של שלג וענפי האילנות העירומים מטופלים כבוועים בוועים של מוך; ושם בעירה מציצים הבתים מתוך השלג כמצבות שלונות ב"בית-עלמין". ביתו של חיים על ההר הלבן נתעטף באלומות-סוף ונתאזר באזור של קש והוא עומד לו גלמוד ושומם ומביט בקושי בחלונותיו הקטנים, המחופים קרומין של כפור וסמוים למחצה, כמי שאומר: מאין יבוא עזרי? אין זה אלא "סגי-גהור" זקן חגור אבנט, שהוא נכון בכל רגע לברוח מפני הקור השולט בהר ולרדת לעמק, אלא שאינו רואה את הדרך לפניו והוא עומד לו חבוש מצנפת לבנה של שלג, מכורבל ומסורבל כרוב, עומד לו ותוהה...

ומעבר לעירה עומדת המחנה עמופה קיטל, פרושת כפים מתוך שרולים רחבים, ומרמות לבית שעל ההר מנגד: פנה אלי, ונבלה את העת ביחד. ובתוך הבית יושב חיים לבוש אפורה של מוכין ומתקן שחיפים וחשוקים וכל כלי עץ; ושתי פעמים בשבוע הוא מביא את מעשה ידיו לר' גרשון העשיר שבחבתים, הקונה אצלו את כליו, כדי לתת לו מחיה בעתים הרעות. פרידה עוסקת בסריגת פוזמקאות או במריטת נוצות ומתחממת אצל התנור, גם זו לטובה, שאין ההסקה עולה כרמים מרובים. יש די נסורת ושפאים תחת מפסלתו של חיים. בלקה ומלכה אינן מודות במציאות החרף, מתחבקות ומתנשקות בחרר החם ואינן מתגעגעות כלל לצאת החוצה. פעמים שחיים שולחן החוצה לשעה קצרה. מרפיסות הם צורות של גגלים קטנות על השלג, פורחות על הדרכים, מפרכסות בראשידן ובמקוריהן. ופרידה אומרת בראנה:

— חיים הכניסן, שלא יקפאו, חם-ושלום!

— שמיא! עונה חיים — יונים אינן קופאות בקור.

— מפני מה?

— איני יודע. כך הוא המרה.

— אבל קור הן מרגישות? חיים!

— זהו ענין אחר. ודאי שהן מרגישות.

-- אם כן, הכניסה אותן!
 -- הריני עושה רצון אשתי ומכניסן.
 קורא להן חיים בשמותיהן. הן פורחות ובאות, ופרידה מחממת את רגליהן האדומות ואומרת:

-- חיים! יורע אתה. יפה הקיץ מן החרף!
 -- פשימא! אלא שבדיעבד גם החרף אינו רע כל-כך; ואלא מה? החרנסה קשה? הבל-הבלים! השם יתברך לא יעזוב! כלום הרבה יש לסבול?
 -- לא, חיים, מה תועלת בחרף? לבר מקור ושלג אינו מביא שום תועלת! לא די שהפרנסה קשה -- היוקר מתגבר! חרף זה למה הוא ולמי יש צרך בו?
 -- כשהוא נמצא, מסתמא יש צרך בו -- פוכך חיים ועונה, כשהוא סובב והולך סביב לחבית ומכה על החשוק: הם -- הם! הם וגשלים! ...
 וכך זוחלים ועוברים ימי החרף. ימי הפסח ממשמשים ובאים, השלג הפך כהה, נעשה שחור ויהי לזים. שלוליות שלוליות מצטרפות ומשתרבות ומציפות על ביתו של יעקיל נפחא. העירה שקועה ברפש, ועל ההר אצל ביתו של חיים כבר יבשה האדמה, מעין קיץ, ושניהם, חיים וזוגתו, יושבים על הסטיו, מתחממים כנגד השמש ומתחבאים מפני הרוח הקר הנושב מן השדה.
 והנה ימי הפסח. כמו בכל שנה כך גם בשסח זה מכנים חיים אורח לביתו ללילות הסדרים. האורה מביא עמו קצת שמחה. מעשיית הוא מספר, ומופתים של "רביים" הוא יודע הרבה. פרידה עושה אוניה כאפרכסת, שומעת וקולמת, ובלבה היא מתפללת: "כל-כול אתה, אלי! עשה גם עמי גם!"
 וגסים ממצרים הוא מספר, וחיים מתחנן לפני האורת, שישתה עור קצת יין. ופרידה מאיצה בו: "יאכל, יאכל, ר' יהודי" -- ור' יהודי ממלא רצונם. בכל ימי הפסח אינם שוכחים לשתף עמם בשמחת החג גם את היונים. גם הן מרגישות שפסח בעולם: מנקרות פרורי מצה ואגוזים ומצויות אצל הכירים.
 והנה עבר הפסח. נאולה לשרות ממיא השלג. שחורים=שחורים נמשכים ונוגעים השרות בשרות, וביניהם מפליגה והולכת כרצועה רחבה ולבנה דרך כבושה, ומוציאה ומכניסה דרך זו שיירות-שיירות של עובדי-דרכים. תרמילים על שכמיהם ומקלות בידיהם. להיכן הם הולכים? -- "לפומשיוזב אנו הולכים!" הם עונים בקורטוב של נאות. בדרך הלזכם הם מעפילים ההרה מאחורי ביתו של חיים. שמה חוזרים להם גומוז, מבעירים אש ומבשלים נזיר.
 אובהת פרידה לספר עמהם ולשמוע חרשית מעילמו של הקרוש-ברוך=הוא. והמה נוחים עמה לשיחה: הרי יהודונית זו נותנת להם עצים לבשול בחנם! מספרת לה לפרידה אחת מן השיירה, שהיא חזורת עכשו מירושלים הקרושה והביאה עמה שרשים ועשבים, שיש בהם סגולות לכל מיני מחלות.
 חיים לא היה בביתו. פרידה הביאה את הגויה הירושלמית לתוך חדרה ופתחה לפניו את לבה. שומעת הירושלמית, מנענעת בראש מתוך צחוק של נחמה, מצטלבת ואומרת: גם למחלה זו יש סגולה. ותכף לאמירה פתחה צרור אחד והוציאה ממנו צרורות קטנים. בדרק, משמשה והוציאה מיני גרעינים: "את זה תתנו לתוך בקבוק ותמלאנו מי באר בבין השמשות. שמנה ימים יהיו שרויים, ואחרי כן תגמעי מלא כף שלש פעמים ביום".

לכ פרידה מלא תקוה: „הא לך שכרך, אשה יקרה!—היא אומרת.
— חלילה לאשה החוזרת מקבר בן-אלהים והולכת לפוטשיוֹב לקבל שכר סגולות! פרוסת חלה יש לך? זו אקבל ממך ולא יותר.
נותנת פרידה תודה בפיה לגווה, וברכה בלבה לאלהים, ששלח לה את הגווה. מי יודע, מה ומו היא גויה זו? והידה פרידה בשתיתה מתוך הבקבוק שלא בידעתו של חיים. הרבר צריך להשאר סוד.

ובין כך נשב רוח פושר—שליחו של האביב, השמש שלחה קויה לכל עבר ופנה. התעוררה התולדה ותתנער — ותשב אל עבודתה. הדרורים שבו והתחילו בונים קנים תחת גני סוף ועל חלונות בית הכנסת, וימלא האויר צפצופים. קרו— קרא! צווח עורב על עץ לורויר שכנגרו: מחר אני עושה חנכת הבית; ומה בקנך? אולי חסרים לך ענפים ונוצות—בא וקח משלי!— יונים מקשקות בכנפיהן, מפליגות באויר, מובלות ש״י מביולות בזיו השמש, ובחזירתן הן מזדוגות זוגות זוגות. כל זוג על גנו שלו.

ובני זוגו של חיים נעשו פתאם מתונים ומנומסים. יושבים הם על הרגר, פעם-הוא, פעם-היא. אימתי הטילה מלכה בצים?

פרידה כבר גמעה כף מבקבוקה, ובקנאה וחבה היא מבישה על הרוגרת.
— אמי, פרידתי, — קורא לה חיים בבקר כשהוא מגלגל חבית החוצה. כראי שתפתחי חלון ויכנס רוח השרה. אך השגיחי עליהן, שלא תפרחנה החוצה, שמא תקפאנה הביצים.

— צרקה, — עונה פרידה, ופניה מאירים מגיל.
לבה טוב עליה היום. הכל נעשה חביב ונעים עליה, אפילו קריאת חבה של חיים, שהוא קורא לה „אמי“, נשמע לה עכשו במעמו של היום הראשון לחתונתם. לבה צף ומתעדן באהבה, בתקוה ובאמונה. מאמינה היא, שרגר היונים סמן הוא לה לחיים חדשים ועליונים.

— פול-פול-פול! — מצפצפת פרידה ושופכת מלא כף רוחן בשביל היונים.
הוי, מלכה, ולדינתי שלי! — היא לוחשת עליה והולכת לפתוח את החלון.
ומשם, מן העירה, כבר נשמע קשקוש המקלות, שהשפחות של ר' אנשיל מכות בהם על האדרות התלויות בחוץ. נודף משם ריח נפאלין, המעורר את העוברים. מרימים הם ראשיהם ואומרים זה לזה: „אם אצל ר' אנשיל מנערים את האדרות — סמן שכבר הגיע האביב“.

— מי יושבת עכשו? — שואל חיים כשהוא נכנס לבית.
— שלי — עונה פרידה — שלך עסוקה עכשו בלקס.
— לא ראית שם, פרידה? מתבקעות הביצים?
— אסור להסתכל — מזוהירה פרידה.
— צרקה — מסכים חיים — וא-ע-פ-י-כן אינו יכול לעמר בנסיון, פותח הוא דלת הקישון ומביט לתחת המטה.

— ולמה אתה מסתכל? — מוחה פרידה.
— אמת, אמת! לא אוסיף להביט! אבל הגירי, מה דעתך? כעבור ימים שנים כבר יצאו צפצפנים?
— אפשר.

— נחשי, פרידה! למי יהיו דומים בקלסתר פניהם?
 — לאמם. כך הייתי רוצה.
 — ואני הייתי רוצה, שיהיו דומים אלי.
 — היא יפה ממנו.
 — מבינה שכמותך! הוא מגדל בלורית ונוצותיו ורובות, והיא? יונה— ודי!
 — לא כרצוני ולא כרצונך יהיו, אלא כרצון מי שבראם — פוסקת פרידה
 ואומרת מתוך שעבוד-לב למעלה.
 — זהו ענין אחר לגמרי— מוותר גם חיים משלו ונעשד נוח לפשרה— ודאי
 שכך הוא; הכל כרצון הכורא.
 ונתון חיים מתוך כך את עינו בפרידה ומהרהר בלבו: „אלו היה רצון הכורא
 בכך, הרי ילדת לי גם את, יונתי שלי!“ — פרידה מרגישה בהרהוריו, נאנחת
 מתוך חיוך ואומרת:
 — הרף ממחשבות, בטלן! לך לעבודה, ואני אלך ואעכוק ברכנת סעודה.
 — ברכתי עליך, אמי-פרידת. צדקת, צדקת, — עונה חיים ומוציא את
 המפסלת החוצה ומתחיל מתקן חשוקים.
 ושם מרחוק, מאחת החצרות, נשמעת חריקת שער. סיח מתגנב ויוצא משם.
 מריח הוא בחפש דמרחב.. מסמר אונים ומקשה ונבו ובוקע את האויר: פנו דרך!
 אך! חיט נראים בשער פני ידורי מסורבלים בזקן שחורה ורחבה, רודף אחרי
 סיחו בפרישת כנפי בגדו וקריא: תפשו! ידים, מקלית עולים וצומחים כנגד
 הסיח, אמות חיטפות ילדיהן ומקללות את הסיח עם בעליו. ובעל חסיה מתנצל
 ואומר: פגר צעיר זה! יצר-הרע של הקיץ קפץ עליו! ריח השרה עשה בו משיכה!
 וחיים יושב רכוב על מפסלתו ומתקן חשוקים. תל של שפאים הולך
 וגדל תחתיו. נערים מן רכפר באים וסלים בידיהם לנגוב מן השפאים. חיים נוער
 בהם: „הנה הגם! יחר עם הקיץ עולים וצומחים גם ה! לכו מזה!“ — פרחי-הכפר
 נסים מתוך קריאה: „ושיר חאלצמי!“
 עברו ימים אחרים, ומתחת המטה שבחדר פרידה נשמע צפצוף אפרוחים.
 הגיעה השעה לחיים לדאג לשמותיהם של הולדות:
 — פרידתי, מה-שם נקרא להם?
 — כלום יודעת אני? יהי זה מוטל עליך!
 קולה של פרידה נעשה קצת חשוב אצלו. הוא שם עליה עין בוחנת, ואמר:
 — חשה את בראשך, כמדומני...
 — תמיד נדמה לך! תמיד אתה רואה מחלות בחלום! — מזריפת פרידה
 כמקפידה, כרי לשמר את הסוד עד יבא יום.
 — לא תרמיני, פרידה! רואה אני, כמה הכסיפו פניך.
 — שוב נמפלת אלי, ספחת!
 — שכבי במטה...
 פרידה נשמעת לו, ובשכבה על מצתה, היא סופרת את הימים... מיום
 שקנתה מצות לפסח — הרי עבר כבר חדש. ועוד שבוע. שבוע מלא עבר! אפשר
 בראי לגלות לחיים? לא! אחכה עוד מספר ימים, כרי לצאת לגמרי מידי ספק!
 אחרי כן אניר לו, אניר? איך אניר? וכי לא אתביש? ואפשר— לא כלום. נאד

נפוח—ולא יורר! איך זה לא כלום? הרי אני חשה! רבש"ע! כיון שהתחלת—
גמור! ואם התגלגלו רחמין עלי, הקל כאבי! אם כך מנהג העולם לסבל כאב כזה
לתשעה חרשים, שמא יכשל כחי? הבקבוק כבר התרוקן. הכאב בבטן הודך וגרל!
חיים מסתכל בה משעה לשעה. מנחש הוא ונוגב את הרגליו לבה ופתאם
דוא פונה אליה מתוך צחוק של תחנונים:

—פרידתי! הביטי ישר כנגד עיני! הן? אמרי!

—שוב אתה מתחיל? רבוק!—כועסת פרידה מתוך חיוך גלוי, המספר את
כל מה שקשה עליה לספר בפעם אחת ושחיים כל-כך רוצה לשמוע.

—חא-חא-חא!...—פירץ צחוק של שמחה פתאומית מלב חיים,—וכלום לא
ידעתי? וכלום לא ראיתי עד עכשו? וכלום חושבת את, שחייב שלך אינו שומע
בלילות את גניחותיך? חושבת את, שאני בול-עץ? איני מבין מה שנעשה יום
בחשכה? ואלא מאי? את שותקת? גם אני שותק! סופך להתגלות לפני!

—איני רוצה לדבר עמך. מכיון שנעשית נביא—מה יש לי לדבר עמך?
ומהרהרת פרידה: אפשר כראי לגלות לפניו את כל הענין של הבקבוק
והגניה? ואפשר—לא? אל ידע, שהמניעה היתה מצרי ולא יתנאה עדי!

—חיים!—היא פונה אליו—כדאי היה שתכנס בימים אלה אצל ה"רבי".

—וכי מה דעתך?—הוא קופץ כנגדה ונושקה מתוך קפיצה—חיים שלך
עמר והמתין עד שתזכירי אותו? כבר הייתי אצלו!

—אדם שכמותו!—מקלסת היא ומהתלת בו ביחד ידען לכל דבר!

—ולא זו בלבד, אלא שיודע אני כך, שאת תאבה לקצת מרקחת?

—אמת, תן לי את הצפחת. בחל בי לבי.

—רואה את? מלכה זרויה ממך! עשתה מה שעשתה בחשאי ובמררה, ולוא

שיעמור מולה גם לך!

—וכבר מצאת להם שמות?—שואלת פרידה.

—הן. אחר יקרא „מול" והשני „טוב".

—„מול טוב" ביחד—וזהי ברכה טובה לכל, אבל של מי יהיה „מול" ולמי

יהיה „טוב"?

—שניהם יהיו לשנינו—נוח לך? ואיך נקרא את זה?

—את מי?

—את רבחור הבכור שלנו?

—ומהיכן אתה יודע? אפשר—בכורה?

—לא, פרידה! אם נתן לנו אלהים מתנה, תהי זו מתנה גמורה ואובה!

בן ולא בת, שומעת את? בן, בן, בן צריך הוא לתת לנו!

—לא כרצונך, אלא כרצונו של השם יתברך. מה שיתן, יהי חשוב בעיני!

—לא, פרידתי, אהיה קורא לפניו תדיר: רבנו של עולם! תן לי בן! בן

תן לי! שילמד תורתך וישמע בקולך! יודעת את, איך אקראהו? פייבוש אקרהו.

—חיים! ושם אבי אתה מקפח?

—יהי שמו ליור-פייבוש. אבל שמא תקראי אותו רק ליור?

—ומה אעשה לך, אם תקרא אותו רק פייבוש?

—נסב לו שם ליור-פייבוש, ואחר-כך נקרא לו „בחור". נוחא לך?

— ניהא! — אומרת פרידה .

ועברו עוד ימים מועטים . חיים אינו מסיר את עינו מפרידה ומנחש כל פעם, למה היא תאבה? ופרידה גופה תאבה ואינה יודעת — למה . לבה בוחל , וכחה הולך ודל . רובו של יום היא שוכבת במטה . חיים יוצא לעבודתו רק לשעה קצרה, וכל היום הוא: עוסק בבית במקום אשה: אל תררי מממתך! — היא גוער בה — אבלי, שתי והתקיני את עצמך להיות אם! שומעת את? אשה! — פרידה שומעת, אלא שתיאבונה סר מעליה . ושם בקרבה אין שלום, כאלו זה שעתיד להיות בחור בעל שני שמות משתרבב ודוחק, משתרבב ודוחק . ופעם אחת, כשיצא חיים לעבודתו, התעטפה פרידה ויררה לעירה להתיעץ עם מינרל המילדת .

כששב חיים, מצא אותה במטה, וכשהביט עליה — פרחה נשמתו.

— מה לך? פרידתי! אפשר צריך להזמין לך את ...

— אין צרך! נאנחה פרידה ואמרה מתוך יאוש... — אין צרך . . .

* *

*

ובאחר מערבי אותו קיץ, כשחזר חיים מעבודתו לבית, היו שניהם, הוא ופרידה, יושבים להם שוב על סמיו הבית מבחוץ והיו אוכלים, כדרכם, ברממה את ארוחת הערב. כמון להם היו מדרות ארבע יונים, בלקה ומלכה ושני גוזליהן, ותבעו במקוריהן מזונות מיד הבעלים . חיים נמל מן הפרורים ופזר לפני היונים, נסתכל בפרידה ופרידה נסתכלה בו — ומלב שניהם נעקרה אנחה כבושה בדומית ערב...

פֶּחַד־שׁוֹא

מאת

ר"י יהודה ליב דוידזון.

„או ציוניות או טמיעה!“—קרא מר ש"י איש הורוויץ מעל במת „השלח“¹; „ציוניות או התבוללות גמורה!“—קרא מכם נורדוי מעל במת הקונגרס הציוני השמיני. אבל מה שאפשר לטמוע מפי כופר מעל במה ספרותית בתור דעת-יחיד, שהרבים אינם מסכימים לה, קשה לטמוע עד מאד מפי מנהיג ציוני מעל הבמה היחידה של היהודים המפוזרים בכל ארצות-תבל,—מעל במת הקונגרס הציוני, שמטרתו הוא לעורר ולעודד את הרגש הלאומי בקרבנו, להרחיבו וזהעמיקו ולתיתו ולא להרעילו בסם של יאוש או בארס-הזפק, אשר מנפש ועד בשר יכלה. הדברים הנמרצים האלה יצאו מפי הציוני נורדוי או בתור תרופה חזקה כדי לעורר על ידה את הציוניות המתעלפת משנתה הֶלֶת־אֶרֶץ וְלֹהֶעֱמִידָה על רגליה, או—באמת ובתמים חושב נורדוי, שבגא ציונית במובנה הרגיל אי=אפשר לעם=ישראל להתיקיים ולהחזיק מעמד בארצות=פזוריו. באופן הראשון, כלומר, אם הקריאה: „ציוניות או התבוללות גמורה!“ היתה בפיו של נורדוי רק כאחד מטכסיס=המלחמה המרובים, שכל מפלגה ומפלגה אוחות בהם כדי לעשות בה נפשות ולאסוף תחת דגלה מספר יותר מרובה של בני=אדם מחזיקים בה ושומרים את תורתה,—אז בחר נורדוי בטכסיס מסוכן מאד. החלטה כזו—או ציוניות או התבוללות גמורה—אפילו אם נאמרה רק כדי להראות את הכרחיותה של הציוניות, יכולה היא להביא מחשבה בלב רבים מצעירינו, שהרגש הלאומי רפוי בלבם ושאינם מאמינים בהתנשמותו של האי=דיאל הציוני בזמן מן הזמנים (וצעירים כאלה הלא מספרם עצום ורב, לצערנו),—כי אפשר כל תקוה לעמנו ומותר לנתק את כל הקשרים האחרונים, המקשרים אותם בעמם. אם בלעדי הציוניות אין דרך אחרת לעמנו אלא להתבולל בין העמים ולדרת מעל במת ההיסטוריה, ודרך הציונית הדיפלומאטית (אחרת הלא לא יכיר נורדוי) היא, לפי עדותו של נורדוי עצמו, מראה מכשולים וחתחתים אין קץ וארוכה היא עד מאד,—הלא אין לפני כל

1) עיין מאמרו „שתי דרכים“ ב„השלח“, כרך י"ז (חוברת ה'), עמ' 415—422.

אלה, שאינם מאמינים בהתנשמותה של המטרה הציונית בדרך הדיפלומאטית ושל־אומיותם רפויה בירם, שום עצה אחרת אלא לנתק את הפתיל האחרון המקשר אותם בעם מולדתם, לשרוף את הגשר הרעוע המחברם עם העבר, לנער מעל רגליהם את אבק ההיסטוריה הישנה, לרחוץ את בשרם במים ולהכנס, רעננים ובעלי זכויות אדם ואזרח, לטרקלין החיים הנכריים... דחיפה כזו להתבוללות, אפילו שלא במתכוון, כשהיא נקנת מעל במת קונגרס ציוני, מעל במה, שבעיקרה לא נוסדה אלא לשם תחית ההכרה הלאומית וחזוקה, הוא דבר, שלא נשמע כמוהו בדברי־ימיה של שום מפלגה: היא "מנסרת את הענף, שעליו היא יושבת", כמו שאומרים הלועזים.

ואולם, אם קריאתו הגדולה של נורדוי: "ציוניות או התבוללות נמורה!" לא היתה רק אמצעי להלהיב ולעודד את התנועה הציונית, לחבבה על אלה, שאינם מכירים את ערכה, ולהראות על הכרחיותה לקיום עמנו, אלא יצאה מלב מאמין באמתותה, כלומר מאדם, הרואה רק בהציוניות ערובה נכונה לקיום עמנו ובלעדיה—אבדן מוחלט וכליון חרוץ—אז יש לראות בזה, כמה שטחית ומשובשת היא השקפתו של נורדוי על הלאומיות בכלל ועל הלאומיות הישראלית בפרט.

ואמנם, מה היא לאומיות אם לא אינדיווידואליזם של קבוצת שלם, כלומר, תכונה ואופי, שמבדילים קבוצת אחד מקבוצים אחרים של בני אדם, הדומים לו ברב או במעט? מה היא לאומיות, אם לא סך־הכל של הרבה גורמים, שהטביעו את חותמם המיוחד על חלק שלם מבני אדם ונתנו לו אופי מיוחד וצורה בולטת, שמתחדים ומציינים אותו מכל שאר החלקים של המין האנושי? הגורמים הללו יש מהם טבעיים, כלומר, סגולות מיוחדות, שהוטבעו בדמו ובמזנו של הקבוצה או העם הזה; יש מהם היסטוריים, כלומר, פעולות היסטוריות, שפעלו על קבוצת ידוע של בני אדם במשך מאות בשנים בתמירות ותולדותיהן היו תוים ושרטוטים נפשיים מיוחדים, שדבקו בנפש הקבוצה ונקלטו בה עד שהיו לה ליסודיים ולטבע שני; יש מהם גורמים אִיקוֹנוֹמִיים, שממקור הפרנסה והכלכלה הם יוצאים ועקבותיהם נודעו בנפש הקבוצה, שהושפע מן הגורמים ממין זה—ולבסוף, יש גם גורמים מדיניים, שנובעים ממקור היחס שבין קבוצת ידוע של בני אדם אל קבוצים אחרים ומההתייחסותם של הממשלה וסררי־המדינה אל הקבוצה הזו. הגורמים משני הסוגים האחרונים יכולים הם להשתנות במרוצת הזמן ולקבל צורה חדשה; ואולם הגורמים הטבעיים וההיסטוריים שהזכרתי לא ישתנו לעולם כמו שלא יתלבן לעולם עור הכושי וכמו שלא תגדלנה קרנים בראשה של היונה. הגורמים מסוג זה יעמדו תמיד לשטן להתבוללות העמים זה בזה ולא יתנו להפוך את כולם לבשר אחד ולתת להם דמות אחת. והגורמים הטבעיים וההיסטוריים יעמדו גם לעמנו, שלא יכחד מגוי ולא יתבולל בין העמים אפילו בארצות־פזורים. למשל: נקח את מדות הרחמים והחמלה, הבושה והצניעות, ואת רגש הצדק והיושר, שבהם הצטיין עמנו מעודו ועו עתה ושעל ידי מהלך ההיסטוריה הישראלית היו לו לטבע שני עוד לפני כמה מאות שנה. המדות הללו לוו את עם ישראל על דרכו בכל הזמנים

ובכל המסכות, וכל הנחשונים הנדולים והאיומים של ים הצרות, שעברו על ראשו, לא עצרו כח להעביר אותו על המדות הנעלות האלה, הטבועות עמוק עמוק בנפשו. והמדות הללו הן הן שעמדו לנו בכל ארצות גלותנו שלא נָגַרף בזרם החיים ולא נתבולל בין העמים אשר סביבנו, והן הן שתעמודנה לנו לימים הבאים גם בלי עזרה מצד הציוניות לשמור את צורתנו הלאומית ואת אפינו המיוחד ותהיינה לנו כתרים בפני ההתבוללות, שבה מאיימים עלינו מכל צד הן צוררינו והן אוהבינו (1). הלא רק כחמש מאות שנה חיו היהודים חיים מדיניים חפשיים ועמדו ברשות עצמם לנמרי, וכל שאר שנות-תולדתם, העולות לאלפים שנה בערך, נִפְלְטוּ לִאֲרָצוֹת שונות ונכנעו תחת עול עמים זרים, שכל אחד ואחד מהם העמים עליהם את תורתו ואת מצוותיו, את משטרי ואת דרכי-חיו, כדי לשנותם ולתת להם צורה חדשה לפי רוחו; אך עמל כל העמים במשך אלפי שנים למשוך את היהודים אחריהם ולהפוך להם לב אחד עלה בתוהו ועמנו נשאר נאמן לרוחו ולסגולותיו ונשיותיו מכבר. וכלום אין עובדה זו אות ומופת, שגם בימים הבאים לא ינָרַף עמנו בזרם ההתבוללות ולא יבלע בקרב זרים וכי אך פחד-שוא הוא פחד הטמיעה? מהלך הפרוגרס הכללי והנצחונות, שהוא מנצח בכל יום תמיד, מראים לנו ברור, שעכשיו קשה הדבר ביותר, כי איזה עם מן העמים יעבור ויבטל מן העולם. מה שאירע לעמים שונים בימי-קדם ובראשית ימי-הביניים לא יארע בימינו אף לעם קטן ודל; ועל אחת כמה וכמה לא יארע כדבר הזה לנו, שגם בעבר הרחוק לא נכחדנו מגוי. אמת הדבר, כי גורם אחד גדול וחזק, שפעל עלינו עד עתה והגין בעדנו מפני ההתבוללות, כחו הולך ונִשְׁחַלֵּף, הִיא מוֹנֵה, שעוד לפני דור אחד היתה מלאה כח עלומים והיה ביכלתה לאגד אותנו לאגודה אחת, להפיח בנו אומץ-רוח וסבלנות ולעודדנו, שִׁנְשָׂא במנוחה את כל תלאותינו, את השנאה ואת המשטמה מחוץ, וזו האמונה הנשגבה והעמוקה, אשר כמו בחבלי-קסם משכה אותנו אחריה בשיריה הנעימים, באגדותיה הנפלאות, המלאות חן התמימות, ובתנחומותיה המתוקות, חדרלה מתת כחה בימינו אֵלֶּה, וְפִסְקָה מלשעשע אותנו בתקוה ובתנחומים, אך במקומה הלא יש לנו עתה כח אחד, כח ההכרה הלאומית, כח ההתבוננות אל כל אשר סביבנו, המלמדת אותנו לדעת, כי לא נופלים אנחנו מכל העמים שכנינו וכי בדברים הרבה עולים אנחנו עליהם; והכח הזה הרי הוא מעורר אותנו לעמוד כאיש אחד חברים ולהגן בחרף-נפש על האינדיבידואליזםמוס הלאומי שלנו. הכח הזה ביחד עם רגש ההתמרמרות אשר בקרבנו מאז ועד עתה נגד כל עָנָל, נגד כל עושק-רש וגזל-משפט, יחזקונו ויעודדונו להחזיק מעמד בתור אומה שלמה ולהלחם

(1) אבל, כלום עמדו לנו המדות הישראליות הללו כשבאה רוח אחרת על רוסיה ובקרב ישראל נתרבו כל מיני „אנארכיסטים“ ו„אכספרודיאטורים“ לשם רעיון, שהוא רחוק בליכך מדרכי ישראל, או כדי למלא את התאווה לכסף ולתענוגים, או — מתוך עניות ודחקות? כלום עמד „רוח ישראל“ בפני הרוח הזר, יליד ההיסטוריה הנכריה? ... (העורך).

בחרף-נפש בעד זכיתנו האנושיות והלאומיות בפרט ובעד החירות הפרטית והלאומית בכלל. עמנו, שנלחם מעולם נגד הכפיה והעריצות של הפרט התקף ביחוסו אל הפרט החלש, ילחם מעתה ביחוד נגד הכפיה והעריצות של העמים המושלים, האומרים להטיל ביד חזקה את הקולטורה שלהם על העמים הנכנעים תחת ידיהם ולהכריח את אלה האחרונים, שיוותרו על עצמותם המיוחדת ויעקרו מלבם את כל הקדוש והיקר להם; שהרי שחרור הלאומים ופתוח האינדיווידואליזם הלאומי הוא הצעד היותר חשוב בדרך הקשה והארוכה, המובילה אל שחרור האישיות.

והאמנם בשעה שנאסור מלחמה קדושה כזו ביחד עם כל שאר העמים הקטנים והמדוכאים כדי שלא יבלע שום עם תקיף את החלש ממנו נפצעו אנו בעצמנו מעמים תקיפים? האמנם מלחמה זו עצמה, שהיא קרובה כל-כך לרוחנו המתעבת כל עריצות ומעשי-אונס, לא תתן לנו עוז ותעצומות להחזיק בדגלנו המיוחד ולהוסיף לחיות כעם בין כל העמים אשר על פני האדמה? לא ולא. החוש ההיסטורי הבריא אשר לעמנו ביחד עם רגש היושר והצדק, התופס מקום כל-כך חשוב בלבנו, ועם הכרת ערך עצמנו בתור אומה עתיקה ונפת קנינים לאומיים, כל אלה לא יתנונו להתערב בין הנויים ולהטמע בהם. לא עם ישראל, ששחה בנבכי-התחום של ימי-הבינים ולא טבע, שעלה על מוקדי האינקוויזיציה ולא עזב את דגלו מידו ועבר בין שדרות עמים פראים ולא דמה להם אף לא נטרף מהם. לא לעם כזה לפחד מפני ההתבוללות בימים הבאים, בימי ההשכלה והפרוגרס הכללי, בימים, שבהם תצער האנושיות סוף סוף קדימה, אף על פי שפעם בפעם היא נכשלת ונסוגה אחור לזמן ידוע. ולא מפני פחד ההתבוללות אנו צריכים לשאוף לציון-לארץ-מולדתנו מכבר, אלא מפני שאנו בטוחים, כי רק שם נמצא את החירות הדרושה לנו ורק שם נשתחרר מכל מועקה חמרית ורוחנית, ועל כן רק שם תהיה עבודתנו על שדה האנושיות יותר פורייה ויותר מוצלחת. שם ירבו כחותינו ויצאו למרחב, יתפתחו וישתכללו ויהיו לאור-עולם, להאיר לנו ולכל העמים את דרך החיים.

היוצא מכל האמור למעלה הוא: כי פחד ההתבוללות הנמוחה והכליון הלאומי, שבו מפחידים אותנו מכל עבר, אך פחד-שוא הוא ואין לו יסוד נכון. ולא הפחד המדומה הזה מכריחנו להחזיק ברעיון הציוני, לתקבו ולהוקיר אותו, אלא הצדדים החיוביים שבו והתועלת הנשקפת ממנו לנו ולכל המין האנושי. ועל כן הקריאה, שקראו מר הורוויץ מעל במת "השלח" והד"ר נורדוי מעל במת הקונגרס הציוני: "ציוניות או התבוללות?"—אינה אלא הוא פרי רעיון משובש ותוצאת השקפה שטחית על הלאומיות בכלל ועל הלאומיות הישראלית בפרט.

בְּשֵׁת-בְּלִיָּה.

(רשימה)

מאת יהודה שמינברג.

הצעיר אהרן גרינבורג ישב באולם-הקבלה בין שאר חולים וחכה לתורו. עיניו תעו בין החולים היושבים מרנחים על כסאות רכים ובין רהיטים יפים והם מצטערים ברנחה שאינה שלהם. שקעו עיניו בעלמה אחת, ששתי עינים בוערות תחת מצחה הקמוט ושתי שושנים פורחות לה על פנים של שעה והיא מוציאה כעכועים מחונקים לתוך מטפחת נקיה וזורקת מבטים של קצר-רוח לצד הדלת של ה"קבינט". נפתחה הדלת, כאילו מכח הדחיפה של כל המבטים הדוחקים עליה. שניהם קמו ונגשו להכנס.

— נומר 5!

זה היה תורו של גרינבורג, אלא שהעלמה נתנה בו את עיניה ותבעה בו זכות-נשים. גרינבורג ותר על זכותו בהסכמה אנוסה ואָגס את עצמו לחיוך של נחת-רוח. וכשיצאה העלמה, נכנס אהרן ושהה שם זמן הרבה. הוא עמד בהרבה בדיקות ונסיונות. באחרונה זקף את עיניו על הדוקטור, ובחיוך של תחנונים אמר:

— מר דוקטור! מוכשר אני לשמע את האמת בכל מרירותה.
— אשריך, שככה אתה! — קלם אתו הדוקטור והעניק לו דפיקה של חבה על שכמיו — ובאמתו של דבר, כלום נוח לו לחולה, כשאינו יודע את מחלתו? אדרבה: בזהירות ובנֶגֶת קבועה תוכל להאריך קצת את חיידך.
— הרי לפי דבריו של מר יש בי סמנים של ... ש...
— שחפת קבועה ומנוחלת. אף על פי כן, אם תמנע את עצמך מהעמיד דורות ... רָק אתה?
— הן!
— ומה מלאכתך?
— ספרות.
— אם תשאר פנוי ותהי זהיר בוסת תרויח לך שנים.
עיני החולה כבו ותוך כדי דבור התלקחו.

— וכמה?

על פני הדקטור תעה צל של חיוך כבוש, שנבלע בצער ההשתתפות.
— מי יכול לדעת דברים כאלה בדיוק? חביבא! יודע הייתי חולה אחד, שנבאתי לו חיים לשתי שנים—ואף=על=פי=כן חי עוד חמש שנים ומשהו. עיני החולה שוב כבו.

וכשיצא מלפני הדקטור, התעכב עוד שעה קצרה באולם=הקבלה ותקן על עצמו את לבושו; וכשיצא לחוץ, הפסיקה את דרכו אותה העלמה, ששתי עינים לוחשות תחת מצחה, ושתי שושנים פורחות לה על פנים של שעה. נראה שהמתינה לו כדי לנמול לו תודה על ותורו.

הוא העמיד עליה את עיניו ונרמה לו, שהוא יודע אותה מכבר, אלא שאינו זוכר את המקום ואת הזמן, שהתודע אליה. הארת פניה אליו הוציאה אותו מתוך ספק, ונענע לה בראשו.
אף היא ענתה לו בנענועים מסבירים.

— ומה אמר הדוקטור למר?—שאלה אותו כמו מאמצע שיחה.
— מה שדוקטור רגיל לענות לחולים שקמונו—נזרק מתוך פיהו.—
ומיד הרגיש בפניו חמימות של בושה: מה ראה לענות לה כך? מהיכן הוא יודע, שגם היא חולה במחלתו? אך היא חלקה לו חיוך, שיש בו גם השתתפות וגם גביון=מס של השתתפות; ונעשה ריוח בלבו; ונעים היה עליו ללכת בחברתה.

שניהם הלכו מחרישים. השעה היתה עם שקיעת החמה. זוגות של מילים כבשו את המדרכות. ויצאו לשמע נשיקת יום ולילה. המה נסחפו בזרם הפילים והובאו לנן העיר.

— לא אסר עליך הדקטור טיולים?

— לא; אלא בתנאי שלא להתינע.

— גם לי אמר כך. רצונך להנפש?

וההשתתפות הכינה להם ספסל של שני מקומות בדיוק. שניהם כבשו את הספסל והסתכלו במילים הצעירים, שנשתכרו באוירו של בין=השמשות ונעשים קלים בדעת ובמשקל כצפרות=כרמים. —

ומבין שדרות האילנות נראה זוג... גבר לחש סוד באוני בת=זוגו וגנב נשיקה מתוך לחישה.

היא החזירה את פניה בהעויה של גועל=נפש ואמרה:— כמה מנוחכים הם הללו!

— מנוחכים—וראויים לחמלה.

— גם זה אמת.

— הגע בעצמך: שכרות זו, שבני=אדם נעשים לה עורים לרצונם וחרשים לרצונם ושומים לרצונם...

— וסופה לנשואין!

— כלומר, לעשרת קבין תקלה ורעות=רוח.

— קיום לשעה וקיום לדורות—מה שהוא בנין לזה הוא חורבן לזה.

— ובני אדם הולכים אחריה בתופים ובמחולות.

— שר-העולם מלקה אותם ברצועות של אש: לכו הקריבו את עצמכם, בשביל קיום העולם!
 — אבל מותר לו ליחיד לאמר: דיו לעולם להתקים על השוטים, ואני אשמור את קיומי שלי ולא אלך אחריו.
 — ואלא מאי? מתאווה אדם לכבוש גם את העתיד!
 — יכול אדם להוציא תאוותו זו בענינים יותר חשובים, יותר קימים.—
 המה שקעו בשיחה; והשעה היתה מאוחרת. שעול צרוד, שהתחיל בו וגמר בבת-לויתו, העיר אותם לשוב לביתם.
 — היכך מעונך? תרשיני ללות אותך?
 — יהי רצון מלפניך!
 וכשנפרדו, בקשה מעמו שיהיה אורח רגיל בביתה.

והלילה עבר על אהרן בנעימה סולדת, כאדם שמוצא לעצמו רכוש שלא היה לו אתמול, ספקותיו נעשו ודאיות... ובא לידי החלטה נטויה על חייו שבעתיד. הרגיש את עצמו קל וחפשי, כאילו יצא משעבוד לחרות; ובבקר כשקם משנתו הרגיש את עצמו יחירי בין המון שוטים, ששר העולם משכרם ומכה על קרקדם: לכו קפרו חייכם בשבילי!
 התנברו עליו נענועים סתומים, מעין אותם שמרגיש אדם השרוי יחירי בנאוותו, נזכר שיש לו שותף ביחידותו ורץ אליה.—
 כשנכנס לחדרה, מצא אותה שקועה בכתבים אצל שלחן קטן, שמחברות וניירות מפוזרים עליו. היא היתה כל-כך שקועה בהם, עד שלא הרגישה בכניסתו. גברה עליו סקרנותו, עצר בנשימתו והצליף מבט במחברת פתוחה. גראו לעיניו שורות קצרות בין גליונות רחבים עשויים בתים-בתים, בעלי שלש וארבע צלעות... הוא התחיל קורא בהן בהרהור:
 "אֵיךְ הָאֵב נֶעֱצֶכֶּט,
 אֵיךְ וְנָעַל לְעֶגְעָן..."

אלא, שהנשיקה הכבושה שרטה בגרונו... שעול חצוף פרץ מתוך פיו. היא החזירה אליו את פניה. דמדומים יצאו על לחייה.
 — אֲרָבִי הִיִּית לִי?! — זרקת בו מחאה, שחציה צחוק; ומתוך דבורה אספה את מחברותיה לגניזה.
 אף הוא התחיל מתנצל לפניה ומפס את דעתה, שהוא לא ארב לה כלל, אלא שפזרון-דעתה בכתבים גרם לכך; ואגב הוא מבקש, שתראה לו את הכתוב.
 סָרְקָה לו.

התלקחה בו סקרנות והגיעה לידי תשוקה. דמיונו ברא לו בשביל השירים הנעלמים תכן קטוע והשערות ממושמשות, שיותר שהן ממושמשות, יותר הן צורבות ומצערות בצערו של סוד.
 התחיל מפציר בה, אלא שהיא הסיעה אותו לענין אחר:
 — בגרודי ליל הייתי נדונה אתמול.

- נכר בפניך, - ענה הוא בהשתתפות-ויכול אני לדעת בשלמה?
 - שומרת מטה הייתי אצל דודתי, שלשה ימים קשתה ללדת.
 - ולבסוף?
 - ילדה תאומים.
 - גלדנית?
 - בית מלא פעוטות.
 - עשירה?
 - בעני ובחסר כל, כאצבע זו.
 - ומה שלומה?
 - עדין לא יצאה מכלל סכנה.
 - עד כמה נשתעבדו בני-אדם לאותה הקלפה המאגית!
 - אותה הקלפה מתעללת בקרבנותיה: מחרס נשבר כאשה זו היא
 גובה תאומים!
 זה היה ענין חביב עליהם לספר בו ולדרוש תלי-תלים על יסורי הנפש
 בשעבודה. השירים שבמחברות נשכחו לפי שעה, ורק בלילה כששכב על
 מטתו, והשעול המרגיז הדיד שנה מעיניו - נזכר בקטעי השיר ובמחברות
 הננוזות מלפניו; ושוב רקד עליו דמיונו בכנפים קצוצות, וברא לפניו תמונות
 קלושות והשערות מטושטשות בגלוי טפח וכסוי מפתחים.
 "צואה" ... או ריקקה באילוזה זו שקוראים לה חיים מלאים?...
 "או אינו אלא שירי אהבה? - למי?"
 ולמחר כשבא לפניו, התחיל מפציר בה, שתראה לו את הכתבים,
 וזקף עליה עין חנינה, שלא עמדה בפניה. היא הוציאה את המחברות
 ונתנה אותן לידו:
 והוא התחיל מעין וקורא:
 "איך האב נעלעבט,
 איך לעב,
 איך ווער לעבען".
 - גרמטיקא זרנונית?
 - הן! - ענתה מתבישת.
 השאור שבסקרנותו פנ בבת-אחת, ושברי האלילים של דמיונו נצברו
 על לבו כזבל. היא כבשה פניה בקרקע, והוא הטיח באויר מבטים לבטלה.
 ואחרי רגעים מועטים נזרק מתוך פיו:
 - זהו רעיון יפה!
 נחת רוח של יוצר שבה אליה. היא הרימה כננדר פנים מאירות
 ושאלה:
 - ומאיזה צד אתה מוצא אותו יפה?
 - ראשית... איני יודע עדין מפני-מה ומאיזה צד... כך מרגיש אני,
 שזה יפה לך, לברא גרמטיקא לשפת ז'רנון. ושנית... הוי יודעת... רעיון
 עלה גם על לבי עכשו...
 היא זקפה עליו את עיניה?

—היי את עוסקת בגרמטיקא, ואני אחבר כריסטומטיה זרגונית.
 יפה נראה רעיונו גם בעיניה.
 — זוהי עבודה לדורות.
 — לכל ימי היות השפה בפי הבריות.
 הסתכלו זה בזה והרגישו בקרבם כח יוצרים.
 ומאז השתקעו שניהם בעבודתם מתוך מסירת-נפש. דומה שאותה
 המיקרובא הארורה חשה התבטלות בפניהם והתרחקה מעליהם לפרקים,
 שלא לעבבם בעבודתם.
 והימים היו ימי הקיץ, והאוויר חם ויבש: יפה גם לעבודה בבית
 גם לטיולי חוץ.
 משבחת היא את הגרמטיקא שלה, שאינה מבחנת כל כך בין זכר
 לנקבה; והוא מקלם את הכריסטומטיא שלו, שהיא נוחה לקלוט מכל מיני
 ספרות שבעולם...
 וימי הקיץ פלו, בלי דעת אימתי, והגיעו ימי האסיף הרכים ושקיעות
 חמה המעוררות גענועים בלבות הבריות.
 קשה נעשתה הישיבה בבית. יצאו שניהם להלחם כנגד אותה
 ההרגשה הקשה, התובעת הרבה ואינה משנת כלום.
 המה באו לשנן לעצמם, שהרגע של ה"הוה" הוא החשוב והמוזמן
 ביותר ושקול כנגד כל ה"עתיד", שכל אותן האילוזיות שבעתיד אינן
 אלא רשתות פרושות מאת הענק האכזר ללכוד את הבריות ולבנות
 דורות מחורבנם.
 — לגבות תאומים מ"מקשות לילד"!
 ושוב הם חפצים לשנן לעצמם, שעיקר תולדותיהם של בני-אדם
 חשובים-הם מעשים הנוגים.
 ובין כך שבה גם המיקרובא לעמד על חזקתה...
 הוא יושב על אבן של שומירה חרבה, והיא-על איץ שנעקר
 משרשו והקריאו זה לזה את הפרקים האחרונים של חבוריהם. היא
 קראה את פרק "מלות ההתרנשות" והוא - אנדת-עם על "קבר שלן
 פתוח".
 והשמש השוקעת הציצה בהן בעין אורבת ושפכה על שניהם עומר
 של נצוצים; וכן של בליה שכן על השדה; כל עשב שותק ואומר:
 "מהר נשקני! עוד מעט ואינני"; והיער מסתתר בין סוף פריחה לתחלת
 בליה, ומרמה את הבריוח ברעננות מזויפת וקרירות של טחב; ומן הכרמים
 נשמעה שירת פועלים שכורים על קברם של הגפנים.
 היא הרגישה דקירה בחזה והנביחה את ידה למקום הכאב. התחיל
 הוא בהערה, שלא טוב לה לשבת סמוך לקרקע הטחוב - אלא שהשעול
 תקפו ולא נמר את דבריו.
 שעולו העיר נרוי גם בנרונה. ובסוף מלחמה של שעול ארך בדקו
 שניהם בעין אחת את מטפחותיהם שכחחו לשם... וצל כהה עבר
 על פניהם...

והשמש שפכה דמדומים על הככר... והאילנות ירקו מח ועלים יחד.
 ונתקעו עיניו באודם לחייה המעומטר בחוט של שעה, ובזעזועי שדיה
 מתוך השעול המרגיז את כל אבריה...
 ובלבו נבלעו דקירות חזהו בכאב גענועים.
 והיא חננתהו בחיוך צורב ומושך...
 והשיט לה יד להקימה... ונמצא אחוז בין זרועותיה; וצלצול
 נשיקות הפחיד את הצפרים, שהכינו את עצמו למסע. –
 ושוב אותו השעול הארור. אחוזים וחבוקים עמדו וגנחו בין הבליה
 היפה המלאה גענועים. –

לתולדות הישוב בארץ-ישראל.

(מוקדש לחג חצי-היובל של ראשון-לציון).

א.

תקופת פְּלוּךְ.

(סוף).

ולא טובה מעבודת הפקידות בשדה היתה עבודתה בפנים המושבה. כל המוסדים הצבוריים נחשבו כרכושה הפרטי. הוצאותיהם רבו משנה לשנה וכל תועלת לא היתה בהם. כי המוסדים לא התאימו אף במקצת למשאלותיהם של אותם בני-אדם, שבשבילים נוצרו. בכל המוסדים האלה היה נחשב האכר כזר וכ„אדם מיותר“ לגמרי. גם הרופא היה כעושה חסד גדול כשהיה בא לרפאות את האכר, רוב זמנו היה מקדיש לחוליו ה„משלמים“, ופעמים שהאכר היה מתחפש לאורח ומשלם לרופא כדי שיברקרו כראוי...

בית-הספר היה עולם מיוחד ומסוגר, שאינו עומד לא תחת השגחתם של האבות ולא תחת זו של מומחים. רק הפקיד הראשי היה מושל בו ממשלה בלתי-מוגבלת באמצעות המנהל. אל הבחינות לא היו נותנים לבוא לא לאבות ולא לאורחים. בקושי גדול היו משיגים רשיון לבוא אל בית-הספר פנימה בשעת הלמוד ואפילו בשעת הבחינות. בביה"ס למדו צרפתית, עברית וערבית, וגם מעט „מדע“: חשבון, דברי-הימים ותאורי-הארץ. בזמן הראשון עמד בראש בית-הספר אדם הגון ומשכיל; אבל מפני שהיה חולני משלו בביה"ס — עזוירו. אלה היו: א) מורה לצרפתית ולערבית — ספרדי מקומי, שפרנסתו היתה כפולה: חוץ מבחוראה עסק גם ברבית — כסף היה מלוה לאכרים בשלשים למאה לשנה; ב) מורה לעברית — אחד מפליטי רומניה, שלא עסק מימיו לא בחוראה ולא בחנוך, וגם זה האחרון שמש בשתי כהונות: חוץ ממה שהיה מורה, היה גם סופר עתוני של בן-יהודה, היוצא לאור בירושלים. וכשם שהעתון היה מתמכר לפקידות, כך היה מתמכר גם סופרו: הוא היה כותב מאמרי „מה-יפית“ לפקידים שונים בנוסחאות שונים. מפלגת האכרים, שהתחשבה כ„אופוזיציה“ להפקידות, היתה נזהרת שלא לדבר דבר על זו בפני המורה-הסופר הזה; ומובן מאליה, שכבודו לא היה גדול במושבה...

ובשנפתח, לבסוף, גם בית-הספר לנערות, היתה מנהלתו — אחת מאלו, שמצאו חן בעיני שיד, ואחותה — נערה שלא טעמה מעם של השכלה ולמוד —

היתה עוזרת לה. נקל להבין, שבית-ספר כזה לא היה מסוגל לתת, לילדי האכרים את החנוך הראוי.

יחוסה של הפקידות אל הממשלה היה רע מאד. הפקידים, שהיו רגילים לפזר את כספם על כל דבר, פזרו בלי חשבון גם בעסקיהם עם שרי הממשלה. עד מהרה נוכחו האחרונים, כי מן ההפקר הם זוכים וכי פקיד הנדיב אינם נוהרים בכספו—והתחילו תובעים ולוקחים, לוקחים וחוזרים ותובעים... במקום שהיו מסתפקים בראשונה במתנות קטנות, למדום פקיד הנדיב להרחיב כשאל נפשם. את כל עניניהם עם הממשלה היו עושים הפקידים ע"י סרסורים פשוטים וגסים, ואלה עוד הוסיפו להגדיל את "תאבונם" של השרים. ומוכן מאליו, שגם הסרסורים לא עשו את מעשיהם לשם שמים...

הפקידים כשהם לעצמם לא ידעו בין ימינם לשמאלם בחוקי המדינה ומשפטיה, ובסמכם על סרסוריהם הגסים עשו משגה אחר משגה. כי על ידי מעשיהם נסתכבו הענינים עוד יותר, ולא היה קץ לסכסוכים ולדברי-ריבות. הפזרנות הנוראה של הפקידות הויקה גם למושבות השכנות והחפשויות, ובכל זאת היו אלו מצליחות במעשיהן יותר מן הפקידים. המושבה רחובות היתה נומרת לפעמים את עניניה עם הממשלה בחצי המחיר ולפעמים אף בחלק החמישי ממה שנתנה הפקידות.

ואם רעה היתה פעולת הפקידות בשדה ובתוך המושבה, עוד רעה מזו היתה פעולתה ביקב. אפשר לומר, שכמעט על ידיה באו כל מושבות הכורמים עד משבר.

עניני היקב היו נחלקים בין ארבעה פקידים ראשיים: "דירקטור חיצוני", "דירקטור פנימי", "ינייראשי" ומוכנאי-ראשי. הראשון ישב בפארים והיה רואה חלומות בראל"צ והאחרונים ישבו בראל"צ והיו רואים חלומות בפארים. ה"דירקטור החיצוני" היה קרובו של שייך—וזו היתה כל תהלתו. במקום מושבו היה עושה את מכירות-היין הגדולות ואת כל הקניות לצרכי היקב. את כל קניותיו היה עושה בצרפת—משום חברי לארץ-המולדת—ומשם היו שולחן לא". קניותיו היו מצוינות בשני דברים: בהוצאות מרובות ובסחורה מקולקלת. העצים לחביות היו, על פי רוב, רקובים ובעמל רב היו עושים מהם חביות—והחביות היה דרכן להשבר דוקא בהיותן מלאות יין; יותר מטראנספורט אחד של יין לא היה אפשר לשלוח בהן בכל אופן. ברזל, פחם וכל המכונות היו נקנים תמיד מן המזנים היותר פחותים ובמחיר היותר גדול. הבקבוקים היו ממין מיוחד: רובם היו באים שבורים או היו נשברים תיכף אחרי שהתחילו למלאותם יין. כך היה הדבר בכל הנוגע לקניות; והמכירות — כאלו כמעט שלא נעשו כל זמן ששמש ה"קרוב" בכהונתו. תעודתו למכור נשארה דבר שבכתב.

ה"דירקטור הפנימי" היה צריך להשגיח על סדרי היקב ולעסוק בקניות ובמכירות מקומיות. בכהונה זו שמש מר בלוך בעצמו, אלא שבעניני היקב היה דירקטור שני לעזר כנגדו: קרובה של מינקת אחת, ששמשה פעם בחצר-הנדיב. ההשגחה על היקב היתה משונה מאד. למרות כל ההוצאות המרובות, שהיו מוציאים לצרכי היקב, לא מצאו לנחוצו לעשות נדר הגון סביבו—כאן מצא המנהל מקום לקמץ.—כל הסחורות היו מושלות ערמות, ערמות בחוץ, בלי סדר ובלי

חשבון, וכל מי שרצה זכה מן ההפקר. "לקחת" מן היקב עצים, ברזל, פחם וכיוצא בזה היה מן הדברים הרגילים, ופעמים שלא רק היו לוקחים "בירים", אלא גם מוענים בלילות על גבי החמורים והגמלים... וב"לקיחה" עסקי הכל: פועלים ובעלי-מלאכה עבריים וערביים, אכרים ונושאי-משרה. בבנין היקב עסקו מאות פועלים ובעלי-מלאכה ערביים, וכל אלה לא התעצלו לעבוד בלילה אחרי עבודת היום. "חוץ מן" "הלקיחות" הגסות הללו, שהיו מעין זכיה מן ההפקר, היו לקיחות יותר "דקות", שלא כל אדם היה זוכה להן. כל נושאי משרה היקב או בפקידות לקחו ממחסני היקב את כל הצרכים הביתיים: נפט, נופת, שמן, יין, יי"ש, חימין, פחם ועוד ועוד; והיו ביניהם כאלה, ש"צרכיהם" היו כל-כך מרובים, עד שהיו מקבלים צורה של "מסחר"... וזכר למנהג זה נשער עד היום.

אך יותר ממה ש"הרויחו" העובדים בלילה והלוקחים ביום היו מרויחים סוחר יפו, שהיו עסוקים בעניני היקב. אלה הבינו, שהם מטפלים ב"כסף הנדיב", שאין שומריו מדקדקים בו "דקדוקי-עניות". ועל כן היו הסוחרים "עושים שותפות" עם ה"עוורים" ביקב—על יסוד "חצי שלי וחצי שלך"—ואו היו נעשים "מעשי-נשים" ממש: חבית שמן או גמל עצים, שבאו אל היקב, קודם שהתגלגלו ובאו לתוך רשימת הפנקסים, היו מקבלים צורה כפולה ומשולשת; חשבון אחד, שכבר נסתלק, היה חוזר ובא לידי גובינא וכיוצא בזה. -- מעשה כזה נתגלה בשנת תרנ"ט באחד מסוחר יפו, מן היותר חשובים, וסוף דבר היה—שגרשו מן היקב מנהל-חשבונות אחד ופועל אחד... וסוחר גרמני אחד, שהיה מוכר סחורה ליקב במשך כמה שנים והיה מקבל את המגיע לו בכל פעם, לא היה נותן לפקידות קבלות על הכסף ולא היה משניב את ההומנות, ולבסוף תבע דמי סלוק כל ההומנות, ואהרי נפתולים מרובים קבל סכומים הגונים.

עוד מועילה מזו היתה השגחתו של מנהל מסחר היין. כמות היין היתה בזמן הראשון מועטת מאד ורק במשך שנים אחדות גדלה. בעזרת סוחרים מנוסים והגונים היה אפשר למכור את היין המועט הזה על נקלה בארץ-ישראל גופה ובערי המזרח הסמוכות: יפו, ירושלם, בירות, קהירה, אלכסנדריה; ומעט מעט היו השוטים מתרגלים ביין החדש, עד שגם אחר-כך, כשהיה היין מתרבה, היה יכול, אחרי השתדלות ידועה, להמכר כולו. כי עוד בשנת תרמ"ד, בזמן שיקבי ראל"צ עדיין לא עשו יין כלל, היה כבר שוק-היין במצרים גדול מאד. יין פשוט היה נמכר שם 102.769 הקטוליתר לשנה במחיר 3.388.996 פראנק; יין משובח—370.248 בקבוקים במחיר 660.738 פראנק; קוניאק משובח—865.096 בקבוקים במחיר 508.485 ליטר במחיר 400.297 פראנק; קוניאק משובח—865.096 בקבוקים במחיר 1 223.586 פראנק; וענבים חיים לאכילה היו נמכרים 11.700 קאנטאר (מחצה מכמות הענבים, שיש עתה כמושבות יהודה) במחיר 735.462 פראנק. ובשעה שהיה שוק של יין כזה מהלך יום אחד מא"י לא מצאה הפקידות החרוזה אפשרות למכור שם את מעט היין של ראל"צ, בזמן שכל כמותו היתה איזו אלפים הקטוליתר! הפקיד הראשי היה יושב בחדר עבודתו ומחכה לביאת סוחר-יין, וכשבא כזה, על פי מקרה, היה מדבר עמו כפקיד ופוטרו מלפניו. ופעמים שהיה בא איזה סוחר ולא היה מוצא איש לדבר עמו, כי הפקיד היה "עסוק". שום פרסום לא נעשה ליין, וגם בערים היותר קרובות לא ידעו מציאותו.

אמנם, המנהל יסד בתי-ממכר של יין בערים המזרחיות הקרובות, שיסודם עלה בכסף רב והנהלתם נמסרה בידי "קרובים", שעשו את מלאכתם בשכר חדשי קבוע; אבל אנשים כאלה לא יכלו להצליח מפני שלא היו מוכשרים לכך ומפני שתנאי-עבודתם לא היו נאותים: במרכז גדול כמצרים מכרו רק ממאה ועד מאתים הקטוליטר יין! הרבה מהם היו עושים את מלאכתם רמיה והיו מוהלים את היין במים, גם היו קונים יין יוני פשוט בזול ומוכרים אותו לשם יין ארץ-ישראל, וסוף סוף היו פושטים רגליהם ליקב ולא היו משלמים בעד היין שלקחו, עד שלבסוף נסגרו כל בתי-הממכר הללו.

ככה התנהלו עניני היקב מן הצד המסחרי. ומן הצד הטכני? הייני הראשון היה נוצרי. אומרים עליו שהיה מומחה. את מקומו ירש ייני-מקומי, כלומר אדם, שנעשה ייני מעצמו. בשנים הראשונות קלקל והחמיץ הרבה יין, שרובו נשפך החוצה. מתחלה היה מנהל-חשבונות בלשכת הפקידות שברא"צ וזכרון-יעקב. אחר-כך שמש זמן מועט את הייני הנוצרי—והיה לייני-ראשי. ולידו נמסרו שני יקבים עם אלפי הקטוליטר יין. הוא היה חסר כל הכנה מדעית ואף ידיעית היותר יסודיות חסרו לו. האמת נתנה להאמר, כי לעומת החסרונות העקריים האלה היו לו גם מעלות. הוא היה אדם בעל אָנרגיה נפלאה וכשרונות טבעיים והיה מסור לעבודתו בכל לבו ונפשו; ואחרי שעסק במלאכת היין שנים אחדות, נעשה לייני מומחה באמת ולבסוף כבר עשה יין טוב, שקנה לו שם בעולם, אבל בזמן הראשון קלקל והפסיד. הוא לא ידע גם להשתמש במכונות הגדולות והיה מחליף אותן לעתים תכופות. ומשליכן לערמות-האשפה—או, יותר נכון, לערמות-ההוב—שמאחורי היקב. פועלים הרבה עבדו תחת השגחתו בשכר מרובה, ועליהם משגיחים ועוזרים שונים. כלם היו בלתי מומחים בעבודתם ושום עין מנוסה לא השגיחה עליהם. לפעמים היו נשפכות בריבות מלאות יין; פעמים שהחביות לא היו נסגרות ופעמים שהיו מערבבים מין בשאינו מינו. ערבוביה, תוהו-ובוהו שררו בכל מקום. לצערנו, לא נשאר כל זכר בכמה עלה עבודו של הקטוליטר יין בימים "הטובים" ההם: החשבונות מן הזמן ההוא כפר-התום הם גם ליודעי חשבון. אבל גם בשנים המאוחרות, אחרי שנתקנו סדרים ביקב, אחרי שכמות היין הנחמץ נתמעטה, אחרי שהפועלים קנו נסיון וההשתמשות במכונות נשתבחה, עלה עבודו של הקטוליטר יין לעשרה פראנק, ואחר-כך—לשבעה, לחמשה ולבסוף — רק לשלשה... גם כל שאר ההוצאות: לעשית החביות, למשלוח-היין וכיוצא בזה, היו גדולות בלי ערך מן הצורך והראוי. כך היו עושים יין בימים ההם!

והמוכנאי?

המסכן הזה היה לצחוק בפי הבריות. הוא היה נפח פשוט ביו, אלא שזכות אחת עמדה לו: הוא היה חייב כסף להירש—מנהל "מקוה-ישראל", שהיה בזמן הראשון מנהל כל מושבות-יהודה—וכדי לגבות ממנו את חובו מנה אותו הירש למוכנאי ביקב שברא"צ... ובמשרתו זו נשאר עד היום. הוא לא למד מימיו ולא שמש מוכנאים מלומדים. ואמנם, הרבה קלקל ה"אומן" הזה במשך שנות-עבודתו הרבות. לו חייב היקב תודה בעד חלק גדול של הוצאותיו המבהילות. מעשה במכונה הגדולה, בעלת מאה כחות של סוסים, שהרבה עמלו ה"מוכנאי"

ועוזריו בעריכתה והיא, העקשנית, לא נכנעה להם; וכשבא המוכנאי מיפו מצא, שהמכונה ערוכה באופן הפוך... ומעשים כאלה לא היו חיון יקר. הרבה פועלים ובעלי-מלאכה עבדו תחת השגחתו בלי שהיתה עין צופיה עליהם. וכמה "משנות" נעשו במקצוע זה! מי שלא ראה בימים ההם את בתי-החרושת האלה ואת המלאכה שנעשתה בהם, וגם את החומר הרב, שהיה צבור ומתגלגל כאן ערמות, ערמות, — לא ראה פורנות שוכבה מימיו. כך נעשתה העבודה בראל"צ בימי הפקיד ה"אדיר" וה"חרוץ" בלוח. וכדי לבקר את כל ה"עבודה" הרבה הזו היה בא מפארים, אחת לשנה או לשנתיים, הפקיד הראשי — שייד.

ימים רבים היו הפקידים מכינים את עצמם לקבל את פני "אביהם" — כך היו קוראות לשייד "בנותיו" המפורסמות: היו מנקים את הרחובות, מיפים את הבתים של — הפקידים, מכינים "מכשירים" שונים להנעים את חיי האדון הגדול בארץ ה"שוממה", מפארים את גינות הפרחים... ובבוקר לא עבות אחד היו יוצאים ליפו במרכבותיהם כל הפקידים, איש לא נעדר. אויר המושבה כאילו נטהר לשעות אחדות...

ולפנות ערב היה קם שאון ומהומה בכל הרחובות. המרכבות היה שבות, עגלות מלאות חפצים שונים היו עוכרות בראש ואחריהן היתה באה מרכבת ה"אב", שמחמד היה נוהג בה — מחמד זה היה חביבו של בלוח וכמה שנים שמש אצלו בתור עגלון, ומעין צורה של "פקיד" היתה לו; והפעם היה מחמד מאמץ את כל כשרונותיו העגלוניים לכבוד האורח "הרם". ימים אחדים היה שייד יושב בתוך "בניו" ו"בנותיו", היה עושה להם נשפירחשק ומשתאות ומספר להם "חדשות מפארים", והרגעים היו עוברים וחולפים בנעימות. ובוה היה גומר ה"מבקר" את בקרו והיה הולך למושבה אחרת וכל הכבודה אחריו...

ופעמים שגם אחדים מאכרי המושבה היו באים אליו — פעם לשם ברכה ופעם לשם בקשה; אבל הרבה מבני-המושבה היו חורקים שן על "שליחי-הצבור" שלהם ולא קללה נמרצת אחת היתה מתפרצת מפיהם על הראש ועל עוזריו... שייד היה בא לפעמים אל בית-התפלה, דורש דרשות ומספר על הגדולות ועל הנצורות, שיש עם לבבו של הנדיב לעשות ל"נכדיו"... ופעמים שהיה שם עיניו באחת מבנות האכרים, "מאשר" אותה, לוקחה עמו לפארים, "מכין" אותה במשך שנים אחדות ושולחה אחר-כך להיות מחנכת ל"אחיותיה" ומנהלת לבתי-הספר. קרוביה של "מאשרה" כזו מיד היו משתכללים ביד רחבה, אם בתור אכרים מקבלי תמיכה שמנה ואם בתור עוזרים לפקידים.

נקל להבין את מצבו של האכר בסביבה המקולקלת הזו. מסכיב שרר איזה "מחול-מות" של פורנות, השחתת המדות, שפלות ושארלאמאניות. עשירות אנשים ריקים ופוחזים חיו חיי-אצילים והיו משחיתים כמו בכונה את כל יסודות החיים של האכרים. המצב הזה הוליד יאוש גורא והיאוש גרם לירידה רוחנית ומוסרית...

הירידה הרוחנית הזו, שהלכה והתפתחה בכל המושבות הנתמכות במהירות

משונה, היתה בשנים הראשונות יותר חלשה בראל"צ: היא פגשה שם מעצורים בדרך התפתחותה. המעצור האחד היו—האכרים הבלתי-נתמכים; המעצור השני—הכחות האישיים, שנמצאו בראל"צ בכמות יותר גדולה מבשאר המושבות, והמעצור השלישי—התקוה הטובה לעתידות הכרמים.

הגפנים הצרפתיות Carniane, Alicante, Bordelo נתנו תוצאות טובות מאד. הענבים היו מרובים וטובים. תקות הכורמים לשחרור גדלה. וכשראו הנתמכים, שהגפנים מכניסות יותר ממה שהם מקבלים בתור תמיכה, התחילו לדרוש מאת הפקידות לשלם גם להם מחיר הענבים כמו שהיו משלמים להבלתי-נתמכים ולבטל את התמיכה החדשית. והפקידות הסכימה סוף סוף לדרישה זו, והמעשה הזה הרים את רוח בני המושבה. בולמוס-העבודה אחוז שנית והם התחילו לעבוד בכרמיהם בחשק נמרץ. אז כבר החלו לדאוג לשלום הגפנים הצרפתיות מפחד הפילוכסירה, שעשתה שמות בצרפת, ונמעו גפנים אמריקניות. האכרים השקיעו את עצמם בחובות פרמיים והיו משביחים ומתקנים את כרמיהם. אבל בעבודת היין נעשתה או—בשנת תרנ"ב—תמורה נמרצה, שהרכבה תוצאות רעות היו לה.

ההוצאות המרובות של עשית היין ומכירתו הביאו במבוכה את „משבל" המושבה. ואז באה בלבם מחשבה חדשה, איך להחליץ מן המצר.

וכך אמרה הפקידות: גפני ראל"צ הן מן המינים הצרפתיים הרגילים, שאמנם כמות ענביהן מרובה, אבל איכות יינן אינה מצוינת, ועל כן אין היין הזה יכול להמכר במחיר גבוה. ולפיכך טוב להחליף את המינים הללו במינים היותר משובטים שבצרפת—Malbec, Cabernet—שכמות יינם, אמנם, מועטת היא והוצאות-עבודו של יין זה מרובות, אבל מחירו בשוק גבוה מאד.

יש אומרים, שמחשבה זו נולדה במחו של הנדיב עצמו וגם הנדיב בעצמו מאמין כך, וכן אמר גם ל„מלאכות" המפורסמת, שהתיצבה לפניו בשנת תרס"א;—אבל מה שקרוב יותר לאמת הוא—שהפקידים הציעו לו הצעה זו לכסות על ידי עבודה חדשה ורבת-הוצאות על מעשיהם, והצעה זו מצאה נתיבות ללב הנדיב, עד שלאחרונה חשב אותה לפרי רוחו.

אבל, יהיה איך שיהיה, הגפנים הצרפתיות המצויות נידונו לעקירה, ובאכזריות נמרצה התנפלו עליהן, כרתו את ראשיהן והרכיבו עליהן ראשים חדשים... ונפלא הדבר: אותו הגנן כ. (אשר את שמו הזכרנו למעלה), שנחל על פי מצות-הפקידות את עבודת ההרכבה, התנגד להמעשה החדש ובשעורים, שקרא באוזני הכורמים, הוכיח, כי בארצות החמות יש עתידות רק ליינות ליקר—יינות מתוקים—אבל לא ליינות הצרפתיים החזקים והמשובחים... אבל הפקידות צותה—ומי לא ישמע? הפקידות נתנה צו לכל המושבות להרכיב את כרמיהן במשך שלש שנים, ומי שלא יספיק לגמור את עבודתו במשך הזמן הזה, אין ענביו נכנסים אל היקב. ורשימות נתנה הפקידות לכל הכורמים, שעל פיהן היו צריכים לעשות את עבודתם, ורשימות אלו שמורות בידיהם עד היום. להכורמים שמצבם החמרי היה רחוק, נתנה הפקידות הלוואות ביד רחבה לצרכי ההרכבה ואת מחיר הענבים החדשים קצבה בשער הגבוה מאד: קברנה — 80 פראנק ומלבק—70 פראנק כל קאנטאר.

בראשונה התנגדו הכורמים לחדוש זה. עינם חסה על כל העמל הרב, שהשקיעו בכרמיהם, אשר כבר אהבו והאמינו בעתידותיהם. אך תהבולותיה של הפקידות פעלו את פעולתן; גם עסקני-ישוב צדיים דברו על לב הכורמים לשמוע בקול „מיטיביהם“, והנגן הראשי הרמנס, שמומחיותו לא היתה או מוטלת בספק, בא מפארים ודבר על לב כל כורם וכורם, ש„בארזן קטון“ יהיה, אם לא יסרב להפקידות, כי כרמיו יעשירוהו עושר רב... והגורל הוטל. העבודה נעשתה, ובמהירות גדולה עקרו הכורמים מה שנמטע: כרתו את ראשי הגפנים, שכאילו נולדו בשביל תנאי המקום, והרכיבו עליהן ראשים חדשים, שהיו זרים לתנאי האקלים והשוק. וביקב התחילו ההכנות לקראת האורחים „מיוחסים“ החדשים... מכונות חדשות הובאו ובתוכן מכונת-הקרח הענקית. ועוד הפעם נתפזרו לכל רוח רבבות פראנקים.

ובעצם העבודה הזו „בקש“ הפקיד בלוח את הכורמים לערוך בשביל הנדיב „מכתב-תודה ארוך“ על היקבים הגדולים והנהדרים, שבנה בשבילם, ולחייב את עצמם למכור את כל ענביהם רק להיקב ולא לאחר ומ„ריוח היקבים“ יגבה הנדיב את הכספים היסודיים, שהשקיע במושבה. — בראשונה העיר המכתב חשוך בלב האכרים. ההתחייבות למכור ענבים רק ליקב, ההתחייבות לסלק את ההוצאות המדוברות מן „ריוח“, כל זה הביאם במבוכה. אבל עד מהרה שבו והתישבו בדבר ומצאו, כי במכתב יש הרבה „נחמות“: אם הפקידות דואגת לזה, שכל הענבים ימכרו רק להיקב בלבד, אין זאת כי עסקי היקב באמת טובים הם, שאחרי כל הפזרנות היתרה יש תקוה לריוח. כך חשבו האכרים — וחתמו על המכתב בשמחה. ומצב הרוחות היה מרומם ומלא תקוה נפרוה... .

המכתב הזה היה כעין נקודת-מהפכה בתולדות ראשון-לציון: עד כאן הוסיף רוחם של בני המושבה לעמוד בפני ההשפעה המוסרית של הפקידות; מכאן ואילך התחיל לרדת יותר ויותר.

המכתב הזה, המקחים הנפרזים, הבטחות הרמנס, — כל אלו גרמו לכך, שהאכרים בעצמם התחילו מאמינים בעתידותיהם המזהירות. שם כורם נעשה אז לשם נדרף של „אושר“ ו„עושר“, — והכל התחילו להגות בנמיעות. בולמוס-הנמיעה אחז את כל המושבות בא"י. אף אלו, שנוסדו על חשבון עצמן, לא נמלטו ממנה. ואיש לא בקש חשבון לדעת מכל הנעשה מאחורי הפרגוד: לדעת כמה יין עושה הפקידות, כמה היא מוכרת וכמה היא „מרויחה“ על צד האמת... .

איש לא ידע זאת ואיש לא רצה לדעת. וכשבא אז „אחד-העם“ לארץ-ישראל והעיר בפעם הראשונה על הסכנה הכרוכה בכרמים, קראו אחריו: „משוגע איש-הרוח“!...

בראשון-לציון עוד נשארו אכרים אחדים, שנחלותיהם היו כתובות בערכאות על שמותיהם, והדבר הזה לא נתן מנוחה לפקיד ה"חרוץ". ועל כן דרש בשעת כתיבת מכתב-התודה בעד היקבים הגדולים, שכל האכרים האלו ירשו לרשום את נחלותיהם על שם הנדיב או בא-כחו. והדבר נעשה. את לבותיהם של אחדים שהתעקשו קצת קנו ב"הלואות" חדשות ובנתינת קרקע במקד-הזול. ומן היום ההוא היתה כל ארמת ראל"צ כתובה על שם איש אחד — ב ר ו ן שמו — שהנדיב בחר בו, ולהאכרים לא נשאר שום סימן רשמי, שנחלותיהם וכל רכושם שלהם הם.

וראוי הדבר להזכר, שבשעה שגמרו את בנין אותם היקבים "הגדולים והנהדרים", שבשבילם אבדו האכרים את הסימנים האחרונים של עמידה ברשות עצמם, נתבקשו אל חנוכת-הבית אנשים "נכבדים" מכל הסביבה: יהודים וערביים חשובים ופקידי-הממשלה, ורק אכרי-המושבה לא נתבקשו לבוא...

משה סמילאנסקי.

רבי מנחם בן סרוק.

מאת

דוד כהנא.

המליץ הנשגב והמדקדק הגדול רבנו מנחם אבן סרוק נולד לערך בשנת ד'א"תר"ע ליצירה בעיר טורטווסא בספרד, במחוז קאטאלוניא. אביו ר' יעקב היה סוחר, אבל השתדל לגדל את בנו לתורה וללמדו משנה ותלמוד וגם דקדוק הלשון העברית וצחות המליצה העברית. ובנו מנחם עשה חיל בלמודים, ואחר-כך עסק, כפי הנראה, במסחר ביחד עם אביו. מצבו של מנחם היה אז טוב, כי חי בשלוה ושמו הטוב נודע ברחבים. ובעת ההיא ישב בעיר יאען, לא רחוק מעיר-המלוכה קורדובה, אדם חשוב ועשיר ושמו יצחק אבן שפרוט, אבי הנשיא חסדאי, שעלה אחר-כך לגדולה, כי נעשה רופא ויועץ למלך קורדובה, עבד-אלרחמן השלישי¹. ר' יצחק אבן שפרוט היה אדם יקר-רוח ונדיב-לב והיה נכבד בעיני עמו מאד, כי אהב לאסוף אל ביתו כל אדם נבון וכן-תורה ולתמוך אותו בכספו. ויהי היום ומנחם בא לעיר יאען, כנראה לרגלי מסחרו, ושם התראה עם ר' יצחק ומצא חן בעיניו ושניהם נקשרו זה לזה בחבלי ידידות, עד שמנחם נעשה איש-סודו, מזכירו וסופרו, ישב בביתו ימים רבים וכתב לו הרבה מכתבים. כי מנחם היה סופר מהיר ומליץ מפואר, ואמר: "דמות הלשון הנלעג, כדמות כנור, אשר קעו יתריו"². מנחם חבר שיר-הלה לכבוד ר' יצחק על ארון-העדות בבית-הכנסת, שבנה זה מכספו, והגיד שם את שבחו הרב³. וכשנפטרה אשתו של ר' יצחק שפרוט, בא בנה, הנשיא חסדאי, מקורדובה לגמול לאמו את החסד האחרון

-
- (1) ר' משה בן עזרא אומר בספרו הערכי על חסדאי: "אליאני אלקדמה, אלקרשבי אלריאסה", כלומר, מעיר יאען היו אבותיו מקורם, ומשעת גדולתו היה בקורדובה. עיין בספר "תשובות תלמידי מנחם" לשטרן (עמ' 58, סי' 8).
- (2) עיין ב"מחברה" (עמ' 1).
- (3) עיין מכתב מנחם לחסדאי, שהוציא שד"ל ונדפס בספרו "בית האוצר" (עמ' 47).
- ועיין גם בספר "תשובות ת"מ" לשטרן (עמ' 23).

והלך בחצות הלילה רגלי לבית מנחם כדי לבקשו, שיחבר קינה על מות אמו. ומה השתומם חסדאי לראות, כי מנחם כבר ישב בחדרו וכתב הספר על אמו עוד קודם שבקש זאת ממנו! אז נשבע חסדאי בה, שיזכור לו את החסד הזה כל הימים⁽¹⁾. הנשיא חסדאי שב לביתו וגם מנחם עזב אחר-כך את ר' יצחק מיטיבו ויצא לטורטוסא הרחוקה, עיר מולדתו⁽²⁾.

כאשר שב חסדאי לקורדובה, זכר את מנחם ואת החסד שעשה עמו, ולאחר זמן ידוע שלח לו מכתב, שבו בקש ממנו לבוא מהר מטורטוסא הרחוקה אליו לקורדובה וכל מחסוריו יהיו עליו, באופן שהוא ובני-ביתו יבלו את ימיהם בשלוה ורוב-טובה. כי, אמנם, בימי-גדולתו לא שכח הנשיא חסדאי את אחיו ועמו והשתדל בכל נפשו להרבות חכמת-ישראל בספרד. כך אנו מוצאים, שחסדאי שלח מכתב גם אל דונש בן תמים לעיר קירואן, שישלח לו כללי חשבון עבור-השנים וזמני ראשי-חדשים, כדי שלא יצטרכו בני-ספרד להמתין בכל שנה ושנה עד שיבוא להם החשבון מישיבות בבל; ודונש מלא את בקשתו⁽³⁾. וכן העביר חסדאי קול: „מי זה אלי, וכל מחסורו עלי!“—ועל כן התקבצו אליו „כל גאון וכל רב, מארצות אדום וערב“, ובימיו החלו המשוררים לצפצף⁽⁴⁾. כי ידיו היו פתוחות לכל מליץ ומשורר בלשון עברית.

מנחם שמע לקול-הקריאה של חסדאי, כי אחנתו וידידות הוריו משכו אותו לבוא אליו מרחוק⁽⁵⁾. מנחם מהר לעזוב את עיר-מולדתו טורטוסא ויצא לדרך עם אביו ואחיו ובני-ביתו „בחרבוני קיץ“ והוסיף ללכת בשעת סופה וסערה, עד שבא לקורדובה, הרחוקה מטורטוסא הרבה. אביו, ר' יעקב אבן סרוק, קנה לו בקורדובה בית ובנו מנחם היה סופר ומזכיר להנשיא חסדאי וכתב לו מכתבים רבים למדינות שונות; והוא הוא שכתב בשנת ד"א תשי"ז לערך את האגרת המפורסמת למלך הכוזרים⁽⁶⁾. הנשיא חסדאי

(1) עיין במכתב מנחם הנזכר (בית האוצר, עמ' 55).

(2) מנחם כתב לחסדאי במכתבו הנזכר לאמר: „עמדתי לפני אדוני אביך וכו', וכל ימי, אשר פרש עלי צלו, שמש לא יך עלי וכו', ואחר זאת זכור נא אדוני, כי הביאותני ממרחק“. ועל פי הדברים האלה אמר שי"ר, שאביו של חסדאי, ר' יצחק, ישב במקום שישב מנחם (עיין „אגרות שי"ר“, שהוציא גרבר, עמ' 121). אך הנכון הוא, לדעתי, כי ר' יצחק ישב בעיר יאען ומנחם בא תחלה אליו ונתעכב אצלו כמה ימים, ואחר-כך שב לעיר מולדתו טורטוסא. ובזה סרו תמיהות שי"ר. מנחם עסק בעירו במסחר, כמו שאמר במכתבו לחסדאי: „והשיבותיהו מסחורתו“ (עיין בית האוצר, עמ' 56).

(3) עיין ב„ספר יצירה“ לדונש בן תמים, שהוציא גרוסברג (עמ' 31).

(4) עיין בס' תחכמוני שער י"ח, והנכון הוא כמו שאמר שי"ר, שצריך להגיה שם כך: „הוא הנשיא הגדול בן ר' יצחק הספרדי ר' חסדאי“. עיין אגרות שי"ר (עמ' 192) ועיין קבלת הראב"ד בס' יוחסין השלם (עמ' 4, סי' ח').

(5) עיין במכתב מנחם לחסדאי (בית האוצר, עמ' 56), ששם במקום: „עקב ידידות הורך“ צ"ל לדעתי: „הורך“. וכן אמר מנחם על ר' יצחק במכתבו: „אהבני וימשכני כחבלי-ידידות“.

(6) עיין „יאהרביכער“ לבריל, שנה ד' (עמ' 182); שהרי בשנת תש"ך שלח יוסף, מלך

עורר אז את מנחם, שיחבר בעברית ספר על שרשי לשון=הקודש, כמו שעשה לפניו רבינו סעדיה גאון, שחבר ספר האגרון. מנחם שמע לרבי חסדאי והתחיל לכתוב בלשון עברית את ספרו, שקרא לו בשם "מחברת". יום ולילה עמל בחבורו זה והשקיע בו את כל כחותיו, כי השתדל לאסוף את כל השרשים הנמצאים בכתבי=הקודש, הן בלשון עברית והן בלשון ארמית, וכן את המלות השוות בצורתן והשונות בפתרוןן¹, וגם יצא לבאר את הלשון העברית בלשון זו עצמה, והדבר הזה היה קשה לו מאד². בכל זאת עבד את עבודתו בחשק נמרץ.

אבל מצבם החמרי של מנחם ובני=ביתו בקורדובה היה רע ומר. כי מנחם סמך על נדיבות=לבו של הנשיא חסדאי, וזה לא מלא את הבטחתו ולא נתן לו די מחסורו, עד שמנחם כמעט סבל חרפת רעב. סבת=הדבר היא, כפי הנראה, מה שמנחם היה איש תם וישר ועניו ולא החניף לאיש, כי פיו ולבו היו שווים, ועל כן אבד חיש את חנו בעיני חסדאי, שכדרך רוב התקיפים והעשירים אהב גם הוא שפת=חלקות. גם בעיני משרתיו הרבים של חסדאי ואנשי=סיעתו, שסבבוהו תמיד בכחש וחונף, היה מנחם בתום=רוחו ואמתו כקוץ מכאיב, ועל כן דברו עליו רעות ובקשו תואנה להשפיל את כבודו עד לעפר³.

מנחם עבד את חסדאי באמונה ולא נתן שנה לעיניו עד אשר נכונו עיניו הרבים של הנשיא⁴; אבל חסדאי לא קיים את הבטחתו ועשה כמו שעושים רוב אֵלֵי הכסף: מבטיחים תחלה הרבה ואינם נותנים אחר= כך אף מעט, ואוי לו לאיש, שאבד חנו בעיניהם!... כנהוג אצל העשירים, לא שאל גם הנשיא חסדאי את נפשו: במה חי מנחם ובמה הוא מתפרנס עם בני=ביתו? הוא שכח את השבועה שנשבע לו, ושכח גם כן, שהוא הלא הביאו לקורדובה ממרחק, בו שם מנחם מבטחו ורק אליו עיניו תלויות. אך אחרי שכבר נפלו פני מנחם ממחסור ומרעב, חמל עליו חסדאי וצוה למשרתי ביתו לתת לו מחסורו, אך בצמצום, במדה ובמשקל; אבל אז אמין מנחם את רוחו ולא רצה לקבל מידם כלום⁵, ובכל זאת לא חטא בשפתיו

הכוזרים, תשובה לחסדאי. ועיין יוחסין השלם (עמ' 214) ובמ"ע "המניד" לשנת תרל"ד, נ' כ"ב (עמ' 198).

(1) עיין ב"מחברתו" (עמ' 8), ושם רשם את המלות על פי סדר א"ב ותתם בסוף המחברת את שמו מנחם, כי שם צריך לקרוא (כמו שהוכיח הפרופ' באכר בצדק) כך: "מנה אחת, נבל עשור, חלקת השדה, מעונ", ר"ת מנחם (עיין *Revue des Etudes Juives*, כרך כ"ז, עמ' 153).

(2) כן אמר ב"מחברתו" (עמ' 23): "לשון בלשון לא יפתר היטב" (ועיין עוד שם, עמ' 38).

(3) מנחם אומר במכתבו לחסדאי: "רדפוני בקנאה וכתואנה, סכבוני בכחש ולא לאמונה עשקוני מריב" (עיין בית=האוצר, עמ' 52 ועמ' 54).

(4) שם, עמ' 52; 5 (עמ' 56).

נגד חסדאי וקוה, שסוף סוף תהיה משכורתו שלמה מאתו. אבל תקוה היתה מפה-נפש ותחת משכורת באו לו רדיפות נוראות, שבהן לקה בממונו ובגופו.

כשהתחיל מנחם לכתוב את ספרו "מחברת" שמע חסדאי את שמע דונש בן לברט, או רבנו אדונים הלוי, ואת שמע רוב חכמתו במליצה ושיר ובדקדוק הלשון העברית. על כן שלח לקרוא גם אותו אליו, כי חשב בלבו: "קנאת סופרים תרבה חכמה", — והנשיא ידע ואהב את הלשון העברית בכל נפשו⁽¹⁾. ומארץ רחוקה, מעיר פאס בצפריקא, בא דונש לקורדובה. הוא היה אז עוד צעיר לימים, ובכל זאת קבל אותו חסדאי בכבוד גדול ועשה גם אותו למזכירו וליועצו. כי דונש היה מנדולי היחס: אבותיו היו שרים בישראל והוא היה חכם ועשיר ונדיב-לב ותמך בכספו דלים, ובעיני חסדאי היה יקר ונכבד מאד.

ובעת ההוא, בשנת תשנ"ח בערך, השלים מנחם את ספרו "מחברת", אחרי שעמל בו זמן מרובה. בראש הספר דבר מעניני חכמת הדקדוק ומדרכי-הלשון, ואחר-כך יצא נגד ר' סעדיה גאון ונגד המדקדק הנדול ר' יהודה בן קריש ושאר הפותרים הרבים, ואמר בגדול לבב על פתרוני ר' יהודה בן קריש: "והיה עליו מאמתת המוסר, בטרם שימו פתרון, דחקור איך יבנה בנין הלשון"⁽²⁾. וכן הורה מנחם במחברתו, שאין לבאר שרשי לשון-הקודש ע"פ הלשון הערבית ורק יש לבארם כמשמעם⁽³⁾. כי כשם שהפליא ה' את האדם מן הבהמה בניב-שפתים, כך הפליא את לשון-הקודש מלשון כל אומה אחרת, שהרי היא "לשון המזוקק במצרף, הנעלה מכל הלשונות, אשר נחלו בני האדם"⁽⁴⁾. וכן יצא דהורות, שאין להפוך את האותיות או להחליף את המלות זו בזו, כמו שהיו רגילים המדקדקים שקדמוהו להפוך, למשל, "נעל" ל"עגל", "זב" ל"בז", או גם להחליף "אבח" ב"אבע", "אובל" ב"יובל" וכדומה, כי לא נכון לעשות

(1) רק מאהבת הנשיא להלשון העברית לא כתבו מנחם ודונש ותלמידיהם את ספריהם בלשון ערבית, וראיה לדבר: כשמת הנשיא מיד התחילו לכתוב עוד הפעם ערבית.

(2) עיין "מחברת מנחם", שורש אבה, אלף, הג, ניגת.

(3) לדעת גרוס בספרו האשכנזי "מנחם בן מרוק" (עמ' 65) וכן לדעת הפרופ' באכר בספרו: Die Anfänge der hebräischen Grammatik (עמ' 71, הערה 2), יש לפרש מלת "כמשמעו", שמשמש בה מנחם הרבה — שבשורש זה דומה הלשון הערבית להעברית; אבל דבריהם אינם נכונים, כי כוונת מנחם במלת "כמשמעו" היא: כפתרון-המלה הידוע להחמון והמורגל אצלו, באופן שהמלה אינה צריכה לתרגום ופירושו כלל. וכן אמרו תלמידיו בשמו: "הפתרון כמשמעו", כלומר, כפי שהוא ידוע ומפורסם לכל (עיין בספר "תשובות תלמידי מנחם" לשטרן, עמ' 103). וכן אמר מנחם ב"מחברתו" (עמ' 129): "ויסר אליה (שופטים ד', י"ח) כמשמע ויט אליה"; שם (עמ' 141): "פרע, ענין פריון הוא כמשמעו"; ושם (עמ' 121): "נבלה וטרפה כמשמעם". ועיין ל"ק לפינסקר (עמ' 143 בהערה).
(4) עיין בראש "מחברתו".

בן 1). ובכלל הלך מנחם בדרך חדשה בספרו ועשה לו שם גדול. כי היה הראשון בישראל, שחבר ספר-מלים, שבאו בו שרשי לשון-הקודש וגם שרשי הלשון הארמית הנמצאים בדניאל ועזרא, והכל בסדר נכון מאד. וכשראה דונש את הצלחת מנחם ב"מחברתו", קנא בו כסתר-לבו מאד. ואף על פי שהיה עדיין בבחרותו חשק להמנות גם כן במחברי ספרים. ואחרי שראה, כי מנחם נגע מעט בספרו בכבוד רס"ג ודבר קשות על פתרוני בן קריש, חשב דונש, שעתה שעת-הכושר לפנוי להראות את גדלו ולהתרומם ולהשפיל את כבוד מנחם עד לעפר... עד מהרה יצא לבקש מומים ב"מחברתו" של מנחם ויצא נגדו בכעס ובקמח. ובספר, שבו סדר את תשובותיו על ה"מחברת", אמר, שמצא ע"ה מאתים השנות. ודונש נהג הפעם במנחם מנהג מבקרים קנאים, שמחפשים רק עלילות וחסרונות במלאכת רעיהם: הוא השתדל להוכיח, שיש ב"מחברתו" של מנחם רק שגיאות ושבושים, והעלים את האמת, שיש בה גם דברים טובים ונכוחים, ולא עוד, אלא שהוא בעצמו הודה לרוב דברי מנחם ונטה ממנו רק בדברים מועטים. כל זה העלים דונש וכתב בהקדמתו, כי מנחם חבר "ספר מפר לכל אמרי שפר" ונתן מכשול לתלמידים רבים, ועל כן יהיה "לחכמים דענ"; ולפיכך יצא הוא, דונש, לגדוד את הפרצה ולרפא את ההרוס, כי מפני חוסר-דעתו של מנחם בבנינים הרם את חומת הלשון. —

ואת הספר הזה, המלא ארס ורעל, שלח. דונש להנשיא חסדאי, ובראש הספר באו ממנו שני שירים שקולים על משקל ערב: האחד, "דעה דבי", הוא שיר-תהלה לכבוד חסדאי, והשני, "לדורש החכמות", שיר גדול בן ק"י בתים, מכוון נגד מנחם והוא מלא דברי בוז ולעג על בעל ה"מחברת". אף על פי שהיה מנחם זקן ממנו, התקלם בו דונש כבנער קטן וקרא אותו בשירו זה בשם "פתי" וגם אמר עליו, ש"הביא שחת בלבות היצורים", "שפת-קודש שבר, וחטא אל חטא צבר, ושת מכמרים, לרגלי התלמידים הישרים, וטוב עשה לו כסס ספרו בקברים, ולו בן שם קפץ לפיו במסגרים" (2).

וכדי להשפיל את כבוד מנחם בעיני חסדאי ביותר, מצא דונש לנחוז להרים קול-צעקה בראש שירו השני "לדורש החכמות", כי מנחם נגע בכבוד "זקנו ורבו" של דונש, ר' סעדיה גאון, שכבר היה אז שמו גדול וקדוש באומה (3). הדבר הזה לא היה אלא עלילה ותואנה מצד דונש. כי באמת דבר מנחם ביראת-הכבוד על רס"ג ואמר: דקדוקי

(1) עיין שם, עמ' 58 ועמ' 77, ועיין שורש "אבח", "אבוי", "אובל", "אזר", ועוד בכמה מקומות.

(2) על הדברים האלו בפרטות עיין בספרי: "רבי דונש בן לברט" (עמ' 7 ועמ' 54).

(3) עיין בספרי הנזכר (עמ' 66, סי' 60). ועל זה אמר רבנו תם: "קרוב בעיני, כי נחפו דונש על אשר אמר בחזויו וכו', וכצפור צדה חכם השנערים וכו', כי לא חלק עליו מנחם, אך הודה לו". עיין "תשובות דונש" (עמ' 23).

פתרונו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו; על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה לבלתי שום משנה בסדרי עניניו⁽¹⁾. אבל דונש התאנה למנחם, וכדי להתנפל עליו ביותר, התחיל שירו בתהלת רס"ג: „לדורש החכמות וכו', שהוא רס"ג, שדרש בחכמה ועורר את ישני עמו ערב ובוקר, וכל הניב והשפה אסף בספרו „האנרון" ובכפרו „צחות לשון-הקדש"; ובכן. איך ערב מנחם את לבו לירות חץ וחנית בלב גאון ישראל כמוהו?⁽²⁾ — רס"ג היה חשוב בעיני חסדאי מאד, עד שעל פי בקשתו שלח לו בנו של ר' סעדיה, ר' דוסא, מכתב מבבל וספר לו את קורות אביו בפרטות⁽³⁾; ובכן אפשר לשער, כמה כעס חסדאי לשמוע, שמנחם העז להתנפל על גאון גדול כרס"ג.

אבל דונש לא הסתפק בזה. הוא בקש למצוא במנחם מינות יותר גדולה. ובכן האשימהו בלי שום יסוד, שהרבה לחטוא נגד דת היהודים, ואמר, שחלל במחברתו את כבוד המשנה, וכן פירש: „אל תאכלו ממנו נא" — לשון שבור, לא כפירוש חז"ל, ועשה מצוה אחת משתי מצוות התורה אחת משתי תורות, וכן לא יאות להורות, באמרות ה' הטהורות". וכן התמרמר עליו דונש על שפירש מלת „ומלק" כפירוש של „ראש המינים ענן, המחליק על תלמידי רבנן"⁽⁴⁾. ולא נתקדשה דעתו עד שאמר על מנחם בשירו הנזכר:

וְאָסֵר מִתְּרָה וְהִתִּיר נְאֻמִּים
עָלֵי זֶה חֲפָרָן בְּכָל וּבְחָרָן⁽⁵⁾.

באמת לא היו כל אלה אלא תואנות בלי יסוד, כי מנחם פירש כך לא מהתנגדות לדברי התלמוד או מנטיה לתורת הקראים, אלא מאהבתו את הפשט. ורק מטעם זה התיר מנחם אז לעצמו לפרש במחברתו גם מלת

(1) עיין „מחברת מנחם" (עמ' 69).

(2) כבר כתבתי בספרי „רבי דונש בן לברט" (עמ' 8), ששד"ל טעה מאד (ואחריו נמשכו רבים) כמה שאמר בספר „בית האוצר" (עמ' 38): „האיש דונש ערך השגותיו בשירה ארוכה וכו', ואע"פ שהחלל דבריו מלאים תהלה וכבוד למנחם, הנה שאר דבריו כוללים מרוות ולעג". והנה הפרו' באכר הורה בספרו הנזכר מקודם (עיי"ש עמ' 97, הערה 2) לדברי, שראש השיר של דונש „לדורש החכמות" וכו' מכיון לרס"ג, ולא למנחם, ובאכר אמר שם בצדק, שהבית הי"ב בשיר ההוא מכון הוא גם כן לרס"ג, ורק מבית י"ג ואילך מדבר דונש משפטים עם מנחם ואומר: „ויקשיב תוכחות" וכו'.

(3) עיין „קבלת הראב"ד" במ' יותם השלם (עמ' 207) ומאמרו של רש"א פוזנאנסקי על „ר' דוסא ברב סעדיה גאון" בה„נורן", ח"ו, עמ' 47—48.

(4) עיין „תשובות דונש" (עמ' 21). ועל זה אומר ר"ת: „עלילות דברים שם לו דונש למנחם". עוד אומר ר"ת (עמ' 75): „וחלילה מלהעלות על לבו עלילות דונש".

(5) עיין בשירו הנזכר (סי' י"ט).

„טוטפות“ לא על פי דברי חז"ל¹, וכן פירש „לא תבשל גדי“ כ„רעת המכחשים“, מנורת „מנדים“².

דבר-דונש אלה הצליחו לאשר שגלחו. הם עשו רושם גדול על חסדאי, עד שמנחם אבד את כל חנו בעיניו ולבו נהפך עליו לרעה. ומנחם הנדרף ראה, איך יצא דונש לחלל את כבודו ולשים לו עלילות דברים כדי לעשות לעצמו שם גדול³; ובכל-זאת שתק ולא יצא לריב עם דונש ולהשיב לו חרפתו אל חיקו: הוא ישב בחבוק-ידיים ולא ענה לו כלום... מה היתה סבתה של שתיקה זו?

הסבה היתה, לרעתי, רק זו: מנחם ידע את נגע לבבו. אביו זקנו וקרוביו הרבים יצאו כבר לתרבות רעה ונעשו מינים, והחירו אכילה ושתייה ביום הכפורים, ולא מלו את ערלתם, ונדרחו מקהל ישראל⁴. ומטעם זה ירא מנחם, איש מסכן וגר בארץ נכריה, אף על פי שהוא עצמו היה אדוק בדת הרבנים בכל נפשו⁵, לצאת מיד נגד דונש, שהיה מיוחס נדול ועשיר, ולדון עם שתקף ממנו, ובפרט בדברים הנוגעים לדת ישראל, פן יבולע לו ותגלה חרפתו בקהל. על כן ראה, כי טוב לחשות, והיה מן הנעלבים ואינם עורבים, השומעים חרפתם ואינם משיבים.

ואולם חסדאי, שלא הכיר טעם זה וראה, שנבהל מנחם מפני דונש ולא השיב לו אף מלה, בודאי חשב, שהצדק עם דונש. וכן הכו דבריו של זה שורש בלבו עמוק עמוק ועברה עליו רוח קנאת הדת. גם אוהביו ואנשי-ביתו של חסדאי סבבוהו בכחש ובמרמה, והם עזרו לרעת מנחם:

(1) עיין במחברתו ערך „טף“, ופתרונו בזה קרוב לזה של יפת הקראי (עיין במ' „פשר דבר“ לר"ש ב"ב ר, עמ' 17). אבל גם הרשב"ם (שמות, י"ג, ט"ז) אומר: „לפי עומק פשוטו: והיה לך לזכרון תמיד—כאילו כתוב על ידך“; והראב"ע אומר בפירושו הגדול על שמות: „יש חולקין על אבותינו הקדושים, שאמרו, כי לאות ולזכרון וכו', ודברי הקבלה חזקים ואינם צריכים חזק“.

(2) עיין במחברתו ערך „בשל“ וערך „גדי“. והראב"ע בפירושו הקצר על שמות (כ"ג, י"ט) אומר בזה"ל: „אשר המכחשים, כי גדי מנורת מנדים, וזה לא יתכן, כי מ"ם מנר שורש, ולשון רבים לער“.

(3) כן אמר מנחם במכתבו לחסדאי: „מהרו רורפי לנקום נקם וכו', לעשות להם שם“ (בית-האוצר, עמ' 52).

(4) על הדברים הללו בפרשות עיין ספרי: „רבי דונש בן לב"ש“ (עמ' 20).

(5) טעה ר"ש פינסקר מאד, שעשה את מנחם לנוטה לתורת הקראים בכל לבו (עיין „לקוטי-קדמוניות“, נספחים, עמ' 163), ולא נכון הוא מה שכתב שם, ש„לא נפגוש בכל מחברתו (של מנחם) מראשיתו ועד סופו אפילו רמז אחד לפירושה של חז"ל“. פינסקר לא ראה, שב„מחברתו“ בשורש „אפל“ אומר מנחם: „יש מלים הרבה, אע"פ שיש להם דמיונות למראה, אינם מנוצחם, ומצאנו לו דמיון בענין ובמראה בלשון משנה: הא בחרפי הא באפלי (תענית נ"ב, חגיגה כ"ה)“. וכן אמר בשורש „גף“: „ובלשון משנה הפת דלתות (יומא י"ה) וכדומה“. וכן הוא משתמש בשורש „ולעף“ בלשון חז"ל ואומר: „דבר חלמד מענינו“.

כשָׂרָאוּ, כִּי חֲסֵדָאֵי כּוּעַם עַל מִנְחָם, בָּדוּ עַל חֲכָם מִסְכֵּן זֶה עֲלִילוֹת-שֶׁקֶר כְּדִי לַעֲשׂוֹת בְּזֵה חֲנוּף לַחֲסֵדָאֵי וּלְמִצְוֹא חֵן בְּעֵינָיו. וּבְכֻלָּל נִמְצְאוּ בְּדוֹר הַהוּא, כְּמוֹ בְּהִרְבֵּה דּוֹרוֹת אַחֲרִים, הִרְבֵּה אֲנָשִׁים, שֶׁשָּׂנְאוּ אֶת הַחֲכָמִים בְּעִלְיֵי-הַחֲבוּרִים וּדְבָרוּ עֲלֵיהֶם רַעוֹת מִתּוֹךְ קִנְיָה וְעִקְשׁוֹת (1).

הַנְּשִׂא חֲסֵדָאֵי הָאֲמִין לְדִבְרֵי אֲנָשִׁי-רָשָׁע אֱלֹהִי, וּמִבְּצֵי לְשֹׁאֵל תַּחֲלָה אֶת פִּי מִנְחָם, אֲוִלִי חָף הוּא מִפְּשַׁע וְיִכּוֹל הוּא לְהַצְדִּיק אֶת נַפְשׁוֹ, דֵּן אוֹתוֹ שֶׁלֹּא בִּפְנֵי לֹא בִּצְדָק וְלֹא בִּיּוֹשֶׁר וְהוֹצִיא עָלָיו מִשְׁפָּט מַעֲוָקֵל. וּבִיּוֹם שַׁבַּת-קוֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁי חֲסֵדָאֵי, אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל, אֵל בֵּיתוֹ שֶׁל מִנְחָם בְּמִצּוֹת חֲסֵדָאֵי לִקְיָם אֶת „פֶּסֶק דִּינִי“, וְהָכּוּ אוֹתוֹ וּמִרְטוֹ שַׁעֲרוֹתָיו, עַד שֶׁקָּרְעוּ גַם אֶת בְּגָדָיו... וְעֵדִיין לֹא מִצְאוּ דִּי בְּזֵה. הֵם בָּאוּ אֲדִינוּ עוֹד הַפֶּעַם בְּמִצּוֹת חֲסֵדָאֵי בְּחֵן הַפֶּסַח, „מִבְּחַר הַמּוֹעֲדִים“, לְהַחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ בְּקוֹרְדוּבָה, נַחֲלַת אֲבוֹתָיו, שֶׁהִיתָה לוֹ וּלְאֲחָיו הִיתוּמִים לְמוֹרֶשֶׁה (2). וְאֲנָשִׁי חֲסֵדָאֵי, אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל, הִרְסוּ בְּעֶצֶם יוֹם הַחֵן אֶת בֵּיתוֹ עַד הִיסוֹד בְּכִשְׁיֵל וּכִי־פּוֹת, גַּם גָּזְלוּ וְחִמְסוּ קוֹרוֹת, דִּלְתוֹת וְלוֹחֹת מִבֵּיתוֹ וְשָׂמוּ אוֹתָם בְּבִנְיֵיהֶם, וּמִנְחָם הָאוּמֵל גּוֹרֵשׁ בַּחֲרָפָה וּבֹז מְקוֹרְדוּבָה (3).

כֵּן עָשָׂה הַשֵּׁר הַתְּקִיף לְאַחַד מִחֲכָמֵי-יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּשְׁבַּע לְהִיטִיב עִמּוֹ, וְכֵן עָשׂוּ אֲנָשִׁים מִיִּשְׂרָאֵל לְאַחַד מֵאֲחֵיהֶם בִּימֵי שַׁבַּת וּמוֹעֵד מִפְּנֵי קִנְיָתָהּ-הַדָּת, שֶׁבַּעֲרָה בָּהֶם עַל יְדֵי עֲלִילוֹת-שׂוֹא, שֶׁאֲפִילוֹ לֹא נָסוּ לְהִתְבַּחַּת, אִם יֵשׁ בָּהֶן מִמַּשׁ... מַה מְכִירִים אֲנִי מַעֲשִׂים כָּאֱלֹהִי מִן הָעֶבֶר הַקָּרוֹב!

מִנְחָם הָאוּמֵל הֵלֵךְ בְּעִירוֹם וּבְחוּסֶר-כָּל וּבְנַפֶּשׁ מְרָה מִן הַחֲמָם שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ דְּעִיר יֶאֱעֵן, שֶׁשֶּׁם יֵשֵׁב ר' יִצְחָק, אֲבִיו שֶׁל חֲסֵדָאֵי. וְזָקֵן מְהֵרָה-רוּחַ זֶה קָבַל אוֹתוֹ בְּרַחֲמִים וְשֵׁם אוֹתוֹ בְּאוֹכְלֵי שִׁלְחָנוֹ, וּמִנְחָם יָדַע וְהִכִּיר, כִּי לֹאִי חֲסֵדוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק אִם אֲבָד בְּעֵינָיו (4). זֶה הָיָה שִׁכְרוֹ שֶׁל מִנְחָם בְּעַד עֲמָלוֹ הָרַב שֶׁעָמַל לְחַבֵּר סִפְרֵי-מִלִּים בִּישְׂרָאֵל בְּטוֹב טַעַם וְדַעַת, וְזֶה הָיָה גּוֹרְלוֹ...

לְמִדּוֹת חֲסִדּוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק הִרְגִּישׁ מִנְחָם אֶת עֲצָמוֹ בְּעִיר הַקִּטְמָנָה, רַחוּק מִבֵּיתוֹ וּמֵאֲחָיו, כְּמוֹ בְּבֵית-הַסּוּחָר, שֶׁהָיָה אֵל-אֲפִשֶׁר הָיָה לוֹ לְשׁוֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּקוֹרְדוּבָה בְּלִי רִשְׁיוֹן הַנְּשִׂא. עַל כֵּן עָרַךְ מִכְתָּב אֶל חֲסֵדָאֵי, שֶׁבּוֹ הִשְׁתַּדַּל לְהִרְאוֹת לוֹ אֶת צַדִּיקוֹ, כְּדִי שֶׁיִּתִּיר אוֹתוֹ מִמַּאֲסָרוֹ (5); הוּא הִשְׁתַּדַּל

(1) עֵינִי דִּבְרֵי ר' אֲבִן ג' נֶאֱחַ בְּהַקְדַּמַּת סִפְרוֹ „הַתְּקִמָּה“ (עמ' 14) וְעֵינִי „יֵאֲהַרְבֵּיכֶעֶר“ לְבְרִיל, כִּרְך' ה' (עמ' 169).

(2) כֵּן כָּתַב מִנְחָם בְּמִכְתָּבוֹ לַחֲסֵדָאֵי (בֵּית-הָאוֹצֵר, עמ' 53), וּמִכָּאֵן נִרְאָה, שֶׁאֲבִיו בָּא עִמּוֹ לְקוֹרְדוּבָה וְשֵׁם קָנָה לוֹ בֵּית.

(3) וְזוֹהִי כּוֹנֶנְתּוֹ שֶׁל מִנְחָם בְּדִבְרִים שֶׁבְּמִכְתָּבוֹ הַנּוֹכַח (עמ' 52): „כִּי גִרְשׁוֹנִי הַיּוֹם מִהִסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה'", עַל דֶּרֶךְ שֶׁאֲמַר דּוֹד הַמֶּלֶךְ לְשֹׁאֵל.

(4) וְזוֹהִי כּוֹנֶנְתּוֹ מִנְחָם, שֶׁאֲמַר בְּמִכְתָּבוֹ (עמ' 57): „מַעַת יוֹם חֲמִסִּי עַד הֵנָּה, לֹאִי רַחֲמֵי אֲדוֹנִי אֲבִיךָ וְכוּ', וְלֹאִי חֲסִדּוֹ, אֲבִדְתִּי בְּעֵינָי“.

(5) וְזוֹהִי כּוֹנֶנְתּוֹ מֵה שֶׁנֶּאֱמַר בְּרֵאשׁ מִכְתָּבוֹ לַחֲסֵדָאֵי: „כָּתַב אוֹתָהּ מִנְחָם בֶּן סִרְיָה מִן הַסֵּהֶר“ וְכוּ', וְאִינוּ מַעֲוֹת כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁב שֶׁר"ל.

לחוכיח, כי חף הוא מפשע ורק שונאיו הרבים הוציאו עזיו דבה ומהרו לנקום נקם ולשפוך דם נקי, ובקש מאתו בהכנעה גדולה לאמר:

נָא, פְּנֵת יִקְרָת
וְעָרַב מֵאֵי פִקְרָת:
הַשְׁבַּעְתִּיךָ בְּתוֹבָת
מוֹשֶׁה בְּקִרְחִי,
שְׁאַחֲתִי תַחֲשׁוּב
וְאֵנָּן לִי הַקָּשָׁב
וּתְשׁוּבָה תִּשָּׁב
מִשִּׁיבַת מַדּוּחִי (1).

על מכתבו זה השיב לו חסדאי תשובה קצרה ונמרצה מאד, שלא לחנם נעשתה מפורסמת ברברי-חיסים לישראל: „אם תענית-כבר הביאותיך למוכר' ואם לא העוית-כבר הביאותיך לחיי העולם הבא" (2). בצדק אומר שד"ל (בית-האוצר, עמ' מ"ו): „ומי הוא הנגב והלסטים, אשר לא יוכל לצדק את נפשו בתשובה כזאת?". — דברי-חסדאי אלה חמרו ועצבו את רוח טנחם מאד, אך בזאת מצא נוחם לנפשו, כי אחר-כך השב לו חסדאי את הקונטרס אות כ"ף מ„מחברתו" ל שנשאר בידי חסדאי, כפי הנראה, מיום שעזב מנחם את ביתו (3). הקונטרס הזה היה לו למשיב נפש, כי בו דבר

(1) את הדברים האלה הביא ר"י אבן ג'נאח בספר הרקמה (עמ' 140) ונייגר שער בצדק בספרו: Vorlesungen, כ"ב (עמ' 182), כי מנחם כתב זאת לחסדאי, אך טעה במה שתקן „מדות" במקום „מדות", כי באמת כך לשונו של מנחם במכתבו לחסדאי: „אכבול מדותי", וכן אמר שם: „בלתי אותך", כמו שאמר כאן: „שאותי תחשוב". ולדעתי, מה שיש ב„הרקמה" אינו אלא שארית מן המכתב הראשון, שכתב מנחם לחסדאי.

(2) תשובה זו מובאה במכתבו של מנחם לחסדאי (עמ' 51).

(3) בסוף מכתבו הנזכר (עמ' 58) כותב מנחם לחסדאי בזה"ל: „כף המושב מאת ידידי שמתיהו לשוטפות" וכו'. הכף הזאת עמדה בגרון החכמים זה כמה שנים. שד"ל אמר: „מן כף המושב ואילך אין לו ענין עם האגרת של מעלה, ונראה שהוא מכתב אחר, שכתב מנחם לאחד מאוהביו וכו'. ועיקר הענין היה ידוע למקבל האגרת, ואנחנו לא נדע מה היה הכף ההיא (אולי של כסף או של זהב), ואיך בא ליד הידיד, ולטת' החזירו לו וכו'. והנה ידוע כי כף לשון נקבה, וקשה איך טעה מנחם בדבר פשוט כזה וכתב כף המושב ושאר המאמר כלו בלשון זכר; ואינל אומר להגיה „סף המושב" והוא מוזק, וברוך היודע". — לדעת גרין צ"ל: „ספר המושב"; לדעת גייגר: „הכתב המושב", וגורם אומר, שהיו במכתב הזה כ' סדרים וכדומה. אבל נעלם מעיני החוקרים האלה, שכוונת מנחם על הקונטרס של ה„מחברת", שהיה כולל אות כ"ף, כמו שאמרו תלמידי דונש: „אסף כל כ"ף, שהיה מפתרו בקורבנה" (עיין תשובות תלמידי דונש" לשפרן, עמ' 42). וכן אמר מנחם ב„מחברתו" (עמ' 106): „נפתחה המלה בכף"; וכן: „כף מתחלף לכמה ענינים" (שם, עמ' 7). ונהני הקדמונים

באריכות על טעם מצות כלאים ואמר: „ויש למצוות מראות וענינים הרבה, ולולי טורח העולם ומרבית המלאכה עלי, הייתי מרבה פנים להם וגיליתי פתרונם, והעמדתי להם תוכן בצורת תכנית, למען יחזום מבקשיהם בעיני לבם, ויכירו וידעו צדקת אלקינו⁽¹⁾. הדבר הזה, שהשיב לו חסדאי את הקונטרס שלו, היה למנחם לאות, כי שככה מעט חמת הנשיא.

ובין כה וכה מת ר' יצחק, אבי חסדאי, ומנחם „כונן רב קפד“ (כלומר, ערך עליו מספר גדול). ואת דברי הקינות האלה קוננו על ר' יצחק כל ישראל, ובמותו נעשה מנחם מחוסר-לחם ולא ידע מאין יבוא עזרו. אז אמץ את רוחו, באין ברירה, וכתב מכתב שני לחסדאי במליצה נשנבה מאד, ובראשו שיר לכבודו, המתחיל בחרוזים האלה:

אַדְנִי בֶן אֲדָנִי

מִנִּי אָדָם הַקְדִּימוֹנִי

מִתְקַלֵּית כָּל אַחֲרוֹן⁽²⁾.

ובמכתב הזה, שהוא נפלא מאד, מעשה ירי אמן מצד סגנונו ותכניתו, השביע מנחם תחלה את חסדאי בה' ובעצמות כל נביא וחזוה, שלא ישליך את מכתבו קודם שקרא אותו וגם נקרא אותו עד תומו, ואחר-כך יצא להוכיח הנשיא את דרכו על פניו ודבר עמו דברים קשים וחודרים, בלי משא-פנים, אבל בזהירות הראויה, ואמר, שהנשיא נהג עמו שלא כהוגן, ואחר שהוא, מנחם, עבד אותו באמונה, לא נתן את שכרו ולא ספק את צרכיו, כמו שהבטיחו ונשבע לו בה'. גם חרץ עליו משפט-עָל, שלא נשמע כמוהו אף בין אומות-העולם, כי הטה אזנו לעדי שקר, אשר סבבוהו בכחש, ולא שמע תחלה מה בפי הנדון, בעוד שהיו לו למנחם עדי-צדק להצדיקו. הנשיא יצא הפעם כאלהים לרון על דברים שבלב, הוא

לכתוב „אות כף“, בלי שתי נקודות מלמעלה, וגם מנחם ועוד הרבה כמוהו כתבו אז „אותיות“ בלשון זכר, כמו בהקדמת מחברתו (עמ' 2): „ואלה הם האותיות החמשה וכו', ועומדים עמידת מיוסדים“. ומטעם זה כתב „כף המושב“ בלשון זכר, כי כוונתו על ה אות כף מ„מחברתו“.

(1) עיין „מחברתו“ אות כף (עמ' 105). והראב"ע הזכיר את דברי מנחם בפירושו על ספר דברים (כ"ב, ט'). עבן בספר „יסוד מורא“ (שער ח').

(2) את המכתב הזה עם השיר שהוא, שבו י"ז בתים, הדפיס שד"ל בספרו „בית האוצר“ (עמ' 47), והנוסח אצלו בחרו ב': „מני אדם הקדמוני“, והוא מפרש שם: „אולי הכוונה: בכל האנשים, שהיו ושהיו מאדה"ר עד סוף כל הדורות, אין לי אדון וזולתך“; ואחרי שד"ל נמשך ברודי בם' „שער השיר“ (עמ' 1). אבל הפירוש הזה דחוק ורחוק הוא מאד, ואת הפירוש הנכון הניד גרוס בספרו „מנחם בן סרוק“ (עמ' 37): לפי דעתו, נשמטה כאן אות יו"ר, הקטנה שבאותיות, וצ"ל: „הקדמוני“, וכוונתו של מנחם היא, כי חסדאי ואביו ר' יצחק הרימו אותו משאר בני-אדם, בעוד שהוא אך הנרוע שבכולם („תכלית כל אחריו“).

השיב לו: "אם העוית-כבר הביאותיך למשפט, ואם לא העוית - כבר הביאותיך לחיי העולם הבא"; אבל "הנכון לשפוט על אם"? הנגלו לו סתרי לב אנוש?! - עוד כתב לחסדאי, שהוא מוסר דינו לשמים, כי ממנו אין לו תקוה, שייטיב את מצבו וישיב לו מה שנגזל ממנו. ובכלל הראה מנחם במכתבו, מה רבו פשעיו של הנשיא נגדו. אך כדי שלא יעלה עליו חמתו וגם כדי שלא יחשוב לעשות לו עוד הפעם רעה או יתנאה נגדו ולא ישים לב לטענותיו מפני שהוא התקיף, הזכיר לו מנחם, כי מחומר קורץ גם הוא כמדהו, וגם יסודו הוא מעפר, ו"כבירים אשר ישנבו, ודלים אשר יראבו, יחד על עפר ישכבו"¹. עוד כתב מנחם לחסדאי, שיש לו תשובות עזות לשונאיו הרבים ויכול הוא להשיב להם על השנותיהם ודבותיהם "במלים שנונים מתצים", ואם עתה ידום אחר יום ישמע שאונו! -

(סוף יבוא).

(1) במליצה זו השתמש אחריו המשורר הנדול ר' משה בן עזרא ב"תוכחה" שלו, שאמר בה: "מלכים אשר נשנבו, ואביונים יראבו, יחד על עפר ישכבו" (עין בס' "משה בן עזרא" לדוקס, עמ' 78).

ח נ'ק ה.

דרמה בשלש מערכות.

מאת

יעקב שטיינברג.

הנפשות:

ח נ'ק ה. שפחה בביתו של הרב, שחרחרות ובעלת הן, עיני-קטיפה שחורות, שערות שחורות, שפתייה עבות קצת. בת 21 שנה.

ר' נחמן. רב העיר. בא בשנים, זקנו ארוכה ולבנה. אשתו.

יוסף. בנם. בן 18 שנה.

משה הסותר בסמרטוטים. אביה של הנ'קה, יהודי עבה וגבהי-קומה, כבן 45 שנה. נעול מגפיים. קולו גס.

פיגה. אשתו השלישית של משה. נבוהת-קומה, עבה ויפה. כבת 38 שנה.

ברל. משרת כהנות. פניו אדומים, שערותיו צהובות, עיניו כחולות וטובות. הולך תמיד כפוף קצת.

אשה זקנה. המקבצת נדבות.

יהודי.

נער.

המקום—עיר מחוז בדרום רוסיה. הזמן—בימינו.

מערכה ראשונה.

חדר האורחים בביתו של ר' נחמן. ארבעה חלונות, שנים מימין ושנים כנגד הרואים. מימין—שולחן מכוסה במפה, מחכיב לשולחן—מסב וכסאות. בין החלונות שכנגד הרואים—ארון של ספרים. מימין—דלת של זכוכית סגורה, לפניה — תריסים פנימיים. משמאל—מטה ופתח לחדר-האוכלים.

יום קיץ, אחרי ארוחת הצהרים. ר' נחמן יושב אל השולחן ולפניו גמרא.

שרה (פניה מלאים קמטים, הולכת כפופה קצת, על ראשה מטפחת משי). עסוק אתה, נחמן?

ר' נחמן (מרים את ראשו מעל הספר). מה לך?

שרה. אנשים באו אליך?

ר' נחמן. מי הם?

שרה. שני יהודים. האקרא אותם?

ד' נחמן. נו! (מניע בראשו לאות הסכמה, תומך את ראשו בידו ומביט אל הפתח).

שרה. תיכף. (יוצאת. מן החדר השני נשמע קולה כשהיא אומרת: „הואילו נא, הנה“). משה הסוחר בסמרטוטים ועוד יהודי (נכנסים. סוחר הסמרטוטים הולך בצעדים בזהים ישר אל השלחן, למקום שיושב ר' נחמן. היהודי נשאר רגע אחד עומד ליד הפתח, ואולם מיד הוא הולך אחרי סוחר-הסמרטוטים, שניהם אומרים זה אחר זה). יומא טבא!

שרה (מוציאה שני כסאות מתחת לשלחן). שבו נא!

ר' נחמן (מראה בעיניו על הכסאות) שבו!

סוחר הסמרטוטים (צונח בשאון על כסאו סמוך לר' נחמן, לבן-לוייתו). ישב גם כבודו.

היהודי. (יושב בלאט על כסא סמוך לסוחר-הסמרטוטים).

שרה. (יושבת על המטה, לוקחת משם פוזמק ומתחילה לסרוג).

ר' נחמן. נו, מה פיתכם, יהודים?

סוחר הסמרטוטים. עסק קטן יש לנו למעלתו. בודאי מעלתו מכיר אותי?

ר' נחמן (מתבונן רגע אחד בפניו). קצת מכיר אני את כבודו.

שרה (מן המטה). יודע אתה, נחמן, מי זה? זהו אביה של חנ'קה.

ר' נחמן. כך?—נו, מה יאמר כבודו?

סוחר הסמרטוטים (הנשען בראשו לצדו של היהודי). רוצים אנו, כלומר, אני ויהודי זה, לתת למעלתו בפקדון סך מאה רובל לשלשה ימים. אני מכרתי ליהודי זה קצת סחורה — קצת עצמות וגם סמרטוטים, — סך הכל בעד מאה רובל. לקבל את הכסף איני יכול לפי-שעה. זאת אומרת, ר' נחמן: הכסף אמנם שלי הוא, אלא שאין לי רשות לקבל אותו עד אחרי שלשה ימים. הן למעלתו אין נפקותא, למה גמרנו כך בינינו לבין עצמינו. יש לנו עסקים בינינו לבין עצמינו. צריך מעלתו רק לדעת, כי את הכסף עליו למסור לי בעוד שלשה ימים, לא קודם. אחרי שלשה ימים הכסף שלי הוא. (לבן-לוייתו). — נו, ר' יהודי, ימסור נא את הכסף ליד ר' נחמן!

היהודי (מדבר במהירות, מניע בידיו). אי, משה, כבודו שחכ לומר להרב הכל כרבעי, כך אין נוהגים בעולם. צריך כבודו לומר בפירוש להרב, כי אמנם בעוד שלשה ימים הכסף שייך לכבודו, אבל תנאי התנינו בינינו, כי אני צריך לתת את הסכמתי לזאת. כך אי-

אפשר. עסק הוא עסק, מאה רובל אינם מוטלים באשפה. (לר' נחמן). — לא-כך?

סוחר הסמרטוטים (בתנוה של התרנוות). ומה רוצה כבודו?
היהודי. אין רשות להרב לתת לכבודו את הכסף בלי הסכמתי. כך אני מבין
וכך צריך להיות. (לר' נחמן). — אדרבא, יאמר הרב, האם אין
הדין עמי?

ר' נחמן (לסוחר הסמרטוטים). אמת, הדין עם היהודי, (חושב רגע אחר). — ישמע
כבודו מה שאומר לו: לי אין רשות לתת אחרי שלשה ימים לכבודו
את הכסף, רק אם היהודי יסכים לזה ולא יבוא אלי במשך שלשת
הימים האלה להודיעני, כי יש לו איזה ערעור על זה. יפה אמרתי?
סוחר הסמרטוטים. לדידי-יהא כך!
היהודי (בהתעוררות). כך, כך.

סוחר הסמרטוטים (לר' נחמן). אם כן, ר' נחמן, הדבר נגמר אצלנו כך:
מעלתו יתן לי את הכסף גם אם היהודי לא יבוא ולא יודיע בפירוש
את הסכמתי על זאת.

ר' נחמן. אם רק היהודי מסכים שהדבר יהא כך —
היהודי, יהא כך.

סוחר הסמרטוטים. ידבר כבודו מלים ברורות, עסק הוא עסק, אי אפשר
כך: הן ולא כאחד. כבודו מסכים לזה שאמר הרב?
היהודי. מסכים, מסכים.

שרה (מן המשה). מאי נפקותא ליהודי, — אם כך ואם כך?
סוחר הסמרטוטים. ימנה כבודו את הכסף!

היהודי. (מוציא כיס מחיקו, קם ממקומו, מרכין את עצמו אל ר' נחמן ומונה על ידו את
הכסף; כל אותה שעה הכל שותקים ומביטים אל הכסף).

ר' נחמן (מתזק את הכסף בידו). הא לך, שרה, מני את הכסף והטמיני אותו.
שרה (מקבלת את הכסף, נגשת אל ארון הספרים, פותחת איזה ארגז, מונה פעמים את הכסף
ומרכינה את עצמה להניח את הכסף בארגז). — כמה יש כאן, מאה רובל?

סוחר הסמרטוטים. מאה, מאה, רבנית.

ר' נחמן. משמע, הכסף מופקד לשלשה ימים?

סוחר הסמרטוטים. לשלשה ימים, ר' נחמן. מעלתו מבין מסתמא, שאפילו
יום אחד לא אניח את מעותי במלות אצלו. כסף אינו דבר, שמניחים
אותו אצל אחרים שלא לצורך, — אנשים כמונו. (קם מעל הכסא).

היהודי (אף הוא קם) אנו הולכים. רוצה אני בלא-הכי לקחת מכבודו את
קצת הסחורה שיש לו לפי-שעה.

סוחר הסמרטוטים. כן, נלך. אשאל רק את הרבנית, מה דעתה על כתי.
הבתולה שלי משרתת כאן.

שרה. מבתו של כבודו דעתי נוחה לחלוטין, אף על פי שצריכה אני
לומר לכבודו — —

סוחר הסמרטוטים. רבנית. מעצמי אני מבין מה שמעלתה רוצה לומר: רוצה מעלתה להטוף לי מוסר קצת?

שרה. כל אדם ראוי לו לפעמים לשמוע מוסר. חנ'קה, בתו, קובלת על כבודו — מדבריה משמע, שכבודו מתנהג עמה לא בדרך שאבות רחמניים נוהגים... אומרת היא. למשל, שכבודו לוקח ממנה את כל כפפה...

סוחר הסמרטוטים. יודע אני, יודע אני — בודאי היא גם מספרת שאת כספה אני לוקח ממנה ואפילו בנגד איני עושה לה, — מה, כך היא מספרת בודאי? די לה לכתולה-שפחה מה שיש לה, הכסף יהא מונח אצלי לפי שעה, בודאי תצטרך עוד לכסף זה.

ר' נחמן. האב יודע יותר מה שטוב לפני בתו. סוחר הסמרטוטים. יפה אומר ר' נחמן. (להרבנית). — ומה דעתה של הרבנית, — גם אב רע שמו אב.

שרה. אבל בכל זאת, בתולה למלוש היא צריכה. סוחר הסמרטוטים. אין איש מכחיש בדבר. אבל די לה לפי שעה במלוש הישן. (פונה ללכת). היו שלום!

היהודי. היו שלום! (שניהם יציאים).

שרה (יושבת על המטה). כך, "אב" הוא אומר — אל נא ירבו אבות שכמותו בישראל. מכות-רצח הוא מכה את התולה. יודע אתה, נחמן, מה שספרה לי חנ'קה? עד לפני שתי שנים היה אב זה מחפש בכיסי בתו, והיה לוקח ממנה את כספה עד פרושה אחרונה. וחיון מזה, האם-החורגת-זוהי באמת חיה רעה.

ר' נחמן (מרכין את עצמו על הספר). והליכה לשם למה?... שרה. נקל לומר "למה". כל ילד נבסף לבית-הורים שלו. כשיש לנערה אחים ואחיות קטנים, היא רוצה לראותם לפרקים. (סורגת את הפוזמק).

ר' נחמן. (כתחיל ללמוד בדממה). אשה זקנה (באה דרך הפתח משמאל, לשרה). יומא מבא, שרה, אם יש למעלתה פנאי, — נחזר קצת על הבתים. כמה שנאסוף — נאסוף.

ר' נחמן. (מגביה ראשו מעל הספר). האשה הזקנה (לר' נחמן). יומא מבא! ר' נחמן. (עושה תנועה קלה בראשו, עונה איזה דבר לא-ברור, מרכין את עצמו עוד הפעם על הספר, אחרי רגע לאשתו). לא בקול רם כל כך. זה מפריע אותי מלימודי.

האשה הזקנה (לשרה, משפילה את קולה). אם כן, הולכות אנחנו? בקושי רב עזבתי את הבית... בדרך הלוכי נכנסתי אל חיה בילה'ס. ישמרנו השם: חרבן בבית, אף טפת מים אין. (נאנחת). — הפרוטות הראשונות שנאסוף-צריך לתת לה.

שרה. נלך, וכמה שנאסוף—נאסוף. (מניחה את הפזמק על המטה, לאישה). —
אני הולכת לשעה או שעתים. רשאי אתה לילך, לבשתרצה. יוסל בבית.
וגם חנ'קה. (יוצאה עם האשה הזקנה).

ר' נחמן. (נשאר לבדו ולומד שעה קלה בחשאי. אחרי כך הוא קם ממקומו, לובש את
כובעו ומתהלך קצת על פני החדר, מזמר איזה ניגון, לוקח את הספר ונותן אותו
בארון, נגיש אל דלת-הזכוכית ומסיר את מעילו מעל קרס ומתחיל להתלבש).

יוסל. (נכנס ופונה כה וכה, כמבקש איזה דבר). אבא, אתה צריך ללכת?

ר' נחמן. ומה?

יוסל (קצת נכוד). היא, השפחה, רוצה לומר לך איזה דבר, אבא, רוצה היא
לבקש ממך איזה דבר, שתעשה בשבילה — —

ר' נחמן. מי?

יוסל. חנ'קה. השפחה.

ר' נחמן (בקול קשה). ואתה הוא השליח לדבר? עד שאתה עוסק בדברים
כאלה, מוטב לך שתעיין בספר. בודאי שכחת כבר כיצד מעיינים
בספר עברי. יום ולילה אתה שקוע באותם "הספרים" שלך. וגם
השפחה היא ענין בשבילך, נו, יוסל —

יוסל. אבא, היא בקשה שאומר לך.

ר' נחמן. נו, מה יש לה לומר לי?

יוסל. (יוצא במהירות. מן החדר השני נשמע קולו כשהוא קורא: "חנ'קה, אבא קורא
לך!" — בעוד רגע נכנסים הוא וחנ'קה; הוא מתיצב אצל המטה ונשאר עומד שם
כל שעת המחזה הבא).

חנ'קה. (נשארת עומדת בפתח; כשהיא מדברת לר' נחמן, היא מביטה לרוב על יוסל;
את המלה "מעלתו" היא מבטאת בחשאי, כמתבישת. ר' נחמן מביט עליה
מן הצד).

ר' נחמן. מה בקשתך?

חנ'קה. הייתי רוצה לבקש דבר מה ממעלתו.

ר' נחמן. מה?

חנ'קה. זה לא כבר באו אצל מעלתו אבא ועוד יהודי אחד, והשלישו אצל
מעלתו מאה רובל — והייתי רוצה לבקש ממעלתו — —

ר' נחמן. נו?

חנ'קה. אחרי שלשה ימים צריך מעלתו לתת לאבי את מאת הרובל.

ר' נחמן (מפנה את ראשו אליה). מהיכן את יודעת זאת?

חנ'קה. (מביטה הצדה, מחרישה).

ר' נחמן. ומה רוצה את?

חנ'קה. הייתי רוצה לבקש ממעלתו—קודם ששייב מעלתו את הכסף לאבי,
ידבר נא עמו.

ר' נחמן. על מה?

חנ'קה. ששייב לי את הכסף שלקח ממנו.

ר' נחמן. איך ישאיר אצלו את כספך עד שתהיי צריכה לו.

חנ'קה:—איני רוצה, הוא לא ישיב לי את הכסף. האם-החורגת אינה נותנת לו — — ודאי לקח ממני כבר כמאתים רובל; ישיב לי, לפחות, מאה. רוצה אני, שהכסף יהא מונח אצל מעלתו ולא אצל אבי. אל ידמה מעלתו, כי אב הוא ככל האבות.

ר' נחמן: במה אני יכול לכפות אותו?

חנ'קה: הוא נתן עתה למעלתי מאה רובל, ישאיר אותם אצל מעלתי בשבילי—איני רוצה גם לפנות יותר אליו. (פורצת פתאם בכביה).

יוסל: (כל אותה שעה שהנ'קה בוכיה פניו מפיקים צער; פוסע הוא כל רגע פסיעה אחת לפניו ולאחריו).—חנ'קה, נו, מה תבכי?

חנ'קה: (מתוך דמעות).—הוא לא ישיב לי את הכסף, לעולם לא ישיב לי! האם החורגת איננה נותנת לו. כשאני באה לתבוע את כספי, הם מכים אותי ומשליכים אותי החוצה. — כל ימי אני משרתת בבתי-זרים... אמרתי, אקבצה איזה סכום כסף, כמו שכל הנערות בנות-דרגא שלי עושות; אבל עתה אני רואה ברור, כי אשאר בלא פרוטה אחת. צריכה אהיה לשרת עד שילבין ראשי. (בוכיה בכיה חשאית ומרה).
יוסל: (מביט עליה כל אותה שעה ברחמים, פוסע פסיעה אחת אליה, אבל נמלך תיכף ושב אל מקומו).—אבל כלום אינך יכולה לתבוע אותו לדיון—צריך לדבר עמו בלשון עזה.

ר' נחמן: (בקול יותר רך).—נו, חדלי מבכיה, לכי לשלום. אדבר, אדבר עם אביך; בודאי ישיב לך את הכסף; הרי לא זר. הוא לך, אביך הוא. חנ'קה (יוצאת בכביה) — כן, כן, את הכסף ישיב לי, ישיב לי...
יוסל: אבא, באמת צריך אתה לדבר עם אביה. עלובה זו טעונה רחמים כל כך —

ר' נחמן: אדבר, אדבר, אין הדבר נוגע לך כלל, אל תתערב בדבר לא לך, מוטב שתעין בספר. (יוצא).

יוסל: (נשאר שעה קלה לבדו, מביט החוצה בעד החלון, מקשיב, מביט עוד הפעם בעד החלון; כשהוא רואה את אביו עובר לפני החלון הוא נגש אל הדלת וקורא: "חנ'קה!")
חנ'קה: (נכנסת לאט, לאט, על פניה עוד רשומי הכבי, מוחה את הדמעות מעיניה, בקול קשה מלא יאוש). יודעת אנכי, כי אין לפני דרך אחרת חוץ מן המות. אין מאומה, כך יהיה. אבא לא ישיב את הכסף לי, איש לא יתערב בדבר ולא יעשה מאומה בשבילי. יודעת אנכי, שכך יהיה.

יוסל: (בקול רך). אל תדברי דברי שמות כאלה, חנ'קה. האם בשביל מאה רובל צריך אדם למות? הן בעצמך יודעת את, כי לא כן הדבר. חנ'קה: ומה, האם חיים כאלה חיים הם: לשרת תמיד בבית זרים, להיות תמיד נדרסת ברגלי זרים, כן? בת שמנה שנים הייתי כשנעשיתי שפחה, כשמתה אמי עלי. מעלתו לא היה מעולם אצל זרים, הוא אינו יודע את מעמו של דבר זה — —

יוסל: גם אני יודע, כי לא מוב ביותר להיות אצל זרים. אבל, חנ'קה — — כן, שמעי מה שאומר לך. (שוקע במחשבות).—יכולה את להאר לעצמך דבר כזה: בעלת-הבית היא רעת-לב, מכושרת, פתיה, נו, איננה

שזה כלום, ושפחתה—יפה, טיבת־לב, נו, נערה שהכל אוהבים אותה? אם רק יכולה את לתאר לעצמך דבר כזה, אזי אמרי לי: למי משתיהן יותר שזה לחיות?

ח'נ'ק'ה. אך איזו תועלת יוצא לה לשפחה כשהיא יפה כחמה, כשהיא טובה, כשיש לה כל המעלות הטובות שבעולם? שפחה לעולם שפחה. יוס'ל. פתיה שלי, אמנם שפחה היא, אבל היא מרגישה את עצמה יותר טובה, יותר יפה מבעלת־הבית שלה. — הניחי נא, הן יודעת את, כי לאדם יש נשמה?

ח'נ'ק'ה. כל אדם יש לו נשמה — — יוס'ל. הנה אבאר לך מה זאת נשמה, אבל שמעי היטב מה שאומר לך: אמרי נא, יודעת את, שכסף וזהב יש להם „בחינה“?

ח'נ'ק'ה. (צוחקת מתוך רמעות). הרי לך משל... יוס'ל. כן, המשל יעלה יפה. כסף רע בחינתי נמוכה, להפך, כסף טוב בחינתי גבוהה. הנשמה הוא ה„בחינה“ של האדם... מי שהוא אדם הגון—נשמתו טובה, ואדם רע...

ח'נ'ק'ה. יכולה אנכי להשבע, כי לאמי היתה נשמה טובה! היא היתה טובה מאבי, כמה פעמים טובה ממנו! מושב היה, אלו מת אבי תחת אמי! (עיניה נוצצות ומביטות לנקודה אחת).

יוס'ל (מתקרב אליה). יודעת את, ח'נ'קה, כי לך יש נשמה טובה! בת עשרים שנה את, בעצמך הנך שפחה פשוטה, אבל עוד אפשר—הכל אפשר בעולם. ועוד אפשר, שתעשי אדם, אדם — (כמבקש בלתי למחשבתו).

ח'נ'ק'ה. מעלתו משקר לי, עד עולם יהא כך, כלום לא ישתנה, כך איבד בבתי זרים. הרי לא טובה אנכי מכל השפחות שבעולם, כסופן כך יהא סופי.

יוס'ל. הן יש לך חתן, ח'נ'קה!

ח'נ'ק'ה (כמדברת לנפשה). ח'חית־תן יש לי! (צוחקת צחוק היסטרי). — איני רוצה בחתן זה! רוצה אני בחתן כמעלתו! כי למה למד אותי מעלתו לקרוא ולכתוב, למה ספר לי מעלתו מעשיות בדויות על אודות עיר גדולה ועל שאר דברים יפים. „אדם“? עתה איני יכולה לישון בלילות. אפשר מעלתו יודע, שבכל לילה ולילה אני רואה בחלום מה שמעלתו מספר לי ביום? מוב לה לנערה כמוני שלא לדעת כלום. מקנאת אנכי, כשאני רואה נערות משרתות אחרות. גם אני הייתי יכולה לפנים להיות שמחה, ורק מאז ידעתי את מעלתו — —

יוס'ל (כל אותה שעה שח'נ'קה מדברת הוא מתאדם, אבל מבלוי תיכף על מזכרתו ומתקרב עוד יותר אליה) פתיה שלי, ח'נ'קה, אמרי בעצמך, כלום רעה עשיתי לך? אמרי את, מה הייתי צריך לעשות, כשמצאת כל כך חן בעיני, — הייתי צריך לבלי למד אותך כלום?

ח'נ'ק'ה (מביט עליו באהבה וברוך). יוס'ל, האם יכולה אני לומר, שמעלתו רצה לעשות לי רעה? אבל כל מה שעושים לי — סופו רעה לנפשי. לא

במעלתו האשם, כך מזלי גורם. — ידע זאת מעלתו: אם אנשא לו, או אחנק את עצמי. אין אלו דברים בעלמא.

י ו ס ל. כלום מצוה עליך איש להנשא לו?

ח נ' ק ה (בכעס). גם מעלתו אומר כך: מי מצוה עליך להנשא, מי מצוה עליך להנשא! ולמי אפוא? למעלתו אנשא? איני רוצה עוד להיות שפחה. די, יהיה מי שיהיה, ובלבד שיוציאני מעבדות זו. ומה שיהיה אחרי כן, — על זה איני רוצה גם לחשוב עתה.

י ו ס ל. ואם לא יהא חתן זה כך כמו שלבך חפץ?

ח נ' ק ה (בהשאי). או אחנק את עצמי, (משפילה עיד יותר את קולה) — גם אמי חנקה את עצמי. היא תלתה את עצמה בעלית הגג — כשלא יכלה לסבול יותר — כך התנהג עמה אבא שלי. וכך עתיד להיות גם סופי, אם יהא לי חתן כאבא שלי, אם יהא מאוס בעיני — —

י ו ס ל. אדם רע הוא, אבא שלך?

ח נ' ק ה (ציוקת). אדם רע הוא אבא שלי? שתי נשים שלו כבר קבר באדמה, שתיהן מתו על ידו. עתה הוא רוצה לזכות גם לי קבר.

י ו ס ל. הרי לא אצלו את, חנ'קה?

ח נ' ק ה. הוא לא ישיב לי את הכסף שלקח ממני, החתן לא יחפץ בי בלא כסף. (בקול תחנונים). יוסל, יעוץ לי מעלתו עצה, מה לי לעשות, איך אפשר לי להנצל מכל זה? בעצמי אינו יכולה עוד לחשוב, חשבתי וחשבתי ומאומה איני יודעת, מה לי לעשות לאבא שלי?

י ו ס ל (מתקרב אליה, מדבר לאט לאט, כחושב מחשבות). פתיה שלי, חנ'קה, אני בעצמי אינני יודע מאומה, גם לי קשים החיים כמו שהם קשים לך, גם אני צריך לברוח מפה, ואין לי במה ואין לי לאן, עוצי נא את לי עצה. את אינך יודעת, כי גם אני אינני יושן בלילות וחושב וחושב. מה יהיה סופי פה? כך הוא הדבר, חנ'קה, ואת שואלת אותי מה לעשית.

ח נ' ק ה. נו, אלו הייתי אני במקום מעלתו —

י ו ס ל (בכת-צחוק עצבה). מה היית עושה, אלו היית במקומי?

ח נ' ק ה. אף יום אחד לא הייתי נשארת פה — לא הייתי מתיראת משום דבר. — אבל אני נערה אנכי, לי אין בשביל מה לנסוע למקום אחר. בכל מקום שאבוא, שם אחיה צריכה להיות שפחה. לי הכל אחת — אם פה אם שם. — מזלי ילוה אותי לכל מקום שאסע שמה.

י ו ס ל. דדבר נראה לך כך, כאלו חיי טובים מהיך, מפני שמספר אני לך דברים כאלה, שאת אינך יודעת אותם, ולכן את חושבת כך, אבל מעות הוא הדבר בידך — — (תופסה בידה). — שאלתי אותי, חנ'קה, למה שנינו אנו חיים על פני האדמה — — אין לי תשובה על זה.

ח נ' ק ה. לפי שכך חפץ אלהים.

י ו ס ל (שם לאט לאט את ידו על כתפה; חנ'קה רועדת, וכאלו רוצה להסיר את ידו, אבל נשארת עומדת על מקומה). — היש אלהים בארץ, חנ'קה?

ח'נ'ק'ה (כמדברת לנפשה, מתוך הרהורים פנימיים). מי יודע את הדבר הזה

ברור — —

י ו ס ל (כניח לאש לאט גם את ידו השניה על כתפה וכושך אותה לאט אל המטה, בדברו את הדברים הבאים; ח'נ'קה עומדת כל אותה שעה בראש מורד, עיניה מושפלות). ח'נ'קה, את הנך יפה כל כך, צעירה את ויפה—מי יודע, מה שיקרה אותך, מי יהיה אישך, ומי יודע מה שיהיה עמי—ועיניך יפות כל כך, ח'נ'קה. — (משפיל את קולו). — את מוצאת חן בעיני כל כך, וגם אני בעיניך — אני יודע — — (משפיל עוד יותר את קולו הרועד). — נשקי לי, ח'נ'קה.

ח'נ'ק'ה. (מתרישה. עומדת בראש מורד).

י ו ס ל (מושיב אותה לאט על המטה). נשקי לי, ח'נ'קה. כשתנשא לאיש לא אהוב לך, וזכרת, כי פעם אחת, רק פעם אחת, לפניך, לפניך, היה טוב לך. נשקי לי, ח'נ'קה. (בדממה) — אם רק רוצה את בכך—(מושכה אליו). —

ח'נ'ק'ה (מרימה את ראשה, מביטה על יוסל בעינים נוצצות). הילך, נשקי לי, עשה בי מה שלבך חפץ, ממי אירא, אני אוהבת אותך, אוהבת... איני יראה מפני שום דבר בעולם... (היא מחבקה את צוארי יוסל בשתי ידיה). י ו ס ל. (רנע אחר הוא מביט עליה בדממה, פניו מפיקים רגש של שמחה חרישית ואשר, אחרי כך פניו מתחילים להשתנות. עיניו נוצצות והוא הובק איתה ולוחץ את ראשו אל לבה. כך עוברים כשני רגעים. דממה. סן החרד השני נשמע פהאם קול צעדים כבדים).

ח'נ'ק'ה. (קופצת במהירות מעל המטה והולכת אל הזתה משמאל).

ב ר ל. (מעבר לדלת נשמע קולו: „אין איש?“ — מיר נראה ראשו בפתח; הוא מתבונן מסביב ונכנס. על רגליו מנפים וכובע על ראשו. פניו—רשומיהם דקים, מכוסים בהרות-קיץ, תנועותיו מהירות, ביהוד הוא מריבה לנענע בראשו). — כאן את, ח'נ'קה?

ח'נ'ק'ה. אה, אתה הוא זה ברל...

י ו ס ל. (קם מעל המטה, סוקר רגע אחד את הבחור הכא, ויוצא).

ב ר ל (מביט אחריו). מי הוא זה?

ח'נ'ק'ה. בנו של הרב.

ב ר ל. בנו של רב גם כן נגרר אחרי בתולה — —

ח'נ'ק'ה. כשהבתולה רוצה —

ב ר ל (מוחה את הזיעה מעל מצחו, כנעם). דברי דבר: „כלה" את לי אם לאו?

ח'נ'ק'ה (ידיה על מתניה). כלה אני לך.

ב ר ל. אם כלה את לי, — היי שלי באמת. מה, אם הדבר בא לידי-כך, אזי ליהוי ידוע לך, כי גם משרת איננו חפץ ב„הושענא" הכומה.

ח'נ'ק'ה (קולה נעשה קצת רך). — נו, ברל, חדל מהשתמוות. אין איש נגרר אחרי: אמרתי זה רק מתוך כעס, בשביל שנכנסת כבוד.

ב ר ל (רגזו חלף. כל מה שהוא מוסיף לדבר היא נעשה יותר עליו. מתקרב אל ח'נ'קה). — אוהב אני אותך כשמדברת את כך. ראי נא, ראי, אין אני מאמין לשום בתולה שבעולם, דרכה של בתולה להמשיך אחרי בחור, בין שהוא נותן

זה טבעת על אצבעה ובין לאו, אבל לך אני מאמין. דברייך שלך נאמנים עלי כ... כ... כדברי הרב... לא כך, חנ'קה? (אותו בירה).—את, חנ'קה, הרי לא שקרת מימך—לא כך?

חנ'קה (מוציאה את ידה מידו). טוב, כבר שמעתי... .

ברל (ברוגז). מה זהירה את כל כך בידך? לא אנשכנה... .

חנ'קה (צוחקת). איך זה תנשך את ידי — בעצם היום? לידי כך לא תגיע, האמינה לי. אם חפץ אתה בידי יש דרך לכך—חופה... .

ברל (עיניו נוצצות, אותו אותה עוד הפעם בירה). מה, האם אינך מאמינה לי, חנ'קה, כי רוצה אני להכנס לחופה, — אפילו היום הזה, אפילו תיכף ומיד אלו היה דבר זה תלוי בי, כי אז העמדת פה במקום זה חופה—וסמוך לחופה (קורץ בעיניו) משה... חה-חה-חה, ביהדותי, מצדי אין מניעה; אלא מה?—המטבע— — (מראה בירו כמנה מעות).— כך, חנ'קה שלי, זוהי עיקר הצרה.

חנ'קה (מוציאה עוד הפעם את ידה מתחת ידו). רצוני שתקחני בלי כסף, — אם אני מוצאת חן בעיניך, כמו שאמרת בעצמך. לך ובקש לך בתולה אחרת שיש לה נדוניא.

ברל (מתרחק קצת, בבת-צחק). בימינו אלו אין נושאים בתולה בלי כסף. לא בצלף, ובאמת אניר לך, חנ'קה: לו היית בתולה כשאר ככל הבתולות, כלומר, בתולה סתם, לא הייתי לוקח נדוניא פחות משתי מאות רובל, אף פרוטה אחת פחות לא הייתי לוקח, ביהדותי, חנ'קה. בימינו אפילו שואב-מים אינו לוקח פחות מזה.

חנ'קה (צוחקת צחק היסטרי, הפצה לעצור בעדו ואינה יכולה). ראה נא, ראה את התכשיט הזה! כל הכסף והזהב שבעולם צריכים לתת לך בנדוניא— ובת-מלכה—יפהפיה. חה-חה! בת-מלכה צריכים לתת לך, אל תשא אותי, חכה לבת-מלכה!

ברל (ברוגז). אם רוצה את לצחק—צחקי לך.

חנ'קה (בתמים). לא עליך צחקתי, ברל. אבל אתה מדבר אלי באופן משונה, כאלו סבור אתה לזכותני, ואני צריכה להתנפל לפניך ולבקש רחמים ממך, שתשא אותי... .

ברל. לא זאת, חנ'קה, לא נתכונתי לומר, כי אני מוכה אותך. (חזיר אל דבריו הראשונים).—כלום סבורה את, שלא הייתי יכול למצוא לי בת של בעלי-בתים—ועם נדוניא? אלא מה, רוצה אני בכלה שתהיה כמו שלבי חפץ. מאה רובל יותר או פחות—העיקר הוא הקרן, ולכן אני אומר לך עתה: השיגי מאה רובל ונעמיד חופה.

חנ'קה. אין לי מקום להשיג שם.

ברל. מידי אביך סוחר הסמרטוטים עוד תוציא מאה רובל.

חנ'קה. אם משתוקק אתה כל כך להעמיד חופה,—עשה זאת בלי כסף.

ברל. בלא פרוטה? לאו! איני שומה כל כך. מאה רובל אינם מתגוללים בחוצות, שמעי מה שאני מדבר אליך: אל תשתמי נא, מאה רובל

יכולה את להשיג, לבשתרצי. השיגי את הכסף, ואז—אחת ושתיים—
 וחופה. הן גם את אינך רוצה עוד לשרת.
 ח'נ'ק'ה (מסכה את זניה אל החלון) מגופי לא אעשה מאה רובל. אם יכול אתה
 לשאת אותי בלי מאה רובל, שא. אנכי איני יכולה לעשות מאומה.
 ב'ר'ל. חכי נא לשומה.

ח'נ'ק'ה. משמע, שאינך רוצה?
 ב'ר'ל. מאה רובל לכאן, מאה רובל.
 ח'נ'ק'ה (מביטה בעד החלון). אם כן מה עושה אתה פה, מה אתה עומד, אם
 אינך יכול לשאת אותי בלי כסף? מוטב שתלך לך לבקש לך בתולה
 עם נדוניא.

ב'ר'ל (ברוגז). והרי אני הולך.
 ח'נ'ק'ה (בשמבט בעד החלון). לשלום — —
 ב'ר'ל (יוצא לאט לאט, כמתעק בנפשו, נכנס עור הפעם אחרי רגע). ובכל זאת —
 השיגי מאה רובל, ח'נ'ק'ה. אין זו אלא שטות. לכי לאבא שלך והריקי
 את כיסו.

ח'נ'ק'ה. נו, נו, יודעת אנכי — —
 ב'ר'ל. רק אל תכעסי. עוד אבוא אצלך. עוד נעשה שלום בינינו. (יוצא).
 ח'נ'ק'ה (פרה אחרי צאת ברל מעל החלון, נשארת עומדת אצל המטה ומביטה אל הפתח
 משמאל; פוצעת פסיעה לעבר הדלת, מתעכבת קצת ועומדת רגע כנואשת.
 פתאם היא נופלת על המטה ופורצת בבכי). —אמי, אמי... .

המסך.

מערכה שניה.

חדר-האכל בביתו של משה סוחר הסמרטוטים. נגד הרואים—חלון שפל, שנראית בעדו
 כבר רחבה שטופה באור השמש והבורה של ילדים קטנים, קרועי-בגדים וחבושי-כובעים
 גדולים, משחקים עליה. לפני החלון—שלחן ארוך ורעוע, השלחן מכוסה במפה לא-נקיה ועליה
 שטות של עיסה מרודת וכתנת שלא נגמרה תפירתה. בין החלון והשלחן—ספסל ארוך; מעבר
 השני של השלחן—כסאות-עץ אחרים בני-מינים שונים. מימין—ארון מחוסר-זוגיותו ומפסל-
 עץ גבוה לרחצה. משמאל — עריסה של ילד ופתח. על הקיר סמוך לחלון — ראי שבור
 בשני מקומות.

החדר בכלל עושה רושם של עניות מצויה, אבל לא מנולת. על הקירות פה ושם
 תלויים בנדים, לרוב בגדי אשה—המעידים על מדרגה ידועה של „בעל-ביתיות“. בארון הזכוכית
 נראים כלים שונים, ומהם גם כלי כסף. עריסת-הילדים שבתדר חדשה ויפה.

שעה אחר הצהרים בקיץ. פינה עומדת אצל ארון הזכוכית ועוסקת בסידור הכלים. היא לבושה בגדי־בית נאים למי ערך. אבל אינם מסודרים עליה. היא עבה קצת יותר מלפי ערך שנותיה, אבל צעדיה קלים ומהירים. מדברת בקול רם.

נ ע ר (מכניס את ראשו מן הרחוב דרך החלון). אמא, אמא!

פ י ג ה (נגשת אל החלון). מה לך, "קדיש" שלי?

ה נ ע ר (פניו כאירים מגיל). חנ'קה הולכת!

פ י ג ה. וכשחנ'קה הולכת - מה השמחה?...

ה נ ע ר. הנה היא!

פ י ג ה. בשורה טובה...

ח נ' ק ה (עוברת לפני החלון, מציצה הביתה פנימה, אבל תיכף היא נעלמת, ונשמע רק

קולה בדברה בחוץ עם הנער. אחרי רגע היא נכנסת). יומא טבא, דודה.

(פניה שלווים כפני איש בשעת הרהורים יושבת על כסא, מבלי שנתבקשה).

פ י ג ה (עושה את עצמה כאלו היא עסוקה בסדור הכלים בארון, בקול יוצא מן החפס, מבלי

הבט לחנ'קה).—נו, מה תאמרי?

ח נ' ק ה. מוטב שלא לומר כלום.

פ י ג ה. כלום קשה כל כך השירות בביתו של הרב?

ח נ' ק ה. לא קשה מבמקום אחר.

פ י ג ה. הרבנית היא, כמדומה, אשה טובה מאד?

ח נ' ק ה. במדה שבעלת־בית יכולה להיות טובה לשפחה.

פ י ג ה. היום ראיתי בשוק. (נעשה עליזה, בקול ום) —חכי נא, חנ'קה—ברוך

המזכיר! -- יש לי להראות לך דבר מה. (מספלת בארון). —הרי זה

תראי, אם קניתי "מציאה" אם לאו. נראה מה שתאמרי.

ח נ' ק ה. עכשיו הכל קונים "מציאות",—כשיש כסף.

פ י ג ה (מוציאה מן הארון פס של חוטי־ברזל משור ומנישה לחנ'קה). הנה הוא מה

שקניתי. נו, בכמה עולה זה, לדעתך?

ח נ' ק ה (מעיפה מבט אחד בכלי, בקול שנשמעת בו עיפית). —כמה יכול להיות מחירו

של דבר זה—עשרים וחמש פרוטות, כמדומה.

פ י ג ה (ברוגז). נסי נא לקנות דבר כזה בעשרים וחמש פרוטות! (משיבה את

הכלי אל הארון, בראותה שחנ'קה מחרישה). —אמנם שלשים וחמש פרוטות

שלמתי, אבל כל הרואה אומר, כי "מציאה" קניתי. (נגשת אל השלון,

לוקחת משם את הכתנת, יושבת על הספסל שלפני החלון ומתחילה לתפור. פניה

מפיקים רוגז).

ח נ' ק ה (איננה מביטה אליה במשך כל המחזה). אפשר.

פ י ג ה (ראשה מורד, תופרת מתוך התרגזות. דממה).

ח נ' ק ה. היכן הוא אבא?

פ י ג ה. דבר לך לאבא? בודאי יכנס תיכף. (אחרי רגע של דממה).—למה לך

אבא? שמא יכולה את להגיד לי?

ח'נ'ק'ה. הייתי רוצה לדבר עמו על-אדות הכסף — —

פ'יג'ה (עושה את עצמה, כאלו אינה מבינה). איזה כסף?

ח'נ'ק'ה (מתכוננת לעקוץ). מעלתה יודעת היטב, על-אדות איזה כסף אני מדברת. כשהיתה מעלתה צריכה לעשות לה שמלה לחיפתה של שרה, — לא אני נתתי כסף? לא מידי לקח אבא כסף, כשצריך היה לשלם חוב של עשרים וחמשה רובל? וכך רובלים, חצאי-רובלים, עד שלקחתם מידי כל משכורת.

פ'יג'ה. לקחנו, לשעבר — —

ח'נ'ק'ה. "לשעבר" זה לא רחוק כל כך: עוד לפני חצי שנה הוציא אבא מידי עשרה רובל.

פ'יג'ה (בצביעות). ולמי צריכה בתולה לתת את כספה, אם לא לאביה? מנהג העולם בכך. אב דואג לבתו, אבל גם בתולה צריכה להיות נשמעת לאביה. הרי לא לור היית צריכה לתת את כספך?

ח'נ'ק'ה. ואני לא נתתי את כספי? אך כשהבת צריכה לכספה. על אביה להשיב. אבל לבי אימר לי עתה, כי אותי יקרה אסון הפעם...

פ'יג'ה (בקצת התרגזות). חכי נא, אבא ישיב לך את כספך, אל תיראי כל כך. כסף הרבה יותר האמינו על הבריות. רק בתו שלו איננה מאמינה לו.

ח'נ'ק'ה. "ישיב"! ואימתי? הכסף דרוש לי מיד — בחור אחר יש, והוא מחזר עתה אחרי, מי יודע, אולי יצא מזה דבר... אבל בלא כסף הרי לא יעשה דבר ולא יעלה בידי כלום, ולוא גם כסף מעט, מאה רובל, לפחות.

פ'יג'ה (כמדברת לנפשה, בקצת התרגזות). מאה רובל, לפחות... כך, כך... אבל מהיכן תקח עתה מאה רובל? — עשה מאה רובל מאין ותן לה.

ח'נ'ק'ה. לאבא עוד ימצאו מאה רובל.

פ'יג'ה (מזרידה את ראשה על הכתנת). יתן לך כסף, אם יש לו. אני אינני יודעת מהיכן יקח עתה כסף אדם זה. (רגע אחר של דמכה. פיג'ה תופרת וחנ'קה נשקפת בעד החלון. פתאם עובר איזה איש לפני החלון. חנ'קה רועדת ומפנה את מבטה אל הפתח).

ב'ר'ל (פותח לאט לאט את הדלת, נכנס ואינה מבהין בחנ'קה). — יומא טבא — פה גר משה — הסוחר — בחפצים ישנים. (רואה את חנ'קה ונבוך).

פ'יג'ה. פה, פה, יכנס נא.

ח'נ'ק'ה (קמה ממקומה) מה אתה עושה פה, ברל?

ב'ר'ל (מתאדם) יש לי איזה עסק לבעל הבית, לאביך.

פ'יג'ה. בודאי יכנס מיד. ישב נא.

ב'ר'ל. (יושב ומתחיל להתכונן סביבו. על פניו אותות של מבוכה).

ח'נ'ק'ה (איננה מסירה עינה ממנו כל אותה שעה). ברל, שמא מותר גם לי, לדעת את העסק שיש לך לאבא שלי? כמדומה לי, שמבינה אנכי את סבת בואך.

ב'ר'ל (איננו מביט אליה). לא כלום, בקש אותי איזה איש להכנס לאבא שלך לשאול ואיזה דבר, ודבר זה אינו נוגע כלל אלי בעצמי. בקשוני ונכנסתו.

חנ'קה. כמדומה לי, שמשקר אתה י, ברל, אמור לי את האמת: האם לא באת לאבא, כדי לשאל אותו על-אדות מאת הרובל? אמת, בשביל כך נכנסת?

ברל (מתנועע במבוכה על הכסא). מה לי לשקר, אין לי להתירא לומר את האמת: פשוט, נכנסתי כדי לדעת סופו של דבר. הרי צריך אני לדעת אם יש לך מאה רובל אם אין. אין לך להתרעם עלי —

פיגה (לחנ'קה). זהו . . .

חנ'קה. (מנענעת בראשה לאות של החלטה, פניה מתארמים קצת. קמה ממקומה, נגשת אל הארון ומתחילה למקור את הכלים. רגע של דממה).

פיגה. כבודו לא יצטרך לחכות זמן רב: בודאי יכנס בעלי תיכף.

ברל. אולי אוכל לדבר עם מעלתה על אדות ענין זה?

פיגה. מה אנכי יודעת? כבודו מכין מאליו, כי כסף אינו ביד אשה. יחכה נא מעלתו עד שיבוא בעלי. בודאי יכנס תיכף.

ברל. איזו שעה עתה? (מוציא מכיסו שעון של זהב אמריקני, פותח אותו במתינות, מפנה אותו אל החלון ומביט בו). השעה החמשית.

פיגה (מתבוננת בשעון). אין פנאי לכבודו?

ברל. לא, יכול אני לחכות.

חנ'קה (ממקומה אצל הארון). הנה אבא הולך. (לפני החלון עובר סוחר הסמרטוטים.

במשך העת העוברת עד לכניסתו ברל מתנועע על הכסא, כמתכוון לשיחה הבאה).

סוחר הסמרטוטים (נכנס, מעיף עין בחנ'קה. מתמודד ומביט על ברל). ראשי סובב עלי ובלגל אותו יהודי—מי הוא איש צעיר זה!

פיגה. דבר לו אליך.

סוחר הסמרטוטים (יושב על כסא לא-רהוק מברל). נו, מה יאמר מעלתו? (מתבונן רגע אחר בפניו). אינני מכיר כלל את מעלתו.

ברל (מתאמץ למצוא את המלים הנצרכות לו). רוצה הייתי לדבר עם מעלתו—רוצה הייתי לשאול את מעלתו—בין נא אותי מעלתו — (מראה בראשו על חנ'קה).

זה כשנה, זה יותר משנה שאני ובתו מכירים זה את זו — ועתה נכנסתי—רוצה אני לשאול—מעלתו אבא הוא —

פיגה (כל שעת דבורה של ברל הוא מביטה בקצרי-רוח לאישה, מתרוממת מעל כסאה ויושבת מיד עוד הפעם, בקולה נשמע קצר-רוח). משה!

משה (מביט עליה כשואל).

פיגה (מראה בעיניה על חנ'קה, העומדת ופניה מוסכים אל הארון. משפילה את קולה). משה, אי-אפשר לדבר בשעה שהיא פה.

סוחר הסמרטוטים (מפנה את ראשו לחנ'קה). חנ'קה, צאי לך החוצה לשעה קלה והתהלכי לך שם קצת. צריכים אנחנו לשוחח ביננו לבין עצמנו.

צאי עד שנקרא לך.

חנ'קה (מפנה את עצמה אליו). מדוע?

סוחר הסמרטוטים. כך. עלינו לשוחח פה.

חנ'קה. מי אינו מניח?

סוחר הסמרטוטים (פניו מתארמים). כשמצוים עליך לצאת—צאי!

חנ'קה (בעינים נוצצות, שמתמלאות דמעות כל שעת דבורה). רבנו של עולם, מה

מה נעשה פה האם הדבר אינו נוגע אלי כלל, שאסור עלי להיות בחרר בשעה שאתם משוחחים? רוצים אתם לדבר על אדות הכסף, ורוצה גם אני לדעת — הן הכסף שלי הוא —

סוחר הסמרטוטים. (קם ממקומו) יוצאת את אם לאו? חנ'קה (כשהיא יוצאת). רשע ולא אב אתה.

פיגה (בקול רך לברל, המרגיש את עצמו כנוזף כל איתה שעה). מה ידמה מעלתו, — כך דרכה תמיד: אינה עושה כל שהוא כרצון אבא. אלא מה, אנחנו בעצמנו כבר רגילים בכך. כועסים רק בשעה שאדם זר רואה דבר כזה. כשאבא אומר לך „צאי“ — את צריכה לצאת.

סוחר הסמרטוטים (פניו אדומים עוד, יושב על מקומו). נו, איש צעיר, מה יאמר מעלתו? (לאשתו). באמונה, על ידה נודעו עתי זה עתה כלי מכעס. ברל (מושיך בכתפיו, מועך מטפת-מים בידו). אנכי חשבתי — היות, שמעלתו אבא הוא, צריך אני לשאול אותו — ונכנסתי עמה — מעלתו מבין אותי — השאלה היא בדבר כסף — מעצמו מובן, כי בלי כסף אי אפשר עכשיו. מילא, אב טוב, אב רע; אבל כשהכתוב מדבר ב„בת“ — הרי כל אב סוף סוף אב הוא. — והוא אשר אמרתי: בלי כסף עכשיו אי-אפשר. אי-אפשר — וסוף דבר.

סוחר הסמרטוטים. נו, נו, בודאי, אין נושאים בתולה בלא כסף. פיגה (מפסיקה את אישה בדבריו). הניחה נא, (לברל). — בודאי אמרה הבתולה שלנו למעלתו, אם יש לה כסף ואם לאו. אני רוצה לומר: אם יש לה לעצמה כסף, אם קמצה ממשכורתה?

ברל. אמור אמרה לי, שכספה נמצא בידכם. מאה רובל או יותר — פיגה (אינה מניחה לאישה לדבר). איזה כסף שלה נמצא בידנו? ברל (נעשה נבוך מאד, לסוחר הסמרטוטים). כך היא אומרת, שנתנה למעלתו כסף בפקדון. אנכי האמנתי לה. מהיכן עלי לדעת — פיגה (איננה נוהגת עוד הפעם לאישה לדבר. מרכינה את עצמה לברל). ויהי כרבריה, אם גם נתנה לנו קצת כסף בפקדון, הרי היינו מלבישים אותה כמה וכמה שנים. ובכלל, כמה מרחנו עליה. ואם יצא מעלתו ויחשב, ימצא שפורנו עליה יותר ממה שהפקידה בדינו. כך הוא הדבר, אם מעלתו רוצה לדעת.

סוחר הסמרטוטים (לאשתו). הניחי נא רגע, הניחי נא, (לברל). — מה זה: היא נתנה לנו כסף בפקדון? כלום לא היינו נותנים לה כסף בלאו הכי, אלו היינו יכולים עתה? ומה בכך, אם נתנה לנו איזה סכום? — איך שיהיה, השעות רעות עתה ואף שתי פרושות אינני יכול לתת לה. פיגה (לברל). בשביל מה שולחים בתולה לשרת בבתי זרים, אם לא בשביל שתשתכר לה לנדוניא? אין רע, איננה עוד בתולה זקנה, יכולה היא עוד לשרת שנה, שנה וחצי, איש לא מת עוד מתוך שירות. אם תחכו שניכם עוד זמן מועט עד החופה גם כן אין רע. הרי לאלפים אתם צריכים... ברל. מאה רובל, לפחות. כלומר, משום שהבתולה שלכם מוצאת חן בעיני. אינה דומה בתולה לבתולה, אלו היתה פה ה„קן“ אחרת, כי עתה —

פִּיגָה (לאישה). שומע אתה, על דבר מאה רובל מדברים פה! (לברל, מריסה את קולה קצת). — אם כן יתן הוא את מאה הרובל, — מה דעתי של מעלתו? לו יש בנים קטנים הצריכים למונות. הם קודמים לה. היא יכולה לשרת עוד זמן מה, עד שיתלקמו אצלה מאה רובל. גם בתולות של בעלי-בתים אינן נישאות עכשיו לשמנה-עשרה שנה, וכל-שכן בתולה פשוטה, משרתת — כלומר, אינני אומרת חלילה, כי בתולה רעה היא חנ'קה, אבל לשרת שנה היא יכולה עוד.

ב ר ל. זהו עסק לשתי שנים.

פִּיגָה. אם מעלתו אינו רוצה לחכות, ישא אותה תיכף, בלי נדוניא. איש לא ימחה בידו. השמעתם מימיכם? יש מחכים לכלות שלש, ארבע שנים ויותר. אין הדבר נורא כל-כך.

סוחר הסמרטוטים (לברל). וכך היא תשובתי למעלתו: לתת לה עתה כסף — איני יכול, אבל אם הוא תמיד אב, מהיום והלאה אשים את עיני עליה. אם אני אשגיח עליה, אז לא ילך כספה לאבוד. הן כסף היא משתכרת. ומה שנוגע למעלתו, יכול הוא לעשות כחפצו: רוצה — יחכה עד שיצבר אצלה כסף, לא רוצה — יעמיד חופה תיכף. הכל תלוי במעלתו.

פִּיגָה. (בכת-צחוק קוקסית). האנשים הצעירים של עכשיו אינם אוהבים לחכות, כשנערה מוצאת חן בעיניהם. כך הוא מנהגו של העולם בימינו. (לברל באותו בתי-צחוק). — לא כך? —

ב ר ל. (איננו יודע מה להשיב, גבוך קצת). אבל בימינו גם כסף דרוש. כשנושאים בתולה — אי אפשר בלא כסף, והוצאות חתונה? ומלבושים?

סוחר הסמרטוטים (קם ממקומו וחובט על כתפו של ברל בידיות). איש צעיר כמעלתו גם כסף ישתכר. עבודה וזמן — זהו העקר. אין הצרה גדולה. אני אומר תמיד: יש לך שתי ידיים וראש, — אל תתירא. לחם יהיה לך. פִּיגָה. הלא כך אמרו אנשי: בנדוניא אין מול וברכה.

סוחר הסמרטוטים. איש צעיר, הצדק עם הפלוגית שלי.

פִּיגָה (מתחילה לדבר בתמים). ובכל זאת, לפי דעתי, אין צורך למהר כל כך. נשואין אינם דבר של מה בכך. ילך נא מעלתו וימלך בנפשו.

ב ר ל. (קם מעל הכסא). באמתו של דבר — הבתולה שלכם מוצאת חן בעיני — סוחר הסמרטוטים (מפסיק אותו בדבריו). מתוך שיחה שכחתי גם לשאול את מעלתו: מי הוא בעצמו? את זאת צריך לדעת קודם כל.

ב ר ל. משרת אני בחנותו של ברגר.

פִּיגָה. אני מכיר את מעלתו, ראיתי בחנות זו.

סוחר הסמרטוטים. ושמו איך הוא?

ב ר ל. ברל. ושם משפחתי הוא פיינשטיין.

פִּיגָה (קמה ממקומה, הכתנת בידה). ברל פיינשטיין. כך, נו, מסתמא נתראה עוד. ישאל נא מעלתו פי הבריות על אבותינו. (בכת-צחוק). — וגם

אנחנו נשאל, כמובן.

ב ר ל. (מתכוון ללכת). נו, יומא טבא, לפי שעה. (יוצא)

פִּיגָה (יושבת על מקומה). נו, זכור נא, משה: ברל, שם המשפחה—פיינשטיין, משתכר הוא בודאי שכר הגון, חנותו של ברגר היא כמעט היותר גדולה פה. ובכל זאת—לשאל צריך.

סוחר הסמרטוטים, אמנם הבחור עובד בחנותו של ברגר, —מקום טוב. אבל בעצמו אינו מוצא כל כך חן בעיני. כנראה, „בהמה" הוא.

פִּיגָה. דאגה גדולה! רוצה הוא לישא אותה בלי כסף — בכבוד גדול. כלום אתה תתן לה כסף? יש לך? קים ומכור מה שיש בבית ותן לה מאה רובל! ואם תאמר, מה יאכלו הילדים הקטנים?.

סוחר הסמרטוטים. בכל זאת, אלו לא היתה השעה קשה כל כך — פִּיגָה (בכעס). אתה לא תתן לה כסף, גם שתי פרוטות של נחשת לא תתן לה, —שומע אתה מה שאנכי אומרת לך? יש לי ילדים קטנים ואינני רוצה שילכו בלי כתנת על בשרם. אלו הית אב כדבעי, כי עתה לא דברת גם דבר כזה, בשעה שילדיך הקטנים ערומים ויחפים; זה מחוסר נעלים, לזה אין כובע ולזה אין מכנסים. ואתה בעצמך, — על מה אתה ישן? האם ככל הבריות אתה ישן? סדין אין על המטה. ופתאם הוא רוצה לתת „מאות"! הבחורה יכולה לשרת עוד שתי שנים, אין אסון בכך, באמונה.

סוחר הסמרטוטים. נו, הסי, הסי, אינני נותן עוד כסף. פִּיגָה. קרא לה, לבתך שלך, תהי זאת הפעם האחרונה! הגד לה דבר ברור, כי אין לה לבטוח בנו, כי אנחנו הננו בעצמנו אנשים עניים ורק בעמל משתכרים הפרוטה ללחם יבש. אם תדחה אותה בלך ושוב לא יהיה עד עולם סוף לזה. קראנה לכאן.

סוחר הסמרטוטים (נגש בראש כפוף אל החלון וצוץ את ראשו התוצה). חנ'קה, חנ'קה, הכנסי הביתה! (משפיל את קולו, לנעי הנגש אל החלון). — קרא את חנ'קה!

פִּיגָה. (בראש מורר על גבי הכתנת). בודאי היא עומדת שם ומסיחה עם החתן שלה. סוחר הסמרטוטים. הנה היא הולכת, חבי רגע.

פִּיגָה (מרימה את ראשה, בכעס). מה, שמא עלי גם לקבל יסורים מיד בתך? אפשר שאמכור את הכתנת מבשרי ואקנה חתן לבתך? היה בטוח, לא תגיע לידי כך! לא יעלה בדרך להוריד אותי לקבר, כמו שהרגת את הנשים האחרות שלך! אני אינני מתיראה, איני כמותן. (משפילה קצת את קולה). — נו, הגע בעצמך, הרי רק משוגע ומשורף יכול להעלות על דעתי דבר כזה! הבית ריק, אין במה לנהל את המסחר. — ופתאם תן לה מאה רובל!

סוחר הסמרטוטים. הלא תחרישי, היא באה.

פִּיגָה. (מוריחה עוד הפעם את ראשה על הכתנת). תבוא. כזכור אתה, מתיראה אנכי ממנה או ממך? אם אינך יודע, או שאל את הבריות, ויאמרו לך, מי ירא מפני מי? אני מפניך או להפך.

חנ'קה. (נכנסת לאט. פניה מציפים דמעה). היא נשאית עומדת אצל הערישה ואינה אומרת כלום. עוברים כשני רגעים של דממה. פִּיגָה תופרת במהות ומתוך כעס).

סוחר הסמרטוטים (לנער שקפץ לחדר דרך החלון). לאן? — אינך יכול ללכת דרך הפתח, האין לך רגלים! —

הנער (לבוש בנדים ישנים וקרועים, יחף, רגליו מכוסות ברפש שנתיבש, עובר בראש מורד לפני אביו ונגש במרוצה אליאמו). אמא, אני רוצה לאכל!
פיגה. לך צחק לך עוד קצת, כשהיום ויוסל יבואי מן החדר אָתן לכלכם ביחד לאכל.

הנער. (עומד רגע בפנים וזועפים, רוצה ללכת).

פיגה. גש נא הנה. (הנער נגש אליה, היא מישרה לו את הכובע על ראשו). — אלו היה אלהים בלבה, לא היתה באה לפשט את העור מן העצמות. כל מי שיש לו עינים רואה, שהילדים לבושים קרעים, הולכים ערום ויחף ודיא באה עוד ומפורת מלח על הפצעים. הב והב! — אבל מאין נקח? המבשרנו נעשה כסף? רוצה הייתי לראות, אם אחרים במקומנו היו עושים אחרת? חייך קודמין.

חנ'קה. היאך? מה שאינו שייך לי אני תובעת? שלי אני תובעת.
פיגה (לנער). לך צחק לך קצת, האחות שלך אוהבת אותך מאד... כשתראה את הילדים חוזרים על חפתהים, אפשר שתתקרר דעתה. רבוננו של עולם, גם אחיות כאלה יש בעולם!

חנ'קה (מביטה עליה בכוז. כשהיא מדברת את הדברים הבאים, עיניה מתמלאות דמעות מהתרגשות). הייתי רוצה רק לשאל: איך אדם אינו בוש גם לדבר דברים כאלה! אני רוצה לפשט את העור מעל העצמות? כמדומה שהכל יודעים מי פושט את העור של מי! לא די לכם שגולתם ממני כל מה שהיה לי, — ליח עצמותי הרי יבש על ידיכם! (הדמעות אינן נותנות לה לדבר, היא מתאמצת לעצור בעדן) —

פיגה. ואנחנו מתפנקים ומתערגים ויוצאים בלבוש זהב וארנמן...
חנ'קה. הילד לבוש קרעים, — ובכן, מה עלי לעשות? הכסף שלקחתם ממני היה יכול להספיק להלבשת כל הילדים, אתם בעצמכם יודעים זאת! ומה אתם מבקשים מאת יתומה עניה, אמללה?... המעט זאת בעיניכם — ועוד אתם רוצים להורידני לקבר. כן, כך רצונכם, ואפשר שרצונכם גם יתמלא... (נושכת את שפתיה מתוך התאפקות).

סוחר הסמרטוטים. נו, נו, מה ליללה זו...

חנ'קה (לאביה). אמור לי עתה בפירוש, אני רוצה לדעת דבר ברור: התשוב לי מאה רובל, — חצי הכסף שאתה חייב לי?

סוחר הסמרטוטים. רוצה את, כי אתן לך כסף, ואת מה תעשי אחרי כן, כשתצאי מביתי? בודאי תלכי ותבוי אותי בפני הבריות, כמו שעשית כבר לא אחת ושתיים. בגללך אינני יכול להביט בפני איש.

חנ'קה. יכול אתה להשבע, כי אנכי מבזה אותך? הן גם בעתים המזכות כשהייתי מקבלת מכות רצח מידך ומידה, כשלא הייתם נותנים לי לשאוף רוח — גם אז לא הייתי מתאוננת באוני אדם מעולם. מחרישה הייתי במכאובי. בבזותי אותך הרי את עצמי אני מבזה...

פיגה. ראינא צדקנית זו...

ח'נ'קה. אחרי כל יסורי גיהנם שסבלתי מידכם בודאי צדקנית אני. סוחר הסמרטוטים (לח'נ'קה בלעז). צדקנית שלי... (לאשתו) שומעת את, מה חצופה עושה: היום הייתי אצל הרב בדבר מאת הרובל המופקדים אצלו. לא הספקתי להכנס הביתה, והרב והרבנית מתנפלים עלי: אתה, רשע בן רשע, גוול יתימה עניה אתה, וכולי, וכולי... לא תהא לך כפרה עולמית ואין לך חלק לעולם הבא". — ביהדותי, בוו הלשון יסרו אותי הרב והרבנית שעה שלמה. מה דבר כזה בעיניך? (לח'נ'קה). — נו, עתה אמרי לי, הלשנת עלי לפני הרב או לא?

ח'נ'קה (מביטה ישר לעיניו). אמת, בקשתי מעמו שידבר עמך. אמרתי: אפשר יועיל הדבר. ומה יכולה אני לעשות אחרת?

פ'יגה (לאישה). ואחרי כל זאת תתן לה כסף? — כרי שתלך בתך שלך ותשחיר את פניך ברכים?...

סוחר הסמרטוטים (מתחיל להתהלך על פני החדר), משמע, כסף יש לי, אלא שאיני רוצה לתת לה? בקצור, המענות למה? אף פרוטה אחת לא אתן לה; מפני שאין לי...

ח'נ'קה. אבל הן מוכרח אתה לתת לי!

פ'יגה. (לאישה). אדרבה, תאמר לך היא, איפה תשיג כסף בשבילה?

ח'נ'קה (לאביה). יש לך עתה מאה רובל ביד הרב. הנח אותם לי. (כמדברת לנפשה). — אלו היה הרב איש-אמת, לא היה משיב לך את הכסף מאליה. פ'יגה (בצחוק). — ואיפה נקה למוונות, במה ננהל את המסחר, שאל אותה. (לאישה). — או שאין מח בקדקדה, או שאין אלהים בלבה.

ח'נ'קה (מתוך דמעות). אבל אני במה אשמה! רבונני-של-עולם, למה אתם מקצרים ימי עלומי... (בקול צורד וקשה) — ובמה, שיאלת אני, הנני רעה ממלוא אחר, — וכי בשביל שאני יתומה ואין מי שיריב ריבי — הפסדתי? פ'יגה. כל המעשה בדוי מתחלה ועד סוף, — לא לקחו כסף ממנה! אם הביאה פעם או שתים כמה רובלים בפקדון ודאי כבר השיבות לה עם הרבית. (לח'נ'קה). — שמעיני נא: לכי לך לשלום, יסורים ודאגות יש לנו די והותר גם בלעדיך. לכי ועבדי כשאר כל הבתולות, עד שתשכרי לך נדוניא. (מתחילה לתפור).

ח'נ'קה (מעיפה עליה מבט של בוז; עיניה מלאות דמעות, רוצה להגיד איזה דבר ושולשת בעצמה. מביטה בפני אביה; זה מפנה את פניו). רק אלהים ישפט ביננו...

סוחר הסמרטוטים (קולו נעשה קצת רך משהיה). אלו היות בת שדואגת לפעמים גם לאביה, אלו לא השחרת את פני, אלו באת וספרת לי: הדבר הוא כך וכך — בכלל, לו היתה הנהגתך עמנו אחרת — — (איננו יודע במה לכלות את דבריו, נעשה נבוך קצת, נגש אל החלון וקורא בקול רם) — שמר'קה, למה אתה מטמס! (לאשתו). — תראי, שיקרע את מכנסיו! (צועק עוד הפעם). — רד נא, ואם לאו אצא מיד אליך!...

פ'יגה (ראשה מורד על הכתנת שהיא תופרת בעיון, לאישה). — מה יש לו קרוע, — את הקרעים שהוא לובש על בשרו... — משה, הרי צריך אתה ללכת לאיזה מקום...

סוחר הסמרטוטים (אינו מבין בתחלה את כוונתה של אשתו). אני צריך ללכת? כן, כן, שכתתי, ראשי עלי כגלגל. מענות ומענות. תיכף ומיד אני הולך. באמונה, אי אפשר לי לשאת פני ולדבר עם איש...

חנ'קה. (מעיפה על שניהם מבט של בוז, על פניה אותות של עיפות). עוד מעט ותנאלו ממני, — שישו ושמחו. אפשר שגם תנאלו ממני לעולם ועד...

פינה (בראש מורד על-גבי הכתנת, בקול בלתי-נשמע כמעט). הלוואי...

חנ'קה (פניה מעידים, כי שמעה את הערת פינה). גם לכעוס אינני יכולה עוד — (לאביה, אחרי רגע של דממה). — אין לי עוד כח לסבול כל כך, אמור לי בפעם האחרונה: התתן לי מאת הרובל? בקשתי האחרונה היא: אמר לי עתה את האמת. להתיירא ממני הרי אינך צריך, יכול אתה לומר לי את האמת...

פינה (כשהיתה). היא מאיימת...

סוחר הסמרטוטים אין בידי לתת לך עתה אפילו שתי פרוטות, אין לי.

חנ'קה (בקול רס). אבל הרי לקחת ממני כסף?

סוחר הסמרטוטים. ולמה נתת?

חנ'קה. נתתי? גזול גולת ממני את הכסף. קטנה הייתי, מכות-רצח הכיתני, מכות גרשתי, לא נתתני לראות פני אחי ואחותי הקטנים... בכל יום ויום חתכת את בשרי לגזרים: תני את כספך, תני את כספך! ומה אעשה שלא אתן...

סוחר הסמרטוטים (מפנה את ראשו מן החלון). רב לך! בין כך וכך — כסף לא אתן לך עתה. אין לי. (לאשתו). — צריך ללכת.

חנ'קה (בקול צורר). אבל בזמן מן הזמנים תשיב לי, — בעוד שבוע, בעוד חדש? הרי אב אתה, הרי אין אתה גולן...

פינה. (כל שעת המחזה הבא היא יושבת-בראש מורד ותופרת במהירות).

סוחר הסמרטוטים (נשקף החוצה בעד החלון). כשתשכרי — יהא לך כסף. אני יש לי, ברוך השם, בשביל מי לעמול. יש לי בנים קטנים, שצריכים לאביהם. אחרת במקומך היתה מבינה זאת מאליה.

חנ'קה (פוסעת כמה פסיעות אליו). אמור לי, מה אתה רוצה, — להורידני קבר, כמו שעשית לאמי?

סוחר הסמרטוטים. יודע אני, כי כאמך את.

חנ'קה (בקול צורר, מתוך דמעות) רוצה אתה להורידני שאולה... זכור נא זאת — (דמעותיה מתגברות, בקול של בקשה). — אבא, רחם נא עלי, אין לי כח לעבוד יותר, עיפה אנכי — השב נא לי את הכסף אך הפעם, ולא אמריח אותך עוד כל ימי חיי, — רק הפעם הזאת — (הדמעות שזות מתנק לגרונה).

סוחר הסמרטוטים (פונה אליה — מתוך החלטה). אין רע, שתי שנים עוד תוכלי לשרת. שאר בתולות משרתות יותר ממך ואינן מרעישות שמים וארץ כמוך. (בכעס). קץ לדברים, אני אומר לך, — נלאיתי לשמוע את פטפומיך!

חנ'קה (עיניה מלאות דמעות, נגשת קרוב לאביה; כשהיא מדברת את הדברים הבאים, היא תורקת בשניה). א-א-א-אב אתה!... וד' לקח את אמי ואותך השאיר! (במהירות). —הרי לך בעדי ובעד אמי! (נותנת לו מכת-לחי וקופצת מיד הצדה ובורחת החוצה דרך הפתח. סוחר הסמרטוטים נשאר רגע כהלום-רעם על מקומו, אחר כך הוא מתעורר, ודרך אחריה וצועק).

פייגה (קופצת גם היא ממקומה ורצה אחריהם בצעקה). אה, חצופה שכמותה, את אביה היא מכה! הלאי ולקח אותה המות כמו שלקח את אמה, רבנונו של עולם!... (הכמה נשארת ריקה שעה קלה. דרך החלון חודרים קול דברים וצעקות. אחרי כך — דממה. נכנס יוסל).

יוסל (שוהה קצת אצל הפתח, אחרי כך הוא צועד צעדים אחרים בחדר, עומד מתבונן סביבו במבוכה ומביט כמתביש. שב אל הפתח, משתעל פעמים אהדות ומקשיב. רוצה לצאת. כפתח נתקל בסוחר הסמרטוטים).

סוחר הסמרטוטים (נכנס בפנים אדומים ומזיעים, עיניו נוצצות מכעס. כשהוא מבחין ביוסל, הוא מסתיר את כעסו, מתבונן בפניו). מה יגיד מעלתו? יחכה נא; כמדומה, שאני מכיר את מעלתו. (סוקר עוד הפעם את יוסל). — כמדומה לי שאצל ר' נחמן. הרב —

יוסל (נבוך, מבלי הכס ישר בפני איש שיתו). אני בנו של ר' נחמן. מעלתו הוא — ר' משה — סוחר הסמרטוטים? נכנסתי דרך אנב — חפצתי להגיד למעלתו — —

סוחר הסמרטוטים (פניו משתנים, כשמת לאורח). אה, בנו של הרב! אני הוא משה, אני. יואיל נא לשבת, בודאי שלח אבא את מעלתו בשליחות אלי?

יוסל. לא, לא אבא שלח אותי — — מאלי נכנסת למעלתו — — אפשר שהדבר יהיה קצת נפלא בעיני מעלתו — — יבין נא אותי — בתו של מעלתו משרתת בביתנו — זה כשתי שנים — כן — אל יתפלא נא, ר' משה, על דבר זה, כלומר, איך הלכתי פתאם למעלתו, על דעת עצמי — סוחר הסמרטוטים (מקשיב באותות של אי-סובחה על פניו). נו?

יוסל (נבוך עוד יותר). יבין נא מעלתו — כפי שאני יודע, יש איזה בחור — לא רע — החפץ בה — — (חושב רגע ומוצא את המלים הנצרכות לו). — בוכה היא ביום ובלילה — גם אני ראיתי אותה בוכה — לא נקל הדבר לראות בת יהודים נועת בכבי — היא אומרת, כי נתנה למעלתו מאה רובל בפקדון.

סוחר הסמרטוטים (פניו מתאדמים, עיניו מתמלאות דם, נוחן עצמו אל יוסל). נו, ידבר נא מלים ברורות בשביל שאבין, — מה מעלתו רוצה? מה ענינו של מעלתו לזה?...

יוסל (נבוך שוב). אני לעצמי איני חפץ כלום — אמרתי רק לבוא למעלתו ולומר לו מה שאני יודע — ובכלל בקשתי להגיד למעלתו, שיעשה איזה דבר, כדי שהבתולה שלו לא תוסיף עוד לבכות ימים ולילות — יאמין, כי איש שיש לו לב איננו יכול לראות זאת — —

סוחר הסמרטוטים (ברגע הראשון איננו יכול לדבר מכעס, מרים את אגרופיו על יוסל). צא מביתי, צא! המעט ממני — והנה בא גם זה! (מגרש את יוסל החוצה).

יוסל (מגין בידיו על פניו המפיקים השתוממות גדולה, נדחף לאט לאט החוצה). אבל מה עשיתי למעלתו — מעלתו יכול לעשות כרצונו — אנכי רק אמרתי — (יוצא).

סוחר הסמרטוטים (קורא אחריו, וכלו כעס והתעוררות). צא, צא מביתי! את שניך אעקור לך! לך-לך, איש לא קרא לך! נו, הרי-לך פורענית חדשה!

(המסך.)

1

(סוף יבוא).

* *

*

אל תשאַל לאלהינו. יש נחומים
עוד לנו בכל בְּרֶק-אור כי יפל על דְּרָכֵינוּ,
בְּכָל רֶמֶט חיים סָבִיב כי יתְעוֹרֵר;
כָּל סֶדֶק ופְּנֵה, בָּם עֲצוּרִים
נִיצוּצוֹת וּבִדְחִים שֶׁל אוֹתוֹ מְאֹר הַנִּצָּח,
אֲשֶׁר נִתְנָה לָנוּ וְאֲשֶׁר נָזַר
עוד יִצִּיץ עַל תִּלְתְּלֵי עֲלוּמֵינוּ, –
אֲנַחְנוּ שׁוֹלְחִים עוֹד מְכַמִּים כָּלִים, עוֹרְגִים,
וְעַל כָּל אֶמֶת מִים וִירַק אִיזֹב
אֲנַחְנוּ שׁוֹפְכִים עוֹד הֶמּוֹן נִעְנוּעִים;
וְיֵשׁ כִּי נִדְּלָה עוֹד נְטָפִים נְטָפִים,
בָּהֶם נִתְפַּרְגֵּם וְנִשְׁבּוֹר צְמָחוֹן עֲלוּמֵינוּ, –
אֲךֹּ אֵל נָא תִשָּׂא לאלהינו!

החלום לא בא לשוא. ואם גו ויעבר,
עוד השאיר בְּרָכָה לָנוּ אֲחֵרָיו,
לִלֵּיל הַכְּלִיּוֹן כִּי בָּא לְמֹשֶׁל,
לֹא כָּלִיל רִיקָם הִצִּיגָנוּ.
ואם רב מְזֶה הִבְטִיחוּ הָעֲלוּמִים, –
לֹא נִסְתָּמוּ עוֹד מַעֲיָנֵי הַתְּנַחֲמוּמִים.

וְכִי שֶׁךְ הַסַּעַר — רַעַד שְׁשׁוֹנוֹ
 עוֹד עוֹבֵר בֵּין הַהָרִים ;
 וְרַעְמֵי הַפְּשׁוּרָה כִּי נִדְמוּ , —
 עוֹד שִׁירָם, שִׁיר גְּאוֹנָם, הַנִּחִילוֹנוּ .

יֵשׁ מָה לִּבְפוֹת . רְאֵה , שְׁמֹשׁ הַיְּתֵה לָנוּ .
 בְּתוֹךְ עָבִי זָהָב מְצִיעָה עוֹד גְּבֻלְמָה ,
 וְקִרְנֵי רַחֲמִים כְּכֹר יוֹרְדוֹת דּוּמָם
 וְנִחוֹת עַל הַהָרִים .
 אֶךְ הַחֲלוּם לֹא בָּא לְשׂוֹא—הָאֲמִינָה !
 הַפֹּל עִם בֶּקֶר לֹא לְחֹנָם יָרֵד ,
 וְלֹא לְחֹנָם שְׁמֹשׁ נִשְׁקָנוּ .
 וְאִם שְׁפָכוּ צִלְלֵי עֶצֶב מִכָּל עֵבֶר
 וַיִּגֹּן הָעֶרֶב מְרַפְּרֵה עַל רְאִשֵּׁינוּ , —
 עוֹד כְּמִקְדָּם אָנוּ מְחַלְכִּים זְקוּפֵי קוֹמָה ,
 עוֹד גְּאוֹן צִעְרָנוּ יִזְהִיר עַל רְאִשֵּׁינוּ —
 וַיִּגֹּן חֵייוֹ הָרֹחַ בְּרִפְת׳ שְׁמֹשׁ .

יעקב פיכמאן .

תשרי תרס"ח .

זכרון לחכמים.

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

(שלמה בוכר, ג' שטיינשניידר, אדולף נייבויער, יעקב פריידנטאל).

שנות המאה הי"ט למנין הרגיל הביאו לנו, כידוע, יצירה ספרותית חשובה עד מאד, שממנה מתחלת כמעט תקופה חדשה בישראל: חכמת היהדות. מושג זה, אמנם, לא הוברר עדיין כל צרכו. חכמת היהדות מסתעפת כבר לכמה ענינים, ובימינו אלה יש לדאוג, שמא תחדל להיות הבנת היהדות בכללה ותתחיל להיות אך ורק חקירת פרטים שונים, באופן שתצא מנדרה האמתי. חכמת היהדות עומדת בעיקרה על הבקורת ההיסטורית. שהיא בסיס לכל חקירה מדעית. ועל הסקירה הכללית במהות היהדות והתפתחותה—סקירה, שצריכה להקיף את כל המאורעות והמראות מתוך ההבנה בקשר הענינים בינם לבין עצמם וביחסם למאורעות עולם. זהו מה שנתחדש בדור האחרון. דעת היהדות, אפילו במובנה המדעי, אמנם לא חסרה בישראל בשום דור; אלא שלפעמים, בדור דעה והשכל, בשעה שכח היצירה בעמנו היה כמעין המתנבר, היתה נפרצה ויקרה לרבים, ולפעמים, בשעה שנראתה לאות והתרשלות בעמנו, בזמן שכח היצירה שבו היה חלש ורפה, היתה כנוסה ומצומצמת בקרב יחידי סגולה. אבל שלשלת החכמים דורשי היהדות בענפיה המרובים לא נפסקה מעולם.

אנו מוצאים בתקופות שונות של ההיסטוריה הישראלית, אפילו בדורות יתומים, אנשי דעה ומחקר, שלא מצאו ספוקם בדעת הענינים כפי שהם נראים לעינים וכפי שהם מובנים לפי המושגים המקובלים, אלא השתדלו לחדור לפנימיותם, להבין את והתוך שבהם. הם שאלו ודרשו במהות היהדות בתור חזון דתי ובראו את הפילוסופיה הדתית, שבמשך תקופה ארוכה היתה היא נשמת הדת הישראלית; ובפרט אם נצדף לה את הקבלה. ואולם לא רק בתמצית הדתית והמוסרית של היהדות חקרו, אלא אף בכל המתיחס לקניינינו הלאומיים. חכמת הלשון העברית, דקדוקה ושמושה, היתה חשובה תמיד בישראל. וחכמים גדולים עסקו בה. כן העמיקו בחקר כתבי הקודש, בהבנת פשט המקראות ויחוסם לא

המאורעות ההיסטוריים, ופעמים אף היו נותנים את לבם להבין בכל מקצעות המדעים הכלליים, השייכים מאיזה צד להבנת היהדות בכללה או בפרטיה. למשל: חכמת ההנדסה והתכונה היתה חביבה בעמנו וכמה מחכמינו עסקו בה כדי לדעת חשבון התקופות וקביעת המועדים. ואפילו בנוגע לבירור ההיסטוריה הישראלית, — דבר, שהוא חשוב לנו ביותר, — אי-אפשר להחליט, שהיה חסר בישראל בדורות הראשונים כל עיקר; ובפרט אם נעמיד את הספרים העבריים במקצוע זה לעומת אלו, שנכתבו בימים ההם בשאר הלשונות. וכדי שלא נהיה נמהרים במשפטנו ולא נכריע את הכף לצד שכנגד ספרותנו, חייבים אנו לזכור תמיד, כי סדור ההיסטוריה והרצאתה באופן מדעי לא היו נוהגים בימים קדומים בשום אומה. ובמדה שהיו נוהגים בשאר הלשונות היו נוהגים גם בלשוננו. ואולי בזו האחרונה במדה יותר מרובה.

ואם הדבר כן—במה עולה חשיבות התקופה המדעית של דורנו על אלו שקדמו לה? לפי דעתי, מצטיינת תקופתנו בזה, שבה גדלה חכמת היהדות בכמות ובאיכות, ועוד יותר בזה, שסגלה לעצמה את דרכי הבקורת ההיסטורית ואת הסקירה הכללית, המקפת את כל הפרטים ומצרפתם לכלל אחד. בזה לא היו הראשונים בקיאים. אבל מובן, שגם בדבר כזה אין קפיצה, אין בריאה חדשה „יש מאין“, אלא הכל נעשה בהדרגה ובתפתחות. איזה חומר היולי ואיזה כת-יצירה נמצאו בעמנו בלי ספק מכבר; וחכמי-ישראל בדור האחרון השתמשו בחומר זה וגם שכללו והגבירו את כת-היצירה ע"י מה שזווגוהו עם המיתודה המדעית החדשה, עם אופן החקירה הנוהג בכל מקצעות המדע החדש. ועוד מעלה גדולה לחקירה המדעית בימינו: היא חפשיית הנדמה; אינה אסורה בכבלי הדעות המקובלות ואין לה הנחות מוסכמות.

כזאת אנו רואים, למשל, בהבנת כתבי-הקודש, שהיא עיקר גדול בדעת היהדות. הבקורת הביבלית, שהיתה בעמנו מקצוע חשוב בחכמת היהדות, אינה המצאה של הדור האחרון. הפילוסוף שפינוזה יסדה, הגם שלא נכנס אליה מתוך חקירה היסטורית ופילולוגית, אלא מתוך חקירה פילוסופית ומוסרית, ובמקצת מתוך שאיפה מדינית, כלומר, מתוך כוונה לברר את תחומי הכח המוסרי של החברו, המדינית. אבל בכל אופן עמד הוא ראשונה וברר את ספקותיו ואת הרהוריו ברבים ופנה בבקורת הביבלית את הדרך לפני הבאים אחריו. והרי שפינוזה עצמו העיר, שבקצת הרברים כבר פקחו רמזי אברהם אבן עזרא את עיניו, או עוררו בלבו את ספקותיו. וידוע לנו, שגם הראב"ע, — הראשון, שדבריו בחקירה נתפשטו בכתב-יד ואחר-כך נקבעו בדפוס ונעשו קנין חרבים—גם הוא שמע וקבל הרבה במקצוע זה מחכמים שקדמו לו. אין ספק לנו, שעוד בדורות קדומים לו כבר היו בעמנו מפקפקים ומהרהרים; ומובן, כי בענינים כאלה די כבר הפקפוק וההרהור, פריקת עול המסורת והקבלה— וסוף החקירה המדעית לבוא. מתוך השקפה זו אנו חושבים לבקורת— המקרא את כל מה שהביא הראב"ע מעין זה, בין מה שהסכים לו ובין

מה שחלק עליו; בין מה שחלק עליו באמת מפני שסתירתו היתה ברורה לו, ובין מה שחלק עליו רק למראית-עין, כדי להסיר מעליו אחריות הדברים. אפילו פירושו הראציונאליים של חז"ל הבלתי נכונים לו, כמה שהם מנוחים לפעמים, יקרים וחשובים לנו מתוך השקפה זו. ואיני מחליט, שאילמלא שפינוזה, שעמד על רמזי הראב"ע ונלה סודם, ואילמלא הראב"ע, שהציע לפנינו ספקותיו וספקות החכמים שקבל מהם, לא היינו באים לעולם לידי בקורת-המקרא. אבל על כל פנים אין למעט בחשיבות העבודה הקודמת הזאת: ההתחלה נעשתה בקרב הספרות העברית וע"י חכמי ישראל בדורות שקדמו לדורנו הרבה.

וגם בבקורת ההיסטורית אנו מוצאים כמה חכמים, שקדמו לבוני חכמת היהדות בשנות המאה הי"ט. די לנו לרמז על ר' עזריה מן האדומים (די רוס), שבספרו החשוב, מאור עינים – הספר הראשון בספרותנו, שעסק בבקורת ההיסטורית-העיר כבר על ספק עצום בענין חשוב מכל צד: בטנין שנות היצירה, שהרבה עיקרים תלויים בו. ואפשר שחשוב מזה הוא פרט אחר בחקר ההיסטוריה הישראלית (כי טנין שנות היצירה הוא בעיקרו ענין דתי): טנין שנות בית ראשון ושנות בית שני, שעל פי מסורת-קבלה נתקצר הרבה, חשבון השנים הוא חוט השדרה של ההיסטוריה; ואם הוא מוטעה ולקוי, הרי זה כאילו לקה חוט השדרה בנוף האדם ונבו נתעקם ונתבונן על ירי זה. ברור החשבון האמתי של שנות-התקופות וקביעת המאורעות ההיסטוריים בזמנם-זהו הצער הראשון להבנתם. וכבר העיר נ"ץ, כי שתי עיניה של ההיסטוריה המדעית הן קביעת המקום וקביעת הזמן של המאורעות, –ואלו היו סמויות בתולדות ישראל בימים הראשונים. ר' עזריה מן האדומים היה הראשון, שנתן לבו להרחיק את הערוב והכלבול הזה.

בנוגע שבעולם, מתפתחת ומתרחבת החקירה המדעית בכל אומה ולשון בזמן ששלוש ושלוש בעולם, בימים שטובה החמרי מרשה לאומה ונותן לה היכולת לפרנס את חכמיה ואת חוקריה. זה נעשה באופנים שונים, כמו שחיי החברה המדינית מסתעפים לענפים מרובים. פעמים שהקבוצה המדינית מסייע לעבודה מדעית, לזו, שאין הפרטים, היחידים, נזקקים לה, ופעמים שהחברות שונות מקבלות עליהן לסייע למפעלים כאלה (בגרמניה נמצאות אנודות כמעט בכל מקצעות החקירה המדעית, ואפילו לחקירת ספרי-הפיוט של ש"ס פירא). ואולם גם היחיד אינו פוטר את עצמו ומשתתף בסיועו להרחבת המדעים. בישראל נתקיימו התורה והחכמה רק מעוני. וביחוד רבתה הקלקלה בדור האחרון. חכמי ישראל, שיסדו בשנות המאה הי"ט את חכמת היהדות ועשו בזה את היהדות לחזון היסטורי-מדעי, המיתו את עצמם ממש באוהל החקירה והדרישה. ובשעה שהיו יושבים וחוקרים במהלך העינים והתפתחותם, היתה דאגת-פרנסה מנקרת במוחם ומטרתם אותם מעבודתם. דאגת-פרנסה זו היתה, פשוט, דאגת הלחם: איך להמציא לחם לביתם לפי הטף. אין לנו פרק מכוער ומעצב כל כך בתולדות האומה הישראלית, פרק מלא בושה וכלמה, קִנְיָה, שבו אנו כותבים את

תולדותיהם של האנשים המצוינים: נחמן קרוכמאל, שלמה יהודה רפאפורט, יום טוב ליפמאן צונץ, שמואל דוד לוצאטו, שלמה מונק. הדברים האלה גלויים וידועים כבר בספרותנו, וכלום אנו חסרים אלא לאספם ולקבצם ולקבעם בספר אחד-תו-קלון על מצח „גבירנו“ ו„עסקנינו“. לפני ימים מועטים נתפרסמו אנרות צונץ, שהריץ לידו מיכאל חיים בהמבורג¹. בהן אנו מוצאים עוד כמה רשמים מעציבים, מלבד אלו שכבר ידועים הם; ואף אלו החדשים מעלים אורם של בושה על פנינו בשעה שאנו קוראים בהם. אחרי שכבר פרסם צונץ את ספרו הנפלא „על דרשות היהודים“ – זה הספר המלא אורה, שנתקבל גם בקרב חכמי אומות-העולם בסבר פנים יפות בתור הספר המדעי הראשון, שנכתב על עניני היהדות בלשון חיה ובצורה מתאמת, – לאחר שכבר יצא, איפוא, שם לצונץ בתור חכם וחוקר, כתב לרעו בהמבורג (בייח לנזיכר, שנת 1833): „העיר הזאת וברלין, שאיני מוצא בה מחיה לנפשי, היתה לי לזרא, ומאד הייתי רוצה ללכת להמבורג ולהשתקע שם, אילו נמצאה לי שם איזו שְׁרֹות, ואפילו זו של סופר ובבית-מסחר בשכר של עשרים וחמש מארק לשבוע, רק בתנאי, שאהיה חלק מן היום פנוי לעבודה מדעית“. וחודש ימים אחר-כך הכפיל את בקשתו לפני מיכאל חיים וכתב לו, שיבקש בשבילו בהמבורג איזו שְׁרֹות, כי „אם אין קמח אין תורה“, „אפשר שיהיה אלהים עמדי – כותב הוא בט"ו למרחץ, שנת 1833 – להשלים ספר מדעי, שהחילתי לעבוד בו. כדי לפנות את דבי למפעלים חשובים חסרים לי מנוחה, שעה פנויה וכסף. אין די במה לקנות ספרים וגם אי-אפשר לי ללכת למקומות של ספרים, עשירינו אינם שמים לבם לענינים כאלה. מה שיוציאו לצורך ארוחה אחת בשביל שרים וגדולים היה מספיק לי לנסיעה לאוקספורד או לפאריס. אבל במצבי הנוכחי אני מתנוונה והולך“. בינתיים שמע צונץ, שמצבו החמרי של רפאפורט נתמוטט וגם הוא נטרד „דאגות פרנסה, ומפני זה אי-אפשר לו להשלים את חבוריו, שבמקצת יצאו כבר לאור ונתקבלו מצד החכמים בשמחה עצומה. צונץ שכח את דלותו שלו ואת דאגותיו המדוברות ודאג לרפאפורט. באותה האגרת הוא כותב להמבורג: „הלאי שיעלה בידינו להספיק מחיה לידידנו רפאפורט, ואני מצדי כבר הייתו מְנַתֵּר על הכל. כמה היינו מתעשרים על ידו! אני דואג ומצר עליו עכשו יותר ממה שאני דואג לעצמי, אף על פי שגם מצבי רע הוא. אוהבי, כביכול, הקצינים פיהם מלא הבטחות ונחמות-ולא יותר“. – „אני רוצה להיות שמח בחלקי – הוא מוסיף וכותב – אם יעלה בידי איש מלא דעת ואהבה לחקירה מדעית כרפאפורט לחיות בשלוה ובמקום חכמים וסופרים, כדי להשלים את חבוריו“. – וטראגדיה זו לא נפסקה עד ימינו אלה, ואפשר שהיא מוסיפה בכל יום מרירות וצער. הן בימינו אלה גשתנו תנאי החיים הרבה, ובה

(* בקובץ הרביעי (שנת 1906), שחוציאה האגודה הפראנקפורטית להרחבת חכמת

היהדות (Jahrbuch der jüdischen literarischen Gesellschaft).

במרה נתרבה עושר היהודים, המפזרים את כספם על כל דבר, ולסיוע חכמת היהדות אינם פונים. צריך היה, שיקום לנו נביא ויגיד לעמנו את פשעו ואת חטאתו בנידון זה בדברים כנחלי-אש... כי בעמנו נמצאים לא רק עשירים מנושמים ונס-רוח, המפזרים את כספם רק למלאות את תאותם, ולתביעות צרכי האומה אינם נענים; אלא גם חכמים ועובדים רוחניים, שאין דוגמתם בשום אומה ולשון: אנשים מסורים בכל לבם ונפשם לאיריאל המדעי וממיתים את עצמם עליו. עוני ובזו מנת חלקם בחיים ולאחר מותם-הספר נאה באחד מן העתונים היהודיים, אבל כל זה אינו מסיה את דעתם מתורתם וחכמתם, שהן שעשועיהם בענים. הם העשירו את רכושנו הקולטורי בשעה שלא היו בביתם לא לחם ולא שמלה. וזולת אלה נמצאו בתוכנו, לכל הפחות ברור החולף, אנשי-מעשה, שעסקו רוב שעות-היום בפרקמטיא או עבדו עבודה קשה ואי-נקיה אחרת, כדי להחיות את נפשם ואת נפשות ביתם, ובשעות הפנויות או ללילה הקדישו את כחם לחקירות מדעיות, להבנת היהדות, איש איש באותו המקצוע, שהיה חביב עליו. אלה האחרונים היו "מִיִּצְיָנָאִים" מיוחדים במינם, ולצערנו גם מספרם פוחת והולך בימינו.

ולאחדים מחכמי-ישראל משני המינים האלה רוצה אני להקדיש את מאמרי זה.

בחדשים האחרונים הלכו מאתנו ארבעה חכמים וחוקרים מצוינים, שהם מופלאים לא רק בפעולתם המדעית, אלא גם במאורעות חייהם, תוצאות עמידתנו הבלתי-נורמלית. והחכמים הללו חשובים לנו לא רק במה שחקרו ודרשו, אלא גם בזה: איך עסקו בחקירותיהם.

בכ"ח לריצמבר שנת 1906 ("א טבת, תרס"ז) נפטר ר' שלמה בוזר בעיר לבוב, ימים מועטים קודם שמלאו לו שמונים שנה (הוא נולד בח' שבט, תקפ"ז). שלמה בוזר היה אדם עשיר ומוצלח במעשיו. מעולם לא ידע את מרירות-החיים של רוב חכמי ישראל; אותן "הרמעות השתקניות" (כבטויו של מַרְלִינְק), שהן עצם המראגנידיה האמתית; אותה המלחמה, שאין בה התעצמות הכחות, אלא יסורים וענויי-נפש. בהיותו עשיר מופלג, לא רק לא הרגיש מעולם בצערם של תלמידי-חכמים בכל הנוגע לדאגת פרנסה, אלא לא היה אנוס לכבוש את נבואתו ולהבטל מחקירותיו משום חסרון "מכשירין". בביתו נמצאו כל הספרים, שהיה צריך להם בעבודתו. אם היה צריך לאיזה כתב-יד, אפשר היה לו לקנותו, ואם כתב-יד זה נמצא בביבליותיקה, נקל היה לו לקחתו בהשאלה או לשלוח בהוצאותיו איזה מעתיק נאמן ובן-סמך, שיעתיקו בשבילו. במצב מאושר כזה למד וחקר וכתב, ועוד במבחר ימיו נתן אל לבו לפרנס מקצוע חשוב בספרותנו-את המקצוע של מדרשי-אגדה, שבו הצטיין ברבות הימים, ובהעשירו אותו העשיר את חממת-היהדות כולה.

שלמה בוזר נתחנך בנעוריו בו באופן, שנתחנכו לפני ששים שנה ויותר כל בני המשכילים והעשירים בעיר-מולדתו לבוב. אביו, ישעיה בוזר, היה סוחר חשוב ועשיר. עיקר למודיו היו, כמוכר, התלמוד ו"נושאי

כליו". אבל בלבוב, שהיתה אז עיר של חכמים וסופרים במלוא מובן המלה, נשבה רוח ההשכלה המדעית מיסודם של נחמן קרוכמאל וש"מה יהודה רפאפורט. לא רק בנמרא ופלפול עסקו אז כמה מצעירי ישראל, אלא גם בכתבי-הקודש ובספרי-מחקר. והחקירה בתולדות ישראל היתה חשובה ביותר. כי ימי-נעוריו של שלמה בובר היו התקופה היותר משובחת בחייו ובעבודתו המדעית של שי"ר, קודם שהיה אנוס לפרוש מחקירותיו ולקבץ את עצמו ברבנות. על כן לא נעשה שלמה בובר ד"למחן" במובן הרגיל, השוחה כל ימיו ב"ם-התלמוד", אלא לחכם וחוקר בקדמוניות ישראל. על פי נטיה פנימית, שהיא מובנת לכל אלו שהכירו אותו בחייו, יחד לו מיד מקצוע חשוב לנושא ענין מחקריו: את המדרשים, - אותם קובצי-האגדה, שאך בשנות המאה ה"ט התחילו בני עמנו להכיר את חשיבותם המרובה ואת רוב עשרם הפיוטי, את ערכם ותועלתם להכרת נשמתה של האומה הישראלית, הלך-נפשה, חייה הפנימיים, תקנותיה ואנחותיה, שעשויעה ויסוריה. בימים קדומים היו תלמידי-חכמים ולומדים מופלגים מבטלים את ערך המרגליות הטובות האלו, ולא המדרש הפיוטי היה להם העיקר, אלא איזה "מדרש-פליאה", כלומר מדרש, שאפשר היה להפליא בו את הלבבות ודרשו "כמין חומר", כדי להראות בו בקיאות וחריפות. זהו גורלו של עם, הפורש מן החיים ומשקיע את נפשו באסכולה לסטיקה: אפילו הפיוט הנעלה נעשה לו לתמוד אסכולסטי, להריפות ובקיאות. אין ספק, כי ספרו הגדול של צונץ, על דרשות היהודים, "שבימי" ילדותו של בובר הפליגו בני-דורו המבינים בשבחו (הראוי לו באמת) ומצאו בו סקירה נפלאה ומקפת את כל המפעלים הרוחניים, שהתגלם בהם כח היצירה המקורית של ישראל, - הספר החשוב הזה השפיע הרבה על בובר. ידוע הוא, שספר זה עשה בזמנו רושם עצום אפילו על בני-אדם שאינם עוסקים בחקירת קדמוניות ישראל. מתוך אגרותיו של פייט לר"מ זק"ש אנו למדים, שגם נוצרים משכילים היו מתאנים לראות את האור הגנוז בספרות הפיוטית העברית - כמובן, בלבוב חדש וב"שון אירופית, שלמה בובר שם אל לבו לפרסם ספרי-אגדה, שהיו מונחים בכ"י ואיש לא ידע ממציאותם בעולם (כה-פסיקתא דרב כהנא, שצונץ ושי"ר חשבו, שאברהם כבר); לצרף ולזקק אותם הקובצים, שאמנם נקבעו בדפוס, אבל מתוך חוסר-הבנה והתרשלות ומתוך קלות-ראש לקו בטעויות ושגיאות או גם בהשמות גדולות; ולסוף, - לברר את מקורם וסגנונם ומוצאם של ספרי האגדה. באחת: הוא השתמש בכל המכשירין של החקירה המדעית כדי לנקות את המרגליות הללו מן הצורות והעפר, שעלו עליהן ברבות הימים, מפני שמשמשו בהן ידי אנשים, שלא ידעו את חשיבותן ואת ערכן הגדול.

וכי יש צורך בדבר דפוס ולמנות את מפעליו הספרותיים של שלמה בובר אחד אחד? למנות את כל ספרי המדרש והאגדה, שהוציא לאור מצורפים ומזוקקים, מפורשים ומבוארים? - כל זה הלא גלוי וידוע לכל עוסק בספרות המדרשית. - בובר עסק בסוף ימיו במקצוע מדעי אחר חשוב מאד:

בתולדות הגדולים והחכמים בני הדורות הקודמים. באומות העולם יש קתדראות ואקדמיות לחקירות כאלו וספרי החוקרים במקצוע זה יוצאים לאור בסיוע האקדמיות. ואולם ספרי בובר לא היו יוצאים מעולם לאור העולם אילמלא השתדל היא בעצמו בהרפסתם. הוא היה החוקר, המחבר והמוציא לאור כאחד! ועל פי רוב נתן את ספריו במתנה לבל דורש ומבקש. על צד האמת אין לעמנו בתור כלל חלק ונחלה בעבודה מדעית זו, שלא השתתף בה כלום זולת בזה, שהוליד אדם חוקר ומבין, אשר מצא עונג ושעשועים לפזר את כספו על חקירות מדעיות במקום לפזרם על תענוגות בני אדם. ועוד ראוי להזכיר, שאפילו „בני תורה” שבנו לא ידעו להוקיר את פעולתו. כבר נטל מעמנו טעם יצירה פיוטית. כי מה הם מדרשי האגדות בעיני רוב „הלומדים”? דברים של מה בכך, שרק ההמון מתענג עליהם.

עיר מולדתו של שלמה בובר היתה בימי עולמו עיר של חכמים וסופרים, אבל אחר כך לקתה נכמת ישראל בגליציה בריאקציה קולטורית, כאילו כבר הוציאה את כל כחה בימי דור אחד, אחרי שיצאו ממנה אנשים מצוינים כנחמן קרוכמאל וכשלמה יהודה רפאפורט. נשתכחה החקירה המדעית ממנה ובמקומה באה עניות רוחנית. — זכורני, שבימי נעורי, כשהייתי במסבת „לומדים” ומשכילים, היו רוב הלומדים „החריפים” מלגלים על חקירת המדרשים ועל הדיוקים הפילולוגיים, הכרוכים בה, שהם „אליבא דכולא עלמא” ענינים פעוטים, שאין בהם „נפקא מינה” לדין ולהלכה ואין בהם גם איזו „מליצה נפלאה” מעין אלו, שנמצאות ב„שירי תפארת” לרנה״ו או בשירי שילר, ואפילו „פילוסופיה עמוקה” אין בהם. אלו הם „דברים המוניים”, שלא נבראו בשביל לומדים מופלגים ואף לא בשביל מליצים ומשוררים או פילוסופים. ואף אחד מן ה„לומדים” וה„משוררים” וה„פילוסופים” הללו לא השיב אל לבו, שאולי הלכתי היותר גדול בהתפתחותו של עמנו בדורות האחרונים הוא—מה שנפסק הקשר בין העם ובין חכמיו ומה שבטלה שייכותם של אנשי הרוח אל ההמון, כאלו אין אלו בני אומה אחת. ספר גדול בכמות ובאיכות היה אפשר לכתוב על פרטי החזון המעציב הזה, שממנו תוצאות רעות להתפתחות עמנו.

שלמה בובר היה עשיר גדול ולא היה תלוי בדעת אחרים. הוא עשה מה שהשתוקק לעשות, מה שהיה מביא לו נחת רוח. אנו מוצאים בעבודתו התקדמות מרובה מספר לספר. בתחלה היה דיציטאנט ובהרצאת דבריו הראשונים אפשר היה להכיר, שלא למד על הסדר. ואולם בחבתו הגדולה לנושאי מחקריו השתלם בהם ברבות הימים. בהוצאותיו האחרונות אנו מוצאים כבר את השלמות המדעית, הצריכה לחקירות כאלו. — שלמה בובר היה ענו מטבעו והיה מקבל דברי אמת ממי שאמרם, גדולים או קטנים, מפורסמים ובלתי נודעים בעולם המדעים. מכיר הייתי באנשים, שהיו מרגנים אחריו ואומרים, שהיה תאב להסכמת מבקריו וקוראיו, וגנוהו בזה, שרדף אחרי הפרסום בחבוריו. אבל אני ידעתי היטב, וכמה עשרות שנים הייתי נושא ונותן עמו פנים אל פנים או עיי אנרות ונוכחתי, שהיה רחוק מאד ממדת הנאווה, ורקא מפני זה היו עיניו

נשואות למשפט החכמים. קוראי ספריו; ואפילו צעירים ומתחילים, אם אמרו לו דברים של מעם בבקורת ספריו, היה שומע להם. בני אדם, שאינם שמים לב למשפט הקוראים, הם על פי רוב יהירים, שחושבים, כי כל מלה שפלט עמם כבר היא מן המפורסמות, שאינן צריכות לראיה. בזה לא היה בובר מטבעו. עֲנֻתָנוּתוֹ הַנְּבִירָה בּוֹ אֶת אֲהַבַת הָאֵמֶת וְהַרְחִיקָה מִמֶּנּוּ כָל אוֹתָם הַחֲסִרוֹנוֹת, שָׁאֵנוּ מוֹצֵאִים עַל פִּי רוֹב בְּכָל הַלּוֹמְרִים= מעצמם.

(סוף יבוא).

הקונגרס הציוני השמיני.

(השקפה כללית).

הקונגרס הציוני השמיני, שנתיאסף בהאג, במשך הימים ד'–ו' א' אלול תרס"ז (14–21 לאוגוסט 1907 ח"ח), לא היה הגרוע שבקונגרסים. הוא לא היה נופל מכולם, חוץ מן הקונגרס הראשון, שהונח בו היסוד להציוניות בתור הנעוה מדינית, וממחצית הקונגרס השביעי, שהושם בה קץ להתנועה האנטי-היסטורית. כי בקונגרס השמיני נתקבלו בנוגע להעבודה המעשית בא"י ההחלטות החשובות ליסוד בתוך הועד-הפועל הקטן כעין „מיניסטריון לעניני ארץ-ישראל“ (Palästina Ressort) ולמסור ברשותו כ"ה אחוזים למאה מכל ההכנסות הכלליות של האורגאניזציה הציונית; ליסוד על יד החברה האנגלו-פלשתינית מחלקה של מלוה משתלמת לשעורים ארוכים על קרקעות ונכסים בלתי-ממלכיים בכפרים ובערים ולדאוג להתפתחות בית-ספר בינוני בא"י; והקונגרס השמיני אף נתבשר, שהחלט ליסוד מחלקה של הבאנק בקושטא. בנוגע להאורגאניזציה נעשו כמה שנויים חשובים בספר-התקנות וביניהם נתקבלה ההחלטה, שכל פיראציה, שיש לה 3,000 שוקל, יכולה לבוא בדברים עם הועד-הפועל הקטן בלבד. בנוגע להכנסות האורגאניזציה הונהג מס-המפלגה בשעור של 5 פראנקים לשנה. ובנוגע להעבודה הקולטורית בגלות נוסד ועד של כ"ה חברים, שיעסוק בחנוך העברי-הלאומי ובשאר הענינים הקרובים לזה, והלשון העברית הוכרה ונתקבלה בתור הלשון הרשמית של הקונגרס ושל כל מוסדות ההנהגה הציונית.—חוץ מזה נתן לנו הקונגרס הציוני את הדרשה המזהרת של נורדוי ואת הדרשה החמה והיפה של הר"ר שמריהו לוין ע"ד החנוך העברי בא"י; את הדרשות המצוינות של מוצקין ומארמורק מצד זה ושל ווייצמאן ושטאנד מצד אחר; את קבלת-הפנים המנומסת של די פינטו, סגן המועצה העליונה של הולאנד וראש הקהלה הישראלית בהאג, ואת הברכה החמה והכתובה עברית של הקהלה הישראלית בהאג. הקונגרס השמיני גרם לאספותיהם של „פועלי-ציון“, „עבריה“ ו„סיני“ ולהתיסדות „האגודה לעבודה קולטורית בא"י של הנשים הציוניות“ וגרם גם לנדבתו ההגונה של מזור בשביל הגימנסיה העברית (80 אלף פראנק) ושל „בצלאל“ (20 אלף פראנק).—ומה עושה, ומה יכול לעשות עוד קונגרס ציוני, קונגרס של חלק קטן מעם חלש ומדוכא, שמתאסף למשך שבועה ימים אחת לשתי שנים? ומה עשו יותר הקונגרסים הקודמים, למשל, השני, השלישי או החמישי, ומכל-שכן הרביעי או הששי?

ואם בכל זאת השאיר הקונגרס ריקנות נוראה בלבותיהם של הציונים מכל

המפלגות ולא השאיר אחריו רושם ניכר בחיי העולם הישראלי הבלתי-ציוני, ואף העתונים הישראליים, ואפילו הרבה מן הלאומיים שבהם, עברו עליו כמעט בשתיקה, — לא הקונגרס כשהוא לעצמו אשם בדבר, אלא — הקונפירנציה הרוסית הרביעית שקדמה לו, יותר נכון: הצירים הציוניים מרוסיה, שתמיד היו תופסים את המקום היותר חשוב בקונגרסים הציוניים והפעם היו חסרי-אונים נגד הציוניים המערביים לא רק מפני מעוט-מספרם, אלא הרבה יותר מזה — מפני מעוט איכותם...

בשלשה דברים עיקריים היה הקונגרס השמיני ביחד עם הקונפירנציה הרוסית צריך לעסוק ביחוד: בשאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל, בשאלת עבודת-ההוה בארצות-הגלות ובשאלת העבודה הקולטורית גם בארץ-ישראל וגם בגלות. את השאלה השניה הסיר הקונגרס מעל הפרק מפני שהיא נוגעת לא בענינים הציוניים המשותפים ליהודי כל הארצות, אלא בענינים ישראליים מיוחדים לארצות ידועות, ששם יש המונים עצומים של יהודים (רוסיה, אויסטריה ועוד). ולעומת זה מחויבת היתה הקונפירנציה הרוסית לעסוק בשאלה זו — שאלת עבודה-ההוה — בפרטות, מפני שהיתה לה "שאלה בוערת" ברוסיה מחמת השנויים ההולכים ונעשים בארץ זו זה כשלוש שנים. — ובכל שלש השאלות הללו הראו הצירים הציוניים מרוסיה גם בקונפירנציה וגם בקונגרס עצמו סימני כפילות וחצאיות, שלא ראינו דוגמתן אפילו בימים היותר רעים להחכרה הציונית החפשית.

השאלה הראשונה, שאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל, היתה צריכה להיות ה"יתד", שעליה היה תלוי כל הקונגרס, אחרי שהדיפלומאטיה בלי עבודה מעשית בא"י ובלי עבודה קולטורית בגלות הביאה לידי אינאנדה ואחרי שבשתי השנים האחרונות לא הצליחה הדיפלומאטיה ביותר, הרי לא נשארה אלא העבודה המעשית. אבל לא רק מתוך הכרח ואונס היה הקונגרס צריך לצדד בזכותה, הוא היה צריך לבוא לידי מסקנה, שה"ט שארטר" הוא לא ההתחלה, אלא הסוף, שמתחלה צריך לרכוש את המדינה בפועל ואחר-כך אפשר לקבל אשור משפטי-מדיני של רכוש זה. ולכאורה היה נראה הדבר, שהכל מסכימים עכשיו להשקפה זו, אשר ממציאה העיוני בספרות היה "אחד העם" ונושאה המעשי בקרב המחנה הציוני היה אוסישקין. העבודה המעשית בא"י על פי תכניתו של אוסישקין נתקבלה בתור יסוד-היסודית בציוניות עוד באספת הלסינגי פורס, שהקונגרס השמיני צריך היה רק לאשר את החלטותיה, ואמנם, הצירים הרוסיים שבאו להאג היו ברובם המכריע בעד העבודה המעשית הזו. אפשר היה, איפוא, לקוות, ראשית, שהצירים הללו יגיבו על השקפתם זו נגד המועצ הנוטה ממנה בקרב צירי-רוסיה עצמם ונגד המספר ההגון מאד של המתנגדים לה בקרב הצירים המערביים; ושנית, שהצירים הללו יוציאו מתוך יתוסם להעבודה המעשית את כל המסקנות הנצרכות, כלומר, שלא יתנו בשום אופן להעמיד בראש ההנהגה הציונית את המתיחסים לעבודה זו בשלילה גמורה או אף בשלילה-למחצה ובחיוב לשליש ולרביע. כך היו צריכים לעשות, כך היו עושים ציוניים של מים, ציוניים בעלי הכרה מבוכרת וברורה.

אבל לא כך עשו צירי הקונגרס השמיני. קודם-כל הראו את קלות-דעתם במה שנתנו אמון לכל ה"חצאיים", אשר בצביעות משונה צוחו בקולי-קולות, שאף הם מצדדים בזכותה של "העבודה המעשית" בא"י, אלא — שבכל עבודה מעשית היו מתנגדים למצוא (וינעת ולא מצאת אל תאמין!) — אי-מעשיות. וכך ראינו בקונפירנציה הרוסית ובקונגרס דברים משונים מאד: מלחמה עצומה בין שני מחנות, שכל אחד מהם עומד וצווח, שהוא בעד העבודה המעשית בא"י ורק עלילות-שוא מעליל עליו הצד-שכנגדו, שהוא מתנגד לעבודה זו... כך הכריזו על עצמם גם מארמורק, גם מוצקין, גם גרינברג, ואפילו קויען ומאהלר, ואין צורך לומר אנשים כוולפזון וחבריו-בדעות שברוסיה, שבאמת אינם מתנגדים לעבודה המעשית בעיון, אלא שלעולם לא יעשו כלום לטובתה מפני שמוחותיהם מרודים בדיפלומאטיה "גבוהה" בקושמא ובחצרות-מלכים או בדיפלומאטיה "נמוכה" בשעת בחירות וכסוכי-מפלגות ברוסיה... וגדולה מזו: ה"חצאיים" הללו נעשו בקונפירנציה הרוסית לאפיטרופסיה של העבודה המעשית ולמגנייה מפני — לא יאמן כי יופר! — אוסישקין!... אבל הענין הזה כדאי הוא שנקדיש לו דברים אחדים לא מפני כבודו של אוסישקין, ש"השלח" ועורכיו אינם מסכימים להרבה ממעשיו ומטכסיסו, אלא מפני שהוא מפין אור על ה"פיליטיקה", שלצערנו היה לה ערך בקונגרס השמיני יותר מכלל הפרניציפים שבעולם...

ידוע הדבר, שאוסישקין הוא המצדד היותר קיצוני בזכות העבודה המעשית בא"י (כמדומה לי, שגם הבמאי הזה שלו הוא) במשך תקופה של עשרים וחמש שנה; ואם אפשר להאשימו באיזה דבר, הרי הוא רק במה שמוכן ומוזמן הוא לעסוק בעבודה זו אף בשעה שהיא קשה ביותר ובשעה שתוצאותיה מסופקות. ואמנם, הרבה — וכל ה"חצאיים" הללו בראשם — האשימוהו בזה וראו בעבודתו לטובת-הישוב אי-זהירות בנוגע לתוצאות-הדברים (נזכירה-נא את המעשה עם יתומי-קשינוב ואת המאמר "בנין", שכתב "אחד העם" על זה). אוסישקין ידע את ההאשמות הללו, ובדרשתו בקונפירנציה הרוסית על "העבודה הריאלית בארץ-ישראל" בי"א לאויגוסט הוכיח באופן מזהיר, שלא מקלות-דעת הוא עושה מה שעושה, אלא, להפך, מתוך אותו כובד-הראש הגדול והכרת-האחריות העמוקה, שבאים לאדם בשעה שהוא רואה לפניו רק דרך אפשרית אחת — דרך-האמת.

אני מרשה לעצמי להביא קמעים אחדים מדרשתו כפי שהרצה אותה ב"הזמן" (גליון 169) מרשה קליינמאן, שבתור ציוני מדיני-מהור ומתנגדו הגמור של אוסישקין בדעות אינו חשוד על הרצאה מיופה ומתוקנת של דברי מתנגדו המדיני:

"יש לנו רק שתי דרכים: אם להסוג אחור מכל מחשבותינו, שחשבנו ע"ד ארץ-ישראל ועל תחתיה, או לעבוד. מי שישב ארץ-ישראל הוא בעדו רק נסיון קולוניאליזציוני בלי רעיון לאומי תהודר אותו, כמו שהיתה, למשל, ארגנטינה להבארון הירש, הוא יכול להגיד: הנסיון הוא קשה, הפרי, שמביאה העבודה שם, אינה שוה כנזק העת והאמצעים, שאנו משקיעים בה, ובכן אנהייתו ואלך לי. כך שרואה עסק בישוב ארץ-ישראל, בודאי יגיע לידי הרעה, שאין זה עסק טוב — וירפה ממנו. אבל אנחנו, שישב ארץ-ישראל הוא לנו ענין לאומי נוקב ותהודר ע"ד הקיום שלנו; אנחנו, שתחת א"י היא לנו רוח אפנו ומשאת נפשנו במשך דורות רבים, — האם יכולים אנחנו להתיצב על דרך התנזרות בנוגע לארץ-ישראל? הכי יש מחיר

הקונגרס הציוני השמיני

בעולם, אשר יוקר לנו בשביל השנת א"י, הכי יש מדת עמל ויסורי-נפש בעולם, אשר יקניו עלינו, אם על ידם נגיע לארץ-האבות?

„לכן אני אומר:

„אמת הדבר, שהיהודים הם העם היותר בלתי-מסוגל לקולוניאליזציה, ואמת גם כן, שארץ-

ישראל היא הארץ היותר בלתי-מסוגלת לאימיגראציה רחבה;

„אמת, שתנאי א"י הם היותר קשים להתפתחות המסחר והרושת-המעשה;

„אמת, שסדרי הממלכה בטורקיה הם היותר קשים בשביל ענין קולטורני כישובה של

ארץ ובנין חרבותיה;—

„אבל עליכם בכל זאת לבחור רק באחת משתי אלה: אם בעבודה בארץ זו עם אנשים מעם זה ותנאים אלו, או לא לעבוד כלל. בדרך השניה בחרו אלה, שיצאו ממחננו והם הועים לבקש ארצות על כדור הארץ. אם עוד יש בכם איש, אשר כמוהם לא יוכל למכול ולעבוד, יעזוב נא את מחננו וילך להספח אל חברתם. אבל לאלה, שהכירו את האידואל של הציוניות בכל עמקן ובכל המראגידיה שבו: לאלה, שהכירו את גודלנו המר בגלות לעבוד עבודה סיופית בכל מקום שאנו יושבים שם,—לאלה אני מציע את הבניתי כבטחון, שאם אפילו לא תשא עבודתנו אוהו הפרי, שהיינו ראויים לו על פי ככום עבודתנו, לא תהיה גם סיופית. לאלה אני קורא: מלאו את חוסר התנאים המוכשרים על ידי הוספה על סכום העבודה, על ידי תגירת שארית האזנים”.

כמדומה לנו, שדברים נמרצים יוצאים מתוך הכרה עמוקה וברורה כו באפשרות עבודתנו המעשית בא"י ובהכרחיותה הגמורה לא שמעו עוד אזני צירינו הקונגרסיים מעולם. ואם אחרי דברים כאלה אמר אוסישקין, שאנו, הציוניים, צריכים להיות „לא-פכחים ולא-הגיוניים" (не трезвы и не логичны), הרי היתה כוונתו ברורה: ברעיון גדול פועל האינסטינקט המפרק-הרים, הרצון הכביר, המתרוסס על הפקחות המעשית של ה„מיושבים" ו„בעלי-ההגיון" הקרים. וכך הבין את כוונת דבריו של אוסישקין—מתנגדו הגמור בדעות ע"ד הציוניות, מר קליינמאן, שדרשה זו גזלה מעמו דברי שבח וכבוד לאוסישקין מעין אלו: „צריך אני להגיד, שאוסישקין גדל בנאומי הרבה על מה שידעתי... אפשר לבלי להסכים לרובי דעותיו של אוסישקין—וכותב המורים האלה בודאי אינו מסכים לרובן היותר גדול וגם לאופן הבנתו את הפרובלימה הפלשתינית בשביל הציוניים—אבל בזה צריך להודות, כי יש לנו עסק עם איש, שהרכה חשב והרכה יגע לעמוד על דבריו במרם הוציאם אל הקהל, שאינו מהיר ומושפע מרשמי הרגע, כי זהו איש השוקל וסופר את דבריו... שאנו רואים בהם לא לבד עקשנות ידועה ועמידה חזקה על הפרינציפים שלו, כי אם גם סקירה עמוקה בענין שהוא נושא וניתן בו והבנה מקפת, כיאות לפוליטיקוס העוסק בישובו של עולם" (הזמן, שם).

גם „מלאך רע" בעל כרחו ענה אמן אחרי דרשה פלשתינית זו.

אבל יש מלאכים רעים, שאין להכריחם בשום אופן לענות אמן אחרי האמת מפני שהם יודעים אותה ומתכוונים למרוד בה או מפני שקטנות-המוחין שלהם אינה מניחתם...

דרשן אחרי דרשן עלו על במת הקונפירנציה כדי להגן על העבודה המעשית בא"י מפני—אוסישקין!... אכן, זה היה יכול להיות מנוחך אילמלא היה מעציב יותר מדאי.

מר בורים גולדברג הוכיח את אוסישקין (ולא נתבייש לחזור על תוכחותיו אלו זה לא כבר בעתון *Правда*) על שהוא רואה-שחורים, ובאמת אין העבודה בא"י קשה כל-כך ואין המכשולים מרובים כל-כך ואפילו בתור "פנחים" ו"הגיוניים", מיושבים ופקחים יכולים אנו להיות מן המצדדים בזכותה של העבודה המעשית בא"י, ולא כאוסישקין, העושה איתה בתאוריו לבלתי-אפשרית.

והר"ר ברוצקוס בא להוכיח את אוסישקין על שהוא "ציוני מתוך יאוש", ובאמת אין מקום ליאוש זה וכו' וכו'.

ועוד ד"רים ובלתי-ד"רים עלו על הבמה של הקונפירנציה כדי "ללמד דעת" את אוסישקין, שאפשר לעבוד עבודה מעשית בארץ-ישראל, ולהגן על עבודה זו מפני דבריו "הנוראים".

וכל זה נאמר ביחס אל אוסישקין, אל זה האיש, שהכל מכירים אותו במשך עשרים וחמש שנה בתור קיצוני בחכתו להעבודה המעשית, בתור אדם עשוי לבלתי-חזק, ששום סכנה לא תבהילוהו ושום קושי לא יפחידוהו!...

ובאותה שעה עלה על לבי הרעיון הזה: מה היו אומרים מר גולדברג ומר ברוצקוס וחבריהם. אילו היה בא איזה נוצרי, או אפילו יהודי מתבולל, והיה מחליט על יסוד הדברים המרים והקשים מאד, ש מא כ ס נ ו ר ד ו י אמר בקונגרס, או ש"אחד העם" כתב במאמריו, על עם ישראל, ש"אין בו מתוס" ושהוא "רקוב מתוכו" ועוד ועוד, — אילו היה בא נוצרי או יהודי מתבולל והיה אומר על סמך זה, שנורדו או "אחד העם" הם אנטישמיים גמורים וממרת דרשותיהם או מאמריהם הם לא להחיות את עמנו ע"י מה שיציירו את מצבו הנורא בלי כחל ושרק, אלא להבהילו ולהפחידו ולבטל אותו מכל עבודה של תחיה? או מה היו אומרים, אם היה בא אדם ואומר, שהמשורר העברי, שכתב: "אכן חציר העם", "אכן חלל העם", "היתעורר המת, היתעורר המת"? — או: "עלובים הם מקצוץ עליהם ואובדים הם מרחמם", — שמשורר עברי זה הוא אנטישמי גמור ומגמתו להמית את עמנו ולקברו, מאחר ששירים כאלה יכולים להביא רק נזק ולא תועלת?

אכן קשה להכריע, אם השנאה לאוסישקין עורה את עיניהם של "מצילי" העבודה המעשית בא"י מכף אוסישקין עד לבלתי ראות את המובן האמתי ואת המטרה האמתית של דרשתו, או באמת לא היו מוכשרים להתרומם עד אותו הגובה של ההכרה הציונית, שמעליו רואה אדם את כל המעצורים ואת כל המכשולים ואינו מכסה אותם כלל וכלל, ואף על פי כן או מפני כן הוא מאמין באפשרות הנצחון, מאמין באפשרות "למלאות את חוסר התנאים המוכשרים על ידי הוספה על סכום העבודה, על ידי חגירת שארית אונים".

לא מפני כבודו של אוסישקין הארכתי באפיוודה זו, אלא מפני תוצאותיה החשובות. כי סוף סוף — למה נכחד? — כל הקונגרס השמיני סבב רק על ציר אחד: בעד אוסישקין או נגד אוסישקין... .

ההתנפלויות על דרשתו הפלשתינית של אוסישקין גרמו הרבה לשנות את הלך-נפשם של הצירים. אילו היו אלו בעלי הכרה צלולה, אן, כמובן, היו צריכים לבוא לידי מסקנה, שמאחר שהרוב הגדול של הצירים מצדד בזכות השקפותיו של אוסישקין על העבודה המעשית בא"י, שהיתה עיקר כל העיקרים בקונגרס

השמיני, הרי הדבר מובן מאליו, שאוסישקין צריך להיות מנהיג הציוניים הרוסיים ואחד מראשי הועד-הפועל הקטן, וועד זה צריך להטהר ממתנגדי השקפתו של הרוב על העבודה המעשית בא"י. גרינברג, מארמורק ויעקב קאן היו צריכים, איפוא, לצאת בדימוס בתור מתנגדים גלויים להעבודה המעשית ועל מקומם היו צריכים לבוא אנשים תמימי-דעים עם אוסישקין ווארבורג, שיורו גם את וולפזון הפוסח על שתי הסעפים לעבור את העבודה המעשית בא"י בלב שלם. כך היה עושה רוב של צירים בעלי הכרה צלולה וחזקה. אבל דוקא צירים כאלו היו בקונגרס השמיני מועט שבמועט. הרוב היה הוא עצמו מן הפוסחים על שתי הסעפים: אוסישקין צדק בדעותיו, אבל חלילה לתת לו "שלמון"—שובל לגשמן בחיים; גרינברג ומארמורק וקאן לא צדקו בדעותיהם כלל וכלל, אבל חלילה לנו להרחיקם, שהרי צריכים הם ל"צנן את חומו" של אוסישקין; וולפזון פוסח על שתי הסעפים, אבל הרי יורשו של הרצל הוא והמערביים מחויקים בו. ו"חצאיות" כזו נתגלתה בקונגרס על כל צעד ושעל. לא לפלא יהיה, איפוא, כי צירים כאלה נחים היו להתפתות, שכל הדורשים את הרחקתם של מארמורק, גרינברג וקאן ואת השארתו של אוסישקין — ואוסישקין עצמו אף הוא ביניהם — אינם אלא בעלי פניות פרטיות, ש"באמת" אין כאן שום שאלה של פרינציפים (הרי הכל הם בעד העבודה המעשית בא"י — אפילו גרינברג ומארמורק!), אלא שאלת האישיות, רדיפה אחר הכבוד, אינמריגות שפלות ועוד. והצירים קמני-המוחות האמינו באמונה שלמה בכל הדבות המגונות הללו והתיחסו בחשד אל כל מי שצדד בזכותו של אוסישקין, והתיחסו בחשד אל אוסישקין עצמו, ובהיותם בעד דעותיו של אוסישקין השתדלו בכל יכלתם, שיורחק מן ההנהגה ולא יוכל לגשם את דעותיו במעשה... וצירים כאלו, כשאמרו להם, שאוסישקין מזיק אפילו להעבודה המעשית שהוא מחזיק בה, שדרשתו אינה אלא מסוכנת לעבודה מעשית זו, — כלום היו יכולים לברר לעצמם, אם אמת או שקר בפי האומרים, וכלום אפשר היה הדבר, שלא תעלה חמתם על אדם כזה, "שדרכו להזיק"? ומר וולפזון ידע היטב את כל הנעשה בקונפירנציה הרוסית; "בעלי-כנפים" היו לו בה, שהיו מודיעים לו מה שהוא היה צריך לדעת. וכששמע, שאין אחדות בקונפירנציה הרוסית ושבה מרובים אלה הרוצים להפטר מאוסישקין, השתמש ב"מצב הצולח" הזה. מתחלה (ביום א') דבר בוהירות על חפצו, שיהיו רק שלשה חברים בועד-הפועל הקטן (הוא, ווארבורג וקאן), ואמר בפירוש, שלא יעמיד על דעתו נגד הרוסים; אחר-כך, כששמע, שהסכסוכים אצל הרוסים מתגברים והדבר בא עד לידי השערוריה של ד"ר ווילנסקי, דבר כבר (ביום ב') בערב, בקונפירנציה הרוסית) בתקיפות על חפצו זה, שהביע אותה כדרישה גמורה ועשה בזה רושם רע על רוב הצירים הרוסיים; — ולבסוף דבר בועד-המתמיד דברים, שאחד מחברי הועד הזה מצא למוכרח להשיב עליהם, כי הם "איזמי מושל-יחיד", וציר אויסטרי אמר, שכך אין מדברים אפילו אל חברי הדומה הרוסית... כמדומה לך, שהצירים הרוסיים היו צריכים להתקומם בכל תוקף נגד עריצות כזו ולהראות לוולפזון, כי מה שהיה נאה — או גם כן בלתי-נאה — להרצל אינו נאה לו ואי-אפשר לו כלל וכלל; אבל הם הראו, להפך, כי כל מי שרוצה לרמסם בגלים יכול לעשות זאת לכל אות-נפשו וכי, אמנם, לא הרצל

היה גדול כל-כך, אלא אנחנו קטנים יותר מדאי: הרי גם בינוני כולפון יכול לעשות לנו כל מה שירצה—ואין מוחה בידו... .

כי האמנם מחאה היתה זו—מה שהורמו נ"ג ידים נגד וולפון וכחמשים לא הורמו כלל, באופן שעל צד האמת לא היה לוולפון רוב אמתי? — סוף סוף אוסישקין לא נבחר, ווארבורג הוא מסור לישוב א"י, אבל אינו לוחם, כידוע לבל, קאן אינו אלא באנקיר, ובכן יהיה וולפון מושל ב כפה. אדם בינוני זה יהיה מושל-יחיד בכל מוסדותינו הלאומיים והוא, המפקפק בצדקתו של הרוכ בכל הנוגע להעבודה המעשית בא"י, יהיה המכריע בכל הענינים החשובים של האורגאניזציה הציונית, שהועד-הפועל הקטן קבל בה שלטון גדול ביותר אחרי שנוי-התקנות במובן זה ואחרי יצירת ה"פונד המפלגתי"... .

כך ידעו הצירים המזרחיים להגן על הפרינציפים שלהם, על אינטרסים הציוניות ועל כבוד ההסתדרות של ציוני-ברוסיה בקונגרס הציוני השמיני... .

ואותה ה"חצאיות" עצמה, שנתגלתה בכל הנוגע לעבודה המעשית בארץ-ישראל, נראתה גם בכל הנוגע להעבודה המעשית בחי"ל—לעבודת ההווה. סימפטומאטית בנידון זה היתה כבר דרשתו היפה של ז'אבוטינסקי על "העבודה המדינית המיוחדת". הוא מצא לנחוץ להציע, שאפשר מאד, שהציונים ברוסיה יצטרכו אף הם, כהציונים באוסטריה, לבחור להם בעבודתם המדינית שם אחר, "פסיכודונים". הוא הציע גם כן, שאפשר יהיה לציוני להיות חבר של מפלגה אחרת, אלא שבאופן זה לא תהיה לו דעה מכרעת בעניני עבודת-ההווה. שתי אלה הן הנחות ידועות להחשקה, שעבודת-ההווה אינה חלק אורגאני מן הציוניות. ועל החשקה האחרונה (על "פי ה"טרמינולוגיה" ההלסינגפורסית: שאין צורך ב"דגל מיוחד") הגינו, לכאורה, בכל כחם כל חברי הועד המרכזי ברוסיה (חוץ מליב יפה), וכן גם צירי הדומה הראשונה יעקבסון וד"ר שמריהו לויין, וחץ מזה מוצקין, ד"ר משלינוב ועוד. ובכן נראה הדבר, לכאורה, שההנהגה הציונית ברוסיה ורוב טובי הציונים באו כבר לידי אותה המסקנה עצמה, שכותב המורים הללו הסיף וחזר והסיף לה במשך שמונה שנים רצופות: שהציוניות בתור שלילת-הגלות אינה יכולה לחשוב לחלק אורגאני מעצמותה דבר, שיחזק את חיי-הגלות, ובכן הוא חיוב הגלות ולא שלילתה. אבל כך הוא הדבר רק לכאורה. באמת היתה כאן רק מחלוקת של מאקטיקה ולא יותר. הכל הידו, שצריך לעבוד עבודת-ההווה לא רק בתור יהודים לאומיים בלבד (הרי בזה מודים גם הציונים שוללי-הגלות, כי באופן אחר לא יהיה לנו חומר-אנשים בשביל התחיה הלאומית בכלל ובשביל ארץ ישראל בפרט); אלא שהועד המרכזי וצירי הדומה הראשונה והמחזיקים בדעותיהם מצאו, שיותר אפ שר יותר מרצון להכניס ציונים לתוך הדומה, אם נקבל את דגלנו ונעמוד לבחירה בתור יהודים לאומיים; והראיה—ברומה הראשונה היו 5 צירים ציוניים מפני שכל הצירים נבחרו בתור חברי "האגודה להשגת זכויות שלמות", בעוד

שבדומה השניה לא היו ציוניים כלל מפני שבהלסינגפורם פרשו את הנס הציוני גלוי לכל והעלו בזה את חמת ה"קבוצה העממית". מלחמה פרינציפאלית עמוקה לא היתה כאן כלל. אם היו נצרכות ראיות על זה—הרי הן: הועד-המרכזי הישן, שהתנגד ברובו המכריע לה"דגל המיוחד", נשאר כמעט כולו אף להבא גם אחרי שהקונפירנציה הרוסית אשרה את החלטות הלסינגפורם; והרוב של הקונפירנציה, שהיה בעד עבודת-ההוה, לא עלה גם על דעתו למחות על שבקונגרס עצמו לא נזכרה ולא נפקדה עבודה זו. אות הוא, שמתנגדי עבודת-ההוה לא ראו עובד בדבר להשאיר על משמרתם אף אחרי שנתקבל ה"דגל המיוחד" ושהמצדדים בזכותה הרגישו והכירו כל צרכם, שבקונגרס המשותף לציוניים מזרחיים ומערביים אי-אפשר לעסוק בשאלות-ההוה, ובכן אין אלה חלק אורגאני של הציוניות ואפשר להיות ציוני גמור ושלא להודות בהן ושלא לעסוק בהן... והיכן היא הפרינציפאליות, היכן היא השלמות כאן?

אבל כל ה"חצאיות" בנוגע לעבודה המעשית בא"י ולעבודת-ההוה כאין וכאפס היא לעומת ה"חצאיות", שנתגלתה ביחוסם של חברי הקונגרס, ועוד יותר—של חברי הקונפירנציה הרוסית, אל העבודה הקולטורית. הקונגרס השמיני היה בנידון זה לא גרוע משאר הקונגרסים: נשמעו בו דרשות יפות מאד על עבודתנו הרוחנית בארץ-ישראל של ד"ר שמריהו לוין, של ד"ר גאסטר ועוד, ואף נאמרו בו דברים חמים על נחיצות העבודה הקולטורית בארצות-הגלות מפי הד"ר עהרנפרייז, סוקולוב ועוד. כמו כן נבחרה קומיסיה בת כ"ה לעניני החנוך ונתקבלה ההחלטה, שהלשון העברית היא הלשון הרשמית של הקונגרס ושל ההסתדרות הציונית כולה. כל זה כבר נפרט למעלה. יותר מזה לא עשה שום קונגרס לטובת הקולטורה העברית... דבר של ממש היו אך ורק—כמה שיהא הדבר נראה כפאראדוקס—הדרשות: הן עוררו את מזור לנדב סכומים מסוימים בשביל הגימנסיון ה"בצלאל", כי ההחלטה בדבר הלשון העברית נאה היא ורצויה היא כשהיא לעצמה, אבל חוששני, שלא תהא "יתר כניטול": אם האורגאניזאציה והקונגרס לא ישתמשו גם עתה, אחרי ההחלטה, בלשוננו בדרשות ובכתבים רשמיים, אז היינו אומרים: "מוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מוזידים"... ומה שנוגע להקומיסיה של עשרים וחמשה, כבר הורנו הנסיון המר, שכל קומיסיה, שחבריה מפוזרים ומפורדים בכל ארבע כנפות-הארץ, אי-אפשר לה לעשות שום דבר. ונוסף על זה, לא הפריש הקונגרס בשביל קומיסיה זו — ולא בשביל שום ענין קולטורי אחר — אפילו פרוטה אחת. הוא נהג ממש כמו שדרש הד"ר אבינוביצקי בקונגרס החמישי, כשהתלקחה המלחמה העצומה ע"ד "הקולטורה":

Alle Sympathien, aber keinen Pfennig! ..

אבל גרוע מזה היה יחוסה של הקונפירנציה הרוסית אל עניני ה"קולטורה". הד"ר יוסף לוריא, חבר הועד המרכזי, שדעותיו ידועות למרכז זה ובכן חלה אחריותן עליו אף אם הסיר הועד אותה מעליה באופן רשמי, הרצה על

„העתונות של המפלגה“. וחלילה לו להר"ר לוריא לומר, שהלשון העברית אינה לשוננו הלאומית; אדרבה, הוא מכיר בזכותה הלאומית ואינה כופר בחשיבותה כלל, אלא ש—ראשית, יש לנו שתי לשונות לאומיות: העברית והיהודית, ממש כמו שיש לארמינים (1); ועל כן ראוי לא רק לכתוב ז'רגונית דברים מועילים לעם לפי שעה, אלא גם ליצור בה יצירות לאומיות קיימות. ושנית, הלשון העברית בגלות אין לה שום יסוד ושום ערך, ועל כן צריך להפסיק אפילו את הוצאת „העולם“ ולהוציא עתון עברי רק בארץ-ישראל, ובחו"ל יש להוציא עתון ז'רגוני יומי כפרותי-מדעי גדול -- ולא יותר. כמדומה לי, שלא הפרותי על המדה, כשאמרתי בתשובתי ללוריא, שדבריו הם—„אוגאנדיות של הלשון“: הוא מטיף לשתי לשונות כמו שהטיפו האוגאנדיסטים לשתי מירמוריות. יתר על כן: האוגאנדיסטים חשבו את אוגאנדה רק לאמצעי, ולוריא חושב את הז'רגון לתכלית בפני עצמה. כדי להפטר מן הלשון העברית משלח אותה לוריא לארץ-ישראל כדי שתמות שם, ממש כמו שהיו הזקנים לפנים בישראל יוצאים לארץ-ישראל כדי למות שם. כי הלשון העברית יכולה לשוב לתחיה בארץ-ישראל אך אם הגלות תכין בשביל המרכז הלאומי אנשים יודעים עברית; באופן אחר ירבו בא"י האימיגרנטים המדברים ז'רגונית והם יגרשו את הלשון העברית גם ממקלטה האחרון (2). היו עוד אנשים אחדים (הד"רים מוסינזון, גליקזון ועוד), שהתקוממו נגד השקפתו של לוריא על הז'רגון; אבל המחאה היתה כל-כך חלשה וכל-כך „כדי לצאת ידי החובה“, עד שבהחלטות ע"ד ה„עתונות“ נתחייב הוועד המרכזי לתמוך את העתון Разсвет и Еврейская Мысль, שהמפלגה לא תמכה אותו אפילו בפרומה אחת, ונתחייב להוציא עתון ז'רגוני יומי, אבל בנוגע לעתון עברי שבועי אך הוצע להוועד-המרכזי „לבקש אמצעים להוצאתו“. וכמובן, „הצעה“ זו אינה חובה אלא רשות, והוועד-המרכזי בודאי לא ימצא את האמצעים הדרושים...

האדבר על שאר עניני הקונגרס, שלא היו משמחים יותר מן הענינים המנויים כבר, — למשל, על הווכחים בנוגע לשנוי תקנות הבאנק, שההחלטה שנתקבלה על אודותיו היתה ממש החפץ ממה שאפשר היה לקוות על פי הלך-רוחו הציוני-המעשי של הרוב ושיש לבאר אותה עוד הפעם ע"י אותה ה„חצאות“ המעציבה עצמה?—אבל למה נדבר על מה שעבר—ואין? מוטב שנחקור אחרי הסבות, שנגרמו ל„חצאות“ זו עם כל תוצאותיה.

ושתי סבות גרמו בדבר, לדעתי: ההשתקעות בעבודת-ההוה וחוסר עתונות עברית ציונית.

(1) דמוי זה מבוא ממש לידי נחוך. בתשובתי ללוריא בקונפירנציה גופה ביארתי, שזהו ממש כאילו היה אדם אומר, שהיהודים כותבים בשתי לשונות: בלשון המקרא ובלשון המשנה...

(2) עיי' Разсвет, גליון 32, עמ' 29—30.

הציוניות היתה חוקה כל עוד שהלכה בדרכה המיוחדת. אבל זה שלש שנים, שנמתה מדרך זו. מפני שלא עסקה בעבודה קולטורית, בעל-כרחה הרגישה סוף סוף ריקנות איומה. אבל כל עוד שהרוב האמין, כי הרצל ישיג משארטר בקרוב באמצעות הכסף ("do ut des"), הסתפק באספת שקלים, מניות ונדבות. הקונגרס הששי הוכיח, שאי-אפשר להשיג משארטר בממון, ואף את הממון אי-אפשר להשיג בכמות הדרושה. בא ענין אונגדה — ובא הקונגרס הששי ונתפטר ממנו. העבודה המעשית בארץ-ישראל היתה צריכה למלא את הריקנות. אבל מבעה של עבודה זו היא צעדים מדודים, מעשים קטנים ושקולים והתרחקות מרעש ושואן. הריקנות שבלב נשארה, ולמלאותה אפשר היה רק על ידי עבודה ניכרת מיד ועבודה נעשית ברעש ובשואן. וכזו היא העבודה המדינית, שנעשתה בין כך וכך פחות או יותר אפשרית ברוסיה. או באו הציוניים והכריזו, שגם הם "הולכים שלובי-זרוע עם היסודות המתקדמים", כלומר: אין הציוניים הולכים "בדרכם המיוחדת" בלבד, אלא הם רק מוסיפים על דרישותיהם של כל המתקדמים: "ריבולוציונרים — מי עוד כמונו! דימוקראטים — הרי אנו הם! פרוגרמה מדינית שמאלית — הרי אנו הכרונו כזו בהלמינגפורם, שהיא שמאלית עוד יותר מן הק"דית, כי אנו הולכים שלובי-זרוע דוקא עם המרודוביקים" ... וכך חדלה הציוניות להיות כח מקורי, והחקוי לשאר המפלגות והמכססים המדיניים הכלליים התחילו לתפוס בה מקום בראש... ואחרי כל אלה, כלום אפשר להתפלא על הדבר, שבכל השאלות הציוניות המיוחדות נראתה בקרב צירינו רק חציאות — ולא יותר?

הקוראים יודעים, שאין כותב הטורים הללו מצדד בזכות ההתעסקות בענינים ישראלים כלליים בקונפירנציות ובקונגרסים ציוניים. אבל אנו הציוניים הרי יהודים אנו קודם-כל ויותר-מכל; ובין הקונגרס השביעי והשמיני אירע המאורע היותר נורא של מאתים וחמשים השנים האחרונות — קל"ו פוגרומים נוראים, שלא היו דוגמתם משנות ת"ח ות"ט. וכלום התפרצה בקונגרס השמיני או בקונפירנציה הרביעית אפילו אנחה חזקה מלב איזה דורש על האסון הגדול שקרנו? כלום היה אפילו זכר למחאה עצומה כלפי שונאינו, שחצו בדמינו עד צואר? ... ואיך אפשר להאמין, שבאמת הסכימו הצירים לעבודת-ההוה מתוך השתתפותם בגורל עמנו ברוסיה ולא מתוך השאיפה למלא את הריקנות שבלב?

והסבה השניה: אני בטוח, שאילו היה עדיין העתון העברי "הצופה" בעולם, היו לנו צירים יותר טובים או הצירים שבאו היו אז ציוניים יותר טובים. כדי שאדם יהיה ציוני טוב, צריך שהציוניות תדבר אל לבו השכם ודבר ולא תתן לו מנוחה יומם ולילה כיתושו של מיטוס. צריך שיקרא מדי יום ביומו עתון, שיביא ידיעות ציוניות ומאמרים ציוניים בכל יום ויום. וכזאת יעשה אך ורק עתון עברי. כי כמעט כל הקוראים עתון עברי הם ציוניים בפועל או בכח וצריך רק להעמיק את ציוניותם. ועתון עברי מרגיש זאת באופן אינסטינקטיבי, ועל כן הוא עוסק בציוניות יותר מעתון בכל לשון אחרת. "הזמן" אינו עתון ציוני בעצם. אבל מפני שהוא עברי אנו מוצאים בו ידיעות ומאמרים ציוניים במספר מרובה ומכתבים מארץ-ישראל במספר עצום. למרות מה שאינו ציוני-רשמי היו לו שלשה וארבעה קורספונדנטים בקונגרס השמיני, והדין-החשבון היותר

שלם והיותר מענין מן הקונגרס ההאני וכל אספותיו נמצא ב"הזמן". אמנם, כדי שלא יחשדוהו, חס-ושלום, בציוניות יתרה, השתדל להדפיס בצד הרוח"ח מן הקונגרס הציוני אף רו"ח מן הקונגרס הסוציאליסטי בשטוטגארט; אבל סוף סוף הרגיש בקוראיו העבריים, שאי-אפשר להם כלי ידיעות מפורטות על הקונגרס הציוני. לא כן עתון ז'רגוני. קוראיו הם ברובם הגדול בלתי-ציוניים ובעיקרם הם מוצאים ענין וחפץ בחדשות שונות ובידיעות סנסאציוניות עבריות וכלליות. ובכן לעולם לא יתעסק עתון ז'רגוני, אפילו ציוני-רשמי, בעניני הציוניות באותה מדה, שעסק בהם עתון עברי כ"הצופה". ה"ידישעס פאלק" הוכיח דבר זה למדי. אילו היו הציוניים מבינים את אינטרסי הציוניות כראוי ואילו אפשר היה להם באמת להפסיד שלשים אלף רובל לשנה, היו צריכים להחליט, שהועד-המרכזי יוציא עתון עברי-ציוני יומי ולא עתון ז'רגוני.

צרפתי אחד נשאל פעם אחת על אשה נחשבת ליפה, שישבה ובדיקה היה מונח כלב קטן: "מה הוא מוצא נאה באשה זו?"—והשיב: "את הכלבלב שלה"... כך הייתי משיב גם על השאלה: מה מצאתי טוב ויפה בקונגרס השמיני:—את מקום-האספה, את יחוסם של יהודי-הולאנדיה אליו וביחוד—את אספות "עבריה" ו"סיני", שקונגרס זה עשה אותן לאפשריות. לאספת "עבריה" כדאי היה להקדיש מאמר מיוחד. פה, בהשקפה כללית על הקונגרס השמיני, יכול אני רק להטעים בקצור, שאספה זו הוכיחה, מה יכולים לעשות אנשים בעלי אנרגיה ומתמכרים לענין אחד בלבד כחברי הלשכה המרכזית הקודמת בברן אפילו באמצעים היותר מועטים. אספת "עבריה" הוכריחה מכמה בטעמים טכניים להתאסף דוקא בעת ובעונה אחת עם הקונג-פירנציה הרוסית, ודבר זה הפריע בעד עבודתה עד מאד. ובכל זאת הספיקה לשמוע דין-וחשבון מפעולת הלשכה המרכזית בברן ומפעולות מורשי "עבריה" בארצות שונות; לקבוע את התקנות של "עבריה"; לעורר על נחיצותה של "קרן-קיימת" לטובת "עבריה"; להחליט בדבר אורגאן מרכזי יוצא שתי פעמים בשנה בשם "עבריה" לצרכי תחית הלשון; לקבוע את מרכזי "עבריה" ברוסיה ובא"י ולבחור בחברים להם. והמיטינג הגדול, שערכה "עבריה" בשבת של הקונגרס ושבו דרשו ביאליק, בוריס ש"ץ, ברדייניץ, בוגראטשוב, סוקולוב ולוינסקי לא ישכח מלבי של כל מי שהשתתף בו ביחוד הודות להרצאתו העמוקה והמוחזרת של מריצ'ק אפשטיין, שחסרונה האחד היה—מה שחיתה טובה יותר מדאי בשביל מימינו. הבה נקוה, שכל המוצאים חפץ בתחית לשוננו ובחתיפתחותה יתנו את האפשרות להמרכזים בא"י וברוסיה לעשות דבר של ממש בענין הגדול שנמסר לידם, הרי הכל נוכחו, שמן הקונגרס בפרט ומן ההסתדרות הציונית בכלל אין תוחלת לאותו הענין הקולטורי הגדול, ש"עבריה" עוסקת וצריכה לעסוק בו...

וגם "סיני" נסה להשתמש בימי-הקונגרס לצרכיו. ובאספתו באחד מלילות

הקונגרס (בי"ט לאויגוסט) נשמעו בפעם הראשונה דברים ברורים על מגמתו ושאיפותיו של המוסד הקולטורי המתהווה. בפעם הראשונה הוטעם, שיש בספרותנו העתיקה דברים הצריכים גניזה ודברים הצריכים קיום ואשור והתפשטות; ואת אלה האחרונים רוצה „סיני“ להציל מתוך המהפכה. בפעם הראשונה נשמעו באספה זו דברים קשים על השאיפה לעשות את כל הספרות העברית לספרות של פרופאגאנדה ולתת בלשוננו „ומכל-שכן בלשונות אחרות, המשמשות לצרכי תנועתנו) רק חבורים „פופולאריים“, באופן שכל הספרות אינה מהנכת בני-אדם חושבי-מחשבות ואינה יכולה להעשות „ספרות של יצירה“; וספרות כזו רוצה „סיני“ לעשות לאפשרית, מפנו שספרות כזו נכתבת בשביל המועט ומצטרכת לתמיכה (1). כפי הנשמע, נתרבו חברי „סיני“ ע"י הדחיפה, שנתן לו הקונגרס, וכבר הוא נגש להוצאות מדעיות חשובות, חוץ מן המאסף המדעי „העתיד“, שהכרך הראשון ממנו קרוב לגמר.

הכל באו כבר לידי מסקנה, שאין להלשון העברית ולהקולטורה העברית להשען על כל אלה הלאומיים בישראל, שכל כחותיהם נבלעו בשאלת-הטאקטיקה ושאלות-האורגאניזאציה בלי שום שארית בשביל ענינים רוחניים. ובכן צריכים אלה החושבים, שהאומה העברית לא תגאל כל עוד שנשמתה תהיה מצטמקת והולכת, הולכת וחסרה, להסתדר מסביב לאורגאניזאציות הקולטוריות הנמצאות, או—אם אלו אינן מתאימות עדיין למטרתנו—מסביב לאורגאניזאציות קולטוריות חדשות, ולעשות בכח עצמם מה שהאמינו לעשות בכחות משותפים — ולא עשו.

ד"ר יוסף קלוזנר.

(1) הרצאה מפורטת ומכוונת על אספה זו של „סיני“ בא ב„הזמן“ ש"ז, גליון 182, וכדאי לשים לב אל הרעיונות שהוצעו בה.

בין היהדות הישנה והחדשה.

(מעין בקורת).

מר ש. דובנוב רצה לתת לנו בספרו „מכתבים על דבר היהדות הישנה והחדשה“ י, כמו שהוא עצמו אומר בהקדמתו, לא קובץ פשוט של מאמרים פובליציסטיים, אלא שורת=מאמרים, שמרצים לפני הקורא בסדר סיסטמאטי את השקפותיו על שאלות=הזמן הישראליות, על שאלת היהודים והיהדות והמסתעף ממנה והכרוך בה, באחת: את תורת ה„לאומיות הרוחנית“, זו האחרונה, כלומר, תורת ה„לאומיות הרוחנית“, יצאה כבר מנכול העיון ונכנסה לתחום החיים המדיניים=המעשיים, חיי=יום=יום: הרבה מהנחותיה העיוניות ודרישותיה המעשיות נתקבלו במדה פחות או יותר מרובה ובצורה פחות או יותר ברורה ומסוימת אל ה„פלאטפורמות“ של כמעט כל המפלגות השונות שלנו; ומחוללה עצמו, מחבר הספר שאנו דנים עליו בזה, עומד בראש ה„מפלגה העממית“, שנוצרה על יסוד תורה זו וצריכה היא לגשם בחיים את כל תביעותיה ודרישותיה של ה„לאומיות הרוחנית“, „מכתביו“ של דובנוב כבר השפיעו, איפוא, על הקהל, כבר הביאו לידי תוצאות ממשיות ידועות=ומצד זה יש להם, בלי ספק, ערך היסטורי ידוע, אבל להם יש גם, או ביחוד, ערך מעשי חי: בהם הלא מובע ה„אני=מאמין“ של זרם חזק בחיינו, של מפלגה שלמה, הרוצה לעמוד בשעת=המעבר ההיסטורית, שעת בין=התקופות המעורפלת שאנו חיים בה עתה, בראש עמנו ו—לא לתת פתרון גמור לשאלת=קיומנו.

מה היא תכונתה העיקרית של ה„לאומיות הרוחנית“, כפי שהיא מובעה ב„מכתבים על דבר היהדות הישנה והחדשה“?—על שאלה זו אפשר להשיב בקצרה: זוהי תורה=של=פשרות: פשרה עם ההכרח, עם ה„מצב השורר“ בחיינו זה תשע=עשרה מאות שנה, עם הגלות, ופשרה עם הרצון, עם חפץ הקיום הלאומי של עם ישראל, ועם המסורת

*) С. М. Дубновъ: Письма о старомъ и новомъ еврействѣ (1897—1907). Систематически обработанное и дополненное изданіе, С.-Петербургъ 1907.

ההיסטורית. ומאחר שהיא מיוסדת על פשרות, בעל כרחיה היא חסרה שלמות ומלאה סתירות פנימיות כרמון: חלקי-פרוגרממה השונים מאוחדים זה בזה בתפרים ניכרים למדי. אם ב"מכתבים" הראשונים עוד אפשר לטעות ולראות בהשקפותיו של המחבר לפחות צל של פרינציפאליות, הרי ב"מכתביו" המאוחרים, שנכתבו בשנים האחרונות (7-1903), משתקפת כבר תכונתה הפשרנית של תורת המחבר באותה מדה, שאין עוד מקום לטעות כלל. אין דובנוב שואף לשום ריבולוציה בחיי-ישראל, לשנוי עיקרי. למהפכה: בעיקר הדבר רוצה הוא רק לחמשך את חיינו הגלותיים הישנים "לפי רוח הזמן". הטמיעה היא בלתי-רצויה וכפי שהוכיח הנסיון, היא גם בלתי-אפשרית במדה רחבה ונדולה-לפיכך הוא "לאומי"; הלאומיות הברירה והפשוטה, הארצית, הציונית, היא גם כן בלתי-אפשרית-לפיכך לאומיותו "רוחנית".

אמת הדבר, שביחוסו של המחבר אל הציוניות יש סתירות "קלות". במקום אחד הוא אומר: "הציוניות תהיה מועילה, אם תשמש בתור מדרגת-מעבר להשקפת-עולם יותר גבוהה -- להלאומיות הרוחנית" ("מכתב" ששי, עמ' 176): משמע, לכאורה, שהמחבר מתנגד להציוניות מטעמים פרינציפאליים, משום שהוא חושב את החיים הלאומיים ה"רוחניים" בארצות-הגלות למדרגת-התפתחות יותר גבוהה מן החיים הלאומיים ה"ארציים" בציון. כיוצא בזה אנו מוצאים ב"מכתביו" הראשונים הלצה כלפי הציוניות, הדורשת מאת העם העברי "צנזוס קרקעי"; ובהלצה זו הרי צפונה אירופה כלפי הציוניות ה"נסה", ה"חמרית", הרוצה להוריד את עם ישראל מגדולתו ה"רוחנית" אל הקרקע, אל הארץ. ואולם בסוף ספרו (עמ' 368) מודיע דובנוב: "כל ווכחי עם הציונות טובב לא על השאלה אם רצויה היא, אלא אם אפשרית היא התגשמותו (*). של מרכז טיטוריאלי-מדיני, שיאחד את כל היהדות". הפעם לפנינו לא טעם פרינציפאלי נגד הציוניות, אלא טעם יותר פשוט: אי-האמונה בהשגת המדינה הרצויה...

ולא זו - אף זו.

המחבר צועד עוד צעד אחד ומטיל חובה על המפלגה הלאומית המאוחדת, שעלה במהשבתו לבראה, ואחר כך על המפלגה העממית, שבראשה הוא עומד עתה, לטפל בסדור האמינראציה לארץ-ישראל וביסוד מרכז לאומי-רוחני שם ע"י ישוב מעשי. אמנם, המחבר מנסה לבסס דרישה זו על העיקר הכללי של ה"לאומיות הרוחנית": עבודה לאומית בכל מקום, שבני ישראל נמצאים שם. "אל המפלגה הלאומית המאוחדת אינם יכולים להכנס! וכו' אלה הלאומיים המשונים (אם יהיו כאלה) המוציאים את ארץ-ישראל מחונ-פעולתם לגמרי ואינם שואפים ליצור שם על ידי ישוב מעשי אפילו מרכז עממי קטן, הראוי להשגת אבטונומיה קולטורית ריאלי, מפני שיחס כזה היה מתנגד גם לרגש-האהבה ההיסטורי

(*) האותיות מוטעמות בגוף ספרו של דובנוב.

שלנו לארץ-המולדת הישנה וגם להעיקר של "עבודה בכל מקום", הכולל בפורמולה המפלגתית-הכללית "מכתב" תשיעי, עמ' 243). אבל הפסוק הזה הרי אינו עומד אף בפני בקורת קלה! מן העיקר של "עבודה לאומית בכל מקום", שבני ישראל נמצאים בו כבר במספר הנזכר, מספר, שהוא עושה אותם "ראויים להשגת אבטונומיה קולטורית ריאלית", הרי עדיין אינו יוצא כלל וכלל, ש"המפלגה הלאומית המאוחדת" או המפלגה העממית חייבת "ליצור על ידי ישוב מעשי מרכזים עממיים" במקום שאינם עדיין, בכדי שתהיה אפשרות של עבודה לאומית, בכדי שתהיה אפשרות של אבטונומיה! וכשזובעת דרישה כזו רק בנוגע לארץ-ישראל, הרי אי-אפשר גם לבארה במגש-האהבה ההיסטורי לארץ-המולדת הישנה בלבד... ואמנם, ב"מכתב" האחרון מדבר דובנוב על הדבר הזה-יסוד מרכז לאומי-רוחני בארץ-ישראל-בלשון אחרת לגמרי ובטון אחר לגמרי.

ובכן רואים אנו, שיחוסו של דובנוב אל זרם קיצוני אחד בחיינו - אל הציוניות, אינו פרינציפיאלי והוא מיוסד רק על פשרות, פשרות ופשרות. עוד מעט וננכח, כי כזה - ועוד יותר פשרני - הוא יחוסו של המחבר אל כל השאלות העיקריות והיסודיות של חיינו.

דובנוב מניח לאבן-פנה של ה"לאומיות הרוחנית" את העיקר של "עבודה לאומית בכל מקום". ועבודה זו הרי היא באמת עיקר ויסוד למפלגה גלוית, שאינה חולמת על תחיה לאומית-פוליטית ושמרכז-עבודתה הן בהכרח ארצות-הגלות. אבל כל החושב, כי לעבודה זו בכל ארץ וארץ יש בעיני דובנוב ערך קיים וודאי, ערך קבוע ותמידי, שאינו מוטל בספק, אינו אלא טועה. הנה, למשל, דבריו על עבודה זו ברוסיה, מקום מושבו של רוב עמנו: "אף על פי שנבקש תמיד (1) מקומות יותר נוחים בשביל קיומנו הלאומי, לא נחדל באותה שעה גם מלשאוף בעקשות לשוויון זכויותינו בארץ, שבה צריכים יהיו מיליוני אחינו לשבת עוד זמן ארוך" (2) ("מכתב" אחד-עשר, עמ' 291); הרי שדובנוב מניח גם את האפשרות לחשוב את ישיבת היהודים ברוסיה רק לזמנית. ובכלל, כל מהלך-הרעיונות, המובע בדברים אלה, ראוי לציון או טיוריטוריאלי, המצדד בזכותה של עבודת-ההנהגה בגלות, - אלא שחסרים לבסוף הדברים על ה"מטרה האחרונה"...

שמה תאמרו: הדברים האלה נכתבו עוד בשעה שקשה היה לקנות לקונסטיטוציה ברוסיה וממילא לשוויון-זכויות, בשעה שחבר-הפונדמים היתה מעופפת עוד על ראשנו, - הרי לפניכם דבריו ב"מכתב" הארבעה-עשר (עמ' 347): "אנחנו (המפלגה העממית) אין אנו משלים את נפשנו בתקוה, שעבודתנו אפילו כשתביא את התוצאות היותר טובות (3), תרחיק לגמרי את "צרת-היהודים" הנצחית, הכלולה בהעקה התמידית, שמעיקים עלינו עמים זרים וקולטורות זרות". ובדברים יותר ברורים ומפורטים הוא מבאר את רעיונו זו באותו "מכתב" עצמו (עמ' 339): "הוא הדבר, שגם המצב הנורמאלי של היהודים בגלות מלא כל-כך אי-נורמאליות, עד שהמדיני

(1) המלה מוטעמת על ידי (2) כנ"ל; (3) כנ"ל.

המעשי והעסקן הלאומי אי-אפשר לו שלא יביא אותה בחשבון. כלום ניצלו יהודי-המערב, "החיים במצב נורמאלי", מן האנטישמיות, מן העלבון הצבורי, מן המלחמה עם שרידי הקולטורה האנטישמית הישנה?³⁴⁷ הדברים ברורים למדי. אין לקוות בשום פנים לבטול "צרת-היהודים", בטול נמור, שאין אחריו כלום: תמיד מוכרחים נהיה להלחם עם האנטישמיות ועם הצרות הכרוכות בה, תמיד נהיה במצב מיוחד, מצב של "עלבון צבורי", אבל יש גם מוצא מן המצב הזה: "באותן הארצות-אומר דובנוב ב"מכתב" זה (עמ' 347) - שבהן עוברת ההעקה החיצונית, האיקונומית או הקולטורית, נכול ידוע, - בא לעזרתנו הגורם הגדול של ההיסטוריה שלנו: האמינרציה".

הנה כי כן מטה-הגדודים עומד מוכן לפקודתנו. אנחנו נעבוד עבודה לאומית בכל ארץ וארץ, נלחם על זכויותינו האנושיות והלאומיות, על אבטונומיה קולטורית, נשתתף בריבולוציות ומהפכות מדיניות וחברתיות, נקריב קרבנות מרובים וגדולים עד-עשה-העקה החיצונית, האיקונומית או הקולטורית, תעבור את הנבול, ואז-יבוא לעזרתנו הגורם הגדול וכו': האמינרציה: אנחנו נעבור לארץ אחרת עם סדר-מדינה אחרים ותנאים חיים אחרים, עם תנועות מדיניות אחרות וריבולוציות אחרות, ויש גם נלחם על זכויותינו האנושיות והלאומיות עד וכו'-והחזר חליצה, לא לחנם אומר דובנוב בפשטות מצוינת, כי "בגבולות ה"דיאספורה" יש כר נרחב לעבודה לאומית": אמנם כן, כדור-הארץ באמת גדול ורחב הוא עד מאד, ואפשר לעשות "סבובים" מרובים ושונים מארץ לארץ וממדינה למדינה, אפשר להעביר את המרכזים הרוחניים שלנו ממקום למקום עד אין סוף (אכן, זוהי "פרספקטיבה" יפה!...), ולא לחנם שר דובנוב ב"מכתבו" האחרון שירר תהלה נלהב לכבוד האמינרציה והגדודים הישראליים הנצחיים מימי אברהם אבינו עד היום הזה: הם, רק הם שהצילונו מכל הפורעניות והיסורים עד עתה והם הם שיצילונו בעתיד!... הנה דובנוב מיסד ברוסיה מפלגה עממית, שתעודתה היא עבודה לאומית-מדינית, קודם-כל, כמובן, במקום מושבה של המפלגה, במקום-משכנו של רוב עמנו-ברוסיה, אלא-שהדבר הזה (סדר האמינרציה לאמריקה ולארץ-ישראל ויסוד מרכזים עממיים שם) יכול להיות לתפקידנו הלאומי העיקרי¹, אם עבודה רחבה לשנות את מצבנו ברוסיה תעשה אי-אפשרית בזמן הקרוב". ... (מכתב" ארבעה-עשר, עמ' 348), פראזה כזו היתה יכולה להביא את חברי המפלגה העממית לידי יאוש, אילמלי-אילמלי ההכרה, ש"בגבולות ה"דיאספורה" יש כר נרחב לעבודה לאומית"!

וזהו ה"אבולוציה ההיסטורית" של היהדות, שגשגה יוצא דובנוב נגד שנויים עיקריים בחיינו! וזהו הפתרון, ויהא אפילו הפתרון הבלתי-שלם, של שאלת היהודים והיהדות, שדובנוב נשען עליו ועל יסודו הוא מוצא עז

(1) הטעמת המלה היא שלי.

בנפשו להתנפל על ה"לאומיים על תנאי", על הציוניים הקיצוניים, האומרים: או ציוניות או-שמיעה, או מרכז לאומי או-כליון חרוץ! במקומות אחדים מספרו, וכן גם בהקדמתו, נלחם דובנוב כנגד ה"לאומיים על תנאי", אלה המעמידים, כביכול, את היהדות בסכנה, התולים את קיומה ב"תנאי" ידוע, בטיריטוריה למשל, ואומרים: או שיתמלא ה"תנאי" שלנו, או-היהדות תרד לנצח מעל במת-החיים! לא כן ה"לאומיים הרוחניים": הם אינם מתנים עם היהדות שום "תנאים", הם יהודים לאומיים בכל האופנים ובכל התנאים שבעולם!

הגיעה כבר השעה לברר ולנתח את הטענה הזאת, את האשמה של "לאומיות-על-תנאי", ולראות, אם יש יסוד לאשמה זו או היא מיוסדת בעיקרה רק על מלים מטילות-אימה-ולא יותר.

קודם כל, צריך להבריל ולהפריד כראוי את הצד האובייקטיבי שבדבר מן הצד הסובייקטיבי. מן הצד האובייקטיבי יודה, כמדומה לי, גם דובנוב, שקיומה של היהדות תלוי ב"תנאים" ידועים, אחת היא, מאיזה מין הם תנאים אלו. היו ימים, ש"העם הנבחר" וקיומו וההיסטוריה שלו נחשבו לעומדים מעל לחוקי הטבע והמציאות הפשוטה, מחוץ לתנאי הזמן והמקום; היו ימים, שהכל האמינו באמונה שלמה במציאות חוקים סוציולוגיים והיסטוריים מיוחדים - בשביל עם ישראל. אבל הימים האלה הלא עברו כבר לבלי שוב עוד! לאומיותו של עם ישראל, כלאומיותו של כל עם ועם, חיה, קיימת ומתפתחת בתוך "תנאים" ידועים ועל פי חוקים ידועים; וכשיחסר לה המינימום ההכרחי של ה"תנאים", שקיומה והתפתחותה נצרכים להם-תתנוונה ותעבור מעט מעט מן העולם. מן הצד האובייקטיבי אי-אפשר, איפוא, שתהא לאומיות שלא על תנאי. כל דבר הוא - על תנאי. אי-אלו ה"תנאים" ההכרחיים, שקיומה הנורמאלי, או קיומה סתם, של הלאומיות העברית נצרכת להם-זוהי כבר שאלה אחרת לגמרי, שהתשובה עליה תלויה בהבנה הסובייקטיבית, שכל יהודי מבין את המציאות והחיים. הציוני הקיצוני בא ואומר: "תנאי" מוכרח לקיומה הנורמאלי של האומה הישראלית בזמננו היא-טיריטוריה, התנשמותה של האידיאה הציונית; בא ה"לאומי הרוחני" - ומעמיד את "תנאיו" שלו. ויש גם יהודים, שעל פי הבנתם ואמונתם הסובייקטיבית שלהם אין היהדות תלויה בשום תנאים שבעולם, אלא ברצון-הבורא יתברך, -אבל הרי לא באלה אנו עוסקים עתה. ה"יהודים החדשים" הם בעיקר הדבר כולם "יהודים על תנאי", וההבדל הוא רק-על איזה תנאי. ומה שנוגע להעמדת היהדות בסכנה - חרי עד כמה שמאמין ה"לאומי על תנאי" באפשרות התנשמות התנאי שלו בחיים אין כאן שום "סכנה": הוא שואף להשגת אידיאלו, משתדל לתקן את היהדות על פי דרכו, כדי להבטיח את קיומה, ולא יותר; ומי-איש, מאבדן האמונה בתנאי שלו הרי אין ה"לאומי הרוחני" יותר "בטוח" באחריות מן הציוני הקיצוני. יש, אמנם, עוד צד סובייקטיבי ברבר: עד כמה נכון יהודי זה או אחר על פי רגשותיו הסובייקטיביים להמשיך את מוסדה "גסיסה" של עם ישראל, אם ינכח, כי אי-אפשר להם "לתנאי",

איזו שיהיו, להתנשם בחיים? אבל הרי גם דובנוב מתרעם על לוגיקי, שכתב במכתבו הידוע למכס נורדוי, שהיהודים רוצים רק להתקיים, יהיה באיזה אופן שיהיה ובאיזו תנאים שיהיו, פשוט מפני ש – "לכלב החי טוב מן הארי המת"!... הלא גם דובנוב מדבר על "קיום הגון" (Достойное существование); ומה יהיה, אם יונכת, שקיום הגון אינו אפשרי לעם ישראל? כלום יאמר אז: "לכלב החי טוב מן הארי המת"? ובכן הלא גם הוא מעמיד "תנאים" – ותנאים בלתי-קלים כלל וכלל, כמו שנראה להלן, – שבהם הוא תולה את קיום היהדות, את אפשרות התפתחותה, ויהא אפילו באופן לא-נורמאלי לגמרי. מה נשאר, איפוא, אחרי כל אלה מן האשמה הנוראה של "לאומיות=על-תנאי"?...

ובכן, אי-אלו ה"תנאים", שדורשים, לדעתו של דובנוב, קיומה והתפתחותה של היהדות? כידוע, היה דובנוב הראשון, שדבר על אבטונומיה לאומית קולטורית בארצות-הגלות. זהו היסוד, שעליו בונה דובנוב את בנין הלאומיות הרוחנית. מן הצד הפרינציפאלי כבר נגעתי בשאלה זו במאמרי "הסיים היהודי" ב"הזמן" ראשית שנת 1906. שם נסיתי להוכיח, שבחינו הגלותיים אין מקום לאבטונומיה במובן האמתי של מלה זו. אחת היא, אם זו תהיה אבטונומיה "מדינית", כביכול, או רק-קולטורית. כל זמן שאין לנו חיים מדיניים=לאומיים מכונסים ומצומצמים במקום אחד, בגבולות טריטוריאליים ידועים, כל זמן שהיינו האיקונומיים, הצבוריים והרוחניים (ביחוד-חיינו האיקונומיים והצבוריים, שסוף סוף בעל-כרחם הם משפיעים גם על חיינו הרוחניים, עד כמה שיש עוד "אבטונומיות" בחיים האלו) נכנסים בתור חלקים אירגאניים בלתי-נפרדים לתוך החיים הזרים, הסובבים אותנו – הרי כל דברינו על אבטונומיה הם, סוף סוף (אל נא יחשבו לי דברי אלה לחטאת!), רק מין "לעג לרש"... אפשר, כמובן, לדבר על "זכויות לאומיות" שונות: חירות=הקהלות, חירות=הלשון וכדומה, אבל אם ניכור, שקיום "לשוננו" – כלומר הזיגון (והלשון המדוברת הרי היא אחת מאבני-הפנה של ה"זכויות הלאומיות") סוף סוף אינו אלא זמני, כי תנאי קיומו האיקונומיים והצבוריים מכריחים אותנו להשתמש בלשון-המדינה: רוסית, פולנית וכו' ועושים את הזיגון ל"יתר", שאף הקדושה הלאומית או העממית, שבאמת אינה חופפת עליו, לא תצילהו מכליון חרוץ, – אז נבין, שגם הבנינים האלה הם רפויים מאד כבר עתה או יתרופפו לאחר זמן ידוע. אבל מניח אני את האבטונומיה, שכמה קולמוסין כבר נשתברו עליה, ועובר אל שאר "תנאיו" של דובנוב.

דובנוב מבין היטב, שהאבטונומיה הקולטורית היא, באופן היותר טוב, רק פתרון פורמאלי של שאלת-היהדות, ולפיכך הוא מדבר גם על "תנאים" אחרים, שהם נצרכים לקיומה והתפתחותה של היהדות. ודובנוב יודע את "מקום-הפצע", במאה התשע=עשרה – כותב הוא – עבר בשדרות העדינות של היהודים מרכז הצבוריות מחיינו הפנימיים העממיים אל הסביבה החיצונית, המקפת אותנו, אל הספירה של אינטרסים עממיים זרים. "נקודת-האחיזה" היתה לא בפנים, אלא מחוץ לחוג הלאומי שלנו,

ועל ידי זה אבד שוויי-המשקל ובאה התנודדות לאומית מסוכנת. כדי להרחיק התנודדות זו, צריך שיחזור המרכז אל מקומו הטבעי—אל חוג האינטרסים העממיים שלנו. הַשְׁבֵּת שוויי-המשקל, שאבד לנו הוא תנאי העיקרי להתחדשותנו ("מכתב" שני, עמ' 52). כאן ירד דובנוב לעומקה של שאלת-קיומנו. אלה, שהתוכחו עם ש"י איש הורוויץ, שכחו או לא שמו אל לב, שהסכנה לקיומה של היהדות נשקפת בעיקר לא מצד אלה השואלים, מפני מה אנו יהודים, אלא מצד אלה (ההולכים ומתרבים בתוכנו) השואלים, במה אנו יהודים, כלומר, מצד אלה, שמרכז צבוריותם עבר—או עובר, או עומד לעבור—"מחינו הפנימיים העממיים אל הסביבה החיצונית, המקפת אותנו". השאלה היא, אפוא: אם אפשרית היא בגלות, השבת שוויי-המשקל הלאומי, שהיא אף לדעתו של דובנוב, "תנאי עיקרי" לקיומנו?—על שאלה זו צריך להשיב בשלילה. שורה שלמה של תנאים איקונומיים, צבויים ורוחניים, שהם בעיקרם אובייקטיביים ואינם תלויים ברצוננו וחפצנו, הרסה אותו העולם המיוחד, שבו חי יהודי-הָנֶטוּ ושבנו היה מרכז חייו וצבוריותו, ודחקה אותו במרה פחות או יותר מרובה אל תוך העולם הזר, החיצוני, הסובב אותו מכל צד. פרוץ זה עדיין הוא נמשך והולך; ומאחר שהוא אובייקטיבי, כאמור, הוא עושה את דרכו בצעדים בטוחים למרות הפראזיאוֹלוֹגִיָה הלאומית, ההולכת ומנצחת בשנים האחרונות לשמחת לב כל הלאומיים, שאינם מעמיקים לראות, היהודי מתחם עתה אל העולם החיצוני, שבו הוא חי, לא יחס פורמאלי, כמו שהתחם אליו היהודי של הָנֶטוּ, אלא יחס פנימי, והוא נעשה יותר ויותר—עד כמה שאין האמיגראציה עוקרת אותו ממקומו ומעבירה אותו לארץ חדשה ולחיים חדשים—חלק אורגאני של העולם הסובב אותו, באופן שמרכז צבוריותו עובר בהכרח לעולם זה, שהוא קרוב לרוחו למדי. אפשר, אמנם, לצמצם באופן זה או אחר חלק מן הצבוריות בגבולות היהדות, בעולמנו המיוחד, אבל לשוא נשתדל להשיב את המרכז אל מקומו הראשון—ביחוד בשיביל "השדרות העליונות של היהודים". שנוי המרכז של הצבוריות יכול לבוא רק—על ידי אִמִּיגְרָצִיָה, כלומר, ע"י שנוי המרכז הקרקעי, המדיני-הארצי.

ודובנוב עצמו, כנראה, אינו מאמין כלל וכלל, שֶׁהַשְׁבֵּת שוויי-המשקל הלאומי הוא דבר קל ושאפשרי הוא "שוויי-משקל", שאין אחריו כלום. לאו ולא. עם ישראל הוא בעיניו ידוע-חולי, הצריך לשמור את עצמו אפילו מרוח מצויה,—חולה, שהחרב החדה של המות הלאומי מונחת תמיד ובלתי-הרף על צוארו. "השמיעה היא באצילה טפוסית של הגלות" (הקדמה, עמ' v); "האומה היהודית וכו' נמצאת בנידון האמור (בנידון ההשפעה המטמיעה של קולטורות זרות) במצב של סכנה תמידית" ("מכתב" שלשה-עשר, עמ' 322); "היהדות היא תמיד ב"מצב-מלחמה" (שם, עמ' 323). קיומנו הלאומי הוא דבר העומד בסכנה והטעון שמירה מעולה, יוצאת מן

הכלל, דבר, שאסור לנו להסיח דעתנו ממנו אפילו לרגע. אם רק הסחנו רגע את דעתנו ואבדנו. אנשי-צבא אנחנו, העומדים על משמר קיומנו הלאומי. ועלינו להיות מוכנים ומזומנים תמיד, חרבנו על ירכנו, למלחמה ולהגנה עצמית, כדי שלא ישטפנו המים הזידונים. אנשי-צבא כאלה הם—כל בית ישראל. ולפיכך בא דובנוב אלינו בתביעות ודרישות שונות וב"תנאים" שונים, שאין דוגמתם בשום אומה ולשון שבעולם. ו"תנאיו" באמת הלא מצער הם! "בשעה שהלחץ מחוץ מתגבר (אין לשכוח, שלדעתו של דובנוב אנו נמצאים תמיד בלחץ ובסכנה), הרי ע"כ ל"א חבר של אומה קולטורית, שאין לה הגנה מצד הנבולות המדיניים ומצד השמירה הצבאית, נעשה חובה הצווי המוסרי: 2. גן את מעשיך בהתאמה לשלמותה ואבטונומיותה של אומתך!" ("מכתב" ראשון, עמ' 26). מובן הרבר מאליו, כי לחולה מסוכן כעמנו "פוליטיקה מעמדית, הרוואה את מרכיב-הכובד ב"מעמד" חברותי ידוע, היא-סדרה-מות", ולפיכך הקדיש דובנוב "מכתב" שלם (השלשה-עשר) כדי להוכיח את הסכנה הגדולה הכרוכה בפוליטיקה כזו. "לאומה קולטורית". הזהירות מ"פוליטיקה מעמדית" היא, איפוא, גם כן—"תנאי" מוכרח לקיום הלאומי של עמנו.

אבל כאן מתעוררת השאלה: כלום אפשר, שיאריך מצב כזה? כלום אפשר לדרוש מכל יהודי, שיזכור תמיד, כי חולה הוא, ועל כן אסור לו לפסוע פסיעה גסה, וכי ב"מצב-מלחמה" אנחנו, שעל כן חרבו צריכה להיות תמיד על ירכו, כדי להגן על עצמו ועל הכלל מפני הטמיעה, ומטה-הנודדים בידו, כדי ליסד תמיד "מרכזים עממיים" חדשים? כלום אין "תעודה" זו קשה קצת יותר מדאי? וכלום אין לחשוש קצת, כי חיים "לאומיים-רוחניים" כאלה עלולים להיות למשא על היהודי החדש?... הלא בשעה שמעשיו של בן עם אחר, החי חיים נורמאליים, מכוונים על פי רוב ממילא לטובת הצבור הלאומי, שבו הוא חי, דורשים מן היהודי, שיכבד תמיד את מעשיו "בהתאמה לשלמותה ואבטונומיותה של אומתו"; ובשעה שבן עם אחר חפשי הוא בדעותיו והשקפתו על העולם ורשות בידו להחזיק אפילו בתורה ה"מסוכנת" של המאטיריאליות ההיסטורית וב"פוליטיקה מעמדית", מחויב היהודי להתרחק מן ה"דעות הנפסדות" האלו אך ורק מפני שהוא-יהודי. וזהו, לדעת דובנוב, "לאומיות שלא על תנאי"!!!

באמור למעלה, תורת "הלאומיות הרוחנית" היא פשרה (בלשונו של דובנוב: סינתיזה) בין חפץ הקיום הלאומי ובין הנלות, הנכר. הרבה מאות שנה חיו היהודים בגלות, עברו מחלק-עולם אחד אל השני, נדדו מארץ לארץ, אך בכל מקום חשבו את עצמם לזרים, לגרים, שלא באו להשתקע בארץ, מפחו ורכו בנפשם את התקוה לתחייה לאומית בארצם ההיסטורית, חכו להנאולה בכל יום שתבוא, אף על פי שהתמהמהה, ובין

(1) המלה מושעמת על ירי.

כך וכך יצרו להם בגטו עולם מיוחד וחיים מיוחדים. — אך הנה הגיעה המאה התשע-עשרה, ופריצים רבים וגדולים נעשו בחומות הגטו. האמונה התרופפה וממילא התרופף גם כל אותו העולם, שנגנזה במשך זמן ארוך על יסודה עליה על גבי עליה, המשיחיות המסתורית אבדה את השפעתה והעולם "הזר" וחיו התחילו דורשים את תפקידם בחזקה. בא שגוי-ערכין, שלא היה עוד כמותו בתולדותינו. היהדות החדשה צעקה מלב בן: "אין תכלית לנדודי". אז קמה השאלה הגדולה והנוראה של "להיות או לחדול": רומא או ירושלים! האינטליגנציה היהודית לא יכלה עוד נשוא את הסתירות הנפשיות העמוקות, את ההתנגדות התמידית בין רומא וירושלים. נפשה נמקה ביסורים ושאפה לשלמות, להרמוניה, אלה תולדות הטמיעה — זו אטרה: רומא! אלה תולדות הציוניות הקיצוניות — זו אמרה: ירושלים! אלו הן תולדות היהודים, הנקראים בפי דובנוב "לאומיים על תנאי", — וכאן בא דובנוב עם ה"סינתזה" שלו, כלומר, עם הפרשה שלו: רומא וירושלים ביחד! רומא ארצית וירושלים רוחנית, קולטורית; אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך; היהודי הוא בעת ובעונה אחת אזרח ארצו, שהוא דבר בה, ואזרח "רוחני" של האומה הישראלית, הנפוצה על פני כל כדור-הארץ. כוונתו של דובנוב בודאי ובודאי רצויה היא. אבל כשם שדובנוב אומר, ובצדק כי רעיון-ה"תעודה" היה בפי רבים רק כסות-עינים "לנסיגה בכבוד", כך אומר גם אני: לתכלית כזו ממש, לתכלית "נסיגה בכבוד", משמש כבר בחוגים ידועים, ובעתיד ישמש בחוגים יותר רחבים, גם-רעיון ה"לאומיות הרוחנית"... בהתפתחות זו לצד חיוב הגלות יש פאטאליות היסטורית. ואם רק תנצח הגלות, אז ינצחו לא הלאומיים האמתיים מטפוסו של דובנוב או בדומה לו, אלא הלאומיים המזויפים, שלהם צריכות "זכויות לאומיות" באופן היותר טוב-כדי לרמות את עצמם ובאופן היותר רע-כדי לרמות את אחרים... וסוף הפרוצס הזה תהא-רומא...

מי שאינו רוצה ברומא בלבד-בעתיד הקרוב או הרחוק-מוכרח לרצות-בירושלים בלבד אף בהנה!

בן-ישראל.

שאלה נעלמה (1).

א.

בין השאלות הקשות, הקשורות ברעיון תחית עמנו על אדמתו, יש שאלה אחת, שהיא שקולה כנגד כולן: שאלת יחוסנו אל הערביים. שאלה זו, שבפתרונה הנכון תלויה תקומת תקותנו הלאומית, לא נשכחה, אלא נעלמה כליל מן הציוניים ובצורתה האמתית אין לה כמעט זכר בספרות תנועתנו. אמנם, בשנים האחרונות נמלטו מפי סופרים אחדים דברים מקיטעים בנידון זה; אבל אלה היו טענות הארציים, שבאו להוכיח את אי־האפשרות של כל פעולה ממשית בארץ, או בירור התנועה הערבית. הציוניים הנאמנים לא נגעו עד עתה בשאלה, מה צריך להיות יחוסנו אל הערביים כשאנו באים לקנות קרקעות בארץ־ישראל, ליסד מושבות ובכלל לישב את הארץ. בודאי לא נתכוונו הציוניים לעבור בשתיקה על אחד מעיקרי תנאי הישוב; הם לא הרגישו במציאותו מחוסר דעתם את המדינה ואת יושביה ועוד יותר—מהעדר חוש עממי ומדיני. העובדה, שאפשר היה להסיח את הדעת משאלה יסודית כזו ושאחרי שלשים שנה של עבודה ישובית צריך לדבר עליה כעל חקירה חדשה, —עובדה מעציבה זו מוכיחה למדי את קלות־הדעת השוררת בתנועתנו ומראה, שעדיין אנו מרפרפים על פני הענינים ואין אנו יורדים אל תוכם ואל עיקרם. מיום שצמחה התנועה הלאומית ועד עתה לא חדלו העסקנים הציוניים מלהתענין בסדרי הארץ ובחוקיה, בעור ששאלת העם היושב בה, עובדיה ואדוניה האמתיים, עדיין לא נתעוררה לא במקום המעשים ולא במדרש, כולנו ראינו את הקיסם הבולט ולא הרגשנו בקורה הצפונה, סדרי הממשלה, החומרות הנוהגות בקנית קרקעות ובבנין בתים, אסור כניסת היהודים וכיוצא בזה פוגעים בכל הבאים לא"י, בשעה שמצד הערביים אין, לכאורה, מכשולים מרובים, ואם אחינו בארץ לא הבינו את כל חומרת השאלה, כל שכן שהיא לא עלתה על דעת הציוניים הרחוקים ממקום המעשה, לכל עניני ארצנו אנו שמים לבנו, על הכל אנו דנים ומתנכחים, את הכל אנו מהללים ומחללים, אך דבר אחד של מה בכך שכחנו: כי יש בארץ חמדתנו עם שלם, שנאחו בה זה מאות בשנים ומעולם לא היה בדעתו לעזובה.

(1) הרצאה זו הוצגה המחבר באספת "עבריה" עוד בימי הקונגרס השביעי בבאזל, אבל חושבים אנו, שהענין, שעליו דנה ההרצאה, לא נתישן גם עתה; ואולי דוקא עתה, כשנתרבתה העבודה המעשית בא"י, ראוי לשים אליו לב, אין אנו מסכימים לדעת המחבר הנכבד מכמה צדדים ובקרב תבוא ב"השלח" תשובה על הרבה מדבריו [העורך].

זה כמה וכמה שנים אנו שומעים, כי מספר יושבי הארץ עולה לשש מאות אלף, נניח, שהמספר הזה נכון הוא, ואם נחסר ממנו את שמונים אלף היהודים יצא לנו, שבארצנו נמצאים עתה יותר מחצי מיליון ערביים, שכשמונים למאה מהם חיים אך על עבודת-האדמה ומחזיקים בכל הקרקעות המוכשרים לאכרות בלי התקנה קודמת. כבר הגיעה השעה לשרש את הדעה המשובשת, שנתפשטה בקרב הציוניים, כי בא"י יש אדמה בלתי-נעבדת מחוסר ידים עמלות ומעצלות התושבים. אין שדות שוממים, ולחפך כל פלח משתדל להוסיף על חלקתו מאדמת-הבור הסמוכה לה, אם אינה דורשת עבודה יתרה. בקרבת הערים חורשים גם את מורדי-ההרים המשופעים ובסביבות המושבה מטלה זורעים הפלחים העניים, כמו בלבנון, בין הסלעים ואינם מובירים בהר אף אמה על אמה. ובכן, כשאנו באים להאחז בארץ, הלא מתעוררת מיד השאלה: מה יעשו הפלחים, אשר את שדותיהם נקנה אנחנו?

את הקרקעות אנו קונים, על הרוב, מאת בעלי האחויות הגדולות, שתפשו, הם או אלה שקדמו להם, את אדמתם במרמה ובעושק (1) ומחכירים אותה להפלחים, ולפעמים מאת הכפרים המוכרים חלק מנחלתם. הפלח החוכר אינו גר על האדמה החכורה, אלא הוא תושב קבוע, שאינו משנה את מקומו, ויש חוכרים פלחים, שאבות-אבותיהם כבר עבדו את השדות החכורים להם, בני-בניהם, בנוהג שבארץ, האחוזה עוברת מרשות לרשות והחוכרים נשארים במקומם, אולם כשאנו קונים נחלה כזאת, אנו מרחיקים מעליה את עובדיה הקודמים לגמרי. אמנם, לא נשלחם ריקם, שלם נשלם להם את החורבות ואת הגנים (2) בעין יפה, ובכלל לא נקמץ בהיבנים בימי ה"פטורי". מנקודת-המבט של הצדק המקובל והיושר הרשמי צדיקים גמורים אנחנו, הנכנסים לפנים משורת הדין, אבל, אם לא נרצה לרמות את עצמנו במוסכם, הלא נודה, שהשלכנו אנשים מספנים מקנם הדל ושפרנו את מטה-לחמם, אנה יפנה המורה, שאין לו אלא מעט כסף? אמנם, המושבה העברית ממציאה לו לפעמים עבודה, ששכרה מרובה מהכנסת האכרות הרלה על האדמה החכורה; אבל, ראשית, הלא אין אנו יכולים להתחייב, שנספיק לו עבודה בקביעות, ישניה, בזאת נרע לעשות, כי כשאנו נותנים לפלח עבודה במושבה המיוסדת על אדמתו, אנו נותנים לו את היכולת לבלי הפרד מעל האדמה, שגדלתהו וכלכלתהו מיום הולדו, והוא מוסיף להביט עליה גם עתה כעל נחלתו, שנעשקה לפי שעה ע"י זרים. העבודה, שאנו נותנים לערבי, לא תחשב בעיניו לעולם לכופר על השדה, שהוצא מתחת ידיו; את הטוב יקבל ואת הרע לא ישכח. בכלל טועים אנו ביחס אל עם גדול, תקיף וקנא טעות גסה בתורת-הנפש.

(1) כדי לתת מושג מדרכי רכישת קרקעות בא"י נביא, לדוגמא, את העובדה הזאת: כשיצא החוק — זה כחמשים שנה — שכל אדמת זרע, שלא תרשם בפנקס הממשלה על שם בעליה, תעבור לידי הרשות, באו הברזים שבסביבות צפת, היראים את השלטון ואינם רוצים להתורע אליו, לבקש מן העירונים התקיפים, שיואילו לקרא בשכר את שמם על אדמת הכפר. בעליה-הטובות נעתרו לבקשה — והחזיקו בקרקעות כבעלים אמתיים, ואחר-כך הורישום לבניהם, המחכירים את השדות הגדולים לבני הנעשקים!

(2) הבנינים והנטיעות שייכים על הרוב לחוכרים.

בשעה שאנו מרגישים את אהבת-המולדת בכל עזווה אל ארץ אבותינו, אנו שוכחים, שגם לעם החי בה עתה יש לב רָגֶשׁ ונפש איהבת. הערבי, ככל אדם, קשור הוא במולדתו בעבודות חזקים, והרי יותר שתשפל מדרגת התפתחותו של האדם ויותר שִׁנָּה חוג השקפתו, יותר יתחזק הקשר המחברו אל ארצו ואל מחוזו ויותר יקשה עליו להפרד מכפרו ומשרדו. המושלם לא יעזוב את ארצו, לא ינוד למרחקים; מחובר הוא אל טבע מולדתו במוסרות שונים, שאחד מהם יקר לו ביותר—קברות אבותיו, כדי להבין את כל עומק הרגש הזה צריך לדעת, כמה מעריצים בני-הקדם את מתייהם, כמה הם מרבים לבקר את קבריהם של אלו ומשפּתָּפּים אותם בכל מאורעות חייהם, בשמחתם וביגונם, עוד היום תצלצל באוזני הקינה, שנשא ערביות ביום שעזבו משפחותיהן את הכפר ג'עוני, הוא ראש פנה, ללכת ולהתישב בחוֹרָן אשר מעבר לירדן מזרחה, הנברים רכבו על החמורים והנשים הלכו אחריהם הלך ומָרַר בכבי, ויָמְלֵא העמק קינתו, לרגעים עמדו ונשקו את האבנים ואת העפר.

שאלת הקניה עומדת, במדה ידועה, במקומה גם אם הפלחים בעצמם מוכרים חלק מאדמת הכפר. אמנם, בצר לאכר, בהציק לו עול החובות, שנצטברו עליו כשנצטמר לשלם את המסים הכבדים, הוא מחליט ברגע של יאוש (ולפעמים לא בלי השפעת הפתוי של זקני-הכפר, שקבלו מנה יפה) למכור את שדהו; אבל הממכר הזה משאיר בלבו פצע שלא יִפָּא ותמיד יזכור את היום הארוך, שבו נפלה נחלתו בידי זרים. ידעתי פלחים, שאחרי מכרם את אדמתם עבדו הם ונשירם אצל היהודים ומשכרם המרובה על הוצאותיהם המועטות חסכו כסף. כל זמן שהשתכרו בשפע שמו מחסום לפיהם, אולם כאשר אך פסקה העבודה התחילו להִרְגֵן על היהודים וגם לערער על הקניה...

האמנם נוכח לבטוח בדרך רכישת-קרקעות אשר כוזב היצלה, הנאות הוא למטרתנו? מאה פעמים לא, בני העם, שהשמיע בפעם הראשונה את האומר „והארץ לא תמכר לצמיתות“ והגביל את זכויות הקונה לטובת העובד, אינם צריכים, אינם יכולים להפקיע את אדמתם מידי עובדיה, שהתישבו עליה בתום-לבב, לא נִסַּח מעליה את האנשים, שהם ואבותיהם הקדישו לה את מיטב כחם ואת מבחר עמלם. אם יש אכרים, המרטיבים את שדותיהם בַּעֲתָם ובחֲלָכָם, הם הערביים. מי יערוך את יגיע הפלח בחרשו ביום מטרות-עז, בקצרו ביום-קִיץ בארצו, בטענו ובהובילו את התבואה? ומה ישא בעמלו? בית רעוע, נמוך ואֶפֶל, המשמש למעון כללי למשפחתו, לשורו ולחמורו, לחם-עוני, כתינת וטלית בלות—אלה הן שמלותיו יומם ולילה, ואשתו ובניו—מה דל חלקם בחיים! מנעוריה ועד ימיה האחרונים לא תחדל הערבית לשאת בדומיה את נטל עבודת פְּרָקָה; היא שואבת-המים ולפעמים גם חוטבת-העצים, אתון נושאת סבָּל. יונקה על שכמה צרור בשמלתה וכדה המלא מים על ראשה הולכת היא אל הָתְּלִישׁ ואל הלֶקֶט ומן הבוקר עד הערב היא עובדת שחוח תחת להט קרני השמש הנוער, ובשוכה הביתה, כאשר השמש קרובה לבוא, עור תשבע עשן באפותה את פתה הדל ובזודה את נזידה הרוה. הָאֵת אלה נוריש, הלהם נרע, הָעֵנִים נגדיל?

(1) יש לשער, שהרבה פלחים הם נרחי עמנו ופליטיו, שהתבוללו בעמים כימי הרדיפות והחורבנות.

אבל נעזוב נא לרגע את הצדק ואת הרגשנות ונשקיף אל השאלה מנקודת המבט של היכולת בלבד. נניח רגע, כי בארץ אבותינו אין לנו לדאוג לאחרים וכי מותר לנו—או אולי גם חובה מוטלת עלינו—לקנות קרקעות מכל הבא בידנו. האמנם יכול אופן הקניה הזה / התמיד? האמנם יחרישו המנושלים ויקבלו ברוח קרה מה שנעשה להם? הלא סוף סוף יתעוררו להשיב בכח האגרוף מה ששללו מהם בתוקף הזהב! הלא משפטים ידברו עב הזרים, שנתשום מעל אדמתם—ומי יודע, אם לא יהיו אז לתובעים ולשופטים גם יחד... והאנשים אמיצי לב, מזוינים כולם, קלעים נפלאים, פרשים מצוינים, קנאים לאומתם וביחוד לרתם, והעם הזה, שההשכלה המתשת כחו של אדם עדיין לא נגעה בו להחלישו, הלא הוא אך חלק קטן של הגוי הגדול, המחזיק בכל סביבות ארצנו; בסוריה, בארם-נהרים, בערב ובמצרים...

נקל לבטל את הדברים האלה ולראות בהם בגירה באידיאלנו הלאומי העתיק והנצחי; אבל אם נשקול את הענין ברעה מיושבת, הלא נודה, כי אגף תחיה מצדנו, אם לא נרע מראש, עם מי יש לנו עסק, ואם לא נביא בחשבון תחלה את כחנו שלנו ואת הכחות שכנגדנו. חלילה לנו לעצום את עינינו מראות את הנולד, הקרוב אולי יותר ממה שאנו מדמים, אפשר לומר בהחלט, של כל הפחות בארץ ישראל אין לעת עתה שום תנועה ערבית במובן הלאומי והמדיני של המושג הזה. אבל באמת אין לעם הזה צורך בתנועה; עצום ורב הוא ואינו מעון תחיה, כי מעולם לא מת ולא חדל להיות אף רגע. בהתפתחותו הנופנית הוא עולה על כל עמי אירופה. הוא, שהוא צמחן (וויגיטאציה) למחצה ושותה מים, חזק הוא בגופו מאוכלי-הבשר ושותי המשקים האלכוהוליים, צל לנו לזלזל בזכויותיו, וביחוד חלילה לנו להשתמש לרעתו ברשע עושקו מאחיו. אל לנו להתגרות בלביא נרדם אל לנו לבטוח באפר המכסה את הגחלת; זיק אחד יתמלט—ויהיה לתבערה שלא תכבה.

רחוק ממני הרעיון, שבארצנו צריכים אנו להתרפס ולהכנע לפני התושבים. אך באומץ ובעז נוכל להכבד בתוכם ולשבת לבטח במושבותינו; ובארץ השמש תחיה לנו גם היכולת להחליף כח, לחדש את דמנו ולהתעורר. אבל חטא נחטא לעמנו ולעתידי, אם נשליך מידינו בקלות ראש את מבחר נשקנו; צדק-פעלנו ותום-דרכנו. כל עוד נחזיק באלה גבורים אנחנו ולא נירא איש, אבל אם נעזובם—שוא כחנו וגבורתנו מאין.

כי לא בכל פעם שבעלי-הקרקע הרשמיים רוצים למכור את אדמתם מותר לקנותה—הוכיח לנו ברור העבר הקצר של הישוב החדש בארצנו, ואני נוטל רשות להביא עובדות אחדות מתולדותיו בגליל העליון.

בשנת תרנ"ח נגמרה קנית הכפר הדרוזי מטה אשר בעמק עיון, על גבול צפון ארצנו, וניסדה המושבה הגדולה הידועה בשם זה, שהיא מרגלית-הישוב. היא מצטיינת באקלימה, באדמתה, במימיה ובמראותיה ויש לה עתיד גדול. שבת הדרוזים, האביר בשבטי הערביים, נודע לשם באימץ-רוחו, בגבורתו, במכנה-גופו, ביפי-תארו וגם במעלות רוחניות הרבה. ככתה מישלמית נסתרת שניא הוא לכל הערביים ולך-שוה; אבל גבורתו עמדה לו וחפשי הוא בארץ-העבדות, כי עד היום לא חדל להלחם על חירותו. כל מרר של דרוזים עולה לממשלה בכסף רב

ובקרבתו, ועל כן היא משתדלת להשלים עם עוי-הנפש האלה. בהר הדרוזים שבחג'רן יראים לפעמים פקירי הרשות לבוא אל הכפרים ולגבות את המסים, כי בנפשם היא.

ובכפר מטלה ישבו יותר ממאה משפחות של דרוזים על אדמה חכורה, שהחליפה פעמים אחדות את בעליה, אדונה האחרון היה פחה אחד, שנפשו קצה בחוריו, כי לא יכול לא להורישם ולא לגבות מהם את החומש: פעמים אחדות הוכרחה הממשלה לצור על הכפר ולערוך עליו מלחמה כדי לקחת את המעשר. הפחה בקש למכור את אחוזתו, אבל לא מצא קונים, כי שום איש לא רצה לקבל או להרחיק בחוק-יד חוכרים כאלה, שנושנו על האדמה (הם ישבו עליה כתשעים שנה). והנה היוצעה הקניה לפני הפקירות. וזכרני, ששקעה לכתי עם פקיד המושבות להתבונן בפעם הראשונה אל אדמת הכפר, נאספו צעירי הדרוזים בחצר בית-כנסתם, וכשעברנו ברחוב קראו אלינו: „אל תעיו לקנות את מטלה פן נשחטכם!“. הפקירות היתה אז בעצם תקיפת-זהרה, בשעה שהממשלה המקומית וכל הערביים הביטו עליה כעל כח איתן, ההיגה מררכו את כל המעצורים. אולם במטלה קשה היה מאד להתגבר על המכשולים: אי-אפשר היה להפטר מן הדרוזים. כארבע שנים נמשך המשא-והמתן, ואולי עוד לא היה בא לירי גמר אילמלי אירע מאורע יוצא מן הכלל. בשנת תרנ"ו פרץ מרד-הדרוזים האחרון, שנמשך כשנה. נשיאי השבט שולחו לקונסטנטינופול-והפקירות השתמשה בשעת-חירום לגמור את הקניה. זקני הכפר קבלו שלמינים הגונים, והמצב לא היה מסוגל למעשי-אלמות. אף על פי כן מאנו הרבה מבני-הכפר לעזוב את מקומם ולא רצו לקבל אף את המחיר היותר גדול בעד בתיהם וגניהם. ויהי היום ויבוא פקיד המושבות למטלה ושק מלא זהובים במריכתו, וכמו במקרה נודמנו שם אז פקיד-צבא וחילים, שבאו לעצור את המשתמטים מעבודת-הצבא-ואלה מרובים בין הדרוזים ואין הרשות שוקרת לתפושם-והיו מוכנים לאסור את הממאנים לחתום על שטרי-המכירה. מובן, שכולם חתמו על השטרות, ואחרי ימים מועטים עזבו יותר ממש מאות נפש את כפר מולדתם..... ובמשך שבוע נאספו שם כששים אכרים יהודים, בחירי פועלי המושבות, שהתיישבו בבתי הדרוזים. כל זמן שהממשלה רדפה את הדרוזים וראשיהם הוכרחו להחבא-שקמה המושבה, אולם מקץ שנה אחת קראה הרשות דרור לנשיאיהם ופרסמה מליחה כללית לשבט. לא עברו חרשים מועטים ודרוזי מטלה הגישו קיבלנא על הפקירות, שהחזיקה בבתיהם ובכרמיהם שלא מכרו לה. בין התיובעים היו גם זקני-הכפר, שקבלו מחיר עצום בעד כל מה שהיה להם. בשיחותיהם עם בני-המושבה היו דורשים, שירשו להם לכנות בתים על חלקת אדמה הסמוכה לכפר, והיו מתאוננים על שאין נותנים להם עבודה ואין מפקידים איתם לשומרים. מן הצד העירו ביהודים, כי מרה תהיה אחרית המושבה, אם לא יחוסו יושביה על נשיהם ועל טפם ולא יעזבוה.

צריך להודות, כי דרוזי מטלה הם עניים מחוסרי-כל וכשהורחקו מן הכפר, אף על פי שקבלו איש איש מאות-פראנקים אחדות, נמצאו פתאום במצב רע מאוד. ועוד זאת: אחרי שעזבו את מושבתם בעלת האקלים הנחמד והמבריא מצאו להם מקלט-ארעי בכפר דרוזי בעמק חילת-מצפון למי-מרום-שבו שורתת קדחת הבצית. ובכך חלו הרבה מהם וסבלו מן הקדחת. בתנאים הללו לא יכלו

בשום אופן להשלים עם הרעיון, שעליהם לשכוח את מטלה. ועל כן הוסיפו לארוב להמושבה ולצאם עליה וגם ירו אל תוך אחד מן הבתים. פעם התנפלו בלילה על יהודי אחד, שישן בגרנו, והרגוהו. ופעם גזלו בעצם היום את צמד הבקר של אכר, שחרש את שדהו. הרבה פעמים פשטו שמועות, שביום פלוני יתנפלו הדרוזים על המושבה ויחריבוהו, ואימת מות היתה נופלת על כל יושביה. הנכרים היו מזויינים ולא היו פושטים את בגדיהם, וכשהיו נשמעות בלילה יריות מסביב למושבה היו רצים בבהלה אל המקום, ששם דמו למצא את עושי הרשעה—ולא היו מוצאים איש. מאות לילות כאלה עברו על בני מטלה ואפשר לומר, כי חמש שנים רצופות היתה המושבה שרויה בפחד ובבהלה.

הפקידות עשתה כל מה שביכלתה: העמידה עורכי דין מצוינים, הוכיחה את צדקת-הקנייה, השתדלה להתפשר עם הדרוזים באמצעות נשיאיהם, פורח כסף רב לכל צד, והכל ללא הועיל. פעמים שהאמינו כבר, כי בא הקץ לסכסוכים: הממשלה העליינה שלחה פקודה נמרצה להגן על המושבה, הרשות המקומית איימה על המערערים ואסרה את ראשי המסיתים, נשיא-השבט יעץ את המתאוננים לקבל דמי-פיוס ולהרפות מן היהודים, והדרוזים שמעו לעצה—וקבלו סכום חגון. אבל מקץ חדשים אחדים הודיעו, שאי-אפשר לרצותם, כי לא כסף הם מבקשים, אלא את אדמתם.

ובין כה וכה הביא ערעור הדרוזים צרה אחרת על המושבה. קנית מטלה נגמרה בעזרת נשיאי המוסקלים⁽¹⁾, המוצצים את דם אחיהם הפלחים. החומסים האלה קבלו שכר טרחה כנאה לכבודם, ואגב מצאו כאן הזדמנות טובה להפטר משכנים תקפים בני-חורים ולהמירם במושבה יהודית, שתהא נוחה להשתעבד ולהחל. ואמנם, הם פרשו את כנפיהם על הישוב היהודי וקבלו על עצמם את שמירת המושבה, ויחד עם זה לא חדלו מלבקש תיאנות לרדוף שלמונים, הפקידות נלאתה לשאת את „חסותם“ ונסתה לפרקה מעל צואריה. ואז הלשינו התקפים הללו על המושבה, גרו בה את בני הכפרים הסרים למשמעתם והתירו להם לגנוב ולגזול את תבואת היהודים, באופן שבמשך קיץ אחד היו שכני מטלה משלחים את בהמיתיהם בקמתה ובקציר היו באים עם חמוריהם אל השדות, מוענים עליהם לעיני הבעלים את החטה ואת השעורה, את הפול ואת הכרשינה—והולכים בשלום לביתם. וכשגברה סכנת הדרוזים הוכרחה הפקידות לבקש עזרה מן המלשינים והמסיתים הללו, ובשכר טוב היו שנית למגיני המושבה...

סוף סוף, אחרי משפטים מסובסכים, איומים והשתדלות נמרצה מכל הצדדים, עלתה ביד הפקידות להתפשר עם הדרוזים ולפייסם בסכום עצום, ומטלה שקטה, אם אפשר לשקוט תחת המחסה ההכרחי של חבר-המרצחים, השולט במחוז ההוא.

את מטלה, ואת אדמת-החמד, צריך ומצוה היה לקנות, אבל לא בדרך זו (עוד נשוב אל שאלה זו), שהמיטה עלינו שתי רעות: עזרה עלינו משטמה בקרב שבט אדיר, שלא רק להזהר מאיבתו אנו צריכים, אלא גם לרכוש את אמונו ואת ידידותו בשעה שאנו באים בקרבתו, והרכיבה עלינו בסביבה החיא

(1) השם המדויק של כת השייטים בדת האסלאם.

אדונים—את חלאת בני-האדם (אין זו מליצה, אלא דבר כהויותו). בכלל גלה ענין מטלה את רפיונו ונתן אותנו ללעג ולבוז בכל הגליל.

בעמק עיון פגשנו בבעלי-דין עזים, שאינם מנמרים על זכויותיהם אף כמלא נימא, בעוד שבמושבות אחרות דבר לנו עם מסכנים, שהם נכנעים לפני זקני-הכפר ואימת הרשות ובית האסורים מכריחתם לכבוש את כעסם; אבל שנאתם נטויה עמוק בלבם, הם רואים בנו אויבים בנפש ומתנקמים בנו בכל מה שיוכלו. בסביבות טבריה ערערו הפלחים על קניות אחדות ומענו, שהמוכרים הסבו על שמם כמרמה ובזיוף קרקעות לא להם. ימים רבים לא נתנו המערערים את היהודים לחרוש על האדמה וגם החלו לזרעה בעצמם, עד שגרשה אותם הפקידות בעזרת חילים מזוינים.

אמנם, הישוב היהודי כבר השפיע שפע טובה על יושבי הארץ: מצבם של הערים והכפרים הסמוכים למושבות הורם, מאות בעלי מלאכה: סתרים, פנאים, סידים, חמרים וגמלים, ואלפי פועלים מוצאים עבודה במושבות, המסחר גדל, גם הדרישה למעשה-החלב ולתבואת-הגן רבתה. אבל כל אלה לא יכפרו על מה שעונו. על הטובה אין שמנו נקרא, אבל חרות הוא על הרעה, אשר זכרה לא יסוף. קשה לקנות אוהבים, אך מה נקל להקים אויבים בין פלחים פשוטים. עזה היא קנאת האנשים, שנסחו מעל אדמתם...

עת לפקח עינינו על דרכנו! אם אין אנו רוצים לחבל את מעשינו, חייבים אנו לחשב כל צעד, שאנו צועדים בארצנו, ולמהר ולפתור את שאלת יחוסנו אל הערביים במרם תחולל שם שאלה יהודית, רב לנו להסתפק במצב השעה! חלילה לנו להסיח דעתנו אף רגע מן הנולד, מן העתיד. כל פעם, שהטובה הלאומית המדומה פוגעת בצדק האנושי, תהיה טובה זו לחטא לאומי גם, שאין לו כפרה. משאת-נפשנו היא כל-כך נעלה, עד שלא לשוא שיאפים צעירינו לגשם בה את האידילים החברתיים, המפעמים את האנושיות בימינו, אבל אם כן, הרי צריכים אנו להתרחק מן הכעור והדומה לו. כלומר, מכל מפעל מכוער, מכל פסיעה חשודה ומכל מעשה, שיש בו אבק של חמס.

-- אבל -- יאמרו לנו -- עד שתתפלספו על כל קניה ותבררו, אם היא מותרת לנו על פי חוקי היושר, יבואו הגרמנים ויחזיקו בה בלא שום פירסופיה.

על שאלה זו אשתדל להשיב בפרק הבא. אולם בכלל אין לנו להדמית אל הגרמנים. הם לא יבקשו את עתידות אימתם בארצנו ואין להם -- ומי יודע, אם אין גם להם? -- לדאוג לימים הבאים ולהתרום מעל ליושר המוסכם. ועוד זאת: הרבה אנו צריכים ללמוד מן הגרמנים: מדע, עבודה, התמדה, אך לא את חוקי היושר. את תורת-הצדק קבלו הם מאתנו ועוד ימים רבים יצטרכו להוראתנו.

כשנבוא אל ארצנו עלינו לשרש מקרבנו כל מחשבות כבוש ונסיחה. אמרתנו צריכה להיות: הנה כל נשמה! חלילה לנו לגרום רעה לשום עם, ומה גם לעם גדול, ששנאתו מסיכנת לנו ביותר.

ב.

היוצא מכל הקודם הוא: שבשאלנו באים לקנות קרקעות בא"י עלינו לבדוק היטב, למי הם ומי עובדיהם ומה הן הזכויות של אלה האחרונים, ושאלנו אנו צריכים לגמור את הקניה עד שנזכר, שלא תרע לאיש, באופן זה מוכרחים נהיה למשוך ידינו מרוב אדמת-הזרע; ומה ישאר לנו, איפוא, לעשות בארצנו? הנה הגענו אל השאלה רבת-הערך, שכל שאר השאלות החשובות מכלול לה: באיזה אופן יכולים אנו להאחז בארץ מבלי שנחטא לצדק ומבלי שנרע למי שיהיה?

תשובה על שאלת-השאלות הזו יש למצוא בעיקר היסודי הזה, שאנו צריכים לשיות לפנינו בכל כקו מאשר מפעלינו בארץ-ישראל: אנו באים לארצנו לתפוש שם מה שלא תפשו אחרים, להאחז בכל המקומות, שעדיין לא נאחזו בהם אחרים, למצוא מה שלא מצאו בה אחרים, לגלות לטובתנו ולאשר כל יושביה את העושר הטמון בשכבות אדמתה ואת הברכה הצפונה בשמיה ובשמשיה. בנינו להתנחלות נשתדל לרכוש מתחלה את כל האדמה, שאינה נעבדת מפני שהיא דורשת הקפדה פחות או יותר קשה ורבת-הוצאות, חלק-ארצנו זה אולי עולה בשטחו על החלק הנעבד שלה, כי הוא כולל את רוב אדמת ההרים והגבעות וגם בקעות ועמקים הרבה. פרוצנט קטן של אדמה זו לא יצליח כלל, אבל ברובה הנדול היא ראויה לנטיעות שונות וביחוד לתאנה, לזית ולגפן, וחלק חשוב ממנה יוכשר, אחרי העזק והסקול, גם לזרע, ובמקום שההשקאה אפשרית-אף לעבוד אינפנטסיבי.

בספרות הציונית מרבירים הרבה על ההשקאה באמצעות הנחלים והנהרות, שאינם חריבים במשך כל השנה. המים האלה באים מן המעינות או, במלים אחרות, הם מי-גשמים, שאחרי הקפגם באדמה שטפו בתוכה על פני שכבה קשה ובלתי-קולטת ועברו מרחק רב עד שפגשו בדרך את פני הארץ ויצאו החוצה ויגלו. אמנם, רבים הם המים האלה, אבל מרובים מהם הם המים הממלאים את מאות הנחלים בחורף. בסתו שוטפת בנחלים תערובה של מי-מעינות ומי-גשמים הנגרים ממורדי ההרים, ואת כלם אפשר לאצור ולחשוך לתקופת החורב. ומעלות יקרות יש למים אלו: הם נמצאים בכל הארץ, וביחוד בהרים, ששם אפשר לעצור חלק מהם קודם שהוא מגיע עד הנחל, וכל מושבה, כל כפר וכל אחוזה הם אדוני המים, העוברים בגבולם והנקיים מאדמתם. מרי ידובר על המים בא"י מתעורר רגש של תמיהה על קוצר-הראות של יושביה, שלא רק אינם עושים כלום כדי להרבות את מימיהם, אלא שאף לא יעלה על דעתם, שאפשר לעשות מה בנדין זה. ואמנם, אין ארצנו עניה במים כלל. לא נדבר פה על המים הפנימיים, המכלילים את בארות העמקים וההרים, ולא על המעינות המרובים, שנסתמו או שעדיין לא נגלו, אלא על שפעת המים, הנקרים מלמעלה למטה על פני האדמה והיוצאים גם הם לבטא דרך הנחלים אל הימים הפנימיים ואל הים התיכון. הון עצום מריקים השמים במשך חרש-החורף ואין איש שם על לב לצברו. בארץ, שהשמש עושה

בה נפלאות אם אך יספיקו לאדמה את הרטיבות הדרושה, מניחים למים לרדת ללא-הועיל ואחר-כך מתאוננים על חירב ועל ציה. הערים! הלא ירדו מים על ראשי ההרים, הלא שטפו במורדים וזרמו בנאיות? עָצָרוּ מלכת, אל תתנום לרדת, חֲמָמוּם ואָצְרוּם, התקינו להם מעצורים באשר תוכלו. הניאיות הצרות תוכלנה להיות לברכות ענקיות, המספיקות מים לעשרות הקטארים. בצלעות ההרים אפשר לכוּנֵן אנמים מלאכותיים, מובן, שכל זה נקל לתאר במשיכת-העט וקשה לגשם במעשה: נצרכים מדע, כסף ועבודה. אבל מה קטנה ההוצאה, שתוצא אך פעם אחת, לעומת ההכנסה, שלא תפסוק. וצריך להודות, שבהרבה מקומות מקיל הטבע הרבה קולות בנידון זה. כאחת ממושבות-הגליל נושא הנחל אל הירדן במשך ארבעה חדשי-הסתו כשלש מאות אלף קטר מעוקב של מים. וכל השפָּעָה הזאת יכולה היתה להשאר על אדמת המושבה ולהחיות משפחות רבות. בלא כל הפלגה אפשר להחליט, שעשרות מיליוני פראנק יורדות שנה שנה דרך הנחלים הקטנים לאבוד אל היםים.

הפסד המים גורם עוד נזק רב-ערך מאד: בימות-הגשמים סיחף זרם המים מעל צלעות ההרים המשופעות את מיטב העפר התחתון, וביחוד את החלק האורגאני, ההומוס (פרי ההשתנות של פרוי-צמחים ובעלי-חיים מורקבים) שבו, הנוח להגדר מפני קלותו. באופן זה יוצאת תקנת המים בתקלתם: מצד אחד הם הגוים העיקרי להתהוות העפר, להתקנת שכבת-האדמה העליונה, הראויה לגדל צמחים; הם מכַּקְעִים ומפרקים את הסלעים, חותרים חתירות באבנים, מפוררים את הצורות ומשלימים את פעולת האויר על הגופים האורגניים, שהרי הם פועלים ככח מִיִּכְנִי וכימי גם יחד; אבל מצד שני הם לוקחים מה שנותנים, מכַּחֲפִים את השכבות שהתהוו על ידיהם ומערים את הטרשים, שכסו בפרורי הסלעים. כשמתמעט השפוע בעמק ונחלש כח-הזרם משכבות גרגרי-החול הכבדים מעברי הנחל בעוד שהפְּרִדִּית הרקות והקלות ביותר נשאות אל הים ומרבות שם את שכבת-הרקק שעל פני קרקעו. קשה להעריך את כמות החמר הפורה והיקר, היורד לתהומות שנה שנה, אבל על כל פנים ההפסד כביר מאד: את משמן ההרים וקרום פְּרִיָתָם מנצלים המים ומטלטלים אותם למעמקים. נקל להבין, כי יותר שנרבה לעצור בעד מי ההרים יותר יתמעט כח סתירתם, ואת העפר, שעוד יסחפו בירידתם, ישכיבו בכרכות ובאגמים והוא יהיה שם לשכבה עבה, שתהיה כדומן מעולה אחרי שיאָקְסוּ המים במקוים האלה ככלות האסוף.

בכלל צריכה ההידרולוגיה-תורת התפלגות המים בתיך האדמה ועל פניה-לתפוש מקום בראש המדעים, אשר לאירם אנו צריכים ללכת במפעל הישוב. התקיות המים בהרים תביא לידי תוצאות חשיבות גם ביחס ההיגיאני; מעוט המים הנגרים מן ההרים יקטין את הבצות בעמקים; ורכיבי המים על פני האדמה יִנְקָה קצת את האויר מאבק-זה אויב-הבריאות וצור-העינים-ויתן להרבות בנטיעות ובגדול יערים במקומות, שלא יצלחו לעבודה אחרת. מליצות הנביאים: „והושם מדבר לאנש-מים וארץ-ציה למוצאי-מים“, „והטיפו ההרים עסים והנבעות תלכנה חלב“, יכולות הן להתקיים אם נעבוד בדרך מדעי. אם אך נדע לחשך את המים הנגלים ולגלות את הצפונים, יוכל שמש-ארצנו המפרה להוציא נחלי יין ושמן מבין למרשיה ואוצרות דגן וירק מעל לאבניה. אנו נכבש שנית

במדע ובזעה מה שכבשו אבותינו בחרב ובחנית ונתן גאולה לארץ לא מן הפלחים הערביים¹, אלא מחורב, משממון ומעוובה.

וכמה מעלות טובות יש להרים שבארצנו ההרים הם המקום המסיגל לחיות עם, שתש כחו מחוסר אויר ואור, להשביח ולהבריא את דמו, לחזק את שריריו ולאמץ את עצביו. די להתבונן אל ההרריים בא"י, לקומתם, למראם, לתארם ולחסנם, ולדמותם אל יושבי העמק והשפלה, כדי להזכר בפעולה המבורכה של ההרים על יושביהם, בגבה של 500–600 מטר מתמעטים האבק והמיקרובים, הזבובים והיתושים, ועמהם גם המחלות והמקנים המצויים בעמק. גם החום מתמעט שם ולעומת זה מתרבה כמות הגשם השנתית, לפעמים יורד המלקוש—זה המטר שבו תלוי גורל תבואות השדה—בהר ואל העמק לא יגיע, גם הטללים שכיחים במרום בשעה שבשפלה חורב גמור, ישיבת ההרים, המציגים לפני האדם את מראות הטבע בכל הדרם וחליפותיהם, מפתחת בו את רגש היופי ומחנכת את עיניו, ובהרחיבה את חוג המרחבים הנשקפים היא מגדילה את כח הראיה—מה שררוש כל כך לנו, לעם רפה העינים וקצר הראות, אם האדם חי על עינו, שהיא שקולה כנגד כל חושיו, אז חי ההררי בשעה יותר ממה שיחיה יושב העמק ביום: ההררי רואה ברגע מה שלא יראה זה בחורש. העמק והשפלה הם המרתפים של ארצות ההרים, בקצור אפשר לומר, שהשמש מקור החיים על פני האדמה, משפיע על הרי ארצנו את כל טובו, את כל הברכה האצורה בקרניו, חסר מגרעותיו: החמה המתשת והנוגפת, השרב הלוהט והמוזק, ואת ההרים הללו, שעל הרוב אינם מעובדים, אנו צריכים לרכוש לעצמנו.

אבל, כשנחזיק באדמה הבלתי נעבדת, לא נסלק את ידינו מן הקרקעות הנעבדים. אנו נקנה גם אותם. אבל לא על מנת לשלח את החוכרים, אלא בתנאי קודם למעשה להשאירם באחוזה ולהיטיב את מצבם ע"י הנהגת שיטה אכרותית טובה. גם הם יחליפו מעט מעט את האכרות הנושנה, האקסטרנסית, באכרות החדשה, האינטנסיבית, כשהאחוזה תהיה מתוקנת ותנהג בה שיטת עבודה מרעית תספיק אדמתה למתישבים היהודים ולפלחים, כבעלים נאורים נקדיש סכום ידוע לשכלול החוכרים, כי טובתם טובתנו. באשר נפנה נקנה קצת את התושבים, אבל לא במתן כסתר, בשלמונים, בזהובים כדי להפטר מהם—אנו נתנם הנאה קיימת ואמתית, חמרית ורוחנית. אנרגיותינו ינהלום בעצות ויורום את תורת האכרות, גדול הבהמה והשבחת המינים, וגם יראו להם את האמצעים, שהמדע נתן בידנו לשם המלחמה במגפות הבהמה והעוף ובנגעי השדה, הכרם והגן. בשכר מועט ישיגו במושבה את הרפואות למחלות המצויות בארץ ובעת צרה יקצא להם הרופא היהודי, שפם יקובל לבית ספרנו, וכשיעלה

(1) פה המקום להעיר על חוסר ההעמם של סופרים שונים, הדורשים בעתונים בשאלת התחרות הפועלים העברים בערביים. הכל מודים, שצריך לברוא במושבות תנאים כלכליים שגרשו לתת עבודה לפועלים יהודים, אבל אין צורך לדבר על התחרות ועל דחיה. בכלל צריכה לנו מעט דיפלומאטיה ביחס אל ההמון הערבי אולי יותר מבהצרות המושלים.

בידנו להקל את עול המעשר ויזל גם להם. אמנם, בימים הראשונים יכמו עלינו בענין-חשד ולא יאמינו בכל החדשות ועוד פחות מזה—בממציאיהן, אבל מיום ליום תרבה צדקתנו להגלות ונוכחו בתום שאיפותינו ובתועלת התקונים, שיצליחו בלי ספק בידי עובדים חרוצים, נבונים ומסתפקים במועט כערכיים: ראוי לדעת, שהפלח עולה בפקחיות ובתבניתו המעשית על אכרי כמה וכמה ארצות, ואז יכירו בנו חוכרינו הערביים את מטיביהם ומאשריהם ולא יקללו את יום בוא היהודים להתישב על אדמתם, אלא יזכרוהו כיום גאולה וישועה.

בשיטה זו נשתמש גם כשנקנה חלק מנחלת הפלחים, כל קרן חרשה, שנתפוש בארצנו, צריכה להיות לקרן איר ושפע לסביבותיה ולמקורה טובה לעובדיה הראשונים. ונעלה הוא מעל כל ספק, שאחרי שנעשה נסיונות כאלה במחוזות שונים בארצנו יבואו מאות כפרים לבקש מן היהודים שיאחזו על נחלתם, ולא יוכלו כל קיני קרקעות באי להתחרות עמנו. ואז תראה גם הממשלה את הטובה הרבה, שהבאנו על יושבי הארץ, וגם מתנגדינו — והם מרובים — יוכרחו להודות, שרק טובה מביאה התישבותנו בארץ.

לא חלום דמיוני היא שיטה זו. קשה היא, אבל קלה, נאמנה ורבת-תוצאות מן השיטות שהשתמשנו בהן עד עתה. אילו במקום להוריש את הדרווים ממטלה היינו מחלקים את האדמה עמהם, או לא היינו מוציאים עליהם אף המחצה ממה שהוצאנו על בקשישים למנוולים, על גרוש משפחות עניות, על משפטים ועל עורכי-דין ועל פשרות בלתי-קיימות, לא היינו משתעבדים למרצחים והיינו יושבים לבטח עם שכנינו ועובדים את נחלתנו בשלוה, הדרווים אוהבים ומכבדים את ההשכלה והיו שולחים את בניהם ובנותיהם לבית-ספרנו, ובדורות הבאים היינו יכולים למצוא בהם לא רק שכנים ישרים, אלא גם רעים נאמנים. והוא הדין בשאר המושבות. הן רב הפסדנו כדי להקים לנו שונאים נמרצים בשעה שיכולנו להוציא פחות—ויהא אפילו יותר—ולרכוש לנו אוהבים, להגדיל את כבודנו, לקדש את שם ישראל ולקרבו אל מטרותנו—לפתוח לנו את שערי הלבבות, מה שחשוב הרבה משערי החוף.

שיטתנו ברכישת קרקעות צריכה להיות אך תוצאה ישרה מן-חוסנו אל העם הערבי בכלל. העיקרים, שעל פיהם עלינו לפעול את פעולותינו כשאנו באים להתנחל בקרב העם הזה ובקרבתו, הם:

א. העם העברי, הראש והראשון לכל העמים בתורת הצדק והמשפט, השוויון המוחלט והאחוה האנושית, מכבד לא רק את הזכויות האישיות של כל אדם, אלא גם את הזכויות הלאומיות של כל אומה ושבת.

ב. עם ישראל השואף לתחיה הוא אח לרעה ולפעולה לכל העמים המתעוררים לחיים, מתחם באהבה וברצון אל שאיפותיהם ומפתח בקרבם, בבואו עמם במגע, את ההכרה הלאומית שלהם.

שני העיקרים האלה צריכים להיות ליסוד כל יחסנו אל הערביים, — זה העם הכביר, המצוין במעלותיו הגופניות ובכשרון-בינתו. מאותו רגע, שאנו באים במחיצתו, עלינו לשים לב אל זכויותיו, הוא נאחו בארצנו זה יותר מעשרים יובל, ואילו הצטמצם בה כלו והושיבה עד בלתי השאיר מקום לאחרים, כי עתה

אולי לא הועילו לנו תביעותינו ההיסטוריות. אבל, לאֲשֶׁרנו, תופש הגוי הזה מרחב כל־כך רב על פני הארץ, עד שהוא יכול להניח לנו, לעם העתיק הקרוב אֵלָיו כל כך ברמו, בשפתו ובנשיות נפשיות הרבה, לתפוש בארץ אבותינו כל אותו החלק, שעדיין לא החזיק בו הוא. ולא רק יכול, אלא גם מוכרח הוא לטובתו להכניס את היהודים לארצם, כי חסר־אונים הוא להיטיב בידיו את מצבו ולצאת מעניו ומבערותו, ואך עמנו לבר יכול למלא את חסרונותיו. שני העמים האלה, העברי והערבי, יכולים למלא איש־את חסרון רעהו, כי מה שאנו יכולים לתת לערביים לא יוכלו לקבל מכל עם אחר. כל עם, שיביא לסוריה תחת מסיה של משיע כלכלי, ישאף לכבוש, לשעבד ולהטמיע, מה שאין כן אנו, העם בלי צבא ובלי ספינות־מלחמה: תוכנו כברנו, אין לנו כל מחשבה זרה של שעבוד ושל המעטת האופי הלאומי של שכנינו, בלב טהור אנו באים להתישב בתיכם על מנת להיטיב להם בכל היחסים. את העיקר של „דעלך סני לחברך לא תעביר“ נקיים בחיוב: „דעלך חביב תעביר לחברך“; וכשנשתדל דהקים את אומתנו נפעל גם על תחית התושבים ונגביר את הרגשתם הלאומית במובן הטוב של המושג הזה.

עלינו לבוא, איפוא, בברית עם הערביים ולכרות עמם אמנה, שתהא רבת־תועלת לשני הצדדים ולאנושיות כולה, אנחנו בודאי נסכים לברית זו, אבל דרושה עוד הסכמת הצד השני; ואותה נשיג לאט לאט ע״י פעולה מעשית, שיש בה תועלת לארץ, לנו ולערביים. בדרך הממשי הזה יבינו שכנינו מעט מעט את הטובה הרבה, שיוכלו להפיק מן השותפות בין עם ישראל ובין עם ערב. כל פבריקה חדשה וכל מושבה שניסד, כל מוסד צבורי שנכונן, אם אך יִהְיֶה בהם גם את יושבי־הארץ, מקרבים אותנו אל מטרותנו. השגת הטשטארט הקיים הזה, שצריך לחרות לא על נייר או על קלף, אלא בלב ובמח של עם שלם, היא מפעל כביר, שאין דומה לו בתולדות התקדמותה והשתחררותה של האנושיות, כי תוצאותיו הן תחית שני עמים שמיים עתיקים, בעלי־כשרונות ורבי־עתידות, המשלימים זה את זה. צריך להודות, שעד עתה „טעינו בכתובת“. כדי לרכוש את ארצנו פנינו אל כל הכחות, שיש להם יחס כל שהוא אליה, לקחנו דברים עם כל הפחותנים, אך את החתן בעצמו שכחנו: העלמנו עינינו מאדוני־הארץ האמתיים. מבלי ולול בכל אלה שיש להם נגיעה בארצנו וביחוד בממשלתה, עלינו לפעול ביותר על העם הערבי, ובקרבו עלינו לבנות את מעשינו ביותר אל מפלגת־הפלחים, הישרה והמרוכה משאר המפלגות. המעשה החשוב ביותר, שאנו יכולים לעשות בנידון זה, הוא—הרמת מצב החוכרים והפלחים, היושבים על הקרקעות שנקנה. יותר שְׁנוּסִיף לקנות אדמה ולהיטיב לעיבדיה, יותר ירבו הרוצים למכור את אדמתם לנו, יותר תחזק השפעתנו בארץ ויותר תגדל הכרת תועלתנו ונחיצותנו.

אבל גם בערים יש לפנינו כך נרחב לפעולה. נפתח לְרִיחָה ליושבי הארץ את מוסדותינו הצבוריים: בתי־החולים, בתי־הרפואות, בתי־הספרים ואולמי־הקריאה, בתי־המאכל הַגֵּלִים, קופות החסכון והמלווה; נערוך דרשות פופולאריות, מחזות ונשפ־ומרה לפי רוח העם ובִלְשׁוֹנוֹ; נִבְנֶה בתי־ספרנו מקום חשוב ללשון הערבית ונקבל אליהם ברצון את בני הערביים; נפתח את גני־הילדים לעולליהם ונביא

בוה טובה רבה להמשפחות העניות, טובה כלכלית, היגיונית ועוד יותר—רוחנית ומוסרית. ועי' התינוקות נשפיע השפעה כבירה על הגדולים. הגיעה השעה שנבין, כי החנוך הוא מניע מדיני גדול, שלו אנו חייבים להקדיש את מיטב פעולתנו הצבורית. אמנם, כבר קדמונו אחרים, ובערים הגדולות תפשו הישועיים, האנגליים והאמריקניים את מוסדות החנוך וההשכלה הבינונית והעליונה; אבל אילו היינו מכינים את כל חשיבותו של כבוש ההשכלה בארצנו ואת הערך הגדול, שיש למוסד מדעי עליון ביחס אל השפעתנו הכללית, יכולים היינו להתחרות עם הצרפתים ועם האנגלו-אמריקנים, כי בשעה שלכולם אין המדע וההשכלה אלא אמצעים למטרה דתית וכבושית, היינו מורים אנחנו תורה לשמה ומשליטים חופש מוחלט של דעות ואמונה בביהם, אילו היינו יודעים לכבוש את מוסדות המדע והחנוך ולהעלותם למעלה עליונה באופן שהיה לשם ולתהלה בכל ארצות הקדם, היו נוהרים אל בתי-ספרנו אלפי תלמידים ממצרים, מסוריה, מארם-נהרים ומתורכיה האירופית, ובתי-ספרנו היו יכולים להיות גם למקור שפע חמרי גדול לארץ-ישראל. כל מוסד הגון של חנוך, שניסד שם, הוא מלה אחת קטנה, אבל חשובה, של המשאטר ושקול הוא כנגד אלפי זהובים של שלמונים, ובבית-ספרנו, כמו בכל מוסדותינו, נתרחק מלאומיות צרת-מבט וצרת-עין, הרואה אך את עצמה. אנו נכנים אליו ביד רחבה מרעים, מלאכה, עבודה וחנוך גופני. לא ליהד את הערביים מנגמתנו, אלא להתקנים לחיים יותר שלמים, לנמסם, לפתחם, להוציאם מצרות-מבטם, כדי שיוכלו להיות לנו ברבות הימים לבעלי-ברית נאמנים, לרעים ולאחים. נכין את עם-הארץ ונכשירו אל ישובנו, נהיה למאור-המדע בארצנו ונפנה את הדרך למשפט ולצדק. נלחם בדעות הקדומות של הלאומים השונים, השוטמים זה את זה. נהיה למלאך-השלו, המפשר בין הכתות הדתיות הצוררות זו את זו. וכל אלה יכולים לעשות אנחנו בטוהר שאיפותינו ודעותינו, אנחנו לבר ולא אחרים, וכשנבוא לחנך את בעלי-בריתנו ולפעול עליו, אל נא נשכח עיקר אחר. כשם שהמורה מחויב לדעת את נפש חניכו ונשיותיו, כך לא די לנו לשויות לנגדנו את המטרה הקיצונית, אלא חובה עלינו להכיר כראוי את העם הערבי, תכונותיו, נשיותו, שאיפותיו, לשונו, ספרותו, וביחוד להכיר הכרה עמוקה את חייו, מנהגיו, סבלותיו ויסוריו, אל נא נשנה את השגיאה, שהסבה נוק אין קץ לחנוך הילדים, במשך אלפי שנים היו המחנכים רואים בתלמידיהם אנשים קטנים קימה, כלומר, את הילדות היו רואים אך בגוף ולא בנפש, שברגע בואה לשכון בחומר היא—כך היתה דעתם של המחנכים הישנים—כבר מושלמת די צרכה, מוכנת ומוכשרת ומוזינת בכל הכשרונות להבין, להשכיל ולהרגיש. אנחנו נכנסים אל סביבה, שהיא חיה עתה במאה השש-עשרה, ועלינו להביא בחשבון בכל מעשינו את מצב-הנפש של העם הזה עתה. אם נרצה להוליך איזה אדם אל מקום ידוע, עלינו לקחתו במקום שהוא נמצא בו עתה: באופן אחר לא יוכל לזכת אחרינו. אנו צריכים, איפוא, לחקור את הפסיכיקה של שכנינו ולבא עד תכונתה. חרפה היא להגיר, שעדיין לא נעשה אף כל שהוא בנידון זה, שעדיין לא הקדיש אף יהודי אחד את עצמו לדבר זה, באופן שאנו בורים גמורים בכל הנוגע לערביים וכל ידיעותנו עליהם הן ידיעות-השוק. עת להשכיל!

* *

*

כל אחד מסעיפי פעולתנו דורש באור ושיטה מסוימת, בעוד שהרצאה זו באה אך לנעת מנע קל בתכנית הרחבה של העבודה ולהראות את הנחיצות להבין את מצב־הענינים האמתי בעוד מועד.

אפשר להתנגד לרברי ההרצאה הזאת מטעמים שונים; אבל אחת מעיו המרצה להחליט: שהדברים הללו נאמרו ברוח אומתנו, ברוח הצדק העולמי, שטבע את חותמו על עמנו מיום שהיה / נוי ועד היום הזה.

נביא־הגולה, כשבא לרבר על חלוקת־הארץ, אמר: „והיה תפילו אותה בנחלה לכם ילְהָרִים הַנָּרִים בְּתוֹכְכֶם, אֲשֶׁר הוֹדִירוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם, וְהָיוּ לָכֶם כְּאֹרֶחַ בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲתֶכֶם יִפְּלוּ בְּנַחֲלָה בְּתוֹךְ שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל. וְהָיָה בְּשִׁבְטִי, אֲשֶׁר יָרַד אִתּוֹ, שֵׁם תַּחֲנוּ נַחֲלָתוֹ” (יחזקאל מ"ו, כ"ב–כ"ג), והנביא הגדול מענתות, שקרם ליחזקאל, כשבא לנבא רעות על השכנים הרעים הנוגעים בנחלת ישראל, אמר לבסוף: „וְהַשִּׁיבוּתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאֶרְצוֹ”. והיה אם למד ילמדו את דרכי עמי ... ונבנו בתוך עמי” (ירמיהו י"ב, מ"ו–מ"ז).

הבה נלמדם את הדרך הטובה, נִבְנֶם–וּנְבְנִינוּ גַם אֲנוּ.

י. אָפְשִׁמִּיין.

ח'נ'ק'ה.

דרמה בשלש מערכות

מאת

יעקב שטינברג

(סוף)

מ ע ר כ ה ש ל י ש י ת.

אותו החדר שבמערכה ראשונה. לפנות ערב. בעד החלונות מימין חודרות קרני השמש. דלת-הזכוכית שמימין פתוחה למחצה. דרך דלת זו נראים עצים ירוקים אחרים.
ר' נחמן יושב אל השלחן כבמערכה ראשונה: לפניו ספר פתוח, על ראשו ירטולקה. שרה יושבת על המטה ואורכת פונוסק. פניה זועזעים. כשהמסך מתרומם חם נשארים שניהם מחרישים זמן מעט. בין מערכה שניה לשלישית עוברת כשעה.

שרה (מריסה את ראשה). — נחמן, יושב אתה לך על הגמרא שלך ואינך נותן לב כלל אף כל מה שמתרחש בבית, כאלו אין הרבר נוגע לך כלל, עלי לראוג לכל.

ר' נחמן (לומר בדמטה).

שרה. — מדברת אני אליך, ואתה אינך נותן לב אלי.

ר' נחמן (מרים את ראשו מעל הספר). — מה את רוצה?

שרה. — אמר נא, את יוסל הפקרת לגמרי?

ר' נחמן (אינו משיב).

שרה. — יוסל לא נתפקר עוד, חלילה, במדה כזאת שלא תהא לו תקנה, אך במה דברים אמורים, כשיש אב והאב משגיח על בנו ואינו מתעצל להמליך לו, למשל, דברי מוסר לפעמים. אבל כשהאב מפקיר את בנו לגמרי, לאמר: עשה מה שלבך חפץ! מה יעשה הבן שלא יחטא? אפשר שאינך יודע כלל, כי יוסל שלך לא עיין זה כשנה בספר עברי? ואם יודע אתה, — למה אתה מחריש? אפשר שאתה מחכה עד שיצא לגמרי מרת ישראל? אבל אז לא יועיל גם המוסר שלך.

ר' נחמן. — מה תועלת במוסר?

שרה. — אבל לנסות אפשר, — לא כך? ולא על בטול תורה אני דואגת, לבי דואב לראותו מטייל בחוץ כל הימים. מי יודע לאן הוא הולך, והיכן הוא כל היום, מי הם חבריו? למשל, היום, היכן הוא עתה? זה שתי שעות שיצא. צובש הוא את מעילו ואני שואל אותו: יוסל, לאן אתה

חפץ ללכת? — צריך אני ללכת — משיב הוא לי. אין נער מתירא מאמו. אלו שאלה אותו אתה, בודאי היה עונה לך בלשון אחרת.

ר' נחמן. — ולא אמר, לאן הוא הולך?
שרה. — בודאי, לא אמר. כשאבא יושב לו על ספרו ואינו חושש כלום — מה לא יעשה הבן? אני אף כי אשה אני, בכל זאת יודעת אני, שגדולה מצות חנוך הבן כמצות למיד תורה. ואולי עוד זו גדולה מזה. אתה בעצמך אמרת לי כזאת...

ר' נחמן. — אשאלהו כשיבוא. (נוחן על הספר ומתחיל ללמוד בדפטה. אחרי רגע). — כשיבוא תקרא אותו הנה. אשאלהו. (מתחיל ללמוד שוב).

שרה. (כלא קורת-רוח). — יודעת אנכי, תשאל — ותצא ירי חִיבתך, והשאר? השאר אינו נוגע לך. יודעת אני, לא הפעם הראשונה זאת לי. מוטב שלא תדבר כלום ולא תשאל כלום, ולא ימך לבי לראות באבד יוס'ל. (היא אורגת את הפוּטֶק).

נשמע קולו החרישי של ר' נחמן בלמודו. אחרי רגעים נשמע קול צעדים טן החדר השני.

שרה. (מעל המטה). — האתה זה, יוס'ל?

יוס'ל. (טן החדר השני). — אני, אמא.

שרה. — הכנס נא לכאן בני. (לר' נחמן, משפילה את קולה). — ראה נחמן, אל תקלקל חלילה לגמרי. דע מה לדבר עמו. הן יחיד הוא אצלנו.

יוס'ל. (נכנס ופושט את מעילו העליון).

ר' נחמן. (מפסיק בלימוד ומביט על יוס'ל).

שרה. (ננשט אל יוס'ל ולוקחת מעליו את המעיל). — תן לי את המעיל, אני אתלנו. — איפה זה היית? לפני לכתך שאלתיך ולא השבת —

יוס'ל. (רוצה לצאת). — טיילתי קצת.

שרה. (תולה את המעיל סמוך לדלת-הכניסה). — לטייל קצת אפשר. — ובלבד שלא לילך למקום מגונה ולאנשים מגונים. מעולם לא אמרתי, כי אי-אפשר לטייל. להפך. כל היום אי-אפשר לשבת בבית. אבל צריך לדעת לאן אתה הולך. עכשיו יש מקומות מסוכנים כל כך הרבה...

ר' נחמן. (ליוס'ל). גש נא הנה, שבה רגע.

יוס'ל. (יושב על כסא טול אביו, טרונו קצת). — למה אני לך, אבא? רצוני ללמיד קצת. לא למרתי היום כלום...

ר' נחמן. (תוסך את ראשו בשתי ידיו מביט בפני יוס'ל). — אמר לי הפעם דברים ברורים. — מה יהיה בסופך? הן לא נער אתה עוד, סוף-כל-סוף צריך אתה לתת אל לבך דבר זה, שגורם לי כל כך יסורים, ונניח, שאין הדבר נוגע כלל אלי, אבל אתה בעצמך מה יהא עליך? אדם תועה ותועה, אבל סוף-סוף הרי צריך הוא להכיר את טעותו.

יוס'ל. (מחריש).

שרה. (יושבת שוב על המטה). — מדוע אתה מחריש, כשמדברים אליך? החרשת כבר דיך, באה העת לדבר. אורבא, אמור מה שאתה חושב. יחיד אתה לנו, אל נא תשכח זאת, אביך זקן, — ומה אדם רוצה בזקנתו? שיהיה לו בן הגון למלא מקומו. מה היינו חסרים אלו היית כלבבנו, אלו ישבת ועסקת בתורה? אבל עכשיו, — איי ואבוי, לנו, דומה הדבר כאלו ערירים נלך מן העולם הזה.

הרהר בדבר וחוזר כך... אם לא למען עצמך--עשה למען אבא ואמא הזקנים.
 ר' נחמן. הנה מדברת את, במחילה כאשה, הניחי, אני אדבר עמו. כשהוא
 שומע את דבריך, הוא חושב בורא, שכל עיקר דאגתנו לטיבנותנו
 הוא, ולא לטיבנותו. ענין אחר לגמרי הוא, אם אדם מכין, שְׂמִיכָנִים
 לטיבנותו (ליוס'ל)--לא לטיבתי אני מכין, אני רוצה רק להשיב אותך
 לדרך הטיובה, אם תשמע בקולי ותשים אל לבך, אז ייטב לך.
 לך בעצמך. מתחלה השב לי על שאלה זו: מדוע אינך מעיין כלל
 בספר? הרי יודע אתה, כי הלמוד הוא עיקר כל העיקרים.

יוס'ל (טהריש).

שרה. מתירא היא להוציא דבור אחד מפיו.

יוס'ל (בלא השק), לומד אני גם עתה.

שרה. למה תוציא דבר שקר מפיו, בני? חושב אתה, שאשה אינה מבחינה
 בין למוד ללמוד? עיני אם מיטיבות להביט, פותח אתה את הגמרא
 ומעמיד את עיניך על נקודה אחת, וכך יכול אתה לשבת שעה שלמה.
 אמור בעצמך, כלום לומד אתה באותה שעה? אינך מה יודעת שאתה רואה
 שם, אפשר שאותיות הגמרא כתובות שם באויר? גם רעמים לא יהיו
 מעוררים אותך בשעה שאתה מביט כך. מהרהר אתה, מי יודע מה
 שאתה מהרהר.

ר' נחמן (ליוס'ל, בטירות), מה אתה אומר ללמוד זה?

שרה (לר' נחמן). בושה גם לספר דבר כזה, אתמול ישב כך על הגמרא ואני נכנסתי
 בשעה זו. באמונתי, נחמן, נשארתי עומדת הלומה אצל הפתח ומראבין
 לב לא יכלתי להזיז רגלי, רואה אני, הגמרא מונחת פתוחה לפני, אפשר
 היה לחשוב באמת, כי עסוק הוא בלמוד. אבל יודע אתה, נחמן, היכן היו
 עיניו בשעה זו? אפשר שאתה לא תאמין לזאת--הוא הביט על חנ'קה--היא
 נקתה באותה שעה את הארון--מסתכל ומסתכל הוא בה ואינו גורע ממנה
 עין, כאלו בולעץ עומד שם. באמונה, עמדתי והתכוונתי בדבר עשרה
 רגעים, עד שראני, רק אז הסיר את עיניו מעל הבתולה, וכל זה באמת
 הרהורים... לולא התהלך כל היום במחשבותי, כי עתה לא הגיע לידי כך.
 מה היה אומר אדם זה, אלו ראה דבר כזה?

יוס'ל. הדבר גרמה לך.

שרה. מתחלה חשבתי גם אני כך. אבל אחר-כך... בעיני ראיתי...

ר' נחמן. ואם מעיין אתה לפעמים בספר--אם לימד אתה שלא לשמה, רק
 בשביל לצאת ידי חובה--למוד כזה איננו למוד. באופן כזה, מיטב
 שתניח את הלמוד לגמרי--

יוס'ל. הכל לימדים עכשיו שלא לשמה.

ר' נחמן. ולמה אתה לימד את הספרים שלך בחשק?

שרה. כשהוא פותח ספר משלו, מיר סרה השנה מעיניו. הוא נהפך לאיש אחר.
 לא לימד, אלא אוכל הוא את הספרים שלו. באותה שעה שהוא מעיין
 בהם--אינו רואה ואינו שומע כלום.

ר' נחמן. אלו היה לי בן אחר הילך בדרכי, לא דברתי אליך כזאת. איני משלה

את נפשי בשקר. יודע אני, שכח אותם הספרים החיצוניים יפה עכשיו, בעונותינו, מכח התורה, די לו לאדם לעין בהם פעם אחת—ואין לו עוד תקנה עולמית. יודע אני, שלא תהיה עוד לעולם יהידי ירא שמים, אבל כיון שיחיד אתה לי, אני מוכרח לדבר. הסר נא מלבך את כל אותה הוהמא ושוב אל התורה.

שרה. אָה, הלואי, רבינו ש' עולם... הלואי וישבך סוף סוף מעשה=נערות... ר' נחמן (לאשתו בקצירות), הניחי לי לדבר הפעם, אפשר שאני מרבר אליו בפעם האחרונה (ליוסף), עד אלהים, ששנתי נימלה ממני על ירך, שאיני יכול להחפול עתה בכונה צרופה. יש שבאים אלי לשאול, "שאלה", אני פותח ספר לעיין בו, ושוכח את הנעשה מסביבי, שוכח שאדם עומד על גבי... כך מרופות עכשיו מחשבותי. והכל על ירך, אבי ואבי=אבי ישבו על כסא הרבנות, ואני אעזוב אחרי בן שאינו שיה כלום, זר יהיה אחרי המנהיג של העיר, זר יהיה פוסק "שאלות" (אחרי רגע של הרהורים), אבל הכל בידי שמים.

שרה. ואת הספרים שלך אינך צריך לעזוב לגמרי, עכשיו יכול גם רב לעיין בספרים חיצוניים, רק זר אל ידע זאת, ידמו נא הבריות, כי הולך אתה בדרך התורה, כלום מה תועלת בכך, שידעו הבריות, כי סרת כבר מדרך אבותי? עכשיו לא יראה=שמים הוא העיקר, תב אדם להיות איש בין אנשים. יוסי' ל. דרב איני יכול להעשות עוד.

שרה. כלום אין מחך חריף די הצורך לכך? ר' נחמן. מחו חריף מאד, הרבה היה יכול לדעת אלו היה רוצה. אבל לא ב"מח" עוסקים כאן.—מח יש לו, אלא שהוא ממלא אותו בדברים של מה=בכך. שרה. מחו ולבו של אדם ברשותו, רוצה—הוא ממלא אותם בתורה, רוצה—ממלאם בתפלות, כך אני חושבת.

יוסי' ל. אמא, הניחי לי לדבר עם אבא ולבאר לו, מפני מה אינני יכול להעשות דרב, לשוב ולהיות מה שהייתי לפני. לך יהיה קשה להבין את זאת. אבא, אם רק ירצה, יודה לי.

שרה. עכשיו הכל מבינים... גם אבא יודה לך! ר' נחמן (לאשתו), התבונני נא בדבר. הכל נעשה על פי מול. עוד בזמן שהיה ילד הרגשתי, כי עת אחרת באה. כבר אז התחילה כמין מגפה: אצל זה סר נער מן הדרך, אצל אחר נתחמץ נער, וכך אצל שלישי ורביעי, לא שלחתי אותו ל"חדר" ללמוד אצל "רבי", כאלו נבא לי לבי רע, בעצמי למדתי אותו, כדי שלא יתחבר לנערים שנפגעו, גם בבית המדרש לא נתתי ללמוד. התאמיני לי, על מחשבתי עלתה אז, כי רוח הטומאה נתגנבה ראשונה, "לחדרים" ולבתי=מדרשנות. כי התבונני נא: מהיכן יצאו כל אלו הגלוחים והמופקרים, אם לא מבתי=מדרשות? נער פשוט לא יצא כל כך מהר לתרבות רעה, ואם יצא, לא במדה כזו.

שרה (בנניחה), עכשיו הכל מופקרים, הפשוטים והמלומדים, הכל טובים... ר' נחמן. ובכל זאת יש גם עתה הבדל בין מופקר פשוט למלומד: נער פשוט מתפקד מתוך תאוותו, חפץ הוא ליהנות מן העולם הזה, בכך די לו,

איננו חושב על-אדות אחרים, ילך לו כל אחד בדרך שהוא רוצה, את תאוותו מלא, ומה לו עוד? ונער שלמד כשנתפקר, איננו יכול לשבת במנוחה, צריך הוא לקלקל את כל העולם. את לא תביני את ה"תיק" שבדבר זה...

שרה. נו, נו, הן החלות לספר על אדות יוסל.

ר' נחמן. כך הוא הענין... אמרתי, כי אל ביתי שלי לא תבוא הרעה, אבל הכל תלוי בידי שמים, גם בני יחדי סר מן הדרך. והדבר נעשה מאלי, כחשאי, מבלי שהרנשתי איך נעשה ואימתי. מהיכן באה לו האפיקורסות? הרי זה, כמין מגפה, רחמנא לצלן, הרוח מעביר את סם המית מאיש לאיש, (ליוסל) - יוסל, עדיין יש פנאי, חזור כך, שוב אל התורה, זכור מי היו אבותיך, עיד הדרך לתשובה פתוחה לפניך, במעשה לא חמאת עוד - כך אני מאמין...

יוסל. רב לא אהיה עוד לעולם, אבא.

שרה. מי מצוה עליך להיות רב? אפשר שלא תצטרך לכך... מי יודע... אבל אל נא תתרחק מן התורה, דקדק ביהדותך, השאר יבוא מאלי, רק היה קצת יותר יהודי.

ר' נחמן. זה כח התורה: אם תהנה בה היום שעה אחת, על כרחך תהנה בה מחר שתי שעות, וזכר אתה איך היית לומד בילדותך? צמוד היית אל הגמרא במסמרים... ועתה - עדיין יש כך מדה זו, אבל לא לגבי הגמרא... עתה הנך רבוק ומצומד אל אותם הספרים...

יוסל. (מחריש).

ר' נחמן (לצד שרה). וביותר ידאב לבי, שהוא היה האחרון. מבינה את, הוא היה הנער האחרון בכל העיר, שהיה יושב עוד על גמרא. הוא היה היחיד להלוטין, האחרון. עתה ילך גם הוא אליהם, אל האפיקורסים, בעיר לא ישאר עוד אף נער אחד עם ריח של תורה. וזה מדאיב את לבי ביותר: בני היה האחרון, היחיד, ואני לא יכולתי להצילו.

שרה (באנחה). ישאר נא יהודי לפחות.

ר' נחמן (כמעט בכעס). איני צריך ליהדותו! אם רוצה הוא לחזור שוב אל התורה ולהיות רב באבותיו, מוטב, ואם לאו, ילך לו אל האפיקורסים שלו, איני רואה ליראת שמים, - על התורה צר לי!

יוסל. (מחריש).

ר' נחמן. למה אתה מחריש?

שרה. ענה דבר, הבטיחה מה שתכטיח לאבא ואמא, וא' ידאב כל כך הלב, כלום עוד רבים לנו בנים בלעדיך? הרי יחיד אתה לנו. (בבקשה) עשה למען אבא ואמא, זרוק החוצה את הספרים שלך והיה שוב מה שהיית. בעצמך תראה, כי ייטב לך.

ר' נחמן. למעשיך איני רוצה לשים לב. - אפילו חזיר אכול לך! אבל למד! הכל יכופר לך, ובלבד שתלמד.

יוס'ל (יושב בראש מדרגה, מחרש).

שרה, הלעולם תחריש כך? (נאנחת), — מי האמין, שילד כנון-זה יגרום כל כך עגמת נפש לאבותיו. נולד וגדל בביתו של רב, לא ראה שם מעולם דבר מגונה, והנה הרי לך...

יוס'ל (מרים את ראשו, מביט על אביו), אבא, רוצה אתה, שאשיב לך עתה על דבריך — יודע אני, כי לדידך אתה הוכאי, אבל בכל זאת מוכרח אני להגיד לך — מהיום והלאה צריך הדבר להשתנות — אי אפשר שישאר כך כמו שהיה עד עתה — בחד לך אחת משתים: או שאשאר בביתך, אבל בתנאי שתהיה לי יכולת לעשות מה שלבי חפץ, או שאסע תיכף ומיד לאיזה מקום, איני יודע עוד, לאן —

שרה (מסילה הפוסק מידה ונגשת במרוצה אל יוס'ל), -- ה' עמך, לאן? להיכן? מה אתה סח? רוצה אתה לקצר את שנות זקונינו (לאישה), נחמן, מה הוא סח? ר' נחמן (מביט אל הנמרה), בביתי איני יכול לתת לך לעשות מה שאתה חפץ, את זאת דע לך: כל זמן שאתה בביתי אתה נמצא ברשותי — חוץ מביתי — הרי אתה בן-חורין.

יוס'ל, אם כן מוכרח אני לנסוע.

ר' נחמן (מחרש).

יוס'ל (לאביו בקול רך), יודע אני שנסיעתי תגרום לך ולאמא יסורים רבים, אבל אחרת לא אוכל, טובה נסיעתי גם לי וגם לכם. ישיבתי כאן תהא קשה לי ולכם מיציאתי.

שרה, כך הוא לפי שכלך שלך, אבל אני מבינה רק אחת, כי כננו היחיד אתה וצריך אתה להיות עמנו.

ר' נחמן (מרים את ראשו), אם אינך יכול לשבת בביתי, פֵּעַ לך למקום שאתה רוצה! לא אעצרך. מוטב לי לדעת שביתת ריק מלראות אותך בביתי מתנהג כאחד המופקרים. בביתי אתה יכול להשאר על תנאי אחד: אם תעסוק בתורה.

יוס'ל, אם כן מוכרח אני לנסוע, ומוטב שתהא נסיעתי במהרה (קם ממקומו והולך אל הפתח בכונה לצאת), אל תדמה, אבא, שדברים בעלמא אני מדבר...

ר' נחמן (מוריד את ראשו ומחרש).

שרה (הולכת אחרי יוס'ל), חכה נא, להיכן אתה בורח, עוד אין הדבר כמו שאתם חושבים שניכם, אתה אינך נוסע עוד. נו, עשה מה שתעשה, ועל דבר הנסיעה אל תדבר! הראיתם? שניהם הם עקשנים שבעולם! (היא מפנה את ראשה אל ר' נחמן, מביטה עליו, זה אינו עונה על מבטה. היא מנענעת בכתפיה ויוצאת אחרי יוס'ל, רגע של דממה).

ר' נחמן (תוסף ראשו בידו, היסטולקה על ראשו נשטמת לצד אחד. מביט לחלל החדר, שקוע במחשבות. מן החדר השני נשמעים קולותיהם של יוס'ל ושרה).

שרה (נכנסת ונגשת אל השלחן בצעדים מהירים), נחמן, האם תתן לו לנסוע? הנה זה רוצה לצרור את חפציו, תעידה-מסע מוכנת בידו. נחמן, צא אליו, אמור לו דבר מה, סוף כל סוף אתה הוא האב! ואם יסע ייטב לך יותר? זכור, כי יחיד הוא לך בכמה תפלות עלה לך בן זה, ועכשיו תגרשנו מביתך? מלה אחת אמור לו, ר' נחמן, עץ שעלה בו רקב מוטב לעקור אותו — יסע לו.

שרה. נחמן, מה אתה סח, כלום יש לך ילד אחר?
 ר' נחמן. בזה הצורך אתך—ילד אחר אין לי.
 שרה. רוצה אתה להשאר ערירי גם ממנו?
 ר' נחמן. ילד רע קשה לי מחסרון בנים.
 שרה. אני אומרת לך, כי תלך אליו ותאמר לו, שיניח תיכף את סדור
 החפצים, נחמן, אין עושים צחוק בדברים כאלה, ראה, אפשר שתתחרט
 אחר כך, כשלא תוכל לתקן עוד.

ר' נחמן (עושה את עצמו כאלו הוא מעין בנטרא).
 שרה. נו, רבונו של עולם, כאב כך בנו, שניהם עקשנים ושניהם רוצים לעמיד
 על דעתם! (מן החדר השני נשמע קולה: "יוסיל חדל לך, מהבלים כאלה, אבא לא יעשה לך כלום,
 הוא רק דבר דברים בעלמא, האמנם חושב אתה, כי רוצה הוא בנמיעתך? נו, חדל מהבלים!").
 ר' נחמן (נשאר רגע אחר אחרי צאת שרה, יושב על הספר, אחרי כך הוא קם מטקומו ומתחיל להתהלך הנה
 והנה לסני השלחן, מעביר כפסע כפסע את ידו על מצחו ומדבר לנפשו). הא... כך—לשים
 עליו עין, אולי אויעל... המ—כבר אכר.

שרה (נכנסת בפנים זועזע, יושבת שוב על המטה ולוקחת את המומק בידה), את החפצים כבר
 הניח (אחר רגע של דמטה), מה הועלת בדברייך? לא כלום, מוטב שהיית
 מניח את הענין כמו שהיה עד עתה, בדבריך עוד הרעות (מחרישה שוב רגע).
 אי אתה מודה, שלא כך היית צריך להתנהג?

ר' נחמן (עושה עצמו כמעין בספר).
 שרה. קשה לו לגער בימינו לעסוק בתורה לבד, כמו שאתה רוצה. אפילו
 חכמה עליו הר, לא יושב כל היום על הספר. ענין אחר הוא היהדות.
 ילמד כמה שילמד לו שם ומה שילמד, אבל צריך הוא להיות יהודי.
 אמור מה שתאמר, איני מבינה את דבריך שאמרת: "העיקר אצלי הוא
 הלמוד".

ר' נחמן. (אינו עונה).
 שרה (מריטה את ראשה ומביטה בעד החלון הסמוך למטה), היום כבר פנה וחנ'קה עוד
 איננה. זה שלש שעות שהלכה, ובלא כך, אין דעתי נוחה ביותר,
 מזה שהיא נמצאת בבית... (משפילה את קולה, כמדברת לנפשה), מי יודע איזה
 אסון עוד תמיט על ראשנו, צריך לשלח אותה מעל פני.

ר' נחמן (לוסד).
 שרה. אפשר יש לך פרוטות אחדות? — הייתי הולכת לשוק.

ר' נחמן (מנענע בראשו לאות של "אין").
 שרה. אולי אקח ממאת הרובל? יש שם מעות קטנות.
 ר' נחמן. אותו האיש עוד יבוא בוראי היום לקחת את הכסף.
 שרה. שמע נא מה שאומר לך, נחמן, -- סוחר הסמרטוטים יבוא בוראי, דבר
 עמו על דבר חנ'קה, צריך הוא לשים קץ לענין זה, להשיב לה את מאת
 הרובל. הלב ידוע לראות את חנ'קה בצערה, מקיצה אני אתמול בלילה
 ושומעת קול בכי, מי בוכה? חנ'קה, לבי יוצא מרחמים ומצער, ראה,
 בבקשה, ואל תשכח לדבר עמו. בכלל, חייב אתה לדבר עמו כמו שראוי
 לרב, ובפרט, שבביתנו היא משרתת.

ר' נחמן, אומר לו עיר הפעם.
 שר'ה, לא דברים בעלמא צריך אתה להגיד לי, אלא לצות עליו, לגזור עליו
 בגזרת רב, שיישב לה את כספה, מעשים יותר גדולים מזה רגיל אתה
 לעשות. הלא רב אתה.

ר' נחמן, אעשה מה שבכחי.
 שר'ה, חזרת אנכי על דברי: צריך אתה להכריח אותי שיתן לה כסף.
 ר' נחמן, אבל הלא איני יכול לצות על איש בעניני כסף, כל איש ארון לכיסו.
 שר'ה (נגשת אל השלחן, מתבוננת מסביב, משפילה את קולה), את זאת נתכונתי לומר
 לך, למען תדע-הדבר נוגע גם לנו-איני רוצה, כי חניקה תשאר בביתי,
 אי אפשר לי להחזיק אותה בביתי, אבל אם לא יתן לה אביה את מאת
 הרובל, אי אפשר יהיה לי לשלח אותה, חסה אני עליה; מה שאין כן
 אם ישיב לה אביה את הכסף: היא אמרה לי, כי יש לה חתן ושהיא
 מחכה רק למאת הרובל-נושא הוא אותה והכל עולה יפה.

ר' נחמן, מדוע אינך יכולה להחזיק אותה בביתנו?
 שר'ה (מתבוננת עוד הפעם מסביב), דבר ברור איני יכולה לומר לך, אבל חושבת
 אני... זה ימים שנכנס חשד בלבי... כמדומה לי, שיוסל שלנו יש לו עסקים עמה.

ר' נחמן (מקטט את טעמו), הא' מאי?
 שר'ה, איני יודעת בעצמי מה לומר לך. כמדומה לי, שהדבר אינו מחור... זה זמן
 מעט שהחלתי להבחין, כי יוסל כרוך יותר מדי אחריה...

ר' נחמן (קופץ מסקומו, בכעס ובקול רם), מה! זה ה--!
 שר'ה (מחזיקה אותו בשתי ידיה), הם, נחמן, ה' עמך, עור תביא עלינו צרה שלא נפטר
 ממנה לעולם, אין לנו אלא להשתדל, שהבתולה לא תהא כאן.

ר' נחמן (כמו לפני זה), אבל...
 שר'ה, נחמן, ה' עמך, שב!
 ר' נחמן (יושב), אם כן הלא באמת...

שר'ה (איננה נותנת לו לדבר), הנח, הנח, הדבר איננו עוד כך כמו שאתה חושב, אבל בכל
 זאת, מן המוכרח שהבתולה לא תהיה יותר כאן, בדברים כאלה צריך להזהר.
 אתה יושב תמיד על הגמרא, הבית כמעט ריק תמיד, צריך לשלח אותה.
 עכשיו עתה מבין מדוע וזוהי אותך לדבר עם סוחר הסמרטוטים (הולכת
 ויושבת על הטטה).

ר' נחמן (מוריד את ראשו על הספר), מה הולך ונעשה עתה בביתי?
 שר'ה, השתדל בדבר, כי יתן לה את מאה הרובל, צר לי עליה, על היתומה.
 אבל תלך לה לשלום, כשבני היחיד בסכנה (משפילה את קולה), לו ידעת בכמה
 עלתה לי עד שהחלטתי בנפשי לספר לך זאת...

ר' נחמן (ביאוש), מה פשעה של יתומה זו? נערה פשוטה, הוא האשם.
 (דמטה, ר' נחמן שקוע במחשבות, שר'ה סורגת את המוטק. אחרי רגעים אחדים נשטע מן
 החדר השני קול צעדים מהירים, רגע שבה הדמטה, אחרי כך נשטע קול דברים מן החדר השני).
 ח'נ'ק'ה (נכנסת ונגשת בצעדים מהירים אל השלחן, למקום שיושב ר' נחמן, עיניה נוצצות, מטפחת ראשה
 נפלה על כתפיה, בכלל, היא עושה רושם של מפורשת וחולנית. מצאה רטוב מועה, היא מדברת בקול
 רם ומסמיקה בכל פעם את דברי עצמה; כשהיא מדברת היא אוחות בידה בקצה השלחן ומטנענת

בראשה כאיש שעצביו נרניום). ר' נחמן, ר' נחמן! מעלתו מיכרח לשמוע עתה דברי, דבר זה חיי תלויים בי עתה, מעלתו יכול להצילני, ישמע נא מעלתו. שר'ה (נגשת אל השלחן), מה לך, חנ'קה, למה את מדברת כאלו דעתך נטרפה עליך? דברי, ספרי מה עמך. מי יכול להבין דבריך כך? צועקת את ותו לא. ספרי כדרך בני אדם.

ר' נחמן. (לאשתו), מה היה לה?

חנ'קה (במקדום), יושיעני מעלתו!

שר'ה (אוהות אותה בדיח), אבל הי עמך, הגירי, מה לך? מתפרץ אדם הביתה וצועק: „הצילו אותי!“ כלום הכה אותך איש? אפשר, מבית אביך את הולכת?

חנ'קה (מבקשת בעיניה כסא).

שר'ה (מגישה לה כסא), הא לך, שבי וספרי מה לך.

חנ'קה (נופלת על הכסא וכוספת ראשה).

ר' נחמן. בודאי אסון קרה לה.

שר'ה (מחליקה לחנ'קה על ראשה, בקול נמוך). בודאי היתה שם, אצל אביה „היקר“, אוי, גם אבות כאלה ישנם בעולם! וגם אם חורגת יש לה-אף היא, כלי יקר. בכף של מים היתה מטביעה את היתומה, אלו היתה יכולה (מחליקה את חנ'קה על ראשה). יתומה עניה...

ר' נחמן (לאשתו). שאלי אותה, מה לה.

שר'ה (לחנ'קה). נו, בתי, אמרי, מה עשו לך? ה„רודה“ שלך הכתה אותך? מבית אביך את באה? אמרי את האמת, אל תתבישי.

חנ'קה (מרימה את ראשה, מביטה כמשתוממת מסביב, זוכרת בדבר מה ועיניה נוצצות). ר' נחמן, אל יתן מעלתו לו את מאת הרובל, אל יתן לו, אם מעלתו ירא את ה' - אל יתן לו!

שר'ה. מה את מדברת, למי לא יתן?

ר' נחמן. כלום אינך מבינה?

שר'ה, אני מבינה. תן לי לדבר עמה.

חנ'קה (במקדום). אל יתן לו מעלתו את מאת הרובל, לי יתן!

שר'ה. רוצה את שלא יתן לאבא שלך את מאת הרובל?

חנ'קה. כן, כן, לאבא שלי אל תתנו את מאת הרובל! מתיראה אני ללכת אליו. הוא יהרוג אותי! הוא לקח ממני את כל כספי ואינו רוצה עכשיו להשיב לי אף במקצת. אל תתנו לו את הכסף. הכסף שלי הוא! (לשרה). תשתדל נא מעלתה.

ר' נחמן. מדברת את כתינוקת: הכסף הרי נתון לי מאביך בפקדון, ואיך אני רשאי לתת אותו לך? כלום אינך מבינה מאליך, שדבר כזה לא יתכן? הרי הכסף פקדון בידי.

שר'ה (בקול רך). כלום אינך מבינה מאליך, שהרב מחויב להשיב את הפקדון למפקיד בלבד? הרי אין את רוצה שיעבירו את הרב ממשמרתו...

חנ'קה (מורידה את ראשה בקול של יאוש), אם כן מה לי לעשות? מי יעוז לי עצה ומי יעמוד לי בצרתי? אין לי אלא להמית את עצמי (במדברת לנפשה).

באמת, אין לי אלא זו בלבד...

שרה. ה' עמך, מה את סחה, חנ'קה? קץ העולם לא בא עור, עוד יש אנשים בעולם, שיכולים להשתדל לטובתך! וסוף כל סוף יכול גם נחמן לדבר עם אביך, את מצות הרב יקיים.

חנ'קה (בסגנון הקודם), הוא לא ישמע בקול איש, גם בקול הרב לא ישמע. ואם אלך אני אליו, יכני, יהרגני. מוטב לי למות משיכה אותי. אל תתנו לו את הכסף. מה הוא יכול לעשות לכם! ר' נחמן איננו ירא ממנו, רב איננו מתירא משים איש (אחרי רגע, משפילה את קולה), אין איש מגין עלי בפניו. (טורידה את ראשה. ר' נחמן ושרה טבישים עליה ברחמים. רגע של דממה).

ר' נחמן. גם רב אינו עושה כל מה שהוא רוצה.

שרה. איני יודעת מה צריך לעשות. הבי אחם עצה...

ר' נחמן. היושר אומר, שצריך לתת לה את מאת הרובל.

חנ'קה (מריטה את ראשה, לר' נחמן). מעלתו יתן לי את מאת הרובל? יאמר נא ר' נחמן, ה' יחשוב זאת למצוה גדולה למעלתו, הן יתומה אנכי (אוחזת את ידה של שרה). שרה, שרה, סופי יהיה כסוף אמי, מעלתה תראה זאת, תראה זאת! דרך אחרת אין לפני (שרה מוציאה את ידה, חנ'קה מדברת לנפשה), אין לי דרך אחרת.

ר' נחמן (לאשמה). למה את נותנת לה לדבר דברים כאלה. בת-יהודים אסור לה לדבר כזאת.

שרה. כך אדע את צרותי, כשם שאני יודעת מה לעשות. בין כך ובין כך אי עצה. מה יאמרו הבריות, אם לא תשיב לאיש את הפקדון שנתן על ידך? אבל גם אותה אי אפשר לרחות במה-בכך (חושבת, אחרי רגע לחנ'קה). בתי, הן לא שטיא את, מעצמך הלא מבינה את, כי לפי שעה אי אפשר לתת לך את הכסף. אבל גם לו לא יתנו. הכסף יהא מונח לפי שעה אצל נחמן, ואחרי כך נראה.

חנ'קה (בקטניות עורף). אם היה ר' נחמן רוצה, היה יכול לתת לי את הכסף. שרה. איני יודעת...

ר' נחמן. בתולה שכמוך, שאיננה עוד תיניקת קטנה, צריכה לדעת מה שהיא מדברת. כלום עולה על דעתך. שאפשר לתת למי שהוא פקדון של אחר? (בקול לא קשה כל כך). ואולם את זאת אני יכול להבטיחך: אצוה על אביך, ששיב לך את כספך. יכולה את להיות בטוחה, הכסף הוא כמו מונח בכיסך, אני אומר לך כך.

חנ'קה. הוא לא ישמע לקול מעלתו.

ר' נחמן (מפנה את ראשו אל הסדר), אני אומר לך, כי ישמע בקולי. צריכה את להאמין לי, כשאני אומר לך. אבל מה שנוגע למאת הרובל—אי אפשר לעשות כלום.

שרה. נחמן, עליך לדבר עמו דברים של ממש: צריך אתה להשתדל שישב לה באמת את הכסף. היגזול איש את עצמו ובשרו, את בתו שלו, יתומה עניה ואומללה? הרי זו מדה סדום... (לחנ'קה). סבורה את שלא אירע מעין זה כבר? כבר היה מעשה כזה פעם אחת, והתערב נחמן בדבר והוציא את

הכסף מירי האב . אותו האב לא היה טוב מאבא שלך .

חנ'קה (קסה מסקוטסה), רק מזלי גרם לכך ...

שרה (נאנחת) .

חנ'קה (שטה פניה אל הדלת) . אם לא תתנו לי את מאת הרובל, אז חיי אינם חיים . אין לי יותר כח לעבוד, וגם איני חפצה לעבוד יותר. קצתי בחיי . יודעים

אתם בעצמכם, מה חיי (נשארת עומדת אצל המטה ונשענת עליה. ראשה תמוך בידיה) .

שרה (נאנחת), אלו הייתי יכולה לעזור לך, הייתי עושה זאת בכל לבי, אבל לא בי הרבר תלוי. בעצמך יודעת את, מה לעשות? המתיני קצת .

ר' נחמן (פתחיל ללמוד ברמטה) .

(דמטה. דלת-הזכוכית נפתחת) .

סוחר הסמרטוטים (נכנס). פניו טעוננים קצת, כשהוא רואה את חנ'קה הם נעשים עוד יותר קודרים

נגש קרוב אל השלחן ונשאר עומד לפני ר' נחמן. מפנה את ראשו לחנ'קה

ומביט עליה רגע אחד במבט זועף).

חנ'קה (רועדת בלה) .

סוחר הסמרטוטים, יומא טבא. היהודי לא בא לכאן?

ר' נחמן (קס מסקוטסה, נשאר עומד לפני השלחן, ידיו מונחות בקצה השלחן, איננו מביט אל איש שיחו).

היהודי לא בא לכאן. שלשת הימים כבר עברו .

סוחר הסמרטוטים, אם כן יתן לי מעלתי את הכסף .

ר' נחמן (איננו מביט אליו, עומד כחללה, נראה כחושב).

סוחר הסמרטוטים, נו?

ר' נחמן (לאשתו) . שרה, תני לו את הכסף .

חנ'קה (קופצת פתאום אל השלחן, ידיה נטויות באויר, עיניה מתנוצצות, בקול צרוד ונורא, לר' נחמן), אל

יתן לו מעלתו את הכסף, אל יתן לו, הכסף שלי הוא!

ר' נחמן (מוריד את ראשו, טחריש).

שרה (לסוחר הסמרטוטים), אוי לאותה בושח! אדם גזול כסף של יתומה; אב הלוקח

כסף מבתי ואינו משיב, כדאי הוא...—איך לא ירחם עליה מעלתו! כסף

זה הרי הוא נדוניא שלה, הקדוש=ברוך=הוא יכול לפרנס את מעלתו בלא

כסף זה, יבוש נא מעלתו!

סוחר הסמרטוטים, מה, איזה כסף, מתי לקחתיו?

יוסל (נכנס לקול צעקת חנ'קה. הוא נשאר עומד אצל הפתח, בקול חרישי, כמדבר לנששו), מה נעשה

כאן? (מפנה את מבטו אל חנ'קה. כל שעת הסחזה הבא הוא מביט על הירוב עליה).

שרה (טעיפה טבט מרוף לצד יוסל, לסוחר הסמרטוטים), איזה כסף? הכל יודעים על איזה כסף

מדובר כאן. מעלתו לקח כסף וצריך להשיבו.

ר' נחמן (לסוחר הסמרטוטים. מביט עליו במבט קר וקשה), אם יש עוד בלב מעלתי ניצוץ

של יהדות, עליו להשיב את הכסף ליתומה, אל יעבור מעלתו עברה

גדולה כזו בשביל מאה רובל. גיור אני עליו בגזרת רב; ישיב נא את

הכסף שלקח מן היתומה!

סוחר הסמרטוטים, כשאוכל אשיב. אבל לפי שעה ישיב לי מעלתו את מאת

הרובל שנתתי לו בפקדון. אל יעצרני,—אין לי פנאי.

שרה (ברמטה), רשע שכמותי...

ר' נחמן (מוריד את ראשו).
 חנ'ק'ה (ל' נחמן). אל יתן לו מעלתו את מאת הרובל! הכסף שלי הוא! למה
 תתנו לו לקחת את נפשי?... (מביטה בעינים מורות איטה על אביה).
 שרה (לאישה). שמע נא, נחמן, מה שאומר לך, אל תתן לו לפי שעה את מאת
 הרובל. נשאל את פי הבריות, נשמע מה שיאמרו; אפשר שהבריות יאמרו,
 כי צריך לתת לה את הכסף (מתקרבת עוד לר' נחמן, משפילה את קולה). ואף תשכח,
 נחמן, מה שאמרתי לפני זה... (בקול רם). יראה נא את בתו; אפילו
 נחש היה מרחם עליה.

סוחר הסמרטוטים (ל' נחמן). מעלתו נותן לי את הכסף אם לאו?
 ר' נחמן (ומד בראש מורד).

חנ'ק'ה (ל' נחמן). ר' נחמן, אל יתן לו מעלתו את הכסף, מעלתו יציל אותי מירו
 ע' ירי כזו אל יתן לו! (בנקשה). יציל אותי מעלתו—בעוד שאפשר להציל...
 שרה (ננשט אל ר' נחמן ואוחזת אותו בשרולו). נחמן, שמע בקולי, אל תתן לו עכשיו את
 הכסף (למורד הסמרטוטים). אין הצרה גדולה כל כך אם לא יקבל תיכף
 את הכסף.

סוחר הסמרטוטים (ל' נחמן). אני שואל שוב את מעלתו: היתן לי תיכף את
 הכסף אם לאו? הכסף שלי הוא ואני רוצה לקבל אותו תיכף.

חנ'ק'ה (עניה להמות, בקול רם). אל יתן לו מעלתו את הכסף!
 ר' נחמן (מרים את ראשו, בהחלטה לח'נקה). איני יכול לעזור לך עתה במאומה, צר לי
 עליך, אבל איני יכול לעשות כלום. צריך אני להשיב את הפקדון
 לזה שנתן אותו על ידי (למורד הסמרטוטים). וישים נא מעלתו אל לבי;
 עובר הוא עתה עברה שאין חמורה ממנה! (לאשתו). שרה, השיבי לי
 תיכף את הכסף, תיכף ומיד!

שרה (בקול של יאוש). נחמן!... (מכס אישה הקשה מכריח אותה לגשת אל הארון ולהוציא משם את
 הכסף). נחמן, אפשר שגם עליך תחול עברה זו...

חנ'ק'ה (מורידה את ראשה, עומדת בקרובה).

שרה (ננשט עם הכסף אל סוחר הסמרטוטים).

חנ'ק'ה (מתעוררת, בקול נורא). אל תתנו לו את הכסף, אל תתנו לו, אל תתנו לו!
 אני מתרה בכם, אמרוף את נפשי!

ר' נחמן (נותן עין קשה באשתו). נין!

חנ'ק'ה, אל תתנו לו! (כשהיא רואה את הכסף ביד אביה). על אמי הבאת את המות, עכשיו
 רוצה אתה להמית גם אותי! (מוציאה בקבוק קטן מביסה ושותה. נופלת תיכף לארץ).

יוס'ל (קוסץ עליה בצעקה נוראה). יקירה!

המסך.

למהות החסידות.

מאת

מרדכי בן יחזקאל.

א.

המרכזים השונים, שהיו להיהדות הגלותית, בראו לה ערכין רוחניים שונים, לכל מרכז ומרכז היו ערכיו שלו, שהתקמו מתוכו, כלימר, מן החיים הכלכליים והרוחניים, שהיהודים היו נתונים בתוכם. הערכין החדשים האלה יצרו בשבילם סביבה רוחנית, אַתְמוֹסְפִירָה עברית, שהיתה מתאמת לתנאי החיים החדשים. וכך היה כל מרכז ומרכז מצטיין ביצירה רוחנית חדשה, שהיתה הדבר היותר טפוסי של תקופתו. כל אחד מן המרכזים החדשים האלה מוסיף מְשָלוֹ איזה צבע לשלל הצבעים של התמונה הנפלאה, שנקראת „יהדות“; והצבעים הנוספים, המושגים החדשים, מציינים את כל „קוריות“ שבכל מרכז חדש.

אחת מן היצירות הרוחניות המקוריות, שמצטיין בהן המרכז הפולני של היהדות, היא החסידות. החסידות בכל גלוייה הרוחניים, אף על פי שמוצאים אנו את שרשיה בעברה של היהדות, היא פרי, שגדל בשדה היהדות הפולנית. היא ינקה את יניקתה הרוחנית מן העבר העברי ומן הסביבה הטבעית והתרבותית, שהיהודים הפולנים היו שרויים בתוכה. רק בהסביבה הטבעית, הפראית, היערית של פודוליה עם שְׁמִיה הכחולים-האפורים, העמוקים והנוגים, אפשר היה שתגלד תנועה כזו; רק במקום שהיפי הטבעי והקוסמי מפורז ושפוף בלי קמצנות יכול היה להתחנך אדם כהבעש"ט, שהיה מסוגל לא רק לשמוע את פטפוטם הפיוטי של כל עשב ועשב, אלא אף לגלות את הכח האלהי המסתתר בתוכם. החסידות היא, איפוא, המחשבה המקורית שביהדות הפולנית. אמת הדבר, שיהודי פולין עסקו הרבה בתורה, אבל לא חרשו במקצוע זה הרבה; הם רק עָקְדוּ ושכללו את השיטה בתורה, שהמציאו הקדמונים שביהודי אשכנז וצרפת. הלמוד התלמודי אינו הקו האופי והמקורי שלהם, מפני שסדר למידם לא צמח מתוכם; הם ירשו אותו מאחרים. התכונה הנפשית העיקרית של היהדות הפולנית, המחשבה המקורית, שנבעה מתוך נשמתה ועצמותה של זו, היא החסידות. היא צמחה וגדלה מתוך עצם היהדות הזו, וגליציה היא—

מסבות שונות שאין כאן מקום לפרטן—המעין, אשר ממנו יצא הזרם החדש והעצים הזה, שהועיל הרבה להחיות את הלמרנות המתה ולהכניס את הקדושה לתוך החיים של חילין. מן המעין הזה נבעה קדושה פְּנִיתִית בנגיד להקדושה המנהגית, כלומר, כיונה מתוך רגש בנגיד להכוונה מתוך הרגל ומתוך צווי. החסידות התפתחה מתוך היהדות הרבנית, הקבלית והפילוסופית ואחדה בתוכה את כל הזרמים האלה. הכח המוסרי האדיר של היהדות הרבנית; המחשבה ההגיונית של היהדות הפילוסופית; החדירה ההרגשית אל תוך מסתרי-הבריאה של היהדות הקבלית—כל אלה התמזגו על ידי סבות תולדותיות במזיגה חֲמִית והולידו את התנועה הגדולה, תנועת-החסידות, שיש בה גם חמימות מוסרית גדולה וגם מחשבות-הרגשות הרבה, שהן חידרות לתוך תכנו של העולם ומקימו של האדם בעולם. תנועה זו, ככל תנועה שיש לה שרשים בעם, לא נבראה בכיונה תחלה, במוחו של איזה בעל-מחשבות או אפילו של גאון, שמכיר את ערכו המוסרי ואת ערך הגיונו כשהם לעצמם; היא נולדה בין החיים ומן החיים, היא חיתה חיים ממשיים בפועל עוד הרבה קודם שחיתה חיים ספרותיים, ומפני שהיא צמחה וגדלה מתוך הצרכים ההכרחיים של חיי-ומנה הרוחניים, נולדה בה מעצמה הסתדרות קבועה ומקורית, שאינה מיוסדת על תקנות של סעיפי-סעיפים כתובים על נייר מחוק על ידי איזה ועד, אלא גדלה וצמחה מן החיים ועם החיים. כחה החיוני של איוו חברה נראה מתוך הסתדרותה ומן המשמעת השוררת בתוכה. והמשמעת, ששררה בהסתדרות המקורית של החסידות, ראויה להיות למופת: זוהי משמעת רצונית ופנימית, שנבלעת בתוך-תוכה של נשמת-חבירה, משמעת לא מתוך, הכרת חובה, אלא מתוך „הרגשת הלב“, משמעת פנימית, כמעט שהייתי אומר „לִבְבִית“, שסבתה היא—לא החובות הפורמליות של חוקי-ההסתדרות, אלא משאת-נפש גדולה, שהתאימה עם תכונות-נפשם של המון מחזיקיה.

החסידות מצטיינת בזה, שגלתה והעירה את הכח האלהי השולט בתוך החיים המעשיים, ועל ידי זה הביאה זרם של קדושה לתוך מעשי-יום-יום. החסידים הראשונים, שהתפתחו ביחד עם החסידות ואותם הגורמים ההיסטוריים, שגרמו לצמיחתה של זו, גרמו גם להופעתם, הרגישו ברגשם הבריא והעממי את כחה של הקדושה והכניסו לכל העולם תערוכת של קדושה. כלומר, החליטו והמיפו, שאין דבר בעולם, שלא תהיה הקדושה שירה עלי; ועל כן מוטלת החובה על כל אדם לחשוף את גלויה בכל דבר שהוא עוסק בו, וקדושה זו אינה אלא ה„זריעה האלהית“, ההופעה הרוחנית, שעל ידה הוריעה האלהות את החיות בכל העולם, וכל אדם צריך לדעת, „שאין לך נברא בעולם, שלא יהיה בו ניצוץ קדושה, הנותן בו החיות, שאלוֹא הניצוץ קדושה לא היה יכול לחיות“¹. אבל לא די בזה בלבד, שהחסיד המלומד יודע לַעֲצֹמוֹ, איך לחדור לתוך מצפוניו האלהיים של כל מאורע ולגלות בכל דבר את חלק האלהות המתנה ומחיה אותו, אלא צריך הוא לפרסם ולהרחיב את המושג הזה בין העם. חובתו היא להיות מסביר ומתרגם את הרעיון הזה בלשונו הפשוטה ומישגיו ההמוניים של העם, כדי שידע „ויראה הכל, אפילו ההמון, כי הקב"ה שורש של הדברים

1 „נועם אלימלך“, בשלח, דיה: בחדש השלישי.

והייתם" 1), ויש, "חלוק בין עובד ה' לאשר לא עבדו, דהיינו בין צדיקים ורשעים, כי הרשעים מרבקים עצמם לגשמיות אותו הדבר שעוסקים בו, כמו אכילה, שתיה ושאר גשמיות, והצדיקים מרבקים עצמם לסוד המחשבה, סוד אלהי שבקרבנו, והוא החיות שבתוך אותו דבר" 2). החסיד המלומד צריך להרחיב בין ההמון את הרעיון, שאין האדם צריך דוקא התבודדות כדי ליחד יחודים ולגלות את החיות האלהית, אלא, "בכל מאכליו ומלבושיו ודירתו ומשא ומתן שלו אפשר להעלות ניצוצי הקדושה של נשמתו כביכול" 3). ואדרבה, בין החיים השואנים אפשר יותר למצוא את הכח האלהי. כי חיבתו של החסיד היא לא לסגף את גופו ולפרוש מן החיים, אלא לחדור לתוך מעמקי החיים ולבור את הכר מן התכן, כלומר, להראות לכל, איך יכול ומחויב אדם מוסרי לבוא בשביל עצמו אחמוספירה של קדושה אפילו בתוך אוהם החיים, שאחרים מוצאים בהם רק סימון וטומאה; מחויב הוא להראות לכל העולם, "שהתאוה הגשמית היא כלי לאהבה, שעל ידי תאוה גשמית גופא בא לידי אהבת הבורא" 4). ולא עוד, אלא שהאדם צריך ל"התבונן בכח העולם שבהרע, שגם שם יש חיות ושלמות אדנותו יתברך ואלהותו" 5). בעצמותו של החסיד האמתי נבלעו כל שמחות החיים, בכל נימי לבבו הוא משזור עמהם, מפני ש"אפילו כשעוסקן בתענוגי אכילה בזה העולם אוי משמח בזה גם כן להשיית" 6). לפיכך חי החסיד חיים שלמים ומרגיש את החיים האלה ונהנה מן החיים האלה. אבל הנאה זו אינה רק הנאה גשמית בלבד, אלא היא אף הנאה רוחנית, מפני שעל ידי החיים האלה הוא מגלה את הכח האלהי, על ידיהם הוא יודע ומרגיש, שהשכינה האלהית שורה אך ורק בתוך החיים, החיים בכל גוניהם וצבעיהם, בכל גלגליהם ומראותיהם. המדרגה היותר גבוהה, שאפשר להגיע אליה לפי שיטת החסידות, היא ליהנות מן החיים האלה במלוא מובנם ושלא לחטוא נגדם; לחדור לתהום תענוגם ולגלות גם שם ישותו של אלהים וחיותו הרוחנית, שהרי אלמלא נמצא בהם הניצוץ האלהי, אי אפשר היה לבני אדם, שגם חיותם היא חיות אלהית, ליהנות מהם 7). וכך גלתה החסידות את נפש העולם באופן אחר ממה שגלה אותה שפינוזה. זה האחרון מצא את נפש העולם דבוקה ומחויבת עם העולם מתוך הכרח התפתחותם, באופן שהם משמשים בערבוביה ואי אפשר להפריד בין הגשמיות והרוחניות, כי הן נעוצות וטבועות זו בזו באותה מדה, שהעולם והקב"ה חד הם, לא כן החסידות. לפי דעתה והרגשתה אין כאן שום ערבוביה ואין מלכות החמריות נוגעת בחברתה הרוחנית כמלוא נימא, אבל לעומת זה, אין החומר אלא עצם, שעל ידו מתגלים החיות והרצון האלהי, אין העולם בכל מיני הופעותיו אלא ההתגשמות של הרצון האלהי:

- 1) "דגל מחנה אפרים" בשם הבעש"ט: עיין ד"ה: כי ירחיב ה' את גבולך.
- 2) שם, חוקת ד"ה: על כן יאמרו המושלים. ועיין גם תולדות ד"ה: הלעיטני.
- 3) עיין ספר "דרכי צדק" (פרק ב', אות כ"ה) מאת תלמידו של בעל "נועם אלימלך".
- 4) "קדושת לוי", נח ד"ה: עוד יבואר אל תולדות נח, נח איש צדיק.
- 5) "אוהב ישראל", חוקת ד"ה: על כן יאמר בספר מלחמות ה'.
- 6) "תורת הרמ"ל השלם" מאת הצדיק ר' משה ליב מסאסוב, בראשית.

אות א'.

7) "דגל מחנה אפרים", תולדות.

„ענין הרוחניות של הכל היא מה שנאצל במחשבה הקדומה יתברך שמו וזו החיות של הכל, ואח"כ, כשנברא הכל בפועל על ידי התעבות והשתלשלות, אף על פי כן אותה הרוחניות נשארה למעלה נעלמה בשרשה ואינה מתגלה כלל. רק ענין החיות שבברואים היא חיות קטנה מאד שנצטמצמה ונשתלשלה, שתיכל להתלבש בגופניות¹“; והחיים הממשיים, החיים החמריים במובנם היותר גם, בהתגלותם שבכל רגע ורגע, יונקים את כל חיותם רק מן העולם הרוחני או—בלשון החסידות—מן ה„מחשבה הקדושה“. החיים הגשמיים הם רק המצע ההכרחי, שעליו מתגלית ההווה האלהית בכל עצמה והדרה, בכל יפיה הקוסמי, —אלה החיים, ש„הם רבים מצד חיזיונותם, אבל מצד פנימיותם הם אחד“², לפיכך אסור לכל אדם, שרוצה לעבוד את בוראו (כלומר, להשיג את עצמותו) ולגלות את היותו, להתרחק מן החיים. ומי שהגיע למדרגה כזו, כלומר לגלות את „הגלוי האלהי“ בתוך החיים החמריים, את החיים הנצחיים בתוך החיים החולפים, בקצור—לפתור את חידת העולם על כל פסיעה ופסיעה שבחיים, הוא הגיע ל„מדרגת-הדבקות“, למדרגת הצדיק. הדבקות החסידותית היא מין התרכוּת-הרוח; היא מְרַקֶּזת את כל כחות הנפש בנקודה אחת ומשעברתם למרכזה הרוחני הראשי, המרכז האלהי. „הדבקות היא דבר התכוננות ועיון בשכל, להסיר כל מחשבותיו רק שיהיו חושיו ומחשבותיו על הדבר הזה שהוא עושה, והיא הנקראת בשם ראייה, שרואה בעין השכל להדבק בדבק טיב“³, ובמדה שהרגיל הצדיק את כחותיו הנפשיים להתרכוּת כזו ולשעבוד להמרכז האלהי, באותה מדה תגדל מדרגת דבקותו בתור צדיק. „הצדיק מדבק את עצמו באלהים“; הוא שורה במחשבתו הקדושה בעולמות העליונים ונפשו ורוחו הוא שם כיון שהמחשבה היא שם⁴. הדבקות היא אחת מתכונותיו הראשיות של הצדיק. הוא מתדבק בקונו על ידי מה שהוא מתקן את נפשו, שהוא חלק מן העצם האלהי, על ידי מה שהוא מְלַבֵּה בה את רשפי האהבה לכל דבר, שיש לו הוד-קדושה, ועל ידי מה שהוא מגלה בתוך נפשו את שאיפותיה המוסריות החבויות בתוכה, וגם מגדל הוא בתוך נשמתו את הנענועים האלהיים, גענועי-הדבקות אל יוצר-בראשית. דבקות זו היא מין התבודדות בתוך החברה, הוא מין טביעה בתוך עצמותו אף על פי שהוא שיחה בין זרמי החיים. היא אינה פרישה מן החיים ושאינם, התחבאות באיזו פנה נסתרת הרחק מן החברה האנושית. התבודדות כזו היא אלילית ומקורה לא באהבת החיים הנפשיים, לא ברצון האדיר, המשתוקק לחרור לתוך תהום החיים ולדלות משם את פניני-הסוד של מעשה-בראשית. אלא אך ורק בשנאת החיים וכל מה שיש לו איזו נגיעה בחיים, התבודדות כזו אינה רוצה לגלות ולהשיג את השכל-הסודי של הייצור וייצוריו, אלא לברוח מן החיים, שהם מסואבים ומאוסים בעיניה כשהם לעצמם. לא כן ההתבודדות הבאה מתוך דבקות: היא צמאה לחיים ומלאה תשוקת החיים, ומשקיעה היא את עצמה בהם כדי לגלות על ידם את הסוד המוסרי-הכח האלהי השולט בתוכם. התבודדות כזו מעוררת את

(1) „קבוצת יעקב, עין ה' קונטרס שבת“ של הצדיק ר' פייביש זבריר, 1.

(2) הג'ל בקונטרס הנז'.

(3) „נועם אלימלך“, שלח, ד"ה: על זה בנגב.

(4) „נועם אלימלך“, בלק, ד"ה: וירא בלק.

ההתלהבות הנפשית, שמפעפת בנפשו של כל אדם ואדם ומציתה בהם אש הקדושה, שהיא יוקדת תמיד על המזבח הפנימי של כל בניהמין האנושי; והיא צריכה רק להשתקעית נפשית, להתדבקות אלהית, כדי שתהא לשלהבת כוערת, ללהבת אש איכלה.

ב.

דרכה של כל תנועה היסטורית, הכוראת ערכין חדשים בתור המשך היסטורי, שלא לפרסם את אמתותיה כאילו הן מקוריות וחדשות. אדרבה, היא תולה אותן באמתות היסטוריות, שכבר הזכרה בשירותן ואין למצוא בהן שום פסול, ועליהן היא בונה את כל בנינה החדש. כך עשתה גם החסידות, אולי שלא במתכוון. היא לקחה בהקפה מן העבר הספרותי העברי את כל צורות מחשבתו, אבל מלאה אותן תוכן חדש-מובנים מקוריים. היא שאלה את לבישה הספרותי מן המקרא ומן התלמוד, מן המדרש ומן הקבלה, אבל תקנה את הלבוש הזה והתאימה אותו לגופה, להלך-מחשבותיה, וכל-כך השקיעה את עצמה בפסוקים ובמדרשים, עד שאינם לה רק אמצעי בלבד, שעל ידם היא מבארת ומסברת את תורותיה-מחשבותיה, אלא שגדוליה מאמינים, שתירתם החדשה מרומות היא בתורה באמת (1). ומה שמפליא כאן ביותר (והוא הדין לא בגדולי החסידים בלבד, אלא בכל הדרשנים העבריים) הוא-שמאמינים הם בהחדוש שבמחשבותיהם ובמקוריות שכרעיונותיהם (2). ואף על פי כן אין בהם אוימין-לב להשתחרר מן ההסתמכות על הקדמינים ואף אינם מרגישים שום צורך רוחני בהשתחררות זו; אדרבה, לכל מה שהמציאה וגלתה מחשבתם מעצמם הם מבקשים סער מן התורה, והם שמחים שמחה גדולה, אם יש בידם ראיה, שכווננו לדעת קדמונים. באמת הדרשה החסידות הרבה. היא הביאה עמה לתיך עולם היהדות לא רק שנוי-ערכין מושגי, אלא אף מנהגי-מעשי. מטרתה היא-להנהיג את התורה בחיים לא רק כמצות-אנשים מלומדה, אלא בתור מעשה חפשי, שנתתה על ידי הכוונה. העיקר אינו בעיניה למוד התורה - היא אינו לה אלא כאמצעי לדעת על ידו איך להתנהג בחיים; העיקר הוא - חיותה של התורה, במה שהאיש חי את התורה הוא מחיה אותה, מוציאה מעולם הרעיונות לעולם המעשה ומקשרה על ידי מוסרה עם החיים הממשיים (3). לפיכך אין השקפתה המיסרית-הפילוסופית-אם אפשר להשתמש כאן בבוטוי זה-השקפת פילוסוף הגיוני, ומוסרה אינו סך-הכל לחשבוני של מחשבות קרות ויבשות וגם לא סכום-תביעות של בעל-מוסר קפדן, שאין לו בעולמו אלא די אמות של מוסר מנהגי, אבל אין הוא מרגיש את הכח הרוחני, את החיות האלהית שבמוסר הזה. השקפתה של החסידות היא השקפת-החיים, האוצרת בתיבה מעין של רגשי-חיים, שממנו שומץ נהר של גענועי-אלהים, גענועים חזקים של נפש חיה וערה, הרוצה לרדת לתיך נבכי-החיים אף על פי שהם מלאים וזהמא

(1) "הגל מחנה אפרים", חוקת, ד"ה: עוד ירמוז על כן יאמרו המושלים.

(2) עיין בספר הנ"ל פרשת חיי ופרשת וארא.

(3) "סדר-הדורות החדש", עמ' י"א וי"ב.

ולהערות שם את הקדושה המוסרית, כלומר, להיות גם שם את התורה. והתורה שלה אינה התורה שנתאבנה, אינה התורה, שמקיימים איתה מתוך הרגל, אלא התורה שמרגישים אותה ורואים את התקשרותה עם החיים, המעין, שממנו שואבת החסידות את תורתה, הם החיים, החיים בכל גלוייהם החלונים והרוחניים, היא יודעת היטב את הנגידים שבין החיים החמריים ובין החיים הנפשיים, או—בלשונה הספרותית, ששאלה מן התלמוד—את המחלוקת שבין היצר הרע ובין היצר הטוב, ועליהם היא בונה את כל מחשבותיה, כמעט את כל שיטתה. הצדיקים הראשונים, שהם המיסדים התיקניים של החסידות, היו מכירים את החיים הממשיים (מכלי ראשון או מכלי שני—אחת היא) בכל ימים ונוולותם, בכל חגם וכערם, והיו דורשים אותם כמין חומר פעמים לגנאי ופעמים לשבח ומהם היו מים את רעיונותיהם—פירושים, ש'לפעמים הם עבים כשקים ולפעמים כמשי דקים'. והתורות הללו, אף על פ' שהן אחוזות וקשורות בפסיקים, הן מלאות מוסר—השכל על קדושת-החיים וטהרת-המחשבה. קדושה מוסרית זו אינה השגה הגיונית, עבודה רוחנית של מוח פלפולי, שברא לו איזה מוסר חברתי בחריפותו—מוסר, שלא נבע מתוך רגשי לבבו, שהם ראי-החיים; הקדושה המוסרית של החסידות נודדה מתוך יחסי-החיים, שבהוכם חיו גדולי-החסידות. מוסרם, שהוא מוסר-החסידות, נתפתח ונתיצר ביחד עם מחשבותיהם והרגשותיהם ומתוכם. הקדושה המוסרית של החסידות מרכזה לא במוח אלא בלב והיא ניבעת לא מן המחשבה, אלא מן הרגש. בקצור: מוסרה הוא מוסר החיים בנגיד להמסר של הספרים, אף על פי שלכאורה הוא מחובר להספר. העיקר אצלה היא לא הידיעה, אלא הכוונה—זו הכוונה, שהיסודות שלה הן הפשטות והתמימות.

העונה היא גם כן אחד מסימניה היותר אופיים של החסידות. היא לקחה את העונה, שכל כך מרבה ספרותנו לדבר עליה, והנהיגה—לכל הפחות רצתה להנהיג—אותה בחיים. היא גרשה—לכל הפחות רצתה לגרש—משוק החיים את העונה הקולנית, שמשלה שם תמיד, והטיפה לענות-חשאיין. העונה החסידית נובעת מתוך עיקרי השקפתה על החיים, היא כמעט הנקודה המרכזית, שבה מתרכזים הסימנים העיקריים של השקפת-חיים זו. העונה שלה אינה עונה מזויפת, עניה נוסחאית ושוקית, שבאה מתוך שאיפה להתגדל בה; זוהי עונה נפשית, אם אפשר לומר כך, עונה, שמקורה בלב ולא במוח. כי, אמנם, יש שני מיני עונה. האחת, שמקורה בחיים הנפשיים והמוסריים של האדם, שואבת את כל חיותה מן החיים הפנימיים, הרוחניים של אותו אדם, מתוך אוצר-המחשבות והרגשות שבנשמתו; עונה זו היא עונה שבלב, היא סך-הכל הנפשי מתוך כל השקפתו של האדם בעל-העונה על החיים והעולם. ולעומת זה העונה השניה מקורה לא בחיים הנפשיים, אלא בחיים החברתיים. היא אינה נובעת מתוך מעין נשמתו של האדם ואינה נתח מנפשו, אלא היא כעין מטלית רוחנית, כאמצעי, שעל-ידו יכול האדם להשיג איזה דבר בחיים; היא אינה עיקר נשמתו, אלא רק טפלה לה. עונה כזו היא עונה חשבונית, היא סך-הכל המכוון של עושי מעשי-ומרי, המבקשים שכר כפנחם, והחסידות הבינה להטיף בין מחזיקיה ולטעת על לבם אותה עונה-שבלב, שאינה עושה את בעליה לענותנים נאָהָגים, אלא לבני-אדם, שהם יורעים את ערכה המוסרי של

הענוה. היא ידעה היטב את תכונת בני-אדם ואת יחוסם זה לזה והכירה, איך הם מבינים את הענוה ואיך הם נוהגים בה בחיים. על כן היא יודעת גם כן לגלות את קלונם של הענותנים מתוך גאוה לעיני השמש, ואחד ממיסדיה התורתיים היותר עמוקים אומר על ענוה בעל-ביתית כזאת, שאינה אלא מעשה הס"ם, כי מקודם מגדיל לב כל אדם בנבחותו ומראה לו, שהוא למדן גדול ויחסן, עשיר ובעל מדות טובות וישרות וצדיק וירא ונעים ונחמד, ובאמת לפי מעשיו היה ראוי לו להיות גדול עמו ולא לפנות עליהם, ולא להתחבר עמהם, רק שזו מדה גרועה, שמצד זה ימאס בעיני העולם, שיחזיקוהו לבעל גאוה, ובאמת מצוה להיות עניו ושפל-בכך ולדבר עם כל ולהיות עניו, ע"כ הוא עושה עצמו עניו¹. ענוה מזויפת כזו, שאינה נובעת מתוך מעמקי-הנפש של הענו ושאינו לה שום שייכות אל השקפתו המוסרית על החיים, כלומר, שאין השקפתו הבאה, שממנו דולק ענותו את כל כח חיותה; ענוה, שהיא תולדה מן החיים החברתיים, מנמוקיו הפרטיים של איזה אדם, כדי שלא ימאס בעיני הבריות וכדי שימצא חן בעיניהן, אבל אינה נובעת מתוך הנשמה בפשטות ותמימות, – ענוה פסולה כזו שנואה ומוחרמת היא אצל החסידות וגרועה בעיניה מן הגאוה הגלויה. כי את הגאוה הגלויה יכול כל אדם להכיר וכל אחד ואחד יודע להעריך את ערכה. לא כן הגאוה המתחפשת, הגאוה היוצאת לרשות הרבים מעוטפת בטלית של אחרים, בטליתת ש' הענוה: אותה אי-אפשר להכיר ועל כן נירמח היא בנוקין להבלל ולהפרט.

הענוה צריכה – לפי שיטת החסידות – להיות נטויה בלבנו ולא להתחנך בתוכו מתוך חשבינות פרטיים: היא צריכה לצמוח מתוך ישותנו ולמלאות את כל עצמותנו. והיא מצויה אצל כל אחד ואחד לפי שעור הרגשתו האלהית, כלומר, לפי מה שהוא מוכשר להרגיש את היראה והפחד מפני מי שאמר והיה העולם. כי בעיקר הדבר רק, על ידי יראה זו נבוא לענוה האמתית², שהיא גולה בתוכנו אך על ידי ההכרה האלהית, שאנחנו כאין נגד השי"י³, ושהכח האלהי שורר בכל נקודה ונקודה שבחלל העולם ובלתו אי-אפשר להעולם להתקיים. רק על ידי מה שאנו מכירים ויודעים, שבלתי שקעו וקיומו בכל הנמצאים בכלליות ובפרטיות אי-אפשר גם קיום קצת, כי בכל נשימה ונשימה יש השגחה פרטית⁴, – רק על ידי הכרה כזו נגיע לידי הענוה האמתית, הענוה החסידותית, שהגרעין הפנימי שלה היא התמימות הילדותית מעורבת בשמיניות שבשמיניות גאוה⁵, אבל גאוה זו, שמרשה החסידות, אינה מזוקת; אדרבה, היא מבריא ומפכה את כל הכחות הרעננים שבנפש. היא אינה נותנת לו לאדם להיות רך בקנה מתוך ענותו. היא אינה מתרת לאדם להיות מדרס לרבים, אבל אינה נותנת לו גם להיות קשה כארו ולפסוע על ראשי העם. ענוה זו אינה באה לאדם בכוונה, מפני שהוא רוצה להיות עניו, אלא היא מובלעת

(1) "קבוצת יעקב, עין ה'" במכתבו של הצדיק ר' פייביש נקדויר.

(2) ספר הני"ל, עין ה', מכתב ב' של הצדיק הנז'.

(3) הני"ל ותורת רמ"ל השלם, חלק "מאמרי הלכותיים", אות א'.

(4) תורת רמ"ל השלם, חלק "מאמרי הלכותיים", אות כ"ב.

(5) "קדושת לוי", וזאת הברכה, ד"ה: אשר יך ישראל מי כמוך.

בעצמותו הרוחנית ונגדליה יחד עמה. היא מגולה נפשית, שרכש לו האדם על ידי שיטה שלמה, שחנך את עצמו לחיות על פיה, על ידי הזדככות מרותיו הגשמיות בכל פרמיהו, שממילא תבטל מזה כל גבהות לבו, שתהיה לה דירה נאה בלבוי 1, -דירה, שהיא מלאה תמימות, פשטות וטבעיות.

ג.

החסידים הראשונים הבינו בחושם הבריא את השפעת החברה על בני האדם והרגישו, שאי אפשר להם ולכל מחשבותיהם העממיות לתפוש מקם חשוב בתוך החיים שבין כחלי בית-המדרש הישן, שהיו מלאים איור למרני מעורבב בגאווה יחפנית. לפיכך נוסדו על ידם "בתי" חרשים, בתים, שמלאום ברוחם העממי. ברגשותיהם החמים, בקדושתם החלופית ובדבקותם באלהים החיים על ידי החיים. בבתים האלה בנו להם מקלט בטוח בעד רעיונם החדש ובמה, שמעליה הטיפו-לאו דוקא על ידי דברים חריפים ומפולפלים של דרשן מצוין, אלא על פי רוב על ידי ספורי-מעשיות של מספר בעל-כשרון-להתרחבותו של רעיון זה. לתכלית זו עצמה השתמשו גם באמצעים אחרים ושונים, שהתאימו לכל שדרה ושרדה של העם. ומפני שהחסידות צמחה ונגדלה מתיך העם, לפיכך הכינה את נפש העם. היא הכירה את הנפש ההמונית וידעה, שאי אפשר לה להשיג את העמקות שבחיים; שאי אפשר לו להעם לחרור במחשבותיו ובהרגשותיו לתיך תכנן של הבריאה והבריות; שהעם אינו מסוגל להבין את השנויים הרוחניים, שהחסידות הביאה עמה לתוך עולם היהדות, מפני שאין לו אותם כלי המחשבה והרגש הצריכים לזה. אבל החסידות הכירה גם כן, כי לעומת זה יש לו להעם פנטסיה עשירה, שהיא משיטת בעולמות מלאים נפלאות, שיש לו עולם מלא של אגדות ומעשיות, שהן ממלאות את כל לבו, -ההתחילה משתמשת באגדות האלו ולשלב לתוכן כוונות חסידיות. החסידים הראשונים הכירו את הפסיכולוגיה ההמונית וידעו להעריך את כחה הגדול של ה"מעשיה" ואת השפעתה הענקית על העם הפשיט, שבעת אשר יקרא ספור נורא ונפלא מצדיק יסוד עולם. הנה הוא עישה אזנו כאפרכסת לשמוע סוף דבר הנשמע בעולם... והוא ישים לבו על עוצם תוקף קדושת האדם הזה וגודל שפלותו עם גודל בטחוניו 2, על כן השתמשו בדמיונו העשיר ובקלות-אמונתו של העם להתרחבות רעיונם החביב, שהיה בעיניהם היהדות העיקרית. בהמעשיות שברו את לבו ועשוהו מוכשר להרגשות יותר רבות וזכות ועוררו בו השתוקקות עזה להצב כה' ובצדיקיו 3, המעשיות האלה, אף על פי שטבוע עליהן חותם עממי, לא תמיד הן פרי-דמיונו של העם, אלא הן מלאכת-מחשבת של החסידים המקורבים, שרצו למנות תוקף-קדושתם של רבותיהם; ומתכנן ומדרך-הרצאתן ניכר, שלא קנו בהן אלא "לפרסם בעולם מפעלות אלהים, אשר פעל בארץ על ידי עבדו הצדיק" 4.

(1) "גדל מחנה אפרים", תצוה ד'ה: לחשוב מחשבות; ועיין ג"כ בספר הנ"ל, חוקת.

(2) הקדמה ל"מעשה צדיקים".

(3) שם.

(4) עיין שם בהקדמה.

אם רוצים אנחנו להכיר את הערך האמתי של המעשיות החסידיות צריכים אנו לחלק בין ספורי-נפלאות סתם, שנתהו בתוך העם-אבל על פי רוב שלא על ידו-מתוך יחוסיו החמריים אל הצדיק, ובין מעשיות הצדיקים בעצמם, שיצרו גדולי-החסידות כדי להסביר על ידן את תוכן מחשבותיהם (1). הראשונות, אף על פי-אן, יותר נכונ, מפני-שהן שואבות את כל תכנן מתוך חיי העם הכלכליים והמוסריים, הן אך ספורים המוניים ונסיים ואין בהן כח אלא להלהיב את לב ההמון ולחזקו באמונת הצדיקים. הן נומעות בלבו של ההמון העם הפשוט פחד מפני הצדיק בתור מעניש גשמי ויראת-כבוד מפני הצדיק בתור מצליח חמרי, אבל אין בהן אותו ההיר הרוחני והכח המוסרי, שעל ידיהם אפשר יהיה לשעת את הרעיונות העמוקים שבחסידות. לא כן המעשיות האחרונות, מעשיותיהם של ה"צדיקים" עצמם, הן אינן מעשיות סתם, שנבראו כדי להגדיל על ידיהן את השפעת הצדיק בעצמו על העם ולהגביר את מוראו עליו; תכליתן היא אך ורק להסביר ולפרש בהן את התוכן ההגיוני והרגשי שבחסידות, את ה"צדיקות הרוחניות", אם אפשר לומר כך (2). בספורים המשליים האלה מרגישים אנו את הרוח הבריא והרענן, המנשב באגדות-ישראל בכל הזמנים. מתקדם ניכר, שהם נובעים מפנימיות הלב והמחשבה ורוצים להגביר את המחשבה שגורמה ולהלהיב את רגש-הלב שנתאבן; והם שואפים לעורר את הלבבות לא לאמונת-צדיקים לבד, אלא ביחוד להאמונה של הצדיקים, המעשיות האלו אינן מרגיזות את הדמיון ואינן מסבכות את המחשבה; הן מכוננות רק לכך, "שישגיח וכל אדם באמתות, בעין השכל, בכל מעשה ומעשה נוראות השם ויקח לעצמו מוסר השכל מזה, לקשור לבו ביראת השם, באמונת חכמים ובכח תורתנו הקדושה" (3). כל עיקרן של המעשיות הללו לא נבראו אלא כדי להסביר על ידיהן את התוכן הרוחני של השיטה החדשה הזאת, ועל כן יש להמעשיות הללו על פי רוב הוד מוסרי. אף על פי שאין להן שום צורה אסתטית, כי הן מדרקות בפרי יותר משידקדקו בפרחים. המעשיה מגלה לפעמים בקוים אחדים את האופי המוסרי של האדם, שהוא העיקר בתיבה, ובתכנן של המעשיות אין הפתעות פתאומיות: בהן נושבת רוח התמימות והפשטות, שמושכות את הלב ומחיות את הנפש.

ה"צדיקות" בתור מוסר נתבנתה ונתפתחה מן הרבנות הרשמית, מן המקובלי המקודש והמעמיק ומן ה"בעל-שם" העממי, שקדם לר' ישראל בעשיט (4). קודם שהופיע ה"צדיק" החסידותי קלחו שלשת הזרמים האלה כל אחד ואחד בפני עצמו ולא נכנס זה בגבולו של זה. כל אחד מהם מלך בתוך רשותו ולא נגע במלכות חברו אפילו כמלא נימא. הרב היה פרנס-הדור ומנהיגו, המקובלי התעמק בסתרי הבריאה כדי שיוכל לפתור את חידת מעשה-בראשית, וה"בעל-שם" רפא את ההמון בלחשים ובמיני עשבים שונים, לא כן ה"צדיק" של החסידות. הוא שמש בשלשת הכתרים האלה ביחד, הוא נעשה למנהיג הרוחני של הדור

(1) עיין "דגל מחנה אפרים" וירא ד"ה: או יש לתרץ קושיא זו.

(2) עיין בספר ד' עקב ד"ה: עוד ירמוז כי הנה לפעמים.

(3) "שבחי בעשיט" בהקדמה.

(4) על רעיונות כאלה העירני ידידי מר א. מ. ליפשיץ.

על ידי מה שאחד בתיבו באחדות גמורה ובהתאמה נפשית את התכונות הראשיות של כל בעלי הזרמים האלה. נפשו של הצדיק האמתי היא הרכבה אִמְנִית מִסִּידוֹת נִפְשִׁים שׁוֹנִים, היא התמונה מן הרצינות הפקחית של הרבנות; מן הרצון החזק והאהבה העמיקה לחדור לתוך מסתרי הוית הברואה של ה"מקובלי" והפילוסוף, וּמִן העממיות ההמונית עם מושגיה הגסים מאלהים ויחוסו לאנשים של "בעלי-השם" הקודמים להבעש"ט. החסידות קלטת לתוכה הרבה מושגי-הבל ואמונות מפלות מן התנועה הבעש"טית הקדומה, והם היו הסבה להצלחתה ולהתרחבותה בין ההמון, אך היו גם סבה לירידתה הרוחנית. אבל החסידות הרגישה, שספגה הרבה מושגים מן התנועה שקדמתה ולא רצתה לבלוע אותם כמו שהם, בכל גסותם המגשימה; היא עָבְדָה אותם והתאימתם לשיטתה. היא לקחה את המושגים ההמוניים והרחיבה אותם. היא שתה עֲלֵיהֶם הוד חסירי עד שנתמוגזיפה בתוך שיטתה. ואחד מן המושגים המיופיים והמעובדים האלה הוא גם כן הצדיק בעל הנפלאות, אבל, אף על פי שמרחת החסידות לבסס את נחיצותו ואת ערכו של בעל-הנפלאות-המפוס של "בעל-השם" הקדום-על יסוד תורתה ודַהֲרִים אותו למדרגה היותר רמה, למדרגת ה"צדיק", אף על פי כן לא עלה בידה להתאימו התאמה גמורה עם עיקרי יסודותיה. ה"צדיקות", שיש לה חנות-של-ברכות ורפואות ושהיא מקבלת ממון בעד ברכות ורפואות אלו, אינה ה"צדיקות החסידותית", הצדיקות בכל מלוא יפיה המוסרי והוד הקדושה החופף עליה. זהו מין דבר מורכב, שהוא מעוטף בהיד החיצוני של הצדיקות האמתית, אבל בתוך תוכו נשאר ריק וגם במקדום. בכל השתדלותה ליפות ולפאר את קבלת-הממון על יסוד שיטתה, אי-אפשר היה לה לבטל את ההפכים והסתירות, שיש בזה גלוי לכל. הצדיק, חביבו של בורא-העולם, יש בידו לחולל נפלאות; ה"צדיק גזור והקב"ה מקיים"; אבל אין זה עסקו, דהנה הצדיק, היודע שהוא משפיע, ומחמת זה רוצה להשפיע לקרוביו ולתלמידיו, אינו ממלא רצונו של בורא העולם, כי רצונו של השי"ת הוא, שלא תעלה על מחשבתו כלל הכוונה שהוא משפיע, רק שיעבוד השי"ת והשפיע ממילא ב"א" (1). הצדיק האמתי אינו מהפלל בכוונה, שישתנו בשבילו סדרי-בראשית, מפני שיודע הוא: אם יש בכוונת שאלתו, שמצפה שיהיה נענה, אז מכנים גופניות בתוך שאלתו, שהיתה ראויה שתהיה רק ברוחני... ולא לתועלת עוה"ז (2). הוא מטבעו אינו בעל מעשה; הוא רק משפיע רוחני. התכונה היותר אופיי שלו היא דבקותו באלהים חיים על ידי החיים המוסריים שהוא חי. הוא ארס שהנביא את עצמותו הרוחנית מתוך כל סביבתו למעלה גבוהה כזו, עד שהגיע למעלת המורה, שהוא מפני מעצמותו קוי אור תורתו על ידי דרכי חיו המוסריים. "הוא איננו בא אל בני האדם בזרוע להיות עליהם לראש; רק בעבוד חסידותו ופרישותו ועבודתו רבים ינהרו אליו לשמוע ממנו דבר ה'" (3). האנשים נִגָּהִים ונמשכים אחריו לא מפני הנאתם החמרית, אלא מפני שהוא להם הסמל של קדושה וטהרה, תמימות ואמונה-מפני שהוא סמל המורה, המפני ומרחיב השקפותיו לא בפיו, אלא בדרכי-חייו המופתיות, חובתו

(1) "נועם אלימלך", לך לך, ד"ה: לקו לך.

(2) עיין "כתר שם טוב".

(3) "סדר הדורות החדש" בהקדמה.

של הצדיק היא – להיות מחנך האומה ומנהיגה במובן המוסרי והרוחני, הוא מכיר היטב את נפש המחזיקים בו, מפני שהצדיקים והחכמים עינם בראשם להשגיח על דברת בני אדם ולשונם, מה הם מרמזים ואיך ידברו¹. הוא יודע את הצד היותר חלש שביחוסם לאלהים ואנשים, ולפעמים הוא אוהב לגעת בדרך אי-ישרה בפעיהם היותר אנושיים, המסותרים עמוק עמוק בתוך נפשותיהם. יודע הוא לגלות מתוך מלה אחת, שנפלטה מפי מחזיקו דרך-אנגב, את הצער הנפשי היותר חבוי, את דאבון-הלב היותר פנימי, המפעפע בתוך קמטי נשמתו ומסבב לו את יסוריו הנפשיים היותר כואבים. והצדיק יודע גם להביא לו – על פי רוב ברמזה בעלמא, שהוא מרמז בתוך שיחה על ענין אחר לגמרי – מרפא ומנוחה נפשית ולהשקיט את הסערה שבתוך לבו. אך אנו צריכים לחלק בין הצדיקות ההמונית ובין הצדיקות האצילית, הראשונה יונקת את כל השפעתה מן העבר הקרוב, מן התנועה הבעש"מית הקדומה, שיש לה אליה יחסים היסטוריים או, יותר נכון, שהיא אינה אלא ההמשך ההיסטורי מן התנועה העממית הזאת. בצדיקות המונית זו יש כל הקיום הטפוסיים, המסמנים את הצדיקות האצילית, אלא שהם צעקניים ביותר, אין לה להצדיקות ההמונית אותה הרכיבית האצילית, שבה מצטיינת הצדיקות הרוחנית, אף על פי שאנו מרגישים את הקורבה הנפשית שביניהן, הצדיקות ההמונית משתמשת הרבה במלים משוק-החיים, אף על פי שהן גסות ביותר, מפני שלהצדיקים מסוג זה אין הרגש היפה והעז של גאון בעל-מוסר, המובע בשביל עצמו מושגים מקוריים, מלים בנות תוכן חדש, כי מוקצה מחמת מאוס הוא לו להשתמש במטבעות מוסריים, שהם עיברים ברחוב בין בני-האדם הפשוטים והגסים, הצדיקים ההמוניים מתפארים יותר מדי ביחוסם לאלהים, וכפה מדבר גדולות הם מכריזים על עצמם, שבקאים הם בשבילי-הרקיע כשבילי-הארץ. כי הצדיקים ההמוניים האלו משתמשים יותר מדי במדה, שלא הותר לתלמיד חכמים ליהנות ממנה יותר משמינית שבשמינית. לא כן הצדיקות האצילית, היא אותה השיטה היוצרת והבוראת, שהביאה זרם חדש לתוך החיים ותסיסה רוחנית בעולם-המחשבה של היהדות. היא שואבת את חיותה מן הבאר ההיסטורית, מן המקור, שממנו נשאבו כל הרעיונות המקוריים שבתולדות ישראל – מתוך נשמת האומה. על הצדיקות הזאת ועל צדיקה מתוח חוט של חן ועל פניהם נראה היופי התמים, שממנו מרוקמים תאי נשמתם, בפניהם של הצדיקים האלה משתקפת מין אצילות רוחנית, שהיא הסכום הנפשי של התנהגות חסידית. מי שהגיע למדרגתה של צדיקות זו, עבר כבר שבעת מדורי הבחינה הנפשית, ובנדאי צרף ולבן את עצמותו הרוחנית עד שהגיע לבחינת איש-מופת מוסרי. הצדיקים מן הסוג השני הם רייקנים מוסריים. המוסר שלהם נובע מתוך פנימיותם, בסביבתם שוררת רוח של הכרה-עצמית, אבל ריח של גאווה והתפארות אינו נודף מהם. הצדיקות ההמונית מקובלת אצל ההמון והנשים, שהם נוסעים אל הצדיק מפני שמאמינים הם בכח-נפלאותיו וביכולתו לשנות בשבילם סדרי-כראשית. אין האנשים האלה מרגישים בנסיעותיהם אלו צורך רוחני, אלא מין צורך

(1) "דגל מחנה אפרים", יוצא, ד"ה: "יש לאל ידי לעשות".

חמרי – אם אפשר לומר כן – מפני שבִּידוֹ נמסרו כל מפתחות השמים וכפרט מפתח הפרנסה. לא כן הצדיקות האצילית. היא מקובלת אצל בני־אדם, שיש בהם ריח־תורה ויראת־שמים. שיש להם נענועים נפשיים אל איזה דבר נעלם, שאין הם בעצמם יודעים בבירור מה טיבו. הם ניסעים אל הצדיק לא בשביל הנאתם החמרית, אלא בשביל הנאתם הרוחנית. הם עושים אותו להם לרב ומורה מפני שמאמינים הם בכחותיו הנפשיים, בנשמתו הכבירה, וגם בטוחים הם, שיש בידו לקרבם אל אותו הדבר הסמוי, שנפשם מתנגעת אליו כל־כך. באחת: הם מחזיקיו ומעריציו מפני שמרגישים הם, שהוא מוכשר לפתור להם את חידת עולמם הפנימי בתור בני־אדם ובתור יהודים, – פתרון, שבלעדיו חייהם אינם חיים...

לבוז.

קִסְמֵי מוֹת.

רִאִיתִי אֶת הַשֶּׁמֶשׁ בְּרִדְתּוֹ הַיָּמָה ,
וְהוּא עָנָם וְחִלְלִי—
וַיֵּן עָלַי הַשֶּׁמֶשׁ אֶת אֲרָגְמָן אֲעֵרוֹ ,
צֵעֵר חַי , מְדַבֵּר אֶל־הַנְּשָׁמָה ;
וַיִּפְּלוּ הַנִּיצוּצִין עַל פָּנַי וּבְתוֹךְ עֵינַי—
וַיִּפְּלוּ גַם־עַל צְלִי.

הַשֶּׁמֶשׁ בַּד ; עוֹד הָאֲדָמָה הַמְּעֻרָב שְׁעָה־קָלָה ,
עוֹד הַבְּהֵבּוֹ שְׂפּוּלָיו ;
הַשֶּׁמֶשׁ בַּד—וְעוֹד שְׁעָה לְחֹשֶׁה אֲדָמִימוֹת—
עֲצָבָה רַחֲקָה וְנִעְלָה...
וְהַלְיָלָה בָּא וְנָשַׁב בְּאֵשׁ הַיָּם וּלְבָדּוֹ ,
וְנִתְלָה בְּשׂוּלָיו.

הַשֶּׁמֶשׁ בַּד. שְׁנֵי עֲדִים הָיוּ לוֹ : אֲנִי הוּא—
אֲנִכִּי וְגַם צְלִי ;
שְׁנֵי עֲדִים הָיוּ לוֹ שְׂרָאוֹ בְּצִעְרוֹ ,
וּמְעֵמוֹ מִפִּיהוּ...
בְּשִׁנְיָנוֹ דְּבִקָּה אֵשׁ הַצֵּעֵר הַלּוֹחֶשֶׁת ,
הַצֵּעֵר הַחִלְלִי.

אך צלי נתן ידו אל הליל האפל—
הצל שנוח בצדי.
בכבש הלילה את וְהָרִי המערב -
השתרע על כל שפל...
ונשארו לו, לשמש—רק בן-קדיש אחד,
ולב יחיד.

הם, מי אומר: — תפל אכר באפלה! —
—לא זכרון, ולא שמועה! —
עוד קו חכליל יש שבלבי הוא מהבהב,
קדון ארמזמה ואבלה, —
נמי חשף אותה לא יכסו,
ולילי-עד לא יכבוה.

ולבי לא לשמש שיופע בשמי רמים,
ואורו לא בשבילי—
עוד הלילה אמות, כי בך ישירה בעיני!
למות בךמי ימים —
ויהי מפרק גם על קברי צער מותי,
לוחש וחכלילי — — —
יצחק קצנלסון.

לתולדות הישוב בארץ־ישראל.

(מוקדש לחג חצ־היובל של ראשון־לציון).

ב.

תקופת המעבר.

אחרי השתדלות עצומה מצד אחרים מעסקני חוץ שבחול ומצד פקידים אחרים נדחה בלִיךְ בשנת תרנ"ג ממשמרתו. את מקומו לקח פקיד חרש, מר חזן, אדם רך־המונ, בשום מעלות טובות לא הצטיין הפקיד החרש, לא בחריצות ולא בהבנת הענין שלפניו. הוא לא הבין, ולא בקש להבין, את הסבה הנכונה, שעכבה עד עכשו את התפתחות המושבה, ולא עשה, ולא בקש לעשות, שום תקון עיקרי. אבל מפני שהיה אדם רך ונוח, נשתנה יחסו אל האכרים וקבל צורה פחות או יותר אנושית. בימים הראשונים עוד נמשך כמו בעל כרחו אחרי המהלך הישן, שהיה יודע רק "לענוש" ו"לַגֶּרֶץ" אבל מעט מעט נשכחו החזיונות המעציבים הראשונים.

את ערך האכרים הרימו בעיני הפקידות ההכנסות ההנוגות, שהתחילו לקבל טכרמיהם. אף על פי שהפקידים ידעו היטב, שאין שום בסיס כלכלי להכנסות הללו, עם כל זה לא יכלו לנהוג מנהג של קלות־ראש באדם, שמקבל חמשה, עשרה וגם חמשה־עשר אלף פראנק לשנה. סכומים כאלה מעוררים רגש של כבוד...

ועוד בשנת תרנ"ב נהיה דבר במושבה, שהרים את כבודה הרבה. כל כרמי הנדיב נתחלקו בין חמשה עשר אכרים חדשים, שהתנחלו בעזרת הנדיב. ושתי טובות גרם השנוי הזה למושבה: נתרבה מספר האכרים ונפתח מספר הפקידים; ואז נשאר בידי הפקידות רק הפרדס. בכלל האכרים החדשים היו: שני גננים־שניים, 5 גננים־שלישיים, 2 פועלים, סופר־הפקידות אחד, מורה אחד, אָח אחד של מנהלת בית־הספר ושלושה שהיו מקודם בעלי נחלאות קטנות. והדבר הזה, שֶׁלִּיתוֹךְ כת האכרים נכנסו אחדים מן הַתּ הקרובה לפקידות, השפיע גם הוא לטובה על היחס שבין הפקיד הראשי והאכרים.

אמנם, לֶאֱפִיָּה הֵאכִרִי של המושבה לא הוסיפו המתנחלים החדשים לוֹית־חן. חוץ־ממה שהיסוד האכרי החדש היה מנומר כל־כך⁽¹⁾, היתה גם התנחלותו כשהיא לעצמה מוזרה מאד: לכל אחד מהם נתנו 5 עֶקְטָאָר כרם, בלי בית, בלי אורות, בלי כלים ובהמות... ותנאי מפורש התנה הפקיד הראשי ש. עם האכרים החדשים, שלא

(1) משַׁנֵּן הדבר, שדוקא מחוץ האכרים החדשים האלה יצא האכר היותר מופתי שבראשון־לציון.

יבקשו להם בתים ואורות... והאכרים החדשים הסכימו לתנאי זה מפני שירעו, שאין תנאי הפקידות, "תנאי בני ראובן ובני-גד"... ואמנם החוש הטבעי שלהם לא רמה אותם. -איך שידרה, מה שפקידים נעשו אכרים הראה לדעת, שהאכריות היא ענין חשוב, ששכרו בצרו.

אחרי שהשלטון הקשה של הפקידות רפה מעט, התחילו החיים הצבוריים שבמושבה להשתנות מעט מעט לטובה. האכרים-וביחוד הצעירים שבהם-התחילו מתאספים, מדברים ומתווכחים על ענינים שונים, בעיקרה היתה שיחתם סובבת על הנהגת-הפקידות, על היחס שבין הנתמכים והבלתי-נתמכים, על בית-הספר וסדריו, לסיף יסדו גם בית-ספרים--בחדרו של אחד מן האכרים, אמנם, המוסד החדש לא קבל אשור מצד הפקידות, אבל האכרים ובני-המושבה השונים היו מתאספים בו והפקיד עשה את עצמו כאינו רואה ואינו יודע, זה היה המוסד הצבורי הראשון, שנכרא במושבה ע"י האכרים עצמם, אחרי התקופה הארוכה של "לקיחה". ומתוך החדר הזה יצאה האנימציה נגד הפקידות, עד שהרגיש הפקיד בדבר-וסגר אותו. ומעשה שהיה כך היה: כאמור, היו מבקרי בית-הספרים מדברים על הנהגת הפקידות ועל סדרי בית-הספר, ופעמים שמתוך הדברים הללו היתה נשמעת בקורת חריפה על כל הענינים האלה, ואחד ממבקרי בית-הספרים-פועל משכיל-כתב מאמר בעתון הרוסי "Восходъ", שבו העביר תחת שבט-הבקורת את סדרי בית-הספר. אחרי תקופה ארוכה של שתיקה ושל מאמרי-חנופה לפקידות בעתון המקומי, היה המאמר הזה-הקריאה הראשונה למלחמה בפקידות, שיצאה מתוך המושבה עצמה. הדבר הזה העיר את חמת המורים ואחר מהם כתב התנצלות ב"הצפירה". ויותר ממה שבקש להציל את כבוד ביה"ס בקש לחלל את כבודה של אשת-אכר אחת, שנחשדה, כי ידה במעל. והבעל קנא לכבוד אשתו וביום השבת, כשקצא כל הקהל מבית-התפלה, נגש אל אותו המורה-הכתבן וסטר לו על לחייו...

או התעוררה כל הפקידות, והפקיד הראשי כעס והוציא את גזר-דינו של אותו אכר, שלא לקבל את ענביו אל היקב (ש). החליף אחר-כך את העונש הקשה הזה בקנס של כסף) ואת בית-הספרים סגר...

אחרי זמן-מה, כשקטמה רוח הפקידות וכעסה עבר, התירה לפתוח את בית-הספרים ולא נסגר עוד עד היום הזה.

והאכרים, מיום שניטלה מהם חירות החיים הצבוריים, אחרי "המרידה" הראשונה, לא פסקו מלשאוף, שתשוב ההנהגה הצבורית לידם, אבל כל זמן שפחדו של בלוח היה על פניהם, לא נועזו אף לחשוב, שאפשר להוציא את שאיפתם לפועל; ואולם, כיון שסגר פחדו של בלוח והכל הכירו ברכותו של הפקיד החדש חזן, התחילו האכרים לחשוב ולדבר בענין הקרוב אל לבם... וסוף סוף עברו מדבור ומחשבה למעשה.

בראשונה יסדו בני המושבה בית-תבשיל כללי ברשיונה של הפקידות; ואנשים נבחרו מבני המושבה לנהל את הענין הכללי. אלה היו הנבחרים הראשונים מיום שנשתעבדה המושבה לפקידות... בית-התבשיל שבראליץ היה הצעד הראשון בדרךם לשחרור.

לתולדות הישוב בארץ־ישראל

ובשנת תרנ"ד נתן הפקיד רשיון לבני המושבה לבחור מקרבם, ועד", שיחשב לראש המושבה ויהיה המליץ בין הפקידות והאכרים. המקרה הזה נתן שמחה בלב בני־המושבה והיה כנצחין גדול בעיניהם. אמנם, זכיות הועד היו מוגבלות מאד. כל המיסדים הצבוריים התכלכלו כבראשונה על פי הפקידות ועושי־רצונה; אנשי־הועד לא נועזו להתערב בענינים הללו. אבל הועד, כיון ש"היה, התחיל לבקש לו עבודה. היו אכרים, שכדי לתת כח ועזו לנבחריהם התחילו מגישים את משפטיהם אל הועד ולא אל הפקידות. הועד היה בא לפני הפקיד להמליץ על דרישות שונות של המושבה בכלל ושל אנשים פרטיים בפרט, ועל ידי זה קבלה ה"הליכה" אל הפקיד צורה מעט יותר הגונה, אף על פי שלא הרבה מן האכרים הסתפקו ב"הליכתו" של הועד לבד... האספות, שהיו האכרים מתאספים לבחור את נבחריהם, לדרוש מהם דין וחשבון, דין־וחשבון זה עצמו של הנבחרים, הוויכוחים ועוד, כל אלה הביאו לתוך המושבה איוה וזם של חיים כלליים משותפים.

אבל יחד עם האורות באו גם צללים. הקרנים הראשונות של שמש־החירות הקמו את גליד הקרח—ונמס, ואז בצבץ במקומות שונים, יחד עם צמיחת העשבים הרכים הראשונים, גם אותו הרפש, שנצטבר במשך החורף הארוך... לא כל אנשי־המושבה היו שבעי־הרצון בנבחריהם, אלה מקנאה, אלה מחשבינות פרטיים ואלה מטעמים פחות או יותר נכונים. מתנגדי הועד מצאו, שהוא משתמש יותר מדאי בזכויותיו, יותר נכון—שהוא מרחיב יותר מדאי, ואחרים לא בושו להשתמש באמצעים בלתי־נקיים ולחשו באוני הפקיד, שהועד מסג נבול—והיעד נסגר...

בשנת תרנ"ה התחדש הועד שנית בצורה מוזרה מאד: שבעה טובי העיר נבחרו על פי גורל... אבל לא עברו ימים מועטים ו"הועד על פי גורל" בטל, ואחרי חפסקה קטנה נבחר ועד מטובי המושבה באמת. ומאז התחילו החיים הצבוריים להתפתח מעט מעט והזכויות הצבוריות של המושבה גדלו ונתרחבו משנה לשנה, ולסוף, כשנמסרו כל החיים הצבוריים לידי הציבור עצמו, עשה הועד הרבה תקנים מועילים, שנדבר עליהם בפרוטרוט כשנבוא אל תקופת התססה.

שבע שנים נמשכה ממשלתו של הפקיד חזן בראשון־לציון: מיום שירדה ההנהגה התקיפה של בלזך ועד שעברו המושבות לרשות יק"א ונחנה להן אבטונומיה שלמה בענינים הצבוריים; וכך הזמן הזה היה כעין מעבר מתקופה לתקופה. וראוי הדבר לתשומת־לב: בשתי השנים הראשונות של ממשלת־חזן אפשר היה להכיר איוו תסיסה רוחנית בחיי המושבה, האכרים כאילו הקיצו מתדרמתם הקשה לחיים חדשים ובקשו לשנות את חייהם; אבל עד מהרה עברה ההתעוררות הרוחנית הזו ושוב התחילו שנים של ירידה, של נסיגה־לאחור... ומפליא הוא החזיון המעציב הזה, וקשה להבין את סבתו. קצתו של דבר מתבאר על ידי זה, שכחותיהם המיסריים של האכרים נחלשו בתקופה הראשונה ולא הספיקו לחיים של התנגשות, לחיים בעלי תוכן יותר עשיר, וקצתו—על ידי מה שאפיו הדרך של הפקיד הועיל לפתח את הרקבון. בלזך היה רשע במלא מובן המלה וחזן

היה איש טוב. אבל בלוח היה בעל אופי מיוחד-ואופי חזק מאד-באופן שאישיותו החזקה בטלה את אישיותם של כל האחרים. חזן היה אדם בלי אופי, רך כקנה ומשתעבד לכל השפעה, ועתה מהרה נתבטלה אישיותו ונשתעבדה להשפעתם של בני-אדם מן המושבה, באופן שהיה בידי רבים כחומר ביד היוצר, וה"לקיחה" נתרבתה, והבלבולים התמידו, וממילא גדלה השחתת המדות...

לפי תנאי-חייהם של האחרים, שנשתנו לטוב, היה אפשר לקוות לתוצאות אחרות לגמרי. מצבם החמרי של האחרים הוטב, הרבה מהם קבלו הכנסות הגונות מאד וכמעט כולם לא ידעו מחסור. עול הפקידות הוקל הרבה ובהרבה מעשים, שמתחלה היו רעים בעיני הפקידות, לא השגיחה זו ביותר. החיים הכלליים התחדשו, לאחרים הותרה איוו הנהגה עצמית ואף רשאים היו להתאסף ולהתקבץ על עניניהם ולחשוב מחשבות על עתידותיהם.

במצב כזה היה אפשר לקוות, כי רוח האחרים יתחדש יותר ויותר ושאיפתם לחיי חירות, לחיים עצמיים, תלך ותתגבר, באופן ששוב לא יהיו יכולים להיות ער-ראיה אינדיפיקנטיים לכל ה"מעשים" הנעשים סביבם ויתאמצו לשים קץ לחיי-כזו ולמעש-רשע אלה, שהיו רואים על כל סביבותיהם...

אבל לא כך היה...

זיק האור, שהבריק בראשית ממשלתו של חזן, נכבה וחושך כסה את המושבה. איוו מנוחת-מות באה עליה שנית, איוו קורת-רוח, שהיא ממתה כל תנועה נפשית רוממה. מן הצד היה נראה, שהאחרים "שמחים" בחייהם ורבים נחתו; אבל קשה להאמין, שהם לא הבינו, עד כמה רעוע יסודו של ה"אור" הזמני. קשה להאמין, שלא ראו את הרקבון הממלא את כל אותו ה"עולם", אשר ממנו הם לוקחים את עשרם ואשרם. הרי האחרים היו יכולים לדעת-וגם ידעו-מכל מה שנעשה ביקב, מכל מה שנעשה במסחר-היין, סכומים עצומים אבל היקב בתור דמי-ענבים, בתור הוצאות-עבודה והוצאות אחרות-ולא הכנים כלום... מן הענבים לא נעשה יין וממעט היין לא נעשה כסף. בתי-המסחר על חשבון הפקידות כבר נסגרו. מכל סוחר המזרח, שעסקו במכירת היין על חשבונם, הצליח פחות או יותר רק הסוחר במצרים, שבמשך שנים הספיק להגדיל פי עשרה את כמות היין של ראל"צ הנמכר במצרים, אלא שמה שעשה רק לטובת עצמו עשה-וינצל את היקב. שאר הסוחרים בכל שאר המקומות לא עשו כלום ואחרים מהם רמו את היקבן ואקדו את כספם. רכבות פראנקים, חברת "כרמל", שהצליחה הרבה ועשתה שם ליין ראל"צ, לא יכלה לשנות באופן עיקרי את מצב-הדברים, כי מכרה בארצות, ששכם היין גדול שם ואין למכור בהן הרבה, ולמרות מה שכל זה היה גלוי וידוע לאחרים, לא דאגו דאגת-מחור וחיו חיים טובים, כאילו היה מצבם איתן באמת, כאילו היו כל חייהם מתוקנים, בניהם מתחנכים כראוי ומקבלים את ההכנה הדרושה לחיים, כאילו כל "עתידם" מלא תקוה ואורה...

האחרים התחילו להרשות לעצמם "מותרות" גם במלבושם, גם ב"נסיעותיהם" התכופות וגם בכל פרטי-חייהם, אבל ביותר היה ניכר שגוי לרע בחנוך בניהם, הבנים לא נתחנכו כלל וכלל לא לחיים-כאשר-ולא לחיי-האכרות. האידיאל היותר נשגב של האחרים

היה--לשלוח את הבנים, "חוצה", וה"שליחות" הללו אכלו אלפי פראנקים והכניסו רקבון בכל הדור הצעיר, והאורחים היותר רגילים בימי הקיץ בבת-המלון של יפו, ירושלים וגם בירות היו-אכרי ראשון-לציון.

עבודת הכרמים נעשתה, אמנם, כראוי, בלי התרשלות, כי בה היתה תלויה ה"הכנסה", אך העבודה היתה נעשית יותר ויותר ע"י אחרים, ויד הערביים היתה גם בומירת הגפנים וגם בהרכבה, ואף "משגיחים" ערביים אפשר היה למצוא בכרמים... העצלות גדלה יותר ויותר, היו אכרים, אינטליגנטים, שנחשב להם לחרפה להשקות כמו ידיהם את סוסיהם ביום שעגלונם היה עוזבם...

ובחייהם הכללים התחילי האכרים להשתמש בזכויותיהם במקום שלא היה בזה צורך כלל ולהקדיש את כחותיהם ואת כספם למוסדים צביריים, שרק בימי מנוחה שלמה ופרנסה מצויה ביותר יש בהם צורך. למשל: במושבה נתיסדה מקהלה של מנגנים, שאכלה את כסף הצבור ואת זמן הצעירים והכניסה הרבה קלות ראש לתוך חייהם; במושבה נבנה בחמשה עשר אלף פראנק, שלוו האכרים ברבית גדולה, "בית-עם" מהודר,--בעור שבת-הספר היה עוזב לגמרי וכל הדור החדש הלך וגדל ללא תורה וללא התפתחות,--ואיש לא שם על לב לדאוג לצרכי החנוך, ואיש לא הוציא פרוטה כדי לחדש דבר-מה או אף לתקן דבר-מה בעניני החנוך...

וזכר אנכי מעשה אחד, שלא ימחה מזכרוני:

בשנת תרנ"ז, בחורש סיון, כסו תולעים את כל הכרמים וגרמו להם הרבה הזקה. האכרים, שעד עתה לא ראו בעיניהם את המכה הזו, פחדו לגורל כרמיהם, שלא יאבדו לגמרי, כשני חדשים היו האכרים וכל בני-ביתם עסוקים בלקיטת התולעים מעל הגפנים, ומאות ערביים וערביות עזרו להם, ומן הערים באו התלמידים והתלמידות של בתי-הספר ללקוט ולעזור, פעמים שהיו עובדים בכרמים ארבע-עשרה שעות ויצפות, בעצם הזמן הזה עברנו פעם-אני ואחד מידידי--דרך ראשון-לציון ליפו לרגלי אותה העבודה עצמה--והנה לקראתנו תהלוכה כזו: להקת אנשים צעירים, כולם מלובשים מעילים שחורים וכתנות לבנות, ופרחים בידיהם... אלה היו צעירי המושבה, חברי ה"תזמורת", שהלכו להצטלם, ו"המנצח בנגינות"--היינו של היקב--בראשם...

יותר ממה שהיחה ניכרת הירידה בחייהם הפרטיים והכלליים של האכרים, היתה ניכרת ביחסם אל הפקידות...

היו ימים והשם "פקיד" או "פקידות" העיר חמה, שנאה וגועל-נפש בלב כל אכר, היו ימים, שכל אכר היה שמח לשמוע שם פקידו מנואץ, היה משתוקק לשמוע בקורת ועזימה על כל תהלוכות הפקידות ולעתים קרובות היה שופך גם הוא--אמנם במסתרים--את שיחו ואת כעסו עליה. האכרים היו מתיחסים אל הפקידים באותו הבטול הפנימי וההכנעה החיצונית, המציניים את יחוסו של היהודי הגלותי לכל ה"גוים"--מציקיו ומענייו... הפל היו מכזים את זה, שבקש קרבנם של הפקיד או של הפקידות, גם ביאתו של ה"אב" (שיר) לא היתה מעוררת במושבה שום "סימני-כבוד" ו"סימני-שמחה" מצד האכרים.

ופתאום נשתנה היחס הזה: ההכנעה החיצונית נתמעטה ולעימת זה גדלה

העברות הפנימיות. פקיד או עוזר של פקיד, אם היה בא אל ביתו של אבד, היה האבד חישוב את הדבר הזה לו לכבוד, עוזר הפקידות, אם היה "משפיל" את עצמו ליצאת במחול עם אחת מבנות-האכרים, היה נחשב הדבר לאישר גם לאב וגם לבת, והחתינה, שרבו בה האירחים-הפקידים, היתה משובחת, רוב האכרים חנפו להפקידים ולהפקידות והשפילו את ערכם בעיני האחרונים, ואיש לא בזה להם בלבו. ...

בערב ראש-השנה התחילו לבוא אל בית הפקיד כדי לברכו ב"שנה טובה"... וכשבא ה"אב" שייר בשנת תרמ"ח לפקד את המושבה, ערכו לו האכרים "פנישה" נהדרה, שלא עשו לו כמוה כל הימים, רוב בני-המושבה יצאו לקראתו ו"התזמורת" בראשם, ואחר כך עמדה התזמורת עד שעות מאוחרות בלילה בחוץ, מתחת לחלונות ביתו, ונגנה "סרינאדה" לכבודו... ולא עוד, אלא כשהיו האכרים שומעים בקורת נמרצה על מעשי הפקידים, היו עושים את עצמם כאילו נגעו בקודש-הקדשים שלהם...

בשנת תרנ"ח כתב צעיר אחד מבני-רחובות דברים קשים אחרים נגד הייני ומעשיו ביקב. אז בא מכתב אל היער של המושבה רחובות מאת פקידות היקב לגלות את שם הכותב, ואם לאו תסבול כל המושבה, ואז השתדלו גם הרבה מ"עסקני" ראשון-לציון בדבר זה, עד שלסוף כתב ועד-המושבה מכתבאל מערכת "הצפירה", שבה נדפסו דברי הצעיר, ובקש לגלות לו את שם הכותב... באותה שנה נדפסה ב"הצפירה" שורת מכתבים על חיי המושבות בכלל ועל מעשי הפקידות בפרט. אלה היו הדברים הראשונים, שבהם נסו כותביהם להסיר את המסנה מעל מעשי הפקידות בלי שום "צ'מזניות" יתרות, אז קמה מהומה במושבה ראשון-לציון; רצים יצאו מאת המושבה אל כל שאר המושבות ואספו חתימות כדי לחתום על ה"מחאה", שערכו אכרי ראשון-לציון נגד אותו כותב... ומענין הדבר, שהרבה מחבריו של אותו כותב חתמו גם הם על ה"מחאה" מיראה; ויותר ממה שפחדו מיראת הפקידים, פחדו מיראת חסידיהם שבקהל האכרים... ומענין עוד יותר הדבר הזה: ה"מחאה" נכתבה ונחתמה רק שנתים לפני קצתה של הפקידות ה"נדיבית": אחרי שנתים בא מאירסון וגלה את כל מעלליהם, וכל האכרים שמחו אז לאידה של הפקידות...

עד היכן גדלה ירידתם של האנשים ועד היכן הגיעה השחתת המדות!

בשנת תרנ"ו התחילה הפקידות לקחת מאת האכרים 3% מהכנסותיהם להוצאות-המושבה. הטובים שבמושבה שמחו לשנוי, זה בתקומם, שעל ידי זה יוכלו להתערב בהנהגת המוסדים הצבוריים; אבל תקוה זו לא באה, בשנת תרנ"ח התחילו לקחת 5%, אבל בין כך וכך רפתה שאיפתם של האכרים לקחת את גורל המוסדים בידיהם וכמעט שלא נמצאו עוד אנשים, שידרשו זכותם בכל תוקף. אף בימי הירידה נמצאו אנשים מבין האכרים, שלבם כאב על השנוי לרע במהלך רוחם של אחיהם. בין אלה נמצאו אחרים מן הנתמכים, שמהם יצאה האיניציאטיבה להתחיל בתשלומי החיובות לנדיב, בשנת תרנ"ו הודיעו חמשה אכרים להפקידות, שיסלקו לה על חשבון חיובותיהם 10% מהכנסתם

השנתית. אבל המעשה הזה לא משך אחרייו את לבם של שאר האכרים, והרבה מהם אף התרעמו על מעשי ה"משוגעים". . . המסלקים המועטים מבין הנתמכים ומבין החפשיים נעשו מעט מעט כעין "אפוזיציה" לכל שאר בני המושבה, ולא לה המועטים נלוו הצעירים, שישבו במושבה ולא היו אכרים. פעם אחת, כשחגגה כל המושבה את חג המשפחה של אחד מבית-הנדיב, לא לקח המועט הזה חלק בחגיגה באופן דימונסטראטיבי והפרוד בין שני המחנות נעשה גלוי. וכן היתה התומורת לסלע המחלוקת בין הרוב והמעוט: המעוט טען, ש"אין שרים בשרים על לב רע" ... על צד האמת נבראה ההתנגדות מטעמים יותר עמוקים, אלא שמצאה לה אמתלא בענין התומורת. כל מי שהיה בעד החנופה לפקידות, היה בעד התומורת, וכל מי שהיה נגד הפקידות היה נגד התומורת. ההתפלגות במושבה הזכירה לנו את "ימי אוסיקצקי", וראוי הדבר להזכר, שאחדים מאלה, שהיו אז במפלגת-הפקידות, נחשבו עליה גם עתה ואחדים מן המתנגדים אז היו גם עתה ביניהם.

ובעוד בני ראשון-לציון "שוקטים על שמריהם" ועוסקים ב"פוליטיקה הביתית" שלהם, נשמע פתאום רעם בגלגל, שהחריר את מנוחתם. יצא הקיל, שהנדיב רוצה למשוך את ידיו מן המושבות ...

ביד שבט שנת תרנ"ט בא הנדיב בפעם השניה לפקד את המושבות ביהודה. מתוך דבריו של הנדיב הפעם קשה היה לשפוט, שאמנם החליט למשוך את ידיו מן המושבות. אבל נקל היה להבין, שאיזו תמורות ממשמשות ובאות. והדברים, שדבר במקומות אחדים, מלאים הם ענין מפני שהם מפיצים אור על תכונתו של האיש הזה ועל יחסו ל"ישובו ולאנשיו" ואף על אפיו של הקהל המקיף אותו.

כשבאו אכרי ראשון-לציון לברכו בבית הרופא, אשר סר שמו אחרי בקורו ביקב, קבלם בפנים יפות ובמנוחה. אך פתאים התחיל להתרגז ופנה אל פקידיו ושאל אותם בפני האכרים: "האומר להם עתה?" - וקורם שהשיבו על שאלתו קרא בהחלט: "אימרו" -. אז פנה אל נבחרי האכרים ואמר להם: "דעו לכם, כי מן היום הזה והלאה לא אוסיף עוד לתמוך בכם. כבר הגעתם לאותו מצב, שאין לכם צורך בתמיכתו. ואל תחשבו, שפקידי גרמו לכך; רק ברצוני לחלשתי כן. איני יכול עוד לתמוך בכם. מחר הענבים גדול מאד ואת ייננו אין אנו יכולים למכור במקח השוב. איני יכול לשלם מאה ולקחת חמישים, נקוה, שהיין יוטב והקונים יתרבו, ואז יוטב מצבכם. עתה עבדו בחריצות והשתדלו לכלכל את נפשתיכם. אל תשימו תקותכם רק בענבים, בקשו מקורות חדשים לחיים. אל תבקשו מתירות, חיו בפשטות ולא תצטרכו לבריות. יש לנו אחים עניים הרבה הצריכים לעזרה. ראשון-לציון כבר קבלה דעה".

וכשהתחיל אחד מן האכרים להמליץ על אחיו, ש"הפכו מדבר שמם לגן-עדן", שמע אותו הנדיב ברברים ואמר: "כן, הודות לעמל פקידיו ... בפתח-תקוה, כשראה ערביים עובדים בשדה, כעס ושאל את פקידו: "מפני מה עובדים פה ערביים ולא עברים?" -- והפקיד השיב: "העברים בקשו ללכת ולראות את פניך, ואקח היום ערביים במקומם" - וכחשו של הפקיד עמד לו,

ואיש לא מחה נגד דבריו הכוזבים ,
 ובעקרון, קִשְׁשָׁאֵל את מנהלת בית־הספר, אם שומעים תלמידה צרפתית,
 והיא השיבה לו: „בית־הספר הוא עברי ולא צרפתי“, הלל אותה הנדיב על
 דבריה ואיש לא מחה גם נגדם.
 ולבני־רחובות אמר, כי בשביל שהם „יראי־שמים“ עזר להם אלהים ולא
 הביאם לידי מתנת בשר־ודם...
 וכשעלה אל גבעת המושבה הביע את ברכתו, שקִשְׁיבוא בפעם השניה
 תהא כל הדרך בין המושבות בידי היהודים.
 וכשהתנגג על מראה הנמיעות, אמר לו אחד מראשי המושבה, כי
 בעצותיהם הטובות של פקידיו נעשו כל אלה...
 וכששב עוד הפעם לראשון־לציון, דרש ביום השבת בבית־הכנסת והטיף
 „מיסר־השכל“ לכל הנאספים וגם מחה נגד „המגבעות“, שראה מעל עלית
 הנשים, ובמיצא־שבת אסף אל „בית העם“ רק את אכרי ראשון־לציון ורבר
 אליהם דברים קשים, אף הודיע את החלטתו להוריד ירידה גדולה את מחיר
 הענבים...
 אז קמו מהומה ומבוכה במושבה „משתדלים“ הלכו אל הנדיב, וראש־
 המושבה „רחובות“, שבתור מיסד ה„כרמל“ נשא חן בעיני הנדיב, התחנן
 לו על אחיו המסכנים, וסוף סוף הסכים רותשילד להוריד את המקחים באופן
 הדרגי ולא פעם אחת.

ומאז התחילה התקופה של ירידת המקחים... אבל יחד עם הירידה
 החמרית התחילה העליה הרוחנית...
 בסוף שנת תרנ"ט יצא עוד הפעם הקול, שהנדיב מושך את ידו מן
 המושבות. ביאתו של מר מאירסון לבקר את הישוב הוסיפה תוקף לשמועה זו.
 ובתחלת שנת תרס"א נעשה הדבר ברור ומיחלט: המושבות עוברות לרשות
 יק"א מבלי שהן יודעות מזה ומבלי ששאלו אותן... אז התחילה תסיסה
 עצימה בתיך המושבות. ותקופת־התסיסה הזו, שאמנם לא נמשכה זמן ארוך,
 היתה אחת מן התקופות היותר יפות שבדברי ימי הישוב.

משה סמילאנסקי.

בְּנֵי עֶרְב.

I.

אציל רעב.

באותו קיץ היה רעב בדרום הארץ. מתחלת החורף ועד אחריתו לא ירדה אף טפת מים אחת. נסגרו ארובות השמים ולא נפתחו אף פעם. לשוא התפללו החגים הקדושים, לשוא צעקו הדרווישים ויבכו בני הארץ: פני השמים קשים כברזל ומזוקקים כבדלח ואין בהם אף סמן לגשם. יש אשר יעלו פעם עבים מן הצפון ומן המערב וגם רוח ינשב בחוקה-ותחי התקוה בלב האדם; אבל רק עד חצי השמים הגיעו העבים ויעמדו, והרוח שנה את מהלכו, רואים הם בני האדם את הגשם מרחוק, רואים הם את הטפות המטפטפות בצפון-ואליהם לא יגיע... ועוד הפעם מטהרים השמים והרוח כאלו לא היה. אנחה עמוקה מתפרצת מלב האדם ואבלים וחפויי ראש שבים הם אל אוהליהם ומתחבאים לבלי לראות את הרעה. יש אשר גם קללה חשאית תרדוף אחרי העבים הקלים...

ובאותו חורף לא פתחו בני הדרום את מטמרותיהם ולא זרעו את שדותיהם. ככלי אין חפץ בו היו משלכות המחרשות מאחירי האוהלים ופניהן מלאות בישה וכלמה. ויש אשר שוכני האוהלים משליכים אליהן מבט מלא שנאה וקצף. כאלו הן אשמות... והבקר והצאן התהלכו בשדות וראשיהם מורדים למטה בעצב, מבקשים הם מרעה ואינם מוצאים; האדמה קשה ולא הוציאה אף דשא. יש אשר הן עומרות ומעלות גרה בשתיקה, ובשתיקתן יש מעין התמרמרות קשה, ומביט אליהם הרועה ולבו נשבר. הסוסים והגמלים עידם אוכלים מן המוכן, אבל מרת האוכל הולכת וקטנה מיום אל יום והקיבה מתחילה להתכוץ. גם שוכני האוהלים עידם אוכלים, אבל רואים הם בעצבון ששקיהם מתרוקנים ושוב אינם מתמלאים. באמצע החורף כלתה החטה והשעורה, העניים נתנו בעבוט את כל אשר להם לאחיהם העשירים והבינונים שוברים בר בכסף, שער הרנן עלה פי שנים ושלש מן הרגיל. הכסף אול מכלי האמידים, והכלים מאהלי העניים, והרעב הולך וגדול כל ימי החורף.

וכשבא האביב הרימו בני-הדרום את אוהליהם ויסעו...

מחנות, מחנות נסעו מן הדרום אל הצפון. האוהלים וכל הכלים מונחים על נבי הגמלים הרזים, ההולכים לאטם ומתנועעים בעצלות. מאחוריהם מתנהלים לאטם השורים, הפרות והצאן, כלם דקים, עצמותיהם שפויים ומבטיהם כאלו מלאים תפלה; בקשו רחמים עלינו... בראש הגמלים הולכים הגברים, פניהם נועמים וקוררים, שערות ראשיהם וקניהם גדלו, כבושים פניהם בקרקע, וכשאימרים

להם שלום כמעט שאינם עונים; בושים הם... ומאחורי הבקר והצאן הולכים הנשים והטף. פנים קמוטים ונאלחים, עינים נמקיות ושפתים יבשות ומבט חולני... מעצב מראהו של מחנה כזה, נדמה לך כאלו שלט איום נדבק אליו ועליו הכתבת: רעב...

אל הכפרים אינם נגשים; הפלחים מביטים עליהם בעין רעה, ככברת ארץ מן הכפר הם נוטים נטית ארעי את אוהליהם, הבהמה נפוצה לכל עבר לבקש מרעה. הנשים הולכות אל הכפר להביא מים, הילדים נגזרים אחריהן ובדרך הם מלקטים קליפין של פירות, שיורי ירקות רקובים, ואת המלוקט הם בולעים בעורנו בכפם, הגברים עומדים בכנופיה ומתלחשים, מתיעצים הם, לבסוף הם פושטים אל העדר, בוחרים כבשים אחדים או עגל ומוליכים אותו אל הכפר, משם הם שבים; האחד עמוס שק דגן והנשואים מלוים אותו... וביראה, וכאלו בחרדת קדש, מריקים את הנמצא בשק אל הסדין שפרשו ארצה; חטה, דרה ושעירה, הכל מעורב ביחד. הנשים מתחילות לטחון, הגברים מלקטים עשבים וקוצים יבשים, עושים מדורה, עוד מעט והרגן היה לקמח; את הקמח עם הסיבון שמים בקדרות, שופכים מים ועושים בצק, לשים את הבצק ואופים מצות... והמצות עוברת מיד ליד ונאכלות בעודן חמית...

כשרבו מספר ההולכים מן הדרים, החלו בני הצפון להתלחש בראנה, ומלאכים יצאו מן הכפרים אל שרי המדינה בערים להגיד: בני הדרים פשטו עלינו, הם והבקר אשר לרגליהם, כארבה לרב ולחנו את המרעה, ושתו את המים, והגנבות והגזלות תרבינה בארץ. אבל מעיר הבירה באה פקידה, לבלי קחת „עשר“, ו„רקא“ משוכני האוהלים בדרום ולתת להם ולבקר ולצאן אשר להם להתישב בכל מקום אשר ימצאו שמה מרעה ומים, וישבו צירי הפלחים במפח נפש והבדואים שותו סביב הכפרים, בקנאה הביטו הבדואים אל הפלחים ובשנאה הביטו הפלחים אל הבדואים, הפלחים קשׁו־הלב שכחו את רב המיובה שהשפיע עליהם הדרים מדי שנה בשנה, כשהלכו לשם לקצור ויהיו שבים עמוסים הם, גמליהם וחמוריהם. והבדואים הרגישו את עלבונם וישתקו ורק פניהם נעשו מיום אל יום יותר שחורים ויותר נזעמים, יש אשר הצעירים בקשו לפשוט בשדות הפלחים; אלה החמורים רכי הלבב לא יעמדו בפניהם... אבל הזקנים עצרו בהם, מצות השׁיכים הגדולים היתה נמרצה; לבלי להפיל אף שער מראשי הפלחים ארצה ולבלי לגנוב משרון נעל ועד חמור ועד שור, והיה כי ירחמם אלהים והמטיר מגשמו ושבי בשלום אל בתיהם...

גם אל המושבות באו, בראשונה מתי מספר ואחרי כן יותר ויותר, הם לא ידעו איך יקבלום „בני הנכר“, אולי יגרשום בעזרת ה„קונסולים“. בין בני המושבות אמנם היו כאלה אשר פחדו פן תרבינה הגנבות ויאמרו לגרש את האורחים הבלתי קרואים; אבל היו גם כאלה אשר פני הרעבים העירו בהם רגשי כאב והשתתפות, ויש אשר הציעו גם לעזור להם... סוף-סוף נעשה יחס של רצון בין המושבות והדרומיים; הבדואים שותו מימיהן וירעו בשדותיהן של המושבות, ואלו מצאו בקהל הבדואים פועלים בוויל, וכשפרצה פעם אחת תגרה בין המושבה והכפר באו הבדואים לעזרת האכרים ויכו את הפלחים.

זמן הקציר הגיע ואחריו ימי הבציר. הרעבים, נפליז על העבודה ויעשוה בחצי המחיר ומספרה, מלקטים היה גדול פי עשרה מכל שנה ושנה. אז היקבים היו באים אנשים זקנים וילדים ומלקטים את שירי הענבים מתחת לעגלות ואיכלים אותם על חלאתם ועל פרשם... את הנטירה בכרמים היו מקבלים עליהם הרעבים בזול, אבל הכורמים פחדו למסור להם את כרמיהם, וביחוד, את הרחוקים מן המושבה. את נטירה כרמי, הסמוך לבית, מסרתי לאחד הרעבים, מחמד שמו. פניו המלאים איוז אצילות משכו את לבי ויעירו בי רגשי אמון. אבל האצילות של נוטרי רמתה אותי. ולא מפני שלא מצאתי בו מדות של אצילות, אלא מפני שהיה אציל יותר מדי...

מחמד היה גבוה הקימה, שחרחר ובעד פנים מארכים ודקים. שערותיו שחורות וזקן שחור מכסה את סנטרו; עיניו שחורות ועמוקות ובהן מהבהב איוז וזק של ליאות, של יאוש קל. בבקר, בצהרים ובערב היה רוחץ את ידיו ורגליו, משתטח על הקרקע ומתפלל בחמימות יתרה. הסבה אשר עשיתי לו היתה דלה מאד: ארבעה כלונסאות וסכך של קוצים ועשבים מלמעלה. בצלו של הסכך היה מחמד ישן ביום או יושב ומסתכל אל הדרום הרחוק. לו אשה ובן—ילד קטן—אשר נשארו יושבים בין אוהלי הרעבים מתחת לגבעת המושבה.

בלילה אהבתי לשבת אצל נוטרי ולשוחח על הדרום. —מחמד, שנות רעב כאלו באות אצלכם לזמנים קרובים? —אצלנו... לא ולא!—ענני קצת בגאון וקצת כאיש שהכלימו את פניו...— הדרום שלנו. ברכת אללה בה! בימי הקציר באים אלינו מכל קצוי הארץ: מן הצפון וממצרים ומהרי חברון. מחמד שתק רגע ויוסף:

—בן עשרים ושמונה אנכי כיום ולא ראיתי שנה כזאת. מספרים, שבקטנתי היתה שנת קללה כזו, גם אז סגר אלהים את שערי המטר, בחטאותינו הרבים!

—ומדוע לא תשאירו משנות השפע והיה לכם למאכל בשנת הרעב? —להשאיר? ... העשירים משאירים והם אינם רעבים. והעניים גם בשנות השבע לא ימצאו אלא כדי לכלכל את נפשות בני ביתם בלחם.

—ואיך זה כלה הדגן לעשיריכם בשנה זו? —כלה? ... לא מיניה ולא מקצתיה! לו פתחו השוכים הגדולים את מטמרותיהם, כי עתה היו יכולים להאכיל את כל בני הדרום לחם ועוד השאירו. —ומדוע לא פתחו?

—פותחים לאט לאט ומוכרים בעזה ומביאים שקים מלאי כסף וזהב. ועוד הפעם שתק מחמד רגעים אחדים ויוסף לדבר כשהוא שקוע במחשבותיו:

—כן, תיני, יש שבתוך המטמורות צבורים אלפי כִּיִּים של חטה ושעורה ומסביב להן אלפי אנשים רעבים ללחם... ושוב שתיקה.

—רעים הם השיכים העשירים שלכם, בשנה כזאת היו צריכים לפתח את מטמרותיהם ולתת לחם לכל הרעבים, אדם כי ירעב כלום אפשר לבלי להאכילו לחם? —רעים? ... כן, רעים, ומי הם העשירים הטיבים? ואצלכם במושבתכם לא כן? כך הוא בכל העולם!

ועוד הפעם שתק מחמד רגע ויוסף:

—ככה ברא אלהים את העולם: למעטים נתן הרבה מאד ולרבים לא

נתן אף מעט ...

וכשנוטרי שקוע במחשבות עולמיות כאלו אינו משגיח, כי השועל התגנב אל הכרם וזוכה משל אחרים, וכשהנני מעיר את אזני בהלכות הנמירה, יתנשא בעצלות ממקומו ומתנהל לאטו אל הגבול, ומי יודע אם אין ברגע כזה מחשבה בלבו:

—גם זה רעב ...

—מחמד, מנין לך פנים של אציל כשהנך עני רעב לחם? —שאלתי את

נוטרי בפעם האחרת, כשישבנו שוב בלילה אצל סֶכְתו הרלה.

—פנים של אציל? ... —שאלני הנוטר בתמיה, כאילו לא הבין איך אוכל

לדעת כזאת.

—כן, פניך עדינים וירך רכות, אין זאת שלא עבדת הרבה.

—אמת, לא עבדתי ולא אוכל לעבוד. יש לי גוף של עשיר וגשמה של

עני ... לעבוד איני יכול ולנצל את אחרים גם כן איני יכול.

ומחמד ספר לי ברברים מקטעים מקצת דברי ימיו. בן אחת המשפחות

העשירות והמיוחסות הוא וכל קרוביו עשירים, גם הוא ירש מאביו זכות של

חלקת שדה רחבה ועדרי צאן ובקר. אבל כל עשרו הלך וכלה. רב אדמתו לא

נעבד והמעט שנעבד אכלו הפועלים את פירותיו. גם בצאן ובבקר לא ראה

ברכה: מהם נגנבו ומהם מתו. מכל נחלתו לא מצא אלא לחם ביתו הקטון.

גם כסף לא היה לו. קרוביו לענו לו, חשבוהו לעצל ולחסר דעה. ובשנת הרעב

רעב גם הוא ככל עניי שבטו ...

—וקרוביך העשירים לא יעזרו לך בשנת רעב? היתנו לך, לאשתך ולילדך

היחיד לגזע ברעב?

—אפשר שהיו עוזרים אלו בקשתי ...

—ומדוע לא חבקש?

—נפשי „קְבִירָה“, חַנּוּ'ה, איני יכול.

קולו של הברואי הערום למחצה והבעת פניו מרי דברו הפליאוני. אנכי

הרגשתי, שאמנם שאר רוח בו ולא יוכל לבקש.

כששבתי פעם מן העבירה הביתה ואעבור דרך כרמי אשר על יד ביתי—

ולא מצאתי את נוטרי מתחת לצל אהלו; גם בשעה מאוחרת בערב לא

מצאתי. רק בלילה, כשיצאתי מן הבית, ראיתי את צל תמונתו כשהוא הולך

מתחת לגבעה. וגם ממחרת היום, כשעברתי את הכרם לא מצאתי, ויחר לי על

הרבר, ואלך אל אהלי הברואים לראות מה היה לנוטרי. עוד מרחוק ראיתי

את אהלו, צלעותיו קצת מורמות ומחמד יושב כפוף ומטפל בעריסה אשר לפניו,

—מחמד, אי? מחמד!

—הנני, חַנּוּ'ה!

—איך זה עזבת את כרמי הפקר ותלך להתעסק באהלך ?

—בני חולה !

התשובה הקצרה הזו הרגיוה קצת את ,בעל-הבית" שבי: כיצד ? כרמי

מה חטא ? ...

—אם בנך חולה, הרי אשתך תשגיח עליו, ואנכי משלם לך על מנת שתנמור—

אמרתי בקול של רגז, כשנגשתי אל האוהל הדל .

מחמד הרים את ראשו מעל עריסת ילדו ויבט אלי במבט מלא עצב ותם :

—חגיגה, את נפשי לא מכרתי לך ... אתה חס על כרמך, שאינו לא עצם

מעצמן ולא בשר מבשרך, ואנכי לא אחוס על בני, שהנהו עצם מעצמי, בשר

מבשרי וחלק מנפשי ? ...

מבטו וקול דבריו הסירו את כעסי לגמרי. את מקום ה"בעל-בית" שבי

לקח האדם.

—אבל בנפשך הוא ובנפש בנך, מחמד, את כרמי לא אעזוב ואמסרהו לנוטר

אחר, ולחמך מאין יבא ?

—ידעתי... אבל איני יכול...

ועוד הפעם הרגשתי שהברואי הערום למחצה הזה אמנם אינו יכול לעזוב

את ילדו החולה, כמו שלא יכל לבקש עזרה מאת קרוביו העשירים.

הבטתי אל אוהל הבר הדל והמצער, המלא טלאים על גבי טלאים ;

אל האשה הכחושה, שאינה אל גל של עצמית בתוך עור דק ושקיף ; אל כד

המים, אל השק בפנת האוהל, מקום שמור שם הקמח שקנה במחיר המגירי

אשר נתתי לו ואל העריסה, שמתוכה נשמעה לי אנחה חלשה ודקה, ואחשוב בלבי:

—הנשמה היתרה היכן תקצא ? ...

נוטר אחר לא לקחתי. למחר מת ילדו של מחמד ובעוד יום שב אל

עבודתו. פניו כאלו נעשו יותר מארכים ויותר דקים ומבט עיניו יותר מיואש.

נתתי לו עוד מגירי לשלם את הוצאות הקבורה. בלילה שמעתי את שירתו

הקטועה, שאינה אלא צירוף של אנחות, וביום ראיתי קשלך מתחת לצל אהליו.

עברו כשבועים. אנכי לא באתי בדברים עם נוטרי, הייתי עסוק. פעם

בבקר אחד בא אלי מחמד. הכרת פניו העירה בו שבקירו הפעם אינו מן הרגילים.

דבר בנו.

—מה שלומך, מחמד ?

—לא טוב...

—מדוע ?

—מתגעגע אנכי אל הדרום...

—אל הדרום ? — שאלתי בתמיה ואצחק, — הלא אין שם עתה לא עין

מצל ולא עשב ירוק, הכל שם נשרף מחוס השמש הלוהט...

פניו של מחמד נתמלאו התעוררות. עיניו הבריקו וכלו נשתנה ויהי

לאחר. איזה דבר התקומם בו, דבר חי וחזק.

—אל נא, חוגיה, אל תדבר ככה. אין מקום יפה מן הדרום, שם מרחב

יה, שם ברכת אללה... אין דבר מבדיל שם בין השמים ובין הארץ. האדמה

נשארה כביום שבראה האלהים: העצים לא עשו בה פצעים... ואין דבר אשר יעצור את מבטך מהביט עד סוף השמים... שם באויר נשמת בני מרחפת... מחמד שתק.

—תַּנְיָה, —הוסיף אחרי ויגעים אחדים—מה הייתי רוצה לשוב עתה אל ביתי... ועיניו הביטו דרומה, מביטות הן ותועות וכאלו מבקשות את שאהבה נפשו. —המעט לך, כי רעכת כל הקיץ עד עתה? הוא שתק ולא ענני כלום.

—תַּנְיָה, כמה ימים עוד עלי לנטור בכסף אשר נתת לי? השנחתי בפנקסי ואומר לו: עוד יומים.

—תַּנְיָה, בעוד יומים תבקש לך נוטר... אנכי הולך לשוב.

—משוגע! הלא תגועו ברעב אתה ואשתך.

—לא אוכל, תַּנְיָה, נפשי שואפה לשם...

ומחמד הביט דרומה ומתוך עיניו נשקפו געגועים חזקים ועמיקים.

לא אמרתי לו כלום. ידעתי, כי אם נפשו של מחמד רוצה בדבר אין הוא יכול למנע ממנה. הרנשחי. שכאן יש לי דבר עם געגועים המעבירים את האדם על דעתי.

—בעוד שבועים אולי אשוב.

—בעוד שבועים לא תמצא כאן כל עבודה.

—הכל מירי אלהים!

מחמד הלך לו. אנכי לקחתי נוטר אחר ואת האציל שלי ואת נפשו ה„כבירה“ שכחתי.

עברו כחודש ימים, פעם לפנות ערב ישבתי בחוץ ואתענג על הקרירות הנעימה הבאה אחרי חום היום. הבציר כבר עבר, בכרמים לא נשארו אלא עוללות מעטים, אשר הפועלים היו מלקטים בהם בשיכום מן העבודה ביקב. הבטתי אל כרמי ואראה מ־חזק צורת בדואי מתהלכת בין הגפנים ואחשוב גם אותו לאחר המלקטים, אבל הוא לא נגע בגפנים וילך ישר אלי, ובעוד רגעים אחדים כבר עמד אצלי. הבטתי בו ולא הכרתיו ברגע הראשון.

—ינעם ערבך, חוניה!

—מחמד?

מתוך קולו הכרתיו, וגם עיניו היו שלו. אבל פניו שָנוּ מאד, ראיתי את סמל הרעב בצורת איש, איזה צבע של קרקע היה לו ושערותיו כאלו התקשו והתלבשו. עצמותיו שָפוּ.

—מה שלומך, מחמד?

—לא טוב.

—מה נשמע בדרום?

—רעבים.

—איה אשתך?

—הלכה אל קרוביה.

—ואתה?

הוא שתק.
 -מחמד, חוס על עצמך, לך אל קרוביך, אתה אינך יכול לעבוד ולא
 תמצא עבודה,
 הוא לא ענני כלום,
 --חנה, מותר ללקוט בעוללות?
 --מותר, מחמד, מותר...
 והוא הלך לו. ראיתי מרחוק דוקט ובוילע ברעבתנות.
 „אציל רעב“... חשבתי בלבי.
 וזמן רב היתה תמונתו עומדת לפני וזמן רב היה מצלצל בתיך אוני
 קולו המזור כשהיה אומר: איני יכול...

ב.

חג' שורד.

I.

בין הרי נפתלי, הפונים אל ים התיכון, יושבת על גבי הסלעים עירה קטנה;
 בְּנֵת-אֶלְיָגֵל* שמה. אנשי המקום מנשמים את אויר ההרים ושותים את
 מי המעינות וכלם בריאים ומיצקים כברזל. בבקעים, אשר בין ההרים שמסביב
 להם, נטעו כרמים; כרמי גפן וכרמי תאנה, ואת ענביהם ואת תאניהם יעמסו
 על רבשת גמליהם ועל חמוריהם ופרדותיהם והובילים מעבר לירדן אל תוך
 השדות הרחבים לאין גבול, ועשו חליפים ושבו אל בתיהם עמוסים חטה ושעורה--
 מאכל להם ולבהמותיהם לכל ימות השנה. ואל העירה באים ומתקבצים מדי
 שבוע בשבוע, ביום הרביעי, הפלחים והברואים, המְטוּאֵלִים והדרוזים מכל
 הסביבה ועשו מסחר וקנין. ורב מספר האנשים הבאים אל בַּנְת־אֶל־גֵּבֵל מכל
 הסביבה וגדול ועצום מספר הבהמות המובאות לשם ואין קץ לתבואה, לפרות
 ולסחורות השונות המובלים לשם, וגם הסיחרים מחיפו ומעכו, מצפה ומטבריה,
 מצור ומצידון באים אל השוק למכור ולקנות. והיתה בַּנְת־אֶל־גֵּבֵל יונקת מכל
 הסביבה ומיניקה את כלה.
 וכל יושבי ההרים אומרים: מי שלא ראה את יום הרביעי בבַּנְת־אֶל־גֵּבֵל--
 לא ראה שוק מימיו.

בתיך בַּנְת־אֶל־גֵּבֵל נולד ויגדל איברהים. בהיותו נער היה אחד המעטים
 בכל הסביבה אשר התמיד ללכת אל בית-הספר וידע לקרא ולכתוב. אבותיו
 ומלמדיו היו מתברכים בו. תמיד היה שקט, נוח לבריות ולב טוב לו--לב נערה,
 ואולם גופו היה מוצק כברזל: החלשים והנרדפים היו מוצאים בו תמיד מגן
 ומושיע מחמת חבריהם הנסים. וירא-שמים היה איברהים; הוא שמר את יום

(1) בְּנֵת-אֶלְיָגֵל - בַּת הָהָרִים.

הששי ויקדשהו. היה זהיר בתפלה ובכל מנהגי הרת כאחד הזקנים. כשגדל מעט ויבוא בקהל הבחורים, שנתפקרו על ידי השפעת השוק והסוחרים, קלי-הראש בעניני דת, – היה להם איברהים ללעג ולקלם על אדיקותו וצניעותו. צנוע היה איברהים וכששמע את חבריו מדברים על האשה בקלות-ראש היה מתרעם ומתמלא חמה. אל המחנה בשפלה, ששם היו מרקדות המצריות בימי שוק, לא בא איברהים. חבריו לענו לו ויאמרו עליו: לבו של איברהים אינו לב גבר ... איברהים אהב את כל העולם ולבו הית פתוח תמיד לכל קשה-יום ואומלל. אבל גם שנאה ידע. הוא שנא את ה"דולי" (1), כשראה "חילים" באים אל העירה, נעשה בשרו חידודין חידודין, כשהיו ה"חילים" גוולים את כבשו של העני ועושקים את השור של הפלח-היה מתפרץ להנקם בהם, אבל קרוביו וחבריו היו עוצרים בו בחזקה, כשהיה בן שמנה עשרה חלץ עם זקני הכפר למפה. כששב מדרכו והלפה (2). הירוקה על ראשו-קראוהו הכל בכבוד: חגי איברהים.

אחרי שובו ממכה, עשה לו מנהג: מלכד התפלות הקבועות אשר היה מתפלל בצאת השמש, בצהרים ובבא השמש, היה יוצא בלילה אל השדה, בשעה שהכל ישנים, יושב על אחד הסלעים ושופך את נשמתו בתפלה משלו, או יתפלל איברהים, כי יתמו רשעים מן הארץ, כי יסיר אלהים את הרע מלב האדם וכי תחדל "דולי" מקרב הארץ... פעם אחת ישב איברהים על אחד הסלעים רחוק מן העירה, שקיע במחשבותיו העמוקות, והלילה יפה ובהיר מסביב; הירח שפע אורו על כל ההרים והסלעים, וצללים, צללי קסם, ירדו מעל ראשי ההרים ויפלו על השפלה, וכל הסביבה היתה מלאה איוו סודיות קדושה. פתאום נשמעו לאיברהים קולות של זועה, קול קורא לעזרה...

– ג'י ! גס, ג'י! ... (3) – והקול מת בתוך הסביבה הגדולה והרחבה. וימהר וירץ אל דרך המלך העולה מעכו. וכשבא אל להקת פלחים, אשר עמדו על אם הדרך וידברו כלם בהמולה, – נודע לו, כי שודדי ליל התנפלו על חמון העשיר מבצחיה, אשר הוכיח אל השוק עדר צאן ובקר. הרועים שבשדה מהרו לקול צעקותיו ויניסו את השודדים אל ההרים. אזנו החרה של החגי הכירה מרחוק מתחת למירר ההרים צלליהם של רוכבים אחדים, ויפם היו הצללים מרחוק... וכשהסב החגי את עינו אל המדברים ראה פתאום את אשר לא ראה לפני-כן: מאחורי חמון הגבוה ורחב-הכתפים, אשר עמד וידבר בהתעוררות גדולה, נשקף ראש אשה עמוף מטפחת לבנה וגדולה, שמשתלשלת מן הראש על גבה, והראש מביט אליו בשתי עינים שחורות, עגולות וגדולות, עינים סקרניות ומפוזרות... החגי הרגיש בלבו הרגשה, אשר לא ידעה מימיו: כאלו נעשה שם פתאום איוו קרע... וכששב אל הסלע עוד נמשך מבטו זמן רב אחרי המטפחת הלבנה אשר, התלכטה באויר מעל הדרך...

החגי לא אהב את השוק ויהי מוקיר את רגליו מלכת שמה, וגם ביום

(1) דולי – תרשות. (2) לפה – מין מעטפת. (3) באו, אנשים, באו ...

הרביעי כבכל הימים היה עסוק בכרם-התאנים הגדול אשר לאביו, וישתיממו רעיו של החג' בראיתם אותו מתהלך בשוק, מתהלך ומתבונן לצדדים, וכאלו הוא גר בא ממרחקים ומבקש איוז אבדה...

החג' הצעיר היה יפה וגבוה, חזק ומהיר. פניו מלאים תום ושכל, עיניו שחורות וחוטמו ישר ומהוקצע, שפמיו קטנים ושחורים וסנטרו מפוקס פקס שחור ודקיק, וכשהיה עובר בקומתו הזקופה והמחוטבת לארכו ולרחבו של השוק, ההומה ושוקק כהמון דבורים בכורת--נמשכו אליו כל העינים מאלהן.

הנה שלחנות המרוח בעבירתם, מאחורי השלחנות נשחטת פרה או כבשה, ובו במקום מפשיטים את העור ומנתחים את הבשר, תיכף לשחיטה צולים את הבשר בשפודי ברזל על גבי נחלים, והצלי נמכר מיד לאורחים הרבים, האוכלים אותו בידם, מהם עומדים ומהם יושבים על גבי קרקע. הדם החם מטפף ושותת מתחת לרגליהם וטפות השומן נופלות על האש והן רותחות ומפעפעות... סמוך להם מונחות על גבי הקרקע ערמות ערמות של ירקות שינים, ובין ערמה לערמה קליפות הפירות הנאכלים, ובצדם: כלים מכלים שונים, כלי חרש, כלי נחשת, מרחשות... הכל בערבוביה. ובתוך אהלי בד יושבים הסיחרים ה"עירוניים" סוחרי בד ואטון, והאריגים מוטלים צבירים זה על גבי זה ומישלכים על גבי קרקע, והנה גם שוק הבהמות. המהומה גדולה כאן כפלים, קולות הצעקה עולים עד השמים. מרחוק נדמה לך, כאילו אין זה אלא שדה-קטל של אדם ובהמה יחד, וכאילו שני מחנות של אויבים מתגרים שם...

ואנשי השוק כמה שונים הם זה מזה בפניהם, בבגדיהם, בלשונותיהם... הנה הדרווים יושבי החרמון והרי הלבנון, מצנפות אדומות להם, מעיטות ברצועה של בד לבן כור, מכנסיהם צרים מלמטה ורחבים מלמעלה, פניהם זועפים ומתוך עיניהם נשקף כעין כעס עצור, כעס על החפש שניטל מהם.

הנה הקטיאלים, האכרים היותר בני-תרבות שבארץ, פניהם שלווים ושקטים כפני בעלי בתים הגונים, מכנסיהם רחבים כשמלת האשה ואפודותיהם מהודקות אל החזה, וכאלו נעשו עמי לבשר אחד, נשותיהם-פניהן מגולים, והן לובשות מכנסים צרים ואפודות של סקט ובאמצע האפודה, על גבי הלב-כים קטון, נרתיק לשדים.

הנה בני-ההרים לבושים שמלות פלחים עם קפיות ועגלים¹, של בדואים, מין פראות נשקפת מעל פניהם יחד עם דכדוך הנפש, הרבה "עמלה" הדולי עד אשר הביאים לידי דכדוך נפש כזה...

והנה הפלחים יושבי העמקים בעלי המרבושים הגדולים והרחבים, העשויים כעין גג לראשיהם, ובעלי הפנים השוופים והשחורים, מעל גביהם הכפופים כאילו נשקף נטל ה"מעשר", לבושים הם אפיות צמר עבות ופשוטות מגוונות פסים, פסים, לבנים ושחורים, היורדים קיום ישרים, כפסי הטלית, מלמעלה למטה.

מצוינים בין כל ההמון הגדול-הבדואים עם אפיותיהם השחורות והרחבות, שיוורדות על כל גיפם כחן מיוחד, ועם קפיותיהם הלבנות, המכסות את הראש וקשורות בעגלים שחורים. איוז שמיות מיוחד, איוז עדינות והרחבת-הנפש נשקפות מהם.

כומר נוצרי בעל כובע שחור, קשה וגבוה, בעל שערות שחורות וארוכות ובעל בגד ארוך היורד עד לכפות רגליו, הולך ורוחק את עצמו בין הקהל הגדול,

(1) קפיה ועגל-תלבשת הראש.

ממהר ונחפו, כזה שרץ לדבר מצוה, והוא מתלחש עם חבריו הגפנשים עמו על דרכו. יהודי, קצב מצפת או מטבריה, לובש בגדי ערבי – רק מצנפתו ופאותיו מוכיחות על „מקור מחצבתו” – רץ ומושך אחריו שני פלחים בבת אחת...

בין הפלחים מוכרי התבואה מתהלכים סוחרים הערים; סוחרים עכו וחילו, ערבים נוצרים, לבושים חצים מורחית וחצים אירופית, על פניהם ערמה וחוצפה מיוחדת ותנועותיהם המהירות ועסקיהם המרובים מעידים על חריצותם הסיחרית. הם הם השאור שבשעט השוק, הם בוראים את הנוסח שלו והם מכניסים את ההפקרות בתוכם.

ובין הסוחרים יושב לו הנגר ועושה את כליו, עושה ומוכר, ופה עושה לו „על רגל אחת” גם הנפח בית-מלאכה...

לבו של איברהים לא הלך אחרי המית השוק, וגם אל פני המצריות הכחולות, אשר הביטו אליו בצחוק מחוצף, לא התבונן. אחרת בקשה נפשו... וכשמצא, עמד זמן רב וירבר עם חמדן העשיר על מחיר התאנים בשוק חיפו ועל מקח הרגן בקלחיה ועיניו הביטו לרגעים אל הבישנית, אשר כבשה את ראשה מאחורי אביה ולא הביטה אל איש. ורק פעם הרימה את ראשה כמתגנבת ותבט אליו... ומבט של שתי עינים שחורות כליל ועמוקות כבאר פגע בו – ויהי מבטה כמבט הצבי שנפל כפח, – מבט של פחד וסקרנות כאחד.

וכשהלך איברהים יוסב את פניו אחירנית ראה אותה עומדת זקופה כתמר...

II

יפה הוא העמק הגדול, היוצא מעל חופי חיפו ועכו והולך ומשתרע מורחה בין הרי הכרמל מצד דרום ובין הרי נפתלי מצד צפון. רחב הוא העמק במערב, במקום אשר ילכחוהו מי הים המלוחים, והילך הוא וצר ככל אשר יפנה מורחה, עד אשר יהיה לרצועה דקה המתפתלת בין ההרים כנחש ומקשרת את עמק עכו עם עמק יזרעאל...

וארמת העמק טובה ושמנה, ומכוסה כל השנה דשא ירקרק, במזרח ישקוהו מעינות ההרים מים חיים וקרים. ובמערב – שני נהרות, הנופלים אל הים, ובינות לנהרים בצות. וכשהנך עומד על ראשי ההרים ומביט אל העמק אשר מתחת רגליך, אשר צורת זוית חדה לו; אל הנהרות החוצים אותו ומתנוצצים לאור השמש כנחלי כסף-חי; אל שני רכסי ההרים, אשר שחו עליו משני העברים כמחנות אויבים נלחמים; אל הירק, אל העצים הרבים ואל הים במערב – הכחול – השקט והרחב, המשתרע לאין קץ – והיה כל זה בעיניך כפנרמה נהדרה ורבת קסמים... ולא רחוק מן הרצועה שבמזרח נמצאה גבעה קטנה אחת, ובמורד הגבעה כפר מצער אחר – בלחיה שמו. למה נקרא שמו בלחיה? על שם הבלח – עץ התמר – הגדל בו. יפה היה התמר וכדי שיקרא הכפר על שמו. מתחת לגבעה הוא עומד, על יד קברי הכפר. ומצבתו – גדולה, עבה וגבוהה, וצמרתו – כעין כיבע ענקי, ונרמה לך, שכל הכפר מתכסה בצלו. העומד בעמק ומביט מורחה – מיד יראה לו התמר, וכי תעלה על ראש העץ יתגלה לנגד עיניך חצי עולמו של הקדוש – ברוך – הוא, ויפה הוא העולם כשאתה מביט עליו מעל ראש התמר... אבל יפה מן התמר, ויפה מעולמו של הבורא היתה בתו של חמדן העשיר – רגיה. גבוהה היא, זקופה היא כתמר עצמו, ורעננה היא כעץ הגדל על פלגי מים, ואולם עיקר יפיה – בעיניה.

עגלות הן, שחירות ועמוקות כההם... אין זאת כי אם בהביט אלו העינים בפעם הראשונה אל עולמו של אללה-ויבאו בהן הפחד והתמהון וישבו בתוכן לעולם, וישפכו עליה רוח חן ותעלומות אשר לא ידע איש מה הוא... וכשהיתה רגיה עולה מן הבאר אל ראש הגבעה, אל בית אביה, וכד מים על ראשה, היתה כל הסביבה מכיטה אליה מכושפת כלה, וכאלו שואלת: התמר והבת-מי מהם יפה יותר?

וחמדן, אביה של רגיה, היה עשיר, כל פלחי בלחיה וכל הפלחים אשר בעמק בירו נתנו, וגם אל הפלחים אשר בהרים ש'ח את ידו, כלם היו חייבים לו כסף וכלם היו משעבדים לו: הם, קרקעותיהם, בהמותיהם וכל רכושם, וכילי היה חמדן ואיש קשה כבדול. כעכביש מצץ את דמם של כל הפלחים שנלכדו ברשתו. יד ה' דוליה היתה עמו וכל התללים-עבדיו הנרצעים, הוא היה חוכר המעשה, הוא התובע והוא המלוה כסף לנתבעים, רבים נבאו לו כי יכבוש את כל עמק עכו. ובעומק נפשו אמנם גם הוא קוה רכך... וכשראה את עבודתם המשוכללה של הגרמנים חשב, כי כשתהיה כל הקרקע שבעמק לו, וכל הפלחים עבדיו--יעשה גם הוא כעבודתם המתוקנה.

ולבו של חמדן לא ידע אהבה ולא ידע רחמים, את נשיו ואת בניו היה מכה באכזריות, יש אשר בניו היו בירחים מחמתו ונורדים במרחק לעבוד ולבקש לחם, רק נפש אחת היתה קרובה אל לבו - בתו רגיה, בכל אשר היה היתה עמו ובכל אשר הלך הלכה עמו, אותה לא הכה ולא הפיל אף אחת משערוניה ארצה, אומרים, כי סבת אהבתו לבתו היה חטאו הקשה, אשר חטא לאשתו-אמה, זאת היתה אשתו היותר אהובה עליו, ויקו כי תוליד לו בן והוא יירש את שמו ואת עשרו וכבודו, ויהי כי ילדה לו בת, הכה אותה מכות רצח עד אשר חלתה ותמת במחלתה, ויקברה חמדן מתחת לתמר.

הזקנים אומרים, כי מיום אשר ברא אללה את עמק עכו לא ראו יושביו חגיגה, כחגיגתו של חמדן, אשר עשה בשעה שארם חגי איברהים מבנת-אל=גיבל את בתו, את רגיה.

כל גדולי בנת-אל=גיבל ונכבדיה באו אל האירוסין וכל הכפרים אשר בעמק שלחו את מבחר בחוריהם רוכבים על מבחר סוסיהם לרקוד ולעשות פנמויה לפני החתן והכלה.

וחמדן זבח באותו יום את מבחר צאנו ובקרו, ויפתח את מבחר כרי השמן המשמר; ומחיו הביאו את האורז ואת הציקר העולים רק על שלחנות האפונים, ולא היה עוד משתה כמשתה אשר עשה חמדן.

שלושה ימים ושלושה לילות אכלו אורחיו, שלושה ימים ושלושה לילות לא נשחתקו היריות ולא נחו הסוסים, הרוכבים שבעמק התחרו את הרוכבים שבהרים, ותהום כל הסביבה משעטות הסוסים וכמעט שלא הגיע הדבר לירי מלחמת אחים ולשפיכת דם...

שמח וטוב לב היה חמדן כל אותם שלשת הימים, הוא חשב, כי חתן בתו הוא אשר יוכל לרשת את הונו ולהמשיך את עבודתו, ונכבדי בנת-אל=גיבל חשבו, כי עתה יעלה איברהים שנה, שנה למכה והיה לקדוש ואולי יהיה גם

לכדי, והיה הדבר לכבוד להם ולעירתם, ואיברחים ורגיה לא חשבו כלום... הם הביטו איש על רעיתו רק מרחוק, אבל גם זה היה מספיק למלא אושר וגיל את לבות שניהם, לבם נבא להם רק טוב... אבל גם מחשבותיהם של חמדן ושל נכבדי בנת-אל-ג'בל וגם תקיתם של איברחים ורגיה לא נתקמו... המקרה העור שם לאל את מחשבות כלם ואת תקיותם...

עוד לפני שנים אחרות, כשהתחילה איזה חברה אנגלית לבנות את מסלת-הברזל חיפו-דמשק, ואינג'נירים עברו בעמק וימדדו את כל הדרכים, עברה השמועה, כי מסלת הברזל תעבור קרוב לקברי הכפר בלחיה וכי כל העצים אשר שם, וגם התמר, יעקרו, השמועה הפחידה את כל יושבי הכפר. חמדן נחך כששמע את הדברים האלה ואמר אל לבו: אין דבר העומד בפני הבקש: האדמה לא תלקח והתמר לא יעקר, אחרי זמן מה נפסקה עבדות המסלה והשמועות המחרידות חדלו.

והנה בימים האחרונים באו אורחים מחיפו, וביניהם מפקדי הרשות, לברך את חמדן, ויספרו לו דברים על המסלה אשר החרידו קצת את רוחו. לאחר החגיגה הלך לחיפו ויעש שמהימים אחדים וישב סר וזעף, נודע לו, כי בבנין המסלה תתחיל הרשות של הצבא וכי המסלה תעבור על-יד קברי בלחיה, כי דרך אחרת אין לה, ומה שרע מזה, כי הפקידות המקומית לא תוכל להתערב בשום ענין מעניני הצבא ולא תוכל לשנות שום דבר לטוב או לרע, הכל יהיה תלוי בפחת-הצבא אשר יבא, והוא איש גרמני, ויפול לבו של חמדן, וזאת לו הפעם הראשונה בחייו, אשר הטיל ספק בכחו המוחלט של הבקש, בכל זאת כשנודע לו דבר באי של פחת-הצבא, מהר חמדן לחיפו ולא קמץ במתת עד אשר בא לפניו ויציע לו את דבריו... ויגרש מעל פניו בבושה.

ועבדות המסלה החלה ותעש בחריצות רבה, היא הלבנה יגדלה מיום אל יום ותהפשט ותתקרב כמין "מפלצת" נוראה אל בלחיה, ויום אחד באו חבורה של פועלים ואנשי צבא מווינים ויכנסו אל הכפר, וימדדו את הקרקע, ויקציעו את הדרך, ויחלו לחפור, לעקר, וגם אל התמר נשלחה יד הגרזן. חמדן היה באותו יום כמטורף, הוא וכל בני הכפר עמדו מסביב לפועלים ויתבוננו אל החורבן אשר עשו, וכשנגעו בתמר השתולל, ויתנפל על הפועלים ויגרשם, ויך את הפקיד אשר בא להרחיקו, ולא נח מועפו עד אשר אסרוהו ויכיהו מכות רצח וישלחוהו לחיפו...

ואנשי הצבא והפועלים פשטו בכפר ושחטו את העיפות ואת הכבשים, ויקחו את השעירים ויתנו לסוסיהם וישורו את כל הבתים, ועל ביתו של חמדן נתכה הרעה: הפועלים הנכרים ואנשי הצבא מצאו את בתו, את אהובתו, ויביאוה אל האינג'נר הגרמני והוא התעלל בה...

למחרת היום נפוצה השמועה הנוראה בכל הסביבה ועד בנת-אל-ג'בל הגיעה, וכשנודע הדבר לחג', חשב שאין זה אלא בדותא, וימהר וירכב על סוסו וילך לבלחיה, וכשכא כבר נטה היום לערוב, ויבא אל ביתו של חמדן, וירא את המהפכה

הנוראה, וירא את רגיה מוטלה כפגר באחת מזויות החדר, ויבן פתאם את כל גדל האסון אשר מצאו, פניו חורו כפני מת, ואש זרה האירה את עיניו, ומחשבה נוראה אחת חדרה אל מחו... ויגש אל רגיה, וישם בה את מבטו הקידח ויקרא לה :

—בואי, לכי עמי!

והיא התנשאה, עמדה ותלך אחריו מבלי הוציא אף הגה מפיה, מבלי דעת לאן ולמה.

ואיש לא היה אתם בבית; ועין לא ראתה בבואם ובצאתם. וכשיצאו מאחורי הכפר עמד איברהים, ותעמד גם רגיה. היא עמדה בראש מורד למטה ולא הניעה אף אחד מאבריה, ותהי כנדונה למות. ורק נשימתה הקשה, שיצאה כעין אנחה חרישית מלבה, נשמעה לרגעים.

הוא עמד ויבט בה רגעים אחדים, מבטו היה קורח ובווער כאש. ויאמר:

—שמעי, רגיה, בקול איברהים, את צריכה למות. היא שתקה.

—רק המות יכפר על חרפתך, רגיה. היא שתקה.

—במערה, בין ההרים אשים את קברך ואיש לא ימצא לעולם את גופך. והיא שתקה.

—ואת נקמתך אֶנקם.

והלילה היה ליל אופל. חושך כבד כסה את כל הסביבה. הכל היה כמו מת. פתאום רעדה הרממה: קול יריה חלשה, קול אקדח נשמעה, ורגייה נפלה מלא קומתה ארצה ורק קול אנחה דקה פרץ מפתחי פיה הסגור. ויקח איברהים את גופת אהובתו, ויעמסנה על שכמו, ויעבור את הבקעה, ויבא אל ההרים. ויתנשא מבין הסלעים. קשה היה לבו של איברהים. האש, אשר בער בלבו, כבה ויהי פתאום לבו לאפר. אבל קשה וכבד שבר את נפשו, וכל הסביבה כאלו התאבלה על שברו הגדול, השמים בכזו, הכוכבים רעדו ויללה איומה — יללת הליל — נשמעה מתוך התהום...

ויבא איברהים אל פסגת אחד הסלעים אשר ידע ומתחת לרגליו נפתח פתאום לוע של מערה עמוקה וחשכה. ויחדר לבו של איברהים ורוחו עזבו רגע... אבל הוא התאושש, וירם את ראשו ויבט אל כל הסביבה ושפתיו לחשו איזה דברים... קללה או ברכה—מי יודע?

ועוד הפעם הופרה הרממה הקשה. נשמע קול חכמה ואחרי החבטה נגרר ררדור וקול שֶׁפֶךְ של אבנים. ורגעים רבים עוד רעד הד הרעש בתוך הסביבה המתה. ואיום היה אותו הרעש...

וכשנראו קרני השמש הראשונות על פסגות הרי הכרמל, האירו את פני איברהים החורים כפני המת. הוא ישב וראשו מורד למטה, ועיניו מביטות אל תוך התהום הפתוחה לרגליו...

III.

בחיפו ובסביבותיה החלו להתפשט שמועות מרגיוות. על הדרך אשר בין עכו ובין נצרת, בין חיפו ובין צפת החלו להגלות מקרי רצח וגזלה, אשר לא היו מימים ושנים רבות. ביחוד סבלו הפקידים המנצחים על עבודת המסלה. אחד הפקידים, אשר עבד בסביבות הכפר בלחיה, אינג'יניר גרמני, נפל שדוד בעברו לפנות ערב בין הסככים אשר במורד ההרים. מבין הסככים ירו בו ויפול ולא הוסיף קום. ואחרי ימים אחדים הומתו גם אחרים מעוזריו. הרשות חשדה בבני בלחיה ותשלח תלילה שמה. ויבאו ויבזו את הכפר וישימו במאסר את כל הגברים; ובכל זאת לא חדל הרצח ולא פסקו הגזלות מעל אם הדרכים. ושמו של חגי איברהים החל לעבור מפה אל פה ויספרו עליו בחרדה ובבהלה. ספרו, כי החגי קכץ חבר של שודדים עזי נפש ויסדרם באופן מצוין, וקשה היה לדעת את מחבואיהם ואת כל מוצאיהם ומובאיהם. פתאום, כמו מבטן האדמה, היו מתגלים פעם כה ופעם כה, מתגלים ונעלמים. הממשלה שלחה חילים מווינים בכל הסביבה, ויבטיחו בקשיש לכל אשר ימצא את עקבות השודדים. אבל כל עמלה עלה לשוא. מן החילים אשר יצאו אל ההרים לא שבו רבים, והיו נמצאים חללים.

ויש אשר השודדים עזבו את הסביבה לזמן מה; אז תבאנה שמועות מחרידות משכם ומירושלים. ובכל מקום היו השודדים הראשונים פקירי הרשות. ספורים מפלאים ספרו על השודד החגי וסיעתו. כשהיו אנשי החגי מוצאים בלילה עגלה נושאת נשים וטף לא שלחו בה את ידם, כי אם שלחוה בשלום, וגם לזה לוו אותה עד בואה אל מקום בטוח. ויש אשר היו מעניקים לנוסעות גם מתנות.

ושוב היו מספרים, כי הכפרים הנדחים אשר בהרים, היו פונים אל החגי לבקש עזרת-כסף בצר להם והוא היה נענה להם. ויש אשר בקשו את עזרתו להצילם מלחצו של בעל-מעשר אכזרי או מלוה עריץ, והוא לא גמנע מעזור להם להפטר מלוחציהם.

ועוד היו מספרים עליו כי אהב מאד את הרועים הקטנים. ויש אשר היה עוזב את חבריו והולך אל אחד העדרים אשר בהרים ויושב בין הרועים, עוזר להם ומנין עליהם.

ושמו של החגי נעשה חביב בין שדרות עניי העם, אשר בשפלה ואשר בהרים, ולעומת זה נעשה לחגא לכל השומרים אשר בערים ועל הדרכים. דרשות היה שמו שנאו תכלית שנאה ויפרסמו בכל המקומות, כי כל אשר יביא את ראשו של החגי יקבל מאה לירה זהב. אבל את ראשו לא הביא אף אחד. יש אשר נמצאו בין החילים גבורים, אשר בקשו להתחרות עם השודד, או שנמשך לבם אחר המתנה היפה, ויצאו אל ההרים לבקש את ראשו של החגי; אבל את ראשו לא מצאו ואת ראשיהם הם השאירו בין ההרים...

קשה היה להכיר בחגי איברהים השודד את הצעיר התמים מבנת-אל-ג'בל. זקן גדול, שחור ומרובע ירך על מדותיו, פניו חורים ומצחו מקומט, עצמות

לחיי שְׁפוּ ובתוך עיניו אש זרה בוערת. נרמה, כי קדחת עולמית שולטת בו, רק מתוך מבטו היה אפשר להכיר, כי ידיו שפכו דם כמים ללב... מאז ירד איברהים מעל סלעי הכרמל לא הלך עוד לא אל בלחיה ולא אל בנת-אל-גביל, הוא שם את פניו אל ההרים ומשם לא שב.

חבריו אהבוהו מאד, הם התברכו בו ולא המרו אף פעם את רצונו, ובכל זאת נשאר להם תמיד כחידה ולא ידעו את נפשו, יש אשר לבו היה פתוח לפניהם ויתרועע עמם, ויספר להם ספורים, אשר לקחו שבי את לבותיהם, בימים כאלה היה שופך את כל רוחו והם אהבוהו ויהיו מאושרים, וגם על פניו היו נראים סמני רצון, ויש אשר לבו נסגר פתאום, ענן כבד כסה את פניו והאש אשר בעיניו התלקחה, בימים כאלה ישתק שתיקת מות, ויש אשר לא יענה גם על שאלת המדברים אליו, או יתבודד ולא יראה איש ולא יבא בקהל חבריו, או שהוא מְטַל כל היום, או שהוא מוטל כבול עץ על הקרקע, חליפות כאלה תבאנה לרוחו בסרוגים, תבאנה ותעבורנה, ויש אשר יעזוב את חבריו כליל, ונעלם לו ואיש לא ידע את מקומו, או מהפרדת החבילה, או ישוב תשב בחבוק ידים וכל הסביבה תחליף רוח במניחה, ואולם פתאום ישוב החג', ושב וקבץ את חבריו והוציא אותם אל המערכה... ועוד הפעם תרגו כל הסביבה.

לאן הוא הולך ואיפוא יתבודד-אין איש מחבריו יודע, כי ישאלוהו- לא יגיד, וכי יעזי האחד מן המקורבים אליו ביותר ללכת אחריו-וגער בו, ושב האיש חרד על עקב באי. רק התהום אשר לרגלי הסלעים בתוך הרי הכרמל גדרה היא לבדידותו ובתוכה קבור סודו...

ומרי שובו מהתבודד-כן תרבה וכן תחזק אכזריותו, וטרף ורצח בלי רחמים--לבו הולך ונהפך לאבן, אשר לא ישמע לתחנונים ולא יפנה לדמעות. וגבור ואמיץ-רוח היה החג'. בלא חת הביט אל המות, בצחוק על שפתיו הלך לקראת חצים ורובה, רק מבט-עיניו האחד היה מפיץ לכל צד את הרודפים אחריו. גם כדורי החילים לא נגעו בו. ויצא שמעו בארץ, כי מקִשֵּׁף הנהו ויד אנוש לא תשלוט בו. ועוד הפעם צחק בו המקרה העור.

פעם אחת, כשהלך החג' לנוח אל אחד הרועים, אשר בהרי נצרת, ויהי מוטל במערה, וישמע קולות אנשים נצים, ויקם, ויצא החיצה כשהוא חצי ערום וירא איש פלח מכה את הרועה; וכשקרב אליהם נודע לו, כי מצא מצא הפלח אצל הערבי את קנה-הרובה שנגנב ממנו, ויתערב החג' בריב.

ויכעס הפלח ויוציא את חרבו ויכהו אל לבו...

ויפול החג' מלא קומתו ארצה, מתבוסס בדמו.

הרועה נבהל ויצעק: הלא זה החג' איברהים!

וישמע הפלח וירעד ויבהל ויברח כל עיד נשמה באפו...

והרועה ידע את דבר המלכות, ולו חיל מכיר בנצרת, וירץ אליו ויגד לו

את הדבר.

וכשבא החיל אל החלל מצאהו ועורנו חי.

ועוד לא אבדה להגוסס בינתו ואמץ רוחו לא עזבו כליל, וכשראה

את החיל התעורר ויחזק בחרב הנעוץ בלבו, וכאלו אמר להוציאו ולהגן על עצמו ... והחיל נבהל ברגע הראשון ויסוג אחור ...
כשהתיו החיל את ראש החג' וישימו על כידון, מהר ויברח אל העיר ולא הביט אל אחוריו, כאילו נמלט מצרה ...

כשנפוצה השמועה בעכו, כי הביאו את ראשו של החג', היתה כל העיר צהלה ושמחה. סוף, סוף סר הפחד.
וכשהעבירו את ראשו על גבי הכידון בראש כל חוצות, עבר כל העם אחר התהלוכה בהמון חוגג.
וגם הפחה הכרסן יצא אל היציע לראות בנצחוננו. וצחוק קל, צחוק מסואב, רחף על פניו השמנים.
וכשנשמע קול התיף. וההמון החוגג נגש עד לפני ביתו--הסב הפחה את ראשו אל התהלוכה לראות את פני אויבו, ופתאום הלבינו פניו: החג' כאלו הביט בו ישר, עיניו כמו זעו בחוריהן וכמו חדרו אל תוך לבו. זקנו השחור התנועע באויר ואיוו הדרת קדש היתה שפוכה על פניו, כאלו מת על קדוש ה'. שפתיו כאילו נעו ...
„לא אתה נצחתני, לא אתה וכל חיליך, כי אם המקרה העור. פוז לך ולנצחינך. . .“--לחשו אותן השפתים המתות.
ולבו של הפחה נמס. ויסוג לאחור ויתחבא בתוך ביתו.
והרגש אשר תקף את הפחה עבר כזיק חשמלי אל כל ההמון, ותסר מהם פתאום כל שמחתם וצהלתם, ויפוצו איש לעברו כמתבישים.
והתהלוכה מהרה לגמור את דרכה כבורחת מן המערכה ...

תג'ה ממשה.

נִיהוֹלִיסְמִים עֲבָרִיִּים בְּשָׁנוֹת הַשִּׁבְעִים.

(רשימות וזכרונות).

א.

בשנות הששים והשבעים למאה החולפת עמדו צעירי עמנו על פרשת דרכים, בתי־הת"ת והישיבות לבני־העניים והחרדים והמלמדים לבני העשירים היו עליהם למעמסה ולזרא, את בתי־הספר הכוללים עוד סגרו אבותינו לפנינו ול"השכיל" אותנו לקחו לנו מורים פרטיים נושאי דגל השכלת בר־לין, ספרי מאפו, "המליץ" ו"השחר" פעלו אז פעולה עזה על בני־הדור והמריצום לבקש דרך ולצאת מחוג־חייהם הצר, אבל הם נלאו למצוא את הדרך הנכונה, בתקופה זו נברא דור של "משכילים", אבל התפתחותם לא היתה התפתחות טבעית ומורגנת, בעזבם את התלמוד והפלפול התחילו לבלוע אל קרבם ספרי "השכלה" בלי סדר, ותיצאות הדבר היה – שקראו הרבה, ובכל זאת היתה נפשם תמיד רעבה, תמיד בקשו דבר־מה ותמיד הרגישו, שנפשם לא תמלא במה שמצאו, והמורים החדשים, ה"משכילים", שלא ידעו את דרכי־ההנחה, נתנו לתלמידיהם לקרוא ספרים חדשים לא לפי מצב רוחם, אך התחילו ה"משכיל" העברי לקרוא אשכנזית – וכבר הוא קורא את "פויסט", שפינוזה וקאנט; אך ידע לקרוא רוסית – וכבר שם המורה לפניו את ספרי פיסארו ובלינסקי ואת תורת־הכלכלה המדינית למיל, – ועוד לא הספיק לעכל את הספרים האלה – וכבר הוא קורא את "מה לעשות?" לשרנישובסקי, ענין מדעי על הסדר לא למרנו, את החיים לא ידענו, מטרה ברורה לא היתה לפנינו, ורק דעות מקיטעות, פראזות רמות ונשגבות, שלא באנו עד תכליתן, היו שגורות על פינו, ואף על פי כן נואלנו או להאמין, כי חכמנו מכל אדם, ותחת ללמוד בעצמנו רצינו ללמד אחרים, – בין הראשונים מצעירי עמנו, שנכנסו אל הגימנסיון בטוהילוב עיר מולדתי, היו האחים בני המורה גיווינתאל וגם אפסילרוד (חתנו של המנוח ד"ר קאמינר ועוזרו של סטרובי בעתונתו Освобождение), האחרון, בשהיה עוד נער במחלקה השלישית, כבר היה מורה בשכר ובחנם, מטבעו של אכסילרוד היה להשפיע על בני־העניים בעמנו, שמהם יצא אף הוא, ולהכניסם תחת כנפי ה"השכלה" והחיים החדשים, בבוקר לא־עבית אחד נעלם מעירנו לימים אחרים, והנה נודע הדבר, כי הלך רגלי לעיר שקלוב הסמוכה למוהילוב מהלך כשלושים ווירסטה ושם יחד עם חמשה עשר נערים, שהוציאם מן הישיבות, וכנבור־מלחמה, השב בשלל רב ממחנה־האויב, סבב ברחובות העיר על בתי הנריבים והתחנן לפנייהם לאסוף אל בתיהם אחד אחד

מן הנערים, עד שמצא לכל אחד מהם מקום-מקלט וגם ארוחת-תמיד, והוא וחבריו הורום לקח בלמורים להתקנם, שיבואו אל הגימנסיון. אפסילרוד היה חשוב בעיני כולם בגלל כשרונותיו, מזוג הטוב ונאומיו הנעימים. בתור מורה שפך מרוחו על רוב צעירי עירנו והשפעתו היתה כל-כך מרובה, עד שכולם הרגישו, שעליהם לחסות תחת הדגל, שהרים מורם ומדריכם.

יבמרוצת הזמן העתיקו רוב אבותינו את מושב-משפחותיהם להערים הגדולות, ששם פרץ ורחב מסחרם, ורבים מיושביו מוהילוב נפוצו על פני כל ארץ רוסיה—במיסקבה ובקייב ובערים גדולות אחרות, וגם הצעירים, שהשלימו חוק-למודם בהגימנסיון שבמוהילוב, בא רובם ככולם לקייב כדי להכנס שם אל תוך האוניברסיטה.

ב.

האחים ליווינתאל, אפסילרוד, ג-ץ ועוד הרבה מאלה, שנכנסו אל תוך האוניברסיטה בקייב, התחברו אל אותם הסטודנטים, שנתחנכו בספרי פיסארו ופטרנישובסקי, ובמקום לעסוק במדעי-האוניברסיטה, היו קוראים אך ורק את ספרי לאסאל ומארכס ואת העיתונים, שהיו אסירים בעת ההיא, ומעט מעט נהפכו ל"מתקני-עולם" מן המין, שהיה מצוי אז מאד בין הרוסים. ולא רק הסטודנטים נסחפו בזרם העז, אני הכרתי בקייב גם סופרים ומשוררים עבריים, שבאו מערי ליטא והשיגו כהונות בבתי העשירים בתור מורים עבריים או בעסקי מסחרם, וגם אלה, אחרי שהסירו מעליהם את העול הקשה, ששם מחנק לנפשם בערי-מילדתם, התחילו נוטים אחרי הדעות החדשות, שהתחלכו אז בקרב הספרים הרוסיים החדשים ובקרב הסטודנטים העבריים, שבקשו קרבתם.

יבשנות השבעים נפרצה בארצנו מפלגת בעלי-האפס, או הניהיליסטים, שהפיצה ספרים אסורים מובאים בסתר מעבר לגבול, שהיו מלאים התמרמרות על כל סדרי החברה הנוכחית ועל כל האמונות והדעות המקובלות, כמעט בלי יוצאת מן הכלל, בעלי-האפס משכו אחריהם רבים מבני העשירים וביחוד מבנותיהם. אלה האחרונים היו תומכים בהם בכספם, ובימים ההם רבו גם ה"עממיים" הרוסיים, שהיו מטיפים את הדעות החדשות בקרב העם, אלה היו "ההולכים בקרב העם" המפורסמים.

במפלגת הניהיליסטים היו אור וחושך משמשים בערבוביה. היו ביניהם תמימי-לב ובעלי נפש טהורה, שנתנו להמפלגה את רכושם ונפשם והאמינו, כי מביאים הם גאולה לעולם; ואולם בעיני הרבה מן החברים העניים היתה טובה התורה החדשה, שהטיפה לחיים משותפים וצִדְקָה, שיהיה כים אחד לכל בני-אדם, מפני שעל ידה יכלו לחיות על חשבונם של בני-העשירים ולהתעלם עם בנות-העשירים היפות. רק מעטים היו בהם אנשי-רוח, שהיו להם גבורי "מה לעשות?" למופת ולאלילים אדירים, שבעקבותיהם הלכו ועל פי תורתם היו באמת ובתמים.

ובעלי האפס ידעו לצוד בחרמם גם עלמות ונשים, וצעירות מבני-ישראל, הרבה מבנות-עמנו, שהתעני תחת ידי אמותיהן החורגות או

אבותיהן הקנאים האכזרים, נשים צעירות, שסבלו תחת עול בעליהן הקשים, וגם הרבה עלמות, שהכמלה הביאתן לידי שעמים—כל אלה נמפחו אל המפלגה הזאת. בה מצאו פתרון לשאלת הנשים, שנתעוררה אז, כי בני המפלגה היו בעד שווי-זכויות גמור של הנשים והחליטו, שאין רשות להגברים למשוך בהן; ובתורה זו מצאו המעונות והסובלות תנחומים במצבן המר והמעיק. אבל עד מהרה התחילו ריבן ככולן לבקש חירות יותר מן הדרוש. תמיד היו מתאספים יחד סטודנטים ונשים, יחד קראו את הספרים האסורים והמים הגנובים מתקי לכולם. פה היתה נפתרת שאלת הנשים על נקלה ככל שאר השאלות החברתיות. אין אלהים, אין חוק ונמוס, אין עשיר ורש, אין גוע ולאום, אין הכרל במצב ובמין. ביחוד הגיעו הצעירים והצעירות מעמנו כמעט לידי שנעון ע"י החירות הגמורה שפגשו פה. הלא כאזרחים נחשבו במפלגה זו, ובתו של פרופיסור ובנו של גראף וגיניראל היו מדברים באהבה ובאחווה עם יהודים, שבבית אבותיה היתה משוללת כל רצון חפשי ונרצעת לרצון אחרים. לא יפלא, איפוא, שהעלמות העבריות, כשהיו פוגשות בביתן נגוד עצום לנשיותיהן החדשות, היו בורחות מבית אבותיהן והיו געוזות לנפשן, ואז היו מתעדות להיות למגילות או למורות בקרב העם. ולאט לאט הותרה הרצועה, חוקי הצניעות והנימוס הופרו וטהרתן נשבתה. הנערות העבריות היו לנות במעונות הסטודנטים בני המפלגה החדשה, עבריים או נוצרים בלי הכרל. ביחוד החזיקו העלמות והנשים באהבה בידי אלה אמיצי-הלכ, שהכינו את עצמם לקראת „מעשה פוליטי“.

כתניעה הזאת בין בנות עמנו ראינו גם בגרמניה לפני מאה שנה. אלא שאז נמשכו הנשים אחרי הסופרים האשכנזיים, שהטיפו לתורת חירות-האישיות והפילוסופיה החפשית, בעוד שבארצנו היתה העיקר המהפכה המדינית. ובין בעלי-האפס היו רבים, שבאמת לא ידעו בעצמם מה חפצם. הם לא למדו לדעת את דברי ימי-העמים והתפתחותם הטבעית. הם לא הכירו, כי לכל עם יש קילטורה מיוחדת ולא בדרך אחת משתלמים העמים כולם. הם לא הבינו גם את רוח המרידה הגדולה בצרפת, ודבר קל היה בעיניהם להפוך את סדרי החיים משורש ולשנות את כל מה שיצרה האנושיות במשך מאות דורות, וקלות-הדעת הגיעה לידי כך, שרוב הסטודנטים עזבו לגמרי את למיד המדעים, והספרים החדשים מסכו בקרבם רוח-עויעים לראות את ה„קץ“ קרוב עד מאד.

ג.

בקץ שנת 1874 החיליתי להתעתד להעידת-בגרות כדי שאוכל לבוא לבית-ספר גבוה ושכרתי לו מעין-קץ סמוך לעיר קיוב. למירה לקחתי לי את הסטודנט לוריא, שהיה צריך לגור עמי יחד, אבל, במקום ללמדני את הלמודים הנחוצים, קרא עמי את תורת-הכלכלה למיל, את לאסאל ואת מארכס, ואת המדעים הדרושים למטרת לא למדתי. כך עברו כל ימי הקץ והספי. לסוף נכשל מורי בדבר מדיני ואחרי שעשו בקורת בדירתו ומצאו כתבים אסורים שמוהו בבית-האסורים. כל ימי החורף נשארתי בלי מורה, כי אבי ירא מאד, שלא אכשל גם אני כשאהיה בחברת מורים כאלו. וכדי להרחיקני מכל המפלגה המסיכנת הזו, שלחני בקץ שנת 1875

לחול, למקום=הרחצה קרייצנאך. ומשם יצאתי לברלין. בברלין, ששם ישבתי כחודש אחד, פגשתי הרבה ממכירי מקיוב ומבני עיר מולדתי: את האחים ל. ונ. ליווינטאל, את אכסילרוד, אהרנסון, צוקרמאן, ג-ץ וגם את מורי לוריא, שנמלט מבית האסורים, לכל הנמלטים והנדרחים מארצנו היה מעון כללי ברחוב Zionskirchplatz, שם חיו יחד על יסוד שתוף=הרכוש והמעון הזה היה בית=מחסה להנמלטים, שמצאו בו ארוחה ומקום ללון. גם נערות רבות מבנות=עמנו מקיוב וממזרח לוב, שנסעו לשווייצייה ללמוד שם תורת=הרפואה, באו לברלין ונשארו שם חרשים אחדים: זאת חכתה על בחירה וזאת על רעותה, לזאת יעצו להתחפש ולכתוב לאבותיה, שמצאה כאן את בחירה והיא רוצה להנשא לו, כדי שתוציא מאביה העשיר את הנדוניא המרובה ותתן אותה לקיפת המפלגה. אלה היו „נשואים מדומים“ (Фиктивный брак) והרבה עלמות עשירות נחשבו ל„כלות=לפי=שעה“ לבני המפלגה, שהטיפה לנתק את עבותות=המשפחה. -

אחרים מן הסטודנטים הנמלטים עבדו בבתי=חרושת בברלין בתור פועלים שכיר=יום, מפני שרצו לדעת בפועל את מצב הפועל וגם להתרגל בעבודה כדי שיוכלו, בשובם לרוסיה, לעבוד בקרב הפועלים ולהפיץ ביניהם את התורה הסוציאלית. כולם לבשו כתנות=בד ומראיהם היו נוראים: שערותיהם ארוכות ופרועות, נעליהם קרועות ומטולאות וסודר על כתפיהם, פניהם לא רוחצו וידיהם מגואלות מעבודה. עד הערב היו עובדים בבתי=המלאכה ובערב היו באים עיפים למעון הכללי והיו קוראים וכותבים ושומעים חרשות מן הנעשה ברוסיה מפי הבאים יום יום בתור נמלטים לברלין.

ורוח הניהיליסטים לא היה נוחה מן הסוציאלי=דימוקראטים שבאשכנז, מפני שמפלגה זו לא התכוננה לעשות מהפכה בסדרי הממשלה. הסוציאלי=דימוקראטים רק התאמצו לבצר את מצב הפועלים, לאתקדם יחד ולהסתדר למפלגה מדינית עצימה, לשלוח את בחיריהם להפארלאמנט ולתמוך בידי המחוקקים חוקים חדשים לטובת הפועלים, לעשות מלחמה בשלום עם בעלי=הרכוש והפאב=ריקאנטים ולהמעיט על ידי זה את שעות=העבודה ולהגדיל את שכרה וגם להמעיט את המס הבלתי=ישר, המכביר אכפו על העם. - בני המפלגה הזאת יסדו עתונים מיוחדים וקראו אספות=עם ומנהליהם הטיפו את תורתם באוני העם והפועלים. אבל הניהיליסטים שלנו, שנספחו אל כת האנארכיסטים, המטיפים להרוס ע"י מרד את סדרי החברה האנושית כולה, לעגו לראשי הסוציאלי=דימוקראטים, שהיו מפקדים במנוחה את צבאות=העם והיו מסדרים נשפי=חג עממיים בליות מנגינות ומחולות. כל זה היה למורת רוחם של הניהיליסטים העבריים ברוסיה, כי מושגיהם מן המהפכה הקרובה לא יכלו להשלים עם רעיון המלחמה=בשלום, שיש בה מקום גם לחגיגות עממיות ולנשפי=רעים, בסופה וסערה היתה דרכם ואת החיים הנורמאליים לא הבינו. על כן לא עסקו גם בלמודים, ואף עבודתם בבתי=המלאכה לא היתה מאהבת העבודה, אלא מתוך שאיפה להיות מקוריים בכל דבר ולהדמות להפועלים הטבעיים. אמנם, סוף סוף התעוררו רבים משכרונם, עזבו את בתי=המלאכה ואת המחברות הריבולוציוניות והתחילו להמשיך את למודיהם המדעים והיו לרופאים, וליווינטאל ולוריא אף היו

לפרופיסורים בשווייץ; אבל הרבה יותר מאלה הלכו ברכם הזרה וסיימו—בסיביר או גם על העץ ... שונה מזה היה גורל בנות-עמנו. כאן הכל היה תלוי לפעמים ביחוסם של אבותיהם לבנותיהם, שהלכו בדרך חדשה. שתי עלמיות עבריות בנות עשירים ממנהילוב נמשכו אחרי המפלגה החדשה, עזבו את עיר-המולדת ובאו לברלין. האחת מהן, ג-ן, שאמה, אשה חכמה, לא מנעה ממנה כל מה שבקשה נפשה: נסעה עמה לקיוב, לז'וינא, לברלין ונתנה לה ללמוד ולנגן ולקרוא ספרים כחפצות—לא באה לידי קיצוניות מפני שנמנע לה חופש במדה הדרושה. אבל השניה, בת הגביר מ. ש., שרצה לכבוש את בתו החפשית בחוקת-היד ולתתה לאשה לבן-ישיבה, — הביא בזה שואה עליה, כי במסגרים קראה את הספרים האסורים ובסתר נספחה אל המפלגה החדשה וברחה לברלין, ושם היתה עוזבה לנפשה והתמכרה לבעלי-האפס בכל לבבה, וכששבה לארצה האשימה בעבירות מדיניות והושיבה בבית-האסורים ולבסוף שלחיה לאחר מן הפלכים הרחוקים. אביה התאבל עליה, ואחרי שהשחית רחמיו מבתי והעבירה מנחלתו, המירה את דתה וגשאה לנוצרי אחד מפנים רוסיה.

ד.

מברלין נסעתי לז'וינא כדי להכנס שם לתוך בית-הספר למסחר. שם הכרתי את המנוח פרץ סמולנסקי. כי מי מן הקוראים עברית, אם רק היה בז'וינא, אפשר היה לו לבלי לבוא למעונו של רפ"ס או להירדאקציה של "השחר" כדי להכיר את הסופר המפורסם הזה? אמנם, עד שנות השמונים, קודם שהתחילו הפרעות בערי נגב-רוסיה וקודם שהתפשט רוח-הלאומיות בחוכנו, הלכה השפעת "השחר" הלך ורפה. כי רק אלה, שנתפתחו רק מתוך השפעת הספרות העברית לברדה, ראו בסמולנסקי את כהן-ההשכלה, אבל כל אלו, שהושפעו מן הספרות הכללית וקנו דעת בלשונות אחרות, לא כרעו בדרך לפני רפ"ס ואמרו בלבם, שהעבירו אותי בהשכלתם ורצו להשפיע עלי, לכבוש את "השחר" ולהביא לתיכונם זרם חדש — את תורתם החדשה; אך, אחרי שראו, כי רפ"ס לא יחזיק בדגלם, סרו מעליו ובנו כמה מיוהדת לעצמם: הם יסדו להם ירחון חדש, שמטרתו היתה — להפיץ את תורת הסוציאליזם בקרב ישראל, ובשנת 1877 בחרו לראש להם את אהרן ליברמאן, הידוע בכינוי הספרותי בר-דוד, עורך הירחון "האמת" בז'וינא, שנרפסו ממנו רק ארבע חוברות.

ורפ"ס, למרות היותו רחוק מדעות צעירי עמנו, התרועע עמהם ותמך בידם, בחפץ-לב הקריב בגללם את כחו ועתו, כי מטבעו אהב להיות מנן לאחרים וולחשפיע עליהם, ורק את אלו, שאמרו להשפיע עליו, לא יכול שאת. רפ"ס היה שמח כשמצא בקרב הצעירים החדשים אדם כותב עברית בכשרון, כי הלשון העברית היתה משאת-נפשו; אבל שאחרים, ולא הוא, יאמרו מלה חדשה בספרותנו — זאת לא היה יכול לסלוח להם. כי איך יהיה בדבר הזה, שצעירי-עמנו הקוראים וכותבים עברית, אשר את כולם חשב לתלמידיו המושפעים ממנו יתרוממו עליו פתאום ולא הוא יורה דרך ויסול נתיבות לעמנו? ... ועוד גם זאת: כשהסתכל רפ"ס ברבים מבני העשירים הבאים לחול והנספחים לבת בעלי-האפס, ראה והבין, כי תוהו ובוהו במוחם וערביזיה ולא-סדרים במעשיהם,

ואך מיציאים הם כסף אבותיהם לשוא וללא-צדק הם מתהללים להיות למתקני העולם. והצעירים האלה האריכו לשון נגדו וכשהיו מתווכחים עמו בפראצות ריקות, חשבו בלבם, כי חכמו ממנו. ועל כן בזה להם ולעג לכל עלילותיהם וגם העיר בהם, כי תועים הם וכי ינחמו באחריתם; אבל רק מעטים שמעו לקולו לבקר מעשיהם ולחשוב דרכיהם. ואולם את בר-דרורא כבר רפ"ם בגלל כשרונותיו וידיעותיו וגם ירא ממנו, כי ראה בו סיפר רב-כשרון, אשר נוסף על ידיעותיו הרבות במדעים שונים ובתורת-הכלכלה ידע היטב גם את לשוננו, שהביע בה את דעותיו כאחר החזוים. בר-דרורא העיר קנאה בלב רפ"ם בהתחרותו עמו ב"האמת" לא תחרות חמריה, אלא תחרות-סופרים, כי במגנינותו שמע שיר חדש בספרותנו וגם הוכרח להודות, שהמננן הוא אמן גדול.

ואחד מבני המפלגה החדשה היה גם בן עירי אל. צ-ן, שעזב את ארצו ובית-אבותיו והיה למסדר-אותיות בבית-דפוסו של פֶּרַג בווינא, שמנהלו היה רפ"ם (הוא הרפ"ם גם ספור ב"השחר", וכן ספורים זירניניים). וכשחדלו אבותיו האדוקים לתמוך בירו, היה מוכרח לפי שעה לעשות את מלאכתו למקור כלכלתו. אז התמרמר על רפ"ם והתלונן עליו, שקצב לו שכר מועט יותר מדאי ובחמו הוציא דבה, כי עשוק הוא ממנו. כחבר לבעל-האפס, חשב לו צ-ן לאויב כל איש, שבירו גורל הפועל, ורפ"ם בתור מנהל בית הדפוס קצב שכר מסדרי האותיות לכל אחר כפי ערך עבודתו וכפי-השכר הממוצע, שהיה קציב אז בשוק הפועלים האלה. אבל צ-ן לא רצה לשים לב לדבר הזה יבלי צדק התנפל על רפ"ם והאשימהו, שעושק הוא שכר-הפועלים; סמולנסקין, אחרי שיש לו נעלים שלמות, הלא בזה בלבד כבר נכתם עונו לנגדו ונגד כל מפלגת הפועלים.

בר-דרורא (Arthur Freeman) בשמו האנגלי- כי הוא נעשה לנתין אנגליה לצורך ידוע-או אהרן ליברמאן בשמו ברוסיה, עורך, האמת, היה בשנת 1877 כבן שלשים שנה. הוא בא מווינא, ששם היה עוסק במלאכת השרטוט בחברת אחריות מאש. הוא היה סיפר מהיר בלשונות שונות. נפלא היה יפי כתב-ידו הנאה; ואת כתביו ומכתביו אהב הניהיליסט הזה לכתוב רק על הנייר היותר יקר, הבא מכתב-החרושת שבאנגליה. מוגו היה רך והוא אהב מהתלות ודברים שנונים; אבל היה נוח לכעוס והיה נורא מאד בשעת כעסו. תמיד היה אקדח מונח בכיסו. כשהיה עוסק במלאכת ספרותית, היה סגור בחדרו ובלי הרף היה כותב כל הלילה עד אור הבוקר; ולא היה מניח את עטו מידו עד שהיה גומר מאמר שלם, והמאמר היה יוצא מידו יפה וכלול אף בהדרו החיצוני.

בשנת 1878 שמו את ליברמאן בבית-האסורים בווינא. אחרי שישיב שם חרשים אחדים שחררוהו (הרבה השתדל לטובתו רפ"ם, למרות קנאתו בו, מה שמראה את טוהר-רוחו) 1) ושלחוהו מווינא עד גבול אשכנז, ושם מסרו אותו לידי פקירי אשכנז שדרשו אחריו; ובברלין עמד למשפט יחד עם הורוויץ ואהרנסון (בן-אהרן, יליד מוהילוב, גיסו של הסופר אדוארד ברנשטיין; אהרנסון יושב עתה בניו-יורק בתור רופא-חולים). משפטם נמשך כשלשה חרשים ולסוף יצא דינם לשבת במאסר מששה חרשים עד שנה אחת. אחרי

(1) עיין מה שכתב על זה מר. בריינין בספרו, "פרץ סמולנסקין", עמ' 87—89.

שיצאו מן המאסר נסעו כולם ללונדון. חברי ליברמן התאוננו עליו על מנהגו הור לשמור בביתו את מכתבי־רעיו והעתקות מן המכתבים ששלח לאחרים, שבכולם היו דברי מינות מדינית, — מה שגרם לכך, שנאסרו אנשים שונים, אשר נגלו מצפוניהם על פי המכתבים והכתבות, שמצאו בין ניירותיו בשעה שעשו בקורת במעונו בווינא, חבריו דנו אותו על זה והוציאו משפטו, שיעזוב את אירופה ויצא לאמריקה, ועד מהרה עזב את לונדון ויצא לניו־יורק. — הדבר הזה המר את רוחו עד מאד וזו היתה סבת הדבר, ושכבואו לניו־יורק שלח יד בנפשו.

זה היה סופו של הסופר העברי בעל־הכשרון ובעל־הידיעות האחד והמיוחד בין הניהיליסמים העבריים בשנות השבעים!

עלי עוד להזכיר, כי בשנת 1877 ראיתי בירי בר־דרורא בווינא בכתב־יד ספר גדול בשם „משאת נפשנו“, שבו הוכיח, כי כל התורה המוציאה־לית החדשה שאובה ממקור תורת ישראל (שמיטה, יובל, לקט, שכחה ופאה) והלך ותאר את התפתחותה של המוציאה־לית עד לאסאל ומארכס, מה היה גורל הספר הזה אין איש יודע, אולי יכולים היו הסופרים העבריים בניו־יורק, וביחוד הד״ר אהרנסון, לדרוש ולחקור אחרי כתבי בר־דרורא, וביחוד אחרי הספר „משאת נפשנו“, שהשאיר ליברמן אחריו. אם היו מוצאים את הספר הזה בוראי היו כל חובבי־ספרותנו מכירים להם תודה על חמדה גנוזה זו.

„סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח“, עקבות התנועה הישנה בין צעירי ישראל נידעו גם בתנועה החדשה — בתנועת־השחרור הרוסית, שהחזיקו בה צעירי־ישראל ביותר, ומי יודע דרך־הרוח? מי יודע, אם לא עברו הרבה מן הרעיונות הישנים כמו מאליהם אל המוציאים־לית הישראלים של עכשיו ואם לא הצעירים המתוארים משנות השבעים הם אבותיהם־מחולליהם של אלה האחרונים? רק באחת נבדלו החדשים מן הישנים תכלית הברל: בין הראשונים נמצאו גם כאלה, שחבבו את הלשון העברית ורצו למצוא סעד וסמך לתורתיהם בתורתנו וספרותנו, בעוד שהאחרונים מבטלים גם את תורתנו וגם את לשוננו והרבה מהם — גם ביום ולוענים להן בכל עת מצוא.

קייב.

מ. ק.

שִׁיר־מִזְמוֹר

(לְבָנִי תוֹב־לִקְוִין)

תוֹב־לִקְוִין הוּא אָבִי כָל לוֹמֵשׁ בְּרוֹל ...

קוֹל בִּי עַרְיָעֶר־קְדוּמִים—

אֶרְוִי־בְּרֵאשִׁית תְּמִידִים ...

לִהְבֹּ מוֹקֵד לִוְחָד, מְאָדִים

רָגְבִי סָלַע בְּהִים ;

רָגַב סָלַע עַל־גֹּב סָלַע :

פְּטִיש־רָגַב הוֹלֵם ...

שְׁגִיר־שְׁנֵהֲבִים עֲנִקִי בְּרִיאָה

מְאֻזִּין בֵּין סוּף חוֹלֵם ...

קוֹל בִּי עַרְיָעֶר־קְדוּמִים—

אֶרְוִי־בְּרֵאשִׁית תְּמִידִים ...

—גִּבּוֹר־צִיד מִהֲדָה תִּלְטוֹשׁ

עַל־גֹּב רָגְבִים בְּהִים ?

—”תָּרַב!

”תָּרַב לִוְדָּרִי עוֹלָם!”

* *

*

קוֹל בְּמַעַר הַ מְעַרְת־גְּבִים—

תִּלְמוֹת פְּטִיש־אֵימָה—

חולפים בעד הפתח, עוקרים
 רחבי-כר ושינמה...
 עשבי-כר, דגניות-תכלת
 וארו גדל פרא
 תמהים כורעים, כאלו אומרים:
 נא אתחנמה ואראה.
 קול במערה, מערת-גבים —
 תלמות-פטיש אימה...
 —גבור-חרש, מה-זה תעשה
 בלב מרתבי שדמה?
 —"א ת י ט !

"את בוש-אך מה!

* *

*

קול בסמטא, סמטא חשכה,
 שבת-ליה מטים...
 תחת תלמות פטיש אדיר
 וקראש נמלטים...
 לשון האש התפרח-רגע
 תועם ומשחירה...
 בא הקול וגבלע יתום
 תוף שאון הבירה.
 קול בסמטא, סמטא חשכה,
 שבת-ליה מטים...
 —נפח זריו מה-זה תעשה
 וקראש נמלטים?

השלח

— "בְּבָלִים !
 "בְּבָלִים לִי לְעֶמְקֵי."

* *

*

קוֹל מִבֵּית-חֶרֶשֶׁת עוֹלָה —
 אֶלְפִי אוֹפֵן שׁוֹרְקִים —
 גְּלָמִי אֵשׁ לְבָנָה מַיִם ,
 רוֹתָחִים, גְּתָרִים וְחוֹרְקִים...
 גְּתָר־מִתְקַת עוֹלָה זֹנֶעָה :
 צָרוּ לוֹ הַשְּׂבִילִים !
 הַשָּׂמִים תִּמְּוּ בָּעֵבִי -
 פִּיחַ מֵאֲפִילִים...
 קוֹל מִבֵּית-חֶרֶשֶׁת עוֹלָה
 אֶלְפִי אוֹפֵן שׁוֹרְקִים...
 - פּוֹעֵל צָעִיר, מַהֲנֶה תִּפְעַל
 בֵּין אוֹפְנִים חוֹרְקִים ?
 — "תוֹרָה ! —
 אֶמֶת לִי תִּדְשָׁה !"

זכרון לחכמים.

מאת

ד"ר שמעון קרנפלד.

(סוף).

לא עבר חודש ימים אחרי מותו של שלמה בובר—ועוד אדם גדול בחכמת ישראל הלך לעולמו (בכ"ד ליאנואר, 1907—מ' שבט, תרס"ז): משה שטיינשניידר, בשנת הצי"א לחייו (הוא נולד ביום 30 למרחץ, שנת 1816—כ"א אדר, תקע"ז). משה שטיינשניידר זכה בחייו, ובפרט בשנותיו האחרונות, לפרסים ולשבח גדול. בנוהג שבועלם, כלומר, בעולם-עמנו, חכם. שטרח ויגע שנים מרובות בחכמה ומחקר וכתב ספרים חשובים ומרובי-ערך ורוב ימיו סבל עוני ומחסור, וכל ימיו דאג דאגת-פרנסה, כשהוא מגיע לשנת השבעים, יום יובלו נזכר במכתבי-ברכה ובקצת שבחים בעתונים, וכשהוא מגיע לשנת השמונים, זקנתו המופלגת נחשבת לו למעלה גדולה ולזכות יתרה—ועוד הפעם מכתבי ברכה ותהלה מכל עבר ושבח מרובה בעתונים, ואם יגיע לשנת התשעים, אז מכל עברים מלא חפנים קלוסים ושבחים ותהלתו מלאה כל הארץ, אשרי החכם והסופר, שבהגיעו לזקנה כזו ימאס בכל אלה!

משה שטיינשניידר זכה לחגים כאלה שלש פעמים בחייו, ואולם בפעם האחרונה, כשקלאו לו תשעים שנה ועדיין היה שלם בכחותיו הרוחניים ועיבור עבודת המרעים בהתמדה נפלאה, השיב את פני המברכים ריקם. מאורעות חייו היו דומים בכל הסימנים לאלו של רוב חכמי-ישראל, שטיינשניידר נולד במדינת מהרן בעיר פרוסטיץ, שלפני תשעים שנה היתה עיר של חכמים וסופרים, כי בכלל נמצאו אז במדינת מהרן קהלות ישראליות חשובות מאד, וכמה חכמים מובהקים נודעים לשם העמידה לנו כנסת ישראל שבמדינה זו. עכשיו נתרוקנה כבר מיהודים, וכמובן, אין שם עוד זכר לרעת היהדות. הצעירים מישראל עוסקים בענינים כלליים והיהדות במובנה המדעי מונחת בקרן-זווית. שטיינשניידר גדל בגטו של פרוסטיץ וקלט את התוכן המדעי של היהדות, שהיה אז, בראשית ימי השכלת היהודים במדינות האלו, חביב מאד על טובי-האומה, כשרוניות גדולים נראו ברמשיש מנעוריו, גם היתה בו מתחלה הרגשה יפה בתמצית הפיוטית של היהדות ונטיה לשירה בכלל. אבל, כנראה, נברה בו נמיתו לחקירה הביבליוגראפית, שאחרי נסיונות שונים עשה אותה לאומנותו המיוחדת. סבות מן החוץ אנסוהו לבקש לו איזו אומנות או חכמה מתנה את בעליה. לרב בישראל לא היה, כי הצטיין בהשקפה חפשית עד מאד והיה רחוק מצביעות. על כן בחר

במלמדות. בשנות הארבעים למאה החולפת בא לברלין, ואחרי שנתמנה למורה בבית-הספר לילדות ישראליות ושמש שנים מרובות בשרות זו, היה באחרית ימיו לריקמור של בית-ספר זה; ורק זמן מועט קודם שמלאו לו שמונים שנה הסיר מעליו את המשרה הזו, שלא היתה הולמתו כלל. בימים האחרונים היה גם משגיח על ספרים וכתבי-יד בביבליותיקה של המלכות בברלין.

שטיינשניידר הכיר בנעוריו את שייר, שאותו קָבַד כל ימי חייו. הוא, שמטבעו היה מבקר קשה וחרוף נוטה לדין לכף-חיבה וגם הצטיין בשנאת-העבריות; הוא, שהיה זורק מרה בחכמים וחוקרים ומקנטרם בדברים עוקצים, -הוקיר את שייר מאד עד יום מותו. מספר החכמים המפורסמים, שלא פגע בהם שטיינשניידר בדרך הבקורת-שלפעמים היתה יוצאת מגדר הנימוס-הוא מעט. מלבד שייר קָבַד הרבה את צונץ ואת גייגר. לעומת זה היה יחוסו לגרמץ מגונה.

כשהיה בן שלשים שנה כבר יצא לו שם בתור ביבליוגרף ובקי בספרים. מטבעו יָצָן בכח-זכרון עצום ובהתמדה גדולה. הוא קרא הרבה ורשם לעצמו הרבה, ואחרי שהיה מבין בכמה לשונות שמיית ואירופיות ובקי בכמה חכמות שמושיות, השתמש בכל המכשירין הללו למקצוע הביבליוגרפיה. אין מן הצורך להאריך בראיות והוכחות, שעבודתי המדעית היתה חכמה ולא מלאכה, כמו שאמרו אחדים מן המקטינים את ערכו. ותועלת הביבליוגרפיה ברורה וגלויה לכל מבין. כמה מקצועות חשובים של חכמת היהדות צריכים לה, ובלעדיה לא נמצא את ידינו ואת רגלינו בחקר ההיסטוריה הישראלית. ומעלת הביבליוגרפיה העברית גדולה על זו של הביבליוגרפיה בשאר הספריות. זה מינח במאורעות עמנו, שהיה מפורד ומפורד וגם נע ונד מארץ אל ארץ, שמפני זה לא הניחו לנו כמה וכמה דורות וזכרונות היסטוריים קבועים וולח בספרים, בשמות מחבריהם, מעתיקיהם, מדפיסיהם ובקצת רשימות אחרות, הנמצאות בהם דרך אנב. הכרונילוגיה צריכה מאד לרשימות אלו. וחץ מזה, הרי כל חיינו הקולטוריים שקועים בספרים, ורק מהם אנו שואבים את הראוי לדעת על הקולטורה הישראלית.

וכשם שעם ישראל הוא מפורד ומפורד, עם קטוע ומפורד, כן גם הרבה מספרינו החשובים הם פוזרים ומקוטעים, בימים הראשונים לא היה קבוץ של ספרים מתקיים זמן מרובה במקום אחד. אמרו: הכל תלוי במזל, ואפילו ספרים, -ומכל שכן ספרים עבריים, שלקצתם יש היסטוריה שלמה, אם נאמר לספר מה שאירע לספרינו בזמנים שונים אין אנו מספיקים. מטעם זה היתה הביבליוגרפיה העברית מחקר מסובך ביותר, שמצריך הרבה בקיאות, ידיעות מרובות וסקירה חריפה, ואמנם, כמה ביבליוגרפים קדמו למשה שטיינשניידר, וביחוד ראוי לשבח גדול החכם ר' חיים יוסף דוד אזולאי איש ירושלים, שהוא כמעט היחיד, שלא הסתפק בידיעת שמות הספרים ומחבריהם, אלא עיין בהם בשקידה גדולה ובהבנה ישרה והוציא מתוך הספרים שעברו תחת ידו הרבה מסקנות חשובות, שמתוך דיוקן הן עומדות בפני הבקורת. ואולם הביבליוגרפים שקדמו לשטיינשניידר עסקו בביבליוגרפיה רק כמו בידיעת ספרים בודדים, בעוד שהוא הרים את הביבליוגרפיה העברית למדרגת מקצוע מדעי חשוב עד מאד. כי ברשימותיו ולקוטיו יש למצוא את הקשר התמידי, שהיה בין הפעולה הקולטורית של עמנו ובין זו של כל העמים.

ספריו המדעיים של שטיינשניידר, מאמריו בקובצים ועיתונים, שונים, חבוריו הקטנים, מאמרי-הבקורת, שכתב במספר מרובה, – כל אלה רבו מלספור. הרשימה של כל ספריו ומאמריו תקיף ספר שלם, ולפיכך קשה מאד להוציא משפט, שיכלול את כולם ויהא מיוסד על כולם, אפילו להת ציור כללי מתכונתו הפרטית והספרותית של האדם הנפלא הזה קשה הרבה, מפני שבה נמצאו הפכים ונגודים, סתירות ותמיות. הוא היה טפוס מיוחד במינו, בין בעבודתו המדעית ובין באישיותו, ביחוסו אל החיים ואל החברה, ובפרט ביחוסו אל האומה הישראלית ואל חיינו הפנימיים.

שמו של ר' משה שטיינשניידר נתפרסם בשלשים השנים האחרונות לחייו בכל המדינות – כמוכן, רק בקרב העוסקים בעניני חכמה ומדע, שמתחילים לנושאי ענין מחקריו, אבל שטיינשניידר היה לא רק מכוון בקרב החכמים, אלא גם נורא על כל סביביו, והרבה מן המתחילים ואף מן החכמים הירועים היו מחניפים לו כדי שלא ימצה המבקר הקשה והחרף הזה את עומק דינם כשיוזמן לו לדבר על כתביהם. בקרתי הצטיינה על פי רוב במדת-הדין, וניכר היה בדבריו, שנעים לו לבקר קשה את הספרים וגם את המחברים, שדרכו היה להשפילם ולהכניעם, כאלו אין תוחלת מהם עולמית, והאמת צריכה להאמר, כי משה שטיינשניידר לא היה ממקבלי חנופה ירינו הקשה לא היה מתרכך על ידי שוחד-דברים, את הכבוד והתהלה, שהיו מפורים לו, היה מקבל תמיד כדבר המוכן מאליו, ברעתו נקבע הרעיון, שעמו תמות חכמה ושלא יניח כמיתו בישראל, אלו היה סיפק בידו, אפשר שהיה מאבד את החומר הרב, שאסף בשקידה גדולה, כדי שלא ישתמשו בו הבאים אחריו, צרות-עין היה נוהג בכל צעיר מתחיל לחקור ולדרוש, ואם מצא לו איוו שגיאות ושעיות (מה שנמצא גם בספריו ומאמריו, ומהן מגוונות ממש), לא היה מעמידו על האמת בהרצאת-דברים מדעית, אלא היה דוחפו בשתי ידיים.

נפלא הוא, שהחוקר המצוין הזה, שלפניו נגלו כל ספרי ישראל בכל הלשונות ושחזמר ההיסטורי והקולטורי שבהם היה מצוי בידו, היה חסר את ההרגשה היהודית הלאומית, הוא היה תלמיד-חכם יהודי על פי הטפוס הידוע: קפדן, כעסן, זורק מרה, חריף, מתמיד, אוהב הלצות עוקצות ומכאיבות, – אבל חבה לישראל ולהיהדות לא נמצאה בו. בשעה שישב ועסק ברשימותיו הביבליוגרפיות ובלקטיו נדמה לו, כאילו עוסק הוא בקברי עם, שכבר נהן לקבורה זה לפני כמה אלפים שנה, והוא רושם את הרשימות שעל גבי המצבות, – זכרון לבני-אדם, שדבר אין להם מן החיים. רחוק אני מן ההשקפה המוטעית, הסוקרת על כל הנעשה בעולמנו רק מן הצד הלאומי שבו, ואינו בא בטרוניא על חוקר גדול בישראל, שלא עסק בחיינו הלאומיים של עכשיו, אלא הסתפק בחקירותיו המדעיות. אבל משה שטיינשניידר לא הסתפק ב"שב ואל תעשה", אלא היה שונא ובן לכל אדם, שהאמין ביעודנו הלאומי. את חקירותיו היה מפסיק באמצע הרצאת דבריו כדי להבליע איוו עקיצות חריפות, שלפעמים יצאו מנגד הנימוס הספרותי, כלפי ה"מהבילים" החולמים שיבת שבותנו. את הלשון העברית, שסיף סוף רק בה השקיע עמני את מיטב כחיתי ועל כל פנים ביחוד בספרים שנכתבו בלשון זו היה בקי שטיינשניידר בתור ביבליוגרף, –

את לשוננו ההיסטורית בזה ושקץ, והכותבים עברית היו בעיניו כמבלי-עולם. האיש הזה, שיצא לו פרסום בכל העולם ושהבנתו את דברי-ימיה של ספרותנו ביחוסה אל ספרותיהם של שאר העמים התרומם להשקפה אנושית כללית, היה באמת יהודי גמלי לכל משפטיו ופרטיו. הוא, שמשל ברשימותינו ההיסטוריות מאין כמוהו, לא הבין ולא הרגיש את מהלך ההיסטוריה הישראלית ואת מקומה בתולדות המין האנושי.

זכורני: ימי ראשית ההתעוררות הלאומית בישראל. אז היה, "המגיד" בלי-מבטאה של התנועה הצעירה הזאת-אם אפשר לקרוא בשם תנועה לשאיפת צעירים מועטים, בכל איפן לא נמצא בה פגם מוסרי ולא מרד ומעל בקדשי האומה הישראלית. מתי-מספר מצערי ישראל-נניה, "משוגעים ממשי"-נלאו נשוא את הביו והחרפה, אשר שבע עמנו למדי, את בעיטת הרגלים מצד שונאיו ומחרפיו, וחלמו על האפשרות לצאת ממצב זה. שטיינשיידר כעס עליהם כעס גדול, ובחמתו התנפל בעתונו, "המוכיר", שבכלל היה מקום מיכן לפורעניות, על החולמים הלאומיים, כאלו הרגו את הנפש. כמדומה לי, ששנאתי הקשה לגרץ, שעל כל חלק וחלק מספרו ההיסטורי הגדול היה מתנפל בבקורת עוקצת, באה לו גם כן משנאת הרגש הלאומי הישראלי. הסגנון הלאומי שבספר הזה (שהוא חשוב מאד עם כל מגרעותיו ושגיאותיו) עורר בלב שטיינשיידר את האיבה הגדולה.

וחוסר-אהבתו להלאומיות הישראלית השפיעה אף על עבודתו המדעית, בה יש לבאר את העובדה, שבכל רשימותיו ולקטיו של שטיינשיידר, עם כל חשיבותם המרובה בתור אבני-בנין לתולדות ישראל, אין ענין שלם. נכוב של מראי-מקומות, לקט דברים מאיו קובץ של דיני-שחיטה בערבית, שמות של מחברים וספרים-כל זה היה חביב לו מעם ישראל. אם רוצים אנו לעמוד על אמתית הדברים האלה נעריך את שטיינשיידר לעומת צונץ. לזה האחרון היו כל ענין, כל מלה ומלה, כל אות וקוץ, לחקירה קולטורית בחיי עמנו. ושטיינשיידר, שאין ספק בעיני, כי ביריעותיו המרובות עלה על צונץ, עשה כל חזון קולטורי לאיזה "ציטאט", למין חקרנות, לנכוב שמות ומנין-שנים, וכל כך חבב את ציטאטיו, עד שהיה דואג תמיד, שמא ישתמש איש בהם לבנין ההיסטוריה הקולטורית של עמנו. היא היה מתקרא, שמא ישקעו אבניו בבנין זה-אלו האבנים, שהיה נוהג בהן מנהג פייטוש ממש. ספר חשוב לפי השקפתו היה רק זה, שבאי בו ציטאטים בלי שום חבור וקשר, שמות ספרים ומחבריהם מכל המינים, נומנקלאטורה יבשה, גל של אבנים... בחבורו הגדול והנפלא על "מעשה התרגומים בימי הביניים", שהוא עבודה ענקית, הוא מסלק מעצמו את אחריות הדברים, אם יבוא איש להסביר את החומר הרב הזה בדרך הרצאה היסטורית. אלו היה סיפק בידו, היה מעכב דבר זה, ופלא בעיני, שלא שרף את חבורו אחרי שנמר אותו.

מאריך אני בחזון ומתנגע להבין בו, לא כדי להפחית את ערכו של שטיינשיידר (שהרי אין חסרון זה מפחית את תועלת חקירותיו), אלא כדי להוכיח במופת לקוח מן המציאות. שעמנו במצבו הנוכחי אי-אפשר לו להתפתח בכחותיו הרוחניים באופן טבעי. חיי-הגלות קשים בעולמנו הרוחני הרבה יותר

מבעולמנו החמרי, במצבנו המדיני והאיקונומי, בשנות המאה הי"ט ראינו כמה פעמים, שנתעוררו עמים לתחיה באמצעות תחית לשונם הלאומית וספרותם, הצעד הראשון לחדוש החיים הלאומיים והמדיניים בעמים הללו היה תמיד חידוש הלשון הלאומית ואספת הזכרונות הספרותיים, שנשארו לעם מימים קדומים, אפילו העמים היותר פחיתים במצבם התרבותי, מנטלים ומנשאים ושומרים כבבת-עינם את רכושם, כמה שהוא קטן ודל, להם חשוב הרכוש הזה, ואפילו אתה מדבר אליהם כל הימים, שמוטב להם להסיח את דעתם ממנו ולהרבק ברכוש קולטורי אחר, אין הם שומעים לך, רק על עמנו רובצת קללת-אלהים, אדם גדול וחוקר מציין, שבסקירתו המדעית הוא מקיף את כל העושר המוסרי של ישראל, עושה את כל ספרינו לרשימה קאטאלוגית של חנומים שנתאבנו או של סימני-מספר, העיקר בהם רק השער ושמות-המחברים, קביעת זמן חבורם ודפוסם, בשעה שהוא חוקר בהם נדמה לו, שהוא עוסק בסימני-המספר של החנוטים הנמצאים ב"כריטיש-מוזיאום" או במחלקה המזרחית של המוזיאום הברליני, ואם הוא רואה סימני-חיים בעצמות היבשות האלה ושומע מפי קצת אנשים, שאין אלו מתים ממש, אלא נרדמים ונקפאים לפי שעה, שאפשר להעירם מתרדמתם--הוא כועס ומתרעם על ה"מהבילים" האלה, מה שברא עמנו במשך אלפים שנים ויותר ברוחו ובנשמתו חשוב לו עד מאד--בתור חומר לקאטאלוגים מרובי-כמות, בתור ענין לחריפות ובקיאות, לידענות ולרייקנות, זהו ממש פלפול ה"כרתי ופלטתי" בצורה חדשה; אלא שבעלי הפלפול לא החליטי מעולם, כי כבר פסקה תורה מישראל, בעוד שלפי דעת שטיינשניידר--וכך היה אומר תמיד-- כבר הגיעה חכמת ישראל לירי גמר בנינה, כבר לקטו את כל אבניה וקבצו את כל גרגרי-החול שלה: כבר הכינו "גניזה"--המון קאטאלוגים--לספרות ישראל.

* שבועות מספר אחרי מותו של שטיינשניידר נפטר (ביום אחרון של פסח שנה זו--ו' אפריל, 1907) עוד ביבליוגרפא ישראל מציין: אדולף נייבוייער, הוא נולד בעיר קטנה אחת באונגאריה ביום י"א מרחשון, שנת 1831 (כ"ז אדר, תקצ"א). גם אדולף נייבוייער עשה את הביבליוגרפיה העברית אומנותו ועסק בה רוב ימי חייו, אבל חקירה זו לא היתה "חקירה לשמה", אלא לשם התועלת המדעית הרחבה יותר, שיש להיציא ממנה, בימיו היה חקר תורת הקראים והשתלשלות מאורעותיה של כתה זו ענין חביב מאד לחכמי ישראל ולכל העוסקים בחכמת היהדות, אחר שגלה שמחה פיינסקר בספרו הנפלא "לקוטי קדמוניות" עולם חדש, שהיה קביר וגנזו עד אז, והרבה סבית פנימיות וחיצוניות גרמו לזה, שחכמים הרבה שאפו לברר את המאורעות החשובים האלה בתולדות עמנו, ומאחר שרוב הרשימות ההיסטוריות והספרותיות של הקראים נקבצו אז בפטרבורג, הלך לשם גם נייבוייער, שגם הוא נתן אל לבו לחקור בשקידה עצומה במקצוע זה, תוצאות חקירותיו ושקידתו בביבליותיקה הפטרבורגית היה חבורו האשכנזי, מן הביבליותיקה הפטרבורגית, רשמים וכתבים לתולדות הקראות והספרות הקראית", הספר הזה יצא בשנת תרכ"ז, ומעלה יתרה אני מוצאים בחבורו: כי נייבוייער התיחס להתנלות המקורות ההיסטוריים של הקראים בשקול-דעת ובהבנה ישרה, כמעט שהיה הראשון, שברר את הטעות המרובה הנמצאת בספרו הגדול של פיינסקר ("לקוטי

קרמוניות" והוכיח, שעם רוב חשיבותי ותכנו המרובה מפליג ספר זה הרבה בערך הקראות, ובפרט כמה שיחם לה את כל המפעלים המדעיים בספרותנו. לפי דעתו של פינסקר, ראשית החקירות המדעיות בחכמת הלשון העברית ובכתבי-הקודש יש לבקש בין הקראים, שהרי הם, שנפרדו מן התלמוד ושובו אל המקור הראשון של היהדות, אל המקרא, היו אנוסים לשים בהם כל מעינם. וטבעי היה הדבר. שיותר שפרקו הקראים עול-תורה שבעל פה טהם, יותר נתחבבה עליהם תורה שבכתב. אמנם, גם כמה מחכמי הרבנים עסקו בחקירת הלשון העברית ובביאור המקרא; אבל הלמידים האלה היו למדה בקרב הרבנים אך לאחר שראו את נחיצותם הגדולה להגנה-התלמוד והכירו, שעל ידי התרשלותם בהם הולכת הקראות ומתפשטת בישראל, זו היתה הסברה הפראקמטית של שמחה פינסקר, ויצא לו מזה, שכל חכם קדמין מחכמי הלשון העברית וממבארי כתבי-הקודש בדרך פשט, שאין אנו יודעים על אודותיו בירור, שהיה רבני, יש לנו לחשוב ל"קראי גמור", או היה בו, לכל הפחות, "רוח קראות". ועל פי הנחה זו עשה כמה מחכמי-ישראל הראשונים, כמנחם בן סרוק, יהודה בן קריש ועוד, לקראים או לנוטים אחר הקראות, ולחקראים יחם המצאת כמה ענינים חשובים בחכמת הלשון העברית.

והרצאתו של פינסקר עשתה רושם גדול בזמנה ונתקבלה בקרב החכמים כתורה שלמה, ולא רק סברותיו התלויות באייר נתקבלו בלי חקירה ודרישה מרובה, אלא אף טעיותיו העצומות, שבאו מתוך מה שנכשל בזיפויו של אברהם פירקוביץ; כי לא עמדה לו סקירתו הנפלאה וחרפותו הגדולה להכיר בזיפופים האלה. וידוע הדבר, שספרו של פינסקר נכנס כמעט בשלמותו אל החלק החמישי של ההיסטוריה הגדולה לגרץ, ועל כן לא נפטרנו מן הטעיות האלה עד היום הזה.

על פי סברותיו של פינסקר, יחסו להקראים את המצאת הנקוד והטעמים, המסורה ועוד (עיי' כ"ז זה בספרי "רבני סעדיה גאון", עמ' י"ט ואילך). וזלת החכם י. ה. שור, שתיכף הכיר את טעותו של פינסקר כמה שיחם למשוררי הקראים את כל הסגולה היקרה והנעלה של הפיוט העברי בימי הבינים ועשה את הפייטן הקראי משה דרעי (שאין בשיריו אלא חקי המשוררים הנשגבים ר"ש גבירול, ר"י הלוי ור"מ בן עזרא) לראש וראשון בין המשוררים הגדולים בישראל—זולת יה"ש שהכיר בזה, היה נייבוער הראשון, שעמד על שאר טעותיו של פינסקר, ביחוד בנוגע להחלטתו על דבר ראשית החקירה בחכמת הלשון העברית ובכתבי-הקודש.

את חבירו זה קבלו חכמי הדור ברצון. וזלתו פרסם בשנת 1868 עוד ספר חשוב (כתוב צרפתי): "הגיאוגרפיה של התלמוד", באותה שנה נתמנה למפקח על הספרים העבריים, הנמצאים בכיבויותקה בודליאנה שבאוסטריה. שם החליט לחבר קאטאלוג שלם של הספרים כתבי-היד. בעבודתו זו עסק נייבוער קרוב לעשרים שנה: רק בשנת 1886 יצא הקאטאלוג הזה לאור. וזלת כמה מאמרים וחבורים קטנים, שפרסם בקיבצים שונים (ומהם בעברית ב"הלבנון"), ראוי לשבח ביותר ספרו הצרפתי: "רבני צרפת בשנות המאה הי"ד", שבו השתתף עמו ארנסט רנן, שמצא סיוע מצדו של נייבוער

בכל הענינים התלמידים שבספרו, חיי ישרי. בחבור על, רבני צרפת יש כמה חקירות חשובות על יהודי צרפת והמאורעות שעברו עליהם בארץ זו. נייבויער לא היה מלכת ורושם כרוב הביבליוגראפים: הוא לא עסק רק ברשימת שמות של ספרים ומחברים. בו נמצא הרבה מן הכשרון של הסופר והחוקר ההיסטורי-הקולטורי. על פי סבות שונות לא עלה בידו לחשתמש הרבה בחומר ההיסטורי שלקט; אבל נראה הדבר, שבכל אופן הכיר במהותו של חומר זה וידע, שאבני-בנין אלה צריכות סתית ותחלקה, ובכל אופן אין החומר הזה נעשה קנינו הפרטי ורשות-היחיד של החוקר המאספו. אין הביבליוגראפיה לנייבויער „חקירה לשמה“. נייבויער היה ענין וצנוע, נוח לבריות ומשיב בעונה לכל מי שדרש בעצתו או ששאל אותו על אידות ספרים וכי, שנמצאו באוכס-פוד. — כעשר שנים לפני מותו לקה בערון, ומאז סלק את עצמי משרותי בביבליותיקה האוכספורדית. בשנותי האחרונות חי בבית בן-אחיתי אדולף ביכלר. וכשהלך זה לפני שנתים ללונדון להשתקע שם, הלך עמי גם נייבויער ושם נפטר בשנה העיו לחייו.

בכ"ב סיון תרס"ז (ד' יוני 1907) נפטר בעיר ברסלוי החכם יעקב פריי-נתאל ימים מועטים קודם שמלאו ששים ושמונה שנה לחייו (הוא נולד בעיר קטנה שבמדינת האנובר ביום העשרים לחודש יוני, 1839, ח' תמוז תקצ"ט). במאורעות-חייו של החוקר המצוין הזה אין שום דבר מפליא, או אפילו יוצא מגדר הרגיל. כך דרכם של תלמידי חכמים שלא מישאל בגרמניה, של פרופיסורים יושבים בקתדראות שבאוניברסיטאות ומשננים לתלמידים בכל זמן את קצבת הלמידים מתוך קונטרסים שהכיני להם, אחת לשלש או לארבע שנים הם מסיימים את כל קונטרסיהם ומתחילים מחדש, וכך חוזרים חלילה כל ימי חייהם. אילו נשרפו קונטרסיהם אלו על פי מקרה, היו מוכרחים להפסיק את שעוריהם עד שיכיני להם קונטרסים חדשים. נשמתם פרוחה מתוך גופם ונכנסה לתוך כתביהם אלו.

יעקב פריינתאל היה פרופיסור אשכנזי קורא מתוך קונטרסים, שבקריאה זו עברו כל ימי חייו. ואולם רק במאורעות חייו ובקריאתו דמה לפרופיסור אשכנזי ולא בתוכן קונטרסיו וספריו.

כבן שלשים שנה נמנה למורה בבית-מדרש-הרבנים בבסלוי, שאז עוד עמד בראשו ר' זכריה פראנקל. המקצוע המדעי של פריינתאל היה חקר ההיליניסמוס (ביחוד בתקופה המאוחרת) בספרות ובפילוסופיה, כפי שנתפתח באלכסנדריה של מצרים. פריינתאל היה בקי גדול ומומחה בחקירות אלו, הן בחלק הפילולוגי והן בחלק הספרותי והפילוסופי שבהן. חקירותיו במקצוע זה, שפרסם בשנות השבעים למאה החולפת (שלש חוברות), נתקבלו במחנה החוקרים במקצוע זה בסבר פנים יפות, וגם הזקן שבחבורה זו, אדולף אָלר, נסתייע בהן בחבורו הגדול על הפילוסופיה היונית. חבור חשוב מאד במקצוע חכמת היהדות הוא ספרו: „אלכסנדר פיליהסמור ולקוטי ספרים היסטוריים של יהודים ושומרונים המובאים בספרו“. בחבורו זה אנו מוצאים הרבה פרטים מרובי-ערך, המפיצים אור על הספרות הפילוסופית וההיסטורית של חכמי ישראל באלכסנדריה.

וממין זה הוא גם ספרו „על ספר חשמונאים ד', המיוחס ליוסף פלאוויוס“, שמקיף כמה חקירות חשובות. מלבד זאת כתב עוד מאמרים הרבה, שנדפסו אחר-כך בקיבוצים מרעיים שונים, כולם מצטיינים בסקירה ישרה, בדיוקנות ובקיאיות גדולה, בדרישת האמת בלי המצאות מחוכמות ובלי חריפות ופליאות. זהו טפוס של חוקר דיוקן גרמני.

בשנת 1888 מָנו את פרידנתאל לפרופיסור מן המנין לפילוסופיה באוניברסיטה של ברסלוי. זה היה בימים ההם חדוש גדול, מפני שאז-לעת זקנתו המופלגת של הקיסר ווילהלם הראשון-גברה השפעתם של „חסידי“ אומות העולם בפרוסיה ומניין פרופיסור יהודי באוניברסיטה פרוסית, ובפרט במחלקת הפילוסופיה, לא היה מצוי אלא לעתים רחוקות. פרידנתאל נפטר משרותו בבית-מדרש-הרבנים, כי כן הִתְנַתָּה עמו הממשלה ועל מנת כן מָנו אותו לפרו-פיסור באוניברסיטה. המאורע הזה היה נדרש אז בכמה פנים ואחרים מצאו בתנאי זה „רשעות“ גדולה מצד הממשלה הפרוסית. אבל באמת אין הדבר כן. ממשלת פרוסיה, כמה שנשתעברה אל השפעת הריאקציה בזמן האחרון, מקפדת הרבה בדבר, שלא יהא פרופיסור ללמודי הפילוסופיה תלוי בדעת התיאולוגים, ולפיכך לא יעלה על הדעת, שימנו לפרופיסור מן המנין אדם, שיש לו שרות בסימיניריון תיאולוגי. מנהג זה חקנו, כמובן, לא בשביל חכמי ישראל, אלא בשביל תיאולוגים קתוליים ופרוטסטנטים, ואולם אי-אפשר היה לפרוץ גדר זה משום כבודו של פרידנתאל. אם יש להרהר במאורע זה, צריך ההרהור לבוא מצד אחר: כי אין עבודת מלמד בבית-מדרש-הרבנים חשובה כעבודת מלמד באוניברסיטה. זוהי אחת מן האשמות הגדולות והקשות, שאשם עם ישראל בדור האחרון.

אבל פרידנתאל לא פרש מחקירותיו, שהיו חביבות לו,–החקירות הנוגעות להבנת היהדות. בשנים האחרונות פרסם שני ספרים יקרים עד מאד, שתועלתם גדולה מכל צד: כתבים ירשמים לתולדות ברוך שפינוזה (בשנת 1899), וביוגרפיה שלמה של שפינוזה (בשנת 1904). חשיבותם של הספרים האלה גדולה ביותר, מפני שאין ספק בדבר, שלמודי שפינוזה ודעותיו באלהות ובחיי-המרינה הם עיקרים חשובים בחיים הקילטוריים של כל העמים המתקנים. הפילוסוף היהודי הזה ברא תקופה חיושה בהתפתחות המין האנושי. בו נודונו היהדות והאנושיות באופן מפליא, שכמעט אין דוגמתו בהיסטוריה. על אודות מאורעותיו, ובפרט בענין ה„חרם“, שהִתְחַרַם מטעם אנשי „המעמד“ בקהל אמשטרדם, היו מספרים כמה ספורי-אגדה, שרשמו הביוגרפים הראשונים בלי הבחנה. הספורים האלה נקבעו כבר בספרות הכללית וגם היו לנושא-ענין של כמה רומנים, פרידנתאל אסף את כל החומר ההיסטורי של המאורעות האלה מתוך כתבים ורשמים מקוריים. ואת כל אלה קבע בספרו הראשון, שעליו דברתי כבר ב„השלח“ (כרך חמישי, עמ' 160–164), ודבר גדול עשה, שפרסם אחרי שנים מועטות ליצאת ספרו הראשון ביוגרפיה שלמה של הפילוסוף,–הביוגרפיה הראשונה, שנוסדה על הכרת המעשים כמו שהיו ונכתבה על פי תביעות הבקורת ההיסטורית, בלי משוא פנים, בלי שום פְּתוּס, בלי הגזמות והפלגות ובלי מְגִדָּצִיָּה. „צריכים היינו–אומר פרידנתאל בהקדמתו לספרו זה–להשלים את המקורות בכתבים ורשמים,

לבררם ולבקרם, לברר את יחוסו של הפילוסוף למאורעות זמנו ולסביבתו, ללקט את כל הפרטים החשובים המתייחסים לחייו ולסדרם, ואת הפרטים האלה אסף פריידנטאל בשקידה גדולה בספרו הביוגרפיה, "אפשר שיתרעמו עלי-הוא אומר- שלא חסרתי מספרי קצת ענינים קטנים- אבל מה הם הענינים הגדולים או הקטנים בחיי אדם גדול כשפינוזה?"- פריידנטאל הוא הביוגרף הראשון של שפינוזה, שברר והעמיד על האמת את יחוסן של כל הכנסיות הדתיות לרדיפותיו של שפינוזה, ולא הסתפק במליצות כדי להטיל את כל האשמה על ראש הקהל היהודי באמשטרדם. וכן נוהר היה ברוחו שלא להכריע במשפטו את הכף לצד זה או לשכנגדו, או יותר נכון: הוא לא דן כל עיקר במאורע זה, אלא ספר את הדברים כהיותם על אמתותם. לא חרץ משפט לזכות או לחיוב, אלא- כדברת שפינוזא בעצמו- השתדל להיות במאורעות הללו.

על ספרו השני של פריידנטאל אדבר עוד ב"השלח" במאמר-בקורת מיוחד.

לפי האמיר בהקדמתו, פרסם פריידנטאל את ספרו הביוגרפיה בתור חלק ראשון לחבור גדול וכללי, המקיף את השיטה הפילוסופית של שפינוזה, בחקר מקורותיה ובדעת תכנה ומהותה. איני יודע, אם הספיק פריידנטאל לגמור את חבורו זה בשלמות, באופן שיצא לאור גם אחרי מותו. ספר כזה היה חשוב עד מאד, מפני שעדיין לא נתגלו מקורות השיטה הפילוסופית של שפינוזה די צרכם, וביחוד לא נתברר עוד, עד כמה שאב ממקור הפילוסופים הישראליים. אמנם, כבר יש בזה כמה מיוגראפיות וגסיונות, אבל דבר שלם ומסודר עדין לא בא לעולם.

על ארבעת החכמים האלה, שלקחו מאתנו במשך חמשה חודשים, אפשר לומר בלי הגזמה, שלא הניחו כמותם בעמנו ואין לנו תמורתם, כשם שקיומו של עמנו עומד בנס, כך מתקיימת גם חכמת-היהדות בדרך נסי ונפלא. אין לנו עובדים תמידיים, שתקים האומה הישראלית בכל דור ודור, כמו שמקים כל עם מתוקן את בניו הקולטוריים מתוך כחותיו העממיים, הכל בתוכנו מקרה ודרך-ארעי. חכמת היהדות מתקיימת רק על ידי חכמים וחוקרים, שלמרות כל המניעות והעפזבים מכל צד הם מקדישים את כחותיהם לעבודה זו. ומה רע ומר גורל עם, שענינו נשואות תמיד לנסים, למאורעות יוצאים מגדר הרגיל, כדי שלא יפסקו חייו הרוחניים! ...

החברה והמוסר.

(בקורת).

א.

כל השיטות המוסריות, שהיו מאז ומעולם, למרות השנויים הרבים, שאפשר לגלות בנוגע אל תִּכְנֹן, אל החומר שלהן, סימן אחד יש לכולן, שהוא חוזר ומאחד אותן. הסימן הזה הרי הוא קבוע בצורתן, הצורה של המוסר, שלא נשתנתה ער עכשיו, היא—המצוה, הגזרה על רצונו של היחיד: את זה עשה ואת זה אל תעשה! היו ימים והיחיד לא הכיר את עצמו כלל. נבלעת היתה נשמתו בנשמת-הצבור ולא היה לה להראשונה קיום בפני-עצמה. באותם הימים היה היחיד מקיים את כל מצוות-עשה ומצוות-לא-תעשה ולא היה שואל כלל למעמן ולתכליתן ולא היה מרגיש כלל, שיש כאן הכרח וכפיה על רצונו העצמי. דומה היה, שהוא עושה על דעת עצמו מה שבאמת לא היה עושה אלא על דעת-המקום ועל דעת-הקהל.

אבל הרי משעה שנפקחו עיני היחיד לדעת טוב ורע, התחילה תוססת בלבו שנאה עזה אל כל אותן המצוות. אפילו בזמן שהחומר שלהן רצוי היה בעיניו ולא היה לו מה להשיב נגדן, היתה הצורה ההיסטורית, שקבל אותו החומר—צורה של מצוה-מסיתה את היחיד ומגרה את רצונו לעבור עבירה. הנשמה המורדת היתה שואלת בכעס ובחמה: וכי מי נתן רשות למי שיהיה לצוות עלי, לכופ אותי על-שעבר את רצוני? — והיתה בועטת ועוברת על המצוות לא לתיאבון, אלא, בעיקר הרבר, להכעיס. ונשמה זו לא היתה מרגשת את עצמה ולא היתה נהנית מהרגשת-עצמותה אלא בשעת העבירה, בשעה זו היתה רואה את עצמה חוקקת חוקים בעולם, גוזרת ואומרת: „דין הניין לי, דין לא הניין לי!“ — ובשעה זו לא היתה נשמעת לשום חוק ולשום צווי, שבאו מעבר לה, „אני“, מן ה„אינו-אני“.

שאיפה זו אל העבירה להכעיס, אל היציאה „מעבר לגבול הטוב והרע“, הרי היא ישנה בעיקרה ואנו מוצאים אותה בכל האומות ובכל התקופות, שבהן היה היחיד מתקיים נגד הצבור ומרגיש ומכריז את היותו הפרטי. פוילוס השליח היה אומר: „וכי מה אנו רוצים לומר, שהתורה היא חטא? — דבר זה הרי הוא רחוק מאתנו; אלא שאילמלא התורה לא הייתי מכיר את החטא“. עובדה זו עצמה, שיש תורה, שהיא אוסרת ומתרת, מבדלת בין הטוב ובין הרע, בין המצוה ובין העבירה, וקובעת לנו חוקים וכופה אותנו לקיימם — עובדה זו קָנְהָה היתה את פוילוס והרומים לו ומעירה ומעוררה בלבם את התאוה להסיג גבולן, לצאת מחוץ-לתחום, אל החטא.

אותו היחיד המתקיים, פעמים שהיתה השאיפה אל העבירה-להכעיס

מתגלית בו בכל הקפה ועווה ומושכת את לבות הצבור לחקות אותו ולעשות כמעשהו, או היה יחיד זה נעשה לניתן תורה חדשה ולקובע ערכים מוסריים חדשים או נראים כחדשים, כך אירע לפוילוס, כך אירע לאחרים כיוצא בו בתקופות היסטוריות שונות. מיסדי-המוסר הללו גלו את אינדיווידואליותם המיוחדת ושעבדו את האחרים אליה. בין בשעה שכפרו במוסרו של הצבור, בין בשעה שחזר צבור זה וקבל את מוסרם שלהם מרגישים היו את כל הכח הנדול והעצום של מהותם הפרטית. הצבור המיר את אלהיו, את חומר המצוות, אבל לירי חירות והתגלות-עצמותו לא הניע. קודם לכן מקיים היה את מצוותיו של המוסר הישן, מעתה מקיים יהיה את מצוותיו של המוסר החדש. במונח זה אפשר לומר, שהלכה כקאנט, שהורה, כי עיקר-העיקרים של המוסר הרי הוא-המצוה, הצווי הקטיגורי.

אבל לא רק הצורה של המוסר, כלומר: המצוה, לא נשתנתה עד עכשיו, אלא אף החומר של המוסר אפשר לומר, שלא נשתנה בעיקרו: אמנם, פעמים היה מתרחב ופעמים מתכווץ, אבל לירי שנוי מהותי לא בא לעולם, החומר, שאותו המוסר מעבד, הרי הוא היחס שבין האדם והחברה. לפנים היו המנהגים, התורות שבעל-פה, קובעים את היחסים שבין בני-החברה. בכרוצת הזמן התברלו המנהגים לשיטה-של-דינים ולשיטה-של-מוסר, של "לפנים" משורת-הדין. אבל אפילו לאחר אותה ההתברלות נשארו שתי השיטות הללו, נוגעות זו בזו ונכנסות פעם בפעם זו לנכול חברתה, "שמע, בני, מוסר אביך ואל תמוש תורת אמן"-אימרים "משלי-שלמה", לפי שאין בין המוסר ובין התורה הבדלה עיקרית.

אמת הדבר, שהעולם נוהג להבדיל בין התורה ובין המוסר, ובשעה שהוא עונש את העובר על חוקי-התורה עונשים ממוניים או גופניים אינו עונש את העובר על חוקי-המוסר אלא ביחס-של-כוח. אבל, ראשית, אין הבדלה זו נוגעת אלא בצורה, שנותנים להעונש, -העונש עצמו הרי הוא קיים בין באופן הראשון ובין באופן השני, ושנית-וזה: העיקר-כל אותה ההבדלה אינה אלא זמנית בלבד, מה שנחשב אתמול למצוה מוסרית בלבד הרי הוא חזר ונעשה היום למצוה תורית, שעונשים את העוברים עליה בבית-דין. דוגמא לדבר: המעטת שעות-העבודה של הפועל, שזה לא כבר היתה רשית ותלויה בהתפתחותו המוסרית של השוכר את הפועלים-ולפנינו ולעינינו היא נעשית חובה, שעונשים עליה, דוגמא אחרת: יחוסה של הממשלה אל הסרים למשמעתה, שבזמנים הקודמים היה תלוי במצב המוסרי של העומדים בראש הממשלה-ובזמננו קובעים אותו לחוק בספר-המשפטים של העם.

ולפי שהחוקים והמוסר קובעים את היחסים שבין אדם לחברו, אנו מוצאים אותם בכל מקום שיש חברה אנושית בעולם, אלא שמקודם היו תורה-שבעל-פה ואחר-כך נעשו תורה-שבכתב. כל אותם השנויים, שחלו בתורת-המוסר במרוצת הזמן, נוגעים קודם-כל אל הקפן של המצוות המוסריות, שהוא הולך ומתרחב בה במדה שהאופק של ההכרה האנושית כולה הולך ומתרחק, פעמים שהמוסר מצטמצם בחיגה של המשפחה, האומה, הכנסיה הדתית, פעמים שהוא מקיף את כל האנושיות (כלי לרבות את הירוקים ואת השחורים). ופעמים שהוא הולך ומתפשט על כל החי ובאים אסורים משום צער-בעלי-חיים כגון: "לא תחסום

שור בדישו, או גם על כל העולם האירגאני, כגון: „לא תשחית את העץ לנדוח עליו גרון, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות“,—אי, לבסוף, אפילו על העולם הדומם. שכל הבא ומקלקל בתיכו רואים אותי כעובר על „בל תשחית“.

ב.

היו מי שאמרו, שבהתפשטותו של המוסר על כל הרברים הנמצאים בעולם צפונה סכנה גדולה לקיומה של האנושיות, לפי שהאנושיות—ככל המציאות כולה—הרי היא ניזונית על חשבונם של הנמצאים האחרים ונבנית מחורבנם ועל כן, כשהיא פוסקת מלהשתמש בעולם לצרכיה, שוב אי אפשר יהיה לה לעמוד ולהתקיים ואחת דתה לעבור מן העולם. ושובנהו יער, שהיה רואה את גאולת האדם בחדלון היותי הפרטית, משבח היה את המוסר, לפי שהוא מחנך את האדם להצטער בצער של אחרים, לנצח את האהבה הפרטית ואת השמירה העצמית ומקרב על ידי זה את הקץ של חיי הפרט. בנגוד לזה היה ניטשה מאותו הטעם עצמו מתקומם נגד המוסר, נגד מדרת הרחמים, שהיא הולכת וכובשת את הלבבות ומרַכַּכת אותם ומנכרת את האשות בעולם ואינה מניחה חיים לכל בריה. התגלותם של החיים בכל עשרם, יפִּים ותקפם לא היה ניטשה מוצא אלא באותם היחידים המיוחדים, שהיו בועטים במוסר המקיבל, מוסר ששעבדים, והלכו והתרוממו אל המדרגה הגבוהה של הנפוליונים וה„בורגניות“ למיניהם וקבעו להם מוסר בפני עצמם, מוסר של אדונים, שהוא מתנגד בעיקרו אל כל המושגים המוסריים הנהוגים.

רעיון זה של מציאות שהי שיטות מוסריות בעולם, שהן מתנגדות זו לזו נגוד מהותי, מוסר של עבדים ומוסר של אדונים, בא לו לניטשה בקבלה מאת הראציונאליסטים שבמאה השמונה עשרה, הלוויציוס ואדם סמית מצד אחד ומאנדרוויל מצד שני מלמדים היו, כי שונה הוא המוסר, שהמעמד השורר מחזיק בו, מן המוסר, שמעמד זה רורש מן המעמדות הנכנעים; אלא שבשעה שמאנדרוויל היה מיצא, כי החיים והשתלמותם של החיים אינם אפשרים אלא בזמן שמוסרם של האדונים מנצח, היו הלוויציוס וסמית מתקוממים נגד מוסר זה, וגם כן בשם החיים והשתלמותם של החיים.

נקודת המבט, שעליה עמדו הראציונאליסטים הצרפתיים שבמאה השמונה עשרה, באה מתוך תנאי החיים, שבהם נמצאה החברה הצרפתית בזמן ההוא ושבהם נלחמו הסופרים הנזכרים בכל כחם. הממשלה ביחד עם כל העוזרים על ידיה דשים היו בעקבם את כל המושגים המוסריים, עושים היו לעם את כל אשר לא יעשה ואינם עושים את כל אשר יעשה, יונקים היו את כחות החיים של האומה ומוליכים אותה לשאול תחתית. להמשיך הלאה את החיים הלאומיים, ואין צורך לומר לשכללם, לא היתה שום אפשרות ושום תקוה כל זמן שתנאי החיים החברותיים השוררים נשארו בתקפם, באותם הימים—כך מספר ער-ראיה. וזבא—היתה עשיריה של תושבי צרפת חוזרת על הבתים ומקבצת נדבות, חמש עשירות לא היה בכחן לתת נדבות לדורשיהן, שלש עשירות היו ניזונות בדוחק ובצמצום, ורק העשיריה האחת, שעליה נמנו הפקידים, האופיצירים, האצילים, הסוחרים, בעלי הרנטיות והפנסיות, היתה מתפרנסת בנחת. וסופר אחר, בואגילקר, יודע לספר לנו, שבצרפת של אז היו גנעים מדי שנה בשנה ברעב משתי מאות ועד שלש

מאות אלף איש, בשעה שהיו מי שהוציאו שמינים ושמונה מיליונים על בנין היכסאי תפארה, התהום, שהיתה רובצת בין המעמד, ששרר באותה החברה, ובין תורת האהבה והמוסר, שדרש מעמד זה ברבים, היה. עמוק יותר מדאי ואי אפשר היה לנשך אותו. החנופה והצביעות במעשיהם של המושלים בעלי הרת הנוצרית היו גלויות וכולטיות. הבקורת הראציונאליסטית הסירה את המסכה מעל פניהם של אלו והראתה לדעת, שהמוסר המתגלה במעשיהם אין לו שום שייכות ושום קרובה אל המוסר הנוצרי. אשר בשמו ידגלו, כי "הקול קול יעקב והידים ידי עשוי".

ניטשה וחבריו רצו לברוא בסים מדעי לרעיון זה, שיש בעולם שני מינים של מוסר. על יסודן של חקירות ודרישות פילולוגיות נסו להוכיח, שהמושגים הקשורים במלות "טוב" ו"רע" נשתנו במרוצת-הזמן שנוי עיקרי. בני המפלגה של האריסטוקראטים, התקיפים והמושלים בעולם העתיק היו קוראים לעצמם "טובים" ולכל העומדים מחוץ למפלגה זו—"רעים". וכך היה הדבר נוהג והולך עד שבאה הדימוקראטיה והפכה את הקערה על פיה: היא הורתה, ש"עשיר" ו"רשע", "עני" ו"טוב" שמות נרדפים הם.

אבל גם אחרי כל אלה נראה, שהרעיון הנזכר אינו מבוסס כל צרכו, ברור הוא, שככל המפלגות השוררות, לא רק אלו של יון ורומא ושל צרפת במאה השמונה-עשרה, אלא של כל העמים ושל כל הזמנים, עושות היו במפלגות הנמוכות כאדם העושה בתוך שלו. כך נהגו הראשים והקצינים בימי של מיכה המורשת: "אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת"; כך עשו הרועים בימות ירמיהו הנביא: "היו מאבדים ומפצים את צאן-מרעיתי"; ואת דרכם זו לא שנו לטובה גם בימי של יחזקאל, כי "לא דרשו רועי את צאני וירעו הרועים אותם ואת צאני לא רעו"—הנביא עומד ומדבר קשות עם הרועים: "המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקעמים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשו". וכך הדבר נוהג והולך עד עכשיו בכל ארבע פנות העולם. ולא עוד, אלא שכל אותם הראשים והקצינים והרועים נוטים להאמין, שהם הטובים, וכל אלו פשוטי-העור ומפוצתי-העצמות, — כל אלו השיות הנדחות, האובדות והנפוצות, הרעבות והצמאות—הם הרעים.

כל זה אמת, שהכל יודעים אותה—אבל מה זה בא ללמדנו?—שההיקף של המוסר הוא מוגבל ומצימצם, כשם שבמשפחה ובשבט של בני-האדם הראשונים לא היו התביעות המוסריות מתפשטות על כל אלו האנשים, שלא נכנסו אל החוג ההוא, כך אין החוק המוסרי מקיף בכל הממלכות הקולטוריות, שהן גבולות למעמדות ולמפלגות, את כל בני-החברה (ואין צורך לומר את כל המין האנושי), למרות מה שהרבה דורשים את הדבר הזה ומוסרים את נפשם עליו. אותן המפלגות האריסטוקראטיות, שהיו קוראות לעצמן "טובות", נטלו לעצמן עטרה זו לא לפי שהתקיפות והאכזריות היו מפותחות בהן במדה מרובה, לא לפי שהיו משעבדות את העם ומסירות אותו בשומים ובעקרים, התקיפות והאכזריות מדות רעות היו גם בעיניהם של בני-המפלגות הללו, שהרי במדות אחרות ומתנגדות לאלו היו מתנהגים בשעה שהיו להם דין ודברים בינם לבין עצמם: משתתפים היו איש בצערו של חברו וקודם-כל שומרים היו את עניניה

של המפלגה ומגינים על כבודה, כך היה תמיד בתקופות החיסון וההור שבממשלת המפלגות האריסטוקרטיות.

סבת הרבר, שהמפלגות השוררות היו מתירות לעצמן את המדות הרעות או גם חשבו אותן לחובה בשעה שהיה להן דבר אל המפלגות הנמוכות, מונחת בזה, שכל אותה האֶכְסֶפְלוֹאֲטָאצִיָה, שהיו המושלים עושים בהנשמעים להם, היתה יוצאת בהכרח מתנאי החיים החברותיים ומיסורם של אלו, כלומר: ממוסד המפלגות. גביהה ועבה היתה המחיצה בין הכתות והמעמדות ולא היתה נותנת לאדם להרגיש בצערו של בן פת אחרת או מעמד אחר. כך לא היה האדם הקדמון ב־הֶקוֹמוֹנָה מרגיש כלל במכאוביו של השבוי הור והיה צולה ואוכל אותו. כך אין הרוב הנדול של האנושיות בזמננו מצטער בצערה של בהמה שנשחטה או שניטל ממנה העגל שילדה, וולטר, לדוגמא, לא היה אדם קשה כלל, ואף על פי כן לא היה יכול לציר בדמיונו, שה־הֶמוֹן (canaille) סיבל מסדרי החברה הישנה בצרפת הרבה יותר מן ה־הֶאֱנֶשִׁים הֶנְכֶבְדִּים (honnêtes gens) ו־אבות־המשפחות. אין ספק בדבר, שאלכסנדר הראשון היה אדם נח מסבוע, ואף על פי כן, כשראה פעם אחת על כר הפרדה אכר, לא יכול להבליג על כעמו ועל גועל־נפשו וקפץ אליו בסוסו ובקש לרמסו. עובדות כאלה מספרן לגיון. על יסוד כל האמור בזה אפשר לימר, שהמוסר אחד הוא באיכותו ואינו משתנה ממקום למקום ומומן לזמן אלא בכמותו. ההבדלה הכמותית לא תמיד היא הולכת ונעשית להבדלה איכותית.

ג.

ולפי שהמוסר בעיקרו אינו אלא קובע את המצוות שבין אדם לחברו, ברור הוא הרבר, שמציאותה של החברה האנושית קודמת לו להמוסר בהכרח ומִתְקַנָּה אותו. מטעם זה לא עלו יפה הנסיונות המדעיים—עם הֶמִיטָאֶפִּיסיקָה דבר אין לנו בזה—שרצו להוציא את המוסר מתכונותיו של היחיד, דומה, שֶמֶסֶכָה זו עצמה לא עלתה גם בידיו של מרסיר קיס לגלות לנו את־מהות המוסר⁽¹⁾.

קידם־כל „כופר” מרס, ב־מציאותו של המוסר בכלל, כסבור הוא, שהתורה הביאולוגית מצד אחד והעובדות משוק־החיים מצד שני מכריחות אותנו לבוא לידי בפירה זו, „המדעים—אומר הוא בספרו—מוכיחים לנו בכך עוצם כחם של הגיוניהם המוצקים, כי טבע האדם הוא טבע החיה” (עמ' 8). ואם נשאל: וטבע החיה מהו?—„תורה” אותנו „הביאולוגיה”, „כי כל חי שנעדר ממנו הכשרון ללחום בעד מציאותו ושאין בו שנאה, נקימה ונטירה, ושאין בו התאוה לכלות את הכל לצרכיו—אינו יכול להתקיים” (עמ' 9). ושוב „עובדא גלוייה” היא, „מדעית”, „ביאולוגית”, „שמן הנמנע הוא מכל בריה לבלתי שמיר על חייה יותר מחיי זולתה ושאין לה כֹּא אפשרויות לבלי לחיות רק בעד קיומה, ומה גם לחיות בעד קיום זולתה” (עמ' 110).

שכח מרס, שהביאולוגיה „מורה” אותנו ומראה לנו „עובדות גלויית” אחרות, שמהן אנו למדים, ש־כל חי שנעדר ממנו הכשרון ללחום בעד מציאותו הוא מתחבר עם בני־מינו והם נלחמים בחבורה בעד קיומם וקובעים לבני־החבורה

(1) ישראל יוסף סירקיס: מהות המוסר. אודיסא תרס"ז.

דינים ומשפטים, שעונשים את העובר עליהם, פעמים עונשים קלים ופעמים עונשים חמורים, וחוקים מוסריים, שנוהרים בהם אף על פי שאין עבירתם גוררת אחריה עונש. והרבה דוגמאות לדבר: הקופים בעלי-הזנבות הארוכים חיים עדרים עדרים ביערים וזכר זקן מישל עליהם, וכל עדר ועדר זכות מיוחדת יש לו על מקום ידוע ביער, שאין בני-העדרים האחרים רשאים להכנס אליו (ליטורנ). כמו כן חיים הכלבים הנודדים במצרים עדרים עדרים וכל עדר ועדר מקום מיוחד יש לו, שבו הוא דר. ואוי לו לכלב זר, שתעה ונכנס אל הטיריטוריה, שאינה שייכת לעדרו שלו (ברקס). הכל יודעים, שהדבורים והנמלים בעלי-חיים חברותיים הן, אבל אפשר, שלא הכל יודעים את המדרגה המוסרית הגבוהה, שאליה הגיעו החברות של בעה"ח הללו, דבורה רעבה, שפנשה את חברתה בדרך כשהיא חוזרת אל הפגרת עמוסה שלל, הרי היא נגשת אליה ונוגעת נגיעה קלה בראשה וזו ממחרת לתת לה חלק מן המזון השמור במעיה (ביכנר). כך נוהגות גם הנמלים, נמלה רעבה פונה לחברתה וזו מאכילתה (הוקר). אמת, שהדבורים מתירות לעצמן בשעת הדחק להכנס לפגרת שאינה שלהן ולגנוב מה שהן יכולות, אבל בעלות הכורת עונשות את הגנבות ומכריחות אותן ולפעמים אף הורגות אותן (ביכנר).

גם תרנגולת, שהיא נמוגת לב, בשמרה על אפרוחיה היא מוסרת את עצמה לסכנה ומתנפלת על הקרב אליה בועף-אף. הצפרים הקטנות, שהן מפחדות תמיד וכל גופן הוא בתנועה חמירית לכל צד להשמר מפני רודף, גם הן, כשהן רואות חתול לוכד אחת מהן, הן מתנפלות קהל גדול עליו בהתמרמרות וצוֹנְחִית, הכלב מתמכר לאדונו ומצטיין במסירת נפשו עליו.

מאמר מוסגר זה אָקְרִי מר ס. עצמו (עמ' 9). הסתירה שבין מאמר זה ובין ההחלטה, שאין בנפש החי אלא שנאה, נקימה ונסירה לאויביו הפרטיים, היא גלויה.

מן האמור למעלה אנו למדים, שהמדע אינו כופר כלל במציאותו של המוסר בנשמת החי, אלא, להפך: הוא מראה לנו, שהמוסר החברותי הוא אחד מכלי-הזין היותר נצרכים, שבהם משתמשים בעלי-החיים במלחמתם בעד הקיום, ושאי-אפשר להם לאלו האחרונים בלעדיו.

תאמר: האדם הרי הוא בעיקרו חיה אינדיבידואלית ובמלחמתו בעד הקיום אין לו-או לא היה לו-צורך פנימי בחיים החברותיים ובמוסר החברותי, — הסיציאולוגיה תוכיח, שהאדם היחיד אינו במציאות כלל. כי רק על ידי ההתחברות עם בני-מינו יכול הוא להגן על עצמו ורק על ידיה יש לו אפשרות להתקיים, אפילו הבושקנים, שהם נמצאים עדיין במצב-המעבר בין הקופים הגדולים ובין האדם, הם בעלי-חיים חברותיים ובעלי מוסר חברותי. מנהג יש להם לחלק את כל השלל בין כל בני-החברה. ובשעה שאחד מהם מקבל מזון במתנה הוא מכבד בו את חבריו ומשאיר לעצמו את החלק היותר קטן. גדולה מזו: פעמים שאותו הרוך הטבעי מתגלה אפילו ביחסי של בר-נש זה אל הלקנים (ליטורנ). רק על ידי החברה נעשה האדם לאדם (אנגלס). „היחיד הוא פיקציה מדעית“ (לצרוס וגומפלוביץ). המדע, שכל עיקרו אינו עוסק אלא בכחינת החזיונות הנראים והנגלים, אינו יודע אלא את האדם החברותי,

ומר ס. שרוצה לעמוד על בסיס חמדע ואומר: "אין אנו יכולים לדעת את כחות העולם ב"מהותם" ואנו יודעים רק את חוינותיהם" (עמ' 7). — צריך היה לשים לב אל העיבודות ואף התוצאות המדעיות.

אמת הדבר, כי "בפרלמנטים" אם הרוב בין ה"מחוקקים" מגיע לידי התלהבות עליונה, מכים הם איש את רעהו, וכי יסע איש לאשכנז ויונה וירמה את האשכנזים, יריחם בחלקת שפתיו ויצליח להבנית מחורבנם בערמתו, והיה בשובו לארצו לצרפת והתהלל על כל אשר התעלל באשכנזים, שנואי־נפש־הצרפתים, וזכה לכבוד וגדולה" (עמ' 9).

אבל דבר שאינו צריך להאמר הוא, שעובדה זו, שה"מחוקקים" מכים הם איש את רעהו" (צריך להוסיף: פעם ביוכל) בשעה שהם מגיעים "לירי התלהבות עליונה", אינה אומרת לנו כלום, כי מה לא יעשה האדם בשעה של "התלהבות עליונה"? פעמים שהוא מתגורר בשעה זו, "בחרבות וברמחים עד שפך דם" עליו; אבל גם הסוחר הצרפתי, שהוא מרמה את האשכנזים וחבריו הצרפתיים משבחים אותו, עדיין אין בכחו להוכיח לנו, שהאדם הוא חיה אי־מוסרית, ראשית, סוחר זה הרי הוא מרמה במשל הנזכר לא את בני־חברתו, אלא בני חברה אחרת, שהם, חוץ לזה, גם "אשכנזים, שנואי־נפש־הצרפתים". ושנית, אין הסוחר הנזכר וכל הסוחרים האחרים המפוס של האדם בכלל כפי שהיה ויהיה בכל הזמנים ובכל המקומות. כבר היו והיו בני־אדם אחרים, שהם אינם מרמים שום בריה בעולם והכל משבחים אותם וכורעים ברך לפניהם.

ולא רק העיבודות הנזכרות אינן מלמדות אותנו כלום על טבעו של האדם, אלא אף העיבודות האחרות, "משיק החיים", שבחן מסתייע מר ס. ושהן יותר נוראות ואכזריות מן הראשונות, אין בכחן להכריח אותנו לבוא לידי החלטה, שההרגשה המוסרית זרה היא להאדם. "אנו רואים בזמננו—אומר מר ס.—שבן ההשכלה, שבארץ מולדתו נחשב בין המעולים והמובים שבבני־אדם, כשהוא יוצא לארצות האנשים חרלי־ההשכלה, הוא עושה מעשים, אשר לשמעם תאחזנו פלצות" (עמ' 95). זה אמת, אבל יש לשאול: אם אמת הוא גם זה, שאין לנו כל הרגשה מוסרית, למה זה "תאחזנו פלצות" לשמע "המעשים" ההם? אבל כיצד בן־אדם, שיש בנשמתו ניצוץ אחד של מוסר, מסוגל למעשים נוראים כאלה? הרי כמה תשובות בדבר: ראשית, הרשות נתינה להטיל ספק בדבר, שבעלי־המעשים הנזכרים היו באמת, "בארץ מולדתם" מן "המעולים והמובים שבבני־אדם". ושנית, אין מעשיהם של בני־האדם, שנעקרו מסביבתם ובאו לסביבה זרה להם מכל הצדדים, יכולים ללמד על תכונתו הכללית והתדירית של האדם בכלל, לפי שאין מקרים יוצאים מן הכלל ומן התדיר מצמידים על הכלל ועל התדיר, ושלישית—וזהו העיקר—האדם (כלומר הבינוני) הרי הוא—כמו שאומר בצדק מר ס. במקום אחר—"מרגיש את חובותיו המוסריות רק לבני־חברתו ולבני־אמונתו, ולאנשים של חברה, ואמונה אחרת אין הוא מרגיש כל חוב מוסרי. חושב הוא את בני החברה והאמונות הנכריות, שהם שפלים, נבזים ונתעבים מאד ושאינן בם כל מעלות מוסריות" (עמ' 96). מובן מאליו, שמנה יוצא לנו לא שאין הרגשה מוסרית באדם, אלא שההרגשה המוסרית של האדם הבינוני והרגיל היא מצומצמת והקיפה צר.

מר ס. רואה את האדם, שנעקר משרשו ובא לסביבה אחרת, שאין לו לאדם

זה שום שייכות אליה, מסתכל ביחוסיו הבלתי-מוסריים של זה אל הסביבה הנכריה ומגיע לידי החלטה, "שטבע האדם מתנגד בנגוד גמור למוסר" (עמ' 8). דומה, שעל יסוד ההסתכלות האמורה עדיין אי-אפשר להגיע לידי אותה החלטה.

מר ס., שהוא מעיד על עצמו: "אני כופר במציאות המוסר" (עמ' 10), לפי דבריו אינו מבקש אלא אותן הסבות, שגרמו ל"שאיפות בני-אדם למוסר ולבקשתם למצוא לו קיום מוחלט" (שם). מרי בקשו מצא, שמאחורי השאיפה היא מסתתרת שאיפת האדם אל "הרגשת הכח", כלומר אל הכרת "עצמיותו" והתגלות "מהותו" (עמ' 16). אבל תוך כדי דבור הוא מסיף ואומר: אותי "הצורך המוחלט, שיש באדם ב"הרגשת הכח", אינם אותם, שיחיו חיי חברה ושיהיו צריכים זה לזה. והצורך העיקרי, שיש באדם לאדם זולתו, הוא הדבר, שעל ידי הולדתו הוא בא לידי הרגשת הכח" (שם). "הצורך המוחלט שיש בהרגשת הכח-הוא עושה את חיי החברה והצבור" (עמ' 17).

נמצא, שגם לדעתו של מר ס. אין המוסר נמצא אלא בחיים החברותיים ולא יתואר כלל בלעדיותם, ולא עוד, אלא שפעם אחת הוא אימר בהסכם אל התוצאות המדעיות, "שכל ההרגשות המוסריות, שהיחיד מרגיש בעצמו, כל הקול של השופט הפנימי-הדעות-המוסר איתו על רעותיו, לא מן היחיד ולא מן הרצון שיש בו באי; אין כל אלו באים אלא מן הצורך שיש בחברה בקיום ההרגשות האלו; והחברה בכח, שיש בה על היחיד, מכריחה את היחיד להרגיש בהן" (עמ' 96).

צריך להוסיף, שהכרח זה, שהחברה מכריחה את היחיד, אינו הכרח מיכני, אלא הכרח אורגאני, היחיד והחברה הרי הם גללים זה עם זה ואינם נבדלים זה מזה ולא יתוארו זה זולת זה, הקשר הפנימי שבין היחיד והחברה הרי הוא מתגלה קודם-כל בשיטת-הדינים ובתורת-המוסר, שהן אינן אלא בטוֹן של ההרגשות החברותיות שבנשמת האדם.

אבל מר ס. אינו מרגיש, שמכיון שהוא מסכים, שהמוסר מוצאו מן החברה ומן החיים החברותיים, שבהם האדם נמצא תמיד, הרי הוא אוחז כבר בידייו את יסוד המוסר ויודע ידיעה מדעית את "מהות המוסר". וכשהוא הולך הלאה ושואל: החברה האנושית עצמה מהיכן היא באה? ומשיב, שזו אינה באה אלא מן ה"צורך המוחלט שיש באדם בהרגשת הכח"-ה"צורך המוחלט" של האדם היחיד-הרי הוא עובר כבר את גבול המדע ונכנס לעולם אחר, לעולם המיטאפיסי אשר מעבר ל"עובדות ולחויינות", שבהם כלבר רצה להסתיע, לפי דבריו. בנידון זה, מר ס. מעשה רבותיו הסיפורים הרוסיים מבית-מדרשו של ה"ריאליסטים" בידיו, שה"בר"י הריאלי שבפיהם לא היה כל עיקרו אלא "שמא" מיטאפיסי. שני רבותיו האחרים, ניטשה ושופנהויער-וביחוד זה האחרון-יודעים היו להבדיל בין העולם המושג ובין העולם כשהוא לעצמו.

ובשעה שכפירתי של מר ס. במציאותו של המוסר מזכרת לנו מכמה פנים את הרעיונות התמימים, שהיו חזורים וגשנים עד אין סוף במאמריהם של הסופרים הרוסיים הנזכרים-אתם המאמרים, שעליהם אימר מינסקי, כי לפנים היו מלאים אש ועכשיו הם מלאים מים-, מזכרת לנו השערתו על יסודה של החברה תורה שופנהויערית מירכבת בחירתו של ניטשה.

שופנהוייזר הורה, שהארם היחירי מרגיש, ומוכרח להרגיש בחייו צער גדול ושעמים נורא. מהותו של האדם—כמהותו של העולם כולו—הרי היא הכח הרוצה והשואף אל החיים, —כח גדול ואדיר, שאין דבר ואין עבודה בעולם, שבה היה יכול להתגלות ולהתרכז כולו ולמצוא די ספיקו, ועל כן הוא מענה ענויים קשים את האדם המרגיש. וחויץ לזה מגלה השכל לאדם, שכל שאיפה זו וכל העמל הרב לספק צרכיה, כל החיים וכל החזיונות הקשורים בהם אינם אלא אמצעים לקיומו של המין, שאין לו להפרט כל צורך בהם, האדם מבקש תחבולות שונות כדי להנצל מן ההכרח המציקה ומין ההרגשות המענות, מן השעמום ומן הצער, —והוא בורח אל החברה, בחיים החברתיים הוא שוכח לפעמים את מכאוביו ומוציא את עורף-הכח, שהוא הוא המציק לו.

חלק עליו ניטשה ואמר: אין בעולם, רצון שואף אל החיים (Wille zum Leben), אלא יש, רצון שואף אל הכח (Wille zur Macht), כלומר: אל ההתפשטות ואל ההתגלות של האנרגיה במדה היותר עצומה, רצון זה הרי הוא מתגלה לפנינו בצורתו היותר פשוטה בתאווה המינית, והוא הוא שמתגלה לפנינו אפילו בשעה שאדם מנצח תאווה זו בקרבו ומושל עליה, ושוב הולך הרצון אל הכח ומתרכז בנשמותיהם של בני-האדם העליונים, כובשי-העולם ונותני-התורות וכל היוצרים למיניהם.

כשמרס, מלמר אותנו על אי-האפשרות, לסבול את אורך הזמן והשעמום (עמ' 10) ועל הצער, שבא לו לאדם מצד, "הכח החייני העורף", שיש בו ושהוא, "מוכרח לשחררו" (עמ' 11—13), —הרי הוא תלמידו של שופנהוייזר. כשהוא אומר ביוחס אל "הרצון של החיים" (של שופנהוייזר), כי "כל אדם מרגיש ולץ יכחש, ששאיפתו לחיים היא השאיפה היותר חלשה בין כל שאר שאיפותיו, וכי בשעה ששאיפה זו מתאבקת עם שאיפה אחרת, ואפילו עם הקלה שבקלות, היא מנצחת על חיו ואריכות ימיו בשביל האחרת" (עמ' 97), —הרי הוא חוזר על טענותיו של ניטשה נגד מי שהיה רבו שופנהוייזר, וכמו כן כשהוא מחליט, כי "עצם החיים ומחותם" הוא, "הצורך, שיש לאדם להרגיש את כח מהותו ועצמותו" (עמ' 12), —הרי הוא נאמן לתורתו של ניטשה. כשהוא אומר, שוב, שצורך זה מכריח את בני-האדם, שיחיו חיי חברה ושהיו צריכים זה לזה (עמ' 16)—הוא מתקן את שופנהוייזר על ידי ניטשה; וכשהוא מורה, "שהוולת הוא הגורם החיצוני, שיתעורר והאדם להכיר במהותו" (שם)—הוא חוזר על מאמרו של פייכטה, שעל-ידי ה"אינו-אני" מתגלה ה"אני".

אבל אפילו בשעה שמרס, הולך לבית-מררשם של האשכנזים עדיין הוא נמצא תחת השפעתם של רבותיו הרוסים. כי על כן הוא אומר: "כבר הרגישו רבים בגודל הערך, שיש ב"הרגשת הכח", אבל המה הביעו את הרעיון הזה במלים אלו: "שאיפה (רצון) לשלטון", ובוה אבדו את המושג האמתי שיש ב" (עמ' 12). באמת ה"רבים" הללו הרי הם קודם-כל ניטשה ותלמידיו, אבל הם לא, "הביעו" כלל את "הרעיון" האמור על-ידי המלים: "שאיפה (רצון) לשלטון". אם רבים מן הסופרים הרוסיים תרגמו את המלים: "Wille zur Macht" במלים: "Стремление къ власти" ולא ראו בתורתו של ניטשה אלא תורת השלטון והמשרה, חלה אחריות הרברים עליהם וניטשה נקי.

ה.

אם נרצה לתת צורה של פורמולה להרעיונות של שופנהווער וניטשה על התפתחותה של החברה אפשר יהיה לומר כך: על פי הראשון מביא עורף=הכח לידי שעמום והשעמום מביא לידי חיים חברתיים (צריך להעיר, שיש לשופנהווער גם דעות אחרות בנידון זה, אבל אין כאן מקום להאריך בזה); ועל פי השני צריך לומר, שהשאיפה העיקרית של החיים אל הכח הרי היא יוצרת (והורסת) את החברה.

בנגוד לפשטותן של הפורמולות הללו תהיה הפורמולה של מרס, יותר מורכבת: על פיה מביא עורף=הכח לידי שעמים=החיים ושנאתם, שעמים זה מביא אל השאיפה להנצל מן החיים על-ידי הרגשת=הכח ושאיפה זו, שהיא מתמלאת על-ידי הוולת, מכרחת את בני-האדם לחיות חיים חברתיים.

דבר שאינו צריך להאמר הוא, שלא מפני שהפורמולה האחרונה היא מורכבת פסולה היא. החסרון הוא אחר לגמרי. אם אמת הדבר, ששעמים=החיים ושנאתם אינם יונקים אלא מעורף=הכח, אם כן מפני מה אי-אפשר להנצל מן הראשונים אלא ע"י "הרגשת=הכח" (מרס. אומר בפירושו: "והאדם יכול לסבול את החיים ואת הזמן רק כשהוא מרגיש את כחו", עמ' 12) – ולא גם וקורם כל על-ידי העבודה? וצריך להוסיף, שבקושיא זו מרגיש מרס. עצמו, ועל כן הוא אומר: "לכאורה יש להחליט, כי העבודה בעצמה תספיק לאדם לשחרר ממנו את הכח העורף שבו, ושלא יהיה צריך ל"הרגשת הכח" כדי לשאת את החיים" (13). לכאורה? ודאי צריך להחליט כן. שאם אין השעמים מתפרנס אלא מעורף=הכח (כמו שמרס. ואחרים חושבים), הרי הדבר מובן מאליי, שעל ידי עבודה אפשר וגם צריך להנצל קודם=כל מאותו שעמום. אמת, מרס. אומר: "הרוב שבבני-אדם מואסים בעבודה, לשחרר באמצעותה את הכח העורף שבם" (עמ' 14). אבל אין הדבר ברור, למה זה היה כדבר הזור הזה.

זאת ועוד אחרת: כלום אמת הדבר, ש"הרוב שבבני-אדם מואסים בעבודה לשחרר באמצעותה את הכח העורף שבם"? כלום אין הדבר להפך, שהרוב הגדול "שבבני-אדם" אינו משחרר את הכח העורף שבו אלא על-ידי העבודה וכמעט שאינו מרגיש כלל בשעמום החיים וכל-שכן שאין לו שנאה אליהם? וכלום אין הרוב הגדול של בני האדם נמצא בחברה אחת קודם כל בשעת העבודה, הגשמית או הרוחנית, ורק לצרכיה של העבודה, ולא לצרכי הרעיות וההנאה מן הוולת?

בן-האדם של שופנהווער, שהשעמום מכריח אותו להתחבר לאחרים, אינו בשום אופן בן-האדם של הרוב האנושי ההיסטורי. בעיקר-הדבר, לא נתן שופנהווער צורה דוגמטית כלל להמחשבה, ששעמום החיים הוא סבתה של החברה האנושית. מקצת אמת ודאי יש במחשבה זו, לפי שאף על פי שבתקופות ההיסטוריות מיוסדת החברה האנושית בעיקרה על העבודה, הרי מקים יש לחשוב וראיה יש לדבר, שבני האדם הראשונים פעמים שלא היו מיסדים את חברותיהם אלא לשם צחוק ושעשועים משותפים, וכמו כן יש לקוות, שבני-האדם האחרונים ישתחררו מעולה של העבודה ולא יעשו אגודה אחת

כדי לעבוד יחד, אלא כדי לעשות את רצון אביהם שבשמים ונשמתם היתה שבקרבם, ואפילו בפנימיותה של החברה ההיסטורית העובדת והמשועבדת יש חברות פטורות מן העבודה ובנית-חורין.

שונה לגמרי מן האדם של שופנהוייזר, שהוא יושב משועמם ביחידותו ומבקש לו רעים להתרועע, הוא האדם של מר סירקיס, וכך מתאר לנו מר ס, את בן-האדם שלו: מוכרח הוא לחשוב את עצמו-למהות מובדלת, מופרשת ועומדת בפני עצמה, עד שאין בעולם עוד מהות דוגמתה; ומוכרח הוא לחשוב, שבעולם הוא ממלא מקום, שנהיחד רק בשבילו. ואין רשות לשום בריה להכנס לתוך רשותו; כי למציאותו יש חשיבות מיוחדת; שיש לו תפקיד מיוחד בעולם, שבלעדיו לא היה נעשה את אשר יעשה בעולם, זוהי „הרגשת הכח“ ואלו הן-עצמות האדם ומהותו (עמ' 15-16).

אם השערה מיטאפיסית היא נשמענה, אבל אם לעובדות-כמה וכמה תשובות בדבר, את בן-האדם בעל האינדיווידואליות המפותחת שבציור הנזכר אינה יודעת לא רק החברה הקומוניסטית של בני-האדם הראשונים-אדרבה, שם לא היתה שום „חשיבות מיוחדת“ לאדם היחיד ו„רשות“ היתה לכל בריה. אם רק היתה מבנות-הקומונה, להכנס לתוך רשותו - : אפילו חלק גדול של האנושיות ההיסטורית ואפילו בזמננו. עכשיו אינה מקצת את מציאותו. בן-אדם זה היסטוריה ארוכה בה כמה אלפים שנה של החברה האנושית עומדת מאחוריו, הוא לא היה בין אבותיה וביניה של החברה האנושית, הוא בנה הצעיר ואפשר גם יורשה האחרון.

1.

אבל מר ס. חושב, שבחברה הקומוניסטית של בני-האדם הקדמונים לא היה מקום להמוסר כלל. אפשר היה לחשוב, שסבת הדבר מונחת בזה, שהאדם השואף להתגלות מהותו האישית בעזרת המוסר עדיין לא היה אז בעולם. אבל מר ס. נותן מעם אחר לגמרי. הוא אומר: „ונפלא להעלות על הדעת, שבזמנים, שהיחיד שמר על רכושו בכחי של עצמו, לא היתה כל אפשרות לתורה מוסרית להתקיים בעולם, שבמקום קאמיני (רכוש משותף) אין נדיב ואין איש-חסד, ואין מיסר“ (עמ' 115). וגדולה מזו, לא היה כל מקום „למוסר ולהרגשות מוסריות“ גם בתורת-משה, לפי שמשה רצה בחוקיו „לנשל את האדם מכל זכות על הרכוש ולמנוע ממנו את האפשרות למצוא את „כחו“ ברכושו“ (עמ' 51, וכמו כן מעמ' 118 ואילך). „משה מחוקקנו נתן את תורתו לעם העברים“ ו„אין העברים יוצרים את המוסר“ (עמ' 125). רק: „א“ משהבדיל היחיד את רכושו רק לעצמו, מבלי תת לאחר חלק בו, (ב) והיה מן הנמנע שישמיר בכחו של עצמו עליו, (ג) ובא והגיע הצורך, שהחברה או המלכות תשמור על הרכושו, (ד) והיחיד הצליח לשעבד לעצמו את החברה בשעבוד גמור ומחלט, שתהא אמנם שומרת לו את רכושו, -באה גם האפשרות לתורת מוסר להברא בעולם“ (עמ' 115). נמצא-אומר מר ס. להלן-„שתעידת תורת המוסר היא: לאשר ולקיים את הרכוש בידי היחיד, כלומר, בידי האיש, שאין לו ברכושו

צורך מוחלט לקיום חייו" (שם).

תמציתה של המחשבה המובעה כאן אינה חדשה בעיקרה, היא נשמעה כבר בררשותיהם של האנארכיסטים וגם קצת מן הסוציאליסטים, אבל לא זהו העיקר. העיקר הוא, שמחשבה זו יש בה טעות היסטורית וגם הגיונית.

טעות היא, קודם-כל, לחשוב, שבקימונה הקדמונית שמר היחיד, "על רכישו בכחו של עצמו", לא היה שם לא יחיד ולא רכוש-יחיד, אלא חברה שומרת את הרכוש החברתי, אבל עוד יותר מוטעת היא המחשבה, שבחברה היא לא היו הרגשות מוסריות ומנהגים מוסריים, ליטורג'ו מוכיח על יסוד חומר אקנוגרפי גדול, שדוקא בחברה זו, שהשאפות האישיות עדיין לא התפתחו בה, נולדו המושגים המיסריים וגם התגשמו בחיים החברתיים, — מה שאין כן בחברות ההיסטוריות, שנוסדו על זכות הקנין הפרטי: בהן הולכות ההרגשות האישיות והאנואיסטיות ומתנכרות על חשבונן של ההרגשות המוסריות והחברתיות, שהן מתנוונות והולכות, כמו כן מוצא מולסטי, שהמוסריות לא נשתמרה בטוהרתה אלא בחבורת האכרים הרוסיים, שהיא קרובה בדרכי-חייה אל הקומונה הקדמונית ורחוקה מן הקלמירה ומן הרוח של ההתפלגות וההתחלקות שבזו האחרונה.

וכמו כן טעות היא לחשוב, שבתורת-משה לא היה מקום למוסר ולהרגשות מוסריות. אמת הדבר, שהיהדות העתיקה, "השקיפה", על הזכות שיש לאדם על רכישו, שהוא זוכה בו בכח העבודה שעבר להשיגו, ושאינו רשאי לקבל פרי מרכישו בלי עמל ועבודה" (עמ' 118). כותב המורים האלה העיר כבר בכתביו האשכנזיים והעבריים על היהם שבין היהדות העתיקה ובין הקומונה הקדמונית מצד אחד ובין תורת-ישראל ובין שאפותיהם של האכרים בממלכה העברית העתיקה לשוב ולהחיות את סדרי-הקומונה ההיא מצד שני, אבל מטעם זה לא רק לא חסרו בתורה זו התביעות המוסריות, אלא, להפך, היו מפותחות בה במדה גדולה, הכתובים: "לא תלך רכיל בעמך, לא תעמיד על דם רעך—אני ה' לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא; לא תקום ולא תמור את בני-עמך ואהבת לרעך כמוך—אני ה'". הכתובים הללו כוללים בתוכם את הנקודות העיקריות של המוכר החברתי, שנתקבל ברובן של השיטות המוסריות המאוחרות ושאותו קירא ניטשה "מוסר של עבדים", זאת הפעם חלק מרס, על רבו ואמר: אין מוסר לעבדים. חטא בחלול כבוד הרב ובא לידי טעות.

אבל במחשבה הנזכרת יש עוד טעות אחרת, הגיונית, על פיה מצטמצם כל המוסר בחברותי בצדקה, שהעשיר נותן ממונו לעניים, מובן מאליו, שהצדקה הממונית אי-אפשר שתהיה לה מקום אלא בחברה, שיש בה עשירים ועניים, ודבר שאינו צריך להאמר הוא, שכאן מצא השמן כר נרחב לעבודתו וחתת מסוה הטוב והחסד מסתתרות לעתים קרובות מאד הגאווה היותר גסה והמדנות היותר נשחתות, התקימותיו של מרס, נגד מוסר-הצדקה ותביעתו לבטל את הסדר החברתי, שהוא עושה את המוסר ההוא אפשרי והכרחי—הן, אמנם, לא חדשות, אבל צודקות, כל אותם המקומות, שמרס, מקדיש בספרו לברור הרעיונות האלה, הם היותר מענינים: מלאים הם אש והגיון ונכנסים אל הלב

ואל הראש, דומה, שכל מה שטרח מר ס, לא טרח אלא בשביל לגלות את כל אותה הוזהמא המוסרית, שהיא יוצאת מן האפשרות לתת צדקה, ואת ההכרח המוסרי לבטל אפשרות זו, אבל אפילו בשעה שהממון והקניין הפרטי יעברו מן העולם, לא יבטל המוסר, לפי שהמוסר אינו מצטמצם בצדקה הממונית ואינו מתפרנס מ„הרגשת-הכח“ האישי בלבד, המוסר הוא פרי האטמיספירה החברתית, ועל כן אי אפשר לו להבטל אלף ביחד עם החברה והחיים החברתיים.

ז.

ראיה לדבר, שמאחורי המוסר עומדת „הרגשת-הכח“, מוצא מר ס, בזה, שכמה שאלות מוסריות אינן מוצאות תשובה אלא בהנחה זו, קודם-כל שְׁלֵשׁ השאלות האלו:

(א) מדוע בוחל האדם בהאיגואיזם וצרכי הגוף נמאסים לו.
(ב) מדוע הוא אוהב את הסכנה ומוסר את נפשו בתאווה שאין לכבשה על צרכים רוחניים ועל צרכי הצבור,
(ג) ומדוע הוא מסנף את גופו ודואג לצרכי נפשו ולא לצרכי גופו (עמ' 31), וצריך להעיר קודם-כל, שבאמת אין כאן שלש, אלא חמש שאלות ואלו הן:

(א) מפני-מה בוחל האדם בהאיגואיזמו?
(ב) מפני-מה אוהב האדם את הסכנה?
(ג) מפני-מה מוסר האדם את נפשו בתאווה שאין לכבשה על צרכים רוחניים

(ד) ועל צרכי-הצבור?
(ה) ומפני-מה צרכי-הגוף נמאסים על האדם והוא מסנף את גופו ודואג לצרכי-נפשו ולא לצרכי-גופו?

והנה ברור הדבר, שהשאלה השניה: מפני-מה אוהב האדם את הסכנה?— היא שאלה פסיכולוגית חשיבה, שאין לה יחס ישר אל המוסר ואל שאלות-המוסר. בנוגע לשאלה החמישית צריך לומר, שבצורתה הכללית אין לה מקום כלל, לפי שאין „צרכי-הגוף נמאסים על האדם“ בכלל ואין האדם בכלל „דואג רק לצרכי-נפשו ולא לצרכי-גופו“, שאלה זו אין לה ענין אלא בצורה מינבלת, וזוהי: מהיכן בא הסנף, שאנו מוצאים אצל בני-אדם במקומות ובזמנים שונים? ואף על פי שגם שאלה זו אינה שאלת-המוסר בכללה, אלא שאלה של שיטות מוסריות מעטות, אי-אפשר לעבור עליה בשתיקה, לפי שיש לה יחס אל השאלה השלישית, שהיא נוגעת נגיעה יותר קרובה במוסר בכלל. תשובתו של ניטשה (שבציקרה אנו מוצאים אותה גם אצל מר ס), שבסגוף מתגלית שאיפת האדם אל גלוי כח, היא אמיתית אך במיבן שאילמלא אותה השאיפה החזקה לא היה הסגוף אפשרי כלל, לפחות בצורותיו היותר אכזריות, אבל אין תשובה זו מבארת לנו: מפני-מה מתגלית שאיפת האדם אל גלוי כח דוקא בתקופות ידועות בסגוף ובתקופות אחרות היא מתגלית באופן אחר? ברור הוא, שצרכים לכך אף תנאים חברתיים ידועים, ולזה מסכים גם מר ס, באמרו, „כי ככל שחיי

החברה נתפתחו ונשתלמו בכשרון-המעשה על ידי ההמצאות החדשות, התחילו האנשים להשיג את הצורך המוחלט, שיש להם ב, הרגשת הכח, והתגלות המהותי על ידי כשרון מעשיהם, ואינם צריכים לסגופים ולמסירת-נפשי (עמ' 32). עד כמה החלטה זו אמתית היא ועד כמה ומשום מה נתמעט הצורך בזמננו, לסגופים ולמסירת-נפשי ואם נתמעט בכלל, – זוהי שאלה אחרת. אבל אפילו אם היינו יודעים את התנאים החברתיים, שעושים את הסגוף אפשרי, עדיין לא היינו יודעים את הסבות הפנימיות, שהן עישות איתי הכרחי, וצריך להודות, כי פעם אחת הרגיש מ-ס. בעצמו, שאין בכח הפורמולה הכללית שלו לבאר את החיון של הסגוף ב, צרכו, והלך לבקש את פתרונו בתאווה המינית (עמ' 34–33).

בכל אופן העובדא, שהאדם מסגף את גופו לשם צרכי נפשו, לא היתה, כמובן, אפשרית בלי מציאותה של האנרגיה הרוחנית, של הנשמה האנושית. מר-ס. אימר בפשטות: „הכח הנמצא באדם, כשהוא עדיין רק כח חיוני, מענה אותו ולא יוכל לסבלו; והאופן היחיד, שבו הוא משתחרר, הוא להתהפך, או להתחלף ולעבור מכח חיוני לירי כח נפשי” (עמ' 12). מאמר זה מתאים לנמרז אל ה„פילוסופיה” התמימה, שאנו מוצאים אצל הסופרים הרוסיים ה„ריאליים”, אבל בין הביאולוגיה והפסיכולוגיה המדעיות ובין הפילוסופיה המדעית (הבקרתית) אינן יודעות כלום מהתהפכותו של „הכח החיוני לכח נפשי”. כשם שהאפסיומה של המדעים הטבעיים היא – שיש בטבע אנרגיה גשמית, כך מניחים המדעים הרוחניים, שיש בעולם אנרגיה רוחנית. מהיכן באו שני מיני האנרגיות הללו ומה היחס שביניהם – על השאלות האלה אין המדע יכול להשיב, עליהן אינה דנה אלא המיטאפזיקה בלבד, ולפי שיש באדם אנרגיה רוחנית, מובן הדבר, שהיא שואפת למלא את צרכיה ולהשיג את מטרתיה בכל האמצעים האפשריים, ופעמים שהיא מכריחה את האדם למסור את עצמו, בתאווה שאין לכבשה על צרכים רוחניים (שאלה שלישית).

אבל מסירת-הנפש על צרכים רוחניים עדיין אינה עובדא מעולם המוסר, כי לעתים קרובות היא שייכת לעולם האמונות והדתות. לעובדא מוסרית בלבד היא נעשית בשעה שאדם מוסר את נפשו „על צרכי הצבור” (שאלה רביעית). מנקודת-המבט המדעית שנוכרה למעלה אין עובדא זו מתמיהה כלל. המוסר הוא – מנקודת-מבט זו מצות החברה, שמציה את היחיד, מצות ה„אני” הצבורי שבנשמתו של היחיד, שהוא גזר עליו ומכריח אותו להלחם בהאני הפרטי, למאוס בדבר זה, שאנו קורין לו „אגואיזמוס” (שאלה ראשונה), ולהתגבר עליו ולהביא אותו לקרבן על מזבח הצרכים הצבוריים. כל זמן שה„אני” הצבורי והצבור עצמו, שהיחיד נמצא בתוכו, בריאים ושלמים וכחם חדש עמהם, נכנע „האני” הפרטי מפני „האני” הצבורי וממלא את מצוותיו, משנחלש הצבור ועמו ה„אני” הצבורי שבנשמתו של היחיד, הולך המוסר ויורד יותר ויותר, לפי שהוא מתרסק מתכנו. אמת הוא הדבר, שבשעה זו אין הרבה מן המוסרים את נפשם על צרכי-הצבור עושים דבר זה לפי שחושם הצבורי בריא הוא, אלא לפי שבדבר זה הם מוצאים מקום להתגדר בו ולהראות את „כחם”. אבל אמת היא גם כן, שבשעה קשה זו מרובה הוא גם מספרם של אלה, שבוחרים להראות את „כחם” ולגלות את „מהותם” לא במעשים

מוסריים, אלא בפריקת כל העולים והסנת כל הנבולים, ששם ונבל המוסר החברתי בזמן ארוך ובעמל רב.

ח.

למעלה ראינו, שהמוסר היה כבר קיים ופועל בקומונה הקדמונית, אף על פי שהאישיות במובנה האמתי לא התפתחה בה עדיין. מזה אנו למדים, שלפחות מאחורי המוסר של אז לא עמדה השאיפה אל התגלות המהות האישית, אל „הרגשת-הכח“. ומרס, בעצמו מסכים, שבמוסרו של „האדם הקדמוני והפראי“, שחי בזמן שבו לא נשתכללו חיי החברה, לא נתגלתה „השאיפה-לשלטון“, שהיתה אז „צורך מיחלטי“ (עמ' 17). שאיפה זו היא אחת מן הצורות, שקבלה „הרגשת הכח“. אבל היא שונה מזו האחרונה תכלית שנוי ומרס. „זהיר להרחיק מן המושג הרגשת-הכח“ כל מושג של „תוקף“, גבורה או „שלטון“ (עמ' 16).

בעיקר הדבר לא בטלה ה„שאיפה אל השלטון“ עד עכשיו. אפילו „האדם של זמננו“ רואה ב„שלטון“ את ה„אוישר“ (עמ' 19). ואם נעיין מעט נמצא, כי מספרו של מרס, צריך להוציא, שאפילו במוסרם של בני-האדם המאוחרים ושל בני-זמננו מתגלית לא הרגשת-הכח בעיקרה, אלא קודם-כל השאיפה אל השלטון, לפי דעתו של מרס. זוכה עד היום כל כח שליט, גם לזכות מוסרית. אין רע, אין עריצות ואין אכזריות, אם רק מנצחים הם ושולטים, שלא יזכו לזכות מוסרית על כל תועבותיהם. רשעותיהם וזרונם (עמ' 66). „אין רשע ואין זדון, אין עריצות ואין אכזריות לפני השלטון. השלטון משנה ומחליף את הכל בכח ש/מינו לצדק מוסרי ולקדושה עליונה. יצדיק וקדוש הוא המנצח בכל דרכיו“ (עמ' 67-68). במחלוקת-המעמדות אין מרס, רואה מחלוקת „על הרכוש“ ועל „צרכי החומר“, אלא על השלטון, שהרכוש ניתן לבעלי. „הגורמים העיקריים אל הריב ואל הקצף הם-הכח והשלטון“ (עמ' 75). אנו יודעים את הלך-המחשבות הזה מ„תורת-האונס“ של אייג'ן די הרינג.

אבל כשם שצריך להסכים למרס, כשהוא מבדיל הבדלה עיקרית בין „הרגשת-הכח“ ובין „השאיפה לשלטון“; כשם שנקל להסכים לדעתו, שבמוסרם של בני-האדם הקדמונים אין „הרגשת-הכח“ מתגלית כל עיקר ובמוסרם של בני-האדם המאוחרים אין הרגשה זו מתגלית אלא במדה מועטת, — כך קשה הוא, וגם אי-אפשר, להסכים להחלטתו, שה„שאיפה אל השלטון“ היא התמצית של המוסר הקדמון, ובהתגלות ידועות-גם זו של המוסר המאוחר.

מרס, אומר, שבימים הקדמונים „נתקדשו הזעם, הקצף והאכזריות, הקנאה והנקמה בקדושה עליונה“, כ/ומר; בחוב מוסרי (עמ' 17). אבל דומה, שאין בעולם שיטה מוסרית, שהיתה מקדישה „בקדושה עליונה“ את הזעם והקצף וכי כשהם לעצמם ושלא היתה יודעת את האהבה ואת הרחמים, הפה, שאמר ביחס לאויבים ידועים: „לא תחיה כל נשמה“, הוא שאמר: „ואהבת לרעך כמוך“! — ואפילו אם נאמר, שהמצוה הראשונה היו לה גם טעמים גשמיים מלבד הטעם „למען לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, אשר עשו לאלהיהם, וחטאתם לה“ אלהיכם“ (דברים כ, י"א), — עדיין אין לנו רשות להחליט, שכאן „נתקדשו“ האכזריות כשהיא לעצמה או ה„שאיפה אל השלטון“, בקדושה עליונה. בקדושה

מוסרית-או, יותר נכון, דתית -- לא נתקדשו המדות הרעות אלא בשעה שהיו מביאות תועלת מרובה להחברה.

החקירה המדעית אינה יכולה לגלות את מקורו של המוסר אלא בחברה האנושית ובהרגשות החברתיות. ברור הוא רק זה, שתכונותיו ושאפותיו של היחיד משפיעות על המוסר מכמה צדדים. בכלל שאר הרגשות, שהן חבויות בנשמתו של האדם ומתגלות במעשיו בכלל ובמעשיו המוסריים במובן המצומצם בפרט, פועלות גם הן, שאיפה אל השלטון ו, הרגשת-הכח. בנידון זה צריך להעיר, שאף על פי שאין אנו מוצאים בספרו של מר ס, את „מהות המוסר“, אנו מוצאים בה חקירה ודרישה פסיכולוגית על שאיפת האדם אל השלטון ועל השאיפה להתגלות המהות האישית מצד אחד, ועל השפעתן של שתי השאיפות האלו על חיי האדם ומעשיהם-מצד שני.

אבל אין ספק בדבר, כי מה שמר ס. מבין במושג „הרגשת-הכח“-כלומר, התגלות המהות של היחיד בחברת האחרים, לפנייהם ועל ידיהם-דבר זה אי-אפשר היה לו כלל לבוא קודם שנבראה החברה, אלא יכול היה להגלד רק בקרב החברה. העובדה, ששויפנהווער ואחריו מר ס. חוזרים עליה כמה פעמים (תאיתו של האדם להתהדר בפני החברה בעשרו החמרי והרוחני, בכשרונותיו ואפילו במוסרו, ולא להסתפק בזה, שהוא בעצמו מרגיש ויודע את כחו ועוצם ידו, שעשה לו את כל החיל הזה)-עובדה זו אינה מוכיחה בשום אופן, שה„אגואיזמוס“ הוא המטיב הראשון והיחיד של כל מעשי בני-האדם, היא רק מוכיחה, שאפילו התגלותה של המהות האינדיווידואלית קשורה ואחוזה היא בכמה נימין בהרגשות החברתיות שבנשמתו של האדם.

מר ס. בקש את „מהות-המוסר“ ב„הרגשת-הכח“. חקירותיו ודרישותיו הראו אותו לדעת, כי „מהות המוסר“ ההיסטורי היתה ה„שאיפה אל השלטון“. ואף על פי כן לא נפל עליו לבו ולא נתיאש מתקון-העולם. העולם המתוקן תהיה החברה, שיסודה יהיה-נתינת אפשרות לכל בניה לגלות את מהותם. המוסר. שמהותו תהיה „הרגשת-הכח“, הוא על כן לא מאחירינו אלא מלפנינו.

כסביר הוא מר ס., „שכבר יכולים אנו להכיר, שהשאיפה לשלטון היא אך תאוה שיש בידנו לכבשה ואין לנו בה צורך מוחלט, ושלא כן „הרגשת-הכח“- שיש לנו בה צורך מוחלט“ (עמ' 17). הוא בטוח, ש„הצורך המוחלט, שיש באדם להרגיש בכחו ומהותו, מוצא ספוקו בעבודה, בכשרון-המעשה, בחכמה, בתבונה, בעצה ותושיה, ואם באחד מן הענינים האלה יתחרו (ולא במלחמה או בחפץ השלטון וההתנגדות) בני אדם זה בזה ל„הרגיש בכחם ולהתגלות במהותם“ על ידם, יכריחו את האנשים שיהיה להם צורך זה בזה ולכסוף שיהיה להזולת צורך בו, ובוה יתקרבו ויתאחדו האנשים בקשר „השלום“ (עמ' 136). בהתאמה לזה תיבע את התביעה הצורקת הישנה (שהיא חזרת ונשנית מימות קן-סימון ואילך). שהחברה תדאג לא רק למלוי הצרכים הגשמיים של האדם, אלא גם לזה, שכל פרט ופרט יקבל את „האפשרויות להצטיין במה שהוא מיכשר ומסוגל לו“ (עמ' 18). בכל אופן צלוי הדבר, שמר ס. אינו „כופר“ כלל „במציאות המוסר“, כמו שהוא מכריז ומודיע כמה פעמים, אלא במה הוא כופר? - בערך המוסר השורר. רואה הוא, כמה מוסר זה יונק ממקום-הטנופה, כמה תקיפי-

העולם עושים אותו קרנים לננח בהן את העם ולמלאות על חשבונה של החברה כולה את תאוותיהם הגסות וצרכיהם השפלים, – ובכעס וחמה בבזו ובשאט-נפש הוא מפנה את לבו מן המוסר הזה ומן החברה המחוקת במעווז והמתבססת בטליתו. בשם המוסר, המחייב את החברה לתת לכל אחד מבניה את האפשרות להרגיש ולגלות את מהותו האישית, הוא מבטל את המוסר של הצדקה הממונית. בשם „אמרתו“ של אלהי היהדות העתיקה, „כי לי הארץ, לי הכסף ולי הזהב“, הוא אומר ביחד עם בעלי-המשנה: „האומר שרי שלי ושלך שלך-רשעי“. ובתמימות ובאופטימיות הוא מאמין, כי בוא יבוא היום, שבו לא יאכל איש את בשר-רעהו ולא יתכבד איש בקלון-חברו וגוי אל גוי חרב לא ישא ולא ילמדו עוד מלחמה.

אשרי המאמין!

בר-טוביה.

מִצָּה חִבְרוֹת שֶׁל יֶרֶחֶן עֲבָרִי.

(מרחשון תרנ"ז—מרחשון תרס"ח).

לא שעת-חגיגה היא עתה ל"השלח" ולמוקיריו, —עתה, בשעה שהירחונים והעתונים העבריים פוסקים אחד אחד וספרים עבריים כמעט שאינם יוצאים כלל; עתה, בשעה שכנסת ישראל ברוסיה שקועה בתהום של יאוש נורא, אחרי שתקתה הטובה לחצי-נחמה—שווי-זכויות בגלות—הולכת ונכזבת; עתה, בשעה שהתקיה הגדולה והמוהירה—תקית-הגאולה—כאילו נתעַרְפְּלה ואינה ממלאה עוד את הלבבות ויו ואורה, חג־יובל ספרותי צריך להיות תמיד חג־נצחון: רעיונות ידועים, שמתחלה היו מוקדמים ודעות־חורים, ועל כן שנואים ונרדפים, נעשים מעט מעט לקנין הרוב, לכל הפחות לקנין רוב־המעולים, ואז חוגג ממצאים או נושאם חג־יובל בתור חג־נצחון. ל"השלח" יש רעיונות מוקדמים וחדשים כאֵלו, שעליהם היה שנוא ונרדף. בשעה שהכל דמו למצוא בציוניות ההרצלית גאולה קרובה, בא הוא ו"צנן את היורה": הוא הוכיח, שלא בפוזיות ובדרך גם דיפלומאטי נרכשת ארץ ונבנית אומה, ובשעה שהכל דמו לראות בתנועת־השחרור הרוסית ישועה קרובה, התקומם הוא גם־כן (כמה שהספיק, כי הוא פסק לצאת לזמן ידוע מיד אחרי פרסום המַאֲנִפֶּסֶט עִיד ה"דומה הבוליגנינית") נגד המבוהלים והנלהבים ביותר וראה מראש מה שיקרה לעמנו—מה שכבר קרה לעמני האומלל: הוא הקריב את הקרבנות היותר גדולים והשיג—לא כלום... וכן בספרות: בשעה שהכל רעשו בקולי־קולות על "התקדמותן" ו"התעשרותן" של לשוננו וספרותנו, היה "השלח" היחיד, שלא הפריז על המדה וראה לכל הגדול המלאכותי של העתונות והוצאות־הספרים שלנו אחרית לא טובה. אז היה "השלח" האורגאן של ה"פיסימיסטים", של ה"המתונים" ו"הקרים", כמעט של ה"ריאקציונרים". עכשיו הראו החיים, מי צדק—הנלהבים בהפרזותיהם או "השלח" באזהרותיו, עכשיו מכירים הכל, שהציוניות היא עבודה־לדורות, רכישה מרווה דם וזעה של ארץ־האבות על ידי יגיעת־הבנים, עכשיו מכירים הכל, שתנועת־השחרור הרוסית לא נתנה ולא תתן הרבה לבני־ישראל וגם—שְׁבִנֵי־ישראל נתנו לתנועת־השחרור הרבה יותר מן הראוי, ועל כן הויקו לעצמם והויקו לתנועת־השחרור, שאפשר היה לרכאותה בתואנה, כי לא רוסית היא, אלא יהודית... ועכשיו מכירים הכל, שכל ה"פריחה" וה"התקדמות" של ספרותנו לא הצילה ממשבר גדול ונורא, והאורגאנים המועטים שנשארו לפליטה בלשוננו הלאומית, מלאים קינות ויללות על מצבן הנואש של לשוננו וספרותנו, רעיונותיו של "השלח" נצחו, איפוא, עתה והיו לקנין־הרבים. אבל אי נצחון זה! סיפרי "השלח" הם המנצחים—ומי הם המנוצחים יותר מהם? וכי יכול היה ירמיהו

לחוג חג־נצחון לכבוד חורבן ירושלים, שצפה אותו מראש ?
ובכל זאת יום צאת חוברת המאה של „השלח” חג הוא לנו,
לעמים, שחיהם שקטים ושלוים, מאה חוברות במשך אחת־עשרה שנה מה הן?
לפני שתי שנים חג מכתב־עתי סיני את חג־האלף לקיומו. זה האות,
שחיי הסינים ממעטים להשתנות ועוברים בלי חליפות יתרות, עתונים וירחונים
מתקיימים יותר ממאה שנה יש למצוא באנגליה, אשכנז וצרפת; גם חייהם של
העמים הללו אינם מלאים מהפכות ושנויים חיצוניים גדולים ונמהרים, לעמנו
הסגוף והדיו, המוכן לפורעניות על כל צרה שלא תבוא—לעם אחר, נחשבות
אחת־עשרה שנה לתקופה שלמה, מלאה המורית וחליפות הרבה, במשך י”א השנים
הללו צמח בתוכנו בית־קברות של כתב־עת, אים „המליץ”, „הצפירה”,
„הדור”, „השבוע־המגיד”, „הקשת”, „המזרח”, „המעורר” ועוד ועוד ? — ומה
רב המרחק בין מאמריהם הנלהבים של עהרנפרייז, ברדיטשובסקי,
בריינין ועוד, שבלב מלא תקוה מזהירה ואמונה צעירה דברו בשנה
הראשונה לצאת „השלח” על הרחבת גבולות ספרותנו, על ערכה הלאומי
לכל עם ישראל, על תחיתה בדבור ובכתב ועל התפשטותה בעם,—
ובין „קול הענות החלושה” הנשמעת עתה ב„מחנה־העברים”, קול מלא
דאגה לקיום הרופף של פליטת־ספרותנו—דאגה, שקשה להבדיל בינה ובין
היאוש הגמור—ובציוניות—הרי אז, לפני אחת עשרה שנה, כשנוסד „השלח”,
היתה התקוה משחקת לפני הרעיון הצעיר של הרצל האירופי, „ירח־דבש”
ארוך היה לה כל הזמן, שעבר מיום שנתפרסמה „מדינת־היהודים” ועד אחרי
הקונגרס הראשון ועוד זמן מרובה אחר זה, הרעש והשאון גדלו והשמחה
היתה במעון הציוניים, עתה—קול דממה דקה ולפעמים אנחה עמוקה ושוברת את כל
הגוף... וחיי ישראל בכלל—כמה נשתנו, כמה חליפות וכמה תמורות באו בהם,
כמה תקוות נכזבו, כמה אילוזיות הובלו לקברו...!

„השלח” חי את כל החיים הלאומיים והספרותיים הללו, כי רק מי שחיה
אותם יכול היה להתקומם נגד הנפדו והמוטעה שבהם ולהלחם עם כל
המלאכותי והעובר שדבק בהם, אבל „השלח” לא רק התקומם ונלחם, כי לא רק
שלילה היתה בבית גנזיו, שזילתו באה מתוך שלשה חיובים גדולים, שהיו
קשורים זה בזה בקשר אמיץ: ישראל, ציון, הששון העברית; כלומר:
הרמת רוח העם על ידי תקון חיי הצבור הישראלי והפצת המאור שביהדות,
כדי שלא תשקע האומה במ”ט שערי־טומאה ולא תהא יכולה גם לאתהארויה
להנאל; רכישת ארץ־ישראל ע”י עבודה מעשית וקולטורית מודרנית ונעשית
בתבונה ובוהירות; תחיה מודרנית של הלשון העברית בגלות ובארץ־ישראל
והרחבה אטית ובלתי־פוסקת של הספרות העברית, אלו היו שלשת הכוכבים
הניצצים, שהאירו את הדרך לפני „השלח”, עורכיו וטובי־סופריו. ומפני שלא
הפרזו מעולם על מרת־היכולת, על כן לא בא מעולם לידי יאוש נמור, ולא בא
לכך גם עתה, אם בכלל שם לו למופת את דרכי הנביאים, הרי אי־אפשר היה
לו שלא לראות, שהמסרים והשוללים הנוראים הללו, אשר לעומת נביא־
השקר, ה„מרפאים את שבר העם על נקלה ואומרים: שלום שלום!”—היו הם
„פיסימסטים” גמורים, מעולם לא באו לידי יאוש מוחלט; מלאי־יאוש היו רק

כל עוד שהעם היה שפיר-השמחה ולא ראה את הסכנה הקרובה; אך כשבאה הצרה והעם השפיר שבר גדול, היו הם מנחמיו הראשונים ומעורריו היותר נאמנים, — היו הם האופטימיסטים היותר גדולים בניגע להתקיימות יעוריו הנצחיים. גם „השלח“ הוא דוקא בעת-צרה, בשעה שהאופטימיסטים מלפנים נעשו להפי' סימסטים היותר נוראים, אם לא אופטימיסט-לכל הפחות רחוק מיאוש, הוא מיסוף להאמין בשלשת החיובים הגדולים, אף אחד מהם לא אבד במשך י"א שנות קיומו, בכל החליפות והתמירות שעברו על עמנו, אידיאלו הלאומי וספרותו הלאומית. כאן, בראשית הנסדו, כן עתה, בשעה שיוצאת חוברת-המאה שלו, הוא מטיף להכשרת הלבבות בכל מקום, לעבודה מעשית וקולטורית בארץ-ישראל ולתחית הלשון הלאומית ולהרחבת הספרות הלאומית, והוא מאמין, שיבוא היום הגדול, שבו ישובו שלשת אלה — העם, הארץ והלשון — לתחיה גמורה, ואז יתלכדו ולא יתפרדו עוד!

ובאמונה זו בטיב הלאומי המקווה מחזקה דוקא מה שנתקיים כמעט כל מה שראה מראש מן הרע הלאומי המוכרח לבוא: הצטננות הלבבות לציוניות, יסורי-האומה מחמת נטירת כרמי-זרים וירידת הספרות העברית, התלמוד מספר: „פעם אחת היו רבן גמליאל ורי אליעזר בן עזריה ורי יהושע ורי עקיבא עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר-הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הכית ראו שועל, שיצא מבית קרשי-הקדשים: התחילו הן בוכין ורי עקיבא מצחק, אמרו לו: מפני מה אתה מצחק?—אמר להם: מפני מה אתם בוכים?—אמרו לו: מקום שכתוב בו: „והזר הקרב יומת“ ועכשיו שועלים הלכו בו—ולא נבכה?; אמר להן: לכך אני מצחק וכי: באוריה כתוב: „לכן בגללכם ציון שדה תחרש“, ובזכריה כתוב: „עוד ישבו זקנים וזקנות בחיצות ירושלים“; עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא, שלא תתקיים נבואתו של זכריה; עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת“, והברייתא מסיימת: „בלשון הזה אמרו לו: נחמתנו, עקיבא, נחמתנו!“ (סוף מכות).

תהי נא זאת גם נחמתנו! כשם שנתקיים הרע, שראה „השלח“ מראש, כך יתקיים גם הטוב, שהאמין תמיד בביאתו המקווה ולא חדל להאמין בה גם עתה, בשעה שחישך ואפלה מסביב. כי שלשת הכוכבים הנוצצים לו מרחוק מאירים אפלה זו: הם מורי-דרכו בחשכת הגלות וישארו כן עד שיבוא עמנו אל המנוחה ואל הנחלה.

מוקירי „השלח“ מברכים אותו, שיוכה לחוג את יום צאת חוברת-האלף שלו. יקרה וחשובה ברכה זו ביחוד ל„אחד העם“ מיסדו, לעורכיו ולמוציאיו, אבל רק בתנאי אחד: ש„השלח“ ישאר כל הימים—השלח...

ד"ר יוסף קלוזנר.

אודיסא, טרחשון תרס"ח.

הספרות העתית בלשון עברית.

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

מאחר שהספרות היא בכל זמן ובכל מקום דמות מדויקת של החיים המדיניים והקולטוריים בעמים, כידוע, ובה מתבטאים בדיוק ובבהירות כל הזרמים האישיים והלאומיים בכל מקצעות החיים— על כן קוראים אנו ומתעמקים בספרים מתקופה קדומה לא רק לצורך הבנתם הם עצמם, או כדי למצוא בהם ידיעות שמושיות, אלא גם מפני שהם רשמים היסטוריים, שרק על ידם נדע את הקשר הפנימי, האורגאני, של המאורעות, את סדר השתלשלות הסבות ואופן התפתחות ההיסטוריה. ומומן שנתרבו החיים הצבוריים באיכות ובכמות, שוב לא מצאו בני-אדם די ספוקם בספרים, שהם ענינים מסודרים וגמורים, אז נבראה הספרות העתית בתור דמות המאורעות המתהנים. בה מתבטאת השאיפה והתביעות של כל דור ודור,—השאיפות והתביעות היומיות, שלפעמים הן מוטעות או נמנעות. ועדות היסטורית זו מתוך רשמי הזמן היא חשובה גם-כן במדה מרובה: מפיה אנו שומעים לא רק מה שנהיה ויצא לפעולה, אלא גם מה שלא נהיה ורק עלה במחשבה. ובמאורעות שנהיו אנו למדים מתוכה איך נהיו. בספרות העתית אנו מוצאים התרקמות החיים, התהוות ההיסטוריה. הספרות העתית בלשון עברית היא חדשה, בערך, וצעירה לימים. אבל היא הולכת ומתפתחת מתקופה לתקופה בה במדה שהחיים הלאומיים מתפתחים בתוכנו. הספרות העתית היא, כמוכן, חלק של הספרות בכלל, ובנימין אין-מספר היא קשורה אל אחיתה הבכירה והחשובה ממנה. אותו אופן-ההתפתחות, שאנו מוצאים בספרותנו הלאומית בכלל, אנו רואים גם בספרותנו העתית. וכמה שאנו מיתחים דין קשה על ספרותנו מפני שאינה מספקת כל תביעותינו המוסריות, הרי אין ספק בדבר, שבכלל יש למצוא בה התפתחות רבת-ערך. די לנו לעבור בסקירה אחת על הספרות העברית מומן צמיחת הספרות החדשה, האירופית, ועד ימינו אלה, כדי לראות, כמה גדלה באיכות ובכמות, כמה התפתח בה הטעם הטוב ונתרבו תקניה ועניניה. לא נחליט, שכבר הגיעה ספרותנו לידי השלמות הרצויה והדרושה—זה לא יהיה לעולם, מפני שגם תביעותינו הולכות וגדולות מתקופה לתקופה; אבל סימנים של התפתחות רצויה בודאי אנו מוצאים בה.

בשנת תק"י עלה במחשבה לפני הרמבמ"ן ליסד עתון שבועי עברי בשם

„קהלת מוסר“ שרק שני גליונות יצאו ממנו ואחר-כך פסקה הוצאתו. די לרמזו אך על עיבודא אחת, כדי לסמן על ידה את מהות העתון הזה, הנסיון הראשון בספרותנו העתית: אותם שני הגליונות שיצאו לאור נמצאים בכתב-ידו של החכם התורני והמדעי ר' שלמה מרובנא, שהעתיקם לעצמו והוסיף עליהם את הגהותיו. הכשרון הספרותי של עמנו בדורות קדומים נצמטם על פי רוב בפירושים והגהות לספרים שכבר נתפרסמו, וסבת העיבודא הזאת היא—כי מצד אחד היה העסק הספרותי מצוי מאד בבני עמנו, כלומר: רבים התאו לפרסם דבר משלהם בדפוס; ומצד שני לא היה הכשרון הספרותי מספיק להם לחדש דבר, אלו הכחות הספרותיים בעלי-החפץ, שחסר להם הכשרון, מצאו די ספוקם בפירושים והגהות לספרי זולתם.

וכשהתחילה הספרות העתית בלשונו, עריון לא נשתחררה מתנאיה של ספרותנו בכלל.

כמובן, אין מן היושר וגם אין זה מן ההבנה ההיסטורית למצות את עומק-הרין עם נסיון ראשון, עם התחלה. כל ענין קולטורי צריך להתפתחות ארוכה עד שיגיע לגמר בשולו. גם בקרב העמים האחרים לא נולדה הספרות העתית המשוכללת בבת אחת; אם נסתכל בספרות העתית הגרמנית בברלין, תכנה וצורתה באמצע שנות המאה הי"ח, נראה גם אותה במצב הילדות והבוסר. הנסיון הראשון ביצירת ספרות עתית בעברית מלמדנו, שאמנם כבר עמדו אז בברלין, במקום-מולדת ה„תחיה“ העברית, על הכרת חשיבותה של ספרות כזו, שעיקר יתרונה היא—ההשפעה התמידית והקבועה על הצבור לשכלל את טעמו ולחבר אותו אל החיים, הנסיון הראשון עלה בתהו, מה שאומרים, כי אימת שלטון-הקהל הברליני בעתה את מנדלסון מלהתמיד בפעולתו זו, אין לו שום יסוד היסטורי. בעינינו לא יפלא, שלא הצליח מנדלסון במפעלו—אירבה, פלא גדול היה, אילו היה עתונו מתקיים זמן מרובה. עלינו לזכור, כי בימים ההם היתה ערת ברלין מועטת באוכלוסין, ואפילו אם נצרף לה את כל היהודים בפרוסיה, נביא לידי הכרה, שלא היו מספיקים כולם ביחד לפרנס עתון שבועי עברי בחומר וברוח.

בראשית שנת ה'תקמ"ד התחיל לצאת המכתב-העתי החדש, הירחון „המאסף“. משעה שנסה מנדלסון את כחו בהתחלה זו—בעתון השבועי „קהלת מוסר“—ולא עלתה בידו עד שנוצר „המאסף“ עברו שלשים ושלש שנים, שהן מקיפות אחת מן התקופות ההיסטוריות היותר חשובות בעמנו, איך שנשפוט עתה על „המאסף“ וחשיבותו הספרותית, בכל אופן נודה, שיצירתו לא היתה מקרית, ארעית, פרי-שאיפתו של אדם פרטי, אלא צורך השעה במלא מובן המלה. מטרת הירחון היתה השכלת הרבים, הנפצת הכחות הקולטוריים בעמנו, ב„נחל הבשור“, שהקדימו בעלי „המאסף“ להוצאת הירחון, אמרו מוסריו בפירוש: „לא מאיש אחד ולא משנים יצאו הרברים האלה, כי אם מאגודת מרעים משכילים, אשר שקדו מימיהם על שערי התורה ועל דלתות החכמה, מהם בעלי גמרא יודעים לישא וליתן בעומקה של הלכה על דרך הפשט האמתי, מהם בעלי חכמה ויודעים בלשונות זרות, וכלם כאחד שמו את לבם זה ימים כבירים לחקור ולדרוש אחרי דרכי לשוננו הקדושה בספרי תנ"ך ובספרי הקדמונים וכתבו על ספר איש איש את אשר מצא בפירוש המקרא, בדקדוק המלות, במהלך הלשון, בסגולת מליצותיו

ושיריו, בצחות הספורים ובנועם סדר המאמרים, ואחר זאת שמו שכם אחר בקנין התורה והחכמה כמאמרם ז"ל בפסוק—חסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, עשו כתות ועסקו בתורה, שאין התורה נקנית אלא בחבורה—ויביאו איש איש באמתחתו את אשר לקט דבר יום ביומו, למען כלכל את דבריהם במשפט.

ומיסדי הירחון הזה בודאי לא כָּנְנו למצא במפעלם איזו הנאה חמרית—אדרבה בלי סיוע חמרי מצדם לא היה המוסד הזה מתקיים אפילו שנה אחת. כיונתם האידיאלית היתה: „כעת חכמה בחיץ תרינה, ברחובות תתן קולה, מהרו קרואיה, חושו להביאה הביתה, אם בטירות מלכים תשבו, ואם באהל רעי אהלכם, אם על מטות שן תשטחו ואם יחד על עפר תשכבון, אם עסים רמונים וחזה אָבוט ערוך לפניכם, ואם פת לחם נקוד ומי באר לחמכם...”

חלוצי ההשכלה העברית יצאו לפני העם: משכיליו וחכמיו אטרו לחנכו ולשכלל את מעמם, להרבות את ידיעותיו ולעלות את תרבותו המיסרית. ורק לצורך זה יסדו את „המאסף”.

הירחון הזה זכה, שתקופה היסטורית בישראל תהא נקראת על שמו: „דור המאספים”. מקומו קבוע בהיסטוריה הישראלית. ועתה, אם נעבור על כל חוברותיו ונבחון את כל מאמריו ושיריו, את תכנו ואת צורתו, ונדמהו אל ירחון עברי בימינו, כלום לא נשתאה על ההתקדמות המרובה, שניכרת בספרותנו העתית? גם במשפטנו על „המאסף” לא נשכח את תנאי המקום והזמן. אבל כמו כן צריכים אנו לזכור, כי בימים ההם היתה ידיעת הלשון העברית יותר מצויה בעמנו. בארצות המערב למרוה אחינו או במדה יותר מרובה ממה שלומדים אותה עתה אפילו בארצות המזרח, כל מי שהיה סיפק בידו שקד ללמד את בניו עברית,—מה שהיה אז דבר מובן מאליו. ידיעת לשונות זרות עדיין לא היתה מצויה כל־כך בקרב היהודים, כי נערי בני ישראל לא למדו עוד בבתי־הספר הכלליים, בכלל היו החיים העבריים עדיין קבועים ומוצקים, סביבה עברית ודעת־קהל עברית השפיעו בימים ההם הרבה על הכל. ועל כן נראה לנו, לכאורה, שדוקא בימים ההם היה מן החיוב ומן האפשר, כי הירחון העברי, שבו השקיעו טובי המשכילים והמלומדים מישראל את כחותיהם ושעדיין היה לו יסוד בחיים התרבותיים של אחינו, יהיה משובלל בתכנו ובצורתו, מלא וגדוש דברים חשובים בספרות היפה והמדעית.

כך נראה לנו על יסוד תנאי ההתפתחות הטבעית. אבל בעמנו ובספרותנו אין התפתחות טבעית לגמרי.

אנו לפי מעמנו עתה אי־אפשר לנו להבין, איך היה יכול ירחון כזה, שבקושי אנו מוצאים בו אפילו איזה דבר בינוני, להשפיע כל כך על בני דורו ולעשות רושם כביר ונמרץ, שכמותו כמעט שאי־אפשר בימינו. אחרי שפסק הירחון לצאת, עדיין לא שכחו בני הדור הבא את חשיבותו ואת ערכו הגדול. הדור הבא לא היה יכול „לרקח כמהו”. במקום „המאסף” התחיל לצאת ספר שנת: „ככורי העתים”. המאסף השנתי הזה הביא מדי שנה בשנה „פרי תבואתו”—„דברים נחמדים ועניני מרע ותועלת”. אבל סופרי הדור ההוא, שנתקבצו מכל הפוזות הגולת, היו יודעים, שאינם יכולים לברוא אפילו מאסף שנתי, שהיה מה שהיה „המאסף” החדשי בימי הדור הקודם; וכדי למלאות את החסרון, הכניסו

לתיך, בכורי העתים" את מבחר מאמריו של "המאסף", וכי אפשר לצייר לנו תעודה של עניות רוח יותר מדויקת ויותר מחפזת? ובאמת, עלינו להודות, שמאמרי "המאסף" ושיריו עולים בתכנם וערכם הספרותיים הרבה והרבה על המאמרים והשירים ה"מקוריים" של הספר השנתי, ולפיכך אין ספק, שבעלי "בכורי העתים", בהדפיסם את המאמרים והשירים שב"מאסף" פעם שנית, השביחו את סחורתם, בירחון "המאסף" אנו מוצאים משהו מן הטעם הטוב של דור מנדלסון וז'סינג; ואולם בשעה שאנו קוראים את "בכורי העתים", כמעט שלא יעלה על לבנו כל עיקר, כי בימים ההם כבר נתפשטה שירתו הנעלה של נתן בל העולם, ושירת הנה כבר עשתה רושם אדיר בעולם הספרות, אמנם, אנו מוצאים בהם פעם בפעם איזה נסיון של תרגום משירי שילר ונתן; אבל השפעת טעמים לא נראה.

ואולם בכרכים האחרונים של "בכורי העתים" אנו מוצאים יצירה חדשה לגמרי: חכמת היהדות, שבימים ההם כבר גדלה ונתפתחה הרבה, שנים מראשי מיסודה, ש"ר ושר"ל, פרסמו בהם את ראשית פרי חקירתם המדעית, אפשר שהחשיבות היותר גדולה יש למצוא לא בחיוב מאמרי הבקורת ובחקירות המדעיות של שיר ושר"ל, אלא בהשפעתם על התפתחות ספרותנו, בפעם הראשונה אנו רואים תוכן מדעי בענינים כתובים עברית אחרי זמן מרובה ללא מדע אמתי וללא תוכן חדש—תוכן מדעי לפי מושגי דורנו, לא אסכולסטיקה תיאולוגית וגם לא קובץ רשימות כרונולוגיות, אלא בקורת מדעית והיסטורית.

מרב הקוראים לא הפיקו חקירות האלה רצון, הם התענגו על "מתק מציציתיהם" של "משוררי" הדור ועל הפטופט הריק של "דוברי צחית". ואותן הטענות, שאנו שומעים עתה מפי הצעירים על החקירות של מה"בכך" ועל "חכמת ישראל, שאין לה סוף", אנו מוצאים גם בימים ההם, אבל סוף סוף גברה החקירה המדעית על כל הטענות האלו, לברר את תועלתה ואת השפעתה המרובה אין מן הצורך.

מה שצריך להטעים הוא—שגם בימי "בכורי העתים" עדיין לא פסקה הלשון העברית להיות, לכל הפחות, לשון המלומדים והמשכילים שבישראל בכל ארצות פוזריו, אמנם, בגרמניה יכדו אז כבר את חכמת היהדות הלועזית; אבל בונה הראשונים בעצמם הבינו את הלשון העברית ואת ספרותה על בורין וגם כתבו עברית לעתים מזומנות. צונץ כתב עברית באוהו הסגנון המדעי, שהמציא לכתביו בגרמנית; יוסט כתב עוד על דרך המליצים מבית-המדרש של "המאספים", ואברהם גייגר כתב בסגנון מדעי מצוין ונפלא, שהוא ראוי להיות למפת לכל המשתמשים בלשוננו לצורך חקירות מדעיות. אלו שכתבו אז גרמנית עשו כך לא מאידיעת לשוננו, אלא מתוך כוונה אחרת: מתוך שאיפתם להוציא את חכמת-ישראל מבית-המדרש הישראלי ולקבוע לה מקום באיברסיטאות של הנויים.

"בכורי העתים" פסקו בשנת תקצ"ב, ובמקומם בא תיכף המאסף, כרם חמד, השפעתו של מאסף זה היתה בזמנו מרובה במדה, שאי אפשר לציירה בימינו. הוא היה כעין אקדמיה עברית, תל שהכל פונים אליו, סופריו היו חשובים כעין חברי האקדמיה המדעית בפאריס, ואמנם, כמעט כלם היו יחידים-סגולה, החוקרים המצוינים בדור ההוא, המאסף, כרם חמד נחשב אז להאורגאן

של „בית-המדרש לבקורת ההיסטורית“, ואפילו חכמי הגוים, שלא היו בקיאים בעברית, ידעו את ערך המאסף ומיבו ; ידעו, שיש בעברית מאסף מדעי, אשר מאמריהם מרובי-ערך ומלאי-ענין. כל כרך וכרך היה עושה רושם בצאתו לאור, והעתונים המדעיים בלשוניות הלועזיות היו ממהרים לפרסם את תכנו ותמציתו . ואף עתה אפשר לומר, שכמעט כל המאמרים, שבאו בתשעת הכרכים של „כרם חמד“ (כידוע, פסק אחרי שיצא הכרך השביעי, כשמת עורכו שמואל ליב גולדברג, ושניאור זקש חדשו אחרי זמן מרובה והוציא ממנו עוד שני כרכים), הם ענינים חשובים מאד, חקירה מדעית נצחית, שערכה אינו מוטל בספק אף לפי טעמנו. אפשר שבדורנו היינו מפקפקים מעט בסגנונם ובצורתם של קצת המאמרים, אף על פי שעלינו לזכור, כי גם בלשוניות לועזיות לא היו נמנעים או מלכתוב באופן כזה, בתור אגרות עיוכות מצד חוקרים איש לרעהו ; אבל התוכן המדעי של האגרות האלו נכנס אל אוצר קנינינו המדעיים והוא חלק חשוב של חכמת-היהדות .

„כרם חמד“ היה מוקדש לבקורת מדעית ולחקירות בכל מקצועות חכמת היהדות . החקירה המדעית בעצמה, אפילו אם אין בה שאיפה של שלילה והריסה, חשודה היא בעיני כל אלה, שמואסים בכל בקורת בענינים שייכים פחות או יותר אל הדת . בשבעת כרכיו הראשונים, שבהם ניכרה השפעת שיירי ושרי ל במדה מרובה, הצטיין המאסף „כרם חמד“ בהשקפתו הקונסרוואטיבית. בבקורת המקרא כמעט שלא נגעו כל עיקר (רק ר' נחמן קרוכמאל פרסם שם את חקירותיו בענין זמן-חבורן של הנביאות האחרונות בספר-ישעיה ובענין כמה מזמורי תהלים, שנתחברו בזמן מאוחר). ואפילו בבקורת התלמוד, שבה עסק שיירי ביחוד, אנו מוצאים זהירות מרובה, —משא-פנים להשקפת רוב בני-הדור, שעריין לא היו רגילים בבקורת כזו. די לרמוז על התנצלותו של שיירי בשעה שבא לפרש איזו משנה שלא כמסקנת הגמרא, הוא מסתייע לצורך זה בדעת בעל תוספות יו"ט, כי במקום שאין נ"מ לדינא יש הרשות לפרש את המשנה אף שלא כפירוש הגמרא . הבקורת בשבעת הכרכים הראשונים של „כרם חמד“ היא בכלל מתונה מאד, ורק לתיך שני הכרכים האחרונים, שיצאו לאור אחרי הפסק של עשר שנים, הכנים העורך החדש בקורת חריפה ופסקנית הן בנוגע לנושא ענין החקירות המדעיות והן בנוגע לאופן הבקורת . לא רק בבקורת המקרא אנו מוצאים כאן חירות מרובה, אלא גם בהשקפה הדתית, בבקורת המבקרת את התפתחות האמונה הישראלית .

בינתיים יסד יהושע העשיל שור את „החלוץ“ . המאסף הזה ניסד בכיונה ברורה לבקר ולהרוס, הוא היה מחאה נמרצה נגד מסורת-הקדושה, שנהגו בהבנת היהדות . יותר מתיכון הבקורת חשוב בלי ספק אופן הבקורת, שהנהיגו סופרי „החלוץ“ . האנשים האלה היו חכמים מצוינים בבקיאותם וחרifותם, מבקרים וחוקרים אנשי-שם, ובכל אופן הרבה והרבה אפשר ללמוד מדבריהם . אבל הם הפליגו כל-כך לצד אחד, לצד ההריסה, עד שהבקורת המתונה והבלתי-מקנציווית, שאנו עומקים בה בימינו, כבר חדלה להעלות אף וחמה בקרב רוב התורניים המשכילים. הבקורת מיסודו של „החלוץ“ לא נשאה פנים לשום דבר ולשום דעה קבועה בישראל. כתבי-הקודש, המשנה

ושני התלמודים, ואפילו בעלי המשנה והתלמודים, נכנסו בגדר הבקורת החרפה החותכת כאיזמל והמרקקת כחוט-השערה בכל פרט ופרט. בקורת חפשית וחריפה כזו, בסגנון חריף ועוקץ, לא נשמעה עוד בספרותנו ומיורה היתה לרוב הקוראים עברית. אין ספק, שכמה מהחלשותיהם של מאמרי „החלוץ“ הן מוטעות או מוגזמות, ובכלל כל בקורת לשם מטרה מיוחדת מקלקלת את שורת-הדין ואת ההגיון המדעי. ואולם בעלי „החלוץ“ הכניסו רוח עזה לתוך ספרותנו, כח רוחה ומהרם, אך גם בונה ומחדש. הם בראו תקיפה חדשה וחשובה מאד בספרותנו, אלא שהשפעתה של תקיפה זו לא היתה מרובה. הקיצוניות המרובה שבחבורות „החלוץ“ גרמה, כמובן, שלא חדרו אל תוך השרדות הרחבות של הקוראים עברית. השפעת „החלוץ“ היתה ניכרת רק בקרב צדה קטנה של משכילים, שהיו מצויים אצל חקירות מדעיות כאלו וכבר נשתחררו ברוחם כל כך עד שיכלו לקבל בסבלנות חקירה חפשית קיצונית, אפילו אם לא הסכימו לה בכל פרטיה. הסגנון העוקץ, שאפשר להשלים עמו רק כשאנו מבינים את הסבות המיוחדות שגרמו לו, הכאיב את לבות רוב הקוראים עברית, שהורגלו להתייחס אל נושא ענין החקירות האלו ביחס של כבוד וְהִעָרָצָה. זולת זה, גרמה עוד סבה אחרת להגבלת השפעתו של „החלוץ“: בינתיים נקבע כבר המנהג לכתוב את עניני חכמת-היהדות בלשונות לועזיות ורוב החוקרים הישראליים זנחו את הלשון העברית, וכמעט שחדלו להבינה כל צרכה. על כל פנים, לעתיד לבוא, כשיקטבו תולדות חכמת היהדות והתפתחותה בספר, בלי ספק יוקדש פרק הגיון גם לתולדות „החלוץ“ והשפעתו המרובה.

בעקבות המאסף, כרם חמד יצא גם המאסף „אוצר נחמד“, שיסד יצחק בלומפלד, בארבעה כרכים. המאסף השנתי הזה, שיש בו כמה ענינים מדעיים חשובים, לא השפיע כל עיקר על התפתחות ספרותנו העתית. הוא היה בימים שיצא בהם דבר שלא בעתו. השמוש בלשון העברית לצורך חקירות מדעיות כבר נחשב אז בעיני רוב חכמי ישראל במערב לשעשוע ומותרות. קצת מוקני הדור כתבו וקראו עוד עברית, אבל החכמים הצעירים לא השתמשו בה עוד. הסבה העיקרית לשנוי המעצב הזה יש למצוא בהתמעטות מספרם של הקוראים העבריים בארצות-המערב. מי שפרסם חקירות מדעיות, השתמש בהכרח בלשון לועזית, שמבינים אותה הקוראים היהודים והנוצרים.

ואולם שנוי נמרץ כזה אינו נעשה בעם ביום אחד. לא בימי דור אחד נשכחה הלשון העברית מאחינו שבארצות-המערב. יחויץ מזה, הרי איזה יחס וקשר היו תמיד בין היהודים „מזרחיים“ ובין אחיהם שבמערב. קצת המדינות-גליציה ואינגריה-עמדו באמצע, וכל זה לא נתן להלשון העברית להשתכח עד מהרה. הרבה נסיונות נעשו בימי-המערב „להרים קרן השפה העברית“, ספרים מדעיים חשובים נכתבו או בעברית-אבל ספרים מדעיים אינם משפיעים באופן ישר על ההתפתחות הרוחנית של הדור,—בשנת תר"ה נוסד בוויינא המאסף השנתי „כוכבי יצחק“, שבצורתו היה דומה ל„המאסף“ ול„בכורי-העתים“, מאסף זה, שברובו פרנסוהו סופרי ישראל בגליציה ואינגריה והשתתפו בו גם שרידי-הסופרים העבריים בארצות-המערב, הביא „פרי-מחקר, שירים ומליצות, באורי-הכתובים ומכתבי חכמה ודעת“, אין ספק, שגם כונמצאים כמה ענינים נאים, גרגירי-זריעה

שעשו פרי, אבל בכלל ניכרים כבר במאסף זה סמני הירידה הספרותית של לשוננו, הפוזר הקולטורי גבר בינתים בעמנו. לספרות עתית עברית, שתשפיע על כל ישראל כמו שהשפיע „המאסף” בזמנו, לא היה עוד מקום בעמנו. אפילו הקשר בין יהודי-גליציה ובין יהודי-רוסיה, שכרוב חייהם הקולטוריים דומים הם אלו לאלו, נעשה רופף מאד. ההשכלה העברית ירדה בתכנה מיום ליום אפילו בגליציה. כחות ספרותיים חדשים באו רק לעתים רחוקות. כנסת-ישראל בגליציה ובאונגריה לא היתה יכולה עוד לפרנס את הספרות העברית וצריכה היתה לשתוף הכחות של יהודי רוסיה, שבימים ההם לא נתבזבו עדיין על הקולטורה האנושית-הכללית בלבד. „המגיד” נסה לאחר את יהודי המערב עם יהודי רוסיה, והרבה עלה בידו. מן הראוי היה להקדיש לפעולתו והשפעתו דברים מפורטים, אלא שאנו עוסקים כאן יותר בכתבי-עתים, שהם קרובים בתכונתם לספרים, ולא בעתונים, שהם מספקים בעיקרם את צרכי-הרגע.

ב„המגיד” הכריעה כבר השפעת יהודי המזרח בכלל, אבל עדיין לא הובלטה השפעת יהודי-רוסיה ביחוד. תקופה ספרותית חדשה היתה ממשימת ובאה, תקופה, שהיתה צריכה להכריז בעיקרה על יסוד שתוף הכחות של כל יהודי המזרח, אבל שבה היתה צריכה להכריע השפעת יהודי רוסיה. ותקופה ספרותית חדשה זו יצר פרץ סמולנסקין בירחוננו „השחר”. אם נקרא עתה את כל שנים-עשר חלקי „השחר”, נמצא בהם לפי טעמנו הספרותי ולפי השקפותינו עכשיו כמה ענינים (ואפשר שאלו יהיו הרוב), שלא יתאימו לרוחנו. „השחר” לא היה מוקדש רק לחקירות מדעיות, שאינן תלויות בטעם, אלא היה בעיקרו ירחון ספרותי ופובליציסטי. תנאי חיינו נשתנו משעה שנוסד שנוי מרובה, השקפתנו על החיים שונה מזו של שנות-השבעים למאה החולפת. ההשכלה הכללית נתפשטה בקרב אחינו שבמזרח, וגם הידיעות הממשיות בעניני-היהדות נתפשטו יותר בתוכם. תביעותינו הספרותיות והמוסריות גדולות עתה מאיתן של בני הרוד הקודם. אנו מרגישים עתה צורך גדול לפתור פרובלימה קשה עד מאד: לעשות לאפשר את קיום היהדות במובנה הרחב—לא רק בתור דת—בסביבה אי-יהודית, שהשפעתה על חיינו הרוחניים והמוסריים מתרבה מיום ליום. הספרות העברית בימינו אינה יכולה עוד להתקיים רק לשם קריאה בלבד. עליה למצוא פתרונים לכל שאלות חיינו, וביחוד להמציא להיהדות בסיס נכון, אחרי שזו יצאה כבר מחוג הגמול, בשעה שנוסד „השחר”. עוד לא התפתחו הענינים באופן כזה. אבל כבר היינו קרובים להתפתחות זו.

„השחר” נכרא בשעה שתקיפה חדשה היתה עתידה להכריז בעמנו, ואיך שיהיה משפטנו על „השחר”—בכל אופן מחויבים אנו להודות, שהשפעתו נִפְרָת במדה מרובה בחיים הקולטוריים של בני-דורו. אין מן הראוי לשפוט על אודות מאמר בודד זה או זה, על אודות שיר זה או זה, שבאו ב„השחר”, ובכלל אין אנו צריכים להוציא משפט על הדברים שנקבעו ב„השחר” מתוך טעם ספרותי בלבד—„השחר” הוא, בלי ספק, מאורע קולטורי-היסטורי בשביל חלק גדול מעמנו, עלינו להסתכל בהשפעתו הכללית, ואפשר שיתרוננו היותר גדול הוא בזה, שחנך דור חדש, אשר עלה בטעמו ובכשרונו הספרותי על דור „השחר”. לא נחליט, ש„השחר” גרם בלבדו לתקומת הדור החדש, אבל ביראי היה הוא אחד מן

הנורמים העיקריים להתפתחות המעם הספרותי של הסופרים העבריים, ועיד יותר-של הקוראים העבריים; וברור הוא, שהרבה והרבה השפיעו בימים האחרונים הקוראים על הסופרים, הקורא העברי עלה בהשכלתו ובטעמו הספרותי הרבה והרבה, ולפי מדת תביעתו התפתחה גם הספרות העברית לטובה, לירחון „השחר“ לא היתה מטרה מסוימת ומוגבלת בשעת יצירתו. לא עורכו ולא סופריו הראשונים ידעו מראש בבירור, מה יהיה משפט הירחון ומעשהו בימים הבאים, מטרת „השחר“, להיות כח מעורר דוחה להשכלה ולבסוף-גם לקבץ את הכחות הלאומיים שבעמנו. מטרה זו כמעט שנתהוהה אחר כך מאליה, המאורעות הביאוהו לירי כך. רגש התחיה הלאומית בישראל, שכמה סבית גרמו להעירו ולהגבירו, מצא אחר-כך את בטויו ב„השחר“, בזה אנו רואים את כח השפעתו הנפלאה של סמולנסקין; מאליהם נקבצו אליו הכשרונות הספרותיים וכונו את הפעולה המשותפת לתכלית זו: להוציא את יהודי-רוסיה מן הגטו הרוחני, להאיר אור על מחשביהם, לשכלל את טעמם הספרותי, לוקק ולצרף את השקפתם על החיים, ולבסוף-לאחר שהיתה הפעולה המשותפת מתחלה בשלילה ובהריסה-להעיר את הכחות החיוביים, הלאומיים, הנצחיים בעמנו, ב„השחר“ נקבצו כל אותן השאיפות הקולטוריות, שאנו מוצאים בספרות העתית העברית של התקופות הקודמות: הפרחת ההשכלה הכללית ושכלול הטעם היפה, שאליהם נתכוונו „המאסף“, „בכור-העתים“, התפשטות המדעים והחקירה החפשית בקרב הקוראים העבריים, שאליהם נתכוונו „כרם חמר“, „החלוץ“, ובעיד שכתבי-העתים הראשונים לא חדרו אל תוך השררות הרחבות של עמנו, היה „השחר“ עממי ביותר, אין ספק, שבכחינת הערך הנצחי של החקירה המדעית נופל „השחר“ בתכנו הרבה מ„כרם חמר“ ומן „החלוץ“, אבל המעט שהמציא „השחר“ במקצוע זה היה לקנינו של רוב המשכילים והשפיע הרבה על חנוך הדור. אפשר, שגם זה היה יתרון גדול של רוב סופרי „השחר“-שמרת השכלתם וידיעותיהם הממשיות לא היתה מרובה יותר מדי, ועל כן לא הרבו לחשוב ולפקפק, אלא בטחו בכח-דבריהם ובאמתות-דעותיהם, בשאיפותיהם ובתביעותיהם מן החיים, כלל גדול הוא בפעולה החיובית החיסטורית - הבטחון בצדקת-תביעות וביושר-המעשים של חלוצי התקופה החדשה. בזמן שבאים כבר ההרהור והפקפק-ואלה באים בסבת פעולת המחשבה העיינית-מתמעטים המעשים ונחלשת השפעתם, אותה התמימות, שאנו מוצאים בהרצאת דבריו של פרץ סמולנסקין בעצמו ובדבריו כמה מסופריו, האמונה והבטחון באמתות שאיפותיהם ותועלת השתדלותם ועמלם, הם שהכשירו הרבה את הפעולה הסינטיטית של התקופה הזאת.

ועוד מעלה יתרה היתה לירחון זה: ההתאמה הגמורה בינו ובין קוראיו. „השחר“ עבר לפני העם, כלומה, לפני קוראיו, שהאמינו בו והעריצוהו מאד, בו מצאו די ספוק תביעותיהם הספרותיות; לא הרהרו אחריו ולא הרבו לבקר את דבריו, מה שהיה קבוע ב„השחר“ נחשב כמעט לכל קוראיו לאמת נמורה ומוחלטת, שאין לפקפק בה... על יד „השחר“ עזרו אז העתונים השבועיים, וביחוד „המליץ“, שהשפעתו

על ההתפתחות הקולטורית של אחינו ברוסיה היתה מרובה ושגם עליו לא נדבר כאן מאותו טעם, שלא הרבינו לדבר על „המגיד“. אבל בכלל תקרא התקופה הספרותית של שנות-השבעים על שם „השחר“. היתרון הזה לא יבואר לנו על ידי תוכן הירחון וערכם הספרותי של רוב מאמריו, אלא על ידי יחוסו לקוראיו ועל פי תנאי הזמן ההוא.

* *

מיום שפסק „השחר“ לצאת-ואין ספק, שהפסקו היה בעתו, אחרי שבשנותיו האחרונות נתרופפה השפעתו הרבה-לא היה ירחון חשוב בעברית כ„השלח“. זאת חוברות „השלח“, שיצאו עד עתה, מונחות לפנינו. אחר ש„השלח“ הוא מאורע ספרותי וקולטורי של זמננו, אי-אפשר לנו לשפוט עליו מתוך השקפה היסטורית. משפט משוחרר מכל נמיה קשה הוא מאד בעיני ההוה. השבח יקשב לחנופה או אבק חנופה, והבקורת תחשב לגנור. ואולם למשפט אחר יסכימו בודאי כל הקוראים: אם נסתכל במאת החוברות של „השלח“ ובשפעת הענינים מכל מקצעות הספרות, שנתפרסמו בהן, נמצא בו התקדמות מרובה בנוגע לשכלול-הספרות. אם מותחים אנו לפעמים על „השלח“ את מרת-הדין, הרי יש לבאר את דיננו הקשה בעיקרו על ידי התביעות הספרותיות, שהתקדמו מאד בקרב הקוראים עברית. כי „השלח“ אינו ירחון רק בעד אלה, שאינם מבינים שום לשון אחרת וזאת הלשון העברית, ולא בעד אלה, שמבקשים במכתב-עתי עברי רק שעשוע וטיוול ריחניים ורוצים להתענג רק על יפי הלשון וצחותה. רוב קוראיו יודעים גם איזו ספרות בלשון לועזית ומקפידים הרבה על תוכן הענינים ועל טעם הספרותי. ולצאת ידי חובה כלפי הקוראים כאלו קשה מאד.

ולפיכך, אם יבוא חוקר היסטורי בימים הבאים לקבוע ל„השלח“ את מקומו בהיסטוריה הישראלית ולהגביל את ערכו והשפעתו, מדת-הישר תדרוש ממנו להביא בחשבון את המצב הקולטורי בקרב עמנו בסוף שנות המאה הי"ט ובראשית שנות המאה העשרים: את הריחות המנשבות עתה בישראל, את מדה ההשכלה הכללית, שהתפשטה כבר בקרב רוב הקוראים עברית, ואת יחוסו של „השלח“ לתביעותינו הספרותיות, הלאומיות והאנושיות. רק באופן זה יהיה המשפט ההיסטורי על הירחון משפט-צדק. בבחינת מאמריו המדעיים דומה „השלח“ ל„השחר“ בשאיפתו לתת דברי-מרע בשביל המון המשכילים העבריים-אבל מה רב המרחק מן „השחר“ עד „השלח“! מרחק כזה אנו מוצאים גם בחלק הפובליציסטי שב„השלח“, שהוא חשוב גם מצד רבוי עניניו וגם מצד הקף השאלות היהודיות והאנושיות, שירחון זה עוסק בהן. ובנוגע לחלק הספרותי היפה, יש לו לפי דעתי יתרון גדול כבר בזה שלא באו בו ספורים כ„התועה בדרכי החיים“ והדומים לו, שהיה להם ערך רב בימי סמולנסקין.

אבל כאמור כבר, משפט היסטורי ואובייקטיבי על „השלח“ וערכו הספרותי והקולטורי לא לנו ולא לזמננו הוא.

בְּבֵית־הַפֶּהָר.

מאת

יהודה שטיינברג.

בית־הסהר שבעיר פלונית בלע בלילה אחד ובכת־אחת ארבעה תפוסים שלא הכירו זה בזה ולא ידעו על מה הם נתפסים, אלא מכיון שאתמול חלה אַקספרופריאציה על קרון הדוהר ושלשום היתה התנפלות על הפוליציה—התנפלות שנגמרה בשפיכות דמים—הסכימה דעתם לשער, שעל אחת משתי העברות הללו הם נתפסים.

אחר מהם היה צעיר עוזר בחנות, ששמו יוזפא פִּינשטיין—אדם נמוך, שכבר רכש לו שעוין של זהב וכלה נאה בלא נדוניא, והיה מעשן מתוך קנה של עֵנָבֶר. שמו של השני הוא עכשו מְטוֹפֶר בולבת, וקודם שכרח מאיזה בית־סוהר שבאיזו עיר היה ידוע בשם הורודט פושקט, השלישי הוא יהודי שָׁלו פאות, זקן ועינים, זה היה אחר מה־נכרים שעבר זמנם, ושָׁנָרם החיים עקר אותו מתוך איזו עירה וסחפהו לכאן, כמדומה, לשם התול בעלמא. ארבעים יום קודם יצירתו נגזר עליו שיקרא בשם גרשון גרשקוויטץ בהרב. שם כזה היה מסוים וחשוד אצל הפוליציה, ומרגלי־חרש מחפשים אחריו זה כבר.

הרביעי היה איש צעיר מגודל בלורית, בעל חוטם ומשקפים, ידוע לתורני באיקונומיה הפוליטית, וכבר זכתה אותו הפוליציה בשלשה חפזים. הפוליציה נהגה בהם מנהג יוצאים מן הכלל: לא הכתה אותם לא לפני התפיסה ולא אחרי כן ואת תביעותיהם מלאה בדיוק ובזמנן. מטוסר בולבה, כבעל נסיון ומומחה לרבר, השמיע את דעתו, שהלך והנמים שהפוליציה נוהגת בהם הם סמן שכבר נגזר דינם לתליה.

בין מטוסר וחבריו נכנסה רוח פסקנית עוד מיום הראשון למאסרם, הוא לא מצא אותם זכאים לשם אסירים, ולא יכול למחול להם את הדבר, שהוא צריך לישוב עמם בכפיפה אחת. מעולם לא קרא אותם בשם. זה היה מנהגו עם כל מכיריו, שלא היה קורא אותם בשמותם שנכתבו בספרי הלידה, אלא היה מסב לכל אחד שם חדש כפי טעמו ונמוקו. כך היה קורא את התורני באיקונומיה פורזיט בשם „מפתח־ליל“; את הנכד היה קורא „אַקספרופריאטור“, ואת העוזר בשם „פושפש־שמן“. תמיד היה מתקיטט בהם ומצער אותם בתחבולות שונות. וכשנבא להם את נביאתו ואת סופם הקרוב—חפצו להאמין, שאין זה אלא כונה רעה להרבות צערם. אף־על־פי־כן, כשההרוו על הדבר כל אחד בלבבו, מצאו

שיש רגלים להשערותו של מטוסר והתחילו מונים את ימי חייהם האחרונים.
ה"נכד" עמד כל הלילה על מטתו וסיום את חשבונותיו עם אלהים ואנשים.
נשמתו הזדככה מכל אותם הכתמים הרגילים אצל אדם שכמותו. שמא קבל
רובל שחסר לו מאצל אדם שיתר לו! ... שמא האמין בעצמו, כדי שיאמינו בו
גם אחרים! ... שמא רמה את עצמו ונמצאו אחרים מרומים עמו! ... בין אדם
לחברו ... בין אדם למקום ... "בשר ודם מלוכלך בחטאים, אלמלא שכך, לא היו
יסורים ממרקין העולם". הוא שב לפני קונו בתשובה שלמה, ובנשמתו התלקח
נצוץ אחד משל אבותיו היהודים הגדולים: קדושי קלאוויטא, הקדוש ר' מיכל,
עשרה הרוגי מלכות -- וכל איתם הרוגי מלכות שבכל הדורות.
וברור נעשה בעיניו, מפני-מה הוא נתפס למלכות, ובשביל מה הוא יוצא
לגידום.

וכשנזכר באשתו ובני-ביתו כגון את לבו כלפי מעלה ואמר:
אבי יתומים ודין אלמנות! הריני מוסר בידך את כל אלה התלוים בי,
ואני מוכן ומוזמן ליהרג על קדוש השם!
הוא גדל והתעלה במשך הלילה למעלה מכל הבלי העולם, כל הקיסריים
והשררות נכללו אצלו בשם אחד, "המכות", שמשמעותו אחת היא בכל
הדורות, ... ושאינה מתורגמת לשום לשון, ושאינה מעוררת לא אהבה ולא
שנאה, לא כעס ולא רצון. ...
למחר בבקר, כשקם מטוסר מעל משכבו והתחיל פוסע בחלל החשוך
של החדר, נתקל ב"שפש השמן" והסיעו מלפניו באגרוף,--אל תזחל לבין
עיני--לחש אחריו.

פגש אחריו-בן ב"מפתח-הלילה, והוציא גם עליו קב של בוז וקנטור.
אחריו-בן העמיד את עיניו על האקספרופריאטור והשהה את עצמו עליו, כאילו
לא הכיר בו... אחרי רגעים מועטים חזר לאחוריו והביט אחריו זמן הרבה
מתוך השתוממות.

ובפעם השנית, כשנתקל בו, נסתלק לצדדיו, ושוב הסתכל בו.
--פְּיִטוּ! -- נזרק מתוך פיהו, שמעולם לא יכול לעצור בעד הרהורי לבו.
ומאז פסק לקרא לו, "אקספרופריאטור", והתחיל מביט אחר כל תנועותיו
ומקשיב לכל מלה היוצאת מפיהו.
ו"מפתח-הלילה" לא מצא מנוח לעצמו. הוא תעה באפל החדר, כצל של
איוו בריה משונה, וטען לעצמו:

--על נורא! לא אשמת, לא בגדת--ואתה יוצא ליהרג! מפני מה? מפני מה?
כך עמד לפני כל אחר משלשת חבריו לאסון, נעץ בו עינים צעקניות
וטען:

-- מפני-מה? מפני-מה? אדרבה, שואל אני אתכם--מפני-מה?
מטוסר העמיד עליו מבט מגבוה: מה זה "מגרנג"!--דבר מטבורו.
-- אדרבה! בינה בדבר! זה אינו סביר או "קטורנג". שם אתה רואה
לפחות אקונומיה ברבר; עובר אתה עבודת פרך ומביא רוח לממשלה. האינרניה
שלך מתגלגלת בדבר של ממש, יש לך, קונטה" בספר חחיים; ולפי שעה אתה
מצטער, ומקוה, שסיף-סוף יתרחש לך גם ותגאל. אבל פה--לא זה הדרך! רואה

אתה לפניך את התלון... מרגיש אתה את הכריכה על צוארך... מלמעלה שמים כחולים... שמש מאירה... מלמטה ראשים שחורים... ורגע אחד-פסיק!... רעד עבר על בשרו של יוּפא, וממופר הסתכל בו מן הצד, הסתכל-הסתכל, עד שירק בפניו וטר מעליו. הלז מחה את פניו ושוב חזר לשאלתי: -- מפני-מה? מפני מה? לא אשמתי-וליהרג אני יוצא! -- בני!-מנחם אותו הנכר-זכי נוח היה לך יותר, אלו היית אשם במיתתך?

— מה הוא סחז-שאל מטוסר בחשאי, מפני שלא הבין כל-כך בשפת יהודית, יוּפא תרגם לו את הדברים, ומטוסר שמע והקשיב, והשתקע בשמיעתי; וגדמה לו שאין מחו קיצט את הדברים לכל עמקם; היא חזר עליהם בעל-פה ובחשאי כאיזה פסוק מתוך האכנגליון.

„וכי נוח היה לך יות- אלו היית אשם במיתתך?”

ראשו הגדול התנועע לכאן ולכאן בין שני כתפיו הרחבות. קיל חריקה של בריח מוחלד נשמע מתוך האפלה, כולם החזירו את פניהם כלפי הדלת שנפתחה בצרות-עין ויחד עם נצוץ קלוש של שמש חורגת נדחק ונכנס משגית בית-הסהר ובקיל שלא היה לא דק ולא יבש שאל לתוך חללו של החדר:

- ואין לכם בקשות או-תביעות אלי?

מטוסר הגיד את בקשתו, שהמשגית ילך לו תיכף מזה למעון רוחין ושדין. הנכד הגיע בראשו על השררה והחזיר ממנו את פניו, התורני באיקונומיה פוליטית קם עליו בשאלתו: „מפני-מה? מפני-מה אני יוצא לגרדום?”

יוּפא פתח בבכי ויללה ובקש הרשאה לכלתו על בקורים בכל יום, כשיצא המשגית פנה מטוסר כלפי יוּפא באגרוף מזוין, אבל בו-ברגע החזיר הנכד את פניו ומבטיו הבורדים נחו על מטוסר. רפו ידיו של זה ובקימה כפופה חזר למקומו.

בקשתו של יוּפא לא היתה לבטלה. למחר נראתה נערה עימרת על המדרכה שמנגד, ועיניה תלויות אל הסדקים הארוכים, המשמשים במקום חלונות בבית-הסהר. הראשון היה מטוסר שראה איתה והרגיש בה, על פי דרכו, באיזה רגש קדים המיוחד לו, שזוהי כלתו של יוּפא, ובאה בלבו תאיה לרוק בפניה ממקומו, אלא שבין כך שקעו בה עיניו... והיא עמדה שם רגעים מועטים עד שנעלמה.

במשך בקורה של כלת יוּפא, נחבא מטוסר בזיית אחת רחוקה מן הדלת; הוא לא יכול לשמוע את היללות ואת ההספד ש„מקושט” זה עושה על עצמו. ויותר מזה הרגיוזו אותו צלצולי הנשיקות משם.

ורק לשעת הפרידה נגש אל האשנב המוחלד שבדלת והביט אחריה. למחר בבקר בשעה הקציבה כבר עמר מטוסר אצל הסדק הארוך, המשמש חלון בבית-הסהר, וחכה לאותה הנערה-בעלת חוטם סולד וסנטר מחודר. יכשראה אותה בפעם הזאת גלה בה סמנים חדשים: „הרי שפתייה כל-כך דקות כטרפים הללו של שושני האביב! כיצד הן יכולות לנשק נשיקות כל-כך

נסות, כמו ששמע אתמול?¹
 הוא לא חפץ להנאות את יוזפא ולבשר לו, שהיא כבר צועדת על המדרכה שמננד; דיהו מה שמגיע לו בשעתי.
 ולשעת הפרידה טפס מטוסר אל האשנב הקטן שבדלת וקרא:
 – עלמה! אפשר שתואילי להביא לי דבר בבואך לכאן?
 – לענגי ולרצונך,--נשמע קול אשה – מה חפצך ואביא?
 – חפצי?... מה חפצי, את שואלה?
 קשה היה לו לענות לכתחלה על שאלה זו, הוא לא הכין את עצמו לירי

כך . . .

– גפרורים!--נרחק ועלה על לשוני--הביאי לי גפרורים! קשה לשבת בבית--הסתר בלי גפרורים.

– מחר יגיעך חפצך על ידי יוזפא.
 ולמחר השכים מטוסר ועמד על הסדק הצר, בשעה שיוזפא עדיין היה סרוח על משכבו. עיניו תעו ברחוב ובדקו בעוברות ושבות על המדרכה... פתאם קפץ ממקומו, התנפר על משכבו של יוזפא והתחיל סוחבו ברגליו.
 –ישן אתה? שם מכים אותה! – קרא מטבורי.
 –את מי? – שאל הלז בין שנה ויקיצה.
 –הי, פשפש שכמותך, את מי?

הוא עזב את יוזפא וחזר לסדק הארך. שם נחה עליו דעתו: הוא ראה חברה חיצ'גאנים שהפסיקו את דרכה והרימו עליה אגרופ; אך היא השתמטה מהם בשלום.

–הי, שומע אתה? – קרא אחרי יוזפא, שיצא לחדר הבקורים – אל תלכלך את לחייה בנשיקותיך!

–ומה למחר? – שאלה הכלה בעד האענב, אחר שמסרה ליוזפא את גפריריו של מטוסר.

–למחר?--ענה קול מתוך הטבור--שוב גפרירים!
 –שוב גפרורים?!--תמהה הכלה וצחקה במדה שיש אפשרות לצחק במקום כזה ובשעה כזו.

וצחק פרץ גם מפי מטוסר; ומאז נעשה נוח ליוזפא, הוא חדל מלצער, והתחיל קירא בשם "החתן".

ופעם אחת בלילה התעורר התורני בבהלה, איזו חריקה נשמעה לאוזניו, בחילי של החרר הכהב וקרץ איזה איר קלוש מתוך החשך הגשוש...
 --שרפה! צרח הלז מבוהל.

–ומה בכך?--נשמע קול מטוסר בנחת--כשתשרף, תשאר התלדה אלמנה אחרך!

– מטוסר?! מה אתה עושה שם?
 – גפרורים אני מבעיר להאיר את האפלה, החתן שלנו מתחטא, איזו רוח טמאה נכנסה בו היום, בניחותא, בניחותא שומה שליו! בכיה זו למה?
 מתוך חשכת החרר נשמעו אנקות רצוצות, מטוסר שפשף בכל פעם גפרור על הקופסא, ויהי אור ויהי חשך, דומה היה, שאיזה ענק ממצמץ בעיניו,

ונאנק באנקית של נסיסה.

כלם ישבו על מפותיהם. איש לא שאל לסבת בכיתו, כולם ידעו והרגישו בדבר... התורני התחיל ממלמל ונמר בככי שפרץ מתוך לבו. מטוסר הניע בראשו הכבד בין כחפיו הרחבות, הנכר שפסף בידיו על הקיר המחיב שש פעמים בסרוגין במקום נטילת ידים והתחיל פוסע בתוך החושך. מטוסר זקף פתאום את קימתו לכל ארכה ורחבה, וסמר בידיו על מצחו. זה היה אצלו סמן רגיל לרעיון חדש המנקר במחו.

— גוספורין קביטוי!— החזיר את פניו כלפי הנכר ואמר—עצה טובה שרצה בלבני, להציל את החתן שלנו.

-- הא כיצד ?

-- הרי אנו לתליה בין כך ובין כך! נגיד בלנו לפני השררה, שאנחנו היינו באקספרופריאציה ובהתנפלות; את הכל, את הכל, את כל מה שהם רוצים—אנחנו עשינו, והחתן לא היה עמנו!

דומיה מרגשת מלא את החדר. כאלו החישך גופו השתקע בהרהורים על הצעתו של מטוסר.

הדומיה הרגיזה את בעל ההצעה. היא ראה בזה עלבון לעצמו, שאין הצעתו מתקבלת תיכף, וכלום מה יש לחכות ברבר? הרי היא כל-כך פשוטה וקלה. אין איש חסר וזה נהנה!

— גוספורין סביטוי! אם אתם חוככים בדבר, הריני מוכן לקבל את הכל על עצמי. שדים לשחת! הנני!

— מה אתה אומר?—נשמע קול רך וריות של התורני.

מטוסר לא זכהו במענה.

ושוב השתרבה הדומיה, והחשכה חכתה לתשובה.

-- גוספורין סביטוי ולדעתך ?

— בניו!—נשמע קול רך ומכריע מממתי של הנכר—איני יודע עד כמה אתה מסוגל להבין את הדבר... מסירה נפש בשביל הצלת נפש—זוהי מדרגה גבוהה... לא כל אדם זוכה לה... אלא... כיצד אבינך בדבר? הא למה זה דומה? למי שטובל את עצמו במים טמאים. מבין אתה? גוף בער גוף. אבל לא נשמה בער גוף! אנחנו נהרג על קדוש השם, נהיה יושבים בגן-עדן (יש גן-עדן גם בשביל חסידי אומית העולם) החתן יהיה מוצל, אבל האמת? האמת תחגור שק ותהי קובלת עלינו לנצח! שקר גמור ננחיל לעולם, שאנחנו עשינו מה שלא עשינו. —

ועוד הרבה דבר הקדוש, ומטוסר הרגיש בהם יותר ממה שהבין; וכבר פסק הקדוש מלדבר, ומטוסר עורנו עומד שקוע בשמיעה. ראשו הכבד התנועע בין כתפיו הרחבות, ושפתיו רחשו:

„הא למה זה דומה? למי שטובל את עצמו במים טמאים“;

„גוף בער גוף, ולא נשמה בער גוף“;

„האמת תחגור שק ותהי קובלת“.

ונרמה לו, שהוא עומד ב„צירקוב“ ושונה פסיקים מתוך האבנגליון.—

רוגז־העצבים בישראל.

מאת

משה ליב ליליענבלום.

הרמיון העז ורוגז־העצבים קרובים זה לזה באיזו מדה בפעולתם על נפש האדם ורחיקים זה מזה בשרשם. עוז־הרמיון הוא סגולה טבעית לאנשים ידועים וגם לעמים ידועים, שבהם היא מותנה ע"י מצבם הגיאוגרפי, ורוגז־העצבים הוא מחלה הבאה לאדם על ידי נדודים, פחד ממושך, תקוות נכזבות וכיוצא בהם והנמסרת לפעמים במדה יותר גדולה אל הבנים הנולדים בעת מחלת האבות. אמנם, גם רוגז העצבים מחולל רמיון, אבל לא רמיון עז. אלא רמיון לקוי, מעין טירוף־הדעת. רמיון עז הוא אבי השירה ורמיון לקוי הוא אבי ההויה והמסתורין המשוניים.

אם נתבונן בדברי ימינו נראה, כי בשעה שבני־ישראל חיו חיים כדרכם לא משל בהם הרמיון העז ממשלה בלתי־מינבלת. חיי־מתושלח אינם כלום לעומת חיי מלכי־בבֶּל הקרמונים, שחיו כל אחד מהם, לפי רמיונם העז של הבבלים, עשרות אלפי שנים; גבורותיהם של שמשון הגבור וגבורי דוד אינן כלום לעומת גבורותיו של הירקולס גבור היונים (1), וחזיונותיהם של מיכיהו בן ימלה (2) וישעיה (3), ואפילו מרכבת יחזקאל, יכולים להחשב לספורים פשוטים לעומת רמיונות המיתולוגיה של הבבלים והיונים. אין אני מתכוין לומר, שחם־לִישראל כח הרמיון לגמרי, שהרי הנחה כזו מוכחשת בתכלית על ידי השירה הנשגבה של התנ"ך; אבל רוצה אני לומר, שיחד עם הרמיון משל בישראל גם השכל, אשר שם גבול להרמיון ולא נתן לו להתפשט עד בלי מצרים.

אחרת היא לגמרי פעולת רוגז־העצבים על ישראל, בילדותו של העם הזה, כשעדיין היה חי חיים כדרכם על אדמתו, היה בריא בגופו ובנפשו ולא ידע שום רוגז־עצבים. אבל מזמן נבוכדראצר ועד עתה, מלבד הפסקה קטנה מתקופת שמעון החשמונאי עד הורקנוס השני, הוא חי חיים שלא כדרכם, ואי אפשר שלא יתרגזו עצביו ושרוגז־העצבים הזה לא ישפיע עליו במדה מרובה, וביחוד בזמנים שהצרות תוקפות ומתגברות עליו ביותר.

הרבה חזיונות בקורות ישראל בזמן ארוך מאד אפשר היה, לדעתי, לברר על ידי הנחה זו, וראוי היה, שרופא, בקי בתולדות ישראל ומומחה בכל סעיפי מחלת רוגז־העצבים ופעולתה על הנפש, בין הנפש היחידית ובין הנפש הצבורית, --

(1) כבר דברתי על זה ב"השלח" כ"ך א', עמ' 107.

(2) מלכים א', כ"ב, ו"ט--כ"ב.

(2) ישעיה, ו', א'--ו'.

יקח על עצמו את העבודה הזו. במאמרי זה רוצה אני רק לתת ראשי-פרקים בזה, וקודם שאבוא אל עיקר מאמרי אקדים הקדמה קטנה:

מדרגות שונות יש במחלת-העצבים והגדולה שבהן היא-השגעון. פעולת השגעון על הנפש אינה אחת בכל אדם, שחלה במחלה זו, ושונה היא לפי תכונת החולה, מזגו, סביבתו וכיוצא בזה. יש משוגעים אימהיים-בדירות ויש משוגעים שמחים; יש שקטים ושלוים ויש רתחנים, שכל הפוגש אותם לא ינקה: יש משוגע לדבר אחד, שאם נשיח עמו יום תמים בלי לנגוע במקצוע שגעונו, נאמר עליו, שאדם בריא הוא, ויש משוגע לדברים הרבה; יש משוגע, המדמה בעצמו, שהוא אליהו הנביא או מלך-המשיח, ויש משוגע, המדמה בעצמו שהוא ישו הנוצרי. אבל גם בפרט זה תלוי הדבר באישיותו של החולה ואף בלאומיותו: אדם מישראל לא יחלום, שהוא ישו הנוצרי, כמו שנוצרי לא יחלום, שהוא משיחם של ישראל.

ולפיכך, כשם שמחלת-העצבים במדרגתה היותר גדולה, בהשגעון, מתחלקת לפרטיה לפי תכונת החולים, מזגם וכיוצא בזה, כך אף במדרגותיה הנמוכות מתחלקת היא לפרטים שונים בפעולתה על נפשו של המושפע ממנה. בין שיהיה המושפע יחיד ובין שיהיה צבור שלם, ועל כן אין השפעת המחלה על חולה של צבור זה אחת עם השפעת המחלה על חולה אחר מאותו הצבור, או השפעתו בדור זה אינה אחת עם השפעתה בדור אחר, הכל לפי תכונות חלקי-הצבור, הלאום או הדורות. לפי החנוך והסביבה וכיוצא בזה.

ובצבור הישראלי מתגלית השפעתו של רוגז-העצבים על פי רוב במשיחותיו, כלומר, באמונה בתשועה קרובה בדרך שלמעלה מן הטבע ומסדרי העולם. וגם בזה אין כל חלקי-הצבור שווים: השקטים יושבים בשלוח באפס מעשה ובטוחים, שהישועה קרובה, והרתחנים, איש לפי מדרגת רתחתו; עושים מעשים להחיש את הגאולה הבלתי-טבעית באמצעים דמיוניים שאין בהם מועיל. למותר הוא להעיר, שגם המשיחיות הזו עצמה אינה אחת לכל צבור ולכל דור. עוד זאת: לפעמים מתגלה איזה רעיון דמיוני שלא בסבת רוגז-העצבים של הצבור וגם קודם לו, אלא שרוגז-העצבים של הצבור מסגל אותו לקבץ באהבה וברצון את הרעיון הדמיוני, שכבר נתגלה במוחו של איזה יחיד לרגלי איוו סבות ושצבור בריא לא היה שם אליו לב.

עתה נבוא לחקר הדורות.

ההקופה הראשונה, שהיתה צריכה להרגיז את עציב עם ישראל, היא, בלי ספק, תקיפת הריסות הממלכה בימי צדקיהו: חורבן הבית הראשון וגלות בבל. לצערנו, לא נשארו לנו כמעט שום רשמים מן הזמן ההוא, חוץ מפסוקים אחדים בספר יחזקאל, שמובאה בהם דברת בני ישראל: "יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו, נגזרנו לנו" (1) ושמהם אנו רואים, שהיתה בתוך הגולה תשוקה להושע על ידי התבוללות: להיות "כגוים, כמשפחות הארצות" (2). ואולי מצבם הטוב במדה ידועה בארץ בבל, שאחר כך לא רצו לעזוב אותה, מצד אחד והכרתם, שנלותם לא תמשך יותר משבעים שנה, כמו שהבטיח להם ירמיה (3), וגם תנחומות יחזקאל,

(1) יחזקאל, ל"ג, י"א. (2) שם, כ', ל"ב.

(3) ירמיה, כ"ט, יז.

שהיה עמהם בגולה¹, מצד שני, כל אלו הצילו אותם מרוגז-עצבים במדה מרובה. יותר נראתה פעולת רוגז-העצבים בימי השמר של אנטיוכוס אפיפנס. בספר דניאל⁵, שנתחבר באותה תקופה, כבר נמצאו דברים, שלא נשמעו כמוהם עד זמני. היא רואה בחזון „עתיק יומין“, אשר „שער ראשה כעמר נקא“². „עם ענני שמיא כבר אנש אתה וגו“, ולה יהב שלטון ויקרומלכו וכל עממיה, אמיא ולשניא לה יפלחון. שלטנה שלטון עלם וגו“³. „ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחית כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין“ וגו“⁴; „ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול“⁵. והימים הטובים האלה יבואו בקרוב, בעוד „ימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה“⁶, שהם פחות מחמש שנים.

כאן לפנינו המשיחיות בתמונה, שלא נראתה להנביאים הקודמים. ובשעה שמצד אחד נגלו לפנינו בתקיפה זו מחשבות חדשות, נראו לנו בה או זמן מועט אחר, מצד אחר, גם מעשים שלא שערום אבותינו. נולדה בישראל כת האיסיים, שהתבדרו במדבריות, קבלו עליהם פרישות דרך-ארץ. התעמקו בסודות שם המפורש⁷, ואחרי זמן ידוע, בימי הורדוס, קראו לתשובה ולהכנה לקראת מלכות-השמים, שקרבה לבוא, לרעתם⁸.

אין ספק, שגם הספר „חניך“ הושפע הרבה מן המצב, שנמצאו בו ישראל בזמני, במובן האמיר בזה.

עוד יותר נגלה רוגז-העצבים בישראל בכל תקפו קרוב לזמן החורבן השני. רציחותיהם של הורדוס ובניו ותועבות הרומיים עשו רושם עצום על העם ועוררו איתו למרד. מרד ורוגז-עצבים פועלים תמיד על זה ומחוקים זה את זה. אך בעת ההיא עלה רוגז-העצבים למדרגה נוראה ונתעבה, שלא היתה כמוה בישראל. סיקריים „שמו בכל הארץ ובכל אשר פנו הרשיעו. במקהלות עם, בעת רבוי אוכלוסין בימי הפסח וחג הסוכות, בהר הבית ובין האולמים והעזרה, שוטטי הסיקריים, חפשו ומצאו איש עברתם וידקרוהו קבל עם ויעלמו בתעופת עין כדבר באיפל התהלכו ויפילו פחדם על כל בני העם. איש לא האמין בחייו. וישמר מרעהו, אוהב נשמר מאיהב ועל אח לא בטחו“⁹. גם הכהנים משרתי המקדש לא נקו מעין רצח, עד שאמרו עליהם: „קשה עליהם טהרת-כלים יותר משפכיית דמים“¹⁰. ולא יפלא הדבר, אם בעת הגזרות על „שמנה עשר דברי“, שהיו בזמן ההוא, קמו תלמידי בית-שמאי על תלמידי בית-הלל בחרבות וכרמחים¹¹.

זאת היתה פעולת הרתחנים שבחולי עמנו, אלה, שכל הפוגש אותם

1) יחזקאל י"ה, כ"ב—כ"ד; כ"ז, ט'—ט"ב; כ"ה. כ"ה—כ"ו; ל"ד, י"א—ט"ו וכ"ב—ל"א; ל"ה, ח'—ט"ו וכ"ד—ל"ח; ל"ו, י"ב—כ"ה; ל"ט, כ"ה—כ"ט.

2) דניאל ו', ט'. 3) שם, ז', י"ג—י"ד. 4) שם, כ"ז. 5) שם, י"ב, א'. 6) שם, י"ב, י"ב. 7) דברי ימי ישראל לגרץ בתרגומו של שם"ר, חלק א', פרק ב'.

8) כל חייו של „יוהנן המטביל“ עושים רושם של חיי איסי; וכן דעת הרבה חכמים על מבשר-הנצרות הזה.

9) דברי ימי ישראל הגו', חלק ב', פרק ב'.

10) יומא, כ"ג ע"ב.

11) ירושלמי, שבת, ס"א, הלכה ו'.

לא ינקה. השקטים שבהם נתעו אחרי משיח-שקר, שנגלו אז והתעו את ישראל, כי יגאלום, באותיות ובמפותים יוצאים מגדר-הטבע¹.
 הרתחנים נכחדו במלחמה ובקרקסאות של הרומיים, הלכו בשבי ינמכרו לעבדים. נשארו רק השקטים. אלה מן השקטים הללו, שדמיונם היה יותר חזק, התמכרו ללמודי, מעשה-מרכבה². ואלה מהם, שדמיונם לא היה חזק כד-כך, יצאי לדרוש הלכות על כל קוץ וקוץ שבתורה. והמצב הזה נמשך עשרות שנים עד מרידת בר כוכבא ואחריה.

מאות שנים עברו בלי מהפכות גדולות בחיי ישראל. העם הירגל מעט מעט במצבו השפל ובכח האינרציה המשיך את עבודת הדורות שקדמו לו.
 את תוצאות הרושם, שעשו על בני ישראל מסעי-הצלב וההריגות הנוראות הכרוכות בהן, קשה להגדיר. אבל קרוב לשער, כי תגבורת הפלפול, שיש בו מן הרתחנות, מצד אחד, ותגבורת ההויה, שבאו הבליה ב,ספר חסידים³, היקר כשהוא לעצמו, וגם תחלת תעתיקי הקבלה מצד שני, היו פרי רוגז-העצבים, שהיה מיכרח להתגלות בהקיפה נוראה זו. אך בכל אופן לא גדלו תוצאות הרושם הזה, מפני, שאין בשר המת מרגיש באיזמל⁴.

הצרות, שבאו על ישראל בראשית האלף הששי, היו גדולות ועצומות מאד. בממלכת אשכנז נפלו אלפי יהודים חללים בכל שנות המהומה בין מלכא למלכא. גם, בכל שנות מלחמת שערים, אשר נלחמו הגהיבילינים והנועלפים בחרון אף ושצף קצף, דןתה ארץ אשכנז מדמי יהודים נהרגים על קידוש השם. ובעת ההיא, חורו ויסדו שנית בכל תוקפועזו את גורותיו של האפיפיור אינוקנטיוס השלישי והבאים אחריו לתת את היהודים לדראון עולם⁵. בצרפת ישב על כסאו לודוויג התשיעי, שכל זמן שהיה מוקין היה מוסיף שנאה ליהודים⁶. ובשנת ה'א ס' ושנה אחת אחרי מותו של משה די ליאון נגרשו כל היהודים מצרפת בעוני ובחוסר-כל. בספרד, בקשה הכהונה תנאות עליהם להשפיל כבודם ולהרוס עמדתם, וחברי הנזירים מררו חייהם בויכוחים ודרשות⁷. ועל ידי העלילה, שהיהודים גנבו עוגה קדושה, נחרבו מאה וארבעים קהלות ונהרגו יותר ממאה אלף יהודים⁸. כל הרדיפות הנוראות הללו, ביחד עם עוד גירושים ורציחות, שהיו בזמן ההוא במדה גדושה מאד (למשל, גורת הרועים והמצורעים, שהיו כחמש עשרה שנה אחרי מותו של משה די ליאון)⁹, הרגו את עצי ישראל במדה מרובה ופעלו עליהם לקבל את התורה החדשה, שנתן להם משה די ליאון בצורת, ספר הוהר¹⁰, ולהפיץ ספר זה ואת הקבלה בכללה בתוך המון בני-ישראל. והרתחנים שבגרנוזי העצבים עשו תחבולות של הבל להביא את המשיח בחזקתו.

השמדות, שהיו במשך יותר מעשר שנים, ושנת ה'ח, בשעה שנהרגו קרוב

1) דברי ימי ישראל, שם.

2) חנינה, יד ע"ב. וקודם לה' יוחנן בן זכאי לא מצאנו דרשות במעשה-מרכבה.

3) לקושים כאלה הובאו בדברי ימי ישראל הגז', חלק ד', פרק ח'.

4) דברי ימי ישראל, שם, חלק ה', פרק ח'. 5) שם. 6) שם. 7) שם, פרק ו'. 8) שם, פרק ח'.

לשלש מאות אלף יהודים והמונים המונים ברחו לאשר ישאם הרוח (1), הרגיו את עצי ישראל במדה, שלא היתה כמותה אולי מזמן החורבן השני, ופרי המצב הזה היתה המשיחיות בצורתה היותר פראית, בצורת האמונה הגדולה בשבתי צבי, שהתפשטה בישראל כמעט במדרגת שגעון לדבר אחד, שבתי צבי עצמו, כאדם פרטי, יכול היה לבוא לידי אמונתו המשינה, שהוא משיח ישראל (ובמובן זה היה משוגע לדבר אחר), מסכה פרטית; אך אמינת העם בכחו ובתשועת ישראל על ידו היתה יכולה להיות רק תוצאות של רוגז-עצבים נורא, כזה שהביאה גזרת תיח לישראל.

כיוצא בזה ראוי לשער, שיש יחס ידוע בין טבח אוקריינה, שבכל רוגזו התגלה בשנת תקכ"ח, אבל כבר התחיל בשנת תצ"ד (2), ובין תעתועי הנוכל יעקב פראנק ותלמידיו מצד אחד והתפשטות החסידות החדשה מצד שני, כאלו כן אלו היו קרוב לזמן ההוא וכאלו כן אלו (למרות ההבדל הרב והעצום שביניהם) היו תוצאותיו של רוגז-העצבים.

התורה והגלות מתישית כחו של אדם, על כן, בכל הזמן הארוך, שעבר מן החורבן ואילך, לא היו עוד בין בני ישראל נרגזים-עצבים רתחניים כהסיקריים, שהיו אָנָּסִים ושוֹפְכֵי-דָמִים, ולעומת זה רבו בימי הגלות הרתחנים, שכל כחם אינו אלא בפה; מצד אחד-המפולפלים העצומים, ומן הצד השני-בעלי הויה, שחברו להויותיהם גם „פעולות“, כאברהם אבולעפיא ותלמידיו (3), שלמה מילכו (4), יוסף די לא ריינה ועוד, ואולי גם תלמידיו פראנק,

אחרי זמן בלתי-ארוך, שבו כאילו נחו בני ישראל מעקת הגלות ועצביהם הספיקו למצוא איזה מרגוע, נתחדשו עלינו משנת תרמ"א ואילך הפרעות, הגרושים, המלטולים והחוקים המעיקים. זמן קרוב לשלשים שנה של פחד-יום-יום מפני פרעות ותקופה של נדודים וצער, ביחוד אחרי שהעם חדל להיות כבשר המת שאינו מרגיש באיזם, ולהפך, בא לידי הכרה, שיש לו זכות לחיות בשלוה ככל האדם, — עוררו בקרב רבים מבני ישראל רוגז-עצבים במדה מרובה מאד, והשפעתו של רוגז-עצבים זה גדלה עוד יותר על הבנים הגדלים, שירשו אותו מאבותיהם, להרבה מן הצעירים, בני האבות חולי-העצבים, בא גם גורם חדש, נוסף על הירושה שנחלו מאבותיהם: יגיעה גדולה במשך שנים לבא אל בתי-הספר הבינוניים והגבוהים ומפח-נפש כשראו, שהדלת נעולה בפניהם, בתקופה כזו, בשעה שהתירה, שהונחה בקרן-זוית, שוב אינה מתשת כח-ההתמרמרות של האדם וחיי הגלות לא נחשבו עוד לגזרה-מן-השמים, אלא לגול משפט, התגלה רוגז-העצבים בכל כחו, המשיחיות, כלומר: השאיפה לגאולה, שצריכה לבוא בדרכים שהם למעלה מסדרי העולם ועל ידי קפיצות בהיסטוריה, שבה לשפוך את ממשלתה על כל נרגזי-העצבים, כמו בתקופות הקודמות, אלא שאז חשבו להביא את הגאולה על ידי השבעות וצירופי-שמות, ועתה על ידי דמויות אחרים, אבל אף כאן נראתה לנו המשיחיות החדשה בשתי

(1) שם, חלק ח', סקד'.

(2) דברי ימי ישראל לדובנוב (בלשון רומית), חלק ג'.

(3) דברי ימי ישראל לנרן, חרנטו של שס"ד, חלק ה' סקד' ז'. (1) שם, חלק ז', סקד' ח'.

צורות שונות: השקטים חלמו לבנות את ארץ-אבותינו על ידי איזו אסיפות ועיי נסיעותיו של אדם יחירי לערי-מלוכה שונות, והרתחנים נלוו אל הריבולוציה. אבל בעוד שהשקטים כבר הכירו ברובם את טעותם והבינו, שכל חזון היסטורי מתפתח רק לאט לאט, בלי קפיצות, ועל כן שמו פניהם לעבודה ממשית ומודרגת, - עדיין חולמים הרתחנים על נפלאות שלמעלה מחוקי ההיסטוריה. ולצערנו, בעוד שלפני שנים אחדות השתתפו בהריבולוציה רק יחידים, תלמידים וצעירים מנכילים, ששכחו את עמם ודאגו רק לשלום האכזר הרוסי, ומבני-ההמון לא נלוו איש עליהם, נספחו עתה אל הריבולוציה גם הרבה מצעירי ההמון, ביחוד אלה, שלא קבלו שום חנוך עברי. ולא עוד, אלא שיש ביניהם גם כאלה, שאחוז בזמן האחרון במעשי הסיקריים, וקלה עליהם שפיכות דמי-אדם כהריגת עכביש, - שעורריה, שלא נראתה בישראל כמוה זה יותר מאלף ושמינה מאות שנה!...

לאסיננו, אין בידנו תרופה למחלה זו. כי להמציא מנוחה להעצבים הנרגזים לא בכחנו הווא.

„אחר העם“ אומר: „אנו מוצאים בכל מחנות ה„משיחיים“ גם בדור הזה, לא פחית מבדורות שעברו, משטמה עזה לכל נסיון של בקורת בקרב המחנה מבפנים וחוצפה בלי גבול ביחס להעומדים בחוץ“⁽¹⁾. אבל מדה זו הלא היא כמעט טבעית לבעלי רוגז-העצבים, ומשיחיות וחוצפה הם ילידי אב אחד. סופר אחר אמר, שהסיציאליסמים הישראלי הוא הניעה של כתה ישראלית, החולכת ומתדלדלת⁽²⁾. היא שנה את ההלכה בתור מעשה קיים; אבל סבת הדבר יש לבקש בזה, שהתנועה הזו בישראל היא אך פרי רוגז-העצבים.

(1) „השלח“, כרך ט"ז, עמ' 185.

(2) עיין: Пасхвѣтъ, שנה זו, גליון 41.

תעודת הציוניות.

מאת

י. ח. רבניצקי.

אין אומה בעולם בלא ארץ ובלא לשון—כלל גדול זה בתורת החיים של העמים כבר היה לאכסיומה, לאחת מאותן הוראיות המפורסמות, שאין אדם בא לחלוק עליהן ואינן צריכות לראיה כל עיקר. יוצא מן הכלל הוא עם ישראל, שאין לו זה כמה מאות שנה לא ארץ-אחווה מיוחדת ולא לשון מיוחדת, קנן בני האומה קלה, חסרון זה, כמוכח מאליו, אינו יכול בשום אופן לפעל כמופת חותך על אדם מישראל, העומד בפנים המחנה ויש לו אחווה וקשר כל שהוא בעמו, להעבירה על דעתו והרגשתו ולהביאהו לידי החלטה, שאין עם ישראל אומה בפני עצמה, או אפילו לידי הטלת ספק קל שבקלים במציאותה של האומה הישראלית, ואלה העומדים מחוץ למחנה, שמתחכמים להוכיח על יסודה של „חקירה“ זו או אחרת, שישראל אינו אומה כלל,—הרי הם באים לבטל בדברים בעלמא את המציאות המטפחת על פניהם ודומים בעינינו לאותו הפקח של האנקדוטה, הבא למלט את הפצוע ולמסרו לקבורה בתוך שאר גופות החללים, וכשמתעורר זה ואומר לו: „לא חלל מת אני, אלא חי פצועי, הלז משיבהו: „הרופא בעצמו אמר לי, שמת אתה, והוא נאמן בעיני יותר ממך“... אבל אם אמת הדבר, שישראל הוא אומה בפני עצמה למרות כל „החקירות“ שבעולם, הרי אי-אפשר שלא להודות גם על אמת אחרת, שאין אומה זו בריאה ושלמה כראוי, אלא לקויה בכל אכריה. „יעקב לא מת“ אמנם, אך „לא בכדי ספדו ספדיא“, כי מלא הוא פצע וחבורה וחיו אינם חיו טבעיים וגורמליים לכל הדעות, עם, שהוא כלו מפורד ומפורד „על שבעה ימים“ ומוטל אברים-אברים בתוך צבורי עמים אחרים, ושאין לו, לפחות לחלק הגון ממנו, מקום נאמן וארץ-אחווה, שיהא שם לא גר אף לא בעל „זכות-ארח“ על פי סעיפיו של „ספר-החוקים“, אלא אורח טבעי גמור, שאורחיותו השלמה לא תהא יכולה להיות מוטלת בספק בשום אופן,—לא אורחיות גופו ולא אורחיות רוחו,—עם משונה כזה אי-אפשר לו בדרך הטבע להיות בריא ושלם בלא פגמויות ולקויים, ובהכרח עלוב הוא ואומלל, עשוק ורצוץ אם בגופו או ברוחו או בשניהם כאחד, הגלות אינה יודעת רחמים וחנינה, מכבירה היא עול ברזל על בני העם הנתונים בה, כופפת זקופים ומשחיתה מנפש עד בשר, אם עיי רדיפות וגזירות הרבה או עיי לחיצת רוחם העצמי וקלקלתי ממילא בחזוק-ידם של החיים התקפים והשליטים מסביב.

בתקופות הקורמות, כשהיה ישראל מובדל ומופרש משאר אומות-העולם

בתורתו וברוחו ובכל דרכיו, עוד יכול היה להתקיים בקרן-זוית שלי, להחזיק בכל תוקף בקניניו הלאומיים ולהתפתח על פי דרכו בתור אומה שלמה, אף אם בעלת צד אחר בקולטורה המיוחדת שלה, אולם אחרי מהפכת הזמן, לאחר שנפרצו חומות הגטו על ידי רוח הקולטורה הכללית, שנקראה בשם "אירופיות", ואותו הרוח התקף התחיל חורר לפני ולפנים של מושבות בני ישראל, כבר חלפה ועברה ה"שלמות" הקודמת, ה"עומד" הולך ומתמעט וה"פרוץ" מתרבה מיום ליום...

עכשו הביאו מסבות הזמן לידי כך, שהיהודי הנאמן לעצמו ורוצה בתחיתו שוב אינו נקרא יהודי סתם, אלא יהודי ב"שם-לוי" – "יהודי לאומי". ויהודי לאומי זה צריך להיות כיהם ידוע, "גבור כארי" כדי לעשות רצון לבו, לב עברי, מפני שמוטל עליו להתיצב בתמידות ובקשיות-ערף עצומה בפני הסערות מבחוץ ומוכרח הוא, לשחות, "נגד הזרם" בדרכי חיו, בחנוך בניו וכיוצא באלה, כי אמנם הכל מסביב מתקומם לו ואותה אטמוספירה, שהוא נתון בתוכה, מלאה "רוחות מנשבות" לכל צד, אבל לא לצד פנה זו, שאלה הוא פונה בכל נפשו, ובאופן כזה הרבה כחית לאומיים מתבזבזים ומשתקעים במלחמה תמידית עם צור-מכשול, עם עכובים ומפריעים, העומדים כצר נגד היהדות הלאומית, וכמה כחות-יצירה של האומה הישראלית כלים ויוצאים לבטלה, לאבוד גמור...

בנוהג שבעולם, כל בן לאומה יושבת על אדמתה הריהו בהכרח בן-עמו, לאומי ממילא. אף אם אינו נקרא בשם זה וגם אינו מרגיש בעצמו, ש"לאומי" הוא, כמו שאין אדם בריא עשוי להרגיש בכל שעה במציאות אבריו הבריאים והשלמים. בן-עם זה, אם רק אדם כשר הוא ועובד עבודתו באמונה, אינו מחויב, בשביל להביא תועלת לעמו ולארצו, להיות דוקא, "גבור" – "גבורים" בכלל מועטים הם בעולם – כי גם בתור אדם פשיט, החי חיי-עצמו, כדרך כל בני-אדם פשוטים, ואינו עובד, "לשובת הכלף", יש בידו להכניס בדרך ישרה, בלי שום הכרה ובלי כונה מיוחדת, את חלקו המועט לחיך האוצר הגדול של רכוש העם החמרי, הרוחני והמוסרי, שבו (כלומר, באותו האוצר הלאומי) כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון, ואין צורך לומר ה"גבור" באמת, שמוציא שפע אוני הכביר לעבודת יצירה ובנין, או אפילו לעבודה קודמת לזו, לעבודת הריסת הישן כדי לפנות מקום לבנין חדש, – הוא בודאי לאומי ממילא, שכן בכל עם בריא אין לך, "מכה", שאין "רפואה" בצרה, וסמוך להריסה יצירה חדשה... מובן, שבעם כזה, החי חיים טבעיים – כל המוסף וקורא לעצמו בשם "לאומי" גורע הוא, שאין כנוי זה בא אצלו אלא לפמן אגואיסמוס לאומי גם ורצון עריץ להקנות על חשבונם של עמים אחרים ולהתמלאות מחורבנם.

לא כך גורל עם כעמנו, השוכן בתוך אומה, "אורחית" כעצם זר הבא מן החוץ, מי מבניו הרוצה באמת ובלב תמים לחיות חיים לאומיים, אם לא במלואם, לפחות במקצת, עד כמה שאפשר, – מוכרח הוא לכוון דרכיו לכך בכל שעה ושעה ושלא להסיח דעתו אף במעט מאותן אבני-הנגף המפוזרות על כל מדרך כף-רגלו, ועליו גם להביא הרבה קרבנות על מזבחה של "אידיאה" זו, משאת נפשו, וכמה כחות של "לאומיים" עבריים מתלבטים ומשתקעים בדרך גלגלים, עד שאיוזו שרידי

טפות קלות וזכים להתגלגל ולהניע לאוצר הלאומי של ישראל! וכמה בנינים נכריים נבנים ומתרוממים על חשבון אוצרו של עמנו, יותר נכון—על רדולו הונו והריסות אינו!...

להביא רפואה למכה לאומית זו, לקומם הריסות האומה העלובה ולהשיב את גופה המרוסק ונפשה הרצוצה לבריאותם ושלמותם, כגופה ונפשה של כל אומה החיה חיים טבעיים על אדמתה—וזהי שאיפתה של הציוניות ברוחב מובנה הנאמן. כבר נשנה כמה וכמה פעמים, שכל האומר: הציוניות באה רק כתרים בפני הפורענות של האנטיסמיטיסמוס ובפני הפנעים הרעים של גזרות ורדיפות בארצות ה"גלות", אינו אלא מועה, אמנם, אין לחדר שהתנכרות האנטיסמיטיסמוס בארצות המערב והרדיפות במדינות המזרח היו הדחיפה הראשונה להציוניות והכניסו רבים תחת כנפיה של זו; אבל אין זה ענין לעצם רעיון הציוניות, כי גם אם יתהפך הגלגל בארץ הגדולה, שבה רוב מנין של בני-עמנו, וגורלם בארץ זו ישתנה באמת לטוב, כי יקבלו בה "שוויוניות" גמור—אף אז לא יגרע מאומה מערכה העיקרי של הציוניות.

הציוניות אינה, איפוא, מחזה עובר בתולדות עמנו ואינה תלויה בזמן ומצב מיוחדים, כי סם-חיים היא לישראל בכל הזמנים ובכל המדינות וזולתה אין תקוה לו לתחיה אמיתית, ואלו ה"לאומיים" בקרבנו, הנאמנים לעמם ורוצים בתחיתו באמת, אלא שמאמינים הם באפשרותה של תחיה זו בארצות-הגולה, — אינם פוקחים את עיניהם לראות את אשר לפניהם, את עצם החיים כְּהֻנָּתם, ועוד פחות מזה הם רואים את הנולה, את העתיד לבוא על פי דרך הטבע, ה"לאומיים" האלה, המכריזים על הציוניות, שהוא "אוטופיה", הם בעצמם מחזיקים באוטופיה, שאין לה יסוד בחיים. הם אינם שמים על לב כלל, שכַּתְנִיעַ השעה וחומות הקטן תפולנה, יפרוץ הרוח התקיף השורר בחוץ, יחדור ביתר עוז לכל פנות רחוב-היהודים ואטמוספירה זרה תעיק בכל קברה על רוח עמנו, ואז בהכרח יהא פוחת והולך מספרם של אחינו התקיפים בדעתם, שיהיו רוצים ויכולים לעמוד בפני הזרם הכביר השוטף בחוץ ולהחזיק במעוזם הלאומי. ואפילו אם לא יאחרו לבוא אותם הימים הטובים, שתִּתֵּן בהם רשות גמורה לכל בני אדם ללכת איש בשם "אלהיו", וחירות של "הגדרה לאומית" תתקיים בלא שום הגבלה וצמצום, לא רבים יהיו בתוך בני עמנו, שישתמשו בחיים בזכות זו לפי מדת יכלתם. חירות, ההגדרה-העצמית הלאומית תתנוסס, אמנם, על הנייר בכל הדרה, אולם ידם של החיים השליטים תהא על העליונה ל"הגדיר" את "עצמות" של עמנו על פי דרכם, והם לא יחדלו מלִּשְ�שֵׁשׁ את צורתו המיוחדת ולעשותו שלא בטובתו לעושה מעשי-חקוי ושטוף בטמיעה. העבדות החמרית אפשר שתחלש ותתמעט במדה ידועה, אבל תחת זה תתגדר ותתחזק עבדות יותר נוראה ומשפילה, העבדות הרוחנית, שמתגלה בגלות בכמה וכמה צורות מכוערות מאד...

ובעצם הדברים, ה"לאומיים" האמיתיים במחנה ישראל, כלומר: לא ה"בונדיים", שהולכים ומכריזים כל הימים, שאין להם חלק ב"כל-ישראל" ועיקר לאומיותם אינו אלא מעשה-להטים לשם "טכסיס" של מפלגה מדינית מאחר שהיא תלויה על בלימה, אף לא חברי ה"קביצה העממית" מיסודו של ווינגאבר וסיעתו, שלאומיותם נבראה רק לצורך השעה של הבחירות לדומה הממלכית,

וכיוצא באלה, אלא ה"לאומיים" ששם זה נאה להם באמת, מיסודו של דובנוב-- הרי ציוניים הם בכת, שהתעכבו לדרת לסוף דעתם ועמדו בחצי-הדרך, ובשביל זה לא הגיעו עדיין בפועל לאותה המסקנא ההגיונית היחידה, שאין שמירה מעין ה"לרוח ישראל אלא בארץ ישראל ורק מציון תצא בקרב הימים השפעה לאומית לקרוב ולרחוק.

ומה שמפליא ביותר, שגם במחנה ה"לאומיים שב"לאומיים", כלומר, בתוך אלו הנקראים בשם "ציוניים" ומתאמרים לנושאי דגל הציוניות ביר רמה--אף בתוכם יש הרבה אנשים, שהציוניות באה להם ברעה קלה ולא קלטו במוחם את מהותה ותכונתה בכל מלואה. ולפיכך אין סדר למשנתם של הציוניים הללו ואין נקודת-כובד אחת לפעולתם, ולפעמים דעות שונות ומעשים שונים משמשים אצלם בערבוביה.

בתקיפה הראשונה של הציוניות, במצב-הילדות שלה, ראו בה כמעט כל נושאי דגלה, זולת מתי-מספר יוצאים מן הכלל, רק שמירה מן המזיקים ומקלט מחמת מלאכי-החבלה של האנטיסמיטיסמוס הפורע פרעות בישראל. רק ברבות הימים, לרגלי התפתחות הציוניות, התחילו הציוניים מבינים ומכירים, מצד אחד, שאין למצוא בא"י לא רק מיד, אלא אף בעתיד הקרוב מקום-מקלט ומחסה לרוב בני-הגולה, ומן הצד השני-- שאין הציוניות בעיקרה באה כהשבעה נפלאה כלפי רוחות-הטומאה של האנטיסמיטיסמוס. אלא כרפואה שלמה לשבר גדול בנפשה של האומה הרצועה. אולם לירי הכרה זו הגיעו רק מועטים במחנה הציוניים, והרוב הגדול קלט את הרעיון הציוני רק קליטה חיצונית, באופן שהיסודות העיקריים שבו נשארו זרים לו עד היום.

על פי הדברים האלה אין להתפלא כלל, אם בקונגרס הששי, בשעת מעשה אוגאנדה" לא עמדו רוב הצירים בנסיגין וקפצו ואמרו "הן", ואם סוף סוף, בעלי-הלאו" נצחו בקונגרס הבא, עדיין לא הוברר הדבר, אם סבת הנצחון בעיקרה אינה מונחת רק בזה, שאוגאנדה הרי היתה בעצם חלום בטל מתחלת בריתה ולא איזה ענין ממשי, לפחות במקצת, שאפשר לתלות בו תקוות חרשות...

עד כמה רפויה הציוניות האמתית בידי רוב הציוניים ועד כמה אין להם בה הכרה ברורה, תיכוח השתדלותם היתרה להתגדר ביהוד במלאכות שאינן צריכות לגופה, בשעה שהתרשלות נוראה בעצם עבודות הציוניות מביאה אותה לירי חולשת-הכחות ועזובה רבה. כמה כחות השקיעו הציוניים, למשל, במלחמת הבחירות לדומה הממלכית השניה בשביל להכניס לתוך אותה הדומה צירים מתוך "אניש" ודוקא, תחת דגל הציוניות? וכמה כחות נשתקעו גם בימי הבחירות להדומה השלישית ב, עבודת-ההוה" ממין זה!... והרי סוד גלוי הוא, כמה עני הוא מחנה הציוניים בכחות רבי-פעלים, שיהיו מוכשרים ומוזמנים לעבוד עבודה בחריצות לטובת הציוניות גופה, ומה גדול, איפוא, החטא להציוניות, כשמוציאים אותם הכחות המועטים והדרים, שנמצאים ברשותה, למטרה העומדת מחוץ לגבולה, אמנם הדרשה תדרש, ואפשר להתחכם ולהתפלפל ולהמציא הוכחות חריפות, כדי להראות, שהכלל הישן "כל המוסף נורע" אינו ענין לכאן, ואדרבה, עבודה כגון זו הכרחית היא וצריכה לשם יחוד "הציוניות הסינתיטית" וכל המרבה לעסוק בה בתור ציוני הרי זה משובח וציוני שבציוניים, אבל כל אלו ההוכחות של פלפול לא יועילו לכסות על הסבה

האמתית, שאין „עבודת-ההוה“ הזו באה בעיקרה אלא כדי להרים את כבודו של הציוניות בעיני העומדים מחוץ, ביחוד בצד שמאל, וכדי להוציא מלבם של המולזלים בה וחושבים אותה לתנועה קלה בלתי-מדינית, ועוד יותר בשביל למלאות, עד כמה שאפשר, את הריקנות בעולם הציוניים הצעירים ולהמציא לפניהם, לפחות לזמן מועט, „כר נרחב“ לפעולה פוליטית, קיסנית ורועשת.

ולא זו בלבד, אלא אף בתוך אלה הנאמנים לציון בכל לבם ונפשם והמטיפים בהתלהבות עצומה לעבודה ממשית בארץ-ישראל, אף בתוך אלו-צריך להודות על האמת-תמצאו לא מעטים, שמורגש אצלם, באמרותיהם ופעולותיהם, סימנים מובהקים, המעידים על חוסר ידיעה שלמה והכרה צלולה וברורה בנוגע לעיקרי מהותה של הציוניות.

„עבודה ריאליזטית בא“י—באמרה זו מחזיקים עתה בכל תוקף במחנה הציוניים, ביחוד בריסיה, ומרימים איתה למעלה; אבל אין מן הצורך להיות דוקא מן הרגילים לנקר ולחטט בלבם של אחרים בשביל לבוא לידי הוכחה, שבעצם הדבר השאיפה למטרה זו אצל רוב ניכר של הציוניים לא באה מתוך התפתחות טבעית ואינה כעין סינתיזה הכרחית, אלא מתוך הרצון העז לזכות ולראות את פרי העבודה הציונית בעתיד היותר קרוב, ואם אפשר—תיכף ומיד, בלא שום דחוי ואחור כלל. כל זמן שהיתה עזה וחזקה האמונה בכח „הדיפלומטיה“, העושה נפלאות גדולות לבדה במהירות של קסמים, היו רבים הדורשים את העבודה המעשית בא“י קודם מתן המשאטר לגנאי, כמעשה פעוט של התגנבות, שלא יועיל ורק יזיק; וכיון שהורע מולה של „הדיפלומטיה“ ואבדה האמונה בישועתה כהרף-עין, נתרוסס ערכה של „העבודה הריאליזטית“ וכמעט הכל דורשים בשבחה בכל עז, ועכשוו היתרו הסיגים והמקגרות התרחבו והתפשטו לכל צד ועבר, והכל נכנס לסוג „עבודה ריאליזטית“, הכז נחשב לכשר וישר לעבודה זו, ושוב אין בודקין ביסודות הבנין ומקפידין לא על האיכות, אלא על הכמות... ההשקפה הרחבה על הציוניות כעל תנועה היסטורית ועבודה-לדורות נצטמצמה ונתפגזה באופן משונה, במקום דרך עבודה מסודרת, המובילה בפסיעות מדודות, אבל בטוחות, אל התחיה הלאומית, רבים כיום הביחיים בעבודה סתם, ב„עבודה ריאליזטית“ מכל-מקום, ואין להם להציונים הללו בעולם אלא מה שנראה בולט לעין ונתפס בידים ממש תיכף. באותו רגע, בלי לבקש חשבוניות רבים בדבר התוצאות לעתיד, באופן שהציוניים הללו מוצאים חפץ וקורת-רוח גם בבנין שנבנה מתחלתו על יסוד רעוע ועומד לנפול ברוח מצויה, ובלבד שתהיינה הידים עסוקות ב„מעשה“ בולט ונראה לעינים...

ומטעם זה אין להתפלא כלל, אם רואים אנו גם עכשיו, בשעת נצחונה ושלמונה של שיטת „העבודה הריאליזטית בא“י“, ש„העבודה הרוחנית“ בא“י עדיין נחשבת בעיני רבים כדבר מפל, שאפשר וכדאי אמנם למפל בו, אבל רק בשעה פנויה לגמרי, בשעה שעבודה אחרת, יותר „ריאליזטית וממשית“, אינה עומדת על הפרק. ובעצי השקפה מצומצמת זו לא ישימו כלל אל לב, כי לעצמותה של הציוניות, למטרת התחיה בא“י, אותה „העבודה הרוחנית“, שהם כל כך מקילים ערכה ולפעמים גם מזלזלים בה, היא יותר נהוצה וגם יותר ריאליזטית וממשית

מהרבה פעולות אחרות, שהן חשובות בעיניהם כל כך מפני שתוצאותיהן אפשר, לדעתם, למשמש בידים ממש וסמך לזריעה קצירה...

עוד יותר רואים אנו ברור, באופן בולט ומנקר-עינים, כמה רחוקים עוד הרבה מן הציוניים משלמות ההשגה ובהירות ההכרה של עצם רעיון התחיה הלאומית הכרוך בציוניות, – מתוך היחס שלהם ללשונו הלאומית, לשפת עבר. אין ספק, שהלשון הוא אחד מן הקנינים הלאומיים ביותר חשובים לכל אומה מאומות-העולם, ואיתו העם העלוב והמשונה, שאין לו לשון אחת מיוחדת לו, שהיא קנין כללי לכל בניו, הריהו בהכרח לקוי ופגום. ובשום אופן אי-אפשר לו להגיע לתחיה לאומית אמיתית ושלמה, אם לא תצטרף לתחית הארץ גם תחית הלשון.

ואיווהי הלשון הלאומית של עמנו, שתחיתה מוכרחת וזולתה אין תחיה נמורה לישראל? – דבר זה יכול להיות לשאלה בעיני מי שעומד מחוץ למחנה הציוניות, אבל לא בעיני ציוני. הציוני צריך להבין ולהרגיש היטב, שקשם שאין לו לישראל ברירה בנוגע לארץ ולמטרת תחיתו האמתית מסוגלת רק ארצו „העתיקה והחדשה“, שהיא רק היא תוכל לאחד ולאגד את העבר ההיסטורי שלו עם העתיד המקווה, כך אי-אפשר לו לבחור בלשון אחרת זולת לשינו העתיקה והחדשה, לשון העבר והעתיד, שפת-עולם של עם-עולם.

והואיל וכך, הרי העבודה לשם תחית הלשון העברית צריכה היתה להכנס לתוך הפרוגרמה של הציוניות בתור אחד מראשי יסודותיה, וכל נושאי דגל התחיה לא היו רשאים להסיח דעתם אף לשעה קלה מעבודה עיקרית זו, שאינה דבר מפל להציוניות, אלא אחד מחלקי גוף הציוניות.

וכלום יש לנו צורך בראיות והוכחות בשביל להראות ולהוכיח, שרחוק מאד הדבר מלהיות במעשה כמו שמוכרח הוא להיות להלכה? אמת, שום אדם לא יוציא לעז על הציוניים שלנו, שהם מתנגדים, חלילה, ללשון העברית. מעטים מאד תמצאו במחנה הציוניים חסידי-הזרזון, שנותנים בהחלט משפט הבכורה לשפה המדוברת על לשוננו ההיסטורית. אבל הרבה יותר תפגשו ביניהם אנשים פוסחים על שתי הסעפים בשאלה חמורה זו, ואלו מהם, שמצטננים בהתנלות-לב, יגידו בפירוש, שעדיין לא הוברר הדבר בעיניהם ויש פנים לכאן ולכאן, ועוד צריך הענין ל„דיסקוסיות“ ו„דפטים“ הרבה עד שיבוא לידי ברור שלם...

וגם אלו, שיצאו מכלל ספק בשאלת הלשונות ונוטים בהחלט לצד הלשון העברית, אף הם מצדדים בזכותה על פי רוב בשפה רפה, בקריירות-רוח, בלי התעוררות אמתית מתוך הרגשה והכרה פנימית, אלא כמדבר על ענין של מה-בכך, שאין לו חשיבות יתרה.

„הלשון העברית – מי מתקומם לה? מי מעכב גדולתה? אדרבה, תציץ ותפרח לשוננו העברית, תאיר ותזהיר ספרותנו העברית, וכל הציוניים יתנו מזה וישבעו נחת“ – כך אומרים הרבה מן הציוניים ומדמים, שביחס משונה כזה, „יחס של מהיכא-תיתא“, כבר יצאה הציוניות ידי חובתה ללשונו הלאומית. אבל לו ידעו והרגישו הציוניים באמת, מה היא לשוננו העברית לתחית

האומה הישראלית, לו הבינו, שחלק גדול מנשמת ישראל צרור בלשונו זו וספרותה וכשם שאי אפשר לה להציוניות לעמוד ולהתקיים בלי ציון, כך אי אפשר לה בלי הלשון העברית, – אז היו מרבירים בלשון אחרת ובסגנון אחר, וביחוד היו עושים מעשים אחרים – פעילות ממשיות, שרשומן ניכר היטב, לטיובת הפרחתה והרחבתה של הלשון והספרות העברית.

„תציץ ותפרח לשוננו העברית, תאיר ותזהיר ספרותנו העברית“ – וכי ברצון טוב בלבד רשאים הציוניים להסתפק ולצאת ידי חובתם? שהרי לא „חבה של רשות“ כאן לפניכם, אלא ענין של חובה: הם מחויבים לעמוד תמיד בשורה הראשונה בין העובדים בזריות והתמדה יתרה בשביל תחית לשוננו וספרותה, הפרחתן וגדולתן.

וקודם כל דבר הרי חוב קדוש מוטל על כל ציוני, שילמוד בעצמו את לשוננו הלאומית. ציוני, שאינו יודע את הלשון העברית – זהו דבר מוזר וחסר טעם ומובן. ציוני, שהציוניות שלו אינה קלוטה מן האויר ולא תלויה באויר, אלא היא שיטה מודרנית ומסודרת והשקפת-עולם-שלמה בלי קרעים ומלאים, – ציוני אמתי כזה אי אפשר לו שלא לדע את לשוננו הלאומית, ואם לא ידע אותה קודם שהיה לציוני הרי מוטל עליו להקדים בטול „סתירה“ זו עד כמה שאפשר ולמלאות את חסרוננו הגדול. הרי סוף סוף רכישת ידיעה הגונה בלשון מן הלשוניות – לא מעבר לים היא, ולהשיגה יכול מי שרוצה בה בלי עמל רב, ובפרט אם הלשון אינה זרה ללב הלומדה, אלא קרובה ללבו, ואם גם צריך להקדיש לזה טורח וזמן ידוע, הלא כאלה וכאלה תאכל האידִיאה – ורשות לה להציוניות לדרוש אף היא מאת המסור לה, לכל הפחות, קרבנות מעין אלו...

אם לא נוכח לומר לכל ציוני: „הרי נאמן אתה לציון, ולמה תסתפק בהרמת נס ציונה מרחוק? בוא ומלמל עצמך לשם ועבוד בארץ גופה את עבודת תחיתה“, מפני שרבר זה תלוי בתנאים קשים מרובים ושונים – יכולים אנו לתבוע עלבון לשוננו מאת כל ציוני, שהיא נכריה לו, ולומר: „אם נאמן אתה ללשונו הלאומית ורוצה בתחיתה – ובתור ציוני אי אפשר לך באחרת – צא ולמד אותה, קודם כל, בעצמך והנה נאה מקיים מה שאתה נאה דורש בשביל אחרים בשבח תחיתו של ישראל, ומה רבים הם הציוניים – ומהם גם כאלה, שכבר הלכנו שערותם בעבודת הציוניות – שאפשר לפנות אליהם בתביעה מוסרית כזו...“

אמת, הקינגרס האחרון עשה פומבי פרסום לכבוד לשוננו בזה, שנתקבלה ההצעה, שמעבשו תהא הלשון העברית הלשון הרשמית של הקינגרסים, אבל טיבן של החלטות ממין זה ידוע למדי ומי ישים לב להן באמת ובתמים? במצב של עכשו אין החלטה כזו יוצאת, באופן היותר טוב, מכלל מליצה יפה, שאין לה שום ערך ממשי והיא „לא מעלה ולא מורידה“, ואם תרצו – יש בה גם משום לגלוג (שלא ברצון, כמובן), באופן, שהרושם שהיא עושה הוא ההפך ממה שקוי מציעי ההצעה היפה הזו לשם דימינסטריציה... כי דבר נעלה הוא מעל כל ספק, שגם להבא לא ישתנה היחס של הציונים אל „הלשון הרשמית של רקינגרסים“, אם לא ישתדלו להתעמק בהבנת מהותה ועצם-תכונתה של התחיה, שהם נושאי דגלה, צריכים ומחויבים הציוניים להכיר ולרעת, שהלשון העברית אינה איוה עצם זר, העומד מחוץ לגבול הציוניות ומחכה ל„הסכמה“

מצד דברנים ונאמים מעל במת הקונגרסים, אלא עצם מעצמי הציוניות, ולפיכך ידיעת לשון זו חובה היא לכל ציוני, ולא רשות.

וחובה זו גוררת אחריה חובה קדושה למעט אהבה וחבה גם בלב אחרים, וביחוד בלב התינוקות ובני-הנעורים, ללשונו הלאומית, שהיא היסוד לחניך לאומי; להפיץ ולהרחיב ידיעת לשונו ברבים, ועם זה להשתדל גם-כן בהפצתה והרחבתה של ספרותנו העברית.

כמה גדולה עבודת-הזה"ז ורבה לפני הציוניים שלנו גם בארצות הגולה, וכמה פוריה היא למטרת התחיה, שאליה הם נושאים את נפשם!

עמנו, ארצנו ולשונו--שלשה אלה לקויים ועוזבים וצריכים למל של תחיה. ורפואתם השלמה תלויה רק באחדותם ובפעולתם החיונית זה על זה. לאגדם ולחברם בקשר אמיץ עד שיהיו התחומין יונקים זה מזה שפע של חיים מלאים ושלמים--זוהי תעודת הציוניות.

עֲרֵבִית.

וְשׁוֹב וְרָחַק הַשָּׁמֶשׁ, וְהַשָּׁמֶשׁ שׁוֹב שְׁקָעָה —
נֶאֱנִי לֹא רֵאִיתִיהָ,
וְשׁוֹב יוֹם וַיּוֹמִים — וְאַף־לֹא פִתְקָא קִמְנָה
מִן תְּרַקִּיעַ.

וּבְפִאֲתֵי הַמַּעֲרָב בָּעֵין גְּלִמְיִנוּלָמוֹת
שׁוֹב גָּעְרָמוּ הָעֵבִים, —
הַחֲבָמִים! הַנְּבָגִים שָׁם עָמָה עוֹלָמוֹת
וְאִם עָמָה גִּתְרָבִים?

לֹא, אֵין גִּבְנָה שָׁם דָּבָר וּבְלוֹם לֹא יִתְרַב,
וְעֵינִי הִרְוָאָה:
זֶה הָעֲרָב הַטְּמָטוּם בָּא וּמִפְּנֵי אֶת אֶפְרוֹ
עַל אֶרֶץ וּמְלוֹאָה.

וְעוֹד אַחַת אֶרְוָאָה: חַפְשִׁתִּי פְרוּטִתְכֶם
נִיאֲבַד דְּנָרִי, —
וְאַשְׁמִדִּי עוֹמֵד מֵאַחֲרֵי וְשׁוֹחֵק
הַשְּׁחֹק הָאֶבְרִי.

ח. נ. ביאליק.

זַנְגוּיַל בְּתוֹר מְסֵפֶר .

מאת

י. א. לופצקי.

אצל זַנְגוּיַל אֵינִי מוצא את החסרון, שהוא מצוי ברוב ספורי הספרות היהודית שבלשונות האירופיות: הוא אינו ממליץ טוב על היהודים, אינו נלחם על השכלתם ומשפטיהם, ולשם זה איני מִיפֶה ואינו מקלל, אינו מוסיף ואינו גורע. בקצרה: הוא אינו רגיל לשנות את החומר שבירו ולהכניס בו דבר-מה משלו לשם איוו סְנֵדנציה, ואף על פי כן לא הוסיפו ספוריו של זַנְגוּיַל כלום על ערכה האמנותי של הספרות היהודית בלשונות האירופיות.

זַנְגוּיַל בתור מספר נדמה לי תמיד כנוסע בארצות רחוקות, המחזיק בידו את גליונו ועמו כרי לרשום את כל הדברים הזרים, שהוא פוגש בדרכו. ספוריו של זַנְגוּיַל הם ספרי-המסע, שנסע המחבר ברחוב היהודים, אין כוונתם לצייר לנו את האנשים וחייהם, אלא לרשום את המנהגים המוזרים, או אלו שנראים כמוזרים, בעיני בני-ארצו של המחבר. ספורי זַנְגוּיַל הם, "תעודות" ממנהגי היהודים והלציותיהם, שנאספו ונאצרו ככוונה תחלה בשביל הקוראים האנגליים, שכבר שטו ועברו מלא רוחב-העולם ורק לתוך הפנה החשכה של רחוב-היהודים לא עלה עוד בימים לחדור.

כל היצירות האמנותיות הן תעודות אנושיות, שאפשר ללמוד מתוכן את חיי בני-האדם ומנהגיהם, אבל לא כל התעודות האנושיות הן יצירות אמנותיות. וספורי זַנְגוּיַל הן תעודות, שאין רוח של יוצר מרחפת על פניהן. כשזַנְגוּיַל בא לברא דבר-מה, מיד נעשות יצירותיו קאריקאטורות בלי כל רוח חיים. קאריקאטורות כאלו הם כל הגבורים שב"ילדי הגטו", "שטן מקטרג", "יוסף בעל החלומות", "החיים בחושך", "תיבת נח", "למות בירושלים" ו"שומרת המוסרי". אבל זַנְגוּיַל אינו עוסק בעניני-יצירה, אלא מספר להקהל האנגלי הלצות הגטו ומנהגיה המוזרים. למשל: כמה פעמים ביום מתפלל היהודי ואיזה בגד הוא לובש בשעת התפלה; נטילת ידיים לפני אכילה וברכת המזון אחריה; מוזהב על הפתח, "שיר המעלות" אצל יולדת-ועוד דברים כאלה, שידעתם חשובה בעיני הקהל האנגלי, אבל תאורם רחוק הוא מעולם-האמנות. זַנְגוּיַל דומה בהרבה דברים לברודס--לא לברודס בעל הספורים הגדולים, אלא לזה של הציורים הקטנים, שהחדור תפס אצלו את המקום היותר חשוב ושאר הדברים היו בעיניו

ענינים קלים, שאין כדאי לטפל בהם, ונגויל הוא רומאנטי, שפקח את עיניו לראות ואינו מוצא את עצמו בתוך הדברים הרבים, שהוא רואה ושהוא שומע; הוא רומאנטי, אף על פי שבתור בן-דורו אינו יכול ואינו יודע לעסוק בעניני-המין ובהבלטת-האישיות; הוא רומאנטי אף על פי שבתור נוסע במדינות זרות הוא מוכרח לשים את לבו גם לדברים קטנים וכודדים, הוא רומאנטי, ומפני כך הוא מחפש תמיד רעיונות מבהיקים ופרובלימות מרעישות בברק חדודן, שהן מאירות, אבל אינן מחממות—פרובלימות של „יש לישיב בדוחק“, שהן חריפות על ידי הפלפול המונח ביסודן, אבל הן חסרות כל שורש בחיים, והוא מחפש פרובלימות כאלו דוקא מפני שעינו אינה רואה ואינה תופסת את שפע-החיים שבהבלטת הקיום היחידים, הוא רומאנטי, וכל הכמישה והפריחה, הלירה והמיתה, הגדול והגסיסה שבחיי היום והרחוב אינה רואה ואינו מכיר, אותה המציאות המטשית עם כל השירה הרבה והעמוקה שבפשטותה והסתבכות-מקריה אינה ידועה ומורגשת לזנגויל המספר, מפני שעינו תופסת רק את האפקטים המרעישים, שהנטיה הטבעית מתבלטת בהם על ידי מקרה פתאומי ומרעיש, כמעט אי-טבעי.

הרי דוגמאות אחרות: בציור „מחללת השבת“ לא מצא זנגויל אופן אחר ליצור את אהבת האם לבנה אלא על ידי נצחון רגשות-אהבתה על רגשותיה הדתיים. הציור הזה הוא מן היותר טובים והיותר טבעיים שבציורי זנגויל, כי תכונתו הריקלטיבית מתאמת ביותר לבשרונו של המספר היהודי-האנגלי; ואף על פי כן מתגלית אף בציור זה נטיותו היתרה של זנגויל לאפקטים מרעישים, אפקט מרעיש ואי-טבעי היא כל ההרצאה שב„שטן מקטרג“; נפילת ספר-התורה והתפירתו של גבור-הספור על ידי זה, אכילתו ביום כפורים, פגיו נר-הנשמה, עמידת הגבן המסית בשעת יציאת נשמתו וקריאת אשתו מאחורי הדלת „שמע ישראל!“—כל הרקמה הרומאנטית (שעוד אשוב לדבר עליה) שבהרצאת המקרים האלה מראה לנו, עד כמה אין ראיתו של זנגויל יכולה לתפוס את שפע הנונים שבחיים פעוטים ורגילים ועד כמה היא מוכרחת מפני כך לרדוף אחרי הנונים המרעישים בזרותם. אפקט דרשני הוא „ספר-הזכרונות“ של מומר זקן, גענועיו לאלהיו ויסוריו על שבנו הקתולי האדוק מגרה את ההמון ביהודים, אפקט רגשני הוא בציור „לאין מרפא“ התרצות האשה לקחת גט פטורין כדי שישא הבעל את צרתה, אפקט מזויף הוא כל הציור „יוסף בעל החלומות“, שבו ממיר נער, שהתעתד להיות רב בישראל, את דתו בלי כל מובת-הנאה, ואפקט מזויף מצד המציאות ומקולקל מן הצד האמנותי הוא הציור „החיים בחושך“, שבו מוליכה יהודית פשוטה, מאמינה וחסידה, את בנה הער אל האפיפיור שברומא, מפני ששפחתה הנוצרית אמרה לה, כי ראש-הכנסייה בקדושתו היתרה הוא כל-יכול, ומה הן האפיוורות המרובות, המפוזרות בספרו של זנגויל, אם לא אפקטים מלאכותיים? בטול השדוך של בת-הרב מפני שהיא גרושה-אפיורה פתאומית, שהוכנסה בכוונה ובעל-כרחיה לתוך מסגרת הספור „ילדי הגיטו“, הספור שב„המעבר“ וכמעט כל הספורים האחרים של זנגויל הם אפקטים פתאומיים מזוירים, בלתי-טבעיים, ריטוריים, רגשניים, עשויים ומוזיפים, שקו פשוט, נקורה טבעית של אמנות פשוטה, הנובעת מעומק הלב, מגלים לנו הרבה יותר מכל חדודי-המח שבהם.

כשאני מתעמק בספרו של זנגויל, אני מוצא בהם שני כחות נלחמים זה

בוה, שתי נמיות מתנגדות זו לזו, שמעכבות זו את זו בהתפתחותן. מטבעו הוא נוטה ביותר להריפלקסיה, מוגו היהודי מביא להתרחק מהרצאת המעשים ולהתעמק בחטוט נפשי ורקמה פסיכולוגית, אבל על ידי חנוכו האנגלי רכש לו בעל כרחו את האופן האנקדוטי של הספרות הספורית בלשון אנגלית. אילו היה זנגויל בעל כשרון גדול, היו מתמוגים בנפשו שני אופני ההרצאה הספורית האלו והיו לברכה בקרב ספוריו, ואז היה ביכלתו לברוא לנו ספור הגון מן החיים שברחוב היהודים; אבל לזנגויל חסר הכשרון הספורי הגדול וחסר כח היצירה הגדול. הוא רק פקח, החושב, שעל ידי הסתגלות ידועה אפשר לרכוש „אומנות” בכתבת ספורים: ילחיות למספר. הוא פקח, שבהלצות—לא בחדודים, אלא בהלצות יהודיות—הוא יכול לבדח ולענין את הגבירות באיזה פלון. ועל כן מתרועעים בקרבו שני האופנים האלה, הריפלקטיבי והאנקדוטי, וכל אחד ואחד פועל לרעה על חברו. הצד האנקדוטי מחניק בספוריו את הצד הריפלקטיבי, והאופן הריפלקטיבי מרתק בכבלים ומכביר את מרוצת האנקדוטה. רק בספור „בתולה” הוא מסח את דעתו מנמיותו הטבעית לריפלקסיה ולחטוט ומוסר את עצמו ברשות האופן האנקדוטי. הרצאתו בספור הזה זורמת במרה הראויה והאנקדוטה הולכת ומתפתחת לפנינו בלי כל עכוב ובלי עמקות וחריפות, יש כאן הרצאה פשוטה וקוים ישרים ואותה טבעיות הנמצאת בהרצאה רגילה שבשיחת רעים, שכל עיקרה אינה אלא לענין את השומעים ולכלות את העת. אבל בספור זה אנו רואים ביותר את אי-יכלתו של זנגויל ורפיון כשרונו ואנו מכירים, שכל כחו הוא רק לחקות ולהעתיק מה שקרא בספרות האנגלית. כדי לעורר אינטרס בלב הקוראים ולהנביר אינטרס זה, הוא מגבב אמצעים מבהילים על אמצעים מבהילים, כתליה בענף עץ וגולנים יהודים, שרוצים להרגו בשביל שהוא רוצה לשאת לאשה את ה„בתולה”. זנגויל אינו מכיר את כל הזיוף המנוחך שבכל האמצעים האלה. הוא אינו יכול להסתפק באינטרס הטבעי, שיש בשיחה פשוטה והרצאה מצוייה, ובעל כרחו הוא מתחיל לנבב מקרים פתאומיים ומבהילים. בשאר ספוריו מתגבר בו כחו הריפלקטיבי—ומרוצת האנקדוטה מתעכבת ועל פירוב גם נסוגה אחור מפני התגברות התכונה הריפלקטיבית. ואז מתהפך זנגויל למספר-אפיוורות, כלומר, הוא עוזב את הדרך הישנה של התפתחות הספור ומפנה את לבי למקרים צדדיים, שאינם נוגעים לגוף הספור ואינם מוסיפים כלום על אפים של הגבורים, כהסופרים הזקנים בספרותנו העברית, שהיו נכונים להקריב את רעיונם ומגמתם בשביל מליצת הכתוב, כך מפקיר גם זנגויל את עצם הספור ומסח את דעתו ממרוצתו הטבעית והתפתחות מעשי הגבורים ותכונתם ומפנה את לבו למאורעות צדדיים. שהוא מרכיבם בספוריו ביד חזקה לצורך ושלא לצורך. „מלך הקבצנים”, שהוא היותר גרוע בספורי זנגויל, ו„ילדי הגטו” הנחשב בין המעולים שבהם, הם רק אוצר של אפיוורות בלי שום קשר ספורי. הציור הקטן „לאין מרפא”, שהרבה ממבקרי זנגויל חושבים אותו ל„נחמד”, הוא טפוס ביותר לכשרונו של זנגויל. מלבד מה שחסרים בו ההתרכזות האמנותית והצמצום היצירתי, אנו רואים בציור הקטן בן העמודים האחרים את הבתו היתרה של זנגויל לאפיוורות של מה-בכך וחדודים של בטלנים, בפתחה הוא רוצה לצייר את הסביבה, ומה עלה בידו? לא כלום. רק לעג דרשני על יחוד מקום מיוחד בבית-התפלה להנשים

הזקנות וחדודים אחרים על משה המשוגע והסברת=פניו להנבנת, את הסביבה של בית=חולים ואוירו המלא אנחות ובכיות, קנאה ושנאה, גאווה ושפלות,-- אותה הסביבה של בית=חולים ובית=מחסה, שהיא מלאה בריות זקנות וחלשות, אשר בנחרת גסיסתן מורגשות התאבקות הנמיות והתרועצות הכחות,--סביבה זו לא תמצאו בפתיחת הציור, כי לציור כזה אין די צבעים בתיבת=צבעיו של זנגויל. בזכרנו שמורים חדודים, הלצות, מקרים צרדיים,--ובמטמונים האלה הוא מוכה ביד רחבה את קהל=קוראיו לצורך ושלא=לצורך.

רומאנטי הוא זנגויל, אף על פי שהחומר לספוריו וציוריו אינו לקוח מן הספירות העליונות, רומאנטי באופן הרצאתו וציורו, צבעיו קולנים ועוקצים, חדים וגסים, מסמאים את העינים וקורעים את הלב, לדוגמא יכולה לשמש הסקיצה שלו: שטן מקטרגי. בסקיצה זו התאמץ זנגויל ליתד את המלחמה שבין מיפיסטופלס והצלם. רבקה גרינביץ לוחמת עם הגבן המסית על נשמתו של משה גרינביץ בעלה, בציור זה לא חס זנגויל על צבעיו. כרומאנטי אמתי, הוא מרבה להשתמש בצבעים מפריזים ורגשניים, שסוף סוף אינם אלא מזויפים, כשרבקה שבה מבית=הכנסת לביתה בליץ יום=כפורים, "מתרומם חתול שחור מתחת לשלחן ודבר=מה לבן ורק מתעופף מן החדר בעד החלון הפתוח החוצה". כשאומר הגבן המסית: "אני הוא העד", אין אמירה פשוטה זו בת שלש מלים נשמעת כאמירה פשוטה ורגילה, אלא, באזניה של רבקה מריעים אלפי קולות בלעג ובשריקות משונות: אני הוא העד, וכשמש בעלה מכבה בליל כל "נדרים" את נר=הנשמה, "מתחולל בחשכת הקבר, שכסתה את החדר, קול צחוק איום ומריע מכל פנות החדר. ורבבות פנים נוראים נראים מתוך האפלה לעיני האשה האומללה ומתנועעים ומפטפים באזניה", וכל זה אינו מכפיק לזנגויל הרומאנטי, בתיבת צבעיו נמצאים צבעים עוד יותר מבהילים, והוא משתמש בהם ביד רחבה ובעין טובה, הוא מוסיף על הצבעים הקורמים עוד: עיני=חתול ירוקות ומפיצות=זועה, מקלעת נחשים ושרפים מתפתלים בנפתולי=זעם, המון שדי=שחת, רבבות רוחות=טומאה, חלום ארוך על אודות נשמות הקדושים. ואחר=כך--המלחמה האחרונה בשעת גסיסתו של משה גרינביץ; הגבן מאיץ בו, שימיר את דתו, ורבקה אשתו דופקת בדלת וקוראת, "שמע ישראל!" -- ממש כמלחמתה של מרגאריטה בבית התפלה, ואותם האמצעים המבהילים והדמיוניים הסבו את עיניו של זנגויל מלהכיר את השקר הגס שבתאור תכונתו של משה גרינביץ. יהודי שהוא נושק מזוה ומתפלל בבית=התפלה, שצבו כואב על שאין לו "קדיש", והוא משיח את צרות לבו במזמורי ההלים,--יהודי כזה מוסר את עצמו בידי מיסיונר רק בשביל שספר=תורה נפל מידו משה גרינביץ המגביה, אשר בשעה שעולה על רעינו, כי הספר יכול לנפול מידיו, עובר רעד בכל עצמותיו ואשר כשכבר נפל ספר=התורה מידו לא הניח לאחרים להרימו בשביל שהמצוה לו היא,--משה גרינביץ זה משליך את הספר על ראש ילד והולך אחרי איזה מסית רק בשביל שה' שלח ברכים ורעמים והפיל את ספר=התורה מידו! שקר גס כזה יכול לבדות רק רומאנטי, שעניו טחית מראות את האמת הטבעית, אדם פשוט, אף אם אינו אמן, יודע, כי בשביל נפילת ספר=התורה לא יבוא המאמין להטח דברים כלפי מעלה. אדרבה, הוא עוד יהרהר בתשובה, שהרי

נפילת ספר-התורה תהיה בעיניו כעין אוהרה מלמעלה וכעין עונש משמים . ומה הם ספוריו האחרים של זנגויל, אם לא אי-הכרת המציאות, פקחות יתרה מצד הרעיון ופסיכולוגיה עשייה ומלאכיות! „יוסף בעל-החלומות“, הרוצה להיות למופת לאחיו היהודים ולהראות להם, שאפשר ליהודי להפגש בברית הנצרות בלי כל טובת הנאה, צלה היהיריה הפשוטה, המוליכה את בנה העוד אל האפיפיור שברומי כרי שירפאהו מעורונו, - כמה הם רחוקים מן המציאות הפשוטה! וזנגויל אפילו לא נסה לאמץ עי אמת אמנותית. וזנגויל הוא רומאנטי (ובשביל קיראינו וסופרינו, הרגילים לדון את האמן רק על פי רעיונותיו ולא על פי ערכו האמנותי, אני מוכרח להטעים כאן, כי את משפטי על זנגויל הוצאתי לא על פי החומר, שהוא משתמש בו בספוריו, אלא על פי האמנות שבציורו והרצאתו), ובשעה שמקצועו מכריחו לשים את לבו אל המציאות הפשוטה והחיים היומיים, הוא נעשה, ככל הרומאנטיים, רגשני ומילודרמטי עד שהשיחות והאפיונות שלו טובעות בים של דמעות. התחלת הספור „ילדי הגטו“ בתאור המחזה של בית-תבשיל-לעם ובתאור המחזה האחר, איך אסתר הקטנה נושאת את קדרת המרק למשפחתה הרעבה והקדרה נופלת מידה ונשברת, והיא מקבלת כסף לצרכי החג ואוברת את כספה, - ממש כמו בספורי אייזן סי עליו השלום; או אותה הרגשנות שבציור התעוררות האהבה של מנדל הימאס לאשתו הזקנה אחרי ארבעים שנה של נשואים ריקים מכל אהבה; או אותו הציור של מחלת בנו של משה וגיסיתו, שהוא ספוג כלו דמעות מילודרמטיות; או אותו הפרק, שבו נודע להרב, כי חתן בתו הוא כהן, וזנגויל מבליט בו את המלחמה הפנימית על ידי העוויות-פנים תיאטרוניים; או אותו הציור „שומרת המוסר“, שבו מעלה על לבנו הנבורה סאלי ברנשנותה היתרה ובסבל הכבד שעל שכמה את העניות המתענות שב„מסחרי פארו“, - כל הציורים הללו מראים לנו את ערכו האמתי של מכחול-זנגויל, - מכחול, שהוא טבול בצבעים קולניים והוא טובע בים של דמעות.

ובשעה שמעין דמעותיו של זנגויל הולך ונסתם, הוא מתחיל לבדח את דעת הקוראים על ידי העוויות הפנים ועקימת האברים, - בדיח, שהוא מצוין בכל ה„ספרות השמנדריקית“, וכל מי שקרא את „ילדי הגטו“ יזכר, שה„שמנדריק“ של זנגויל אינו נופל מן ה„שמנדריק“ של גולדפאדן. זוהי קאריקאטורה נסה, העשויה בכיינה תחלה לגרות את עצבי הילדים וההמונים הגסים, כרומאנטי אין זנגויל רגיל בתאור, וכמעט כל גבוריו הם שלד של עצמות בלי בשר ועור, רק פה ושם גברת הת חלה רפה של הכלטת איווקים; אבל כיון שהגיע ציורו של זנגויל לאיזה התפתחות, עיני הצייר מסתמאות והוא פוסק מלראות את כל הנעשה סביבותיו וגם אינו מכיר עוד במעשה-ידיו. נפש ההמון היא סך הכל של התאחדות נפשות היחידים; ואותה ההתאחדות, העושה את נפש ההמון, פוגמת את נפש היחיד בזה, שהיא מתקרת ממנה דבר-מה, ואולם זנגויל, כשהוא רוצה לציר את היחידים, הוא מבליטם על ידי ציור ההמון, ומתוך כך היחידים שלו הם תמיד לקוים (כאלה הם כמעט כל היחידים שבספור „ילדי הגטו“). שיחותיהם של גבוריו אינן באות לשם תאור תכונתם של אותם הגבורים, אלא כדי להאיר את הסביבה ומנהגיה או לאחות את הקרעים הבודדים, וכשהוא רוצה להבליט

את היחידות האישיות, הוא תולה פעמון בצואר נבורו, כדי שיתעוררו הקוראים על ידי צלצולו החזק וירעו עם מי יש להם עסק. ופעמון כזה תלה זנגויל בצואר המשורר העברי מלכי-צדק. בכל פעם שהמשורר הזה פוגש איזה אדם, הוא מבטיחו, שרק שניהם בלבד יודעים את הלשון העברית כהוגן, והוא אמצעי רומאנטי, שמשתמשים בו כל חסרי היכולת האמנותית! את אישיותו של המשורר מלכי-צדק לא היה ביכולתו של זנגויל להבליט כהוגן, ורק כזה, ששם בפיו פראזה אחת, שהמשורר חוזר עליה מדי הופיעו לפני הקוראים. מדמה זנגויל, שכבר תאר אותו עד בלי די, ומעתה מותר לו לעשות במשורר האומלל כרצונו ולבדח על חשבונו של עלוב זה את דעת הקוראים לצורך ושלל לצורך.

רומאנטי הוא זנגויל, אבל דמיונו הוא קצוץ-כנפים. הוא אינו יכול להרקייע שחקים, והוא מכרכר ומדלג בבצות ואגמים, והרכבה זו של רומאנטי עני ברמיון מעוררת רק צחוק. "שומרת-המוסר" היתה יכולה להיות חומר טוב בידי מספר בעל-כשרון. הבת השומרת על כבוד אמה ומשפחתה, הבת המקריבה את עצמה בעד אמה ומשפחה, ובכל זאת קרבנותיה אינם לרצון; האם מתמרמת עליה והכל חושבים אותה למפריעה את שלום המשפחה ואשרה--חומר כזה בידי מספר בעל-כשרון היה נותן מקום ליצירה נעלה; ואולם מידי זנגויל יצא איזה ציור מטושטש וספיר מלא פגומות, תמיות וזרות. "תיבת נח" היא גם כן חומר טוב. בלב אחד מן הגולים, שגר אלהים עוד בוער בו, התלהב זיק-התחיה למקרא קול-קורא של מרדכי עמנואל נח על אודות קבוץ-גלויות. יסוריו של האיש בעל-הרגש, שאיפותיו ותקוותיו היו יכולים לשמש בידי מספר בעל דמיון לחומר של ציור נעלה; אבל דמיונו של זנגויל הרומאנטי והקנטימנטלי אין כל מעוף, וכשהוא מרגיש נחיצות להתרומם למעלה, הוא עושה קפיצות בלתי-טבעיות, שנראות כזחילות ממושכות. לעתים רחוקות עולה בידי זנגויל להבליט פרטים אחדים טבעיים ואמתיים-- למשל, שאלת המלח של אותה האלמנה, הסובבת את משה אַנְלֶם--; אבל הפרטים האלו אינם מתחברים בספוריו לתמונה אחת מבהיקה ומאירה; הם נכתבו בלי כל אמנות, וכשזנגויל מביאם הוא נראה לנו כנוסע, השמח לכל מקרה להצטיין בדיעותיו.

מאמיו אינו בקורת מפורטת על ספורי זנגויל, כמאמרי זה התאמצתי לציין בקיים אחדים את מהות-כשרונו של המספר היהודי האנגלי. אמנם, הייתי יכול לעשות זאת במלות האחדות; לזנגויל אין כל כשרון. אבל זנגויל הוא מפורסם ופרסומו האירופי יכול לעורר את עיני הקהל העברי, ועל כן השתדלתי לנתח את כשרוני ולבדוק אחרי מהות ספוריו.

לא אכחד: יש בלבי נגוד פנימי אל המספרים, המתארים את חיי היהודים בלשון אירופית. כי תמיד כשאני פוגש ספור ממין זה אני יודע מראש מה שאמצא בו: חקירה בדבר סבות מומי היהודים, הגנה כלפי הצוררים, כתב-אשמה, התנצלות, התרגשות ועוד דברים נכבדים כאלה; אבל אמנות יוצרת, שתטעימנו את רעידת החיים בתיך אותה הסביבה, שהיא עוסקת בה, אמנות יוצרת, שתראנו את

התקמות החיים וההווה בתוך אותם העולמות, שהיא מצוית, אמנות יוצרת, שתעביר לפנינו את כמישת החיים ופריחתם, את חניקת החיים והתפרצותם, את גני-החיים וקברותיהם, אמנות כזו לא אמצא בספורים מחיי היהודים הכתובים בלשונות אירופיות, מדוע ולמה?—איני יודע, אבל עובדה היא זו, שאי-אפשר להטיל בה ספק, עברו על כל אלה הספורים מחיי היהודים בלשונות לועזיות, שבשעתם הרעישו עולמות וקנו את עולמם בשעה אחת, ונסו נא להעריכם בהערכה אמנותית, ואז תראו, שאפילו שורה אחת שלמה במובן זה לא תמצאו בכל הספורים הרבים, ליבנדא, יוסף רבינוביץ, בהרב, פראנצו, קומפרט, ברנשטיין (ועל הנוצרים, שבאו לכתוב על חיי היהודים, איני רוצה לדבר כלל ועל המספרים החרשים אדבר במאמרים אחרים).—כל השמות האלה, שהרבו להרעיש את עולמנו הקטן בשעתם, מה הם ומה כחם כשנבוא למדרם במדה אמנותית ונסיה את דעתנו מרעיונותיהם, שאיפותיהם ומטרותיהם, שבודאי היו כרוכים טובים ומעילים בשעתם? אף יצור אחד חי, אף נשימה אחת, אף דפיקה קלה של לב ועורק-חיים לא תמצאו בתוך מעי-המפלה הזאת!

לפעמים אני חושב, כי אך מקרה הוא, שבין כל הספורים הישראליים בלשונות אחרות לא נמצא אף ספור אחד אמנותי: מקרה הוא, שלא נזדמן בעל-כשרון אמתי לתוך חבורת הסיפרים האלה, אבל בהעריכי את הספרות היהודית הכתובה בלשונות אירופיות, שיוצריה נהחנכו בחנוך אירופי, לעומת הספרות היהודית בעברית וז'רגונית, שיוצריה הם על פי רוב חניכי-החדר ואף על פי כן הם יותר אירופיים ויותר מודרניים מחבריהם ויצירותיהם הן יותר אמנותיות מיצירות חבריהם בספרות היהודית בלשונות אחרות,—אז נדמה לי, כי לא מקרה עובר הוא חוסר-הכשרון ביצירות האחרונות, אלא תוצאה הכרחית מתוך מצב הדברים.

הקהל, שבעדו ובלשונו כותבים המספרים היהודים בלשונות אירופיות את ספוריהם, הקהל הזר הזה מכריחם לקשט במדה נפרזה או לקלקל את חימר ספוריהם, אבל לא להראות את הדברים כמו שהם, וגם בשעה שהמספרים האלה אינם נכנעים—מסבות ידועות—מפני קהל קוראיהם, גם בשעה זו הם עומדים תחת השפעתו של הקהל הזר, שמוצא חפץ בספורים יהודיים רק בשעה שהם מצטיינים בחדשות וזרותם; והשפעה זו מביאה את המספרים היהודים לידי כך, שהם מבדילים בין האדם והיהודי, וממילא הם מחלישים ומשטשים את יסוד ה"אדם" שביצירותיהם ומבליטים ביותר את הצורה החיצונית של ה"יהודי", שהיא המענינת בזרותה וחדושה. וכך יצאה להם ספרות של "יודאיקה" או, יותר נכון, ספרות קאריקאטורית שלא מדעת, שכל יהדותה מסתמנת בסימנים גסים וחיצוניים, בלי יסוד ושורש בעולם האנושי.

הסבות הללו בלבד כבר מספיקות הן לכאור לנו, מפני מה שפל ערכם האמנותי של הספורים היהודיים בלשונות לועזיות, אבל יש עוד סבה אחת, והיא, לפי דעתי, יותר חשובה ויותר עמוקה, לכתוב מחיי היהודים בלשון זרה ליהודים ולחיהם—זהו בעיני לצייר ציור-נוף בלי צבעים, את הצבעים אי-אפשר לתרגם; וכך אי-אפשר לתרגם את הכח הנעלם, המחבר את חיי העם אל לשונו, שנתפתחה באותם החיים, ועל כן ספגה לתיכה את רוח העם, אורותיו וצלליו, את הדבר

הזה אי־אפשר למסור בלשון נכריה. כל התרגומים מחסרים דבר־מה מן היצירה האמנותית, אף על פי שהמתרגמים הרי מוצאים לפניהם יצירה מוכנת ועליהם רק להריק אותה מכלי אל כלי, והתרגומים הבאים בשעת־היצירה, ככתיבת ספורים בלשון שאין גבורי הספורים נזקקים לה, לא רק מחסרים, אלא גם מקלקלים ומאבדים את היצירה האמנותית. הספורים הנכתבים בלשון עברית, שאינה מדוברת בפי הגבורים, סוף־סוף הרי משתמשים באותם הבטיים הטפוסיים של הלשון המדוברת, שהם שאולים רובם ככולם מלשון עברית, ואולם אותם המספרים, שהם כותבים ספורים מחיי היהודים בלשון זרה ליהודים, הרי בדבר זה עצמו כבר וְתָרוּעַל האמצעי היותר טוב של היצירה, על הצבע היותר מבריק והיותר מכליט שבמכחולם. והתרכוּת כשרונם לשם התאמת החיים, שעליהם הם מספרים, עם הלשון, שבה הם מספרים,--התרכוּת זו כבר מוציאה את רוב כחם האמנותי לבמלה.

משורר קדמון על השירה.

מאת

דוד כהנא.

המשורר הנשגב ר' יצחק ברי' שלמה המכונה אלהרב, שאין אנו יודעים בדיוק את השנה, שנולד בה, ישב בשנת ה' אלפים ק"ל למנינו במדינת קאסמיליה בספרד, ומלבד שהיה ר' יצחק חכם תורני ומהנדס גדול, היה אמן גדול במליצה ושיר וחבר גם תפלות ובקשות, חידות ומכתמים הרבה. בין שאר שיריו מצוין מאד השיר הגדול „איש מהיר“, שתכנו הוא—לענן והתול על אדם מתהלל במתת שקר, שהוא יודע הכל ועושה הכל. את השיר הזה הדפסתי כבר ב„השלח“ (1) עם תולדות המשורר בראשו. עתה אני מוצא לנכון לתת ב„חיבורת המאה“ שיר אחר של ר' יצחק אלהרב, שהוא קטן בכמותו, אבל חשוב הוא מאד באיכותו ולא רבים כמותו בספרותנו העתיקה. הוא מתחיל במלות: „השיר צועק“, והמשורר חבר אותו נגד אותם החרוזים, שהיו מרובים בישראל בכל הדורות וגם בדורנו, שהשיר היה להם למלאכה—מלאכת השיר, בעוד שבאמת לא נחה עליהם רוח השיר מעולם.

השיר הזה נדפס לראשונה מתוך כ"י ישן בגליונות „המזרח“ („ליטטערא“ טורבלאטט דעם אָריענטס) לשנת 1850 (נ"ו 16), בלי נקודות ובשבושים; ואנכי השתדלתי לתקן את נוסח השיר ההוא כראוי וגם לנקד אותו. בכל שורה של השיר הנתון בזה יש ח' תנועות. ותכנו, כמדומה לי, לא נתישן עדיין, כי גם בספרותנו החדשה יש למצוא לא מעט מאותם הרברים, שלענן להם והתרעם עליהם ר' יצחק אלהרב... וזהו גוף השיר:

השיר צועק על מפלתו.
כי פשט בְּגָדֵי תַפְאָרְתוֹ.
הָיָה בִּימֵי קֶדֶם נָשִׂיא
וּבְיָדוֹ קָמָה מִמֶּלְכֻתוֹ.
כָּל חֶכֶם לֵב וְנָבוֹן לֶחֶשׁ
תָּמִיד סָרִיס אֶל מְשֻׁמְעָתוֹ.
אֲנָשִׁי מוֹסֵרִי אֲנָשִׁי מְדוּזָה.
הוֹכְנוּ שׁוֹמְרֵי מְשֻׁמְרָתוֹ.

ושלמה בקפרי הִיהַ
 10 הָרָאשׁ, וְשִׁיר רֵאשִׁית מְשַׁלְתּוּ (1),
 שְׁקֵלֵי קֶרֶשׁ, מְשַׁלֵּי נֹעַם,
 בְּרָאִי מוֹצֵק חֹזֵק חֶסֶד.
 רֵב יִצְחָק מְהִיר הַשָּׁבֵל
 חָצֵב כָּל שִׁירֵי מַחְבֶּרֶתוֹ (2) ;
 15 בְּמָה נִבְהוּ, בְּמָה עָמְדוּ
 שִׁירֵיו, בֵּין בּוֹכִים שִׁבְתּוּ ;
 שִׁיר הִלְוֵי כָּלִי חֲמֻדָּה ,
 חֶלֶב וְדִבְשׁ וּמֶן אֶתוֹ (3) ;
 מְחֹק, נְעִים, לְמֵאד עֶרֶב,
 כָּל דְּבָר נִמְצָא עִם עֲטוּ.
 20 וּבְנֵי עֲזָרָא שָׂרֵי צִבְאוֹת־
 הַשִּׁיר, אֹמְרִים אֵת מְרַבֶּתוֹ (4) ;
 הִמָּה רִבְבוֹ, הִמָּה פֶּרֶשִׁי,
 הִמָּה חֲרָבוֹ, הִמָּה קֶשֶׁתוֹ .
 25 כָּל אֱלֹה עִם הַזֶּרֶם הָיוּ
 שָׂרֵי הַשִּׁיר, אֹכְלִים פֶּתוֹ .—
 אֵךְ עֲתָה אֶל-אֶרֶץ נִפְלִי,
 שָׁפֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם .
 כָּל אִישׁ פָּתִי, כָּל אִישׁ סָכֵל
 30 לְצוֹד שִׁירִים פֶּרֶשׁ רֶשֶׁתוֹ .
 מְלֹזֹת שׁוֹנֹת עִם קוֹל עֲנֹת
 וְשִׁמְיעַ מִתּוֹךְ מִכְמֶרֶתוֹ .
 שִׁירוֹ הוּא שִׁיר מְעוֹד וְכֹתוֹת (5) ,
 נְתוּק, בְּרוֹת מִצְמֶרֶתוֹ .
 35 צִתְנָה וְסָחִי אֶל כָּל שׁוֹמְעֵי,
 כָּל אִישׁ עַל שִׁכְמוֹ מִשְׁאֲרֵתוֹ .

(1) כוונתו לר' שלמה בן גבירול. וכן אמר עליו אחריו: „כל המשוררים, אשר היו לפניו, שירים לנגדו רוח ותהו ואחריו לא קם כמותו ובן; והוא טעמו למלך על כל בני עמו, שיר השירים אשר לשלמה" (עין בס' תחכמוני, שער י"ח).

(2) כוונתו לה' יצחק בר' יהודה אבן גיא, שהיה רב באליסאנא בימי ר' שמואל הנגיד והוא היה חכם גדול בתורה ובחכמה יונית וגם משורר ופייטן גדול. עין בספר „חטרה גנוזה" גוף ז'.

(3) כוונתו להמשורר הגדול ר' יהודה הלוי.

(4) כוונתו לר' טשה בן עזרא ואחיו הגדול ר' יצחק בן עזרא, וגם להראב"ע.

(5) מלות „הוא" הופסתי סה להשלים מספר ח' תנועות.

צִלְלִי - זְכֵרֹנוֹת.

א.

אינני יודע אל נכון, אם כבר שבק חיים לכל חי או עודנו חי באיוו עֲנִיה קטנה, באופן האחרון, הוא עתה כבן שבעים וחמש שנה. אנכי נודעתי אליו לפני חמש ושלשים שנה, כאשר „טעמתי בקצה המטה מיערות ההשכלה“, ומן ההקדמות של הגאון מלביים לפירושו על תנ"ך עברתי לספרי מליצה ממש, ומהם לספרי מינות-לספרי אברהם מאפו... אז הייתי למשכיל ממש, ולו נודע הדבר, כי נתפש ברשת ההשכלה עוד צעיר אחד, וישתדל להכירני ולקרב אותי אליו. חבה יתרה נידעת ממנו אלי, כי=על=כן הייתי מבני החסידים, מאלה אשר שמרו את בניהם מלכד ברשת המשכילים ויקיפו עלינו חיל וחומה, ואחרי אשר עלתה בידי לתת פִּרְצָה בחומת ביתנו, הנה חשב לו הוא לחיבה לעזור בידי בכל אשר יוכל להרחיב את הפרץ ופקרוע חלון אחר חלון בבית אבותי האָפֶל.

הוא היה אז מלמד, מלמד פשוט, ואולם אך האבות העשירים נחנו את ילדיהם על ידו ללמדם „תורה ופסוק“, כשהגיע זמנם ללמודי הגמרא, הוציאו אבות הילדים אותם מחדרו, אם כי היה כחו גדול גם בתלמוד. הוא ידע את שתא סדרי משנה על פה, והיה כמעט בקי ברוב המסכתות. אבל בהיותו „משכיל“, לא האמינו האבות בדיעותיו בתלמוד, או יראו שמא יורה פנים בתלמוד שלא כהלכה, ואם כי היו לו תלמידים מבני העשירים, בכל זאת ידע מחמור תמיד, כי לא הרבו התלמידים ללמוד אצלו, ועליו היה לבקש לו כמעט בכל זמן תלמידים חדשים. הוא באמת לא היה „פועל“, מה שנקרא בשפת המלמדים, את תלמידיו לא הכה מעולם ולא העניש אותם, וגם כל שיטה מיוחדת לא היתה לו: ויש אשר היה מפסיק מלמודיו עם התלמידים ומתעסק בלמודים אחרים לעצמו. פעם אחת באתי אל „חדרו“ באחד מימי הקיץ לפנות ערב. עוד בחצר ראיתי את תלמידיו כלם משחקים, וכאשר נכנסתי אל החדר ראיתי את המלמד יושב ולומד על פה נטיות הפעלים בלשון אנגלית...

הוא היה נבה=הקומה, חסון וישר כאלון ורשמי פניו אצילים מאד. אשתו ישבה תמיד בעיר מולדתה, והוא פקד את נוהו רק פעם או פעמים בשנה. עודנו אברך היה מן הפרושים בבית תפלה אחד בוויזנא, ובשברון לב עד מאד ספר לי על דבר מאורע אחד, שקרה לו בהיותו שמה. הדבר היה בחורף תרי"ד, ובעת ההיא מת מיכל לבנון. זה הפרוש כבר היה נתפס למינות, וידע את האסון אשר קרה את הספרות העברית, במות המשורר הצעיר הזה, ואולם מיתתו של המשורר הביאה שמחה בלב יתר הפרושים, והמה התחוללו וישמחו כי מת

האפיקורס בנו של האפיקורס, וישתי משקה ויתנו גם להפרוש המשכיל לשתות עמם. „את הדבר הזה—אמר לי ברגש—לא אשכח לעולם ולא אסלח לעולם למיררי האור האלה. כי לוא נמנעתי מלשתות, אז היו בודקין אחרי שמא נזרקה בי מינות, ויראתי פן יחפשו בצקלונִי, ואז הייתי עדי אובר“.

— ומה היה שמה בצקלונִך? — שאלתי.

— ספר מלים אשכנזי—למיני. את השפה הרומית למדתי בוויילנא, כי

במקרה קניתי בשוק ספר מלים ישן במחיר איוו אנורות.

הוא ידע כמעט את כל השפות האירופיות וגם את השפה הרומית. אופן למודו את השפות היה אופי. הוא לקח ספר מלים של השפה החדשה אשר אמר ללמדו, וישנן בעל־פה את כל המלים עד תמן, ואח"כ נגש לקרוא ספרים מאשר השיג בשפה ההיא, ואולם עד כמה יכול היה להשתמש למעשה בדיעותיו את השפות נוכחתי מן המקרה הזה. אנכי קניתי לי מאת מו"ס בווארשא ספרי מליצה אחרים, ואולם יראתי את אחי הגדול פן ידע לו כי מביא אנכי ספרים חיצוניים לתוך ביתנו, ולכן דרשתי מאת המו"ס כי ישלח אלי את חבילת הספרים על שם מיודעי, המלמד הזה, ואולם כאשר באה ההודעה מן הפוסטה כי החבילה נהקבלה, פחד האיש ללכת בעצמו אל הפוסטה, מפני שאינו יודע לדבר שמה אל הפקידים בלשונם, וכאשר הלכתי אני עמו והפקיד שעל מסירת החבילות נתן לו את הפנקס לחתום שמה את דבר הקבלה, לא ידע מה לכתוב ואיך לכתוב. והאיש הזה ידע בדיוק כמה שירים תרגם ויוקבסקי הסופר, וכל חלוקי הדעות שבין המוקדקים הרוסים.

ויותר שהיה, כפי הנראה, בור סיר שלא אבר טפה מכל אשר קרא ולמד בימי חייו, ע"ד היה אופן קריאתו בספריו האהובים לא קריאה סתם, אך למוד בעיון ובשקירה. את הספר הגדול „דברי ימי היהודים“ של גרץ ידע לחלקו ולדפיו. „זה נמצא בחלק החמשי דף פלוני ופלוני“—היה אומר ולא שנה. ואני נוכחתי פעם אחת, כי באופן כזה ידע כמעט את כל הספרות העברית, הן בלשון־הקדש והן בלועזית. לאיזה חפץ ספרותי דרושות היו לי ידיעות מן הספרות, ואנכי אז איש צעיר ולא ידעתי את המקורים, אשר מהם הייתי יכול למצוא את הידיעות הנחוצות לי. פניתי אל מיודעי זה, משכנו היה אז בחדר שני של בית־תפלה אחד. בית־התפלה היה מיסורו של עשיר אחד, והבית היה קטן והחדר השני היה יותר נראה לפשפש, קטן וצר ונמוך־תקרה, ולאורך שני כתליו עמדו ארונות מלאים ספרים. לצד הכותל שבו החלון האחד של החדר עמדה שורה שלמה של תבות־עץ, ולא מרת כלן שוה. על התבות האלה, שהיו מראות ספרים קטנים כספן של המלמד, שכב פרקן מיודעי זה, בהיותו אז קצת חולה. אדוני בית־התפלה ההוא (בית תפלות של רבי שמריהו לוריא במיה"ב דניפר) לא היו אנשים קנאים גדולים, וירשו לו להביא את ספריי „הפסידים“ לתחומי של בית־התפלה, ולכן בחר לו את המקום הזה לשבתי. והנה נגשתי אליו והצעתי לפניו את חפצי.

— יש עט עופרת בידך? — שאלני. וכאשר הוצאתי את העט, קרא לפני את כל המקורים, ויגדל ספרים לעשרות, יאת, העקרים ואת המורה נבוכים הראה לחלקיהם ולפרקיהם, הכל בעל פה, כמו שהולך אדם ולוקח מה שהניח אך זה רגע.

עד השנה הרביעית „להשחר“ של סמולנסקין, היה הוא החותם היחיד בעיר להירחון הזה. הוא קבל את „השחר“ מאת עורכו חנם, כאשר מכיר ומודע היה לפרץ סמולנסקין בעודם שניהם בשקלוב, ששם למד סמולנסקין תורה בבתי הישיבות. סמילנסקין שמר את בריתו למיודעו זה וישלח לו את חוברות „השחר“ חנם, וגם מכתב מלא כבוד וידידות כתב לו. כל הון לא היה שווה בעיני האביון הזה במכתב הזה, אשר התהלל בו וישמרנו עם המעטפה הצהובה. האומלל הזה, שהיה כרסו מלא ידיעות וספרים הרבה מאד, לא הרפס מעורו אף שורה אחת, ולא האמין בעצמו ובכל ידיעותיו, כי ישיכולת בידו, ביד איש קרוץ מחומר, לקבוע דברים בדפוס אשר יעמדו לעולם. ולכן התפאר מאד בכבוד פרץ סמולנסקין מכירו, הכותב ומדפיס ספרים, ושמו ושם אביו ושם משפחתו נדפסים שחור על גבי לבן לא רק בעברית, אך גם בלועזית. הוא היה נכון להיביל לבית המרחץ את בגדי האיש, היודע לכתוב ולקבוע דברים בדפוס, ובאיש כזה נהג כבוד וסלסיל עד מאד.

ואני מבשרי חזיתי זאת, צעיר הייתי ושלחתי מכתב אל „הצפירה“ בדבר עניני העיר, והמכתב נדפס. אז הראה לי את חוברות „השחר“, ואנכי אמרתי להבין דבר בשביל הירחון הזה. הוא שמח מאד, אבל לא האמין באפשרות הדבר, כי איש כמוני, בעל בשר ודם ועצמות, יערוך מאמר פת, ושמה, בווען המעטירה, יביאו את הדברים לבית הדפוס, ומסדרי האותיות יעזבו חיי עולם של ספרי החכמים והסופרים, ויתעסקו במאמרי איזה מאן-דהוא, שהוא יודע ומכיר אותו. אבל בכל זאת היה שמח מאד על עבודתי, ויקרא את מאמרי בכתב בעיון רב, „ויתקן“ איתו, כלומר: הוסיף מליצות וחצאי פסוקים ושמות נדרפים, ועבר על פני מאמרי פעמים רבות, הכל בעיון ובקולמוס בידו. וכאשר באה החוברת ומאמרי ראה אור, היה הוא הראשון אשר החל לפנות אלי ביראת הכבוד ובסלסול הרוממות, כאשר מי הוא, ומי אני. הוא קורא פשוט, השותה בצמא דברי סופרים, ואני—אני הלא הדולה ומשקה את כל הצמא... מכתביו אלי אחרי אשר נדפסו דבריו היו כתובים בהכנעה רבה ובכל כבוד ויקר ובשמחה רבה, כי זכה למצוא לו סופר עברי לידיו לו. וכאשר החילולי, כעבור שנים אחדות, להדפיס דברים בשפת רוסיא, גדלה עוד יותר יראת-הכבוד שלו אלי. ובעמל רב היה עולה בידו, כי ירהיב עוז בנפשו לכתוב אלי. הוא עוד הבין איך אדם מפרסם דברים בעברית, כאשר מכתבים בעברית כתב גם הוא; אבל כי יקום אדם מישראל, אדם שהוא יודע אותו פנים, ויכתוב דברים ראויים לדפוס, כמו שהיה כותב סיפר רוסי—את זאת לא יכול היה להשיג, ואחרי אשר זה מעל לגדר השגתו, לכן התיחס אל איש אשר כזה בכל כבוד. לו היו בן ובת. אשתו היתה בת סוחר בסוסים או רופא סוסים, ולא נתנה על יד אישה את הבן לחנכו ולגדלו, פן יוציאנו לתרבות רעה כמו שיצא הוא בעצמו. הבן נשאר אצל אמו ושמה נחנך, ומאת אביו נחל רק החשק לקבץ ספרים. וכאשר גדל הבן החל לעשות סחר-מכר בספרי השכלה, ואם צריך היה לאיזה ספר השתדל להשיגו בכל האמצעים, הן בכסף והן במשיכה... האב לא חפץ גם לדעת אותו, יען כי היה מרושש את אוצר הספרים של אביו, אשר אסף וקבץ ביגיעת בשר ובחשכו אוכל מפיו. ואולם את הבת נתנה האם

על ידו, והוא נתן אותה לבית הגמנסיה בעיר מושבו. היא היתה עלמה פשוטה. בלי כשיונות מיוחדים, ואך עברה ממחלקה למחלקה בציונים ממוצעים. אנכי נתודעתי אל אביה בעת אשר בתו למדה במחלקת הגמנסיה האחרונות. כאמור, לא הצטיינה הנערה לא ביריעותיה ולא בהשכלתה בכלל. ובכל זאת היה אביה מתפלא הפלא ופלא, בראותו את „החבורים“ אשר היתה כיתבת בביתה או בבית הגמנסיה על פי הדברים והענינים, שהיו המורים נותנים לפני התלמידות. „בתי זו—היה הצנא מלא ספרי הזה מספר לי נפלאות—כותבת מאמרים, „חבורים“ (co-членения) על דבר הפואזיה של פישקין, על אודות הנבורים בספורי לירמונטוב“ והיה פֹדֶשׁ את ידיו לכל רוח, לאמר: הנה זה ממפלאי אל הפלאות.

בסוף שנות השמונים למאה העברה, כאשר רבו הילדים העברים להכנס אל בתי הספר הכוללים, לא היו תלמידים למיודעי זה. העשירים הקדימו להביא את ילדיהם אל הגמנסיה, ובשביל התלמידים העבריים לקחו לבניהם מורים, לא מלמדים, אשר יורו להם את התורה ואת השפה העברית שעה אחת ביום. ואם כי היה מיודעי זה שומר מצוה, והיה הולך יחף בתשעה באב גם ברחוב העיר, ומעולם לא ראיתיו מברך ברכת המזון בלא מים אחרונים, בכל זאת מנעו בעלי בתים את ילדיהם ממנו, כאשר „ידוע“ היה לאפיקורס. מטה לחמו בעירי נשבר מעט מעט. ואולם בעת ההיא החלה „ההשכלה“ לחדור גם אל ה„ישובים“ ואל הערים הקטנות, והעשירים שבקרבם, בפרט אלה אשר נואשו מבניהם הגסים והפשוטים כי יהיו ללומרי תורה, בקשו להם מעיר הפלך מלמדים „משכילים“, אשר יעשו את בניהם הגדלים פרע בכפר או בעירה „לאנשים דהאידנא“, היינו ללמדם את שבע החכמות, למען יוכלו האבות להוציאם לשוק החתנים. אז נלקח גם מיודעי זה אל אחד הכפרים, אחוזת איש עשיר, ללמד לבניו תורה וחכמה ולהרריכם. השכר היה יותר מאשר הביאה המלמדות, וגם השלחן היה יותר דשן מן הלחם היבש אשר אכל בעיר, והתלמידים אהבו את הסוסים ואת היערות ואת הנהרות יותר מן התלמידים. ומיודעי היה שבע רצון מאד: במשך שנה אחת שגן את ספר המלים של שפת יון, ואצל אדון פולני אחד, השוכן קרוב לחצרו של בעליו, מצא את ספרי שקספיר במקורם, והוא קורא בהם ככל איה נפשו.

בפעם האחרונה מצאתי אותו לפני חמש עשרה שנה לערך. קומתו נכפפה ואור עיניו התקלקל מעט. לא עבודה קלה עבד בהן האיש הזה. הוא ספר לפני את מרי שיחו, כי אין פרנסה מצויה בביתה של בתו, שכבר נשאת לאיש ולה בעל ויִלְדִים. אבל אך רגע אחד דבר על אודות זה ומצבו החמרי הוא. לא זה לקח את לבבו, הוא ספר לי, כי עתה תלמידים חרשים לו בעירה קטנה בפלך מינסק, ואבות התלמידים המה אנשים עשירים, ואחד מן התלמידים אוהב לקנות ספרים, ולכן עֲלָתָה בידו לקרוא את הספרות החדשה העברית. ויתפלא הפלא ופלא: מאין נולדו סופרים עברים במספר רב כזה. ומובן הדבר, כי את כל הסופרים העברים, אחד לא נעדר, כִּבֵּד מאד וידבר על אודותם ביראת הרוממות. פתאום שאל אותי: האם עתה יִקָּר מקרך לבוא לפטרבורג?

—ומה לך שמה?—שאלתי.

—לא דבר. לא ראיתי מעודי ספרים סנסקריטיים. אולי אפשר להשיג ספר

מלים סנסקריטיים? נחוץ היה...

מרדכי בן הלל הכהן.

מִן הַמַּלְלָה אֶל הָעָם.

מאת

ד"ר יהושע מ. האָן.

הלכה פשוטה ומובנת מעצמה: העם, ככל אורגניסמוס שבעולם, מתפתח וגדל מאליו.

בהתפתחות זו וגדול זה אין אנו מרגישים מרגע לרגע, מטפח לטפח, אלא אחר זמן מרובה, אחרי שנשתנה האורגניסמוס העממי שנוי ניכר, אחרי שנתגדלו אבריו ונתרחבו ונתעמקו ונסחעפו תפקידיו הצבוריים—רק אז אנחנו מכירים, כי צמח כאן איזה חי שנושא את עצמו, ואת הגדול בעצם התהוותו אפשר לראות מרחוק יותר ממה שרואים אותו מקרוב. והרי זה כאותו הגדול של הילד, שהזר רואה אותו ומרגיש בו יותר ממה שרואים אותו ומרגישים בו ההורים והמורים, המביטים על ילדם או תלמידם תמיד, בלי הרף, בשביל עינם של ההורים עומד הילד תמיד בקטנותו, ורק כשהם רואים פתאום, כי „קצר המצע מהשתרע“, כי המלבושים נעשו קצרים וצרים, רק אז ישתוממו להכיר, שהיה כאן איזה גדול והם לא ראוהו, ובאופן זה הסמוי מן העין הולך ומתהנה ממש גדולו של האורגניסמוס העממי: אחרי שעברו עידן ועידנים, אנו משתוממים כשאנו רואים לפתע פתאום, שהאורגניסמוס פשט את צורתו הקודמת ולבש צורה אחרת, חדשה לגמרי, שחוגו נתרחב אחרי שנעשתה קשה לו הנשימה בחוגו הקודם, הצר, ורק אז אנו מחליטים, כי גדל העם הזה—מאליו.

אחרי שמתחתי קו תחת המלה „מאליו“ חייב אני לבאר את המושג הזה מעט, מפני שיש כאן מקום למעות. המלה „מאליו“, אומרת, אמנם, שהגדול ש, הקבוצה הלאומי נעשה באופן טבעי, ובהטעימה את הטבעיות שבהופעה חברתית זו, היא מרחיקה ממנה את המושג „מלאכותיות“. אבל בזה עוד לא אמרתי, שגדולו של העם אינו צריך לשום כלכלה מן החוץ, שאינו צריך לאמצעים מרובים ושונים, שאפשר וגם נחוץ לבראם בידים, באופן—מלאכותי. ההיסטוריה מלמדת אותנו, כי בכל פעם שהתקומם איזה עם נגד הלחץ והדחק, שהיה שרוי בתוכם, ורצה להשתחרר מהם, ובכל פעם שנשמעו מפי איזה מעורר ומנהיג הקריאות „הקיצה!“, „תחיה!“,—עומדים עליהם וצועקים כנגדם: „השטים הללו רוצים לברוא תנועה מלאכותית, בעוד שאף תינוקת של בית רבה יודעת, כי החיים עומדים רק תחת השלטון הבלתי-מוגבל של הטבע

בעצמו, ולא עוד, אלא שאפילו כל חכמי מזרח ומערב מתכנסים לא יבראו בהרימורטות שלהם אפילו יתוש קטן אחד, וכשמוציאים את המשפט החרוץ הזה מרמים, שכבר הומתה התנועה החדשה ולא תוסיף קום, אולם ה"תנועה", אם רק יש בה רוח-חיים, הולכת ו"מתנועעת", הולכת ומתפתחת, הולכת ונגדלה-מאליה. למה הדבר דומה? לאכר שבא לחרוש את נירו ולזרוע, או לגנן, שבא לקצץ את הזמורות המתות והמויקות או לתמוך ולאגוד את אילנו הדק, ואנו עומדים מן הצד וצועקים אליו: "גש-הלאה! אין כאן מקום לשום פעולה מלאכותית, מאליה תצמח התבואה ומאליו יגדל האילן", מיבן, שמאליה תצמח התבואה ומאליו יגדל האילן, כלומר: האדמה הפוריה והסכיבה המתאמת ניתנות את כחן המצמיח, ואם נזרע על צחיח סלע או נטע במדבר, אז לא יבוא לידי צמיחה ונגדל לעולם, למרות מה שנחריש ונזרע, הכח הפורה והמצמיח מונח בשרה עצמו, והוא-טבעי; אולם עלינו להסיר את המזיקים ולברוא תנאים נאותים, ופעולה זו היא-מלאכותית, תנועה מלאכותית באמת אין אנו יכולים לברוא בנוף-עממי מת כמו שאין אנו יכולים לברוא צמיחה מלאכותית על צחיח-סלע, ומהיכן אנו יודעים; אם יש עוד רוח-חיים באיזה גוף עממי, שאנו באים לעוררו בקריאתנו; "הקיצהו" ובקריאות דומות לזו-מאותן הקריאות עצמן אנו למדים, שיש עוד נשמה חיה בנוף זה, אם רק הקריאות האלו באות מן הלב, ולא רק מן הגרון; שהרי קריאות אלו הן חלק מאותו רוח-החיים, שהוא מתעורר לתחיה בחלק של העם היותר ער והעליל להתפעל ביותר, ואם הקריאות הללו באות מן הלב, אין ספק שהאורגניסמוס העממי, אם רק נעוררהו, ילך ויגדל-מאליו, באותו הכח החיוני שבו.

אולם צריך עוד להסיר את המכשולים ולברוא בידים את התנאים הנאותים להחיים הלאומיים, והתנאים האלה, שצריך ואפשר לברוא במחשבה קודם למעשה, הם חיצוניים ופנימיים, את התנאים החיצוניים בראו העמים בכל משך החיים ההיסטוריים-בחרבם ובקשחם, אבל אין כל ספק, שבתקיפה זו, שאנו חיים בה, יש גם אמצעים וכלי-זיון אחרים כדי לברוא בהם איתם התנאים החיצוניים, שהם הכרחיים להחיים הלאומיים, פעמים שהעמים-למשל, העם האנגלי-מרחיבים את חוג השפעתם וחייהם לא בחרבם ובקשחם, אלא בכסף וזהבם... אבל על התנאים החיצוניים אין אני דן עכשיו, אני רוצה רק להעיר על איזו תנאים פנימיים, שאפשר וצריך לברוא בדעה צלולה ובפעולות תכליתיות.

השאלה היא: כיצד מתחנך קבוצה של בני-אדם להיות לעם?
ה"אדם באוהל" באמת אינו "אדם שלם" ועוד רב המרחק בינו ובין האדם המדיני. אם אריסטו באר את הנדר "אדם", שהוא "חי מדיני", שפט הפילוסוף הזה על פי אותה הסכיבה המפותחת, שהוא היה חי בה, המדיניות היונית היתה כל-כך שלמה ומפותחת, עד שהמושג "אדם יוני-או "אדם" שהם על פי הקרמי-נולוגיה היונית, מפני שרק היונים היו קרויים "אדם" והשאר רק: ברברים!-כלל בלי ספק גם את התואר: מדיני. אמנם, בכלל עדיין אין התואר "מדיני" מונח במושג "אדם" סתם, האדם המדיני הוא תוצאתה של התפתחות ארוכה, ולא עוד, אלא שיש הרבה, הרבה מדרגות ב"מדיניות", ממש כמו שיש מדרגות הרבה באותה ה"התקרבות", השולטת בין החלקים היותר קטנים שבעצמים הדוממים,

וכשם שבעצמים הדוממים תלויים חוקם ומשקלם העצמי במדרגת התקרבות חלקיהם, —שליכך הברזל, למשל, יותר חזק וקשה מן המים, והמים מן האויר, — כך כחם של העמים השונים ומשקלם ההיסטורי—אם אפשר לומר כן—תלוי במדרגת מדיניותם: כל כמה שאיזה עם יותר מדיני מחברו הוא גם יותר חזק ממנו.

בתקיפות ארוכות של ההיסטוריה היתה התקרבות זו שבין החלקים העממיים, כלומר, בין היחידים, עוד חלשה ובלתי-צפופה, ביחוד במה שנוגע אל השדרות הנמוכות של העם, ולפיכך לא היה בבטויו הנמרץ של המשורר הפולני קראשינסקי, שהאצילים הפולנים הם הם העם הפולני, שום זלזול בכבוד העם, כי בטויו זה היה אמת גמורה. באותן השדרות הנמוכות, שהיו חיות חיי צער ועבדות, לא התפתחה המדיניות כלל. מפני שהמדיניות יכולה לפרוח רק אם נשתרשה באדמה הפוריה של ההנהגה העצמית. מי שלוקח חלק בהנהגה באופן ישר או על ידי שליחו, או מי שיש בלבו התשוקה העזה לקחת חלק בהנהגה, הוא אדם מדיני.

נמצא, אפוא, שהמדיניות תלויה בהנהגה העצמית של קבוצי בני-האדם. וזוהי התשובה הכללית על השאלה: „כיצד מתחנך קבוצ של בני-אדם להיות עם?”—על ידי החנוך בהנהגה עצמית העולה ממדרגה למדרגה, כלומר, מקבוצים קטנים לקבוצים יותר גדולים עד לאותו הקבוצ הכולל את כל האישים הפרטים, השייכים על פי מהלך ההיסטוריה או על ידי סבות אחרות לאותו עם. הרעיון הזה אינו הפשטה עיונית בלבד. אדרבה, ההיסטוריה מוכיחה, שכך היה באמת מהלך ההתפתחות של המדיניות באותם העמים, שבאו במשך התפתחותם לידי ידיעה והרגשה לאומית, ועל ידי זה—גם לכח לאומי.

כשאנו מסתכלים, למשל, בהיסטוריה של העם הגרמני, — זה העם העומד עתה על המדרגה היותר גבוהה בהסדרות והתדבקותו הלאומית, — אנו רואים את ההתפתחות האמורה כמעט מצעד לצעד. העם הגרמני הוא מטבעו (בזה מידים כל חוקרי הפסיכולוגיה העממית) אינדיבידואלי ביותר; ואף על פי כן עומדת מדיניותו על מדרגה כל כך גבוהה, מחברה לאגודה, מאגודה לעיר, מעיר למדינה וממדינה לעם הלכה והשתלמה המדיניות הגרמנית. אנו רואים בימי-הבינים את האגודות של בעלי-מלאכות שונות כשהן הילכות ונעשות מעט מעט קבוצים יותר ויותר גדולים ומקיפים, האגודות של בעלי-המלאכה (Zünfte) נוסדו, אמנם, לשם טובתה הפרטית של איתה המלאכה, כדי להגן על בעלי מלאכה זו מן ההתחרות מבחוץ, שהיתה באה ומורידה את השער; אבל בהן נתחנכו היחידים מתחלה להצורה המיוחדת של חיים צבוריים בכלל; להתאסף, להצטעף, להחליט החלטות, ואחר-כך—למשמעת אל הרוב, או אל המנהיג, שנתמנה על ידי הרוב. והמשמעת כשהיא לעצמה אינה דבר קטן. רגילים אנו לחשוב, שהאדם הפראי הוא נכנע מאד. אבל באמת אין הרבר כן; יותר שהאדם תרבותי, יותר הוא עלול לשמוע ולהכנע לפני האדון, שהיא בוחר לעצמו. יחד עם זה נתחנך האדם הגרמני באגודתו ליותר לעתים פחות אי יותר תכיפות על אינטרסיו כשהיו מתנגדים להאינטרסים המשותפים של הכלל או אפילו רק של הרוב. יתר על כן: האדם הגרמני נתרגל באגודתו להנהגה עצמית, כלומר,

להיות לא רק נשוא של הממשלה, אלא גם להיות פה ושם נשוא הממשלה. האגידות האחרות דתאגדו גם הן ברבות הימים ובחרו מתוכן איזה ועד כולל, ובוה אחזו ברסן ההנהגה של קבוצ יוחר גדול, של עיר שלמה. וההנהגות העירוניות התאגדו גם כן, עד ענעשו לסוף למצב מדיני מיוחד, תדע לך שהוא כן, שהרי המרירות הראשונות לשם חירות מדינית, כרי להשיג השפעה ידועה על הממשלה הכוללת, יצאו מתוך ההנהגות העירוניות, ואף הקיסרים הגרמניים היו משתמשים בהנהגות העירוניות המפותחות האלו נגד האצילים הגבוהים, שלא כפפו לפניהם את קומתם. לעומת זה אנו רואים, שהאכרים לא היו מתאגדים, ועל כן לא באו כל-כך מהר לידי הרגשה מדינית. אותה המלחמה של האכרים, שהתלקחה בימי לוקר, היתה באמת רק התקוממות של עבדים נכנעים לשם הנהיג כלכליות פעוטות, אבל לא לשם חירות מדינית. להאכרים הסר במצבם האיקונומי ובכל חיותם המניע הראשי והחזק להתאגד: כל אכר ואכר חי ועובד על חלקת שדה המוגבלת והרי הוא תמיד כעין עולם קטן בפני עצמו, ולפיכך אינו מרגיש בצורך להתאגד.

מובן, שאי-אפשר לבאר במאמר קטן את כל הפרטים ואת כל ההשתלשלות שבהתפתחות זו, אולם אני חושב, שהראיתי-ולא יהא אלא בקיום כלליים בלבד-איך צעדה המדיניות הגרמנית ממדרגה למדרגה, עד שבאה לאותה מדרגה נכונה, שהיא עומדת בה עתה, ההתחברות לקבוצים קטנים מובילה בדרך ישרה עד להתחברות של הקבוצ היותר גדול ומקיף. את אופני הממשלה לומדים בהקבוצים הקטנים, ובהם גם רוכשים את הצורך והכשרון לממשלה עצמית ולהסתדרות צבירית.

* *

*

אולם מה נעשה אנחנו, בני ישראל? מהיכן נלמד אנו ובמה והיכן נתחנך אנחנו להיות עם, שהוא עומד ברשות עצמו ושיש לו הצורך והכשרון לנהיג הנהגה עצמית?

אי-מלא יראתי, הייתי אומר: בואו ונחזיק טובה לאותה ה"גבאות" המנוחכת שלנו, שהיא שעמדה לנו, שלא נתפורנו ולא נתפרדנו בימי גלותנו הארוכה עוד יותר ממה שאנו מפוזרים ומפורדים עתה ושיש לנו, סוף סוף, עוד איזה שיעור קטן של התחברות והתדבקות. אותם בתי-הכנסיות הקטנים עם הגדולים, שממלאים את רחוב היהודים ושאלו מכירים אותם כולנו, בתי-הכנסיות של החייטים, של הקצבים, של הסנדלרים, של הנגרים ושל "בעלי-הבתים" לפי מצבם ועשרם, הם שבראו והשאירו בנו עד היום מעט התאגדות, מעט צביריות ואיזה צל של הנהגה עצמית. וגם ה"רדיפה אחר הכבוד" ראויה היא להזכר לטוב בנידון זה. הרדיפה אחר הכבוד אינה-בזה אין שום ספק-מעלה יתרה מצד המוסר הפרטי; אולם מצד המוסר החברותי, ועוד יותר-מצד הצורך החברותי, היא מעלה שאין גדולה הימנה. הרדיפה אחר הכבוד היא-על פי מושג המופשט-אותו העורף של אגרינה, שנשאר לאדם שכבר עשה כל מה שהוא צריך לעשות בעסקיו הפרטיים והוא מבקש לעצמו,

שרה-עבודה חרש ורחב, אמנם, החיים מראים כמה וכמה פעמים פנים אחרות לגמרי של ורליפה אחר הכבוד, ומעשים בכל יום, שהרודפים אחר הכבוד אינם בעלי-כח, שנשאר להם עורף של כח אחר עסקיהם הפרטיים, אלא, אדרבה, בני-אדם מן המין המכוער של ה"הדיוטות הקופצים בראש"; ואף על פי כן-אוי לו לצבור, שאין בו רודפים אחר הכבוד, שכל חבריו עומדים מן הצד וכל אחי פונה לעסקיו מבלי שים לב לאותם הצרכים, שהם משותפים להכלל כולו ואינם מורגשים כל-כך להאישים היחידים כהצרכים הפרטיים הבלתי-אמצעיים!

קבוצ יוטר גדול היה אצלנו ה"קהל", ההיסטוריה עוד לא חרצה את משפטה האחרון על אינסטיטוציה זו, ואין כל ספק, שהמשפט הזה יהיה קשה. הפורנסים, שעמדו לנו בכל דור ודור, לא תמיד הנהיגו את הקהל בנחת. על פי רוב היו אגויסטים קיצוניים, שבקשו ומצאו אך את האינטרס הפרטי שלהם ולצרכי הכלל לא תמיד ולא במדה הדרושה שמו את לבם, לכל היותר, מצאו את מבוקשם בחדר ה"קהל" העשירים, האמידים, או סתם בעלי-בתים, שצריך היה לירא מהם, אבל העניים היו אצלנו מה שהיו באירופה כולה בימים האלה: "ההמין העני המשלם מסים וארנוניות" (*Misera contribuens plebs*), אולם, לדעתי, דוקא ה"קהל" שלנו, אף על פי שהיו בו אי-סדרים, ברא לנו-למרות הפאראדוקס, שיש בהרכבה זו, אני שיפט כן-הסתדרות והנהגה עצמית. הגע בעצמך: ה"קהל" הברליני, למשל, מכנים ומוציא בכל שנה ושנה סכומים עצומים, שאינם רחוקים הרבה מן ה"בידגט" של איוו ממשלה פלנקית. וכי אדמיניסטרציה כזו אינה בוראת ומפתחת כשרונות, שיוכלו למשול ולהנהיג גם עם שלם היושב בארצו? כבר אמרתי, שקבוצים קטנים ומוגבלים בערך, שיש להם הנהגה עצמית, הם הם איתו בית-הספר, שבו מתחנך עם שלם להיות עומד ברשות-עצמו.

ובכן: החברות של בתי-הכנסיות השונים, הנבאות, הקלפי, הקהל עם פרנסיו הטובים והרעים-הם היו האסכולות, שבהן נברא ונתפתח בני כשרון פעוט וצורך קטן לממשלה עצמית, גרועות היו האסכולות הללו, אבל טוב מעט מאפס, ולפעמים טוב גם הגרוע מלא-כלום.

אבל חסרון יסודי אחד היה והנה בהסתדרויות האלו: הן כולן הסתדרויות מקומיות ומוגבלות בתכנן ובהיקפן, בשביל לחנך עם צריך לברוא הנהגה, שתקף את כל העם עם כל צרכיו העממיים.

הסתדרות כזו בראה הציוניות-בפעם הראשונה מיום שהלכנו בגולה, המפלגה הציונית, שהיא לא רק מקפת את כל אברי-האומה בכל פנות העולם, אלא גם אוצרת בתוכה את כל הצרכים-בלי יוצא מן הכלל-של האומה הישראלית, מחנכת ותחנך אותנו להיות עם, שיש בו הצורך והכח להיות עומד ברשות עצמו. לדעתי, היה בזה אכזר גדול. שאין למעלה הימנו, לוא מסרו עתה בידנו את ארצנו כדי שנתושב ונמשול בה, אנו עתה לאום, אבל עדיין אין אנו עם: עוד לא התחנכנו להיות עם בעל הנהגה עצמית וממשלה עצמית. הישוב הארצי-ישראלי הראשון שפגני חמש ועשרים שנה לא עלה ביריגו; ומה שיש בו עתה מן הסדר והיופי והנצחון והתקוות-לעתיד הוא פרי ההסתדרות הציונית שאחר הקינגרסים, והלא אנחנו יודעים, שהחלוצים הראשונים, שהלכו לארץ-ישראל כדי להתישב שם, היו ציוניים נלהבים, מאמינים אדוקים במשלחתם ההיסטורית,

וחבה לארץ-אבות היתה בלבם עד לידי התפשטות הנשמה. בכל הכחות האלה היו חלוצי-הישוב הראשונים מזוינים-והישוב לא עלה בידם, מפני מה? מפני שלא היו עוד עם, מפני שעוד לא נתחנכו כראוי להנהגה עצמית, למשמעת, לדיסקיפלינה ולכל אלו המעלות הטובות, שמני חכמים בעם העימד ברשות עצמו, ורק עתה התחילה האירגאניזציה הציונית להשפיע עליהם בארץ מעט מעט מן המעלות האלו, וגם עלינו בחו"ל היא משפיעה באופן זה, וגם אותנו היא מחנכת להיות עם, אם אני שוקל את שקלי, אם אני קונה את מניותי, אם אני משלם את המס של המפלגה, אם אני הולך אל בית-ועד מפלגתי לשמוע או לדבר בעניני הציוניות, אני מרגיש אז, ששאלות-הכלל וצרכי-הכלל ממלאים בכל פעם חלק יותר גדול מנפשי; אם אני בוחר את צירי אל הקונגרס, או נבחר לציר, אם אני משתדל להשפיע על דעת הקהל על ידי "מאמר" או הרצאה, אני מרגיש אז, שאני וקח חלק בהנהגה עצמית של ציבור גדול-של עם; אם אני נשמע להצווי של ההנהגה הראשית או החלקית, אף אם הוא נגד דעתי הפרטית, אני מרגיש אז, שאני מוותר על דעתי לשם משמעת, לשם הכנעה לפני הרוב, ובוה אני מתחנך להיות חבר לעם, שהוא עומד, או שהוא יכול לעמוד ברשות עצמו, ולפיכך, אם רוצים אנו, שהלאום שלנו יעשה לעם, חובה מיטלת עלינו להגביר ולהגדיל ולהאמין את המפלגה הציונית ואת הדיסקיפלינה המפלגתית וההנהגה העצמית שלה.

יש בינינו כמה וכמה לאומיים אדוקים-איני יודע, אם מספרם מרובה או מועט, אבל מכיר אני אחדים מהם-שואמרים: "אני לאומי וציוני, אבל להכנס אל המפלגה הציונית איני יכול. כל "מפלגתיות" מתנגדת למטבעי, אבל לא הרי מפלגה זו כהרי מפלגה אחרת. באמת לא על פת' אנו דנים כאן. אלא על עם. המפלגה היא רק בית-הספר להתחנך ולהיות על ידו עם. מי שרוצה להיות נגר צריך ללמוד, מי שרוצה להיות חבר לעם, צריך ללמוד את כל אותם הדברים, שעל ידיהם יקנה לעצמו את הצורך ואת הכשרון להנהגה ולממשלה עצמית. אינדיבידואליות קיצונית כאותה של הלאומיים הנזכרים היא מין "מותרות", שהן מותרות, אמנם, לעמים שקטים ושאננים, אבל לנו הן מזיקות, מפני שהן מעכבות את גאולתנו. העם מתפתח וגדל מאלי, אבל צריך לחרוש ולורוע על תלמי לבותם של כל חברי האומה.

אנו אין לנו אלא דרך אחת:

דרך המפלגה-אל העם!

בְּעֵמֶק הַבְּכָא.

ט"ה מנדלי מוכר ספרים.

ו' (*).

זה הכפר פ... הוא אחד מן המקומות היפים באפרכיא וואהלין, שהיוצר מתנאה שם במעשי ידיו ונתכוין לפרש בהויתם מושג של עונג ומנוחה. אם הרי קיקו ושויציה הגבוהים מספרים גבורות יוצרם, מביטים כגאה וגאון ומטילים עליך אימה, ואתה עומר לפנייהם בתמהון לבב ובכבוד ראש, כעבדא קמא מאריה, ועל במותימו תדרוך בזהירות ובמסירת נפש; ואם זה הים הגדול יביע עזוז נוראותיו וירעישך בגאון גליו ומימיו האדירים--הנה ההרים והגבעות בסביבות כפר זה ישאו שלום לך ובסבר פנים יפות יזמינו אותך לעלות ולנוח עליהם בתענוגים. העמקים והבקעות השאננים שם יצהלו לך ויקראוך למשכב עונג כנאות דשא ולהתעדן בטובם. גם בריכת מים משחקת לפניך ומשרכת דרכה שם בערבה. פעם היא מהעלמת בסתר קנה וסוף, ופעם היא מזנקת משם ויוצאת לקראתך בכל הדרה: ברצי כסף ותורי ודב, שהשמש עושה לה, כשהיא מנשקה ומסתכל בפניה--סוקרת לך ומלחשת לך נעימות בניב גליה, ואתה בא ומתערטל, קופץ וצולל ומתחד עמה באהבה. וזה היער שם צימח עצי גופר, הענקים באילנות, ראשיהם מרובי הענפים מעובתים וסבוכים זה בזה והיו לכיפה גדולה אחת, וגזעיהם החלקים מתישרים ועולים כעמידים גבוהים מרוחקים זה מזה, וירק דשא כמו טפיט של משי עם פקעים ופמטורי ציצים פרוש לרגליהם, ואתה רואה ואומר: אין זה כי אם היכל אלחים! השרף, הנוטף מעציו וריחו נורף--זהו קטורת הסמים, והקול, שבעלי כנף נותנים מבין העפאים--הוא השיר, שהם אומרים במקדש זה. לבך מרגיש קדושה ומנוחה ומתמלא געגועים נעימים לחי העולמים!...

ובהדרי קודש אלה בא האדם והעמיד בית משרפית היין לשם אלהי זהב! והבית הזה, הבנוי על תלו, מנשא בחיצפא כלפי שמיא את חוטמו, כלומר את "קמוניתו", ממנה יוצא עשן, שמהגלגל והולך למרחוק בחללו של עולם, מכה גלגל החמה ומשחיר את כל הבא לפניו בדרך. בתי-חומר השפלים של האכרים כאין הם בפני אותו הבית, כמו האכרים עצמם הדלים בפני אדוני הכפר--שני "לוקוסים" הללו, שהם מכלים פרי מעשיהם של העובדים העלובים וממלאים אותם שכרון ויגון.

(*) הוא המשך הספר "בעמק הבכא", שהיה הולך ונדרס "בהשלח", ונספס עם פרק ה' חלק שלישי, ב"השלח" כרך ח', עמ' 29.

שביל ארוך מצדד והולך מחוץ לכפר בין שתי שורות אילני סרק גבוהים ובא עד חצרו של אדוני הכפר. המפוארה בכנינים נאים, בגנות ופרדסים ושאר תענוגות בני אדם, והמעוטרה בשדות ויערים מסביב, שמוסיפים לה חן ויופי. היא משכן הרוון יאן, חבל נחלתו.

ובאחד הימים מימות החמה, לעת מנחת הערב, מרכבה רתומה לשני סוסים אבירים יצאה מתוך החצר ועברה באותו השביל, וכשהגיעה לדרך הרבים עמדה. שנים יושבים במרכבה ופניהם צהובים, כציהוב הבא לאחר משה ואכילה נסה, ואף על פי כן מתוך פניו של אחד היה ניכר, שהיה נכנע לחבירו החשוב ממנו. – ברוך מזכיר נשכחות! – אמר זה שחשוב ביותר, נותן ידו לתוך חיקו ומציא משם אגרת חתומה – אגרת זו נתן לי בן-דינאי בבקשה למסרו לאביו, משגיה בבית משרפות היין כאן, ומתוך כעס בשביל שמץ פסיל, שמצאתי שם, שכחתי... – יאמין נא לי אדוני „המפקח“ אמר לו חבירו בפה רך ומנמך עצמו כמצטרק לפניו – אני איני מכסה על שגגותיהם של המשמשים הללו, שהם ברשותי, ובמה פעמים הזהרתי את דינאי על זה... אבל, מה נעשה עם אותם המשמשים, האסופים-המרוחמים האלו, שהם מתרשלים בעבודה ואינם מתקיימים ככהונתם אלא בזכות מרחמיהם התקפים.

-- בכלל רואה אני, שדינאי יודע את חובתו ומשתדל לעשות תפקידו – אמר המפקח בעקומת חוטם ושפתים, לרמוז, שהקטגוריא לא ניחא לו. – אמנם כן, אדוני, מן האסופים ההדויקים דינאי הכי נכבד ועולה עליהם בדעת ובכשרון, בהילוכו ובדיבורו, והכל מכבדים אותו כאן. וזה יאן אדוני הכפר אמר לי היום במשתה היין בשעת הסעודה: „שמואל הוא יורן מכובד.“

– ומה אעשה לאגרת זו?

– תן אותה על ידי, אלך ואמסרנה לדינאי ומיד אשוב.

– הרי לך, ירחי, הוראה מזיך רבי!

אותו היום היה חג ויומא דפגרא לבני הכפר ונתלקטו לאחד אחד קטנים עם גדולים, ובתוכם גם מבוססים ושמחים ועמדו מנגד פרועי ראש, מסתכלים ומתלחשים ביראת-הכבוד, הגדול שבקטנים משים ידו על פיו וכימינו מירה על המרכבה, ללמד את חביריו דרך ארץ, שיהיו שותקים מאימת האדונים הללו.

– אם פקידים הם היכן כפתוריהם המתניצצים? – תמה אחד הקטנים.

– גם כח ידיהם והבטת עיניהם וקול דבורם אינם כשל פקידים – אמר השני בקול לחישה דקה וגבוהה – פקיד כשהוא מדבר קולו הולך מתוך כרסו וגועה כשיר, עיניו מתמלאות דם וזועפות, איום הוא ונורא ומכה באגרופיו, מקיטא שלנו נפל לארץ פעם אחת כבעלי נכפין מריבורו של זה, ואשתו של מיחי הפילה את ולדה מפני גערתי, והללו דבורם בנחת ומביטים כשאר כל אדם, מי הם?

– חכרנים הם, הם!

– מה?

– הם, הם, הם!

הקטנים בלחש מלחשים להשתיק את חביריהם והאזנים מודעזות מקול לחישתם.

„החכרנים ופקידי הגליל שלנו מי מהם גדולים ביותר? נשאלה שאלה זו במעמד הגדולים, ונשתקעו בה רבים בקמיטת מצח ובעיון גדול.
 – מי שהיין בידו אין גדול וחשוב ממנו! – הורה זקן אחד משכורי הכפר.
 – החכרנים הללו סוערים בחצר – אמר אחד כתניא דמסייע לו – אוכלים ושותים אצל אדונינו, אטו מילתא זוטרתי היא!

– והם יהודים?

– יהודים, כלום אין אתה מכיר בחוטמיהם?

– ואוכלים חויר?

– אוכלים ונהנים ומלקקים את אצבעותיהם.

– ושמול אומר – מתלוצץ אחד מחכמי הכפר – שמול שלנו אומר: חויר טרפה!... לבתיה שלו הוא אומר: עשי קיגיל!... קיגיל – טיב! צימעם – אי! חויר פע!... פעם אחת הגעתי אצבעי לפיו ואמרתי: הרי לך חויר! התחיל שמול צועק: אוי ווי! כאלו שחטתי איתי, מקנח את שפתי, מקנח וצועק: אוי ווי, אוי ווי!... – אמת, שמול הוא יהודי – נענו רבים ואמרו – אף על פי כן אדם ישר הוא, ובשעת הדחק הוא מטיב לנו.

אין שמול זה, או דינאי, האמור בפרשה, אלא שמואליק הסמרטמור מכירנו, ובן דינאי הוא משה'לי בנו, תלמיד בית מדרש הרבנים בעיר זו... עכשיו שמואליק אינו עושה עור סחורה בסמרטוטים, אלא משמש בתור משרפות היין בכפר זה כארבע שנים ומפתח של אוצר היישי בידו. ואיך הגיע לכהונה זו ואותה כהונה בעצמה מה היא – דבר זה יתבאר בפרקים הבאים.

ירחי עשה גנית הכפר קפנדרא והלך לבית דינאי, ולאחר שעה קלה חזר ובא והמרכבה זוה ממקימה ונסעה, ובני הכפר מביטים אחריה ועומדים ומתפלספים עד ששקעה החמה. והעדר בא מן השדה ברעש גדול, ועקרו רגליהם והלכו איש לביתו.

הגר"א והבעש"ט.

מאת

ש. א. הורוֹדְצקי.

א.

הגאון ר' אליהו מווילנא.

בן למשפחת מופלגים יודעי-התלמוד; חונן בכשרונות גאונים בלתי-מצויים; חבר ספרים הרבה במקצעות התלמוד והקבלה. ושמו יצא ל"גאון". בדברים האלה יכתוב ההיסטוריון האמתי הבא על אודות הגר"א מווילנא, כשיבוא לכתוב את תולדות הרבנים הגאונים, שורות אחדות יקדיש לזכר הגאון מווילנא, שורות אחדות--ולא יותר.

ובאמת, מה יוכל ההיסטוריון, שיסתכל היטב בתכונות האיש הזה ופעולותיו, לכתוב עליו יותר? איזה יתרון חשוב יש לגאון זה על שאר ה"גאונים", שעמרו לנו בדורות שונים? כלום אפשר להראות אף על מעשה אחד כביר או מחשבה אחת גדולה של הגאון הזה?

הגר"א היה מופלג, חר-השכל, גאון, עני, טיב-לב, צדיק, בקצרה--היו לו מעלות גדולות הן בדברים הנוגעים אל השכל והן בדברים הנוגעים אל הלב. אבל כל מה שהיה וכל מה שעשה הרי היה ועשה רק בשביל עצמו, בשביל אישיותו הרוחנית, לשם השתלמותו בעולם הזה ולשם חלקו בעולם הבא, הוא אהב את התורה--והנהגה בה יומם ולילה. פעם אחת נתקשה בהבנת ענין אחד בירושלמי שלשה ימים רצופים, ובמשך הזמן ההוא לא בא כל אוכל אל פיו, "חשך משחור תארו, ראשו כבד עליו והיה מכורך במטפחת" (1). הוא אהב את הקבלה--והתמיד גם בה, הוא היה ירא את ה' ואת מצוותיו אהב מאד--ודקדק בהן בתכלית הדקדוק, והגיע בזה לידי כך, שפדה את עצמו מידי כהן כשבא בשנים, ולא הסתפק בזה, שפדה אותו אביו; ויש אומרים, שפדה את עצמו מידי כמה כהנים, מטעם ספק כהונה בזמן הזה (2).

ההיסטוריון הבא, כשיבוא לכתוב את תולדות הדעות והזרמים השונים בחיי הרוחניים של עם ישראל בזמנים שונים ובמקומות שונים, יעבור כמעט בשתיקה על הגר"א כשם שיעבור כמעט בשתיקה על עוד רבנים וגאונים הרבה, שקמו בישראל בזמנים שונים, כי כמוהם חי ופעל גם הגר"א רק בשביל עצמו,

(1) ר. בריינן בספרו "הגר"א מווילנא" בשם "עלית אליהו".

(2) תולדות הגר"א לר' יצחק אן, עמ' 27.

בשביל אינטרסיו הרוחניים שלו, ולא היתה לו שום השפעה על העם ונגיעה אל העם; כמיהם כך לא הוסיף גם הוא כלום על האמונות והדעות והמחשבות, שהיו מפורסמות באומה עד זמנו, ולא גרע מהן כלום: וכמו להם כך היתה גם לו רק מטרה אחת: להמשיך את הישן שבישן. בלא שום שנוי אפילו בקיצו של יו"ד, עד סוף כל הדורות...

הגר"א לא ידע את עמו ולא השתדל לדעתו. הוא לא היה מורה לעמו, לא רצה להיות מורה ולא יכול להיות מורה. כי המורה צריך לדעת את העם ותכונותיו, ולתכלית זו צריך שיהיו לו מהלכים בין האנשים, כדי שידע את משאם ומתנם, שיחם והגיגותיהם. הוא צריך להכיר את החיים והזרמים השונים הזורמים בהם והנובעים מהם, וכל אלה חסרו להגר"א.

הגר"א היה צנוע, עני, נחבא אל הכלים – ובודאי זוהי מעלה גדולה, אבל כלום היו לו גם מעלות אחרות, שעל-ידיהן שפף את חייו לחיי-העם? מה עשה בשביל העם ומה חשב, לכל הפחות, לעשות בשבילו?

הגר"א הלך בגולה, היא עבר בארצות אשכנז ופולין. אבל הלא הוא לא הלך לראות את אחיו ולהכיר את מצבם הרוחני; והוא לא הלך גם ללמד לאחיו תורה ודחפין ביניהם מרות טובות. הוא הלך בגולה כדי למרק את חטאיו שלו, כדי להיות יותר קדוש ויותר מתור בעיני אלהיו. הוא הלך בגולה – ובכל מקום בווא היה בא לבית-הכנסת כדי להרבות בתפלות ובקשות, תמיד היה שרוי בצער, שמא אינו יוצא ידי חובתו לפני אלהים. הוא דרש, איפוא, טובת-עצמו, ולא תהא אלא טובת-עצמו הרוחנית.

הוא שב לעירו ווילנא, או, יותר נכון, שב אל חדרו בוויילנא, שם ישב כלוא, נסתר מעיני האדם ומעיני השמש, החיים היו עליו למשא, הוא היה סוגר – כך מספרים בשבחו – את חלונות חדרו בצהרים והיה לומד לאור הנר כדי שלא יבלבלוהו רעיונותיו מקול צעדי עוברי-דרך¹.

איש כזה, שהיה ירא את אור-השמש ואת אור-החיים, לא היה יכול להיות מורה לרבים.

„זכרון הגאון מוויילנא – כותב סופר עברי מפורסם – חרות עמוק בלב האומה“². – הגר"א והאומה? מה עשה בשביל האומה ומה היה בכחו לעשות בשבילה? מה הוסיף הוא – בכל הנוגע לטובת האומה – על הגאונים שקדמו לו? איזו דרך חדשה הורה הוא או איזו דרך ישנה חדשה על ידו? עוד הגהה אחת, עוד תקן ופירוש חדש נוספו על הגל הגדול של ההגהות והתקונים והפירושים, שספרותנו הישנה עשירה בהם כל כך; עוד טפות אחדות נשפכו לתוך הים הגדול, ים הספרות הרבנית עם פירושיה ופירושי-פירושיה, אבל מה להגר"א ולהעם? מה הן הגדולות והחדשות, שעשה לטובת האומה וששבילן יהא „חרות עמוק“ בלבה?

אמת, היא היה גאון גדול, כתב ספרים מצוינים בספרות הרבנית – על זה ישבחוהו חובשי בית-המדרש, ו„יחיד-הסגולה“ שבעם, ה„לומדים“ והחריפים, יתעמקו בדבריו וימצאו בהם נחת ועונג; – על זה יקתב שמו לתהלה ולתפארת

(1) שם. עמ' 30.

(2) ר. בריינין בטאמרו הנו'.

בתולדות הספרות הרבנית. אבל מה להגרא ולכל מה שעומד מחוץ לכתלי בית-המדרש? מה לו ולרוב העם, להמין „יושבי קרנות“?
 „הוא היה הראשון-כותב על הגרא חוקר עברי מפורסם-להרמת החכמות בקרב עמו. הוא פקח עיני העורים לראות את יקר תפארת המדעים“ (1). ובשכיל מה זכה הגרא לכל הכבוד הגדול הזה? – בשכיל שהיה נגר הפלפול, שהרבה גאונים שקדמו לו נלחמו בו, ובשכיל שהיה בקי בתנ"ך ובדקדוק הלשון העברית. ואם לא שחוק הוא לשמוע דברים כאלה מפי איש, שעסק כל ימיו בכל הנוגע לחיי בעלי התלמוד ודעותיהם? ועל מי אמר ווייס את הדברים האלה? – על האיש, שגנה את הרמב"ם על „שנמשך אחרי הפילוסופיה הארורה וכו', אבל כבר הכו אותו על קרקדו“ (2); וגם הרמ"א, שכמדומה לנו, קשה לחשרהו במינות, לא זכה בעיניו מפני שהשתמש ב„מירה נכוחים“ וכדומה מספריו חוקרי עמנו (3).

מכל מה שאנו קוראים ושומעים על אודות הגרא מיכרחים אנו לציירי לנו כך: עטוף בטלית ותפילין יושב. הוא בחדר מלא ספרי הרבנות והקבלה יקורא והוגה לאור הנר יומם ולילה. קויהשמש אינם חודרים לתוך החדר האפל הזה ואור החיים רחוק ממנו. מה להגרא ולהנעשה בחוץ? – את פני האדם אינו רואה ואינו רוצה לראות; את קול האדם אינו שומע ואינו רוצה לשמוע; את עוז החיים אינו מרגיש ואינו רוצה להרגיש. וכך מה שהוא רואה, שומע ומרגיש בא מעולם אחר, עולם ישן-נושן, עולם עם אנשים אחרים וחיים אחרים ועם זרמים אחרים: הוא רואה, שומע ומרגיש את חיי בעלי התלמוד שם, בבבל, במקומות שנתרקם ונתגלם התלמוד, משוש-חייו ותאות-נפשו של הגרא.
 מבטיו והשקפותיו של הגרא באו, איפוא, מעולם ישן-נושן. וגם אלהיו הוא ישן. זהו האל שלפני הנביאים: אל קנא ונוקם. וחיוץ מזה הוא מלא קינה ויזלה. ה„שכינה מללתי“ – בנידון זה השפיעה הקבלה של האר"י על הגרא. אלהיו של הגרא דורש קרבנות: סייגים, סגופים והמעטת דמות-החיים בכלל. הוא מתחרט על מעשיו, על בריאת העולם השפל הזה, המלא עונות, חטאים ופשעים; אבל את הנעשה אין להשיב-והוא בוכה ומתחרט, והגרא משתהף בצערו: „יושב כלוא בחדרו ובוכה עמו. הגרא אינו דואג – כך מספרים בשבחי-למחיתו ומחית אנשי-ביתו. הוא אינו יודע ואינו רוצה לדעת את בניו ואת מצבם בחיים; הוא אינו רוצה אפילו לראותם ולדבר עמהם, אף אחרי שלא ראה אותם זמן מרובה (4).
 ועל אדם כזה אומר סופר עברי מפורסם, שהוא „שנה חיד והדר מיוחד במינו על חיי בני עמי הרוחניים והמוסריים“ (5).

אבל לא לעולם ישב הגרא כלוא בחדרו, רחוק משאון החיים ומכל הנעשה

(1) רא"ה ווייס ב„מטורה ומטערב“, ח"א, עמ' ט.

(2) עיין ביאור הגרא לזיר, קע"ט, ס"ק, י"ג.

(3) שם. רמ"ק, ס"ק, י"ה.

(4) תולדות הגרא, עמ' 31.

(5) ר. בריינין במאמרו הנז.

באימתו. בא היום והוא התעורר. קוי השמש קדרו לתוך קדרו האפל. האור התחיל להתפרץ אף אל תוך החדר הזה.

אבל הגר"א לא יכול לראות את האור, כי כהו עיניו מרוב בדידות וישיבה בחושך. ועל כן צעק צעקה גדולה ומרה: „הישיעו! הצילו!” מכיריו וידידיו נאספו סביביו ונסו לגרש את האור. אבל לשוא: האור הלך הלך וגדל.

החסידות השמיעה את קולו. החסידות נסתה להתנגד לשיטת הגר"א וחבריו והשתדלה להרוס את מקדשו של הגר"א ולבנות מקדש אחר תחתיו. הגר"א ראה לפניו עולם חדשואלהים חרשים-ויחדר חרדה גדולה. וכרו ויצא מלפניו להלחם עם החסידות עד רדתה. ולקול הכרו נאספו הרבנים והלומדים המופלגים אל תחת דגלי כרי לערוך תחת פקודתו מלחמת-מצוה עם החסידים והחסידות.

וזאת היתה הפעם הראשונה, שהגר"א יצא אל העם. הפעם רצה להיות מורה, מנהל, לוחם.

מאירע יוצא מן הכלל זה אירע בח' ניסן תקל"ב, כשמלאו כבר להגר"א חמשים ושנים שנה.

אך הגר"א לא ידע ולא הבין, כיצד אדם נעשה מורה, מפני שלא ידע את העם ולא הבין לרוחו ולצרכיו הרוחניים. ועל כן היתה תוצאת הפגישה הראשונה, שנפגשו הוא והעם, המתנה הטובה הראשונה, שהביא הוא להעם-החרם. הגר"א בחר בכלי-זין ישן-נושן, שהרבנים היו משתמשים בו הרבה, ולא לטובת האומה. ה„חסידים” בקשו רחמים, שלחו אליו את ראשיהם והתחננו, שישמע את טענותיהם: אולי יוכח לדעת, שרק עלילות-שוא העלילו עליהם ועל תורתם. והוא?-הוא ישב כלוא בחדרו, מתעמק בתלמוד ובקבלה, ולא רצה גם לראות את גדולי ה„חסידים”.

וה„חרם” עשה את שלו: קטטות, מריבות מלשינות, חלול שם-שמים וכבוד-האומה באו בעקבותיו, -ושם, בחדר מלא ספרים, יושב לו האיש, שגרם לכל אלה-ועומק בתורה...

וכשפצרו בו גם נכבדי ווילנא, שישמע אף למענותיו של הצד השני-נסע הגר"א מן העיר... וראשי החסידים שבו כלעומת שבאו, בפחי-נפש ובכזיון¹. והמחלוקת הלכה וגדלה מיום ויגדלה לצרות ובזיונות הרבה בבית ובחוץ. כמה מן החסידים, שישבו לא רחוק מעיר-מושביו של הגר"א, נמלטו על נפשם לארץ-ישראל. אבל גם לשם נשלח ה„חרם” על ידי שליח מיוחד, הראש של חסידי ארץ-ישראל, רמ"מ מוויסבסק, שלח לוויילנא מכתב בקשה ותחנונים, שבו הוא קורא מנהמת לב: „אל נא אחי תרעו!”-הוא מתנצל בו על נפשו ועל נפשות החסידים ונשבע בשם ה' ובחיוו, שכולם נקיים מחטא ועון; „אל אלקים ד' הוא אלקים ד', הוא הודע, אם במרד ובמעל חיו נעבור אפילו על איזה סייג וגדר מצוה. איש את קברו לא יכלה ואל יושיענו כהיום הזה”. אבל בוויילנא, שממנה יצא החרם, אין שומע לצעקת הנדחים: הגר"א יושב ועומק בתורה...

(1) עיין על כל זה בטאטרי „רמ"ט טווישבסק” ב„הגורן”, כך שביעי.

בני-אלול תקמ"א יצא הגר"א עוד הפעם אל העם. אבל גם הפעם לא כדי להורות לעם דעה, מרות ומוסר, אלא כדי להכריז עוד הפעם חרם על החסידים. והחרם הזה הוא נורא בתכנו ובסגנונו:

„רדו לעומק יהושפט, לעומקא דיינא, לבער הקוצים מכרם ד' צבאות כל בני ישראל, להרפם ולרודפם ברדיפות מלאות הזעם, להחרימם ולעקור שרשם בנפשם ומאודם, לעקור אותם ולשרש אתהם כדין ע"ז, צא תאמר להם, הכנס אל תאמר להם, המה הקהל מורידין ולא מעלין. לדכאם ולמוגנם כמוץ לפני מים ולהתאמץ להפרידם איש מאחיו לבלי יתחברו ויתקשרו יחד חבר בוגדים ומנגדים נגד דת תודיק, ובכל מקום שהם מצוים לשלחם מן המתנה כד"ן צרוע וזב, את כל אלה יאות לנו למיעבד להון וכך היא חובתנו ויפה לנו וכי, לבלי ישים לדרך פעמיו לכת חבורתם, להתחבר עמהם ולעמוד בקהל עדתם או לאכול משחיתותם ולבוא בבכרית עמהם" (1).

מוחרמה ומנורה עומדת לפנינו מפלגה גדולה בישראל ע"י בני-אדם, שלקחו להם עטרת ראשו האומה ומנהיגיה מפני שידעו היטב את דרכי התלמוד ונתיבותיו, מפני שידעו להעיר הערות על כל קוץ וקוץ ועל כל תג ותג, מפני שהאנשים האלו, והגר"א בראשם, היו בקיאים גדולים בחדרי התורה, חשבו את עצמם לטובי-האומה, שיש להם הכח לרדוף באף ובחמה את האנשים, שלא הפירו דת ולא עברו על מצוותיה, אלא חשבו אחרת ממה שחשבו ה„לומדים" והכניסו מעט אורה ומעט ששון=חיים אל תוך חשכת חייהם האפלים והעגומים... והגר"א עשה את שלו: הוא תרש את החרם משנת תקל"ב ונתן לו יתר תוקף ועוז—ונסתלק עוד הפעם לחדרו המלא ספרים כדי לעסוק בתורה... החרם החדש עורר עוד הפעם רעש ושאון במחנה ישראל. אבל לאט לאט, ברבות הימים, העלה החרם חלודה והחסידות עשתה חיל והכתה שרשים עמוקים בכל מדינות מורח=אירופה.

ואו יצא הגר"א בפעם השלישית אל העם; וגם הפעם בחרם ובדברי גדופים נגד החסידות והחסידים.

במוציאי יום הכפורים, היום הקדוש והמקודש לישראל, היום, שבו מוחל אלהים לעמו על כל עונותיו,--במוציאי היום ההוא, בשנת תקנ"ז, עורך הגר"א מכתב (2) אל „נכבדי מינסק", שבו הוא פונה גם לשאר, הרי ישראל, גובערני וגובערני ודורשיו, גובערני וגובערני ופרנסיו, ובו הוא נותן תוקף ועוז להחרם הישן. ועוד הפעם הוא מקלל ומחרף את החסידים ומצוה, ש„לא יחמול איש עליהם ולא יחנם, ולתת עדה חנף גלמוד והשומע להם ימתח על העמוד". ובעת ההיא היה הגר"א כבר בן שבעים ושבע שנים... ואחרי כל אלו עוד נמצאים אנשים, האומרים לנו שהגר"א „שנה הוד והדר מיוחד במינו על חי בני עמנו הרוחניים והמוסריים..."

ולפעמים נראה לי, שרק בגלל ה„חרם" וה„התנגדות", שבאו מבית מדרשו של הגר"א נגד החסידות, שהיא חיה וקיימת עוד כיום הזה,--רק בגלל זאת חי עוד שם הגר"א פה ושם, בכל פעם, שאנו רואים את החסידות, אנו זוכרים גם את אשר עבר עליה ואת מי שגרם לכל מה שעבר עליה. לולא זאת, כמדומה לי, כמעט שהיה כבר נשכח הגר"א כמו שכמעט כבר נשכחו שאר הגאונים

[1] עין בספרי „לקורות החסידות", עמ' 31.

[2] תולדות הגר"א, עמ' 14.

שהיו בזמנו: בעל „נודע ביהודה“, בעל „שאגת אריה“, בעל „פני יהושע“ ועוד ועוד. בשנת תקנ"ח נפטר הנר"א. הוא השאיר אחריו ספרים ...

ב.

ר' ישראל בעל שם טוב.

בן דלת העם, בן למשפחה בלתי-מפורסמת לא „בן אבות“ ולא „שלשלת היוחסין“, היה מחולל החסידות, הבעש"ט.
הוא היה תורני, אבל לא „למדן מופלג“, לא „חריף“ ולא „בקי“, לא „עוקר-הרים“ ולא „סיני“. הוא ידע ללמוד גמרא פשוטה ולקרוא פרק משניות, פלפולים ו„חלוקים“ לא ידע. וגם את הקבלה ידע בפשיטותה, בלי שום „חכמות“, בלי הפלפולים והחלוקים, שנוצרו אף בה.

כשהיה ילד עדיין נשאר יתום גמור, בלי אב ואם, ובלי שום עזר וסעד מן הצד מצא מעט מעט את דרכו בחיים, כמובן, אחרי הרפתקאות ו„גנולים“ שנים: מתחלה היה עיוור למלמד, אחר-כך שומר בבית-המדרש, אחר-כך מלמד, מוכס, שוחט, רופא, בעל-שם לוחש על המכות ומשביע שדים ורוחות, נותן סגולות וכותב קמיעות, ומחמת „פרנסותיו“ המרובות והמשונות הוכרח להיות יוצא ונכנס בין העם, בין כל השדרות שר העם, וביחוד בין השדרות הנמיכות שלו. הוא יצא מן העם ובא אל העם, והעם מקבלו באהבה, שימע לדבריו ומקבל את „סגולותיו“. והבעש"ט מרפא בראשונה את גופו של העם ואחר-כך—את רוחו: מבעל-שם רופא הוא נעשה לבעל-שם טוב, לבעל-שם מורה, הוא ידע את עמו, וידע להיות מורה לעמו, כי הרבה הכין את עצמו למשרה רמה זו.

לא כל כך בנקל מצא את אלהיו.
אלהי-אמת רצה הבעש"ט לתת לעמו ואותו לא מצא לא בבית-הכנסת ולא בבית-המדרש, לא בין ה„לומדים“ ולא בין הרבנים: „הרבנים בודים שקר מלבם בהקרמות שקרים“ (1).

בכל מקום שפנה הבעש"ט בתוך העיירות, שישבו בהן בני-ישראל, אז צופים, מצא טמטום הלב והמוח.
אז עזב את העיר.

הוא הלך ותעה בשרה וביער, הלך והתבונן, הלך ובקש את אלהים. ופעמים—מספרת האגדה—שהיה הולך בהתבוננות עמוקה שלשה ימים, לילה ויום, כל אוכל ומשקה לא היה בא אל פיו, ולא היה מרגיש בזמן (2). הוא חפש ובקש את אלהי-אמת, אלוה כל היקום.

וסוף כל סוף מצא את אשר בקש.
ואת אשר לא מצא בין היראים והחרדים, בין הלומדים והמפלפלים—מצא בין האילנות והרשאים, בין הצמחים והפרחים. מהם למד לדעת את אלהים: אלוהי-

(1) שבחי הבעש"ט.

(2) שם.

הטבע, אלוהי-העולם, אלוהי הבריאה כולה: „הוא הבין שיחת דקלים”-מספר עליו ר' קר, „ממלא מקומו”¹.
ואז נתגלה ונעשה מורה.
אז עזב את השדה והיער, את העשבים והאילנות, והלך אל בני-האדם, אל בני עמו הטועים והתוהים...
ואז התחיל להורות דעת=אלהים.

גם הבעש"ט היה הרבה שנים טמיר ונעלם כהגר"א; אבל לא בחדר חשוק ואפל, אלא בין הרים וגבעות, תחת תכלת השמים; הבעש"ט התדבק עם הטבע והאוויר החפשי, שאף אל קרני השמש וזיו החיים והתענג עליהם. ועל כן היה אלהים של הגר"א והבעש"ט שונה כמו שעולמם היה שונה.
בתיך ר' אמת של הלכה יבשה מצא הגר"א אל זועם ונוקם, מלא התמרמרות ועצבות; בתיך המרחביה של הבריאה, בתיך הדרת הטבע והאוויר הנקי מצא הבעש"ט אל מלא שמחה וחדוה, שהוא שש במעשה-ידיו ורוצה בתקונו, —אל מלא אהבה וחמלה לכל הבריאה.
ואל כזה חפץ הבעש"ט לתת גם לעמו.
אבל „כדי לבנות מקדש צריך להרוס מקדש”; ועל כן יצא הבעש"ט להלחם עם האילולים הישנים.

„פעם אחת-מספרת האגדה-הלך הבעש"ט בלילה עם תלמידיו דרך ביהמדר" ושמע קול הלומדים תלמוד; האטים אזניו ואמר למקורבין: „אוי לאזנים שכך שומעות! האנשים הללו מעכבים את הגאולה וגורמים לשכינה להיות בגלות”².
ואמנם, „שכינה בגלות” היה צריך להיות לו מושגם של הלומדים מן האלהות הישראלית והעולמית. לא כן אלהיו של הבעש"ט, אלהיו הוא מקומו של עולם והעולם מקומו שלו. הבעש"ט אינו יודע הבדל ומחיצה בין אלהים ובין הבריאה, ובכל מחיצות וחומת ברזל וכל לבושין וכסויין הוא (הטבע) עצם מעצמותו יתברך”³. הבעש"ט מסתכל בבריאה כולה ורואה בה את האלהים: „הכל למעלה ולמטה אחדות אחר”⁴. האדם הוא תמיד בחברת אלהיו: „אתה מסתכל על הבורא יתברך והבורא יתברך מסתכל בך”⁵.

ואלהיו של הבעש"ט הוא יחד עם זה אלהי הנביאים: אין צורך לו בקרבנות-לא בתפלות ולא בסגופים. לא מעוט דמות החיים הוא דורש מן האדם. „האדם צריך לשמור בריאות גופו-אומר הבעש"ט-כי כאשר גופו חולה גם הנשמה נחלשת”. ופעמים שדי „לעבוד השי"ת כנשמה לבד, דהיינו במחשבה, והגוף יהיה עומד במקומו, כדי שלא יחלה כשישתמש בו הרבה”⁶. ואלהיו של הבעש"ט אף אינו דורש דקדוקים הרבה: „ואל ירבה בדקדוקים יתרים בכל דבר שעושה”.

1 „סגיד דבריו ליעקב” בריטשוב תקס"ח, בהקדמה.

2 „תולדות הקבלה והחסידות” לאב"ג, עמ' 108 בהערה.

3 „פורת יוסף”, דרוש לשבת-הגדול תקסה.

4 כתר שם טוב, ח"א.

5 צוואת הריב"ש; 6 שם.

הוא דורש מן האדם, שתהא שמחה וחדוה בכל מה שהוא עושה: „תמיד יהיה בשמחה“ (1); כי „דאגה היא מרה מגונה מאד“ (2).
 והבעש"ט פרץ גם את גדר הרבנים. שעשו את עבודת-האלהים קבע והגבילוה ע"י אוהרות וצוויים: כן תעשה וכן לא תעשה; פה תתפלל לאלהים ופה לא תתפלל, – הבעש"ט, שאהב את החירות והרגיש את נועם החירות, נתן חירות גם בעבודת-האלהים: „השי"ת רוצה, שיעבדו אותו בכל האופנים“ (3); האדם יאכל וישתה, ידבר ויטייל – וישמח באלהים; „וחי בהם“. העיקר היא – הכוונה, המחשבה הטהורה, אם מחשבתו טהורה וכוונתו רצויה – בכל מקום שהוא השכינה עמו, ואז אינו צריך למקום-תפלה קבוע, לבית-כנסת להתפלל בו; גם בין עצי-היער ובין שבלי-הקמה יכול האדם להתפלל ותפלתו תהא נשמעת (4).

מכל מה שקראנו ושמענו על אודות הבעש"ט מוכרחים אנו לציירו לנו כך: אדם בריא וחזק, טוב-לב ועליו-רוח, המטייל לעתים תכופות בחוץ והאוהב לדבר ומיצא ענין בכל דבר, הוא אוהב את השדה והיער ואת האויר הנקי והצח, ופעמים שהוא פוגש בחבורת יהודים כפופי-ראש ועקומי-שדרות ויגון ועצב על פניהם. והוא פונה אליהם בשאלתו:

–למה תתעצבו? למה כה נפלו פניכם?

–לא התפללנו כהיגן, לא למדנו כהוגן, בכלל: מה אנו ומה חיינו? לא יצאנו עדיין אף במעט ידי חובתנו נגד הבורא ברוך הוא.

–חדלו לכם! – גוער בהם הבעש"ט בקול של חבה, – הדאגה היא מרת היצר הרע, אם לא למדתם כהוגן – הרי לא הלמוד הוא העיקר, אם לא התפללתם כהוגן – האמינו: „בר-ישראל הולך כל יום על יומא דשוקא, ולעת ערב שגוגה לו נתקדר ואומר: אוי לי, שאעבור זמן מנחה – והולך לבית אחד ומתפלל מנחה, ואינו יודע מה שמדבר – ואפילו הכי מודעושים שרפים ואופנים מזה“ (5). לא, העיקר היא הכוונה, טהרת הלב והמח, חדלו, איפוא, מדאגות ועצבות. האדם צריך לחיות בשמחה וחדוה, להיות תמיד „שמח בחלקו“.

„שאלו להבעש"ט: „מהו עיקר העבודה? הלא אנו יודעים ואבותינו ספרו לנו, שבימים הקרמונים היו אנשי-מעשה מתענין משבת לשבת, ואתם בטלתם את הדבר הזה, שאמרתם, שכל אדם שהוא מתענה עתיד ליתן את הדין, שנקרא חומא, שמענה אה נפשו; ע"כ הגירו נא לנו, מהו עיקר העבודה? – והשיב להם הבעש"ט: „אני באתי לעולם הזה להראות דרך אחר: שיראה אדם להמשיך על עצמו שלשה דברים הללו, היינו: אהבת ד', אהבת ישראל ואהבת התורה, ואין צריך לעשות סיגופים“ (6).

(1) שם.

(2) לקוטי אמרים.

(3) צוואת הריב"ש.

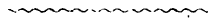
(4) כתר שם טוב, ח"ב.

(5) שבחי הבעש"ט.

(6) בוצינא דנהורא.

ואיש, אשר אלה לו, איש, אשר שיטתו ודבריו בנוים על אהבת אלהים, אהבת העם ואהבת תורת־החיים, היא יכול להיות מורה לעמי. והבעש"ט אמנם היה מורה לעמו; הוא נתן לו אל מלא אהבה ועולם מלא חרות. והוא גרע ממנו את הצימיות ואת הסנופים, את הבכיות ואת היללות, את הדאגות ואת העצבות. הוא נתן לו אלהים חדשים ושמים חדשים, עולם חדש ואנשים חדשים, ששון ושמחה, אהבה ואחיה.

בשנת תק"ך נפטר הבעש"ט. הוא השאיר אחריו אנשים.

* *

*

יֵצְאֵנִי מִן הַתֶּדֶה, וְרַמַּת־רוּחַ
בְּבִגְדָה הַגְּדִינָה וְהַקְרִינָה
בְּשִׁבְכִי נִגְעָה אִם וְתוֹצִיאֵנִי ;
וּכְמוֹ נִפְלֵתִי פֶתְאִם בְּחִיק הַלַּיְלָה,
בְּתִירוֹנִי, אֶפְפוּנִי קֶסֶם־לַיְלָה.
בְּתִרְנִי לַיְלָה בֶּדֶךְ וְנֶאֱעִיר וְכִב־אוֹנִים ,
שֶׁטְפוּחֵי אֶפְלָתוֹ הִכְעֵנָה,
וְרַעַשׁ חַי וְעֹלִיז עָלַי גִּמְדִּי
מִבֶּל צִמְרַת־עֵץ מִשְׁחִירָה, נִגְעָה,
נִטְוִיָּה וּבּוֹלָטֹת כְּלָפִי שֶׁחֵק,
מִמַּסַּחַת כָּל בֶּדֶךְ חִבּוּי בְּאַפְלָה,
מִתְלַוֵּן בְּצֹל חֲבָרִיו טְעוּגֵי־אִמָּה...
סוּף־קוֹץ הִנֵּה כְּבָרִי, אֵד בְּלַיְלָה נָה
בְּכִבִּים רַעֲדִים וְשִׁחְקִים חִוִּרִים
הַסְמִתְרוּ מַסַּח לְהַקּוֹת עֲנָנִים,
וְאַפְלָה עֲבָה, חֲמָה וְאַבִּיבִית
בְּזִרְעוֹת רַבּוֹת חֲבָקָה כָּל הָעוֹלָם,
נִתְלַאֵם סוּד עֲלוּמָיו לוֹ בְּדִמְמָה,
הַלְכֵתִי עִם הַלַּיְלָה שְׁבוּי סוּד לַיְלָה,
שְׁבוּי הַחֲלוּם הַסְתוּם וְהַמְתּוֹק,
שְׁזִיר־עַל הָעוֹלָם בְּתִרְדָּה.

על ראשי ככנפי נָשָׂר רַחְבּוֹת
 הַשָּׁחֲקִים רַבְּרָפוּ וְחִלְפּוֹת
 הַתִּקְנָבוּ וְהַתְּרַחֲקוּ: דְּמִיתִי
 לְשִׁמְעַם מְרוֹצֵת עֲבִים הַדּוֹמָמָה...
 וּבְנִשְׂאִי עֵינִי לְהַבִּיטַי הַשְּׁמַיָּמָה,
 לִי נִגְלָה פֶּתָאֵם פָּרוּר סוּד הַלְּיָלָה;
 מַעַל לְגַג מְעוֹנִי בְּשׁוּלֵי שַׁחַק,
 עֲנָנָה עָבָה, שְׁחוּרָה וּמוֹצָקָה,
 אֵימָה בְּפִרְיֵן-חַיִּית עוֹמֵד גָּבוֹן
 עַל טֶרֶפוֹ לְהַתְנַשֵּׁל מִמֶּאֱרָבוֹ—
 מִקָּצֶה רָקִיעַ פֶּשְׁשָׁמָה וְעַד קֶאֱדוּי
 נִתְסָנֵד עַל חֲצִירֵעוֹלָם וְעַל מְלֹאוֹ;
 וַיַּעֲבֹבוּ גַם הַהָרִים בָּלָם מִחֲתָמָה,
 וְקוֹדְרִים וְנוֹרְאִים בָּלָב הָעוֹלָם
 בְּתַרְבּוֹת אֶרֶץ-חִירֵקְדוּיִם הַתִּנְשָׂאוֹ.
 בַּרְעַשׁ בָּבֵד לְאֵילָנוֹת
 הַגִּיעַ מִמֶּרְחֲקִים גְּעֻלָּמִים,
 מִמְּקוֹם-מָה רֵיחַ דָּשָׁא עָלָה יָבֵשׁ,
 וַיִּשְׁאֲזוּן הַמַּיִם עָלָה מִן הָעֶמֶק—
 וּבְאֵלוֹ מְאוּם לֹא-עֹנֵב אַחֲרָיו לְבָבִי
 בָּבֵד הָיָה גִּתּוֹן בָּלוֹ לְמֶרְחֲקִים...
 אֲזִי רָעַשׁ שָׁחַע בָּעֵז הַגֹּן וְאַלְפֵי בָדִיו
 וַיִּנְשִׁיבוֹת רוּחַ תְּכוּפּוֹת מִכָּל עֶבֶר
 חֲבִקְוִנִי בְּזִרְעוֹתָן הַחֲנֻקוֹת,
 לִי נִשְׁקוּ-עַל לְחִי וְעַל אֶזְאָרִי
 וּמִשׁוֹכַת-נִיל מִלְּאוֹנִי וְהוֹלָלוֹת—

תקבצתי תרדתי ליל האצטרה וגלי שאונה
 גפפוני וינשאוני הלצה, הלצה;
 וברק נחפו נז ונעבר לבדי—
 נאדע את הדבר, ליל זה יביא...

— — — — —
 — — — — —

...ובקר עמד עולם לאחר סער.
 שדות אלול עמדו שותקים, שמופי מטר
 ועל כל קנה-זרב רעדו בדממה
 רסיסי לילה האחרונים;
 ואם פקדה אותם עוד השמש
 בהמון רחמייה במקדש,
 ובכל רסים נבעול אלפי נגהות
 עוד רגע רגע נצחו וקבו;—
 אך ציץ לציץ לא נע עוד ולא לחש.
 ונבעול, נבעול עמד לו לבדו
 ומתהדר את תהודו לו לבדו;
 ותהי כל-כף הדממה גדולה סביב,
 כמו חנל דפק דבר-מה בלב העולם
 נידום בו דבר-מה לדורידורות...

יעקב פייכמאן.

כמליו תרס"ח.

עֲרָבֵי בְּזֻכּוֹת הָעֵבְרִים.

מאת

א. חרמוני.

בשני הכרכים הקודמים של „השלח“ (1) דברתי באריכות על שני סופרים, האחד ערבי והשני צרפתי, שעסקו בתנועה הערבית ובעתידות ארץ-ישראל והתיחסו שניהם אל ישוב היהודים בפלשתינה בשליטה גמורה. הפעם רוצה אני להרצות בקצור נמרץ על ספר צרפתי חדש בנידון זה, שכתב גם כן ערבי-נוצרי כנ״ב אזורי, פֶּאֶרְדֵּ קֶצֶב, יליד בירות. אבל ערבי, שהוא מצדד בִּזְכוֹת יִשׁוּב הָעֵבְרִים בארץ-ישראל, שֵׁם ספרו הוא: „הממלכה הערבית, הקוריה הרומית והסכנה היהודית המדומה, תשובה למר נג״ב אזורי ב״. פֶּאֶרְדֵּ קֶצֶב, אף על פי שנוצרי הוא, אינו אוהב ביותר את הנצרות, ביחוד את הקתוֹלִית, ואת הנוצרים, וביחוד את הנוצרים המזרחיים, ולעומת זה הוא מתיחס בחבה אל האיסלאם ואל השמיים כולם, בין שהם מושלמים ובין שהם יהודים. את נג״ב אזורי הוא מתאר בתור שליחם של הישועיים ושל רומי הקתולית, וכך הוא מבאר לעצמו את שנאתו של אזורי להאיסלאם ולכל בני שֵׁם, אותו-את קֶצֶב-אִי-אִפְשֶׁר להאשים לא בשנאתם לאיסלאם ולא בשנאה לבני-שֵׁם, ואת הרבר הזה יש לבאר, כמדומה לנו, רק בזה, שהוא שליחה של-ממשלת טורקיה, שבפי שנראה להלן, הוא מרבה להלל ולפאר ולרומם אותה... ואולם למרות זאת-או אפשר דוקא בשביל זה-יש למחברתו של קצב ערך חשוב בעינינו: על ידה יכולים אנו להכיר פחות או יותר את השקפותיה של הממשלה הטורקית על ישוב היהודים בארץ אבותיהם. במחברת זו יש שני פרקים, בפרק הראשון מוסר קצב בהומור בריא ומסירה עוקצת את תוכן ספרו האוטופי של נ. א. הנה ענינים אחרים מפרק זה, שבלי ספק ימצאו בהם קוראי „השלח“ ענין וחפץ: קצב אומר, כשהוא בא לדבר על הכרוז הידוע לקוראינו, שהוציאו הערביים אל ממלכות אירופה, כדברים הקצרים האלה: „כרוז נפלא, שרק הוא (נ. אזורי) יודע על אודותיו, קראהו ואפשר גם כתב אותו. מלאת-ענין ביחוד היא הרצאתו של קצב עיר שאלת-היהודים בספרו של נ. אזורי. שלשת הרפים, שקצב מקדיש לזה בפרק הראשון, מצוינים בעוקצם החד ובתאור אנטישמיותו השנענית של הישועי הערבי, וכמעט הם היותר יפים שבכל החיברת. אבל גבולות-מאמרנו אינם מרשים לנו להביא בזה אף את קצורם, אחרי שסוף סוף אינם אלא דברי-פולמוס ולא דעות-עצמו של המחבר.

בסוף הפרק הראשון נותן פ. ק. כאראקטריסטיקה של „מי-שהיה סגן-הפחה בירושלים, שאינה לשבח, אבל אנו פוסחים עליה, כי סוף סוף לא האישיות היא העיקר כאן.

לפרק השני של המחברת יש בעינינו ערך יותר חשוב. כי בו מציע קב את דעותיו שלו על „התעוררות הלאום הערבי ומראה, עד כמה אין שום יסוד לנבואותיו של נ. א.; ובו מדובר ברחבה גם על הציוניות וישוב היהודים בארץ ישראל.

קורם-כל שואל קצב את נ. א. שאלת „מי שמדן?“. הוא מוען כלפי נגיב אזורי: „הוא (נ. אזורי) רוצה להקריב על מזבח אינטרס רומי בלי כל פקפוקים 10 מיליון ומחצה ערביים מושלמים, שרעתם אינה כלל כדעתו „הלטינית“ ושלא בחרו בו להיות שליחם אצל ממלכות אירופה ולהודיע לאלו, ש„הערביים התעוררו... הארצות השמיות של המזרח; ערב, ארם-נחרים, סוריה ואי שייכים, כידוע, למחמדים... ולא לנצרי קטולי אדוק, שליחה של רומי, להפיל עליהן גורל, לעשותן לממלכה אחת, לחוקק להן חוקים, לתקן את דתן ולדאוג לשלום נשמות יושביהן... המתקן הגדול שלנו יכול היה, לפחות, להתייעץ עם הערביים המחמדיים ולא להסתפק רק בברכתו של ה„אב הקדוש“. אפשר שאזורי שאל בעצמם של האפיפיור ושל איזה הגמון רומי היושב בארץ-ישראל, אבל כלום זה מספיק?... נניח, שכל האדונים השחורים האלה, המכסים את עין ארצות הקדם, הם באמת בעלי-כח, אבל סוף סוף עדיין אין הם בעלי-הארצות... אפשר גם כן, שמר. נ. אזורי קבל אף את הסכמת בא-כחן של מפלגות דתיות נוצריות, של אדוקים, שחניכים הקליריקלי ודעות קדומות אנטי-הומניות ומתנגדות לסדרי הממשלה עזרו את עיניהם; אבל האנשים הללו הלא כאין וכאפס הם מיל ההמון הגדול של הערביים המחמדיים והנוצרים, האוהבים את ארצם! ולא לכנופית האנשים ההם לחוקק חוקים לממלכה ערבית ולתקן את דת-מחמד...“

בכל ספרו „המדיני“ של נ. א. רואה קצב רק דבר אחד: „הקוריה הרומית רוצה לכונן בעזרת גורדי נזירה ממלכה מחמדית גדולה ובצורה, אבל, לתועלתה של ממלכה זו, תוסיף הקוריה הרומית, מאהבתה את הממלכה החדשה, לאסוף באירופה את הנוצרים הטובים והנחמדים ותשלחם למזרח, כדי שיעזרו לממלכה החדשה לסדר את עניניה הפנימיים, לתקן את לבות הנוצרים, להפיח בלבית המחמדיים את הרגש הלאומי ולשים שלום בין הנוצרים והמחמדיים...“.

ואת הדבר הטוב והיפה הזה תעשה אותה הקוריה הרומית, „שזה יותר ממאה שנים היא זורעת שנאה וקנאה, מפיצה התפרדות והתברלות עם תורות-הבל והדיומיות, שואפת להשיג את המטרה, שהציבו להם רבותיה הישועיים בראשית המאה השבע-עשרה, מוצצת את דמי עם הארץ, מקלקלת את מדותיו, מסירה אותו מדרך הקודם ועוקרת מלבו כל רגש טבעי וטוב...“ וכי וכי. וקצב מוסיף לספר בננותם של הישועיים ומתאר את חירבן ארצות המזרח עיי „נושאי-הקולטורה“ השחורים:

„בלבות תלמידיהם הפיחו תלמיד לזיולה רגש „אריסטוקרטי“, גאותנות, מותרות והשחתת-המדות; עיי עבודתם המתמדת והחשאת ועיי אינטריגות לא רק הפרידו בין מחמדי ונוצרי, אלא גם בין נוצרי ונוצרי, בין אב ובנו, בין אח ואח, בין תושב-הארץ והממשלה... חבורת-ישוע יצרה אנארכיה פנימית במחותיהם

ולבותיהם של כל תלמידיה ובתוך כל המשפחות, שהיתה לה השפעה עליהן, ונסכה רוח של ספקנות ופסימיות על הצעירים...".

ואלה יחיו את המורח ויכוננו ממלכה ערבית מחמדית אדירה!!... אבל ההמון הגדול של הערביים, וביחוד המחמדיות, יודע להוקיר את בעלי טובתו, המכוסים במסכה של מרמה ושקר והזוהלים כנחשים בשבילים עקלקלים, את כל אלה, המבקשים להציל את נפשות כל המחמדים ולהכניסם תחת כנפי השכינה הקתולית; הערביים המחמדיות שונאים תכלית שגויה את הכהנים והנזירים הקתוליים, את בעלי הפסלים והתמינות הקדושות, כי מוסרם, מוסר המחמדים, הוא הרבה יותר נעלה ויותר טבעי ממוסר השליחים הישועיים ואינו עלול להוליד חברה כה רקובה וכה רחוקה מן הטבע כאותה שהולידה הנצרות הרומית...".

נ. אזורי טוען בספרו בשם "הלאום הערבי, שהכיר את ערכו, שהתעורר וכו' וכו'"; אבל היכן הוא, "הלאום הערבי"? שואל קצב, "בארצות-ערב-עונה הוא על השאלה-יושבים מיליונים אחדים של בני-אדם, שהם מדברים ערבית ושהאיסלאם מאחד אותם, אבל שהם נחלקים לשבטים רבים ולמשפחות אין-מספר, הנלחמות כמעט תמיד זו בזו; והמחמדיות הללו חיים חיי-נודדים, ומאשרים הם בחיים הפאטריארכליים האלו, שהם חיים זה שנות-אלפים... נ. א. קירא למחמדיות ההם, "לאום, שהכיר בערכו הלאומי וששם לב לאחדותו ההיסטורית והאֶתְנוֹגֵנֶרֶאפִית". הוא, נ. א., מבין בוראי את פירוש המלות הללו, אבל אותו, "הלאום הערבי", שהוא חי לא רק בדמיונו של נ. א., אלא נמצא הוא במציאות בתור כמה וכמה שבטים נלחמים זה בזה, - כלום שם לבו באמת לאחדותו ההיסטורית והאֶתְנוֹגֵנֶרֶאפִית?... ללאום הערבי חושב נ. א., מלבד את יושבי ארצות ערב, גם את יושבי מוריה, אי ומיסופוטאמיה, מפני שכולם מדברים ערבית. ואולם, האמנם מפני שמר אזורי קתולי אדוק ומדבר צרפתית יחשב גם הוא על הלאום הצרפתי? ולמה אין אזורי חושב את יושבי מצרים, אֶלְגֵ'יריה, מארוקו ועוד, שגם הם מדברים ערבית, לבני "הלאום הערבי" ולמה אינו הולך לארצותיהם ל"עורר" גם אותם?...

והלאה אומר קצב: "המורד הערבי הגדול מודיע לנו על דבר התעוררותו של הלאום הערבי ומכריז, שזהו, "דבר העשוי"; אבל ראיתו היחידה, שכן הרבר, הוא הכרוז המדומה, ששלחה הליגה הערבית אל הממלכות... ואולם מה הם ה"התעוררות", ה"ליגה" וה"כרוז"?-ההתעוררות אינה אלא צִוְיָה קנאית של מטף ישועי מסתתר, הליגה אפשר שהיא חברת אנשים בעלי מוחות חולים ומתלהבים, אנשי-לויולא, וכדומה, ואת הכרוז הלא קראנו-זהו ספרו של נ. אזורי!-

וקצב הולך ומוכיח, כי להערביים הנוצריים, אבן-הפנה של הממלכה הערבית המדומה של אזורי, אין ערך גדול בארצות-ערב מפני שהם מתרחקים בחייהם מאת תושב-הארץ המחמדי ועל ידי יציאתם המתמדת והמתגברת לארצות אירופה ואמריקה מספרם פוחת והולך, ואת סבת החזיון הזה רואה קצב בהשפעתם של הישועיים בבתי-הספר שלהם:

"החנוך הרע, שמקבלים הערביים הנוצרים בבתי-הספר של הכמרים הישועיים, חנוך, שאינו מסתגל לא לאקלים של הארץ ולא לתכונות יושביו ואף לא לחייהם הפנימיים והחיצוניים של התלמידים, - חנוך זה מכין את התלמידים לעולמות מדומים, מקלקל את מדות התלמידים ומפתח בקרבם את השאיפה

למותרות ואת האהבה לברק החיצוני, התלמידים האלו אינם יכולים כבר להסתפק בחיים הטבעיים והפשוטים של אבותיהם, והם עוזבים את ארץ-מולדתם והולכים לבקש את אָשֶׁרם בארצות רחוקות. המעוט שבמעוט מהם מוצא איזה מצב בעולם הגדול, ואלה משתקעים בארצות ההן ומתנכרים לבני ארצם, הרוב אובר במלחמת החיים, שלא הוכנו אליה, וחלק מן הנודדים, שאין בהם, מצד אחד, די כשרונות כדי להצטיין, ומן הצד השני אין בהם די שפלות כדי להתעשר באמצעים לא-כשרים, שבים אחרי נודדים ותלאות לארצם, אומללים ומתיאשים...".

Tout comme chez nous! — מתפרץ מלבנו בלי משים. תמונה מעציבה זו מזכרת לנו כמעט בכל פרטיה את בתי-הספר של חברת כ"ח ואת היציאה היהודית מארצות-המזרח, אותה אי-ההסתגלות של בתי-הספר לסביבה, לחיי הארץ והמשפחה, אותה ההכנה, לעולמות מדומים... וההבדל הוא רק בזה, כי בבתי-הספר של הישועיים לומדים, לכל הפחות, לשון אחת או שתיים על בורין, מה שאין כן בבתי-הספר של ה"אליאנס" שלנו. וצורת יציאתם של צעירינו מארץ-ישראל בפרט וטורקיה בכלל ל"עולם הגדול" דומה לזו, שצייר קצב בדבריו על יציאת הערביים הנוצרים מטורקיה, כשתי טפות-מים... אבל נשיב לענינו.

לרגלי השפעה זו של הישועיים על הערביים הנוצרים בסוריה וארץ-ישראל נשטט הקרקע מתחת רגליהם של אלו האחרונים, המסירת של ארצם, גבוריהם לפנים, דברי-ימיהם זרים להם ואף מתנגדים להם להרוח, ששאפו במנוחים, רוצים הם להתבולל בעמים, שעל גדולתם ותפארתם הרבו לדבר באזניהם רבותיהם הישועיים—ומתבוללים הם בלי מעצור, אבל יחד עם מעט הטוב, שהתבוללות זו מביאה להם, הם מקבלים הרבה הרגלים רעים ומדות מגונות. הפרץ ביניהם ובין אחיהם המחמירים הולך ומתרחב, ו"קרוב אותי היום, שבו יהיו הערביים הנוצרים לזרים בארצות-מולדתם". כל הדברים הללו חשיבים לנו מכמה צדדים, הן בשביל להכיר את המצב בתוך חושבי ארץ-ישראל כמו-שהוא והן בשביל "לקחת מוסר" ולראות, למה יכולים אנו בעצמנו להגיע, אם חנוכנו לא ויתאם אל תנאי האקלים, מנהגי-אומתנו שלנו—והמסורת שלנו.

פ. קצב גומר את מחברתי בשתי סניגוריות: האחת על הממשלה הטורקית, והשניה על הישוב היהודי בארץ-ישראל. בשתי הסניגוריות, וביחוד בראשונה, יש, כמו בכל הסניגוריות, ובפרט בסניגוריות הכתובות בידי איש מזרחי, הרבה גוזמאות.

קצב מחליט, למשל, כי מצבה הפנימי של טורקיה הוא, "מוהיר" וכי הכל שם בבחינת "הוד שבהוד" ו"תפארת שבתפארת", ממש, "עולם שכולו טוב". מודה הוא רק בזה, "שממלכות צמאות אורבות לטורקיה ונכונות להתנפר עליה, לקרעה לגזרים ולשעברה" וטורקיה, "סובלת לא רק מפני שמדינותיה האירופיות מלאות בני לאומים שונים, שהם עוינים זה את זה ונלחמים זה בזה ומתקשרים עליה, אלא עוד יותר מפני שממלכות שונות ואמרות לרשת את הארצות, שטורקיה קבלה על עצמה לשמור עליהן,-- והממלכות הללו זורעות שנאה ואיבה, קנאה ומשטמה בין נתיניה ומעוררים אותם למרוד בה...".

אבל מלבד זה—הכל טוב בארץ שכולה טוב:

"המזרח מתענג על עשרו, אשרו ומנוחתו, המין-העם שם הוא יותר מאושר,

יותר בריא, יותר שמח=בחלקו מהרבה עמים אחרים על פני תבל. הוא חפשי בארצו ושמח בסדר הממלכה, וכו' וכו'.

והממשלה הטורקית אהובה היא בכל ארצות=ערב:

„היא, שהצילה את האיסלאם ואת נוצרי=המזרח מיד נוסעי=הצלב, שרצו לבלוע אותם חיים; היא, שעמדה לפגע למערב הכובש; היא, ששמרה את המזרח מפני הסכנה הרוסית, מפני אויסטריה ומפני הנצרות בכלל, שרצתה לבלוע את כל המזרח; היא, שאגדה את השבטים והכתות השונות של המזרחיים, – אי=אפשר לה שלא להיות אהובה וחביבה לכל המזרח וביחוד להמושלמים. ועל כן רוצים כל השמייים, החוסים בצל „חצי=הירח“, היודעים את ערכם והמתעוררים באמת מתרדמתם, להתאחד ולחזק את קשר=הגזע ביניהם ולהיות לנתנים נאמנים לממשלה, שהגינה תמיד ושמגינה גם כיום עליהם.“

ואת פתרון שאלת המזרח מוצא ה„פאנאיסלאמיסט“ הנלהב באמרה הפשוטה:

המזרח – למזרחיים תחת שלטון העות מנים“.

לכך דברי=הזיה כאלה אנו חושבים אך למותר; אבל חשובים בעינינו הדברים הללו מפני שהם מוכיחים, כי פארד קצב הוא קרוב ברוחו אל הממשלה הטורקית ומפרסם ברבים את השקפותיה. ואם כן הרי יש לרבריי על הישיב היהודי בארץ=ישראל ערך מיוחד.

ועל ישוב זה מלמד קצב סניגוריא ארוכה, שהיא משתרעת על שבעה

דפים, ומפני חשיבות דבריו בנידון זה אנו מביאים כאן את רובם כלשונם:

„נ. אזורי אינו רק אנטי=יהודי במובן דתי, אלא גם אנטי=שמי, כשהוא רואה משפחות יהודיות, עניות, פשוטות ושקטות, שהרגש המזרחי עדיין הוא שמור בלבותיהם, נמלטות מפחד המות, מפוגרומים ומרצאות של דם בערי הצפון ששם גרו בעיני ולחץ במשך שנות=מאות והגינינו על קיומן (הלאומי) למרות הענויים היותר נוראים, שסבלו מכהני הדת ומאלה הקוראים לעצמם בשם „נוצרים“ אדוקים, – כשהוא רואה יהודים כאלו שבים לארץ=ישראל, הוא מתחיל חושד אותם באיזו תכנית מסוכנות. כשהוא רואה, שהם אוהבים ארץ זו בכל נפשם ומאודם, אותה הארץ, שהיתה קודם ארץ=מולדתם, הוא מתחיל לקנא בהם והוא מלא עליהם חמה, וכשהוא רואה אותם קונים אדמה לא=מעובדה, מיסדים מושבות והופכים את אדמת החול לשרות, פארמות וכפרים – והם מצליחים, מיסדים בתי=ספר לעבודת=האדמה ובתי=חנוך, הוא קורא לעזרה, מושיט את זרועותיו כטובע, צועק, מללל, הומה, בוכה, רועש, שואן, כאילו היו שוללים ממנו את אחוזותיו שלו, ומי כמוהו יודע, שהמתישבים היהודים אנשי=שלום הם, שמביאים הם טובה רבה לארץ, שיש לאנשים האלה אותם הרגשות, שיש לתושבי הארץ מקדמת דגא, שהרי גם הם בני הגזע השמי הם. ידוע לו גם כן, שהאנשים האלה נתינים נאמנים הם לטורקיה ועוסקים בתעשיה ובאכרות יותר מכל יושבי=הארץ האחרים ובמשא=ומתן פחות מיושבי ער=החוף שבארצות הללו, אבל נ. אזורי הלא הוא קתולי אדוק וכו' – ובכן ישרף היהודי!“

„ולמה לא יצעק מר אזורי, החושב את עצמו ללאומי=ערבי נלהב, חמס על הורים. האחרים, הבאים לעבוד ולסחור בארץ=ישראל, כהגרמנים, שיש להם

באנקים, נחלות גדולות ומושבות? והגרמנים הלא באמת מסוכנים הם, כי כובשים הם את הארץ בשבילם כדי שלא תהיה לאחר זולתם, מתיחסים הם ליושב הארץ בשנאה ובזו וממשלה ענקית תימכת בהם ועימדת לימנם, בה בשעה שהיהודים אינם זרים במזרח, לא מן הצד הפוליטי ולא מן הצד המוסרי, והיהודים, בעבדם לטובתם, עובדים גם לטובת הארץ, כי הם אינם חלוצי איוו ממשלה שתהיה ואף ממלכה אחת לא תתמוך בהם, כי הם אינם עובדים בשביל אינטרסיה של שום אומה זרה.

„והלא יש ליהודים איוו זכות על הקרקעות, שעליהם הם יושבים, שהרי קנו אותם; והלא גם מר אוזרי יודע, כי לכל קונה יש זכות על הקנין... „ואולי חושש אוזרי מפני קבר הנוצרי ושאר מקומות המקדש לנוצרים, שמא יפלו בידי היהודים? אבל פחדו הוא פחד-שוא. בעיני היהודים אין שום ערך לשרידי-מתים (réliques), תורתם היא יותר נעלה מזו של חברי אוזרי, היא מתרוממת על הפיטישסמים הגם, וכו'... „

ואף גם זאת: היהודים אינם חושבים להיות בארץ-ישראל ללאום מיוחד, שיהא נבדל מכל שאר תושבי הארץ, להפך, הם רוצים להתבולל ברוח (se fondre moralement) עם אלו האחרונים ולהיות עמהם ללאום אחד. אננו ראינו את היהודים בארץ-ישראל ויודעים אננו, כי לא למלחמה עם יושב הארץ פניהם מועדות, הם באים לארץ-ישראל מפני שסובלים הם גירושים והעקות מצד עם פראי ואנטישמי, שחושב אותם לזרים בארצו, הם באים (לא"י) מפני שמורקיה התניחם אליהם תמיד ביתר ליבראליות משהתיחסו אליהם כל ממלכות אירופה, לא גרשה אותם מעולם וגם כיום היא פותחת לפניהם את שערי ארצה, מגינה עליהם ומרשה להם ליסד מושבות... „

... „היהודים, כשהם שבים למזרח, שבים הם לארצם. „ארץ זו (ארץ-ישראל) תהיה לארץ-המולדת היחידה שלהם, והם לא ימנעו את דמי יושבי הארץ כמו שעושים הכמרים והנוצרים... „ליהודים יש מושבות בארץ-ישראל, אבל בזעת-אפם הפכו אדמות בצה וחול לגני-ירק וגני עצי-פרי והביאו בזה תועלת עצומה לארץ כולה. ומה אפשר לדרוש עוד! מהם! הם הראו דוגמא יפה של שקידה, עבודה וסבלנות לתושב העצל מטבעו, ואם יכינו עוד אנשים בשביל הארץ ובשביל הממשלה של הארץ (pour le pays et pour son gouvernement), ימלאו בזה את תפקידם... „

ואם יעלה בירי היהודים יחד עם תושבי הארץ והממשלה הטורקית להשיב לארץ המקוללת על ידי האפיפיור מרומי מעט מזהרה לפנים, תורה להם ההיסטוריה, שנויים גדולים לטובה כבר נעשו בארץ על ידם, שנויים אחרים עוד יעשו, עד שהארץ המקוללת תהיה באמת לארץ מבוכת... „

אני מדמה, שדברים כאלה במחברת כתובה על ידי ערבי דשם הגנה על הממשלה הטורקית ובודאי לא בלי השפעתה של זו, מוכיחים למדי, שלא הכל בספרות הממשלה הטורקית ובשדרות האומה הערבית מתיחסים אל עבודתנו בארץ-ישראל בשלילה נמורה, אף על פי שמטרתנו רחוקות ממטרותיהם, ושעל-ידי השתדלות והירה ואנרגית אפשר להשיג לטובת הישוב, אמנם, הרבה פחות ממה שקיונו להשיג בימי הרצל, אבל הרבה יותר ממה שחושבים לאפשר בימים האחרונים... „

הַחֲמָה! הַחֲמָה!

ציור דרמטי במערכה אחת.

סאת יצחק קצנלסון.

הנפשות :

גולדה, עלמה בת עשרים ואחת.
שורץ, בן שלשים.
דוד, אחיו, בן שבע-עשרה.

חדרה של גולדה, בקיר שכנגד הרואים חלון גדול היוצא אל הרחוב, אצל אותו חלון מצד שמאל—מטה מוצעת, פרנודרעק, קרום בד שחור, עומר אצל המטה בזווית, בקיר הימני—דלת אל המסדרון; לפני הדלת, סמוך לאותו קיר, עומד מֶשֶׁב שחור. באמצע החדר שלחן, מנורת-נפט קטנה עומדת עליו ומפזרת אור כהה, סביב השלחן—כסאות אחדים, על אחד הכסאות מונחים בני עליין וכובע בעל קצוות ארוכים, השעה השניה בלילה.

מחזה ראשון.

שורץ (ראשו נחטן על שטח החלון ונשקף בערו החוצה).

גולדה יושבת בכנייה על המטה כשפניה כבושים בנר. כתפיה מעוטטות במטפחת בעלת צבע כהה.

שורץ נעורנו סביב בחלון: גולדה!

גולדה נבלא שוטעת, אינה משיבה לו כלום.

שורץ (מתחיל דופק בזוכית החלון).

גולדה (פריטה קצת את ראשה ומביטה רגע שלא בנעיונות על נבו של שורץ; בלסון בקשה). חדל,

שורץ, לתופף בזוכית, (שבה וכובשת את ראשה בכר המטה).

שורץ (פוסק, מתנער מתוך שעמומו). הגשמים, הגשמים! (הפסקה ארוכה, מוציא ומסתכל בשעתו).

שתים! (נגש אל הכסא ונושל את הכנר העליון).

גולדה (מתעוררת, יושבת על המטה, מטמטמת קצת בעיניה). כמה?

שורץ (בלבשו את הכנר): שתים.

גולדה (מסתכלת בו בצחוק קל) לָבָנִים, כחולים, חומים, ירוקים, צהובים.

שורץ מה?

גולדה. ים הכדורים הקטנים שאתה טובע בו (קטן על רגליה, מטפסת קצת עוד בעיניה, הנה, הם הולכים ומעמים... הולכים וכלים – שורץ!

שורץ (נבשחוק מר), סוף-סוף הכרתיני... (חובש את כובעו).

גולדה. הביתה, מה? (מנסחת בידה על כר מטתה ומניחתו למראשותיה כראוי).

שורץ. (מושך בקצות כובעו יפה יפה על דקדקו כשהוא תפוש בטחשבותיו).

גולדה. רגע לא יעבור-ואני תחת שמיכתי. במה אתה מהרהר, שורץ?

שורץ. רוחות מנשבות בחוץ, רוחות קרות...

גולדה. כך, כך... (ננשט אל החלון) גשמים! לילה וגשמים! (פונה פתאום לשורץ) לך-לך, רוצה אני לישן.

שורץ. את מקלי הבי לי-

גולדה (רצה אל הפנה, מביאה לו את מקלו ונותנת אותו לתוך ידו). קח, קח ולך!

שורץ (נושק בזריזות חולנית את אצבעות ידה).

גולדה. לך, לך... (משתמטת מטנו, מושכת בסרגור וסכה בלד מפצה) או-או! קר אחוני פתאום.

שורץ (קרב אל הדלת, נשאר קצת עומד על מקומו). גולדה!

גולדה. מה? (ננשט אליה).

שורץ (נראה באצבע על החלון). כל זה-מה?

גולדה (פניעה כחפיה). כלום יודעת אני... הסתו, שורץ!

שורץ (נבעת מעט). הסתו!

גולדה. נו?

שורץ (מסתכל בה ואוחז בידו). לכי לישון. גולדה (אינו מניח את ידה).

גולדה. רוצה אותה להגיד לי עוד דבר מה?

שורץ. תשכבי ותנומי?

גולדה. הנח מהר את ידי, כדי שלא אפיק בפניך (מוציאה את ידיה משלו ומסתלקת)

לתוך חסניו הא-א-א!

שורץ. תשכבי ותנומי?

גולדה. מיר!

שורץ (פותח את הדלת, תחב ראשו לתוך המסדרון הקר, ומביאו שוב החזרה).

גולדה (מתכננת לתוך מטפחתה ורותתת). קר; סגור את הדלת, שורץ!

שורץ (סגר את הדלת כזהירות משנה, פונה פתאום אל גולדה). גולדה, היזרת לנו מחר השמש?

גולדה השמש? חייך, שלא חשבתי עכשיו על אודותיו.

שורץ. לא חשבתי... ועל לבי עלה לשאלך ברגע זה...

גולדה. לכשזרחה יהיו קרניו הראשונות נתלות על גבי פרנוד שחור זה.

לבוךר, כשאפקח את עיני-אני מוצאת אותן תלויות.

שורץ (מתוך ההדרו). על גבי פרנוד שחור זה... קרני הזהב הראשונות, גולדה?

גולדה. הראשונות.

שורץ (מסמק רגע). שמא אבא אנכי ואבשר לך בשורת שמש?

גולדה. אתה?

שורץ. (מסתכל בה דוה)

גולדה. בוא...

שורץ (יוצא).

מחזה שני.

גולדה (ננשת אל החלון, מעמיקה עיניה בשמים, תולה את מטפחתה על גבי הפרגוד. מתחילה לששוט את שטלוחיה היא נכנסת לאחורי הפרגוד. נמלכת ויוצאה שוב, מכבה את המנורה ושבה למקומה הפסקה. נשמעות דמויות אחרות מדלת). מי בא?

דוד. דוד.

גולדה. דוד! חכה, אתכססה, (שומשת מעל הפרגוד את מטפחתה, יוצאת ופותחת את הדלת)

דוד (נכנס שוחק ונשאר עומד כנאשם אצל הדלת). אוי... אוי...

גולדה. עוד לא ישנתי, דוד... (מטפשת על גבי השלחן).

דוד. רוצה אתה להעלות את המנורה?

גולדה. כן...למה זה אתה עומד אצל הדלת?

דוד. בשעה מאוחרת כזו... ואת פתחת לי...

גולדה. פתחתי—(המנורה מאירה. היא מסתכלת בדוד) בלי כובע?

דוד. רוח נשאהו מעל ראשי —

גולדה. צריך היית לחבשו יפה יפה על קדקדך, כמו שרגיל אחיך לעשות...

ראה, בגדיך רטובים כל כך, וגם על שערוך נוצצים אגלי המים.

דוד. גשמים ירדו עלי.

גולדה. אתה בא מביתך, דוד?

דוד. לא. נכח החלון עמדתי כל הזמן וחכיתי לרגע שיצא אחי מן הבית.

גולדה. ראית אותו כאן?

דוד. ואותי לא ראה...

גולדה. נכח החלון עמדת?

דוד. בחשך (הפסקה).

גולדה. דוד, אחיך יבוא עכשיו לחדרו ולא ימצאך.

דוד. לא ירגיש אחי בדבר; אני פרשתי את השמיכה גם על גבי מראשותי.

ויאמין שאני ישן תחתה.

גולדה (בשחוק קל) האמנם?

דוד יאמין! אך פעם אחת קרב אל מטתי אשר ישנתי בה ומשש את השמיכה,

נרמה לו שאינני כלל בחדר. כשהקיצותי הוצאתי את ראשי מתוך הכסא:

"כשאתה מתכנס בתוך הכר אין מכירים בך..."—התנצל באותו רגע ומה:

לא יקרב עוד אל יצועי.

גולדה. קר לך, דוד, רותת אתה...

דוד. לא, לא... את פתחת לי, פתחת לי

גולדה. אני הכרתי את ידך, על הדלת...

דוד (מחנצל). כשיצא אחי, עוד היה אור בחדר—

גולדה (מסתכלת בו). דוד!

דוד (מתחנן לחי). תניני לשבת פה!

גולדה. השעה מאוחרת.

דוד (מתחנן עוד). תניני לשבת פה... (פורץ בבכי חרישי).

גולדה (אחות את ראשו וכובשת אותו בחיקה. פניו נחנק). דוד! דוד! (עומדים הם כמעט זח רגע שלם, מתחילה טפסת אותו) אתה נשאר... נשאר אתה כאן.

דוד (כסיר בוהדות את ידיה מראשו, ומריכו סחזה) לכי ושכבי, גולדה, אני אציג כסא אצל הכותל. גולדה, למה?

דוד, אתמוך עליו את ראשי... ככה הם לי בין הכתלים הללו. גולדה, ואותי המה מבעיתים כשאני יחידה פה. רוצה אתה, ואתור לך מקום לשכב עיני.

דוד, לכי נא וישני, אני אשכב באשר אשכב, פה על הארץ אצל הפרגור הזה (המסקה).

גולדה (מסתכלת בו), אתה כותב?

דוד, כן.

גולדה, אחיך ספר לי שאתה כותב... הן תקרא דבר-מה אם אבקשך (יושבת לשלחן).

דוד (יושב אצלה, מוציא מכיס החזה סחבת של פת"ל ומעלעל בה. המסקה).

גולדה (פונה אליו פתאום) הרוח נשא את כובעך מעל ראשך?

דוד (מעביר ידו על שערותיו), נשא.

גולדה, ולא רדפת אחריו?

דוד, לא...

גולדה, מפני האפלה?

דוד לא יכולתי להניח מקומי.

גולדה, נגד החלון?

דוד (שחוק קל עובר על שפתיו).

גולדה, האם ראית דבר-מה בחלון?

דוד, ראיתי...

גולדה (קמה ננשט אל החלון ומורשת עליהם את הוילונות הלבנים והקצרים ושבה למקומה). מה ראית בו?

דוד, אותך כמעט שלא ראיתי; רק אחי עמד בחלון עם אותה הדאגה הניצוזה מתוך עיניו מדי לילה בלילה בשובו הביתה.

גולדה, נו? ואותי לא ראית כלל?

דוד, לפני לכתך; את נתת לו את מקל-ו-והוא נשק את אצבעותיך (המסקה).

גולדה, מדוע זה בכית, דוד?

דוד (מביט עליה עצב).

גולדה, מדוע זה בכית?

דוד, רוצה את שאלך מזה...

גולדה, לא, לא... על המסב תישן!

דוד, למה למה... על הארץ אני יכול, אצל הפרגור.

גולדה (מעבירה בידה על שערותיו), שערותיך, דוד, רטובות כל כך. טפית גשמים בירי...

דוד (מסתכל בה מרד).

גולדה, שוב עלו רמעות בעיניך.

דוד (מוריד את ראשו).

גולדה (מסלמל שער), בוכה אתה?... •

דוד, (כני רך פורץ מפי כשראשו מורד).

גולדה (אוחזת אותו בראשו וכובשת אותו ואת בכיו בחיקה), דוד! דוד! (המסכה מרימה את ראשו).

נקרא נא עוד דבר מן המחברת (הם קוראים בחשאי מעל המחברת הפתוחה. היא

מרימה את ידה לראשו, נמלכת ואוספת את ידה), בקש לומר לך דבר מה. אלא

שירָאָה אני, שמא תבכה,

דוד, רוצה את לשלחני?

גולדה. לא הא, לא הא!... (קמה ממסכה), אניח לך כר על המסב.

דוד (קם גם הוא), אין צורך בזה (יושב ומתנועע על המסב), המסב הוא רך כל כך!

גולדה, ובכן—בלי כרו (מקשינה את להב המגורה), שנת ערבת, דוד! (באה אל אחורי

הפרגוד).

דוד (פשתרע בעליצות-ילד על המסב, כשפניו כבושים במראשוני המסב. אחר רגע הוא מתרומם ויושב,

קם על רגליו, נגש בצעדיים חרישים-חרישים אל הפרגוד, פושט אליו את ידיו ומטשטש בו) . פה

אתלה את עצמי... אני תלוי, אני תלוי על גבי הפרגוד השחור... (שב

למקומו אל המסב, שוכב, פרקדן ונרדם כשידיו שלובות זו בזו על חזהו).

מחזה שלישי.

(מן החוץ נשמע קול חלילו המנושך של שומר הלילה. הגשם פוסק. קרנים חזרות אחדות של

הירח באות דרך החלון ונופלות באלכסון על פני דוד הישנים).

דוד (ידיו צונחות מעל חזהו, השמאלית לעבר הפרגוד, כאלו הוא פושט את ידיו לגולדה וקורא לה).

גולדה (פוציאה את ראשה מן הפרגוד. שערותיה פרוצות, מסולפלות ויורדות תלתלים, היא מבישה

משם לדוד).

דוד (כל ידו השמאלית מתנועעת, מתוך שנת...)

גולדה (מופיעה מאחורי הפרגוד כשהיא עמוסה מדין לבן-לבן. מראה כמצבה חיה).

דוד (כלידו מתנועעת מאליה כאלו הוא קורא לה).

גולדה (נגשית אליו בזהירות ובצעדים מדויקים וקלים. שחה אל חזהו. ידיו של דוד מתרוממות לאט לאט

כדי לחבקה, אלא שבו ברנע חודק גולדה. ירי דוד מתחבקות זו לזו ולא חבקו כלום; לאט לאט

הן מתפרדות וצונחות שוב, אז תשה גולדה בפעם השנית אל חזהו, ידי דוד מתנשאות שוב.

גולדה מודקפת, ידיו מתחבקות ונופלות עוד הפעם וכך גם פעם שלישית. כשהיא מודקפת בפעם

השלישית היא צועדת לאט לאט אחורנית ונעלמת מאחורי הפרגוד).

דוד (אחרי שצנחו ידיו בפעם האחרונה הוא מתחיל גושם בכבדות וחזהו מתרומם תכופות. עיניו נפקחות—

גדולות ובהירות. הוא מתרומם ויושב על המסב, פניו מסיקים איזה צער חשאי ולאט נפלאה. עיניו צופיות

בנענועים רכים וכאב אל הפרגוד...)

(דפיקה נשמעת ברלת דוד, כמו בחלום, אינו שומע את הדפיקות הנשנות) .

גולדה (מאחורי הפרגוד) מי בא?

שורץ (מאחורי הדלת), שורץ!

גולדה (יוצאה מאחורי הפרגוד, כמו בראשית המחזה; מטפחתה על כתפיה, שעה עשוי. היא קוראת

מתוך תמיהה), שורץ!

דוד (קם על רגליו. מסתכל בנענועים בפניה)

גולדה (אך ראתה אותו, בקול מטיח ותסה)
 דוד (סתחנן לה). פה, אצל הפרגוד אשכב,
 גולדה (פנייה ידה האחת על כתפו). טוב!
 דוד. פה, על הארץ...
 גולדה (טעבירה ידה על שערתיו). טוב, טוב!
 דוד. (רטט קל עובר בו, ראשו צונח קצת, ובירו האחת הוא טכסה על עיניו).
 שורץ (מאחורי הדלת). גולדה! (רוסק).
 גולדה (אוחזת סתוך בחילות את ראשו וכובשת אותו ואת בכיו, החושב לשרץ, בנחה). לא עכשיו.
 לא עכשו, דוד... (מצמינה אותו אל אחורי הפרגוד, לוחשת על זאנו) ארוץ...
 (פותחת את הדלת לשורץ).

מחזה רביעי.

שורץ (נכנס, צועד צעדים לתוך החדר. בידו כובע שחור וסלובלך ברפשו).
 גולדה (מחשפפת במטפסתה, טכסה לטה שישאל).
 שורץ. איננו פה!
 גולדה. איננו! (הסקה).
 שורץ. עומדת את לפני ומביטה בי—כמחכה למוצא שפתי.
 גולדה. סבורה הייתי. שיש לך אלי עוד דבר...
 שורץ (בלי אומן, כאלו לעצמו). איננו... איננו...
 גולדה. מה זה בידך, שורץ?
 שורץ. כובעו...
 גולדה. של דוד?
 שורץ. של דוד... (מעמיק להסתכל בתוך עיניה). קחי את הכובע הזה, אני משאירו
 כאן...
 גולדה (לוקחת מייד את הכובע, בשחוק קל). הרי איננו כאן!
 שורץ (כאלו הזכרה לו דבר טה). אהא!... השחוק שעל שפתיך...
 גולדה. האם צחקתי. (טכסה את הכובע על כסא).
 שורץ (בשחוק קל העולה על שפתיו טאליז). צחקת, צחקת. גולדה! (אוחז בידה). גם אני
 צוחק; האם נאה לי הצחוק?
 גולדה (בשתוק על שפתיה, לוקחת כובעו של דוד ותולה אותו על אחי הפרגוד). ולי נאה?
 שורץ נאה! נאה! (טכיש טסה לטה שהיא עושה, טכבונן בין כך אל השלחן ומכיר את טחברת אדיו. ועד
 שהיא תולה את הכובע הוא נועץ את סניו בטחברת, ומסיר אותם שוב. נפגש בסני גולדה. סתוך
 טכוכה). נאה!... מכיר אני כך שעוד לא ישנת הלילד.
 גולדה. גם אתה, כמדומני.
 שורץ. גם אני (נבהל קצת). גולדה, מה ירומן מליך?
 גולדה. דבר מה הפריעך, שורץ, לא נתן לך לישון?
 שורץ. דבר-מה... (יושב על כסא). באפלת הלילה נתקלה רגלי בכיבוע
 (סתבונן בה).
 גולדה. מן הרפש הצאחיו? סתוך הפיט... הרוח נשא אותו מראשו, ורק

לתוך הביב ונשק את שערותיו (מוסקת כאמצע דבורה).

שורץ (נמשך אחרי דבריה), הנשם ירד עליהן והרטיבן?

גולדה (בעקשנות), הרטיבן!

שורץ ופניו?

גולדה, היו חורים!

שורץ (קם על רגליו וסורש כפיו), היו חורים! כשפניו חורים הוא כל כך יפה, כל

כך יפה וחזק!

גולדה, (בקול רם) הוא היה כאן.

שורץ (אוחזה בידה), היה כאן והלך? ... הוא בכה?

גולדה, והלך.

שורץ (בשסחה), והלך! (מראה כאצבע על מחברת הכתבים), ומן הכתבים הללו לא

קרא לך?

גולדה, לא...

שורץ (בשסחה), לא קרא לך! (מושכה לשלחן), בואי וצארה לך מה שמוצא שם

חן בעיני.

(הם יושבים לשלחן, שורץ גולל קצת במחברת ושניהם מעינים).

שורץ (מחזיר מתאם את סניו לאחוריו, אל עבר הפרגוד).

גולדה, למה זה אתה צופה לאחורייך?

שורץ (קם טכסאו), מניחך קצת... הרי הוא תלוי שם... אסיר עתה את הכובע,

כדי שלא אשכח לקחתו אתי בלכתי.

גולדה, חדל מזה!

שורץ (בשחוק קל), למה תלית אותו על גבי הפרגוד? על גבי הפרגוד השחור?

גולדה (שוחקת גם היא), כדי... כדי שקרני השמש הראשונות הנתלות על גבי

בכל בקר תיבשנה את השיש שדבק בו.

שורץ, היורה לנו מחר השמש?

גולדה, יורה!

שורץ (מסננה את שכמו וטביט לחלק, מתאם בחבה) את פרשת את היולונות הללו אחרי

לכתי?

גולדה, שלא יראו.

שורץ, שלא יראו?

גולדה, שלא יראו מה שמבפנים...

שורץ, אהא!

גולדה (רומזה לפרש לו סבת דבר), כשנתתי לירך את מקלך...

שורץ, כך! קודם לזה תופפתי על החלון.

גולדה, תופפתי... גם בקשתיך שתחדל.

שורץ, כך... (מסתכל בה תמה, מתבונן אחר כך אל החלון), כמעט ששכחתי למסור לך את

התדרשה מן החוק: בשובי אליך, התחילו השמים מכחילים והלבנה

נראתה... (הוא ננש לאט לאט אל החלון).

(המסקרה)

גולדה (המלכת ויושבת על הספסל, מניעה מתוך קפידא את כתפה, מניחה את זרועותיה על מישוריות

הסבב ושטה עליהן את פניה. .

שורץ (צד בטבטו את תנועת כתפה, ססר בזהירות את וילוני הכר הטבטות על השמשות ומתיצב, כתפו לחלון ופניו לחדר, מביט רנע בעקשנית אל גולדה). גולדה...

גולדה (כלא שומעת).

שורץ (מחכה רנע, נושך סתוך תרעטות את שפתו התחתונה, שולח ידו לאחוריו ודוסק באחת הזוגיות). גולדה (אינה נעה ממקומה)

שורץ (מחרנז), גולדה! (דסיקותיו בחלון נעשות יותר חזקות) האפוצץ את הזוגיות?

גולדה (מריטה את ראשה ומראה לו פנים שוחקות), מה היה לך היום, שורץ?

שורץ (מבלי גרוע טמנה את עיניו), לבנים, כחולים, חמים, צהובים...

גולדה, לא ישנתי, שורץ... עָרָה הייתי, רק ראשי היה כבוש בורועיות.

שורץ, והכרתיני תיכף!

גולדה (מתכנסת לתוך מטפחתה), הכרתיך... אמר נא לי, שורץ, הדאגה שבפניך מהי?

שורץ (מלב עמוק), גולדה! גולדה!

גולדה (מתכנסת לתוך המטפחת).

שורץ (מראה באצבע על הזוגיות החורות שבחלון, סתוך יאוש), כל זה—מהו?

גולדה, כלום יודעת אני... יום=שמש יהיה, בודאי.

שורץ (בדאגה), יום שמש... (קרב אליה), אני הולך, גולדה... הביתה אני הולך—

האמצא שם את אחי?

גולדה (בשלילה), לך הביתה...

שורץ, אני הולך, נמושך בקצות כובעו).

גולדה, הן הרוחות כבר שכבו!

שורץ, שכבו... ולא בשבילי זהו הסתו... העלים נושרים לארץ גם מבלי אשר

ישוב בם הרוח! (פושט אליה יד), לכי עמרי, גולדה, לביתה... הוא איננו

שם... חי אלהים שאיננו שם, איננו!

גולדה, מחר יהיה יום=שמש.

שורץ (ברנע לאחוריו ואוחז בטנעול הדלת), יום=שמש... ולוא גם תופע—לי לא תביא עוד

כלום! לא כלום!

גולדה, דבר מה החרידך עכשיו, שורץ?

שורץ (מבליג על צעריו), לא דבר... מבטי נפל בלי משים על כובעו—ונרמה לי...

שהוא שם... אחורי הפרגוד...

גולדה, שורץ!

שורץ, לשלחני את רוצה?

גולדה, שנה נפלה עלי...

שורץ, לכי לישון... (חוזר אליה), אם יזרח השמש—הן התנינו?

גולדה, מה?

שורץ, אני בא לבשרך.

גולדה, תאחר את המועד.

שורץ, לא אאחר... עם הקרן הראשונה!

גולדה (קשח לה להאטין), נו?

שורץ, עם הקרן הראשונה (נגש אליה), גולדה!

גולדה (מתכנסת בטטסחתה מתוך תאוות־שנה).
 שורץ (מפריד את ידיה זו מזו) למה זה את מתעמטת והוזה בשעה שאני עומד
 לפניך... כך! א, כך! (נושקה בידיה) נו?
 גולדה, מה?
 שורץ. (שחוק מוב ודק נראה על שפתיו). לילה טוב! (יוצא).

מחזה חמישי.

גולדה (חולכת בעקבותיו ומקשיבה לצעדיו אחורי הדלת; בהוכחה שהלך היא קוראת בחצי קול כלפי הפרגוד)
 דוד! דוד! (מאחורי הפרגוד אין קול ואין קשב. היא נגשת בצעדים קלים ומכנסת את
 הפרגוד אל הכתל, ומוצאה את דוד כורע לארץ, סניו כבושים בכר המטה וידיו חובקות את הכר
 היא קרובה אליו, נוגעת נגיעה קלה בראשו). דוד...
 דוד. (מרים את ראשו, מתבונן בה בפנים חולמים ורכים וקם).
 גולדה. הרואה אתה כדורים קטנים=קטנים?
 דוד (מסתכל בה). אני רואה... אני רואה...
 גולדה. לבנים, כחולים, חומים, צהובים?
 דוד. כך...
 גולדה. ואותי?
 דוד (רואה אותה כגו בחלום). גולדה—כתר של אבנים מרכות=גונים על
 ראשך, וזרי פנינים חיות לצואריך — — —
 גולדה. משמש עיניך, דוד...
 דוד (ממשמש בעיניו ומסתכל בה דום) גולדה!
 גולדה. בלי כתר וזרי פנינים?
 דוד (תסה). בלי כתר וזרי פנינים!
 (הפסקה).
 גולדה. ישנת קצת, דוד?
 דוד. לא ישנתי, אני רק כבשתי את פני בכרך שראשך ינוח עליו.
 גולדה. נו?
 דוד. (מוריד את ראשו ומתודה) ונשקתי אותו כמו פי...
 גולדה (מתבוננת בו). שא את ראשך, דוד.
 דוד (מרימו).
 גולדה (מסתכלת בו מעט, אחר כך היא מורידה בעצמה את ראשה). היה כאן אחיך...
 דוד. אחי?
 גולדה. ושאל עליך, שמא פה אתה...
 דוד (מוריד את ראשו שוב).
 גולדה (ברוך). שא ראשך, דוד.
 דוד. (מרימו).
 גולדה. א, כך! ראה, גם את כובעך הביא.

דוד (סוגה לאחוריו, רואה כובעו ונבהל קצת), הוא הביאו לכאן! גולדה. לכאן, אני תליתי בכונה על גבי הפרגיה, כדי שתראה מן העבר השני את מראהו ותצחק.

דוד, מן הרפז משה איתו אחי... והוא היה פה—אני כבשתי את ראשי עמך בכר מטתך ולא שמעתי.

גולדה. לא שמעת?

דוד. לא=כלום... דממה היתה פה... דממה שלמה, גם הגה לא הגיע אל אוני; חשבתי שהלכת מזה אל אחי.

גולדה. בחצות הלילה?

דוד. בחצות הלילה, בתוך גשמים ומטרות... הריהו יושב שם גלמוד...

גולדה. ואותך השארת פה יחיד?

דוד. לי די כר מטתך... קמים עוד היה, ובכבשי בו את אפי הריחותי את ריח שערוטיך.

גולדה (טורידה את ראשה).

דוד (קרב אליה, אוחז בחזירות רבה וברוך את ראשה בשתי ידיו וטריטו). הרימי, גולדה, את ראשך.

גולדה (מבטיה נפגשים בטכטיו).

דוד (מסתכל בה באהבה), מהרה כל כך הסכנתי עם עיניך; עיניך שוקטות וטובות כל כך (מביט בה עוד), כל=כך שוקטות וטובות!... לא הייתי בא ועומר קרוב להן כל כך... אלא שהן קוראות לי... הן קוראות לי, בשמי...

גולדה (בלחש), דוד.

דוד (משהה עיניו בפניה), הן קוראות לי, בשמי...

גולדה. דוד... דוד...

דוד. רק הלילה פה אחיה, רק הלילה קראנה לי, עינים שוקטות וטובות! מחר לא אבוא עוד, לא אבוא עוד... בביתי אשב יחיד ואבכה מתוך גענועים...

גולדה. מחר לא תבוא?

דוד. רק הלילה, רק הלילה!

גולדה. בוא גם מחר, דוד, בוא גם מחר...

דוד (תמה), גם מחר?

גולדה. את המסב אציע לך.

דוד. את המסב... ואם אקרא לך מתוך שנתי?

גולדה. האבוא?

דוד. בואי נא, בואי נא, פרועת תלתלים ומעלפת לבנים...

גולדה (תמהה), פרועת תלתלים?

דוד. כמו קדם.

גולדה. כמו קדם?

דוד (מתבונן בה כסתוך חלום), את באת אלי—

גולדה (אחרי רגע-מחשבה, מתוך כאב עמוק), שלך אוי, דוד, שלך אני—ואנכי לא אדע, לא אדע...

דוד. לא ננעתי כך, גולדה... מתחת ירי השתמטת בכל פעם... מכינות לאצבעותי...

גולדה. בחלום ולא בהקיץ... (מחבטת בידה האחת את צוארו ובשניה תחליק את שערוטיה), בוא

גם מחר, דוד...

דוד. עם אחי?

גולדה. אחר כך... לכשילך.

דוד. לכשילך... הוא יֵשֶׁב פה הרבה?

גולדה. לא אדע.

דוד. מה יעשה פה מחר?

גולדה. בעד החלון יביט ויתופף מתוך שעמים בוגגיות.

דוד. וינשק את אצבעות ידיך?

גולדה. כך...

דוד. מתוך שעמים?

גולדה. מתוך שעמים?

דוד (יחנן פתאום את קילו). אהבי, גולדה, את אחי...

גולדה (שוחקת).

דוד. אהבי אותו, אהבי אותו!

גולדה (בקול רפה). דוד...

דוד. ומחר לכשיבוא אל תתני לו ללכת...

גולדה. מה אניד לו?

דוד. השאר אצלי! השאר אצלי, שורץ!

גולדה. ואתה?

דוד. אני?—די לי חלומות...

גולדה (טורידה את ראשה ופורצת בבכי חרישי-חרישי).

(הפסקה).

דוד (אוחז את ראשה, מניחו על חזהו, לעצור בעד בכיתה). גולדה! גולדה!

(נשארים ככה על מקומותיהם. פניה כבושים בחוהו).

(הלילה הילך הלוך וחור, הלוך וחור בחלון).

שורץ (נראה מן החוץ, פניו לאים וענומים מאד וכבושים בזכוכית החלון. קרני זהב, קרנים ראשונות של

חמה, מבריקות על ראשו, טראשו הן נתזות לפנים החדר ונופלות על גולדה ודוד; באותו רגע הוא

מתחיל דפק בשמשות וקורא: החמה! החמה!

גולדה }
דוד } (קופצים ממקומותיהם).

מספרות הקראים החדשה .

(בקורת) .

מכיון הספורים, הבאים בחלקו הראשון של הספר העברי הקראי החדש "דבר דבור" 1, כ"ד הם ספורי עם, שהם רגילים בפי עמי המזרח הקרוב בכלל ויושבי קרים בפרט, וצריך להודות, שמר פיגט ידע לשמור את ה"קילוריס" המקומי והגנזי במהרה, והתעמקות כל שהיא בספורים שפנינו מלמדת אותנו, שרק תחת שמש חמה, אבל בלתי-לוהטת, כאותה של ארצות המזרח הקרוב, ורק בין העמים המשועבדים להעותמנים היושבים שם יכלי להברא ספורים כאולה. דבר זה ניכר בחיי החוב ובתי הקהילה, שחיים גבורי הספורים, בשעשועים וה"פף" (עונג-המנוחה) שלהם, שהם רחוקים במדה אחת מן השעשועים והמנוחה האיירופיים, שאינם אלא חלוף ראגות-חובה בדאגות-רות, וממנוחת המות, מנוחת האופיום והנירונה של עמי המזרח הדחוק. דבר זה ניכר גם בהכנסת-האורחים המזרחית של הנפשות המשחקות בספורים-הכנסת-אורחים זו, שאינה מבחנת בין קטן לגדול ("גירח חסן", "חלום צודק"); בחרוריהן, שהם עוקצים, אבל אינם מכאיבים ("מרמת הטורקי", "מרמת היהודי"); במסקנות הישרות, אבל הממוצעות, של שכלן ("תקיעת-כף"); בסבלנותן לשמוע דעת זולתן ("ערמת פחה אחד"); ולכסוף-בששון-החיים החוק, המפעם בספורים אלו, - ששון-חיים, שאין בכח כל צביעות ופרישות לעמוד נגדו ("המתחסד", "המולה והנויר").

ובשלש האגדות "גירח חסן", "חלום צודק" ו"אשת מדנים" שבספר הנוכחי אפשר להכיר עוד דבר אחד: שאגדות כאלו יכלו להברא או לכל הפחות, לקבל את הצורה שיש להן בספר שלפנינו, רק בתוך העמים, שנתישבו בארצות מושבם של היונים העתיקים וירשו מהם במדה ידועה את הנטיה למדה וקצב ואת השאיפה לשוות את כחות-הטבע הטובים והרעים ברמות בני-אדם יפים או מכוערים. כמה יונית, כלומר, כמה רחוקה מהפלגה וקרובה אל המציאות

1) דבר דבור. מאת חד מבני מקרא שמואל בן שמעיה ז"ל פיגט, חזן של עדת הקראים ביכטרינסלב. חלק ראשון, מחזיק: א) כיון ספורים מספורי בני קדם; המסופרים על פה בינות עמי הקדם בארצות טורקיי וחצי והאי קרים. ב) אגרי נעם, והם מאמרים הנאמרים בפי עם הקראים, זקני ארץ חצי האי קרים, כלשון תהיית וטורקית. העתקו לעברי וסדרו ע"פ אלפאביתא יותר מחמש מאות. חלק שני: נדבך בן עתו, כולל את התפלות, הברכות, הדרשות והשרים ליום מלכנו האדיר אמפרטור ניכולי השני, וכן יכלול את התפלות, שאני קורא בימי המאכל לשלום המלכות והמלך יריה ושלום אונושטיישי פאמיליע, יחיו לעד אמן, נצח, סלה, ורשה תרס"ד.

היא צורת השד שומר-האוצרות ב"ג' רח חסן! זה אינו ריבצל שבאגדה הגרמנית, שהוא נירא למרות הטובות שהיא משפיע, אף לא אחד מן היצורים המבהילים בתארם ובהליכותיהם שב"אלף לילה ולילה" הערביים, אלא-עבד כושי כמו, שאנו רואים אותו יום יום בחוצות קושטא ואיזמיר. או אלה הקופים שב"אשת מרנים", שמתחלה הם רוצים לטרוף את האדם, שהם מוצאים ביער, ובראותם את יפיו הם מושחים אותו למלך עליהם, כלום אין הם מזכירים לנו את ההלנים העתיקים, שעשו את היופי לקריטריון ראשי באותה מדרה, עד שנבראה על אודותם האגדה המצינית, ששָׁשָׁהובאה לפנייהם פעם אחת אשה זינה למשפט ונגלתה לפנייהם בכל קסם-יפיה, נפלו לפנייה שופטיה ארצה וקראו: "לא לנו לשפוט אותך, שפטי אף אותנו" ! ...?

ואולם, אם ספורי-העם והאגדות שבספר מסמנות את האדם המזרחי בכלל, מציירים חמש מאות המשלים, שהם ביחוד מוקני הקראים, את האדם המזרחי, שהוא גם יהודי-קראי. הפאטאליות שבמשל: "הנגזר משמים יהי בהכרח בלי פיונה, בין תתפעל לשמחה, בין תתפעל לתוגה"; ההתרפסות לפני מי שהשעה משחקת לו שבמשל: "תשלים עם השד ועשה ששר, עד עברך מעל הגשר", ולבסוף, ההתייחסות הנוחה אל מי שאיני יכול להתגבר על יצרו שבמשל: "לא יחרב עולם מזונת, יחרב מחמס ולזות", כל אלו מלמדות אותנו, שהרבה קבלו אחינו בני-מקרא משכניהם המזרחיים. ואולם המשל: "לוא ישטפוך מים לא תעבר מגשר רום-עינים" מראה לנו, שאף על פי שחדרה הנמיה לפאטאליות אל תוך מחנה הקראים מפני שהם יושבים בתוך מושלים, סוף סוף לא יכלה נמיה זו להגיע ביניהם לאותה קיצוניות, שהגיעה עדיה בין המושלמים, מפני שהקראים הרי יהודים הם, כלומר, בנים לאותה אומה, שכל חייה אינם אלא מלחמה ארוכה בנזרה הקדומה... והמשלים: "אם אין לך כסף באמתחת, מחירך קשיטה אחת", "אם לא ישוה זמן אל זמן בשוה, הכון אחת אל הזמן והשתיה" מוכיחים אף הם, שמצבם המיוחד של הקראים בתור עם של סוחרים וגוי בקרב גוי מחויב היה לפתח גם בקרבם, ממש כמו בקרב היהודים-הרבנים, את "פולחן-המטבע" ואת כשרון-ההסתגלות לחליפות-החיים, -מה שאין כאן בשאר עמי המזרח הקרוב, שאינם דומים להקראים במצבם החברתי והמדיני.

מעין הוא גם המשל: "לא ירבה הון ממעשה ידים, אלא מנקיון שנים". משל זה, כשנשנהו אל המשל הזרגוני: "מען ווערט ניט רייך פון קליינע הוצאות, נאר פון גרויסע הכנסות", נראה לנו, שלא תמיד סבות שוות מולידות תוצאות שוות; למרות מה שהקראים עוסקים במסחר, כהיהודים-הרבנים, זה כמה דורות, לא פעלה עובדה זו על רוחם של הרבנים והקראים באופן אחד ובעור שבקרב היהודים-לכל הפחות, בקרב יהודי מזרח-אירופה, שמהם יצא המשל המובא למעלה--פתחה ההתעסקות התדירית במסחר שאיפה לגדולות ול"ריוקא". הביאה את אחינו בני-מקרא, להפך, לירי התכוצות וקמצנות, את סבתו של ההבדל הנפשי היסודי הזה יש לבקש, כמובן, לא בזה, שהרבנים חיים על פי ה"שולחן ערוך" והקראים-על פי "אדרת אל"ה", אלא במה שבארצות-הנוצרים, מקום-מושבם של רוב מנין היהודים, לא הציקו מעולם למסחר ולאניציאטיבה המסחרית כמו בארצות המושלמים, ששם יושב רוב-מנינם של הקראים.

מן המעט שהבאנו יכול הקירא להנכת, כמה יש ללמוד על תבניותיהם הצבוריות של אחינו הקראים מן המשלים, שאסף המחבר העברי-הקראי בספרו, ומפני שהמשלים הללו מקיפים כמעט את כל מקצעות החיים, על כן יש לשפוט על רוח אחינו הקראים לא רק על פי המובא במשלים, אלא במדה ידועה גם על פי מה שלא הובא בהם: כן, למשל, יש להשתיימם על הדבר, שאין במשלים האלו אף אחד, שידבר על אהבת-תורה, כמשל הזורגוני: "תורה איז די בעסטע סחורה"; או מה שאין בהם אף משל אחד, שיהא מיוסר על צלול מלות דומות, עבריות או עבריות וטאטארייות (שהרי הלשון המדוברת בין הקראים עד היום היא-זורגון טאטארי מתיבל במלות עבריות), מעין המשל הזורגוני: "אלע הויקערס זענען קרום, נאר דער היקר רגלך מבית רעך איז גלייך", בעוד שמיבא בספרו של פיגיש משל, שהוא מיוסר על שמות שתי ערים והיראתם בלשון רוסיה ("הליכתך ורנה וביאתך קורנה"), אף על פי שהלשון הרוסית נודעה לקראים הקרימיים רק לפני מאה שנה ועד היום לא נתאזרחה ביניהם כל צרכה, אם יש משלים כאלה ומר פיגיש שכת, או לא מצא לנחוץ, להביאם, חטא, לדעת, חטא גדולה, כי שתיקתו בנידון זה עלולה להביא את הקירא לידי מסקנה, כי אף על פי שחכמי הקראים מימות ניסי בן נח ועד מרדכי סולטאנסקי מונים את אחיהם הרבניים במעוט אהבת התורה והלשון העברית,--לא היו הורה ולשון אלו לחלק מעצמיותם כמו שהיו להרבנים, אפשר שמסקנה זו אינה צודקת, אך בעל-כרחנו מביאה אותנו אליה שתיקתו המיחלסת של פיגיש בנידון זה. מעט "פולקלור", או, יותר נכון, מעט "פסיכולוגיה צבורית" יש למצוא גם בחלקו השני של הספר, "דבר בעתו" (חלק השירים והתהלות), אף על פי שכמובן לא זוהי מטרתו... כשאנו רואים, איך בן עם קולטורי מאומעולם מתבזה על שטח של ארבעים ושנים עמודים בקריאות: "מי אנחנו ומה חיינו, שנזכה לזאת, אשר המלך חפץ ביקרנו", "אפילו שאין אני כדאים וראוים לכבוד ויקר, בכל זאת מתנהגים עמנו במדת חסד ורחמים" ועוד דברים כאלה, וכל זה מפני שגתנו לאחינו בני-מקרא אותן הזכיות, שלא נתנו עדיין לשאר בני-ישראל,--כשאנו רואים את כל אלה עולה על לבנו מחשבה מעציבה אחת: מועט, שנתרחבו זכיותי בשעה שהרוב, שאליו הוא שייך על פי מוצאו, עדיין הוא גזול-זכיות,--אינו יכול לראות בזכיות הנתונות לו דבר מגיע לו בצדק ואף לא דבר קיים; ועל כן בעל כרחו הוא מתכווץ עד בלי הראות ומתבזה בלי מדה וגבול בפני נותנו זכיותיו, כדי שלא יהא נראה "כפוי-טובה" ולא יאָבד מה שנתנו לי ב"מתנה"...

בלשוני העברית של מר פיגיש יש אריכות יתרה והיא מליצית יותר מדי, אמנם, במדה ידועה תלויות אריכות ו"מליציות" זו בטבע בני המזרח הקרוב המצוירים בספר, שכידוע, אינם מאהבי הקצור והדיוק; אבל המתרגם אָרְכָן הוא גם לגבי אנשי-מזרח ואריכות זו מקלקלת את הרושם, שספרו היה יכול לעשות. ביחוד הרע המחבר בסגנונו למשלים: לבד צרת המליצות הוסיף עליהם גם את נחושת-החרוזים, ועל כן נעשו הרבה ממשלי בלתי-מוכנים כל עיקר. בכלל צריך לומר, שבניגע דהמשלים לא יצא המתרגם ידי חובתו אף כל שהיא: אף כשסדרים משלים בלשון, שבה נתחברו, צריך לבאר הרבה מהם, כי לא כל מה שהיה מובן בזמן שנתחברו

מיכן היא גם לאחר-זמן; ועל אחת כמה וכמה דורשים באורים המשלים שבספר הנוכחי, שהם מובאים לא בלשונם המקורית ושהם ערוכים בשביל קוראים, שהחיים המזרחיים, שהולידו את המשלים הללו, אינם מחוורים להם כל עיקר, ומר פיגוט, המעט שאינו מבאר את הסתום במשליו (חוץ מאחדים יוצאים מן הכלל), עושה עוד במליצותיו הנפיחות וחרוזיו המשונים לבלתי-מיובן אפילו מה שאפשר היה להבין במשלים האלו אילו היו נמסרים בלשון בני-אדם פשוטה.

מן הראוי הוא, שהמחבר הנכבד, שגם בספרו זה וגם בספרו „אגרת נדחי שמיאל“ (פטרבורג תרס"ב) הראה למדי, שהוא מכיר בטיב החיים הקולטוריים של אחיני הקראים ויודע גם את הספרות העברית החדשה, יוסיף לתת לנו את הנמצא תחת ידו במקציע זה. אבל ירבה נא במעשים ומשלים וימעט ככל האפשר במליצות וחרוזים. ידע נא, שהענינים, שהוא דן עליהם, הם כל כך חשובים ומלאים ענין וחפץ, עד שאין שום צורך „לקלוע עליהם פטירי ציצים ופרחי שושנים“.

מנחם מנדל פייטלזון.

הכף הנשפרת.

(איריליה).

וייכל היות אשר אז שמש-נדבות בארץ
פורש מקרן מערבית מתוך ים של אור ואהבה רבה,
ונתלה בגשיקה אחרונה תרת-זרב עומם, פו גוסס
באלות-בסוף בעננות ודליות ירוקות-ירוקות;
מדליק רבאות גיצוצות חוננים בראשי השמים.
בטורם אביב, על חתנות עליונות של קיבלים בגי שנתם
שבים מעבר לים; זורק זרב בנחלים,
בזרא מאורות סנפירים טובלים ורוקדים במים,
משקה בלהטיו עננים ותכלתם ההולכה ונספה.

וייכל היות אשר תפקוד, ובטורם תפחד, בפר נדח
באפס-ערבות וגן, פנת סתרים גשפחה;
גנה-ותלמים בה שנים, שלשה, מאפילים עליהם
ארבעה עצי שמים נונים, ושכחי זמן וחליפות
חיים שם חידור-חולת על יפוזיו ועל חלמותיו,
נוצרים מסורות קדומים ופרחים עוד נטעו הסבות;
פגנ ליהט באש, נצפרן צהב ורכ-בשם.

בַּיּוֹם עִם "וְקָנוּ שָׁל מֶלֶךְ" (1) הָדוּר בְּאַרְנַמְן-נַצְעִי ,
 וְקָנִי "בֶּן פְּרִיצִים מִמֶּתוּבָב" (2) עוֹלִים וְנִאֲחֲזִים בְּגִדֵּר .
 תּוֹלִים כּוֹסוֹתָם סָרְבָּנִים, כּוֹס לְבָנָה וְכוֹס שָׁל-וְקִנְטוֹן,
 סָבְבִי פוֹל יִפְהָ-עֵלָה וְיִבְגְּרִי צִנְעָנִים" (3) מִבְּהִיקִים .
 וַיּוֹכֵל הָיִיתָ אֲשֶׁר אִזְרוֹם שָׁל אָבִיב מִרְחֻפֶּת
 לְרַחֵב עֲרֻבוֹת וּמְלוֹאֵם-וְשִׁמְשִׁנְדָּבוֹת בְּאַרְעֵךְ ...
 וַיּוֹכֵל הָיִיתָ ! אֵלֶּא לְאַסֵּר שְׁטֶפֶסָה בְּקוֹצֵי הַגֶּדֶר ,
 פּוֹרֶשֶׁה מִחֲצָר הַמִּשְׁמֶרֶת, וְעֵבְרָה הַחוּמָה הַגְבוּהָה,
 וְחִדְרָה בְּעַד שְׂבִיבַת-הַבְּרִנָּל - תֵּשׁ כְּסָה וְהָיְתָה בְּתֵרֶת ,
 בְּתָם צִהְבֵּהב וְעֵנּוּם , וְעֵבְרִי הַשְּׂבָכָה מֵאֲפִילִים ,
 גּוֹזְלִים אֵת גְּנוּבֵי הָאוֹרוֹת שֶׁנִּאֲחֲזוּ בְּגִתֶּר הַכְּתָל :
 וְנִבְלַע הָאוֹר בְּאֵל הַשְּׂבָכָה וְהַבְּרִנָּל הָאֵל וְנִהְיְתָה
 שְׂבָכָה מִכָּאן וּמִכָּאן, שֶׁסְּנִיגָה עַל שְׁמוֹנָה הָעֶשֶׂר
 גִּפְשׁ הָאָדָם, שֶׁנִּתְּנוּ בַּמֶּאֱסָר בַּ"שְׂרָקְלִין הַחֲדָשׁ".
 וְהִעֲרִיב עֲלֵיהֶם הַיּוֹם וְכָלוּ כָּל שִׁירוֹתֵיהֶם ,
 נִדְּמּוּ אִישׁ בְּפִגְתּוֹ , אִישׁ אִישׁ וּפְגָעוּ וְנָאֲסוּ ,
 אִישׁ אִישׁ וְנִגְעִי לְכָבוֹ . אֵלֶּא שְׁקָפָא אֲסוֹנָם
 בְּאֲשֶׁר קָפָא בָּם לְבָם וְלֹא נָעַז הַשְּׁמֶשׁ לְחַמְּמוֹ .
 מִתָּה בְּתֵרֶת הָאוֹר ...

אחד האסירים.

— עוד יום אחד חלף ואיננו ...
 אחי, ומה ידניה מחור, בבא עת חלוק ה"בלנדה" (4),
 שעה זו יפה לתקון הבף הנשפרת :
 בלטה הגל "המנמ" (5) בפרוזודור והעמדו "מסקלות" (6)
 האסיר השני.
 — צריך להביט "בנאב" (7), האין תעש "שוקר" (8), תלילה,

(3,2,1) שמות של סרטים.

בלשון האסירים: (4) ט-ק. (5) טשניח. (6) חילים. (7) נקב בדלת לראות בו ט
 יעשה בחדר-האסירים. (8) בדיקה.

והיום מְנַשֵּׁב הַ"רוּחַ"¹, מְרִים, מְחַטֵּט בְּחַטְמוֹ
אִיפֹה יִמָּצֵא בְּדִיו ?

האסיר הראשון

—וְנָה עוֹמֵד נִכְחוֹ בְּצִלּוֹחִית

צְרוּרָה פֶּסֶת נִיר וְשֵׁם רוּמִי—נִדִּי ! תַּחֲנִיחַ חֲכָמַת הַרְפוּאָה !
דוֹקְטוֹר, מַה שְּׁמָה שֶׁל הַרְפוּאָה ?
אסיר שלישי.

—קְלִיזִים הַיִּפְרָמְנִנִּי.

האסיר השני.

—בְּבוֹדוֹ מוֹנֵחַ בְּמִקְוֵמוֹ ! וְאַנְחָנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה מָחָר ?
הַמָּצֵא לִי יִשׁוּחַט"² וְחוּט—וְאַנְשׁ לְתַפְרָה וְלַתְקוּן.

אסיר אחר.

—סִילִין, סֶלְמִי אִיוֹ ? יַעֲמֹד, אַחָא, וְאַעֲלֶה ...

וְעֵינֵי תַקְהֵל נִסְבּוּ אֶל מוֹל פְּנֵי סִילִין הַנִּפְּהָה.
דוּמָם קָם וּשְׂחוֹק קָל מְרַחֵף עַל שְׂפָתָיו הַנִּפּוֹת,
מִבְּלִיט תוֹהוֹ הָרֶם, מְרִים אֶת־בְּתַפְּיוֹ הַרְחִבּוֹת,
צוֹעֵד בְּרִנָּל יִשְׁרָה, בָּאֵלוֹ זֶה שָׁב מִלְכוּד פֶּלֶבְרָה.
נָשׂא אֶל בְּתֵל הַתְּנוּרָה וְעוֹמֵד מְחַכֶּה לְשָׁנִי.

מִהָרָה אֵלָיו פָּתַח הַנוֹץ שֶׁבְּתַבּוּרָה: אֶרְמוֹנִי
וַיִּפְה־הַעֲיִנִּים, וְהוּא "ס"ס", וְעַמֵּד בְּתַקְהֵל יַעֲלֶיהֶם.
טַפֵּס עַל בְּתַפְּיוֹ וְעַמֵּד בְּפִשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלָיִם,
יָדוֹ הָאֲחֻת בְּכִים, בְּשִׁנְיָה פֶּתַח אֶת יָדָהּ
מַעֲשֵׂנֶת הַתְּנוּרָה הָרֶם, שֵׁם גְּנוּזִים הַ"מְרַפָּה וּפְסוּלָה":
שָׂכִין "וְחִצִּיר"³ וְעַט, קָל חֲמֻדַּת הַ"מְרַקְלִין הַחֲדָשׁ".
תְּלוּזִים קָל יַעֲנִי תַקְהֵל בְּשָׁגִים לְרֹאזֹת מַה יַּעֲשֶׂה.
לָקַח תַּקְמָן הַ"ס"ס" הַשָּׂכִין מִמִּתְבָּא הַתְּנוּרָה,

(1) סְקִיד. (2) שָׂכִין. (3) טַבֵּק.

השלח

בְּאַהֲבָה רַבָּה לְוֹהֵוּ מִבְּטִי כָּל הַחֲבֵרִיא .
 חֲבִיב הָיָה עֲלֵיהֶם נְחִיבִים יְסוּרֵי שְׁמִירָתוֹ
 (יַעַן אֲסוּרִים לְאַסִּיר שִׁבְיוֹ כְּלִי-כְּתִיבָה וְטַבָּק) .
 קָבַל אוֹתוֹ סִימּוֹן הַנִּבְאִי וַיֵּשֶׁב בַּפֶּנֶה ,
 וַעֲמַד עָלָיו הַקֹּהֵל צוּפָה לְדַעַת מַה-יֵּעָשֶׂה .
 וְכָכָה תִּפְרַר הַכֹּהֵן : עָשָׂה שְׁתֵּי שׁוּרוֹת גְּזָקִים ,
 גְּזָקִים קָטָנִים מְאֹד , בְּשֹׁגֵי חֲלָקֵי הַכֹּהֵן הַנִּשְׁפָּרֶת ,
 גְּזָק מִבְּאֵן וּמִבְּאֵן , מִקְבִּילִים אִישׁ לְעֵבֶר אֶחָיו .
 נִזְעַק חָדָו שֶׁל שִׁבְיוֹ וּמִגְלָגְלוֹ חֲרַשׁ בְּזֹהִירוֹת
 בֵּין אֲצַבְעוֹתָיו הַנִּפְסוּת , עַד חֲלוּף הַשִּׁבְיוֹן
 עֲבָדִים שֶׁל דָּהֵי הַכֹּהֵן וַיֵּצֵא מֵעֵבֶר הַשִּׁבְיוֹן .
 וְחוּט דֶּק גָּעַן בְּגִזְקִים בְּקִצָּה שְׁתֵּי שׁוּרוֹת הַגְּזָקִים .
 הוֹצִיא קִצּוֹת הַחוּט וְהֶאֱלִיב אוֹתָם לְהַבְרִיאָם -
 שְׁנֵית בְּגִזְקֵי הַכֹּהֵן , עַד תֵּם כָּל שׁוּרַת הַגְּזָקִים .
 מִתְחַסֵּם בָּכֶם וְהִדְבִּיק חֲצָאֵי הַכֹּהֵן הַיָּטִב הַיָּטֵב .

אסיר אחד.

יָפָה עֲבוּדָה שִׁישׁ עֲמָה מְשִׁיחָה שֶׁל רַעִים .
 כָּלוּם הַפְסִידָה מִשּׁוֹם שְׁנִחְנוּ בְּכֶלֶא , רַבּוֹתֵי ?
 נָא יִלְמְדוּנִי מִי עֲשֵׂה הַסֵּהר הָרֵאשׁוֹן בְּעוֹלָם .

נִפְלְגוּ דַּעוֹת הַקֹּהֵל : וְהָ אֹמֵר בֶּן נֹחַ כָּכָה :
 מֶלֶךְ הָיָה - קִצְיוֹתָם ! - עַד שֶׁנִּשְׁעָנָה אֶחָד :
 "הָיוּ יֶלֶד וּפְרָפֶר , וַיְהִיו שְׁגִיחָם עֲלֵיהֶם ,
 "שְׁגִיחָם חֲפָשִׁים לְגִפְשָׁם בְּשָׂדֶה בְּקִמָּה עִם שְׁמֶשׁ .
 "וְלִקְנֹט הַיֶּלֶד מִשְׁבְּלֵי הַשְׂדֵּמָה מְלֹא חֲפָנָיו הַקִּטְנוֹת ,
 "לֹאקְטָן וְזוֹרְקָן , וְשׁוֹב יַעֲשֶׂה הַרְבֵּה פְּעָמִים .
 "וְקִצָּה בָּם נִפְשׁוּ-וּמִצָּא דְּגִיּוֹת הַדִּירוֹת לְשַׁעֲשְׂעוּ .

"אלא שהרבה ללקמן ולא מצא בהן נחת-רוח.
 "ויראה הפדפד מלו, והוא נאה משבלי הדגן
 "וניהם מכל הדגיות — וירע אחריהו לתפשו.
 "גמלט הפדפד על נפשו והנער דולק אחריהו.
 "בא הפדפד בעץ נבוכ-ויכם עליו רודפו בעלה.
 "בספצו לראות בצידו והסיר העלה לרגע,
 "ונבה דבק-הבו נפשו עד שלא יכול להפד
 "ושמר על אותו הפדפד, עד נפחו רוחו ביד מתפשו.
 "ראו ולמדו ממנו הדולים לעשות כמעשהו".
 אסיר אחר.
 "כלא ראשון בעולם לא נבה, אך נכרא במאמר.
 "ביום ברא אל ארץ ושמים הנה. הכלא הגדול:
 "עולם ומלא, ויקום ואמר לבית-האסירים—
 "בית מרנח-נצר, רחב-דכידים—להתנק.
 "כלואים בו כל באי עולם ברתוקי נחשת ועופרת...
 "בעל מסורות אבות ועבודות של קורות דור נשפח מעולם.
 "במסורות חקי התהוות של יצר מאין ואפס
 "נהיה בערפלי-בראשית על סף הכליון והסיום,
 "נוטרי גזר. קיבה שואלת ופרה-נרבה קופנת.
 "כלואים באותו בית-סדר "יכלת" דוניה וחולנית
 "רתוקה לשלד ולגידים, ו"סבמה" בשעבוד של חושים.
 "מח ועצבים בקיג חליפות קר חם ובכלכלה.
 "יפי עבדו של זמן, לאמיות נסדרי אקלימים.
 "וירצון חפשי" מפדפד באוניקי מסכה ומסבב.
 "אמונה" ברוכה בעקב מדרגות התפתחות עצמים,
 "נאמת" ונהיה בשלשלאות מעמדות וצורות תעשיה.
 "כלא ראשון בעולם לא נבה, אך נכרא במאמר!"

השלח

אסיר שלישי

אֲשֶׁרִי אֵין שְׁנֵכְתָה לְרֹדֶת לַעֲמֹק הָעֲנָן...
הַשְׁלֵמָה מְלֹאכֶת הַבֶּרֶךְ, יַעֲמִדוּ מְבִינִים וּמִבְקָרִים. —
יָצַק מִים בַּבֶּרֶךְ וְלֹא נִשְׁפָּךְ אֶרְצָה אֶרֶץ גִּטָּה.

אֹרֹךְ פָּנֵי כָל הַמִּסְבִּים תִּמְהִים לְמַעֲשֵׂי יָדָיו,
דּוֹמָמִים יִשְׁבּוּ, וְדוֹמָם סָגְרוּ עֲלֵיהֶם הַחֹמוֹת,
תִּמְהוֹת מְאֻזְנוֹת אֶל שִׁיר אֲסִירִים בְּמִדּוֹר הָעֲלִיוֹן:
"קוֹמָה נִבְהַל מִתּוֹךְ הָעוֹלָם הַיָּשָׁן לַעֲפָרוֹ..."

טלישופל, במאמר "וחפש".

שואל משרניחובסקי.

הַסְפָּרוֹת הָאֱלֵמֶת.

מאת

ד"ר מ. עהרנפרייז.

א.

אירע לך מיט'ך המקרה המבהיל של התא'מות אחר מקרוביך? רק אתמול היית בחברתי, התענגת על דבוריו המפוצצים ועל שחוקי העליו, התנפחת עמו, התלהבת עמו, השתתפת בחלומותיו וגעגועיו, או בכעסו ובצעריו, ולמחר אתה פוגש אותו בשוק – והוא נצב לפניך כילד אין-אונים, מוציא מגרונו איזו קולות משונים, פראים ובלתי-מקושרים: הוא נת'אלם פת'אום, משומם וכמעט כמתבייש אתה עומד ומסתכל בפני חברך האומלל ורוצה אתה לקרוא בעיניו מה שאינך יכול לשמוע מפיו, רוצה אתה לקרוע את הצעיף מעל פניו אלו המסתורין האכזרים, שפגעו בחברך כשור משדי, ופיך מלא תמיהות ושאלות: מי ומה גזל בן לילה את כח-הדבור מחברך: פחד-פתאם, או התרגויות חזקה, או איזה שנוי אורגאניז' ואם אלמות זו היא עילמית, או יש תרופה לסכה זו ועוד מעט וכח-הדבור ישוב לחברך במקדס? אבל אתה מן הצועקים ואינם נענים, חברך אינו פותח את פיו, רק ראשו וכתפיו וידיו מתנועעים ומגרונו יוצאים קולות בודדים, משונים...

מאירע מבהיל מעין זה אירע לספרותנו בשנים האחרונות. זה מקרוב התעוררה לצעירות חרשה ולפריחה חרשה ובקול ענות נבירה לקחה את עמדתה במרכז חיינו החדשים, ההולכים ומתהווים; עדיין צולל באוזנינו קולה החדש, החזק, המלא קסם וכח, עדיין אנו מרגישים את להט האש ההולכת מפיה, המאירה והמחממת; רק אתמול שמענו אותה מדברת אלינו בכל צורות הרבור: שרה, צ'ירה, ספרה, חקרה, בארה, הוביחה ויסרה, עודדה ונחמה, זקפה כפופים, סמכה נופלים והחיתה מתים במאמרה, וכמעט בן לילה ענבה כח-הרבור, ושפתותיה דובבות רק מלות מקוטעות, חצאי פסוקים, קולות בודדים, יתומים: היא נת'אלמה פת'אום, זה היה מאורע נורא ומחריד, יורד עד הנפש: הפה הכללי, פי האומה, הפה בעל אלפי הפיות נסחם ונשתתק! ברגע הראשון עמדנו כנדהמים, כהלומי-רעם: זהו קץ כל הקצין, שרפת נשמה וגוף קיים! אבל כ' ישותנו התקוממה נגד אפשרות כזו, נגד חרפה כזו, נגד אסון כזה, ואחרי הבהלה הראשונה פָּהו המאמינים שבנו: אפשר שאין זה קץ, אלא הפסק הקורם להתחלה, לא חשכת-שקיעה, אלא דמדומי-שחר; אפשר, שזו

הספרות, שפתאים סגרה את פיה ונשתתקה, מלאה כחות-החיים כמקדם, שבלבה בוער אש-אלהים כמקדם, שמוחה בהיר ופורה כמקדם—רק הדבר אין בה, היא אלקמת לפי שעה.

כך היינו מדברים בינינו לבין עצמנו, מתיאשים ומאמינים חליפות, ומחויץ אין עונה ואין פותר. העולם חשך בעדנו ורממת-מית בנו וסביבנו. דממה כעין זו ששולטת בבית המת, אחרי ככלות הכל (כי גם משפחות שלמות וזכור כולו מתאלמים לפוקים): בני-הבית הולכים אבלים ומחרישים, כובשים פניהם בקרקע, מתבודדים כל אחד בפנתו, איש איש וצערו, אין דובר דבר, אין איש מסתכל בפני חברו, רק לפעמים מתפרצת מתוך אחד מן הלבבות הכואבים איוו אנחה יתומה, איוו נהימה בודדת, איוו מלה מקיטעת, ואחר-כך—דממה ובדירות כמקדם.

דממה כזו שלטה בספרותנו בשנים האחרונות.

ב.

וזה לא היה מקרה, מאורע בודד, דבר תלוי ברצון. זה היה מעין, עכוב מן השמים, הכרחי, כללי, גורף שאין להרהר אחריה. כולנו היינו יושבים על יד כסאות-האריגה, איש איש וכסאו, איש איש וחלמו, איש איש ואמינותו—ואורגים: אורגים את חייו וגעגועיו של העם הזקן המחדש נעוריו; אורגים את כחה ועשרה של השעה הגדולה, שאנו חיים בה, כל אחד על-פי דרכו וכפי יכלתו. אבל איווה דבר היה מרחף ורועד בחללו של עולם-היצירה שלנו, שהיה משותף לי ולך ולהאחרים, שהיה הרוח המחיה את כולנו, וקשע-אריגותינו הנבדלים התחילו לאט וכמו מאליהם להתקשר למעשה-אורג שלם, מאוחד, מחובר, המבטא החי והבהיר של הנשמה היהודית מהיום. בכל הקפה ועמקה, זה היה מעשה-אורג מיוחד במינו, שונה תכלית שנוי מן האריגות הקודמות, חדש לגמרי! כמעט כל קטע מקטעיו, כל אחד מחלקיו היה סימן של תחיה, של התחדשות, של הריסה ובנין, של לידת עולם חדש. הנשמה היהודית התחילה לפרוק מעליה את עיל המסורת, את עול הספר, את עול ה"תכלית", התחילה להשתחרר מסבל-הירושה, מן העבדות הרוחנית, מכבלי המקובל והמקודש, אבל גם משלמונו של חור, של ההשפעה מן החוץ, מממשלת היום, אחרי הכפירה בחיים, שבאה לרגלי התרבות הרבנית, אחרי הכפירה ביהדות, שבאה לרגלי "משכילים-אפיקורסים", אחרי השמחיות והריקנות של כתבנים-מליצים מבקשי-אור, נולדה כנשמתנו אמונה חדשה, מעוף חדש, עוז חדש, עמקות חדשה, התחילה להתפתח בהכרתנו התיחסות אחרת, טבעית, לחיים וליהדות, אחרי שנות-מאה של נדודים במדבריות והרי-חושך, של חיים בשמים, בספרים, בעולמות מדומים, מצאנו מחדש את דרך-החיים הממשיים, את הארץ, את העולם הזה. התחלנו להתקרב אל המציאות, אל עמקי הישות, אל מקורות האושר וההוד. עבודתנו הספרותית בעשרים השנים האחרונות היתה בכללה הנחת יסוד לתרבות עברית עתידה, שאמנם אי-אפשר עריין להגביל בריוק את מהותה ודרך-התפתחותה, אבל שבכל אופן בהכרח נתקרב לאותה הסינתיזה של יהדות ואירופיות, ההולכת ומתקמת בנפשות

היהודים החרשים. הפסיעה מספרות-השכלה לספרות-התחיה, מקלמן שולמן ואד"ם הכהן ונפתלי קלר לאחד-העם וביאליק ופייערברג, היתה מעוף-נשר מדחקות השפלה למרחבי הרום, היתה התאמצות כבירה ובלתי-פוסקת להתרומם מן המליצות על-אודות החיים אל החיים עצמם, מצורת הדברים אל מסתרי-נשמתם, מאפיקורסות לאירופיות; היתה התפתחות תמידית מפסקי תניך ללשון חיה, מחרנות לשירה, מבטלנות למרעיות, משעשועי-אברכים להסתכלות אמנותית.

ובאמצע זו העליה וההתחדשות עָבְנו כחני. פתאם נפסקה עבודת-האריגה בבת אחת, בכל מקום השלך הם, ומעשה-האורג שהתקם לעינינו נקרע לאלפי גזרים, שנפזרו לכל רוח. הספרות העברית נתאלמה פתאום. זה לא היה ענין פרטי ואישי, שאני ואתה ושלישי ורביעי חדלנו לכתוב, מטעמים אישיים, על דעת עצמנו. לא! זאת היתה הפסקה כללית, מקפת, הכרחית: כולנו יחד נשתתקנו פתאום, כמעט בבת אחת, כמעט ברגע אחד. לא נתיעצנו מקודם זה עם זה, לא החלטנו ברוב דעות, לא היתה השפעה מצד לצד. כאילו מאליה באה שתיקה זו, כדבר הכרחי, שהכל נזקקים לו. סגורים כל אחד בחדר-עבודתו נשמת פתאום העט מידנו, ואיש איש לעצמו נשארנו יושבים כבולי-עץ אל שלחן-הכתיבה. מחמרמרים, דוממים ובל-יגיע, כמצבות שחורות על קברי עצמם, - עד שנתגבשה מפת-הדיו האחרונה בקסת והרגש האחרון בלב והרעיון האחרון במוח. ממש ככתוב ב"מגלת האש": "יתחפך שירתם בשחר ההוא לקינה חרישית ונהי דממה דקה. דומם פרושו וכוו, מלאך לנפשו, מלאך לנפשו, ויבך בדממה כל העולם עמם"...

איזה דבר חדר ל"אכסניות של תורה" שלנו, דבר-מה כבד ומעיק, שהמם אותנו ונטל מאתנו את כח-הדבור, שהיה חזק ממנו וממעשה-האורג שלנו; איזה כח נסתר דכא אותנו לארץ, השתיק בבת אחת את כל הפיות הממללים-רברכן והסערה שבנפשותינו קמה פתאום לדממה. מני אז שלטה בספרותנו דממת בית-יהאבל: איש איש נושא את יגונו בחיקו, בדד ודומם, רק לעתים נפסקת הדממה ואנו שומעים איזו אנחה מתפרצת, איזו קילות מקומעים, חצאי-פסוקים, מלות יתומות. ואחר-כך-דומיה כמקדם, וכל אחד מאתנו -

... מתבונן הוא מלא מרי ודמי צפיה

ומחכה גלמוד בין לקבות קטנים

לעת של תהיה.

ג.

בכום תרעלה זו יש, אמנם, טפה של נחמה: גם באלו האנחות הבודדות ובקולות המקומעים, שהתפרצו בספרותנו בשנים האחרונות, נראה כח יצירתנו בכל תקפו, - וזאת היא נחמתנו. כל כך חיות וצעירות גנויות בנשמתנו הלאומית, שאפילו אפיסת כח-הדבור לא יכלה להיות מוחלטת: אף הפטופט של הספרות האלמית היה מלא כח והדר! הקולות הבודדים והקריאות המקומעות, שהפסיקו פה ושם את הדממה הכללית בשלש השנים האחרונות, הם המופתים היותר חותכים,

שכח היצירה שלנו וחיי ספרותנו העברית לא פסקו, שאין כאן מאורע של אפיסות= החיים, אלא של העדר כח=הדבור לפי שעה, מה שקורין בלעז „אפוקליפס“. מתוך הרמטה שמענו את „שירי הזעם“ של ביאליק, — זו המחאה הלוהטת, זו ההתקוממות הכבירה של הנשמה העברית נגד מעניה ומחנקיה מבחיץ ונגד „קטנות“ המוחין ועניות הלבבות בפנים, זה „שפון=חמהך“ החדש, הבא מתוך תחית הרצון הלאומי, מתוך הזדקפות הקומה הלאומית, מתוך התגברות חפץ לחיים של חרות וכבוד. מתוך החורבות החדשות שעל שדה=ההרנה שמענו לא רק בכיות ויללות של אומללים יצעי=בח, אלא גם קול אדיר וחזק—אם גם קטוע וכודר—של גברים בעלי קומה זקופה, שאנת אריה פצוע, מועזת עולמית ונוקבת עד התהום. שני השירים: „משא נמירובי“ של ביאליק ו„מתנה“ של שניאור—יצירות שונות זו מזו לנמרי מצדן האמנותי—הם שתי מצבות נפלאות על קברי חירבנו החדש, שיספרו לדור מעט מענינו ומן הסער המתחולל בנפשותינו; אלו הם—שתי דמעות רותחות, שהושמו בנאד דמעותינו לרורי=דורות, שתי יצירות אלו, יחד עם „מגלת האש“—זה שיר=ה שירים של החורבן ושל התרוצצות=העולמות בנשמת ישראל הצעיר, שאין אני יודע דוגמתו בספרותנו הפיוטית החדשה—הם כמעט הסימנים היחידים של מחאה והתקוממות טבעית של הנשמה העברית בשעת=חירום זו, בשעה שלבשתנו הנדולה הזועזועת כל האומה נצטמצמה רק ברחמנות ובכנות; עם חי ובריא מתקומם ומוחה באופן אחר נגד ענויים קשים כאלו, ואינו מסתפק בבכיות ונדבות! באמצע אותה ההתאבלות שמענו פה ושם קולות בורדים, המבשרים לידת שירה עברית חדשה—מעין צפצוף צפרים בודדות ביער, שמקצתו הוא מעוטף עדיין לבנים—צפרים, שהקדימו לבא מן הארצות החמות וקולן רועד עדיין מרוב קרירות וכדירות. שמענו את ה„אידיליות“ של משרניחובסקי—מין נגינה חדשה, בחינת הור שבביעור ושחוק מתוך דמעות. שמענו את מנגינות החיים והטבע של יעקב כהן, שניאור, יעקב שטיינברג, של מנחם „הברכה“—מין בת=קול יוצאת מתוך החורבה שלנו, בת=קול של געגועים כבירים לארץ, ליער, לגבעה, לכל קסמי=החיים ויפים, —בת=קול, שהיא מכרות במלות חרשות לנו:

.... בי אף לשוא נקבדי שחקי, נשיאי מרום.
יחזיקו נדוד לבקש עולם אחר
בעברי ים ובקצוי שמי שמים—
ועולם אחר זה כה קרוב הוא, כה קרוב—
הרי הוא כאן מלמטה, כאן מלמטה
בלב הברכה המואננת—

בת=קול, שהיא מעוררת את האדם שבנו, את האדם העברי, העומד באמצע החיים בעינים עצומות ואזנים חרשות, וקוראת לו:

האדם! שור לשמש! עוד מעט ושדרו שרידי אצרות זקבו,
ושמש לבד אתך יחד יבוא
הערב נדחק בקר. על ערפך, על נקד הנו לועג בקר.
הוא מהר, אדם. מהר קום וטפס על ההר,
דלוק אחר השמש, חטוף בקנה היום.

הצילה עוד נשיקת זקב, עוד קרן הצל מן התהום.
בָּהֶרֶשׁ שֶׁשָׁמַשׁ נִבְטָה עוֹד, הִתְרוּ מִם!

(ז. שניאור).

כמה כח ומעוף באלו הקריאות הבורדות מתוך הרממה, כמה יופי וצלצול באלו המלות המקומעות של ספרות אלמית!

גם היצירה הציורית והספורית לא פסקה לגמרי, פה ושם ראינו נסיונות חשובים—רק נסיונות!—לגלות טפח מנשמת היהודי החדש, היהודי שעל-פרשת דרכים, מן הקרעים, הגעגועים, ההתפרצות וההתרפקות שבנשמה זו. ברדיט שבסקי,—זה הדבר, שבזמן האחרון נשתתק כמעט לגמרי,—התאמץ לחדור לעמקי היסורים והמלחמה של היהודי החדש, הנמצא „בין הפטיש והסדרן“, ביחוד בכך נר המשיך את נתוחיו האמנותיים של חיינו החדשים, המתהווים של חבלי הריסה ובנין, ונסה גם לקבץ את נדחינו במרכז ספרותי צר וצנוע,—מה שלא עלה בידו.

אבל סוף סוף כל אלו הקולות והקריאות, שחדרו לאוזנינו פה ושם במשך השנים האחרונות, היו בעיקרן רק נהימות מתפרצות ואנחות בורדות של אלם שהדבר אין בו ושאינו יכול לבטא את אשר בלבו במלים מקישרות ובפסוקים שלמים, מחוכרים ומאוחדים, למבטאנו הספרותי בשנים האחרונות, עד כמה שאפשר להורות במציאותו, חסרים היו לגמרי הקשר, החבור, השלמות, בשביל כך מת הספר העברי, ואת מקומו ירשו הרשימה, הציור, הסקירה,—הבטוי הקצר, החטוף, המקומע, הנהימה המתפרצת של אלם, זה החזיון המחריד—מיתת הספר העברי—הוא כמעט חדש לגמרי בחיינו ואין אני מוצא דוגמתו כמעט בשום דור מן הדורות הקודמים. בשביל כך נחבטלו כמעט לגמרי המרכיבים הספרותיים, שהיו מצרפים את היחידים ל„מנין“, לחזיון שלם ומאוחד, להתחלה של כנסיות ספרותיות ואמנותיות; הכחות המעטים והניצוצות האחרונים, שלא כבו לגמרי, נתפרדו ונפזרו לכל רוח:

וְאִישׁ אִישׁ עָבַר אַחֵר לֹו, וְלֹאִישׁ וְאִישׁ מִסְּלִילֹו.

— — — — —

וְלֵעוֹלָם לֹא יִצְטָרֵף יַחַד יוֹק לְיוֹק
לְלִפְיֵד אֶחָד גְּדוֹל, לְדָבָר אֶחָד מְרֻמָּם.

ובתוך אותה הרממה המרגיזה, הנפסקת רק לרגעים, ישבנו כולנו כמשוממים וכמתאשים, ורעיון אחד נקר במוחנו בלי הרף: מי ומה נטל את כח-הדבור מספרותנו המתנערת, ואם אלמות זו היא מחלה עוברת או אין לה תקנה עולמית?

ד.

הללו אומרים: זוהי התאלמות טחמת פחד=פתאום, זוהי מחלה עוברת מחמת התרגזות=העצבים, ההריסה הפתאומית, שחלה במרכזי קבוצנו, הלאה ומחצה את ראשנו, שמה לאל בבת אחת את כל חלומותינו, אמונותינו, תקוותינו ונענועינו, הפילה למשואות את כל בניני דמיוננו, את כל המגדלים, שהיו פורחים באוירנו, לגבי הריסה פתאומית ואכזרית זו עם כל נוראותיה ופחדיה היינו כולנו

כהלומי-רעם. כמוכי שנעון, מתיאשים ואיבדי דרך. היפלא, שבמצב איום ומחריר כזה עזקנו כח-הדבור?

בודאי יש קשר בין המשבר בספרותנו והמשבר בחיינו, בין השתתקות-הפה והתבלבלות-המוח. אבל קשר זה, כשהוא לעצמו, הוא סימן של חורבן פנימי, תוצאה של הריסת הנשמות, של התטמטמות הלבבות. כי דוקא ימי-החורבן היו "עת לדר", דוקא בימים הנוראים, המדכאים והמכריעים ההם היתה השתיקה חטאת-מרי, סם-מות, אסון לאומי. שתיקה אי-מבעית זו אחר החורבן הנורא הראתה לכולנו, עד כמה אנו חולים, לקויים ונרקבים בפנימיותנו. באומה בריאה, כמו באדם בריא, מתעוררים דוקא בשעות של משבר והרס כל כחות החיים הכמוסים, כל האנרגיה הפנימית, כל תוקף הרצון, כל יצרי-הקיום. כל הפתוס הלוהט של ההתקוממות והמחאה, בשעות כאלו מתעוררים כמו מאלידם כל האינסטינקטים הכבושים, כל השאיפות הנרדמות, כל המחשבות הגנוזות והערפלות: האומה או היחיד, נפעלים מן המאורע היוצא מן הכלל הנוקב עד ההיום קיומם נעשים פועלים; לזה אנו קוראים: ריאקציון. אבל כמה חולני, כמה אי-טבעי, כמה לא-נבדל ושפל היה הריאקציון שלנו! כמה קטנים היינו באותה השעה הגדולה, כמה גמדים לגבי האסון הענקי, כמה אלמים באותה "עת לדר"! אותה השעה הגדולה והמכריעה, שעת הרת עולמות, שהפכה את הקערה על פיה, צריכה היתה להקיץ את כל הנרדמים, להחיות את מיתנינו, לפתח בעצמותינו היבשות, ולהעלות עליהם בשר ולקרום עליהם עור". באותה השעה האכזרית והאיומה צריכה היתה להשמע מסוף העולם ועד סופו שאגת האומה העברית הפצועה, שאגה מרגיזה ומועזת ונוקבת עד התהומות; צריכים היינו כולנו להתעורר ולעורר, להתקומם ולמחות, לחזק ידים רפות, לרפאות פצעים, ליסר ולנחם.

אותה השעה צריכה היתה לפקוח את עיני כל הדברים והחשבים שלנו, שיראו את הטרעאניקה של חיינו בכל תקפה והקפה, צריכה היתה לפרו את פיהם, שיבטאו—או, לפחות, יבקשו—איתה המלה הגואלת, שכל העם מתגעגע עליה, שכולנו מחכים לח פלגיאט משיח. מכל הריחות צריכה היתה לבוא הרוח המחיה, להאיר אור בתוך החשכה הפתאומית, לבקש דרך בשביל כל אלה שאבדו דרך, לתמוך בעמורי-ברזל את בנינו הנוטה לנפול, כולנו כאיש אחד צריכים היינו לצאת המערכה, להתגבר כאריות, להלחם נגד ההריסה מבחיץ ומבפנים, וקודם כל: לדבר, לדבר ולדבר, לשים קץ לאותה השתיקה הנוראה, המתנקת, המחריבה הכל והמביאה לידי שעמום.

באותה השעה צריכים היו חוינו ופייטנינו לקחת את כנורותיהם, התלויים על הערבים כדי לשיר "את שיר ה' על אדמת נכר" הרטובה מרמנו שיר הנקמה והגאולה, כי עתה באה שעתם הגדולה, השעה השקולה כנגד כמה דורות, ועתה יכולים היו לקנות עילמם ברגע אחד, עתה צריכים היו לשים פה לצערנו האלם והנוקר, העצור כאש בעצמותינו, לזעוק חמס ושוד על כל החטאים, שחטאנו אנחנו ושחטאו אחרים נגדנו ביודעים ובלאי-יודעים.

עתה צריכים היו לקרא בקול גדול ולא יסף את קריאת הזעם, הבוער בנשמותינו, הזעם הענקי והיוצר, הזעם ההורס ובונה של אומה נרמסת כטיט חוצות בלי אשם. עתה צריכים היו לשיר את שירת ההתקוממות וההתגברות, שירת

העזו והנצחון, ומשירתם צריכה היתה לדתפרץ הלכה הבוערת והרותחת, שהיא פורצת ושוטפת מלב העם העברי המתבוסס ברמו והחפץ חיים. ובאותה השעה צריכים היו להראות את כל כחם וגבורתם היוצרים— האמנים בוראי הנפשות וצירי הנשמות. עתה צריכים היו ליצור בחרט את כל שפעת החיים והצורות, שהתגלו ושהתפרצו מתוך החרבות; את ההכנעה הפאטאית של האבות, את ההתאבקות הגבורית והמתיאשת של הבנים, את החילמים ואת נביאי השקר, את התוהים ואת הנבירים, את השיאפים ואת קאני-המית, את בעלי דו-פרצופין ובעלי הקרע-שבלב—כל אותה החברא המפרכסת והמשונה, המיוחדת במינה, המלאה סתירות וחידות, שהיתה צפה על פני גלי-הדם של הפוגרומים. עתה צריכים היו היוצרים-האמנים לספר לדור שמץ מן המלחמה הכבירה-שכנפשוטינו, מצערם של עולמות הרוסים ומחבלי-הלידה של עולם חדש, החולך ומתהווה, מן הגעגועים הכואבים של שעת שקיעת-החמה ומן הקסמים הרכים של דמדומי-בוקר. מי שם בנאד את דמעיתיו של „התועה בדרך כי החיים החדש, של נכדו של יוסף היתום העומד הרחק מן הישיבות ובתי-המדרשים ותועה בעולמות זרים וחדשים, מתבודד על ראשי ההרים, מפרכס ורועד בין תקיה ויאוש, בין היות ולחידול-מהיות? מי ספר לנו את מלחמותיו של צלפחד החדש, עם, חטאות נעוריו החדשות,—של אותו צלפחד, שכבר נכנס בשלום לגימנסיה ועיניו ראו את האור הגנוז של ההשכלה, ויצא משם רצוץ ושסוע, לקוי בריחו ובנפשו—ומי ציר לנו את מלחמתו של שמואל הצעיר—מלחמה יותר כבירה ויותר עמוקה מזו של „הדת-החיים“—מלחמת היהדות והחיים, המלחמה הענקית והמכרעת שבין שני עולמות, שבין שני יסודות-חיים, מלחמת הקיום—אולי האחרונה—של היהדות בתור אימה ובתור השקפה, בתור אישיות היסטורית ובתור עיקר רוחני?

אבל לא מינה ולא מקצתיה! איש לא פתח את פיו, לא הפסיק את הרמטה, המלה הגואלת מתה קודם שיצאה מן השפה ולחיוץ. שירת הזעם והנאולה לא נשמעה כמעט בחוצותינו (מלבד הקריאות הבודדות שהוזכרות). המחזות והפרצופים החולפים ועוברים לא נרשמו לזכרון בספר בחרט-אמן. דממה מיחלסת, דממה מחרידה ומכאיבה, שלטה בספרותנו האלמית.

ה.

אחרים אומרים: זוהי מחלה אורגנית, אפיסה מוחלטת של כח-הדבור הלאומי, שמתחלת בריאתו היה לא כח טבעי, אלא כח מלאכותי, שאי-אפשר לו להאריך ימים. הספרות העברית החרשה-אומרים אותם ה„אחרים“—היא יצירה מלאכותית, מין צמח ביתי, שאין גידולו מן הארץ, מין עקשנות של בעלי-חלומות, שאין לה תפיסה במציאות. „ספרות חיה אפשרית רק בלשון מדוברת“, אומרים מקצתם, ו„היורשים השוחקים“, בעלי הלשון המדוברת, כבר מתקרבים בפנים עליונות כדי לרשת את מקום ה„מתה“...

אבל אנחנו יודעים, שכח-הדבור שלנו הוא כח טבעי, אדיר וחזק, הפועל בעמקי נשמתנו בלי הרף. הכח הזה הוא כל-כך חזק ושליו-יחידי ברוחנו, עד שקילנו-קול יעקבו!—נשמע אפילו בשעה שאנו מתאמצים לחקות קולות זרים,

בשעה שאנו משתמשים בכל האמצעים כדי להשתיק את קולנו הפנימי. "קול יעקב" זה מדבר אלינו מתוך שירי הייני הגרמני, מתוך מגנינות הלווי הצרפתי, מתוך פסלי אנטווקוֹלֶסְקִי הרוסי. לקולנו זה הפנימי אנו נוקקים, אם רוצים אנו או לא: תמיד הוא, ורק הוא, מדבר מתוך גרונו. וזה הקול החזק והעמוק, שאינו במל אפילו בששים, שבשום תערובת שבעולם לא ספו צלצולו ומעמו, היא רק "מלאכותי" ו"עקשני", שאין גידולו מן הארץ? וקול-יעקב זה, שהוא חזק כל-כך אפילו בפי זרים, אפשר שלא ישמע בשעה שהוא חפשי מכל תערובת זרה?

"קול-יעקב" זה מדבר אלינו בכל הקפו ועשירותו בלשונו העצמית, העברית. בלשון זו, המאחדת אותנו עם כל הדורות, היונקת והניזונה מתרבותנו הלאומית-ההיסטורית עם כל שפעת צורותיה וגנינה, אפשר לנו להביע את אישיותנו הלאומית כמו שהיא, בלי חסר ויתר, בלי זיוף ותערובת, בלי מלאכותיות וחקיו. בה, בזו הלשון העברית, שרק קצרי-ראות יכולים לזלזל בה, נצברו כל עשרנו וכל גדולתנו, נצברה עבודת כל הדורות הפורים והיוצרים, כל מה שחשבו והרגישו וסבלו אבותינו מדור דור, כל הרשמים הנצחיים של הימים הטובים והרעים--זהו היסוד, שאנו בונים עליו, וזה הארץ, שממנה גידולנו. ריח של נצחיות נודף ממנה ויחוס של עבר ארוך ומלא תוכן. כחה וגבורתה הם באותה התערובת המיוחדת במינה של צורות עתיקות בנות אלפים שנה עם אפני-הדבור של האדם החדש מהיום, באיתה ההתאחדות שאין דוגמתה של קולטורות שונות ורחוקות בזמן ובמקום, של התפתחות תמידית מבפנים והשפעות מרובות-גוונים מבחוץ.

וכלום יש צורך להוכיח במקום זה, שלשוננו חיה חיים טבעיים ומלאים, אף על פי שאינה מדוברת-- שהיא מלאה אפשרויות עתידות, שכחה לא עזבה והיא הולכת ומתעשרת ומתרחבת יחד עם מושגינו וכח-היצירה שלנו? כל שורה עברית, שאנו כותבים היום, היא סימן של חיים ושל כח לשוניים; שירתנו הלירית החדשה, עם כל דקותה ורכותה, עם צלצולה הננוני, עם דיוקה ומבעיותה, היא-גם ביחס הלשוני-סימן של נוער חדש ופריחה חדשה.

לא! אי-אפשר שיש לנו כאן עסק עם יצירה "מלאכותית", שאין גידולה מן הארץ--אריכות-ימים כזו וכח-התחדשות כזה אי-אפשר שיהיו מלאכותיים. יצירה שהיא מתגברת על כל המכשולים, שכל הרוחות אינן מזעזעות אותה ממקומה, היא טבעית, הכרחית,--יצירה ששורש בארץ גזעה, אי-אפשר הדבר, שלשון זו, המלאה עוז ויופי, תאבד עצמה לדעת באמצע ימי פריחתה. אי-אפשר הדבר, שספרות זו, היצירה העצמית לתכננו העצמי, תתעלם לחלוטין בשעה שאנחנו מלאים כח-החיים. אי-אפשר הדבר, ששתיקה זו של עכשיו היא אפיסה מוחלטת של כח-הדבור הלאומי.

ו.

ואחר מן הצד אומר: לא הא ולא הא? שתיקה זו אינה--בעיקרה--לא התאלמות עצמית מחמת פחד-פתאום, אף לא התאלמות אורגאנית שאין לה תרופה. וזה מניעה פסיכית של כח-הדבור, אי-אפשרות של עראי לדבר במצב

נפש ידוע המסוכב מבחון, שאנו רואים דוגמתה בחיים הרגילים: המלה נחנקת בגרון. במצב כזה המניעה באמת אינה בנו, אלא מחיצה לנו. בשעה שעל דרך-משל, הצבור מתנמנם, נמצא הדרשן במצב-הנפש של העדר כח-הדבור לפי-שעה, אבל המניעה אינה בו, אלא בצבור. ממש במצב כזה נמצאת יצירתנו הספרותית בשנים האחרונות. הספרות נתאלמה מפני שהעם נתחרש-וזהי, בעיקרו של דבר, עלת-העלות של מצב המשבר הרוחני, שאנו עומדים בו. המלה נחנקה בגרוננו בה בשעה שראינו, שאין שומע לנו, שאין אונים בשבילנו, שהעם חרש לגמרי לגבי קריאותינו ודבורינו; בה בשעה שנתברר לנו, שהאוזן ששמעה על הר סיני נתחרשה לגמרי, שבעלי-הבתים מעבר מזה והצעירים והאינטליגנציה מעבר מזה אינם מבינים אותנו ואינם שימעים לנו. כח-הדבור עזבנו בה בשעה שנתברר לנו, ביחוד לרגלי המאורעות הנוראים, שנפסק הקשר בינינו ובין רוב חלקי העם, שאין ניצוצות ניתזים מאתנו אליהם ומחם אלינו, שנסתמו צנורות ההשפעה, מהבא להתם ומהתם להבא, שאנו נדרשים ללא-שאלונו, שקולנו היא קול קורא במדבר, שאנו מדברים אל העצים ואל האבנים. בשביל כך נשתתקנו! המניעה לא היתה בנו, אלא מחוצה לנו.

לרגלי המאורעות האחרונים נתברר לנו פתאום, שהננו כנר הבוער משתי קצותיו בבת אחת. האבות נשלו מעצנו כהעלים בסתו בעבור עליהם הרוח הראשון; והבנים, שקוינו להם, התקרבו אלינו והתרחקו מאתנו חליפות, פסעו פסיעה אחת לפנים ושתי פסיעות לאחור ורובם הלכו למקום, שמשם לא ישובו. כל בנינו היה נשען, איפוא, על קו-תהו: חשבנו, שיש לנו עם ואין; חשבנו, שיש לספרותנו צבור, קהל שומעים ומבינים-ואין כלום. זאת היתה יקיצה נוראה, שהכחה אותנו בתמהוץ צבורה של ספרותנו החדשה היה כבר מתחלת בריתו צבור חלקי מין, פלג-גופא. קודם כל-זה היה רק צבור של זכרים: כמה רוך ועזות ודקות-הרגשות וריח של אביב היה יכול להשפיע על יצירתנו הספרותית והפיוטית צבור של נקבות! אבל גם זה הצבור הזכרי היה, ברובו, רק צבור של באים-בימים, צבור של בעלי-בתים. הדור הצעיר והמתפתח כמעט שהיה חסר לגמרי. רוב הקוראים היו אותם בעלי-הבתים והאברכים, המעיינים בספר, שרובם בקשו בספרות את הספרי הישן בכריכה חדשה. צבור כזה בודאי לא היה משפיע הרבה על היצירה הספרותית במובן ההתחדשות והתרחבות-הגבולים. רק מעט הצעירים, שקצתם נשארו אצלנו וקצתם שבו אלינו, היה השאור שבעים. והלגלג-המניע במכונות-התפתחותנו.

אבל בשנים האחרונות נתפרדה החבילה מעבר מזה, ואנחנו נשארו נקחים מכאן ומכאן. מפני שכל עיקר עבודתנו היה חפוש הסינתיזה הגואלת בין היהדות והאירופיות, על כן מלחמה לנו עתה מפנים ומאחור: עם האבות הכופרים באירופיות ועם הבנים הכופרים ביהדות. ישראל סבא אינו שומע לנו, מפני שאננו אוני יעקב וקולנו הוא לו קול-עשיו; ישראל הצעיר נתחרש בשבילנו, מפני שקולנו קול-יעקב ואננו אוני-עשיו.

האבות בהכרח התרחקו מאתנו בה במדה, שהתקרבו לאותה

הסינתזה המבוקשת. זה היה שדוך מזור מעיקרו: ישראל סבא וספרות חדשה! בראשונה הרכין ישראל סבא את אונו הזקנה. הקשיב שמך מדברינו: השכלה, מריצות יפות, שירים על האביב, מהיכא תיתי--ישמחי בחורים בילדותם! אבל בה במדה. שהתקדמה והתבשלה יצירתנו הספרותית, בה במדה נעשתה שמיעתו החולנית, העיפה והחלשה מאז, יותר חולנית, יותר כבדה, יותר לקויה. אותה השמיעה הפגומה, שהסתגלה במשך הדורות רק לקול ענות חלושה, לבכיות ואנחות, לחצאי-בטויים שר ספק ויאוש, לא מצאה די כח להסתגל לקולות החדשים של ספרותנו הצעירה, לקול ענות גבורה, לשירה צוהלת ומוזעזעת של חיים ואור, לנגון הבטוח של ודאות והתגברות הרצון. הקולות החדשים לא יכלו להתמוגג עם הזכרונות הישנים, התרועות מהיום לא יכלו להתאחד עם האנחות מאתמול--וישראל סבא נתחרש!

והבנים? המעט הלכו מאתנו בראותם, שאין אנו יכולים להפוך את הקערה על פיה ושעדיין שורש בארץ-הדורות גוענו. ורובם עדיין לא שבו אלינו, עדיין לא התחילו לשמוע את קולנו. אין להם אונים בשבילנו, אין להם הרצון לשמוע. את הכל הם שומעים, יותר מכפי יכלתם. רק לא את קולנו. הם, חרשים לדבר אחר, הם חרשים בשבילנו.

העם החי? זוהי המניעה הנפשית, שעשתה אותנו לפי-שעה לאלמים, באמת אין אנחנו אלמים. אלא עגומים: נפש, לא כח-הדבור חסר לנו, אלא חשק-הדבור, האמונה בדבור. כלום פסק הקורנם להיות קורנם מפני שברגע ידוע אין לו סדן? אש-אלהים בוערת בלבנו בלי הרף, ראשנו מלא חלומות-קסם, חלומות החיים והכח, ועל שפתותינו פורחת שירה הדשה מלאה עוז והדר. הקורנם צריך רק לסדן! כלום אני חסרים אלא עם שומע, אונים בריאות, פתוחות, צעירות. לא הספרות צריכה לרפואה, אלא העם; לא האלמות היא מחלתנו, אלא התקשנות! הבו לנו רופאים, שירפאו לא רק את קיבת העם, את שרירי העם, את מוח העם--אלא בראש וראשון את אזני העם. זה קודם לכל! רפאו נא בראש וראשון את אזני העם החילות, השיבו לו את כח-השמיעה--כי אש-אלהים בוערת בנשמתנו ואנו רוצים לדבר!

ילקוט קטן.

ספר שני

ד*).

„סימן השאלה“.

„השלח“ הגיע לחוברת המאה!

ובשעת יציאתה של חוברת זו יושב אני הרחק ממקום המעשה, הרחק מן החבורה הספרותית הקטנה שעדיין „השלח“ הוא לה לפה, — ועל לבי עולים זכרונות מימי „השלח“ הראשונים, ימי „חבלי לידה“ שלו, כשהיה אך עומד להבראות על ידי, ואני בעצמי לא ירעתי עדיין, בריה זו מה תהא עליה ואם „מה שאני עושה עתיד להיות אותו דבר שדרוש להעשות“, והרהורים רעים היו מענים את נפשי יומם וגו'... שנתי בלידות...

אבל סוף סוף, אחר מלחמה פנימית קשה, ערכתי והוצאתי את החוברת הראשונה וגם „פתיחה“ נתתי בראשה, פתיחה, שכל עמלי לא עמד לי לכתבה בסגנון של „שלות הרוח“, ושלא ברצוני נראו בה כה וכה עקבות אותם ה„הרהורים“, שלא יכלתי להצינם.

„כבר נלאינו—כתבתי אז בפתיחתי—להתרגש ולהתלהב והננו רוצים גם לדעת ולהבין. סימן השאלה הגדול, אשר נראה על פני היהדות בשני הדורות שלפנינו ואשר הסתתר אחרי כן בעב הענן, חוזר ונגלה מעט מעט מתוך הערפל, ופחדו מפיג שכרון רגשותינו ומכריחנו להתכונן בעינים פקוחות ובדעה צלולה על כל פרטיו: מה היא עצמותנו הלאומית ההיסטורית, שבשבילה או בסכתה אני נלחמים עם כל היקום זה אלפי שנה? מה הם חיינו ההיום בכל ארצות פוזרינו, באיו מרה חיינו הם באמת ובמה הם צריכים וסובלים תקוץ ועל הכל ומתוך הכל—שאלת העתיד: אם, איך ומתי נגיע אל „החופי המקווה למרות השטף העז הקורע אותנו איברים איברים ונושאם אחד אחד לים, הגדול“.

לבקש פתרונים לכל השאלות הגדולות האלה, המתחלקות כל אחת להמון שאלות פרטיות, „ולקרבו יותר ויותר אל התכלית הנרצח: דדעת את עצמנו, להבין את חיינו ולכונן עתידותינו בתבונה—זו היתה „תעורת השלח“ ביום הבראו (1).

(*) עיין „השלח“, כרך ט"ו.

(1) עי' „ועל פרשת דרכים“, II, עמ' 3, 8.

ואיש לא ידע עוד אז, שבאיתה שעה כבר היתה הולכת ונרקמת בריה חרשה בעמקי חיינו, שעתידה היתה בקרוב, להחזיר עטרה ליושנה, להגביר את ההתרגשות וההתלהבות על הדעת והתבונה במדה שלא היתה כמוה בזמננו. ובטרם הוציא "השלח" את שנתו הראשונה יצאה בריה זו לאויר העולם כבזיליא ו"סימן" השאלה הגדול חזר ונתכסה ענן כבד, ענן של דמיונות והויות, ולא נשאר מקום עוד לדגל הדעת, אשר הרים, השלח בתוך המחנה הגדול של "שכורי הרגש". מני אז עברו עשר שנים, והכל יודעים, כמה קשה היתה מלחמת-קיומו של "השלח" כל אותן השנים: גלה מעיר לעיר, עבר מעורך לעורך, נפל וקם, נפל וקם. ואחר כל אלה עודנו חי, ובעת רעה זו, כשהספרות העתית כלשוננו כמעט עברה ובטלה, הגיע, השלח לחוברת המאה!

במה זכה להאריך ימים? האם באמת הצליח להתקרב למטרתו, למצוא פתרונים לחידות קיומו הלאומי בעבר, בהווה ובעתיד, ובשביל כך נתחבב על הקהל? את חידות קיומו לא פתר, ועל הקהל לא נתחבב; כל ימיו היה עומד מחוץ לבל המחנות וכלם יחד צררוהו. ואף על פי כן, בכל פעם ששכל כחו וחדל לצאת זמן-מה, היו צרינו נאנחים ומתגעגעים עליו ועוזרים להשיבו לתחיה...

בשביל מה?

התשובה האמתית היא, כמדומה לי, זו: לא בשביל שהצליח לבטל "סימן" השלח, אלא בשביל שעמל תמיד לגלות "סימן" השאלה לעיני הכל בעת שאחרים השתדלו, להסתירו בעב הענן. הדרך הזה אמנם אינו מסוגל לעורר אהבה בלבבות, רוצים הם בני אדם בתשעה קבין של דמיונות נעימים ולא בקב אחד של אמת מרה, ותמיד יועף לבם על המפזרים את "העננים" החביבים עליהם. אבל יחד עם זה אינם יכולים להמלט מן ההרגשה האינסטינקטיבית, שהמפזרים הללו מביאים ברכה לעולם ויש צורך בקיומם...

ובמובן הזה יוכל "השלח" להחשב כ"זעיר-אנפין" של תקופתנו בכללה. גם היא, התקופה הזאת, עם כל שאונה והמונה, לא הצליחה למחות "סימן" השאלה על ידי תשובה מספקת, אבל הצליחה להביא לידי גלוי באופן בולט מאד, כמעט בכל ארצות פוזרינו, במזרח ובמערב, הולכים ומתפזרים ענני הדמיון, שהסתירו את שאלתנו הלאומית משני צדדים: הללו מזה שאלו את מצאותה, והללו מזה דמו לפתרה. על נקלה. עכשו אלו ואלו מבינים כבר, כמה גדולה ועמוקה השאלה וכמה קשה ורחוקה היתה שבה. ועיר שם, ועיר שם נמצאים עוד אמנם, "איים מאושרים", שבהם אנשים מישראל שוקטים על שמריהם, לא למדן כלום ולא שכתב כלום, והכל אצלם, "בראשתקד". אבל אין צורך, "אספקלריא מאירה" בשביל לראות, שמיום ליום הם פוחתים והולכים. אפילו זקני בית-המדרש שבעיר סינסינטי-המבצר הגדול של "אשתקד" לא יצליחו לגרש מעליהם בצעקתם את השאלה הלאומית, הדופקת על דלתיו. אפשר לגרש את פלוגי ואת אלמוני, אבל אי-אפשר לגרש את הרוח, העולה ממעמקי החיים ונדרחת ונכנסת לכל מקום דרך, חורין וסדקין...

הקוראים אולי שכחו כבר אותו מאורע שרמזתי עליו כאן, אבל בלבי חזר וניעור זכרוני בימים האחרונים ולא אוכל להתאפק מלהשתמש בו לעניינינו. כידוע, התחילה לפני זמן-מה להתפשט באמריקא מחלה מוסרית, המגלה

את החיה הרעה שבארם בכל נולתה ושמה את הצדק ורעיון „האנושיות“ לשחוק וקלסה. על שנאת „השחורים“—שיש לה לפחות איוו התנצלות בחיי העבר—נוספה שם עתה שנאת „הירוקים“ (בני יפניא וכינא), ובשם „הקולטורא הלבנה“ עושים בני אמריקא מעשי שוד ורצח לעיני השמש ולא יתבוששו, ובאלו הימים נזדמן לי לקרוא על הענין הזה מאמר נאה, המתאר את החזיון השפל כמו שהוא 1). ומני או איני יכול לשכוח את חכמי ישראל שבסינסינטי. הנה אך לפני ירחים אחרים נודעוה אמריקא לקול צעקתם המרה: „היהדות“, היהדות בסכנה! כי נמצאו בין כתלי מדרשם אנשים הכופרים בעיקר הגדול של תעודת ישראל בגולה להיות לאור גיום ולהורות לכל העולם דרכי צדק של היהדות, ותחת זה הם מעוררים בפומבי שאלות לאומיות, כאלו היהודים הם עוד עם מיוחד ולא כנסיה של „בני־נביאים“, נושאי דגל הצדק בין העמים. ובכן, למי נאה היה למחות עתה נגד עלבון הצדק והשפלת ערכה של האנושיות, אם לא להם, למגני היהדות ותעודתה? וכי יש לך שעת־הכושר יותר מוזה להראות באמת לכל העולם, כי תעודתנו בין הגוים לא מליצה ריקה היא?— אבל חכמי סינסינטי שותקים; „היהדות“ שלהם מתחבאה עם תעודתה בבית מדרשם, והמוחים נגד העול הם— מבני אותם הגוים שצריכים הם לאורה...

והנני הושב, שאי אפשר שלא תעלה על לב התלמידים—גם בלי עזרת המורים „האפיקורסים“ שגירשו משם—שאלה כזו: הנה למדנו רבותינו, שתעודת פוורנו לבין הגוים היא בשביל להמשיך פעולתם של הנביאים, והנביאים הן לא יראו לעמוד לימין העשוקים בכל עת ובכל מקום; הם הגידו למלכים פשעם ולעמים חטאתם ולא חתו מפני כל. מרוע איפוא אנו מחשים, בראותנו דמעת עשוקים, ולא נמלא תעודת קיומנו? כמה נשתנינו אנחנו מהם, אם לא בזה, שהם ישובו בתוך עמם ובארצם הלאומית, ואנחנו הננו „בגלות“ ואין אנו רשאים לפתוח פה נגד ה„בעלים“?...

וכה מפזרים עתה החיים עצמם בכל מקום את העננים העולים מבתי־המדרש הישנים, והשאלה הלאומית חודרת לכל פנה ומתיצבת לפני בני עמנו בכל גדלה ומוראה.

ואל תאמר: מה בצע בשאלה, כשאין עליה תשובה? התשובה בוא תבוא, אף אם תתמהמה. כשאומה שלמה שואלת, אי אפשר שלא תשיב.

אחד העם.

לונדון, ו' טבת תרס"ח.

1) The Racial Question on the Pacific Coast (Times, 30 November).

„מחשבות ומעשים“.

(מעט פילוסופיה לחוברת המאה).

...ובכן כבר עברו עשר שנים, וכבר נכתבו ונרפסו מאה חיברות
השלישי!—

ורואה אנכי בחוש, שדורת, נוחה-עדן, היתה חכמה מחוכמת,
היא, זכרונה לברכה, היתה אומרת אלי תמיד ומשננת מאה פעמים בכל יום,
כי העת אינה עומדת, העת רצה, צריך להשתמש בשעת הכושר...
ואנכי לא האמנתי לדבריה, לא השתמשתי בשעת הכושר ועל פי הרוב—
הפסדתי.

ולא רק בנוגע אלי, בעניני הפרטים, אלא אפילו בעניני הקהלה היתה
עומדת תמיד על המשמר ליעץ לראשי הקהל עצות טובות והגונות. „עתה הניעה
העת—היתה אומרת לראשי הקהלה—להשלים עם הפריץ ולהשיג מרעה בעד
העוים: הוא מרגיש איזו מועקה ונוח להתפשרות...“ „עתה—אמרה פעם אחת—עת
לבנות בית-המרחץ: בספירות שבחצר, מפחדים מפני איזו מחלה מתדבקת ויפירו
את הבנין; עכשיו עת להתחיל בבנין בית-המדרש; האדונים רוצים דוקא שיהודיהם
יתלללו הרבה... ואפשר שגם ירבו עצים לבנין;“ „עתה העת—היתה טוענת
תמיד—להוליך את הילדים אל „החדר“, כי כשתעבור העת ויגדלו—ימאנו
ללכת...“

וחבל, שלא אני ולא ראשי הקהלה היו משגיחים בדבריה. לא השלימו עם
הפריץ בשעת הכושר. והמרעה לא נתן להם... לא בקשו רשיון לבנין בית-
המרחץ, ולא נבנה עד היום. והעוים רעבות, והקהל מתגרר, מתגרר... ואת
הילדים לא הוליכו אל „החדר“ בילדותם, באמרם: יגדלו וישכילו ובעצמם
ילמדו... יעתה הילדים גדלו, והנם בורים גמורים. ואפילו צורת אות עברית אינם
יודעים: יאפילו את תפלת „הקדיש“ אינם מבינים, כי... „העת לא עמדה“.

חכמה גדולה היתה דורת, חכמה גדולה, ואנכי לא ידעתי.
כמו שבכלל לא ידעתי שהוקנים שלנו, למרות פשטותם ותמימותם, היו
בכמה ענינים, ביחוד, בעיני הצבור, פקחים ממנו, וראשית הבינו, כי „העת
אינה עומדת“, וצריך להשתמש בשעת הכושר. ועמדו תמיד על המשמר, כדי שלא
להחמיץ את המקרים. המה ידעו „לעות דבר“, ואנו באביב שוכחים כי עוד
יבא החורף, ומתהדרים אנחנו בבגדי קיץ, בשעה שהחורף משיך קרחו כפתים.
השנים בפינו דא לדא נקשן, ואנו מוזמרים את שירת האביב.

ובכלל חסר לנו חיש הריח „העתי“—היינו, אינו חסר לנו, אבל אינו
מסודר כהוגן; יש שהוא מחורר ביותר, דק מן הדק, ומרגישים אנו איזה עתיד של

כמה דורות לפנינו; ויש שהוא קהה ופגום ואנו מרגישים את הד איזה עבר של כמה וכמה תקופות שכבר בטלו... ומכאן כל אותה הערבובייה בחיינו, ואולם, לעזת דברי, לעשות הכל יפה בעתו אין אנו מבינים, ובכל אופן, זקנינו הבינו ענין זה יותר ממנו.

אתם תשאלו אולי—לא אולי, אבל ודאי תשאלו—ומה עלתה להם בהכנתם? מה צברו בחייהם ומה השאירו לבניהם אחריהם?

זו היא אמנם שאלה אחרת, ועל השאלה ההיא יש להשיב תמיד את תשובת הזאב להחסירה, בשעה שדרשה ממנו מתן שכר על שהוציאה את העצם מגרנו; והמעט לך מה שהוצאת בשלמות את ראשך מלועיך—

רבותי, הגיעה השעה להבין, שבאמת לאו מילתא זוטרתא היא זו. יש צורך ב"ראש מיניסטר", כמו שאומרים, כדי לצאת בשלום מלוע הזאב.

הגיעה השעה להבין, כמה גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים, וכמה גדולים היו רועיה, מנחליה! היו עתים כאלה, ימים כאלה, שהיו נצרכות כל האנרגיה, כל ההתחכמות וכל הפקחות אך ורק כדי להתקיים יום או יומים; בעתים כאלה אי אפשר היה כלל לחשוב על העתיד, ולדאוג ל"אחרית". אבל היו בטוחים, אשר אלו בא המקרה לידם לצאת מן המיצר אל המרחב לא היו מחמיצים אותו.

קראו לזאת בטלנות, קראו לזאת שתדלנות, לא בשמא תליא מלתא: הכל טוב אם הסיף טוב.

ותהא שתדלנות—מה בכך?—ומדוע זה כל אחד מאתנו בחייו הפרטים, בצר לה, מרשה לו לעצמו כל מיני שתדלנות, מן ה"פרוטיקציה" היותר רחוקה אל מכירו של שומר הסף במסדרונו של התקף ועד "המלצה" לפני שפחת פילגשו... ואינו מתכיש כלל בדבר, אדרבה, הוא מבקש את השתדלנות ההיא ושמח כשהוא מוצא אותה. ובחי הכלל והצבור הננו בעלי-גאווה משונים, מבטלים את כל זאת ומתכבישים בדבר.

אתם אומרים בלשון של גנאי "שתדלנות". ואני אומר כי זו היא מעין דיפלומטיה. כי מה היא באמת דיפלומטיה אם לא שתדלנות?—כי דיפלומטיה בשעה שכח גדול ותקף עומד מאחוריה, אינה חכמה כלל. וזה המנצח הגם שהטיל את חרבו על כף המאזנים וקרא: Vae victis! לא היה דיפלומט כלל. ודיפלומטיה בשעה שאין כח אדיר מאחוריה—הרי היא שתדלנות עם כל הליכיתיה... עד השוחר בכל שבעים פניו.

זו היא באמת כחה של דיפלומטיה אמיתית, להבין, שאינו כדאי להטיל את החרב על כף המאזנים, בשעה שאין לה, לחרב, ערך... אלא לבקש דרכים אחרים, ללכת גם סחור-סחור, כדי להשיג את המטרה. סוף דבר—להשתדל בשתדלנות...!

דורות הראשונים הבינו את הסוד הזה. וגם דודתי היתה שתדלנית, ובעולמה הקטן, בחוגה הצר, היתה "דיפלומטי" והרגישה את מרוצת העת. היא הזהירה אותי כמה וכמה פעמים על זאת, ואנכי, אודה ולא אבוש, לא הבנתי אותה, לא האמנתי בדבריה...

יש אשר האמנתי שהעת קפצה פעם אחת קפיצה גדולה, טיסה של תיק

שנה לפני, ויצאתי מכלי, וחלמתי חלומות בהקיץ, חלומות העתיד, וחייתי בימי נכדי, דור העשירי אחרי... ויש אשר דמיתי, כי נסיונה לאחור וחי אני בתקופת אבירי וקני, דור העשירי לפני...

ועל-פירוב שכחתי בכלל את מרוץ העת. דמיתי, כי עומדת היא, ואנכי עמה.

כי כמו שאין אדם רואה ננעי עצמו, כך אינו רואה ננעי שנותיו, ואלו הייתי פילוסוף-חייתי אומר, שכך גם צריך להיות. וזו אחת המתנות הטובות שחנן בהן היוצד את האדם, בכדי לשמר מן היאוש, שאינו מרגיש את מרוצת העת ואינו מרגיש, איפא, בזקנותו.

והיה הדבר בוראי טוב מאד, אפשר היה לחיות מאה שנים ושלא להרגיש את הזקנה, אלא שיש קוץ באליה זו: אחרים מרגישים בדבר, ועל פי הרוב, מדשעתם; באים ומודיעים את הדבר לבעליו, לפעמים בנחותא, בלשון של רחמנות, ולפעמים גם ברוגז, ואם גם זה אינו מועיל, הולכים ועושים לו יובל, מבלים אותו על כרחו, כנאומי של ד. פרישמן, וסוף הקומדיה...

ובאמת קשה לו לאדם להרגיש את מרוצת זמנו. נוח לו לאדם להאמין שעמד גלגל חמה, שהימים אינם חולפים והשנים אינן עוברות והוא בעצמו חי וקיים עמם, בלא כל חלופות ותמורות.

וככה חייתי גם אני.

והנה מאה חוברות „השלח“, ומוכרח אנכי להאמין כי עברו עשר שנים! וכיון שהסתכלתי בדבר, הרי באתי לידי מסקנא, שעשר השנים האלה לא נכרו כל כך על כל סופר וסופר כמו עלינו הסופרים, המטפלים תמיד בשאלות היום וכותבים מענינא דיומא.

כי אלה העוסקים בחכמה, באמנות, בשירה, במחקר ובפילוסופיא אינם מבלישים את התקופה ודרישותיה במדה כל כך מרובה כמונו. הם הנם במדה ידועה למעלה מן המקום והזמן. ורק אנחנו לברנו, הסופרים העוסקים בענינא דיומא, הננו מסמנים את הליכות העת. ואם על פי ספרים וסופרים באתם לדין על התקופה שעברה, נטיותיה וזרמיה, מטרותיה ומאיייה, שאיפותיה והבטחיותיה, יכולים אתם לדלג על כמה וכמה ספרים, חקירות, דברי בלשנות וכדומה, אבל אין אתם יכולים לעבור בשתיקה עלינו... אין אנחנו כותבים לדורות; כותבים אנחנו לשעה, ליום לכל היותר לחודש, הדברים כשהם בפני עצמם אולי אין להם ערך עתה, המחשבות נשתנו ועמהן גם המעשים. אבל הם הנם הד החיים שעברו; הם האמה למיד, כמה התרחקנו ללכת קדימה או נסוגנו אחור.

הפילוסוף, המשורר, החוקר, האמן, הבלשן, התורני, בצד לו מסתתר באיזו פנה ספרותית, בורא לו שם את עולמו הרוחני, חולם את חלומותיו ושוכח לגמרי את העולם השפל, העבור, הנס, הפשוט, לא כן אנחנו. בעל כרחנו הננו חיים את החיים, כמו שהם, ואין לנו מנוס ומפלט מהם, ואין לנו יכולים, אף אם אנו רוצים, להסתדר ולהמלט. על כרחנו אנו עומדים על המשמר ומרגישים את רפיקת העת...

ועשר שנות „השלח“ עשר שנות חיים הן. חיים שנצטמצמו, שנתדכוו ושנתגשמו במאה חוברות.

ואיוו חיים, ואיוו שנים? שנים שכמותן מעטות בכל דברי ימינו. כמדומה לי, שתקופה כזו, עשירה כל כך בתקוות ובמהפכות, בבנין ובהריסה, בבטחון וביאוש, עוד לא היתה לנו מיום צאתנו בגולה. במשך השנים ההן יראינו את עמנו בתקוות וראינו אותו ביאוש, ראינו אותו ביפיותו וראינו אותו גם בגולותו... לא עשר שנים, אבל דור שלם, דורות שלמים עברו עלינו.

וידע אני כמה וכמה משלנו, שהתחילו את עבודתם ב„השלח“, צעירים לימים, עליונים ורעננים, מלאים חיים ויתקה-וזקנה קפצה עליהם פתאום, נתקררו, נצטננו, אבדה רענותם ואבד בטחונם, אמונתם בעתידות עמנו נברתה מהם, התיאשו ואינם רוצים, ואינם יכולים עוד לעבוד עמנו.

ואני ידעתי לפניו איש אחד בא בשנים שנתפס בדבר עברה... וכשהתחילו הבריות להוכיחו, לביישו: „היתכן? שערות שהלבינו, זקן לבן-וענינים כאלו?...“ השיב להם בגאון: „אל תבישו אל הראש ואל הזקן; הבישו ללב. הראש זקן, אבל הלב צעיר“. איני זוכר עוד היטב, אם קבלו את תשובתו ונתקררה דעתם ואם לא קבלו ולא נתקררה דעתם. ודאי לא קבלו, ולא נתקררה דעתם; כי הבריות ברשעתם אינם רוצים להכיר לב צעיר של „ראש לבן...“ וככל זאת, התירוץ, כמו שאומרים הדרשנים, הריהו תירוץ, ובזיון לגלות, חביבי, בזיון להודות: במיכן ידוע, נמצאתי גם אנכי במצבו של מכירי השב; התקופה הארוכה ההיא לא הזקינה אותי. הזקן אמנם הכסף, פליטת הבלורית שעדיין נשארה על קרקדי הלבנה, אבל לבי, לב עברי, לא נדקן, ובאותה האמונה, באותן התקוות, ובאותו הבטחון שנכנסתי לפני עשר שנים ל„השלח“, הנני נכנס עתה לה„עשירה“ החדשה, השניה, בזו האמונה, ואולי עוד בגדולה מזו; לעת זקנתי החליתי להאמין גם בתחית שפתנו, לא תחיה מדומה, חנוטה בגוילים, אבל „תחיה חיה“ ממש, תחיה שברבור. לא תחיה שבכתב וספר, אלא „תחיה“ שבפה-בפיות בניה ובנותיה... וידעתי כי תאמרו לי, וכבר אמרו לי, היתכן: שערות שהלבינו, זקן לבן-וענינים כאלה?... ומוכרח אנכי להשיב את תשובתו של בעל העברה הלז: „אבל הלב צעיר“. וכמדומה לי, ורוצה אנכי להאמין, שגם ביניכם, קוראי החביבים, קוראי „השלח“, ימצאו עוד „בעלי-עברות זקנים כאלה“, שלבם לא מת בקרבם, המאמינים עוד ומיחלים ומקיים, חבבים עלי אתם ויקרים, ואשמח לפגשכם תמיד, ובדאי הנאה גדולה ויתרה תהא לי, אם בעוד עשר שנים נזכה עוד הפעם להזדמן לפונדק זה, לשוחח מעט, לפטפט על „מחשבותינו ומעשינו“. וידעתי כי רבים יתלוצצו בנו על תומתנו, פשטותנו ואופטימיותנו, אבל... אין דבר. המה יתלוצצו ואולי גם אנחנו בעצמנו. נתלוצץ קצת על ילדותנו השניה והשלישית... „אין כאב ראש בא על ידי כך“, אמרי אינשי, כל ליצנותא מותרת, ואפילו ליצנותא דעצמו, העיקר אמנם שלא להתישן, שלא להתרגז, שלא להתיאש ושלא להתעפש...

ובכן, כה לחי, חביבי הקוראים, בבטחון, באמונה, כה לחי:
בברכת התחיה

רבי קרוב.

סמאטיסטיקה של "השלח".

אפילו בחוברת-המאה, חוברת של יובל-כפול, אי-אפשר, כמובן, להשלח להלל את עצמו ואי-אפשר לעורכו או לסופרו בשבח הענינים, שבאו בידי כרכיו. ואף לבקר ולננות אין נוהגים בחוברת יובלית. לפיכך חושבים אנו לתת בזה רק מספרים יבשים, כמעט בלי שום ביאורים שמהם יראה הקורא מאליו, כמה דברים פרסם "השלח" במשך ייא שנות קיומו (בהפסקות שונות כינתים) מכל מקצוע ומקצוע, אל מה הרבה לשים את לבו ובמה מעט לעסוק, ואנו מקוים, שהמספרים הללו יראו בלשונם הממללת בהברות מקוטעות, אסומה הוסף "השלח" על הרכוש הלאומי שלנו, ואנכי יחבר על ידיהם נסרים, כמה מן האמת או מן ההפרזה יש בכמה וכמה משענותיהם של קוראי "השלח" על שהוא ממעט ב-ענייניהם, או על שהוא מרבה ב-חקירות יבשות, וכיוצא בזה.

והיבטים אנו להקדים, שהמספרים הללו, אף על פי שאנו ערבים בעד דיוקם, הם סוף, סוף יחוסים במובן ידוע: קשה לתחום תחומים ולגבול גבולים. כי יש הרבה ענינים, שהם שייכים לשתי מחלקות ספרותיות שונות בבת אחת או אף לשלש וארבע, כאן נשאר מקום רחב לשקל-הדעת, על איזו מחלקה יש למנותם, ואפשר ששקל-דעתנו לא תמיד היה מכריע באמת, אבל סוף סוף אין אנו עסוקים באן בשערים הנרשמים, ואם המושג שיקבל הקורא מן העבודה שנשתקעה ב-"השלח", יהא אפילו רק בקירוב—דייני.

נתחיל מן הוובליציסטיקה:

הוובליציסטיקה של "השלח" כלולה: א) במאמרים פובליציסטיים, שדנים על שאלות-החיים ושאלות-הספרות בכלל. ב) בטכנים מארצות שונות. ג) בהשקפות חרדיות על כל הנעשה בישראל בארצות שונות. ד) המגו הראשון באו ב"ז כרכי "השלח" מאה ושלשים ותשעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 33 מאמרים בשאלות הזמן הישראליות הכלליות, חוץ מעניני החנוך, הכלכלה והסמאטיסטיקה וגם חוץ מעניני הציוניות ומשאלות ישוב ארץ ישראל. ב) 65 מאמרים על עניני הציוניות. ג) 23 מאמרים על שאלות הישוב בארץ-ישראל; ד) 13 מאמרים על עניני החנוך בחוץ-לארץ. ו) 5 מאמרים על שאלות הכלכלה והסמאטיסטיקה (בטעם כולם מאמרים גדולים בכמותם, למשל, מאמריו של ה"ד. ה. ד. הורוויץ בשבעה המשכים ושל ה"ד. ס. לישניץ בתשעה המשכים). מן השני (בטכנים מארצות שונות) באו שבעים ואחד מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 22 בטכנים סחיי אחינו ברוסיה. ב) 29 בטכנים סחיי אחינו בטערב ואירוסה ובאמריקה. ג) 20 בטכנים מארץ-ישראל. ד) המגו השלישי באו ששים השקפות נשל ד"ר מ. עהרנספיי, עברי, ד"ר ש. הלוי, המשקיף ועוד).

כסף הכל באו בידי כרכי "השלח" מאתים ושבעים מאמרים פובליציסטיים. אנו עורכים אל ענייני-הספרות—ורבריקה, שבה כלולים מאמרים על שאלות-הספרות הכלליות, השקפות ספרותיות, בינארפיות וכדומה. מאמרים, שדנים נוגעים אל הספרות ומאמרים-בנקודת המבט המצוטעם של מלה זו. טיטן זה באו בידי כרכי "השלח" מאתים ותשעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות הללו: א) 111 עניני ספרות בכלל. ב) 18 "השקפות ספרותיות" (ד"ר מ. עהרנספיי), "ספרותנו" (ד"ר יוסף קלוזנר) ו"כתבי עתנו" (סופרים שונים); ג) 36 רשימות ביבליוגרפיות; ד) 40 מאמרים-בנקודת ספרות. וצריך להזכיר, שבתוך "עניני ספרות" נמצאים מאמרים גדולים בכמותם, שהם ספרים שלמים, למשל: יהודה ליב גורדון; ד) המשכים ו, "סטולנסקי בתור מספר" (ד' המשכים) לברייניץ; ישראל ואיצו בחוון הספרים" (עשרה המשכים) למרדכי בן הלל הכהן; "שפת-עבר בספרות באמריקה" (ד' המשכים) ו, "מרכי עמנואל נח" (ד' המשכים) לט"ו רייזין; "הרביש סנסר" (ג' המשכים) לדיד טהאן, ועוד.

בטכנים-ישראל וכן המדע הכללי, חוץ מספיקות, באו בידי כרכי "השלח" מאה ושלשים וארבעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 9 מאמרים-מדע, שכוללים תקופות שונות, ב) 5 מאמרים-מדע על תקופות בית ראשון ובית שני, ב) 39 מאמרים על תקופות בית שני ובית ראשון, ד) 7 מאמרים על התלמוד בבית (ביניהם גם ספר שלם מאת תלמודי), ה) 38 מאמרים על ימי-הביניים עד המאה ה"ט ועד ככלל; ו) 12 מאמרים בנקודת-המקרא; ז) 24 מאמרים בעניני הלשון, ומהם 6 מאמרים נוגעים בשאלת הרכבת הלשון העברית והחיתת-השאר—בשאלות הלשוניות.

ג) בין המאמרים בתחומי-ישראל יש ספרים שלמים, למשל: "דורשי רשומות" (ד' המשכים) ו, "ההולניסטיסם הישראלי" (ה' המשכים) לה"ר ברנפלד; "חיי היהודים בימי הביניים" (ו' המשכים) לדוד ילין, "בן מירא" (ט' המשכים) לרוד כהנא, "שפת-עבר החדשה" (ג' המשכים) למבין, "עסקי שחר" (ג' המשכים) לר' אלעזר שולמנזון, "האמונה בשתי רשויות" (ה' המשכים) לר' רובין, "עשרת השבטים" (ח' המשכים) לשיש לאזאר, כלי-החמר בישראל" (ד' המשכים) לנחמן מינקובסקי, "תולדות השלח העיר" (ט' המשכים) לרב צעיר, "כתבי-התורה וכתבי-הקודש" (ה' המשכים) ו, "הרעיון המשיחי בישראל" (ח' המשכים) לר' קלוזנר ועוד. על הפילוסופיה הכללית והעברית באו בידי הכרכים של "השלח" שלשים ושבעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות הללו: א) 12 מאמרים על שאלות הפילוסופיה הכללית, ב) 25 מאמרים על שאלות הפילוסופיה העברית. התולדות, ש"השלח" הוא "פילוסופי" ו"מטופש" ו, "אקדמי" ו"חריף", שנסעו כהם פעמים מצד הקוראים והסופרים, אין להן, איפוא, לעצמן הגדול, על מה שיסמכו. אבל קצת נחמה יש למצוא בזה, שאף בין המאמרים הפילוסופיים יש ספרים שלמים הרבה. למשל: "תורת חיים" (האחיקה של שטיינמאן) לר' ברנפלד, "השלח" בחבריה בישראל ובעמים" (ה' המשכים) ו, "השקפת-העולם והשקפת-החיים" (ד' המשכים) ו, "תורת הבחירה בשיטותיהם של קאנט ושופנהאיוור" (ה' המשכים) לר' ניימארק, "המב והרע" (ט' המשכים) להלל צייטלין, "שלחן השכל" ל, "אחד העם" ועוד. מעט המספר בגידון זה מתמלא, איפוא, על ידי רבוי הכמות והאיכות.

אנו פונים אל חלק הספרות היפה, שאנו כוללים בחוכו אף את השירים והפוליונים. מחלק ספרותי זה באו בידי הכרכים של "השלח" מאתים ותשעים וארבעה ענינים, שהם מתחלקים למגוים אלו: א) 106 רשימות, איורים וספרים קצרים; ב) 11 ספרים גדולים ורומנים; ג) 6 דרמות; ד) 127 שירים; ו) 44 פוליונים. בין הספרים הגדולים יש ספרים שלמים, למשל: "בעקב הכנא" של י' מנדלי מונ"ם (י"א המשכים), "נפס רצוצה" של ש. בן ציון; "אריה בעל נוח" של ב-ק; "לאן?" של מיערב; "בחורף" ו, "סביב לנקודה" של ברנר; "ימי המעשה" של חושי הארכי ועוד.

בין הדרמות יש אחדות, שטענות בכמותן עד לספרים שלמים, "חורבן בית צדיק" של י"ל פרץ; "צא וחור" של שלום אש; "ר' ליב גולדמאן ובתו"ל" ו"החלק" של יעקב שטיינברג. ו"בשפל" של פרץ ו"הבת הכהני" של אש, שנכתבו לכתחלה בשביל "השלח", נתפרסמו אחרי-כך הרבה כשנסדסו לרגליות (בשפל) נכתב לכתחלה עברית וגתרם לרגליות.

וכן השירים: ש' "התמיר" מתי-דברגר, "שירתי", "מגלת-האש" ו"הברכה" של ביאלק; "בין המצרים", "לכיתות מנושלות" ו"כחם חיים" של מרגניסובסקי; "שקיעת החמה" ו"בריונים" ו, "בנקרת שו"ד—רוץ" של יעקב כהן, ועד.

זהו מה שנתן "השלח" בתשעים ותשע החוברות. שיצאו ממנו במשך י"א שנים. לפנינו כאן רק מספרים יבשים, הערות וביאורים להמספרים הללו—תחת-ההיסטוריה של הספרות העברית בסוף המאה העשרים ואולי גם—ההיסטוריה של עם ישראל בתקופה זו.

חובותינו להמון-העם.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

המון-העם – מי אינו ממלא פיו תהלתו עתה? המפלגות הפרוליטאריות – הלא המון-העם הוא כולו שרחם. והלאומיים השלמים, והלאומיים-למחצה, והציוניים – כל אחת מן המפלגות הללו חושבת את עצמה למנהלתו ומפקדתו של המון-העם הישראלי ומשתדלת בכל כחה להוכיח, שהוא, המרובה והכשר והחזק, הוא אך ורק על צדה, הוא תומכה והוא כרוך אחריה. ובעוד שהמפלגות הפרוליטאריות והבורגניות הלאומיות-למחצה משבחות ומפארות ומרוממות את ההמון בכלל ואת ההמון הישראלי בתוכו – משבחים ומרוממים הלאומיים השלמים והציוניים את ההמון הישראלי ביחוד. ההמון הישראלי הוא אוצר כל מדה טובה. הוא מלא אידאוליות, מהור בחיי-משפחתו, דבק באהדתו ובעמו, רחוק משפיות-דמים ומשבחות, מוקיר תורה והשכלה, ועוד ועוד.

ואמנם, כל התהלות והתשבחות האלו ראויות היו להמוננו והמוננו היה ראוי להן. כן, ראויות היו – לפני מאה, לפני חמשים ואולי עוד לפני שלשים ועשרים שנה. הרת הישראלית היתה חזקה ובלטה את התאוות הרעות וממילא לא נתנה למדות מגונות להתפשט, סדר-העולם המוסרי של הגטו היה כל כך מוצק וחזק וקבוע, עד שהתפשט על כל שדרותיו של הצבור הגטואי, אף על השדרות היותר נמוכות שלו. הכל השתעבדו לתורה – והתורה הרי היא מלאה לא רק מצוות מעשיות, אלא גם מצוות מוסריות. וחץ מזה, הצבור הגטואי היה פאטריארכאלי וצפוף והבריות היו מתביישות זו מזו. היתה דעת-קהל ישראלית, ברורה, תקיפה, תבצענית, שאי-אפשר היה שלא להביאה בחשבון, והיא היתה מונעת מכל מעשה מגונה, שיש בו הפסד לצבור הישראלי ולדת הישראלית. והיסורים המשותפים, הלחץ השווה לכל מבחוץ, האחריות והערבות של בני-הצבור זה בזה, – כל אלה חזקו כמה וכמה מדות טובות ועשו אותן מצויות בכל שדרות האומה וכמעט בלי הכדל. שפיות-דמים, משל, נעשתה דבר רחוק ויקר-מציאות בצבור הגטואי כולו, ממש כמו שרחוק הדבר, שבני משפחה אחת ישפכו זה את דמיו של זה. להקאות שפיר לפני הצבור הגטואי היה בן-הגטו מתבייש ממש כמו שמתבייש הנכרי להראות שכור לפני אביו ואכו או אָחיו ואחיותו. אהבת-התורה באה מתוך מה שלא היתה בגטו מדרגה גדולה מזו של ה"למדן", ה"תלמיד" חכם". והדבקות-באמונה היתה כל-כך מובנת בזמן, שבו נעשתה האמונה ספר-

החוקים של החברה, ה"שלחן-הערוך" של הצבור כולו, - "שלחן-ערוך", שהיתה בו "ריגלאמנטאציה" שלמה של כל פנות-החיים, אף היותר חבויות ומרוחקות, ושהשתעבדו לו אף השדרות היותר עליונות של הגמו בלי מאון ובלי תלונה.

אבל מה אנו רואים בהמון-העם הישראלי עתה, בשנים היותר אחרונות? - נלוי וידוע הדבר לכל מי שאינו עוצם עיניו מראות את האמת המעציבה, שהרוב המכריע של הליסטים המזוינים, הקוראים לעצמם בצדק ושלא בצדק בשם "אנארכיסטים" ו"אפספרופריאטורים", הם מכני ההמון הישראלי. ובעוד ש"גולן יהודי" לא היה עוד לפני שנים אחדות אלא חדוד בלבד, מפני שבשני השמות הללו ראה כל אדם מיד "דבר והפוכו", וזכינו לראות עתה גולנים יהודיים בלי מרכאות כפולות על כל צעד ושעל, שהם מלסטים את הבריות ושופכין דמיהן בלי שום פקפוק לשם "רעיון", כביכול, או לשם גזל ממון, שנתן להוצאה על תענוגים שונים. בכל עיר גדולה יש פרבר, שבה דר המון העם הישראלי עני בחומר וברוח, רעב לחם ולדבר-ה', ומשם יוצאות כתות כתות של "בנדיטים" מכל המינים, שעושים דברים, אשר עוד לפני עשרים שנה לא היה שום אדם מאמין, כי יהודים מוכשרים לעשותם. ובני-בליעל כאלו אין לחפש עתה בנרות אף בערים הקטנות.

והשפרות אף היא הולכת ומתפשטת בין המון-העם הישראלי. מדי שנה בשנה מתרבה מספרם של השכורים הישראליים; והשכרות היא גם כל חטאת, כידוע. ואף חיי-המשפחה הטהורים, שישראל התפאר בהם תמיד, הולכים ונעשים חולין לא רק בין עשירי-ישראל, המתחרים בהשחתת המדות עם עשירי-הגוים, אלא אף בין ההמון הישראלי. שאלו את הרבנים, העוסקים בעניני גמין, ביחוד את רבני הערים הגדולות, ותשמעו דברים, שאין הקולמוס יכול לפרטם. ומה שרוב המופקרות הן מישראל - גם דבר זה אינו מקרה בלבד וגם אותו אי-אפשר לבאר רק בזה בלבד, שבני-ישראל דוחים בשתי ידיים כל פנויה, שנכשלה פעם אחת.

ובנוגע לאהבת-התורה - היכן היא עתה בין ההמון הישראלי? יש רדיפה של קדחת אחר אותה ההשכלה, שנותנת לאדם פרנסה "הגונה" ומעמד "הגון" בחברה, אבל אין אהבת-ההשכלה לשם הדעת ושלמות-הנפש ואין אהבת-תורה כמעט כלל. השרידים היחידים, שמלמדים את בניהם תורה בלי מחשבות של "תכלית", הם היוצאים מן הכלל: רק שרידים הם, היהודים האלו, כלומר, שרידי הדור הקודם שתארנו; אבל הכלל יודע רק "תכלית" ולא יותר. ועל הדבקות באמונה מוטב שלא נדבר כלל. יהודים פשוטים מכניסים את בניהם לבתי-ספר, שכותבים בהם בשכחות ובימים טובים ושואין מלמדים בהם עברית כלל, אם רק נודף מבתי-ספר אלו ריח של "תכלית" או אפילו רק ריח של "גיות" בלבד. וכל אב יהודי פשוט מתנאה יותר בבנו הרופא משהוא מתנאה בבנו הרב. אי-אמון בשום דבר באותה מדה, שתמצאה עתה בין ההמון הישראלי, לא תמצאו בשום אומה ולשון. יהודים פשוטים שבפשוטים מתקלסים בכל מי שמקיים את המצוות המעשיות וקורין לו כנויים של גנאי ושל לעג. היחס אל המומרים נשתנה בתוך המון-העם הישראלי באופן מבהיל. יהודי פשוט שבפשוטים יאמר לך בלי שום פקפוק, ש"טוב לו מומר אחד כפר גאמנט או הסן מעשרים

רבנים". לא רק מ"אינטליגנטים" תשמע דברים כאלה, אלא מבני ההמון היותר פשוט.

בדבר הרצחנים הישראליים יש תשובה: הריבולוציה אשמה, "שעת-חירום שאני", והשכרות? וההפקרות המינית? והרדיפה אחר "תכלית"? והכפירה הנסה?—על כל אלה יש תשובה, נצחת אחת: העניות; "העניות מעברת את האדם על דעתו ועל דעת קונו". ובתשובה זו יש הרבה אמת, כי מי עני כההמון הישראלי העלוב והמדוכא?—אבל—אימתי לא היתה העניות גדולה בישראל ביותר? כלום לא היה ההמון הישראלי הפשוט עני כפלי-כפלים ממה שהוא עתה לפני שלשים, לפני חמשים, לפני מאה שנה?—משיבים על זה: או היו הצרכים מועטים הרבה יותר; ואולם, כשאנו מרבירים על העניות הגדולה בישראל ברורות הקודמים, כבר הבאנו בחשבון את מעוט הצרכים בעבר, ובהשתוות אל מעוט זה היה ההמון הישראלי עני שבעניים גם אז, ולמה לא הגיע אָז לידי מרות אנושיות ולאומיות מגונות מעין אלו, שהגיע אליהן עתה ושקע בהן עד צואר?

אבל בציורנו ממדותיו של הדור הקודם כבר נתנה תשובה על השאלה האחרונה: נהרס הצבור הישראלי המיוחד, חדלה הסביבה היהודית המיוחדת, פסקה דעת-הקהל העברית; והאמונה חדלה להיות ספר-חוקים לכל מקצועות-החיים ועמה פסקה גם השפעתו של המוסר הישראלי, שהיה חלק בלתי-נפרד מן האמונה, אנו יודעים, איפוא, את הסבות. אבל מה בכך? כלום ידיעה זו פוטרת אותנו מחובותינו להשיב לההמון הישראלי מה שנגזל ממנו מן החיים האידיאליים ומן המדות הטובות? כלום בני-חורין היינו מלעשות דבר לטובתה הנפשית והרוחנית ומללחצו מן התהום הנוראה, ההולכת ובולעת אותו בלֹו ועוד מעט ולא יֵרַע כי בא אל קרבה?

ואנחנו היינו בני-חורין בכל הנוגע להטבת מצבו החמרי והרוחני של ההמון. אנחנו, המשיכלים והסופרים והעסקנים הלאומיים-סתם והלאומיים-הציוניים, לא נקפנו אפילו אצבע קטנה לְרַחֲתוֹ ולישועתו.

כשאנו רואים את החורבן הלאומי הנורא, שחרבו חיי ההמון הישראלי, אנו מטיילים את כל האשמה על ראשו של ה"בונד" ושאר האורגאניזציות שלאומיות אינה שלמה. ואמנם האשמה במעשה חלה על ראשם; ואולם יש עוד אשמה אחת-אשמה של אפס-מעשה, והיא חלה לגמרי על ראשו.

האורגאניזציות האנטי-לאומיות והלאומיות רק מעט עשו כל מה שמצאו לנצרך ומועיל לפי השקפותיהן-וקלקלו הרבה-לפי דעתנו, ותקנו הרבה-לפי דעתן. ואולם אנחנו לא עשינו כלום בחיוב אף לפי השקפתנו.

ה"טאקטיקה" וה"אורגאניזציה" נעשו האלהים האדירים שלנו. בהן עסקנו כל הימים גם בחיים וגם בספרות.

"מטיפים לאומיים" היו לנו, שעלו לנו בדמים מרובים, והם עברו מעיר לעיר ודרשו בשבח הציוניות, בשבח ארץ-ישראל. דבר נחוץ היתה הטפה זו, ואין אנו מקטינים את ערכה. אבל חוץ מזה? כלום שלחנו מטיפים לאומיים, שיכירו וידעו את המומים הגדולים שבנפש המוננו, את הקווים הנוראים שבנשמתו—ויתקוממו נגד מעשיו המגונים והשקפותיו המשובשות? כלום שלחנו מטיפים

לאומיים, שיכירו בחובתם לשרש את המדות הרעות, שנשתרשו בקבוצים הישראליים הגדולים, רוב-מנינה ורוב-בנינה של האומה? כלום שלחנו מטיפים לאומיים, שישרישו בהמון-עמנו כמה וכמה מדות אנושיות ולאומיות טובות ונאות, שנשתבחה בהן אומתנו ושמתנאית בהן היהדות מדורי-דורות.

אגודות יסדנו, ועדים יצרנו, ואפילו קלובים בשעה שהורשו; אבל כלום היו כל אלה בשביל החמון? כלום דאגנו לכך, שיוכשר ההמון קודם-כל לחיי-אגודות ושתהא לו האפשרות החמרית והרוחנית להשתתף בועדים ובקלובים? בערים הגדולות שבמערב אירופה יש בתי-הכשרה כאלה: „בתי-תה“, „לשכות-טוינבי“ ועוד. אפילו „אגודת העם הרוסי“ הכירה בערכם של „בתי-תה“ למטרותיה השחורות והציפה את כל רוסיה בבתים כאלה. ומה עשינו אנחנו? כלום דאגנו, שיהיה ליהודי הפשוט, העני והמעונה, שמצבו הרוחני הולך ונעשה שוה למצבו החמרי יותר ויותר, מקום-מנוחה במשך השעות, שאין לו בהן עבודה ושלאנים היה מבלה אותן בשמיעת „עין יעקב“, „פרקי אבות“ או דרשות של „מגידים“ פשוטים?—עתה קשה להשיג רשיון ליסוד בתי-תה או לשכות-טוינבי; אבל הלא היו ימים, שאפשר היה בהם להשיג רשיון כזה בנקל, וכי השתרלנו אז בזה, וכי שמנו לב, שיש צורך כזה בעולמנו?

וקופות של הלוואה—כלום קשה היה כל-כך ליסד אותן לפני שתים שלש שנים (ואולי גם עתה) ולהקל מעט מעל העם הטובע בים של דלות? לא ציוניות היא „עבודת-הוה“ זו, אך הרי הציוניים הם גם לאומיים וגם יהודים, ואנשים הם צריכים להיות קודם-כל! והלאומיים שאינם ציוניים—מה עשו הם? שהרי מן היהודים שאינם לאומיים אין לתבוע כלום: הם דואגים למצבו של האכר הרוסי או הפועל-האדם-הכולל...”

„ספרות עממית“ יצרנו; לכל הפחות, כך נהגנו לקרוא לספרות הורגונית. אבל באמת השם הזה אינו אלא אחיזת-עינים. בורגונית נכתבו או „ביים פלאקיר“ של פרץ ו„מעשי-בראשית“ של שניאור, או-מחברות של אנטיאציה ופרופא-גאנדה ציונית או „בוגדיסמית“, שעסקה אך ורק ב„מאקטיקה“ ו„אורגאניזציה“ וכל תריג הסעיפים ותריג הסעיפים הסעיפים התוויים בהן; או—לבסוף—מחברות על תורת-דארווין ועל הכלכלה המדינית ועל יסודות האנתרופולוגיה והמוציא-לסמוס ועוד, שסוף סוף נועדו לבני-אדם מפותחים כבר פחות או יותר, ולא לבני ההמון הפשוט בתכלית, ובכלל אינן עלולות לעשות המון זה יותר מוסרי ויותר אנושי ויותר יהודי.—שים סופר לא מצא לנכון לתת לפני העם הרצאות קלות על מהותם של הנביאים הישראליים או על מהותו של מוסר-היהדות, שבאמת אינו אלא מוסר אנושי בצורה יהודית; או הרצאות על המאורעות הגדולים ברברי ימי האנושיות בכלל וברברי ימי-ישראל בפרט, —מאורעות, שמרוממים את הרוח ועושים אותו יותר מוכשר לקבל כל מדה טובה וכל שאיפה נעלה; או הרצאות על גדולי-העולם וגדולי-ישראל, שבמדותיהם הטובות הם יכולים להיות למופת לכל אדם. וכשנסה כותב המורים האלה לתת לפני ההמון דברים כאלה (כ„יודישע ביבליאטעהק“ של פרץ ובהוצאת „עזרא“) רפו ידיו מהיסר סימפתיה וסיוע.— אבל זה יש להתאונן על חוסר מחברות כאלו, אם עדיין לא דאג שום

אדם אפילו לזה, שיצא ב'רגנות תרגום עממי ומובן של התנ"ך, שהוא עתה כספר-החתום לחמשים אחוזים ממאה מבני-ההמון?

הספרות העברית לא נועדה להמון-העם הפשוט ביותר מפני שזעזרנו אין חמון זה ברובו הגדול מספיק ללמד את בניו עברית מדאגת-פרנסה ומעבודה קשה. אבל הרי כמעט כל הסופרים והרוב המכריע של הקוראים העבריים הם עצמם בני-עניים, — בני אותה השררה הלאומית, שקשה להבדיל בינה ובין ההמון. והספרות העברית הרי יש לה השפעה, הרי מאמינה היא בהשפעתה-אימצא אמונה זו מציאותה למה היא? — ומתי השתמשו הסופרים העבריים בהשפעתם לעורר את בעלי היכולת החמרית או הרוחנית, שיעשו דבר וחצי-דבר בשביל ההמון הפשוט? נתודה-נא, אנו הסופרים העבריים, בקול רם: חטאנו, עוינו ופשענו לפני שבעים אחוזים ממאה של עמנו! עסקנו בלראות על רוח האומה — ואת האומה עצמה לא ראינו, טובת-הכלל היתה תמיד בפנינו — ושכחנו, מי הוא ה"כלל" הזה באמתות-מובנו, המפני ל"הכשרת הלכבות" ול"חקון תאומה" — וצמצמנו את פעולתנו בקרן-זוית אחת של האומה.

כמה בתי-ספר יסדנו אנו כולנו, הציוניים והלאומיים, העסקנים והסופרים, העושים והמעשים — בתי-ספר עממיים, שתצא מהם תורה והשכלה-התחלית בשביל ההמון? — כסף לא היה לנו בשביל בתי-ספר הרבה — וכסף בשביל אגטאציה ופרופאגאנדה הלא היה! ואלפים, ורכבות, ומאות אלפים בשביל הקונגרסים והבחירות-להדומה הלא היו! רק בשביל בתי-ספר לא היה כלום...

ובין כה וכה הלך ההמון ונעשה פרא יותר ויותר, את האמונות והדעות הישנות אבר ואמונות ודעות אחרות לא נתנו לו, את המדות הישראליות המשובחות אבר ומדות בלתי-ישראליות ובלתי-משובחות באו על מקומן. ההמון הישראלי (הוי, אל תגידו בנת!) נעשה על ידי עניותו ועל ידי חוקי-ההנהלה המעיקים עליו ועל ידי התרשלותו להטיב את מצבו החמרי והרוחני ככל האפשר — מוכשר לכל: למכור את היהדות בנייד-עדשים, לרצוח נפש בעד פרוטה, להלשין על חברו מתוך כעס ולרגל בשכר, לירות בבתי-כנסיות, לשקק בלי שום הכרח ולהשבע לשקר בשעת צורך קל, לקבל שוחד בחירת-רבנים ובחירת בוררים להדומה, לשנות שפור ולנאוף ולתת גמי-נשים בקלות-דעת מעין כמוה, למראה כל אלה מתפרצת מלבנו רק זעקה גדולה ומרה אחת: אוי מה היה לנו!

מתפלאים אנו על שאין בתוכנו אנשים לשום דבר צבורי ואין כסף לשום צורך לאומי. באמת, אין צבור עני' לא בכסף ולא באנשים, ולפני מאה שנה, כשהיו היהודים עניים הרבה יותר, ספק הצבור הישראלי בלי שום קושי את כל צרכיו הלאומיים: תלמוד-תורה, בקור-חולים, פדיון-שבויים, מעות-ארגן-ישראל ועוד ועוד, ואולם איך יתכן, שיהיו לנו אנשים וכסף, אם אין צבור ישראלי? הרי הצבור מתהווה תמיד מבני-ההמון המרובים במספרם, שפרוטותיהם הקטנות מצטרפות לחשבון גדול, וכן מוציא ההמון מתיכו תמיד אותם הקבוצים המפלגותיים או הלאומיים, שהם הם המרימים והגושאים את העסקנים המפלגותיים הלאומיים כגלים את הספינה, ואם ההמון נעשה רחוק מכל נמיה אנישית יותר עלה ומכל שאיפה לאומית — מאין יבואו הכספים והאנשים? — לא כללא הוא,

איפוא, שהכל בתוכנו מתנונה והולך, שאפילו המפלגות הפרולטאריות שלנו, שעשו דבר-מה בשביל ההמון מתוך נקודת-מבטם, אבל הצטמצמו רק במעמד יהודי אחד, הולכות ומתדרדרות; והמפלגה הציונית, שלא צמצמה עצמה במעמד אחד, אבל לא עשתה בשביל ההמון הפשוט והמרוכז-באוכלוסין כמעט כלום בנוגע להרמת מצבו החמרי ומדותיו האנושיות והלאומיות, ואף בציוניות בלבד לא נצטמצמה, כדי להרויח באינטנסיביות מה שהפסידה באקסטרנסיביות, - דומה היא עתה לאותה הצפרדע, שהיתה מתנפחת בחפצה להדמות לשור-עד שנתפקעה... מן המאה הששית ואילך, כשהדת הנוצרית נעשתה שלטת ומושלטת-בכפה, נעשתה האלימות יותר ויותר האמונה של ההמון הפשוט והגם, שהיה יושב אז בכפרים. „פאגאניסמוס“, שהוראתו „כפריות“, נעשה לשמה של עבודת-האלילים. מי שהתרומם בהשכלתו, מי שחי חיי-תרבות, עזב את ה„פאגאניות“ והניח אותה להאכרים הנבערים, להמון הגם, ועל ידי זה נעשתה האלימות עצמה, שבשעה שהחזיקו בה אף המשכילים היתה מלאה, לכל הפחות, שירה ויופי-, לגל של אמונות תפלות והבלי נשים מוזרות בלבנה, עד שלבסוף עברה ובטלה מן העולם. אל תפתח פה לשטן! אבל חיששני, שאם נעזוב את ההמון הישראלי לנפשו-זה ההמון, שעוד לפני עשרות-שנים אחרות שמר על היהדות והחזיק בה בפשטות ובמסירות-נפש כאחת-אז מעט מעט יעשה קרע גדול בין המשכילים ובין ההמון: הראשונים יתקרבו יותר ויותר אל ההשכלה הנכריה מפני שלא תהא עוד ליהדותם יניקה מן הקרקע-העם (מה שאירע כבר ליהודים שבכמה ממדינות-המערב, שאין שם המון ישראלי), וזה האחרון-ההמון הפשוט-ילך ויעשה פרא יותר ויותר, עד שיהדותו תהא לאיו „פאגאניות“ משונה-ולא יותר... עד שלא עבר המועד נמלא-נא את חובותינו לההמון, כל אחד מאתנו עד כמה שהוא משיג אותם ועד כמה שהוא יכול! א! נא נשכח אף רגע, שאם נעצום עינינו מראות את הנעשה בתוך המון עמנו ולא נעשה כלום כדי לשנות את מצבו כמה שאפשר, אז תלך פראותו ותגדל יותר ויותר, והעניות והבערות יביאוהו לידי כך, שירכו בתוכו הרצחנים והחמסנים אף שלא „בשעת-חירום“. ואז, כשיעבור המועד, נתחרט ונכה על לבנו ונתודה לבלי הועיל:

— ידינו שפכו את הדם הזה, כי עינינו לא ראו...

חִיּוֹנוֹת.

מאת

ז. שניאור.

I.

ה. ע. ת.

פעם אחת מצאתי שיערה לבנה בשחור-שערי, ואירא פן תמצא אותה גם השולמית היפה שלי. במלמלה קוצותי בבקר, ואמרה כי כבר זקנתי; ואעקר את השיערה משרש לנוכח הראי הגדול והמלוטש אשר על הקיר.

ויהי אך אחזתי בשיערה להחבונן בה, והנה, כמו במצות אשף, היתה פתאם דממה גדולה מסביב, ואוני נפקחי, ואקשיב פתאם את מרוץ העת.

ואשמע פתאם זרמת רגע אחרי רגע, ואשמע שעה אחת דולקת את חברתה ושעה בולעת את רעותה—כגלים באוקינוס.

ויהי לי הדבר לחרדה מפליאה, כי שמעו אוני מיום היותי קול בכי וקול שחוק, קול היער ברעשו ובסער וקול אשרות מתנפצות לסלעים; קול ילדים מפטפטים לאור השמש וקול המוני-אדם; קול הליל-הרועה הנמוג במרחק ותרועות אדירות מונקות מתוך אלפי חצוצרות-מלחמה. אולם את קול העת ואת זרמתה לא שמעתי בלתי היום.

ויהי כה רחוק שאון העת הזורמת וכת קרוב היה, ויהי כה חדש וכה מזור-כרעש הדם בעורקים בתוך אפלה חנוטה.

ובעוד אני מסה את אוני ומקשיב קשב רב, ואחיש, והנה אני נסחף על-כרחי למרחקים מזורים, ונגרף אני בחפזון נורא עם כל שעה, עם כל רגע, עם כל דק-ככפים-עץ בהיות הגשמים על הארץ. חוינות-חיים אחרי חוינות-חיים חולפים במעוף לעיני, עד שאני שם מבטי בחזיון אחד וחזיון שני בא, והמרחק מעונן ואין לדעת את החזיון אשר יבא, ואין דומה חזיון אחד לחברו. כל יום ויום חידה בפני עצמו, כל שעה צריכה לפתרונה-היא. אין יום אחד פתרון ליום מחר ואין שעה אחת פרוודור לשניה ואין כל תועלת בנסיון: הוא מאיר באור-קפאון רק את זה שעבר והעתיד פרשה סתומה לפניו.

— עמדו נערתי בעת בגאווה, במח בלהט עיני, כאש דמי ובשרידי-עלומי המתכוצים ודורשים מלחמה.

אבל היא רק שחק שחקה באלפי שברי שחוק, צחוק וזרום אל האין-סוף. כל רגע היה נחוך בפני עצמי, כל שעה בת-צחוק בפני עצמה.

— אוי, אה!—נעלבתי ובבליש את חיי, לאן את מתרוצצה ככה, לאן?

— אין אני יודעת—זרקת העת בחפזה.
 צחיק רָחב ורוה התפרץ מתוך מלא-לבי:
 — אינך יודעת?... זה אלפי-אלף שנה את זרמתי, זה רבבות שנים...
 — אמת, נערי, הִיכָה העת חיוֹן-מסתורין, אבל במקום שהייתי לא אהיה
 עוד ובמקום שאהיה לא הייתי, ודרך-אתמול לא אעבר עוד לעולם.
 — עמדי, הפראית!—קירתי ואשך את שפתי, אני צריך להבין את מה
 שראיתי, אני צריך לנחש את מה שיבא.
 — ואני—נָדָה העת בלצון קל—אני צריכה רק לשפף, רק לשפף.
 ובאלפי פיות צחקת, ותהיינה בנות-הצחיק כקשקשי-האור על המים, ותוסף
 להתרוצץ ולנרוף אותי בחפזה מבלבלת ובנשימה אחת... וחרושים אחרי חרושים,
 וחירות אחרי חירות, ואימה אחרי אימה.
 — נראה—סננתי בעקשנות ואֶבֶן למלחמה.
 אז חספתי בבליטות דברים כהים אשר קמו למולי מתוך הערפל, אבל
 הם התפוררו בירי כעץ אשר אכלו הסם, אז פרשתי בחרף-נפש את זרועותי
 לחבק צורי-אימה אשר נדחפתי אליהם, אמרתי: נטועים הם בתוך השטף כדרכונות,
 את העת לא יִרְאוּ, וממקומם לא יוֹזוּ, ויהי אך ננעתי בם והם נעקרו מיסודם כהעקר
 פטריות ונסחפו אתי יחד, מעונה וזב-דם ומתיאש הפקרתי את עצמי בירי
 העת השוטפת בלי רחמים, ואתחנן אליה בשפתים חורות. כאשר יתחנן העבד:
 —עמדי-נא... חניני... רחמים...
 וישחק כל רגע, ותהי כל שעה לַחֲוֹךְ-בוֹ; ותען העת ותאמר:
 —טוב שתבקש את האיר ולא יאיר, את המים ולא יהיו נוזלים, את הרוח
 ולא ינשב, את השלג—ולא יהיה צחור...
 —ארורה!—חרקתי-שן בשארית אוני, אנכי אטרף את נפשי בכפי, או אצא
 מרשיתך, אז אעמר על מקום אחד—
 והעת התרוצצה ולעגה:
 —לא תמות, לא תעמר, ומרשותי לא תצא...
 —יצא אצא—התלבטתי כנער עלוב—יצא אצא... המים מרִיִּים אבל גם מטביעים
 הם, הברזל מגין אבל גם המת ימית, החבל מקשר אבל גם מחנק הוא—
 והעת הוסיפה במנוחה ותאמר:
 —נערי, מתים ונשואים במקומם רק אלה שאין להם אזנים לשמע את
 מרוצתי, אולם אתה... היכול אתה לשבת, היכול אתה לבלי לחשוב אף רגע
 אחד, שאנכי לא אחדל אחריך וכמוך יהיו אנשים נגרפים אתי לשם... לשם... למקום
 שלא ידעתיו גם אנכי, העת? היכול אתה?
 —חדלי-נא—רעדו שפתי, אינני יכול, אינני יכול.
 —כך, ורעיוֹנך זה עבד הוא לי לעולם, וגלגלים עד אין סוף יתגלגל בכניך
 ובכני-בניך עד עולם, ומרשותי לא יצא עד עולם.

כאשר פג שכונן-הייתי ראיתי והנה עדין אני עומד לפני הראי המלושש
 והשערה הלבנה רועדת בירי.

11.

בת־גֶּעְגּוּעִי.

צללים נופלים משמים, צללים צומחים מארץ, צללים שוטפים מגגות וממחבואים. הנה היא הולכת כבר, הנה היא באה כבר בת־גֶּעְגּוּעִי, דומם, כצל בין צללים צפה היא, שלובות יריה בעדנה ובנאות על הָהָה ואצבעותיה נחבאות בקמטי שמלתה הארוגה צללי־משי. רמת קימה, שחרחרת, כשיחה ביפיה, צועדת ובאה היא, ורק אלי מועדות פניה, רק בי ציפות עיניה מרחוק, רק בי. מלפניה ומסביבה, על מדרכות־האבן האמוציות, הלך, החפז ורצוא ושב, סובבים אנשים לעשרות, אנשים למאות, אבל בת־גֶּעְגּוּעִי משתמטת מהם, אינה שמה לב אף לאחר מחם רק אותי רואות עיניה הכמהות, רק אותי.

היא הולכת, היא הולכת, היא הולכת...

בואי, בואי־נא, בת־גֶּעְגּוּעִי יחידתי. רקמות שמלתך רכות, קמטי לבושך כהים כצללי־קיץ. משריך השחרחרות, המלאות, הסגלגלות־גודף ריח דק של דמעות וזכריות גוססות; ועל גומת־החן שעל שפתיך גזעת מנגינה בלי אמר, בלי צלילים, מהרי. מהרי ובאי! בעד החלון, בעד הדלת. הן לך, האורירית, אחת היא. הן גם דרך קירות־ברזל תעברי, הן גם מן התקרה את יורדת. וסוסי אלי כריח שדות! מדוע את טופפת כך דאטך? כצל בין צללים את מרחפת. באי־חבקיני כבר בזרעותיך־גלומי־אטלס. אין איש אשר יאהב אותי כמוך. אין, אשה אשר אאמין בה כאשר אני מאמין בך.

אלמת את, בת־גֶּעְגּוּעִי, לא בִּרְכַךְ אלהים בקול ולשון אדם לא נתן לך. שפתיך סגורות תמיד. מעולם לא ראיתי את צבע שניך. אין אני יודע אם לבנות הן כמרגליות, אם כהות כעדנת־עורך. רק יש אשר הרגש ארגיש בשניך מדי תתנפלי עלי לנשק אותי במסירת־נפש, ברעדה ובעצבות־מוצצת... אינך יכולה לנשק בלי שנים, אינך יכולה... חרש, חרש ננעצות הן בבשרי בשעת נשיקתך ומרעיפות אל דמי רעל מתוק, ואזי כל־כך טוב לי, ואזי כל כך מר לי!

אלמת את, בת גֶּעְגּוּעִי! אבל תחת פיך תדברנה עיניך. הן דוקרות אותי גם לפף ילפפוני, מארכות הן ופקוחות תחת מצחך כשקדים גדולים, שחור־אישוניהן רוחץ בחלב־תכלת, כעיני נשי מצרים. ועמוקות הן... מה עומק אערוך להן? אדמה אותן דשמים בליל־קיץ, דתהום האוקינוס, לדמיונו של גאון, אבל בעיניך־גם השמים, גם האוקינוס, גם הגאון־כל הַהִיָּה בעיניך. ובגלות־השכינה ספוגות הן. בגלות־השכינה. בגלות השכינה.

לא, אל תדברי, אל תדברי, טוב כי אלמת את. יאה הדממה לגֶּעְגּוּעִים. ניד השפחים יכול להרוס את אשר תבראנה עיניך, הקול יכל להבהיל ולהגיס את העולמות העגומים. קלי־הכנף, אשר יוליד מבטך, שימי שמאלך אל לבי ובימינך הרימי את ראשי המורד, נעצי בי עיניך והעמיקי להביט בי עד לשורש כל עורך־והחרישי, החרישי, החרישי...

היפה, הנשנבה, האיך-סופית שליו אחת את ממתנות אלוה הגדולות, אשר העשיר בהן את הארץ המסכנה. ה, אהבה נוצרה ברנע שהשחוק הראשון התחיל מפוז על שפתי אלהים; ה, חרות קרעה את חתוליה והתעופפה, בשעה שנמה אלהים את ידו לראשונה; ה, אמת נבראה כאשר הביע ד' את דברו הראשון; ה, אמונה - בעת שהאמין כי טוב עשה את אשר עשה, ואת, בת-נענועי, רבתי, נוצרת וירדת לאדמה בשעה שכבר נחם ה' על כל אשר עשה ויתעצב אל לבו, והתחיל מתגעגע ליצירה יותר נעלה גם מן האדם, אשר התענג עליו בראשונה כעל השרמט האחרון לאמנית האלהית.

וראי, בת-נענועי, רבתי כל אחיותיך אלה כבר נטמאו בין אנשים. האהבה היתה חול ונמכרת בעבור נעלים. האמת מכרה את לבבה ובמחירו קנתה תכשיטי-זהב. בלבוש השמים אשר לאמונה התעטפו צבועים והתחפשו כהני-אָן. והחרות קלת-הכנפים בעצמה מתנהלת בארץ כבולה באויקי ברזל כבדים, חלודים... ונודות מי שהיו אחיותיך מקללות. גלויות-שוק וערוה וידיהן הרוות על ראשן... הלך ובכה, הלך וארר את כל האדם, את החיים כלם. - אחת את, בת-נענועי יחידתי, רק את, רק את נותרת בקדושתך ותומת-בתוליך עמך. יהירה, עצורה וגאיונה את משוטטת מסוף העולם ועד סופו, כצל בין צללים צפה את. ועיניך דקר ופלסל תעמקנה להציץ אל כל לב ולב. ורק מחפשות הן! אן יורע אני מה הן מחפשות. - התאוה נלחמה בהן תמיד עם גאותך. ותמיד נצחה גאותך. תמיד.

בקש תבקשי לך יצור-עליון. בת נענועי, למסר לו את דודי-בתוליך כלם - ואינך מוצאת. מששת ימי בראשית נודדת את לבקש את זוגך, את תקין-נשמתך העורגת ואינך מוצאת. ואנשים גדולים כבר אהבו אותך עד לשכרון. עד לתת-בכוס עין, וגאונים כבר חמדו אותך עד להשתגע. ואת חבבת אותם והנקת, נשקת להם ונשכת. אבל איש לא היה בנגד הנעול, אבל איש לא שתה עוד ממעינך החתום.

צללים צומחים כעצים, צללים שוטפים כגלים. הנה היא הולכת וקרבה אלי, כצל בין צללים מרחפת היא, מלפניה וממכיבה בנפתולי הרחובות האמוצים אנשים לעשרות ולמאות ידרו. אבל היא אינה שמה לב אף לאחר מהם. אלי, אלי היא הולכת ורק אלי מקוננות עיניה המארכות, עיני נשי-מצרים אשר לה.

III

נוקמדינה.

מת היום על קרי-ארנמן, מתבוסס בתוך דם-אור. והלילה השחור טס לרשת את העולם העזוב. ותבא הנערה להאיר בחדרי תחת השמש, קפצה-ישבה על ברכי, שמה לחיה אל כתפי ושתקה. ואני שפתי מחפשות באפלולית אחרי יבלת-החן, אשר על סמרה, לנשק אותה.

נעשו חולמות עיני הנערה וערפל רק נסך תוכן, ויותר משראיתין הרגשתי בהן.

חבקה פתאם הנערה את ציארי בכל כח האשה אשר לה וקולה קול מלחמה רוער :

— דבר נא, חביב שלי, ספר נא, חוק שלי

— על מה?

— על אהבה, אהבה, אהבה...

— זה ישן=נושן.

— אינך אוהב אותי...

— את חושדת? אם כן אדבר לך על אהבה.

ויהי אני מיה רעיוני ושפתי נמשכות מאלהן ומוצצות לסרוגין את שער ראשה הקריר, את ריחו המנרה.

ואדבר בלאט, וילחץ גם הערב אל החלון הכהה ויקפא ויקשב:

... וידעת כי אין אהבה גדולה כתבל ואהבה שלמה איננה. נצח נצח תתפוצץ לניצוצות—וללהב גדול לא תהיה; לעולם תתפור לרסיסים ולשטף כביר לא תתלכד. כי איך תהי גדולה—והרבה גברים איתנים לפניך. ואיך תהי שלמה—ורבות הנשים היפות אשר על סביבי.

טוב שאשבע, כי רק פרח אחד אריח כל ימי חיי, משאשבע לאהב רק איתך. וכאשר לא אאמין לך כי רק מי מעין אחד תשתי וכוכב אחד תחמדי כל ימך, כן לא אאמינה כי רק אותי את חומרת.

הי, רבים הפרחים, ורבים הגברים; אין מספר לכוכבים ולגאווות אין מספר. ועצומות מכלם תאווה האדם הסוערות. והעלומים ככה קצרים, כאד בקר נמוגים הם—לא, לא! אל תאמיני אם אמר לך: „כלי שלך“ ואני לא אאמינה אם ככה תדוכבי אלי. הגה את יושבת על ברכי ובשרי סופג את חמך, נשימת אפנו מתערבת והלם לבנו מתכולל. את שפתיך אני שותה כיון וכולע את ריח שערך כענבים.— זה רק גץ מנשמתך ונצוץ מנפשי, ושאר נצוצות נשמותינו תועים בחלץ העולם הקר ומחפשים אחרי רוך-קווצית נשים, אחרי סוד=עיני גברים. בלי רצוני ולמרות רצונך מחפשים הם: כאשר תבער האש, כאשר יצמח העץ וכנפול מים ממורד.

אל לך להאנה. שמעי, שמעי נא, השטה פורחת מדי אביב ואביב, גם קוצי השרה השומים מחדשים נעוריהם בכל שנה; והאדם בשר ולא עץ ובעירקיו לא עסיסים קרים, כי דם אדם ויוקר. ונטוע איננו והוא נודד, ורוכב ושט אל כל אשר ישאוהו עיני ומאוייו ורעיונו; ההוא יפרח ולא יוסיף, ההוא יאהב פעם ויאמר—די! לא, לא, לא אאמין לך אם תאמרי לי „כלי שלך“, ואת אל תאמיני אם ככה אדוכב אליך.—לא אוכל להביט אל השמש מבלי הררר כי ישקע, ואת נערה לא אוכל לחבק מבלי חשוב כי אעזבנה. ואם תעטיק הנערה להציץ אל עיני ושאלה: „מתי?“ לא אניד לה, והדבר נעלם גם ממני.

הן כאבקת הפרחים נשאת האהבה ברוח, ואיני ידע אהבת מי תפרה מחר את לבבי העורג, ומאין תבוא היום או מחר או מחרתים עד כלות עלימי. התבוא מחורן נאה ונוגה של בת ישראל, או מפני צרפתית נמושה, מלאה-הרך ורכבת המרי. התבוא מלהט עיני ציענית; לילות הערבה והפשטה, או מאלתל אנגלית הצהבהב—צבע ע-פלי הים—ומקומת=החמר אשר לה. התבוא ממכת מלית כחול ורך, אשר שלגי ארצה נשקפים בו, או מלחי רוטית העגולות, השופות, הספונות

אור-חמה, התבוא מבכות בת שש-עשרה המירדות בבשת-חן ומתהוה המתעגל בענות, אי-מכתפים מלאות ומשכרות שר בת-שלשים ומלובן שניה הרעב בצחקה ומרשרוש שמלתה הנורא.

איני יודע, איני יודע, אין אני יודע!
ולמה תרעדי ככה, למה תרעדי? אלי, אלי, אלי, כמה מתאוה אני שתאכרנה כל הנשים בארץ ותשארי לי רק את, ואת התאווי שיספו כל הגברים בפעם אחת ואותר לך רק אני לבדי. - באמת, תני נא לחלום ככה באפלוזית, אשר אבד אבדו כל איש וכל אשה מתחת השמש ונותר רק שנינו, רק שנינו...
והולכים אנו הלך ותעה סביב כדור-האדמה השכול מאדם, כרות אשר אין לו מקום וכל הארץ מקומו, אשר אין לו מטרה וכל המרחקים מגמתו.
תועים אנו אל כל אשר יסתלסל האבק, אל כל אשר יצופו העבים ותקף רעמת העשב, תעה ולקטאת ניצוצי האהבה הפזורים בידי אלפי איש ואשה על כל גבעה גבוהה, בחיק כל חורשה ירוקה ותחת כל עץ רענן, ואספנים ובלענים והיו רק לנו, ובאה האהבה בעורקינו כיין אלהים ונתנה קרנים לעינינו וברק לשערנו המית יונים לקולנו ובטחון אריות לצערנו, ואהבנו כאשר אהבו אלפי רכבות אנשים לפנינו כלם יחד, ונשקנו כאשר נשקו דורות אין מספר לפנינו כלם יחד.
... ממדינה למדינה אנו נודדים ומקצה העולם עד קצהו.
לפניך אין גברים ואחרי אין נשים.

הימים הזקנים פוגשים אותנו בשחוק עתיק, שחוק חכמים, וסואנים הירד, ופלגים רצים, נחפזים לקראתנו מכל עבר וקילם-צליל פעמוני זכוכית, וחדותם חיות ילד, וברכתם-שלום, דשאי שדות משתחיים, ויערות-בתולה מתלחשים ברעדה ומורים עלינו בענפיהם, פטריות מוציאות את ראשיהן העגולים, הכתומים מתוך אוזב-המשי ומציצות בנו וסקירות. פרסים הפולחים את התכלה בצריחת דם וחירות, נשארים תיהם באויר בעברנו ואף נוצה אחת לא ויוזו, חיתו טרף אוספות את צפרניהן אל עור רגליהן השעיר, נועצות בנו באלכסון את עיניהן החדות וזחלות ברטט אחרנית-הן יראות את אור עינינו, נחשים משיבים את קקצי-אדם הוועמים ומתקפלים כמראה הקונכי; טמטות מצרים ותניני קונגה טומנים בחפזה את פיותיהם הנוראים, הצוחקים תמיד בבצות השמנית-הם חרדים את משק צערנו, ורוח עם רוח מתלחש: הנה הם הולכים, וצפור לצפור מצפצף: הנה הם באים, כי ברשרוש כל צעד אשר נצעד יפעם לבב הנצח, ובניד שפתנו-נשמת האהבה הגדולה.

לפניך אין גברים ואחרי אין נשים...
יתומים גדולים לשרץ ובנים יחידים לאהבה אנו נלחצים זה לזה ונודדים, ושיי נא את אשר יהיה בלחיצת ידינו האחת ואת אשר ירעד בלחש אחר קסוע: שלי אח!-ושוי נא מה יהיה מראה הצללים טעוני-הסודות בלילה, ומה יאמר הסהר בראותו אותנו חבוקים; חי אני כי יחנך מקנאה, והתחבא בהיכל-עגניו הצפים, ושווי נא, שוי נא--

--יפה חיתה ההויה?

לא דברה, לא ענתה הנערה. דבקי שפתיה בעו אל שפתי, כאלו בקשה לשתינתן, ועיניה עצימות, ושקטה.

היש קוראים עבריים?

(מעט סטאטיסטיקה).

היש קוראים עבריים? מי הם? מה הן דרישותיהם? – שלש השאלות האלה נשאלו כבר בבית-מדרשו של „הדור“ המנוח, אלא שלא מצאו להן תשובה נכונה עד עתה. בן-ישראל, בעל השאלות, דרש מספרים מרחיב היהודים באותו זמן, שבכלל לא שמו עוד אצלנו לב למספרים יבשים. לכל סופר וסופר היתה דעה מיוחדת, שהגין עליה בכל עוז כ,יד המליצה הטובה עליו, אך איש מהם לא נסה לבוא במספרים יבשים, שהם מדברים יותר מכל הפראודות המצלצלות הנשמעות בעולמנו. על כן לא נתמלאה גם דרישתו הצודקת של בן-ישראל, ככל הדרישות הבאות קודם זמנו. עד היום הזה, עתה רוצה כותב הטורים האלה לנסות נסיון קטן, שמא אפשר לתת תשובה על שלש השאלות המנויות למעלה על יסוד מספרים, ומשלששתן חשובה ביותר – השאלה הראשונה: „היש קוראים עבריים?“ -- כן, אם על סמך מספרים נבוא לידי החלטה, שאין לנו קוראים עבריים די כלכל ספרות עברית, ותהא אפילו קטנה ומצומצמת, הרי תפולנה שתי השאלות האחרות מאליהן וירידה זו, שירדה ספרותנו בימים האחרונים, שוב לא תהיה בעינינו זמנית, אלא עולמית. רק אם נראה מתוך המספרים, שאמנם יש קוראים עבריים, אבל כולם הם בני מפלגה אחת ידועה, אז צריכים נהיה לדרוש ולחקור ביחוד אחרי תנאי-חיה של מפלגה זו, שבקיומה תלוי גורל הספרות העברית; ואם נמצא, שדרישותיהם של הקוראים העבריים הן ההפך מן ה„הצעה“ הספרותית, שהסופרים העבריים באים ומציעים בשוק, תהא ירידת הספרות מובנת לנו מאליה: היא סחורה שאינה עוברת לסוחר. וכל שאר השאלות כלולות בתוך שלש הקודמות ויוצאות מהן. אחרי שעדיין אין לנו מן המוכן מספרים על כל הביבליותיקות העבריות שבעולם או אפילו על הרבה מהן, אני מיכרח לנסות את נסיוני בחומר הסטאטיסטי, שאפשר למצוא ברין-והחשבון של בית-העקד הפולטאבי לשנות 5—1904. ואני מיצא לאפשר וראוי לעשות כך מכמה סבית: ראשית, שתי השנים הללו, שהיו תחלת המשבר בספרותנו והיו עשירות במאורעות, שאירעו בחיי בני ישראל ברוסיה, יכולות בלי ספק להיות למופת לשאר השנים; שנית, פולטבה היא עיר דרומית-מפוסית, שהיהדות, לפי דברי כל מבקרני ומסתכליני, הולכת וכלה בה; והעיקר – הסטאטיסטיקה נעשתה בה לשה, באופן שמסדריה דקדקו בכל קוץ וקוץ שבה. בועד-המנהל את בית-העקד היו שני זרמים: יהדותי לאומי ואנושי-כללי. כל אחד רצה לנהל את עניני הביבליותיקה על פי הלך-רוחו, ועל-פי תוצאותיה של הסטאטיסטיקה צריכים היו להחליט, איזו צורה תקבל הביבליותיקה כולה: צורה יהדותית-לאומית, כמו שדרשו הלאומיים והציונים שבועד-המנהל

הינא קוראים עבריים ?

מהם קיראים ר קרוסית--875 איש או 65.6

60 " " עברית-81 " " "

אף אחרי שנכזה ממספר האנשים הקוראים בשתי לשונות את האנשים הקוראים ז'רגון ורוסית, ישאר בכל זאת מספר הקוראים עברית קרוב ל-20% מכל שאר הקוראים, אבל באמת מספר זה אנחנו מקבלים רק כשאנו מניחים, שהקוראים בשתי לשונות קוראים תמיד רוסית ועברית או רוסית וז'רגון; אבל באמת היו אנשים הרבה, שקראו עברית וז'רגון (האם, למשל, קוראת את ה"פריינד" והבן את ספרות "אחיאסף" או הילדת ספרות "תושיה" ו"מיריה"). הנחתנו זו מתאמת בסמן 6, סעיף 7, שבו אנורואים, שעברית בכלל קוראים כמעט פי שנים משקוראים ז'רגון: מספר הספרים וכתבי-העתים, שנלקחו הביתה, היו 35,265;

עבריים-4,617 " 13

ואם נוסיף לזה, שקוראי זרנגן קראו כמעט ¹⁰ דק כתבי-עתים, כמו שנראה להלן, נבוא לידי מסקנה, שמספר האנשים הקוראים עברית (ובלבד וביחוד עם עוד לשון אחרת) הוא לא פחות מן 25%-מספר שאינו גדול ביותר, אך על כל פנים הוא מטפח על פני אותם הסופרים, שתמיד הם ממלאים את עמודי כתבי-העתים שלנו בבכיותיהם ובמענותיהם, שקוראי עברית הולכים וכלים והם „אחד בעיר ושנים במשפחה ונער נבתים!“

אך עוד יותר מענינת היא השאלה: מי הם הקוראים עברית?

על זה יש למצוא תשובה בסימן A, סעיף 5--1 (עמ' 26).

מספר החותמים הוא, כאמור 1,362, והם מתחלקים:

(ז) לפי שחרם:

10	קופ'	לחודש	משלמים	1,128	איש,	40	קופ'	לחודש	משלם	1	איש
15	"	"	"	27	"	50	"	"	משלמים	2	"
20	"	"	"	33	"	בלי	שכר	כלל	קוראים	155	"
25	"	"	"	16	"						

(ב) לפי מינם:

זכרים 851 או 58%

נקבות 511 „ 42%

(ג) לפי שנותיהם:

ילדים עד 13 שנה—358 או 26%, נערים מבני 13 עד 18 שנה—257 או 18%, מבני 18 ומעלה — 747 או 56%.

(ד) לפי זמן הקריאה:

17%	או	233	איש	או	1	חודש קראו
11%	„	153	„	„	2	חדשים
6%	}	111	„	„	3	„
		109	„	„	4	„
5%	}	75	„	„	5	„
		75	„	„	6	„
פחית	}	53	„	„	7	„
		33	„	„	8	„
		58	„	„	9	„
5%	„	75	„	„	10	„
4%	„	31	„	„	11	„
26%	„	356	„	„	12	„

(ה) לפי מלאכתם:

מתלמידים 585 או 43%

בעלי מלאכה מסוימת 189 או 12,5%

משרתים בבתי-מסחר ובאנקים 110 איש או 9%

סוחרים ובעלי-חנויות 92 או 6%

אינמיליגנטים בעלי מלאכות הפשיות 105 איש או 7,5%

בעלי-מלאכה ופועלים 132 איש או 9,52%

אנשים, שלא הודיעו את מהות מלאכתם בשעת

החתימה, 149 איש או 11,5%.

מה מוכיחים המספרים הללו?

סעיף 5 מוכיח, שרוב קוראי הביבליותיקה הם מתלמידים, בעלי-מלאכה, משרתים ופועלים, שביחד הם 70% מן הקוראים. את מצבם החמרי של הקוראים מראה לנו סעיף א', שמתוכו אנו רואים, כי הרוב היותר גדול משלם רק 10 קופ', וסעיף ד', שמתוכו אנו רואים, שמספר הקוראים לסרוגין עולה הרבה על מספר הקוראים התמידיים. מזה יכולים אנו כבר לראות, שאותו ה"קורא הנכבד", שסופרינו רגילים בו, כלומר, בעל-הבית, "המשכיל" הותיק, או שרד כבר מעל הבמה או שהוא הולך ויורד ממנה. מספר בעלי-הבתים שבכל הקוראים הוא רק 6%, ואם גם נמנה ביניהם את כל האינמיליגנטים, שברובם הם קוראים רוסית ולא עברית, נמצא, שהם ביחד רק 13% מכל המספר. סעיף ג' מראה לנו, שבכלל הקוראים הם צעירים, בו אנו מוצאים, שמספר החותמים עד

השנה הייח הוא 44% ומן השנה הייח ומעלה 56%; ואם נוסף על בני-הנעורים את החותמים מן השנה הייח עד הכיה, כלומר, מאותן השנים, שצעירי-ישראל-מתלמדים, פועלים ובעלי מלאכות. שהם, כמי שראינו, רוב הקוראים-על פי רוב עדיין אינם כאים בהן בעול אשה, נמצא, שהרוב הניכר של הקוראים הם צעירים.

על עניינתם של הקוראים העבריים מראה לנו ביחוד סעיף ד', ותנא מסייע לו הוא סעיף ב', בראשון אנו רואים, שקוראים, שיכלו להוציא את שנתם, היו רק 26% מן המספר הכללי. משנה ועד חודש הולך המספר הולך וגדול. אם עשרה חרשים קוראים פחות מן 50%, קוראים שנים ושלושה חרשים 11% וחירש אחד 117% וגם דבר זה, שבין הקוראים העבריים אנו מוצאים 58% זכרים ורק 42% נקבות, מראה לנו על אותה העניינת הנוראה, שאנו מוצאים אותה מרומות בסעיף ד'. הזכרים והצעירים, שיש להם היכולת להרויח מעט ואינם עומדים ברשות אבותיהם, קוראים יותר מן הנקבות, שכרובן אינן משתכרות בעצמן ונצרכות הן לעזרת הוריהן, אשר לא תמיד הם רוצים ויכולים לשלם אפילו עשר אנורות לחודש; ועל כן מסתפקות הנקבות בקריאה לסרוגין, שהוא אפשרית על ידי שאילת ספרי אחרים.

מה הן דרישותיהם של הקוראים העבריים?

על זה מעידים מימן ב, סעיף 1-2, עמוד 28-27. הכיתה נלקחו, כאמור 35,265 ספרים וכתבי-עתים, מהם: עתונים וירחונים - 5,925 או 20%, ספרים-29,344 או 80%.

א) ירחונים וכתבי-עתים:

רוסיים	2,249 או 38%	עבריים-רוסיים	1,339 או 22%
עבריים	925 או 15%	ז'רגוניים	1,408 או 25%

ב. ספרים:

1) ספרי-מדע: כללים - 889 או 25%, עבריים - 480 או 14%, עניני היהדות: בלשון רוסיית-1,788 או 50%, בשאר הלשונות-11%.

2) הספרות היפה:

הרוסית	11,139 או 86%
העברית	643 או 50%
הז'רגונית	1,159 או 9%

3) ספרות הילדים:

רוסית - 10,266 או 75%, עברית-2,569 או 25%. מכאן הספרים האלה נועדו: לגדולים-16,509 או 57%, לילדים-12,835 או 43%. מן הספרים לגדולים נפלו בגורל: הספרות היפה 12,94 או 73%, הפובליציסטיקה והמדע 3,568 או 27%. מתוך המספרים הללו רואים אנו, כי בה בשעה, שספרי-מדע עבריים קראו 14% מן המספר הכללי של ספרי-המדע, קראו את הספרות היפה העברית רק 5% מן המספר הכללי. לעומת זה, אם נקח את הרוביקה

העברית כשהיא לעצמה ונשנה את כל מיני-הקריאה השונים שבה, נמצא: מספר כל הספרים וכתבי-העתים הוא 4,617. מהם:

ספרי ילדים	2,569 או 56%	ספרי-מדע	136 או 3%
הספרות היפה	643 , 14%	פובליציסטיקה	344 , 7.5%
עתונים וירחונים	925 או 19.5%		

הרובריקה האחרונה מיכחה, שהקורא העברי הוא צעיר, מתירא אני לומר-ילד, והוא דורש ספרות של נערים, שהיא נהנה במספר 56% מכל מה שנתן לקריאה בעברית. אחרי ספרות-הילדים נדרשים העיתונים והירחונים, שנלקחו במספר 19.5%. על המדרגה השלישית עומדת הספרות היפה שלנו, שנדרשה במספר 14%, הפובליציסטיקה עוד מוצאת לה בשאנם במספר 7%, ולסוף-ספרי המדע המהור נקראים רק במספר 3%.

חושב אני, שמאמרי יהיה שלם רק אם אנסה לתת כאן תשובה עוד על שתי שאלות צדדיות, שהן מתעוררות מאליהן: (א) אם התפתחותו של הקורא עברית נופלת היא מזו של הקורא רוסי, שזה אליה או יתרה עליה, (וב) עד כמה גדולה תשוקת-הקריאה של הקורא עברית? תשובה על שתי השאלות הללו אנו מוצאים בעמוד 28, ברובריקה: רכוש-הספרים של בית-העקד.

הספרים הנמצאים בבית-העקד למחלקותיהם הם:		
מחלקת	הספרים הרוסיים	כוללת
המחלקה	המדעית הרוסית	1,134 כרכים.
"	היהדותית בלשון רוסי	515 "
"	לספרי-ילדים רוסיים	347 "
"	להספרות העברית היפה	761 "
"	המדעית והפובליציסטית	420 "
"	למאמרים וירחונים	566 "
"	לספרי-ילדים עבריים	185 "
"	לז'רגון (הספרות היפה והמדעית)	373 "
"	לירחונים רוסיים	303 "
"		795 "

השונות הספרים הרוסיים והעבריים שנלקחו הביתה אל אלה, שהם נמצאים בבית-העקד בכלל, יכולה לתת לנו תשובה מספקת על שתי שאלותינו. אם נקח, למשל, את הספרות היפה, נראה, שמספר כל הספרים הרוסיים שבמחלקה זו הוא 1,134 ו,נתינות' במחלקה זו היו כוּטן של הרין-והחשבון 11,139, כלומר, כל ספר נשאל כעשר פעמים. בעברית יש בחלק זה רק 420 ספרים ו,נתינות' היו 643, ובכן נתן כל ספר רק פעם ומחצה. לעומת זה, אם נקח את הספרות המדעית נראה אחרת לנמרי. בחלק המדעי הרוסי, שלתיכו נכנסה גם הפובליציסטיקה, נמצאים 515 ספרים ונתנו במשך השנה 779, כלומר, כל ספר נשאל קרוב לשתי פעמים; ובעברית היו 566 ספרים ונתנו הביתה 480, כלומר, קרוב לפעם אחת. ועתה אם נשים לב לזה, שהספרות הרוסית נקראת עיי 80% או לכל הפחות 75% של כל הקוראים והספרות העברית-רק עיי 20% ולכל היותר

25% של הקוראים, או מוכרחים נהיה להוציא מזה, שבמספר שזה של קוראים היו ספרי הספרות היפה הולכים וחוזרים הן ברוסית הן בעברית כמעט במספר שזה, ולעומת זה היה ספר עברי מדעי חוזר חמשה פעמים בה בשעה, שספר רוסי מדעי היה הולך וחוזר רק פעם ומחצה. התשובה על השאלה הראשונה (אם התפתחותו של הקורא עברית נופלת מזו של הקורא רוסית?) היא ברורה: היתרון בזה להקורא עברית. ואם נשים עוד לב לזה, שרוב הקוראים עברית שייכים להקוראים בשתי לשונות, נמצא תשובה כזו גם על השאלה השניה: עד כמה גדולה תשוקת-הקריאה של הקורא עברית? גם בזה עולה הקורא העברי על הרוסי והזרנוני. מתוך כל המספרים שהבאתי יכולים אנו להוציא: (א) רוב הקוראים עברית הם צעירים; (ב) על פי מלאכתם הם מתלמדים, משרתים או בעלי-מלאכה שונים; (ג) דרישותיהם הן, קודם כל, ספרות לנערים, אחר-כך ספרות יפה וכתבי-עתים ולבסוף ספרי-מדע; (ד) הקורא „המשכיל“ „בעל-הבית“ ירד כבר או יורד מעל הבמה; (ה) התפתחותו של היהודי הקורא עברית ותשוקתו לקריאה עולות על אותן של היהודי הקורא רוסית או זרנוני.

נשענים על המספרים האלה ועל תוצאותיהן, שכל אדם, אשר לשון המספרים אינה זרה לו, יכול היה להוציא מעצמו, מן הראוי היה לנו, בקר את הספרות העברית וזרמיה השונים מתוך נקירת-המבט של רוב קוראיה וצרכיהם הרוחניים ולראות, אם ספרותנו מספקת את הצרכים הללו במדה הדרושה ואם את סבת ירירתה אין לבקש בזה, שדחתה מעליה את קוראיה הישנים ולא קרבה אליה את הקוראים החדשים. אך דבר כזה יוצא כבר חוץ לגבול הסטטיסטיקה ואותו אפשר יהיה לעשות רק אם נסיוני הקטן לא ישאר יחידי ובודד, כלומר, אם ינסו גם אחרים להוציא את כל המסקנות הראויות מתוך הדינים-והחשבונות של שאר הביבליותיקות העבריות המרובות שברוסיה וחוצה לה.

שלמה גולדנברג.

* *

*

פָּרָחִים לְאַחַר קִצִּיר, פָּרָחִים כְּתָם בְּצִיר!
עַל מַעְרוּמֵי שְׂדוֹתַי, עַל פְּרִשְׁת־דָּרְכִים...
נִמְשְׁלוּ לִיתוּמִים, סְבִיבָם יְבֵשׁ חֲצִיר,
נִדְמּוּ לְעִנִּיִּים עוֹמְדִים עַל הַפְּתָחִים.

נִדְמּוּ לְעִנִּיִּים מְחֻזָּרִים עַל הַפְּתָחִים,
שׁוֹמְעִים אֶחָד עַל בּוֹנֵם—שׁוֹמְעִים וְאִינָם נִשְׁמָעִים;
בּוֹקְפִים אֶת רֹאשָׁם, הִיוּ יְתוּמֵי פָּרָחִים!
יִשְׁנֻם נִשְׁמִיר־בְּרִכָּה וְהִמָּה אֵינָם נִתְּנִים.

יִשְׁנֻם נִשְׁמִיר־בְּרִכָּה, וְרוּחוֹת יֵשׁ וּרְנוּחָה,
אִפְסָם לֹא לַפָּרָחִים אֲשֶׁר עָבַר וּמָנָם,
תַּחַת כְּפֹר יִמְקוּ וְעִנְיָה שָׁחָה,
נִבְרָאוּ לְעוֹלָם וְהָעוֹלָם לֹא לְמַעַנָּם.

* *
*

לילה... לילה... לילה... לילה...
ללא כוכב, ללא אורות ———
שירי-שירים, שיר-אורות,
עצים. ערים פורשי פארות — — —

הם ! בנתיבה נעלמה
שם צפרים עוברות, קנאות !
קול צפרים נעלמות ———
הלל-הלל או למאורות
צללים צפים, צללים צללים,
חלפים חלפים בתנשמות ———
צללים חולים לפנות בקר,
צללים נוגים על פגי קמות...

רבי מנחם בן סרוק.

מ א ת

דוד כהנא.

(סוף *) .

ולא ארכו הימים ותלמידי מנחם בקורדובה התעוררו מתרדמתם, ובראשם איש עשיר ובעל זרוע, ר' אפרים בן קפרון, ועמו ר' יהודה בן דוד תיוג'. שהיה מעיר פאס. ור' יצחק אבן ג'יקטילה, שהיה אחר-כך רבו של ר"י אבן ג'נאח, ואחר י"ב חדשים של שתיקה יצאו ברוב כעס וחמה לעזרת רבם, להציל את כבודו המחולל וגם להציל את כבוד חכמי ספרד, שדונש התפאר בנאון-לבו, כי אין בהם מבין מליו ומשיב עליו. התלמידים הללו כתבו ספר, שיש בו חמשים תשובות נגדו, גם נתנו שלשה שירים שקולים בראש ספרם, כמו שעשה דונש לפניו. את השיר הראשון חבר מנחם לכבוד חסדאי, אשר לו הקריבו תלמידי מנחם את ספרם. ואמר בשיר ההוא:

וְלִבִּי יִתְעוֹרֵר	לְהִשִּׁיב וּלְבָרֵר
דְּבַר הַמְשִׁתָּרֵר	עָלֵי כָּל הַפּוֹתָרִים.
וְזֶה הוּא בֶן לְבָרֵט,	אֲשֶׁר בִּשְׂוֹא יֵרֵט,
וְחָשֵׁב, כִּי פָרֵט	וְכָלֵל בְּאַמְרִים.
לִשׁוֹן קֹדֶשׁ הַכְּרִית,	אֲשֶׁר הוּא לְשֹׁאֲרִית,
בְּשִׁקְלוֹ הָעֵבְרִית	בְּמִשְׁקָלִים וָרִים *.

את השיר השני והשלישי כתב ר' אפרים בן קפרון בהסכמת חבריו, האחד נתחבר לכבוד הנשיא חסדאי—והשני, המתחיל במלות „הבינותי ניבך“.

(*) עיין למעלה, חוברת ב', עמ' 129—139.

(¹) עיין ספר השרשים לאבן ג'נאח במבוא: של באבר (עמ' 10).

(²) עיין תת"ם לשטרן (עמ' 7, סי' 43).

(³) תלמידו הראשון של מנחם נקרא, כפי הנראה, אפרים בן קפרון, ולא יצחק בן קפרון. ודבר זה יש להוציא מדברי אבן ששת בתשובתו (עיין „תשובות תלמידי דונש“ לשטרן עמ' 18): „וששתם בנהקת פראים וקול גדיים“, כי „קפרון“ הוא בלועזית: גדי, תיש ועז,

שיש בו צ"ח בתים, ערוך כלו נגד דונש. בשיר הזה המטירו תלמידיו מנחם אש ונפרית על ראשו של דונש ואמרו, שרק מרוב סבלותיו וקנאותו שם עלילות דברים לפסול את ה"מחברת", ובאמת חבר מנחם רבם ספר יקר והשאיף אחריו ברכה לדורות, אבל דונש לא עמד על ענינו ועל פתורו ו"שקר דבר וכחש באמרים", מפני שרצה, שיהיה גם הוא "בין מחברי הספרים"; אבל "לעשות הסכיל כאחד הבערים". וגם זה העירו, כי לשוא צעק דונש מרה על מנחם בדבר רס"ג, בעוד שהוא — דונש — עצמו ב"תשובותיו" אינו שומע לדבריו אף אחרי ששם אותו לפניו בשירו לזקנו ורבו, ונמצאו דבריו מכחישים זה את זה.

ויחד עם מלחמת-המגן בעד מנחם יצאו התלמידים הללו למלחמת-תגרה עם דונש: הם דברו עמו קשות על שערב את לבו לחבר שירים זקולוב בלשון-הקודש על משקל ערב ואמרו: הלא רס"ג חבר הרבה שירים ולא במשקל ערב ואילמלי ראה, שיתכן לעשות כן, היה הוא הראשון בזה. אבל חליצה לנו להשיג גבול ראשונים ולעשות כזאת בלשון עברית, כי על ידי זה "נתצים פתוחים וקמוצים", ותשחת ותאבד לשוננו הקדושה, שנשארה לנו לשארית; ורק כדי שלא יאמר דונש, כי חוץ ממנו אין איש יכול לחבר שירים שקולים, מצאו לטוב לפניהם לשקול את השירים בראש תשובתם על משקל ערב, כדי להראות לו בזה, שנקל לשיר על פי המשקל ההוא, ולא ירום ללבנו של דונש, אחרי שיראה ויזכר, כי לא נופלים הם ממנו במליצה ושיר⁽²⁾.

וחוץ מזה יצאו תלמידיו מנחם להתל כדונש על הסימן, שעשה רס"ג אותיות-המשרתים: "דנש הלוי אמת כטב", ואמרו, שאין למלת "כטב" פירוש ומעם בכל המקרא, וכדי להתל בו עשו סימן אחר על זה: "דנש הלוי טמא כתב", ואמרו, שבאמת נאה ויאה לו סימן זה מפני שהפיר ברית וטמא לשון עברית⁽³⁾. וכן לענו להסימן השני, שעשה לאותיות-המלכים: "חג קץ ספר עז", וכוונתו: כי החג והנע, הוא מנחם, קץ ומאם כפר עז⁽⁴⁾. וכדי למוד לדונש

ובמלת "פראים" רמו על שמו, כי יש בה אותיות "אפרים", ומטעם זה אמר אחר זה: "כל הרי יהודה ואפרים". — את השיר השני נגד דונש כתב אפרים בן קפרון, כמו שאמר אבן ששת: "ואמרתם על פי העו הקר בשיר הגנוב ומקורק" (עיין "תת"ד" לשטרן, עמ' 38). וכן אמר עליו בשירו: "ואתושך, תיש, ואחצוב כשיש בשורק" (שם, עמ' 8, סי' 57). — את השיר השלישי לחסדאי כתב גם-כן אפרים בן קפרון, כמו שאמר אבן ששת: "והנה אתם על פי העו בשיר תהלה לחסדאי" (שם עמ' 37). אך השיר הזה אבד.

(¹) עיין תת"מ לשטרן, (עמ' 27).

(²) שם, עמ' 28.

(³) שם, עמ' 40. ומטעם זה שנה דונש את הסימן הזה אחר כך לסימן: "אדניה של; בתם טב". עיין בספר תשובות דונש על רס"ג (עמ' 3, סי' 6).

(⁴) את הסימן השני עשה דונש כדי לזלזל בכבוד מנחם, וכוונתו היא: כי החג, מלשון (תהלים ק"ז, ב'): "יחוננו ויגועו כשכור" (עיין "מחברת" מנחם, ערך "חג"). קץ, מלשון (ויקרא כ', כ"ג): "ואקץ בם", וכוונתו: כי מנחם קץ בספר עז, מפני שפירש ב"מחברתו" דברי-הטוהר וכתבי-קודש שלא כהוגן. יכן אמר אבן ששת: "מלמדכם, אשר היה לו סיג, וגבול התורה והמבטא השיג" (עיין "תת"ד" עמ' 18).

מדה כנגד מדה עשו תלמידי-מנחם סימן אחר על זה: „עז קר חפץ סג“, כלומר: איש עז-פנים וקר-לב כמוהו הפך רק לסוג מדרך-הישר⁽¹⁾. ור' יצחק גיקטילה, הגדול בין תלמידי מנחם, יצא אז נגד דונש בדברים קשים ביותר, ודבר עמו משפטים, והשפיל גאותו עד לעפר, ואמר: „אמנם אתה שנית, וכדת לא הגית, ואל תדמה כנפשך, כי למען מנחם והקמת פתרונו דברתי עד כה, אין זה כי אם למען האנלת הקשורה בלבבך, והכסלות אשר במכתבך, ויען גבה לבך ותפער פוך, ותשים חכמי ספרד ונבנויה חסירי-דעת גרועי-בינה, ותחשבם לאין, ולא שמת אל לבך מאומה, ותאמר: „אין בהם מבין מלי ומשיב עלי“, ותמשול עליהם: „ויראו פלשתיים כי מת גבורם וינוסו“⁽²⁾. לאמר: כי בהורגני מנחם נשברים נסים שאר מביני ספרד ובורחים בהחבא. לכן מלאתי מלים, הציקתני רוח בטני. עד הפירי מחשבתך, למען תדע, כי יש בספרד משיגי-חכמה ובעלי-שכל. ואם תוכל—השיבני, ערכה לפני התיצבה“⁽³⁾.

ואחר התשובות החריפות האלו של תלמידי-מנחם, יצא ברוב כעס וזמה תלמיד ותיק של דונש, ששמו לא נודע עוד, וכתב השנות עזות על תשובותיהם, כפי הנראה, בדרך שיר, וחרף וגרף איתם מאד, ובראשם את ר' יצחק גיקטילה, וכתב בשירו:

וְאֵל תִּתְּמָה לְעוֹשֶׂה זֹאת בְּאִיבָה
וְקִנְיָאָה, שְׂכֵנָה עֲצֻמוֹת רְקִיבוֹת⁽⁴⁾;
וְאֵל תִּתְּמָה לְבֵן קִפְרוֹן בְּהָרוֹן
וּבְרֹב צִירִים בְּאַחַת הַנִּקְבוֹת.
תִּמָּה לוֹ עַל אֲשֶׁר הָרָה בְּרוּחַ,
וְהָרוּחַ יִלְדָה בְּעֲצִיבוֹת.

⁽¹⁾ את כוונת דונש בסימן השני שעשה הרגישו תלמידי מנחם מיד: הם הכירו, שיצא להתל ברבם, ועל בן עשו בהלצה סימן אחר על זה, שהיה מכון נגד דונש: „עז קר חפץ סג“; ו„סג“ הוא מלשון (תהלים נ"ג, ד'): „כלו סג“. וכמלת „קר“ השתמש גם אבן ששת: „ואמרתם על פי העז הקר“ (שם, עמ' 88). וכן נראה מדבריו (עמ' 89), כי את הסימן הראשון והשני להתל בדונש עשו שני תלמידי מנחם, אפרים בן קפרון ויהודה בן דוד חיוג'.

⁽²⁾ שמואל א', י"ז, ג"א.

⁽³⁾ עיין „תת"מ" לשטרן (עמ' 29). ואבן ששת אמר בהקדמתו: „הלא גדולכם בן ציקטילה, האור, מאור שמש, [בזה] אפלה, וכו' ויותר יצחק חרדה וכו', וגם אמר לרב: התיצבה“. עיין „תת"ד" לשטרן (עמ' 17). ומכאן נראה, כי את הדברים האלה נגד דונש כתב ר' יצחק גיקטילה והוא הוא שאמר לרב דונש: „התיצבה!“.

⁽⁴⁾ עיין „תת"ד" לשטרן (עמ' 29). ואבן ששת אמר שם בהקדמתו: „ויותר יצחק חרדה, אשר הכהו תלמיד האביר“ (עמ' 17). התרועים המובאים בזה הם רק מקצת מן השיר הזה שאבד. הדברים: „ואל תתמה לעושה זאת“, מכוונים כלפי ר' יצחק גיקטילה, כי נגדו יצא

וְהִתְבּוֹנֵן לְשׁוֹד עֵץ עִם חֲבֵרָיו⁽¹⁾
וְתִרְאֶה הָאֲמֵרוֹת הַגְּנוּבוֹת,
אֲשֶׁר גָּנְבוּ בְּלֹא עֲרָמָה וְלֹא בֵין
דָּבָן לְבֶרֶט וְאֲבֵי שִׁירֹת קְצוּבוֹת⁽²⁾ ;
גָּנְבוּם מִדְּבַר שִׁירִים עֲרָבִים
וַיִּהְיוּ לְקוֹל סִירֵי עֲרָבוֹת.

התלמיד האלמוני הזה של דונש הוציא לעז על המשורר ר' אפרים בן קפרון, כי אחר י"ב חרשים לקח בעצת חבריו שיר של דונש, עשה ממנו את שירו הגדול: "הבינתי ניבך", והתפאר בשוד וגזל זה ברכים⁽³⁾.
אחריו יצא נגד תלמידו מנחם אחד מן הצעירים שכתלמידו דונש, ושמו יהודה בן ששת, שכתב השגות על דברי תלמידו מנחם והכיר שיר גדול נגדם: "את מי חרפת", שיש בו קנייה בתים, והוא עצמו כתב פירוש עליו. ובשיר זה התאמץ להרוס את בנינם ולהשפיל את כבודם עד לעפר, ולעומת זה הרים את כבוד דונש רבו עד לשמים, ואף על מנחם עצמו שפך ביו ולעג ואמר, כי דונש השיג על מנחם מאתים השגות ותלמידיו יצאו להצדיקו בחטשים. על פי בן התישים ופי בן מוכר בכורתו בערשים⁽⁴⁾. וכן אמר בהקדמת ספרו: "אמץ פשרי ברגי אדונים⁽⁵⁾", ואריב בלצים שיר הרב גנבו, ועת אֶחָזָה החנפים רעוה, ויחרר יצחק חרדה, אשר הכה תלמיד האביר, ועוד יוסיף חטאים להצביר⁽⁶⁾. וגם אמר לרב התיצבה⁽⁷⁾, גדי להלחם בארי נכסף, ולעזור

החלה התלמיד האביר של דונש. וכדבריו אמר גם אבן ששת: "ובקנאתם בו (כדונש) עצמיתם רקבו".

⁽¹⁾ כתנם תקן פינסקר פה "שיר עז" (עיין "לקוטי קדמוניות", עמ' 161), כי כוונת המשורר היא — שֶׁבֶן־קַפְרוֹן (עז) גזל וגנב עם חבריו הרבה סן השיר של דונש.

⁽²⁾ את המלות: "אבי שירות קצובות", הוספתי אני על פי הענין. וכן אמר אבן ששת על דונש: "ושם בשירות גבולות קצובות" (עיין "תת"ד", עמ' 22).

⁽³⁾ וזהו מה שאמר גם אבן ששת לבן קפרון: "ילדת לשנינו עשר דות" (עיין "תת"ד", עמוד 17).

⁽⁴⁾ שם, עמ' 18. "בן התישים" הוא בן קפרון, ו"מוכר בכורתו בערשים" הוא ר' יצחק ניקטילה, כמו שאמר עליו בשירו (שם, עמ' 12, כי' 100): "וגם בן ציקטלה לסכלותו גילה וכו'", ואת ריב רבו רב" (שם, סי' 144), והוא "מכר בכורתו בערשים", כלומר, בשכר מועט יצא לבסות על האמת.

⁽⁵⁾ עיין "תת"ד", עמ' 17, ושם הנוסח במעוה: "כרכי יוניים", וכן הוא בספרו של ברודי: "שער השיר" (עמ' 8), אבל צ"ל: "כרכי אדונים", כמו שעשה דונש סימן על שמו (עיין לעיל): "אדניה כתם שלו טב".

⁽⁶⁾ עיין העמוד הקודם, הערה 4.

⁽⁷⁾ ברודי רצה בספרו "שער השיר" (עמ' 8) לתקן: "לריב אתיצבה"; אבל כוונת אבן

לו שועלים אסף, אני אשיבך מלים ואת רעיק עמך: ילדת לשנים עשר ירחים רוח; ואם תאמר: לתשעה חרשים, ילדת הנשים ולא האנשים, יענו לך צעירים וישישים, ויהי כך מן הנשים⁽¹⁾. מאסתם דבר מן הלויים, אשר שמעו הדין בכל האיים, וששתם בנהקת פראים וקול גדיים. אוסיף ניבי בכנינוי, ואדבר בהקמת פתרונוי, ואז יתמה מפתח שפתים כל הרי יהודה ואפרים⁽²⁾.

אולם באמת נפלה אז תרדמת אלהים על דונש ולא ידע את בנין הלשון ואת שרשי שפת עבר כמו שהבינם מנחם. כי, כדברי הראב"ע, דונש הקיץ רק מעט משנת האולת⁽³⁾, ועל כן לא צדק בהרבה מהשנותיו על מנחם. אכן שניהם היו עוד נבוכים בדקדוק הלשון, ככל הקדמונים וכבעלי הפיוטים, שהלכו בתהו לא-דרך ולא ידעו את יסוד ושורש המלות, כי השורש של „נגע“ היה להם „גע“ והשורש של „עטה“—אות טי"ת בלבד; וכן בפעלים „ויד“ „ויד“ היו להם השורש רק אותיות זי"ן וכ"ף בלבדן וכדומה⁽⁴⁾. ואולם אין להאשים את מנחם ודונש, אם לא קלעו אל המטרה בכל הנוגע לדקדוק הלשון העברית: בזמנם עדיין היתה הלשון העברית חלקה לא-מעובדה; ובנוגע לדקדוקה צדק ר' יוסף קמחי בדבריו, שכימי מנחם ודונש עדיין, לא נבנה לו בנין מתוכן, ולא אוהל ולא משכן, ולא עמד ולא כן, כי התאחרו פעמי אציליו, ולא הוקם המשכן עד בואם⁽⁵⁾.

אבל בכלל עשה מנחם הרבה בדורו לטובת הלשון העברית, הן בדקדוק הלשון והן בצחות המליצה. הוא הורה, כי חצי הפסוק יורה על חציו השני וענינו יורה על פתרונו; והוא הורה גם כן, שיש מלה, שהיא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודו⁽⁶⁾. וכן יצא לבאר הרבה מקראות, שיש בהם דרך קצרה, ואמר, שיש בכתבי-הקדש מליצות קצרות, שלמי-ענין ומעוטי-אותיות כמו: „היו בן שאול“, והיה ראוי להכתב „בן שאול“, וכן: „ותקח האשה בית פרעה“, שהיו ראוי להכתב „לבית פרעה“, אבל יוצא בלשון ואין נרעתו נרעיו⁽⁷⁾. וכן הורה את הכלל הנכון: „מושך עצמו ואחר עמו“⁽⁸⁾. כמו כן היה הראשון, שהשתדל לבאר את מעלות אותיות הא"ב ושמושן בלשון עברית, ויצא להורות,

ששת היא—כי ר' יצחק גיקשילה אמר לחרב דונש: „התוצבה!“ (עיין לעיל, הערה 10).
⁽¹⁾ כאן תקן ברודי על פי לשון הכתוב (יתוקאל ט"ו, ל"ד): „ויהי כך הפך מן הנשים“ אבל תקון זה אינו צריך כלל, כי כוונתו של אבן ששת היא: אם תאמר: אמנם הנשים יולדות לט' חדשים, אך האנשים יולדים רק לז' חדשים, ויגדו לך זקנים ונערים, כי לא איש אתה אלא אשה, ביון תש כחך כנקבת; ובכן מפני מה ילדת אחר י"ב חדשים?
⁽²⁾ כוונתו על יהודה בן דוד חיוג' ואפרים בן קפרון. מלת „ניבי“ הוספתי לפי הענין.

וכן אמר אבן ששת בשירו (פי' 35): „וניבו אף יכפה“.

⁽³⁾ עיין הראב"ע בספר „שפה ברורה“ (דף כ"ה ע"ב).

⁽⁴⁾ שם, שם, ואבן ג'נאח בס' „הרקמה“ (עמ' 18).

⁽⁵⁾ ר' יוסף קמחי בספרו „הגלוי“ (עמ' 4).

⁽⁶⁾ עיין מהכתרו, עמ' 11.

⁽⁷⁾ שם, עמ' 70.

⁽⁸⁾ שם, עמ' 71.

שאינן להפוך את האותיות או להחליף את המלות זו בזו, ונס לא רצה לדמות את הלשון העברית להלשון הערבית, כמו שנהגו אז הפותרים לעשות בהפרזה מרובה.

ומתוך מחברתו אנו מכירים אף את השגתו הרמה באלהות, כי אמר שם: „דברה תורה כלשון בני אדם, ואנשי לבב ישכילו, כי לא נכון לשים לאלהינו תבנית וצורה וגויה, אבל התורה הרחיבה הענינים והפתרונות ורבתה המליצות כפי דעת בני אדם ולפי כח שכלם, למען יבינו“.

ותועלת מרובה להלשון העברית הביאו דברי-הריבות, שפרצו בין מנחם ודונש, ואחר-כך—בין תלמידיהם. על ידי המחלוקת הזו, אף על פי שהיו בה גם קנאה ושנאה פרטית, בא רוח-חיים בלשון העברית. כי על ידי התעוררו הרבה מחכמי-ישראל מתרדמתם ויצאו לחקור ולדרוש היטב בדקדוק שפת עבר ובשרשי לשוננו, וכראשם ר' יהודה בן חיוג' מפאס, שהיה בקידוה אחד מתלמידי מנחם וכבר ראינוהו יוצא למלחמה על דונש ובעד מנחם רבו; ותלמיד זה ראה מה שלא ראה לפניו רס"ג, ראש המדברים בשאלת-הלשון⁽²⁾; שהאותיות אהוי הן נוספות ונעדרות ומתחלפות, וגם ש,לא יתכן היות פועל פחות משלש אותיות. ור' יהודה בן חיוג' זה חבר ארבעה ספרים יקרים בדקדוק, והם: הנוח, הכפל, הנקיד והרקחה, והיה לראש המדקדקים וח:מי-הלשון, כי לא נודע דקדוק לשון הקודש עד בואו, והוא העמיד לשון-הקודש על בריו אחר שנשכחה בכל הגולה⁽³⁾. וכשראו חכמי-בבל את ספרו על שרשי לשון-הקודש, אמרו: „לא ראינו מצד מערב דבר טוב הוץ מזה הספר, שהוא יאמר טוב מכל טוב שבועלם“⁽⁴⁾.

בשנת ד"א תש"ל לערך מת ר' מנחם בן סרוק אחר תלאות רבות, שעברו עליו בימי חי-הבלו על הארץ; ואחריו מת בשנת תש"ן הנשיא חסדאי⁽⁵⁾. אבל מנחם השאיר אחריו ברכה לדורות, כי ספרו „מחברת“ הביא תועלת מרובה לעמו ובו השתמשו גדולי-האומה כרש"י, ר' יוסף קרא, רשב"ם, הראב"ע ובעלי-התוספות וכדומה, וכשבא ר' שלמה פרחון לאיטליה, ראה כמה מחבבים שם היהודים את „מחברת מנחם“⁽⁶⁾. ורבנו תם—זה הגדול והמפורסם שבבעלי-התוספות—כתב אחר כך ספר שלם להכריע בין מנחם ודונש ואמר, ש„מנחם בעל הלכות וסברה“⁽⁷⁾, ועמד לימין מנחם נגד דונש והראה בראיות

⁽¹⁾ שם, עמ' 54.

⁽²⁾ עיין הקדמת „מחברת-הערוך“ לר"ש פרחון.

⁽³⁾ עיין הראב"ע בספרו „שפה ברוכה“ (דף ב"ה ע"ב) ובס' „שפת יתר“ (דף ב"א ע"ב).

ס' ע"ד; ועיין קבלת הראב"ד בס' יוחסין השלם (עמ' 216).

⁽⁴⁾ עיין „מחברת הערוך“ לר"ש פרחון, ערך פרח (דף נ"ד ע"ב).

⁽⁵⁾ עיין „יאהרביבך לבריל“, כ"ד (עמ' 182).

⁽⁶⁾ עיין „מחברת הערוך“ לר"ש פרחון בהקדמתו. ועל טוב יזכר שמו של ר' צבי

פליפוסקי, שהיה הראשון, שהוציא בדפוס את „מחברת מנחם“ בשנת תרי"ד בלונדון,

ואחריו מצא הפרופ' דוד קוילמסן בעיר ליוון כ"י יקר „מחברת מנחם“.

⁽⁷⁾ עיין הכרעות רבינו תם (עמ' 18).

רבות, כי דבריו נכונים על פי רוב. ואחריו כתב ר' יוסף קמחי את ספרו „הגלוי“ בדבר מנחם ודונש והכרעות רבנו תם, והראב"ע חשב את מנחם בין „זקני לשון-הקודש“ ואמר: „מנחם בן סרוק גם הוא חבר ספר מחברת, ונמצאו בו דברים נחומים“⁽¹⁾.

הנה כי כן יש לתולדות מנחם ויחוסו לחסדאי ולמלחמת דונש נגד מנחם והמלחמה הגדולה בין תלמידי-מנחם ותלמידי-דונש ערך קולטורי-היסטורי גדול: חוץ ממה שאנו מכירים על ידי כל אלה את פני-הדור בתחלת התישבות-היהודים בספרד, הרי הונחה על ידי כל המחלוקות ודברי-הבקורת האלו אבן-הפנה להתפתחות הלשון, השירה והבקורת העברית, שאחרי דורות אחדים פרחו בספרד והביאו פרי ופרחים.

⁽¹⁾ עיין דברי הראב"ע בראש ספרו „מאונים“. ובמלת „נחומים“ מרמז שמו של „מנחם“.

הָיָה עֶרֶב־תְּקוּץ...

וּבְנוֹת־לִילִיּוֹת וּפְּזוֹת שׁוֹזְרוֹת־מוֹזְרוֹת בְּלִבָּהּ
חוֹמֵי־כֶסֶף מִזְהָרִים
וְהֵן אֲרָגוֹת כְּסוֹת אַחַת לְכַהֲנִים גְּדוֹלִים
וְלַמְּגִלֵי חֲזִירִים.

הָיָה עֶרֶב תְּקוּץ. כָּל הַבָּתִּים נִתְּרוּקְנוּ
וְנִתְּמָאוּ הַגָּנִים;
יָצָא אָדָם, כְּדָרְכוֹ, בְּמֵאוּיָיו הַגְּדוֹלִים
לְחֻמָּאֵי הַקִּטְמוֹנִים.

קָצְרָה רוּחַ הָאָדָם, כָּלֹי עֵינֵי מִיחָל, —
וְתַפְּלוּ הָאֲחָת;
”הַכּוֹכָבִים הַצְנוּעִים, מִהָרָו יָצְאָתְכֶם מְלֻמָּעָה,
וְהִקְדָּשׁוֹת מִתַּחַת!”

וּבִגְן זֶה הַחֲלָה נִגְיָה קָלָה, הוֹלָלָה —
וְהָגָן כָּלֹי נִנְעָר,
וּמִבֵּין הָאֵילָנוֹת הִנֵּה הַשְּׁחִיר וְנִבְצָעִיף
וְהַלְבִינָה כְּנֶתֶס־נָר.

וּכְסֻסְרוֹי עֲבָרָה קוֹרְצִים־רוֹמְזִים כּוֹכָבִים
וְעֵינֵיהֶם־פָּו תִּבְעוֹת;
צָרַר רוּח־הַזְנוּנִים גַּם אֶת עֲשׂוֹבוֹת הַשָּׁרָה
וְאֶת אֲבְנֵי הָרְחֻבוֹת.

הייה ערב היקץ .

ומאמצע הנָהָר וממְרוֹמֵי הַגּוֹזְרוֹת
ומאחֲרֵי הַגְּדֵרוֹת
בֶּא הַצֹּחֹק - וּבְחִלּוֹנוֹת מוֹרְדִים וִילּוֹנוֹת
וְכָבִים הַנִּירוֹת .

הם, הַשָּׂאֵר נָתַן רִיחוֹ, זוֹלָל־סוּבָא הָעוֹלָם,
יֵין עֲנָבִים עֲבְרוּ,
וְהוּא יוֹצֵא מִדַּעְתּוֹ וּמִתְגּוֹלָל בְּקִיאוֹ
וּמִתְבּוֹסֵם בְּבִשְׁרוֹ .

וּבְנוֹת־לִילִיּוֹת נִפְזוֹת שׁוֹזְרוֹת־מוֹזְרוֹת בְּלִבָּנָה
חוֹמֵי־כֶסֶף מְזֹהֲרִים
וְהֵן אֲדָנוֹת בְּסוֹת אַחַת לְכַהֲנִים גְּדוֹלִים
וְלַמְּגִלֵי תוֹרִים .

ח. נ. ביאליק.

העתיד הפרטי והעתיד הלאומי ביהדות.

מאת

ד"ר מ. רבינזון.

המושג של ערך האדם האינדיבידואלי הוא מאוחר להמושג של השבט והנזע ודורש התפתחות מוקדמת ידועה של ההבנה. הדתות הפרימיטיביות, אפילו „האגנימיסמיות“ (האמונות ברוחות), לא הכירו אלא פולחן-המתים בכלל ולא הבחינו כלל בין התכונה והחשיבות של נשמת איש זה לאותן של נשמת איש אחר; ואף לאבי המשפחה או השבט היה ערך מיוחד בעיניהן לא בתור אדם פרטי, אלא בתור ראש-הקבוץ. דעת מבקרים ידועים כאַרְנֶסְטֶה רֶגֶן¹) ויֶרְמַאס²), שהמצרים והבבלים הקדמונים ידעו את השכר-והעונש הפרטי בצורת תחית-המתים גופנית, אינה אלא השערה, כי הדבר מסופק מאד, אם בתקופה קדומה כזו כבר נודע המושג של ערך האדם הפרטי. היונים, העם היותר מפותח בהאלף האחרון לפני ספירת הנוצרים, לא הכירו בחשיבותו של האדם האינדיבידואלי ולא התחילו לדאוג לגורל עתידו אלא במחציתו השניה של האלף הזה, כשנתפתחה ביניהם התנועה הפילוסופית. באותו זמן בקירוב נולדה שאלת גורלו של האדם האינדיבידואלי גם ביהדות.

התורה עוסקת באדם הפרטי רק עד כמה שמעשיו נוגעים ביחסים החברתיים או בחוקים הרתיים, נושאי המוסר הלאומי, ואינה עוסקת כלל בעתידו בתור חטיבה מיוחדת, בתור ערך לעצמו. העונש של החוטא אינו שלוקט. החטא כשהוא גופני ולא פגימה נפשית הכרוכה בחטא כשהוא רוחני; המגמה העיקרית בשני האופנים היא—להסיר אבר מדולדל מגוף הערה: „ובערת הרע מקרבך“, „ונכרתה הנפש מעמיה“. כמו כן שכר המעשים הטובים הוא בצורת השתתפות היחיד בטיב הלאומי: „למען יאריכון יסדך ולמען ייטב לך על האדמה, אשר ה' אלהיך נותן לך“. וגם התקוה המשיחית, שנתפתחה כבר הרבה ע"י מעוף-דמיונם של הנביאים, נשארה בעיקרה לאומית. כי העתיד המקווה הוא משולל כל יסודות מיטאפיזיים וטנטוריים, שהיו יכולים להרשות להפרט לבנות לו עולם נצחי בפני עצמו; ועל כן מוכרח הפרט להסתפק בחלקו המועט והזמני, שמגיע לו בעתיד המאושר רק בתור חבר להקבוץ הלאומי.

את החזון המתמיה הזה, שהיהדות הקדומה היתה אינדיפֶרֶנְטית לגמרי

¹) בשעורו המובא בספרו של אדולף לודו, *La croyance à la vie future et le culte*

des morts dans l'antiquité israélite, p. 2

²) בספרו: *Höle und Paradies*, 1903, S. 84

בכל הנוגע להעתיד של האדם הפרטי, — זה העתיד, שהוא הבסיס של כל דת מפותחת, — מבארים המבקרים באופנים שונים. גִּפְּרִיךְ (1) מבקש סבתו של חזיון זה בשאיפתו של מחוקק היהדות לשים כל מעיניו של עם ישראל בחיים הארציים כדי שייסר העם הזה ממלכה חזקה על האדמה ולא יפנה לבו כלפי התקוות השמימיות; ארנסט רנן (2) מיחס את החזיון הזה להחפץ הכביר של המחשבה העברית להבדיל בין האל הנצחי והאדם העובר, שלפיכך שמה את האפס המוחלט כמעט על גבול החיים החמריים; וֶאֶדוֹרַד רִיִּיס (3) וסֶדְרַבְלוֹס (4) מוצאים את פתרון החידה ברגש-האחדות החזק של העדה השמית, שבטל לגמרי את הפרט ועתידו לגבי הכלל ותקוותיו. אולם כבר הוכחתי בספרי *Le messianisme dans le Talmud et les Midraschim* (עמ' 9, הערה 4), שכל הטעמים האלה אינם מספיקים לבטל לגמרי את פעולת הסבות הפסיכולוגיות, שהולידו את רעיון חיי העתיד אחרי המות אצל כל העמים הפרימיטיביים בהקיפת הפיזישיזמוס ופולחן-הטבע. האמת היא, שגם העברים הקדמונים הכירו, כשאר השמים, את הדעה הנסה והתמימה של המשכת החיים הגופניים בשאל ועבדו את המתים בפולחן מפותח, כמו שמעידים שרידי-המנהגים של הקינות, השריטה וזבחי-המתים (5); אלא שהיהדות המונותאיסטית היתה אנוסה, כדי להציל את אחדות האל מכל התחרות מסוכנת, להריק את השאל מכל נשמת-חיים ולהשאיר בו רק צללי רפאים.

אבל בין כך ובין כך עובדה קיימת היא, כי לפחות עד גלות בבל לא הכירה היהדות האופיצאלית שום עתיד פרטי מעבר לגבול החיים החמריים. הנביא של הרגש הדתי הפנימי, ירמיהו, מתקשה בשאלה החמורה: „מדוע דרך רשעים צלחה?“ ואינו מוצא כלל את התשובה האפשרית האחת: „כדי לשוררן מעולם הבא“; ויחזקאל מבטל את האפשרות האחרונה להצדיק את הנהגת ההשגחה על ידי התשובה, שהיא פוקדת עון אבות על בנים: „סה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר: אבות אכלו בוסר ושני בנים תקדינה?“ — ואף על פי כן אינו נותן במקום תשובה זו את הפתרון המלא של ה„דילמא“ עיי שכר-ועונש אחר המות, שחסרוננו נעשה אז מורגש יותר ויותר. היהדות, דת לאומית במקורה, התחילה להתפתח אחר חורבן הבית הראשון והמרכז הלאומי בדרך ההתפרשות (ה„אינדיבידואליזאציה“), ושאיפה כבירה נולדה בכנסייה הדתית, שהכינו עזרא וסיעתו על הר ציון במקום המונארכיה הישנה, לתת אחרית ותקוה לאדם הפרטי. רעיון זה לא פגש עתה מעצור בקנאת הדעה המונותאיסטית, שנשתרשה למדי בלב העם ולא יראה עוד את ההתחרות מצד איוה קילטום מקומי; אדרבה, התרחבותו של מושג השלטון המוחלט, שיש להאל האחד בשאל כמו על הארץ, עזרה להתפתחות הדעה, כי ה' לא יעווב את חסידיו גם בממלכת המות ובתור מקור-חיים ישהף בנצחיותו את הרבקים בו. ואף על פי כן נשארה השאיפה לשכר-ועונש אחרי המות, שנחגברה עוד על ידי התרבות

(1) בספרו: 199, I, *Das Jahrhundert des Heils*

(2) בספרו: 130, I, *Histoire du peuple d'Israël*

(3) בספרו: 116, I, *Hist. de la théol. chrét.*

(4) *La vie future d'après le mazdéisme*.

(5) א. לודו בספרו *הנז, עמוד 171*.

המצוות הודות להסופרים, —התרבות, שדרשה שכר מעולה, —בקרב היהדות שאחר חורבן בית ראשון ובנין בית שני במשך ימים מרובים בלי צורה נאותה להתלכש בה. את בקשת הצורה הזו בכל הגענועים הנפשיים הקשורים בזה אנו מוצאים במזמורי תהלים י"ז, ל"ט, פ"ח, צ' ועוד, ובצדוק-הדין שבספר איוב, שנכתבו, כנראה, בתקופה שבין עזרא ונחמיה ובין שלמון היונים ביהודה. רק במאה השלישית לפני ספיה"נ עזרו המקרים ההיסטוריים להכניס ולפתח ביהדות שתי צורות שונות של הגמול הפרטי אחרי המות, שנתפשטו זו בצד זו בחוגים שונים של היהדות ושעל ידיהן נשתנה היחס של העתיד הפרטי אל העתיד הלאומי.

הנצחנות הגדולים של אלכסנדר מוקדון כראש השליש האחרון של המאה הרביעית לפני ספיה"נ, אחרו תחת השלטון היוני את העמים השונים שבמערב-אסיה ובחופי אירופה ואפריקה הקרובים והולידו ביניהם השתתפות האמונות והדעות. הקולטום של אוזיריס המצרי, האסטרולוגיה של הכבלים, אחרים מסנהגי היהודים, הפולחן הסטורי של היונים ואמונות הפרסים, כאמונת שתי-רשויות, האמונה ברוחות ובמלאכים והאמונה בתחית-המתים — כל אלה יצאו שלוכי-זרוע לשוט בארץ מנהרות פרת ונילוס עד נהרות דנובה וטיבר, ומצאו להם בכל מקום מחזיקים הרבה. מן האמונות המהלכות בארץ מצאו בארץ-ישראל קרקע מוכשרת לקליטתן ביחוד האמונה ברוחות ותחית-המתים, —אמונות, שהיהודים התחילו להכיר עוד בגלות בבל ע"י התקרבותם אל הפרסים⁽¹⁾ ושנתקבלו בתוכם רק עתה מפני כה-ההשפעה המיוחדת של הדעות בשעה שהעם נמצא במצב הגריו מצד אחד וזפני שנמלה בתוך כך הכנתם של המושפעים מצד שני. התקוה של תחית-המתים לגופות היתה הצורה היותר רצויה, שהשכר-והעונש הפרטי היה יכול לקבל ביהדות, שהיתה אז הולכת ומתפתחת מרת לאומית לדת של כנסיה, מפני שתקוה זו הניחה להיחיד להשהתק בעתידו המאושר של הכלל בקדם. שהרי תחית-המתים אינה אלא סינמיוה של העתיד האינדיבידואלי והעתיד הלאומי: היחיד קם לתחיה משנת המות כדי לקחת חלק בהאושר המשיחי השמור לעם ישראל, או, יותר נכון, לכנסת-ישראל⁽²⁾. הנצחיות, שהיחיד שאף אליה זה כמה ושכל דת מכמיחה להמאמינים בה, נקנה לו לבסוף בין בתור שכר ובין בתור עונש. אבל נצחיות זו היא נשמית ונתונה במסגרת לאומית ידועה: ״ורבים מישי אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם״, —יקיצו בקרב העדה העתידה של יחיד-סגולה —, ״כל הנמצא כתוב בספר״. —ורעיון תחית-המתים נתפתח ונשתרש ביהדות על ידי הספרות האפוקליפטית (ספרות החזיונות והגלויים המסתוריים) המתחלת בספר דניאל, שנכתב בתקופת הרדיפות של אנשיוכוס אפיפנס (7—166 לפני ספיה"נ). ספרות לאומית ומסתורית זו, שבעיקר הדבר היתה יונקת מן המסורת וכתבי-הקודש, שאותם התחילה לבאר אחרי חתימתם בדרך המדרש, בחרה בצורת זו של הגמול הפרטי מפני צבעה הלאומי והמסתורי ומפני שאינה מבטלת את הרעיון

⁽¹⁾ גם דארמשטטר, המאחר את זמן כתיבת הוגד-אביפטא עד 325-330 לספיה"נ (מבוא לתרגומו האנגלי, עמ' 38, הערה 1), מודה, שעיקרי האמונות הכלולות בה קדמו עוד לחרג-אסמיה של תאראקידים (שם, עמ' 43).

⁽²⁾ דעתו של סטיהלין (Stähelin), שלא היה שום יחס בין האמונה בתחית-המתים בראשית צמיחתה ובין העתיד הלאומי, נדחתה ע"י שירר (Geschichte des jüdischen Volkes, 543, II, הערה 62).

הקדום והמקובל של השתתפות היחיד בעתידו המאושר של הכלל. הצורה השנייה של העתיד הפרטי היא הרעה האפלטונית של השארת-הנפש, שחדרה לארץ-ישראל גם כן ע"י אותו הסינקרטיסמוס הדתי והפילוסופי, שנולד לרגלי בלבול האומות הכבושות על ידי המנצח המוקדוני ובאמצעות היהודים, שנתפזרו אז במושבות היוניות החדשות ולמדו לדעת את הלשון והרעות ההלניות. אולם, כשם שסגלה היהדות לרוחה את האמונה בתחית-המתים אחרי שנתנה ליהנות טובות זו רק לבני-ישראל, בעוד שתורת-הפרסים הורתה, שכל האנושיות כולה קמה לתחיה, כך הטביעה היהדות את חותמה אף על רעיון השארת-הנפש אחרי שבקשה למצוא את נצחיות הנשמה לא בטבעה האלמנתי, כפירון, אלא בהשתלמותו הרוחנית של האדם. הספרות היהודית-היונית, כלי-מבטאה של אמונה זו, למרות נטייתה הקוסמופוליטית ולמרות ידיעתה משני היסודות השונים שבאדם, החומר מקור העון (פילון, האליגוריה של הדת, 96, 1; חכמת ש"מ, ה, מ"ו) והנשמה חלק אלוה ממעל (פילון, בריאת העולם, 82, 1). — אינה רואה את נצחיות-הנפש אלא כשכר בשביל האמון הדתי במובנו היהודי (חכמת שלמה, ה', מ"ו ועוד). מקור העתיד הפרטי בצורת השארת-הנפש הוא, איפוא, יותר לאומי מאנושי, כי לנצחיות הנשמה זוכים בעיקר הדבר רק יהודים, מטש כמו לתחית-המתים הגופנית, אבל העתיד הזה בעצמו הוא אנושי אינדיבידואלי ואין לו שום שייכות להעתיד הלאומי. העם החי לעולם יכול לחכות עידן ועידנים עד שחתמלא התקוה המשיחית על הארץ, אבל היחיד העובר מוכרח להפריד את תקוה העיקרית מזו של הלאום, כדי לבנות לו עולם בפני-עצמו, עולם רוחני ונצחי בשמים. ומכיון שהעביר הפרט פעם אחת את עתידו מן הארץ אל השמים, אל מקום העדן הרוחני במרומים, ההגיון מחייב, ששוב לא ישתדל לשוב ולקשרו להעתיד הלאומי החמרי ושוב לא ישאף לקום לתחיה גופנית כשיבוא משיח. ועל כן, אף על פי שהספרות היהודית-היונית מכירה את התקוה המשיחית (חכמת-שלמה, ג', ח'; שכר ועונש, פילון, 15—20), אין האמונה בתחית-המתים הגופנית נמצאת בה אלא בהסיבילה הרביעית (1—180), —ספר בלתי-מסודר, שהוא מלא שרידים של אמונות-ההמון ורעות נוצריות. האמונה בהשארת-הנפש הרימה את אידיאל-העתיד של הפרט על מדרגה רוחנית יותר גבוהה ומתחה קו של אצילות על היהדות בכלל ועל ערך השכר-והעונש בפרט; אבל יחד עם זה הולידה איוו התבודדות מצד היחיד והתרכוז במין אָגואיסמוס מוכרי. היהודי הפרטי, המוצא בקרב ובנשמתו את ההוה והעתיד שלו, קָדל מעט מעט לקשר את גורלו בגורל האומה ותקוותיה. הרעיון המשיחי, שהספרות האפוקליפטית, המאמינה בתחית-המתים לגופות, מטעמת באַנרגיה כל-כך מרובה ובנענועים כל-כך עזים, אינו מתואר בהספרות היהודית-היונית, שהפרידה את העתיד של היחיד מתקוה הלאום, אלא בקציר ובצבעים קלושים, בתור הד חלוש מן המשיחיות של הנביאים. היהדות הקלניסטית אבדה על ידי זה כמעט את כל האינטרסים הלאומיים והמדיניים והיתה לתורה דתית-מוסרית אוניברסלית של כת מחזיקים, שאינם אורחים פלשתיניים, אלא בני-אדם קוסמופוליטיים.

שתי הצורות המתנגדות זו לזו של העתיד האינדיבידואלי בישראל נפתחו ונתפשטו זו בצד זו בספרות שינות של העם במשך שתי מאות השנים האחרונות

לפני ספח"נ ומאת-השנים הראשונה לספירתנו, האמונה הרציונאליסטית בהשגת הנפש נתקבלה בין יהודי הגלות המרבית יונית (אלכסנדריה, סוריה, אסיה הקטנה וכו') ובחוגי האריסטוקרטיה המתנגדת בנמוסיה ודעותיה שבארץ-ישראל. כנגד זה מצאה לה התקוה המסתורית של תחית-המתים הגופנית מסלות בלב ההמון והחסידים הקנאים, שרוחם נוטה להבטחות גשמיות ולאומיות. כמו שהוכחתי במקום אחר, נכתבה הספרות האפוקליפטית, היוצרת והמטפחת של תקוה זו, לא ע"י האיסיים הבודדים והמסתירים את דעותיהם, כדעת הילגנפלד¹ וחבריו, אלא ע"י הפרושים הקיצוניים בדעותיהם, שכוננו לה שפיע על העם. הדעה המשיחית והאמונה בתחית-המתים, שהאיסיים לא הודו בהן, כנראה, כלל, היו אבן-הפנה של נבואות החזוים האפוקליפטיים, שאימו על המושלים החשמונאים ועל המושלים מבית-ההורדוס ומן הרומיים, שהיו לוחצים ורועצים את העם, ונחמו את העשוקים והנדכאים ביום-הדין המשיחי, שנתבשר ע"י דניאל ושפארוהו כקרב לבוא. והשאיפות המדיניות-המוסריות של החזוים העממיים האלה, שהיו מצפים כהנביאים בשעתם להגשמת מלכות-הצדק והצלחת ישראל על הארץ, ויהא אפילו באופן מסתורי, נתקבלו בנקל על לב המון-העם, שנמצא במצב מדיני רעוע ושמשבעו אינו נסוג-אחור מפני הזיות, בעוד שלא היו לו כל מניע, נמיה והכנה להבנת תורות מופשטות בהשגת-הנפש.

בין שתי המחנות הללו, שקבלו כל אחת לפי רוחה וחנוכה השונים אחת משתי הצורות המתנגדות זו לזו של העתיד האינדיבידואלי, עמדה מחנה שלישית, שהיא יותר חשובה, אף על פי שהיא פחות מודרנית משתיהן: הרוב הגדול של הפרושים, מורי הדת ובאי-הכח האופייציאליים של היהדות, שנעשתה בית-קבול לשתי צורות ה"אסכאטולוגיה" (החיים שאחרי המות) גם יחד. כת זו של ה"פרושים"—אם אפשר לכנות בשם "כת" את מנהלי היהדות האופייציאלית כולה שהיתה מתונה ואוהבת את שביל-הזהב בכל דבר, לא אחזה באחת משתי ההשקפות הקיצוניות גם במקצוע הנמול הפרמי, כי כדעות הפילוסופיה היונית כך המסתורין האפוקליפטיים לא משכו את לבם ביותר. אולם, לעומת זה, היתה רציונאליסטית הרבה—ועל כן לא דחתה בשתי ידיים את התקוה בנצחיות-הנפש, ולאומית הרבה—ועל כן לא דחתה את האמונה בתחית-המתים. שמקשרת את גורלו של היחיד בעתידה המאושר של האומה. ולפיכך הסבירה פנים לשתייהן יחד, אף על פי שהן צרות ומתנגדות זו לזו.

קשה לומר בבירור, איזו משתי הצורות של העתיד האינדיבידואלי חדרה קודם אל תוך היהדות הרשמית, אבל כזה אין ספק. כי בשתי המאות האחרונות לפני ספח"נ היתה בה יד תחית-המתים הגופנית על העליונה. ספר דניאל, שבו נמצאה אמונה זו לראשונה בכתב ובאופן פורמאלי, נתקבל בחיבות יתרה בחוגי היהדות האופייציאלית ונכנס לתוך ה"קאנון" העומד להחתם של כתבי-הקודש. כי גזרות אנטיוכוס אפיפאנס, שהיו הסבה לצמיחתו של ספר דניאל, הביאו בסכנה גם את קיומה של האומה וגם את אמונתו של הפרט. ומצב מסוכן זה דרש בחוקה בשורת איזה עתיד-גומל קרוב, "למועד מועדים וחציי", שיפתור בבת-אחת את שאלת היחיד ואת שאלת האומה. ומכיון שהאמונה בתחית-המתים, המתאמת לדרישה זו, נתקבלה פעם אחת לתוך היהדות, נשארה בתקפה ימים

¹ בספרי: Die jüdische Apokalypik, עמ' 57.

רבים גם אחר שעברה הסכנה. כי השאיפות הלאומיות והמדיניות, שנתעוררו בישראל בימי ממשלת החשמונאים, היו נוסות לתמוך בקשר המאחד את העתיד הפרטי עם העתיד הלאומי, שהיה הולך וגדול בדמיון העם. קרירות-הרוח, שבה התייחסה היהדות הרשמית להמצב המדיני בארץ-ישראל, לא הורגשה אלא אחרי טפלת מלכות בית-חשמונאים, כשפרש הנשר הרומי את כנפיו הכבדות על הממלכה הקטנה ביהודה והתחיל למשול בה על-פי דרכו ע"י שלוחיו חצי-היהודים כהורדוסים או על ידי הנציבים (הפרוקורטורים). בליעה זו, שבלעה מלכות-רומי את ארץ ישראל, עוררה את הקנאים הקיצוניים והעומדים על רעתם להתקוממות גלויה; ואולם את כה-הפרושים הפשרנית והרודפת-שלום עוררה אך לכונן אבטומיה רוחנית בתוך השעבוד המדיני. היא חדלה לעסוק מעט מעט באינטרסים הלאומיים ושמה את כל מעינה בהשתלמות היחיד ועתידו הפרטי, שהתחיל אז להפרד מעט מעט מעתידה של האומה; ואחרי שעתיד פרטי זה נעשה יותר ויותר אינדיבידואלי ורוחני, כהיהדות ככלל, נטה באופן בולט לצד נצחיות הנפש בשמים.

החוקרים המוטחים בתקופה זו כשיקר, בוס, פולץ ועוד וכו', שעדיין הם מחזיקים בהשקפה הנושנה של אייזנמנגר¹, סוברים, שהאמונה בתחית-המתים מכרעת בספרות התלמודית נגד הדעה של השארת-הנפש, שלא נפתחה כראוי בתוך הפרושים הנוטים למושגים גשמיים; אבל, למרות עניות היצירה הספרותית של הפרושים לפני התקופה התלמודית, לא יקשה ביותר להראות את הפרוץ של ההגברות האמונה בנצחיות-הנפש על זו של תחית-המתים הגופנית בחוגי הפרושים עוד בתחלת המאה הראשונה לספירת הנוצרים.

התקוה להתחדשות החיים החכריים ע"י תחית-המתים מולידה כבר כשהיא לעצמה את הרעיון, שחיי האדם נמשכים בשאול באיזו מדה, באופן שיקצת ישני-העפר אינה בריאה חדשה לגמרי, יש מאין. ורעיון זה של המשכה-החיים במובן קיומו הזמני של האדם בין מותו לתחיתו-מחדש, — רעיון זה, שספר דניאל עובר עליו בשתיקה, נפתח-כהוגן בספרי-האפוקליפטיקה, שנתחברו אחרי ספר דניאל; וממנו צמחה האמונה בהשארת-הנפש של בעלי-המסתורין. רוח-האדם, אף על פי שנשארו בשבילו כמה וכמה תפקידים חמריים, מהליף את מקום-מנוחתו אחר המות ועובר מן השאול, חנוך הכושי, כ"ב, ט') לחדרי-המרגעה (עזרא ד', ז', צ"ט), ומשם הוא בא לשכון בנעימות עדן בשמים (חנוך הכושי, ק"ד, ב'; ספר היוכלים, כ"ג, ל"א). אולם, אם במקומות האלה אין מצבו של רוח-האדם אלא זמני והתקוה האחרונה והעיקרית של האדם היא התחדשות החיים החמריים ע"י תחית-המתים, לא יקשה לנו למצא בהחלקים היותר חדשים של ספרי האפוקליפטיקה תאורים, שבהם העיקר הוא — גורל האדם בשמים מיד אחר מותו. "אני נשבע לכם, צדיקים" — קורא החוזה האפוקליפטי בהתלהבות ונכוח נגד הכופרים בגמול האחרון — "כי כל טוב ושמחה וכבוד שכורים לרוחות, אשר מתו בצדקם" (חנוך הכושי, ק"ג, א'—ג'); "אני קורא לנשמות הצדיקים מרור האור... ואשר לא נגמלו בהכבוד הראוי להן לפי אמונתן בהיותן בבשר" (שם, ק"ח, י"א); "אתם תאירו כמאורות השמים ושערי השמים יפתחו לפניכם" (שם, ק"ד, ב'). במינים כאלה של עתיד רוחני גמור אנו מוצאים גם בס היוכלים (כ"ג).

¹ בספר: Entdecktes Judentum, II, 974.

ל"א): "עצמות (הישרים) ינוחו בשאול ורוחם ישבע רוב שמהות"; ובעזרא ד' (ח', ל"ט; ו', צ"א), וחיי אדם (ג') נקראת עלית הנשמה לשמים בשם "בניסה לביתה". במקום שתשבע את העדן היותר נעלה—תחזה בנועם ה'.

כל זה מוכיח, שגם בספירות החסידים הקנאים והחזונים האפוקאליפטיים, הטאמינים היותר נלהבים בתחית-המתים לגופות, התחילה צורה נשמית זו של גמול האדם הפרטי להניח מעט מעט את מקומה להמושג הרוחני והיותר נעלה של נצחיות-הנפש. בהתאמה לתכונת היהדות בכלל, שהלכה ונעשתה יותר ויותר רוחנית, התחילה הסינתזה של העתיד האינדיבידואלי והעתיד הלאומי להפדר לחלקיה, והיחיד סלק את ידו מעט מעט מן העתיד המאושר של האומה וצפה יותר ויותר לחיי-נשמות בשמים מיד אחר מיתתו, באופן שחיי-הנשמות הללו נהפכו בדרך ההתפתחות מזמניים למוחלטים ונצחיים. ואם הרבר כך אצל בעלי-האפוקאליפטיקה, אינו דין, שהרוב הגדול של הפרושים, שלא דחה מעולם את האמונה בהשאת-הנפש, יבכר אמונה זו באותה תקופה (תחלת הספירה הנוצרית) על פני התקופה של תחית-המתים. עוד ב"התהלות שלמה", שנכתבו באמצע המאה האחרונה לפני ספה"נ ע"י פרוש, שרעתו צלולה ופנויה ממסתורין משונים, אנו מוצאים בצד תחית-המתים הגופנית את המבטא: "לעבדי ה' חיי נצח בוי" (י"ד, ג'), שמוכיר את סגנונה של "חכמת שלמה" (ה', ט"ו), שעל פיה קשורה נצחיות הנפש בה', מקור החיים: "הישרים חיים לעולם וגמולם בה'". כן נמסר לנו מאמר מהלל הזקן, שגשו הנוצרי היה בן-דורו, ובמאמר זה נמצא כבר הבטוי "עולם הבא", שבא, ביחוד בהספרות התלמודית, להורות על חיי הנשמה אחרי המות: "קנה לו דברי תורה—קנה לו חיי העולם-הבא" (אבות ב', ח'). אולם במקום הרמזים האלה, שאנו מוכרחים להסתפק בהם לפני התקופה התלמודית, אנו מוצאים תאור מפורש ושלם מאמנת השאת-הנפש בהתלמוד, האנציקלופדיה של הרוח הפרושי האמתי.

התפתחות היהדות מדת לאומית לתורה מוסרית-דתית אנושית—התפתחות שהתחילה אחר גלות-בבל ושנתחזקה ביחוד אחר ירירת התוקף המדיני עם ספלת החשמונאים, הגיעה לכרום קצה אחרי הבטול הנמור של המרכז הלאומי פְּשָׁרֵב הבית השני על ידי מיוס. העבודה במקדש, שהתחזקה עם עבודת-האלהים הדתית-האינדיבידואלית בתקופה צבע לאומי ידוע להיהדות, בטל עתה, וידי הרבנים, שלא היו עוד אסורות ע"י השאיפות המדיניות ותלאומיות של הכהנים, כוננו מיד מרכז רוחני ביבנה במקום ירושלים המדינית והפולחנית. אז נשאה ראש גם הצורה הרוחנית של העתיד האינדיבידואלי, שהשליך מעליו את כבלי היחוסים הלאומיים; וצורה זו מצאה לה בטוי נאמן וברור במקומות הרבה שבתלמוד. בעלי-התלמוד, כהספרות היהודית-היונית, חושבים את הנשמה לנברא קודם גופה (חגיגה, י"ב, ע"ב), או גם קודם בריאת העולם (ב"ר, פ"ח), ונותנים לה שם כפול, רוח ונשמה (נדה, ל"ב ועוד). — מה שמוכיח, כי הכירו את כחותיה השונים, שפילון מונה במספר שלשה (אליגוריה של הדת, 1, 100). הנשמה אינה אלא פקדון זמני בגוף האדם (שבת, קנ"ב ע"ב), וחיייו בעולם-הזה אינם אלא פרוודור להמרקלין של העולם-הבא (אבות, ד', כ"א). "היום לעשותם—ומחר לקבל שכרם" (עירובין, כ"ב, ע"א)—וזהו אמרתם הרגילה של הרבנים, הרואים את האדם כפועל העוסק במלאכה מרובה ולומן קצר (אבות, ב', כ'). האדם אינו אלא אורח נטה ללון בארץ,

במקום שהוא בא למלא תפקיד ידוע, וכשהוא מת ושכ למקום-מולדתו העיקרי חייב הוא לתת דין-וחשבון מפורט מכל מעשיו (שבת, ל"א ע"א), שנכתבו בספר בכל יום (אבות, ב', א'); נמצא זכאי—נשמתו נשלחת לרקיע ערבות (חגיגה, י"ב ע"ב), לגן-עדן (ברכות כ"ח ע"א) או נסתרת תחת כסא-הכבוד (שבת, קנ"ב ע"ב), נמצא חייב—הוא יורד לגיהנם (ברכות, כ"ח ע"א).

מכל אלה יוצאת לנו ההשקפה הספיריטואליסטית של בעלי-התלמוד, הרואים את הנשמה כהחלק העיקרי והנצחי של האדם ואת הגוף עם החיים החמריים כחזון טפל ועובר. כשם שמושג "חיי-העולם" הגשמיים של הניאל נעשה אצלם בדרך ההתפתחות להמובן של הגמול הרוחני העליון (ביצה, מ"ז ע"ב), כך המשפט המשיחי האחרון, שבספר דניאל הוא מוצא מקום על הארץ, נעשה מופשט-למחצה בתלמוד והושם בשמים ששם הוא נחרץ מיד אחרי מות האדם. למרות התאמצותם של אותם המבקרים, שסוברים, כי ההנאים נשארו נאמנים בשלמות להתורה המסתורית והגשמית של החיים אחר המיתה שבספרות האפוקליפטית, לנלות בתלמוד את עקבות המשפט המשיחי האוניברסלי על הארץ אחר תחית-המתים הגופנית, לא עלה בידם אלא למצוא בו מקומות משתמעים לשני פנים ובלתי-בטוחים כלל. אחת מנקודות-הבסמך העיקריות שלהם היא, למשל, ברייתא זו: "תניא: בית-שמיאי אומרים שלש כתות ליום הדין: אחת של צדיקים גמורים, ואחת של בינונים, ואחת של רשעים גמורים; צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם-הבא, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם, שנאמר (דניאל י"ב, ב'): 'ורבים מישיגי אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות, לדראון עולם'; בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים, שנאמר (זכריה י"ג, מ'): 'והבאתי את השלישית באש' וכו' (ראש השנה, מ"ז ע"ב). האמבורגר (1), דור קאסן (2), וחבריהם, שיצאו בעקבות הפירוש המקובל של רש"י ובעלי-התוספות, מצאו כאן את יום-הדין המשיחי של סוף העולם, מפני שנמתינו בכתוב שבדניאל המובא בברייתא, שהוא עוסק בתחית-המתים הגופנית. אבל דיה רק איוו הכרה של דרך הדרש התלמודי, המסמך זה לזה ענינים נפרדים רק על פי דמיון קל, כדי להבין כמה חלושה היא משענת זו. אם הכתוב בזכריה, שאינו מדבר אלא במוסר העתיד לבוא לישראל ע"י עליית העמים על ארץ-ישראל, הובא כאן בתור ראיה לצירוף הבינונים באשה של גיהנם במשפט האחרון, — כלום אין אף המקרא שבדניאל, המדבר בתחית-המתים הגופנית, יכול לשמש כאן בתור אסמכתא לצירוף הגורל הרוחני של הצדיקים והרשעים, הנחרץ ע"י המשפט השמימי מיד אחר המיתה? אסמכתא זו תעשה להיותר טובעית שבטעמים, אם נשים לב לזה, שהתלמוד, אע"פ ששום איש לא יכחיש, כי הוא הכיר את המושג של השארת-הנפש, לא היה לו—בתור ספר שאינו עוסק בתורות פילולוגיות מדויקות—שום בטוי מיוחד בשביל מושג זה ולפיכך כלל את הגמול שלאחר-המיתה כלו, הרוחני כהחמרי, בבטוי "תחית-המתים".

באופן עוד יותר ברור וודאי חושב האמבורגר (3) למצא את המשפט המשיחי, העתיד להיות על הארץ אחר תחית-המתים, במשל הידוע, ששקמה האנדה ב-

(1) עיין: Vergeltung, Talmudische Realencyclopädie, II.

(2) עיין: Jewish Quart. Rev. 1889: עמ' 384.

(3) עמ' III, ערך Göttliches gericht.

רבי, המתוכח עם ידידו אנטונינוס (סנהדרין, צ"א ע"א וע"ב). על שאלתו של זה האחרון, מפני מה אין הגוף והנשמה נפטרין מן הדין אחרי שאין באפשרותו של כל אחד מהם לחטוא כשהוא לבדו, משיב רבי במשל של החיגר והסומא: כשם ששני אלה נענשים כשהם מורכבים זה על גבי זה, מפני שכך היו כשנגבו פירות מן הפרדס, כך הקב"ה שופט ומעניש את הגוף והנשמה אחרי שהוא שם להרכיב אותם יחד כמו שהיו בשעת החטא. בהרכבה זו, הקודמת להמשפט, רואה האמבורגר בנדאיות נמורה את תחית-המתים לגופות, בעוד שבאמת היא יכולה לרמוז גם על אחר-הגוף עם הנשמה באיזה אופן מסתורי לפני המשפט, הן את האדם תיכף אחרי המות. כי במשפט זה נכלל גם הגוף — לא יקשה לנו להראות מכמה מקומות בתלמוד. הכתוב בישעיה (מ"ח, כ"ב): „אין שלום אמר ה' לרשעים", מיוחס למצב הגוף אחרי המות (כתובות, ק"ד ע"א), ואת הקשר שבין הנשמה והגוף במשך השנה הראשונה אחרי המות, זמן העונש בניהינם (עדות ה', א'), אנו מוצאים בברייתא זו: „כל שנים עשר חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר י"ב חודש הגוף במל, נשמתו עולה ושוב אינה יורדת" (שבת, נ"ב ע"ב). כשם שהפרסים הקדמונים חשבו את הנשמה לקשורה בהגוף במשך שלשת הימים הראשונים אחרי המות ועל כן ערכו אז קרובי-המת את הצירמוניה „סראש" כדי להקל מעניויו הקשים ביותר בשעה שהוא עובר את הגשר קינבאד המוביל לעולם-הנשמות (שאַיאָסמ-לאַ-שאַיאָסמ, י"ז, ג'), — כך האמינו גם היהודים בתקופת התלמוד באחר-הנשמה והגוף ב"ב החדשים הראשונים שאחר מיתה; ובמשך הזמן הזה נשפט האדם ונענש בניהינם, שהיא נחשבת כעין דבר אמצעי בין הארץ והשמים (עירובין, י"ט ע"א) כדי שיעבור אח"כ לעולם-הנשמות, מהור מעוונותיו ומוזמן לחי עולם-הבא (קידושין ל"א ע"ב).

המשפט המשיחי האוניברסלי על הארץ, הנראה כאכסורד הנייני אחרי משפט היחיד שלאחר מיתה וצורפו באש הגיהינם, אינו נמצא, איפוא, מפורש בשום מקום בתלמוד (אין אנו עוסקים כאן בהמדרשים המאוחרים, ביחוד אלה, שנתחברו אחרי המאה השמינית כי הערבוביה, השולטת בהם במקצוע תורת החיים-שלאחר-מיתה, אינו מרשה לנו לקבוע בזה איזו שיטה מסוימת), שמשתדל לרַכֵּן יותר ויותר את העתיד האינדיבידואלי בשמים. בתור ראיה נאמנה לזה, שהתלמוד הסתפק במשפט הפרטי אחר המות והשתדל להפריד בין גורלו של היחיד ובין גורל האומה והעולם כולו לעתיד לבוא, יכולה לשמש העובדה, שתחית-המתים לגופות, אשר בספרי האפוקליפטיקה האחרונים, ברוך ועזרא ד', היא באה אחרי התקופה המשיחית ובשעת יום-הדין הכללי, הדין את החיים והמתים, — אינה באה בהתלמוד אלא לפני התקופה המשיחית (סוטה, מ"ח ע"ב), שאין עמה כל דין. זאת אומרת, שהאמונה בתחית-הבתים הגופנית, שחדרה אל תוך היהדות עם הספר דניאל בזמן שצרתה, הדעה של השארת-הנפש, עדיין לא היתה חוקה כל-כך עד כדי לפרנס בלבדה את הגמול הפרטי, אברה כבר בתקופת התלמוד את חשיבותה ותפקידה הראשון — להביא במשפט האוניברסלי גם ישני-עפר, ולא נשארה ביהדות הרשמית אלא בתור שריד במל ונושן בלי שום תעודה, שרק הקונטריוואטיזם הדתי מעקבו מלהכחד לגמרי. להתחיה הגופנית נשאר בהתלמוד רק מעין תפקיד דיקוראציוני, כדי להגדיל את כבוד התקופה המשיחית — שהיא טבעית ומושכלת בעיקרה, כמו שהוכחתי במקום אחר — ע"י החזון המסתורי הנראנדיווי של התחדשות החיים שנהבטלו. ולפיכך היא מוגבלת אצל התנאים של התקופה ההיא

ונשארה רק בשביל הצדיקים (קדמוניות, י"ח, א'—י"ג; סנהדרין, פרק חלק), בעוד שבספרי האפוקאליפטיים האחרונים, המשתמשים בה לתכלית המשפט האחרון, היא כללית ואוניברסלית. אין ספק, שהיה יותר הגיוני ויותר פשוט, אילמלא הרגישו את הצדיקים ממנוחתם כשהם נהנים מזיו השכינה בשמים וחיים חיים נשמות—הגמול העיקרי והנעלה של בעלי-התלמוד—כדי לשוב וללבוש את חמרם הישן וליהנות מן הטוב הארצי של התקופה המשיחית עד שובם שנית לשמים; אבל אין לשכוח, שאף ההשקפה הדתית היותר מושכלת עדיין אינה שיטה פילוסופית מודרנית והגיונית לגמרי, אלא היא סכום של אמונות שונות, שהן משהרשות זו בצד זו או זו אחר זו במפלגות שונות של העם ומקבלות כח דהי, אפילו אם הן עושות זו את זו למיתרות או אפילו אם הן מתנגדות זו לזו. ב„אֶסְכָּאטוֹלוֹגִיָּה“ ארצית ושמית כפולה לקחה לא רק היהדות התלמודית, אלא גם הדת הפרסית והנוצרית; הגיוניות ומודרניות בנידון זה נשארו רק דת בודהא מצד אחד, שנתנה עתיד לאדם רק בשמים בלבד, ודת מחמד מצד השני, שעשתה את התחיה הגופנית של המתים לעיקר.

וזהי השתלשלותו של העתיד הפרטי ביהדות ביחסו אל העתיד הלאומי. בתקופת התורה והנביאים נבלע עתיד זה לגמרי בעתיד הלאומי. בתור ערך לעצמו היא מתגלה לראשונה בספרות האפוקאליפטית. — רק ההפתחות ארוכה מרפה ומנתקת מעט מעט את המוסרות, המקשרות עתיד פרטי זה לאותו העתיד הלאומי, ששמש לו ימים רבים כמסגרת, ומעט מעט הוא מיוחד מדור לעצמו בחוג החווים האפוקאליפטיים וביחוד בספירות היהדות האופיציאלית, — עד שהוא נעשה סוף סוף בספרות התלמודית להתקוה המרכזית של הדת, כמש כמו בספרות היהודית-היוונית.

הַהֲדוּרִים אַחֲרֵי הַקִּיּוֹנָנִים .

כִּלָּל גִּדּוֹל אִמְרוּ בַּעֲבוּרֵת צָבוּר: „אִישׁ עַל מַחֲנֹהוּ וְאִישׁ עַל דִּגְלוֹ". כִּי אֵךְ בַּחֲלוּקַת הָעֵבֹדָה תִּלְוִיָּה הַצִּלַּחַת כָּל מַפְעֵל וּמַעֲשֶׂה, וּמֵה גַם בַּעֲבוּדָה, שֶׁבָּה צָרִיכִים לְהַשְׁתַּתֵּף כְּחוֹת צָבוּרִיִּים רַבִּים וּגְדוּלִים, רַעֲיוֹן צָבוּרִי אֵךְ אֹו יִמְצָא לֹו יִכּוֹלֶת לְצַאֵת מִן הַכַּח אֶל הַפּוֹעֵל, אִם כָּל גִּדּוֹל וְגִדּוֹל, שֶׁבַּעֲזוּרָתָם מַפְלֵס לֹו הָרַעֲיוֹן נִתִּיב בַּחַיִּים, מוֹצֵא לְעַצְמוֹ אֶת הַ„סְפִירָה" שֶׁלֹו, הַנִּכְוָנָה לְהַכְשִׁירוֹ לַמַּטְרָה הַכִּלְלִית. כִּלָּ כֹחַ יַעֲזוּר אֶת מַשְׁנֵהוּ, אִם רַק כָּל אֶחָד יִתֵּן מֵה שִׁישׁ לֹו כַּטְבַּעַל, מֵה שֶׁנִּמְצָא בְּגִדָּר יִכְלָתוֹ. אֲבָל אִוִּי אִוִּי לְהָעֵבֹדָה, אִם הַקְּבוּצִים הַצָּבוּרִיִּים, הַצָּרִיכִים לְקַחַת חֵק בְּהוֹצָאתָהּ לַפּוֹעֵלָה, מִתְאַמְצִים וּמַשְׁתַּדְּלִים לְהַבִּיאַל אֶל הָעֵבֹדָה הַכִּלְלִית מִמֵּה שְׁאִין לָהֶם, בְּאוֹפֵן שֶׁהַקְּבוּצוֹת מַחֲלִיפוֹת אֶת מְקוֹמוֹתֵיהֶן וְנִכְנָסוֹת זֹו לְתוֹךְ רִשּׁוּתָהּ שֶׁל חֲבֵרָתָה. עַל כֵּנוֹן זֶה הָרַעֵם הַמְּמַשֵּׁל=מְשָׁלִים הָרוּסִי, הוֹקֵן קְרִירָיוֹב, וְאִמְרִי: אִוִּי לְהַאֲוִּפָה הַתּוֹפֵר נַעֲלִים וְלֹהֵסִנְדֵּרֵל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה=נַחֲתוּם!

וְצִר לִי מֵאֵד לְהַעִיר, שֶׁגַם בַּעֲבוּרֵת הַצִּיּוֹנוּת אִנּוּ פּוֹנְשִׁים עֲרִיבִיב הַתְּחוּמִּים, וְעוֹד יוֹתֵר מוֹה—הַשְׁתַּדְּלוֹת מַצֵּד קְבוּצִים שׁוֹנִים, הַלְּקוֹחִים חֵק בַּעֲבוּדָה הַגְּדוּלָּה הוֹאֵת, לְהַתְעַטֵּף בְּטָלִית שְׂאִינָה שֶׁלָּהֶם, וְדוֹקָא בְּטָלִית שְׂאִינָם רְאוּיִים לָה כִּלָּל. אֲפֹשֶׁר שֶׁמְקוֹר הָרַעָה הוֹאֵת יֵשׁ לְבַקֵּשׁ בַּטְבַּע הָאֵדֶם, הַשׁוֹאֵף תְּמִיד אֶל הַשְּׂלִימוֹת, שֶׁעַל כֵּן מַשְׁתַּדֵּל כָּל אֶחָד לְכַסּוֹת עַל הַמַּגְרָעוֹת שֶׁבּוּ בּוֹה, שֶׁהוּא מִנְסֶה לְעִשּׂוֹת מַעֲשֵׂי אַחֲרִים, שְׂמָא יִצְלָחוּ הֵם בִּידּוֹ. אֲבָל אִיךְ שֶׁהוּא, אִם מַסְכָּלוֹת אֹו מִגְּאוּה וּגְדוּלָּ=לֵב, —שׁוֹרֵת הָעֵבֹדָה הַצָּבוּרִית מִתְקַלְקֶלֶת הַרְבֵּה עַל יְדֵי הָעֲרִיבּוּבִיָּה, שֶׁמְכַנִּיסִים לְתוֹכָהּ הַפּוֹעֵלִים, הַמַּשְׁתַּדְּלִים דּוֹקָא לְהַתְעַמֵּק בְּמַקְצוֹעַ שְׂאִינוֹ שֶׁלָּהֶם, וְסוֹף דָּבָר הוּא—שֶׁבְּמִקּוֹם לְהַרְחִיב וְלֹהֲגִידֵל אֶת הָעֵבֹדָה עַל יְדֵי הַתְּקַדְּמוֹת בְּלִיתִי=פּוֹסְקֶת, אִנּוּ רְוִאִים אֶת כִּלָּ הָעֵבֹדָה מִתְקַלְקֶלֶת וּמִתְנוּנָה וְהוֹלֶכֶת.

לְהַגִּישׁ בַּפּוֹעֵל אֶת הָרַעֲיוֹן הַצִּיּוֹנִי קִבְּלוּ עַל עֲצָמָם קְבוּצִים צָבוּרִיִּים שׁוֹנִים, שֶׁהֵם בְּכִלָּסֵם שְׁנִים: הַקְּבוּץ הָעֵבֶרִי שֶׁבְּמִזְרַח אִירוּפָה וְהַקְּבוּץ הָעֵבֶרִי שֶׁבְּמַעֲרָבָה. לֹא הָרִי הַחֵקֵק, שֶׁהִיתָה יִכּוֹלָה לְקַחַת הִיהָדוֹת הַמּוֹזַרְחִית בַּעֲבוּדָה הָאוֹמִית, כֹּהֲרִי הָעוֹרָה, שֶׁהִיתָה לָנוּ רִשּׁוֹת לְקוֹת מֵאֵת הִיהָדוֹת הַמַּעֲרָבִית בַּעֲנֵין הַצִּיּוֹנוּת; הַצֵּד הַשּׁוֹה שֶׁבַּשְׁתִּיָּהֵן—, שֶׁכָּל אַחַת וְאַחַת הִיתָה צָרִיכָה לְעוֹזֵר לְחֲבֵרָתָה וְלֹהַבִּיא עַל מוֹבַח הָרַעֲיוֹן הָלְאוּמִי אֶת מִישֵׁב כְּחוֹתִיָּה, בְּנִי עִמָּנוּ בְּמִזְרַח=אִירוּפָה, שֶׁהֵם רֹיב=מִנִּין וְרֹיב=בִּנִּין שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל כַּמּוֹכֵן הַמַּסְפְּרִי וּבִיחָם אֶל הַקּוֹלָטוּרָה הָאוֹמִית, הִיוּ צָרִיכִים לְהַבִּיא אֶל הָעֵבֹדָה הָאוֹמִית, קוֹדֶם=כִּלָּ וְיֹוֹתֵר מִכָּל, אֶת הָעוֹשֵׁר הָלְאוּמִי, שֶׁנִּשְׁאָר לְעִמָּנוּ לְפִלְטָה גְּדוּלָּה. הֵן הַצִּיּוֹנוּת שׁוֹאֲפֶת לְהַחֲיוֹת אֶת

עם ישראל, ותחית העם הלא תבא רק כאשר יתעוררו גם הכחות הרוחניים, מורשת העם מדור דור. צריך היה להוציא מבית-גנזיו של העם את ההון הלאומי, שעמנו שמר עליו בכל ימי גלותו וחשך אותו לימי טובה, לעת שתבוא תקותו מעולם, ואז יביא ויניח את ההון הזה, את שארית הקולטורה שלו, לאבן פנה לִיָּסֵד ממנה את ההיסטוריה החדשה שלו. והשארית היקרה הזאת ספונה וטמונה בערי-ישראל המזרחיות. שם יש עוד בתים רבים לתורה, שם עוד יונקת הספרות הלאומית וְרָחָה ממקורה, שם עוד לא נמחו הרשומים הלאומיים של עמנו ושם עוד מתהלכת הלשון הישנה של העם. בלי כל אלה, בלי עזרת ההון הלאומי הזה, אי אפשר היה גם לחשוב על תחית הלאום. ואת כל אלה אפשר היה לדרוש מאת היהודים במזרח-אירופה.

יוצרי הציונות החדשה דרשו, אמנם, את כל אלה מן היהודים שברוסיה ופולין. ונוסף לזה דרשו מאת הפועלים שבמזרח להביא אל שדה העבודה הלאומית, במובן החדש אשר יצרו, את השדרות הרחבות שג עמנו, את הקהל הגדול אשר לנו, שהרי היהודים המזרחיים רבים הם גם במספרם. על צד האמת, היתה הדרישה הזאת, שדרשו מאת המזרחיים אחיהם שבמערב, מיוסדת על הידיעה הקלושה והלקויה, שהמערביים, אשר נתרחקו כבר מעל עמם, יודעים את מצב-עניינינו ואת הלך-נפשו של המון בני ישראל. המערביים אמרו, שאם רק יכירו וידעו, כי המונים המונים מבני עמנו נשבעים לדגל הציוניות, אז יהיה להם אות ומופת ופתחון-פה לדרוש את זכות לאומנו בארצו. אבל אילו הכירו וידעו אחינו שבמערב את השקפותיהם של ההמונים שלנו על עתידות הלאום ועל תקותו, שלא התיאש מהם אף רגע, אז לא היו דורשים איתות ומופתים על התמכרותם של ההמונים שלנו לרעיון התחיה, רעיון הציוניות. כי מה הם השקלים והמניות, אשר בני-עמנו שוקלים וקונים לאות על ציונותם, לעומת האמונה הגדולה וההכרה העמוקה השוכנות בקרבם, כי יום-גאולה ללאומנו יבוא ואף אם יאחר נחכה לו! ואולם יוצרי הציוניות, שבאו אל העם ובשם העם אף כי היו רחוקים ממנו, דרשו מאתנו המזרחיים, כי נתן להם קִמּוֹן גדול של שוקלי שקלים וקוני מניות. ואנחנו הבאנו להם רבבות שוקלים ואקציונרים, למען ידעו כי כחנו גדול.

זאת היתה חובת אחינו המזרחיים בעבודת הציוניות וכך מלאו אחריה. ואחינו שבמערב מצרם היו צריכים להביא את כל אשר ביכלתם הם, על משואות שברי קולטורה לבר לא ישוב לתחיה עם, שהוא גולה מארצו זה אלפים שנה. נחוצים עוד תנאים ידועים ואמצעים מוכרחים, שאינם בקרב היהודים המזרחיים וישנם בקרב היהודים המערביים. כי לאלה האחרונים האירה ההצלחה פנים. זה שנים רבות הוסר עול הגלות מעט מעל צוארם, והם חיים עתה באטמוספירה של חירות ידועה, מדינית וצבורית. בתנאים כאלה למדו להתהלך קוממיות, להתייצב במקום גדולים ולסדר את עניני הצבור במשטר נכון; בעוד אשר אנחנו, יהודי-המזרח, היושבים במחשכים ונכונים תמיד אל כל מכשול ופגע, אל כל רוח מצויה ושאונה מצויה, לא יכולנו לכונן את מפעלינו הצבוריים בסדרים נאותים. נוסף לזה, הנה המצב החמרי הטוב, שאחינו במערב נמצאים בו, היה מחייב אותם לקחת על עצמם את כל האחריות החמרית של התנועה הלאומית. ובכן היו אחינו

המערביים מחויבים, בעבודה הלאומית המשותפת, לכוון את כל האורגניזציה הציונית, לסעדה ולשכללה משנה לשנה, למען תגדל ותחזק במרוצת הזמן, עד אשר תקיף את כל חלקי העם מסביב, אחד לא נעדר. המערביים היו מחויבים להרחיב את הרעיון הציוני ולהפיצו בין כל שדרות העולם הגדול אשר מחוץ לבני-עמנו, לעשות את דבר-תחיתנו קנין כל העולם, למען יכירו וידעו כל יושבי תבל את תקותנו, גדלה וערכה. הלא אך בין המערב נמצאים אנשים מוכשרים לעבודה המדינית שבציוניות: לבוא במשא ומתן עם הממשלות והספרות השונות, שגורר הציוניות תלוי בהן במדה ידועה; אנו, המזרחיים, לא נתחנכנו לעבודה כזאת מנעורינו ואין בנו בח להתיצב לפני מלכים ושרי-מדינה בענין גדול ואחראי כדבר תחיתנו הלאומית, ובנוגע לכל האמצעים החמריים, שבאליהם לא תוכל תנועה גדולה ונכבדה כזו להתקיים ולהתרחב אפילו שעה אחת, הלא מובן היה מאלי, כי לא בני-עמנו המזרחיים יכולים להספיקם. עמנו יושב-המזרח הוא עם עני ואביון, שאינו יכול להספיק גם את צרכיו יום-יום ועל כל צרה שלא תבוא הוא מוכרח לפשוט יד ולקרוא לנדבות אל אחיו המערביים; ומאין ימצא את האמצעים החמריים הנצרכים לעבודה לאומית, שאמנם מכיר הוא בנחיצותה, אם כל עמלו לחי-שעה ומאומה לא נשאר לו לצרכי חי-עולם? הן גם בצעדים הראשונים, שצעדו יהודי-המזרח בענין ישוב ארץ-ישראל, לא היו יכולים עמוד, לולא נמצא להם מושיע ונדיב ידוע במערב, — ואף כי בתנועה לאומית גדולה וכבירה כהציוניות המדינית.

אדה הם הגבולים הטבעיים בעבודת שני הקבוצים, שהתאחדו לשם הרעיון הלאומי שלנו, מובן, כי אין גבולים אלה מדיקים ומסימנים לא רק במובן הגיאוגרפי בלבד, ותחומים אלו יכולים היו בזמנים ידועים לינוק זה מזה; אבל בעצם הדבר, צריכים המחנות והדגלים להיות מובדלים ומצוינים, וכל קבוצ וקבוצ צריך היה לשמור על עבודתו המיוחדת לו על פי יכולתו וטבעו, אבל באמת, אך התחילה העבודה, — וכל קבוצ השתדל ליכנס לו לתוך רשותו של חברו, אל הועד-הפועל הציוני הביאו אחינו שבמזרח לא את ראשי הקולטורה הלאומית אשר בתוכם, אלא עסקנים צבוריים ממנים שונים, וגם זה אך מעט מאלה שיש להם הנסיון הנצרך לעבודה לאומית-כללית, רבים מחברי הועד הפועל לא ידעו, להרפתנו, גם את הלשון הלאומית שלנו, וכל מי שהתפרסם בחוגי הצר או הרחב לדבר בקהל והאמין באיזה אופן בתחית ישראל, הרי היה כבר מוכשר להיות מורשה של הועד-הפועל, מובן, כי מלבד שמורשים כאלה לא יכלו להביא אל תוך התנועה את החלק הקולטורי, שהיה צריך להעשות נשמת תנועתנו הלאומית, אפילו לא תמכו בדרישות הסופרים העברים מן הצד, שעוררו את מנהיגי הציוניות על המשנה הגדול, שהם שונים בהתכחשם לעבודה רוחנית בתנועתנו. קהל-הקוראים זוכר את התיחסות הקונגרסים אל כל העבודה הקולטורית, את הענין, שפענו ראשי הציוניים לעבודה זאת, את הועדים השונים, שהיה כל קונגרס וקונגרס בוחר, כביכול, בשעה חמופה ושלא היה הועד-הפועל נותן לפניהם אחר-כך שום עבודה ושום אמצעים, ושעל כן לא היה להם שום ערך בתנועה הציונית, והמורשים המזרחיים, באי-כח של הקבוצ המזרחי, שכל חוגו וכחו היא הקולטורה העברית שלו, היו עומדים מרחוק ולא היו שמים לב לזמן את המעות הזה, את כל כחותיהם הראו המורשים המזרחיים בהרבותם

שוקלים וקוני-מניות וחברי האורגאניזציה הציונית מתוך יהודי-המזרח, ועל כן זיו המורשים עצמם נבחרים לוועד-הפועל הגדול לא לפי ערכם בתור בעלי ידיעות עבריות מרובות, אלא לפי גבורת לשונם וכחם לאסוף סביבם שוקלים וחברים בהסתדרות הציונית. הנה כי כן עברו שנים וקונגרסים—והציוניות הרשמית לא נקפה אפילו אצבע קטנה בעבודה הקולטורית העברית, לא בארץ ישראל ולא בחו"ל, וגם המוסדים הקולטוריים, שיסדה היהדות המזרחית לפני לדת הציוניות המערבית, התנונו והלכו, כי מעט הכחות שהיו לנו נשתקעו בציוניות החדשה, שדרשה מאת כהניה עבודה תמה, עבודה-כללית, בלי השאיר שריד לענין אחר. והמירשים האלה השתדלו בכל יכלתם, כי ירבה העם המזרחי לתת מכספו לטובת המוסדים הציוניים, כדי שיראו המערביים את ההמון הישראלי במורח משתדל להחזיק את הוועד-הפועל ומוסדותיו, כמובן, אינו קיבל על דמי המניות, שהוציאו אחינו המזרחיים, ועל שאר הנדבות, שנתנו ונותנים לטובת ענין הציוניות; כי מלבד שהסכומים האחרים, שעמנו במורח מאבד לצורך ושלא לצורך, לרצונו ושלא לרצונו, הם מרובים מן הסכומים, שהוציא לטובת המוסדים הציוניים, סוף סוף טוב עשו המזרחיים, שהביאו חלק מכספם והשקיעו אותו באוצר הלאומי הכללי. ואולם מוזכר אנכי את העובדה, שהיהודים המזרחיים הביאו את רוב הסכומים של המוסדים הציוניים, בעוד שבאמת היו היהודים המערביים צריכים להיות נותני ההון החמרי, כאשר בביתם הון ועושר והמזרחיים גוננים בדברים חשובים אחרים. מפני שהיהודים המזרחיים לא שמרו את תפקידם להביא אל אוצר התנועה הלאומית את משמרת ה' אשר שמרו—את הקולטורה הלאומית, נתקיימו בהם דברי חכמינו: „כל הפורק מעליו עול תורה נותנים עליו עול דרך ארץ. וכשם שלא שמרו אחינו המזרחיים להביא אל התנועה הלאומית את רכושם הטבעי שלהם, כך תעו מן הדרך גם המערביים. הם לא שמו לב אל סדור הכחות ולא השתמשו בכל המוסדות הלאומיים, שהיו נמצאים וקיימים בעמנו, כדי להביא את זרם התנועה אל תוכם, ואורגאניזציה מאוחדת, אשר תבריה בן הקצה אל הקצה את כל היהודים הלאומיים, לא ידעו לברוא. על כל קונגרס היתה שאלת האורגאניזציה נדרשת כמין חומר, ולעומת שתעלה בן תרד השאלה, וכל תוצאות לא היו לדרשות אלו. את רוב כחותיהם הקריבו המערביים כדי לפאר את הקונגרסים ולעשות בזה פרסום להרעיון הציוני, פרסום גדול כלפי חוץ—וא יותר. בנוהג שבעולם, פרסום מביא לידי קבוצת-הכחות, קבוצת-הכחות מביא לידי פעולות ומעשים, ובפעולה ומעשה מתגשם סוף הרעיון העיקרי. אבל הציוניות בראה את הפרסים, —ותעמוד מלדת, וכפי הנראה גם ההשתדלות, הדיפלומאטיות, שהיו עוד נוהגות ותפסו מקום חשוב בזמנו של הרצל המנוח, שהיה ראוי ומוכשר למקצוע זה, גם אלה היו, על פי רוב, יותר לשם פרסום בעלמא מאשר לשם תועלת מוחשית. ואף גם זאת: הצעדים הדיפלומאטיים של מנהיגי הציוניות נעשו לא ברוח הרעיון הציוני, שהוא בעיקרו אך דרישה יושר ומשפט לעם רציף-משפט, אלא באופן הנהוג בעניני מקח וממכר: זכיה לאומיות במחיר כך וכך מיליוני פראנק, וזהו סוד הצלצול ב„איסתרא דלנינא“. במטבעות הפאנק, ובגלל זה השתדלו הציונים להרבות את סכומי הפאנק, אף על פי שכל היודע את מצב ישראל בעמים ומצב ארץ-ישראל יכול היה להבין בנקל.

שכשם שאי אפשר לרכוש את ארץ ישראל בשמינית הון-הבנק הנמצא בידנו, כך אי אפשר יהיה להשיג את מטרת לאומנו אף אם יגדל ההון הנאסף פי שמונה, והחלומות על דבר ה"משארטר" הנקנה בכסף גרמו לנו, כי גם כמעט הכסף, אשר אספנו לאוצר הציוניות, כמעט שאין אנו עושים דבר להכשיר את הדורות ואת תנאי הארץ לקראת תחיתנו. יוצא מזה מוסר אחד, החברה האנגליה פלשתינית בא"י; אבל חוץ ממה שגם המוסד הזה עודנו חסר הרבה, הלא ידוע הדבר, כי אך בעמל רב הצליח בידי עסקנים אחדים, הוציא מאוצר הציוניות את הסכומים לטובת האפ"ק.

והעבודה הדיפלומאטית, המחוסרת רעיון היסטורי וחוק-צדק ויושר-עמים, הביאה את מנהיגי הציוניות עד אבן-הנגף, שכמעט דתנפצה אליו תנועתנו – עד אונגאנדה, וענין אונגאנדה הוליד את מועצות המורשים בחרקוב, ואחר-כך מת המנהיג, יוצר הציוניות, בלי יומו, מתנאש ומלא יגון ואנחה, ואנדרלמוסיא באה בכף עניני התנועה. כי במשך זמן התנועה שעורר לא נוצרה עוד שיטה מסוימה בעבודת הציוניות וכל "אתחלתא דגאולה" לא נעשתה; ולפיכך לא נמצא בין עוזריו איש, שיוכל למלא את מקומו. בבית רבי נוהגין, שהראוי והמוכשר בין התלמידים עולה על כסאו אחריו, והללם בנידון שלפנינו תלמידים לא היו, או רבו האנשים אשר התנשאו למלך, ועל כן מלאו לפי שעה את ידי הגבאי, שהיה מצוי אצל הרבי וידוע לחקות את מנהגיו, לנהוג את הנשיאות. התנועה הציונית נשארה, על צד האמת, בלי כל מנהיג, וכל אחד מן המורשים מרגיש בלבו, כי לא נופל הוא מן האיש היושב על כסא המנהיג. ומאז החליפו וערבבו את תפקידיהם גם המורשים וגם הקבוצים השונים. והאורגאניזציה הראשית, מבצית יכלת לעשות מה שעשה הרצל בשעתו, מתעסקת בהוצאת עתון אשכנזי, שאין לו קוראים כמעט גם מתוך המפלגה, ומוציאה את מעט הכסף, שהיא מאספת או שאספה בימים הטובים, על ענינים "חשובים" כענין העתון היהודי האנגלי. והיא מוציאה סכומים גדולים לפי ערך על החזקת ההנהגה של הבאנק בלונדון, בעוד שבאמת עתה יצא הדבר מכלל ספק, כי תפקידו של הבאנק הלאומי הזה הוא לפי שעה רק-העבודה בארץ ישראל, ובכן די היה לו בלונדון בלשכה קטנה, שאין מוצאים עליה עשרות אלפי רובל. אבל המורשים המשיגים על הבאנק הלאומי עינם צרה כמעט בעבודת המחלקות שבא"י, וכל השתדלות להרבות שם במחלקות של הבאנק נדחית באמתלאות שונות, וכמו-כן לא מצאה האורגאניזציה הראשית לטוב לפניה להתעסק בארץ ישראל באיוו עבודה ריאלי שיתהיה, כי כל עבודה כזו היתה מרפזת סביבה את הכחות הנמצאים בתוך הארץ, ואז היה כל תפקידם של רוב הדירקטורים והמנהיגים מיותר לגמרי. על כן מתנגדים כל אלה בכל תוקף לכל השיטה של העבודה הריאלית בא"י, אבל מבצית יכולת להתקומם נגד ההגיון ונגד המעשים המוכחים, בחרו המנהיגים לשון ערומים, וכאשר בא אוסישקין אל הקונגרס האחרון, ולפניו

(*) אמנם, דעת הקהל הציקה להדירקטוריום, וזה היה מיכר לשום קץ לעסק זה ולהכרית, שיושב הכסף; אבל העובדה עצמה, שענין כזה היה אפשרי, חשובה היא מצד עצמה.

עברה קריאה במחנה הציוניים: „מי לעבודה ריאלי בארץ ישראל--אלי!“ - מהרו המנהיגים לקרוא אל העם מעל במת הקונגרס: כלנו בעד העבודה הריאלית בארץ ישראל; אבל הרי גם אנו בקרנו לפני הקונגרס השמיני את ארץ אבותינו ושהינו בה שבועות אחדים, על כן יש לנו רשות לשפוט, איזו עבודה היא ריאלי ורצויה, ואיזו עבודה היא בלתי-ריאלית ואינה רצויה, וקריאה זו, שקראו: „כלנו מסכימים לפעולות ממשיות בארץ!“ - הועילה להמנהיגים לנחול נצחון על רוב הקונגרס ולהדוף מפניהם את האיש, שדרש עבודה ריאלי באמת ובתמים. וכך „טהרו“ את ההנהגה הראשית מן המורשים המזרחיים. כי עתה יהיו כל עניני הציוניות נחתכים על פי המערביים לבד, וגם בעניני הפאנק ימשלו המערביים ממשלה בלתי-מוגבלת, כי הדירקטורים המזרחיים הם אך עבדים נרצעים לנשיאי המערב, ואת כל אשר יאמרו אלה - יעשו.

וצריך להודות, שהנצחון, אשר נוצחו המזרחיים בימי הקונגרס האחרון, היה לפי מעשיהם של המזרחיים. הם באו על שכרם, שקבלו אותו משלם. זאת היתה להם תחת אשר שכחו את עניני-הציוניות הריאליים, והלכו אחרי ההבל להלסינגפורם, וקבלו עליהם ועל הציונים עבודה זרה, ועוררו שאון ומהומה וריב בין אחים. קראתי את כל הדברים, שנכתבו להמליץ טוב ע, ההחלטה ההלסינגפורסית, אזני שבעה לשמוע את הדרשות של ז'אבוטינסקי בזכותה של ההחלטה, - ובכל זאת תג אני ולא אדע גם עד היום: מה ענין הציוניות אל הדומה הרוסית, ולמה מחויב דיפושאט יהודי להיות רוקא מן המפלגה הציונית. מטעים אני את הדברים „מן המפלגה“. כי באמת יש הרבה יהודים מאמינים בתחית עםם בארץ אבותיו, שאינם שוקלים שקל ואינם קונים מניה ובכלל אינם נושאים בעול המפלגה הציונית, ולפיכך אף אם שבע ביום תאמרו לי, כי בני עמנו מחויבים לשלוח צירים אל הדומה רק מקרב הציוניים, אף אם תרבו להביא ראיות והוכחות על זה, - הרושם האחרון יהיה אחר: ההבדל הוא באנשים וגא במפלגות, אתם רוצים להחזיק בידי פלוני מפני שהוא בן מפלגתכם נגד אלמוני, שהוא אינו מן המפלגה. וכאן הבן שואל: באיזו זכות ועל יסוד איזה משפט היתה המפלגה רשאית להשתמש במלחמת הבחירות להדומה הרוסית בכל כלי מלחמתה, שנבראו אך לטובת הרעיון הציוני ולא לטובת האיש הפרטיים? באיזו זכות ועל יסוד איזה משפט נשלחו כל אנשי-המלחמה של המפלגה הציונית ברוסיה להלחם מלחמות הבחירות כמו שהוחלט בהלסינגפורם? והעבודה המדינית הזאת, התעמולה, שעוררו הציוניים לרגל ה„הפלאטפורמה“, שהמציאו באספה הפינלאנדית, מלכוד שעלתה להציוניים בהוצאה מרובה אולי נגד היושר ושלא על דעת המנדרים, עוד הפרידה בין המורשים, חברי הועד המרכזי של האורגאניזציה הציונית ברוסיה, ואך נראה הנגע-פירוד-הדעות בין חברי הועד הפועל שבמזרח, מהרו הקנאה הפעוטה ושנאת-החנם וההתחרות לא לשם שמים והרדיפה אחר הכבוד המדומה ושאר התולעים הקטנות, אשר זה כחן לכרכם ולקסם, - לערות עד היסוד את הועד המרכזי. והמערביים הרגישו בזה בימי הקונגרס ומהרו להשתמש בפירוד-הדעות, שהיה בקרב המזרחיים פנימה-וינצחו את האורגאניזציה המזרחית, לקיים מה שאומר הרומי: „הפרד ומשול!“

והקונגרס נסגר תחת רושם מדכא מאד, בשעת פתיחת הקונגרס עוד היה

רגע, שבא הרמיון ונשא אותנו על כנפיו ואנחנו חוינו מחוה נביאים: מעל כל הנאספים עומד גדול מאחיו ושער ראשו כסף טהור, והוא נשפט בעמים ובממלכות באף ובחמה ובקצף גדול; ויש אשר דמינו, כי החמה, אשר ישפוך הנביא בועם אפו, תבוא ותגיע עד היושבים בהאג בועידת השלום. אך זה היה חזון-רגע, רגע אחד... ואחר כן, כאשר עברו תשעה או עשרה ימים קונגרסיים, והשעמום של עבודה בטלה היה גדול, והגיעה שעת-הנעילה של הקונגרס, — לא היה כל מקום בלב הנאספים לתקוה חזקה, כי עבודת הלאום תמשך עוד על ידי אלה... וכאב נורא שם מועקה בלב, וראנה נוראה אכלה אותו: האומנם תהרס כל האורגאניזציה אשר יצר האדם הגדול? והאומנם אמת הוא, שכל העם הזה הוא אך —

עֲלָה נוֹבֵל מַעַץ, אֲזוּב עוֹלָה בְּגֵל,
גִּפֶן בּוֹקֵק, צִיץ מֶקֶד — הִי־חִינּוּ הַפֶּלֶא?
האמנם

גַּם בְּתִקְלַע הַשּׁוֹפָר וּבְהִנְיָא הַגָּם
עוד יש מקום לשאלה:

הִי־תַעֲוֶרֶר הַמַּת? הִי־דַעְוָה הַמַּת?

ואחרי שהודיע הנשיא, שהקונגרס תם ונשלם, ואחדים התעוררו וזכרו את שיר „התקוה” ונתנו בשיר קולם, — אז עוד נבר הכאב שבעתים. לא קול ענות תקוה ותוחלת, לא קול מעורר לעבודה, לא קול הנאספים כקול איש אחד נשמע באולם, כי אם קולות בודדים, חלשים ובלתי-בטוחים בכח שירתם, ואז פחד לבנו, פן יקום אחד מן הנאספים ויתן קולו בכבי ויחנה נכאים:

אֲבָדָה, אֲבָדָה תִּקְוָתֵנוּ, —
זאת הַתִּקְוָה הַנּוֹשָׁנָה...

אך גם שירה גם קינה לא היתה: היתעורר המת? הירדעו המת?..

* * *

*

ומה יהיה אחרית החזון?

המערביים נצחו את מנהל הציונים המורחיים, ותופשי האורגאניזציה הציונית שבו שִׁבְעֵי-רָצוֹן מהאג. אין כל ספק, שהאדונים האלה לא יעשו גם עתה דבר בארץ-ישראל, כי חביבה להם נסיעה אחת לאיוו עיר-מלוכה מכל עבודה ריאליט בארץ אבותינו. ביותר אין האנשים האלה מבינים כלל את ערך העבודה הקולטורית בענין תחית עמנו, וידוע הרבר, כי כמו ממלכתות כפירים אפשר להציל מן הקיפה הציונית איזה סבום לשובת מוסד קולטורי, גם את הפאנק הציוני בא"י לא יחזיקו, אף על פי שהודיעו הרבה פעמים מעל במת הקונגרס את החלטתם להרבות בפעולות ומעשים בארץ. יודעים הם הראשים את נפש הקהל הציוני, המוחא כף ומעורר שאון ושובח את כל ההבטחות, שאפשר לַהֲתֵל בו כְּהִתֵּל בילד קטן. מקרב המורחיים היה איש אחד, אשר לא היה נותן להוליכו שיִלָּל, והיה שומר

על עניני הרעיון, והאיש הזה לא נתן לישון. ואולם מפני שהיה האיש ההוא זורק מרה בכל הנחשלים מבני-לוינו, ואת דרכו שלו היה כובש מבלי שים לב אל כל מפריע, ומפני שהמפלגה הלכה לנוע על ענינים לא-ציוניים ונתנה לקחת את לבה בהבטחות המנהיגים, — יצא האיש ההוא מתוך הועד הפועל המצומצם, וידי הנשיאים החדשים הן עתה בלתי-אסורות לעשות כל מה שימצאו לטוב לפניהם.

אבל למרות המצב הזה — החיים בארץ ישראל מתעוררים, מתעוררים בעוז ועצמה, ומאשר לא יחכו תופשי האורגאניזציה הלאומית — יבואו כחות לאומיים עבריים, והכחות האלה יכריחו אותם להביא את כל קרבנות העם אל הארץ, אשר בה שָׁם ישראל את תקותו הלאומית. על אפם ועל חמתם יבואו תופשי האורגאניזציה הציונית את כל אשר יִשְׁאָר בידם מכספי הציוניות לארץ ישראל, וסוף סוף את כל מעשיהם יצמצמו בענינים ריאליים בארץ. המוסדות החדשים, המתכננים בארץ ישראל, הן במקצוע הקולטורי כמו „בצלאל“ והגימנסיה העברית, והן במקצוע חרושת-המעשה והמסחר, — כלם ידרשו את עזרתם של הציוניים, ולא מאת המנהיגים את הציוניות הרשמית יצא משפט העזרה הנחוצה, כי אם מאת דעת-הקהל בארץ-ישראל. לאט לאט מתקבץ שמה, בארץ תקותנו, קהל, ובקולו תשמעו, לו חֲכָמָהם וידעתם עת ומשפט לחפצי האום, והייתם נאמנים לדגל תחיתנו, כי אז הלכתם לפני העם, והאורגאניזציה הציונית היתה ראשונה לכל דבר-התחיה בארץ ובחוצה לה. הלא לכך נוצרה! אבל יען כי עזבתם את דרכי העבודה הלאומית, ותלכו אחרי ההבל והפרסום, ותבזו את דבר העבודה בארץ והעבודה להכשרת הדור, — לכן אחרונים תהיו לכל עבודת תחיתנו. מאית ואלפים יתקבצו בארץ ישראל ויהיו לרבבות, והם יבנו את הארץ ואת האום, ומאלה תצא פקודה אליכם ואת אשר יטילו עליכם תעשו.

תשועת הציוניות תבוא לא מן הציוניים, כי אם — מציון.

פלוני •

אברהם'ל הסנדלר .

(ציור)

מאת ב. שפיר .

— טוֹזֵק שבמוֹזִיקים! מַה אַתָּה מִנְקֵשׁ, מַה אַתָּה הוֹלֵם שֵׁם, בַּעַל מִלֵּאכָה שְׁלִי? ! אֵין אַתָּה חֹסֵר אֵלָא כִנּוֹר? ...

כִּךְ קִרְאָה גִיטִיל, כִּשְׁהִיא יוֹשֶׁבֶת עַל הַמִּטָּה בֵּין שְׁלֹשָׁה יִלְדִים שְׂכּוּבִים וַיִּשְׁנִים לְאוֹרֶךְ וּלְרוֹחַב הַמִּטָּה, וּשְׁפָכָה חֲמַתָּה עַל יוֹסִילִי שְׁלֵה, "בַּחֹר" בֶּן שְׂמֵנָה, שֶׁתִּקְפְּהוּ יִצְרוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ כִנּוֹר, וְהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָלִי אֲבִיו, פּוֹסֵל וּמְקִישׁ, וּמִרְבֵּה אִשְׁפָּה בְּבֵית .

וְהָאוֹמֵן הַקָּמֵן אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ כָּלֵל לַגַּעֲרוֹת אִמּוֹ, עֵינָיו וּלְבּוֹ בַּעֲבוּדָתוֹ, וְהוּא פּוֹסֵל וּמְקִצִּיעַ וּמְקִישׁ וְעוֹסֵק בַּ"מִלֵּאכָה" בְּכַבֵּד-רֹאשׁ וּבַעֲיוֹן גָּדוֹל, כֹּזֵה שְׁעוֹשָׁה בְּמִלֵּאכַת חוֹבָה, מִלֵּאכָה הַצְרִיכָה לְנוֹפֶה .

וּרְמֵמָה בְּבֵית . מִן חֲשַׁכַת הָרְחוֹב נִשְׁמָעוּ מַפְטוּפֵי גֶשֶׁם וְתַעֲלוּלֵי הָרוּחַ בַּצִּמְדִּים הַמַּעֲשָׂנָה . מִתּוֹךְ הָאוֹר הַלְקוּי הִיוּצָא מַעֲרֹב בַּעֲשָׁן מִן הַעֲשָׂשִׁית שֶׁבַחֲדָר, מִתְּגַלִּים לֶךְ דְּלָפְקֵי שֶׁל סַנְדְּלָרִים אֲצֵל הַחֲלוֹן וְכָל מַכְשִׁירָיו . כִּנְגָדוֹ אֲצֵל הַקִּיר— דִּרְגָשׁ שֶׁצְּבוּרִים עָלָיו מְנַעֲלִים קְרוּעִים, אֲמוּמִים מְכַל הַמִּינִים וּסְמֵרָמוּמִים מִתְּשִׁמִּישֵׁי הַבֵּית, שִׁילָד בֶּן הַטֵּשׁ נִפֵּל עֲלֵיהֶם וַיִּישָׁן .

וְשׁוֹב מִתְּגַלָּה לֶךְ מִתּוֹךְ אוֹתָהּ הָעֵרְבוּבִיא : אִשָּׁה כֹּבֶת שְׁלִשִׁים וְחֲמִשׁ, הִיא גִיטִיל, שִׁיוֹשֶׁבֶת עֲצוּבַת-רוּחַ עַל הַמִּטָּה, וּפּוֹקֶחַת עֵינִים רַחְכוּת לַהֲוֹךְ הַחֲלָל הַמִּטְוִשְׁטֵשׁ שֶׁל הַחֲדָר . וַיֵּאָה הָעֶצֶב לַפְּנֵיהַ הַחֹרִים וּמוֹסִיף לָהֶם חֵן .

מִתּוֹךְ הַפְּרוּדוֹר נִשְׁמָעוּ צַעֲדִים שֶׁל "בֶּן-בֵּית" . גִּיטִיל הִרְגִּישָׁה בָּהֶם, וּפְנִיָה נִשְׁתַּנּוּ בַּמִּקְצָה . נִפְתַּחַה הַדֶּלֶת וְנִסְגְּרָה .

— וְכָל-כֵּךְ אַת דּוֹאנֶת, אִשְׁתִּי? הִילֶךְ בִּרְכַת עֶרֶב מְשָׁלִי, וְהִנֵּי לִי שְׁנָה טוֹבָה מְשֻׁלָּךְ, וְאַל תִּדְאִגִּי . הֲלוֹאִי שְׁנָהא בְּרִיאִים וְשְׁלָמִים! הֲרִי צְרוּת וּפְנֵעִים, בְּרוּךְ הַשֵּׁם, יֵשׁ לָנוּ, כַּמֵּאֵמֶר הַחֹכֶם, דִּי וְהוּתֵר—וְמָה לֶךְ עוֹד, שְׂמִיא שְׁבַעוֹלֶם... כִּךְ קָרָם אֲבִירָהּ סַנְדְּלָר אֶת אִשְׁתּוֹ, כִּשְׁנַכְנֵם לְבֵיתוֹ מְפוּחַ כָּלִי מִי-גִשְׁמִים וְנוֹשָׂא הַחַת בִּית־שְׁחִיו זֶז בְּתִי-שְׁשׁוּקִים שֶׁל מִגְפִּים יִשְׁנִים .

— שְׂמָעִי נָא, גְּדוֹלְתִי!—שׁוֹפֵעַ הוּא בְּדַבּוּרִים, כִּשְׁהוּא זוֹרֵק אֶת בְּתִי-הַשְׁשׁוּקִים עַל שְׁלַחְנוֹ וּמִשְׁלִיל מֵעַל כַּתְּפָיו אֶת בְּרִנְסוֹ הָרְטוּב—כִּמְה פַּעֲמִים אִמְרָתִי וּדְבָרָתִי וְגוֹרָתִי עָלֶיךָ, שְׂאִמּוֹר לֶךְ לְדֹאגוֹ בְּלֹא כְּלוֹם . שׁוֹמַעַת אַת? בְּלֹא כְּלוֹם! לְמַדִּי מִכַּעֲלֶךְ, שִׁיחִיהָ לְאוֹרֶךְ יָמִים טוֹבִים, אֲמֵן... וְאִדְרָבָה, שׁוֹאֵל אֲנִי אוֹתְךָ: בִּשְׁבִיל מַה אָתָּה "מַחֲמִצָּה" פִּנִּיךְ? בִּשְׁבִיל מַה חוֹמֶמֶךְ שְׂרָוִי בְּרָגוֹ עַל שְׁפָתֶיךָ! כְּלוֹם מַה אַת חֲסֵרָה— נִפְשׁ בְּמִנְדוּרְתְךָ? אוֹ שְׂמָא אֵין יִלְדֵינוֹ יִשְׁנִים כַּצְּפִרִים, בְּרוּךְ הַשֵּׁם, אָף עַל פִּי שֶׁהֵם רַעֲבִים? וְאוּמִן-מִמְּחָה שְׁלָנוּ? רֵאִי . הוּא עוֹשָׂה כְּנוֹרוֹת וּמִרּוֹד—וּקִימָא-לֶךְ! "הַמְרּוֹד

אברהם־מל הסנדלר

זמירות פמור מלוקשין" ... הניחי לו! מובטחני שיהיה—מה שיהיה... ואף הבת־היחידה שלנו, שרה, הרי עדין לא שבה מן הפבריקא ואינה תובעת עדין מוונות... הוי, גיטל, גיטל! אינך כלל בגדר איש! המיד את שקועה בראגה, תמיד את שקועה בעצבות!

— קלך לך — מהריסה בו גיטל וקמה ממקומה — שוב אתה שופע עלי מחכמותיך? כסבור הוא שחכמותיו הן תמיד בזמנן ובמקומן!

— מנוחה, מנוחה, גדולתי שלי! ברגו, "נחמן" תזכר! כלום מה אמרתי? אמרתי שאין לדאג—וסוף פסוק. קראי קריאת־שם! ארוחת־ערב הסיחי טרעהך: אני אהררה בה תחתך... ולכי שכבי, ויהי רצון שתראי בהלוטך יונים צלויים וגלוסקאות יפות מתגלגלות ובאות לתוך פיד מאליהן. אך אל תשכחי, שלדברים כעין אלה אני שותף לך. שומעת את?

— אוי, אוי—אין גיטל יכולה להתאפק מצחוק וגומרת בקללה מתוך רוחב־לב.—יתפקעו שונאי ישראל! אדרבה כיצד יכול אדם להתאפק מצחוק כשהוא יושב עמך? הגע בעצמך, אדם ששקוע ראשו ורבו בצרות והוא מברח! קבצן שמח; רוצה הייתי לדעת בשלמה השמחה הזאת לך?...

— אי, חשדנית את? קרבי אלי והריחי בהבל פי, ותדעי שבעלך אברהם־מל אינו חשוד באותו דבר...—אברהם־מל סטר באצבע על גב פיקה של גרירתו, ברמו לערוי כוס בנגון—ושוב אני נזר עליך: אל תדאגי! ראי! הרי אני מתעמף במעפורת, משלשל את שרגלי—ותוף־תוף־תוף—הנני מוכן ומוזמן לעבודת הסנדלים, ובלבד שתהא גימלי שלי—שומעת את?—שתהא כמו שנאמר — "והיית אך שמח!" ופרש": "שמח קבצן..." שומעת את, מרת גיטל?

— אני שומעת ושומעת ולואי שלא הייתי שומעת!—נאנחת גיטל ואומרת. — הסי! מה את סחה, אשתי? הרי, חס ושלום, לא תשמעי בשופרו של משיח; ומשיח הלא קרוב לבא. וכבר עומד הוא שם על יד השער, מעבר ליער, וראיה לדבר: הרי בעלך אברהם־מל—מסרו לו זוג בתי־שוקים להקין...

— אוי, אוי, אוי! קונם עליך היום, שתביאני לידי צחוק—הריני ממלאה רצונך וצוחקת, ובלבד שתניחני...

— הוא אשר בקשתי. כך כך! עוד הפעם צחקו, ושוב... ושוב... הוסיפי... כך, כך... למי הם בתי־השוקים, שואלת את? לא אמר לך עוד שתשחקי יפה יפה. כך... ושוב... ועוד הפעם... ועתה הרי לך נשיקה חמופה בגומות החן שבלחייך. נו, ועוד הפעם: הא, הא... אי, אשתי, אין כך בח לשחוק עוד? הבי ואעזרך. בשוחפות נצחק, אני ואת. הו, אומן־מוסחה שלי, קומה ועזרנו גם אתה. בכנור, בכנור... הא־חא, ח־יחי. שא, בחשאי, הילדים ישנים...

— אוי, מוזיק־שבמוזיקים—שואפת גיטל רוח מתוך צחוק ותומכת את צלעותיה בידיה—מוזיק, מוזיק, מה אתה מבקש מעמי? ומה יש לך עלי?

— מה יש לי עליך, את שואלת?—מעמיד אברהם־מל פנים של רוגז—מושב שתשתקי ואל תפתחי לי פה. אשה, כסבורה את שאברהם־מל יסבל תמיד וישתוק? א' באלף רבתי. הרי שמי אברהם־מל. אדם שכמותי לא ישתוק. הניע הקץ! שומעת את, מרת גיטל!—ואברהם־מל הפך פתאם את קולו מכעס מוזף לתחנונים—גימלי, גיטלהי, יונתי תמתי, בבקשה ממך, המציאי לי קורטוב נפש למנורה.

עוד מעט ויכלה הנפט, ועלי מוטל לגמר את המנעלים עד בקר. גיטל! תופסת אף את הענין?

— ומה יכולה אני לעשות? למי אלך? גשמים שוטפים בחוץ! השכנים ודאי כבר ישנים הם.

— לשלומית השכנה הכנסי! היא אינה ישנה עדין: ראיתה בעד חלונה צרה.

— סנרלים הללו של מי הם, שאתה מחויב לעבור עליהם בלילה?—שאלה גיטל, כשעמדה עמופה ונכונה לצאת.

— של חיים השואב. בבקר, "כלחוך השור" צריך הוא ובהמתו וחביתו לצאת לעבודה. מחויב אני לעבור כל הלילה, כדי שלא יתעכבו על ידי.

— כמה פסק לך?

— ארבעה—לא חסר ולא יתיר.

— חסריו של השם יתברך מרובים!—נזק מתוך פיה של גיטל מתוך שמחה ותודה כבושה, ויצאה לחוץ.

אברהם לוח איתה באנחה רצוצה; התחיל פוסע לארך ולרחב, עמד מתיך הליכה באמצע החדר, נתן עין בילדיו השקועים בשנה—וענן של עצבות הקדיד את פניו.

— אן, מפלי, מפליא!—להישו שפתיו, ונענע עליהם בראשו. לקח על

זרע היו את האומן הקטן, שתקפתו שנה כשכנורו וסכיניו בידיו והשכיבו במטה:

— נומה, נומה, חתולי, אומן מומחה שלי! חכם עתיק שלי! אתה אינך

תיבע אוכל ואני איני ניתן. — ופתאם ננער אברהמ'ל ואמר — הי, אברהמ'ל,

א' דאנה! הזמין לך הקדוש־ברוך־הוא לסוף שני שבועות זוג אחר של סנרלים—

אמר, "מוריס": חזק, אחי, והתחזק; אם לא על ידי מלאך — יהא על־ידי

קווק... ובאמת, הרי אני שואל אותך, אברהמ'ל, — כלפי מי אתה מתחמא!

יש לך אשה אחת וששה ילדים?— והרי יש לך כנגדם שתי ידיים... אוי, אלי

בשמים, ראה, רוצה אני לעבוד! תאב אני לעבוד! עד למיתה אני תאב עבודה!

בשתי ידי ובעשר אצבעותי. תן, אלי, תן עבודה! קח ותן! גנוב ותן! לעבודה,

אברהמ'ל, חזק! אשריך וטיב לך — סנרלר אתה —

— בחשאי, בחשאי, דל שמח!—נזפה בו גיטל כשנכנסה ורביעית של

נפט בידה. —תעורר את הילדים! הא לך נפט, בהשאלה לקחתי אצל שלומית;

ומכיון שהשחרתי את פני, לקחתי אצלה גם לחם חצי הככר. למחר, כשתקבל

שכרך מחיים השואב, אל תשכח להחזיר לה.

— ניחא, ניחא! הלא יודעת את, אשה כשרה שכמוך—בעלה עושה רצונה,

בכל מקום ובכל עונה, ביום ובלילה, מלמטה ומלמעלה...

— נזינו... שמעתי, חבל שהילדים ישנים! ואתה תאכל?

— ומה תתני לי לארוחתי?

— לחם ובצל.

— את זה יכול אני לקחת מעצמי. ולמה זה את לי? דאני לעצמך! סתמי

את פיך בפקא, ולכי למטה, אך ברכיני קודם בליל טוב!

— אויה! בלילות כאלה הייתי מברכה את מי שראוי וכדאי להם,

— לדוגמא את מי?

אברהם'ל הסנדלר

— אח מי! את חור חולי! כאלו אינו יודע את מי? הקס!
 — הסי, אשתי... ברוך המוכיר! שמעת את הזמר החדש של נחמן ברחן?
 — וכלום מה אתה חסר, בעלי? רק זמירות חדשות!
 — הי אשתי הכשרה, יונתי המהורה. כלום מה אני חסר באמת, כשאת
 יושבת אצלי? שחי אלי ואתן לך מיני מתיקה...
 — חדל ממני, כל העונות כשרות אצלו לליצנות.
 — מה, אין את רוצה? — בלעדיך! תגיע שעתך ותחזורי מרעתך, כמו
 עזאזר: „עתידה העו שכתבוא אל הגו“.
 — מה אתה רוצה, לץ שבלצים.
 — מרצוצה! מתקי ודבשי, מציצה כל-שחיא, כונו... עוד אחת? הילך!..
 ואף-שא! קחי וקחי ואל ידע הנרי.
 — הוי מויק, מויק!
 — מה לך, יונתי? הלחי צורבת? — אל תשחקי בשלהבת! — שא, הרי לך
 יציר חדש, ואל תשאלו, מהיכן הבאתיו? — גנבתיו! שמעי והחרישי:

רב לי! איני רוצה יותר. —
 סתור יבא יום הפסקה! —
 צאודן-של-ניר ומקל —
 נאני אפסע לאודסה

אח, כפרך גדול היא אודסה!
 פתי חומה פשמים,
 המרצפות — שיש חלק
 ותפלתים שופעים מים

ובכרחובות, גידי ברזל —
 כחומי סנדלר ופוחים
 ועגלות קטנות מעונות.
 רתומות לבגני-אדם-סוסים...

הוי, פמישי בן-פמישי,
 הקש, נקש, אל התעקש,
 תקד וצלח, ואמור לשומה:
 גדולות, שומה, אל תבקש!..

— חייך, זמר יפה הוא—נענתה גיטל—מחזיכן לקחת אותו? הלא אינך רגיל
אצל חתונות, ואף-על-פי-כן אתה ידען בזמירות יפות.
— אי, אשתי, הרי התניתי עמך למפרע: בלא חקירות. לפי שעה קחי
ושורי לי חוט ואני אשיר. החרישי ושמעי:

תְּחִי אֲדָסָה, עִיר הַפְּלָאוֹת!
יֵשׁ לָךְ צִוּוֹן-נִיד וּמִקָּל?
צֵא וְשִׁמְט לָךְ בְּרַחֲבֵי
שָׂא עֵינֶיךָ וְהִסְתַּבֵּל.

דְּמוֹת יְפוֹת וּמִצְנָפוֹת,
פְּרָגִים גְּבֹהֵי-הַמִּנְבְּעוֹת,
פְּרָקִים דָּקִים, מְכַנְּסֵי תִשְׁבָּץ—
אֵךְ הַבָּיִם-רִיק, אֵין בּוֹ מַעוֹת...

בֵּית, בֵּית—עֶשֶׂר דְּיוֹמוֹת,
ר' בְּרַב־שֵׁתָא שׁוֹכֵן רָמָה,
וְהַקְבָּצוֹן קָבוֹר עֲמֶק
תִּשְׁעַ אֲמוֹת בְּאֶדְמָה.

הֶךָ פְּטִיטִי בֶן-פְּטִיטִי,
תִּקְשׁ, תִּקְשׁ, אֵל תִּתְּעַקֵּשׁ,
תִּקְשׁ וְאָמַד לְשׁוֹמֵה:
נְדֻלוֹת, שׁוֹמֵה, אֵל תִּבְקֵשׁ!

— יעמוד, יעמוד, —המנגף הראשון עולה! ומה בחוט שאת שוורת, אשתי?
—הוי כבר איני מרגישה בצלעותי—צוחקת גיטל ואומרת—חרשים לבקרים
אתה מביא שירים.

— רוצה את לשמוע עוד שיר אחר חדש? הבל על עיניך. לבי, הינוקת
שלי, לישון, חלמא טבא—הִנֵּה הִבָּה, וחלומות רעים—הניחי לרשעים, הוף—
הוף-תוף!—ואברהמ'ל עשה עצמו כרוקק לתוך עיניה.
— הוף ממני בחכמותיך. הריני הולכת לישון. אוי לנו מפני לילה כזה,
הגשם יורד בלי הפוגות.

— ירד, ירד משמים, היכן הם המלקחים? — חורו אברהם בקול נגינה
כשהוא מחפש את המלקחים.

— הרי הם לפניך! — אומרת גיטל ומראה על המלקחים.
 — מרסי, פֶּרְדֹּן, — עונה אברהם'ל בקידה.
 גיטל צוחקת. אברהם עושה תנועות והעויות — וגיטל מרבה לצחוק.
 — המי נא, זוגתי! פתחי את הדלת בפרוזדור. הכיטי נא מי זה שם, אם
 הרוח או בתנו — אומר פֶּזֶאם אברהם'ל.
 — ערב טוב — אומרת שרה כשהיא נכנסת לתוך הבית.
 — שנה טובה תעלה ותבוא עליך, בתי! מה נשמע, גברת, עלמה, ריבה,
 בענין חילק ובילק? ...
 — ראה נא, לקחת עבודה, אבא?
 — לקחתי ולקחתי, בשתי ידיים ...
 — היכן? ובכמה?
 — אל תשאלני כלום. החרישי, ויבוא מעט גם אל פיך.
 — איני רוצה לאכול, אל תירא, איני רעבה עכשיו — אומרת שרה כשהיא
 מתקנת את שערות ראשה.
 — היכן אכלת כדי שביעה כל כך, שאינך רעבה כלל? — שואלת גיטל
 בכובד־ראש.
 — מותר לך לרצות, בתי, יש ויש ... — אומר אברהם'ל.
 — אם יש, הרי אני רעבה. מה בידך, אמא?
 — לכי ושלי שם פרוסת לחם — אומרת גיטל כשהיא מראה על הארון הקטן —
 יותר אין. חתיכת בצל מונחת גם כן שם. אם רוצה אֵת — שלי.
 — יהא בצל עם לחם — אמרה שרה כשהיא קרבה אל הארון.
 — דומה את לאביך, בתי: בלא בדיקה יהרה, מה שיענה המזלג: צלי —
 יהא צלי, נָא — יהא נָא ... מה בכך? ברוך השם, ובלבר שיהא מְאֹבֵן. מה
 דעתך, בתי, וכי לא כך הדבר? ...
 — אם אתה אומר כך, כך הוא. מסתמא יודע אתה מה שאתה מדבר.
 — א, שרה'לי ... נו, מיטב שתספרי לי, מה נשמע בדבר שבע הפרות
 הבריות ושבע הדקות. מי לפי דעתך יבִיע את מי?
 לפי שעה, אין אנו הולכים מחר לעבודה — שביתה.
 — מזל טוב לך, בתי, בָּנַת את השעה! — התעוררה גיטל.
 — למזל ולחיים טובים ולשלום לך, זוגתי; קוקו, מה שלומך, יונתי?
 — תשרף אתה עם כל חכמותיך ביחד — אומרת גיטל ככעס.
 — בא־גד! ומי יכבה את השרפה כלילה, אם אֵת, זוגתי, כועסת עלי.
 — שאל את בתך ואת „שביתותיה“.
 — נו, שאל! דִּינֵנו, — ונהיה חברים שנינו. רואה אֵת? הרי את שוחקת ...
 ח, ח, ח! זוגתי ... חי, חי, חי! אוי־אוי־אוי! אני כח מתוך הצחוק, אוי־אוי־
 אוי! ... — כך שוחק אברהם'ל, כשהוא עושה העויות משונות, כמי שאין בו
 עוד כח לשחק.
 גיטל מסתכלת בו בעינים מלאות חבה יתרה ושוחקת לתאבון, ושיריקה
 עוזרת על ידה.
 — ועכשו, זוגתי גיטלי, שאלתי ובקשתי ממך, שתואילי בטובך להיות
 דומה ללבנה. אחת משתי אלה: התעלמי נא תחת העבים או כסטה תחת

השמיכה, או ראי, שמעי ושתקי. ואת, בתי, שבי לנגדי ופתחי פניך לספר על הדיסקוציה שלכם...

— מה, מה? חוזר על דבריך—אמרה גימל כשהיא שוחקת.

— ששש!—אמר אברהם ונתן אצבע בין שניו...

— מה אספר לך?—אומרת שרה כשישבה אצל הרלפקי—„הוא אינו רוצה למלא אף אחת מתביעותינו—והחלטנו שלא נלך לפי שעה לעבודה עד שיכנע... ואם תאמר, מה יעשו הגרנרים, בתי? הרי מקרא מלא הוא: אם אין

ר' צמח—אין קמח, ופי שלא טרח, יפצע אגוזי פרך?

— אל תירא, שלם ישלם בעד כל ימי הבטלה.

— ובכן רצונך, בתי, שאני אשלם לפי שעה בעדו בזמן הבטלה שלכם? ומה בכך? הריני מוכן ומוזמן לעשות לו טובה זו. מה אינו עושה יהודי עשיר בשביל קרובו האביון.

— רצונך אפוא, אבא, שאיך מחר לעבודה?...

— כלך לך, שטיא. לא דברתי אלא בלשון הבאי. כלום דבר נאה הוא זה: בתו של אברהמיל מפירה שביהה!...

— שביהה? הלואי שישבית אלהים לחם מביתו של אותו רשע, הפרפרת יפה—ממלא הברסנית—התערבה פתאם גימל.

— נו?... זקף עליה אברהמיל את שתי עיניו.

— ראה נא עינים של בן-אדם. כל חלומיתי יחולו על ראשם של שונאי ישראל ועל ראש כל אותם בעלי השביתות—אומרת גימל...

— ומתובלת בקלזחתיך תעלה, אם ירצה השם, הפרפרת יפה—ממלא אברהמיל.

שרה'קה התחילה לזמר נגון בחשאי. אברהמיל מזמר אף הוא, וגימל התחילה בקול אנחה ממושכה להשכיב במטה את התינוקות, זה למראשותיה וזה למרגלותיה, ובחוזך דופק תרים של חלון או פשפש של גדר. הרוח משמיע בכל רגע קול דפיקה חזקה בצמיד המעשנה ונשמע שפך האפר עליו.

במקום סמוך נובח כלב, ודומה כמו שבוכה מתחת לחלון. חגשם שומף ובבית נשמע קול ורמת מים שנוזלים מעל הגג.

— נו; הולכת אני לישון. אמא, מוצעת המטפה?—שואלת שרה'קה פתאם.

— לכי, לכי, מלי עמך את חנה'לה, אוי לאמה, ראי נא היכן היא שוכבת—משיבה גימל.

— אף אני רוצה לישון, פחייחי—אומר אברהמיל כשהוא מענה את פניו כתינוק.

— אי, אי, ראה נא צורה זו. לישון אתה רוצה?—אומרת גימל—קבלת על עצמך להיות בעל לאשה...

— ואב לבנים ששה... ממלא אברהמיל בדרך חרוז.

— לך לך לכל הרוחות הטובות, אני כבר ישנה!—אומרת גימל ונשענה בקצה המטה אצל התינוקות.

— נומי לשלום, זונתי. אבל חסדרי לישון. יכולה את, גימלי, לישון מחר, בשבילך ובשבילי בעונה אחת?...

— חריר-חריר! חריר-חריר!—משמיעה גימל בקול נחרה מהירה.

— כך, זונתי, היי שלום, וצמי, ואני נוסע הלאה...

ואברהם'ל עשה לו פפירוסא, נתן גלימתו על כתפיו ויצא לחוץ. תיכף חזר והתחיל לעבוד בזריזות יתרה.
 דממה, נשמעה שריקתם של החוטמים כשהם עוברים ררך העור. אברהם'ל משחילם דרך הנקבים, קצה אל קצה, ומוציאם ומושבם אילך ואילך, הנה הוא מושך משיכה חטופה כשהוא פורש את שתי ידיו, ראשו מתנענע למעלה, למטה, לצדדים ומוציא קול נהימה חוטמית דקה. הצרצר מצרצר ושורק, כאילו הוא שכור ועומד לכך. ומתוך החרר הקפן כבר נשמעה נחרת שרה'קה. גם גיטל כבר ישנה ומתאנחת לרגעים מתוך שנתה כשהיא נושמת את נשימתה בקושי, והרוח במעשנה מילל ממעמקים ומפור אפר: א-פ-פ-רא-א-א! והכל ביחד מתלכד לגנינה חשאית נוגה, ועצבות גדולה שרויה בבית...

II.

חצי הלילה. אברהם'ל עובד כמנמנם. ודאי כבר הגיעה השעה השניה — מהרהר הוא ומסתכל בשעון התלוי בין שתי תמונות נושנות ומנוקדות מפין מפין של זבובים, הוא קם, מתמודד, מפיל שתי זרועותיו לפניו ונשמע קול פריקה עצמות. הוא נגש אל השעון, מסתכל בו ומנענע ראשו. השעון עומד, שני חוטמים עם המשוור על הקורה, המצוירים על המבלא של השעון, עומדים כפופים על קורתם כתמול שלשום... על אחד משתי המשקלות תלויה פסת ברזל.

— עד מתי תעמד לך, תכשיש שלי? — אומר אברהם'ל בלחש כשהוא מטלטל את הממוטלות. הממוטלות מתחילה דופקת בקול צרוד כמהחככת בדבר מה: מיק-פירררר! מיק-פירררר! -- מתנתדררשה יפה! — מלגלג אברהם בלבו לשעונו — כמעט עברו שש עשרה שנה — ואחא לך וקנה שעון חדש".

הוא מכון את אצבעות הלוח לשעה שניה, שוב מטלטל את הממוטלות והולך לו, כשהוא מחקה את דפיקות השעון: פס-פירררר, פס-פירררר, אדון עולם! הם ונשלם! — הוא נגש אל הדלפקי, עושה פפירוסא ומקמר. אחיכ הוא נגש אל המטה, עומד לו כשקוע בהרהורים ומסתכל.

— הנה זהו כל רכושי! — אומר הוא בלחש, שוחה לאט לצד פניה של גיטל וחותרם נשיקה קלה על לחיה. גיטל ננערה בחרדה.

— האלהים עמך, עמרת ראשי! מה לך?.. אני בעלך היקר עומד אצלך ושומר את שנתך הענוגה...

— למה העירותני?

— מי, אני? מה חלמת? הרי לך — אומר אברהם'ל כשהוא שוחה אל גיטל

ונשקה שוב.

— כלך לך, כלך לך! — אומרת גיטל כשהוא מפקת.

— תיף, תיף, תיף! עין רעה פגעתך, זוגתי?

— השומע אתה, בעלי?..

— שומע אני ושומע, זוגתי.

— לך לך לכל הרוחות הטובות, רוצה אני להגיד לך דבר...

— בלעדריך, זוגתי, אין אני הולך.

— כלך לך, כלך!

— נו, שא, שא, יונה תמה, מחר תאכלי עמי חלה חמה; אמרי מה היית

רוצה להגיד!

-- שומע אתה? אני איני רוצה עוד לישון, ואתה יושב לדרך על העבודה, אסייע לך במקצת ותהא המלאכה נעשית מהרה.
 -- מסכים אני, זוגתי, הקיעת-כף, הבה! ובכן נעשה שוהפוט, ומה החלק שאתה רוצה?
 -- הכל!
 -- הו, זמירתי, זוגתי, יונתי, חולדתי, הלא חכמה מחוכמה את, הואיל וכך -- מלי נא ושורי לי חוטים,
 -- טוב.
 -- יהא טוב גם לי, גם לך, גם לזרענו ולכל הבריות שבעולם, נחא לך, זוגתי?

-- ולמה לא?
 -- הוי, שקרנית את, במחילה, רעיתי, וכי גם מיכל קוטרמן המלוה ברבית, זה שישן על כסתותיך, -- וכי גם את מובתו ושלומו של זה את דורשת? ..
 -- קוטרמן? הלואי ויהא שוכב, רבונר-של-עולם, בכסתותי על צדו האחד ולא יוכל להתהפך על השני כל כך שנים כמספר הדמעות ששפכתי עליהן.
 -- אי, גדולה שלי, הרי התניתי עמך שלא לקלל. את הבריות הללו אין מקללין... הם צריכים -- שומעת את -- להיות מקוללים מאליהם. אבל את, זוגתי, אל נא תתערבי בדרך. את העו"ם נוהג אלהינו שבשמים ואת המים מוליך ר' חיים, ומגפיו צריכים להיות נגמרים עד הבקר, ואם לא -- יחזור העולם לתהו ובהו: את תשבי בלא סעודת צהרים ויהודים -- בלא מים. שומעת את, עמרת ראשי, במה הכתוב מדבר? --

בְּמִכּוֹת וּפְנָעִים
 שֶׁל דָּלוֹת וְעָנִי.
 וּבִפֶּת לָחֶם יִבֹּשׁ
 דִּי שְׂבֹר רַעֲבוֹנִי.

השומעת את, זוגתי? נו, קומי ועוריני! .. דררר... מזל-טוב, נתפירו הסמרמים. מלי ושורי את החוט, ואני אלקט...
 גיטל מתחילה שזורת חוט, ואברהמ'ל יושב על הקרקע ללקט את הסמרמים ומזמר:
 -- נו, אמרי נא, אמרי, "עזר" שלי:

הוּי עֲבוֹד, עֲבוֹד. אַבְרָהָמ'ל,
 גִּיד מַעֲיָנִים שְׁנָה,
 רָצַע וְנָקֹב וּמִשּׁוֹךְ הַחוּמִּים
 מִמְּצָרִים וְעַד הַנָּה -- --

ושם נאמררר! -- סים פתאום אברהמ'ל בנגנן של סליחות.
 -- אוי, בעלי, ראשי כבר סובב הולך ואתה מזמר לך...

פתאם אברהם'ל מננן, כשהוא מסתכל בגיטל, שמחזקת את החוט בידיה ברפיון, ראשה מורד אל החזה והיא מתנמנמת. — נומי נא, נומי נא, חתולי! ... גיטל מתעוררת.

— קוקו, זוגתי, מה חלמת, הא? שהזוג כבר נגמר ואת מבשלת ארוחת-הבקר, וכי לא כך, גדולה שלי?
— אוי שנה!

— נו, לכי לך, לכי בשלום. ואני אעשה מלאכתי בעזרת ה' בלעדיך, כך, זוגתי?

— העזרה „שלי“ ודאי טובה ביותר... אלו היה רוצה לעזור—אומרת גיטל כשהיא קמה ממקומה.

— עדין אחם יושבים? — נשמע קול שרה'קה מן החדר—צפר „מונופולי“ אבא?

— ישני, בתי, ישני. הרי אין את צריכה לקום מחר. ומה לך ולהמונופול?
— א! — ענתה שרה'קה כמי שזוכרה בדבר.

— אמא, אמא, אוי, אימא! — נתעורר תינוק בקול בוכים.
— דום, זולל, אמא רוצה לישון והוא... שא, מחר תאכל רמוני זהב במשכיות כסף...

— אמא, אמא, אוכל! — קורא התינוק בבכי, כשהוא מתחכך בשתי ידיו בראשו.

— דום שקץ, הראיתם מימיכם? בלילה רוצה בחור לאכול, הוי נוי, בלא נטילת ידים, הא? חמץ! וישן! ואם לא—אקרא להרבי. ר' פייוויל, ר' תרנגול, אַיך? שמע, א! נחומ'צי בוכה בלילה, רוצה לאכול בלא נטילת-ידים, בגלוי ראש. — „אני הולך! אני הולך!“ — קרא אברהם'ל בקול משונה, מחקה קול הרבי, כביכול. נחומ'צי התכנס אל תחת השמיכה הכלויה והטלואה במלאים בעלי צבעים שונים—ונשתתק.

— הנח לו! — נענתה גיטל כשהיא שוכבת כבר במטה—לא, לא, צפורי, הרבי אינו הולך, אינו הולך. אבל שא, אסור לבכות בלילה, אוי ואבוי, לאמך—הסיפה בלחש.

— יעמוד, יעמוד מגף שני! — הכריז פתאם אברהם'ל בקול נגון.
— שמע-נא, אברהם'ל, כבר סרה שנתי ובידי שוב לסייע לך במה שהוא.
— הירא! שמלה עליך, עמדי ועשי חושים, אַת בשוירה ואני בתפירה... יומעת את, היאך הרוח נובח במעשנה. כסבור הוא שאני ירא מפניו, גירא בעיניו! אברהם'ל לא איש ויתירא. אומרים, הקרוש-ברוך-הוא בוכה, שימעת את היאך הוא שופך דמעות. למה הוא בוכה, גיטל, אינך יודעת?
— לך ושאלהו! — אומרת גיטל כשהיא יושבת אצל הדלפקי.

— גדולה שלי, הרי אמרתי לך שאין אני הולך בלעדיך... אי, שוב את מנמנמת? פוף! שמעי, שמעי: בחדר הבשול התקרה מטפמפת טיף-טיפנים! ... מה העמדת שם בזה: ערבה או קערת כסף אחת?

— מוטב שתעביר את עבודתך ואל תשעה בדברי הבל...
— לא, אשתי, שמעי, שמעי! טיף-טיפי, טיף-טיפי, טיף-טיפי, טיף-טיפי, טיף-טיפי...
— מאי-מאי... שמעי, שמעי, זוגתי, חייד, הרי „מוזיקה“ היא זו... הטי אנך ויטפן יפה...

אברהם'ל המנדלר

מִיָּה־מִיָּה, מִיָּה־מִיָּה
מִן הַחֶצֶר אֶל הַכֵּיב.
מִן הַכֵּיב הַמִּנְדֵּל צָה.
צָה—וְעַד הַיּוֹם לֹא שָׁב.

וגיטל כופלת עמו מחוך אנחה :

צָה—וְעַד הַיּוֹם לֹא שָׁב...

ומיד אברהם'ל חוזר לשירו יחידו :

אֶחָ מַנְדֵּלִי, מַנְדֵּלִי יִשְׁן,
מַנְדֵּלִי מְעוֹד, בֶּן־מִרְצֵעַ,
הֵיכֵן אֶתָּה מוֹטֵל עֲכָשׁוּ?—
מִי יוֹדֵעַ, מִי יוֹדֵעַ...

וגיטלה חוזרת ביגון רב :

מִי יוֹדֵעַ, מִי יוֹדֵעַ...

ישנה מוֹטֵף אברהם'ל יחידו :

אֶפְשָׁר מוֹטֵל הוּא בְּאַשְׁפָּה,
בּוֹדֵד מוֹטֵל שָׁם וּמִתָּר,
אוֹ מִתּוֹךְ הָאַשְׁפָּה, אֶפְשָׁר,
בְּכָר הֶרִימוּ הַסִּמְרֵמוֹטֵר...

וגיטלה חוזרת וכופלת את החרון האחרון כשהיא מנוחמת קצת ושוחקת

זאנך עינים מנצנצות :

... אֶפְשָׁר

בְּכָר הֶרִימוּ הַסִּמְרֵמוֹטֵר?

— אי, גיטלה, שְׁמִיִּיתִי, יונתי, כבשתי וחולדתי—הרי מרגליות קטנות
נוצצות בין ריסי עיניך... מה זאת? אין זה אלא מעשה ב„מנדל ישן“ וזאת בוכה
ושוחקת... אי, אשה.—ואברהם'ל בעצמו העביר אגודל מוֹטֵף על עינו.
— זמר, זמר, בעלי, „אימתי מזמר יהודי?“—אומרת גיטל באנחה.
— „כשאין לו לחם“—נענה אברהם'ל תיכף כשהוא תוקע סמרמרים בסולג'ים
ומקיש עליהם בפמיש.

— אבל מחר, בעלי?

— אבל מחר, זוגתי?

— הלואי בכל יום כך, בעלי!

— הלואי, זוגתי, מתוך פיך לתוך אוניו של הקב"ה, ואמרי אמן!

— אמן, אב רחום; יהי רצון, שמהלילה הזה ואילך יהיוסם מולנו. רב

לנו...

— אי, ניווכי מה את חסרה עמי, זוגתי? אפשר אין בעלך ארם פהוגן
והוא מבגדו לשכרות הרפ"ט רובל ליום? .. או אפשר עקרה את, חם ושלוף,
ואין לך ולדות? ... אל נא תתני את פיך לחמא. — אין לך, ברוך השם, להעביט
את הכסת האחרונה ולנסוע להרבי ר' שפסילי ולהביא אליו פדיון ח"י, "קרבות" ...
יודעת את מפני מה? מפני שהיא כבר עבומה ועומדת אצל קוטרמן ... וכמו
שנאמר: "לא נתת ליעקב—תן לעשו", ופרש"י: בין כך ובין כך—אוי לך, קבצן,
ואוי לשנותיך ... הואיל וכך—מה הרעש, זוגתי? אלא—כך דרכן של נשים:
בכניות הן ... מכיר אני בכך, מכיר ומכיר! זכורה את, זוגתי, אף ביום
חתונתנו, היית בוכיה ...

— נזכר פתאם מעשה בסבתא בימי בתוליה ...

— איי-איי, וכי כמה שנים עברו מאז? הרף עין: שנים שש עשרה,
כמדומה, או שבע עשרה ... וכאילו ביום אתמול היה הדבר. הנה את עומדת
לפני ודמעותיך על לחיך הסמוקות, מחלפותיך סתורות, עיניך מושפלות, ואת
מתבישת ... כשנכנסתי לכסות את ראשך בהינומא, והברחן הכריו: "החתן
הולך!"—זכורה את—היית מכסה את פניך בשתי ידיך, ובעד סדקי האצבעות
היית סוקרת בי סקירה גנובה ... כסבורה אף, שלא הרגשתי בדבר? אי רמאית;
מבין ומבין אני בספר רפואות ... הייתי מרגיש בדפיקת לבבך. אח, טובים היו
הימים ההם, זוגתי? ואף-על-פי-כן היית בוכה. כך דרכן, נשים, מכיר אני
בכך ... ואדרבה, אמרי נא לי? על מה היית בוכה? אפשר תוהה היית על השדוך
והמקח מקח שטות? אמרי נא את!

— מה שעשוי עשוי ואין להשיב, בעלי.

— והרי על דא קא בכינא. אלמלא הייתי יכול להשיב—אפשר הייתי
מוצא לי עוד איוה "בעלן" ...

— פש ... מי טפש יתן עכשו בערך אפילו שלש פרושות ...

— כל כך מכווער אני? היכן האספקלריא? .. מזלך גרם, שאין בביתנו
אספקלריא ... לולא זאת ...

— לולא זאת?

— היתה האספקלריא מוכיחה לך, שדוברת שקרים את.

— וכי אמרתי שאתה מכווער? ..

— אם כן הריני נאה -- נשקיני אפוא!

— אף לא נאה! — אומרת גיטל בגחוך.

— ומה אני, אם לא זה אף לא זה?

— קבצן אתה!

— תי-תי-חא! ואת מה, אם אני קבצן?

— אָנא הניחה לי, מוטב שתמהר לעבוד; כמדומה שהגיעה כבר השעה

החמישית.

— אי אשתי, הבהילות למה? אף בידים—שוכרים לו השנים. יודעת

את, החליקי את עקבו של מגף זה, ואני אמחר להתקין את השני. ואך שמח,
זוגתי, כמו שנאמר ... יודעת את מה שנאמר? עוד מעט ואמר לך, אבל הכני
את פיך הקטן, צפורי. וצפצפי אחרי, בחשאי, בחשאי ... נו, מיכנת את? עני
אתרי:

אברהם'ל הסנדלר

כל עֲמָךְ אָנִי,
טוֹב עָלֵי הַלֵּב.
רַד לְנֶקֶב, סְמֶרֶמֶר,
עֲמֹךְ רַד וְשֵׁב.

גיסל אוחות על ברכיה את הסנדל הפוך ומחליקה את עקבו התחתון, אברהם'ל נוקב נקבוביות בשני, כשהוא נשען כל פעם בלוח לבו על ידו הרוצעת במרצע. הוא מתחיל לקבוע את הסמררים, קובע ומנקש בפמיש, מנקש ומומר:

רְדוּ, סְמֶרֶמֶרִים, רְדוּ,
רְדוּ לְתוֹךְ הַתּוֹרִין;
אַחֵר — פֶּם וְנִשְׁלֵם —
וְאַנִי בְּנִיחוּרִין.
וְאַנִי בְּנִיחוּרִין.

אַחֲמִי, מִי־מִם, טִס־מִם,
מִי־מִס־מִי, הָאֵח!
רַד לְנֶקֶב, סְמֶרֶמֶר,
וּפְמִישִׁי — הֵךְ!
וּפְמִישִׁי — הֵךְ!

III.

גיסל כבר שבה למטתה והיא ישנה ומשמיעה קול נחרה בלחש, אברהם'ל יושב והוא כשבור. שמורות עיניו מתרפקות, ראשו כבד עליו, באזניו קול רעש, צלצול, והוא עובד בעצלתיים, עיף ויגע, כשהוא מנהם דבר־מה בלחש מתוך החוטם. והנה הוא פוסק מעבודתו... ראשו נופל על חזהו, ידיו מושפלות לאט־לאט לצדדים. הקנף נופל לארץ...

... הוא הולך כבר ונושא את המנפים לבעליהם... יוצא לחוץ, חשך ואפלה...

— א—הא, מצאתיך! — שומע הוא קול סמוך לו. והנהו מרגיש שאחד תופסו בצוארו... רוצה הוא לצעוק ואינו יכול.

— אני שִׁימְקָה! שימקה התלוי!.. — קורא הקול לתוך אזניו — כל הלילה אני בוכה מתחת לחלונך ואין אתה מניח לי ליכנס... המתן! המתן! — ושימקה עולה ורוכב על ערפו, מצליף עליו בשוט וקורא: רוצה! והוא, אברהם'ל, רץ, רץ על פני בצות ואגמי מים — ושימקה מצליף, מצליף בשוטו. אברהם'ל, מרגיש כאב בכתפיו, נדמה לו, שראשו עומד להתלש. כך כבד עליו משאו של שימקה. הוא כופפו עד לארץ... כבר מרגיש הוא, שחוטמו מתחכך בדבר־מה, בעין אבן... רוצה הוא לצעוק, אבל שימקה סותם את פיו עד שקרוב

הוא להחנק, מצליפו וקורא: רוצה! רוצה! — והוא רץ. ופתאום הוא מתחיל לעופף על פני גנות, הרים ויערות, ומגפיו של חיים השואב, אף הם מעופפים כשני עורבים. שימקה שורק וצועק כאילו הוא קורא אליו את־מי... והנה מרחפת לקראתו גִּנְמָה המלחשת רכובה על מגרפה וצוחקת, כשהיא משרבבת לשון ארוכה... גִּנְמָה, גִּנְמָה — מנסה אברהמ'ל לקרוא, אבל אינו יכול לקרוא בקול... רוצה הוא לנופף ידו אליה ואינו יכול. שימקה מעיק ראשו למטה וברגליו לָפְתוֹ כמו במלקחים והוא, אברהמ'ל, אינו יכול להניע אבר... והנה נדמה לו, שהוא נופל למטה והוקל לו, והוא רוצה לפתוח את פיו ולהוציא קול — ושימקה מופחו באיזה דבר על חוטמו...

— אוי! — צעק אברהמ'ל ונעור... כמטורף הסתכל סביבותיו לכל עבר. תוף! — הוא רוקק ואומר — לעזאזל! — ומתחיל למשש בירים על הדלפקי, כאילו הוא מחפש ואינו יודע בעצמו מה. הוא מגביה את המגף מן הארץ ומתחיל לעבור, אבל הוא עובד לאט, בעצלותים, ובקושי הוא מזיז את ידיו... הוא מחרה בחלומו ועיניו מתחילות להעצם והוא מתעורר, עובד קצת וחוזר חלילה. הוא משתדל להבריש מפניו את השנה, משפשף את עיניו, עומד ופוסע כמה פסיעות על פני הבית, מתמורד ומפהק וחוזר ויושב. הוא מקטר פפירוסא ומתנער, החלום הולך ומתגדר ממחו... הוא מביט אל המטה ואומר בלחש: — ישנה אַתָּה, גימלי.

גימל שותקת.

ואברהמ'ל חוזר לשקור על עבודתו בכח חדש ובוריוות יתרה, כשהוא כפוף על מגפיו, מתנועע אילך ואילך. בבית דמטה; אפילו הצרצר נשתתק. שִׁש־שִׁש... לא נשמע רק קול שפשוף הכגררה על גבי תחתיותם של המגפים. המלאכה הולכת ומתקרבת לגמר בוריוות. האות השנה מרה מעל אברהמ'ל, אבל הכתפים והמתנים — אוי כמה כואבות הן, כאילו עשרה פוד משא מוטלים על גבו... אברהמ'ל הרים ראשו: לאורך התרים, בתוך הסדק, נמתחה רצועת תכלת ויקה. "הלבין המורח" — אמר אברהמ'ל, ומיר עמד והתמורד מתוך פהוק רחב ופתח את התרים הפנימי. השלחבת הקטנה שבששית נתבישה ואספה אורה הלכיו והחולני. "פו!" — נפח בה אברהמ'ל וכבתה.

עין החדר והללו הפך אמוץ, מעין אוירו של לפנות-בקר מעונן ומעורפל. העולם מבחיץ עדין שותק. היקיע מעושף סמרטוטי-עבים והגשם מורד וממפספף בעצלותים. לאט לאט, מפור רחוקות זו מזו. מול החלון אצל ביתה של שלמה'כי, עומדת פרה חחת וג התבן סמוך לכותל וראשה מוטת, כזו שראגה גדולה בלבה.

האור בבית הולך ומתבהר קצת, אבל עדיין דמטה ועוצב שריונים בו, כמו בבית-הקברות ביום סתיו...

— נו, יתגדל ויתברך שמה דר' זרח-חם! — אמר אברהמ'ל כשהוא קם מספסלו.

הוא אווז את זוג המגפים מתוקנים בידיו. הוא מחליקם, מישרם, מושכם ומקנחם בשרולו. מעמידם ומיר חוזר ונוטלם. מגביהם בשתי אוזניהם למעלה, שוב מקנחם בשרולו. מושך פנחא אחת באצבעותיו, מושך את השניה, את שהיהן ביחד. מהפכם, מפתכל בשולים, משה אותם זה לזה ומעמידם על החלון, מחרחק אתורנית כשזוא מלחש דבר ומביט אליהם מרחק אם עומדים הם מקונים. הוא

אברהם'ל המנדלר

נוחך ולובש גלימה ישנה שחוקה ומלואה, נוטל את המנפים וצוררם במטליו. ומכניסם מתחת לגלימתו נגש אל המטה, מביט אל גימל, אל התינוקות, סיפצ לכסותם ויוצא כשהוא מדבר אל עצמו בלשון סגני נהור, כדרכו:

— אויר נאה, ביהרותי.

הוא כפף את עצמו כאגמון, את הגלימה הנביה מעל לראשו והיה נראה כקטן, גבן, בלי קלסתר פנים, ורק שתי רגלים ארוכות הולכות ופוסעות וגובלות במיט... .

הגשם שוטף ועל פני האגמים הקטנים עולים בעבועים... . הגשם מנפצם ומיד מבצבצים אחרים במקומם, בתעלות וביבין זורמים המים העכורים ברעש וזעף ונושאים עמם: תבן, קסמי עצים ופחמים. הנה באמצע התעלה עמוד קטן וגבב של תבן נתעכב אצלו. המים זורמים מן הצדדים, סחור סחור סחור, כאילו מתכוונים להמנע מפגיעה עם הגבב של התבן. הבתים עומדים כעולים מן הרחצה. הגנות דולפים ושותתים מים דלוחים. מכל לבנה ולבנה נמשכים והולכים קלוחים קטנים, בעין מקדחות דקים של זכוכית ועושים להם על הקרקע חריצים מיוחדים. כל לבנה שואבת לה מים לתוך חריץ שלה. מתוך החריצים מתלכדים המים לזרם אחד ושוטף בעז לתוך התעלה...

ברחוב דממה. עדיין אין נפש חיה נראית. השומר לבדו משוטט בגלימתו על פני הגשרים, זוג של חזירים עבים ושמנים מחמטים בחרטומיהם בבצה גדולה. הגשם שוטף ואברהם'ל צועד, כשהוא מתיו רפש בגליו.

— בצה טפושה, אני לש אותה, דש בסנדלי המלוכלכים, דורסה ודוחקה—והיא מוצצת את סנדלי, כאילו הם ממתקים... . מטהרה אברהם'ל על פי דרכו, כשהוא הולך כפוף לארץ—אני לש עיסה... . רב לך, שר של מים, גרשת קצת את הסאה. הוספת מים—הוסיפה קמח.

— סוף, עמוד! — אומר כשהוא קרב אל ביתו של חיים וטופח על הדלת— רואה אתה בלק בן צפור זה! הוא ישן עוד. אי, עמוד ר' חיים! הנהר דולק, צריכים למים, מגפים כבר יש לך!

— תיכף, תיכף. מי שם? — גשמע מבפנים קול גם כנהם דוב תיכף לדפיקה הראשונה בתריסו של חיים.

— אני הוא, ר' חיים, פתח!

— מי שם? אתה? בוא, הכנס—אמר חיים כשפתח את הדלת.

— בקר טוב לך, ר' חיים! עדיין אתה ישן? אי, ר' חיים, זריו אני ממך. ראה! כליתי את המלאכה והבאתיה ל"מולדברכה".

— טוב, טוב—משיב חיים כשהוא נותן עליו בקושי את בגדיו.

— אבל המנפים, רבי חיים, הם מגפים כמה שנאמר: "אשר לא "מגפו" אבותינו", הלאי בריאות—והם יבלו אותך. רואה אתה עוד זה מה? אדרבה, משמשהו נא בידך.

חיים בודק את המנפים.

— איני חושש. מעך ומשמש ככל אות נפשך, איני מתירא ממך... . עוד רך ויפה, הלאי ויהא כך מזלי יפה... . רואה אתה? משמש ומשמש, קמוף, קתח, מעך ועשה כם כרצונך: המנפים הם ברזל ממש; רשאי אתה לדרוס בהם על מסמרים!.. איני מתירא ממך... . זוג נפלא... . טול ונעול, בשעה טובה ומוצלחת. אני, כשאני עושה—עושה אני. מבין אתה? כראמרי אנשי:

מה שעושין יהא עשוי, לא כך? .. אין רע, ר' חיים; רשאי אתה, במחילה, להוסיף עוד חצי רובל... אין רע. רואה אתה זוג פרסות הללו? בדוק, בדוק, מה איכפת לי... כדאמרי אינשי: כשהסחורה משובחה, אני ישן לי במנוחה... שלש שורות של סממרים... רואה אתה אם לאו? כל בית גנזי הכנסתי לתוך מנפיק... וכדאמרי אנשי: הכל תלוי במזל. הרינו שיעלה לי מזה—לשונאי ולשונאיך. אלא מאי? אותר משלי. וכדאמרי אינשי: סבר וקבל; פחות דינר, יתר דינר... בשעות הרעות הללו אין מרקדקין במקח. קום נא ונעול, בשעה טובה! יש לך מטלית נקיה?

—סוסייה-הינדא! שומעת את אם לאו? היכן את? הלא רואה את! הכיאי את המטליות.—קרא חיים בקול לאשתו, אבל לא בכעס, כאילו היה אומר לה „בקר טוב“.

סוסייה-הינדא, שעמדה בשביסה ובלא קופטה, הציצה באלכסון לצד חיים ויצאה מן הבית, כשהיא טקללת בלחש. ותיכף חזרה ושתי סחבות גסות וארוכות בידיה.

—א, א, סחבות מהוננות—אומר אברהם'ל כשהוא מסתכל בגל הסמרטוטין—נעל נא, אבל הימנית קודמת. ברגלו הימנית הולך גם החתן אל הורה החופה, יודע אתה? הנועל זוג חדש דומה לחתן... אתה, ר' חיים, דומה עכשו לחתן... כמו שאומר הכתוב: חתן דומה לכלב... יודע אתה את פירוש הדברים? נא, הידא, בשעה טובה ומוצלחה—נעל!

הוא נוטל מטלית גדולה, מפשט אותה ומשרה וכורכה על רגלו כעשר פעמים ומתחיל נועל את הסנדל; אברהם'ל מסייע לו וסוסייה-הינדא עומרת בידים משולבות על כרסה ומתבוננת.

—ע, ע, הרגל נכנסת בקושי. אָתא!—אומר חיים כשהוא נופח ונושם מתוכו.

—אין דבר, רבי חיים, דחוק, דחוק! הדבר נראה לך כך, דחוק, אל תחוס עינך.

—לא, אינו עולה, פא—א! אינו עולה, אחא!—מתאנח חיים.

—חלוץ נא—אומר אברהם'ל בצער. הוא משהמח על הארץ, חולץ את המגפים מעל רגליו של חיים, מהפך את המגף, כושכו בידיו ואומר:

—נו, רבי חיים, עכשו יהא עולה, אבל משוך בחכמה!

חיים דוחק את הרגל לתוך המנעל.

—עמוד על הארץ, אפשר יעלה יפה—מיעצת סוסייה-הינדא.

—נו, את מה? לבי לך! אין זה עסק שלך—מתרגז חיים ולחייו נעשות נפוחות, צהובות, כשתי לביבות ממולאות—פא! המגף דחוק, אינו עולה—אומר הוא—א, פושע-ישראל, גדולים אמרתי לך, וזוית צריך לעשות גדולים.

—דחוק, דחוק, ר' חיים, הרי עולה! אך עמוד נא...! כך...! בעפ ברגלך...! כך...! עוד, עוד! נו?

—נו, מה נו?... הרי רואה אתה שאינו עולה—לכל הרוחות!

—הרי כרכת על רגלך הר של סמרטוטין, מי היה יכול לדעת?...!

—א, פושע ישראל! סמרטוטין, אומר הוא, ואלא מה? הרי החפץ ממשמש ובא. אם אמרתי לך גדולים—מה אתה מושך? הרי רואה אתה, אינו עולה.

אברהם'ל הסנדלר

שחט שחמני, הפושע. מה אעשה עתה? לשבת בית... לך והיה סומך עצמך על נבל כזה!

— הם, רבי חיים, נם במטלית דקה, מי היה יכול לשער?... כמרומה, גדולים בך, שתי חביות... ראה כמה הוספתי על המרה. הוא מראה את המרה.

— מה לי סך-שמן, כשהרגל אינה נכנסת. הו, פושע ישראל! שחוט שחמני, לך ושכור לך פועל ליום.

— מה אתה סח, רבי חיים, האלהים עמך!... הסנדלים טובים לך, רק כורך היית ביותר...

— תבלעך האדמה! נבל שכמותך; עוד לו פה; ממליא אתה ולא סנדלר, צא! איני רוצה לרעת אותך. שחוט שחמני!

— הריני נוטל את חמנעלים והולך לי, רבי חיים השואב, ביהדותי, הרי אני נוטלם והולך לי... ראה שלא התחרט! — אומר אברהם'ל מן הלב בנחוך מעוקם על פניו ונוטל את המנפים.

— לך לכל הרוחות, נבל שכמותך, לך!

— נו, יהא כך... שנה טובה לך עם תשעים ותשעה צפיחיות ברבש מלא לזמין! — אמר אברהם ויצא מן הבית.

— הלכתי לזול ארבעה וחוזר לביתי בשנים... עברתי כל הלילה עם אשתי... נו — מדבר הוא אל נפשו בדרך הלוכו בחוץ — אָח, אָלִי, אָלִי, קוקו! עושה אתה אותי לדוב, גזור עלי לצאת במחולות ולחם לאכול אין אתה נותן. מה יהא? וכי טוב כך, אָ?.. נו, הם, הם, אברהם'ל, מעט במענות והרבה במעשים! מהר ולך לשמח את לב האשה וילדיה!

שוב כפף ראשו כאגמון כשהסנדלים תחת גלימתו ושוב הרחיבו רגליו את צעדיהן כשהוא גובל את הבצה.

מן הרקיע האמוץ והנפוח מסתננות טפות דקות וקרות על הבצה ואברהם'ל הולך וגובל... התריסין של הבתים כבר נפתחו והחלונות מציצים בעינים דומעות. ברחוב נראים בני־אדם יחידים, זה בסוכך וזה בלא סוכך. הנשרים שמופים ומודחים כרף של „לוקשין" בערבי פסחים.

— הא, זונתי, הא לך מנעלים, מעות אחר כך, עדיין הן על האבנים — אמר אברהם'ל כשנכנס לביתו והמיל את המנפים לארץ.

— מה?... כיצד?... — מציצה עליו גיטל בעינים מפוחדות ופתוחות לרוחה.

— למה את מסתכלת בי כך?... הסו, ממורים! ביום השבת על יד השלחן תזמרו לו את זמירותכם! — גוער אברהם'ל בתינוקות, שהיו מקיפים את האם ובוכים.

שרה'קה יושבת על הדרגש, והיא נראית כבוכיה...

— מה זאת? אלו מה הם? — שואלת גיטל ומתכוננת בזוג המנפים.

— אי, זונתי, את מלאכת עצמך אין את מכרה... דחוק, זונתי, דחוק!.. ואַת, בתי, למה את יושבת כחולמת, אפשר שדואגת את לאדונך שנשאר בלא פועלים?

שרה שותקת ונכר שעור פֶּעַט, ותפרץ בקול בכי...

— מי רחוק? אוי לי על שבירי, הוא משך את ידיו מן „הזוג“? — שואלת גימל כשהיא פורשת כפיה.

— רחוק, זוגתי. אני בעצמי נטלתי אותם חזרה!

— לאדמה! מה אתה מדבר בקר-רוח, אוי לי ואוי לנפשי, שמע נא שמע! — קוראת גימל ומראה על התינוקות הבוכים.

— הסי, אל תקללי, זוגתי, לא אני אומר שהזוג רחוק אלא הוא אומר כך. אני אומר, גם... והוא — רחוק... — מה גם, מה רחוק? דבר בשפה ברורה, מררתי כמעט שחתפקע והוא... אוי ואבוי לי!

— מה את מבקשת ממני, הא? מה? מה?.. הא לך, סרקי את בשרי, סרקי!.. קרעי, נשכי!.. צועק אברהמ'ל כשהוא חוטף את הסכין מעל הדלפקי... — אבא! אבא!.. — נחפזה שרה אליו בקול בוכים וחבקה אותו בשתי ידיה — אבא! אבא!

והתינוקות צועקים בקולות שונים. גימל כמטורפת, עומדת במקומה וסוקרת בעיניה כנבהלה.

— מה את מבקשת מעמי? מה?.. — צועק אברהמ'ל כשהוא זורק את הסכין מידו — יכנס הרוח באביו! הוא כרך שק שלם על רגלו וטוען „רחוק“.

יהא רחק לו בגרונו!

— נו, ואתה היית שותק, אוי לי ואבוי! לילה כזה... — קוראת גימל בבכי.

— שותק!.. נו, שרה'קה, על טקומך — והסי... שותק, היא אומרת... אמרתי לו ואמרתי כהאי לישנא: מוטב לך, ממור, שתוליך שדים לשמר ולא מים; מלאכה זו היא נקיה יותר מדי בשבילך... נו, המעט ממך, ומה את רוצה עוד?

שרה'קה נחכה מתוך דמעות, כתינוק שמראין לו צעצוע בשעת בכיתו... — אוי ואבוי לך ולי — אומרת גימל, כשהיא מגרשת מפניה את התינוקות.

— הסי, רב לך, זוגתי. אל תדאגי, הרי רואה את שזה רצונו של הקב"ה שאהיה איש סוחר, לא נאה לו שאני, אברהמ'ל, אהיה סנדלר. כנראה, זכות אבות עמדה בזה... ובכן המתניני, אל תדאגי. הריני נעשה סוחר והולך לי אל השוק למכרם...

— אוי לך ואבוי לשנותיך ולתגרנות שלך. מה יתנו לך שם במחירים?

— כלך לך, זוגתי. אין את מבינה מה טיבו של השוק. בשוק אפשר שיתרחש גם נס. אין רק לדאוג ולהתעצב. בטחון, גימלי, בטחון — כך דברו של סוחר. וכמו שאת אומרת: הסוחר דץ, חזק ואקץ!

— אוי אוי, טול אותם מעמי, קרובה אני להתעלף — צועקת גימל כשהיא מגרשת מפניה את התינוקות הבוכים.

— זמרו, ילדים, זמרו בקול, רד הגשם, רד וניול — ויהא הקש בזול!.. לאן את הולכת, בתי?

שרה'קה מתלבשת. התינוקות שרכבו את אוניהם כשהם מציצים בפנים מעוקמים על אברהמ'ל.

— לעבוד אני הולכת — משיבה שרה'קה.

אברהם'ל הסנדלר

— נו, יהא כך, לכי. אפ' לך ניהא — שמה של אשתי „מניחה“. השתיני
ונלך יחדו...

— נו, ברכיני, זוגתי, אני הולך... היכן קנדהמרה, הפנקס, הצמח?
חרי סוחר אני בעולם, הא? זמרו, תינוקות, זמרו! ותשמחו את לב אמכם עד
שיחזור אבא מן היריד. אבל אכילה—חם וחלילה! היום אסור לאכול עד שיבוא
אבא, אלהים יענוש... גימל, שלי לפי שעה אצל שלמה'כי עוד חצי כבר,
מסתמא אביא בידי מאמנים! — אומר אברהם בלחש, כשהוא נוטל את הסנדלים
ויוצא.

תְּחֻקָּה וְתַמְקָרָה.

מאת

בר־טוביה.

א.

חוקת-החוקות של המדעים החדשים היא החוקה הסִבִּית (הקיוואלית), שעל פיה אין העולם אלא שלשלת-ברזל של סבות ומסובבים, —שלשלת, שכל חוליותיה סדורות הן וקבועות מששת-ימי-בראשית ואי-אפשר שיחול בהן שנוי לעולמים.

תאמר: מעשיהם של בני-האדם מה יהא עליהם? אפשר אף הם מוכרחים הם והבחירה החפשית וחירות-הרצון אינן אלא ברותא?
לכאורה לא רק אפשר, אלא ודאי כך הוא הדבר, ולא רק מצד הסברה, שאין מיוחסים בעולם, אלא אף העובדות עצמן מכריחות אותנו לבוא לידי מסקנה זו, והסטאטיסטיקה החברותית תוכיח: כך וכך נגבות לשנה בקירוב, כך וכך רציחות לשנה בקירוב, כך וכך חתונות, כך וכך אִדְרִיסוֹת, שלא נכתבו מחמת שכחה, וכי' וכי'.

אלא שהסטאטיסטיקה החברותית, או המוסרית, היא אליה וקוץ בה; ואותו "קוץ" כבר הוא כקורת-בית-הבר, אף על פי שאינו אלא מלה קלילה. מלה זו הרי היא סותרת את כל הבנין. "בקירוב" — שמע מזה, שיש איזו יוצאים מן הכלל, בעור שחוקה, שאינה מחיימת אפילו רק פעם אחת, אין שמה חוקה.

במלות אחרות: אמת, שמספר הנגבות והרציחות, שהן נעשות באותו מקום ובאותה שעה, הוא חוזר ונשנה משנה לשנה בקביעות מתמדת ובאותו מספר אינם חלים אלא שנויים קטנים, — אבל אולם השנויים הקטנים מה מוצאים? אפשר היה לומר: "קטנות" הללו אך מקרה הם, ומה הם כי נשים את לבנו אליהם? — אבל בעולם, שאינו אלא שלשלת-ברזל של גלות ועלולים, בעולם, שאין אדם נוקף אצבעו בתוכו אלא אם כן מכריזין עליו מששת-ימי-בראשית, — עולם כזה מה מקום למקרה יש בו?

ב.

מושג זה של המקרה נדרש הוא לשני פנים. קודם כל, המקרה הוא דבר, שאין לו סבה, שמעצמו הוא בא ואין לו שום קשר הכרחי אל מה שהיה לפניו. באופן זה מושג המקרה הרי הוא האַנְטִיִּיתִיָּה של מושג הסִבִּיתִיָּה (הקיוואליות), ועל כן הוא צריך להִתְחַשֵּׁב מנקודת-ההשקפה של המדעים לרבר שאי-אפשר.

החוקה והמקרה

בעלי העיקרים מדרגם לכפור במציאותם של כל אותם הדברים, שהם מתנגדים לעיקריהם ואינם נכנסים לתוך ה"פורמולות" שלהם. נודמן להם אחד מאותם הדברים המתנגדים הם אומרים: אלו אִמְרוּ לוֹ יהושע בן נון לא הייתי שומע לו; ואחרים מוסיפים ואומרים: אילמלי בעיני ראיתי לא האמנתי.

אבל למושג המקרה יש עוד מובן אחד. מדרגם של בני אדם, שהם קורין מקרה להתנגשותן של שתי עובדות, שאין ביניהן יחס של עֲלָה ועלול ושאין גם עֲלָה אחת משותפת לשתיהן. כל אחת ואחת משתי העובדות הללו יש לה עֲלָתָהּ שֶׁלָּהּ, שהיא שונה מעלתה של חברתה, ועל כן התנגשותה של העובדה האחת עם האחרת פועלת באופן פתאומי ומקרי על המהלך הנהוג של הדברים. על ידי ההשפעה החיצונית משתנית ההתפתחות הפנימית של כל עובדה ועובדה כשהיא לעצמה. הסתגנוּלוּת מִמֵּין זה מכניסה תהו ובהו לתוך ההכרה, מבחישה את הנבואות וְשִׁמָּה לְאֵל את התקוות, ודבר שאינו צריך להאמר הוא— כי בה במדה שההשפעות החיצוניות נעשות יותר תדירות במקצועות־ההכרה, באותה מדה עצמה נעשית קביעת החוקות, שהן צריכות לפעול בהם, יותר קשה להכירה ופעמים קרובות שהיא עולה למעלה מן הכחות של ההכרה האנושית.

ג.

אפילו אלו, שכפרו במציאותו של המקרה במובנו הראשון, המוחלט, הודו במציאותו של המקרה במובנו השני, היחסי, בהסכם לזה היו אומרים, שאותה המקריות, שאנו רואים יום ביום במעשיהם של בני-אדם, היא לא מקריות החלטית (אבסולוטית), אלא יחסית (רילאטיבית).

וביחד עם המאמינים, היו רוב הכופרים מסכימים, שחוקות הכרחיות מעין אלו, שהן שוררות במבע, אין להן מקום בהיסטוריה האנושית: או שאינן נמצאות כלל בתוכה, או שאי אפשר להכירה להשיג אותן.

הראשונים אמרו: מעשיהם של בני-האדם, שההיסטוריה האנושית כוללת בתוכה, הרי הם נעשים בבחירה חפשית, במקרה, בלי סבה קידמת להם ומברחת אותם, ולפיכך אין כאן מקום לחוקות טבעיות. והאחרונים אמרו: האדם הרי הוא הבריה היותר מורכבת בעולם בין במבנה־גופה בין בהכונת־נשמתה. כמו כן מרובות ומורכבות הן כל אותן ההשפעות השונות, שהן יוצאות מכל החוויות העולמיים ופועלות על המחשבות שהוא חושב ועל המעשים שהוא עושה. אמנם, אין ההשפעות האלו מקריות, אלא בנותיהן של סבות ידועות, שהן מכריחות אותן, —אבל מי יגלה את הקשר הנעלם שבין כל פעולה אנושית ובין אותו החזיון של העולם הגרול שמסביב, שְׂסָבֵב פעולה זו? מי ימצא את החוט־המנהל ב"לאבירינתו" המבולבל והמסוכסך של העובדות העולמיות שאין להן סוף?

ד.

כשיצא מונט־סקייה לבקש ולמצוא את חוקותיה של ההיסטוריה האנושית. וקודם־כל את חוקות "הגדולה והמפלה של מלכות רומא", היו פילוסופי־המאטריאליזם אדוקי־הסקתיות הראשונים, שיצאו נגדו במחאה נלויה.

הֵלַב צִיּוֹם אמר: "מונט־סקייה בספרו על סבות הגדולה והמפלה של

רומא לא שם את לבו כהוגן אל ערכם של המקרים המוצגים בתולדותיה של אותה המלכות. הוא בא לידי הטעות, שהיא כל כך רגילה, אצל אותם מבעלי-המחשבות, הרוצים לבאר את הכל, ושוב בא לידי טעות אחרת של המלומדים הכלואים בארבע-אמותיהם, שמדרכם לשכוח את הטבע האנושי ולחם לבאי-כחו של העם מחשבות מדיניות בלתי-משתנות ועיקרים בלתי-מתחלפים. אבל לפעמים קרובות אין זה אלא היחיד, שהוא מנהל לפי מחשבותיו שלו אותן האספות החשובות, שהן נקראות "סנטיים".

ואף הולבאך, המחבר של הקודם המאטריאליסטי, "שיטת הטבע" (Système de la nature), כך היה חושב. הוא היה אומר: פעמים שגורלם ההיסטורי של העמים תלוי בתנועתו של איזה צמח, שהוא מתחיל לעשות קפיצות משונות, טפשויות או ודוניות, במחו של מי שהכח בידו.

אמת, היה מי שאמר, ששני הפילוסופים הללו בגדו על ידי אמירותיהם הנוכרות בחוקה הסבתית ומקום הניחו בהיסטוריה האנושית להמקרה להתגדר בו. אבל מן האמור למעלה הכל רואים, שמי שאמר זה טעות היא בידו, ומקורה של טעותו צריך לבקש, פשוט, בזה, שנעלם ממנו והוא לא ידע את המובן השני, היחסי, של מושגיהמקרה.

ה.

ומיסדיה של הסטאטיסטיקה המוסרית עצמם הרגישו את העוקץ שבמלה "בקירוב". ולפיכך הורו, שצריך להבדיל בין "סבות קבועות" (constante Ursachen) ובין "סבות משתנות" (variable Ursachen). אבל הואיל שאותו המספר, שהוא נמצא מעבר למלה "בקירוב", הוא קטן-הכמות, יחס אל ההולך לפניו, היו נוטים לחשוב, שאין "הסבות המשתנות" אלא Quantité négligée (כמות מבוטלת).

אילו היה נכון הדבר, שהכמות והאיכות הן תמיד מתאימות זו לזו, או אפשר וצריך היה לומר, שאין כל חשיבות ל"סבות המשתנות" ושמהמת מעומן הכמותי אין להן שום ערך איכותי. אבל באמת מתיחסות הכמות והאיכות זו אל זו לפעמים קרובה ביחס מהופך. קטנה ושפלה היתה מופיעה לפנינו הקולטורה הבורגנית של אמריקה הגדולה אילו היינו רוצים להשוות אותה, לדוגמא, אל הקולטורה העולמית של יון הקטנה.

במקום אחר הזכרנו את העובדה הביאולוגית, כי אותם השנויים היוצאים מן הכלל, שהם חלים מומן לזמן בבדיה אורגנית, כח יש להם לחולל מין חדש בעולם. כמו-כן דרך הסדק הקטן, שנפתח בכנין החברתי לקבלת ההשפעה מן "הסבות המשתנות", פעמים שנכנסת מהפכה שלמה באופני החיים האנושיים. וכך מראה לנו ההיסטוריה מסובבים גדולים מסבות קטנות. ולפיכך שנו חכמים: "אין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל"; הרי שהיו ישראל שני אלפים ושתי רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה—לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל"?!— ורבי דוסתאי דמן בירי דרש: "אין השכינה שורה על ישראל פחות משני אלפים ושתי רבבות (חסר אחד ו) היתה אשה עוברה ביניהם וראויה להשלים, ונבחה כלב והפילה—נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל"!!!.

ז.

ה"מקרים המוצלחים" היה להם ערך גדול בדבריי-הימים של מלכות-רומא, כך חושב הלכציוס. ומה היה ערכם של ה"מקרים הבלתי-מוצלחים" בדבריי-הימים של האומה הישראלית?

אם תולדותיהן של אומות-העולם משועבדות במדה ידועה לממשלתו של המקרה, מושפעות פחות או יותר מן "הסבות המשתנות", — מה יש לחשוב על תולדותיה של אותה אומה, שהיא מפורת בכל חלקי-העולם, דרה בתוך עמים משונים זה מזה תכלית שנוי, מושפעת מכל ההשפעות ונפעלת מכל המקרים, — אותה אומה, שהיא כדור-משחק לכל רוחות השמים והארץ?

רוצים אנו להכיר אל השפעתן של הסבות החיצוניות על ההתפתחות הפנימית של האומה הישראלית, נִיָּנוּ לשים לב אל העובדות הבאות:

בנוגע להתפתחותה הרוחנית של האומה אנו רואים, כי ביחד עם החורבן הראשון התחילה הנבואה נישלת מישראל, התחיל הולך ומתנוונה אותו הכח הרוחני הגדול והנורא, שהשפעתו חיה וקיימת עד עתה בכל קצות הארץ. ביחד עם החורבן בספרד במלה השירה העברית ועמה פסקו גם המדעים והמחקר מישראל לזמן מרובה. בנגוד לזה אנו רואים עכשיו את מחנות הגולים ממזרח-אירופה מתפורים בארצות המערב ומעירים ומעוררים בלבות נדחי-ישראל את ההכרה הלאומית, שגדרמה בקרבם תרדמת-מרמוטא זה כבר!

והוא הדין בנוגע להתפתחותה הכלכלית של האומה. אף כאן אנו פוגשים את ההשפעות הבאות מן החוץ. ההסתדרות החברתית של ימות-הבינים יצרה בקרב היהודים מעמד גדול של באגקירים. ולהפך: ההסתדרות החברתית של ממלכת-רוסיה הועילה לא מעט ליצירת מעמד גדול של פרוליטאריים-פועלים ופרוליטאריים-מחוסרי-עבודה בקרב היהודים. כמו-כן תלויה האמיגרציה הישראלית מן המזרח מכמה צדדים לא רק ב"חוקים הכלליים השוררים בכל חברה קאפיטאליסטית", אלא ביתור — לכל הפחות עתה — בחוקים הפרטיים, שחקקה ממשלת-רוסיה נגד היהודים.

את הערך הגדול, שיש לאמיגרציה זו בתולדות-ישראל בנוגע אל ההוה ובנוגע אל העתיד, עדיין אי אפשר לדעת עתה. בכל אופן מכמה סימנים ניכר הדבר, שאפילו בעלי-התורה הצ"סית — זאת התורה, שהיא כולה בנויה על האמיגרציה — לא רק שלא הגדילו את ערכה של עובדא זו, אלא שעדיין הפחיתו אותו...

ז.

על יסוד כל האמור למעלה צריך להחליט, שִׁפָּה כתב מיכאילובסקי: "הסבות המיוחדות (כלומר: המשתנות) יכולות להמצא מחוץ לסבות הכלליות (לומר הקבועות) של ההיסטוריה. אפשר, ששרשיהן מונחים, למשל, במבנה המקרי והמיוחד של גוף-היחיד ואף על פי כן הן יכולות להשפיע השפעה עצומה על מהלכן של העובדות ההיסטוריות".

ומיכאילובסקי לא היה כלל וכלל מן המאמינים באפשרותו של המקרה, כמו שחשדו אותו קצתם מתלמידיו של מרכס שברוסיה. להפך, הוא אומר בבטחה: "יתכן, שאי-אפשר לנו להכיר את הפורטולות של החוקות עצמן,

כלומר, את הסדר המקומי והזמני של מקצוע זה או אחר מן החיוניות; אבל אנו יודעים בבירור, שאף כאן (כלומר, בתורת-הנפש ובתורת-החברה), מכיון שהונחו הסבות המתאימות, אי אפשר לשום כח חיצוני לבטל או לשנות תוצאות ידועות".

מיכאליבסקי וחבריו "יודעים", איפוא, "בבירור", כי ממשלתה של החוקה הסבתית היא החלטית בעולם ההכרה האנושית, כלומר, באותו העולם עצמו, שבו כמעט הכל כופרים באבסולוטו-של-עולם ואינם מאמינים אלא ברילאטיבים, ביחסים אין-סופיים.

אם אפשר לחשוד באיזה דבר את הפילוסופים המאטיריאליים מן המאה השמונה-עשרה ואת הפובליציסט הרוסי מן המאה שעברה, אין זה בשום אופן מרידה במלכותה של החוקה הסבתית, אלא במורא מפני החוקה ההיסטורית.

מי שהחוקה ההיסטורית, או מה שנקרא בזמן ידוע בשם זה, היא על צדו, נוטה להאמין בה. ולהפך, מי שחוקה זו מתנגדת, או נראית כמתנגדת, לשאיפותיו היותר כבירות, הרי הוא בעל-כרחו רוצה לכפור בה.

מהלכן של המחשבות הנסתרות מאחורי-ההכרה בנשמותיהם של הפילוסופים המאטיריאליים, אבותיהם של הריבולוציה הגדולה בצרפת, היה יכול להיות בנוגע אל השאלה, שאנו עסוקים בה, בקירוב זה: אם אמת הדבר, שהמציאות ההיסטורית היא, כמו שמונשסקי'ה מדמה, הכרח טבעי, אם אמת הדבר, שהסביבה הטבעית הוא שמתנה וקובעת מראש את תולדותיה של האומה, — אז הרי כל שאיפותינו בגלות מאלהן. רוצים אנו להכניס זרם של דעות חדשות לתוך האומה הצרפתית כדי לתת נטיה חדשה למהלכה ההיסטורי — כלום לא לשוא יהיה כל עמלנו, אם אותו המהלך ההיסטורי הוא גורל-הטבע, גורל, שאין לשנות אותה, שאין להרהר אחריה? אפשר, כל הטרדות שמרחנו, כל התקוות שקיינו, כל חלומות-הגאולה שחלמנו, כעשן יכלו וכל תוצאות וכל שארית לא תהיינה להם? — דבר זה אי-אפשר-החליט ה"אני" המתקומם והמתמרמר נגד הניש והקיים: חוקה טבעית קובעת מראש את המהלך ההיסטורי אין ואי אפשר שתהיה בעולם.

ואף מיכאליבסקי כך היה צריך לחשוב. אם אמת הדבר, שיש בעולם חוקה היסטורית קבועה לכל האומות, שכל מה שאירע במערב-אירופה מוכרח ועתיד לבוא גם ברוסיה, אם אמת הדבר, שרוסיה הולכת ומתקרבת אל ממשלת-הבורגנים, החנננים והסוחרים, — מה מעם יש לכלל מסירות-הנפש של הצעירים המתפרצים, לכל ענויי-התופת של ה"פריצים בעלי-התשובה", של כל האיריאליסטים למעמדותיהם ולמפלגותיהם? וכי' בשביל כך קבלו כל הקדושים הללו עליהם את הדין, בשביל כך נשפך כל הדם הרב הזה, כדי לפנות את הדרך לאילי-הכסף, לשקיה-הזהב? — לא, דבר זה אי-אפשר הוא, חוקה כזו אי-אפשר שתהיה בעולם! ובשעה שהלאומים העברים מתמרמרים ומתקוממים נגד אלו שאמרו: "הסביבה בולעת את כל החלשים, ובכן תבלע גם את היהדות, — זהו חוק טבעי והיסטורי, שאי אפשר לשנותו" — כלום אין הם מגלים לנו, שמאחורי התקוממותם נגד ה"חוקה הטבעית של ההיסטוריה" מסתתרת ההכרה של "התקוממות החוקה הטבעית של ההיסטוריה" נגד שאיפותיהם ומאוייהם?..

ח.

אבל לא רק אלו, שעמדו על־פרשת־דרכים, תוהים על עברם ויראים את עתידם, היו כופרים או מסופקים במציאותה של החוקה ההיסטורית, או, לפחות, באפשרות־הכרתה של חוקה זו.

ראשונים ואחרונים מן החודרים לעומק־הדברים מרגישים היו את ההשפעה של „המקרה“, או של „הסבות המשתנות“, על המהלך ההיסטורי. וחזר הרעיון הזה ונשנה באופנים שונים מזמנם של בעלי המימרא התלמודית „אקמצא ובר־קמצא חריב ירושלים“ ועד המימרא שב„מלחמה ושלום“ לשולסמיי: אלמלא חלה נפוליון הראשון בשעת־המלחמה בבורדינה את מחלת־הנזלת, היה מהלך ההיסטוריה האירופית אחר לגמרי.

דיל אַר ש פֿוק? בטוח היה, כי „מושלי־העולם הם: מצב־הרוח והמקרה“; ושוב היה אומר: „המעשים הגדולים והמבריקים, שהם מכים את העין בסנורים ושנשיה־מלכות מתארים אותם בתור תוצאות של תכניות גדולות, אינם בכלל אלא תוצאות של מצב־הרוח והתאווה. כך אפשר הדבר, שסבתה של מלחמת אֶבְגוּס טוֹס וְאַנְטוֹניוֹס הייתה לא התאווה אל הכבוד, אל השלטון־בעולם, כמו שנוהגים לחשוב, אלא—קנאת־גבר“.

ופאסקאל מדבר על ה„אהבה“ ואומר: „איני־יודע־מה!“ זה, דבר קטן כזה, שאי־אפשר להכירו, הרי הוא מניע את כל הארץ, את המושלים, את התילות, את כל העולם. אילמלי היה החוטם של קליאופטרה קצר מטה שהיה, היה כל מראה הארץ שונה מטה שהוא.

ט.

אבל, אפילו אם נניח, שמראה של החוקה ההיסטורית הוא שהיה מכריח קצתם מבעלי־המחשבות לכפור במציאותה של זו—מה בכך? וכי בשביל שהמורא פקח את העינים לראות את המגרעות ולהכיר את החולשה של החוקה המבעית, אין החולשה בנמצא ואין להמגרעות ערך ממשי אוביקטיבי? המורא פוקח עיני עורים ומראה לקצרי־ראות מחוות־לא־שערום. המורא הוא אחד מן הכחות־המניעים הגדולים בהתפתחותו של החי בכלל ושל האדם בפרט. ולפיכך היו היונים הקדמונים רואים בהרגשת־המורא „התעוררות מן השמים“ והעברים הקדמונים היו מדברים על „פחד־אלהים“.

מאחורי כל היצירות הגדולות עומדות תאוות חזקות ושאיופות כבירות. מאחורי־הפרגוד של ההכרה מתפרצים פעם בפעם הכחות העזים בסופה ובסערה ובוראים עולמות שלמים; ואף ההכרה עצמה על ידיהם היא שנבראה. הרגשת־המורא היא אחת מן הכחות האלה, אחת מן „התאוות המופלאות“.

קצתם של המשכילים המערביים אמרו: המורא—הוא שהכריח את האדם לברוא את האלהות, ומכיון שנזרקה מלה זו מפייהם היו בטוחים הם ומאמיניהם ומאמיני־מאמיניהם, כי מעתה במלה האלהות ועברה מן העולם, שהרי כל עיקרה של האלהות אינה, לפי דעתם, אלא תולדת המורא והפחדנות.

אבל בִּשְׁתָּה זו על מה היא מיוסדת? ראשית, על אמונה מיטמה, שכל מחשבה, שהיא יונקת מחוץ לתחומה, פסולה היא, ושנית, על רעיון עוד יותר

תמים, כי המורא הוא הרגשה פחותה, שאנשים שנתכגרו אינם שמים כלל את לבם אליה. ואולם, כלום יש צורך להוכיח את טעותם של אמונה תמימה זו ורעיון תמים זה? כלום יש צורך להזכיר את מאמרם של הסמואיים הקרמונים: „אין דבר במחשבה, שלא היה קודם בהרגשה"? שלשת הכחות הנפשיים האלקנטאריים: ההרגשה, ההכרה והרצון, קשורים הם זה בזה, משפיעים ומושפעים זה מזה—אלו הם שלשה שהם אחד. וכל החושב, שהמורא הוא הרגשה פחותה ועוברת, יש בו אחת משתי אלה: או הוא אינו יודע את כחו הנורא של המורא התמידי, שהוא מלֵוה את האדם כצל על דרכו, או—טחמת המורא מפני המורא הוא כופר במציאות המורא.

והלכך, אם המורא מפני החוקה הסבתית הבלתי-משתנית, שאפשרות מציאותה המוחלטת מסוכנת היא לקיום האומה או לעבודת הצבור והמדינה, נוטע בלבנו את ההכרה, שכחיי האומה והחברה שולט לא החוק הסבתי המוחלט, שאין השגתנו יכולה לתפסו בחיים הללו, אלא המקרה במוֹבן היחוסִי שבארנו למעלה, — אין לנו לבטל הכרה זו אך ורק מפני שבאה מתוך המורא, החשש לקיום האומה וטובת המדינה והחברה. המורא מלמד אותנו הפעם להכיר אמת גמורה, שאילמלא היו עינינו נפקחות לרְוּחָה עלי די הפחד, לא היינו מכירים אותה למרות מציאותה האובֵקטיבית.

הַאֲמֻנֹת בְּרִחוּב הַיְּהוּדִים.

מאת

ח"י קאצנלסון.

א.

העתונים הישראליים הביאו את הידיעה המשמחת, כי כבר אין נפתחה תערוכה של אמנות ישראלית. ודבר זה הזכירני נשכחות.

בימי הקונגרס החמישי בבאזל נעשה נסיון קטן לנגוע בשאלה אחת חדשה, שמפני חדושה לא הספיקה לתפוס מקום הגון בין שאר השאלות, שעמדו אז על הפרק. רק דרך אנג נגעו בה אנשים מועטים—ופתרון לא מצאה לה. ראויה היתה לתשומת-לב ולמשא-ומתן חשוב, אבל לא זכתה לכך כל עיקר, וכשם שעלתה על הבמה כך ירדה פתאום מעל הבמה. מולד נרם.

שאלה זו היא—שאלת האמנות ומקומה בחיי היהודים, היחס, שמתחסיים אליה רוב בני-ישראל, מדרגת התפשטותה בקרב הקהל הישראלי.

עוד אז, בימי הקונגרס החמישי, הציגו אחדים מן הציירים הישראליים שבמערב-אירופא אחדות מתמונותיהם, שאחרים מצירי הקונגרס אצלו להן רגעים מועטים. צירים אחדים: סו להעמיד על הפרק את השאלה ע"ד יסוד מוסד תמידי להרחבת האמנות העברית; רגעים אחדים אצלה האספה לה, הרצאה קצרה, שנקראה ע"י מומחה במקצוע האמנות—ובזה נגמר כל הענין. הדבר היה כל-כך חדש וכל-כך זר לרוב הציירים, עד שנחשב בעיניהם לאיזה משחק, שאין שנה למפל בו.

ומאז יש על יד כל קונגרס וקונגרס תערוכה קטנה של אמנות ישראלית; ועכשיו זכינו גם לתערוכה יותר גדולה ממין זה, שנערכה כבר אין. ואף על פי כן אין אנו רואים ואין אנו מרגישים שום אינטרס יותר עמוק אל הרחבת האמנות העברית והפצת האמנות בין העברים. יתר על כן: אין שואל ואין דורש, עד כמה יכולה וצריכה האמנות להעשות נורם קולטורי בחיי-היהודים.

וכי כך צריך להיות?

יודע אני מה ששיבבו לי: „עמך ישראל טובעים בים-צרה ואתה אומר שירה“? וכי עכשיו—בזמן התגברות הריאקציה ואפיסת כל תקוה, שיוטב מצב ישראל בעתיד הקרוב—עת היא לעסוק בשאלת-האמנות?—ואולם, אם בזמן התקוות הטובות אי-אפשר לבנות את הלב לשאלה זו מפני שהכל עוסקים אז בפוליטיקה, ובימי הריאקציה גם-כן אי-אפשר לבנות את הלב לשאלה זו מפני שהכל מלא מרירות יותר מדאי,—אם כן, מתי אפשר להפנות את הלב אל ענין חשוב זה? והענין חשוב הוא, לא על הלחם לבדו יחיה האדם, אלא אף על היופי במובנו הרחב—על האמנות.

האמנות היא פרי נענועיה של נפש האדם והתמכרותה אל כל נשגב וכל נעלה, תוצאת נטיתה אל הקודש, אל האידאליזם שבחיים, שבחיי הפרט והכללי. נטיה זו טבועה במדה פחות או יותר מרובה בכל אחד מאתנו, ועל כן יש הזכות להאמנות לתפוס מקום בחיים; וזכות-קיומה זו מחייבת אותנו להביט עליה לא כעל מין שעשוע וצעצוע, אלא כעל דבר הכרחי וטבעי, שהוא אחוז וקשור בעצם קיומנו, במובן הרוחני של המושג הזה.

יש, אמנם, הרבה דעות מחולקות בנידון האמנות ומהותה. די, למשל, לקרוא בשם את אפלטון, רוסו, טולסטוי, אבל חלוקי-דעות אלה נוגעים רק בפתרון השאלה ע"ד מהותו ואפיו של המושג, "אמנות" וע"ד הדרכים והזרמים השונים, שבהם מתגלית האמנות, וצריכה היא להתגלות, בספרות ובחיים, סופרים ופילוסופים חוקרים ודורשים בכאור השאלה: מה היא מהותה של האמנות? — ומשיבים על שאלה זו תשובות שונות; באיזו דרכים נקנית האמנות? — בזה יש חלוקי-דעות; האמנם נכונים ואמתיים הם כל אותם המושגים המוסכמים והכלליים המקובלים מכבר בתורת-האמנות? — על זה יש משיבים בשלילה. אבל בעצם הענין, בחשיבותה של האמנות בחיי הפרט והכללי, בזה אין שום מחלוקת. החכם האנגלי ג'י. לסקין, זה האבטוריטט הגדול במקצוע היופי ומלאכת-מחשבת, הביע את הרעיון, שהאמנות היא הראי, שבו נשקפת לנו ישרותו המדינית והחברתית של העם. לדעתו, האמנות היא הסימן היותר מובהק של תכונת-העם הרוחנית, ומטרתה של האמנות היא — להיות עזר וסעד לנפש האדם ולהועיל לעלית-נשמתו. הפילוסוף הצרפתי גיאז מגדיר את האמנות בתור דבר, שהוא מעורר בנו את רגשות-הקיום היותר עמוקים ואת הרעיונות היותר נשגבים; היא מרוממת את האדם משפלות חיו הפרטיים ומעלה אותה לפרומי החיים הכלליים. אדם מילר אמר, שהאמנות היא ההרמוניה של העולם; וכבר ראה בה פייכטה את פרי הנפש היפה ואת שכלולו של האדם כליו.

מובן מאליו, שכשאנו מדברים על חשיבותה הכללית של האמנות בתור כלי מחזיק ברכה להקולטורה האנושית, אנו דנים לא על אותו המקצוע הצר של האסתטיקה המקובלת, ההמונית, שבעיקרה לא באה אלא לשם, פנוק' בלבד ובה זוכים רק, ויחידים-סגולה". אנו דנים כאן על אותו הקבוץ של היצירות האמנותיות, שמטרתו הוא, לדברי פרודן: —, "החקוי האידאלי של הטבע ושל האני שבנו בעצמנו, המביא לידי השלמתו הגשמית והרוחנית של המין האנושי". התנאי הראשי של יצירות כאלו הוא, כפתגמו של אפלטון, "ברק האמת", ורק אותו האידאלי, שלפי באורו של גיאז הנזכר, הוא, סולם מוצב ארצה, שראשו מגיע השמימה, — זה הסולם המציץ את הדרך האין-סופי, שכל מה שיפגוש עליה רעיונו של האדם נמצא קשור ואחוז בחושי האמנות".

אמנות כזו אינה יכולה למצוא לה מתנגדים. מי לנו, למשל, מבקר יותר קשה בנידון האמנות מן הנראף ל. טולסטוי? — ואף הוא מודה בספרו המפורסם: "האמנות מה היא?" —, "שהאמנות היא גורם חשוב להשתלמות האדם, איזמלא כשרון האדם להתמכר להאמנות, אומר טולסטוי, או היינו לחדלי-אישים, שהם מתברלים ומתרחקים זה מזה ואורבים זה לזה; כי רק האמנות במובנה הרחב חודרת עמוק לכל פנות חיינו בתור יסודם הרוחני ובתור אמצעי לחציעד את בני-האדם

קרימה ולהשכין בתוכם אהבה, אחדות וטוב. כי, לרעת טולסטוי, האמנות היא היא הנורמת להתחברות האישים הנפרדים ולהתאחדותם ברגשות דומים זה לזה, – ברגשות, שהם קרובים ומובנים לכל שדרות העם בלי הבדל ושחם מוכשרים לטהר את מרותיו ולחזק בו את כח הטוב והיושר. טולסטוי מתיחס בשלילה רק אל זו הנמיה האסמנסית של האמנות, שכל עיקרה לא באה אלא לשום גרוי העצבים המפונקים, כדי לבדח את דעתם ואת רגשותיהם של מדושני-העונג ולתת די מזון לנשיותיהם האגואיסטיות, או כדי לישן את רגש היושר והתום ואת רגש ההשתתפות בצרכי-הכלל, שיש בנפש האדם, ולפיכך צריכות היצירות האמנותיות להיות כל-ישרת לתנבורת-האהבה והאחוה בין כל שדרות העם; וכדי להשיג מטרה נעלה צריכות הן להיות שוות לכל נפש ומובנות לכל אדם בלתי-מקולקל וגם לשאת על עצמן את חותם החיים, האמת והאנושיות.

האמנות היא לא "קדרה" כדי לבשל בה, אבל גם לא "אלהי-מסכה" לסגור לה. האמנים אינם מחויבים למאמא את הרחובות דוקא, אבל גם אינם רשאים להביט ממרום-גדולתם בבוז ובקור-רוח על ה"המון הנכער". האמנות-אומר פרודון-, שהיא יכולה למצוא יסודות של היופי ושל האידיאל אף בקרן וקסמטופר, יש לה יתרון גדול על זו, שיכולה לתאר רק את שוכני האולימפוס, בני-האלהים.

בכל יש טוב ויופי, וכלום אינה חסרה אלא היכולת למצוא אותם – והו הכלל של האמנות האמתית.

ב.

הארכתי אולי מעט יותר מדי בבאור המשפטים וההנחות הכלליים האלה מפני שבכל היותם ידועים ומפורסמים קוראים הלוועיים אפשר שיהיו כחדשים בעיני הרבה מן הקוראים העבריים. אבל חוץ מזה הקדמתי לבאר את ערכה וחשיבותה של האמנות בתור אמצעי שר חנוך-העם כדי שיהיה יותר ניכר ויותר בולט אותו היחס המוזר, השורר בינינו היהודים אל מקצוע זה של היצירה האנושית. ועל ידי זה אפשר שיכירו הקוראים יותר, מה מרובה ההפסד, שהפסידו חיינו הלאומיים בהעדר מהם יסוד חשוב כזה של הקולטורה החדשה, שבזמננו אין עם ואין חברה ואין מפלגה בעולם, שלא יהיו מושפעים ממנו במדה פחות או יותר מרובה – חוץ מן היהודים. רק אנחנו היהודים יוצאים אנו מן הכלל, כי רק החיים שלנו יבשים הם, בלי שום לחלוחית של אמנות.

יודע אני מראש, שהקורא העברי ישאלני: כלום אין לנו אנשי-שם, שהם מפורסמים במקצועות הציור והזמרה וכל מלאכת-מחשבת, – אמנים אנשי-שם, אשר בהם ישראל יתפאר?! – ואמנם, אמנים כאלה יש ויש לנו, אבל אין בזה סתירה לדברי, כי לא עד זה אני דן.

כשם ששאלת השכלת העם אינה נפתרת על ידי מה שבאומה ידועה נמצאים יחידים-סגולה, שהם יושבים באקדמיות ובאוניברסיטאות, אלא על ידי התפשטות ההשכלה בין העם דוקא, כך אין מספר ידוע של אמנים עכרים מפורסמים יכול לכפר על הקהל הגדול שלנו, שהאמנות אינה תופסת בתוכו שום מקום.

אין לנו לקנא בזה, שלכל אומות-העולם המתקונות יש מומחים גדולים ומפורסמים במקצועות האמנות: כי סוף סוף יש כאלה גם בישראל, ולא במספר מועט. אבל יש ויש לנו לקנא בזה, שבאומות-העולם אין הפרטים הללו יוצאים מן הכלל, כלומר, מן הסביבה המקפת אותם מילדותם עד זקנה ושיבה. הם אינם צומחים פתאום, כיש מאין, כצמח על צחית סלע, וישותם אינה חיונה פלא, כמעט מתנגד לטבע המציות, אלא הם תולדה חיונית מתנאי-חנכם שלהם ומתנאי חנוכה של החברה, שממנה יצאו. הם אינם כאברים מדולדלים, שנעקרו מגוף אומתם ומקומם לא יכירם בו, אלא אחוים וקשורים הם באפני-התפתחותם של דורות-אומתם שקדמו להם ובאפני-התפתחותו של הדור החי בימיהם, בתנאי העבר וההווה. הם צומחים מתוך אדמה, שעובדה ונזרעה על ידי הדורות האלה, ויש להם שורש בחיים עצמם, במלות יותר פשוטות: באומות-העולם תופסת האמנות לכל ענפיה מקום בין שדרות העם: בבתי הספר, בחיי המשפחה, בסביבה החברתית, בכלל – בתוך הקהל הרחב. בתוכן אפשר, מצוא הרבה בתים, ולאו דוקא בשדרות, הגבוהות, שבהם מתעסקים בני-המשפחה באיזה ענף מענפי מלאכת-מחשבת: בציור, בשרטוט, בזמרה וכדומה, או באסיפת קדמוניות נוגעות להאמנות, בקבוץ תמונות וציורים וכיוצא בזה, והתעסקות זו היא להם לא „קדרום לחפור בו“, כמו לאמנים פרופסיונאליים; הם עושים מה שעושים במקצוע זה בתור בני-אדם פשוטים, שמרגישים בעצמם נטיה אורגאנית לענינים אמנותיים פלדברים, שהם גורמים להשלמת הרוח, העומדת למעלה משאלת-הלחם בלבד, – הם עושים זאת לשמה של האמנות.

בתוך אומות-העולם אפשר למצוא דוקטורים, עורכי-דין, מורים וכדומה, וגם סתם „בעלי-בתים“ אינטליגנטיים, סוחרים, פקידים מפקדי-התשואות או עובדים בחברות שונות, שהם קובעים עתים לדברי-אמנות ומקדישים את שעות-המנוחה, הנשארות להם ממלאכתם התדירית, למלאכות היפות אך ורק כדי לתת מזון לתוק רוחני לנשיתם אל יפי הטבע והחיים ולנשמתם הרורשת מלאים, מלאים כל קודש, נוסף על עבודת-החול, עבודת יום-יום. תערוכות של תמונות ויצירות של מלאכת-מחשבת, שהן מוצגות פעם בפעם בערי-המליכה ובערי-השדה, קבוצות קטנות של יצירות כאלה בבתי-יחידים, עתונים, מאספים וספרים מצוירים לגדולים ולקטנים, – לכל אלה יש ערך חשוב, ערך חנוכי להתפתחות חוש האמנות ולהתפשטות האמנות עצמה בתוך הקהל שלא-יחידים, וכך שורר שם הרוח האמנותי בכל: הוא משפיע על הסביבה החברתית, על החיים חביתיים ועל החיים הלאומיים – והכל מושפעים ממנו בדרך ישרה או מכלי שני.

ג.

וכי איזה דמיון לזה אצלנו, ברחוב היהודים? יפירותו של יפת אינו שוכנת באהלי-שם עד היום. יש לנו, כאמור, אמנים מפורסמים, איש איש במקצוע שלו, אבל בכלל זר לנו מושג האמנות ואין לה מהלכים בינינו. ואפילו ה„מפורסמים“ הישראליים עצמם ופעליהם נודעים ללהלה בסביבה הכלת-יהודית הרבה יותר משהם ידועים

בין אחיהם בני-ישראל. להקהל שלנו אין עסק באמנות והוא אינו מושפע ממנה כלל.

כמובן, אין אני דן בזה על ה"שדרות התחתונות" שלנו, על אלה, שבזעת-אפם הם אוכלים את לחמם, לחם-העוני, ושואין להם פנאי ויכולת, מקוצר-רוח ועבודה קשה, לשום לב ל"דברי-זמר", לציורים ולפסלים וכיוצא בזה. אבל אותן השדרות, שקורין להן בשם "קהל", ואותן ה"ספירות" הנבוהות יותר, שדאגת-מחר אינה מרכאתן, זה הקהל האינטליגנטי, שיש לו פנאי וחשק לכל חפץ אחר, — כלום יש לו אפילו נטיה כל שהיא לאמנות בכלל ולאמנות עברית בפרט? על שאלה זו אפשר להשיב רק בשלילה. אם תראה יהודי חובב-אמנות מן העשירים שלנו, בדוק אחריו, שמא אינו עושה זאת אלא כדי למצוא חן בעיני אחרים, שהם חובבי-אמנות באמת.

החנך של בני הנעורים שלנו עומד מחוץ לגדר האמנות וכך מה שיש לו אף נגיעה קלה ליופי ולמלאכת-מחשבת. עובדא היא, שבבתי-הספר הבלתי-ספציאליים, ששם מלאכה זו חובה על התלמידים (ציור, שרטוט וכדומה), מתחסיס אליה ביחס של בוז רוב התלמידים העבריים, ובבתי-הספר, ששם שעורים כאלה רשות, אין רוב התלמידים העבריים רוצים למפל בהם כלל. והנערים, שמתחנכים ביחס שלילי כזה אל האמנות, גם כי יוקינו יסירו ממנה, וכלום אפשר להעלות על הדעת, שיעסוק, למשל, בעל-בית עברי באיו עניי-אמנות או שיקבע דוקטור עברי, או עורך-דין, או מורה, או בכלל אינטליגנט עברי, חלק מומנו לענינים כאלה, שבאמת כהבלים וכמעשי-נערות הם בעיניו? — עובדא היא, שגם בענפי המסחר והמלאכה שלנו חסר אותו החלק האמנותי, שבו מתבטאת השתלמות הענפים האלה ושכומנו יש לו ערך חשוב בשוק האינדוסטריה. הסוחרים ובעלי המלאכה מאחינו בני-ישראל נופלים בהדרדר הסחורה והמלאכה מתבריהם שאינם בני-ברית וגורמים כזה אף להפסדם החמרי, כמו שמעידים על יה החוקרים המומחים לפקצויות המסחר והמלאכה ברוסיה.

הנה כי כן, החיים הביתיים והחיים הלאומיים שלנו, שוטפים ועוברים בלי שום לחלוחית של אמנות.

ואם מן האמנות בכלל נעבור אל האמנות הלאומית בפרט, נראה אותו הזיוון עצמו, שתארנו למעלה.

קודם-כל, אין הקהל שלנו יודע את כל אותם האמנים המצוינים אשר מקרבנו יצאו, מלבד שנים או שלשה שמות, שהם ידועים לקהל מעל עמודי העתונים ושבחם הוא מתפאר לפעמים לעיני הגוים, לאמר: כמונו כמוכם יש לנו כשרונות גדולים במקצועות האמנות. כן, להתפאר באמנינו אנו אוהבים, אבל כלום להרבה מאתנו יש מושג ממה שפעלו ופועלים הכשרונות הללו? בעוד שאנו מתפארים בכשרונותינו האמנותיים, לעיני הגוים — צאו וראו בפתי אחינו בני-ישראל, אף בבתי האמירים והעשירים, אם תמצא שם לא רק אוריניגאליים, אלא אפילו העתקות מיצירותיהם של "כשרונותינו", שלכאורה הם חביבים עלינו כל כך. מי מהם יעשה "שמות" כזו להוציא פרוטה על דברים כאלה — בעוד שהוא מפור מעותיו על הרבה והרבה דברים פחותי-ערך רק לשם... מי יודע לשם מה. — לא לפלא הוא, איפוא, שהאמנים שלנו גם הם מצדם אינם, נוטרים

את כרמינו ואינם עוסקים ביותרן ביצירות לאומיות: הם יודעים, שפרי עמלם במקצוע האמנות הלאומית אינו מוצא לו קונים בין אחיהם; ואחרי שגם, העושים במלאכת-הקודש נזקקים ללחם, על כן מוכרחים הם לעבוד בשדות זרים ולתת לאתרים חילם.

ועל כן לא היו לנו עד עתה לא תערוכות ולא הוצאות אמנותיות ולא עתונים ומאספים וספרים מוקדשים למלאכת-מחשבת. על כן אנו חיים רק על ה"לחם היבש" במובנו הרוחני ואין רשומה של האמנות ניכר לא בחיינו ולא בספרותנו. עתה שמענו, שנערכה בברלין התערוכה האמנותית היהודית הראשונה. היש לה אחרית ותקוה בתור התחלה טובה, שתגרוור אחריה מעשים חשובים, או—אף היא תחלוף כצל כמו שחלפה ההרצאה בדבר האמנות בקונגרס החמישי והתערוכות הקטנות, שלוו את הקונגרסים האחרונים?

אַחֵר הָרַעַשׁ.

מאת

משה קליינמאן.

היאוש, שהקיף את כל העם מחמת תגבורת הריאקציה ברוסיה ואברן כל העמדות, שרכשה לה הריבולוציה, ומרירות-הנפש של כל המעמדות ה"לוחמים" על התקוות שנכזבו והמון הקרבנות שהועלו לשוא,--שני אלה יצרו פסיכוזה המונית של כפיר-הבכל, שבאה במקום האמונה-בכל הקידמת, שאף היא היתה פסיכוזה המונית יותר משהיתה תולדה מיוסדת בהגיון...האמונה בכל-יכלתו של הפרוליטאריון הנעלה והנערץ וב"צדקתו" ו"פרוגרסיביותו" המוחלטת של העם הרוסי, ביחוד מעמד-האכרים שלו, הפליאה אותו פשוט בתמימותה הילדותית. ואלה מאתנו, שהיה להם די דעת העולם להבין במראה, לא יכלו להשיג, כיצד יכולים בני-אדם באים בשנים, בני-אדם, שכמדומה יש להם מח חושב ולב מבין, להנאל כל-כך ולקבוע בתור מושכלות ראשונים, בתור אקסיומות, שאין להרהר אחריהן, דברים שאין להם שחר בהגיון הבריא ... ואמנם, לא היה כל זה אלא פסיכוזה, שנגררו אחריה אפילו הרבה מאנשי-השכל ומן המוכשרים לבקורת קרה ונתוח איביקטיבי, וכשבאה עכשיו תקופת הריאקציה הצבורית, תקופה, שגם אותה יכלו לראות מראש אלו, שהם רגילים בתורת ההתפתחות הצבורית, באה גם היא בתור פסיכוזה המונית. בתור מחלה צבורית, שמפלת חללים בהמון.

וכאילו באה מגפה רוחנית והמיתה את כל התנועות החברתיות, שהיתה להן שייכות אל הריבולוציה הרוסית. אחת אחת נקטפות כמעט כל המפלגות וה"אקנגרדים" השונים, חרבות האורגאניזציות השונות ונמלטים מתוך ההפכה שקרי המצביאים על המחנות... ואולם ראשונים לכל נרתעים לאחור הצעירים,--בני-הנעורים, שעמדו בתחלה בראש התנועות, שהיה דמם רותח יותר מכל ושהיה קולם מתרוסס על קול ההמון השוקק וביקע ועולה מתיכו. אלה הצעירים נחבאים בחוריהם ומתיחדים עם כאבם הנורא, "פיהם מלא קינות ולשונם אלה" על האור המהמה, שהתעלל בהם, על התקוות המזהירות שנכזבו ועל משאת-הנפש, שהיתה לרמיון כוזב. זהו אצל המעולים שבהם. ואולם הממוצעים והגרועים באים לידי שיון-נפש איום, מרגישים טמטום נורא בלב ומשא כבר כעופרת במוח. הם אוברים את כל חושיהם, חשק-המלחמה ותאות-הנצחון נעדרים מהם, והם שבים לשנות על-פה את שמות האיים שבים התיכון ואת מספר-השנה, שבה נולד המלך פלוני ונלחם הגבור אלמוני, או אינם עוסקים אפילו בזה, אלא משקיעים את עצמם בהבלי העולם-הזה: בתוכם מתפתח מין "אפיקוריאסמוס" מבהיל, רדיפה אחר ספוק-התאוות והשחתת-מדות, שלא היתה

כמותה בתוכנו מעולם... במדה ידועה מזכירים לנו מעשי צעירינו עתה את תעתועי הפראנקיסטים לאחר שנכזבה תוחלתם המשיחית: מבועלי כת דתית נעשו למיפקרים פשוטים ובית-רבם נעשה למערת פריצים פשוטים...

בודאי אני בא להטיף מוסר למי שיהיה, ואף אני תמים כל-כך להאמין, כי ישמע לי מי שיהיה ושב ורפא לו. אבל חזיון צבורי הוא זה, שכדאי לשים לב אליו ולהתחקות על שרשיו.

וקודם-כל ראוי להתבונן בדבר, שאותן הסבות עצמן גרמו בקרב שאר עמי רוסיה דוקא לתוצאות אחרות. אם לא נביא בחשבון לפי שעה את הרוסים עצמם, נבר היאוש מאד בתוך הצבור הפולני, למשל, שגם הוא בא בתחלה לידי התלהבות עצומה ואמונה גדולה ב"ביאת-המשיח" הקרובה, ובצבור זה לא גרם היאוש של עכשיו לאפאתיה כללית כזו; אדרבה, יאוש זה גרם שם לתנכרות התאוה של יצירה לאומית. משעה שנשהתק קול הרחוב וחדלו תרועות המלחמה, התכנס הצבור הפולני יותר לתוך ד' אמותיו הקולטוריות והרבה סימנים (למשל, Macierz Szkolna בווארשא ועוד) מעידים, שמתקדמים שם רעיונות חדשים, אשר בכל אופן יעשירו את הקולטורה הלאומית שלהם וירחיבו את גבולותיה בתוך השדרות הרחבות של העם, ואף בחברה הרוסית אפשר לראות התחדשות היצירה הלאומית, שעמדה מלכת בשעת הסער הריבולוציוני, ורק אנו, היהודים, רק אנו לבדנו יוצאים מן הכלל, אנחנו אבדנו הרבה בימי-הסער, שבהם פנה עורף ליצירותינו הלאומיות לא לבד העם בהמניו, אלא אף הרבה מבני-העליה שלנו, שאף הם כאילו רצו להחרים הכל, למחיות כלה את העבר שלנו עם כל ערכיו הקולטוריים. אבל גם עכשיו, בבוא ימי היצירה לאחרים, אנו עומדים בידים כפותות ואין אנו עושים כלום. אין אנו יוצרים דברים חדשים ואנו מאבדים מה שהיה בידנו אפילו בשעת הריבולוציה עצמה, במשך הזמן האחרון אבדנו, למשל, מספר עתונים ישראליים, שבכל אופן היו רכוש קולטורי לעמנו, והיוצרים המועטים שבתוכנו אבדו מקומות-יצירתם.

פה ושם, אמנם, נשמעים גם במחננו קולות חרישים, שרועדים בהם געגועים כמוסים על השירה העברית וצמאון להתחדשות האמנות העברית. אבל קולות אלו הם כל-כך בודדים ויחידים, עד שאינם אלא קולות קוראים במדבר, ואמנם, למדבר דומה מחנה-ישראל ברוסיה בימים הללו...

*
*
*

אם יפלא הדבר בעיני מי-בעינינו לא יפלא! גם בימי הרעש הצבורי שלנו לא חדלנו מלהעיר ולעורר—כל כמה שהעתונות העברית אז לא סתמה את פיותינו—שאותה המדה, שבה התנפלו היהודים על התנועה הריבולוציונית ברוסיה, אינה לא טבעית ולא מתאמת לצרכי האומה העברית באמת, בבקשה, אל תתלו בי דברים, שלא עלו על דעתי! אין רצוני לומר, שהיהודים לא היו רשאים להשתתף בתנועת-השחרור, שאנו היינו חייבים לשבת בחבוק-ידים בשעה שכל עמי רוסיה התעוררו והוציאו את שטרי-היבוסיהם לגויינא, אף אני יודע אותה, חכמת רבתי, שלא חדלו המשפיעים על דעת-הקהל בתוכנו להטעימה בהנאה משונה כהתגלות חדשה: שאין זכיות נתנית לעם במתנה, בלי שום תביעה

מצדו כללן שהרי עוד לפני שנים הטפנו לעזרה=עצמית ישננו השכם ושנן, שרק במלחמה ירכוש לו עם את זכויותיו ושאף היהודי יושע לא על ידי נדבנים ובעלי טובות, משלנו או משל אחרים, אלא עיי קבוצ=כל=כחותיו לשם עבודה לאומית מסודרת ומתאמת למטרתו. את הרעיון העיקרי הזה הרחבנו בקרב העם העברי והוא היה הציר, שעליו סבב כל נאום ציוני וכל מאמר ציוני למן היום שהתחילו נואמים וסופרים ציוניים לדבר אל העם. אבל אופן השתתפותם של היהודים בתנועת=השחרור לא היה כלל מכוון אל הרעיון האמתי הזה, בכל אופן לא היה אכוון לו בכחינה הלאומית. היהודים לא השתתפו במלחמת=השחרור בתור גרוד לאומי מסודר, אלא בתור „מתנדבים“ בגדודים זרים. בקנאות משונה התנפלו „עושי=הפוליטיקה“ שלנו על כל מי שהעז לדבר בשם האימה הישראלית בתור אומה נבדלת באפיה וצרכיה. אזכיר לדוגמא את הפולמוס כנגד „אחד=העם“, אפילו אלו, שהודו בנחיצותן של זכויות לאומיות בשביל ישראל, לא סבלו, שההינה הן יסוד להתנועה בקרב היהודים, אלא דרשו, שבתחילה נתחבר „אל המעולים שבעם הרוסי“ ונעזור להם לנצח את האויב הכללי, ורק אחר=כך נגיש גם את תביעותינו הלאומית. כי אולם „המעולים“ יתנו לנו אותן הזכויות ברצונם הטוב--בוזה לא היה מי שיטיל ספק.

שעת ריבולוציה מדינית היא המיד גם שעה של חשבון=הנפש לעמים, שעה של בחינת הערכין הקולטוריים ובקורת חריפה כלפי האלים, ששלמו עד עתה. בשעת ריבולוציה מתרחבות ומתעמקות ההשגות, מצטרפות הדעות ונבחנות האמונות שנשתרשו בעם, דוגמא מבהיקה היא הריבולוציה הגדולה הצרפתית, שהמהפכה המדינית הלכה בה שלובת=זרוע עם מהפכה רוחנית: הריבולוציה כנגד הסדר המדיני היה בן=לויה של הריבולוציה כנגד ה„אבטוריסטים“ הדתיים והמוסריים, ואמנם, המדיניות והקולטורה של איזה עם הם שני ענפים של אילן אחד--שני סעיפי הציביליזציה של אותו העם. תמימות יתרה היא להאמין, שהסדר המדיני נברא עיי יחידים ואך בהסכם עם נטיותיהם הפרטיות של אותם היחידים בלבד. רק מי שאינו מכיר במהותו של הפרוצס הצבורי, של ההתהוות המדינית, יכול לחשוב, שהסדר המדיני הוא דבר שהוטל על העם על ידי כח מן החוץ, אבל מין שהורג, להסתכל בחזיונות הקולטורה האנושית וללמוד לדעת את צרכיה, הוא יודע, שאותו הסדר צומח ונקבע בהדרגה ישרה מתוך המצב הקולטורי של אותו הזמן, שבו נקבע הסדר המדיני. והוא מתאים בכלל לצרכי העם באותה שעה. רק לאחר זמן או זמנים, כשהמצב הקולטורי ההוא נשתנה כבר ועלה או ירד ממדרגתו הראשונה וכשנתגלה הנגוד בין אותו המצב ובין אותו הסדר, מתחיל הצבור להתאונן ומתחלת תקיפת הריבולוציה. כל ריבולוציה כשהיא לעצמה מעידה על כך, שעבר זמנו של איזה סדר מדיני וכבר אינו מתאים להמצב הקולטורי של אותו העם, שכבר נשתנה גם הוא, ולפיכך אנו רואים, שיחד עם שני הערכין המדיניים הולך וכובש לו מקום גם שני הערכין הקולטוריים.

כל אלה הם מן המפורסמות ולא הזכרתי אותם אלא בשביל להבליט את הרעיון, שרציתי לבאר כאן: בתוך כל עמי רוסייה, ואף בתוך היהודים, כבר נתבכרה הריבולוציה המדינית, שעל צד=האמת התחילה הרבה קודם לזמן, שנתגלתה בי בפועל. בספרות הרוסית כבר נראי עקבות המהפכה המדינית, עוד קודם

שהורגשה בחיים, כמו־כן באו שנויים כבירים גם בחיים הרוחניים של שאר העמים וגם של היהודים, אין חובתי כאן לעמוד על סביתיהם של אותם השנויים ולבקר, אם מקורם בשנוי סדרי־הכלכלה לבר או אף בגורמים אחרים, אינדיבידואליים פסיכולוגיים וחברתיים־קולטוריים, די שהעובדה קיימת: במשך עשרות השנים האחרונות נשתנה התוכן הרוחני של חיי העמים השונים יושבי רוסיה, נשתנתה השקפת־העולם שלהם, דרכי־החיים שלהם, תכלית שנוי, ואותה המהפכה המדינית, שבאה בשתי השנים האחרונות, אינה אלא בטויה של המהפכה הרוחנית שקדמה לה, תוצאותיהם הטבעיות וההגיוניות של אותם השנויים בקולטורה של אותן האומות, שכבר מצאו להם מקום קודם לזה.

ובאן אנו רואים את ההבדל העצום שבינינו וביניהם.

בשעה שתנועת־השחרור של הרוסים והפולנים היתה מתאמת למצב־הנפש ודרישות־הרוח של אותן האומות, קבלה תנועה זו עצמה בתוכנו צורה של משמעת צנרת, היפנוטית. האינטליגנציה שלנו הלכה אחרי הנלחמים או בראשם אך ורק מפני שזוהי מצות הפרוגרס, ואינטליגנט יהודי את נפשו יתן ובלבד שלא יטיל מי שיהיה ספק ב־פרוגריסיביותו, הרבה מעשים נעשו אצלנו והרבה החלטות חשובות הוחלטו בתוכנו לא אחרי בחינה או־ב־קטיבית של עצם הנדון, כמה הוא מתאים או בלתי־מתאים לחפצנו ולצרכינו באמת, אלא על פי „פורמולה“ קבועה (מי יודע עי מי), שדבר זה פרוגריסיבי הוא... כך נהגו ה־אינטליגנטים שלנו. וההמו־ן—הוא נמשך אחרי המשכילים גם כן מחמת היפנוזה צבורת, מחמת אמונה פאטאלית בקל־יכלתו של הפרוליטאריין, מחמת האמונה התפלה בתקיפותם המוחלטת של ה־לוחמים—וההמו־ן היהודי אינו רגיל לעמוד בפני התקפים...

מה היתה—לא כל־כך הסבה העיקרית, אבל הנקודה המרכזית של ה־תנועה? בתוך הרוסים? שם נתבְּרָה השאיפה לפריקת עול הבריוקראטיה, שהתנשאה להיות אפוטרופסית על כל נטיה של הנפש החושבת, באופן שלא היה אדם רשאי לחשוב מחשבה, להגיד מלה, שלא היתה מקודם מבוקרת ומאושרת מצד בעלי המשרה הממלכית. סדר זה, שהיה מתאים אל המצב הקולטורי של רוסיה לפני יובל שנים, לא היה יכול עוד להתאים אל המצב החדש, שהתחיל עם תגבורת הראציונליות והתפשטות המדע החפשי ברוסיה, כמו־כן לא היה יכול להתאים אל מושגי ההשכלה הרוסית שבזמן הזה אותו השלטון בכח־הזרוע, שרשות נְתָה לו ליסר את כל מי שלא ימצא חן בעיניו, המצב של עבדים נכנעים ועומדים ברשותו המוחלט של הפריסטאב לא היה יכול עוד להתאים אל מושגיהם של המשכילים הרוסים על־דבר ערכו של האדם, —אותם המושגים, שהנחילה להם תנועת־הרוח הרוסית של שנות־העשר האחרונות. נולדה תשוקה נמרצה להשתחררות, געגועים למצב של אורחים, של שותפים באורגאניזציה הממלכית ולא של עצמים דוממים, שאורגאניזציה זו יכולה להשתמש בהם לצרכיה. אוחם הגעגועים נתבטאו תחלה בספרות ובחיים הרוחניים ולבסוף נתגלו בתנועה מדינית. הסכסוך, שנולד בין ההרגשה וההכרה הסוב־קטיבית ובין התנאים החיצוניים האוב־קטיביים, הביא לידי התנגשותן של אלו באלו; וההתנגשות בהמן זוהי הריבולוציה.

ולא לבר הכרת המשכילים בעם הרוסי גדלה ונתעמקה; אף בקרב ההמונים—האכרים והעמלים העירוניים—נתפתחה הכרת סדרי־החיים ואפני ההנהגה

המדינית. גם האכר הרוסי כבר יצא מחתולי הילדות, כבר גדל והיה לאיש מכיר בערכו האנושי, שאינו יכול עוד להשלים עם המציאות הסובבת אותו. — אותה המציאות שעשתה לאפשר אף הלקאת „בעל-גוף“, בעל-בעמיו, שאינו נכנע לרצונו של האדמיניסטרטור המקומי. לכותב הטורים האלה היתה לפני שנים אחדות הזרמנות להכיר את חיי הכפר בפנים רוסיה וביחיד במקומות האֵינֶה-רוסטרית הביתית, שהקולטורה האנושית חדרה לתיכס באיו מדה על ידי המשא-והמתן התכופ. שיש להכפריים הללו עם העולם החיצוני, וכבר אז ניכר היה, שהרוח האופוזיציונית הולכת ומתקמת, נראית היתה תסיסה רוחנית, שבשביל העין החודרת נשאה כבר אז בחובה את המקרים שבאו אחר-כך.

תנועת-השחרור של הרוסים יצאה, איפוא, ישר מתוך אותו המעמד הנפשי וסבב על ציר אותן הרישיות והתביעות, שנתבשלו בהכרה תחלה. וכך הדבר אף אצל הפולנים. אנו רואים, שבתוך הפולנים הורגשה התסיסה הריבולוציונית בקרב ההמונים ונתבטאה אצל האקטיביים בתור דרישה לאומית מיוחדת, כלומר, דרישה להשתחררות מתחת עול הגלות הלאומית; אם הרחיקו או קרבו ללכת אותן הדרישות-בהתאם אל המעמד החברותי של הכתות השונות, — הטון הכללי, המוקנט המרכזי הכליל לכולם, היה: רכישת אבטונומיה לאומית. ואף דרישה זו כבר נתבכרה תחלה בהכרת הצבור, כבר הוכנה מעט מעט ע"י התפתחות הקולטורה הלאומית והשתלמות-הצרכים של חלק גדול מן האומה.

ומכיון שתנועת-השחרור של העם הרוסי, הפולני ועוד היתה תולדה ישרה ממצב התפתחותם הקולטורית וברוח אותה ההתפתחות הגיעה לירי בטון, הלכך אף לאחר שהתפוצצו גלי-הריבולוציה אל המפריעים מן החוץ, שפגעו בהם, עדיין לא שקעה האש הפנימית הבווערת בעמים האלו. אדרבה, כל אותו החסכון של אֶנְרְגִיָה וסערות-רוח, שאין לו מקום לצאת למרחב בצורת מעשים מדיניים, מבקש לו דרך אחרת, — והוא בוקע ומתפרץ דרך היצירה הספרותית, והוא לובש צורה אמנותית. ברוסיה אנו רואים עכשיו את תגבורת היצירה הלאומית, ודוקא במקצוע הערכת האישיות, ערכה ומקומה בעולם. האמנות הרוסית ממשקת את הריבולוציה הרוחנית, את המלחמה עם ההשנות הישנות והאבטוריטיזם השוררים, ביתר תוקף וביתר התלהבות קנאית כל כמה שהיא-אקציה הצבורית מתגברת ואין יכולת למלא את השתוקקות הנפש למעשים מדיניים, ואף בפולין ניכרת תגבורת והתחזקות של כל מה שנוגע להעמקת ההרגשה הלאומית ולהשתרשות ההכרה בצדקתם המוחלטת, נחיצותם והכרחיותם של ה„פוסטולאטים“ הלאומיים.

ורק אצלנו היהודים היה המעמד שונה לגמרי: בהשתתפותנו בתנועת השחרור יש כל סימניה של היפגוזה צבורית, שנוי-ערכין קולטורי נהדָה גם בקרבנו בשנות-העשר האחרונות, אך לא מתוכו צמחה ויצאה תנועת השחרור שלנו, לא ערכינו החדשים היו התיכון של דרישותינו ותביעותינו מן הסדר המדיני, לא בשמם באנו לדרוש השתנות הסדר השורר, תקונו והשלמתו. אפילו ענין שווי-הזכויות, ה„פוסטולאט“ היותר קרוב והיותר טבעי של חיי-אדם ישראליים, לא הונח ביסוד הפרוגרָאמֶה השונות של „לוחמינו“, אלא נתקבל אצלם בתור הוספה על הפרוגרָאמה, לאחר שכבר עמדו הלוחמים הללו בתוך העבירה ודרישה זו צריכה היתה להם

כדי שתהיה להם „אקרה“ מתאמת לחפצו של רחוב-היהודים וכדי שיוכלו להצדיק את החפץ למשון אחריהם את רחוב-היהודים ... ואפילו אלה שדברו אחר-בך על זכויות „מלאות“, הרי מתחלה כיוונו בזה לשנוי המשטר הבלתי ואף אחר-בך לא הגיעו לדרישת זכויות אלו מעצמם, בהדרגה ישרה מתוך הסתגלותם-בעולם וצרכיהם הפנימיים. אלא הסכימו לוותר קצת אף להלאומיים הקיצוניים, ודרך אנב-הרי בזה אפשר היה להוציא כלי-זיון חזק מירי הציוניים... אפשר שינסו הארונים האלה להכחיש את הדבר וימחו נגד החשד שמותחים עליהם. אך מי מאתנו אינו יודע את האמת לאמתה? מי מאתנו אינו יודע, שבעצם היו כל נפשם, שאיפיתיהם ונשיותיהם נתונות לעם אחר, לאיריאלי עם אחר, ויהא אפילו להאיריאלי האנושיים הכלליים של אותו העם-האחר, שאך הם בקוצר-ראותם לא ראו בהם את בטוי הרוח הלאומי המיוחד של אותו העם? מי מאתנו אינו זוכר, שרוב-האנשים האלה התרגנו תמיד על „צרות-לבם“ של הציוניים, שאינם פוסקים מלדבר על צרת-היהודים המיוחדת, ענים ורדיפותיהם? והלא הם הם אבות הטענה השגורה עתה בפי האוקטובריסטים, שמאליים, בביכול, שאמנם מצב-היהודים רע הוא, אבל בכל אופן מצב האכרים הרוסים הוא רע מזה, ועד שנבוא להתעסק בהטבת מצבו של חלק מן התושבים, נטיבה-נא בתחלה את מצבו של הרוב. אמנם, האוקטובריסטים נותנים „מימרא“ זו פירוש יותר רחב ומשתמשים בה כ„חופשי“ יותר גדול, אבל בעצם בא להם ישר או בלתי-ישר מאחינו ה„פרוגריסיביים“ עצמם.

ועד כמה לא היתה תנועה-השחרור שלנו עצם מעצמינו, מים מפכים ממקורנו, אלא הסתפחות עזרת על אחרים, אפשר לראות מזה, שבשכבאה שעת בחירת צירים להדומה אירע אצלנו מה שלא אירע ואי-אפשר היה שיארע אצל שום עם מעמי רוסיה. לכל העמים היה הדבר ברור תכלית הברור, שהם צריכים לבחור צירים דוקא מאחיהם ובמספר היותר גדול כל כמה שאפשר. ברור היה להם גם כן, שהציר הלאומי צריך להיות לאומי אף מצד השקפיותו המדיניות ושאפיותיו הקולטוריות, כלומר, שהוא צריך להיות לא לבד בא-בחה של שאיפה מדינית ידועה, שהיא כללית ומשותפת לכל רוסיה. אלא גם-או קודם כל-בא-בחה של נטיה לאימית ידועה ותובע את מלוי צרכיה של האומה במובן ידוע. על אודות מובן זה ועל אודות אפשרות-השגתן של התביעות הלאומיות יכלו להיות חלוקי-דעות בין המפלגות ועל אלה נלחמו זו בזו. אך לשום עם מעמי רוסיה לא אירע, שעל ידי מלחמה יאבד כל המאגנט מירי האומה ויכנס לירי זרים (כמו שאירע זה לא כבר באודיסה בשעת הבחירות השלישיות, בוויילנא-בשעת הבחירות השניות, וגם באיוז מקומות אחרים). כי, על כל פנים, זה היה ברור לכל המפלגות: אפילו הגרוע שבין בני-אומתו ידע יותר להביע את רגשותיה ותביעותיה הלאומיות אפילו מן המעולה שבין הזרים; והתביעות הלאומיות הלא הן העיקר, שעליו נלחמים ובשבילו שולחים צירים להדומה כמעט כל העמים הנלחצים.

אצלנו לא היה הדבר כך, מפני שבאמת לא יצא מי מאתנו להלחם על הצרכים של אומתו, ה„לוחמים“ שלנו נספחו על מחנה הזרים מתוך נטיות-לבם הפרטית וכששמו אחר-בך לב להצד היהודי המיוחד שבדבר, היה זה אך מפני

שהכריחתם לזה הטאקטיקה המפלגתית, צרכי האנישטאציה ברחוב היהודים, ועל כן היו הפרוגרצמות הלאומיות, כביכול, של רוב מפלגותינו בעיני מי שיש לו עינים לראות—דמגוגיה פשוטה ואמצעי לתפוש את לב „הרחוב“...

ומפני שלא יצאה תנועת=השחרור שלנו מלב האומה, לא יכול הכח העצור שנהג בה למצוא מסלות ללב האומה אחר שהתנפצה ספינת=התנועה אל הסלע ע"י נחשול שפכים, מפני שהתנועה לא היתה בתוכנו התגלמות של תנועה שקדמה לה בקולטורה הלאומית, לא יכלה האגרגיה הצבורית, שנתעכבה באמצע עבודתה המדינית, לשוב ולהתכנס לתוך ר"אמותיה של הקולטורה הלאומית ולחולל שם גדולות, להוציא שם את כח=פעולתה ולהתגלם בדמות יצירה לאומית, בצורת אמנות לאומית, כחותינו הצבוריים אינם מוצאים להם עכשיו ספוקם בעמקי חיינו, שגם עתה נשארו להם זרים כמו שהיו מקודם, ומחנה הלוחמים היהודים רומה לגדוד, שנשאר יחירי אחרי חורבן כל המחנה, והוא הולך ומתפורר אחר אחר באין כח לעשות דבר לבדו ובאין כתף זרה להסמך עליה, וכל הצבור שלנו מרגיש את עצמו—יסלחו נא לי הקוראים על הבטוי הנם—כאונן לאחר שהוציא כחותיו לבטלה...

וזה, לדעתי, סבתה של אפיסות=הכחות המירגשת עתה בקרב מפלגותינו וזוהי גם סבת היאוש, ההולך ותוקף במחלה מתרבתת המוני אנשים והוא הולך ומתפשט בינינו כפסיכוזה המונית!

אמנם, מצב כזה עלול לעבור בזמן קרוב פחות או יותר, כמו=כן אפשר הרבר, שגלי הריבולוציה ירמו עור הפעם, ואז אין ספק, שישובו כל אותם הנואשים לעמוד בקשרי המלחמה, ועוד הפעם ישירו לנו את שיריהם. אבל, אף אם תתגבר אז הריבולוציה על הריאקציה, אף אם תביא לרוסיה מרפא וישע ואף אם=נהיה=נא אופטימיסטים עד הקצה האחרון—יחד עם זה תבוא גם תשועה לישראל,=אף על פי כן תשוב אז הריקנות ותשים איתן מושבה בלכות צעירינו. כי באין מעין חי בלב, באין אידיאלים לאומיים נצחיים ובאין לאינטליגננט שום אחיזה בעצמותו, בקולטורה הלאומית שלו,=אי=אפשר לו להחזיק מעמד ולעלות מעלה בהתפתחותו המוסרית. כעלה נובל סופו לבול ולפול; כענף, שנקטף מן האילן, סופו לאבד את לחו ולרקוב, ומעלים נובלים כאלה בודאי אין שום תקוה לכללות=האומה שלנו!

כי רק אותה האינטליגנציה יכולה ליצור לעמה יצירות של ממש, שהיא שואבת ממקור עמה, שהיא שותה מן המעין החי של נפש האומה, תקוותיה ואידיאליה; ורק מאלה תבוא תקות האומה, שיכולים להשיג את הלב=רוחה של אימתם ויודעים למצוא את הנקודה המאירה בלבכה, לפחת בויק הנוער שלה ולתעלותו לאור גדול!

ג' יד ה.

מאת

כרמן.

זקן הוא מ'חמ' זקן מיפלג: בימי הרמן האחרון מלאו לו שבעים שנה, ועור, –
עינו אחת סמויה: קרום לבן מתוח עליה.
כל נכסים אין לו. אפיה בלוייה, תלוק אחד של בד לעורו, מחצלת, צפחת,
אלה, רובה ישן מעשה ידי עצמו. שכת יריתו ד' אמות, מקטרת, אבוב,
שהוא מחלל בו באמנות גדולה – כלום, כל אלו שמם, נכסים?
ואף אשה אין לו, וגם לא היתה לו מעולם, לאי כל אדם וזכה לאשה,
אשה – הרי זה דבר של „מותרות“; הפחותה שבנשים – מחירה עשרה או חמשה
עשר נפוליון. ופלח עני שכמותו – הון רב כזה מנין לו?
ויהי מחמר הולך בגפו כל ימיו. בהחלה היה עובד בתורת שכיר אצל אפנדים
עשירים; חופר היה בורות ושיחין לנטיעים, משקה גנים, מסתת אבנים, שואב-
מים; ומשנודקן ונפסל למלאכה – נעזב לנפשו,
ורע ומר היה לו, לולא הגרים הללו, שבאו ונאחזו בחלקת אדמה שבאותו
החבל, כמהלך שלש שעות מן הכפר בני-ברק.
הבריות שבכפר אומרים, שהגרים הללו יהודים הם, יהודי מוסקפי, ורצונם
לקבוע כאן את ישיבתם לדורות. ועוד אומרים הבריות, שכונתם של אותם הגרים
לקחת מידי הפלחים את הארץ, מפני שאבות אבותיהם ישבו בה לפני שנים קדמוניות.
שמועות כאלו פשטו במסבי המקום והרגיזו את הרוחות...
אבל מה לו, למחמר, ולכל השמועות הללו, הוא נופו – נוחה דעתו מאד מן
ה„גרים“ ומברך בלבו את יום בואם.
הם אספוהו אליהם. את בחמתם הפקידו בירו.
לא רבה היא בהמתם – כנראה, עניים הם –; חמש או שש פרות, סוסים
אחדים, שני חמורים, גמל אחד, תריסר שיות ושלש עזים.
בכל יום ויום, כעלות השחר, בעוד שכבת המל על הארץ והרי יהודה
מהמורדים מתוך מתיקות תחת סריני-אדים חורורים, הוא יוצא עם העדר אל
השדה, אל נחל אוגיה ורועה שם כל היום, ועם שקיעת החמה הוא חוזר ומביא
עדרו אל הכפר.
העבודה אינה מרובה ביותר ושכרה – נפוליון לשנה! כלום קלה היא זו? –
נפוליון שלם, קמח ללחם, וירקות; שומים ובצלים.
וגם „נער“ נתנו לו, לעזור על ידו, נער כבן שתים עשרה, ושמו אברהם,
בנו של אחד הגרים, מיכאל שפירא.

ונכון הוא הנער, וזריו הוא ורוחו אמיצה. ויהי הזקן מחמד שמח בו ואיבד אותו אהבה גדולה וניתן לו כלבו. ויהי הנער לזקן כבן.

* * *

*

חמה מבחיקה, עוקצנית. ערבה.
חלל העולם קלוי באש, וכעין ברזל מלָבָן גָּתָךְ בו. רואים ממש בחוש,
כשהאוויר צף ורוטט ומתפשט והכל נעשה בתוכו אורירי, ממוזמ...
הכל-אף הרי יהודה, ואף אורחת-הגמלים שנמשכת ברצועה וזוחלת מתוך
צלצול חשאין על גבי גבעה רחוקה, ואף תמורה גלמודה זו, הדקה והנחמדה,
שכל כך מתגעגע אליה האורן שב"ארץ הקרח" ...
אייר. הקשה שבירחים בארץ ישראל.
ערבה שוממה, חלקה. חול ואבנים. פה ושם בצדי התיבות הלבנים
מנמנים יבשים וכהים סככי האינזיל...

קוץ ודרדר...

יש שעל פני הערבה עוברת בחבורה או בשורה סיעה קטנת של פלחים
בחלוקיהם הלבנים והארוכים ובסדינדרם המנומרים כמליתות, ונראים פניהם
השזופים כעין נקירות שחורות שטפטפו לתוך זהרו של היום הנוער וחלוהט ...
ושם, במקום שהנבעה מתנשאה, בריה אחת מתעסקת.
ה"חלוצי" העברי.

הוא מרכך את הקרקע ומפנה אותו לדור הבא, לדור החדש, האיתן, הגאון,
השעה-שעה שלפני צהרים. החמה מענרת עינים, צורבת את העורף, את
הגב-והוא עובר ועובר.

הפנים צעירים ומחוסרי שפם. שרילי הכתנת הכחולה מופשלים עד
המרפקים, המכנסים קרועים, סנדלי-ערבים כבדים, כובע קש רחב על הראש ו"פיושי",
מין מעדר קצר, בידים.

רואים מרחוק כשהוא מטה את גופו הטיות של אומץ לפנים ולאחור:

-הק! הק!

ה"פיושי" דומה דמיון נמור לשן ברזל חדה שננעצת בכח אל תוך הקרקע
הנוקשה, מכרסמת איתה ומפוררתה פרורים פרורים. דומה כאלו עם המעדר יחד
שוקע בכל פעם בקרקע אף החלוצ בעצמו, והשן הננעצת-שנו.
עובר הוא לא רחוק מן המושבה.

הנה היא לפניך! חמש או שש סכיות דלות, עשויות קרשים, אילן יבש... אצל
אחת מהן מוטלת מחרשה.

"פתח תקוה"...

מי יודע, אפשר שהתקוה לא תרמה את הקולוניסטים. הרי המושבה עדיין
בתחלת צמיחתה.

ומאחוריה-אוניה, אוניה היפהפיה, שוטפת היא סמיך למושבה, ודומה
כאלו אחר. מקיף החמה נפל לארץ, התעקס כקשת, עתים מבחיק ועתים איבר
בתוך ידק האינזיל.

אילן זקן עומד במקום אחד, כפוף על גבה, כזה שהוא נשען על כתף אהובה, ולוחש לה דבר-מה באלפי הלשונות הירוקים של צמרתו דנהדרה והעבותה, בצלז יושבים מחמד ואברהם.

הבהמות רועות הרחק מהם, ונעות בעמק כעין כתמים צהובים, חומים ושרוקים. מחמד עסוק בעשית אפוב, מין חליל של קנה, ועיני אברהם הפזיזות יהמוהירות נתונות בכל תנועה ותנועה שהוא עושה, אברהם לבוש מעיל קצר ומגבעת אנגלית קטנה בראשו.

--חפלו!

הזקן נתן את החליל אל פיו ומלט מהוכו קולות אחרים דומים לצלילי ה, הרמוניקה.

נודעוץ אברהם.

--תנהו ליו לי תתן! הריהו שלי?! הרי הבטחתו לי.

--כך, כך-- השיב הזקן מתוך חיוך.

אברהם הוציא מידו את החליל; התחיל מחלץ בו ומובב על רגלו האחת.

מחמד האהיל בכפו על עינו הרואה ושאל מתוך חשש:

--ולא הרחקי הבהמות בהליכתן יותר מדי?

--לא, מחמד!

--מחמד, מחמד! --לגלג הזקן והלעז אחריי בהכרה משובשת-- אי, פוחז, אימתי

תלמד לדבר ערבית כשורה, לא, "מחמד", אלא, "מחמד" --דרך הגרון...

אברהם השתדל לכונן את שרירי גרונו עד כדי מכאוב ולבטא את המלה

כשם שהורה רבו.

--כן!... עכשיו אמור, "חביבי".

--חביבי.

--שוב... סף! --הזקן הרכין אוגו-- אירחה באה?

--כן.

--אפשר עם בטיחים (אבטיחים).

--עם אבטיחים.

--טאיב (טוב).

כשהגיעה האירחה אליהם הוציא לו הזקן מאחרי האילן דלי ושאל את

מנהיג השיירה, פלח זקן שרכב על גמלו בראש:

--שמה רוצים אתם בדגים?

בתוך המים שבדלי צפו ושוטטו אילך ואילך דגי-כסף, מתנת אוגיה.

ראש האירחה נענע לו בראשו ועצר בגמלו.

הזקן צד בידו הזריזה דגים אחרים והחליפם באבטיחים.

האירחה הלכה לדרכה.

חתך הזקן אבטיח אחר, כסור וחכלילי במקצת, חתיכות חתיכות ואמר

לאברהם:

--אכול!

הנער תחב את החליל בכיסו ונטפל אל הזקן בסעודתו.

אחר הסעודה פרש הזקן מתוך פהוקים ואנקות את האפנה על הקרקע,

נשתטח עליה ונרדם תיכף, פרש הימנו אברהם, הוציא את החליל וחזר לחלל בו כשהוא נותן כל פעם עיניו באלכסין לצד העדר.

* *

הרבה תורה למד אברהם מפי מחמד: לשון ערבית, רכיבה, התנוששות וכיוצא באלה, על ידו למד אברהם את ידו למשול בנבטי, לירות בקנה-רובה ותבנגיה; ידע ליבב כשועלים, היה מבחין את שעות היום על פי החמה, ידע להבריל בין כוכב לכוכב ובין מטבע תורקית לחברתה. באומנות רבה היה קוטף את פירות הצפר, מנגלם בחול, כדי שיסורו מהם העוקצים הדקים והסמוים מן העין, ומקלפם קלוף של מומחה ובקי בדבר. ויש שהוקן הורה לו פרק בהתנוששות במעשה; ובשעה זו אפשר היה לראות בשמתגוללים תחת האילן, על חוף היאור המזהיר, שני גופים חבוקים ודבוקים, האחד זקן והשני עדיין רך, כשל תינוק. הזקן, אף על-פי שכבר תש כחו, היה גובר בכל זאת על הנער והופכו על גבו. — כך מתנוששין! — היה דובר הזקן בגאווה ונושם בכבודות — למד! רצוני שתהא ג'ידה*, שומע אתה?

— שמעתי! — ענה אברהם, נושם ורועד ומרטט רטט מתיק. ג'ידה! — כמה היה מתאוה להיות ג'ידה! כשיזכה לכך הרי לא יהא מתירא מפני שום דבר! אפילו מפני הנחשים הזוחלים במושבה, ומפני השועלים, — מחמד! מותר לי ללון עמך הלילה? — שאל אותו פעם אחת, בחזירתם מן השרה עם העדר.

— ברשות, אבוי מותר.
— הוא יתן רשית! מובטחני!
מהר הקדימו אברהם ורך אל המושבה.
באחת סיכות-הנסרים ישב אבא ואחיו.
אבא מסכן! הוא חזר כל כך ועגום, האחים-קודרים.
יגיעתם בקרקע מרובה, ופירותיה מועטים.
חיוך-של-עצבות חלף על פני אביו מכיון שראה את חביבו.
— אבא!
— מה? — שאל והחליק את שערתיו ונשק על מצחו מתוך חבה.
— רצוני ללון הלילה אצל מחמד.
— מה בכך? לין.

* *

מחמד דר באהל, מעין אכסדרה, רחוק מן המושבה, מהלך חצי שעה. ארבעה כלונסאות, שנים שלשה צורות של זמורות נפן ואינוויל במקום נג, כד של חרס גדולה מאד, שחורה-כחלחלת, העומדת סמוכה אל אחד הכלונסאות-זה מראה האהל.

חוקן המתין לביאתו של אברהם והבין סל מלא פירות של הצקר, שקטפם זה לא כבר וגלגלם יפה יפה בחול.

חשך. הערבה שטיפה כלה באפלה, ודומה לערבית עטופת-שחורים כשהיא בורעת על ברכיה בירכתי ספינה או באחת מזוויות בית-המסגר.

מתוך האפלה היו ניצצים רק פניני הכוכבים ונרותיה הרלים של המושבה. --שב--אמר מחמד אל אברהם חיקף לכניסה והראה לו על המחצלת שהיתה שטוחה לפני האהל.

אברהם ישב.

מחמד הציא מן הסל פרי ירוק וחכלילי קצת, שהזוויות שחורות על גבו, מלי אותו סלמעלה ומלמטה ואחרי כן עשה תוך באמצעיתו והפקיע מתוך הקלפה הרכה את ה"תוך" המתוק ומסרו לאברהם. זה מהר ינתן את ה"תוך" אל פיו ויהי כרבש למתוק.

ועוד אחד, ועוד, ועוד... חוקן לא פסק מלגלג את ה"צקריות" ולמסרן לאברהם. יש שהיה נותן מהן גם אל תוך פיו מחוסר-השנים.

הוא ישב סמוך לאברהם ומשונה היתה עינו הסמויה, שהיתה נראית בחשכה לבנה כעין אבן הסלזרה.

--מחמד!--לא התאפק אברהם ושאל--מפני מה עינך לבנה?

--מפני שאנו הפלחים אין אנו זהירים במהרת-העינים, את האורה, הטובה במתנות אלהים, אנו הופכים לחושך. הרי עצתי נתונה לך ולכל היהודים המתישבים בארצנו: הוו זהירים בנקיון-העינים; משים שאבק ארצנו--מעורבים בו עוקציהם של פירות הצבר, שעל ידם נעשים הפלחים עורים כעטלף.

במקום לא רחוק מהם נצנצו פתאים כעין גחלי-אש ויללת תינוקות הגיעה משם. --שועלים--אמר מחמד.

--אני מתירא--לחש אברהם ונלחץ אליו.

--שוטתו ועורך אומר להיות גידה! הילך את האלה זורק בהם. חיש!

הגביה אברהם מן הקרקע את האלה. פסע מתוך פחד כבוש פסיעות אחרות לפניו וזרק... הגחלים נתפזרו ונעלמו.

--כך! בן-חיל!

שמה ונהנה בשבח זה חזר וישב על המחצלת.

באותה שעה התחיל מחמד מספר אחת ממעשיותיו הארוכות והנאות.

ספורי מעשיות רבים ידע מחמד, ותחלת כלם--מעשה בגידה.

רוב גבוריו הם בדואים שמתנפלים על אורחות סוחרים, על עולי-רגל בדרך לקפה, על העדרים הקרובים, נוזלים את המקנה, סוסי-ערב יפים, בתולות שחרחרות ויפות כלילי-כוכבים...

האזין לו אברהם בשתיקה, בפה פעור ובעינים פקוחות. אונז לא היתה מאבדת אפילו פרט אחד. דומה שאף הערבה קרבה אליהם ומקשבת אף היא. הגרות במושבה כבר כבו.

כוכב אחד פלח פתאום כחץ את האפלה, הבהיק, נתקל, כאלו פגע בסלע ענק, והתפוצץ בתוך מעופו לרסיסים קטנים ונמחה מלוח-הליל השחור כשרטוט של נתר.

—קר לי—לחש אברהם,
 —אי! הרי אתה רועד! שמא שתית מים יותר מדי? חוששני שמא
 תתקפץ הקדחת...
 מחמר פשט את האפיה העבה והמנוקבת. עטף וכרך בה את אברהם.
 —חם לך?
 —חם—ענה אברהם ונחך מתוך נחת רוח.
 —ובכן, הקשיבה!
 הדליק מחמר את מקטרתו והמשיך את ספור המעשה שנפסק באמצע.

*
 *

במושבה הגיע הדיש והכל ירדו לגורן: גברים, נשים ותיניקות. כלם
 עוסקים בדישה. צחוק, דברי ליצנות וצהלות חרוה. העבודה רותחת.
 על שטח רחב ונקי מכל צמח=סרק, שקביב לו נראים במרחב שדות, גנים,
 רצועות של שבילים מזהירות ככסף וכפרי ערבים,--שטוחות בעגול שבצים מלאות.
 על גביהן סיבבות, כמי בתוך הוירה, צפופות זו אצל זו, פרות, סוסים, גמלים,
 כבשים,--כל בהמת המושבה.
 כך דשים כמנהג הערבים.
 אברהם אף הוא בגורן.
 עזב הפעם את מחמר וכל היום הוא שרוי באבק החטים המתמר כענן=
 זהב, וסובב באחת העיגות לפני מגורח=קש, מכונה ערבית עשויה דף רבוע
 בעל שני=ברזל מתחת.
 המגורה רתומה לשני סוסים אדומים וזוגים על צואריהם.
 —הוף! הוף!

כסערה היא סיבב וחזור חלילה בתוך העונה. רגליו כאלו נצמדו אל
 הדף. גופו הישר מוטח קצת הצדה, מצנפת התבן שלו שמוטה אל ערפו ובירדו
 הפשוטה שוט אריך, ששורק לרגעים--כלו אומר טריאומפאמור!
 הרעמות הצהובות מנצנצות לרגעים לעינים כאדוות מים. המגורה פעמים
 שהיא שוקעת מתוך תסיסה בתוך הקש ופעמים שהיא מעופפת למעלה ומחליקה
 על גבי הקש כעל פני הקרח. הנשימה נעצרת מתוך קפיצות=שגעון אלו--והיא
 אך מאושר. כלו נבלע ונתמוג בסוסים, בגורן, בחמה, בשמי=התכלת, בצפרים...
 מרחב=יה!...

*
 *

כלה דיש--ואברהם יושב שוב עם ידידו הזקן על שפת אוניה המזהירה
 בצל החרוב.
 בבוקר, בשעת דיגה, קרב אליהם על סוס מאובק בדואי גבוה וקודר,
 עמוף אפיה לבנה. דימה היה מאחוריו לשק של קמח.
 —שלום!

הבדואי חלץ רגלי מן המעקבה, ירד בלאט מעל הסוס ובקש מים. הורה לו מחמד על הצפחה.

הבדואי הרימה, הפך אותה אל פיו וזמן רב לא הסיע את שפתיו ממנה. מכיון ששבר את צמאונו ישב על גבי קרקע וקפל את רגליו תחתיו, שלש את הקפיה עם ה"עגלי" אל ערפו והוציא מתחת כנפיו ה"אביה" שלו ביד שחומה מחרות של ענבריות.

ואברהם ראה והנה שערות האיש ארוכות ושחורות ושער הזקן שחור והעינים-אש. ונצנצה לפניו ברגע זה מעין דמית אחד הגידים, שמחמד היה מספר לו עליו.

"הוא הגידה"-חשב אברהם.

-מאין? -שאל מחמד.

-מעזה - ענה זה בהתרשלות.

-ולאן?

-לירושלים, לשערי דמשק... ואתה מי?

-רועה למושבה, וזה עוזרי.

פניו של אברהם אדמו.

הבדואי נסתכל בו וחיך מתוך חבה.

-כלום מצא חן בעיניך? -שאל מחמד.

-מאד... לא תשבע העין מראותיו.

-הוי, חביבי! ולירות אתה יודע?

-אינה! - ענה אברהם בוריות.

-הראני נא את יכלתך. - והוא הסיר מעל שכמו את קנה-רובהו ומסרו

לאברהם.

נטל אותו אברהם, הגביהו ישר אל כתפו, קנה-הרובה היה כבד קצת

וידו של אברהם רעדה.

- ירה באותו עמור!

אברהם צמצם עיניו והתכווץ זמן רב, לבסוף משך בכפף. העמור התנייד.

הבדואי מחא כף.

- ולרכוב אתה יכול?

-- אינה! - ענה אברהם ונתן עיניו כלפי הסוס הקשור אל האילן.

- מה דולקות! - צחק הבדואי-גידה ממש... אמור, רצונך שתהא עשיר?

-אינה!

-מה היית עושה בכסףך? - בחן אותו הבדואי.

- הייתי קונה סוס.

- ועוד מה?

- קנה-רובה.

- ועוד?

- רומח.

- הידדו... על שלשה דברים אלו הגידה קים: על סוס, קנה-רובה ורומח.

אף לאשה הוא צריך. יפה, בעלת עינים גדולות ושחורות וקווצות מקושטות

במטבעות . מקשקשים המטבעות... כעין גלי הפלג... אלא שעדיין לא הגיע פרקן לענינים כאלה—והבדואי שחק בלי קול, ישב עור שעה קלה עד שגמר עשון מקטרתו. אחר כך קם ואמר מן השפה ולחוץ, "שלוים", עלה ונתישב על הסוס בתוך האוכף. נתעמף באפיתו הלבנה ורכב לדרכו. ואברהם עמד והביט זמן רב אחריו בקנאה מרובה...

* *
*

במושבה קמה חרדה גדולה. כיונה פצועה מיבב הפעמון בראש העמוד, וברחבה שלפניו מתכנסים הקולוניסטים כנופיות כנופיות, כלם מזוינים, איש באשר מצא. תגרה נפלה בינם ובין הערבים של הכפר הסמוך, תגרה בגלל-חלקת אדמה.

ומן הבוקר היו הערבים מאימים שיעשו נקמה, והרי הם נוהרים עתה אל המושבה במסלה הלבנה; בין סבכי הצבר הירוקים הם הולכים, תחת קוי חמה מבהיקה, ומזוינים הם בקני-רובה ובאלות והומים. אחד מן הקולוניסטים הזדרז ורץ על סוסו אל המושבה הסמוכה לבקש עזרה.

ובינתיים פרצו הערבים אל המושבה; כשדים שחורים נפוצו על פני חוצותיה הצרים, שברו את החלונות באחד הבתים והרגו זקן אחד... כנור-זאב קרעל רץ אברהם במושבה איך ואיך, קופץ את אנרופיו מתוך חוסר-כח יושבע לנקמה בשעה שיגדל ויהא ג'ידה.

* *
*

בחור יפה וישר קומה הוא אברהם. יש לו סוס וקנה-רובה משלו. כל הימים הוא סיבב הולך בערבה. נוסע אל עזה, אל צפת, משתתף בתחרות-של-רוכבים על החיף ביפו. אלו ראה אותו מחמדו! איזה גחוך היה נוצץ אז על פניו השחירחרים, הטיבים, סתימי-העין! אבל הוא כבר הלך לעולמו, וגם אביו של אברהם כבר איננו. לילה, חושך בערבה. דממה. רק הרחק הרחק מן המקום, שהרי-החול הפנטסטיים שטוחים שם, זורם קשקוש ערב של זונים, אין זאת כי אם גמלים מהלכים שם, אצל מסלה עקלקלה, בתוך צמחי אינויל, זוחלים בחשאי שלשה צללים. אברהם רוכב על סוס ועמו רועה צעיר מן המושבה. מחגגבים הם אל משמורת הקרנטין העומדת שם מפני האסכרה. והיא מסתמנת מתוך האפלה ע"י שתי אשים קטנות הניצצות בתוך השחור כשתי טפות-אזמרגד. מאורע לא-נעים אירע היום. בשעה שחור הרועה עם עררו ל המושבה,

העלילו עליו השיטרים שעבר את גבול הקרנשין והחרימו את העדר, מאתים בהמות, הקולוניסטים הידיעו את הדבר עיי התלגוף אל הבולשת, וזו לא ענתה, אז קבל אברהם על עצמו להציל את העדר. היצליח?...

האשים הולכות וקרבות. דולקות הן בתוך האהלים. משם זורמים קולות שיר וקשקוש זוגים.

השוטרים מתעלסים, והבהמות נרדמות מן הצד.

– פשוט את בגדיך-מצוה אברהם בלחישה לרועה.

וזה ציית לו והסיר מעליו את האפיה.

– מחוט ועד שרון נעלו... כן... עתה זחל ובוא אל העדר וחשפע קול שריקה, ומהר בכל כח רגליך ורוץ אל המושבה בחזרה.

הרועה מנענע בראשו ושוכב על כרשו. גופו המעורטל, החסון והגמוש זחל כנחש אטוף על גבי העשב.

בינתיים רוכב אברהם על סוסתו וקרב אל הלו מאחוריו.

עובר רגע ארוך. נשמע רק קשקוש הזוגים ושירת התקלים.

ופתאום-שריקה גדולה.

הרועה מודקף כנחש ונס בכל כחו. העדר, שהכיר את שריקתו, רץ אחריו. כחץ אץ הרועה הערום אל המושבה, ואברהם דופק את העדר מאחוריו.

מה ואתו מה נהיתה?

מתוך האהלים רצים השוטרים מבוהלים ואש בידיהם. הזוגים נזרקו, הפנים חורים.

–היכן העדר?

הם ממהרים וחובשים את הסוסים, ובינתיים-והעדר כבר במושבה.

* * *

משנה חג לאברהם.

דרך חלונות ביתו חודר אור עליו. הרבה קרואים, יין, שירים.

בתוך הקרואים נמצאים שני שיכים מן הכפרים הסמוכים ופרשים בדואים

אחרים. הם באו מעבר לירדן אל אברהם להשתתף בשמחתו הכפולה.

ראשית. היום יום חתונתו ועוד, היום קבל על עצמו נתינות תירקה.

מהיום איננו עיר-אברהם סיכאליב שפירא, אלא פשוט: אברהים מיכל...

כל הלילה היו נשמעים תחת החלון קולות יריה וזמרת.

יורים וזמורים הפועלים הצעירים.

* * *

חג ראובן.

המולד וחרוה שאינה מצויה ביפו.

בדרך אל קבר-ראובן (בנו בכורו של יעקב) הדחוק בשלש מיל מיפו ופמון לנהר הנקרא על שמו, עוברים את יפו אלפי ערבים, בדואים ופלחים על סוסים

יקרים, חמירים וגמלים, מקושטים בשטיחים, ברקמיות=משי ובמחרוזות של אבני-חן מכל הגונים.

באים בסוסים וברגל ממרחקים כל יושבי הכפרים מקמין ועד גדול כרגלים אדומים ולבנים.

בראש יושבי כפר וכפר יוצא שיך-איל=שבח-ראש בני הנעורים, ואחריו הולכים בני הנעורים בעצמם, זקנים, נשים וטפלים, כלם במבחרי שמלותיהם. ובדרך הליכתם הם מזמרים, רוקדים, יורים בקני-רובה, זורקים חרבות באויר וקולטים אותן.

בשדה, משני צרי הנהר, כבר התכנס המין רב, כמים לים מכסים, ים של מצנפות כרמיל וארגמן ושל סודרין וקפיות צהובים, ורודים, חכלילים ושאר צבעונים. יריעות האהלים מתנפנפות ונעות כגלים לבנים. היום השני של החג.

ריח צלי נורף, פה ושם צולים כבשים בשפודים על האש ואופים בתנורי= אדמה, פתות".

התגרנים מוכרים מיני לימונד, תאנים, רמונים, אגוזים, צפריות, קרושה, קליות, זרעונים מלוחים של ירבוזים.

חמירים נוערים, גמלים נוחרים, סוסים צונפים, קרקשים מקרקשים, זוגים מקשקשים, חלילים מצפצפים, מתפצחים זרעונים ונשמע הדבור הערבי מן החך כקטניות מדרדרות...

אלו מתנוששים, אלו מתחרים במלחמת חרבות קצרות, כשהם מגנים על עצמם בשלט ברזל, ואלו עומדים או יושבים ומטים און לשוחותיו של סומא בעל-אגדות שבא מבגדר.

במקום אחד הזרקף וקם סוס על שתי רגליו האחורניות. מתנשא הוא באויר השקוף בשתי רגליו הקדומיות והדקות, מנענע בהן וצונף בקול, כשהוא נושך את רסנו ונוצץ לנגוה החמה ככסף בשערית=עורו השחורות והחלקית כאטלס, כדואי אחד נביה, לבוש כלו לבנים, מושך אותו למטה בכל כח ידיו החזקות והמשוררות.

אצל אהל=משי כחול, על גבי שטיח, במקום גלוי לכל, מסב הקימקם מוקף בני-לוחי.

מרכבות ועגלות=צב נושאות בחיקן נשי אירופה נהדרות ביקר שמלותיהן-אלו הן נשי קונסולים וסתם תירות. שרי צבא תורקים מהודרים, אפגנדים, מלחים אנגליים... כלם מזוינים בשפופרות וצופים בהן, והכל פונים אל המקום שמתחרים שני הרוכבים. מקום התחרות-בקצה השדה.

והמולת=רעש צפה ובאה משם, כרעש תופים.

ההמולה הולכת וגדלה, התחרות נגמרה. מוליכים את המנצח.

הנה מושך ובא כנהר קהל רב מנומר, מעולף בענני אבק.

נשים בידואיות צעירות ונאות הולכות בראש, הלוך וקשקש במטבעות כסף וזהב ונחשת הקלועים להן בקיוצותיהן השחורות והארוכות, הלוך וצלצל בוגנויותיהן, בצמידיהן ובשרשרותיהן התלויות בהן, מצלצלות הן ומזמרות פזמין מענין ההלילא, שיר של יום, שתרנומו הוא מעין זה:

מי ידמה לך, סוסי, ומי יערך לך!
גדול היום הזה לשנינו:
היום הכירו האזיבים כחד,
ונבחרתך עדות לאמץ-לב אדוניך...

ומעבר מזה קהל רב אחר בא והולך לקראת הראשון.
— מי הוא? מי הוא? — תלויה ועומדת השאלה באויר ...
— אברהם מיכל! — עונים לעומתם,
ואלפי קולות על פני כל הכנר-חזורים:
— אברהם מיכל! אברהם מיכל!

* * *

פתח-תקוה היא עכשו המושבה היותר גדולה, משוכללה ומרובת-אוכלוסים,
חיצות יפים וארוכים, בתים של שתיים ושלוש דיומות, וכלה כאלו
טובלת בנגים.

בימות האביב, כשהאילנות מלבלבים ותפוחי-הזהב מתבשלים, היא זולפת
בשמים וריחות משכרים למרחוק.

פתח-תקוה מתנאה בנגותיה, ועוד יותר-באברהם מיכל שלה.

— גיידה — אומרים עליו הערבים.

שמו של אברהם מיכל הולך למרחקים.

כל חבל עזה מלא תהלתו ושמע גבורתו עד עבר הירדן-הגיע.

גדול אברהם מיכל בגליל, וביהודה נודע שמו. יפו, ירושלים, רמלה,
לוד, חברון, שכם, בירום וגם דמשק תהלתו יספרו-וגדול ומהולל שמו מסביב.
הברואי הגא כשהוא פוגע בו בדרך, מרכין את כירוגו ביראת הכבוד
ומפנה לו את הדרך, והידידים מנשקים את ידיו.

אברהם מיכל הוא יותר ערבי משהוא יהודי, הדבור הערבי שגור על
פיו, רוכב-אמן הוא וקולע אל השערה. מתרועע הוא עם שיכים ומכיכר הוא
בתיך הפלחים והברואים.

אין לך יום חג ומשתה בכפר הערבי הסמיך, כגון חתונה, ברית מילה או
יום טוב סתם, שלא יזמינו אליו גם את אברהם מיכל בין שאר נכבדי הקרואים,
ויש אשר דחו לכבודו חתונה אחת, מפני שחל באותו היום, תשעה באב.
— שאוני! — אמר להם — היום יום צום ואי אפשר לי.

ויש אשר יבואו בצל קירתו גם אורחים ערבים מן החשובים והמכובדים, כגון
שיך בעל-מצנפת ירוקה, עם בני וחתניו, וכדומה; ובעל הבית שוחט לכבודם
את הטוב שבכבשיו; והוא עצמו מטפל בכישול הקהוה ונופח בגחלי הנרגילה,
ולא לשם בקור וראיון בלבד באים אצל אברהם מיכל, אלא גם ליהנות
ממנו עצה ותושיה. ויש שיככרו את עצתו על פני עצת השיך.

בביתו, על כתלי חדר האורחים, תלוים כלי-זיון שונים ונושנים, שהיה
מקבל מאת כמה וכמה שיכים בתורת מתנה, וחליפת-בגדי-חג בדואיים,
מפוארים ומקושטים, אף אם אינם חרשים ביותר, ובאוריות עומדת סוסה שחורה וטובה,

ומתהדר ומתגדר אברהם מיכל בבגדי בדואי. כשהוא קרוא אל משהתה חתונה או כשהוא הולך בדבר שאר ענין חשוב אל הכפר הבידואי הסמוך— אינו יוצא אלא בתלבשת הבידואית.

יציאתו מן המושבה באותה שעה היא ברוב פאר והדר, כל בני המושבה באים וסוכים בחביבם.

— שפירא! שפירא הולך! שפירא רוכב!

בתולות צעירות תולות בו עינים מפיקות חבה; הפועלים מנופפים לו מצנפותיהם ומטפחותיהם.

הוא הוא גאונים. גאון פתח-תקוה, גאון ישראל החסון והלוחם, שחרש את את נעוריו על ארץ אבותיו!

אברהם מנחך להם גחוך דק ולאטו עובר בתוך הקולוניסטים, הקולונים— מית והפועלים.

סוסתו מקושטת בציציות-שני. על האוכף מונחת פרושה דיוסקה כעין שטיח, שמלילים וגדילים לה בשוליה, ומסביב לצואר הסוסה הדק והמחוטב נתונות כענק שתי מחרוזות של אלמונים. הוא—הרוכב בעצמו—כלו אומר בידואי בן בנו של בידואי. עומה הוא אֶפִּיה שחורה. עגל כפול ושחור כרוך כנחש מסביב לראשו המכוסה פֶּפִּיה לבנה. הרגלים נעולות נעלים מצויצות של עיר רך, כעין אלו של הבידואים. והן נתיננה בתוך המעקבים של ברזל. מתוך חגורתו מציצים כראשי צפרים נצביהם העגולים של התבנג'יה ושל הפֶּנְיוֹן, ובידיו נטוים קנה-הרובה והאלה הנוראה ...

הנה פֶּרֶץ במעקבים, דגדג את סוסתו — וַחֲלָף! מס הוא ומעופף לאורך הרחוב וענן פורח אבק רגליו.

הידר! — רודפים אחריו מרחוק קילות התרועה הצהילים ...

כְּתוּבֹת אֲרָמִיּוֹת מִיָּמֵי עֶזְרָא.

מאת
ד"ר שמואל דייכס.

(סוף *).

פאפירוס E.

נקנה ע"י מרת סיסיל. נומ' 37,108 בהמוזיאום שבקהירא.
הגוף הארמי.

1. ב||לכסלו הו יום—לירח מסורע שנת—||| ||| ||| ארתחששש מלכא אמר מחסיה בר
2. ידניה ארמי זי סין לרגל וריות למפטחיה (1) ברתה לאמר אנה יהבת לכי לביתא
3. זי יהב לי משלם בר זכור בר אטר ארמי זי סין בדמיהניז וספר כתב לי עלא
4. ויהבתה למפטחיה ברתי חלף נכסיה זי יהבת לי כזי הנדז (2) הוית בבירת אפלת
5. המו ולא השכחת כסף ונכסן לשלמה לכי אחר (3) אנה יהבת לכי לביתא ונה
6. חלף נכסין אלך דמי כסף ככשן ||| ||| ויהבת לכי ספרא עתיקא זי וכתב
7. לי משלם זך אחרוהי (4) ונה ביתא יהבתה לכי ורחקת מנה דילכי הו ולבניכון
8. מן אחריכי ולמן זי רחמתן תנתנה לא אכל אנה ובני וזרע זילי וגבר
9. אחרן ירשנכי דין ורבב בשם ביתא זך זי אנה יהבת לכי וספרא כתבת לכי
10. עלא זי יגרנכי דין ובב (5) אנה ואח ואחה קרב ורחוק בעזל רגל ובעל קריה
11. ינתן לכי כסף ככשן—ובית אם (6) דילכי אף לא יכל גבר אחרן יהנפק עליכי ספר

* עיין למעלה, חוברת א', עמ' 8—20.

(1) "מפטחיה" במקום "מבטחיה" נמצא פעמים אחדות בשטרות האלה, כן נמצא בהם השנוי מאות פ' לאות ו' בשם המצרי "פפטעונית"; בפאפירוס A: שורה 13 וגם D שורה 7, הוא כתוב "פפטעונית", ובפאפירוס B, שורה 10, נכתב "פוטעונית". הברת השם הזה היא Peft'onit או Peft'onit, ראוי הוא להזכיר, שבאשורית מסמנת אות pi את ההברות va, pi וגם ma, ועיין גם להלן, הערה 9.

(2) "הנדז" היא, כפי הנראה, מלה פרסית, שמציינת איזה פקיד, מלה זו נמצאת גם בתלמוד געין גיטין ס' ע"ב; כ"ב פ"ט ע"ב; חולין מ"ג ע"א). ומכ"ב (פ"ט ע"א) נראה, כי "הנדז" הוא פקיד ממונה לברוק את המדות (עיין שם רש"י).

(3) אחר—אחרי כן, לכן.

(4) אחרוהי—על אודותיו.

(5) טעות-סופר במקום "ורבב".

(6) טעות-סופר במקום אפם.

12. חרת ועתק להן ונה ספרא זי אנה כתבת ויהבת לכי וזי וינפוק עליכי ספ 7) לא אנה כותבתה)
13. אף הא אלה תחומי ביתא וך עליה לה בית יאנר בר פגוליה תחתיה לה
14. אגורא זי יהה אלה 8) מיעא לה בית גדול בר אישע ושקא בניהם
15. מערב שמש לה וארקן מרדוך בר פלטי כמר 9) ולחננל ויסותי אוליהא וך ביתא
16. יהבתה לך ורחקת מנה דילכי הו עד עלם ולמן וזי תצבין הכהי כתב
17. נתן בר ענניה ספרא ונה כפם מחסיה ושהדיא כגו כתב מחסיה ברי
18. נפשה 10) מתחסדה בר מתחסדה ושתכרון בר אתרלי כספי
19. שהר ברברי בר דרגי כספי זי אתרא 11) ושהר... בר שמעיה
20. זכור בר שלם
21. חוץ לספר: ספר במחסיה בר ידניה ולמפטחיה ברתה.

התרנום העברי.

1. בשלשה לכסלו, הוא עשרה ימים לירח מסורע, שנת תשע עשרה להמלך ארתחשסתא, אמר מחסיה בן
2. ידניה, ארמי מסונה, לרגל וריות למפטחיה בתי לאמר: אנכי נתתי לך הבית,
3. אשר נתן לי משלם בן זכור בן אטר, ארמי מסונה, במחירו ונתן לי שטר עליו
4. ונתתיו למפטחיה בתי תמורת הנכסים 1), אשר נתנה לי כאשר הייתי הנדן בבירה, לקחתי
5. אותם 2) ולא מצאתי 3) כסף או נכסים 4) לשלם לך, לכן אנכי נתתי לך את את הבית הזה
6. תמורת נכסוך אלה, מחיר חמשה כבשים כסף, ונתתי לך את השטר הישן, אשר 5) כתב
7. לי משלם זה על אודותי, את הבית הזה נתתי לך ותרחקתי כל טענה מעליו, לך הוא ולבניך

7) טעית: סופר במקום "ספר", סופר השטר הזה שנה כמה שניאות.

8) עיין הערה אחרי התרנום העברי.

9) "כמר" בא כאן, ממש כמו בתנ"ך (מ"ב, כ"ג, ה' ועוד), במובן "כהקדל לליל", חנום וסתי היו אלילי מצרים, ועיין גם בפאפירוס 1 של זאבוי, שורה 5: "כמריא זי חנוב" — כהני חנום, "חנוב" בא כאן במקום "חנום" (עיין העמוד הקודם, הערה 1).

10) מחסיה חתם בעצמו על השטר, דבר זה נאמר בפירוש מפני שלא תמיד עשו כך. קולי אינו יכול לבאר את המלה "בריי", לדעתי היא ר"ת: בר ידניה.

11) למעלה, בפאפ, B, תרנום עברי, הערה 3, מתרגם העורך "זי אתרה" ע"י "שמקומי", אפשר שכן הוא: דרגמן היה מתרום ומקיס־מושבו היה ביב, אבל בשורה זו אין אני יודע אם יש לתרגם "זי אתרא" — במקום, אולי פירושו "מן המקום", כלומר ממקום זה, אבל אפשר הדבר, כי "כסף" הוא שם מוצאו כמו חרום למעלה, ואז מובנו של "זי אתרא" הוא: "מן המקום", כלומר: ברברי בר דרגי (וגם ושתכרון בר אתרלי) הוא מן העיר "כסף", אבל עתה הוא יושב במקום שבו נכתב השטר, כלומר בסונה.

1) נכסים באו כאן במובן שאחריהם מקרא: דברים, מטללים.

2) בחליפין, apalu באשורית הוא: לקח בחליפין.

3) לא היה לי.

4) במובן "שזה כסף".

5) עיין למעלה, פאפ, B, הנוף הארמי, הערה 5.

8. אחריו ולומי אשר תחפצו תתננו. לא אוכל אנכי ובני וורעי ואיש
9. אחר להביא נגדך דין ודברים על דבר הבית הזה, אשר אנכי נתתי לך וכתבתי לך שטר
10. עליו. מי אשר יביא נגדך דין ודברים, אנכי או אח או אחות, קרוב או רחוק, בעל רגל או בעל קריה,
11. יתן לך עשרה כבשים כסף, והבית אמנם שלך. גם לא יוכל איש אחר להוציא נגדך שטר
12. חדש או ישי, לבר השטר הזה, אשר אנכי כתבתי ונתתי לך. (ומי אשר נויצוא נגדך שטר—לא אנכי כתבתי).
13. גם הנה אלה נבולי הבית הזה: למעלה ממנו בית יאזר בן פזנוליה, למטה ממנו
14. בית (מקדש) יהה אלהים, במורחו בית גדול בן אושע והשוק ביניהם,
15. במערבו (קרקע) (של) מרדוך בן פלטי, כומר (לחנזב) ויסותי האלים. הבית הזה
16. נתתי לך והרחקתי כל מענה מעליו. שלך היא ער עולם ולמי (ואשר) תחפצי תני (אותו).
17. נתן בן ענניה כתב את השטר הזה על פי מחסיה, ועדים בזה — מחסיה בִּדְיָ (6 כחב7)
18. בעצמו — : מתחסרה בן מתחסרה ונשחברון בן אתרלי צורף-כסף;
19. ער ברברי בן דרגי צורף-כסף (8) ממזבח האש (?); ועד . . . בן שמעיה;
20. זכור בן שלם.
21. שטר ממחסיה בן ידניה למפטחיה בתי.

הערה .

המלות „אגורא זי יהה אלהי הן היותר חשובות בפאפירוסים האלה (ועיין פאפירוס נ' שורה 6), כי מהן אנו רואים, שהיה או להיהודים במצרים בית-מקדש לה. ספק היה מקודם, אם „אגורא" מציין פה רק מזבח (כמו בתרגומים) או בית (מקדש) ה'. קוֹיִלִי אמר, כי, לפי הנראה, היה בית עם מזבח, ושיירר אמר, שהיה רק מזבח. אולם עתה נודע בבירור, כי אגורא מציין בית מקדש ה'. לפני שבועות אחדים הוציא הפרופ. זאכוי (Sachau) כברלין שלשה פאפירוסים חרשים מיב-אלפנמינא (עיין Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Berlin, Oktober 1907), שהם חשובים עוד הרבה יותר מן השטרות האלה. שני פאפירוסים אלו הם כתבי-בקשה, ששלחו יהודי אלפאנמינא אל הפחה ביהודה („פחת יהודה"), שבהם הם מבקשים ממנו לתת להם את הרשיון לבנות מחדש את ה„אגורא" שלהם, שנהרס לפני שלש שנים על ידי כהני מצרים. בהפאפירוס השלישי אנו מוצאים את הרשיון, הפאפירוסים האלה נכתבו בשנת 17 למלכות דריוש (407 או 408 לפני ספה"נ), ובכך—שלש (או ארבע) שנים אחרי שנכתב השטר האחרון של קבוצה זו (עיין במבוא למאמרי זה, למעלה, חוברת א', עמ' 9, וגם פאפירוס K שורה 1). כי „אגורא" ציין שם בית-מקדש (ולא רק מזבח)—וזאת אנו רואים בבירור משורות 9-11 של הפאפירוס הראשון, שבהן

6) עיין הערה 10 להנוף הארמי של הפאפ. הזה.

7) חתם.

8) עיין הערה 11 להנוף הארמי.

כתוב, כי לה, אגורא' היו שבעה שערי-אבן, עמודי-אבן ונג מעצי-ארז. גם המלות עלו באגורא' (שורה 9)–, באו להבית' (בית ה')–מוכיחות, שה, אגורא' היתה לא רק מזבח, אלא בית-מקדש ממש. גם מן הרשיון (פאפ. III), שורה 3) אפשר לראות זאת: שם היא נקראת, בית מדבחא (זי אלה שמיא'). והראיה; בשורה 26 של הפאפירוס הראשון, ששם נזכר המזבח בפני עצמו, כתוב, מדבחא'; ובשורה 6 אנו מוצאים את התואר המלא של מקדשם; אגורא זי יהו אלהא (זי ביב בירתא)',–ממש כמו כאן (ועיין גם בשורה 24).

שלושת הפאפירוסים החדשים האלה הם מלאים ענין ותפץ ואני מקוה לדבר עליהם במאמר מיוחד ב, השלח', בזה אעיר בקצרה רק על דברים אחרים דרך אנב:

א. כותבי הבקשה לפחת יהודה (בגוהי; Bagoas בקדמוניות-היהודים ליוסף פלאוויוס, XI, 7, 1) הם ידניה ועוד כהנים, (ידניה וכניה כהני זי ביב בירתא'); את השם ידניה אנו מוצאים בשטרותינו אלה כמה וכמה פעמים.

ב. פרופ' סיים אומר בהקדמתו לה, פאפירי' (עמ' 13): (היהודים) אינם מבדילים כלל בין שתי האלהיות: יהו' הוא אלהי העברים כמו ש, סמ'י' היא אלוהת המצריים בסגנה או, עת'–אלוהת הארמיים. הדבר אינו כן. היהודים ידעו, כי, סמ'י' אינה אלהה (אני מוכרח להשתמש במלה זו, שאינה מצויה בלשוננו, כדי להבדיל בין, אלהה' ו, אלי'ה') באותה מדה, ש, יהו' הוא אלה. אמנם, הם קראו לסמ'י', אלהתה', אבל זהו רק לפי מובן המצריים, וכיוצא בזה אנו מוצאים גם בכה'ק. כי היהודים ידעו וידעו את ההבדל הגדול שבין אלהיהם ובין אלהי הגויים–אפשר לראות מתוך דפאפ. I של זאכ'י; בשורה 2 נקרא יהו; מראן אלה שמיא', אדוננו אלהי השמים; ועין גם שורה 15: יצימין ומצל'ין ליהו מרא שמיא', וצמנו והתפללנו אל יהו אדון השמים; וכן גם שורה 27=28; יהו אלה שמיה'. ובפאפירוס III (רשיון), שורה 3=4: בית מדבחא זי אלה שמיא'.

ג. ברור הוא, שב, אגורא' זו הקריבו קרבנות. פאפ. I, שורה 22=21: מנחה ולבונה ועולה (בוראי מעות במקום עולה) לא עבדו באגורא זך', מנחה ולבונה ועולה לא עשו (לא הקריבו) בבית-מקדש זה מיום שנהרס; שורה 26=25: ומנחתא ולבונתא ועולתא יקרבון על מדבחא זי יהו אלהא בשמך'–ומנחה ולבונה ועולה יקריבו על מזבח יהו אלהים בשמך'. מענין הוא, כי בשורה 21 נכתב, מנחה ולבונה (ועולה)–שהיא לשון התורה ממש. מזה אפשר לראות שיהודי מצרים בזמן הקדום ההוא ידעו את התורה.

ד. בית-מקדש זה היה להם כבר קודם שבא המלך הפרסי השני פק'יזס לארץ מצרים; עיין שורה 14=13: וכזי כנכוזי על למצריין אגורא זך בנה השכחה'–, וכאשר בא כמבזוס למצרים מצא את בית המקדש הזה בנוי (ועיין גם פאפ. III).

ה. בשורה 18 אנו מוצאים את שם, יהוחנן כהנא רבאי' (עיין נחמיה י"ב, כ"ב) ובשורה 29 את שמות, דליה ושלמיה בני סנאבלט (פחת שמריץ' (עיין נחמיה, ב', י"ט ועוד). מענינת היא האות א' ב, סנאבלט'; וזוהי הכתיבה היותר נכונה של, סנבלט' (נחמיה ב', י' ועוד): Sin-uballit (סין הַחֵתִי).

ו. במלה, אגורא', שהיא מלה אשורית, השתמשו כפי הנראה, אז, רק

במצרים, ששם הורגשה יותר השפעת הכבליים. בהרשיון (פאפ, III) מארץ יהודה כתוב, "בית מרבחא" במקום "אגורא".

הפאפירוסים האלה מעלים על לבנו את דברי הנביא ישעיה (י"ט, י"ט):
 ביום ההוא יהיה מוכח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה'.
 הרברים האלה נתאמתו ואין צורך לחשבם להוספה מאוחרת מן הזמן של בנין בית-חוניו, בימי החשמינאים, כמו שעשו בעלי בקורת-המקרא בפשיטות ... ובכלל חשובים כל הפסוקים י"ח-כ"ה של פרשה י"ט בישעיה בהתאמתם לתוכן הפאפירוסים הללו. בהם אנו מוצאים את הדבור ב"שפת כנען" ואת השבועה לה' (פסוק י"ח) וגם את ישיבת היהודים והכבליים במצרים (פסוק כ"ג). מובן הדברים, שיעברו מצרים את אשור, הוא כאן-שעברו את הפרסים, שהם לכדו את אשור והיו על ידי זה במובן ידוע לאשורים, כי באמת כבשה הקולמורה האשורית-הכבלית את הפרסים ולא להפך. וחשובים הם גם פסוקים כ"ד-כ"ה: היהודים בודאי היו מְסֻבִּי המסחר בין מצרים ואשור (המדינות הפרסיות-הכבליות). ואולי "עיר ההרס" (פסוק י"ח) היא עיר "גב", שבה הרסו כהני מצרים את בית-המקדש של היהודים, כאמור.

פאפירוס F.

נקנה ע"י מר רוברט מונד. נומר 37,112 בהמוזיאום שבקהיר.

הגוף הארמי.

1. כ-||| לאב הו יום - ||| ||| לפחנס שנת = ||| ||| ארתחששש מלכא אמר פיא
2. בר פחי ארדיכל לסון (1) בירתא למבטחיה ברת מחסיה בר ידניא (2)
3. ארמיא זי סון לרגל וריות על דינא זי עברן (3) בסון נפרת על כסף
4. ועבור ולבוש ונחש ופרזל כל נכסן וקנין וספר אנתן אדין מומאה
5. מטאה עליכי וימאתי לי עליהם בסתי אלהתה (4) וטיב לבבי
6. במומאה דכא זי עברתי לי על נכסיא אלך ורחקת מנכי מן
7. יומא וזה ועד עלם לא אכהל אנרנכי דין ודבב אנתי ובר
8. וברה לכי בשם נכסיא אלכי זי ימאתי לי עליהן הן גריתכי
9. דין ודבב וגרכי בר לי וברא לי (5) בשם מומאה דכי אנה פיא ובני
10. אנתן למטחיה (6) כסף כבשן ||| ||| באבני מלכא ולא דין ולא דבב

1. "סון" היא סינה שביחוקאל (כ"ט, י"י, ל"י, ו') עיין מבוא-למעלה. חוברת א' עמ' 6.
 ספק הוא לי אם סין יחוקאל ל' ט"ז: "ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים", וט"ז: "חיל תחיל סין" הוא ג"כ סונה. בה"פאפירוסים" שלנו כתוב תמיד "סון" בווייז ולא "סין" בווייז קור ניל קורא. אמנם, ביחוקאל "סון" במקום "סין" ואומר, שזהו סונה: אבל אם סונה וסין (או סון) מקום אחד הוא-מפני מה כתב יחוקאל פעם סונה ופעם סין (או סון)? על כן נראה הרבר (ואף שמות הערים האחרות, שמוכיר יחוקאל מפסוק י"ג עד י"ח, מטים כלפי דעה זו), כי סין וסונה שתי ערים היו.

(2) א' תחת ה'.

(3) עיין ההערה שאחרי התרגום העברי.

(4) עיין סוף ההערה שאחר התרגום העברי.

(5) א' תחת ה'.

(6) הסופר השמיט את הב'.

11. יאנה רחיק מן כל דין ודכב כתב פטאסי בר נבונתן ספרא ונה
12. בסון בירתא כפם פיא בר פחי שהדיא כגו נבורעי בר נבונתן
13. לוחי בר מנכי (7) עֻזְנָהָר בר דֻּמָּא נבורעי בר ושחן
14. (חויץ לספר): ספר מרחק זי כתב פיא לִמְבַטְחִיָּה.

התרגום העברי

1. בשלשה (ארבעה?) עשר לאב, הוא תשעה עשר יום לפחנס, שנת עשרים וחמש להמלך ארתחשסתא, אמר פיא
2. בן פחי ארדיכל (1) לסונה הבירה למבטחיה בת מחסיה בן דינאי,
3. ארמיים מסונה, לרגל וריות בבית־דין של העברים בסונה; נחלק את הכסף
4. ואת הדגן ואת הבגדים ואת הנחושת ואת הברזל ויתר הדברים (2) ושטר אתן, או שבועה
5. הטילו עליך ונשבעת לי על אידותם בסְתִי האלהה (3) והומב לבני
6. בשבועה הזאת, אשר נשבעת לי על דבר הנכסים האלה, וארחיק את טענותי מעליך מן
7. יום זה ועד עולם. לא אוכל להביא נגדך דין ודברים, נגדך ונגד בנך
8. ובתך על דבר הנכסים האלה, אשר נשבעת לי על אידותם, אם הבאתי (4) נגדך
9. דין ודברים או בני ובתי הביאו (5) דין ודברים נגדך על דבר השבועה הזאת, אנכי פיא ובני
10. אתן למב(טחיה) חמשה כבשים כסף באבני המלך, ולא יהיו דין ודברים.
11. ואנכי רחוק מכל דין ודברים, פטאסי בן נבונתן כתב את השטר הזה
12. בסונה הבירה על פי פיא בן פחי. עדים בזה: נבורעי בן נבונתן,
13. לוחי בן מנכי, עֻזְנָהָר בן דֻּמָּא, נבורעי בן ושחן.
14. (חויץ לספר): ספר מרחק, אשר כתב פיא לִמְבַטְחִיָּה.

הערה.

מתוך המלות, "דינא זי עברין" (בית־דין של עבריים) נראה, שהיה בסונה בית־דין עברי. מתעוררת השאלה, מפני־מה נכתב השטר הזה בבית־דין של עבריים ולא שאר השטרות. ואם נאמר, שאמנם כל השטרות נכתבו שם ורק לא נזכר בהם דבר זה, תשאר עדיין השאלה, מפני־מה נזכר דבר זה אך כאן ולא בשאר השטרות. בפאפירוס H נזכר, "ביד של נפא", שהראש שלו היה, כנראה, השר המצביא את חיל הבירה (פקיד פרסי); מפני מה לא באו הנזכרים בפאפירוס זה גם כן לביה"ד העברי? (עיי' גם פאפירוס J). אפשר, שבית־הדין

(7) מנכי הוא קצור השם מנוכאל. והו השם הבבלי Mannu—ki—ilu, בעברית מיכאל (מי—כאל).

1) הנחתי מלת "ארדיכל" כמו שהיא בארמית מפני שאין בעברית מלה אחת שתתרגם מובן זה בדיוק. "ארדיכל" הוא, כידוע, חכם במלאכת הבניה.

2) והו פירוש הדברים: "כל נכסן וקניין".

3) "אלהתה"—לשון־נקבה מן "אלה", מה שאין בעברית (עיי' הערה שאתרי התרגום העברי של הפאפירוס הקודם).

4) כלומר אביא.

5) יביאו.

הפרסי עשה רק את החקירה והדרישה וביה"ד העברי הוציא את פסק-הדין, או שלביה"ד הפרסי הביאו את הדינים היותר חשובים, כל זה מוטל עדיין בספק. אבל שאלה חשובה עוד יותר היא: באיזה ביד ולפני מי, כלומר, לפני איזה פקיד או דיין, נכתבו כל השטרות של קבוצה זו? – לי נראה, שאני יכול לתת תשובה על שאלה זו, אבל קידם צריך אני לדבר על מלה אחת, שהיא מצויה כמעט בכל אחד מן השטרות האלה ושפירושה לא הוברר עדיין, כמעט בכל הפאפירוסים נמצא אחרי שמותיהם של הטוען והנטען או הנותן המלה, "לרגל" ושם פרסי אחרי מלה זו, קוילי וסוים קוראים, "לרגל" ואומרים, שמלה זו פירושה תחת, חסותו שלי, "סמוך על" (עין שמות, י"א, ח', או בראשית, ל', ל', ולדעתם נראה מזה, שכל יהודי היה תחת חסותו (clientela) של פקיד פרסי, כמו שהיו הבלתי-רומיים ברומא תחת חסותו של אורח-רומא (עין ההקדמה לה, פאפירי, עמ' 11, והערותיו של קיילי לפאפ. A), גלדיקי ושירר קוראים, "לרגל", אבל פירושם הוא איתו של קיילי וסוים, ולפי זה לא היו היהודים בסינה ויב בני-חורין נמורים, אבל באמת לא נמצא שום רמז בהפאפירוסים, שהיהודים לא היו שם בני-חורין ואורחים נמורים; אדרבה, להם היו בתים ושדות ואחוות והיו להם בית מקדש-ה' ובי"ד שלהם, בפאפירוס I של זאכוי, שורה 22, נקראים היהודים, "בעלי יב", שמוזה נראה, כי היו שם אורחים במלא מובן המלה, והנה דעתי היא, שפירוש "לרגל" הוא, "לפני" והשם הפרסי הוא שם הפקיד או הדיין, שבאו אליו ובפניו כתבו את השטר. הוא היה פקיד בביה"ד הפרסי או בביה"ד העברי, ובשטר הנוכחי אפשר שאנו מוצאים דבר זה מפורש בפראזה השלמה: "לרגל וריות על דינא זי עברין", "לפני וריות (אשר היה ממונה) על (ראש שף) בית-הדין של העבריים". מה שנמצא כאן, "לרגל וריות" רק אחרי שם ידניה אינו מיותר כלל וכלל, לפעמים כתבו, "לרגל" (וריות או אחר) שתי פעמים (עין A,B,C,H) ולפעמים פעם אחת (D,E,F,G), ומה שבפאפ. B נמצא פעם אחת, "לרגל ארתבני" ופעם אחת, "לרגל וריות" גם כן אינו קשה: הם הביאו את דינם לפני שני דינים, או לכל אחד מהם היה פקיד או דיין אחד (עין סנהדרין, כ"ג ע"א). ויש לשים לב: פראזה זו נמצאת תמיד רק בתחת השטר, ומפני מה אינה נמצאת באמצע או סוף השטר אחרי שמות היהודים האחרים? – אין זאת, שהוראתה היא, "לפני הפקיד פלוני", אמנם, בפאפירוס B, שורה 9,10, נזכר, "לרגל" (אתרופן, וריות) באמצע השטר; אבל אפשר, שקוניה ויוניה גם כן באו לביד והזכירו זאת בהשטר בקצרה. ראה נכונה לדעתי אני מוצא בפאפירוס J, שם לא נזכר שום, "לרגל" אחרי שמות הטוען והנטענים, ורק באותו מקום, שבו אנו מוצאים כמעט בכל השטרות, "לרגל" (וריות או שם אחר), נכתב כאן: "קדם ויורנג רב חילא זי סוין", "לפני ויורנג שר-העבא מסינה" (עין שורה 2 ושורה 3–4). דבר זה יש לבאר כך: דין זה היה דין חשוב ביותר והביאותו לא לפני הפקיד הרגיל של בית-הדין, אלא לפני שר-העבא (עין פאפ. H, שורה 4), אם "לרגל" היה מציין "תחת חסות", אם כן למה לא באה מלה זו בשטר זה? אין זאת כי, "לרגל" פירושו "לפני", ודבר זה מוכיח, לדעתי, שכל השטרות נכתבו בפני פקיד פרסי (בביד של העבריים) – אם פראזה זו היא רק קצור הפראזה הנמצא בשטר זה – או בביד של הפרסים), וראוי לדעת, שפירוש המלה, "לרגל" הוא באמת גם

10. כסף שקלן וכו' וכו' וכו' מלכא לבש אחרן זי עמר נשחט היה
11. ארך אמן וכו' וכו' וכו' שיה כסף שקלן וכו' וכו' מחיו זי נחש שוה
12. כסף שקל וכו' וכו' תמוחין זי נחש שויה כסף שקל וכו' כסן זי נחש וכו'
13. שוין כסף שקלן וכו' וכו' וכו' זי נחש שויה כסף שקל וכו' כל כספא
14. ודמי נכסיה כסף כבשן 7) וכו' שקל וכו' וכו' חלרין ד כסף ד וכו' ל-באבני
15. מלכא על עלי וכו' וכו' וכו' זי גמא בה נעבצן תקם ח וכו' וכו' וכו' שכן משאן
16. זי אבן וכו' וכו' וכו' פק וכו' זי סלק כפן וכו' פלכס וכו' חצן חדת
17. מחר או יום אחרון ימית אסחור וכו' דבר ונקבה לא
18. איתי לה מן מופטחיה אנתתה מופטחיה הי שליטה בביתה
19. זי אסחור ונכנסיה וקנינה וכל זי איתי ולזה על אנפי ארעא
20. כלה מחר או יום תמות מופטחיה וכו' דבר ונקבה לא
21. איתי לה מן אסחור בעלה אסחור הו ירתנה בנכסיה
22. וקנינה מחר נאו יום אחרן תקים מופטחיה בעדה
23. ותאמר שנאת 8) לאסחור בעלי כסף שנאה בראשה 9) תתב על
24. מוזנא ותתקל לאסחור כסף שקלן וכו' וכו' וכו' וכל זי הנעלה
25. בידה תהנפק מן חס עד חוט 10) ותהך ולזהאן זי צבית 11) ולא
26. ידן ולא דבב מחר או יום אחרן יקום אסחור בעדה
27. ויאמר שנאת ולאנתתי מופטחיה מהרה ויאבד וכל זי הנעלה
28. בידה תהנפק מן חס עד חוט ביום חד בכף חדה ותהך
29. לה אן זי צבית מן לא דין ולא דבב ונהן יקום על מופטחיה
30. לתרכותה 12) מן ביתה זי אסחור ונכסיה וקנינה ינתן לה
31. כסף כבשן ויעזנר 13) לה דין ספרא ונה ולא אכל אמר
32. איתי לי אנתה אנתנה להן מופטחיה ובנן אחרנן להן בנן זי
33. תלד לי מופטחיה הן אמר איתי לי בונן ואנתה אחרן להן
34. מופטחיה ובניה אנתן למופטחיה כספן כבשן = באבני
35. מלכא ולא אכל ואנתתך נכסיו וקניני מן מופטחיה והן הערת המז

7) קוילי אומר, כי "כבש" הוא מטבע כמו קשיטה, שפירושה הוא נסיון כבש, ומכאן ראייה מתרגומי-השבעים, אבל באמת אנו רואים זאת גם מתרגום אונקלוס שלנו; בבראשית, כ"א, כ"ח מתרגם אונקלוס "כבשות" ע"י "חורפן" ובבראשית, ל"ג, י"ט הוא מתרגם "במאה קשיטה" גם כן, במאה חורפן.

8) מזה מוכיח סיים, שהאשה יכולה לגרש את בעלה, אבל זה אינו כן, "שנאת" פה הוא רק "מאים עלי" (ע"י הערה שאחרי התרגום העברי).

9) ע"י ויקרא, ד', כ"ד.

10) פירוש המלה "חס" אינו ידוע, אבל זהו כמו "מחוט ועד שרוך נעלי" (בראשית, י"ד, כ"ג).

11) קוילי אומר, שזהו כמו "ומהך" להתנסבא לכל גבר דתצביין (לשון נוסח הגט), אבל כאן אי-אפשר שהוא כן, מובן הדברים האלה הוא רק-שתוכל לילך לה, לעזוב את בית בעלה.

12) ע"י בראשית כ"א, י": "גרש האמה הזאת ואת בנה", תרגם אונקלוס: "תריך ית אמתא הרא וית ברה".

36. מנה (קבל סופר אחרון) 13) אנתן למבטחיה (נספך) כבשן-באבני מלכוא
 37. כתב נתן בר ענגיה (ספרא זנה כפס אסחור) ושהדיא בנו
 38. פניל ה בר יזניה (יזניה בר אינוריה) מנחם בר (ז)כור
 39. שהר וזבל (14).....

התרגומ העברי.

1. בששה ועשרים (ז) לתיזרי.... ששה (ז) ימים לחדש אפפני, שנת עשרים • וחמש להמלך ארתחשסתאן,
 2. אמר אסחור בן (צחא), ארדיכל המלך, למחנסיה אורמי מסונה לרגל
 3. וריות לאמר; אנכי באתי לביתך למען חתן לי את בתך מפטיה לאשה;
 4. היא אשתי ואנכי אישה מיום זה ועד עולם. נתתי לך מוהר
 5. בתך מפטחיה חמשה שקלים (נספך) באבני המלך; אתה קבלת והוטב לבכך
 6. בזה. נתתי ליד (בתך) מפטחיה כסף מתוכן, כבש אחד ושני שקלים באבני
 7. המלך, כסף שני ד' לעשרה; נתתי לידה בנד צמר אחד חדש חטוב
 8. צבוע בידים¹, ארכו שמונה אמות על חמש, מחירו שני כבשים ושמונה שקלים כסף
 9. באבני המלך, מטפחת ארוגה אחת, חדשה, ארכה שבע אמות על חמש, מחירה
 10. שמונה שקלים כסף באבני המלך; כגד אחד של צמר שחוט²,
 11. ארכו שש אמות על ארבע, מחירו ששה (שבעה ז) שקלים כסף; ראי אחד של נחושת, מחירו
 11. שקל אחד שני ד' כסף; פח אחד של נחושת, מחירו שקל אחד שני ד' כסף; שתי כיסות של נחושת,
 13. מחירן (שלשה) שקלים כסף; כד אחד של נחושת, מחירו שני ד' כסף. כל הכסף
 14. ודמי הנכסים ועולים לזשה כבשים, חמשה שקלים, עשרים חלורין כסף, שני ד' לעשרה באבני
 15. המלך, נתנו לי ולבבי הוטב בזה; ... אחד של גמא³, אשר בו ארבעה, ..
 16. של אבן; ... אחד, אשר יקום על שתי כפות, מחירו שמונה חלורין; ... אחד, פרכס⁴ (4) אחד של שן⁵, חדש.
 17. (אם) מחר או יום אחר ימות אסחור וכן זכר או נקבה אין
 18. לו מן מופטחיה אשתי, תשלוט מבטחיה בביתי
 19. של אסחור ונכסיו וקניניו וכל אשר לו על פני כל הארץ.
 20. (אם) מחר או יום אחר תמות מבטחיה וכן זכר או נקבה אין
 21. לה מן אסחור אישה, אסחור הוא יורש את נכסיה
-
- 13) הסופר כתב ומחק שלש מלות אלו ומפני זה לא תרגמתי אותן.
 14) אינו ברור. הרבה מלות (שמות) חסרות כאן.
 1) או צבוע משני צדדיו.
 2) "זהב שחוט" נמצא במלכים א' (י"י ט"ז וי"ז) ודברי הימים ב' (ט"י ט"ז וט"ז) ועיין גם יומא (מ"ד, ע"ב); אבל מה ענין "שחוט" אצל צמר? אריג יפה?
 3) "גמא" היא כפי הנראה, המלה בשביל "פאפירוס".
 4) "פרכס" הוא כפי הנראה, ארגו של צבעים לכחול בהם את הפנים (עיין כתובות, י"ז ע"א).
 5) פירוש המלה "חצן" מסופק הוא. קוילי מתרגם ivors (שן).

22. וקניניה. (אם) מחר או יום אחר תקום [מפ]טחיה בקהל
 23. ותאמר : שנאתי את אסחור אישי, כסף שנאה בראשה, תשוב אל
 24. המאזנים (6) ותשקול לואסחור חמשה (ששה?) שקלים כסף שני ד', וכל
 אשר נתתי
 25. לידה תוציא מן חם עד חוט ותלך לכל אשר תחפוץ ואין
 26. דין ודברים. (אם) מחר או יום אחר אסחור יקים בקהל
 27. ויאמר : שנאתי את אשתי מפטחיה, מזהרה יאבד וכל אשר נתתי
 28. לידה תשיב מן חם עד חוט ביום אחד בפעם אחת (7) ותלך
 29. לה באשר תחפוץ ואין דין ודברים. ונאם יקים נגד מפטחיה
 30. לגרשה מביתי של אסחור ומנכסיו וקניניו, ישלם לה
 31. עשרים כבשים כסף, ודין הספר הזה יעומיד לה. ולא אוכל לאמר :
 32. יש לי אשה אחרות וולת מפטחיה ובנים אחרים וולת הבנים, אשר
 33. תלך לי מפטחיה,—אם אומר יש לי בונים (אחרים) ואשה אחרת
 34. וולת מפטחיה ובניה, אשלם למפטחיה עשרים כבשים כסף באבני
 35. המלך ולא אוכל לוקחת נכסי וקניני ממפ[טחיה]. ואם אקח אותם
 36. ממנה ומחקן אשלם למפטחיה עשרים כבש וכסף באבני המלך.
 37. נתן בן ענניה כתב [את הספר הזה על פי אסחור], והעדים בזה :
 38. פנוליה בן יוניה, [יוניה בן אונריה], מנחם בן [זוכור]
 39. עד ויזבלו. . .

הערה.

שטר זה הוא היותר קשה להקרא ולהפרגם שבכל הקבוצה, מפני שבו חסרות אותיות הרבה ומלים אחדות אינן ידועות לנו. שטר מעין מאד הוא, מפני שהוא שטר-כתוב, שנתן אסחור למבטחיה כשנשא אותה לאשה. הוא דומה הרבה להכתובה התלמודית והכתובה הבבלית-האשורית, אבל יש בו הרבה פרטים, שאינם נמצאים בכתובה התלמודית. למשל: בוו נכתבו רק חובות האיש לאשתו ובפאפירוס זה נכתבו גם פרטים אחדים לטובת הבעל (עיין למטה בהערה זו). כדי שיוכן השטר יותר ארצה בקצרה את חכנו :

שורה 5—2: אסחור בא אל אביה של מבטחיה ומבקשהו לתת לו את בתו לאשה. היא אומר: „היא אשתי ואנכי אישה מיום זה ועד עולם“, ונותן לו את המוהר.
 שורה 15—6: אסחור נותן מתנות למבטחיה.
 שורה 16—15: מבטחיה נותנת מתנות לאסחור.

שלשת מיני המתנות האלה נמצאים גם בדין הבבלים הקדמונים (עיין בספר החוקים של חמורבי, סימן 137 ואילך): א) מוהר הוא בכבליה: תרחת, ב) מתנות החתן להכלה נקראות נדן-נדן. ג) מתנות הכלה להחתן נקראות שרקת. מוהר-תרחת נמצא גם בתורתנו (שמות כ"ב, ט"ז וט"ז). נדן נמצא גם כן בתורתנו (עיין בראשית, כ"ד, ג'). שרקת לא נמצא בתורה (אבל עיין יהושע, ט"ז, י"א ויג'; שופטים, א', י"ב וט"ז).

(6) פראוה מוהרה.

(7) וזהו בלי ספק, פירושן של המלות „בכף חרה“.

בתלמוד לא נמצא „מזהר“, מתנות החתן להכלה נקראות בתלמוד „סבלונות“ (משנה קדושין, ב', ו').

מתנות הכלה להחתן נקראות בתלמוד „נדוניא“, וגם הבבלים בומן מאוחר קראו להן קֶדֶן (כמקום „שְׂרָקָה“ של הבבליים הקדמיים).

בכתיבה שלנו נזכרים „מהר בתולכי“ ו„נדוניא“ והנעלת ליה מבי אביה. אבל כאן נותן החתן את המיהר לא לאבי הנערה, אלא לאשתו.

שורה 17—19: אם אסחור ימות בלא בנים תשלוש מבטחיה בכל אשר לו; זה דומה לתנאי כתיבה (כתובות, נ"ד ע"ב וק"ג ע"א), היא תשלוש בזה, אבל אינו שלה לחלוטין.

שורה 20—22: אם מבטחיה תמות ובנים אין לה יהא אסחור יורשה. אבל אם יש לה בנים מי יורש אותה? כפי הנראה—בניה, ומוזר נראה, שאין הבעל יורש את אשתו, אם לא התנה זאת בתכיבה (עיין כתובות, פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א; ב"ב ק"יא ע"א; תקנת חכמים היא, שהבעל יורש את אשתו. ועיין גם בספר החוקים של חמורבי, סימנים 164—163).

שורה 22—26: כאן כלול ענין „מאים עלי“ (עיין בהערות לשורות אלו). תנאי זה, שאם תמאס באישה תשלם קנס, אינו נמצא בכתיבה שלנו. אם תמאס באישה תלך לכל מקום שתמצא; מובן הדברים הוא—תלך לה מביתו, אבל אינה גרושה (ע"ד „מאים עלי“ בדיננו עיין כתובות, ס"ג ע"ב).

שורה 26—29: מאיסה עלי.

שורה 29—31: אם יגרשה מביתו, ישלם לה כסף-ענושים. תנאי כזה אינו נמצא בתלמוד. אין זה גירושין במובן של גט.

שורה 31—36: גם כן תנאי, שאין דוגמתו בתלמוד. שלשת התנאים האחרונים אינם אפשריים על פי דין התלמוד, מפני שעל פי דין זה יכול האיש לגרש את אשתו בעל-כרחיה, ואז חייב הבעל ליתן לה כתובתה ולהחזיר לה את הנדוניא (עיין הערתו לשורה 3 בפאפירוס H).

היוצא מכל אלה הוא—כי יסודו של שטר-כתובה זה הוא בדין הבבלי יותר מבדין הישראלי.

פאפירוס H.

נקנה ע"י מר רוברט מונד. נומ. 73.111 בהמוזיאום שבקהיר.

הגוף הארמי.

1. בירח אילול הו פאנני שנת |||| דריוהוש מלכא אדין ביב בירתא אמר (1)
2. מנחם וענניה כל (2) ו בני משלם בר שלומם יהודין וי יב בירתא לרגל אדננבי
3. לירניה ומחסיה כל ו בני אסחור בר צחא מן מבטחיה ברת מחסיה (3) יהודין

(1) יחיד במקום רבים, דבר זה נמצא לפעמים תכופות בפאפירוסים הללו (עיין, למשל, שורות 8, 9, 19).

(2) עיין גם שורות 3, 16, 19, 20. „כל“ באמת למותר הוא, אבל הוא מצוין יותר, שהיו רק שני אחים, לעברית לא תרגמתי מלת „כל“.

(3) מזה נראה, שהיו לאסחור עוד אשה ובנים מלבד מבטחיה ובניה (עיין גם פאפירוס J, שורה 3), ועל ידי זה נבין את הדברים בפאפירוס G, שורה 36—31.

4. לזכר רגל לאמר ואנחנו רשונכם בדין נפא קדם דמנדין פרתדך וידרג
5. רב חילא לאמר איתו נכסיה לבשי קמר וכתן מאני נחש ופרז מאני עק
6. וחוצן עבור ואחרן ורשין לאמר אסחור אביכם לקח מן שלומם בר עזריה אף
7. אמר איתי זי בפקדון ופקדו והו החסן ולא התיב לה ומנכן רשונכם
8. אחר שאילתם ואנת ירניה ומחסיה בני אסחור היטבתם לבבן באלך נכסיה
9. ומיב לבבן בגו מן יומא זנה עד עלם אנה מנחם וענניה רחיקן אנחנה מנך
10. מן יומא זנה עד עלום לנא נכהל אנחנה ובנין ובנתן ואחין ואיש זילן קריב ובעל
11. קריה לא יכהלון ירשונכם אנת ירניה ומחסיה דין ודבב ולא יכהלון ירשון לבניכם
12. ואחיכם ואיש לכם נכסן וכסף עבור ואחרן זי שלומם בר עזריה והן אנחנה
13. ובנין ובנתן ואיש זילון ובני שלומם בר עזריה ירשונכם וירשון לבניכם ובנתכם
14. ואיש זילכם וזני ירשון דין עלא ינתן לכם או לבניכם או למן זי ירשון אביגדנא 4
15. זי כסף כבשן עשרה בנאבני מלכא כסף דו לכבשו והו אחר רחיק מן אלך נכסיה זי
16. רשין עליהם ולא דין ולא דבכו כתב מעויה בר נתן ספרא זנה כפם מנחם וענניה כל ו
17. בני משלם בר שלומם שהר מנחם בר גדול גדול בר ברכיה מנחם בר עזריה
18. שהר הודויה בר זכור בר אושעיה
19. (חוצן לספר) ספר זי כתב מנחם וענניה כל 10 בני מנחם 5 בר שלומם
20. לירניה ומחסיה כל ו בני אסחור בר צחא .

התרגום העברי.

1. בחודש אלול הוא פאנני שנת שלש [ארבע] להמלך דריוש: בעת ההיא ביב הבירה אמרו
2. מנחם וענניה, [שני בני] משלם בר שלומם, יהודים מיב הבירה, לרגל 1) אדננבי
3. לירניה ומחסיה, שני בני אסחור בן צחא מן מבטחיה בת מחסיה, יהודים,
4. גם הם לרגל זה לאמר: אנחנו העמדותכם לדין בדין נפא 2) לפני שר-הצבא וידרג 3)

(4) "אביגדנא" היא כפי הנראה, מלה פרסית ומובנה "כסף עושים" (אביגדנא זי כסף).

(5) מעותיסופר במקום "משלם".

1) הנחתי את המלך "לרגל" כמו שהיא, אבל עיין מה שכתבתי בהערה, שבהא אחרי התרגום העברי של פאפירוס F.

2) כפי הנראה, "בית דין אשר בנף".

3) וידרג הוא שם השר, שנתמנה על חיל הבירה. פרתדך (או פרתרך) היה תואר הכבוד שלו. שם וידרג נמצא נ"כ בפאפירוס 1 של זאכוי. שורה 5, וגם שם נקרא פרתדך

- 5, רב־החיל, לאמר: יש נכסים: בגדי צמר ופשתים, כלי נחושת וברזל, כלי עץ
- 6, (ושן 4, דנן 5) ועוד דברים. ודברנו לאמר: אסחור אביכם לקח 6) מן שלומם בן עזריה, אף
- 7, אמר 7: הם 8) בפקרון, ונתנו 9) בפקרון. אולם הוא אחז (בהם) ולא השיבם לו, ולכן העמדניכם לדין.
- 8, אחרי כן אתם שאלתם 10), ואתם, ידניה ומחסיה בני אסחור, היטבתם את לבבנו עיד הנכסים האלה
- 9, ולבבנו טוב 11) בזה: מן ויום זה עד עולם אנחנו, מנחם וענניה, אנחנו מרחיקים את מענותינו ממך.
- 10, מיום זה עד עולם לנא נוכל אנחנו ובנינו ובנותינו ואחינו וכל איש מאתנו, קרוב או בעל
- 11, קריה, לא יוכלו להביא נגדכם, ידניה ומחסיה, דין ודברים ולא יוכלו להביא דין ודברים נגד בניכם
- 12, ואחיכם וכל איש מכם על דבר הנכסים והכסף, הדגן ושאר הדברים של שלומם בן עזריה. ואם אנחנו
- 13, ובנינו ובנותינו ואיש מאתנו ובני שלומם בן עזריה 12) יביאו דין ודברים נגדכם ונגד בניכם ובנותיכם
- 14, ואיש מאתכם, או אם יביאו דין ודברים נגד איזה איש על אודות זה, ישלם לכם או לבניכם או למי אשר יביאו דין ודברים נגדו כסף ענושים
- 15, של עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לכבש אחד, והוא ירחיק אחרי כן מענותי מן הנכסים האלה, אשר
- 16, הבאנו דין ודברים עליהם; ואין דין ודברים. מעויה בן נתן כתב את הספר הזה על פי מנחם וענניה, שני
- 17, בני משלם בן שלומם. עד ומנחם בן גדול, גדול בן ברכיה, מנחם בן עזריה
- 18, עד הודיה בן זכור בן אושעיה.

(ואכזי קורא בר' ולא בר'): "וידרנו זי פרתרך תנה" = "וידרנו, אשר היה פה פרתרך" (ואכזי מתרגם: Gouverneur), מסופק הוא עוד פירוש המלה "דמנדין". כפי הנראה, הוא פקיד נמוך מן הפרתרך וידרנו, ומפני כן תרגמתי "שר־הצבא" ו"רב־החיל". המלים האלו, כנראה, מרסיות הן.

- 4) עיין הערה 5 לפאפירוס G בתרגום העברי.
- 5) "עבור" הוא מלה מצויה גם בעברית. אבל אחרי שנמצא בתנ"ך "עבור" (דנן) רק בסמיכות: "עבור־הארץ" (יהושע, ה' י"א וי"ב), תרגמתי כאן מלת "עבור" במלת "דגן". מלה זו נמצאת גם באשורית eburu.
- 6) קבל (את כל הדברים).
- 7) שלומם בן עזריה.
- 8) הדברים נתונים.
- 9) בנוף הארמי צריך לקרא "ופקידו".
- 10) חקרתם ודרשתם את הדבר.
- 11) שבענו רצון.
- 12) אחי אביהם.

19. (חז"ל לספר:) ספר, אשר כתבו מנחם וענניה (שני) בני מנחם בן שלום,
20. ולידניה ומחסיה, שני בני אסחור בן צחור.

פאפירוס J

נקנה ע"י מר רוברט מונד. נומ. 37,113 בהמוזיאום שבקהיר.

הגוף הארמי.

1. ב ו ו ו לכסלו שנתן ||| || ה ו יום – || לתחת שנת ||| || דריוהוש מלכא
אדין 1 ביב
2. בירתא אמר ידניה בר הושעיה בר אוריה ארמי זי יב בירתא קדם וידרנג
רב חילא
3. זי סין לידניה בר נתן 2 ומחסיה בר נתן 2 אחיה אמהם מבטחיה ברת
מחסיה בר ידניה קדם
4. וידרנג רב חילא זי סין לאמר רחקת מנכם מן בית יוניה בר אוריה הא תחומיה
5. עליה בית הושע בר אוריה דבק לה תחתיה לה בית הפנול בר זכריה דבק לה
6. בתחתיה ומן עלא כוין פתיחן תמה מיעה שמש לה אנורא זי יהו
אלהא זארח
7. מלכא בניהם מערב שמש ולה בית מבטחיה ברת מחסיה זי יהב לה
מחסיה אבוא
8. דבק לה זך ביתא זי תחומיה כתיבן מנעל זילכם הו אנת ידניה ומחסיה
כל ||
9. בני נתן ער עלם וזי בניך אחריכם ולמן זי רחמתן תנתנונה לא אכהל אנה
ידניה ובני
10. ואנתה ואיש לי לא אכהל אנרגכם דין ודבב אף לא נכהל נרשה לבר
וברא לכם
11. אח ואחה אנתה ואיש ולכם או גבר זי תזבנין לה ביתא זך או זי ברחמן
תנתון לה
12. בשמי אנה ידניה ובשם בני ואנתה ואיש לי והן אנה ידניה רשיתכם ורשכם
13. בר לי וברה אנתה ואיש בשמי ובשם בני שטר מן 3 בר וברה זי יוניה
בר אוריה

(1) "אדין" נמצא רק בפאפ. H ובפאפירוס הוה. שניהם נכתבו ע"י סופר אחד.
מעויה בן נתן, שהוא כתב רק את שני השטרות האלה, לכל סופר היה סגנון אחר
בפריטים אחרים.

(2) ראה סוף הערה 3 לפאפירוס F (הגוף הארמי).

(3) קשה לחבין את פירוש המלות "שטר מן" גם בשורה זו וגם בשורה 16. בן
אחי יוניה בן אוריה נותן את השטר הזה לבני נתן (אסחור) ומבטחיה. יוניה היה הבעל
הראשון של מבטחיה והבית הזה הוא הבית שנתן לו מבטחיה. אבי מבטחיה, לשבת בו
עם אשתו. אולם הבית והקרקע אינם שלו. בני מבטחיה ישלמו בהם. (עיי' פאפ. C).
יוניה, כנראה, מת בלי בנים והבית בא במשך הזמן לידי בני מבטחיה, שהיו לה
מאסחור. אולם קרובי יוניה, מעני, כנראה, כי להם הבית, והביאו את הדבר לפני ביי"ד.
בני מבטחיה מן אסחור הראו ע"י פאפ. C (עיי' שם, שורות 13-6), שהקרקע והבית
שלהם הם, ובן אחי יוניה כתב להם ספר-מרחק, אבל מהו פירוש המלות "שטר מן"

14. וירשון לבר זברה ואנתה ואיש לכם או גברן זי תזבנון לה או זי ברחמן תנתנו לה
15. ביתא זך וזי ירשכם דין אנתן לכם אביגדנא (4) זי כסף כבשן עשרה הו כבשן-כסף (5)
16. ד' ללכבשן באבני מלכא וביתא אפם זילכם עד עלם וזי בניכם אחריכם שטר מן (3)
17. בנן זי יון בר אוריה ולא דין כתב מעוזה בר נתן כפם ידניה בר הושע ושהדיא
18. בגו מנחם בר שלום מחסיה בר ידניה מנחם בר גדול בר בעריה ידניה בר משלם
19. יסלח בר גדול גדול בר ברכיה יזניה בר פנוליה אחיו בר נתן
20. (חיון לספר): ספר מרחק זי כתב ידניה בר הושע על בית יזניה בר אוריה
21. לידניה בר נתן ומחסיה אחוהי כל ||

התרגום העברי

1. בשלשה לכסלו שנת שבע (שמונה), הוא אחר (שנים) עשר יום לתחות, שנת שבע (שמונה) להמלך דריוש: בעת ההיא ביב
2. הבירה אמר ידניה בן הושעיה בן אוריה, ארמי מיב הבירה, לפני וידרנג רב-החיל של סונה אל ידניה בן נתן ומחסיה בן נתן אחיו, אשר) אמם (היתה) מבטחיה
3. בת מחסיה בן ידניה, לפני
4. וידרנג רב-החיל של סונה ואמר: הרחקתי כל הטענות נגדכם מבית יזניה בן אוריה, אלה גבוליו:
5. למעלה בית הושע בן אוריה סמוך לו; למטה בית הפנול בן זכריה סמוך לו;
6. למטה ולמעלה חלונות פתוחים שמה (1); למזרחו בית מקדש יהו אלהים ודרך המלך ביניהם; למערבו בית מבטחיה בת מחסיה, אשר נתן לה מחסיה אביה,
8. סמוך לו (2). הבית הזה, אשר גבוליו כתובים למעלה, לכם הוא, ידניה ומחסיה שני
9. בני נתן, לעולם, ולבניכם אחריכם ולמי אשר תחפצו תתנו אותו, לא אוכל אנכי, ידניה, ובני
10. ואשה ואיש (מקרובי), לא אוכל להביא דין ודברים נגדכם, אף לא נוכל להביא דין ודברים נגד בנכם ובתכם,

וכי בשורה זו ובשורה 16? הדיו בגים ליוזניה? מפני מה לא טענו הם? ואילו היו ליוזניה בנים ממבטחיה: הלא היה הבית בא לידם (ככתוב בפאפ. e), אולי פירוש המלים האלו הוא- כי בני יזניה אינם יכולים להביא דיו"ד נגדם מפני שאין בנים ליוזניה: אבל גם זה קשה הוא.

- (4) "אביגדנא" נמצא רק בפאפ. H, בפאפירוס זה ובפאפ. K (עיין הערה 1). הפאפ. K נכתב ע"י סופר אחר, ואף על פי כן יש בו מלה זו.
- (5) עיין הערה 4 לפאפ. D (הנוף הארמי) כאן הרבר להיפך.
- (1) זוהי הפעם האחת, שנמצא "גבול" כזה בשטרות האלה. על אודות המלים הארמיות עיין דינאל, ו' י"א.
- (2) עיין פאפירוס D.

11. אח ואחות, אשה ואיש משלכם או (כל) איש, אשר תמכרו לו את הבית הזה או אשר תתנו לו במתנה
12. בשמי, אנכי ידניה, או בשם בני ואשה ואיש (מקרובי), ואם אנכי ידניה אביא דין ודברים נגדכם
13. ובני ובתי, אשה ואיש יביא דין ודברים נגדכם בשמי או בשם בני לבד (?) (3)
- בן ובת של יוניה בן אוריה,
14. או יביאו דין ודברים נגד בן ובת ואשה ואיש מכם או נגד אנשים אשר תמכרו להם או אשר תתנו להם במתנה
15. את הבית הזה, ומי אשר יביא נגדכם דין ודברים אשלם לכם כסף ענושים עשרה כבשים כסף, הוא 10 כבשים כסף,
16. שני די' לכבש אחד באבני המלך, והבית אמנם לכם הוא עד עולם ולבניכם אחריכם לבד (?)
17. בני יון בן אוריה; ואין דין (ודברים). מעוזה בן נתן כתב על פי ידניה בן משלם, הושע, ועדים
18. בזה מנחם בן שלום, מחסיה בן ידניה, מנחם בן גדול בן בעריה, (4) ידניה בן משלם
19. יסלח (5) בן גדול, גדול בן ברכיה. יוניה בן פנוליה. אחיו בן נתן.
20. (חיוץ לספר): ספר מרחק, אשר כתב ידניה בן הושע על בית יוניה בן אוריה
21. לידניה בן נתן ומחסיה אחיו שניהם.

פאפירוס א.

נקנה ע"י מרת סיסיל. נומ. 37,109. בהמוזיאון שבקהיר.

הגוף הארמי.

1. ברווי לשבט שנת— יום ||| ו||| לחתחור שנת— ו||| דרוהוש מלכא ביב בירתא
2. אמר מחסיה בר נתן, ידניה בר נתן כל || ארמין זי סון לרגל ולניזות לאמר אנחנה אשתיו
3. כחרה ופלגן עלין עבדיה זי מבטחיה אמן והא זנה חלקא זי ומטאך בחלק אנת ידניה
4. פמוסירי שמה אמה תבא עבד יורן שנית על ידה בימן שניתת מקרא ארמית (1) כונה

(3) עיין הערה 3 להגוף הארמי של פאפירוס זה. התרגום „לבד“ הוא מוטל בספק מאד.

(4) „בעדיה“ שם מענין הוא: הוא אינו נמצא בתנ"ך. בכלל ראוי היה לכתוב ביחוד ע"י השמות המובאים בפאפירוסים הללו.

(5) גם השם „יסלח“ אינו נמצא בתנ"ך.

(1) זהו דבר חשוב מאד. יהודי מצרים בזמן מלכי פרס קראו את לשונם בשם „מקרא ארמית“ והשתמשו בא"ב הארמי. להאיתיות היו אז אותם השמות, שיש להן בימינו: בפאפירוס זה אנו מוצאים את השם „יוד“ בשביל אות י', הציון אחרי „יוד“ מראה כי „יוד“ שם האות הוא, ביאור המלה „שנית“ הוא, כנראה, „חקותי“, אנו מוצאים, שהרבה עמים היו חוקקים אות בתור כתובת-קרקע על ידיהם של העבדים, הבבליים היו מחוקקים אות על המצח (עיין גם יחזקאל, ט"ז, ד').

5. למבטחיה והא זנה חלקא זי מטאני בחלק אנה מחסיה בלא שמה אמה תבא עבד יודן
6. שנית על ידה בימן שניתת מקרא ארמית כונה למבטחיה אנה נידוניה שליט בפטוסירי
7. עבדא וך זי מטאך בחלק מן יומא זנה ועד עלם ובניך אחריך ולמן זי צבית תנתן לא אכהר
8. אנה מחסיה בר וברה לי אח ואחה לי ואנש זילי דינן למרשה עליון ועל בניך על דבר פטוסירי
9. שמה עבדא זי מטאך בחלק הן רשינך דינא עלא אנחנה מחסיה ובני או נרשה לבר
10. וברה לך וראנש זילך על דבר פטוסירי עבדא וך זי מטאך בחלק אחר ננתן לך אביגדנא כסף
11. צדיף כבשן עשרה במתקלת מלכא ורחיקן אנחנה מנך ומן בניך מן דין על דבר פטוסירי וך
12. זי מטאך בחלק לך יהוה וזי בניך אחריך ולמן זי צבית תנתן ולא דין אף איתי תבא
13. שמה אמהם זי עלימא אלה וזי לו ברה זי לא עד נפלג עליון כזי ועודן יהוה נפלג המז
14. עליו ונבר חלקה נהחמן וספר פלגן נכתב בינין ולא דין כתב נבותכלתי 2) בר נבזוראבן
15. ספרא זנה ביב בירתא כפם מחסיה וידניה אחוהי שהריא בנו מנחם בר גדול
16. שהר חנן בר חגי שהר נתן בר יהואדר שהר שלם בר נתן
17. (חזק לספר:) ספר פלגן עבד פטוסירי כתב מחסיה בר נתן לידוניה בר נתן אחיהי

התרגום העברי.

1. בשלשה (ארבעה?) ועשרים לשבט שנת שלש עשרה, הוא שמונה (תשעה?) ימים לחתחור, שנת שלש (ארבעה?) עשרה להמלך דריוש ביב הבירה
2. אמרו מחסיה בן נתן (ו) יזניה בן נתן, שניהם ארמיים מסינה, לרגל, ורניזות לאמר: באנו לדעה אחת
3. וחלקנו בינינו את עבדי מבטחיה אמנו, והנה זהו החלק אשר יביא 1) אליך כחלקך אתה ידניה:
4. (אחד) פטוסירי שמו, (אשר) אמו (היא) תבא, עבד; חקתי יידי על ידו הימנית. חקתי בכתב ארמי כזה
5. של מבטחיה; והנה זה החלק, אשר בא אלי כחלקי אני, מחסיה; (אחד) בלא שמו, (אשר) אמו (היא) תבא, עבד; יידי

2) ובתניך נכתב tukulti—תגלת (פלאסר); ועיין גם הערה 6 לפאפ. B (הנוף הארמי).
1) יפול.

6. חקיתי על ידו, חקיתי בכתב ארמי כזה של מבטחיה. אתה, וידנניה, תשלום בפטוסירי
7. העבר הזה, אשר בא אליך בחלקך מיום זה ועד עולם ובניך אחריו ולמי אשר תחפץ תתן (אותו). לא אוכל
8. אנכי, מחסיה, בני ובתי, אחי ואחותי ואחד מאנשי (קרובי) להביא דין ודברים נגדך ונגד בניך על דבר פטוסירי,
9. (אשר זהו) שמו, העבר, אשר בא אליך בחלקך). אם נביא דין ודברים נגדך על אידותיו אנחנו, מחסיה ובני, או נביא דין ודברים נגד בנך
10. ובתך ואחר מאנשיך (קרוביך) על דבר פטוסירי העבר הזה, אשר בא אליך בחלקך). או נשלם לך כסף ענושים
11. עשרה כבשים כסף טהור, במשקל המלך, ומרחיקים אנחנו ממך ומבניך כל דין (2) על דבר פטוסירי זה,
12. אשר בא אליך בחלקך). שלך יהיה ושל בניך אחריו ולמי אשר תחפץ תתן (אותו), ואין דין (ודברים). אף יש תבא,
13. (אשר זה) שמה, אמם של הנערים האלה, ולילד בנה, אשר עוד לא נחלוק בינינו; כאשר תבוא העת נחלוק אותם
14. בינינו וכל אחד מאתנו יקח את חלקו ושטר חלוקה נכתוב בינינו, ואין דין (ודברים). נביא כלתי בן נבואראבן כתב
15. את הספר הזה ביב הבירה על פי מחסיה וידנניה אחיו; עדים בזה: מנחם בן גדול,
16. ער חנן בן חגי, ער נתן בן יהואדר, ער שלם בן נתן.
17. (חוץ לספר:) שטר חלוקה (על דבר ה) עבר פטוסירי, אשר כתב מחסיה בן נתן לידנניה בן נתן אחיו (3).

(2) טענה.

(3) נמרתי ברעתי שלא לתת בזה את הפאפירוס L, אחרי שבאמת אינו שייך לקבוצה זו וכבר נרפס במקום אחר, וגם הרבה חסר בו (עיין למעלה, חוברת א', עמ' 11-12). את רוב ההערות הארוכות נתתי אחר הפפירוסים E, F, G, ובשאר אני אנוס לקצר לקצר מסכות טכניות שונות. אנב אעיר, שמפני היותי רחוק מבית הדפוס ואי אפשר היה לשלוח לי את גליונות ההנהגה, נפלו במאמרי טעיות דפוס אחדות.

בְּלִיל־קֶיץ .

(ספור)

מאת

א. קֶבֶק.

בהמולה עליזה נפל הגשם מן השמים . קשקש שעתים בשאון פזיזי על גבי חגנות והאילנות ופתאום לא היה ... נשארו אחריו צחוק-אושר בשמים , שחתיכות-מוך עדיין היו הולכות ומתמוזזות בהם ; נשארו בצות גדולות שהיו מציצות בשמים ומשתדלות לחיך כמותם , עד שבאים תינוקות יחפים במכנסים מופשלים ועוברים את הצחוק ... נשאר חיוך עליו על תלתלי הלבנות והשמים המרוחצות כתינוקות וטפות-זהר עדיין היו תלויות כדמעות על כל עלה ועלה שָׁלֵחַן .

ריח של שְׁמֵחַ תועה באויר , ויש שהוא ממוזג גם במשהו ריח של תפוחים ועשב רך הבא ממרחקים ... היה ערב .

על הרֶבֶדָה של מדם רבינוביץ זמזם כבר המיחם וקשקשו הכוסות , אותו קשקוש של חרוה , מהול בצחוק של בריות מחוסר-דאגה שפורץ דרך וילונות ומקפץ ועובר מרֶבֶדָה לרֶבֶדָה , מסוכה לסוכה ... מדם רבינוביץ , לבושה בקפוט הארוך והרחב שלה , מזנה את הכוסות , ובמתניות נעו ידיה היפות והלבנות , המעורטלות עד המרפקים . אותה השלוה המתונה היתה שפוכה תמיד גם על פניה המטופחים , בעלי עור רך וחלק . לנגדה ישב שֶׁפֶר , בֶּן־בֶּן לֵ"ג , בעל קרחת ורקות שוקעות , ופנים בלתי מגולחים וכמושים , וכלו היה דומה לעלה נובל . שאינו יודע גם לכעוס על מה שמעכו אותו כך בלי חמלה ... רק זוג עיניו הפעילות היו מפיקות חיים ומהבהבים כשני נצים . וחריץ אחד היה על פניו שהתמתח אצל שפתיו הסגורות במרירות נקשה ; ומפני אותו החריץ היו בריות מתיראים ושוטמים אותו : דומה שאיזה לעג אכזרי אורב להם בתוכו ... שפר ישב כפוף , שתי ידיו נעוצות בין ברכיו המקופלות , וסח למדם רבינוביץ באריכות איזה ספור לא-מלבב . היא הקשיבה כמדומה בכונה , אך לפעמים היה חולף על פניה נחוך קל , — יליד ההברות החטופות שהיו אזניה קולטות בהיסח-דעת מהשיחה ההומיה בקצה השני של הרברה . שם היתה מניה רועשת . היא באה לשתות תה עם צדור גדול של יסמין רטוב מגשם בידה , עם איזה נגון עליו על שִׁפְתֶיהָ ועם חבורת-בחורים עליוזים , שמתוך עיניהם הציץ חפץ מוצנע . תאפור הכחול לזנשקף מבעד

הבלווה חקלה והשקופה, בשרה הרענן והורדי, השערות הקצרות והמסתלסלות שישכטו מקוצתה והורעו על ערפה החשוף. — כל זה היה אוצר בתוכו איזה סוד, שניעור זה כבר באויר סביב סביב, משעה שהאילנות התחילו מלבלבים והאדמה כוסתה בירק רך ומבהיק... היא מלמלה את עצמה על הכסא וצחקה צחוק צלול ופועם לכף הגה, לבל בדיחה מצד הבחורים שכתרוה; צחקה — ומעיני-הקטיפה שלה, מהגומא הקטנה בלחיה, מפיה הפעוט בעל השפתים הרעננות, נצנץ ורעד, נצנץ ורעד ככרך במרחקי-אופק אותו הסוד המתוק, שעליו מתלחשת במאפליית-ערב השטת הענונה, עליו הווה גם הלבנה הנלמודה, והלילה נאנח בסתר.

שפר הקשיב למה שספרה לו מדם רבינוביץ על ילדיה המחוכמים, על בעלה הטרוד כל כך בקנטורא עד שאין לו פנאי לבוא אצלה, על כל מה ששמע שפר מפיה כמה פעמים, וזרק לרגעים הבטות של בטול כביכול כלפי מניה והבחורים העליונים, ובקרבו תססה הרגשת משטמה אל פניהם המפיקים אושר. מנענע הוא את ראשו לרברי רבינוביץ, כלומר: מהו-הו, כך, כך... ובלבו חשב באותה שעה, דוקא זכרים כאלה אוהבות הבתולות הללו, בעלי ראשים ריקים והלצות שטחיות, אבל בני-אדם הגונים... תפס הרהור זה, הספינו בארם והטמינו בחריץ העמוק שבצד שפתיו...

בין הצעירים נפלה מריבה קלה: בצרור פרחי השטת שהבואה מניה היה נעוץ פרח כחול אחר, שהדביקה אותו אחר כך אל חוזה. התחילו חולקים מי יוכה לפרח זה. כל אחד פשט את ידו. נדמה לכל אחד שבגביע פרח זה ננוו אותו הסוד המלהיב הוע בנצנוצי עיניה... מניה צחקה מאושרה-יבבת מלכה ולא ידעה למי תתן הבכורה: לכאורה הרי כלם צעירים, וכלם אוהבים אותה. היא השתמטה וסמלסקי רדף אחריה. סמלסקי — בחור בריא ומלא חרוה, מתגאה בשריריו ובכח ידיו. אליו נגלתה מניה בעירה א. יחד עם גפופי החמה הראשונים, וכיון שראה אותה ספק בכל כחו כף על ירך, וקרא, "אח, חיים, חיים! השד יקח...", ומאז התחיל רואה חלומות יפים שמניה מולכת בהם. מניה, פיוזה, מהירת וקלה, ידעה להשתמש מידיו בכל פעם שנגע בה, רצה מסביב לשלחן, קפצה במרוצתה על גבי כסאות ולבסוף חבקה את מדם רבינוביץ, סבבה מסביב לגופה, באופן שסמלסקי לא יכול לתפוש בה. ומדם רבינוביץ עמדה בין שני הצעירים וצחקה משוב לב. שפר חיך, וקרא אל סמלסקי:

— כבודו רודף אחר פרחים? ואני לא ידעתי. שמעתיו מספר תמיד בשבחו של הרוסמביץ האנגלי, אבל שהוא אוהב פרחים, — זו לי חדשה!
— צחוק, קלוש פרץ מפי הבחורים. רבינוביץ זרק לה לצדו מבט-תוכחה, וסמלסקי ומניה היו עסוקים בשלהם ולא שמעו כלל. פתאום תפס סמלסקי בשתי ידיה של מניה, התיק אותן מעל מתני רבינוביץ וחבק אותה מאחוריה. אך מניה התחילה צווחת פתאום: "ירף נא... ירף!" בקול תקיף כזה, עד שהרפה שלא במתכון. דומה שדבר-מה הפחידה בזרועות סמלסקי... נטלה את הפרח ומסרה אותו לשפר.
— ישול נא, אדוני!

— במה זכיתי ? שאל זה.

— כך, יקח...

אדמונית קלה סמקה את לחייו השוקעות. ידע. שאילו עמדה מניה באותו רגע על הנהר היתה זורקת את הפרח המימה. נמל שפר את הפרח וזרקו לתוך המשטפה.

— למח עשה אדוני כך ? הוא אינו אוהב פרחים ? — שאלה מניה נעלבה כתינוקת.

— פרחים אני אוהב, אבל לא היטיבה מרתי לחתוך את פסק-הדין. בכלל אין צורך לצער שום איש.

מניה כמעט שלא שמעה את דבריו עד גמירה; עיפה הלכה אל קצה השלחן, ישבה על מקומה ונפנפה במטפחתה על פניה המלוהטים. על בדיחות סמלסקי וחבריו לא ענתה. נמעה נמיעות אחדות מן התה הצונן שלה ושוב התחילה מנפנפת על פניה. בשתיקה הביטה לפניה הבטה סתם וידיה קטפו מתוך פזור-נפש עלה אחר עלה מצרור היסמין שלה. הבחורים שתו תה ופטפטו עם בעלת-הבית, שפר הסתכל מרחוק במניה. שתי ידיה, הנשענות על השלחן בחורי מרפקיהן הורדיים, היו ענוולות ולבנות כחצובות שן. ובכפית הכף שלה, כשקטפה את העלים, היה כל כך הרבה חן וגרציה רכה. „על מה היא מהרהרת עכשיו“, שאל את עצמו ולא יכול לסלק את עיניו ממנה. מדם רבינוביץ הרגישה בזה.

— למה צער אותה, מר שפר ? יראה נא, את כל הצרור השחיתה — אמרה רבינוביץ.

— כלום צערתי אותה, מרתי ? — פנה שפר בשאלתו אל מניה.

מניה הקיצה פתאים מהרהוריה.

— אותי ? במה ? איני זוכרת מה שאמר לי אדוני — ענתה לו, ומיד אספה מלוא כפה את כל העלים הכחולים והלבנים שהיו צבורים לפניו גל גדול, ננשה אל רבינוביץ והתחילה זורקת אותם על ראשה. רבינוביץ טלטלה בראשה נערה אותם בידיה, וזו זרקה וזרקה.

— מטורפה ! מה את עושה ?

— חסל ! — קראה מניה פתאים בכלות הפרחים מידה — עתה אצא ואלקט יסמין אחר...

ומניה אספה בכף ידה את חצן שמלתה ובקפיצה ישירה ירדה מן הרבדה אל הגן הסמוך לחצר.

— ואני אחריו — אמר סמלסקי וירד אחריה.

היושבים על הרבדה ראו מרחוק כשמנצנצת ומלבינה שמלתה של מניה ונעלמת לרגעים בצללי הגן. לבסוף נתעלמה כלה בצל. רק ברגעי דומיה היה נשמע מן הגן רשרוש האילנות, צחוק צלול, קטע של ננון, בסוף נשתתק אף זה. ומשם הגיע ריח שמה משפר, מקצה העירה נשמעה געית העדרים השבים מן השרה. ממערל לגג האכסדרה היה איזה מין עוף מצפצף ומצפצף בלי הפסק, וגוע לרגעים מחמת מתיקות.

על הרבדה היה הכל שותקים ולא ידעו הבריות מה כשף אותם כך.

- מנו! - קרא שפר בצחוקו הקלוש, - בלתי-נגמר והדוקרני-רצוני לומר סמלסקי... חוששני שמא יתחיל סוף סוף לכתב בחשאי שירים על לבנה ופרחים הכל בגדר האפשרות...

צחקה הכנופיה. סמלסקי ודברי שיר-כלום אין זה מגוחך.

- כך, כך. בחור זה נתון בסכנה-לנגלו חבריו.

מדם רבינוביץ מתוך נחוך מאונס אָמה על שפר באצבעה ונדנדה את ראשה דרך תוכחה. מיום שמניה שכרה אצלה את החרר הפנוי בדירת הקיץ שלה נקשרה נפשה בה, מפני שלא פסקה מניה מספר בשבחם של ידיה, קלסה אותם וטפלה בהם, - והרי זה החונף היותר מתוק ללבנה של האם הצעירה, חששה שמא חצי-הלגו של שפר יפגעו אף בחמתה, הזרזה והשיאה את החבורה לענין אחר.

- יודעים אתם - קראה בהתפעלות פתאומית - הרי אצל קיומה שלי צמחו כבר שתי שנים!

- שמעתי את זאת מפיה של מרתי זה פעמים-העיר שפר.

-- אבל הארונים הללו לא שמעו.

בבקר כשהניקה את בנה חשה פתאום דקירה עצומה בשדה, אחר כך מששה באצבעה חודי שתי שנים בפיו, כל אותו היום לחצה שמחה סתומה את לבנה ולא פסקה מפטפט על זה עם מניה, עם המשרות, וכתבה לבעלה שיבוא, - מה דעתכם, היבוא?

הבחורים לנגלו עליה ועל שמחתה, חא-חא-חא, כסבורה היא שהגברים הם נוחים להתפעל מדברי שמות כגון אלו כמו שמתפעלות הנשים. לא, בעדה בודאי לא יבוא.

ובינתיים ירד הערב בחשאי מן השמים הכהים ופרש את כנפו על העולם. מבעד היולניות של הרבדות אדמו אשי-מנורות עמומים, וצללים התנועעו על הבר שלהם...

אל החצר נכנסה בפסיעות חשאיות ובתנועות אטיות עלמה כבת שבע עשרה, שמונה עשרה שנה. שערותיה ערמוניות וגזוזות תלתליהן מתנענעים על מצחה כרעמת ארי. דומה היתה בגזרתה ובתלכשתה לתינוקת, אלא שנבות עיניה הסמוכות זו לזו היו לפעמים מצטרפות ומתרוממות, ודמות לה כמו שמחשבה כבדה מטרידה אותה. היא באה אל החצר בלויית סטודנט צעיר מחוסר-שפם, שהלך אחריה כצל.

- משיזיק! משיזיק! - קראו כלם בשמחה. כלפי העלמה, שכונה חברותיה מאיזה טעם בשם של חבה זה.

- תה? - שאלה רבינוביץ את הפנים החדשות.

- תורה! - אמרה היא - לפני רגעים אחדים שתינו שנינו.

-- ואני אשתה שוב - ענה בוגרוב.

- הוא יגיד אוקינוס אל פיו - אמרה משיזיק בצחוק, והכל הרגישו

בחמימות-של-קורבה שהתלכטה באותה המלה "הוא"...

באותו רגע יצאו מן הגן מניה ואחריה סמלסקי, שותקים, סריוזיים ונבוכים כמקצת... ראתה מניה מרחוק את האורחת והתנפלה אליה בשמחה

ובקריאת: „משיזיק=פזיזיק; היכן היית...“ חבקה את צוארה ונשקה לה.
— הזהרי, מאניה, הרטבת אותי קלי. מהיכן את באה? אף שערותיך רטובות
הן... — אמרה משיזיק והשתדלה להשתמט מזרועותיה.

— פזיז; אסור לננוע בה... קראה מאניה. נטלה את הצרור הגדול של
הפרחים הלחים שקטפה והתחילה מנה עליה בכל כח. משיזיק נסה, וזו רודפת
אחריה, מנה וקוראה: „הרי=לך! הרי=לך! משיזיק=פזיזיק!...“

כשהוציאו את המנורה אל הרבדה חשכו השמים ועמקו יותר. מכאן ומכאן,
מבין הגדרות, היו נגלים ונעלמים ככתמים בהירים שמלות ופזיזיקים לבנים. לפני
הרבדה עברה איוו כנופיה ונשמע מתוכה צחוק בתולה חפשי והמולת קילות
צעירים. מאיוו חלון הגיעה נגינת גרמפון. תינוקות המו... .

— רבותי! אפשר נלך למיל? הבה נלך ליער, באמת... — אמרה משיזיק.

— קס! חוצפה! בשעה כזו וליער, ומה ישארו ה„פפשה“ וה„ממשה“? —
התלוצץ אחד.

— אני „גדולה“ אני, ועומדת ברשות עצמי.

— האמנם? לגלג בוגרוב מתוך גמיעת ההתה — ואני לא ידעתי בלתי
היום... צאינה וראינה: היא גדידיליה — ובוגרוב האריך ב„גדולה“, כזה שמסקה
תינוקת מפונקה, וחזר לגמיעותיו.

— רבותי! ביער כל כך טוב עתה. כל כך טוב... — אמרה משיזיק
כמתחמאת ופשמה לפניה את ידיה.

— ואני מסופקת אם אוכל ללכת עמכם. ילדי עדיין אינם ישנים — אמרה מרם
רבינוביץ.

— ירנגרא! — קרא אחד מן הבחורים — האקמה תישנם.

— הוא מועה. אם אין אני מישנתם אינם רוצים בשום אופן לישן. בבקשה

המתינו קצת.

נכנסה אל הבית והכל עמדו והמתינו ליציאתה. בוגריב סים מעומד
שתית התה שלו. מן החלון הפתוח נשמע היה קולה של רבינוביץ: „והחלב
נתן להם? וביצים? לא בכו?...“ לאחר רגע יצאה וספרה בהתפעלות פרטים
עיד „פעומיה“. ידעה שהכל מלגלים להתפעלותה, אף=על=פי=כן נהנתה היא גופה
מספוריה.

מבית רבינוביץ ליער מהלך מיל וחצי בדרך הפקש, ובצאת החבורה ללכת
כבר היה לילה.

ובהיר=בהיר הלילה, ושחורים=שחורים הצללים. השדות החשכים שמסביב
נשמו כלפי השמים בחמימות ובלחלוחית... והשמים משקיפים ממעל שקועים
בהרהור עמוק ושומרים את סודם הגדול; רק הכוכבים יש שמרמזים וקורצים זה
לזה בחדות...

בני החבורה הלכו ושתקו. דבר=מה נלחץ אל לבותיהם; בתוכם הלכה
מאניה, צעירה ורעננה כרדובניה במלואה. שערותיה היו נוצצות לאור הירח
ומשולשלות לה על ערפה ברמות שתי מחלפות=אטלס, שמומינות את היד למגע...
בתוכם הלכה סוניה, תינוקת שתקנית זו, בעלת העינים הגדולות שגונזות בתוכן
תמיד איוו מחשבה עמוקה, ובדברה היא נלחצת אליך בגופה באמונה רבה כל

כך... ומרחק־ההשקה עם דממתם הגדולה מדברים לך על חרות־נצח ועלומי־עד, ורוחות קלילות שוכבות מביאות בחשאי ממרחקים את אנחות הליל. ופרס רבינוביץ צוחקת על דבר־מה מתחת לחוטם, וצחקה הכבוש מותח את העצבים. וכל כך הרבה ריחות בלי־שם ומתוקים עומפים את הנשמה.

— ... нечего сказать! — פרצה קריאה מפי אחד מהם.

מצנייה ומשיזיוק חבקו זו את זו והתרחקו להן לפני כל החבורה. אחד מרזי־עלומיהן נשא אותן הרחק במרחב הליל... שפר הלך בצד הדרך בפסיעות בדורות. מקיש במקלו על אבני הכבש ולא דבר כלום. כשפנו אליו בדברים עזה פניו מתוך אי־רצון ולא ענה. ענומה היתה נפשו ולא ידע למה. אחריו אברו בערפל הרבה לילות־אור כגון זה, שגם להם היו שדות נדרמים ושמים הווים, שמהם יורדים כמלאכים סמוי־מן־העין, חלומות על אושר וכליון־נפש מתוק, וחלפו אותם הלילות אחד אחד; אחריהם היו נגדרים ימים של הכל, של שעמום, של שעויות מתוך זעה ועמל לבטלה... הוא ידע כי גם הלילה הזה עבור יעבר, ויום יבא של שרב ושעמום נורא; ידע את זה ושאל את עצמו למה מתכוין כל כך לבז, כשהוא רואה שם מרחוק את שני צללי הבתולות הארוכים, המתנועעים באלכסון לאורך הדרך... לא רחוק הימנו חולכת מרס רבינוביץ בין בחורים צעירים, וצוחקת בצחוקה הכבוש והרוח להלצותיהם הריקות, ומשתדלת אף היא להתלוצץ כמותם, ורגש של קנאה תופש את שפר; מה יש ברנקים שמים אלו שרעתה נוחה מהם כל כך? אתו היא מדברת רק בכבר־ראש ודוקא על ענינים מריונים. למה אינה מחייבת גם אליו כשם שהיא מחייבת עכשיו? ועיניה למה אינן מבריקות גם אליו בדרך־תעלומה זה?

חיך אחד!... הן, חיך אחד של אשה מתוך קלות־דעת... כמה היה נותן בעדו! הנא היה נוצלה בשכר זה ומוליכה הרחק־הרחק בדרך זו השמופה באור־לבנה, והיה מספר לה כל כך הרבה, לא על חיי אחרים אלא על חיו הוא. היה מספר על יסורי נשמתו הגלמודה, על לילות חדלי־שנה; וכל כך מלבב היה ספורו, והיא היתה שומעת ושומעת לו בעינים גדולות ודורות, וחשה לו, ויודעת את נפשו...

ואותן הבתולות הנראות מן המרחק הכחול כמרוקמות אור־לבנה, אותן הבתולות היפות, דומה שהן כל כך רחוקות ממנו!

„כמה גרוע הוא מאיוה בוגרוב, מאיוה סמלסקי! — הריקנים הללו...”

אי־י, שר! — קרא פתאום בקול, הניף את ידו ובכל כחו זרק את מקלו הרחק לפניו, עד שנשמעה שריקת־האוויר.

— בחור זה יוצא מדעתו — אמר סמלסקי.

— ח־ח־ח! שפר, אמת שדעתו נטרפת עליו? — שאלה מרס רבינוביץ בצחוק קל.

שפר ידע שהצעירים לבו צחוק זה על פניה, הדליקו את האור הגנוז בעיניה... ורצה לומר לה דבר גם ומדאיב, אך התאפק ושחק.

— איזו רוח רעה נחה עליו היום — מלמלה רבינוביץ כשלא קבלה ממנו מענה.

... לכאורה הרי זו שמות... הרי הבתולות הללו אינן בתולות אלא

תינוקות מסש, וזו — אינה אלא אשה עירונית, שכל חייה מתרכזים בבעלה ובילדיה, ואנב אורחא היא נהנית גם מחלקותיהם של גברים אחרים. דבר ידוע... אלא מאי? סתם... יפות הן, השד יודע אותן. בלכתן שתיהן שם ושני צלילים ארוכים-ארוכים נמשכים אחריהן ורומזים עליהן זה לזה בשתיקה... לו נעים לצייר לעצמו שגם הוא מהלך שם על ידיהן, כתפו נלחצת אל כתף אחת מהן. והוא מדבר אתן על חייו המקולקלים, על חלומותיו שבמלו. וצלו אף הוא נופל מאחרי — שלשת צלילים מתמתחים מאחריהם באלכסון הדרך...

סמוך ליער ישבו מאניה ומשוי'ק על שנים מן העמודים הקטנים, שעמדו משני צדי הדרך, והמתינו. לפנים מן היער התיראו להכנס.

וביער היתה בתחלה חשכה גדולה ולא ראו איש את חברו. חמימית של לחלוחות עטפה את כלם, קוריעכביש היו מלפנים לרגעים את פניהם; דומה היה שהלילה גופו נח בחמימותו על פניהם, על ידיהם ודבק בהם... אך מכיון שהתרגלו קצת אל החשך התחילו מבחינים את סדני האילנות, את גופות האנשים. מכאן ומכאן נצנצה ביניהם לבגונית השמלות של שלוש הנשים. שותקים היו ודוחקים זה את זה ומבקשים דרך. יש שהענפים היו משפילים על דרכם, ואלה שהלכו בראש ונפגעו היו מתרים בהולכים אחריהם: „הזהרו“. העצבים מתמתחים בחמימות מבושמת זו. מנע קל בכף זה או זו, רשרוש שמלה, כתמיד לבנה, שבר זלול, — כובש את הנשמה באיזה כשוף בנימפות-היער, והאנשים היו כחולמים. יש שהגברים היו תוהים בלבותיהם: חמימות ריחנית זו מנין? מנשימות הליל או מבשר הנשים?...

יצאו אל מקום מדרון ורוע כלו נגה-הלבנה. אילנות התברדו עליו רחוקים זה מזה, וכל אחד שתק לעצמו ביחידות... מאניה ומשוי'ק שוכ חבקו זו את זו והתרחקו מן הכנופיה. ואיש לא ידע את סוד-הנוער שהפריש אותן מן הצבור. איש לא ידע את סוד-הנוער שמעון השתפכות-הנפש מתוך התבודדות... פתאום התחילה שם מאניה מומרת בקולה הרך והערב:

Ночи безумная, ночи бессонная,

Ночи послѣднимъ огнемъ озаренная...

קולות השירה היו מסתננים דרך ענפים וסבכים ומגיעים אליהם כל כך נגנים-נגונים.

— אח, שדה! מימיבה לומר... העיר סמלסקי.

— קם! הניחו לשמוע—השתיקתו רבינוביץ, והלכו שותקים ומקשיבים.

ועינו שפר נפקחו לרוחה, ופיו גם כן נשאר קצת פתוח... הצלילים נפלו לתוך נשמתו כאבנים מזהירות ודלחו אותה, ובלבלו אותה והעלו מקרקעיתה כל מה שהיה שם ממון משכבר הימים; ונפשו היתה כל כך דואבת, כל כך דואבת ונושה בו ולא ידע מה... היא שרה על העלים הנכמשים בסתיו, על חדות-חיים מאוחרת, על „לילות נדודי-שנה, לילות שנעון“... והוא חמף, בלע, קלט מן האויר את הצלילים הנגונים, הצלילים המדאיבים כל כך. נרמה לו שהיא מומרת על עלומיו הוא שהלכו לבטלה, בלי שמחה, ואינם חוזרים שוב עולמית, על חלומותיו שנבלו ואין להם שום תקנה... והתפלל בנפשו על עוד צלילים רכים, עוד מלים נונות וטובות. עוד! עוד!...

רעם מחיאות-כפים הבהילו והתנווד. קול השירה פסק. מתרעם וכועס

פרש שפר מן החבורה. צר היה לו על שפסקה הזמרה. בזכרוננו נחרת הבית הראשון, וחזר וחזר עליו כמה פעמים בפני עצמו:

Ночи безумные, ночи безсонные —

נדמה לו שאותן הבתולות, שזהורי שמלותיהן נשקפים ממרחק החשך כאגדת-קסם, — קרובות אליו מאד. שהן מבינות, חשות מה ששום אדם אינו יודע ואפשר מה שלא ידע הוא בעצמו בבירור, ולבו נמשך אחריהן.

הוא נגש אליהן. הבתולות כאלו נפגעו מקרבתו והפסיקו באמצע דבורן. — הפרעתי ?

הנחוך הקל שטם תוך כדי דבורו מסביב לפיו הביע בודאי איזה צער. מפני שהעלמות מהירו להרגיעו. רגעים אחדים הלכו והקשיבו אל פסיעותיהם העמומות על גבי האזוב הרך.

— משרר... משרר... — נשמע פתאום מאיזה מקום מבין הענפים. פני מציז'יק הפיקו חרדה.

— מה זה ? — שאלה בלחש והקשיבה אל הצוחה הנמרצה.

— טם! המתניו... — לחשה גם מאניה בפנים מאומצים והרימה את כפה כלפי אונה. עמדו והקשיבו.

— משרר... משרר...

— הרי זה קול עוף — באר שפר.

— משונה — הביעה ציז'יק מורגעה, ופסעה הלאה.

— משיר, משיר... — נסתה מאניה לחקות את הקול וצחקה.

נשבה רוח לחלחה ונדנדה את רעמתה של משיז'יק, עד ששערותיה היו גראות כבעלות-חיים. הבלווה הדקה של מאניה הודעוזה ופעמים שדבקה אל בשרה והבליטה את שרמוטי גופה. האייר נסתפג כלו בריח של זפת וארנים. העלמות שאפו את האייר מלוא ריאתן. ושפר התחיל פתאום נוקש במקלו על האזוב הרך, על הענפים, לחץ את שני אגרופיו ועשה איזו תנועה נמרצה, עצבית ומשונה. תשוקה עזה תקפה אותו לרוץ, לתפוש את מאניה ומשיז'יק בידיהן ולרוץ אתן, נתאוה להוציא איזו קריאה מפיו. מחמת התאוות הללו גדלה בו עגמת-נפשו עוד יותר. ועוד יותר הצטמצם כלו והכנים את ראשו אל בין כתפיו.

— מפני-מה שותק אדוני ? — שאלה מאניה.

— ומה אדבר ? שמא אפשר לדעת על מה הייתן נדברות בגשתי אליכן ?

שאלה זו היתה שלא מן הענין. שפר הרגיש מיד בדבר ולבו נכוה.

— כלום דבר-זה הוא ענין לאדוני ? — שאלה מאניה שהלכה באמצע, בכפיפת

ראש קלה כלפי ציז'יק ובמבט אלכסון ושטחי לצדו.

— ומדוע לא ?

— כך, הריהו אדם סריווי כזה, ואנו ילדות קלות-ראש.

פני שפר נעו בעיות-רגז ועשה תנועה משונה בידי.

— סריווי ! — קרא - רבוג-עולם ! מנין לכלכן שאני אדם סריווי אני ?

מתוך קולו נשמעה מעין התמרמרות על איזה עלבון.

— מה ? אינך אדם סריווי ? — שאלה מאניה בתמיה עגבנית, ובכדי לפייסו,

מהרה ואמרה: אבל אין זו אלא ליצנות... משיז'יק, הרי אפשר לומר למר שפר,

א ? ? ?

בליל קיץ

עיני משיוזיק היו מביטות באותה שעה למרחוק. נלחצה משיוזיק פתאים אל מאניה ואמרה בקול תינוק נפחד:

— מאניה! מה זה שם? שם... אתם רואים? — ומעיניה נשקף פחד.

— היכן? איננו רואים.

— הנה, שם! רואים אתם, שם...

בוזות אפלה ורחוקה פוזו קווי-אור אחרים על הענפים הרועדים.

— שטיה! הרי זו הלבנה שם, אור הלבנה, ותו לא...

— הלבנה? כמדומני ששם הולכת איוו תמונה... אינכם רואים צעף

לכן?... — דברה בנשימה תכופה וברוח נפעמה. חבקה את זרוע מאניה ונלחצה אליה בגופה.

שלשתם עמדו והסתכלו בכתמי-הלבנה הנעים, שהפחידו כל כך את דמיונה

של משיוזיק.

— הלבנה! מובן שאין זו אלא הלבנה, מיד ניכר הרבר. מה לך, פיוזיק

שלי? למה נעשית היום עצביית כל כך, שטיה?... כך, — אמרה פתאום — אדוני

רוצה לדעת כמה נדברנו? לכאורה אין אלו אלא דברי שטות. סתם! דברנו...

היינו הולכות ושותקות ומסתכלות בשמים. ורגש אחד משותף תפש פתאום את

שתינו, מעין עגמת-נפש תקפה אותנו. על מה? משום מה? לא ידענו. והנה

הולכות אנו, וחושבות משים מה באה תונה זו בלבנו. והנה משיוזיק אומרת...

שבלילה כזה טוב לאהוב... ואני אמרתי, הא, שלא רק בלילה כזה.

אלא בכל הלילות טוב שלא להמנע מאהבה... מה? וכך היינו הולכות ודוברות...

בבקשה אל נא תגלה לאיש, והיינו דוברות על אודות האהבה. מה? ענין יפה,

א? ח-ח-ח...

— כמובן, הרי זה ענין של פיוז — אמר שפר באירוניה — להלך בליל

לבנה ולדבר על אהבה... פיוטיות!

— ודעתי אני, שפיוזי ייתר, ויפה יותר לא לדבר באהבה. אלא לאהוב

ממש. מה? הא, הא, הא.

— אלהים! מה טוב... — קראה משיוזיק פתאום ועיניה תעו בלילה. ומה

טוב, הלילה או האהבה. לא אמרה.

נשטתה של שפר נעשתה פתאים שוב יחזרה ומכווצה: עלמות-חן אלו לא

אליו תבאנה להשקיט את עגמת-נפשן הסתיתקת, את גענועיהן לאהבה, לא אליו

תבאנה...

— משום-מה שותק אדוני? — שאלה אותו מאניה וסקרה אותו בעינים

חודרות, כאלו התכוונה להפיש על פניו נחץ של אירוניה.

— המ! אתן אומרות אהבה. מה אהבה, לכאורה? לא כלום.

ותוך כדי אמירה, חשב בלבי, לא צריך. למה לצער אותן? וכח טמיר

דחה אותו להראיב ולעקוץ בלשונו.

— מה פירוש "לא כלום"?

— לא כלום. אין האהבה אלא אנדה, בני-אדם חולים ברו אותה.

משיוזיק הסבה פתאום כהנועה נמרצה את פניה אל שפר ושאלה:

— מה אמר אדוני, מה? אנשים חילים? למה, "חולים"?

— אהבה, שאין ספוקה בצרה, הרי זו מחלה.
 משיוזיק הסתכלה בו ושחקה, כאילו דבר-מה לא היה מחוור לה.
 — אדוני אמר: בדו... — הביעה אחר רגעים אחדים.
 — כך, ומוסיפים לבדות.
 — אבל... אבל, אדוני! והמציאות מהי?
 — המציאות? הע, הע... תאות המינים, זכר ונקבה, ותו לא, הע...
 — אי, אי — קראה מאניה ונענעה בידה, כו שנוכו אצבעותיה —
 לא, מר שפר, תהא האהבה מה שתהא, הענקר שמוכה היא, למה אכחד, טובה
 היא, ודי!.. אלך אליהם; — קראה פתאום, עמדה והלכה אל החבורה. נשמע
 היה הר קפיצותיה העמומות עולה מתוך רשרוש-שמלה וצפצוף שפתים עליו,
 נגשה אל מדרם רבינוביץ, חבקה את זרועה ואמרה לה:
 — הוי, יקירה! אלמלי שמעה את הפילוסופיה ששפר מטיח שם... האזנים
 נובלות.

— על מה?
 — על האהבה, חא-חא...
 — על האהבה, חא, חא, חא... אני משערת... ואת נמלסת מפילוסופייתו
 לכאן? הרי זה מסתבר מאליו.
 מאניה הבינה את הרמו ולא מצאה לכתחלה תשובה נאותה, רק חשה
 שאניה ארמו קצת. ואחריה הלך סמלסקי ודבר בקולו הרוע, שכל כך אהבה
 אורו. בכל כחה התאפקה שלא להפנות אליו את פניה, כאלו חששה שמא
 תלכד באותה ה"מציאות" שעליה הטיף שפר...
 — ובאמת — אמרה בכדי להשתמט מתשובה — משום מה הוא רע כל כך
 שפר זה?

— מי יודע. לדידי הוא עלוב. המאושרים אינם רעים.
 מאניה לא שמעה את תשובתה. אליה הגיעו מלין של בריחות שלחש
 סמלסקי אל אחד מכני-החבורה. לא יכלה להתאפק וצחקה אף היא. אבל נכרה
 על יצרה ולא הסתכלה בו. הרי גופו בריא, גמוש וקל בתנועותיו, הרי פניו כל
 כך יפים, רעננים, וצחוקו הרי יפה כל כך!..
 סוף סוף לא התאפקה. הפקיעה את ידה מאורעה של רבינוביץ, והלכה
 אל סמלסקי.

בתחתית המדרון, בצל אורן אחר, עמדו שפר ומשיוזיק. נשען בכתפו אל
 האילן עמד שפר ונקש מתוך פור-נפש במקלו על הקרקע ונהנה בנפשו מצער-
 הילדות שהסתמן על פני משיוזיק העצביים והמפוחרים. שעה קלה עמדה שקועה
 בהרהורים, כאלו בקשה כנפשה פתרון לאיו שאלה חמורה ומציקה, פתאום קפלה
 את כפיה השמחות לפניה, ואמרה בקולה המחנן:

— אלהי! הרי ישנה אהבה מהורה... קראתי על אודותיה, ואני יודעת...
 אהבה טובה!.. מהורה באמת!

פני שפר נעוו מתוך נחוך ארסי. מן האילן, נגש אליה והרכין את
 פניו סמוך-סמוך אל פניה, עד שלעיניה היו נראים רק ספיח-זקן, קמטים,

קטמים ודבר-מה כלל'ג רוע. היא לא נעה ולא זזה, כי אם הציצה בו מחוך פחד של צפיה...

— המ... השמע נא, חביבתי! — אמר ונשם בפניה — הרי אני לפניך מכוער כזה. אבל נשנתי טובה, תאמיני-נא, טובה וטהורה, מפני-מה לא אהבו אותי... מפני-מה אין מרחי אהבת אותי? עשתה פסיעה קלה לאחוריה.

— ע-ע... אדוני לא מצא עדיין אותה האשה... עדיין יפגע באשה שתאהב גם אותו.

— אימתי? אימתי?..

פתאום הרים את ראשו ונרתע לאחוריו. נבהל מן המחשבה שחלפה את מיחו: „מה עשה? הוא מתאונן לפני תיגוקת זו? הוא מתחנן לפני?.. בזה את עצמו. מה החשוב עליו? האחת ברחה, וזו...”

— אף, יקח שד!.. — לא התאפק וקרא בקול. למתותיו התעותו בתוך כך באופן משונה ונגלתה שורת שנים חרוקות.

נגש שוב אל האילן שנשען אליו קודם לכן ונבלע בצל. היא עמדה על מקומה כראש מוטה. הלבנה שפעה עליה הרבה אור ולחבורה שעמדה בנובה המדרון נראתה משויק, הלבנה והמוארה בלה, כתמונה-אווירית מרוקמת בקי לבנה... בוגרוב עמד שם יחידי ובפנים מתרעמים ובגבות משפלות השקיף למטה והשתרל לחדור בעיניו אל החשכה. לבסוף קפץ ורץ אליה. היא הרגישה בו — ובתנועה אינסטינקטיבית נטשבה אליו, כאלו בקשה לה מפלט ומנוס...

שפר יצא מן הצל ופניו נראו שקטים, רק לגלוג דק ודוקר היה מפוז עליהם.

— נו, אני עוזב אתכם כאן והילך לי. הרבור, הי, הי, לחור, והמעשה, כמובן, גם בן לחור, הי, הי, הי... והלך לו.

ותוך כדי דבורו הרגיש שרבריו א' היו מיוהרים לגמרי, לבו היה נוקפו, והוא הלך וזמר בלחישת: „ночи безумия, ночи безсония“, כאלו אמר להשקיט בזה את המית-הלב.

את מאניה ואת סמלסקי לא מצא בהיך הכנופיה. הם התרחקו אל אחת השדרות. על מצע מעילו של אחד הצעירים שכבה מרם רכינכיץ שטוחה על צדה ותומכת את לחיה בידה. מתחת לפניוואר הרחב והקל, היו בולטים השרטוטים הרכים והיפים של גופה הגדול והמלא, ודומה היתה לאיו פנתורה יפה ואיתנה, שמכירה ביפה וכחה. קווצה אחת משערותיה, הפרועות מחמת שכיבה, נפלה על לחיה, ובעיניה נצנץ הליל עם הלבנה שלו באור שחור ובלתי-מוכן. והיא הרגישה בזה, מפני שכל כך משונה היה צחוקה העצור והמוצנע. כל כך משונה היה לראות אותה, הצנועה והזהירה תמיד בתנועותיה, כשהיא קושפת בכף ידה הלבנה בכסף את העשבים חורקתם על ראשו של הצעיר ששכב על כרסו לא רחוק ממנה, ראשו נשען על שתי ידי ונושם בפניה, נושם באש תאווה. היא מתלוצץ ודובר, שהיא מתקנאה בודאי בבתולות הללו, שהן עדיין בנות-הדורין ומהורות לכל איש... והיא ווקפה עליו פנים תמהים כביכול: „מה

אתם אומרים עליו? מהו בעיניכם בשאלתו? הרי יש לה בעל, בנים והיא אוהבת אותם, ומה לה עוד?" והוא משיב לה באותה החוצפה הרגילה אצל גברים מאמינים בכחם והשוחדת את הנשים, — שהמלה „בעל" בכלל היא חולין כל כך ומחוסרת ענין... „מה אתם אומרים לחוצפה זו?" קוראת היא בזעם מעושה ומוטרת על פניו בקול שבירה.

הם דברו במון מרפרף ובדיחי והציתו זה את זה בנשימותיהם. נשען בשכמו אל אילן אחד, בידים נעוצות בכיסי מכנסיו, עמד שפר וסקר אותם כאלו מגובה ומתוך לעג. הרגישה בזה מרם רבינוביץ ולא נעם לה.

— אדוני שפר! — אמרה לו — איזו רוח רעה נכנסה בו היום? הרי הוא מהלך כאדם שיש לו תרעומות על העולם. ישב נא כאן, על ידנו. מפנימה הוא עומד שם?

דבריה גרו אותו, והתאפק שלא לעשות עויה של תיעוב, צחק צחוק לא-מבעי וענה:

— כשאני עומד הריתי קרוב יותר אל הלבנה...

— למה לו הלבנה. וכי אף הוא התאהב?

רצה לומר: „ויהי כן — כלום תמוה הדבר?" ואולם התאפק וענה:

— מאי „אף"? לרבות את מרתי?

מרם רבינוביץ נכשלה בלשונו ומתוך מבוכה השתדלה לחפות על כונתה. אך שפר לא שמע לה ולא נתן לה לדבר: „אין רע, אין רע, חלילה! מילא... בלילה כזה... בשר ודם... מה לעשות... אל נא תצטדק..." ומבוכתה גדלה על-ידי כך יותר.

למטה; בשפוע המדרון, ישב בוגרוב והחזיק על ברכיו את ראשה של משיז'יק, ידיו היו מסתככות בשערותיה וראשה היה כפוף-כפוף אל פניה המיסבים אליו... הלבנה השרתה עליהם את אורה ונראה היתה מרחוק כל תנועה קלה שלהן. ואיוז דממה משונה השתררה פתאום על שתי הקבוצות הללו, רק לאט לאט רשרשו האילנות. באיוז זוית חשכה ומסותרת צפצף עוף אחד, ודומה שהוא בעצמו מהפעל מסלסולי קולו המתוקים. מנכבי היער נשמעה התחלת זמרתה של מאניה, שנפסקה באמצע. ושוב דממה. מצפצף רק העוף בלבד, מצפצף בבהיקות רבה כל כך. דבר מה, כעין בועה, עלה בגרונו של שפר והתחיל צובטו, ירד אל לבו והתחיל מוצצו ויונקו. נדמה לו לשפר שעוד מעט ויבכה. נבהל והשתדל לגבור על הרגשתו זו. התחיל מהלך על שטח קטן אילך ואילך, אילך ואילך בפסיעות פעוטות ופזיזות. נזכר במעשה שהיה בליל אביב אחד שקפצה עליו הסטיריקה, ובפחד היה עתה חושש שמא עוד מעט, עוד שעה קלה ויתחיל אף עתה צווח צוחה לא יפה כל כך, כמו באותו הלילה. גם בלילה ההוא היתה דממה, רק צללי האילנות נעו על הקרקע. הם ישבו אז בחדרה של משיז'יק העומד בקצה העיר. שפר יצא וישב על ספסל ותלה את עיניו בשדה: שם היתה דממה שטוחה בכנפיה על האדמה... משיז'יק קפצה דרך החלון והלכה לה לנרדור יחידה בשדה. החבורה שנשארה בחדר התחילה פתאום להתהולל. נאבקו, צחקו, זמרו. שפר התרומם מספסלו ונגש אל החלון. כשראו את ראשו נשתתקו כלם פתאום, כמו שתינוקות מתבישים בשעה שגדול

רואה אותם בקלקלתם. כלם כאלו נתבלבלו ולא ידעו מה לעשות. וצר היה לו על זה, ורצה להראותם, שאף הוא יכול להשתובב כמותם, ואין מה להתבייש לפניו. ועשה מעשה-ילדות, שלגבו היה שמותי, מגוחך, לא-יאה. הוא גופו הרגיש בזה סיד ונתביש. הכל נתבישו אף הם. ובכרי להשכיח את בלבול-הדעת קראה מאניה לצאת למיל. ובחוץ היה ערב יפה. לאט נעו צללי האילנות על האדמה ועל כתלי הבתים, וכך מתוק היה ריח השטח שולף באויר... פתאום—אינו יכול לזכור את זאת בלי רגש של תיעוב וכאב של בושה—פתאום התנפל אל אחת הגדרות והתחיל בוכה, בוכה בקול, בצווחות משונות ולא יפות... נזכר שפר במעשה מכוער זה והתחיל רץ במהירות-במהירות על השטח הקטן. והלב נמצץ, נמצץ... פתח את הפידוק, את הוילט, העביר את כפו הרוערת על חזהו אחת ושתיים. דומה היה לו שרמשים קטנים זוחלים על בשרו מתחת לכתנתו. „אלהים!... אלהים!...“ דובבו שפתיו בחכיפות, אף-על-פי שלא האמין באלהים. נסה לחרור אל נבכי היער, אבל החשך הפחידו וחזר. האם העיקר שבחים כבר כבר חלף, אבד ולא ישוב עוד, או אותו עיקר חסר אצלו מתחלת בריתו? רבונו של עולם... האכנס אין תקנה עוד לנעוריו שחלפו בלא חמדה וללא אהבה ותענוגיה... האמנם עד עולם לא יחוש על פניו את נשימותיה של נפש אהובה, יפה... אלהים! ועמד שפר על מקומו בלי נוע, וידי צנחו באין-אונים ומבטו תעה לצדין. „אח, לחבק את מי שהיא!“... ופתאום, שלא במתכוין, נפל על הקרקע, השתמח בכל גופו, כבש את פניו בעשב הלח, וידיו היו מזדעזעות בועזוע קונבולסי כשהן דבקות וגלחצות אל האדמה...

ובשנתכנסה כל החבורה וקראה לו לחזור הביתה, הרים את ראשו והציץ בהם שעה קלה בעינים עכורות, אחר כך קפץ ועמד בבגדים פרוצים, בחזה מגולה ובראש פרוץ ומורד, והסתכל בהם מלמטה למעלה בעינים זועמות, מתחת לגבות מכונסות. הוא נפחד פתאום מן ההכרה עד כמה נכרים לו האנשים הללו המקיפים אותו, עד כמה נכרים הם לו בשמחתם, באשרם, בנעוריהם. הם לא יתנו לו, ואף אינם יכולים ליתן לו, אפילו טפה אחת מאושר זה שנפשו עורגת לו כל כך. ונכרי יהיה גם הוא לבריות כל הימים, מפגע לשמחתם... עשה בידו תנועה רפויה ואמר:

— לכו לכם. רצוני להשאר עוד כאן... אשוב... אשוב לבדי.

— ננו, שפר! כיצד ישאר כאן לבדו. טוטב שילך עמנו — דברה אליו מרם רבינוביץ.

— חייכם, ממורף הוא!—היאך זה נשאר אדם יחיד ביער, ואחר כך הולך דרך שדות, בלילה, יחיד...

— אין רע. אני הולך תמיד יחיד... תמיד יחיד — אין רע...

ומיד הפך אליהם את שכמו והלך. הלך לפניו היער, אל עבימחשכו מבלי בקש דרך. זלזלים שרמו את פניו, קורי עכביש דבקו בעיניו והוא הלך...

* *

*

... מרם רבינוביץ שכבה לישון עיפה מן ההליכה הממושכה, אך השנה לא באה. בקרבה תססה איזו הרגשה לא-נעימה. לבה כאלו היה נוקפה על חטא שחטאה ולא ידעה מה. נרמה לה, שנהגה היום בחברת הצעירים קלות-ראש מופרזה, אבל לא רצתה לחטט בכך, מן הטיול ומן הצעירים ושיחותיהם נשארו לה רפיקת-לב לא-סדורה וערפל במח, ערפל מתיק ומשכר... שכבה זמן רב והקשיבה אל הלחש שנשמע דרך קיר-הנסרים מחדרה של מאניה, שם היה חשך ובוראי ישב שם סמל סק. נשמע היה קיל אחד מחונק ומרוכק דובר ודובר בלי הפסק, נשמעה מעין לחישת-תחנונים, אנחות-כתר... הלחש הזה מתוך חשכה גרה את עצבי האשה הצעירה, חם היה לה, הוציאה את רגלה הערומה מתחת לשמיכה, את ידיה נתנה לאחור ערפה ושכבה כך בעינים עצומות... בתוך הערפל שבמחה תעו קטעי-דברים ושיחות ששמעה היום בכל הערב, אחד מן הצעירים אמר לה ביער, שצריכה היא להתקנא בבתילות, שבנות-חורין הן והרשות בידן לאהוב את מי שהן רוצות. מה ענתה על זה?... בשים אופן אינה יכולה לזכור את תשובתה, וזה גורם לה צער, משום מה אינה זוכרת?... רצון סהים דחפה פתאים לקפוץ מן המטה ולנשט אל החלון שהיה פתוח, בכחצית גופה כפופה לגבי חוץ, עמדה והסתכלה. הלבנה, שנשכחה יחידה בשמים הרחבים והכהים; הצללים, שההכנסו והתחבאו בצדי הכתלים והגדרים; רצועת-הנהר שנצנצה ורבהיקה מבין כבכי האילנית כקמיע גדול של כסף שנתלה על ענפי-האילנית,-- כל זה רומז להרהור שבצנעא, להרהור גדול ומתיק... צמרמורת קלה חלפה את בשרה מחמה רוח מציננת קצת, ונעים היה לה מאד, הלונה של מאניה היה גם כן פתוח, והלחש היה נשמע ביהר דיוק, לרגעים נשמעו נשיקת חשאיות, יצר רע הקף אותה לטמיע את צלצולן, ישיבה על אדן החלון, כשהיתה חובקת את ברכה, ורגלה השניה היתה מורדת ערומה על הקרקע, והשבה בלבה שמאניה בידאי מאושרת עתה מאד. טוב לטעים אושר כזה. אח, מה טיב... לבה גיע מחמת מתיקות וכלה נשתקעה בהרהור-חמא, בלבה תפסו מקים בזה אחר זה אחדים מן הצעירים מיודעיה; פעם ביגריב, פעם סמלסקיופעם גבר אחר...

"והבעל?... והילדים?..."

יורה בקפיצה מן החלון, רקקה ואמרה בקול: "טפו, הרי זה שגעון, אי!..." ונשארה רגע עומדת באמצע החדר, אחר כך חמפה ונתנה עליה את שמלתה, נתעטפה בסורר ויצאה בפסיעות חשאיות מן הבית, רגעים אחדים עמדה בחצר, שאפה באפה את בשמי-הליל הרעננים, תלתה את עיניה בצל הקלון של הבאר ובצללה של עצמה שהתמתחו על קרקע החצר, הציצה כלפי הנדר דמבהיק מבין האילנות, והמיה נעשה לה פתאים, מה שעויין לא אהבה אפילו פעם אחת, וענמה נפשה מאד על אותם הימים, ימי בתוליה וחרותה, שעברו עליה ללא אהבה, ועכשיו... כלום הכל אבד עכשיו ואין להשיבו... כואב היה לבה ובקשה לבכות. דומה לה, שאלו נמצאה סמוכה אצלה ברגע זה איזו נפש אחת, היתה מספרת לה הכל, הכל, את כל צערה ואת כל צמאה לאהבה, רצתה לפנות לבה אל בעלה, לבוין

אליו את הרהוריה, אבל קשה היה לה הדבר בלילה זה, לה היה עתה ברי, שאת בעלה לא אהבה אפילו פעם אחת, בת מקשיבה וענותנית היתה והסכימה להנשא לאותו הבעל, שנתנו לה אבא ואמא, היו לו פנים נאים ועינים יפות ורוחה היתה נוחה הימנו, אבל אהוב לא אהבה אותו.

פתאום נודעוזה מתוך ההכרה שהיא עומדת כאן יחידה בלידה עם מחשבות מרופות כאלו, מה זה לה היום?... הלב כל כך דופק—הרהורי שמות שבאלו... והחליטה להכנס אל חדרה, לשכב ולהרדם, אך מיד חזרה בה, במסתה לא ירוח לה, ויצאה מן החצר.

ורממה רבה היתה תלויה ועומדת באויר פרושת=כנפים, עד שנדמה, שאתה מרגיש בועוועי=הכוכבים, מן הבתים היו נופלים על הקרקע צללים רחבים. מנגד היתה מבהיקה איוו וגונית בחלון, שקיעה בהרהוריה ומסתכלת בצלה הלכה לה מדם רבינוביץ וגררה אחריה מחרוזת בנות=קול גלמודות של פסיעות פעוטות... כתינוקת זו, שוב ההעגמה נפשה על שהיא מהלכת יחידה בלילה, יחידה... פתאים היא נזכרת, ששם ביער נעץ בה איתו הצעיר את עיניו היוקרות, את פניה להטה נשימתו התכופה, וידיו היו נתקלות כל פעם בידיה... נזכרה בזה וחסבה; ובאמת, כלום אינה מסיגלה עוד לקבל ולתת אהבה, כלום אין גופה נאה ורענן עוד וכלום כבו כל הגחלים בלבה.

„אלהים! הרי צעירה היא, רעננה ורבת=לח, אם לא עכשיו=אימת?...” — שוע בה לבה מעצמת גענויעו.

עברה דרך סימטת=הנוצרים, החבויה כלה בצל אילנות ציפופים, ונגשה אל הגשר הארוך של הנהר, שם עמדה תמונה אחת נשענה אל המעקה. מתחלה נפחדה, אך הכירה מיראת משיויץ, התלתלים נפלו על מצחה ועל לחייה של משיויץ בלי סדר, ופרועות=וקיפות התנועעו השערות על ראשה, ודומה היה שביניהן מתרחשות ורומשיות מחשבותיה המבולבלות והסמויות=מן=העין. עיניה היו מחמת נגה הלכנה גדולות ונוצצות באור משונה ופניה חוריים=ירקרקים ומוארים באור פנימי.

—משיויץ! אינך ישנה עדיין? — קראה רבינוביץ בחבה וחבקה את צוורה.

—לא, איני יכולה לישון, אף מרתי אינה ישנה.

—בלילה כזה אין השנה תוקפתך, האויר כל=כך מחניק בחדר.

—כל כך טוב לי עתה, כל כך טוב! אי אפשר לישון...

שתי הנשים נשענו אל המעקה והסתכלו בנהר, סוף=כסף מלוטש היה שטוח עליו, שהתפוצץ בסופו לרסיסים; המים שבקרבתו היו שחורים.

—אן, מה עמוק כאן...—אמרה משיויץ, ואחר רגע הוסיפה—שם כל כך קר.

ח'ך, נירא! — והודעוזה תוך כדי דבורה—ונלחצה אל רבינוביץ, „בוגרוב“, חלפה מחשבה במח רבינוביץ.

—משיויץ!—אמרה לה פתאום—אמרי לי, את אוהבת?

—כן, אני אוהבת.

—את בוגרוב? הוא בחיר טוב.

—כן? הוא טוב! א? — קראה ועיניה אירו משמחה ותורה.

—חזות=פניו נלויה וטובה כל=כך.
 --באמת, א? — פניה הפיקו התעוררות ובקשו לשמוע עוד ועוד...
 מרם רבינוביץ חפצה לומר לה דבר=מה, אך פיה נשאר פתוח וזקפה; עינים
 תמהות על משזיויק: מאיזה מקום, סמיך אצלן, נשמעה יבבה נחנקה, חשאית
 וממושכה, שתי הנשים הביטו זו אל זו... פני משזיויק נעשו מפחדים.
 —מה זה? — שאלה.
 —לא כלום. זוהי בוראי ציחת איוו צפור=ליל=ענתה מרם רבינוביץ ומיד
 חזרה שוב לענינן:
 —טוב שאהבת בחור כזה—
 —מרם רבינוביץ! נורא לאהוב, נורא מאד! הרי איני ישנה וחושבת,
 וחישבת, ורק אחת אני חישבת. מתוק, טוב לאהוב, אבל נורא, מרם רבינוביץ!
 כשהוא מנשק, כשהוא חובק...
 וכבשה פניה בשתי כפות ידיה.
 הרהורים זרים, בלתי מסודרים, כחילות פראים פשטו על נשמתה,
 כבשוה ומלאו אותה חרדה... טלטלה פתאום בתלתליה והסירה את ידיה
 מעל פניה.
 —מרם רבינוביץ...—אמרה ופסקה מיד, מפני שהתקשתה רגעים אחדים
 להמשיך את דבריה. רק בתנועה עצבנית היתה כורכת על אצבעה אחת מקווצתיה
 ועיניה הגדולות והשואלות היו תלויות בשמים.
 --מרם רבינוביץ! תאמר נא לי אף היא, האהבה פעם כחייה? רצוני
 לומר בבחוליה? אומרים שאין אהבת=עולם, ישנה רק אהבת=שעה. כלום אמת
 הרבה? כלום סופה של כל אהבה לחלוף כחלום, ומה נשאר אחר כך? ...
 —המ! משזיויק שלי!... כן, האהבה היא חלום עובר, אבל אשרי מי שחלם
 חלום זה פעם אחת בחייו, ולוא רק לשעה אחת, יפה אותה שעה אחת ואשרי
 הזוכה בה!...
 ושוב התמתחה פתאום באויר, כעין רצועה מתנפנפה ומזדעזעה, יבבת=
 חשאין דקה, טרופה ומרוסקה... הפעם נדמה להן שהיא באה מן הערכה
 העומדת אצל הגשר, כפופה אל המים.
 —מה זאת?
 שתי הנשים הסבו בחררה את ראשיהן לאותו המקום שהיבבה הניעה משם.
 עיני משזיויק נתרחבו, וכשהיא נלחצת לגופה של רבינוביץ אמרה לה בלחישת יראה:
 כמדומני שאדם יושב שם, כפוף...
 —הבלים! אין זה אלא צל. של בור=עץ וכדומה--ענתה רבינוביץ, כשהיא
 חובקת את הגוף הצעיר והמעורן של משזיויק וסיפגת להם אש.
 וחבוקות ודבוקות זו בזו עמדו שתי הנשים ושפכו שיחן זו בחיק זו. מרם רבינוביץ
 ספרה בלחישת רותתת ובנשימה קורחת על איוו אהבה מדומה, אהבה בתי=
 סורים גדולים שסופה תליה, ספרה בהתדהבות, בהתרגשות ובפרטיות מתמיהה,
 פתאים ראתה את פני משזיויק הנשואים אליה והרי הם מפיקים הקשבה
 ואמונה, ופרצה פתאום בצחוק.
 —הת=תא... הרי כובתי לך! פחית, הרי כובתי לך! מימי לא אהבתי

שום אדם ולעולם, לעולם לא אוהב עוד, ל=עו=לם... שומעת את, משזויק, ל=עו=לם לא, ת=ח=חא...-ומדמ רבינוביץ פרצה פתאם בצחוק היסטירי...

משזויק זקפה עליה עינים נפחדות ותמהות וקראה בחרדה: מדם רבינוביץ!...

אז התגברה זו פתאום על עצמה ואמרה בטון אחר, משונה מאד:

- נו, די להשתטות! עת לישון, לבי חביבתו עת לישון.

משזויק חבקה את זרוע חברתה, נלחצה אליה ושתיחן פסעו פסיעות אחדות לצד שפת הנחל. מתחת הערבה התרומם פתאום איש אחד בראש גלוי ופרוע, ומהר לעזוב את מקומו בפסיעות פזיזות כבורח.

- שפרו-נזוקה מתוך חרדה סתומה מפני שתי הנשים בבת אחת ונתעכבו קצת במקומן.

- משונה הרבה-אמרה לבסוף מרם רבינוביץ-אדם משונה...

משזויק הנפחדה התיראה לילך לבדה אל ביתה ומרם רבינוביץ לותה אותה, כל הדרך שתקו ו/א דברו כלום.

השחר כבר עלה בשעה שמרם רבינוביץ חזרה לביתה. השמים חורו, הכוכבים קמנו וכבו אחד אחד, כאלו התרחקו ועלו, התרחקו ועלו למרום, אל כסא הכבוד... והצללים על הארמה נעשו קלושים יותר. מתחת החצרות ראתה את סמלסקי יוצא: רגע נתקלו מבטיהם זה בזה וסמלסקי מהר ונעלם שוב באותה חצר. לכתחלה תממה מדם רבינוביץ מה לו ולכאן, ולבסוף נזכרה ברבר וגחכה. היא נזכרה, שבמקומות הללו נמצאים איבלסי, "אותן הנשים" ... "ממאניה-לכאן. כך הם הגברים, טפוז" ... חשבה בלבה מתוך ליאות גדולה...

...כבר האיר הבקר. העשבים הבהיקו משל, וזמרת=צפרים רעננה ומצלצלת נשפכה באויר, ורבינוביץ יושבת עדיין על הרבדה וחושבת... היא חשבה על חיה העוברים בלי תוכן ובלי ניצויק של אושר. חשבה על אותו הקץ שכל כך מתיראה מפניו משזויק, הרי חולף האביב, חולף הקיץ ונכנסים ימית נשמים ורוחות קרות. כמו אשתקד יושבת היא בעיר, בזירתה שכבר נמאסה עליה עד לגעל=נפש, מפטפטת לפני המיחם עם מטרוניות כמותה, מטפלת בחרד=הבשול ובחדר=הילדים, ולכל כליון=נפשה וגענועיה הרכים לא יהיה זכר.

לכל סוף... חשבה.

משירי אפיקור.

אם שעה אחת נפלה לך בנעימים,
השעה המשתקת באה —
התמכר לה, מסר לה את גשמתך, —
כי לא לעולם תשחק לך השעה.

אם שעה אחת נפלה לך בנעימים —
אחת היא ואין לה-שניה;
בחלום הלילה כך גם היא חולפת מהר,
בחיווין-לילה צוללת היא בתהם נשיה —
וחי הסוים! שאין יודע אמה, ואיך גם משער,
מה-שמור לך בעקבה...
אם גיל לך צפוי, או צרה לך אזהבה? ...
כי לא לקראתך הולך נגם בא-עתידך,
הוא אנרב לך אחורי כתף וממריך ...
ואלהים — הוא עשה את השמים בחולים,
ואת הסמה ברה,
ואת הלבנה יפה,
ואת הכוכבים צלולים —
לא לשמחת לב הבירות ולא להנאתם.

אורות מְתַעֲמִים הָמָּה —
לְהַתְעוֹת בָּם, וְלִגְנוֹב בָּם אֶת־דַּעְתָּם שֶׁל הַבְּרִיּוֹת—עֲשׂוּם...

הִגָּה נִמְשָׁכָה עֵינֶיךָ לְשִׁחְקִים,
אוֹתָךְ קָסָם הַשָּׁמַשׁ —
בָּלָךְ, בָּלָךְ לְשָׁמַשׁ!
וּבֵין כֹּה—אֵינֶךָ רוֹחֵשׁ בְּנִעְשָׂה
מְאֻחָרִי עֶרְפֶּךָ —
הָאֲדָם, עֵנִן אָמַשׁ
כָּא עֲלֶיךָ —
וּמִכֶּסֶה...

הִגָּה נִמְשָׁךְ לְבָבְךָ לְלִבָּנָה, לְבוֹקֵב,
אוֹתָךְ קָסָם הַשֶּׁחֶק —
בָּלָךְ, בָּלָךְ לְשֶׁחֶק!
וּבֵין כֹּה—אֵינֶךָ רוֹחֵשׁ בְּשִׁטְן הָרָע,
מְאֻחָר הוּא כָּא,
וְעַל כִּתְפֶךָ הוּא רוֹכֵב,
רוֹכֵב וּמִצְחָק...

הִגָּה נִמְשָׁכָה נִשְׁמָתְךָ לְעֵנִן הַצָּחוֹר,
אוֹתָךְ קָסָמוֹ הַשִּׁחְקִים —
בָּלָךְ, בָּלָךְ לְשִׁחְקִים!
וּבֵין כֹּה—אֵינֶךָ רוֹחֵשׁ בְּשׁוֹר וּבִקְרָר
לָךְ כְּרָרָה מְאֻחָר,
עוֹד מַעֲט וְהִפִּילָךְ לְתוֹכוֹ—וְעָבָר,
וּמִצְבָּה לֹא יָקוּם...

אני —

עת רעי מחבקני, מאמין גם בצרי —

וזהו דברי:

אם שעה אחת נפלה לך בנעימים —

לך שב על יד הפסנתר ופרט עלי הנעים, —

פרט לך שירת-חנים, שיר עליונים,

ואת חלונך פתח לשמש המזהירה,

והצליפה בעתרת קווי-זהר פנינים,

על פניך ועל השירה... —

נאמור:

אלהים! אני יודע גם יודע —

כי רק להתעוררני בראת את האור...

אך לי לא הנה שמשך אור מתעה!

גם לאחורי אני צופה, ויודע מה-שם נעשה...

אלהים! לא הנה אורך לי—אור מתעה!...

וצא ורקד לקראת הלכנה מלכת-נשפים,

ורקד ברחימו לאור החור, לאור הקשפים;

רקד והלהב את-פניי השתקים—את-הכנבים

וניצאו במחולות גם המה, השביבים הנאנים;

ושבכם המחול—ונפלו אתרים מרוקם,

ונפלו על ראשך, על ראשך באשם וחקם—

נאמור:

אלהים—לא הנה אורך לי—אור מתעה!

ועוד אחת אני לך:

אם שעה יפה שוחקה לך —

אל תחמיצנה ;

עוד לפני שעה דלקה אש על המזבח.

ועוד אכלת מן הזבח—

האש היתלקתה, והזבח - גתן ריח...

ועתה קרב וראה :

העצם הסרוכה, גם האש איננה...

רק אחת היא השערה המשתקת!

לא חנה לבי עוד, לא ראתה עוד עיני;

יום יפה אחד ולו ידמה גם יום שני ;

לא נקטר פרח עוד ואחר צץ במקומו —

ואם ראה חלום טוב איש—לא נשנה לו חלומו...

אם אהב פעם אדם לא יאהב פעם שניה —

רק פעם יחזור עלם בירועות יפה-פיה...

עבר ליל הכלולות, שחר מרת מתנלה —

החתן אינו חתן והכלה אינה בלה...

לא שב עוד רגע שעבר ולא קרה, עתה בחלד:

שיאבד לאיש וקנו פסע ונחזור לו גיל ילד...

אם אף העבר צד—לא ישוב עוד את אידו ;

אם מושך בכר השיר לא תשמע עוד את הדו...

היהודים והיהדות ברומניה.

מאת

ד"ר יעקב נאכט.

ב *).

היהודים ברומניה, שנוכרו במקורות עבריים עוד בשנת שי"ב (שוית של הרי קרא), לא היו מיגבלים כל-כך בזכויותיהם כל זמן שרומניה היתה תחת ממשלת טורקיה (1878—1391), בעניי-דת, וביחוד בעניי הקהלות, התיחסו הטורקים והמושלים המקומיים אל היהודים בסבלנות ידועה, להרבנים היו כח ועז מטעם הממשלה. כמאה שנה (מאמצע המאה הי"ח עד אמצע הי"ט) היתה נהוגה במולדווא= וואלאכיה כהונת חכם באשי, שיסד השולטן בתור אות-חסד לר' נפתלי כהן (בעל „סמיכת חכמים" ואביד בפראנקפורט) כשעמד לפניו בקונסטאנטינופול (1). השקידה על התלמוד ונושאי-כליו והשאיפה למנות רבנים גאונים בקהלות ולהגדיל תורה ולהאדירה, שהיו רגילות בכל ארצות פוזורנו מיום גלות ישראל מספרד, היו מצויות גם בארצות האלה. אמנם, מספר הרבנים הגדולים שבארצנו, שבא זכרם בקורות הימים ההם, מועט הוא, אבל הם לא חסרו מכל וכל: ר' יוסף שלמה די-למירינו מספר, שמצא בעיר יאסי, במאה הי"ז, את הרב הקדוש שלמה בן אראווי הרופא יושב והיגה בחכמת הקבלה יותר מארבעים שנה וחבר בה ספרים, ובאחרית ימיו, בהיותו בן שמונים שנה, בא ירושלימה (2). ועוד בתחלת המאה הי"ט היו ברומניה רבנים גדולי-תורה וחסידים, שנתפרסמו אף חוץ לארץ-רומניה והשפיעו על יהודי-רומניה הרבה. אבל, צריך להודות, מספרם לא היה גדול ביותר, ה"מור התלמודי, שגם ברומניה היה העיקר בחנוך הבנים בדורות הראשונים, לא הניח אחריו רשמים מובהקים כמו שהניח באשכנז ובפולין, והדבר הזה הוא הוא שעמד להחסי דות להתפשט ברומניה ביותר, מלבד מה שמיסדה נולד במולדווא (בכפר Икор השייך עתה לבוקובינה, שבשנת 1700 היתה שייכת לרומניה), היה בכלל המקום גירם להפצת החסידות, שיסודה ברגש ובדברים שבלב. היא מצאה לה בנקל מהלכים בין יהודי מולדווא, לפי שמוחם לא היה

* עיין למעלה, חוברת א', עמ' 74—81.

(1) עיין „תולדות היהודים ברומניה" טאט ט. ש ו א ר צ ס ל ד, תרגום מבש"ן (אוצר הספרות לש"א גרבר, ח"א, עמ' 49).

(2) עיין ספר „אלים" בהקדמה ו-מלא-הפנים" לר"א ניגר, עמ' XXXIV.

זקיק כל כך להלמודים התלמודיים ולבם היה פנוי ימן הפרישות היתרה של גדולי התורה⁽¹⁾. וכי החסידות היתה נפוצה ברומניה במאה הי"ח לראות מן המכתב, שערך ר' ישראל מפולוצק (חברו של ר' מנחם מנדל מוויטבסק), בשנת תקל"ז בעיר יאסי על חשיבות מצות ישוב ארץ-ישראל ועל מצב החסידים הנורא בא"י⁽²⁾. אבל גם הרבנים הגדולים, ששמשו ברבנות ברומניה בתחלת המאה הי"ט, היו מגדולי החסידים. הרב הגדול ר' יהושע העשיל מאופטא, בעל „אוהב ישראל", ור' דוד יוסף הכהן, בעל „דרכי אמונה", שהיו ביאסי, ור' חיים משרנוביץ, בעל „באר מים חיים" על התורה, שהיה כבוטושאני, היו מצוינים בחסידות. ואף על פי שבחם היה יפה גם בתלמוד ועיין שו"ת „השיב משה" להגאון מהר"ם טייטלבוים, ס"י כ"ט), חשיבותם ההיסטורית באה להם מתוך חסידותם. גם הסעיף החב"די נתפשט ברומניה ע"י יהודי-רוסיה. וביחוד ע"י ר' יצחק משה בעיר יאסי, שהיה עומד בראש החב"דיים שברומניה והיה מן היושבים ראשונה בשלחן הרבי ה„אמצעי", ר' מנדל. והדבר הגיע לידי כך, שהכנוי „חב"ד" נעשה במשך הזמן לשם נרדף עם „איש חסיד", ירא וחרד, עד שהנוצרים הרומנים מציינים עד היום את היהודי האדוק בשם „Chabatnik", ומלה זו נתקבלה, תוך ספר-המלים הרומני.

בכלל היו הרבנים הרומניים אף בימים המאוחרים נגררים אחר החסידות, באופן שרב בישראל ברומניה היה גידון לפי רוב חסידות שבו⁽³⁾. החזיון הזה גרם, אמנם, אחר-כך להמעטת דמות הרבנות, כל מי שלא היה „כפוף" היה מטרה לחצי החסידות, ביחוד אחרי שנשנתו הזמנים ו„קהל-חסידים" נעשה „קהל-צדיקים". ר' ישראל מרוזין וכל בניו, שנתפשטו אחרי פטירתו ברומניה (בז'וז, שטופינשט ועוד), משלו ממשלה עצומה בכל רחבת רומניה וכמעט כל עניני העדה, וביחוד מנוי השוחטים והרבנים, היו נחתכים על פיהם, או התחילה מלחמה עם הצדיקים מצד המשכילים, ביחוד אחרי שאירע המעשה של ר' „גר מליאובי". אז כתב ר' זאב עה"ק רנץ מובאראז בנאליציה: שישב אז ברומניה, את שיריו העממיים: „דער רביר בער", דיא סדיגורא חסידים, „דער זכות", „דער בעל תשובה" ועוד, שבהם שפך את לעגו על הצדיקים ועל החסידים ועל כל התומכים בהם וקנא את קנאת-הלומדים. לפי מצב ההשכלה בזמן ההוא לא יכלו המשכילים להכיר את ערך החסידות וראוי בה רק מגרעות וחסרונות בלבד. ההמון הפשוט הרגיש דוקא במעלותיה, ולמרות ההתנגדות מצד המשכילים הכתה שורש עמוק בלבו ולמרות מה שנתקלקלה ונתנוולה ברבות הימים ונעשתה לקולטום אישי מזר ומוקף אמונות תפלות, השפיעה עליו לטובה עוד אפילו בשנות הששים, היא היתה כתרים בפני הטמיעה, היא הכניסה רוח-חיים בהשקפת-העולם היהודית במה שהטעימה את ערך ההרגשה והתורה-שבלב, ועיקרה הלא היה נטוע ומושרש ביהדות. הרוח הרימיקראטי שבה, הכנסת „עם הארץ" לתוך החבירה, האחרות שבין החסידים, — כל אלו וכיוצא באלו ממדות חסידות" הם סימני יהדות בריאה. ולפיכך היתה החסידות סוף סוף מגן ומחסה לא רק לאמונה

(1) עיין על זה ספרו של ר"ש שכטר, „דיע חסידים", עמ' 30.

(2) עיין על זה „החסידים בארץ ישראל" מאת ש"א הורודצקי, „השלח", כרך ח'. עמ' 490.

(3) עיין שו"ת „ברכת יוסף" להר"י לאנדא, אב"ד דק"ק יאסי, בקדמטה.

הישראלית, שלא תצטמק, אלא אף להלאומיות הישראלית, שלא תתנונה ותלך. אמנם, כל הנטיות הללו שבחסידות לא היו ידועות להמחזיקים בחסידות; אבל כשנעשה אנו חשבון ונשאל: במה זכתה החסידות להתפשט ולהתחזק עד שנות השבעים, מוכרחים נהיה להודות, שבשנות החמשים והששים, שבהן הלכה הטמיעה הלך וקרוב אל יהודי-רומניה, היתה החסידות מעוז ומשגב למסורת-אבות ועמה-אף להלאומיות הישראלית בכלל.

כך היה מצבם של יהודי-רומניה עד שנת 1860, שבה אחד הנסיך קזוא, שלבו היה טוב לישראל, את מולדווא-וואלאכיה לנסיכות אחת גדולה. עד אז עדיין היו הקהלות מאושרות מטעם הממשלה והיה יפוי-כח רשמי להעומדים בראשן, להרבנים והפרנסים, ובכלל היו ליהודים זכויות-אדם כמעט בכל מקצעות החיים, כאמור, אף על פי שכמובן, בלי חוקים מעיקים ליהודים אי-אפשר היה גם בימים ההם. עד כל פנים לא נגעו החוקים הללו באבטינומיה הפנימית של קהלות ישראל, שהיתה מאושרת ע"י הממשלה. משנת 1862 ואילך נשתנה הדבר, באותה שנה החליטה הממשלה שלא להתערב בענינים הפנימיים של היהודים הן בדבר מנוי הפרנסים והן בדבר מנוי הרבנים; אבל ביחד עם בטול ההתערבות בטל גם האשור הרשמי, ההכנסות וההוצאות של העדה חסרו מאז והלאה יפוי-כח אופיציאלי. רוב העדה לא היה יכול לכיף את המועט לשאת עמו בעוץ, לכל אחד ואחד היתה הרשות נתונה לבנות במה לעצמו, -חזיון מעציב, שעד היום הוא עושה בנו שמוות. סבת החלטה זו של הממשלה היה דבר הריב, שהתלקח בין קהלת ישראל בבוקארסט ובין רבה הגאון ר' מאיר ליבוש מלבי"ם, ששמש שם ברבנות משנת תרי"ח עד תרכ"ג, הרב הגדול הזה, שנתקבל בכבוד גדול לאב"ד בבוקארסט, הוכרח אחר-כך לצאת את העיר בכלי-גולה לרוגל מתנגדיו מ"הולכי-קרימה", שהלשינו עליו, שהוא דורש נגד הרת הנוצריה והממשלה. מלבי"ם, שהיה חוסה בצל פרוסיה, ערך בקשה לציר הממשלה ההיא, שעמד לימינו ומחה נגד החמס שעשו לו. הממשלה הטילה על העדה לשלם למלבי"ם סכום מסוים, אבל החליטה יחד עם זה שלא להתערב עוד בעניני הקהלות הישראליות ובדברים השייכים להן. אבל, למרות החלטה זו, עוד היו עניני העדה מתנהגים על פי הנוסח הישן עד 1866, שאז נעשתה ההחלטה חוק ולא יעבור (1). כשנדחה קזוא משאתו ובא תחתיו הנסיך קארל (1866), בטלי כל הזכויות, שהיו ליהודי רומניה עד שנת 1866 הן במנוי רבניהם והן בסדרי קהלותיהם; ומאז ועד היום הזה נעשו "לא עם ולא עדה, רק-עדר". הרבנים, אף על פי שעוד במחצית המאה שעברה היו חביבים על העם, שוב לא היה כחם יפה כבתחלה; עוד משנת 1860, כשנתאחדו שתי הנסיכויות מולדווא-וואלאכיה תחת שלטון הנסיך קזוא, התחילה השפעתם להיות פוחתת והולכת.

עד הימים ההם היתה יאסי העיר הראשית של מולדווא כמו שהיתה בבוקארסט העיר הראשית של וואלאכיה. כל עניני המסחר היו נחתכות על פי שתי הערים האלו, שהכל נהרו אליהן בהמין רב. ביחוד היתה יאסי לרגל מצבה הגיאוגרפית מקום מוכשר להיות מרכז לאחינו מרוסיה וגאליציה, שבאו

1) עיין "המניד", תרכ"ג, עמ' 315.

לסחור את הארץ. ולפיכך התפתחו גם החיים הרוחניים במולדווא יוֹתֵר מבוואלאכיה. להקהלה העברית ביאסי בפרט ובמולדווא בכלל היתה עוד צורה עברית על פי הנוסח הישן. דיני־ממונות היו מגישים לפני הרב, ועל פיו יקום דבר בין לזכות בין לחובה. וכך ידע הרב את החיים החמריים של בני־קהלתו, השתתף בעניני החיים האלה ואצל עליהם מרוחו. הרב והסוחר היהודי היו זקיקים זה לזה. הסבה היתה, אמנם, איקונומית־חמרית, אבל המסובב היה סוף סוף ענין לאומי רוחני: זה יצא זכאי וזה חייב על פי דיני־ישראל, וכשם שהתנהגות חיי־השוק שלנו על פי דיני ישראל גרמה לחווק ה־נפש הישראלית כגולה, כך היתה גורם חשוב להחזקת קנייני הרוחנים הדתיים־הלאומיים בכל קהלה וקהלה ישראלית בפרט. וכך היה הדבר נמשך והולך עד שנת 1860. בשנה זו פסקה יאסי להיות העיר הראשית של נסיכות מיוחדת ומיד אחר זה חדל האשור הרשמי של אבסונומית־הקהלות. על ידי שני אלה ירדו החיים החמריים של יאסי, ורבני מולדווא כולה לא השתתפו עוד בחיי־יום־יום של ישראל והתכווצו רק בד' אמות של הלכה: הם נשארו רק מירי־הוראה בישראל, וקהלות־ישראל ברומניה נופצו לרסיסים.

או התחילו יהודי גאליציה, שהרבו לבוא לרומניה בתחלת המאה הי"ט, לבקש אמצעי חדש להיטיב פרנסת ישראל ולהרים כבודו, האמצעי הזה היתה־ההשכלה.

צבי־מנחם פִּינְלֵס בנאָלאַץ (יליד־גאליציה). שהיה ידוע בזמנו בשמו הספרותי של"ש והיה „בר־פלוגתיה" של חז"ם בחכמת השעור וחברו של רנ"ק, כתב את ספרו „דרכה של תורה", שבו נועז לבקר אף את חכמי־התלמוד. ובאותה שעה התחילו ה־„משכילים" ברומניה להשתדל בדבר יסוד בתי־ספר. עוד בשנת 1858 נקראו המלמדים העבריים אל ראש העיר יאסי, שאסר להם ללמד תורה ב־„חדרים", כי מהיום והלאה תדאג הממשלה להכין לישראל בחי־למוד על פי פרוגרממה קבועה. אז קרא סופר־„המגיד" מרדכי בן דוד סטֶרְלִיסקַה, שבא בשנות־החמשים מגאליציה לרומניה, את קריאתו בדבר נחיצות בתי־ספר לילדי ישראל („המגיד", תר"י, גליון ל"ג). ובעקבותיו הלכו גם ר' הלל כהנא מסטאניסלוי, שנתישב בביושושאני, והמשורר זאב עהרנקרֶאנץ מוזבאראז (בגאליציה), שכבר הזכרנוהו, המשכילים הללו היו בטוחים, שאסון עמנו ואשרו תלויים בבתי־ספר. כל צרה שלא תבוא על ישראל ברומניה היא תוצאת הדבר, שבני־ישראל אינם מתחנכים „לפי רוח הזמן החדש". ולפיכך, כשנתעוררה בשנת תרי"ט עלילת־הדם בגאָלאַץ, שלרגלה נהרגו ונפצעו הרבה יהודים, ראו המשכילים עוד הפעם את יסוד בתי־הספר כרפואה למכה. ר' הלל כהנא עומד וצועק: „הקימו בתי־ספר בכל עיר ועיר, כאשר עשו אחיכם ביאס ובגאָלאַץ לנערי בני־ללמוד דעת ותבונה ולשון ארצנו, במ יוכה נער את ארחו וכי". אם את הדבר הזה תעשו ... וישבתם לארץ בטח ואין מחירי¹. הווכוח בדבר יסוד בתי־ספר התחיל, איפוא, עוד בסוף שנות־החמשים, אך דבר היסוד עצמו הצליח בידי המשכילים ביחוד לרגלי ירידת כבוד הרבנים בשנות הששים. בבוקארסט

(1) המגיד תרכ"א, גליון ח'.

הוכרז הגאון מלבי"ם, כמו שראינו 1), לעזוב את רבנותו ולברוח, ובעיר יאסי פרצה מחלוקת גדולה בין המשכילים והחסידים. בעל "דרכה של תורה" מצא מתנגד חריף בהתלמודי' משה וואלברג מנאליציה, שהתישב באותם הימים ביאסי וחבר ספר "כך היא דרכה של תורה", שבו יצא להלחם בעד התלמוד וכבוד חז"ל 2). ותעמולת המשכילים בדבר יסוד בתי-ספר עוררה את חמת החסידים והאדוקים, באופן שהעדה נחלקה לשתי כתות, הירועות בלשון-העם בשם: "קנאפפעל אונד פאנטאפפעל פארטייען", כלומר, משכילים וחסידים. אך, סוף סוף, מה שלא עשה השכל עשה הזמן ובית-הספר הראשון נוסד ביאסי בשנת 1852 ובבוקארסט-בשנת 1853. ואולם עד שנת 1893 לא נתקיימו בתי-הספר הישראליים ברומניה; הם היו מתיסדים ונהרסים וחוזרים ומתיסדים. אך משנת 1893 ואילך, אחרי שיצא החוק שלא לקבל את בני-ישראל לבתי-הספר של הממשלה אלא בשכר-למוד, וגם זה-אך אם לא יהיה המקום צר-לתלמידים הרומניים, נוסדו ונתקיימו בתי-ספר מישראל כמעט בכל עיר רומנית. והרבה משפחות מיוחסות, שלא רצו עדיין לשלוח את בניהן לבתי-הספר, היו נוהגים בשנות הששים והשבעים לטאה שעברה להביא מורים אל בתיהם. וכך התחילה ברומניה תקופת "מורי-הבית" מנאליציה, שעל הרוב היו גם סופרים מיבהקים, ביניהם נמצאו: ר' הלל כהנא מסטאניסלוי (בעל "גלילת הארץ"), שבא לבושושאנץ, הדיר שלמה רובין, שבא לגאלאץ, ור' משה אורנשטיין, בעל "גיו וא. היו", ב"השחר" (מבוקבינה), שבא לבאקוי. ביאסי הטיפו לקח: ר' מתתיה שמחה רבגור מטרנובין, בעל הירחון "זמרת הארץ", שיגא לאור ביאסי; י. ח. ל. קורן, שנודע בשמו הספרותי יחליק וכתב לפרקים ב"השחר", ונחמן פרנקל, בעל "בקורת אמונית ודעות". כל הסופרים הללו השפיעו על יהודי רומניה ברוח ה"השכלה" של הימים ההם, אבל ביחוד ראוי להזכיר בזה את המשורר זאב עהרנקרענץ או, כמו שקרא לו העם על שם עיר-מולדתו, וואלף זבאריזר. ספריו "מקל נועם", "מקל חובלים" ו"שפתי ישנה" (שירים בלשון עברית ובוז'גון) כל-כך נתפשטו בין יהודי רומניה, עד שהרבה מהם היו שגורים על פיו של המון-העם. ערך פיוטי גדול, אמנם, אין להם, אף על פי שבאחדים מהם נכרים סמני משורר אמתי. אפילו השיר "רומניה", שנדפס ב"השחר" ושטיבי הסופרים הרבו אז בשבחו, אינו יצירה של משורר גמור, קסרה לו ההסתכלות החודרת לפנימיות הרברים. הוא מספר בשיריו כמעט דברים כהויתם, בלי לרדת אל עמקם הסימבולי. הוא מספר, מה שהיה ולא מה שיכול להיות, ועל כן יש לשיריו יותר ערך היסטורי מפיוטי: על פיהם אפשר להכיר את חיי היהודים ברומניה ואת מנהגיהם בזמן שנתחברו השירים (כאלה הם, למשל, השירים "דיא בראילווער סוחרים", "געשיכטע פון גלץ", "דיא מאלרווישען איבער די פלנישען" וכיוצא ב-).

זבאריזר, שכתב גם זיגניט, השתדל הרבה לטובת מורים בעלי-השכלה ויודעי-עברית. אם עלתה השתדלותו וזיפה-זכו ענין אחר, אבל הוא בעצמו מעיד על כך,

(1) עיין למעלה, עמ' 546.

(2) ר' משה וואלברג הורם בשנות השמונים למדרגת בארון מטעם הקיסר האוסטרי והיה חשוב מאד גם בעיני גדולי הרומנים בבוקארסט בתור בעל מוח חריף ושכל מצוין. שנים מבניו הם סופרים בהידלברג ובווינא.

כי לדבר זה נשא את נפשו. בהקדמתי לספרו, מקל נועם הוא מספר לנו: „חי נפשי אם אשקר, כי נקרה נקריתי פעם אחת בערי מלדווא ונאספו עלי יושביה ויבקשו שירה מפי ואמלא את שאלתם ויביאו גם בניהם הילדים עמם לשמע אל הרנהואל השירה. אחרי זה שאל אחד העם את בנו הנער לאמר: הטוב בעיניך השירים האלה? ויען הנער את אביו ויאמר: המליצה הבאה בשפה המרוכרת בינינו הבינותי, אך ההעתקה בשפיע זרה לי. ויחר אף אביו בו ויבו אותו ויחרפהו ויאמר לו: הן גם שפחה אשר אחר הריחים יודעת ומתבוננת המליצה הבאה בלשון עמה, ולמה הולתי כספי חנם לתתך אל בית-הספר? וישתעו העם לאמר: לא טוב היות בנינו תחת יד המורה הזה, נבחרה לנו אחר ממבני שפה, אשר לו יתר שאת בספר קדש ודקדוק הלשון ויר לו גם במליצה ללמד את בנינו להועיל וכן עשו. – וובאריזר היה נאה דורש לאחרים וגם נאה מקים בעצמו: הוא היה ביאסי מששת המלמדים ה„משכילים“, שנקראו בשם „דיא צוועלף פיס“, כלומר, ששת ההולכים קדימה.

אבל סוף סוף לא הרבה עשו משכילינו וסופרינו לתקן חייהם של יהודי רומניה עיי הספרות והחנוך. בימים ההם היה התוכן נכרא בשביל הסגנון, וסוף סוף היה גם הסגנון משונה ולקוי מאד, על כן אי-אפשר היה הרבר, שיצליחו הסופרים בעבודתם הספרותית במדה מרובה, ועוד פחות מזה הצליחו המורים החדשים בעבודתם החנוכית, אין אני מדבר בזה על ספוק תביעות פדגוגיות: המורים הללו לא יכלו להיות פדגוגים, שהרי כל אחד מהם היה „מולך מעצמו“, בלי שום הכנה מקודם, מצב כזה אנו מוצאים גם בעמים אחרים כשהתחילו ליסד בתי-ספר, בתי-הספר שלנו באותם הימים לא היו גרועים בערכם מבתי-הספר של הרומנים, ואדרבה, פעמים שבתי-הספר העבריים היו למופת להרומנים, כמו שמעידים על זה הסופרים הרומנים בעצמם בדברם על אותו הזמן, אבל מורינו או לא ידעו לבנות את חנוכם של ילדי-ישראל אל הצרכים המיוחדים והטעם המיוחד של היהודי, סבת הדבר היא פשוטה, המורה הוא, ככל האדם, ילד זמנו ופרי הסביבה, שהוא שרוי בתוכה, ולפי שהימים ההם היו ימי ה„השכלה“ בגאליציה, היה המורה המשכיל, שבא מגאליציה לרומניה, מכון את מעשיו כלפי ה„השכלה“ ולא כלפי רוח-ישראל, והדבר הזה היה הגורם היותר גדול לקלקול דור שלם. המורים המשכילים – מלבד אחדים יוצאים מן הכלל – שחשבו, שכל עיקרה של ה„חכמה“ העברית היא ה„לשון“, טעו עוד יותר במה שהשתמשו בלשון העברית רק כבמפתח, שבו יפתחו לנו אוצרות החכמה הכללית. החזיון המעציב, שבני המורים והמשכילים עצמם של הדור ההוא היו כמעט בורים גמורים בכל הנוגע ללמודים עבריים, מעיד על זה כמאה עדים, ולפיכך לא היו לכל חניכי בתי-הספר של אותו הזמן שום יחס וקשר אל היהדות.

פרץ סמולנסקי, שבא בשנת 1874 במלאכות חברת כיח לרומניה, התבונן אל המצב הזה וראה את הנולד. הוא סבב בכל ערי רומניה ודרש על הצורך הגדול, שיש ביסוד בתי-ספר למורים ורבנים ברוח יהודי לאומי, אבל הוא זרע את דבריו על צחית סלע, אמנם, בתחלה עלתה בידו לקנות לרעינו את לבותיהם של אחדים מנדיבי עמנו ובאספה גדולה, שהיתה בבוקארסט לתכלית זו ושלחק חלק בה גם סמולנסקי, עלתה תרומת הנדיבים לסך עשרת אלפים פראנק. אבל

עד מהרה נשתקע הרבר ולא יצא מזה כלום, כי גם מרומניה וגם מחו"ל (הרייח בריל, שישיב שנים אחדות ביאסי ואחר־כך הוציא את „הלבנון“) באו עליו בטענה: העם מימל בצרה—אז יצא החוק, שאסר על כל אדם מישראל למכור משקאות משכרים והרבה יהודים גורשו מן הכפרים—ואתה אומר שירת העתיד, והם לא חשו ולא הרגישו, שהצרה הרוחנית של יהודי־רומניה אינה סכנה יותר קלה לקיומם מצרתם החמרית, ואי־אפשר להצילם מן השניה אם לא נצילם מן הראשונה.

ולפיכך, כשצעירי עמנו מן הסטודנטים היו צמאים לאידיאל, הלכו ובקשוהו מחוץ לתחום—והתמכרו בכל לבם ונפשם לאינטרסים ושאיפות זרים לרוחנו: לרעיון הטמיעה ולהסוציאליזם בצורה רומנית מיוחדת. אבל ענין זה הוא חשוב ואיריגניאלי כל־כך, כלומר, כל־כך משונה בהתפתחותו מכל מה שאירע לישראל בשאר ארצות, עד שכדאי להקדיש לו מכתב מיוחד.

היהודים ה"אשכנזים" וה"ספרדים".

(הרהורים של עומד מחוץ לשורות בניה"ג של ה"ספרדים" באמשטרדם).

לפנים היתה לנו סימבוליקה עשירה מאד לתאור השבטים. חוץ מן התארים הידועים, הלקוחים מברכת יעקב לבניו ומברכת משה, חוו המקובלים חזון צבעים ואבני-יקר: שבט ראובן היה אודם, גון של שמחה; שמעון היה פטרה-רמו לעמקות; לוי היה ברקת-רמו ליראה; יהודה-נופך, בו נכללים ורופים כל הגונים; יששכר היה ספיר-רמו לחכמה צלולה; זבולון היה יהלום-רמו לבטחון; דן היה לשם-תקיפות ועוזו כליש; נפתלי היה שבו-משים לבו, חשוב על המדות שבו; גד היה אחלמה-קבוץ ותקיפות; אשר היה תרשיש-הרחבה והתפשטות; יוסף היה שוהם-אהבה; בנימין היה ישפה-פה שקבל כל הטובות שבעולם, במקצת התאורים האלה יש הסתכלות ברורה והרגשה של שירה ורוך (למשל, ספיר-רמו לחכמה צלולה, אודם-גון של שמחה, ובמקצתם יש דוחק דרושי של לשון נופל על לשון (למשל שבו-משים לבו); אבל, איך שיהיה, עיד היה הכח-המרמה מפוז ומשחק כשהיה מוצא תבנית סימבולית ידועה (אבני-המלואים של הכהן-הגדול), התאורים האלה נוסדו על הכתובים, והכתובים נוסדו מקצתם על המקומות, ששם ישבו השבטים, ומקצתם על תכונתם, על קורות אביהם ועל משלח-ידם, העם העברי בתבניתו הטבעית הראשונה נשקף לעינינו כמו-זאיקה, או כגובילין; מאזכבים מלוטשים בעלי צבעים שונים, חוטים מרוקמים מכל הגונים, חוברו ע"קשורי הרמוניה של אמנות עליונה לתמונה אחת. בטל ילדותה כבר היתה האומה העברית, או המשפחה העברית הקטנה קבוץ של טפוסים שונים, ממש כמו שארץ-ישראל היא קבוץ כל התכונות האקלימיות והכחות הפורים וכל מיני ההוד והיופי של חליפות נוף ותר וים ומדבר. ארץ זו נסתגלה לפי טבעה להיות "אושפזיכנא לשכינה", כי מראותיה ורשמי תמונותיה עוררו בלב יושביה הרגשות עמוקות מאד, המרוממות את האדם ומחסרות אותו מעט מאלהים, ועם זה נסתגל להיות לבעל רוח כביר ולנושא מסורת נערצה, לגזע לאומי איתן ולגוי אחד בארץ, שחוט חייו לא ינתק, בגלל ההפכים השונים, שהיו נמועים בו ועשוהו שלם בכל. מעשה-תשבץ ותבנית-פסים אלה הומכו, התבטלו ויעובתו ויעלמו במחשבי-סתר, הויו והוותר הברור, שיש להם בקדמוניות התמימה והבריאה-ההפכים מתגברים לפעמים, ותחת ברוא הרמוניה אחת והמריא למרומי האיריאל אל השלימות הלאומית, הם מתפזרים ומתחכמים במלחמות פנימיות, אבל הם חוזרים ומתאחדים, מצטמצמים בתוך שתי צורות גבישיות: ישראל ויהודה, ומנצחים גם את הפירוד הזה ונעשים עם אחד שלם-ושפעת התכונות הנפרדות, שהמשורר

רואה עוד בעלות לירושלים, שבטי יה,-- כל אלה נצמטים ואובדים ונכחדים ברכות הדורות; אבל הפרודים אינם פוסקים, עשרת השבטים גלו באשר גלו, ונשארו רק אבני המלואים, אין ספק, שבתוך האומה המפוזרת נתקיימו בשעורים שונים כל אותן המדות והנמיות, שהיו נקרות בה כבר בנכון-רוחה וטוהר-לבה הטבעי בקדמותה; אבל התחומים הגיאוגרפיים והמפוסים של השבטים בטלו ונתערבבו, ועם השתנות התנאים החיצוניים נבראו הלוקות אחרות, אם אפשר היה בימי הבית הראשון לחלק את העם לעובדי אלהים ולאשר לא יעבדוהו--התפתחות חוקי-הדת ועלית ערכה והתחזקות שלמונה על החיים כבר נתנו מקום להוסיף ולעשות, "אופן בתוך האופן"--חלוקת כתות שונות בין עובדי אלהים בעצמם, שגירת התלווה על שנת-חנם בפי כל המקוננים על החורבן השני מראה, שהבדל השבטים היה כאין לעומת התהומות של פירוד, שחפרו ההבדלים החדשים, השבטים, שישבו בשכינה סמוכה והתחרו זה עם זה בדבר חבל-נחלתם ויתרון-שלטונם, לא שנאו זה את זה חנם, אבל, אם אלה, שדרשו את המקרא במדה זו, שנאו את חבריהם, שדרשו את המקרא במדה אחרת, או אם אלה נמשכו אחרי כהן-גדול זה ואלה לא נמשכו אחריו בשביל שחשדוהו, ועל כן שנאו אלה את אלה, והשנאה הגיעה עד הפסד-המדינה ושעבודה אל האויב החיצוני, שעמד וחכה למועד הראות הפרצים והבקיעים האלה,--זאת היתה שנאת-החנם, "שהחריבה את הבית". אם לא היו בני בנימין נוחים לבני אפרים--זה היה נגוד של תכונות מוטבעות בטבע; אבל הכתות שבימי הבית-השני היו בריות קבוציות מלאכותיות ביחס ושנאתן היתה נפוחה ע"י היחסים הנוצמים של בני-האדם ותאוותיהם וקניניותיהם.

בכל קבוץ של חלקים שונים, המעמיד תמונה אחת, פעמים שהמרכז מצטמצם בתוך חלק אחד מעולה מחבריו ופעמים שהוא נבלע ונעלם, ואי אתה רואה שום הצטיינות של חלק מיוחד. "אבן של יהודה הנתונה בחושן שמה היה נופך, מפני שהכניעה את כל הכחות תחת הקדושה" -- דרשו המקובלים. גם זה נוגע אל זמן הבית הראשון, השבט האחד, האצילי יותר מחבריו, מצוין ביתרון כח או כשרון, אי ביתרון המקום שבו ישב, התחשב כמיועד ועומד למשול. חלק גדול של העם לא הסכים על ירושה זו, ואם עשו להם אלה מזה את המקראות ואת המסורת לבסים, דרשו אלה מזה את המקראות באופן אחר, או לא דרשו אותם כלל. סוף סוף מכריע לא החוק, אלא הכח להוציא את החוק לפעולות. בימי הבית השני כבר לא היה מקום למחלוקת זו, בפועל ובאופן מורגש מאד נשארה רק הדינאמטיה הכהנית של צדוק, המסורת עיד מלכות בית דוד נתקדשה והושמה בארון; ורק לפעמים היתה מצלצלת מעמקי הזכרונות כפעמון ממצולות, או נעשתה מדרם לבעלי-סוד ולכתות חדשות. בעלי-האגדה היו פורנים קיחם את חביביהם למלכי-בית-דוד, ואולי היה עוד יסוד ליחס זה, כי ספרי-היחש עדיין היו פתוחים במדה ידועה, אבל פקטגנטיים למלכות, ועוד ליותר מזה, לא העמידה דרשנות של יחש זו.

כמעט לא נשמעו עוד דברים על אודות יתרונו של שבט זה על חברו, גרנרים נשארו בדברי התלמודיים, כמו, "אנא מזרעא דיוסף קאתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא" -- שריד חנוט בתוך ה"פולקלור" הקדמון, עשרת השבטים כמו נעלמו.

פסקה המחשבה לשער והדמיון לשחק על אודותיהם. הרגש העברי הקדמון קהה. האחרות הלאומית נעשתה לקויה. קרירות=הרוח וְשִׁנּוּי=הנפש שִׁלְחוּ אֶל אֶרֶץ=הגזרה של הדרשה והשיחה כל נסיון של התאמצות חדשה. משתדלים היו להלבין ולהכסיף את האדמיטיות של התמרמרות לאומית ע"י הִנָּת המחשבה החלושה, הנכנעת. אין שום פרוד עיד, אלא כנסת ישראל אחת, והיא מנהמת כיונה. יכולים בני ישראל לשבת אף בסוף העולם-חומה של חוקים וגדרים לגדרים מקיפתם, שלא יִשְׁמְעוּ וּשְׁלֹא יֵצְאוּ ממחיצתם. מרגע קימם משנתם עד רגע שוב השנה לנפול על עיניהם מלפפתם דת=לאומית מסוימת, גזעית, מקורית: דת משה וישראל, שנועצת סופה בתחלתה-ארץ ישראל והאבות. בעד הוילון של החזיון הזה נשקפת אומה שלמה, שהיא מאוחדת הרבה יותר משהיתה בימי קיומה המדיני. מתי היו בני ישראל בימי חירותם ועמידתם ברשות עצמם אומה פרושה וגדורה מן העולם, סוגרת ומסוגרת באופן מוחלט למרות פְּזוּרָה, שמורה ובצורה תוך מצודה של חיים עצמיים במדה כזו? ומתי היו אומה אחת, בלי חיליות וגונים ופרצופים, שנשרשו בהם מראשית קדמוניותיהם?

אין עוד חלוקה של שבטים ואין עוד חלוקה של כתות קיימות. החלוקה של "חבר" ו"עם=הארץ" נבלעת והולכת גם היא, והמינים והכותים וכו' אינם בכלל. אין למצוא בכל הדרשות אף הרהור כל=שהוא על חלוקת כנסת ישראל לשבטים, או לפי ארצות=מושבה. תכונות מקומיות בתוך ישראל נזכרו כבר בימי הבית השני: בני=יהודה ובני=הגליל ושנוי הברתם; נזכרו אחר=כך השנויים בתכונת הבבלים והירושלמים, ובלי שום ספק לא חסרה או לחכמינו הכרה ברורה מתן המקום והשפעתו על יושביו, -אך את כנסת ישראל ראו רק מראה אחד. ישראל והאימות, כנסת=ישראל והגולה-אלה היו מושגים מדויקים בכל חודו של דיוק.

במובן הגיאוגרפי נעשתה רק חלוקה גדולה אחת: ארץ וחוץ=ל ארץ הארץ נשארה בקרושתה ובמעלתה אף בחורבנה-הארץ של העבר והעתיד וחוץ=ל ארץ-זהו כל העולם כולו, בלי יתרון וחסרון של ארץ זו או אחרת. "זמן הבית" ו"אחר החורבן". "ישראל" וה"אומות", "ארץ" ו"חוץ" לארץ-אלו הן אשיות הבנין התלמודי, יסודי ההלכה והאגדה, עמודי המסורת ונקודות=המוצא לכל הציורים הנפשיים, לא ראו אלה מראש, מפני שלא רצו לראות זאת, שישראל עתידים להתחלק גם במהות תכונתם לרגל שבהם בארצות שונות ב"חול". הם כנו הרבה פעמים את האנשים בשם המקום שמשם באו. ספרו הרבה פעמים, שיש שנויי הלכות לפי שנויי המקומות: שבמקום זה נהגים כך ובמקום אחר כך; אבל ע"ד סוגים של יהודים, שיסודתם תהיה איזו מהות מיוחדת להם לרגל שבתם בארץ זו או אחרת, לא עלה כל רעיון על לבם.

התלמודיים לא רצו באותה מוצאיקה של שבטים. החורבן עורר את הרגשת הצורך להתאחד, ולהתאחד אפשר היה רק על ידי חיים דתיים גדורים ומסוימים באופן אחד. כאן אין לתת מקום לאישיותם ועצמיותם של החלקים השונים שבאומה להתבלט, כמו שאפשר היה בשעור ידוע בחיים המדיניים. כאן יש רק אחדות מוחלטת: הקב"ה, משה, ישראל, הלכה למשה מסיני וכו'. בני=ישראל אינם נחלקים ו"חלילה"-אמרו-"שהתורה תעשה ב' תורות". מוצאיקה של שבטים ארץ אחת

מֵאַחֲרֶיהָ, אֲבָל מוֹזָאיקָה שֶׁל בַּעֲלֵי חֻקִּים שׁוֹנִים מְפֹזְרִים בְּגוֹלָה--מִי יֵאָחַד אוֹתָם? חֲכָמֵינוּ יָדְעוּ, שִׁישׁ מִנְהֻגִים, אִף מִצְאוּ אֶת הַדְּבָר לִנְכוּן, כִּי, מֵר כֹּאֲתָרִיָּה וּמֵר כֹּאֲתָרִיָּה וְנִהְרָא נִהְרָא וּפְשָׁטִיָּה, וְאִף עַל פִּי כֵן שָׁאֵפוּ אֶל הַהִלְכָה הַמְּסוּיָמָה וְהָאֲחֻדוּתִית: הִלְכָה כִּמְאֵן?--יֵשׁ בִּשְׁאֵלָה זוֹ אֲנַחְת־הַמַּעֲמָקִים שֶׁל רוּחַ הָאוֹמָה, הַמִּבְקֵשׁ תִּבְנִית=בְּדוּלָה חֲדָשָׁה לְאַחֲדוּתָה הַחֲרָבָה, וְלֹא תֵהֵא אֱלֹא תִבְנִית=בְּדוּלָה שֶׁל שׁוּי=הִרְנִיִּים וְהַמְּנַהֲגִים בֵּין כָּל הַיְּהוּדִים בְּכָל מְקוֹם.

עַל דְּבַר „הַקּוּדִיפִיקָצִיָּה“--הוּצְאת הַהִלְכוֹת הַקְּבִיעוּת מִן הַסּוּגִיּוֹת וְהַמִּשְׁא= וּמִתֵּן הַתִּלְמוּדִי--דְּבָרוּ חֻקִּים אֲחֵרִים, וּבִינֵיהֶם שֶׁר"ל בְּתַרְעוּמוֹתָיו עַל הַרְמַב"ם, וּבִאֲרִיכוֹת רוֹתַחַת וּפּוֹפּוּלָאֲרִית דְּבַר עַל זֶה גַּם פ. סְמוּלָנְסְקִין. אֲבָל מִתּוֹךְ עַמְקָם בְּצֵד אֶחָד שֶׁל שְׁאֵלָה זוֹ בְּהַתְּרַגְּשׁוֹת גְּדוּלָּה, הִסִּיחוּ אֶת דַּעְתָּם לִגְמָרֵי מִצֵּד שֵׁנִי, כִּאִילוֹ לֹא רָאוּהוּ, בִּשְׁבִיל הַלְמוּר, בִּשְׁבִיל הַהִתְפַּתְּחוּת, לֹא טוֹב הוּא, שֶׁהַדְּבָרִים יִהְיוּ חֲתוּכִים וְקִצּוּבִים. הַתּוֹרָה--שֶׁבְּכַתֵּב אֵינָה דוֹגְמָאטִית--דְּבַר זֶה מוֹכִיחָה הַתּוֹרָה שֶׁבַעל=פֶּה אִף הִיא אֵינָה דוֹגְמָאטִית-- דְּבַר זֶה מוֹכִיחַ הַתִּלְמוּד. הַכָּל צָרִיךְ לִהְיוֹת נֶחֱקֵר וְנִדְרָשׁ וּמוֹכֵן, וְלֹא לֹא יִצְלַח הַבְּדוּלָה הַקֵּר שֶׁל חֻקִּים קְבִיעִים; כָּל זֶה נִכּוֹן; אֲבָל הַמַּתְאֲוִנִים עַל הַהִלְכוֹת הַפְּסוּקוֹת שֶׁבָּחוּ צֵד חֲשׁוֹב מְאֹד שֶׁבִּשְׁאֵלָה זוֹ: הַעַם, אוֹ חֲכָמָיו, פָּתְחוּ וּשְׁכַלְלוּ אֶת הָאֲמֻצָּעִים הָרוּחָנִיִּים=הַדְּתִיִּים שֶׁל הַחֻקוֹת הָאוֹמָה--כִּבְר בִּי"ח גְּזֻרוֹת נֹזֵכֶר טַעַם זֶה בְּרוּר--אַחֲרֵי כֵּשׁוֹל הָאֲמֻצָּעִים הַמְּדִינִיִּים, הַחֻקִּים עָשׂוּ אֶת הַיְּהוּדִים הַמְּפֹזְרִים לַעַם אֶחָד בְּדָל וּפְרוּשׁ מִשְׁאֵר הָאוֹמֹת בְּאוֹפֵן שְׁאֵין כִּמְהוּ. עַפ"י שְׁמָה זוֹ שֶׁל אִיזוּלָצִיָּה (בְּדוּד) צָרִיךְ הִיָּה, שֶׁהַיְּהוּדִים בְּאַרְצוֹת שׁוֹנוֹת יִהְיוּ שׁוּיִם זֶה לָלוֹה לִגְמָרֵי בְּכָל מִנְהֻגֵיהֶם וּנְמוּסֵיהֶם וּדְרָכֵי=חַיֵּיהֶם, לְפִיכָךְ אֵנוּ רוֹאִים, שֶׁבִּשְׁעָה שֶׁהַמִּשְׁנָה עֲדִיין הִיתָה סוֹבֵלֶת אֶת דְּבָרֵי הַחֲכָמִים הַשׁוֹנִים וְהִיתָה אֵךְ מִסְפֶּרֶת וּמוֹדִיעָה, שֶׁהִלְלוּ אוֹמְרִים כֵּךְ וְהִלְלוּ אִמְרִים כֵּךְ, הִיָּה הַתִּלְמוּד הַמְּאוּחֵר כִּבְר דּוּחֵק אֶל הַהִלְכָה. יֵשׁ כֵּאֵן דְּקוֹת פְּסִיחוֹלוֹגִית סְמִיָּה מִן הָעֵין--לֹא מִרְגָּעָה מִיִּשְׁגָּה אוֹ דוּסְמוֹת אֲבִנִית, כִּמוֹ שֶׁחֲשָׁבוּ מִקְצַת הַחִסְמוּרִיִּים, בְּזִמְנֵן שֶׁהַמְּדִינָה הִיתָה קִימָה אֲפֻשָׁר הִיָּה גַּם בְּלִי הִלְכָה קְבִיעָה וְשׁוּי מִנְהֻגֵי הַחַיִּים בְּכָל מְקוֹם, כִּי אֶת הַהִתְאָמָה, אֶת הַהִתְקַלָּה וְאֶת הַהִתְקַפָּה מִסְבִּיב לְכָל הַשְּׁנוּיִם הָאֵלּוּ נִתְּנָה הַמְּדִינָה; אֲבָל כִּשְׁנָלוּ וְנִשְׁבְּרָה הַמִּסְגֶּרֶת, יִבְטַל הַהִיקָף, וְנִבְרָו הַגְּזֻרוֹת וְהַצְּרוֹת וְהַשְּׁמִדוֹת, וְכִנְסָה יִשְׂרָאֵל שְׁמָה בְּאוֹקִינוֹס שֶׁל הַגְּלוּת רַק עִם תִּדְּוֹן זֶה שֶׁל חֻקִּים וְסְמִלִים וְאוֹתוֹת וְגִדְרִים וְדִינִים וְתַקְנֹת וְגִזְרוֹת לְגִזְרוֹת, שֶׁנַּעֲשִׂי בִּשְׁבִיל לְהַעֲמִיד צוּרָה לְאוֹמִית אֲחַת לְכָל הַפּוֹדֵר הַנִּירָא וּבִשְׁבִיל לְהַתְּמִיד אֶת קִיּוֹם הָאוֹמָה הַמְּפֹרֶדֶת וְלֹאֲמֵץ אֶת דְּבָקוּתָהּ בַּהַעֲבֵר שְׁלָה--כִּתְנָאִים כֹּאֵלָה הִיוּ הַחַיִּים הַדְּתִיִּים חֲסִדִּים אֶת הַכַּח הַמְּקִיף, הַמִּצְאָח וְהַעֲשִׂיָּה אֶת הַיְּהוּדִים לְחִטְיָבָה אֲחַת, אֱלֹו הִיָּה הָאוֹפִי שֶׁל הַתְּמוּנָה חֲסִדָּה--הַמִּסְגֶּרֶת מְרֹפֶרֶף וּמִטּוּשִׁשִׁשׁ, מִתְּהַפֵּךְ לְכִמָּה גּוֹנִים וְתִלּוּי בְּמִקְוִמוֹת שׁוֹנִים, לֹא לְהַקְפִּיא אֶת זֶרֶם הַלְמוּדִים, לֹא לְהַגִּישׁ אֶת הָרוּחַ לְנַחֲשׁוֹתִים שֶׁל פְּתַגְמִים כִּמְסִמְרוֹת דְּרוֹשׁוֹת הִיוּ הַהִלְכוֹת, הַהִלְכוֹת הִיוּ תִּיצְאוֹת הַכְּרָחִיּוֹת שֶׁל אוֹתָהּ שִׁמָּה, שֶׁשָּׁאֵפָה לְבִרְוֹא אֲחֻדוֹת לְאוֹמִית מִיּוֹחֲרָת בְּמִינָה ע"י הַטְּבַעַת חוֹתוֹם אֶחָד וּמִיּוֹחֵד עַל חַיֵּי הַיְּהוּדִי בְּכָל מְקוֹם שֶׁהוּא, --אַחֲדוּת, שֶׁתִּהְיֶה, בְּמִקְוִם=מְדִינָה, לֹא יוֹעִיל כִּי גִרְבָּה דְּבָרִים עַל רוּחַ הַתִּירָה וְתִירָת=הָרוּחַ וְעַם=הַתִּירָה וְעַם= הָרוּחַ. אֵלָה הֵם דְּבָרִים, שֶׁמִּצְרֵי אֶחָד אֵין אִישׁ חוֹלֵק עֲלֵיהֶם, וּמִצֵּד שְׁנֵי אִינִם עֲנִין

לכאן. אין עם כולו יכול ללמוד, אלא חלק קטן ממנו. רוב העם הוא טרוד בעבודתו. וסדר-בראשית אלו אין לשנות. אין ספק, כי טוב שילמוד העם את תורתו יותר ויותר; אך הלמוד הזה לברו אינו מספיק להחזיק עם, כי אין לעשותי חקר-נזירים ולא חכמי-אקדימיה. העם היה מפורז ומפורד בכל הארצות. כל זמן שארצו היתה קיימת, היתה היא המרכז. אחר שנהרס הקן, הושם לב להקיף את הגלות חומה של חוקים, כלומר: להגיע לידו כך, שהיהודים בכל הארצות יחיו על פי דרכים מסוימים, שיהיו שווים זה לזה; והלכך היה מן ההכרח להביא את "שבעים הפנים" של התורה ואת הדרשות ואת הסברות בעול של הלכות למעשה. כי אם יהיו דרכי-חיים שונים והליכות-בית שונות ליהודים במצרים, בסוריה, בפמפליה, בקיליקיה, בביתוניה, בפונטוס, בבבל, במוקדון, בקירינת, בארגוס, בקפריסין ובכל אותן הארצות המרוכבות, שנתפזרו בהן היהודים גם לפני החורבן ועוד יותר לאחריו, אם היהודי כבא מפמפליה לקיליקיה לא יתחתן עם היהודי וישב קיליקיה בשביל שנוי-דינים בדבר העריות, או לא יאכל עמו בשביל שנוי-דינים בהלכות מאכלות אסורות, —הלא ינתק החבל ותופר האחוה ויפגם השווי, כי לא יצטרפו היהודים לא לתפלה ולא לסעודה ולא לקהלה. על כן משכו החכמים אחר החורבן בכל כח אל ההלכה. ועוד באמצעי אחר החזיקו כדי למנוע את ההתחלקות ואת ההתפרדות. הם רצו לראות את הגולה בתור קבוצה ונתנו לו ראש. גלות אחת היא בבבל או במצרים, במוקדון או ברומי. כל הארצות האלו הן חז"ל, בכל הארצות האלו בני-ישראל שרויים בגלות; ולגלות זו יש ראש. הנסיונות האלה של יסוד ממשלה יהודית טסים באויר כחומי-לובן בצאת הקיץ. הם נולדו אחרי נסיונות-ההתקוממות השונים שלא הצליחו. בשאיפה זו נקר החפץ העז שלא לתת לעם להתפרד לחלקים ולמדינות. מצודתו של ראש-הגולה פרושה היתה על כל הגולה.

אבל מלחמה היתה תמיד לכח הסותר והרוחה של הגלות ולכוח-הבונה הלאומי הזה, התגברות הפזור וחליפות קירות המדינות בשלו את המוסד של "ריש גלותאי". האחדות ה"אומית בקשה לה כותל להסמך אליו: אבטריטטים בשביל הכלל-גאונים! במשך איזה זמן היו גם אלה מאורות ברקיע הגלות, אבל אין זאת עוד הממשלה חצי-החמרית, חצי-המדינית של "רישי גלותאי", אלא ממשלה של רוח ולמוד; והרוח עף לכל עבר, והלמוד מצטמצם בתחום של תלמידי-חכמים, וגם שם אינו סוגר את עצמו בגבול מסוים, אלא הוא מתפצל ומסתעף. והדינים משתנים והולכים, והחיותם האחד של חיי-היהודי מעלה שבטוטים וטשטושים ושנויים, ואין עוד אותו הרוח הלאומי, האחדותי, אבל משתדלים לאחות ולפלא סמרטוטין שלאי על גבי שלאי, ונותנים לב לראות, שהלכה שוב מפוקפקת היא, או ספקות חרשים נוספו; ודבר זה הוא הסבה העקרית-רקדרך אנג משתדלים בזה גם להקל ללומדים שלא יצטרכו וכו'—המביאה את הרמבים להוציא את תמצית ההלכות ולחבר את "היד החזקה".

ואין דבר נשמע עוד על אודות יהודי מזרח או מערב, צפון או דרום. למאי הלכתא? כשמספרים עיר מנהג, שפשט בארצות אלו או אלו, קוראים לפעמים בשמות הארצות, אבל לסוגים מיוחדים בתוך כנסת-ישראל האחת אין עוד שם וזכר, ואולם מלחטה חרישית מתחוללת בין הקבוצה והפזור,

בין הדין והמנהג. הדין הוא יליד המרכז; הלמדן המחטט, הנאון המורד קובע אותו—בשביל כל היהודים; המנהג הוא יליד הקצוות והחזין: תנאי-המקום השונים מולידים אותו—לא בשביל כל היהודים, אלא בשביל אנשי המקום, והדברים אינם עומדים ונחים על נקודה אחת: הם פושטים צורה ולובשים צורה, ונגזרים הדינים אחרי המנהגים והמנהגים אחרי הדינים, וקמה מבוכה ונולדים ספקות, וקם עוד הפעם „קידופיקאטור“ מכריע ומסדר בעד כל הגולה, וגם אחריו מוסיפים וגורעים, מחדשים ומטילים ספק, וכן להלאה.

הנה כי כן גלוי וידוע לפנינו האידיאל של התלמודיים, וגם רואים אני את העוכבים והמעצורים, האידיאל היה: אומה אחת, תורה אחת, ולמעשה—הלכה קבועה ומסוימת לרקדוקיה ולפרטיה, ובני-ישראל עומדים בהתבודדותם ופרישותם מן האומות בחוץ, ועיניהם ולבם לארץ, עד שיבוא זמן הפרדות והנאולה, אבל התבודדות וניזירות כאלו יכולות להצטייר רק בדעה, ואולי גם להתגשם בחיי מקצת בני-אדם, אבל העם הרב איננו יכול לעזוב עוגה כזו ולעמוד בתוכה. העם הרב נזקק להשפעות שונות, שמשפיעים עליו תנאי המקום והסביבה. הפזור עושה לנמנע לנצח ולפסק על כל מתוך המרכז. הטעמים השונים שבארצות ובאקלימים עושים לבלתי-אפשרי להשוות את היהודים שווי גמור, הואיל וטפוסיהם, מנהגיהם, מעמדם הכלכלי ומדרגתם המוסרית, התרבותית והמדעית אינם יכולים להיות דומים זה לזה. ובשביל כך, אפילו כשמשתדלים לבנות ולרכז הכל על פי הצווי היוצא מן הנקודה התיכונה, האבטוריטטיב-העליונה, -- גם אז נטפל לכל חוק, לכל משטר אויה טעם מיוחד, וכשנענה מתמעך כל טפוס דתי על ידי תנאי החיים, בלי שמרגישים בזה הדקקים במסורת והנאמנים וכפותים ומסורים למרכז. וכיון שהרוח המקומי מתגבר, נעשית פעולת החיקים והפורמות שונה ובלתי-מסוימת, והמטרה הכפולה שלהם: לעשות את בני ישראל פרושים תכלית פרישות מן האומות ושיום תכלית שווי זה לזה—הולכת ומתרחקת מהם, בנוגע לאומות-אי-אפשר להמלט מן ההשפעה החודרת אפילו דרך החורים והסדקים של חומות הגטו, ובנוגע לשווי שבין בני-ישראל עצמם, הרי הוא הולך ומתרופף לרגל המנהגים המקומיים המתרבים.

אז יקומו תחת השבטים—יהודים של ארצות שונות עם הבדלים גדולים פי אלף משחיו בין השבטים,--שהרי השבטים היו מוקפים חומה של אחדות מדינית, וכאן אין חומה, ומתקיימת היהדות-הלאומית הגליתית בכח העבר, אבל, על פי חוק הטבע, הגורם, שבמטרה שמתרחק הכח המרכזי, בה במדה תחלש פעולתו, הולכת האחדות ומתנתנת ונכמשת. עוד במחצה הראשונה של ימי-הביניים אי-אפשר היה לשני סוגים של יהודים לקום בתוך כנסת ישראל, אבל דבר זה כבר הוא אפשר, וכמעט מוכרח, במחצה השניה של ימי הביניים, עוד בימי הרמב"ם יש אבטוריטט אחד; גם עזיז יש חולקים, אבל אלו הם חולקים רק מפאת הדעות השונות ולא מפאת המקומות. ואולם אף קרוב לזמנו של בן-מימון רבנו גרשון מאור הגולה שוב אינו מאיר לכל הגולה, אלא למקצתה, מפני שהגולה נתחלקה לשני חציין: מזרח ומערב; ובימי רבי יוסף קרא ורבי משה איסרלש כבר נתרחב הפרץ עוד יותר ונתהוותה חלוקה ממש: פרוד בין יהודים-אשכנזים ויהודים-ספרדים בדינים ובנוסחאות.

על פירוד זה לא עמדו ההיסטוריים לעיין בו במדה שהוא צריך עיון. הרי זה לכאורה דבר קטן מאד: נוסח זה או אחר, חלוק ברינים—לחקירה מה זו עושה? אך לא על הרינים אנו דנים, אלא על הסבה הפנימית, על מצב רוח האומה והרגשתה, שעשה את הדבר לאפשר, שתקנס לתוך הגזע האחד רצועה—חדה מפסקת ומפרדת, ההיסטוריים עוברים כלאחר יד על זרות נסה ומשונה, כי באותה "כנסת-ישראל" של התלמוד התפרדו שתי פלגות של יהודים פרוד גמור, באופן שה"אשכנזי" אינו רשאי, אם הוא חָרַד, לאכול מה שהוא כשר ל"ספרדי" חרד שבחרדים. צריכה היתה עובדא מיוורה זו להיות מורגשת כקוץ מכאיב; אבל היא אינה מורגשת כלל, מפני שלא רק ההרגשה האומית עממה—אף הסורגנאט שלה:—המושג התלמודי של "כנסת ישראל"—אחת—נתטשטש ונחלש, עד שהוא קָדַמָּה רק בספק-חשכה של בין-השמשות, בין שארית של אחדות והתחלה של טמיעה.

אמנם, הפרוד הזה לא בא פתאום. הריהו תוצאה מחויבת מהרבה סבות שקדמו לו; הריהו תולדה מיכרחת של האחדות הקיצונית, שאינה יכולה לעמוד בפני הפזור עד בלי סוף. היא מתקיימת במשך זמן-מה, אולי יותר משנתקיימה בין עמים אחרים, שנכבשו ונתפזרו לכל צד. זהו, בלי ספק, כח איתן ונפלא, אבל אין זה כח בלי גבול. מספיק הוא כח זה לזמן ידוע, להכריע ולנצח כך וכך עכוכים ומפריעים, אבל גם לו יש גבול. במשך האלף הראשון של הגלות עוד פעל הכח הזה בכל תקפו פעולה מקצתה אינְרָצִית ומקצתה מתחדשת ע"י יניקה מן השרשים, אבל במשך האלף השני כבר תש הכח הזה, וכבר הוא רק מהבהב, קשי הגלות, עוזו התנאים המקומיים, זריקות המַזְרָה, חתכו בחורו של איזמל לא פעם אחת את צמרת העץ, אבל העץ היה רענן והלח הפנימי הדביק מהר את מקומית הפצע והקרים עליהם קליפה חדשה. לא כן כשכבר זקן העץ ורוב לחו נס וגרזן שלח בו והעמיק את נתוחו. פי מכה כזה לא יוגלד בנקל, ופעמים שאינו מוגלד לעולם.

לא היה עוד לישראל מרכז אחד, אלא מרכזים שונים, והמרכזים השונים היו להם אבטוריטטים שונים, ורינים ומנהגים ונוסחאות, וגם טעמים ספרותיים, ומדרגות חברתיות, ודרכי התפתחות, ותנאי חיים שונים, באספמאי קבל הרוח העברי השפעה מרובה מן הרוח הערבי, ושמי אנדאלוויז בפרו פרחי חן ויופי, שירה וחזיון, אצילות מעורגת שבמעורגת, פנוק ההרגשה ורוך ונועם שונים לגמרי מן הפשטות התמימה והמלבבת של רש"י ומן ההגיון המתודר של בעלי התוספות. לא רק הסביבה האנושית, אלא אף הטבע הטביע את פתיחי חיתמו על נטיות הרוח והטעם השונות. בגטו האשכנזי הצר, הסתום והחתום, היתה הצורה, שלבשה היהדות, שונה מזו שלבשה בדרום חם-המזג ובמזרח הלוהט, והשנויים האלה, שאנו רואים ברוח היחידים, היו מצויים, בלי ספק, גם בעם כלו, כי בטעם העץ טעם פרי, והשנויים הלכו ונתרכו בה במרה, שמגלו להם היהודים לשונות שונות, אם יכול היה עוד רב אשכנזי כהרא"ש להתקבל לרבנות בשוליה—זה אות, שבאותם הימים עדיין לא היה שנוי הלשון מעכב. עברו עוד דורות וכבר היה מגוי כזה דבר שלא יצויר. באין לשון חיה משותפת אחת נשארו רק האבטוריטטים הישנים של הרת, והם נשארו משותפים לכל היהודים,

אבל החדשים כבר לא נתקבלו. חים ההתפתחות נתפסק לשני חושים. נשאר אחרי הגרוש מספר חלק גדול מיוצאי ספרד, שקראו את עצמם בשם ספרדים ונספחו על יידי המזרח, אי יסדו להם קהלות חדשות במערב, והרוב של יהודי אירופה התיכונה והמזרחית, שדברו אשכנזית-יהודית והברתם העברית אף היא היתה שונה מן הספרדית, עמדו לעצמם והתפתחו לעצמם.

אין זה לא מושג גיאוגרפי ולא מושג אתנולוגי טהור. נוהגים לחשוב גם את היהודים האיטלקים ל"ספרדים", אף על פי שה"ספרדים", שיש להם בתם כנסיות "קשמיליניים", הם רק סניף אחד מיהודי איטליה. וכך נחשבים כמעט כל יהודי טורקיה לספרדים, אף על פי שחיז מן ה"ספרדים" יש ביניהם הרבה יהודים בני היהודים העיקריים. ילידי הארץ מכבר, לא זה המקום להכנס בפרטים, די להזכיר את הסיג הכולל: היהודים ה"ספרדים", הקוראים עברית בהברה הספרדית, המחזיקים בנים ובמנהגי בית-הכנסת ה"ספרדיים", החותמים את השו"ע בה"בית-יוסף", וכנגדם-היהודים האשכנזים, הקוראים עברית בהברה האשכנזית, המחזיקים במנהגי ביהכ"נ של אשכנז ופולין וביהם ועוד והממשיכים את השו"ע עד הרמ"א ואילך. החבדל היה גדול כל כך, עד שגם ה"ספרדים" וגם ה"אשכנזים" ראו צורך בקהלות לעצמם, ברבנים (או "חכמים") לעצמם, מפלגה מפלגה לעצמה, כשכאו היהודים ה"ספרדים" (ביותר דיוק-הפורטוגזים) להולאנד, יסדו להם קהלה; וכשבאו היהודים ה"אשכנזים" לא עלה אף על דעתם להכנס להון קהלה זו ועל דעת הספרדים-לקבלם. חוכא ואטיללא כנגד האחוה הדתית, ה"גלויבנסגענאסענשאפט" בלעז, שאנו מתפארים בה, וכנגד כל המושג של כנסת-ישראל!... וכך היה הרבר גם באנגליה. בטורקיה ובארצות-המזרח היה הפרוד גדול עוד יותר. ואה לא היתה עוד מחלוקת דתית. במקום שיש מחלוקת דתית בקרב בני דת אחת עמלים ומתיגעים בעלי דעה זו להטות אליהם על ידי הרצאות והיכחות את בעלי הדעות שכנגדם, אבל מעולם לא נסו ה"אשכנזים" למשוך אחריהם את ה"ספרדים", או להפך, נחשבו אלו לאלו כקדעים שאינם מתאחים, כאברים שפֿלג הזמן. כחוליות מפותקת בתוך שדרה אחת.

שני הטפס נרם גם הוא להרחיב את הפרץ. קלסתר-פניו של היהודי ה"ספרדי" הוא יותר מקורי, מזרחי, ועל כל פנים יותר אירופי-דרומי, מקלסתר-פניו של היהודי ה"אשכנזי". נקרות בזה עקבית שני עיקרי, שהיה בלי-ספק בין כמה טפוסים וחצאי-טפוסים, שנמצאו בכלל הקבוץ. דומה, שהיהודים ה"ספרדים" אחרו לבוא מן המזרח, מבבל, ולא הספיקו להשתנות כל כך מן המטבע שטבע להם המזרח, ושיבתם במשך דורות ברומה של אספמיה היפה והענוגה נסכה עליהם מעין גדלות ורִבְרבות עדינה. שלשלת מקריהם וקשורם והסתבותם זה בזה גם כן שונים הם מאלה, שמצאו את היהודים המכונים "אשכנזים". הגלות שם, באספמיה, הלמה איתם כרעמים אדירים, אבל לא הכניעתם תחת עקת עבטים במשך הרבה דורות ולא הפגיעה בהם את הדלף הטורד של צרות קטנות וממושכות, על כן לא קפח היהודי ה"ספרדי" כ"האשכנזי" את רגש גאונו ואת הדרת קימתו, טוב מעמו לא סר וכן הליכותיו לא נתנוול. הוא היה נבהל וזועם, כוסה-מומית, חורש-בסתר, פליט חרב ואש, אור מוצל מן האינקבויציה, זו היתה הכנה אחרת ושניה מהכנותיו של היהודי ה"אשכנזי", הפרש-החמסן

והגמו והטלאי-הצהוב והחנינות-הפעוטה הקמינו את היהודי, כתשוהו וכפפוהו; האינקביוציה צרבה אותו ותעשהו לפיר או-אור נחר ומלוחק. פליטי ההידמקים באו להולאנד דלים ורשים, כפופים ורועדים בספינות טעינות אדם, מבין גוי גם וטמא ושכור, הם שמו ונדרו כאירחים-פירחים והתישבו בדוחק ובלחץ כצנפה מסובכת של אספסוף, - בעוד שפליטי האינקביוציה באו כנשרים בהוד ועושר מתוך ארץ, שעמדה אז במרם התרבות, מגוהצים ומעידנים, עם תארי אצילות ושלשלת היוחסין, עם דעת מסחר התבל וה"דרך להודו המזרחית", עם פייטנים ועם "חכמים", שאמנם החזיקו במסורת, אך רוחם המריא בנענועים של קבלה וסוד, התלבש בשירה ופיוטים והביע צחית בלשון הארץ, - עם רבים, שכבר חיו עם הנוצרים בדת הקתולית למראית-עין ולא נקו גם מהשפעתה ושכבר היתה להם מין "פטרויות מקומית", שהיהודי נוהג ליטול עמו כשהוא גולה. זו היתה חטיבה של פורטוגזל, קטע של לישובנה עם כל אותם הצבעים והריחות והצלצולים, שקבעו להם היהודים על גדות ה"כראכטין" האמשפראדאמיות. את הכל הביאו עמם מוכן ומפוח, דבר לא קבלו מאנשי המקום, ושמן זה הספיק לאיזה זמן כל כמה שהספיק - לא פחות ולא יותר; הספיק להפריח בכורי תלמוד ופילוסופיה ושירה, - עד אשר תם השמן והפרוד נשאר, ואז בא הדבר, שהיה מוכרח לבוא: זמן השקיעה. ההתברלות משאר היהודים העמידה את החלק הזה על גחליו שלו, וכל זמן שהיו גחליו לוחשים, היה מתחמם, עממו גחליו-הצטנן, ולא מצא אור להתחמם כנגדו, כך היה הדבר גם באנגליה במדה שניה (סקונדארית) וחלושה עוד יותר, כי שם כבר היתה האקסטיזה השניה אחרי הולאנד.

אין מדינה כהולאנד, שבה נפגשו שני סוגי היהודים הללו, ואין ראי מוצק כארץ זו לראות בה את הבדל המוג ואת שנויי נמיות-הרוח, אף בבתי-הכנסיות מתנכרים רוח ה"פורטוגזים" ורוח ה"אשכנזים", היהודים הפורטוגזים הנוו את האלהים בבית, אשר לו יאמר בצדק, כי הוא בית מקדש מעט, בנין ידי חושבים, ערוך בהדרת-קידש עתיקה, מפיק סוד נעים ומלא קסם, כמו מקוטר מיר מזרחי-הוד כהה, יופי מעונן וענוג, אך לא משעשע בצעצועי "ערביסקות". על הבית הזה, על עמודיו וכפתו, על מוצאיו ומובאיו, על קירותיו ואתיקיו ואדניו, על ספסליו ומנורותיו קבוע חותם של חשיבות מכניעה את עצמה ברצונה, חותם של ענוה אצילות, שיודעת את ערכה ומתכוונת להשתוחח לפני הנצח הנשגב, חותם של עשירות עתיקה, שאינה כוחלת ופוקסת, אלא, להפך, כובשת את תאות ההתהדרות ונותנת לה את ספקה במשורה אפטיטית. נכר בזה יתרון ההתפתחות של רגש יופי וחן בתוך היהודים ה"ספרדים". בוא באי האנשים מארץ נאווה, שבה פוה-השמש ולבנת כסף-הירח ותכלה-השמים ויריעות הדשא הירקרק והפרחים והציצים הנהדרים על האדמה הם בהירים ונעימים יותר; בוא באו מערים יפות ומארמונות, או מכפרים פורחים וסוכות עושות-הוד, ומקרב עם, שנלחם וישר ויחלום, וצלצלי שפתי היו יפים, וציוריו היו ענוגים, ומעמו היה מצוחצה. שניאה היא שגורה בפי רבים, שהיהודים קבלו את הטוב ואת הרע מן העם המקיף אותם. אמנם, לא ימלט, שגם העם המקיף השפיע עליהם, כמו שאף הם השפיעו, בלי ספק, על העם המקיף אותם; אבל הם קבלו גם מן המקור הראשון, ואותן הסבות,

שפעלו לצור צורה זו לעם הסובב אותם—הסבות האקלימיות והטבעיות—פעלו גם עליהם. אף יש לשער, שהם לא השתנו שם הרבה ממה שהיו בעצם ובראשונה. אל נליו מנגד עינינו את משל סמלי-המוזאיקה, שבו פתחנו את הפרק הזה. בין הטפוסים העבריים השונים, בני הטפוס הראשי, סעיפיו ו„גרסותיו“, היה, בלי ספק, הטפוס הרוחני הכמוש, הכפוף, המקופל, הצנוף כקפוד, עם המוח החשבן, המחמט והמהסס ועם הבקורת החריפה והחרוד התוסס וולוזל הסדרים החיצוניים וקהות הרגשת הסדר והיופי—נפרץ מאד, אבל אין להעלות על הדעת כי זה היה הטפוס הכללי העברי הקדמון. עם שלם כזה לא היה יכול למשול, להלחם, לשיר, לשמות—והעם העברי הלא משל ונלחם ושר ושמח במשך תקופות שלי דורות דורות. חוץ מן הפרושים היו גם צדוקים, וחזן מאלה האחרונים—גם מתנינים, ואם כך או כך נתיחם אליהם, אבל הם היו ולא נכחדו ולא ספו כולם עד בלי השאיר שריד; ואף בין הפרושים היו בצדם של זרמי יאוש ושמן והשתקעות בתהום של מחשבות והתכווצות והתקפלות בתוך מצוות מעשיות עצובות ונגזרות עם חרזן עפרורי, פרוש מן העולם הזה ומרוכז ומכוון ורוחני כולו—גם זרמי עליצות של חיים רעננים, לוחמים, חזקים, תאננים, מתזנים ניצוצי יופי ורגשות—חמדה; אף אין לשכוח, שאם אולי היה רוב טפוסו של החבר, תלמיד-החכם, חלוש וצנום, היה עוד טפוס אחר של עם-הארץ, והוא היה אמיץ ומוצק, גוף ומגושם, חומר מלא „בריות-גופא“, שדרה רחבה ומוצקת, לא רכה ופקפקנית, וגם טפוס זה היה מלא גישות ותוכן לאומי, וגם הוא היה עשוי להתפתח על פי דרכו. כשאנו מסתכלים פנים בפנים בחירת ההבדל שבין ה„אשכנזים“ וה„הספרדים“, אנו באים לידי השערה, שבתוך האחרונים נבלע יותר הטפוס האחרון, שהאריך לשבת בארץ ישראל וגם האריך לשבת בבבל בתנאי חיים מטבעיים, ועל כל פנים לא רחוקים הרבה מטבעיים; והוא הוא שבא בזמנו מן הכליפיות ומשלטון „ראש הגולה“, שגם לו היה איזה דמיון אל חיים לאומיים, לאספמיה ולפורטוגאל, ששם מצא את המוירים הענוגים היפים, הנוטים לשירה ולנעימות, ועל כן יכול להוסיף ולפתח בקרב עצמו את כשרונותיו ואת נטיותיו במקצוע זה.

היהודים האשכנזים גלו גליות במספר יותר מרובה, מקצתם היו אולי באמת, כמו שהיו מחליטים לרגל מַגְדִּנְצִיָּה ידועה (לפטור את עצמם מדין הנוצרי), צאצאיהם של אלה, שיצאו מארץ-ישראל קודם החורבן האחרון, מן היהודים, ש„כבר מלאו—כמו ששָׁרָה הסיבילה—את כל הארצות ואת כל הימים“, מן הקו לזניות הכנעניות והיוניות והרומיות, שאליהן היו סוחרים מיהודה יוצאים לסחור מסחרם, בהמונים רבים מאד בארצות ובאיים שונים בכל עולם-הישוב של הזמן ההוא, ואחר-כך עם הגייסות של רומי ובמשך „נדודי העמים“ הנודות והקלע מארץ לארץ, ואין כל ספק, שהריתים של מלטולים ומצוקות ורדיפות ושטרות טחנו את רובם, ונתרה אף שארית נהלאה ונדחה וזחלת בתוך רעד של אמונה כהה עמוקה, חֲזָקָה ועצובה, ובמדה שחֲכָפוּ חצרות ונתחזק השעבוד, בה במדה נתחזק בה הצד הדתי-המעשי, והיא היתה בלי בחרות ורעננות, שחוק ותשוקה. אי אפשר היה, שישתכלל כאן אופי שלם ומוצק ואיתן בלתי אם לצד אחר, לצד הכח הסובל—וכאמור, היה גם אופן-השעבוד באירופה התיכונה שונה לגמרי מאופן-

השעבוד בדרום. באירופה התיכונה ישבו היהודים טבועים עד הציור. בתוך הבצות, בדרום שכנו על יד הר-נעש, שצלעיתיו מכוסות גני-עדנים מלאים גועם וריח-ניחוח כשאין הלכה פורצת וצורבת ומחריבה. יהודי-פודול, שבאו להולאנדר אחרי ת"ח ותמ"ז, היו גם הם שטופי-שט, פליטי מדפכה-פתאים נערצה ופראית; אבל מה היה מצבם קודם-לכן? שוו לעיניכם את נְמִירוֹב מיל שיביסיה, את זינקוב מול טולידה, את ר' ישכר משכרשין מול דון יצחק אברבנאל – אפילו את חמלניצקי וגונטה מול טורקביסדה! העניות המנוולת, החיצונית המרושלת והמסואבת, הלשון המקולקלת, ההנדגות הפרימיטיביות והבטלניות, הפחדנות הנמוגה, עניות הדעת בהיות העולם הגדול! היתה גם פחדנות באנוסי-פורטוגאל, אבל פחדנות אחרת: זה היה דבר-מה מלא אימה חשובה, טראגית, רועד מכעס ומרירות. וטראגיות זו לא יכלה לגרש את ההרגשות הנעימות והעדינות, הנוחות והרכות, הקוסמות והנהדרות.

היא לא יכלה לגרש גם מרה אחרת, שבה מצוינים ה"ספרדים": החשיבות, הספרדים הצילו מן העבר העברי הקדמון, שעל פעולותיו נלוו גם פעולות ארץ-מנוריהם והסביבה שבה ישבו, גם את הדרת החשיבות בקומה, במראה, בתנועות והנהגות, – אותה החשיבות, שהיא נבדלת כל כך בתכונתה מן ההנהגות המנונות, הקרועות והמרוסקות, הצמוקות, המקוטנות והמרוכללות של היהודי ה"אשכנזי". דבר זה – מובן, שהוא מסתמן בחיצוניות, אבל החיצוניות היא רק תבנית-לרוח, אצילותו של היהודי ה"ספרדי" היא לא רק Grandezza של אספמיה, או Senoria של פורטוגאל; היא גם לא רק יהודית במובן זה, שה"ספרדי" חושב את עצמו לבן-בנם של יהודים יותר אצילים ומפונקים ומיוחסים ומצוינים, אצילות זו יונקת עוד ממקור אחר, שעוד לא העירו עליו כל ציירי תכניות ה"ספרדים" וה"אשכנזים". המקור הזה הוא ההקדמיות, שנתקיימה בין היהודים ה"ספרדים" במדה יתרה משנתקיימה בין ה"אשכנזים". היהודים ה"אשכנזים" הרסו את כל גררי האדנות והשררה וסלקו את כל מחיצות היחוסין. הכל כשרים, הכל יחסנים, הכל גבאים – אם יש להם ידיעה בכך. יחוס המשפחות נתקיים באיוו קהלות עתיקות, אבל כמעט לא היה לו שום ערך. הרבנות נתקיימה, אבל לצד הרבנות נתפתחה המדענות-הפרטית, שלא היתה מוכתרת בשום נמוסים. בין המון הספרדים לא נתפשטה התורה כל-כך; ועל כן גדלה חשיבותו של ה"חכם", וכל מלימד חשוב כ"חכם". בכל מקום שיש הירארכיה – יש חשיבות. העומד על מדרגה גבוהה בסולם ההתמנות רגיל להביט מגבוה על חברו העומד למטה ממנו; וכן להפך: העומד למטה מסתכל כלפי מעלה ביראת הרוממות ובהערצה קצת. יחס זה שורר לא רק בין החכם והעדר, אלא אף בין אנשי-המעמד (במבטא: המחמד) ובין בניה-העדה. כראי להתבונן, איך מתיחסים ה"ספרדים" באמשטדט ובלונדון אל פרנסיהם כשהם מופיעים בבית-הכנסת ואיך מתיחסים אליהם ה"אשכנזים", אצל ה"אשכנזים" – אין אנו מדברים על יהודי פולין, ובפרט בדורות האחרונים, וביחוד – החסידים, שהפכו הכל ובלבלו וערבבו ועשו את ה"ערבוביה הנעימה" לסדר, אבל גם בדורות שעברו ובקהלות הישנות ובבתי-הכנסיות הגדולים, ששם היו עוד בעלי-הבתים התקיפים יושבים בכותל-מזרח. – גם אז לא היה כל ערך ודמיון ל"שררה" זו אל השררה שבין הספרדים, אפילו אל שארית שררת הספרדים,

שנותרה עד היום הזה. לרגל המשטר בהסדרות השדרות ושטוחן זו על גב זו התפתח הנמוס, ובכל מקום שאתה מוצא נמוס אתה מוצא חומר-הרין בהנהגות וצורות דיקוראטיביות.

סבותיה של התפתחות זו הן קרובות ופשוטות, היהודים, שבאו לאספמיה בבת אחת ואחר כך באיו פרקים בהמינים המינים, באו מארצות המזרח מסודרים עם מגלות היוחסין והמעמדות, עם שארית וזכר למשטר „ריש-גליהא“, עם הדר הנמוסים, שעמיה-המזרח בכלל, וגם היהודים בעיקרם ובקדמיתם, היו מקפידים עליהם ומדקדקים בהם. באספמיה ובפרטיוגאל לא נתפרדו החבילות ולא נתפקקו החוליות הללו, אלא, להפך, קבלו סיוע ויניקה וחיוק-לחזק מאת המיורים ומאת היויסטגותים, וכשאנו קוראים את התקנות של הקהלות הספרדיות הישנות, אני חושבים לקרוא תקנות של קורטיון וסינטיס, היתה ליהודים ה„ספרדים“ אריסטוקרמיה של משפחות, אריסטוקרמיה רוחנית וגם אמנותית גבוהה מאד; בהמון העם לא התפשטה התורה התפשטות מרובה ורגש השווי לא הכה שרשים עמוקים כל כך. אם נסיף על זה, שברורות האחרונים לפני הנלות עלתה ההתבוללות למדרגה גבוהה גם באספמיה וגם בפורטיוגאל, ואם נסיף עוד את הדור המיוחד של אנשים, שתרבותם החיצונית היתה כוף סוף אספמית, או נבין, שכשבא מועד לאבר זה שלהניף הלאומי להתנגלגל מארץ לארץ אי-אפשר היה, שהאבר הזה בתכונותיו העצמיות, המבדילות בינו ובין שאר אברי האומה, יתחבר עמהם, הלשון, המנהגים, הנימוסים, נטיות-הטעם וכיוצא בזה כבר הקימו אז מחיצה גדולה בין שני חלקי-האומה, רק תלמיד-החכמים יכלו עוד להתקרב אל ה„אשכנזים“, אבל המון-העם כבר לא יכול היה להתחבר, והמון-העם בין ה„ספרדים“ היר רב מאד, לפיכך, כשנתמעטו תלמידי-החכמים, נשארו ההמונים כמעט בלי נקודות-מגע, המסורת, שהיתה צריכה לקרבם, הרחיקתם, מפני שגם שניי המנהגים והנוסחאות נעשו מסורת. כל אותי האיריאל של התלמידים; שווי חיי היהודי בכל מקום, הלכה אחת-וכנסת-ישראל, נשאר איריאל, לא פורח באויר, אלא מתפוצץ לרסיסים של איריאלים הרבה.

ושוב אתה רואה את המונאיקה היהודית, אבל אין זה החושן של הכהן-הגדול עם אבני-המלואים השונות, המזווגות בצבעיהן ובברקיהן ונעשות סוף סוף להארמיניה-אחת, אלא גל של אבנים, גל של חוקים, שכבר הספיקו להתפלג ולהתפצל לפרטיהם, יש רק גלימה רחבה, שהיא תלויה עליהן למעלה ומקפת איתן-הדת, אבל גם לדת אין מצטרפים. לכאורה, זוהי רק שטית קטנה: בבית-הכנסת של הספרדים באמשטרדם רשאי ה„אשכנזי“ לעמיד רק מחיצ לשורות של הספסלים; אבל דבר זה הוא „אופיי“ ומסמן את מדרגת החורבן והפרוד ואת סופו של האיריאל התלמודי עד „כנסת ישראל“, שירות-הספסלים האלו והיהודים ה„אשכנזים“, שאין מניחים אותם להכנס לתוך השורות הללו, הן הסימבוליקה לתאור השבטים של עכשיו...

כי יש טפוסים וצורות ימדרגות-תרבות ומפלגות וסניפים שונים באומתנו המפוזרת, שהיתה גם בעיקרה מרובת-טפוסים ושנתפצלה עוד יותר לרגל הפזור וההשפעות הזרות-בזה אין רע. אבל, אם לא יהיה דבר, שירכו ויצמצם את כל אלה בתוך צורה כוללת לאומית אחת, או גם הדת לא תאחדנו, היא רצתה

לאחרנו—ולא יכלה לבדה מפני עדגלית חוקה כמנה.
בבית־הכנסת הספרדי שבאמשטרדם שאלתי את החזן, אם מתפללים בימי
החול בצבור :

—לא תמיד יש מנין—השיבני.
—אבל הלא יש תמיד אורחים באים לראות את ביה"הכנסת—הוספתי לשאול.
—כן—השיבני—אבל אין אלה "משלנו".
והדבר הזה לא חדש הוא, בעלי־הדת, אפילו האדוקים שבהם, יודעים
זאת, ומעולם לא התרגשו על זה. יש, לפי זה, כבר דתות אחדות, כמו שיש
"סדורים" אחרים. עוד מעט—וסדור חדש יתקבל בבאָרן, ואחר־כך יתקבל
"סדור" מיוחד בואַקסן, והיכלות עם עונבים והיכלות בלי עונבים, ואפילו
בת־עולם נפרדים.

וכשאימרים לנו "בני דת משה"—אנו רשאים לשאול: איזה משה? משה
"ספרדי", משה "אשכנזי", משה של עונב, או בלי עונב? אחדות דתית זו, שבה
אני מהפארים, אינה אלא דמיון, ואין כל ספק, שהבנין יתמיטט ויתפורר
יותר ויותר, אם לא נוסף על החבורים שמכבר ההולכים ומתַנַּנִּים—חבור חדש
לאומי, כולל, מקיף, לא מבטל את השניים, אלא מבליעם בסך־הכל של
הרמוניה אחת.

נ. סוקולוב.

מוזמן התלמוד.

(בקורת).

את צאת ספר אחר, שהיא יקר ונכבד בעיני, מודיע אני בזה ברבים *). מר יודילביץ ראה והבין, שנשתקעו בתלמוד תלי-תלים של ידיעות שונות, שיש בהן חפץ לכל דורש-קדמוניות, ועל דעתו עלה לתת לנו ציורים חשובים ונהדרים מחיי אבותינו בדורות התלמוד. ראשית מעשהו היתה – לתאר לנו את טיב העיר נהרדעא ואת כל הענינים הנוגעים אליה, או-לפי דבריו-לתת השקפה כללית ממצב ארמתה ותכונתה, עסקי יושביה ומסחריהם; חיי הנכרים; עסקי היהודים ומסחריהם, חייהם ומנהגיהם; מצב ביהכ"ג וביהמ"ד; מצב הקהלה; ראשי העיר; על אודות הב"ד; חיי ראש הגולה ודברי ימי העיר; ובתור הוספה-על אודות ישיבתה. ועל הספר נתוספו הערות יקרות מאת החכם ד"ר הרבבי.

אך תוכן הספר עוד לא נסמן בזה כל צרכו, כי ספרו של מר יודילביץ כולל עוד דברים רבים כאלה ובלה. בירו עלה לאסוף ולקבץ את כל הידיעות הבאות בתלמוד בענין נהרדעא, ואותן הרצה בסדר נכון וברוח-מדע לפי אמתות הדרישה והחקירה הצריכה בארכיאולוגיא, ציין ורשם מה שנצרך והסיר הלאה את המיותר, ובפרט לא נשתקע בים הפלפול, וגדולה לי מדה זו ביהודי תורני מרוסיה כמוהו. גם פוון את סגנונו, שהוא על טהרת לשון המקרא, ויש מקומות בחבורו, שבהם הוא משתמש כמעט בלשון פיוטי כבמליצה לעורר לב השומעים על יקר החקירה המוטלת עליו. ובמקצוע זה יש לי אמנם להנכח עם המחבר, כי מצאתי, שהוא משורר שירים וחורו חרוזים, למשל: „לכל אחד היתה החרב גאיתו (1), ועץ ואבן ראש מחשבתו, שאליהם שפך שיח תפלתו“ (עמ' 58). ועוד: „השכיל ללמוד דעת ולבחור בטוב, לכל אשר מדריכיו אמרו טוב“ (שם). – ימה ראה על ככה לדבר במליצה בספר על עניני-מדע? וקרוב לזה הוא מה שהשתמש במקראות על פי מובנם באגדה, למשל, מה שכתב הרבה פעמים „פרש את השמלה“, כלומר, באר היטב ונכון, וכן לא יעשה.

מקירו הראשי של מחברנו הוא, כמובן, התלמוד, התלמוד מראש עד סוף, ובשרה זה הוא רב ושליש מאין כמיהו וממנו לא יפנה לא על ימין ולא על שמאל, עד שאף בחלקי ספרותנו האחרים, התרגום והמרדש, אין עיניו סוקרות למדי, כמו שנכח מהערותיו של מר הרבבי, ואין צריך לומר, שספרים אחרים בלשונות העמים נעלמו ממנו מכל וכל. ולעומת החסרון הזה מציין מחברנו את הספר „ארץ הודו“ (למשל, עמ' 8 בהערה 2) כדי להראות דוגמא ושווי של הלך-רוח בין בבל

* ט. ד. יודילביץ, חיי היהודים בזמן התלמוד; ספר נהרדעא, ווילנא תרס"ו.

ובין הודו, וזה קרה לו מחמת המקרה, שהספר ההוא נמרגם ללשון עברית, ובאה אם כן הסבה החיצונית לשנות את תוכן הדבר... ואף על פי שהתנצל מחברנו על העדר ספרי המדע, מכל מקום לא יצא ידי חובת יגיעה בפנה זו, ואיך לא העלה על דעתו את התועלת, שהיה יכול להוציא מספרי התלמוד והמחקר, כגון ספרי גיאוגרפיה של מאריטוריטר, ספרי היסטוריה של יוסטי ונלדיקיז ולא רק לא חקר המחבר בספרי חכמי העמים, אלא אף לא חש לדעת מה ידברו בענייני חוקרים יהודים, כגון "פירסט", "קולטור-אינד ליטטעראטורנעשיכטע דער יודען אין אױען"; א. ברלינר, "ביטראגע צור געאגראפיע אונד עטהענאגראפיע באבילאניענס"; באכר, "אגדה דער באבילאנישען אמוראערן; ואני הכיחב חברתי את המאמר הנדול, "בבל" באנציקלופדיא היהודית האמריקנית; ושלמה פונק מדבר בחבור מיוחד וגם במאמר, שהוא הולך ונדרס ב, מונאטשטריפט, בעצם ענינו של מר יודילביץ, - ואת כל אלה לא ראה ולא ידע. אבל יותר מזה אנו מתאוננים, שאף בספרים המחוברים בלשון עברית לא השתמש, ואוכיר את "דור דור ודורשיו" של א"ה ווייס, ודורות הראשונים של "הלוי, וזה האחרון חוה דעתו, שמה שנוצר הרבה פעמים בתלמוד, כבל" סתם הכוונה על בנדר, ואם מחברנו סובר, שהכוונה על נהרדעא, - ולפי דעתי אני הוא האמת, - הלא על כל פנים היתה חובתו לדעת ולהזכיר סברה זו של הלוי, ואם יוכל - גם לסתור דעת זולתו.

התמהמהתי בתאור חסרון זו לא כדי לקרוא תגר על המחבר - כי עוד הפעם אני אימר, שמלאכתו רצויה לי מאד - אלא מפני שברצוני להיות לו לעזר מעט, כדי שיכתוב את שאר ספריו במקצוע זה ביתר שלמות וביתר שכלול. ובכלל צריך כל מופר ומופר להשיב אל לבו, כי לא הוא ראשון נברא ולא הוא היחיד, שהופקד לעבוד בשדה-מחקר, אלא בוראי קדמוהו אחרים, ולא יחשוב שדהו לניר, אשר לא קפד ולא נזרע מעולם, שהרי שדה כזו בימינו אלה, כשפרצה הספרות מכל עברים, אינה במציאות כלל. ראי למר יודילביץ לשים לבו לזה, ואז לא יקרב אל המלאכה קודם שידע מה עשו אחרים ומה נשאר לו לעשות. בתור מודיע פשוט טוב לי להזהיר על כללים כאלה מלייר אל עומק פרטי הדברים, שאמנם גם שם היו לי דין ודברים עמו, אבל אין אני רואה בזה יתרון, אם אפרוט לו טעיות אחדות או אכריע ספקותיו באחת מסברותי.

אך גם בנוגע למקורו הראשי והיחיד, התלמוד, מוכרח אני להעיר, שלא בעין בקורת ראהו ואף נודמנו לי נוסחאות משובשות. מחברנו מסתמך, למשל, על האמור (בסנהדרין, צ"ז ע"ב), "ובין גינזי פרס מצאתיה" (דף v בהקדמה, ועיין דף 64, הערה ה' ועוד). בעוד שמלת "פרס" נתהווה ע"י הצנזורה והעיקר היא רומי, כמו שנדפס עתה בשם ויילנא, היצאת ראש, ומדובר בזה ב, דקדוקי-סופרים (כמדומה לי, שלא ראה מחברנו את הספר "ריס" אלא בסוף חבורו, ואולי העירוהו אחרים על ספר זה); ואורה על טעויות, שגם אני זה חמש שנים הבאתי את המאמר ההוא לענין בבל (בהאנציקלופדיא, כרך II, דף 405, עמוד ב') והוא טעות. קרוב לזה הוא מה שטעה ואמר, שארמים, אנשי ארץ ארם על יושבי נהרדעא יחשבו (עמ' 3), בעוד שהאמת היא, שהלשון הזו בשים מורה על גויים סתם

(עין עין, ע' ע"א). כנראה, שם לו מחברנו לחוק-ועל היסוד הזה בנה את בנינו-שאם נמצא בתלמוד אמורא אחד בן נהרדעא והוא מודיע איזו ידיעה, מתיחסת ידיעה זו אל נהרדעא ולא אל מקום אחר; אבל מיאמין לו את הדבר הזה?- בדיעת הלשונות אין כחו של מחבוינו גדול וזהו הטעם, שאף במקומות המועטים, שרצה לתת בהם פירוש המלות, לא הצליח ברובם ולמשל, בפירוש "ספסיר", עמ' 12, הערה 1), ואשריו שחדל מפירושים כאלה. בכתבו, בידי פרס היתה ארץ סוריה לנחלה (עמ' 66) היה לו להודיע לאיזה זמן פיון, כי בצורה זו אין טעם להמאמר ולפי ידיעתי מעולם לא נתחברה סוריא לפרס, אלא מדינה אחת ממנה, מדינה מיסופוטמיה.

ובכן אסיים ואומר: חבורו של מר יודי לב יץ למועיל הוא מאד, כי כעל שולחן ערוך הציע לפנינו את כל הידיעות, שהגיעו אלינו בענין נהרדעא בתלמוד, וכל איהב-ספרותנו וכל דורש-מדע ירצה ויבקש, שעוד יחבר במקצוע זה מחברות אחרות, אבל לא ימאס מללמוד ומלחפש בספרי העמים, ואף אם הם בלשונות אחרות, וגם יתנהג בדברי-מדע כאלה בבקורת הנחוצה, ואז בטוח אני, שציוריו מחיי היהודים בדורות התלמוד יעשו רושם ויגדילו ויאדירו את מעלת התלמוד בעיני החוקרים.

ווינא.

שמואל קרוים.

השקפה עברית.

XX (*).

מצב לא־נעים. הקונגרס הציוני השמיני. שני חסרונותיו העיקריים. פרעות ביהודי־מארוקו. ההתערבות מבחוץ וההשתתפות מבפנים. הבחירות להדומה השלישית. פוחת והולך. הבחירות באודיסא. מהו חסרון יותר גדול: המרה או ציוניות? בדומה השלישית. השותקים והמשתתקים. חוות קשה. החיים הרוחניים. המשבר בספרות העברית. המעוררי. פרחנובל. המשבר בספרות הרונית. השוערים למורים עבריים. השוערים לחכמת המזרח. השיבה בלירא. השיבה הגדולה באודיסא. חדשות מארץ־ישראל. העומר והפועל הצעיר. אספת מורי ארץ־ישראל. המושבה בארץ־עקב. וננוויל ומדבר צחר א. האספה השנייה של אנודת יהודיא שכנו. מחאה נגד גול־משפט. מחאה נגד נתינת יתרון למומרים. מעברות לחירות. ייעקב לא מת.

כל ראש לחלי וכל לבב דוי; מכף רגל ועד ראש אין בו מתום: פצע וחבורה ומכה טריה, לא זורן ולא חיבשו ולא רָבְכָה בשמן... זהו מצב ישראל בימים האחרונים. ול"השקף" על מצב כזה לא נעים הוא ביותר.

כששה חדשים עברו מיום שכתבתי את "השקפתי" האחרונה—ואיוו "השקפה לטובה" אפשר לי להשקיף עתה על חצי־השנה שעבר? הקונגרס הציוני השמיני הוא המאורע החשוב היחיד בחיי עמנו—ואף הוא עבר בלי שהשאר רושם נקר מחוץ למפלגה הציונית מפני שלא הובלטו בו נגודים פרינציפאליים גדולים, שיהיו נחתכים באופן מוחלט ומסוים שאין אחריהם כלום על פי דרישותיו של הרוב, המכיר בצדקת השקפותיו ומנין עליהן בכל כחו, וגם—מפני שהציוניות של קונגרס זה, למרות מה שרובו (הציוניים הרוסים והאויסטריות) היה ממעדי עבודת־ההזהרה בציוניות, לא התרוממה עד לירי גובה יהודי־כללי, כלומר, לא ראתה זכות־קיום לעצמה וסבה הכרחית למציאותה במאורעות היוצאים מן הכלל, שאירעו לאומתנו בשתי השנים האחרונות).

בעצם ימי־הקונגרס נעשו הריגות וטביחות נוראות ביהודי־מארוקו לרגל התקשרותו של מוסיא פאר על השולטן המארוקוני עבד־אל־עזיז. סבלו הנוצרים בני־הנכר במארוקו וסבלו יהודי־מארוקו, תושבי הארץ במשך ארבע מאות שנה, אף עמהם. לעזרת הנוצרים בני־הנכר

(*) עיין "השלח" הכרכים הקודמים.

1) עיין "הקונגרס הציוני השמיני" לד"ר יוסף קלוזנר, למעלה, חוברת ב', עמ'

באו ממלכותיהם. ולעזרת־היהודים – חברת כ"ח, שערכה כתב־בקשה לפישון, שר־החיצון בצרפת, וזה יצא ידי חובת „הומאניות“ באיוו הודעה להקניסיל הצרפתי במאנגיר ובאיוו תשובה מנומסת לחברת כ"ח – וההרניות והפרעות ביהודי־מארוקו אינן פוסקות גם עתה. – ומה שאולי אינו פחות נורא מן הפרעות: יהודי־רוסיה ויהודי שאר ארצות, שקודם היו כל־כך משתתפים בצרות אחיהם הרחוקים, הפעם כמעט שלא הרגישו כלל בצרת יהודי־מארוקו, ואפילו הקונגרס הציוני לא הזכיר צרה זו אלא כלאחר־יד, – כאילו כבר נעשתה האימה הישראלית אברים אברים ושוב אין ישראל גוי אחר בארץ... כל חלק מחלקי אומתנו טרוד ומטורד בצרותיו שלו ואין דעתו פנויה לצרות של אחרים, ואף האורגאניזאציות הישראליות הכלליות כחברת כ"ח וההסתדרות הציונית אינן עוסקות בעניני כלל־ישראל אלא כדי לצאת ידי חובתן...

ויהודי־רוסיה בכלל והציוניים הרוסיים בפרט טרודים ומטורדים היו: הבחירות להדומה הרוסית השלישית התחילו מיד אחרי הקונגרס השמיני, שציריו הרוסיים אשרו וקיימו בקונפירנציה הרביעית שלהם את הפרוגראמה ההלסינגפורמית.

כבר ראינו ב„השקפתנו“ הקודמת (1), כי יהודי־רוסיה בכלל והציוניים שביניהם בפרט נשארו אופטימיסטים גמורים: למרות המכה הרבה, שהוכו בימי הבחירות להדומה השניה, קיוו והאמינו, כי להדומה השלישית יִגְנְסו ציריהם במספר יותר גדול, אנו לא היינו מקיים לכך ולא היינו מאמינים בכך, ולצערנו הגדול צדקנו גם הפעם, בדומה הראשונה היו לנו י"ב צירים, בדומה השניה – ארבעה ובדומה השלישית יש לנו רק שנים, פוחת והולך... אך מספר־הצירים המועט עדיין אינו מעציב באותה מדה, שמעציבים ועולבים אותנו הטכסיסים של מלחמת־הבחירות בין מפלגותינו והיחס של רוב הבוחרים מישראל אל הקאנדידאטים הישראליים והבלתי־ישראליים.

אָמור אמרנו, שאחרי כל הנעשה בבחירות להדומה השניה ובדומה השניה עצמה ביחס לבחירת צירים ישראליים ולתעזרת שאלת־היהודים יכירו אחינו ויִדְעו, שאם יש אפילו צל של תקוה להתעוררות שאלתנו בדומה, יש תקוה כזו רק מצירים יהודים או, לכל היותר, מצירים נוצריים, שהבטיחו בפירוש לעורר את שאלת־היהודים בדומה, ובכך הקריטיריון האחד לַחַת־דעתו של יהודי בעד ציר זה או אחר היתה צריכה להיות רק התקוה, שיש לנו ממנו בדומה, ולא ה„פרוגריסיביות“ או הפרסום שלו, אבל מעות היתה בדינו, כשיצא מי שהיה שר־ההשכלה מולסווי במאמרים ובדרשות שונות ע"ד שאלות־היהודים, שבהם אמר בפירוש, שהאנטישמיות מצויה בכל שדרות החברה הרוסית, אף בין המתקדמים והראדיקאליים, ושפתרון שאלת־היהודים הוא ענין חשוב לשעצמו והוא קודם להשגת „מיני־החירות“ השונים מפני שכל חוק ליבראלי מתנגש קודם־כל בשאלת־היהודים ומסבה זו אינו יכול להתגשם, – לא מצאו היהודים לנחיץ לתמוך בקאנדידאטורה של האיש הזה, שהבטיח בפירוש לעורר בדומה את שאלת־היהודים בהקדם האפשרי; אדרבה,

כשעשה, ועד המשיגים, אנקיסה' בין יהודי פטרבורג, בעד מי נכונים הם לחיות את דעותיהם, היו בעד טולסטוי רק מעטים מן המעטים, ואפילו הכהן פטרוב קבל דעות של יהודים הרבה הרבה יותר ממנו...

ועד כמה שאפו היהודים לבחור דוקא בן-עמם (כמו שעשו כל שאר עמי-רוסיה, שלהם אפשר באמת לסמוך גם על מי שאינו בן-עמם)—ראינו ביחוד— באוריסא.

בעיר זו, המלומדת ב"מכות" (פשוטן כמשמען) יותר מכל ערי רוסיה, אפשר היה לקוות, שיתאחדו היהודים, שהרבו כל-כך לסבול מצוריהם, מסביב לציר יהודי, ואילו היתה יוצאת התאחדות זו לפועל, היה אפשר לבחור כאן בקוריה השני ביהודי כמו שהיה אפשר לבחור בקוריה הראשונה במומר, בודאי וזכרים עוד הקוראים, כמה התמרמר פֶּרְנָאמֶנט—ועמו יחד רוב יהודי-אוריסא—על שהעיו אוסישקין להתנגד לבחירתו להדומה השניה מפני שבגר בעמו. ב"התמרמרות עדינה" השיב פרנאמנט על זה, שהוא יהודי ואינו בוגד, שהרי המיד את דתו אך לשם אשה; והתירוץ הזה נחשב למספיק, ואוישישקין כמעט שנחשב ל"עוכר ישראל". עתה אני קוראים ב"מודיע" הרשמי של הדומה השניה, שבשעה ששני ההקנים המומרים רשמו את עצמם בתור יהודים על פי לאומיותם ופראבוס=לאביום על פי דתם, רשם פרנאמנט את עצמו בתור "רוסי" גם על פי לאומיותו... יהודי-אוריסא לא ירעו זאת מראש, כמובן; אבל מוכטחני, שדבר זה לא יהיה חסרון בעיניהם אף אם נזכה איה' לבחירות רביעיות ושגם אז יבחר פרנאמנט, "הרוסי על פי לאומיותו" על ידי יהודים... לא כן אם הקאנדידאט אינו יהודי מומר, אלא ציוני; זה חסרון נורא, שאין לכפר ע"יו אפילו בכשרון ספרותי וכשרון של דברן מצוין. מר ו'אבוטינסקי נתן בכשרונות הללו, אבל יהודי הוא, ולא יהודי מומר, אלא—יהודי ציוני; ובכן כדאי ליהודים לחוות דעותיהם אפילו בעד איזה ניקולסקי ואיזה בוגומולץ, שאינם מצטיינים בשום מעלות יתרות, ובלבד שלא יבחר היהודי הציוני... כי הבוחרים הנוצרים באוריסא לא חוו אפילו דעה אחת בעד יהודי—זהו דבר מובן מאליו; כי שלשת אלפים הדעות, שהיו לראש, אנגדת העם הרוסי באוריסא, הגראף קונובניצין, הן שמונים אחוזים מטאה מכל הדעות הרוסיות שבאוריסא—זהו דבר נראה לעינים, אבל גם זה ברור, שבשעה שהרוסים חלקו את דעותיהם רק בין הקאנדידאטים הרוסיים בלבד, באופן שהרוב המכריע של הדעות הללו נפלו בחלקו של שחור שבשחורים, חלקו היהודים את דעתם בין יהודי אחד ובין שני רוסים פרוגרסיביים, באופן שהרוב המכריע של הדעות הללו נפל לא בחלקו של יהודי...

לא על שלא נבחר ו'אבוטינסקי בתור פרטאנו מדברים כאן (אפשר שו'אבוטינסקי צעיר הוא עדיין יותר מדאי מלהיות נבחר=המפלגה, בעוד ששני הצירים היהודיים, היושבים בדומה השלישית, אינם אלא סתם נבחרים); אין שום ספק בדבר, שאף יהודי אחר במקומו לא היה נבחר על ידי יהודי-אוריסא, כי למה להם ציר יהודי דוקא, אם בטוחים הם, שה"יסודות המתקרמים של העם הרוסי יגינו עליהם וילחמו על זכויותיהם?

ועד כמה יש לבטחון זה על מה שיסמוך כבר ראינו ב"שיבות הדומה השלישית" לא אחת ושתיים, אף בדומה השניה, שהיו בה יסודות אופוזיציו-

ניים הרבה, לא הזכיר ראש-המיניסטרים סטוליצין בדיקלארציה של הממשלה את היהודים; וכן עשה, כמובן, גם בדיקלארציה, שקרא בדומה השלישית. על שתיקה זו של ראש-המיניסטרים הרי לא היו צריכים שני צירינו היושבים בדומה לעבור בשתיקה; אבל הם החליטו למסור את ההגנה על עמם ל,הרוסי על פי לאומיותו"–לפרגאמנט, ואולם גם זה שתק והצירוס מוצאים לו התנצלות במה שדבר עשרה רגעים; אבל למה הספיק לומר בעשרת הרגעים הללו כל מה שהיה יכול לומר במקומו כל קידי אחר? אין זאת אלא מפני שעניני-היהודים סובלים דחוי, אין דבר! ישראל יכול להתמתן.

ומה שחשב פרנאמנט ה,רוסי" בסמני-הבאה, חשב, כנראה, גם הרוסי בלי סמני-הבאה רודיטשוב, בדרשה נלהבת יצא דברן מצוין זה נגד הדיקלארציה ובעד הפולנים, שנתמעטו זכויותיהם לא במשפט,–דרשה, שהיתה מלאה אש-הרגש באותה מדה, שהביאה את דורשה לידי בטוי קשה נגד סטוליצין וגרמה להוציא את רודיטשוב מן הדומה למי ישיבות. אבל אותו רודיטשוב לא אָבַד אפילו מלה אחת על גזל-משפטו של עם ישראל, שלא נראה ולא נשמע כמוהו בכל העמים, אין דבר! ישראל יכול להתמתן, כך חושבים, כנראה, גם הסידים, כי גם בדיקלארציה החדשה שלהם שכחו את היהודים...

פרנאמנט ורודיטשוב שתקו. הציר היהודי ניסילוביטש והציר הסיד היידארוב לא רצו לשותק–ונשתתקו בעל-כרחם, כי עשרות קולות של שחורים הרמוזו נגדם–ובערם לא הרים את קולו אף אחד... לא קשה לשער, כמה גדולה היא התקיה, שיש ליהודים מן הדומה השלישית, אומרים, שגם להרוסים אין תקוה ממנה; אבל טעות היא זו. הרבה לא תתן דומה ימנית זו להרוסים, אבל תתן מעט–ואולי גם יותר ממעט–גם לאכרים הרוסיים, גם להעירונים ואפילו להפועלים משלהם, רק היהודים לא יקבלו כלום, כי אפילו הפרוג–ריסיטים המועטים, שאינם שוואי-ישראל⁽¹⁾, יראים עתה ממש לפצות פה לטובת-היהודים–כל-כך גדולה השנאה אלינו מצד הרוב המכריע של הדומה השלישית.

ואם מן החיים המדיניים והחיצוניים של עמנו נפנה אל החיים הרוחניים והפנימיים שלו, גם כן לא נמצא נחת, טבעי הוא הדבר, שכשהחיים המעשיים מתקלקלים מפנה העם את לבו אל חייו הרוחניים–אל ספרותו וחכמתו. לצערנו, לעת-עתה אין הדבר כן בעמנו, לכל הפחות בכל הנוגע להספרות, שני עתונים יומיים ושני ירחונים היו לנו בעברית–ונפסקו העתון האחד (הקולי)

(1) כאלו יש לא רק בין קידי וסיד, אלא גם בין האוקטובריסטים (אמנם במספר מצומצם מאד), והיום אל ישראל מצדם של קאפוסטין ומיינדורף, למשל, אינו גרוע מזה של מיליוקוב, ולחנם התנפל אחד מסופרי הזמן (גליון 54) על "אחד העם", ש"עשה תעמולה (!) להתאחדות (!) היהודים עם האוקטובריסטים". מעולם לא הטיף "אחד העם" להתאחדות עם האוקטובריסטים, אלא דרש, שהקריטריון היחיד שלנו בבחירות יהיה יחוסו של הקאנדידאט לשאלת היהודים; ואם אוקטובריסט בקאפוסטין או מיינדורף יבטיח, שידרוש בעד היהודים שוויוניות גמורה, יש ליהודים לבחור בו, אף על פי ש"האוקטובריות" בתור שיטה מדינית אינה פרוגרסיבית כל-ערכה ואינה לפי רוחנו, ומי יודע, כמה היינו מרויחים עתה אילו היינו עושים כעצתו של "אחד העם" ולא היינו מתמכרים להק"דיים בלי שום תנאי...

והירחין האחר (המערור ר'), ונשארו לנו רק שני בנים יחידים--עתון יומי אחד וירחון אחד - וזוהי עתה כמעט הספרות העברית כולה... על הפסק „הקול” יש רק להצטער באותה מדה, שהיה עוד גליון אחד יוצא בעברית, אבל מצד תכנון, שה„ראריקאליות” של „הזמן” היתה רוכבת בו על גבי האורתודוכסיות המשוונה של „הפלס”, ומצד ערכו הספרותי, שהיה לא הרבה יותר מאפס, אין הוא כדאי להוריד דמעות עליו. לא כן „המעורר”. מה שנפסק טבעי הוא בעינינו: הוא נוסד בלי שום בסיס חמרי ואף בלי בסיס רוחני, כי סוף סוף כל מה שנדפס בו לא בא לידי עורכו אלא במקרה, ואף עורך במיבן העצמי של מלה זו לא היה לו. אבל צער גדול הוא לראות פרח נובל, אף על פי שיודע עתה, שסיפו לנבול. ופרח נאה היה „המערור ר’”. הוא צץ בשעת חירום וצעיר-הדור הרטיבו אותו בבכיותיהם ו-בנשיקותיהם, הוא לא עסק בשאלות המעשיות החשובות, שהולידו הימים האחרונים בשנוייהם הכבירים; הוא לא עסק לא במדע ולא בחכמת-ישראל ולא השאיר דברים קיימים לזרורות אף בשדה הספרות-היפה (אולי חוץ מספורו ודראמתו של בן-נר). אבל בו הורגשה אותה התסיסה העצומה, שאינה נותנת מנוחה למבחר צעירינו, ואילו היה מאריך ימים אפשר שהיה מתנפש בו איזה דבר, שכל היודע את סוד היצירה הרוחנית היה יכול לראותו מתרקם בחשאי בשירי-ההשתפכות ומאמרי-ההתרגשות של כמה מסופריו, ואולם הוא מת מיתה חמופה, ומה שגרוע מזה-מיתה מנוולת, לא היה מן הצורך להכריז „לעשרות חותמי המעורר”, שהוא פוסק לצאת „מחסור חומר ספרותי”, ולעקוץ עקיצות את צונו העלובה ואת קוראינו וסופרינו, אבל-אין אדם נתפס על צערו.

ואף בספרות ה„זרנונית” גדול המשבר, זו „לשון-ההמון”, זו „השפה המדוברת”, שקוראיה הם רבבות אלפים ושכל המוציא עתון בה מיד הוא מתעשר, אובדת יום יום את האורגאנים, שהיו יוצאים בה „בימי הרעש”. כל העתונים הפרולטאריים הזרנוניים ברוסיה פסקו לצאת, ולא רק בנזרת האד-מיניסטרציה (נגד זה יש תחבולה), אלא, פשוט, מחוסר חותמים, ואף העתונים הבלתי-מפלגתיים הולכים וחסרים, עד שעמדו כבר רק על שנים, אם לא נחשוב את ה„טאגבלאטט” היוארישאי, שהוא יותר „עלה” מעתון. והיכן היא הגאווה, שנתנאו הזרנוניסטים על הכותבים עברית? ומה חן התרועות הגדולות, שהריעו לכביד „כל-יכלתו” של הזרנון ויתרונו על הלשון העברית בכל הנוגע לרובי המחזיקים בזה הלואי שאמעה; אף הצלחתם של ה„מפורסמים” וה„גדולים”, שקמו פתאום להזרנון בשנים האחרונות ושעליהם מתפצצים עתה בכל החציצרות הרוסיות, לא תאריך הרבה ממה שארכה „הצלחתה” של העתונות הזרנונית מכל המינים...

קרני-אור אחדות במחשכי חיינו הם המוסרים החדשים להרמת החנוך הישראלי והפצת חכמת-ישראל וספרותו, שניסדו בימים האחרונים. כאלו הם: ה„שעורים למורים עבריים”, ה„שעורים לחכמת-המזרח”, ה„ישיבה הגדולה” באודיסא וה„ישיבה” בלידא. ה„שעורים למורים עבריים”, שהתחילו להקרא בהוראדנא, תעודה גדולה וחשובה מאד: להבין פדגוגים עבריים, שחסרונם מורגש כל-כך בתוכנו. אם לא ימלאו את תעודתם זו, יהא האשם לא בתלמידים, אלא כמה שעדיין אין ברוסיה פרופיסורים

הגונים בשביל שעורים עליונים כאלו. מה שנוגע ל"השיבה" של הרב ריינס בלירא, שרק זה לא כבר נתאשר ספר-תקנותיה ע"י הממשלה, אין היא, כפי הנראה, אלא הישיבה הישנה בכל מגרעותיה בצירוף מעט עברית ומעט רוסי, כדי לצאת ירי חובת, "רוח הזמן". ה"שעורים לחכמת-המורח" וה"ישיבה הגדולה" באידיש נועדו שניהם להכנת רבנים ומורים וחכמים בישראל, ובכלל-להפצת חכמת-ישראל בתוך הדור הצעיר, וכפי שנראה לנו, הם באי-כחם של שני בתים לחכמת-ישראל משני טפוסים שונים: ה"שעורים לחכמת-המורח" הם אותם בתי-המדרש-לרבנים שבכל ארצות-המערב, שבהם משתלמים בחכמת-ישראל צעירים, שכבר "מלאו כרסם" בחכמות חיצוניות, ו"הישיבה" שבאידיש היא בית-המדרש-לרבנים מטפוס חדש, שהוא שינה מאיתם שבארצות-המערב באותה מדה, שחינו הרוחניים שונים מחיי אחינו במערב אירופה וחונכנו שונה מחונכם; בו ישתלמו בחכמות חיצוניות ובחכמת-ישראל צעירים, שכבר "מלאו כרסם" בש"ס ופוסקים, ושני הבתים הללו נצרכים ליהודי רוסיא כאחד. יש בין צעירינו חניכי גימנסיות ואוניברסיטאות, שהם קרובים ברוחם לבית-המדרש שבפטרבורג, ויש בין צעירינו בחורי-ישיבות וחניכי-בתי-המדרש, שהם קרובים ברוחם לבית-המדרש שבאידיש, ומיתן ויעמדו שניהם על מרומם תעודתם ויפעלו כאחד, שלא תשתכח תורה מישראל.

אל הדברים המשמחים הללו יש לצרף גם את החדשות המשמחות, שנעשו בארץ-ישראל. "העומר", שיצאה החוברת השניה שלו, הפועל הצעיר, שמן החוברת השלישית שלו ואילך לא עוד הוא נעתק באופן הקטגוראפי, אלא יוצא נדפס, מעירים על תנועה ספרותית ידועה והם יהיו לנו לחצי-נחמה על ירירת ספרותנו ברוסיה. אספת-המורים הארצי-ישראלים, שהיתה בחודש אלול, הוכיחה, שמעט מעט מסתדר בארץ-ישראל החנוך העברי, באופן שיש תקוה חזקה, שהדור הצעיר יהיה כולו שלנו, והמושבה החדשה, באר-שלם או באר-עקב, שנוסדה בסיוע הועד האידישאי בשביל יהודים הרריים ופועלים יהודים מרוסיה, היא רמז לקבוצת-גליות ואות ומופת, שהעבודה הרוחנית באי-הולכת שצובת-זרוע עם עבירה מעשית. * ובעוד שראש הארציים, ישראל זנגוויל, הגיע בחפוש, "טיריטוריה" עד מארקו ועד מדבר צהרא (עיין דרשתו האחרונה במאגנטשסטדט), באופן שליציני-הדור קורין לו בשם "זאק ליבורי השני", אנו עומדים מעט מעט על הקרקע באותה "טיריטוריה", שאותה משאיר זנגוויל, "לאחרונה", אם כל שאר הטיריטוריות לא תצלחנה בשום אופן...

השקפתנו לא תהא שלמה, אם לא נוכיר עוד מאורע חשוב בחיי היהודים, שגם בו יש למצוא חצי-נחמה בימים הרעים האלה.

בי"ב וייג לאוקטובר (ח"ח) נתאספה בפראנקפורט ע"נ מיין האספה השניה של "אגודת יהודי-אשכנז", שהשתתפו בה לערך 400 איש, וביניהם גם ארבעה צירי ועדי-המדינות שבאשכנז, ששה פרופסורים (ביניהם הרמאן כהן ממאברג) וכמה מחשובי היהודים באשכנז ומטובי הציונים, ובאספה זו נשמעה זו הפעם השניה המחאה העצומה נגד גזל-משפטם של יהודי אשכנז, שאינם מקבלים שום התמנות בממלכה מפני שהם יהודים ושרתם עומדת במדרגה נמוכה משאר כל הדתות, ולא רק נגד גזל-משפטם שלהם מחו יהודי

אשכנז, אלא אף גזל-משפטים של יהודי-רוסיה, שמגרשים אותם מאשכנז בלי שום סבה נכונה ואין נותנים להם להתאגד (נאטוריאליזציה) ורק מפני שהם יהודים. ואף נגד צול זה מחו הנאספים, שהמומרים מישראל מתפזרים על פני היהודים בכל הנוגע להתמנות רשמית, - מה שגרם לקלקול-המדות ולעוות-האופי והפסדת-האישיות, נגד הרבר האחרון והתקומם ביחוד הפילוסוף הישית הרמאן כהן, ממארכו, שדרש על הענין הזה בחום-עלומים. אמנם, יחד עם זה מצא לנחוץ להסיח דברים קשים כלפי הציוניות, שאינה מודה ב,תעודת-היהדות ושמעמדת את הגזע וההיסטוריה למעלה מן האמונה והמוסר; אבל מי שמעמיד את היהדות על מדרגה גבוהה כזו בכל הנוגע לתורת-מוסרה וליצירותה הרוחניות עובר כבר לטובת הציוניות שלא מדעתו ושל אברצונו. אמנם, כל המחאות נגד גזל-המשפט של יהודי-אשכנז נתלזו בטענות, שהעול הגעשה ליהודים אין מן הראוי לעשותי מפני שהוא מזיק להממלכה, והמחאות נגד גזל-המשפט של יהודי חו"ל שבאשכנז נתבארו בטעם המזור, שעל ידי זה מושפל ערך-דתם של יהודי-אשכנז בעיני האשכנזים; וכל זה אינו ראוי לבני-אדם מכירים בערך-אנושיותם ודורשים משפטם בקול רם מפני שמשפטם הוא-ולא יותר. אבל כל מי שיוזע, כמה היו יהודי-אשכנז יראים לפי שנים אחדות לדבר אפילו רק על מציאותם של ענינים ישראליים מיוחדים להם לעצמם, ובפרט על ענינים נוגעים ליהודי-רוסיה, יראה באספה של „אגודת יהודי-אשכנז" (ולא „איוראעליטען" או „אורחי אשכנז בעלי דת-משה"), במחאתם הנלויה ובדרישותיהם הנמרצות זקיפת-קומתו של היהודי האשכנזי, שאף הוא יוצא מעט מעט מעבדות רוחנית לחירות-הנפש, והיחס השלילי הקיצוני למומרים מוכיח, שסוף סוף הכירו יהודי-אשכנז בסכנה חכרוכה להיהדות כולה ביחס המשונה, שמתחמים יהודים ונוצרים אל עוזבי-עמם אלו שיש להם כל הזכויות של אינו-יהודי-ובתוך עמם מקודם הם מוסיפים לשבת... בדבר הזה היו יהודי-אשכנז יכולים להיות למופת, לכל הפחות, ליהודי-אוריסא...

„יעקב לא מת". ישראל נמשל לכדור של גומי: הוא נגמש במקום אחד ופוקע במקום השני. רוח ישראל נרדם ברוסיה לזמן מועט, והוא מתעורר ומקיץ שנית אף כאן, והוא עולה ומתגבר באשכנז, והוא תר לו מקום-מנוחה ומושב-עדי-ער--בארץ ישראל.

המשקף.

חֲשֵׁשׁ.

בשתי חוברות „העומרי“ ובשני הכרכים האחרונים של „השלח“ נדפסו הרבה ציורים יפים מחיי העברים והערביים בארץ-ישראל. העובדה עצמה, שסופרי ישראל התחילו כותבים ציורים כאלה, יכולה רק לשמחנו גם מצד עצמה-הרי על ידי זה מתעשרת ספרותנו בציורים ממין מיוחד, בתאור חיים מקוריים ומלאי-ענין-וגם מצד מה שהיא אות ומופת, שכני-ישראל יוצאי-רוסיה שבארץ-ישראל משתרשים בקרקע החדש-הישן. אם הסופרים שביניהם מסוגלים להתבונן א' החיים החדשים והמקימיים עד כדי להרגישם ולציירם, סימן יפה הוא זה לעתידותינו בארץ-תקתנו. לא עוד בעוברי אורח אנו יושבים בארץ-ישראל, כאורחים-פורחים, שהיום הם כאן ומחר – שוב ברוסיה או בפארים ובניו-יורק ובמלבורן, אלא כתושבים גמורים, שכל הנעשה בארץ נוגע להם, מענין אותם ומשפיע עליהם, תושבים חדשים כאלו אי-אפשר שלא יתבוננו בחיי התושבים הישנים ואי-אפשר שהתושבים הישנים לא ישפיעו עליהם במדה ידועה.

„במדה ידועה“-אבל, וכי אין כאן מרה יתרה במקום מדה ידועה?... זה עשרים וחמש שנים, שאנו מבססים את שאיפתנו להתישב דוק א בארץ-ישראל בזה, ששם יהיה ישראל בן-חורין מלחץ של קולטורה זרה, היהודים עולים בהשכלתם על הערביים, ובכן אי-אפשר שהאחרונים ישפיעו השפעה קולטורית על הראשונים. כך חשבנו תמיד, וכך חושב הרוב הגדול של הסופרים והקוראים הציוניים גם עתה. ולכאורה כך הוא הדבר באמת, בתי-הספר שלנו הם ברובם עבריים לגמרי ויש להם פרונראמה, שקבעו המורים העבריים עצמם, ולא ממשלה זרה, שמשתדלת לפנות מקום בראש ללשונה ולספרותה של האומה השלטת. בענינים הפנימיים של המישובות העבריות ואף של הקהלות הישראליות בערים אין הממשלה המורקית מתערבת ביותר. בכל ארץ-ישראל אינו יוצא שום עתון בשום לשון זולת בלשון העברית, חוץ מן העתון הירושלמי הרשמי „שריף-אל-קורשי“, ובכלל, השפעת הקולטורה העברית ניכרת כבר פחות או יותר בכל רחבי ארץ-ישראל.

ואף על פי כן, הציורים מחיי הערביים, שנכתבו בידי יהודי ארץ-ישראל, וביחוד הציורים מחיי יהודי-ארץ-ישראל, שכתבו סופרים עבריים יוצאי-רוסיה, המתגוררים בארץ-ישראל זמן מרובה או מועט, מעוררים בלבי חששית ידועים. כי בכל ציור וציור אני מרגיש יותר ויותר את ההשפעה העצומה והבלתי-אמצעית, שמשפיעים הערביים על "היהודים החדשים".

המון המלות הערביות, שמשתמשים בהן סופרי-ארץ-ישראל כשהם באים לצייר את חיי בני המושבות, מוכיחות כבר כשהן לעצמן, כמה חזק הוא הלחץ של הלשון העברית וכמה דוחקת לשון זו אפילו עכשיו, עוד קודם שהמשא-והמתן בין היהודים והערביים נעשה תכופ ומתמיד, את רגלי הלשון העברית. עד נאמן על זה הוא מה שהשמות הערביים "קטרה", "קסטיניה", "ואדי-אף-חנין", "מגירה", "מלחמה" ועוד מנצחים יותר ויותר את השמות העבריים, גדרה, "באר-טוביה", "נחלת ראובן" ועוד. להרבה מושבות עבריות אין שם עברי כלל ואין היהודים דואגים, שיהא להן שם עברי, מבלי הבין, שכל עוד שתקרא איוו נחלה עברית בשם ערבי יהא הדבר למוכיר עון להערביים: השם יוכירם תמיד, כי להם היתה הנחלה והיהודים זרים הם עליה...

אבל חשש יותר גדול מעורר תכנם של הציורים מחיי היהודים בארץ-ישראל. השפעת היהודים על הערביים ברוח העברי נראה מתוכם רק מעט. ולעומת זה נראית וניכרת השפעתן של כל דרכי החיים הערביים על היהודים הארצישראלים, ביחוד על הדור הצעיר, במדה שאין למעלה ממנה, אם איזה יהודי נעשה דומה לבידואי: אם הוא יודע לרכוב על סוס ולירות ברובה ולהתלבש בעפיה, -באים סופרי ישראל מזה לירי התפעלות עליונה, אם יהודי מראה רוח גבורה פראית ובה הוא נוטע אליו יראת-הכבוד בלבבות הערביים-אין די שבח בפי סופרינו כשהם באים לתארו. ובאיו הנאה משונה הם מציירים כל יהודי ארצישראלי, שהוא מדבר ערבית ודומה לערבי!

רוצה הייתי, שהקיראים לא יטעו בדברי. גם אני שמח כמוהם כשאני שומע, שהרבה יהודים בארץ-ישראל עזבו את פחדנותם הגלותית ואת הבטלות ילדת בית-המרדש הישן ושבו אל החיים ואל הגבורה ואל הטבע הרענן. אבל רוצה הייתי, שכל זה יהא תוצאה ישירה מעצם החיים החדשים, החיים בחיק הטבע של האכר והכורם והחיים קרוב לטבע של היושב בארץ רחוקה מן הקולטורה האירופית המפורזת והמלאכותית, אבל לא הייתי רוצה כלל וכלל - ובוזה בודאי יסכימו לי כל הציונים-שהיהודים יחקו את הערביים ואת הבידואים, כלומר, יהיו מושפעים מקולטורה פרימיטיבית, שעם מעלותיה הטובות הרי יש בה כמה וכמה מגרעות עצימות. אם היהודים יהיו מושפעים מן התרבות הערבית והבידואית, שוב לא יהיו "בני-חורין מלחץ של קולטורה זרה" - ומה הרנחנו בשנוי המרכז? -אנו, היהודים, שזה אלפים שנה ויותר יושבים אנו בין עמים קולטוריים, אי-אפשר לנו - וגם אינו רצוי לנו - שנגרד עוד הפעם אל מדרגת-הקולטורה של העמים הפראים-למחצה. וחזק מזה, הרי כל תקותנו, שבזמן מן הזמנים נהיה אדונים בארץ-אבותינו, אינה מיוסדת לא על החרב ולא על האגרופ, אלא על היתרון הקולטורי, שיש לנו על הערביים והטורקים ושעל ידו תגדל השפעתנו בארץ

מעט מעט וסוף סוף ישתעבדו להשפעה קולטורית זו גם תושבי-הארץ מפני שימצאו בה תועלת וברכה אף לעצמם. ואולם, אם הערביים כבר הם מתחילים להשפיע עלינו במדה מרובה כזו,--מה תקותנו כי ניחל ? כלום כל שנוי-המרכז אינו אלא זה--שנצא מגלוי-אדום ונבוא לגלות-ישמעאל?... או נחליף את, הכתובת-האדומה הרוסית ב,עביה' הבידואית?

הסופרים העבריים שבארץ-ישראל, המתפעלים כל-כך מ,התערבותם' של העברים, צריכים לשים לבם לזה ; אבל יותר מהם צריכים להתבונן בדבר האכרים והכורמים במושבות העבריות, שמלאו את כל מושבותינו ב,חרתים' ופועלים ערביים, והמוסדים הציוניים והפילאנתרופיים שלנו, שבקיצר-ראותם הם מכניסים את הלשון הערבית יותר ויותר לתוך בתי-ספרנו ומיסדים אפילו, "שעורי-ערבי" ללמוד ה ל ש ו ן ה ע ר ב י ת בשביל האמיגראנטים באמתלא; שהאמיגראנטים נצרכים ללשון זו,--כאילו לא למדו אבותינו אבותינו ואמותינו פולנית, רוסית ואפילו ליטאית עד כמה שהיה נצרך להם בעסקיהם בלי, "שעורי ערבי"...

איש עברי.

תקוני טעיות:

עמ' 132, שורה 13 מלמעלה : ,בשנת תשנ"ח--צ"ל, תשי"ח"
עמ' 135, שורה 9 : ,אביו זקנו"-- , ,אבי זקנו"
עמ' 404, שורה 1-2 מלמטה : ,בסוף המאה העשרים" צ"ל : ,בסוף המאה ה' ט ו ב ר א ש י ת המאה העשרים".

